

શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિ

(સર્ટીક ગુર્જરાનુવાદસાહેત)

ભાગ-૩

રચયિતા

શ્રીમદ્ ભદ્રબાહુરવામી

ટીકાકાર

શ્રીમદ્ હરિભદ્રચૂરિ

ભાષાંતર કર્તા

મુનિશ્રી આર્યરક્ષિતવિજય

॥ श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥
॥ श्रीमद् विजयप्रेम-भुवनभानु-जयघोष-यन्द्रशेખर-जितरक्षितगुरुभ्यो नमः ॥

श्रीमद् ભદ્રબાહુસ્વામીપ્રણીત
શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિરચિતશિષ્યહિતાવૃત્તિયુક્ત

શ્રી સાવશ્યકનિર્યુક્તિ

(સટીક ગુર્જરાનુવાદ સહિત)

ભાગ-૩

(નિ. ૬૪૨ - ૮૭૯)

ભાષાંતર કર્તા :

શાસનપ્રભાવક પૂજ્યપાદ પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ. સાહેબના
શિષ્યરત્ન સરળસ્વભાવી પૂ.પં.શ્રી જિતરક્ષિતવિજયજી મ. સાહેબના
શિષ્યરત્ન
મુનિ આર્યરક્ષિતવિજય

સંશોધક

પ.પૂ.આ.ભ. રત્નસુંદરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના શિષ્યરત્ન
મુનિશ્રી ભવ્યસુંદરવિજયજી મ. સાહેબ

પ્રકાશક

શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા
અમદાવાદ - તપોવન

ॐ દિવ્યકૃપા ॐ

સિદ્ધાન્તમહોદધિ શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબ
વર્ધમાન તપોનિધિ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબ

ॐ શુભાશિષ ॐ

સિદ્ધાન્તદિવાકર શ્રીમદ્વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબ
શાસનપ્રભાવક પૂજ્યપાદ પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ. સાહેબ

સુકૃતાનુમોદના

પૂ. પં. શ્રી ચન્દ્રશેખર વિ. મ. સાહેબના ઉપકારોની સ્મૃત્યર્થે
પ. પૂ. આ. ભ. યશોરત્નસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબની પ્રેરણાથી

ઉમરા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનસંઘ

ઉમરા-સુરત

આપશ્રીએ જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી ભાષાંતરસહિત આ ગ્રંથના ત્રીજા ભાગના
પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ લાભ લીધેલ છે. આપની આ શ્રુતભક્તિની
અમે હાર્દિક અનુમોદના કરીએ છીએ.

પ્રથમ પ્રકાશન : વિ. સં. ૨૦૬૭ ભુવનભાનુસૂરિ જન્મ શતાબ્દી વર્ષ તા. ૨૧-૩-૨૦૧૧

નકલ : ૭૦૦

મૂલ્ય : રૂ. ૨૦૦/-

પ્રાસિધ્યાન્ત

શ્રીમદ્વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા

તપોવન સંસ્કારપીઠ, મુ. અમિયાપુર,

પો. સુગડ, તા. જી. ગાંધીનગર - ૩૮૨૪૨૪

ફોન : (૦૭૯) ૨૮૨૮૯૭૩૮, ૩૨૫૧૨૬૪૮

દીક્ષિત આર. શાહ
સીમંધર મેડિકલ સ્ટોર
૨, વ્રજલાજા કોમ્પ્લેક્સ,
ઉત્સવ રેસ્ટોરન્ટની સામે, પાલડી-ભટ્ટા,
અમદાવાદ. ફોન : ૦૭૯-૨૬૬૨૦૬૧

ભાગ્યવંતભાઈ સંઘવી
C/o. વર્ધમાન સંસ્કાર ધામ,
૧-૨, વીતરાગટાવર, ૬૦ ફૂટ રોડ,
બાવન જિનાલયની સામે, ભાયંદર (વેસ્ટ) થાણા,
ફોન : ૨૮૦૪૧૮૬૬ મો : ૯૮૧૯૧૬૯૭૧૯

મુદ્રક : શ્રી રામાનંદ ઓફસેટ, અમદાવાદ. મો. : ૯૮૨૪૦૫૩૭૭૨

સમર્પયામિ

સૂરિભુવનભાનુના લઘુબંધુ-શિષ્યરત્ન
સમતાસાગર પૂ.પં. શ્રી પદ્મવિજયજી મ. સાહેબના
સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દી વર્ષ નિમિત્તે
તેઓશ્રીના કરકમલોમાં

તથા

સંશયોને દૂર કરવા દ્વારા જેમનું જ્ઞાન સાગરની ઉપમાને પામ્યું છે !
ઉપબૃંહણા-સ્થિરકરણાદિમાં કુશલ હોવાથી જેમનું સમ્યગ્દર્શન ચન્દ્રની
નિર્મલતાને ટપી ગયું છે !
અષ્ટપ્રવચનમાતાનું પાલન કરવા-કરાવવા દ્વારા જેમના ચારિત્રની સુવાસ
ચારેકોર ફેલાઈ રહી છે !

અને માટે જ

જેમના સાનિધ્યમાં રહીને સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો સામાયિકને = સમ્યગ્ રીતે
જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રના આયને = પ્રાપ્તિને કરે છે

એવા

સિદ્ધાન્તદિવાકર ગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય જયઘોષસૂરિશ્વરજી મ. સાહેબના
કરકમલમાં સાદર
સમર્પણ

॥ ॐ હ્રીં અર્હ નમઃ ॥

જ્ઞાન ક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ

જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિઃ

સમ્યગ્ જ્ઞાન આપતી, ધાર્મિક અધ્યાપકોને તૈયાર કરતી અને ભાવિપેઢીને ઉજ્જવલ કરતી

શેઠશ્રી કાંતિલાલ લલ્લુભાઈ ઝવેરી

સંસ્કૃતી પ્રચારક ટ્રસ્ટ સંચાલિત,

આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી

સંસ્કૃત પાઠશાળા

પ્રેરણાદાતા : શાસન પ્રભાવક પ.પૂ. પંન્યાસ શ્રી ચંદ્રશેખર વિજયજી મહારાજ સાહેબ

સંયોજક : પૂ. પંન્યાસશ્રી જિતરક્ષિત વિજયજી મ. સાહેબ

સૌજન્ય : સ્વ. માતુશ્રી સુભદ્રાબેન કાંતિલાલ પ્રતાપશી હ. પ્રફુલ્લભાઈ

પાઠશાળાની વિશેષ વિશેષતાઓ

- * ૩ થી ૫ વર્ષનો ઠોસ અભ્યાસ, વિશિષ્ટ અભ્યાસ સાથે વિશિષ્ટ સ્કોલરશીપ
- * અભ્યાસુઓને વિશિષ્ટ સ્કોલરશીપ તથા ઈનામો
- * મુમુક્ષુઓને સુંદર તાલીમ
- * ન્યાય-વ્યાકરણનો અભ્યાસ કરનારને પ્રતિમાસ વિશિષ્ટ શિષ્યવૃત્તિ
- * ધાર્મિક અભ્યાસ સાથે English, કમ્પ્યુટર, સંગીતનો અભ્યાસ
- * પર્યુષણ પર્વમાં દેશવિદેશમાં આરાધના
- * રહેલું, જમવું સંપૂર્ણ ફી (નિઃશુલ્ક)

ભાર વિનાના ભણતર સાથે સમ્યગ્ જ્ઞાન સહિતનું ઘડતર એટલે

તપોવન ગૃહદીપક વિદ્યાલય

- * ધો. ૫ થી ૧૨ સુધીનું સ્કૂલનું ડીગ્રીલક્ષી ભાર વિનાનું ભણતર
 - * સંસ્કૃત-તત્ત્વજ્ઞાન આદિનો વિશિષ્ટ અભ્યાસ
 - * ધોરણ ૧૦ અને ૧૨ની બોર્ડની પરીક્ષા
 - * શાળામાં ગયા વિના અનુભવી શિક્ષકો પાસે અભ્યાસ
- આપશ્રીના પરીચિતોમાંથી આ બંને યોજનામાં બાળકોને મૂકીને આપ નિશ્ચિત બનો.
આપનો બાળક ભવિષ્યમાં જિનશાસનનો સેવક તથા માતાપિતાનો ભક્ત બનશે.

સંપર્ક સ્થળ :

શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા

તપોવન સંસ્કારપીઠ, અમીયાપુર, પોસ્ટ-સુઘડ, જિ. ગાંધીનગર ગુજરાત,

ફોન (૦૭૯) ૩૨૫૧૨૬૪૮, ૨૯૨૮૯૭૩૮ મો.- ૯૩૨૮૬૮૧૧૪૫

web site - www.tapovanpathshala.com Email : tapovanpathshala@gmail.com

સૌ સાથે મળી કરીએ શ્રુતનો સમુદ્યાર

જિનશાસનમાં સૌથી મહત્વનું સ્થાન છે જિનમંદિર અને જિનાગમ. જિનમંદિર માટે આજે ચારેબાજુ જાગૃતિ સારી છે, પરંતુ જિનાગમ માટેની જાગૃતિ અલ્પ પ્રમાણમાં છે.

સાંભળ્યું છે કે જૈનસંઘના અનેક જ્ઞાનભંડારોમાં હસ્તલિખિત પ્રતો પડેલી છે જે પ્રતોની એકાદ નકલ જ છે. પૂર્વેના મહાપુરુષોએ મહેનત કરીને આગમના દોહન સ્વરૂપ ગ્રંથોની રચના કરી હતી. પરંતુ તેની અનેક નકલો નષ્ટ થઈ ગઈ છે. પૂ. આ. હરિભદ્રસૂરિ, પૂ. મહોપાધ્યાય યશોવિજય મ. સા. આદિના ગ્રંથો અત્યંત અલ્પ પ્રમાણમાં જ આજે ઉપલબ્ધ છે. તે તે ગ્રંથોને આજની લીપીમાં લીપ્યાંતર કરવાની ખૂબ જ જરૂર છે. તથા જે પ્રાચીન ગ્રંથો છે તેનું સંશોધન કરવાની તાતી જરૂર છે. તે માટે જ્ઞાનખાતાની રકમો પણ ઘણી મળી શકે તેમ છે પરંતુ આ બધાનું સંકલન જરૂર છે. તે માટે શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા દ્વારા લીપ્યાંતર અને સંશોધન કાર્ય શરુ કરેલ છે. જે વ્યક્તિઓને હસ્તલેખન, લીપ્યાંતર અને સંશોધન કાર્યમાં રસ હોય તેઓએ નીચેના સરનામે પત્ર લખવા વિનંતી છે.

તથા જૈનસંઘમાં આગવું સ્થાન સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોનું છે. તેઓને દીક્ષા આપ્યા બાદ પઠન-પાઠનની વ્યવસ્થા પુરતી થાય તે માટે સ્થાને-સ્થાને તપોવન, સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોની પાઠશાળા શરૂ કરી / કરવાની ભાવના છે. તેથી જે ક્ષેત્રમાં આવા વિદ્યાપીઠોની જરૂર હોય તે ક્ષેત્રસંબંધી માહિતી તમારા તરફથી અમને પ્રાપ્ત થાય એવી આપ સૌ પાસે આશા રાખીએ છીએ. તથા આવી વિદ્યાપીઠો માટે આપશ્રીના પરિચિત વર્ગમાં જેમણે પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરવાની ભાવના હોય તેઓએ નીચેના સરનામે સંપર્ક કરવો.

તપોવન સાધુ-સાધ્વી વિદ્યાપીઠ

પ્રેરણાદાતા : પૂ. પં. પ્રવર ચંદ્રશેખર વિજયજી મ. સા.

સંયોજક : પૂ. મુનિશ્રી જિતરક્ષિત વિજયજી મ. સા.

* શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા *

તપોવન સંસ્કાર પીઠ, મુ. અમીયાપુર, પોસ્ટ સુઘડ, તા. જી. ગાંધીનગર-૩૮૨૪૨૪.

ફોન : (૦૭૯) ૨૯૨૮૯૭૩૮, ૩૨૫૧૨૬૪૮,

❀ પુરોવચન ❀

કોઈપણ જૈનસાધનામાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રૂપે છ આવશ્યક અથવા એમાંથી કોઈ એક, બેની આરાધના સમાયેલી હોય છે. જેમ ભોજન કરતાં પૂર્વે મગજ ઠંડુ કરવું જરૂરી છે, પ્રભુનું નામ સ્મરણ કરવું જરૂરી છે, હાથ-પગ મોઢું ધોવા જરૂરી છે, દવા લેવાની હોય તે યાદ કરવી જરૂરી છે. તે જ રીતે જૈન સાધક માટે દાન-શીલ-તપ-ભાવ કે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની ઉચ્ચકોટિની સાધનાઓમાં સામાયિક-નામસ્તવ-વંદન-પ્રતિક્રમણ-કાયોત્સર્ગ-પચ્ચક્રપાણ આ છ આવશ્યક કરવા બહુ જ જરૂરી છે.

આવશ્યકનિર્યુક્તિ તથા તેના ભાષ્યો, ટીકાઓ, ચૂર્ણિઓ વિગેરે અનેક શાસ્ત્રોમાં આ છ એ આવશ્યકો ઉપર દાર્શનિક, વ્યવહારિક અને આધ્યાત્મિક રીતે વિશદ વિવેચન પ્રાપ્ત થાય છે. એટલું જ નહીં, આ આવશ્યકનિર્યુક્તિ શાસ્ત્ર દ્વારા ૨૪ તીર્થંકર ભગવંતો — અનેક પ્રભાવશાળી પૂર્વાચાર્ય ભગવંતો — ઉત્તમ સાધકાત્માઓ — સમભાવમાં સિદ્ધ થયેલા મહર્ષિઓ વગેરેના ખુબ રોચક અને પ્રેરક જીવનવૃત્તાંતો = જીવન માહિતી ઉપલબ્ધ થાય છે. તદુપરાંત દરેક બાબતો સમજાવવા માટે લૌકિક-લોકોત્તર ઘટનાઓ-પ્રસંગો-બુદ્ધિનાં ભેદો તેના દાખલાઓ તેમજ પ્રચુરમાત્રામાં સાંસ્કૃતિક તથ્યો પણ જાણવા મળે છે, જેનાથી વાચકને જીવન ઉન્નત બનાવવા માટે ભરપૂર માર્ગદર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ શાસ્ત્રમાં પાને પાને એમ કહીએ તો ચાલે કે અનેક મહત્વપૂર્ણ શબ્દોના નિર્દેશોમાં બહુમૂલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. તેમજ સામાયિક વગેરે પદો ઉપર ‘આયા સામાઙ્યં...’ વગેરે ગાથાઓ દ્વારા જુદા જુદા નયોની સુંદર ચર્ચા હૃદયસ્પર્શી બની રહે તેવી છે.

પૂ. હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે તેના ઉપર બૃહદ્ વિવેચન સંસ્કૃતમાં લખેલું જે આજે અનુપલબ્ધ છે. પરંતુ તેમનું જ લખેલું સંક્ષિપ્ત વિવેચન જે આજે ઉપલબ્ધ છે તે પણ પ્રાયઃ ૨૨૦૦૦ (બાવીશ હજાર) શ્લોકો પરિમાણવાળું છે. ભારતીય સાહિત્યની અમૂલ્ય મૂડી છે. આ શાસ્ત્રને ગુરુગમથી વાચનારાઓ ખુબ જ કર્મનિર્જરાના ભાગીદાર બનશે.

મુનિરાજ શ્રી આર્યરક્ષિતવિજયજીએ ખુબ જ મહેનત કરીને પૂર્વમુદ્રિત/પૂર્વલિખિત પ્રતોના આધારે સરળ અનુવાદ કરીને આ ગ્રંથ પ્રકાશિત કરાવ્યો છે, તે બદલ તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

ભદ્રમસ્તુ, જિનશાસનાય.

લિ.

આ. જયસુંદરસૂરિ

વિષયાનુક્રમણિકા

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
	★ ગણધર વક્તવ્યતા ★		૬૯૭	આપૃચ્છાદિ ચાર સામાયારીઓ	૪૦
૬૪૨	ગણધરવક્તવ્યતા દ્વારગાથા	૧	૬૯૮-૭૦૨	સાધુ-ઉપસંપદાના પ્રકારો	૪૧
૬૪૩-૬૫૯	ગણધરોસંબંધી જન્મભૂમિ, જન્મનક્ષત્ર, માતા-પિતા, ગોત્ર, ગૃહસ્થ-છંદ્રસ્થ-કેવલિપર્યાય, સર્વાયુષ્ક, જ્ઞાન, નિર્વાણ, તપ, લબ્ધિ, સંઘયણ અને સંસ્થાન	૨	૭૦૩-૭૧૬	સૂત્ર અને અર્થના ગ્રહણની વિધિ, શ્રવણવિધિ, વય અને પર્યાયથી લઘુ એવા પણ અનુભાષકને વંદનમાં અનાશાતના, વંદનવિષયમાં નિશ્ચય-વ્યવહાર, વ્યવહાર પણ બલવાન છે.	૪૪
૬૬૦	દ્રવ્યાદિકાલના ભેદોની દ્વારગાથા	૭	૭૧૮-૭૨૦	ચારિત્રોપસંપદાની વિધિ	૫૦
૬૬૧	દ્રવ્યકાલનું સ્વરૂપ	૮	૭૨૧	ગૃહસ્થોપસંપદા	૫૫
૬૬૨	સચિત્ત-અચિત્તદ્રવ્યોની ચતુર્વિધ સ્થિતિ	૯	૭૨૨-૭૨૩	સામાયારીનો ઉપસંહાર અને તેનું ફલ	૫૫
૬૬૩-૬૬૫	અદ્વાદિકાલનું સ્વરૂપ	૧૦	૭૨૪	આયુષ્ય તૂટવાનાં સાત કારણો અને તેના દર્શાંતો	૫૬
	★ દસવિધ સામાયારી ★		૭૨૫-૭૨૬	નિમિત્તોનાં અનેક પ્રકારો	૫૯
૬૬૬-૬૬૭	દસપ્રકારની સામાયારીના નામો	૧૩		● કૃતનાશાદિ દોષોનો પરિહાર	
૬૬૮-૬૭૭	ઈચ્છાકારસામાયારી	૧૪	૭૨૭-૭૩૩	દેશકાલાદિનું સ્વરૂપ	૬૪
૬૭૮-૬૭૯	અવિવેકી શિષ્યને વિશે બલાભિ-યોગ જણાવવા અશ્વનું દર્શાંત	૨૧	૭૩૪-૭૩૫	સામાયિકની ઉત્પત્તિનાં ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ	૬૮
૬૮૦	અભ્યર્થનામાં બ્રાહ્મણ અને વાનરનું તથા ગુરુ સ્વયં વૈયાવચ્ચ કરે તેમાં બે વેપારીઓનું દર્શાંત	૨૩	૭૩૬-૭૪૧	પુરુષદ્વાર, કારણદ્વાર, કારણનાં જુદા જુદા ભેદો,	૭૧
૬૮૧	કેવા પ્રકાર સાધુને લબ્ધિના અભાવમાં ગોચરીની પ્રાપ્તિ ન થવા છતાં નિર્જરાનો લાભ	૨૭	૭૪૨-૭૪૮	તીર્થંકરો શા માટે સામાયિક કહે છે ? અને ગણધરો શા માટે સામાયિક સાંભળે છે ?	૭૮
૬૮૨-૬૮૫	મિથ્યાકાર સામાયારી	૨૭		પ્રત્યયદ્વારનું સ્વરૂપ	૮૨
૬૮૬-૬૮૭	'મિચ્છામિ દુક્કર્હં' પદનો અર્થ	૩૦	૭૪૯-૭૫૦	લક્ષણદ્વારનું સ્વરૂપ	૮૪
૬૮૮-૬૯૮	તથાકાર સામાયારી	૩૧	૭૫૧-૭૫૨	સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકના લક્ષણો	૮૮
૬૯૦	ઈચ્છાકારાદિ સામાયારીઓનું ફલ	૩૨	૭૫૩	નયોના પ્રકાર અને તેઓનું સ્વરૂપ	૮૯
૬૯૧-૬૯૪	આવસ્સહિ સામાયારી	૩૩	૭૫૪-૭૬૧	નયોના સમવતારની વિચારણા	૧૦૦
૬૯૫-૬૯૬	નિસીહિ સામાયારી	૩૬	૭૬૨		

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૭૬૩	વજ્રસ્વામી સુધી અનુયોગ અપૃથક	૧૦૧	૭૮૮	દિગંબરો માટેના અશનાદિ	
	● વજ્રસ્વામીનો પૂર્વભવં	૧૦૨		સાધુઓને ખપે	૨૦૮
	● ગૌતમસ્વામીનું અષ્ટાપદ- પર્વત તરફ ગમન	૧૦૫	૭૮૯	ક્યા નયને સમ્યક્ત્વાદિ કયું	
૭૬૫-૭૬૬	વજ્રસ્વામીની દેવોવડે પરીક્ષા	૧૧૪		સામાયિક મોકમાર્ગ તરીકે	
૭૬૭	આચાર્યપદવીનિમિત્તે દેવોવડે			ઈષ્ટ છે ?	૨૦૯
	પૂજા	૧૨૦	૭૯૦	આત્મા સામાયિક છે	૨૧૧
૭૬૮-૭૬૯	વજ્રસ્વામીને નમસ્કાર	૧૨૩	૭૯૧	મહાપ્રતોના વિષયો	૨૧૩
૭૭૦-૭૭૧	વિદ્યાની શક્તિ અને તેનું અદાન	૧૨૪	૭૯૨-૭૯૫	દ્રવ્યાર્થિકનયમતે આત્મા સામા- યિક છે અને પર્યાયાર્થિકનય-ગુણો	
૭૭૨-૭૭૩	પુષ્પોનું આનયન, અનુયોગોનું અપૃથક્ત્વ	૧૨૭		સામાયિક છે તેની ચર્ચા.	૨૧૪
૭૭૪-૭૭૬	આચર્યશક્તિસૂરિવડે અનુયોગોનું પૃથક્ત્વ, આચર્યશક્તિસૂરિજીનું ચરિત્ર	૧૨૮	૭૯૬	સામાયિકના પ્રકારો	
				(‘કતિવિધ’ દ્વાર)	૨૧૯
૭૭૭	છેદસૂત્રો એ ચરણકરણાનુયોગ છે		૭૯૭-૭૯૯	સામાયિક કોને હોય ?	
	● ઈન્દ્રવડે આચર્યશક્તિસૂરિજીને વંદન	૧૬૧		(‘કસ્ય’ દ્વાર)	૨૨૧
	★ નિહવવક્તવ્યતા ★		૮૦૦	ગૃહસ્થને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ	
				પચ્ચક્ષુખાણનો નિષેધ	૨૨૩
૭૭૮-૭૮૩	નિહવો, તેમની ઉત્પત્તિ, દેશ અને કાલ	૧૬૬	૮૦૧-૮૦૨	ગૃહસ્થે વારંવાર સામાયિક કરવું જોઈએ	૨૨૪
	● પ્રથમ નિહવ (જમાલિ)	૧૭૦	૮૦૩	મધ્યસ્થનું લક્ષણ	૨૨૫
	● બીજો નિહવ (તિષ્થગુપ્ત)	૧૭૩	૮૦૪-૮૨૯	ક્ષેત્રાદિમાં ક્યાં કયું સામાયિક	
	● ત્રીજો નિહવ (આપાઢાચાર્યના શિષ્યો)	૧૭૭		હોય તેનું નિરૂપણ (‘ક્વ’ દ્વાર)	૨૨૫
	● ચોથો નિહવ (અશ્વમિત્ર)	૧૮૦		● ક્ષેત્રાદિમાં સામાયિકના પૂર્વ- પ્રતિપત્ર અને પ્રતિપદ્યમાનકોને	
	● પાંચમો નિહવ (ગંગ-આચાર્ય)	૧૮૩		જણાવતું કોષ્ટક	૨૫૮
	● છઠ્ઠો નિહવ (રોહગુપ્ત)	૧૮૫	૮૩૦	ક્યા દ્રવ્યો કે ક્યા પર્યાયોને વિશે	
	● સાતમો નિહવ (ગોષ્ઠામાહિલ)	૧૮૩		સામાયિક હોય ? (‘કેષુ’ દ્વાર)	૨૬૨
	● દિગંબરમતની ઉત્પત્તિ વિગેરે	૨૦૧	૮૩૧	મનુષ્યાદિસ્થાનોની દુર્લભતા	
૭૮૪-૭૮૭	નિહવવક્તવ્યતાનું નિગમન, દરેકને દોષો, નિહવોનો મત એ સંસારનું કારણ, નિહવો સાધુ નથી	૨૦૫	૮૩૨-૮૩૫	(‘કથ’ દ્વાર)	૨૬૪
				મનુષ્યભવની દુર્લભતાના દશ દૃષ્ટાન્તો	૨૬૪
			૮૩૬-૮૪૦	ધર્મકરણનો ઉપદેશ	૨૭૬

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૮૪૧-૮૪૨	આલસાદિ ધર્મશ્રવણના વિષ્ણો	૨૭૮	૮૬૬-૮૬૮	મુનિપણાનું સ્વરૂપ અને શ્રમણ-	
૮૪૩	યોદ્ધાનું દૃષ્ટાન્ત	૨૭૯		શબ્દની વ્યાખ્યા	૩૨૯
૮૪૪	દૃષ્ટાદિ સામાયિકપ્રાપ્તિના કારણો	૨૮૦	૮૬૯-૮૭૦	મેતાર્યમુનિની સ્તવના	૩૩૮
૮૪૫-૮૪૬	અનુકંપાદિ સામાયિકપ્રાપ્તિના કારણો	૨૮૦	૮૭૧	કાલિકાચાર્યની સ્તવના	૩૪૧
૮૪૭	સાધુની અનુકંપાથી વાનર દેવ બન્યો	૨૮૪	૮૭૨-૮૭૫	ચિલાતીપુત્રની સ્તવના	૩૪૪
૮૪૮	અભ્યુત્થાનાદિ સામાયિકપ્રાપ્તિના કારણો	૩૧૪	૮૭૬-૮૭૮	લાખ શ્લોકોનો સંક્ષેપ, ધર્મરચિમુનિની અનાકુટિ, પરિજ્ઞાને વિશે ઈલાપુત્રનું દૃષ્ટાન્ત, પ્રત્યાખ્યાનમાં તેતલિ-પુત્રનું દૃષ્ટાન્ત	૩૪૫
૮૪૯	સમ્યક્ત્વાદિનો સ્થિતિકાલ ('કિયચ્ચિર' દ્વાર)	૩૧૫		॥ ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિ સમાપ્ત ॥	
૮૫૦-૮૫૨	સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત કરનારાદિની સંખ્યા ('કતિ' દ્વાર)	૩૧૬		મ. હેમચન્દ્રસૂરિકૃત ટિપ્પણી પરિશિષ્ટ - ૧	૩૫૨
૮૫૩-૮૬૦	સમ્યક્ત્વાદિનો અંતરકાલ, નિરંતરકાલ, વિરલકાલ, ભવો, આકર્ષો, સ્પર્શના,	૩૧૮	●	ઉદ્ધૃત દૃષ્ટાન્તો પરિશિષ્ટ - ૨	૩૭૦
૮૬૧-૮૬૪	નિરુક્તિદ્વાર (સમ્યક્ત્વાદિના પર્યાયવાચી નામો)	૩૨૩	●	નિર્યુક્તિગાથાઓને અકારાદિ-ક્રમ પરિશિષ્ટ-૩	૩૭૮
૮૬૫	ચારિત્રના પર્યાયવાચી નામો ઉપર દમદંતાદિ દૃષ્ટાન્તોના નામો	૩૨૬			

● નિર્યુક્તિગાથાઓનું વર્ગીકરણ ●

ભાગ - ૧ ૧-૧૮૫

ભાગ - ૨ ૧૮૬-૬૪૧

ભાગ - ૩ ૬૪૨-૮૭૮

ભાગ - ૪ ૮૮૦-૧૦૫૫

શેષ ભાગો ભવિષ્યમાં

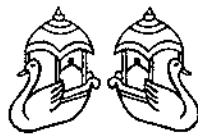
વિશેષમાં ભાગ-૩ પરિશિષ્ટ-૩માં સર્વ નિર્યુક્તિ-ગાથાઓનો અકારાદિ ક્રમ આપેલ છે.

દષ્ટાન્તાનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧. વિનય અને અવિનય ઉપર અશ્વનું દષ્ટાંત	૨૧	૧૮. મનુષ્યભવની દુર્ઘલતાના દશદષ્ટાન્તો	૨૦૫
૨. વૈયાવચ્ચાદિ માટે આમંત્રણની રાહ જોવામાં બ્રાહ્મણ અને વાનરની કથા	૨૪	૧૯. આનંદશ્રાવક	૩૭૨
૩. ગુરુ સ્વયં વૈયાવચ્ચ કરે તેમાં બે વેપારીઓનું દષ્ટાંત	૨૫	૨૦. કામદેવશ્રાવક	૩૭૩
૪. ★ આયુષ્ય તૂટવાના કારણો ★		૨૧. વલ્કલચીરિ	૩૭૪
● રાગથી (રૂપવાન યુવાન)	૫૭	૨૨. ★ સામાયિકપ્રાપ્તિના દષ્ટાન્તો ★	
● સ્નેહથી (વેપારી અને તેની પત્ની)	૫૭	● અનુકંપાને વિશે વૈતરણીવૈદ્યની કથા	૨૮૨
● ભયથી (સોમિલ બ્રાહ્મણ)	૫૮	● અકામનિર્જરામાં મહાવતની કથા	૨૮૫
૫. નૈગમનયની માન્યતાને જાણવા વસવાટાદિના દષ્ટાન્તો	૯૧	● બાળતપમાં ઈન્દ્રનાગની કથા	૨૯૨
૬. વજ્રસ્વામી ચરિત્ર	૧૦૨	● સુપાત્રદાનમાં કૃતપુણ્યની કથા	૨૯૫
૭. પુંડરિક-કંડરિકની કથા	૩૭૦	● વિનયારાધનામાં પુષ્પશાલની કથા	૩૦૧
૮. દશપુરનગરની ઉત્પત્તિ (કુમારનંદિ)	૧૨૯	● વિભંગજ્ઞાનમાં શિવરાજર્ષિની કથા	૩૦૨
૯. આર્યરક્ષિતસૂરિ ચરિત્ર	૧૨૯	● સંયોગ-વિયોગમાં બે વેપારીઓની કથા	૩૦૩
૧૦. જમાલિ (બહુતરમત)	૧૭૦	● દુઃખમાં બે ભાઈઓની કથા	૩૦૭
૧૧. તિષ્ઠગુપ્ત (જીવપ્રદેશમત)	૧૭૪	● ઉત્સવમાં ભરવાડની કથા	૩૦૯
૧૨. આષાઢાચાર્યના શિષ્યો (અવ્યક્તમત)	૧૭૭	● ઋદ્ધિમાં દશાર્ણભદ્રની કથા	૩૧૦
૧૩. અશ્વમિત્ર (સમુચ્છેદમત)	૧૮૧	● અસતકારમાં ઈલાપુત્રની કથા	૩૧૧
૧૪. આચાર્ય ગંગા (દ્વિક્રિયમત)	૧૮૪	૨૩. દમદંતમુનિ	૩૨૭
૧૫. રોહગુપ્ત (ત્રૈરાશિકમત)	૧૮૬	૨૪. મેતાર્યમુનિ	૩૩૦
૧૬. ગોષામાલિલ (અબદ્ધિકમત)	૧૯૩	૨૫. કાલકાચાર્ય	૩૩૮
૧૭. શિવભૂતિ (દિગંબરમત)	૨૦૧	૨૬. ચિલાતીપુત્ર	૩૪૧
		૨૭. આત્રેયાદિ	૩૪૫
		૨૮. ધર્મરુચિ અણગાર	૩૪૬
		૨૯. ઈલાપુત્ર	૩૪૮
		૩૦. તેતલિપુત્ર	૩૪૮

સામ્પ્રતમેતેષામેવ વક્તવ્યતાશેષપ્રતિપિપાદયિષયા દ્વારગાથામાહ -

खेत्ते काले जम्मे गोत्तमगारछउमत्थपरियाए ।

केवलिय आउ आगम परिणेव्वाणे तवे चेव ॥६४२॥ दारगाहा

एकारान्ताः शब्दाः प्राकृतशैल्या प्रथमैकवचनान्ता द्रष्टव्याः, ततश्च गणधरानधिकृत्य क्षेत्रं -
जनपदग्रामनगरादि तद्वक्तव्यं जन्मभूमिः, तथा कालो नक्षत्रचन्द्रयोगोपलक्षितो वाच्यः, जन्म 5
वक्तव्यं, तच्च मातापित्रायत्तमित्यतो मातापितरौ वाच्यौ, गोत्रं यद्यस्य तद्वाच्यम् 'अगारछउमत्थपरियाए'
ति पर्यायशब्दः उभयत्राप्यभिसम्बध्यते, अगारपर्यायो-गृहस्थपर्यायो वाच्यः, तथा छद्मस्थपर्यायश्चेति
तथा केवलिपर्यायो वाच्यः, सर्वायुष्कं वाच्यं, तथा आगमो वाच्यः, कः कस्यागम आसीत् ?,
परिनिर्वाणं वाच्यं, कस्य भगवति जीवति सति आसीत् कस्य वा मृते इति, तपश्च वक्तव्यं, किं
केनापवर्गं गच्छता तप आचरितमिति ?, चशब्दात्संहननादि च वाच्यम्, इति गाथासमुदायार्थः ॥ 10

इदानीमवयवार्थः प्रतिपाद्यते - तत्र क्षेत्रद्वारावयवार्थाभिधित्सयाऽऽह-

अवतरણिका : હવે એઓની (=ગણધરોની) જ વક્તવ્યતાશેષને પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી દ્વારગાથાને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ક્ષેત્ર-કાળ-જન્મ-ગોત્ર-અગાર-છદ્મસ્થપર્યાય-કેવલિ-આયુ-આગમ-પરિનિર્વાણ અને તપ. 15

टीकार्थ : મૂળગાથામાં આપેલા “खेत्ते काले....” વિગેરે શબ્દો પ્રાકૃતશૈલીને કારણે ‘એ’કારાન્ત છે. તે બધા શબ્દો પ્રથમા એકવચનान्त જાણવા. (સમગ્રી વિભક્તિ સમજવી નહીં.) તેથી ગણધરોને આશ્રયી ક્ષેત્ર = જનપદ-ગ્રામ-નગરાદિ જન્મભૂમિ કહેવા યોગ્ય છે. (અર્થાત્ કયા ગણધરની કઈ જન્મભૂમિ હતી તે કહેવી), તથા નક્ષત્ર-ચન્દ્રયોગથી જણાતો કાળ કહેવા યોગ્ય છે (અર્થાત્ કયા ગણધરના જન્મસમયે કયું નક્ષત્ર ચન્દ્ર સાથે યોગ પામ્યું હતું ? તે કહેવું.), જન્મ કહેવો 20 અને તે જન્મ માતાપિતાને આધીન છે માટે માતાપિતા પણ કહેવા યોગ્ય છે, જેનું જે ગોત્ર હતું તે ગોત્ર કહેવું.

“अगारछउमत्थपरियाए” અહીં પર્યાયશબ્દ ઉભયત્ર=બંને શબ્દો સાથે જોડવો, તેથી અગારપર્યાય=ગૃહસ્થપર્યાય અને છદ્મસ્થપર્યાય કહેવા યોગ્ય છે, તથા કેવલિપર્યાય કહેવા યોગ્ય છે, સર્વાયુષ્ય કહેવા યોગ્ય છે તથા કોને કેટલું આગમ હતું ? તે કહેવા યોગ્ય છે, તથા પ્રભુની 25 હાજરીમાં કોનું નિર્વાણ થયું અને ભગવાનના નિર્વાણ પછી કોનું નિર્વાણ થયું ? તે કહેવા યોગ્ય છે, તથા મોક્ષમાં જતી વખતે કોણે કયો તપ આચર્યો હતો ? તે તપ કહેવા યોગ્ય છે અને મૂળગાથામાં આપેલા “च” શબ્દથી સંઘયજ્ઞાદિ કહેવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે ગાથાનો સમુદાયાર્થ કહ્યો. ॥૬૪૨॥

अवतरणिका : હવે અવયવ-અર્થ પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં પ્રથમ ક્ષેત્રદ્વારરૂપ અવયવના અર્થને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨ 30

મગહા ગોબ્બરગામે જાયા તિણ્ણેવ ગોયમસગોત્તા ।

કોલ્લાગસન્નિવેસે જાઓ વિઅત્તો સુહમ્મો ય ॥ ૬૪૩ ॥

વ્યાખ્યા : મગધાવિષયે ગોર્બરગામે સન્નિવેશે જાતાસ્રય એવાદ્યાઃ ‘ગોયમે’તિ એતે ત્રયોઽપિ ગૌતમસગોત્રા इति, કોલ્લાગસન્નિવેશે જાતો વ્યક્તઃ સુધર્મશ્ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥

5 મોરીયસન્નિવેસે દો ભાયરો મંડિમોરિયા જાયા ।

અયલો ય કોસલાઈ મિહિલાઈ અકંપિઓ જાઓ ॥ ૬૪૪ ॥

વ્યાખ્યા : મૌર્યસન્નિવેશે દ્વૌ ભ્રાતરૌ મણિંકમૌર્યૌ જાતૌ, અચલશ્ચ કૌશલાયાં, મિથિલાયામકમ્પિકો જાત इति ગાથાર્થઃ ॥

તુંગીય સન્નિવેસે મેયજ્જો વચ્છભૂમિઈ જાઓ ।

10 ભગવંપિ ય પ્પભાસો રાયગિહે ગણહરો જાઓ ॥ ૬૪૫ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : તુંડીકસન્નિવેશે મેતાર્યો વત્સભૂમૌ જાતઃ, કોશામ્બીવિષય इत्यર્થઃ ભગવાનપિ ચ પ્રભાસો રાજગૃહે ગણધરો જાત इति ગાથાર્થઃ ॥ કાલદ્વારાવયવાર્થઃ પ્રતિપાદ્યતે — તત્ર કાલો હિ નક્ષત્રચન્દ્રયોગોપલક્ષિત इतिकृत्वा ચદ્યસ્ય ગણભૂતો નક્ષત્રં તદભિધિત્સુરાહ—

જેટ્ટા કિત્તિય સાઈ સવળો હત્થુત્તરા મહાઓ ય ।

15 રોહિણિ ઉત્તરસાઢા મિગસિર તહ અસ્સિણી પૂસો ॥ ૬૪૬ ॥

ગાથાર્થઃ મગધદેશના ગોબ્બરગ્રામે ગૌતમગોત્રવાળા ત્રણ ઉત્પન્ન થયા. કોલ્લાગસન્નિવેશમાં વ્યક્ત અને સુધર્મા ઉત્પન્ન થયા.

ટીકાર્થઃ મગધદેશના ગોબ્બરગ્રામ નામના સન્નિવેશમાં પ્રથમ ત્રણ જ ગણધરો ઉત્પન્ન થયા. આ ત્રણે ગણધરો ગૌતમગોત્રવાળા હતા. કોલ્લાગસન્નિવેશમાં વ્યક્ત અને સુધર્મગણધર ઉત્પન્ન થયા. ॥૬૪૩॥

ગાથાર્થઃ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થઃ મૌર્યસન્નિવેશમાં મંડિક—મૌર્ય બે ભાઈઓ થયા અને કૌશલામાં અચલ, મિથિલામાં અકંપિત થયા. ॥૬૪૪॥

ગાથાર્થઃ તુંગીકસન્નિવેશની વત્સભૂમિમાં મેતાર્ય થયા અને ભગવાન પ્રભાસગણધર રાજગૃહમાં થયા. 25

ટીકાર્થઃ તુંગીકસન્નિવેશમાં વત્સભૂમિમાં = કોશાંબીનગરીમાં મેતાર્ય ઉત્પન્ન થયા, ભગવાન પ્રભાસગણધર રાજગૃહમાં થયા. એ ગાથાર્થ થયો. ॥૬૪૫॥ હવે કાળદ્વારરૂપ અવયવનો અર્થ પ્રતિપાદન કરાય છે—તેમાં કાળ એ નક્ષત્રની સાથે ચંદ્રના યોગથી જણાય છે. માટે જે ગણધરનું જે નક્ષત્ર (જન્મ સમયે) હતું, તે કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

30 ગાથાર્થઃ જ્યેષ્ઠા—કૃત્તિકા—સ્વાતિ—શ્રવણ—હસ્તોત્તરા—મધા—રોહિણી—ઉત્તરાષાઢા—મૃગશીર્ષ—અશ્વિની તથા પુષ્ય.

વ્યાખ્યા : જ્યેષ્ઠાઃ કૃત્તિકાઃ સ્વાતયઃ શ્રવણઃ હસ્ત ઉત્તરો યાસાં તાઃ હસ્તોત્તરા-ઉત્તરફાલ્ગુન્ય
ઇત્યર્થઃ, મધ્યાશ્ચ રોહિણ્યઃ ઉત્તરાષાઢા મૃગશિરસ્તથા અશ્વિન્યઃ પુષ્યઃ, એતાનિ યથાયોગમિન્દ્રભૂતિપ્રમુખાનાં
નક્ષત્રાણીતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારમ્ । જન્મદ્વારં પ્રતિપાદ્યતે-માતાપિત્રાયત્તં ચ જન્મેતિકૃત્વા ગણભૂતાં
માતાપિતરાવેવ પ્રતિપાદયન્નાહ-

વસુભૂર્ધ ધનમિત્તે ધમ્મિલ ધનદેવ મોરિં એવ ।

5

દેવે વસુ ય દત્તે બલે ય પિયરો ગણહરાણં ॥ ૬૪૭ ॥

વ્યાખ્યા : વસુભૂતિઃ ધનમિત્રઃ ધર્મિલઃ ધનદેવઃ મૌર્યશ્ચૈવ દેવઃ વસુશ્ચ દત્તઃ બલશ્ચ પિતરો
ગણધરાણાં, તત્ર ત્રયાણામાદ્યાનામેક એવ પિતા, શેષાણાં તું યથાસહ્યુયં ધનમિત્રાદયોઽવસેયા ઇતિ
ગાથાર્થઃ ॥

પૃથ્વી ચ વારુણી ભદ્રિલા ચ વિજયદેવા તદ્વા જયંતી ચ ।

10

નંદા ચ વરુણદેવા અઙ્ગભદ્રા ચ માયરો ॥ ૬૪૮ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : પૃથિવી ચ વારુણી ભદ્રિલા ચ વિજયદેવા તથા જયંતી ચ નંદા ચ વરુણદેવા
અતિભદ્રા ચ માતરઃ, તત્ર પૃથિવી ત્રયાણામાદ્યાનાં માતા, શેષાસ્તુ યથાસહ્યુયમન્યેષાં, નવરં વિજયદેવા
મણિડકમૌર્યયોઃ પિતૃભેદેન દ્વયોર્માતા, ધનદેવે પદ્મત્વમુપગતે મૌર્ય્યેણ ગૃહે ધૃતા સૈવ, અવિરોધશ્ચ

ટીકાર્થ : જ્યેષ્ઠા, કૃત્તિકા, સ્વાતિ, શ્રવણ, હસ્તનક્ષત્ર એ છે ઉત્તરમાં જેને તે 15
હસ્તોત્તરા=ઉત્તરાફાલ્ગુની, મધ્યા, રોહિણી, ઉત્તરાષાઢા, મૃગશીર્ષ, અશ્વિની તથા પુષ્ય, ઇન્દ્રભૂતિ
વગેરે ગણધરોના આ ક્રમશઃ નક્ષત્રો જાણવા. ॥૬૪૬॥ હવે જન્મદ્વાર પ્રતિપાદન કરાય છે અને
તે જન્મ માતાપિતાને આધીન હોવાથી (ઇતિકૃત્વા-હોવાથી) ગણધરોના માતાપિતાને જ (પ્રથમ)
પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વસુભૂતિ-ધનમિત્ર-ધર્મિલ-ધનદેવ-મૌર્ય-દેવ-વસુ-દત્ત અને બળ ગણધરોના 20
પિતા હતા.

ટીકાર્થ : વસુભૂતિ, ધનમિત્ર, ધર્મિલ, ધનદેવ, મૌર્ય, દેવ, વસુ, દત્ત અને બળ-આ ગણધરોના
પિતા હતા. તેમાં પ્રથમ ત્રણ ગણધરોના એક જ પિતા હતા, જ્યારે શેષ ગણધરોના ધનમિત્ર
વગેરે ક્રમશઃ પિતા જાણવા. ॥૬૪૭॥

ગાથાર્થ : પૃથિવી-વારુણી-ભદ્રિલા-વિજયદેવા-જયંતી-નંદા-વરુણદેવા અને અતિભદ્રા- 25
માતાઓ હતી.

ટીકાર્થ : પૃથિવી, વારુણી, ભદ્રિલા, વિજયદેવા, જયંતી, નંદા, વરુણદેવા અને અતિભદ્રા
- આ ગણધરોની માતાઓ હતી. તેમાં પૃથિવી પ્રથમ ત્રણ ગણધરોની માતા હતી. શેષ(માતાઓ)
ક્રમશઃ અન્ય ગણધરોની માતાઓ હતી. પરંતુ વિજયદેવા જુદા જુદા પિતાથી પ્રાપ્ત થયેલા મંડિક
અને મૌર્યની માતા હતી. ધનદેવના(વિજયદેવાના પ્રથમપતિ અને મંડિકના પિતાના) મૃત્યુ પામ્યા 30

તસ્મિન્ દેશ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ગોત્રદ્વારપ્રતિપાદનાય આહ—

તિપિણ ય ગોયમગોત્તા ભારદ્વા અગ્નિવેસવાસિદ્ધા ।

કાસવગોયમહારિય કોડિણ્ણદુગં ચ ગોત્તાઈં ॥ ૬૪૯ ॥

- વ્યાખ્યા : ત્રયશ્ચ ગૌતમગોત્રાઃ ઇન્દ્રભૂત્યાદયઃ, ભારદ્વાજાગ્નિવૈશ્યાયનવાશિષ્ઠાઃ યથાયોગં
5 વ્યક્તસુધર્મમણ્ડિકાઃ, કાશ્યપગૌતમહારીતસગોત્રાઃ, મૌર્યાકમ્પિકા[તા]ચલભ્રાતર ઇતિ,
કૌણ્ડિન્યસગોત્રૌ દ્વૌ મેતાર્થપ્રભાસાવિત્યેતાનિ ગણધરાણાં ગોત્રાણીતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારમ્ ॥
અગારપર્યાયદ્વારવ્યાચિખ્યાસયાઽઽહ —

પણ્ણા છાયાલીસા બાયાલા હોઝ પળ્ણ પળ્ણા ય ।

તેવળ્ણં પંચસદ્ધી અડયાલીસા ય છાયાલા ॥ ૬૫૦ ॥

- 10 વ્યાખ્યા : પચ્ચાશત્ પદ્ચત્વારિંશત્ દ્વિચત્વારિંશત્ ભવતિ પચ્ચાશત્ પચ્ચાશચ્ચ
ત્રિપચ્ચાશત્ પચ્ચષષ્ઠિઃ અષ્ટચત્વારિંશત્ પદ્ચત્વારિંશત્ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

છત્તીસા સોલસગં અગારવાસો ભવે ગણહરાણં ।

છઝમત્થયપરિયાગં અહક્કમં કિત્તઙ્ગસ્સામિ ॥ ૬૫૧ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : પદ્ત્રિંશત્ ષોડશકમ્ 'અગારવાસો' ગૃહવાસો યથાસંજ્ઞયમ્ એતાવાન્ ગણધરાણામ્

- 15 પછી મૌર્યવડે તે વિજયદેવા પોતાના ઘરમાં રખાઈ. (અને મૌર્યવડે વિજયદેવાને મૌર્યપુત્ર નામે
પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ. અહીં કો'કને પ્રશ્ન થાય કે એક પતિને બે પત્ની હોય, પણ એક પત્નીને
બે પતિ ઘટે નહીં. આનો જવાબ આપતા કહે છે કે) તે દેશમાં આ રીતનો વ્યવહાર કરવામાં
કોઈ વિરોધ નહોતો. ॥૬૪૮॥ હવે ગોત્રદ્વારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ત્રણ ગૌતમગોત્રવાળા, ભારદ્વાજ, અગ્નિવૈશ્યાયન, વાશિષ્ઠ, કાશ્યપ, ગૌતમ,

- 20 હારિત અને કૌડિન્ય (ગણધરોના) ગોત્ર હતા.

ટીકાર્થ : ઇન્દ્રભૂતિ વગેરે પ્રથમ ત્રણ ગૌતમગોત્રવાળા, વ્યક્ત-સુધર્મ અને મંડિક કમશઃ
ભારદ્વાજ, અગ્નિવૈશ્યાયન અને વાશિષ્ઠગોત્રવાળા હતા. મૌર્ય, અકંપિત અને અચલભ્રાતા કમશઃ
કાશ્યપ, ગૌતમ અને હારિતગોત્રવાળા તથા મેતાર્થ અને પ્રભાસ કૌડિન્યગોત્રવાળા હતા. આ
પ્રમાણે આ ગણધરોના ગોત્ર જાણવા. ॥૬૪૯॥ હવે અગાર(ગૃહસ્થ)પર્યાયરૂપદ્વારને વ્યાખ્યાન

- 25 કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો,

ટીકાર્થ : પચાસ — છેંતાલીસ — બેંતાલીસ — પચાસ — પચાસ — ત્રેપન — પાસઠ—

અડતાલીસ—છેંતાલીસ ॥ ૬૫૦ ॥

ગાથાર્થ : છત્રીસ—સોળ—ગણધરોનો અગારવાસ છે. છઝસ્થપર્યાયને યથાક્રમે હું કીર્તન કરીશ.

- 30 ટીકાર્થ : છત્રીસ અને સોળ આ પ્રમાણે ગણધરોનો યથાસંખ્ય (જે રીતે સંખ્યા કહી તે

इति गाथाद्धम् । द्वारम् । अनन्तरद्वारावयवार्थप्रतिपिपादयिषयाऽऽह पश्चाद्ध-छन्दस्थपर्याय 'यथाक्रमं' यथायोगं कीर्त्तयिष्यामि इति गाथार्थः ॥

તીસા બારસ દસગં બારસ બાયાલ ચોદસદુગં ચ ।

ગવગં બારસ દસ અદુગં ચ છઝમત્થપરિયાઓ ॥ ૬૫૨ ॥ દારં ॥

गाथेयं निगदसिद्धा ॥ केवलिपर्यायपरिज्ञानोपायप्रतिपादनायाह -

5

છઝમત્થપરીયાગં અગારવાસં ચ વોગસિત્તા ણં ।

સવ્વાઝગ્સસ સેસં જિણપરિયાગં વિયાણાહિ ॥ ૬૫૩ ॥

व्याख्या : छन्दस्थपर्यायम् अगारवासं च व्यवकलय्य सर्वायुष्कस्य शेषं जिनपर्यायं विजानीहीति गाथार्थः ॥ स चायं जिनपर्यायः -

બારસ સોલસ અદ્વારસેવ અદ્વારસેવ અદ્વેવ ।

10

સોલસ સોલ તહેકવીસ ચોદ સોલે ય સોલે ય ॥ ૬૫૪ ॥ દારં ॥

निगदसिद्धा । सर्वायुष्कप्रतिपादनायाह-

ઘાણઝડં ચઝહત્તરિ સત્તરિ તત્તો ભવે અસીઈ ય ।

एगं च सप्तं तत्तो तेसीई पंचणउई य ॥ ६५५ ॥

प्रमाणे = क्रमशः) आटलो गृहस्थपर्याय ज्ञावो. હવે આના પછીના દ્વાર(છંદસ્થપર્યાય)રૂપ 15
અવયવવાર્થને પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાથી ગાથાના પશ્ચાર્ધભાગને કહે છે કે-છંદસ્થપર્યાયને ક્રમશઃ
કીર્તન કરીશ. ॥૬૫૧॥

गाथार्थ : त्रीस-भार-दश-भार-भेतालीस-चौद-चौद-नव-भार-दश अने आठ (आ प्रमाणे) छन्दस्थपर्याय ज्ञावो.

टीकार्थ : आ गाथानो अर्थ स्पष्ट ज छे. ॥६५२॥ હવે કેવલિપર્યાયના પરિજ્ઞાનના ઉપાયને 20
પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

गाथार्थ : छन्दस्थपर्याय अने गृहस्थपर्यायने બાદ કરી સર્વાયુષ્યનો શેષ(ભાગ) જિનપર્યાય તરીકે જાણ.

टीकार्थ :- (टीकार्थ गाथार्थ प्रमाणे ज्ञावो.) ॥६५३॥ તે જિનપર્યાય આ પ્રમાણે છે ⇨

गाथार्थ : भार-सोण-अठार-अठार-आठ-सोण-सोण-अेकवीस-चौद-सोण अने सोण 25
(आ प्रमाणे जिन(केवलि)पर्याय ज्ञावो.)

टीकार्थ : स्पष्ट ज छे. ॥६५४॥ હવે સર્વાયુષ્યનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

गाथार्थ : बाणु-युंभोत्तेर-सीत्तेर-अेशी-अेकसो-त्याशी-पंचाणु -अठ्योत्तेर-अडोत्तेर-
बासठ-अने यादीसवर्धनुं गणधरोनुं सर्व आयु ज्ञावुं.

टीकार्थ : બંને ગાથાઓનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૬૫૫-૬૫૬॥ હવે આગમદ્વારરૂપ અવયવવાર્થનું 30

અદુત્તરિં ચ વાસા તત્તો બાવત્તરિં ચ વાસાઈં ।

બાવટ્ટી ચત્તા ખલુ સવ્વગણહરાઉયં એયં ॥ ૬૫૬ ॥ દારં ॥

ગાથાદ્વયં નિગદસિદ્ધમેવ ॥ આગમદ્વારાવયવર્થ પ્રતિપાદયન્નાહ -

સવ્વે ય માહણા જચ્ચા, સવ્વે અજ્ઞાવયા વિઙ્ગ ।

5 સવ્વે દુવાલસંગી ય, સવ્વે ચોદસપુવ્વિણો ॥ ૬૫૭ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : સર્વે ચ બ્રાહ્મણા જાત્યાઃ, અશુદ્ધા ન ભવન્તિ, સર્વેઽધ્યાપકાઃ, ઉપાધ્યાયા इत्यर्थः, 'વિદ્વાંસઃ' પણ્ડિતાઃ, અયં ગૃહસ્થાગમઃ, તથા સર્વે દ્વાદશાઙ્ગિનઃ, તત્ર સ્વલ્પેઽપિ દ્વાદશાઙ્ગાધ્યયને દ્વાદશાઙ્ગિનોઽભિધીયન્ત એવ અતઃ સમ્પૂર્ણજ્ઞાપનાર્થમાહ-સર્વે ચતુર્દશપૂર્વિણ इति ગાથાર્થઃ ॥ પરિનિર્વાણદ્વારમાહ -

10 પરિણિવ્વુયા ગણહરા જીવંતે ણાયણવ જણા ઉ ।

ઈંદભૂઈં સુહમ્મો ય રાયગિહે નિવ્વુણ વીરે ॥ ૬૫૮ ॥ દારં ॥

નિગદસિદ્ધા । તપોદ્વારપ્રતિપાદનાયાહ -

માસં પાઓવગયા સવ્વેઽવિ ય સવ્વલલ્લિસંપણ્ણા ।

15 વજ્જરિસહસંઘયણા સમચરૂંસા ય સંઠાણા ॥ ૬૫૯ ॥

પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : બધા ગણધરો જાતિમાન બ્રાહ્મણો હતા, બધા વિદ્વાન અધ્યાપક હતા અને સર્વ બાર અંગને ધારણ કરનારા ચૌદપૂર્વી હતા.

ટીકાર્થ :- સર્વ ગણધરો જાતિમાન બ્રાહ્મણો હતા, અશુદ્ધ નહોતા. બધા ગણધરો
20 અધ્યાપક=ઉપાધ્યાય તથા વિદ્વાન=પંડિત હતા, આ પ્રમાણે ગૃહસ્થાવસ્થામાં તેઓને જ્ઞાન હતું. તથા સર્વ બાર અંગી હતા. તેમાં બારમા અંગનું થોડું પણ અધ્યયન કર્યું હોય તો તે વ્યક્તિ બાર-અંગી કહેવાય છે. આથી ગણધરો સંપૂર્ણ બાર અંગને જાણનારા હતા એ જણાવવા કહે છે કે સર્વ ગણધરો ચૌદપૂર્વી હતા. આ પ્રમાણે ગાથાર્થ કહ્યો. ॥૬૫૭॥ હવે પરિનિર્વાણદ્વારને કહે છે ⇨

25 ગાથાર્થ : નાયક(ભગવાન)ની હયાતિમાં નવ ગણધરો નિર્વાણ પામ્યા અને વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી ઇન્દ્રભૂતિ અને સુધર્મ રાજગૃહમાં નિર્વાણ પામ્યા.

ટીકાર્થ : સ્પષ્ટ જ છે. ॥૬૫૮॥ હવે તપદ્વારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સર્વ ગણધરોએ એકમાસનું પાદપોષગમન અનશન કર્યું. તથા સર્વ ગણધરો સર્વલબ્ધિથી સંપન્ન (યુક્ત), લજ્જામયભસંઘયણવાળા અને સમયતુરસંસ્થાનવાળા હતા.

30 ટીકાર્થ : સર્વ ગણધરો એકમાસનું પાદપોષગમન અનશન પામ્યા=કર્યું. હવે દ્વારગાથામાં

વ્યાખ્યા : ‘માસં પાયોવગય’ત્તિ સર્વં એવ ગણધરાઃ માસં પાદપોષગમનં ગતાઃ—પ્રાસાઃ, દ્વારગાથોપન્યસ્તચશબ્દાર્થમાહ—સર્વેઽપિ ચ સર્વલબ્ધિસમ્પન્નાઃ—આમર્ષોષધ્યાદ્યેષલબ્ધિસમ્પન્ના इत्यર્થઃ, વજ્રઋષભસંહનનાઃ સમચતુરસ્ત્રાશ્ચ સંસ્થાનત્ત્વમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ઉક્તઃ સામાયિકાર્થસૂત્રપ્રણેતૃણાં તીર્થકરગણધરાણાં નિર્ગમઃ, સામ્પ્રતં ક્ષેત્રદ્વારમવસરપ્રાપ્તમુલ્લઙ્ઘ્ય કાલદ્વારમુચ્યતે, અનન્તરમેવ દ્રવ્યનિર્ગમસ્ય પ્રતિપાદિતત્વાત્, કાલસ્ય ચ દ્રવ્યપર્યાયત્વાત્ અન્તરઙ્ગત્વાદ્ ‘અન્તરઙ્ગબહિરઙ્ગયોશ્ચાન્તરઙ્ગ 5 એવ વિધિર્બલવાન્’ ઇતિ પરિભાષાસામર્થ્યાદિતિ, નિર્યુક્તિકૃતા તુ ક્ષેત્રસ્યાલ્પવક્તવ્યત્વાદન્યથોપન્યાસઃ કૃત્ત્વમિતિ ।

સ ચ કાલો નામાદ્યેકાદશભેદભિન્નઃ, તત્ર નામસ્થાપને સુજ્ઞાને, દ્રવ્યાદિકાલસ્વરૂપા-
ભિધિત્સયાઽઽહ—

દ્રવ્યે અદ્વ અહાઉચ ઉવક્કમે દેસકાલકાલે ચ ।

10

તહ ચ પમાણે વણ્ણે ભાવે પગયં તુ ભાવેણં ॥ ૬૬૦ ॥ દારગાહા ॥

વ્યાખ્યા : તત્ર ‘દ્રવ્ય’ ઇતિ વર્તનાદિલક્ષણો દ્રવ્યકાલો વાચ્યઃ, ‘અદ્વ’તિ ચન્દ્રસૂર્યાદિ—

(ગા. ૬૪૨માં) બતાવેલા “ચ” શબ્દના (તત્ત્વે ચેવ) અર્થને કહે છે — (અર્થાત્ હવે જે બતાવે છે તે “ચ” શબ્દથી જાણવું.) સર્વ ગણધરો સર્વલબ્ધિથી સંપન્ન = આમર્ષોષધિ(સ્પર્શમાત્રથી અન્યના રોગો દૂર કરવાની લબ્ધિ) વિગેરે તમામ લબ્ધિવાળા, વજ્રઋષભનારાયસંઘયણવાળા અને સંસ્થાનથી 15 = આકારથી સમચતુરસ્રસંસ્થાનવાળા હતા. આ પ્રમાણે ગાથાર્થ કહ્યો. ॥૬૫૯॥ આમ, સામાયિકના અર્થ અને સૂત્રના પ્રણેતા એવા તીર્થકરો—ગણધરોનો નિર્ગમ કહેવાયો. હવે અવસરથી પ્રાપ્ત એવા ક્ષેત્રદ્વારને છોડી કાળદ્વાર કહેવાય છે કારણ કે હમણાં જ દ્રવ્યનિર્ગમ પ્રતિપાદન કરાયો અને કાળ એ દ્રવ્યના પર્યાયરૂપ હોવાથી આંતરિક અંગ છે અને “આંતરિક તથા બાહ્યમાં આંતરિક વિધિ જ બળવાન છે” એ પ્રમાણેની પરિભાષાના સામર્થ્યથી ક્ષેત્રદ્વારને છોડી કાળદ્વાર કહેવાય છે. 20

(શંકા : તો પછી નિર્યુક્તિકારે દ્વારગાથામાં નિર્ગમ પછી ક્ષેત્રનો ઉપન્યાસ શા માટે કર્યો, કાળનો ઉપન્યાસ શા માટે નિર્ગમ પછી ન કર્યો?)

સમાધાન : નિર્યુક્તિકારવડે ક્ષેત્રની અલ્પવક્તવ્યતા હોવાથી અન્યથા (પ્રથમ ક્ષેત્ર અને પછી કાળનો) ઉપન્યાસ કરાયો છે.

અવતરણિકા : તે કાળ નામાદિ અગિયારભેદથી જુદા જુદા પ્રકારનો છે. તેમાં નામ-સ્થાપના 25 સુખેથી જાણી શકાય છે, તેથી દ્રવ્યાદિકાળનું સ્વરૂપ કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : દ્રવ્ય—અદ્વા—યથાયુષ્ક—ઉપક્રમ—દેશકાળ—કાળકાળ—પ્રમાણ—વર્ણ—ભાવ. અહીં ભાવવડે અધિકાર છે.

ટીકાર્થ : તેમાં ‘દ્રવ્ય’ શબ્દથી વર્તનાદિરૂપ દ્રવ્યકાળ કહેવા યોગ્ય છે, ‘અદ્વા’ શબ્દથી ચન્દ્રસૂર્યાદિની (પરિભ્રમણરૂપ) ક્રિયાથી વિશિષ્ટ અર્ધતૃતીય(અઢી)દ્વીપસમુદ્રાન્તરવર્તી સમયાદિરૂપ 30

ક્રિયાવિશિષ્ટોઽર્ધ્વતૃતીયદ્વીપસમુદ્રાન્તર્વચ્ચંદ્રાકાલઃ સમયાદિલક્ષણો વાચ્યઃ, તથા યથાઽઽયુષ્કકાલો દેવાદ્યાયુષ્કલક્ષણો વાચ્યઃ, તથા 'ઉપક્રમકાલઃ' અભિપ્રેતાર્થસામીપ્યાનયનલક્ષણઃ સામાચારી-યથાયુષ્કભેદભિત્રો વાચ્યઃ, તથા દેશકાલો વાચ્યઃ, દેશઃ પ્રસ્તાવોઽવસરો વિભાગઃ પર્યાય-ઇત્યનર્થાન્તરં, તતશ્ચાભીષ્ટવસ્ત્વવાપ્યવસરકાલ ઇત્યર્થઃ, તથા કાલકાલો વાચ્યઃ, તત્રૈકઃ કાલશબ્દઃ
5 પ્રાગ્નિરૂપિત એવ, દ્વિતીયસ્તુ સામયિકઃ, કાલો મરણમુચ્યતે, મરણક્રિયાકલનં કાલકાલ ઇત્યર્થઃ, ચઃ સમુચ્ચયે, તથા ચ 'પ્રમાણકાલઃ' અઽઽકાલવિશેષો દિવસાદિલક્ષણો વાચ્યઃ, તથા વર્ણકાલો વાચ્યઃ, વર્ણશ્રાસૌ કાલશ્ચેતિ વર્ણકાલઃ, 'ભાવિ'ત્તિ ઔદયિકાદિભાવકાલઃ સાદિસપર્ય-વસાનાદિભેદભિત્રૌ વાચ્ય ઇતિ, 'પ્રકૃતં તુ ભાવેને'તિ ભાવકાલેનાધિકાર ઇતિ ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતમવયવાર્થોઽભિધીયતે-તત્રાદ્યદ્વારાવયવાર્થાભિધિત્સયાઽઽહ -

10 ચેયણમચેયણસ્સ વ દવ્વસ્સ ઠિઙ્ગ ડ જા ચડવિયણ્ણા ।

સા હોઙ્ગ દવ્વકાલો અહવા દવિયં તુ તં ચેવ ॥ ૬૬૧ ॥

વ્યાખ્યા : ચેતનાચેતનસ્ય દેવસ્કન્ધાદેઃ, બિન્દુરલાક્ષણિકઃ, અથવા ચેતનસ્યાચેતનસ્ય ચ

અદ્વાકાળ કહેવા યોગ્ય છે. તથા દેવાદિના આયુષ્યરૂપ યથાયુષ્કાળ કહેવા યોગ્ય છે. તથા અભિપ્રેતાર્થને નજીક લાવવારૂપ ઉપક્રમકાળ કે જે સામાચારી અને યથાયુષ્ક એમ બે પ્રકારે છે
15 તે કહેવા યોગ્ય છે. તથા દેશકાળ કહેવા યોગ્ય છે. અહીં દેશ, પ્રસ્તાવ, અવસર, વિભાગ, પર્યાય આ બધા સમાનાર્થી શબ્દો જાણવા. તેથી ઇચ્છિતવસ્તુની પ્રાપ્તિનો અવસરકાળ એ દેશકાળ તરીકે જાણવો. તથા કાળકાળ કહેવા યોગ્ય છે. તેમાં એક "કાળ" શબ્દનો અર્થ પૂર્વે (ગાથા ૧૪૦ ભાગ-૧માં) કહી દીધો છે. બીજો કાળ શબ્દ સામયિક (પારિભાષિક) છે. તે કાળ શબ્દથી મરણ કહેવાય છે. માટે કાળકાળ એટલે મરણક્રિયાનો સમય, તે કહેવા યોગ્ય છે. "ચ" શબ્દ
20 સમુચ્ચયાર્થમાં જાણવો. તથા દિવસાદિરૂપ પ્રમાણકાળ કે જે અદ્વાકાળનો જ એક પ્રકાર છે તે કહેવા યોગ્ય છે. તથા વર્ણકાળ=વર્ણ એ જ કાળ (=વર્ણરૂપ કાળ) તે કહેવા યોગ્ય છે. "ભાવ" શબ્દથી સાદિ-સપર્યવસાનાદિભેદવાળો ઔદયિકાદિભાવકાળ કહેવા યોગ્ય છે. અહીં ભાવકાળનો અધિકાર (પ્રયોજન) છે. આ પ્રમાણે દ્વારગાથાનો સમુદાયાર્થ કલ્પો. ॥૬૬૦॥

અવતરણિકા : હવે અવયવાર્થ કહેવાય છે- તેમાં પ્રથમદ્વારરૂપ અવયવના અર્થને કહેવાની
25 ઇચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ચેતનનાચેતન એવા દ્રવ્યની ચાર વિકલ્પોવાળી જે સ્થિતિ તે દ્રવ્યકાળ છે અથવા દ્રવ્ય જ દ્રવ્યકાળ જાણવો.

ટીકાર્થ : (H) ચેતન એવા દેવાદિની અને અચેતન એવા દ્વ્યણુકસ્ન્ધાદિની, અહીં મૂળગાથામાં "ચેયણમચેયણસ્સ" શબ્દમાં બિંદુ=અનુસ્વાર એ અલાક્ષણિક=પ્રયોજન વિનાનો છે. (માત્ર

30 (H) મલધારીય હેમચન્દ્રસૂરિજીની ટિપ્પણીમાં આ પદાર્થ જણાવેલ છે. તે ટિપ્પણી પરિશિષ્ટ નં-૧માં આપેલી છે.

દ્રવ્યસ્ય સ્થાન-સ્થિતિરેવ યા સાદિસપર્યવસાનાદિભેદેન 'ચતુર્વિકલ્પા' ચતુર્ભેદા સા સ્થિતિર્ભવતિ
દ્રવ્યસ્ય કાલો દ્રવ્યકાલઃ, તત્પર્યાયત્વાત્, અથવા 'દ્રવ્યં તુ' તદેવ દ્રવ્યમેવ કાલો દ્રવ્યકાલ इति
ગાથાર્થઃ ॥

ચેતનાચેતનદ્રવ્યચતુર્વિધસ્થિતિનિર્દર્શનાયાહ-

ગઢ સિદ્ધા ભવિયાય અભવિય પોગ્ગલ અણાગયદ્ધા ચ ।

5

તીયદ્ધ તિન્નિ કાયા જીવાજીવદ્ધિર્ઠ્ઠિ ચઙ્હા ॥ ૬૬૨ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : 'ગતિ'ત્તિ દેવાદિગતિમધિકૃત્ય જીવાઃ સાદિસપર્યવસાનાઃ 'સિદ્ધ'ત્તિ સિદ્ધાઃ
પ્રત્યેકં સિદ્ધત્વેન સાદ્યપર્યવસાનાઃ 'ભવિયાય'ત્તિ ભવ્યાશ્ચ ભવ્યત્વમધિકૃત્ય કેચનાનાદિસપર્યવસાનાઃ,
'અભવિય'ત્તિ અભવ્યાઃ સ્વત્વભવ્યતયા અનાદ્યપર્યવસાના इति જીવસ્થિતિચતુર્ભિદ્ધિકા । 'પોગ્ગલ'ત્તિ
પૂર્ણગલનધર્માણઃ પુદ્ગલાઃ, તે હિ પુદ્ગલત્વેન સાદિસપર્યવસાનાઃ, 'અણાગયદ્ધ'ત્તિ અનાગતાદ્ધા- 10
અનાગતકાલઃ, સ હિ વર્તમાનસમયાદિઃ સાદિરનન્તત્વાચ્છાપર્યવસાન इति, 'તીયદ્ધ'ત્તિ
અતીતકાલોઽનન્તત્વાદનાદિઃ સામ્પ્રતસમયપર્યન્તવિવક્ષ્યાયાં સપર્યવસાન इति, 'તિણ્ણ કાયા'ત્તિ

ગાથાનો ઉચ્ચાર કરવામાં અનુકૂળતા રહે તે માટે મૂકવામાં આવ્યો છે.) અથવા ચેતનદ્રવ્યની અને
અચેતનદ્રવ્યની, સ્થાન એટલે સ્થિતિ જ કે જે સાદિ-સાંતાદિ ભેદથી ચાર પ્રકારે છે. તે સ્થિતિ
દ્રવ્યનો પર્યાય હોવાથી દ્રવ્યકાળ છે. (અર્થાત્ ચેતન કે અચેતનદ્રવ્યનો ચેતન કે અચેતનરૂપે રહેવાનો 15
જે કાળ તે દ્રવ્યકાળ) અથવા "દ્રવ્યં તુ તદેવ" એટલે દ્રવ્ય પોતે જ કાળ તે દ્રવ્યકાળ (અર્થાત્
દ્રવ્યકાળશબ્દથી દ્રવ્ય જ લેવું. આમ પ્રથમવ્યાખ્યામાં ષષ્ઠીતત્પુરુષસમાસ કરવાથી (દ્રવ્યનો જે કાળ
તે દ્રવ્યકાળ) દ્રવ્યકાળ તરીકે દ્રવ્યની સ્થિતિ આવે. બીજી વ્યાખ્યા પ્રમાણે (દ્રવ્યરૂપ કાળ) કર્મધારય
કરવાથી દ્રવ્ય પોતે જ દ્રવ્યકાળ તરીકે આવશે.) ॥૬૬૧॥

અવતરણિકા : હવે ચેતનાચેતનદ્રવ્યની ચતુર્વિધસ્થિતિને બતાવતા કહે છે ⇨

20

ગાથાર્થ : ગતિ - સિદ્ધ - ભવ્ય - અભવ્ય - પુદ્ગલ - અનાગતકાળ - અતીતકાળ
- ત્રણકાય આ પ્રમાણે જીવાજીવની ચાર પ્રકારે સ્થિતિ છે.

ટીકાર્થ : દેવાદિગતિને આશ્રયી જીવો સાદિ-સાંત છે. દરેક સિદ્ધો સિદ્ધ તરીકે સાદિ-અનંત
છે. ભવ્યજીવોમાં ભવ્યત્વને આશ્રયી કેટલાક (ભવ્યજીવો) અનાદિ-સાંત છે. (કારણ કે બધા
ભવ્યજીવો મોક્ષમાં જતા નથી. જે જાય છે તેઓનું ભવ્યત્વ નાશ પામતું હોવાથી અનાદિ-સાંત 25
છે.) અભવ્યજીવો અભવ્ય તરીકે અનાદિ-અનંત છે. આ પ્રમાણે જીવને આશ્રયી સ્થિતિ ચાર
પ્રકારે કહી. પુદ્ગલો પુરણ-ગલનધર્મવાળા હોય છે અને તે પુદ્ગલ તરીકે સાદિ-સાંત છે. (શંકા
: પુદ્ગલ, પુદ્ગલરૂપે જ હંમેશ માટે રહે છે, તો સાદિ-સાંત શી રીતે? સમાધાન : તેના સ્કંધોમાં
ફેરફાર થયા કરે છે, તે અપેક્ષાએ સાદિ સાંત જાણવો.) તથા અનાગતકાળ એ વર્તમાનસમયાદિરૂપ
હોવાથી સાદિ અને અનંત હોવાથી અપર્યવસાનવાળો છે. અતીતકાળ અનંત હોવાથી અનાદિ 30
અને વર્તમાનસમય સુધીની વિવક્ષા કરીએ (અર્થાત્ વર્તમાન સમય પહેલાના સમય સુધી ભૂતકાળ

ધર્માધર્માકાશાસ્તિકાયાઃ સ્થાવરાદ્યપર્યવસાના ઇતિ, ઇત્યં જીવાજીવસ્થિતિશ્ચતુર્દ્વૈતિ ગાથાર્થઃ ॥
દ્વાસ્મ ॥

અન્ધકાલદ્વારાવયવાર્થ વ્યાચિંચ્યાસુરાહ-

સમયાવલિય મુહુર્તા દિવસમહોરત્ત પક્ષ માસા ય ।

5 સંવચ્છર યુગ પલિયા સાગર ઓસપ્પિ પરિયટ્ટા ॥ ૬૬૩ ॥ દારં

વ્યાખ્યા : તત્ર પરમનિકૃષ્ટઃ કાલઃ સમયોઽભિધીયતે, સ ચ પ્રવચનપ્રતિપાદિતપટ્ટશાટિકા-
પાટનદૃષ્ટાન્તાદવસેયઃ, આઘલિકા-અસંખ્યેયસમયસમુદાયલક્ષણા, દ્વિઘટિકો મુહૂર્તઃ,
દિવસશ્ચતુષ્પ્રહરાત્મકઃ, યદ્વા આકાશચ્છન્દમાદિત્યેન સ્વભાભિવ્યર્તાસં તદિવસં ઇત્યુચ્યતે, શેષં નિશેતિ,
અહોરાત્રમષ્ટપ્રહરાત્મકમહર્ત્રિંશમિત્યર્થઃ, પક્ષઃ-પચ્ચદશાહોરાત્રાત્મકઃ, માસઃ-તદ્દ્વિગુણઃ, ચઃ સમુચ્ચયે,
(૧) સંવત્સરો-દ્વાદશમાસાત્મકઃ, યુગં પચ્ચસંવત્સરમ્, અસંખ્યેયયુગાત્મકં પલિતમિતિ ઉત્તરપદલોપાદ્,
ઇત્યં સાગરોપમમપિ, તત્ર પલ્યોપમદશકોટીકોટ્યાત્મકં સાગરમાખ્યાયતે, ઉત્સર્પિણી-
સાગરોપમદશકોટીકોટ્યાત્મિકા, એવમવસર્પિણ્યપિ, પરાવર્તોઽનન્તોત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યાત્મકઃ, સ
ગણી(એ) તો પર્યવસાન(અંત)વાળો છે. ત્રણકાય એટલે ધર્મ-અધર્મ અને આકાશાસ્તિકાય, તે
અનાદિ-અનંત છે. આ પ્રમાણે જીવ-અજીવની ચાર પ્રકારે સ્થિતિ જાણવી. ॥૬૬૨॥

15 અવતરણિકા : હવે અદ્વાકાળરૂપદ્વારના અર્થને વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી
કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમય-આવલિકા-મુહૂર્ત-દિવસ-અહોરાત્ર-પક્ષ-માસ-સંવત્સર-યુગ-
પલ્યોપમ-સાગરોપમ-ઉત્સર્પિણી-પરાવર્ત.

ટીકાર્થ : તેમાં પરમનિકૃષ્ટ (કિંવલિની દૃષ્ટિએ પણ જેના બે ભાગ થાય નહીં તેવો) કાળ
20 સમય તરીકે ઓળખાય છે અને તે પ્રવચનમાં પ્રતિપાદન કરેલા પટ્ટશાટિકા(વસ્ત્રવિશેષ)ને ફાડવાના
દૃષ્ટાન્તથી જાણવા યોગ્ય છે. (આ દૃષ્ટાન્ત પ્રથમભાગમાં કહેવાઈ ગયેલું છે. ત્યાંથી જાણી લેવું.)
આવલિકા અસંખ્યેય સમયોના સમુદાયરૂપ જાણવી, બે ઘડીરૂપ મુહૂર્ત, ચારપ્રહરાત્મક દિવસ અથવા
જે આકાશખંડ સૂર્યવડે પોતાના કિરણોથી વ્યાપ્ત હોય તે દિવસ કહેવાય છે, શેષ આકાશખંડ રાત્રિ
કહેવાય છે. આઠપ્રહરાત્મક અહોરાત્ર-રાત્રિદિવસ, પંદર અહોરાત્રનો એક પક્ષ, પક્ષનો દ્વિગુણ
25 (૩૦ દિવસનો) મહિનો જાણવો, 'ચ' શબ્દ સમુચ્ચયમાં છે. બાર મહિનાનો એક સંવત્સર, પાંચ
સંવત્સરનો એક યુગ, અસંખ્યેયયુગોનો એક પલિત, અહીં 'પલિત' શબ્દમાં ઉત્તરપદનો=ઉપમાશબ્દનો
લોપ થયેલ હોવાથી 'પલિત' શબ્દથી પલ્યોપમ જાણવો. આ જ પ્રમાણે 'સાગર' શબ્દથી સાગરોપમ
જાણવો. તેમાં દશ કોટાકોટી પલ્યોપમ સાગર તરીકે કહેવાય છે. દશ કોટાકોટી સાગરોપમ એટલે
એક ઉત્સર્પિણી, આ પ્રમાણે અવસર્પિણી પણ જાણવી. અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીરૂપ એક
30 પરાવર્તકાળ જાણવો અને તે પરાવર્તકાળ દ્રવ્યાદિથી જુદા જુદા પ્રકારનો પ્રવચનમાંથી = અન્ય
આગમમાંથી જાણી લેવો. ॥૬૬૩॥

‘ચ દ્રવ્યાદિભેદભિન્નઃ પ્રવચનાદવસેય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૬૬૩॥ દ્વારમ્ ॥

યથાઽઽયુષ્કકાલદ્વારમુચ્યતે—તત્રાદ્ધાકાલ એવાયુષ્કકર્માનુભવવિશિષ્ટઃ સર્વજીવાનાં વર્તનાદિમયો યથાયુષ્કકાલોઽભિધીયતે, તથા ચાહ—

નેરઙ્ગયતિરિયમણ્યાદેવાણ અહાઽયં તુ જં જેણ ।

નિવ્વત્તિયમણ્ણભવે પાલેંતિ અહાઽકાલો સો ॥ ૬૬૪ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : નારકતિર્યગ્મનુષ્યદેવાનાં યથાયુષ્કમેવ યદ્યેન નિર્વર્તિતં—સૌદ્રધ્યાનાદિના કૃતમ્ ‘અન્યભવે’ અન્યજન્મનિ તદ્ યદા વિપાકતસ્ત એવાનુપાલયન્તિ સ યથાયુષ્કકાલસ્તુ, ઇતિ ગાથાર્થઃ । દ્વારમ્ ॥

સામ્પ્રતમુપક્રમકાલદ્વારમાહ—

દુવિહોવક્કમકાલો સામાયારી અહાઽયં ચેવ ।

સામાયારી તિવિહા ઓહે દસહા પયવિભાગે ॥ ૬૬૫ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : દ્વિવિધશ્ચાસાવુપક્રમકાલશ્ચેતિ સમાસઃ, તદેવ દ્વૈવિધ્યમુપદર્શયન્નાહ—‘સામાયારી અહાઽયં ચેવ’ સમાચરણં સમાચારઃ—શિષ્ટાચરિતઃ ક્રિયાકલાપસ્તસ્ય ભાવઃ “ગુણવચનબ્રાહ્મણાદિભ્યઃ કર્મણિ ચ” (પાઠ ૫-૧-૧૨૪) ષ્યજ્ સમાચાર્ય્ય, પુનઃ સ્ત્રીવિવક્ષ્યાયાં ષિદ્વૌરાદિભ્યશ્ચે (પાઠ ૪—

અવતરણિકા : હવે યથાયુષ્કકાળદ્વાર કહેવાય છે—તેમાં સર્વજીવોનો આયુષ્કર્મના અનુભવ (વિપાક)- 15
થી વિશિષ્ટ એવો વર્તનાદિમય અદ્વાકાળ જ યથાયુષ્કકાળ કહેવાય છે. એ જ વાતને આગળ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નારક—તિર્યથ—મનુષ્ય—દેવોનું જે યથાયુષ્ક જે રીતે અન્યભવમાં કરાયેલું છે. તે આયુષ્યને તેઓ ભોગવે છે તે યથાયુષ્ક છે.

ટીકાર્થ : નારક—તિર્યથ—મનુષ્ય—દેવોમાં જે જીવવડે જે આયુષ્ય અન્યજન્મમાં સૌદ્રધ્યાનાદિવડે 20
કરાયેલું (બંધાયેલું) છે. તે આયુષ્યો જ્યારે વિપાકથી તે જ જીવો ભોગવે છે તે યથાયુષ્કકાળ જાણવો. (ટૂંકમાં — પૂર્વભવમાં બાંધેલા નરકાયુનો નારક તરીકે આ ભવમાં વિપાકથી અનુભવવાનો કાળ તે નરકાયુકાળ. આ રીતે તિર્યયાદિમાં પણ સમજવું.) ॥૬૬૪॥

અવતરણિકા : હવે ઉપક્રમકાળદ્વાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : બે પ્રકારે ઉપક્રમકાળ છે → સામાયારી અને યથાયુષ્ક. સામાયારી ત્રણ પ્રકારે 25
ઓઘ,દશાઘ અને પદવિભાગસામાયારી.

ટીકાર્થ : બે પ્રકારનો ઉપક્રમકાળ છે. તે બે પ્રકારને જ બતાવતા કહે છે — સામાયારી અને યથાયુષ્ક. તેમાં સમ્યગ્ રીતે આચરણ કરવું તે સમાચાર અર્થાત્ શિષ્ટોવડે આચરાયેલ ક્રિયાઓનો સમૂહ. તેનો ભાવ (પણું) [તે સમાચારી.] અહીં “ગુણવચન...” આ વ્યાકરણના નિયમથી “ચ” (ષ્યજ્)-તદ્વિતપ્રત્યય લાગતા “સમાચાર્ય્ય” શબ્દ બને. ફરી સ્ત્રીલિંગમાં “ષિદ્વૌરા...” આ નિયમથી ડીષ્ પ્રત્યય (શિવલાલપંડિતજીની સંસ્કૃતબુક પ્રમાણે ઙ્ (ડી) પ્રત્યય) લાગશે. તે 30
પહેલા “યસ્ય...”નિયમથી “સમાચાર” શબ્દના “ર” માંથી “અ”કારનો લોપ થશે, અને “યસ્ય

- ૧-૪૧) તિ ડીઘ, યસ્યે (પા૦ યસ્યેતિ ચ ૬૦૪-૧૪૮) ત્યકારલોપઃ, યસ્ય હલ (પા૦ ૬-૪-૪૧) ઇત્યનેન તદ્વિતયકારલોપઃ, પસગમનં સામાચારી, તસ્યા ઉપક્રમણમ્ — ઉપરિમશ્રુતાદિહાનયનમુપક્રમઃ, સામાચાર્યુપક્રમશ્ચાસૌ કાલશ્ચેતિ સમાસઃ, યથાઽઽયુષ્કસ્યોપક્રમણં દીર્ઘકાલભોગ્યસ્ય લઘુતરકાલેન ક્ષપણમુપક્રમઃ, યથાયુષ્કોપક્રમશ્ચાસૌ કાલશ્ચેતિ સમાસઃ, તત્ર હિ કાલકાલવતોરભેદાત્ કાલસ્યૈવ
- 5 આયુષ્કાદ્યુપાધિવિશિષ્ટસ્યોપક્રમો વેદિતવ્ય ઇત્યભિપ્રાયઃ । તત્ર સામાચારી ત્રિવિધા—'ઓહે દસહા પદવિભાગે'તિ 'ઓઘઃ'—સામાન્યમ્, ઓઘઃ સામાચારી સામાન્યતઃ સદ્દેષેષાભિધાનરૂપા, સા ચૌઘનિર્ણયિતિરિતિ । દશવિધસામાચારી ઇચ્છાકારાદિલક્ષણા, પદવિભાગસામાચારી છેદસૂત્રાણીતિ । તત્રૌઘસામાચારી નવમાત્પૂર્વાત્ તૃતીયાદ્વસ્તુન આચારાભિધાનાત્ તત્રાપિ વિંશતિતમાત્પ્રાભૂતાત્, તત્રાપ્યોઘપ્રાભૂતપ્રાભૂતાત્ નિર્વ્યૂઢેતિ, એતદુક્તં ભવતિ—સામ્પ્રતકાલપ્રવ્રજિતાનાં તાવચ્છુત-
10 પરિજ્ઞાનશક્તિવિકલનામાયુષ્કાદિહાસમપેક્ષ્ય પ્રત્યાસન્નીકૃતેતિ । દશવિધસામાચારી પુનઃ

હલ" નિયમથી તદ્વિત "ય" નો લોપ થાય છે. (તેથી "સમાચાર્ + ઇ"એ પ્રમાણેનો આકાર તૈયાર થાય) પરગમન કરતાં (અર્થાત્ "સમાચાર્ + ઈં જોડતાં) સામાચારી (આદિસ્વરની વૃદ્ધિ અન્યનિયમથી જાણવી.) શબ્દ બને છે.

- આ સામાચારીનું ઉપક્રમણ તે સામાચારીઉપક્રમ. અહીં ઉપક્રમ એટલે ઉપરના શ્રુતથી અહીં
15 લાવવું (અર્થાત્ ભવિષ્યમાં ભણાવવા યોગ્ય શ્રુતમાંથી તે સામાચારીનું અહીં લાવવું એટલે કે ભવિષ્યમાં ભણાવવાની સામાચારીને વર્તમાનમાં ભણાવવી તે સામાચારીઉપક્રમ) અને આ સામાચારી-ઉપક્રમ એવો જે કાળ તે સામાચારીઉપક્રમકાળ, આ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. યથાયુષ્કનું ઉપક્રમણ એટલે દીર્ઘકાળભોગ્ય એવા આયુષ્યકર્મને અલ્પતરકાળમાં ખપાવવું. યથાયુષ્કોપક્રમ એવો જે કાળ તે યથાયુષ્કોપક્રમકાળ, એ પ્રમાણે સમાસ કરવો.
- 20 (જો કે અહીં દીર્ઘકાળભોગ્ય એવા આયુષ્યકર્મનો ઉપક્રમ છે છતાં) કાળ અને કાળવાળાનો (દીર્ઘકાળભોગ્ય આયુષ્યકર્મનો) અભેદ કરવાથી આયુષ્કાદિઉપાધિથી યુક્ત એવા કાળનો જ ઉપક્રમ જાણવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે ભાવાર્થ જાણવો. તેમાં સામાચારી ત્રણ પ્રકારે છે. (૧) ઓઘસામાચારી = સામાન્યથી સંક્ષેપથી (આચારોનું) કથન કરવું. તે ઓઘનિર્ણયિત જાણવી. (૨) દશવિધસામાચારી = ઇચ્છાકારાદિરૂપ (૩) પદવિભાગસામાચારી એટલે છેદસૂત્રો. તેમાં ઓઘસામાચારી નવમાપૂર્વના
25 આચારનામના ત્રીજાવસ્તુના વીસમા પ્રાભૂતના ઓઘપ્રાભૂત—પ્રાભૂતમાંથી ઉદ્ધૃત કરવામાં આવી છે. કહેવાનો આશય એ છે કે વર્તમાનકાળમાં પ્રવ્રજિત થયેલા અને શ્રુતપરિજ્ઞાનશક્તિથી રહિત એવા સાધુઓના આયુષ્યાદિના (આદિશબ્દથી સંઘયણ—ધૃતિ—મતિના) દ્વાસને જાણીને ઓઘસામાચારી નજીક કરાયેલી છે.

- જ્યારે દશવિધસામાચારી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના છઠ્ઠીસમા અધ્યયનમાંથી સ્વલ્પતરકાળપ્રવ્રજિત
30 સાધુઓના પરિજ્ઞાન માટે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવી છે. (કાળના પ્રભાવે આયુ ઘટ્યા, બુદ્ધિ ઘટી, એટલે પૂર્વોનો અભ્યાસ બધા કરી શકે નહીં, અથવા દીક્ષા પછી ઘણાં વર્ષે થાય, તેમના માટે

ષડ્વિંશતિતમાદુત્તરાધ્યયનાત્સ્વલ્પતરકાલપ્રવ્રજિતપરિજ્ઞાનાર્થં નિર્વ્યૂઢિતિ । પદવિભાગસામાચાર્ય્યપિ
છેદસૂત્રલક્ષણા નવમપૂર્વાદેવ નિર્વ્યૂઢિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતમોઘનિર્યુક્તિર્વાચ્યા, સા ચ સુપ્રપચ્છિતત્વાદેવ ન વિવ્રિયતે, સામ્પ્રતં દશવિધસામાચારી-
સ્વરૂપદર્શનાયાહ—

ઇચ્છા મિચ્છા તદ્વાકારો, આવસિયા ય નિસીહિયા ।

5

આપુચ્છણા ય પઢિપુચ્છા છંદણા ય નિમંતણા ॥ ૬૬૬ ॥

ઉવસંપયા ય કાલે, સામાયારી ભવે દસહા ।

एएंसि तु पयाणं पत्तेय परुवणं वोच्छं ॥ ६६७ ॥ दारगाहाओ ॥

વ્યાખ્યા : ઇષ્ણમિચ્છા કરણં કારઃ, તત્ર કારણશબ્દઃ પ્રત્યેકમભિસમ્બધ્યતે, ઇચ્છ્યા-
બલાભિયોગમન્તરેણં કરણમ્ ઇચ્છાકારઃ ઇચ્છાક્રિયેત્યર્થઃ, તથા ચેચ્છાકારેણ મમેદં કુરુ ઇચ્છાક્રિયયા
ન ચ બલાભિયોગપૂર્વિક્કયેતિ ભાવાર્થઃ ૧, તથા મિથ્યા- વિતથ(ગ્રન્થાગ્રં-૬૫૦૦)મનૂતમિતિ
પર્યાયાઃ, મિથ્યાકરણં મિથ્યાકારઃ, મિથ્યાક્રિયેત્યર્થઃ, તથા ચ સંયમયોગવિતથાચરણે
વિદિતજિનવચનસારાઃ સાધવસ્તત્ક્રિયાયા વૈતથ્યપ્રદર્શનાય મિથ્યાકારં કુર્વતે, મિથ્યાક્રિયેયમિતિ
હૃદયં ૨, તથાકરણં તથાકારઃ, સ ચ સૂત્રપ્રશ્નગોચરો યથા ભવદ્ધિરુક્તં તથેદમિત્યેવંસ્વરૂપઃ ૩,

10

ઓઘસામાયારીને ઓઘનિ.નામના જુદા ગ્રંથમાં મૂકી દીધી, જેથી તરત ભણી શકાય. તેમ
ઉત્તરા.સૂત્ર તો યોગાદ્દહન કર્યા પછી જ ભણાય. દશવિધસામાયારીનું જ્ઞાન તે પૂર્વે પણ જરૂરી
હોવાથી, તેને જુદી કરી.) છેદસૂત્રરૂપ પદવિભાગસામાયારી પણ નવમાપૂર્વમાંથી જ ઉદ્ધૃત કરવામાં
આવી છે. ॥૬૬૫॥

15

અવતરણિકા : પ્રથમ ઓઘ-નિર્યુક્તિ કહેવા યોગ્ય છે અને તે સારી રીતે વર્ણન કરાયેલ
હોવાથી અહીં કહેવાતી નથી. હવે દશવિધસામાયારીનું સ્વરૂપ બતાવવા માટે કહે છે ⇨

20

ગાથાર્થ : ઇચ્છા, મિચ્છા, તથાકાર, આવસસહિ, નિસીહિ, આપૃચ્છના, પ્રતિપૃચ્છા, છંદના,
નિમંત્રણા અને ઉપસંપદા. આ પ્રમાણે કાળને વિશે દશ પ્રકારની સામાયારી છે. આ પદોની જુદી
જુદી પ્રરૂપણા કહીશ. (આ બંને દારગાથાઓ છે.)

ટીકાર્થ : ઇચ્છવું તે ઇચ્છા, કરવું તે કાર, તેમાં “કાર” શબ્દ દરેક પદો સાથે જોડવો,
ઇચ્છાવડે અર્થાત્ બળજબરી વિના જે કરવું તે ઇચ્છાકાર અર્થાત્ ઇચ્છાપૂર્વકની ક્રિયા. ભાવાર્થ
એ છે કે “આપની ઇચ્છા હોય તો મારું આ કાર્ય કરો” આ પ્રમાણેની ઇચ્છાક્રિયાવડે, નહીં
કે બળજબરીવડે (પોતાના કાર્યને કરી આપવા માટેની સામેવાળાને જે પ્રાર્થના તે ઇચ્છાકાર
સામાયારી છે) (૧). તથા મિથ્યા, વિતથ, અનૂત-આ શબ્દો પર્યાયવાચી શબ્દો છે. મિથ્યાકરણ
તે મિથ્યાકાર અર્થાત્ સંયમયોગોનું ખોટી રીતે આચરણ થતાં જિનવચનના રહસ્યને જાણનારા
સાધુઓ “તે આચરણ ખોટું છે” એવું જણાવવા માટે મિથ્યાકાર (મિચ્છામિ દુક્કડં) કરે છે (૨).
તહત્તિનું કરવું તે તથાકાર છે અને તે તથાકાર સૂત્રસંબંધી પ્રશ્નવિષયક “આપનાવડે જે રીતે કહેવાયું

25

30

अवश्यकर्तव्यैर्योगैर्गिण्यत्रा आवश्यकी ४, चः समुच्चये, तथा निषेधेन निर्वृत्ता नैषेधिकी ५, आप्रच्छन्मापृच्छ, सा विहारभूमिगमनादिप्रयोजनेषु गुरोः कार्या ६, चः पूर्ववत्, तथा प्रतिपृच्छ, सा च प्राङ्नियुक्तेनापि करणकाले कार्या, निषिद्धेन वा प्रयोजनतः कर्तृकामेनेति ७, तथा छन्दना च प्राग्गृहीतेनाशनादिना कार्या ८, तथा निमन्त्रणा अगृहीतेनैवाशनादिनाऽहं भवदर्थमशनाद्यानयामि इत्येवम्भूता ९, उपसम्पच्च विधिनाऽऽदेया १० । एवं 'काले' कालविषया सामाचारी भवेदशविधा तु । एवं तावत्समासत उक्ताः, साम्प्रतं प्रपञ्चतः प्रतिपदमभिधित्सुराह—एतेषां पदानां, तुर्विशेषणे, गोचरप्रदर्शनेन 'प्रत्येकं' पृथक् पृथक् प्ररूपणां वक्ष्य इति गाथाद्वयसमासार्थः ॥

तत्रेच्छाकारो येष्वर्थेषु क्रियते तत्प्रदर्शनायाह—

जइ अब्धत्थेज्ज परं कारणजाए करेज्ज से कोई ।

10 तत्थवि इच्छाकारो न कप्पई बलाभिओगो उ ॥ ६६८ ॥

व्याख्या : 'यदी'त्यभ्युपगमे अन्यथा साधूनामकारणेऽभ्यर्थना नैव कल्पते, ततश्च यद्यभ्यर्थयेत्

છે તે તે રીતે જ છે" આવા સ્વરૂપનો હોય છે. (અર્થાત્ સૂત્ર-સંબંધી પ્રશ્નોનો જવાબ સાંભળી 'આપે જે કહ્યું તે બરાબર છે' આ પ્રમાણે ગુરુને જે કહેવું તે તથાકાર) (૩). અવશ્ય કરવા યોગ્ય યોગોવડે બનેલી હોય તેને આવશ્યકી કહેવાય છે (૪).

15 “ચ” શબ્દ સમુચ્ચયમાં છે. તથા નિષેધવડે થયેલી હોય તે નૈષેધિકી (પ). પૂછવું તે આપૃચ્છા, વિહાર કરવો, સ્થંડિલ જવું વગેરે પ્રયોજનમાં ગુરુને આપૃચ્છા કરવાની હોય છે. “ચ” શબ્દ પૂર્વની જેમ સમુચ્ચયમાં છે (દ). તથા પ્રતિપૃચ્છા એટલે પૂર્વે કોઈ કાર્ય ગુરુએ સોંપ્યું. તે કાર્ય જ્યારે કરવાનું હોય ત્યારે ગુરુને ફરી પૂછવું તે, અથવા પૂર્વે જે કાર્ય માટે ગુરુએ નિષેધ કર્યો હોય અને કો’ક કારણવશાત્ તે જ કાર્ય કરવું જરૂરી હોય ત્યારે તે કાર્યને કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધુએ

20 તે કાર્ય માટે પુનઃ પૂછવું તે પ્રતિપૃચ્છા કહેવાય છે (૭). તથા પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા અશનાદિવડે છંદના થાય છે (૮). નિમંત્રણા પૂર્વે નહીં ગ્રહણ કરાયેલા એવા અશનાદિવડે થાય છે. “હું તમારા માટે અશનાદિ લાવીશ.” આવા સ્વરૂપની આ સામાચારી છે (૯). ઉપસંપત્ વિધિવડે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે (૧૦). આ પ્રમાણે કાળવિષયક સામાચારી (તે તે ઐવસરે કરવામાં આવતી સામાચારી) દશ પ્રકારની છે. આમ સંક્ષેપથી સામાચારી કહી. હવે વિસ્તારથી દરેક પદને કહેવાની

25 ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે — “દરેક પદોના વિષયને બતાવવાવડે (દરેક પદોની) જુદી જુદી પ્રરૂપણાને કહીશ.” ॥૬૬૬-૬૬૭॥

★ ઈચ્છાકાર સામાયારી ★

અવતરણિકા : તેમાં જે અર્થોમાં ઈચ્છાકાર કરાય છે તે બતાવવા માટે કહે છે ⇒

આથાર્થ : કારણ ઉત્પન્ન થતાં જો બીજાને પ્રાર્થના કરે (અથવા) તેનું કોઈ કાર્ય કરે તો ત્યાં

30 પણ ઈચ્છાકાર (કરવો જોઈએ પણ) બળજબરી કલ્પે નહીં.

ટીકાર્થ : “ચદિ” શબ્દ અભ્યુપગમના અર્થમાં છે. (અર્થાત્ ‘જો આવું થાય તો’ એવા

‘પરમ્’ અન્ય સાધું ગ્લાનાદૌ કારણજાતે, કુર્યાત્ વા ‘સે’ તસ્ય કર્તુકામસ્ય ‘કશ્ચિદ્’ અન્યસાધુઃ, તત્ર કારણજાતગ્રહણમુખ્યથાઽપિ સમ્બધ્યતે, તત્રાપિ તેનાન્યેન વા સાધુના તત્તસ્ય ચિકીર્ષિતં કર્તુકામેન ઇચ્છાકારઃ, કાર્યં ઇતિ ક્રિયાધ્યાહારઃ, અપિઃ ચશબ્દાર્થે, અથવાઽપીત્યાદિના ન્યક્ષેણ વક્ષ્યતિ, કિમિત્યેવમત આહ—ન કલ્પત એવ બલાભિયોગ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તગાથાવયવાર્થપ્રતિપાદનાયૈવાહ—

5

અભ્યુપગમંમિ નજ્જઙ્ઙ અભ્યુપગમે ણ વટ્ટુ પરો ડ ૧ ।

અણિગૂહિયબલવિરિણ સાહુણા તાવ હોયવ્વં ॥ ૬૬૯ ॥

વ્યાખ્યા : ‘યદ્વાઅર્થયેત્ પર’મિત્યસ્મિન્ યદિશબ્દપ્રદર્શિતે અભ્યુપગમે સતિ જ્ઞાયતે, કિમિત્યાહ— અભ્યર્થયિતું ‘ન વર્તતે’ ન યુજ્યતે એવ પરઃ, કિમિત્યત્ એવાહ—ન નિગૂહિતે બલવીર્યે યેનેતિ સમાસઃ, બલં—શરીર વીર્યમ્—આન્તરઃ શક્તિવિશેષઃ, તાવચ્છબ્દઃ પ્રસ્તુતાર્થપ્રદર્શક એવ, અનિગૂહિતબલવીર્યેણ 10

અર્થમાં ‘યદિ’ શબ્દ છે. આ જ વાતને સ્પષ્ટ કરતાં જણાવે છે કે) અન્યથા સાધુઓને નિષ્કારણ અભ્યર્થના (પ્રાર્થના) કલ્પતી નથી, તેથી જો કોઈ ગ્લાનાદિકારણસમૂહ આવી પડે ત્યારે અન્ય સાધુને (સ્વકાર્ય કરી આપવા) પ્રાર્થના કરે અથવા કાર્ય કરવાની ઇચ્છાવાળા આ સાધુનું કાર્ય અન્ય સાધુ કરી આપે. અહીં ‘કારણસમૂહ’ શબ્દનું ગ્રહણ બંને સ્થાને જોડવું. (તેથી અર્થ આ પ્રમાણે કે — ગ્લાનાદિકારણસમૂહ આવી પડે ત્યારે બીજા સાધુને પ્રાર્થના કરે કે ગ્લાનાદિકારણસમૂહ 15 આવી પડતા આ સાધુનું કાર્ય અન્ય સાધુ કરી આપે, આમ) બંને સ્થળે આ સાધુવડે કે પ્રથમ સાધુના ઇચ્છિત કાર્યને સામેથી કરવાની ઇચ્છાવાળા અન્ય સાધુવડે ઇચ્છાકાર કરવા યોગ્ય છે. મૂળગાથામાં ‘કરવા યોગ્ય છે’ એ પ્રમાણે ક્રિયાપદ નથી તેનો અહીં અધ્યાહાર કરવાનો છે. (અર્થાત્ એ પદ ન હોવા છતાં અહીં જાણી લેવાનું છે) ‘અપિઃ’ શબ્દ ‘ચ’ શબ્દના અર્થમાં છે અથવા અપિ ઇત્યાદિવડે આ જ વાતને વિસ્તારથી આગળ જણાવશે. 20

શંકા : શા માટે આ રીતે ઇચ્છાકાર કરવાની જરૂર છે ?

સમાધાન : સાધુઓને બલાભિયોગ (બળજબરી) કલ્પતો નથી. ॥૬૬૯॥

અવતરણિકા : કહેવાયેલ ગાથાના અવયવાર્થને જણાવવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : અભ્યુપગમ હોતે છતે જણાય છે કે અન્ય વ્યક્તિ અભ્યર્થના માટે કલ્પતો નથી (કારણ કે) સાધુએ પોતાનું બળ-વીર્ય ગોપવવું જોઈએ નહીં. 25

ટીકાર્થ : “જો બીજાને પ્રાર્થના કરે” આ વાક્યમાં ‘જો’ શબ્દથી જણાવેલ અભ્યુપગમથી જણાય છે કે અન્ય વ્યક્તિને પ્રાર્થના કરવી જોઈએ નહીં. શા માટે ? તે જણાવતા કહે છે કે— નથી ગોપવાયા બળ-વીર્ય જેનાવડે તે અનિગૂહિત આ પ્રમાણે સમાસ જાણવો, અહીં બળ એટલે શારીરિક બળ અને વીર્ય એટલે આંતરિક શક્તિવિશેષ. મૂળગાથામાં રહેલ “તાવત્” શબ્દ પ્રસ્તુતાર્થને જણાવનારો છે. (તે પ્રસ્તુતાર્થ જ બતાવે છે કે) હંમેશા સાધુએ પોતાનું બળ-વીર્ય 30

તાવદિત્યં સાધુના ભવિતવ્યમિતિ । પાઠાન્તરં વા 'અણિગૂહ્યિયબલવિરિણ સાહુણા જેણ હોયવ્વં'તિ, અસ્યાયમર્થઃ—એન કારણેનાનિગૂહિતબલવીર્યેણ સાધુના ભવિતવ્યમિતિ ચુક્તિઃ અતઃ અભ્યર્થયિતું ન વર્ત્તતે પર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૬૧॥

આહ—ઇત્યં તર્હિ અભ્યર્થનાગોચરેચ્છાકારોપન્યાસોઽનર્થક ઇતિ ?, ઉચ્યતે,

5 જહ હુજ્જ તસ્સ અણલો કજ્જસ્સ વિયાણતી ણ વા વાણં ।

ગિલાણાઙ્ગિહિં વા હુજ્જ વિયાવહો કારણેહિં સો ॥ ૬૭૦ ॥

વ્યાખ્યા : યદિ ભવેત્ 'તસ્ય' પ્રસ્તુતસ્ય કાર્યસ્ય, કિમ્ ?—'અનલઃ' અસમર્થઃ વિજાનાતિ ન વા, વાણમિતિ પૂરણાર્થો નિપાતઃ, ગ્લાનાદિભિર્વા ભવેદવ્યાપૃતઃ કારણૈરસૌ તદા સજ્ઞાતદ્વિતીયપદોઽભ્યર્થના—ગોચરમિચ્છાકારં રત્નાધિકં વિહાયાન્દેષાં કરોતીતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 આહ ચ —

રાઙ્ગિયં વજ્જેત્તા ઇચ્છાકારં કરેહ સેસાણં ।

અયં મજ્ઝં કજ્જં તુભ્મે ડ કરેહ ઇચ્છાણ ॥ ૬૭૧ ॥

વ્યાખ્યા : રત્નાનિ દ્વિધા—દ્રવ્યરત્નાનિ ભાવરત્નાનિ ચ, તત્ર મરકતવજ્રેન્દ્રનીલવૈદૂર્યાદીનિ દ્રવ્યરત્નાનિ, સુખહેતુત્વમધિકૃત્ય તૈષામનૈકાન્તિકત્વાદનાત્યન્તિકત્વાચ્ચ, ભાવરત્નાનિ

15 ગોપવવું જોઈએ નહીં અથવા પાઠાન્તર જાણવો જે કારણથી સાધુએ પોતાનું બળ—વીર્ય ગોપવવું જોઈએ નહીં તે કારણથી અન્ય વ્યક્તિને (સ્વકાર્ય માટે) પ્રાર્થના કરવી જોઈએ નહીં ॥૬૬૮॥

અવતરણિકા : શંકા : જો બીજાને પ્રાર્થના કરવાની જ ન હોય તો પ્રાર્થના માટે ઈચ્છાકાર જે કલ્પો, તે નિરર્થક બની જાય છે. આ શંકાનો જવાબ આપે છે ⇨

20 ગાથાર્થ : જો તે કાર્ય માટે અસમર્થ હોય અથવા જાણતો ન હોય અથવા ગ્લાનાદિકારણોમાં તે રોકાયેલો હોય.

ટીકાર્થ : જો પ્રસ્તુત કાર્ય માટે આ વ્યક્તિ અસમર્થ હોય અથવા (તે કાર્ય કેવી રીતે કરવું ?તે) જાણતો ન હોય, “વાણં” શબ્દ પૂરણ અર્થમાં છે. (અર્થાત્ છંદમાં ખૂટતા અક્ષરોને પૂર્ણ કરવા આ શબ્દ મૂકેલ છે.) અથવા ગ્લાનાદિકારણોમાં રોકાયેલો હોય ત્યારે ઉત્પન્ન થયેલ છે અપવાદપદ જેના માટે તેવો આ સાધુ પ્રાર્થનાવિષયક ઈચ્છાકાર રત્નાધિકને છોડી અન્ય સાધુઓને

25 કરે છે. ॥૬૭૦॥

અવતરણિકા : કહ્યું છે કે ⇨

ગાથાર્થ : “ઈચ્છાપૂર્વક તમે મારું આ કાર્ય કરો” એ પ્રમાણે રત્નાધિકને છોડી શેષ સાધુઓને ઈચ્છાકાર કરે છે.

ટીકાર્થ : બે પ્રકારના રત્નો છે — દ્રવ્યરત્નો અને ભાવરત્નો, તેમાં મરકત—વજ્ર—પત્તા—
30 વૈદૂર્ય વગેરે દ્રવ્યરત્નો છે. સુખની કારણતાને આશ્રયી આ રત્નો અનૈકાન્તિક (સુખ આપે જ એવું ન હોવાથી અનૈકાન્તિક) અને અનાત્યન્તિક (જે સુખ મળે તે પણ અંતિમ ન હોય ફરી પાછું

સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ, સુખનિબન્ધનતામઙ્ગીકૃત્ય તેષામેકાન્તિકત્વાદાત્યન્તિકત્વાચ્ચ, ભાવત્તૈરધિકો રત્નાધિકસ્તં વર્જયિત્વા ઇચ્છાકારં કરોતિ શેષાણાં, કથમિત્યાહ-ઇદં મમ કાર્ય-વસ્ત્રસીવનાદિ યૂયં કુરુતેચ્છયા ન બલાભિયોગેનેતિ ગાથાર્થઃ ‘જઇ અબ્ભત્થેજ્જ પરં કારણજાણ’ તિ એતાવન્મૂલગાથાયા વ્યાખ્યાતં ॥

સામ્પ્રતં ‘કોરેજ્જ સે કોઈ’ તિ અસ્ય ગાથાઽવયવસ્યાવયવાર્થં પ્રતિપાદયતિ, અત્રાન્યકરણસંભવે 5 કારણપ્રતિપાદનાયાહ—

અહવાવિ વિણાસેતં અબ્ભત્થેતં ચ અણ્ણ દઢૂણં ।

અણ્ણો કોઈ ભણેજ્જા તં સાહું ણિજ્જરહ્વીઓ ॥ ૬૭૨ ॥

વ્યાખ્યા : તત્ર ‘અહવાવિ વિણાસેતં’ તિ અક્ષરાણાં વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, સ ચેત્યં દ્રષ્ટવ્યઃ— વિનાશયન્તમપિ ચિકીર્ષિતં કાર્યમ્, અપિશબ્દાત્ ગુરુતરકાર્યકરણસમર્થમવિનાશયન્તમપ્યભ્યર્થયન્તં 10 વા અભિલષિતકાર્યકરણાય કચ્છન અન્યં સાધું દૃષ્ટ્વા કિમિત્યાહ—‘અન્યઃ’ તત્પ્રયોજનકરણશક્તઃ કશ્ચિદ્દ્રણેત્ તં સાધું નિજ્જરાર્થીતિ ગાથાર્થઃ ॥

દુઃખ આવે માટે અનાત્યન્તિક) હોવાથી દ્રવ્યરત્નો છે. સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચરિત્ર એ ભાવરત્નો છે કારણ કે સુખની કારણતાને આશ્રયી આ રત્નો (એકાન્તે સુખ આપનારા હોવાથી) એકાન્તિક અને (ફરી જાય નહીં એવું) અંતિમ મોક્ષસુખ આપનાર હોવાથી) આત્યન્તિક છે. આવા ભાવ- 15 રત્નોવડે જે અધિક હોય તે રત્નાધિક કહેવાય. તેને છોડી શેષ સાધુઓને ઇચ્છાકાર કરે છે. કેવી રીતે ઇચ્છાકાર કરે છે ? તે કહે છે કે — “આપની ઇચ્છા હોય તો મારું આ વસ્ત્રસીવનાદિ કાર્ય તમે કરો, આમાં કોઈ બળજબરી નથી.” આમ, “જઇ અબ્ભત્થેજ્જ પરં કારણજાણ” મૂળગાથાનું આટલું વાક્ય વ્યાખ્યાન કરાયું. ॥૬૭૧॥

અવતરણિકા : હવે “કોરેજ્જ સે કોઈ” આ પ્રમાણે ગાથાના (૬૬૮) અવયવનો અવયવાર્થ 20 = વિસ્તારાર્થ પ્રતિપાદન કરે છે. તેમાં એક સાધુ બીજા સાધુનું કાર્ય કરે, તેની સંભાવનાના કારણનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વિનાશ કરતા અથવા પ્રાર્થના કરતા અન્ય સાધુને જોઈ નિર્જરાનો અર્થી એવો અન્ય કોઈ સાધુ તે સાધુને કહે.

ટીકાર્થ : “અહવાવિ વિણાસેતં” અહીં અક્ષરોનો વ્યવહિત સંબંધ છે. (અર્થાત્ અહીં “અપિ” 25 શબ્દ જ્યાં છે તેની બદલે “વિણાસેતં” શબ્દ પછી જોડવાનો છે) તે સંબંધ આ પ્રમાણે જાણવા યોગ્ય છે— કરવા માટે ઇચ્છાયેલ કાર્યને નાશ કરતા અન્ય સાધુને જોઈ, અહીં “અપિ” શબ્દથી, કાર્યનો નાશ ન કરતા હોવા છતાં બીજા અન્ય મોટા કાર્ય માટે સમર્થ સાધુને જોઈ અથવા ઇચ્છિતકાર્ય કરવા કોઈ અન્ય સાધુને પ્રાર્થના કરતા સાધુને જોઈ તે કાર્યને કરવામાં સમર્થ એવો નિર્જરાર્થી કો’ક સાધુ તે સાધુને કહે. ॥૬૭૨॥ (ટૂંકમાં (૧) પોતાની અજ્ઞાનતાને કારણે સ્વકાર્યને વ્યવસ્થિત 30

કિમિત્યાહ—

અહયં તુભ્યં એયં કરેમિ કજ્જં તુ ઇચ્છકારેણં ।

તત્થઽવિ સો ઇચ્છં સે કરેઙ મજ્જાયમૂલિયં ॥ ૬૭૩ ॥

- વ્યાખ્યા : અહમિત્યાત્મનિર્દેશે યુષ્માકમ્ 'ઇદં' કર્તુમિષ્ટં કાર્યં કરોમિ 'ઇચ્છકારેણ' 5 યુષ્માકમિચ્છાક્રિયયા, ન બલાદિત્યર્થઃ, તત્રાપિ 'સ' કારાપકઃ સાધુઃ 'ઇચ્છં સે કરેઙ'ત્તિ સૂચનાત્સૂત્રમ્, ઇચ્છાકારં કરોતિ, નન્વસૌ તેનેચ્છકારેણ યાચિતસ્તતઃ કિમર્થમિચ્છાકારં કરોતીત્યાહ— મર્યાદામૂલં, સાધૂનામિયં મર્યાદા—ન કિચ્છિદિચ્છાવ્યતિરેકેણ કશ્ચિત્કારયિતવ્યં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

વ્યાખ્યાતોઽધિકૃતગાથાવયવઃ, સામ્પ્રતં 'તત્થવિ ઇચ્છાકારો'ત્તિ અસ્યાપિશબ્દસ્ય વિષયપ્રદર્શનાયાહ—

- 10 ન કરતા સાધુને જોઈ, (૨) અથવા કાર્ય વ્યવસ્થિત કરે છે, પરંતુ તે સાધુ બીજા મોટા કાર્યને કરવામાં સમર્થ છે, તેથી જો તે આ કામ કરે તો મોટું કાર્ય સીદાય તેમ છે, તેથી તેવા ગુરુતરકાર્યમાં સમર્થ સાધુને જોઈ (૩) અથવા પોતાનું કાર્ય કરવામાં સમર્થ ન હોવાથી અન્ય સાધુને પ્રાર્થના કરતા સાધુને જોઈ કો'ક નિર્જરાર્થી સાધુ તેઓને કહે, શું કહે ? તે આગળ કહે છે.)

અવતરણિકા : શું કહે ? તે જણાવે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : તમારી ઇચ્છા હોય તો તમારું આ કામ હું કરું. ત્યાં પણ તે સાધુ તેને મર્યાદામૂલીય ઇચ્છાકાર કરે છે.

- ટીકાર્થ : “હું” શબ્દ પોતાનો નિર્દેશ કરે છે. હું તમારા આ કરવા માટે ઇચ્છાયેલ કાર્યને કરું તમારી ઇચ્છા હોય તો, બળજબરીથી નહીં. (અહીં મૂળગાથાનાં અર્થ પ્રમાણે અન્વય જાણી લેવો). ત્યાં તે કારાપક=કાર્યને કરાવનાર સાધુ ઇચ્છાકાર કરે છે. “ઇચ્છં સે કરેઙ” સૂત્ર સૂચન 20 કરતું હોવાથી “ઇચ્છં” શબ્દને બદલે “ઇચ્છાકાર” શબ્દ જાણવો. તેથી તે કારાપક સાધુ તેને (કાર્ય કરી આપવા તૈયાર થયેલ સાધુને) ઇચ્છાકાર કરે છે.

શંકા : અન્ય સાધુએ ઇચ્છાકારદ્વારા કાર્યની સામેથી માગણી કરી છે, તો આ સાધુને શા માટે ઇચ્છાકાર કરવાનો ?

- સમાધાન : સાધુનો આ ઇચ્છાકાર મર્યાદામૂલક છે. (અહીં મર્યાદા=આચાર એ છે મૂલ=કારણ 25 જંતુ એવો તે ઇચ્છાકાર, આ પ્રમાણે સમાસ જાણવો.) સાધુનો આ આચાર છે કે — ઇચ્છા વિના કોઈ કાર્ય કોઈ પાસે કરાવવું નહીં. ॥ ૬૭૩ ॥

અવતરણિકા : આમ, ગાથાનો “કરેજ્જ સે કોઙ” અધિકૃત—અવયવ વ્યાખ્યાન કરાયો. હવે “તત્થવિ ઇચ્છાકારો” અહીં ‘અપિ’ શબ્દના વિષયને બતાડવા માટે કહે છે ⇨

૨. કરણં કારસ્તં કારયતીતિ કારાપયતિ ણકે ચ કારાપક ઇતિ સ્યાત્, ત્વચશબ્દમદન્તં વર્ણયદ્ધિઃ

- 30 પૂજ્યૈઃ ક્વચિત્ત્રામ્નોઽપ્યદન્તસ્ય ઝિગતિ વૃદ્ધેરિષ્ટત્વાત્ ।

અહવા સયં કરેન્તં કિંચી અણ્ણસ્સ વાવિ દદ્ધૂણં ।

તસ્સવિ કરેજ્જ ઇચ્છં મજ્ઝંપિ ઇમં કરેહિત્તિ ॥ ૬૭૪ ॥

વ્યાખ્યા : અથવા 'સ્વકમ્' આત્મીયં કુર્વન્તં 'કિંચિત્' પાત્રલેપનાદિ અન્નસ્ય વા દૃષ્ટ્વા કિમ્ ?—તસ્યાપ્યાપન્નપ્રયોજનઃ સન્ કુર્યાદિચ્છાકારં, કથમ્ ? —મમાપીદં—પાત્રલેપનાદિ કુરુતેતિ ગાથાર્થઃ ॥

5

इदानीमभ्यर्थितसाधुगोचरविधिप्रदर्शनायाऽऽह—

तत्थवि सो इच्छं से करेइ दीवेइ कारणं वाऽवि ।

इहरा अणुग्गहत्थं कायव्वं साहुणो किच्चं ॥ ६७५ ॥

વ્યાખ્યા : તત્રાપ્યભ્યર્થિતઃ સન્ 'ઇચ્છાકારં કરોતિ' ઇચ્છામ્યહં તવ કરોમીતિ, અથવ તેન ગુર્વાદિકાર્યાન્તરં કર્તવ્યમિતિ તદા દીપયતિ કારણં વાપિ, 'ઇહરા' અન્યથા ગુરુકાર્યકર્તવ્યભાવે સતિ અનુગ્રહાર્થં કર્તવ્યં સાધોઃ કૃત્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

अपिशब्दाक्षिप्तेच्छाकारविषयविशेषप्रदर्शनायैवाह—

अहवा णाणाईणं अट्ठाएँ जइ करेज्ज किच्चाणं ।

वेयावच्चं किंची तत्थवि तेसिं भवे इच्छा ॥ ६७६ ॥

ગાથાર્થ : અથવા પોતાના કંઈક કાર્યને કરતા કે અન્યના કંઈક કાર્યને કરતા સાધુને જોઈ તેમને પણ "મારું આ કામ કરી આપશો" એ પ્રમાણે ઇચ્છાકારને કરે.

ટીકાર્થ : અથવા પાત્રલેપનાદિ સ્વકાર્યને કરતા સાધુને જોઈ કે અન્યના પાત્રલેપનાદિ કાર્યને કરતા સાધુને જોઈ આપન્નપ્રયોજન (પોતાને પાત્રલેપનાદિ કાર્ય ઉભું થયું હોય તેવો) સાધુ તે પાત્રલેપનાદિ કરતા સાધુને ઇચ્છાકાર કરે. કેવી રીતે કરે ? તે કહે છે કે — "મારું પણ આ પાત્રલેપનાદિ કાર્ય તમે કરો." ॥ ૬૭૪ ॥

20

अवतरशिक्षा : હવે પ્રાર્થના કરાયેલ સાધુસંબંધી વિધિને બતાડવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ત્યાં પણ તે સાધુ તેને ઇચ્છાકાર કરે છે અથવા કારણ બતાવે છે. અન્યથા ઉપકાર કરવા માટે સાધુનું કાર્ય કરવા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થ : ત્યાં પણ પ્રાર્થના કરાયેલ સાધુ ઇચ્છાકારને કરે છે અર્થાત્ "હું ઇચ્છાપૂર્વક તમારું કામ કરીશ." હવે સમજો કે પ્રાર્થિત સાધુને ગુરુ વગેરેનું બીજું કાર્ય કરવાનું બાકી છે. તો તે સમયે આ સાધુ પ્રાર્થના કરનાર સાધુને કારણ બતાવે. અન્યથા=ગુરુ વગેરેનું કાર્ય કરવાનું ન હોય તો ઉપકારાર્થે સાધુનું કાર્ય કરવું જોઈએ. ॥ ૬૭૫ ॥

25

અવતરશિક્ષા : 'અપિ' શબ્દથી ખેંચાયેલા ઇચ્છાકારના વિશેષ વિષયો બતાડવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : અથવા જો સાધુ જ્ઞાનાદિ માટે આચાર્યોની વૈયાવચ્ચ કે કંઈક કરે ત્યારે પણ તેઓને ઇચ્છાકાર હોય છે.

30

વ્યાખ્યા : અથવા જ્ઞાનાદીનામર્થાય, આદિગ્રહણાદર્શનચારિત્રગ્રહણં, યદિ કુર્યાત્ 'કૃત્યાનામ્' આચાર્યાણાં વૈયાવૃત્ત્યં 'કશ્ચિત્' સાધુઃ, પાઠાન્તરં વા 'કિંચિત્તિ કિન્ચિદ્વિશ્રામણાદિ, તત્રાપિ 'તેષાં' કૃત્યાનાં તં સાધું વૈયાવૃત્ત્યે નિયોજયતાં 'ભવે ઇચ્છે' તિ ભવેદિચ્છાકારઃ, ઇચ્છાકારપુરઃસરં યોજનીય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

5 કિમિત્યત આહ-યસ્માત્-

આણાબલાભિઓગો ણિમગંથાણં ણ કપ્પઈ કાઠં ।

ઇચ્છા પઠંજિયવ્વા સેહે રાઈણિણ (ય) તહા ॥ ૬૭૭ ॥

વ્યાખ્યા : આજ્ઞાપનમાજ્ઞા-ભવતેદં કાર્યમેવેતિ, તદકુર્વતો બલાત્કારાપણં બલાભિયોગ ઇતિ, સ 'નિર્ગ્રન્થાનાં' સાધૂનાં ન કલ્પતે કર્તુમિતિ, કિન્તુ 'ઇચ્છં'તિ ઇચ્છાકારઃ પ્રયોક્તવ્યઃ, પ્રયોજને
10 ઉત્પન્ને સતિ શૈક્ષકે તથા રત્નાધિકે ચાલાપકાદિ પ્રષ્ટકામેન, આદ્યન્તગ્રહણાદન્યેષુ ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥
એષ ઉત્સર્ગ ઉક્તઃ, અપવાદતસ્ત્વાજ્ઞાબલાભિયોગાવપિ દુર્વિનીતે પ્રયોક્તવ્યૌ, તેન ચ સહોત્સર્ગતઃ સંવાસ એવ ન કલ્પતે, બહુસ્વજનનાલપ્રતિબદ્ધે ત્વપરિત્યાજ્યે અયં વિધિઃ-પ્રથમમિચ્છાકારેણ

ટીકાર્થઃ : અથવા જ્ઞાનાદિ માટે, અહીં આદિશબ્દથી દર્શન-ચારિત્રનું ગ્રહણ કરવું. જો સાધુ આચાર્યોની વૈયાવચ્ચ કે વિશ્રામણા (અહીં વૈયાવચ્ચ એટલે ગોચરી પાણી વગેરે કાર્ય અને વિશ્રામણા
15 એટલે હાથ-પગ દબાવવા વગેરે કાર્ય જાણવા) કરે, તો ત્યાં પણ પોતાની વૈયાવચ્ચમાં તે સાધુને જોડતા આચાર્યોને ઇચ્છાકાર હોય છે અર્થાત્ આચાર્યોએ પણ સાધુને ઇચ્છાકાર કરવો જોઈએ.
॥૬૭૬॥

અવતરણિકા : શંકા : આચાર્યએ શા માટે ઇચ્છાકાર કરવાનો ? તેનું સમાધાન આપે છે કે ⇨

20 ગાથાર્થઃ : આજ્ઞા કે બળજબરી કરવી - નિર્ગ્રંથ સાધુઓને કલ્પતી નથી. શૈક્ષ અને રત્નાધિકને વિશે ઇચ્છાકાર કરવા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થઃ : આજ્ઞા કરવી તે આજ્ઞા અર્થાત્ 'તમારે આ કરવાનું જ છે.' એ પ્રમાણેની આજ્ઞાનું પાલન નહીં કરતા સાધુ પાસે બળજબરીથી આજ્ઞાપાલન કરાવવું તે બલાભિયોગ કહેવાય છે. આ આજ્ઞા અને બલાભિયોગ સાધુઓને કરવો કલ્પતો નથી, પરંતુ કોઈ પ્રયોજન
25 ઉત્પન્ન થતાં શૈક્ષ (નૂતન સાધુ) અને રત્નાધિકને વિશે આલાપકાદિ (સૂત્ર) પૂછવાની ઇચ્છાવાળા સાધુએ ઇચ્છાકાર કરવો જોઈએ. અહીં પહેલા અને છેલ્લા એવા શૈક્ષ અને રત્નાધિકના ગ્રહણથી મધ્યમનું પણ ગ્રહણ થતું હોવાથી શેષ અન્ય સાધુઓ વિશે પણ ઇચ્છાકાર કરવો જોઈએ એ જાણી લેવું આ ઉત્સર્ગ-માર્ગ છે.

અપવાદથી તો વળી, દુર્વિનીત એવા શિષ્યને વિશે આજ્ઞા-બલાભિયોગ પણ કરવા પડે
30 તો કરે. અલબત્ત ઉત્સર્ગથી તો આવા દુર્વિનીત સાધુ સાથે રહેવું જ ન કલ્પે. (અર્થાત્ આવા દુર્વિનીતનો ત્યાગ જ કરવો જોઈએ), છતાં આ સાધુ બહુસ્વજનો સાથે નાલથી પ્રતિબદ્ધ હોવાથી (અર્થાત્ ગચ્છમાં આ સાધુના સ્વજનો ઘણાં બધાં હોય, હવે જો આ સાધુને ગચ્છબહાર કરવામાં

યોજ્યતે, અકુર્વન્નાજ્ઞયા પુનર્બલાભિયોગેનેતિ, આહ ચ -

જહ જચ્ચબાહૈલાણં આસાણં જણવણ્ણુ જાયાણં ।

સયમેવ ચ્ચલિણગહણં અહવાવિ બલાભિઓગેણં ॥ ૬૭૮ ॥

પુરિસજ્જાણ્ણુવિ તહા વિણીયવિણયંમિ નત્થિ અભિઓગો ।

સેસંમિ ડ અભિઓગો જણવયજાણ્ણુ જહા આસે ॥ ૬૭૯ ॥

5

વ્યાખ્યા : યથા જાત્યબાહ્લીકાનામશ્ચાનાં જનપદેષુ ચ - મગધાદિષુ જાતાનાં, ચશબ્દલોપોડ્ર દ્રષ્ટવ્યઃ, સ્વયમેવ ચ્ચલિણગ્રહણં ભવતિ, અથવાપિ બલાભિયોગેનેતિ, ચ્ચલિણ-કવિકમભિધીયતે, એષ દૃષ્ટાન્તઃ, અયમર્થોપનયઃ-પુરુષજાતેડપિ તથા, જાતશબ્દઃ પ્રકારવચનઃ, 'વિણીયવિણયંમિ' ત્તિ વિવિધમ્-અનેકધા નીતઃ-પ્રાપિતઃ વિનયો યેન સ તથાવિધઃ તસ્મિન્ નાસ્ત્યભિયોગો જાત્યબાહ્લીકાશ્ચવત્, 'સેસંમિ ડ અભિઓગો'ત્તિ શેષે-વિનયરહિતે બલાભિયોગઃ પ્રવર્તતે, કથં ? 10
- જનપદજાતે યથાડશ્ચે ઇતિ ગાથાદ્વયસમુદાયાર્થઃ ॥ અવયવાર્થસ્તુ કથાનકાદવસેયઃ, તચ્ચેદમ્ -

આવે તો સ્વજનો વિરોધ કરે અથવા ચાલ્યા જાય એવી પરિસ્થિતિમાં) અપરિત્યાજ્ય હોય ત્યારે આ વિધિ જાણવી-પ્રથમ 'ઇચ્છાકારપૂર્વક કોઈ કાર્ય સોંપે. છતાં જો ન કરે તો આજ્ઞા કરે, છતાં ન કરે તો બલાભિયોગ પણ કરે. ॥૬૭૭॥ આ જ વાતને આગળ જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : જેમ જાતિમાન બાહલ (બહલદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ) અશ્વ સ્વયમેવ લગામ ગ્રહણ કરે છે. જ્યારે મગધાદિ જનપદમાં થયેલા અશ્વો બળાત્કારે લગામ ગ્રહણ કરે છે. તેમ વિનયવંત ઉત્તમપુરુષોને વિશે બલાભિયોગ હોતો નથી. શેષ સાધુઓમાં જનપદમાં થયેલ અશ્વની જેમ અભિયોગ હોય છે. 15

ટીકાર્થ : જેમ જાતિમાન બાહલ અશ્વો અને મગધાદિ દેશમાં થયેલા અશ્વો (કમશઃ) જાતે જ અને બળાત્કારે લગામ ગ્રહણ કરે છે. મૂળગાથામાં "ચ" શબ્દનો લોપ જાણવો. (અર્થાત્ 20 મૂળગાથામાં જણવણ્ણુ જાયાણં ચ એ પ્રમાણે "ચ" નથી છતાં "ચ" જાણવો) તથા ખલિનને કવિક (લગામ)કહેવાય છે. આ દેષાંત છે. તેનો ઉપનય આ પ્રમાણે જાણવો-તેમ, પુરુષજાતમાં અહીં "જાત" શબ્દ 'પ્રકાર' અર્થને જણાવે છે,તેથી ઉત્તમપ્રકારના પુરુષને વિશે, વિવિધ પ્રકારે પ્રાપ્ત કરાયેલ છે વિનય જેનાવડે તે વિનીત વિનય, આવા વિનીતવિનય ઉત્તમપુરુષને વિશે જાતિમાન બાહ્લિક અશ્વની જેમ બળાત્કાર હોતો નથી. શેષ વિનયરહિતને વિશે બળાત્કાર હોય 25 છે. કોની જેમ ? તે કહે છે - જેમ જનપદમાં ઉત્પન્ન થયેલ અશ્વને વિશે બળાત્કાર હોય છે તેમ આ પ્રમાણે બંને ગાથાનો સંક્ષિપ્તાર્થ કહ્યો. વિસ્તારાર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે. તે કથાનક આ પ્રમાણે છે →

- બાંહલવિસર્ણ એગો આસકિસોરો, સો દમિજ્જિઝકામો વેયાલિયં અહિવાસિરુણ પહાણે અઘેરુણ વાહિયાલિં નીતો, યલિણં સે ઢોઇયં, સયમેવ તેણ ગહિયં વિણીયોત્તિ । તત્તો રાયા સયમેવારુઢો, સો હિયયઇચ્છિયં વૂઢો, રણ્ણા યયરિરુણ આહારલયણાદિણા સમ્પં પઢિયરિઓ, પતિદિયહં ચ સુદ્ધત્તણઓ એવં વઢઇ, ન તસ્સ બલાભિઓગો પવત્તઇ । અવરો પુણ મગહાદિજણવણે
- 5 જાતો આસો, સોઽવિ દમિજ્જિઝકામો વેયાલિયં અહિવાસિતો, માયરં પુચ્છઇ-કિમેયંતિ, તીણે ભણિયં-કલ્લં વાહિજ્જસિ તં, સયમેવ યલિણં ગહાય વઢંતો નરિંદં તોસિજ્જાસિ, તેણ તહા કયં, રણ્ણાવિ આહારાદિણા સવ્વો સે યવયારો કઓ, માઠાણે સિદ્ધં, તીણે ભણિતો-પુત્ત ! વિણયગુણફલં તે એયં, કલ્લં પુણો મા યલિણં પઢિવજ્જિહિસિ, મા વા વહિહિસિ, તેણં તહેવ કયં, રણ્ણાવિ

- બાહલ નામના દેશમાં એક કિશોર અશ્વ હતો. દમન કરવાની ઈચ્છાથી તે ધોડાને આગલી
- 10 રાતે અધિવાસિત કર્યો અને સવારે તૈયાર કરીને વાહ્યાલીમાં (ધોડા ફેરવવાના સ્થળે) લઈ જવાયો. તેની ઉપર લગામ મૂકવામાં આવી. આ ધોડો વિનયવંત હતો તેથી તેણે જાતે જ લગામ ગ્રહણ કરી. અને રાજા સ્વયમેવ તેની ઉપર ચઢ્યો (અર્થાત્ ધોડો વિનયવંત હોવાથી રાજા ચઢે ત્યારે કોઈએ તે ધોડાને પકડી રાખવાની જરૂર ન પડી.) ત્યાર પછી રાજા પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે તે ધોડા ઉપર ફર્યો. ત્યારબાદ ધોડા ઉપરથી ઉતરી રાજાએ આહારાદિવડે તે ધોડાની સારી રીતે સાર-
- 15 સંભાળ કરી અને લાયક હોવાથી રાજા રોજેરોજ ધોડા ઉપર ફરે છે. આવા ધોડાને બળાત્કાર કરવો પડતો નથી.

- બીજો મગધાદિદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ ધોડો હતો. તેને પણ દમન કરવાની ઈચ્છાથી સાંજના સમયે અધિવાસિત કર્યો. તે સમયે તે અશ્વ માતાને પૂછે છે-“આ શું કરે છે ?” માતાએ કહ્યું-“રાજા તને કાલે ફેરવશે, તારે જાતે જ લગામ ગ્રહણ કરી રાજાને ખુશ કરવો.” તેણે તે રીતે
- 20 જ કર્યું. રાજાએ પણ આહારાદિવડે સારી સાર-સંભાળ કરી. આ બધી વાત તે અશ્વ માતાને કરી. માતાએ કહ્યું - “હે પુત્ર ! તારા વિનયગુણનું આ ફળ છે, આવતી કાલે તું લગામ ગ્રહણ કરતો નહીં કે રાજાને વહન પણ કરતો નહીં.” અશ્વે તે જ પ્રમાણે કર્યું. ત્યારે રાજાએ સાબુકવડે

૪. બાહ્લીકવિષયે એકોઽશ્વકિશોરઃ, સ દમયિતુકામો વૈકાલિકમધિવાસ્ય પ્રભાતેઽર્ધિત્વા વાહ્યાલી નીતઃ, કવિકં તસ્મૈ ઢૌકિતં, સ્વયમેવ તેન ગૃહીતં, વિનીત ઇતિ । તત્તો રાજા સ્વયમેવારુઢઃ, સ હૃદયેષ્પિતં
- 25 વ્યૂઢઃ, રાજોત્તીર્ય આહારલયનાદિના સમ્યક્ પ્રતિચરિતઃ, પ્રતિદિવસં ચ શુદ્ધત્વાદેવં વહતિ, ન તસ્ય બલાભિયોગઃ પ્રવર્તતે । અપરઃ પુનર્મગધાદિજનપદજાતોઽશ્વઃ, સોઽપિ દમયિતુકામો વૈકાલિકમધિવાસિતઃ, માતરં પૃચ્છતિ - કિમેતદિતિ ?, તયા ભણિતં - કલ્પે વાહાસે (વાહિયિષ્ણસે) ત્વં, (તત્) સ્વયમેવ કવિકં ગૃહીત્વા વહન્ નરેન્દ્રં તોષયિતાસિ (યેઃ), તેન તથા કૃતં, રાજાઽપિ આહારાદિના સર્વસ્તસ્યોપચારઃ કૃતઃ, માત્રે શિષ્ટં, તયા ભણિતઃ-પુત્ર ! વિનયગુણફલં તવૈતત્, કલ્પે પુનર્મા કવિકં પ્રતિપદિષ્ઠાઃ, મા વા વાક્ષીઃ, તેન
- 30 તથૈવ કૃતં, રાજાઽપિ

‘ઘોઘરેણ પિઢિત્તા બલા કવિયં ઢાઙણ વાહિત્તા પુણોઽવિ જવસં સે ણિરુદ્ધં, તેણ માઙ્ગ સિઢ્ઢં, સા ઢળાઈ—પુત્ત ! ઢુઙ્ગેઢિયફલમિણં તે, તં ઢિઢ્ઢોઢયમગ્ગો જો તે રુઙ્ગઈ તં કરેહિસિ । ઇસ ઢિઢ્ઢંતો અયમુવણઓ—જો સયં ન કરેઢ વેયાવઙ્ગાઢિ તત્થ બલાઢિઓગોઽવિ પયઢ્ઢાવિઙ્ગઈ જણવયજાતે જહા આસેત્તિ । તસ્માઢ્ઢલાઢિયોગમન્તરેણૈવ ઢોઙ્ગાર્થિના સ્વયમેવ પ્રત્યુત ઇઙ્ગાકારં ઢત્ત્વા અનઢ્યર્થિતેનૈવ વૈયાવૃત્ત્યં કાર્યમ્ ॥

5

આહ—તથાઽપ્યનઢ્યર્થિતસ્ય સ્વયમિઙ્ગાકારકરણમયુક્તમેવેત્યાશઙ્ગાહ—

અઢ્ઢત્થણાઇ મરુઓ વાનરઓ ઙેવ હોઢ ઢિઢ્ઢંતો ।

ગુરુકરણે સયમેવ ડ વાણિયગા ઢુણિણ ઢિઢ્ઢંતા ॥ ૬૮૦ ॥

વ્યાઙ્ગ્યા : અઢ્યર્થનાયાં મરુકઃ, પુનઃ શિષ્યઙોઢનાયાં સત્થાં વાનરકઙ્ગૈવ ઢવતિ ઢષ્ટાન્તઃ, ગુરુકરણે સ્વયમેવ તુ વાણિજૌ ઢ્ઢૌ ઢષ્ટાન્ત ઇતિ સમાસાર્થઃ ॥ વ્યાસાર્થઃ કથાનકેઢ્યોઽવસેય ઇતિ, 10 તાનિ ઙામૂનિ—

ઇગસસ સાહુસસ લઢ્ઢી અત્થિ, સો ણ કરેઢ વેયાવઙ્ગં બાલબુઢ્ઢાણંતિ, આયરિયપઢિઙોઢતો

મારીને બળાત્કારે લગામ ઢ્રહણ કરાવઙાવીને ફેરવ્યો અને આહારાઢિ પણ આપ્યા નહીં. અઙ્ગે માતાને વાત કરી. માતાઢે કહ્યું — “હે પુત્ર ! તારી આ ઢુઙ્ગેઢાનું ફળ છે, તને ઢેં બંને માર્ગ બતાવ્યા તેમાં તને જે ગમે તે સ્વીકાર.” આ ઢષ્ટાંત છે તેનો ઉપનય આ પ્રમાણે :- જે શિષ્ય 15 સ્વયં વૈયાવઙ્ગાઢિ કરતો નથી ત્યાં, જનપઢમાં ઉત્પન્ન થયેલ અઙ્ગની જેમ બલાઢિયોગ પણ (આચાર્યો) પ્રવર્તવે છે. માટે બલાઢિયોગ વિના જ ઢોઙ્ગાર્થીઢે જાતે જ સામેથી ઇઙ્ગાકાર કરીને સામેવાળો પ્રાર્થના કરે તે પહેલા જ વૈયાવઙ્ગ કરવા યોગ્ય છે. ॥૬૭૯॥

અવતરણિકા : શંકા : તો પણ અભ્યર્થના વિના સાધુઢે સામેથી ઇઙ્ગાકાર કરવો ઉચિત નથી જ. આ શંકાનું સામાધાન આગળ આપે છે →

20

ગાઢાર્થ : અભ્યર્થનામાં મરુક અને વાનરનું ઢષ્ટાંત છે. ગુરુને સ્વયં કાર્ય કરવામાં બે વેપારીઓનું ઢષ્ટાંત છે.

ઢીકાર્થ : અભ્યર્થનામાં બ્રાહ્મણ અને શિષ્યઢ્ઢારા થતી પ્રેરણામાં વાનર ઢષ્ટાંત તરીકે જાણવા, જ્યારે ગુરુને સ્વયં કાર્યકરણમાં બે વેપારીઓ ઢષ્ટાંત તરીકે જાણવા. આ સંક્ષિપ્ત—અર્થ કહ્યો. વિસ્તાર—અર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે. તે ઢષ્ટાંતો આ પ્રમાણે છે →

25

ઢેક સાધુ પાસે વૈયાવઙ્ગાઢિની લઢ્ઢિ હતી. પરંતુ તે બાળ—વૃઢ્ઢોની વૈયાવઙ્ગ કરતો નહોતો.

૫. ઘોઘરેણ (પ્રતોઢન કશયા વા) પિઢિયિત્વા બલાત્કવિકં ઢત્ત્વા વાહયિત્વા પુનરપિ યવસં તસ્ય નિરુદ્ધં, તેન માત્રે શિઢ્ઢં, સા ઢળતિ—પુત્ર ! ઢુઙ્ગેઢિયફલમિઢં તવ, તઢ્ઢષ્ટોઢયમાર્ગો યસ્તુઢ્યં રોઙ્ગતે તં કુર્યાઃ । ઇસ ઢષ્ટાન્તોઽયમુપનયઃ—યઃ સ્વયં ન કરોતિ વૈયાવૃત્ત્યાઢિ તત્ર બલાઢિયોગોઽપિ પ્રવર્ત્યતે જનપઢજાતે યથાઽશ્ચ ઇતિ । ૬. ઇકસ્ય સાધોર્લઙ્ગિરસિ, સ ન કરોતિ વૈયાવૃત્ત્યં બાલવૃઢ્ઢાનામિતિ, આઙાર્યપ્રતિઙોઢિતો 30

ભળાઈ-કો મં અભ્મત્થેઈ ?, આચરિણ ભળિઓ-તુમં અભ્મત્થળં મગ્ગંતો ચુક્કિહિસિ, જહા સો મરુગોત્તિ । ઇગો મરુગો નાળમદમત્તો કન્તિયપુણિમાણ નરિંદજળવદેસું દાળં દાઝમબ્બુદ્ધિણસુ ણ તત્થ વચ્ચઈ, ભજ્જાણ ભળિતો-જાહિ, સો ભળાઈ-એગં તાવ સુદ્ધાણં પરિગ્ગહં કરોમિ, બીયં તેસિ ઘરં વચ્ચામિ, જસસ આસત્તમસસ કુલસસ કજ્જં સો મમ આણેત્તા દેઝ, એવં સો જાવજ્જીવાણ દરિદ્ધો જાતો । એવં તુમંપિ અભ્મત્થળં મગ્ગમાણો ચુક્કિહિસિ નિજ્જરાણ, એતેસિ બાલબુદ્ધાણં અણ્ણે અત્થિ કરેતગા, તુજ્ઞાવિ એસ લઘ્વી એવં ચેવ વિરાહિત્તિ । તત્તો સો એવં ભળિઓ ભળાઈ-એવં સુંદરં જાણંતા અપ્પણા કીસ ન કરેહ ?, આચરિયા ભળંતિ-સરિસોઽસિ તુમં તસસ વાનરાગસસ, જહા ઇગો વાનરો રુક્ખે અચ્છઈ, વાસાસુ સીતવાતેહિં ઇડિજ્ઞતિ, તાહે સુધરાણ સઝિણિગાણ ભળિઓ-‘વાનર ! પુરિસોઽસિ તુમં નિસ્થયં વહસિ બાહુદંડાઈ । જો પાયવસસ સિહરે ન કરોસિ કુડિં પડાલિં વા ॥૧॥’

- 10 આ અંગે આચાર્યએ પ્રેરણા કરતા તેણે કહ્યું-“કોણ મને પ્રાર્થના કરે છે ? (અર્થાત્ કોઈ મને વૈયાવચ્ચ માટે પ્રાર્થના કરતું નથી તો હું શા માટે સામેથી કરવા જાઉં ?) આચાર્યે કહ્યું - “પ્રાર્થનાની રાહ જોતો તું પેલા બ્રાહ્મણની જેમ આ લાભથી ચૂકી જઈશ.” એક બ્રાહ્મણ જ્ઞાનના મદથી મત્ત થયેલો કાર્તિકપૂર્ણિમાએ જ્યારે રાજા પ્રજાજનોને દાન દેતો હતો ત્યારે દાન લેવા ત્યાં જતો નથી. તેની પત્નીએ કહ્યું “તમે દાન લેવા જાઓ.” ત્યારે બ્રાહ્મણ કહે છે - “એક તો તે શૂદ્રોની વચ્ચે
- 15 જઈ મારે ઊભા રહેવું અને બીજું સામેથી તેમના ઘરે જાઉં (તે કદાપિ બનશે નહીં.) જેને સાત પેઢી સુધીના કુલનું કાર્ય હોય (અર્થાત્ જેને સાત પેઢી સુધીનું કલ્યાણ કરવું હોય) તે મને લાવીને આપે.” આવા વિચારને કારણે તે બ્રાહ્મણ યાવજજીવ દરિદ્ર રહ્યો.

- એ પ્રમાણે હે શિષ્ય ! તું પણ જો પ્રાર્થનાની રાહ જોઈશ તો નિર્જરાથી ચૂકી જઈશ. આ બાળ-વૃદ્ધોની વૈયાવચ્ચ કરનારા અન્ય સાધુઓ છે અને તારી પણ શક્તિ છે જે નિરર્થક નાશ પામી જશે.” આ રીતે સમજાવ્યા પછી તે શિષ્ય કહે છે કે - “આ પ્રમાણે સારી રીતે વૈયાવચ્ચાદિને જાણતા તમે જ કેમ જાતે કરતા નથી ?” ત્યારે આચાર્યે કહ્યું કે - તું તે વાનર જેવો છે. એક વાનર વૃક્ષ ઉપર રહે છે. વર્ષાકાળમાં ઠંડા પવનવડે કલેશ પામે છે. ત્યારે સુધરી નામની પક્ષિણીએ

૭. ભળંતિ-કો મામભ્યર્થયતે ?, આચાર્યેણ ભળિતઃ-ત્વમભ્યર્થનાં માર્ગયન્ ભ્રષ્યસિ, યથા સ મરુકઃ

- 25 (બ્રાહ્મણઃ) ઇતિ । એકો બ્રાહ્મણો જ્ઞાનમદમત્તઃ કાર્તિકપૂર્ણિમાયાં નરેન્દ્રજનપદેષુ દાનં દાતુમભ્યુત્થિતેષુ ન તત્ર વ્રજતિ, માર્યયા ભળિતઃ - યાહિ, સ ભળંતિ-એકં તાવન્ શૂદ્રાણાં પ્રતિગ્રહં કરોમિ, દ્વિતીયં તેષાં ગૃહે વ્રજામિ, યસ્યાસત્તમસ્ય કુલસ્ય કાર્યં સ મહ્યમાનીય દદાતુ, એવં સ યાવજ્જીવં દરિદ્રો જાતઃ । એવં ત્વમપ્યભ્યર્થનાં માર્ગયન્ ભ્રષ્યસિ નિર્જરાયાઃ, એતેષાં બાલવૃદ્ધાનામન્યે સન્તિ કર્તારઃ, તવાપ્યેષા લબ્ધિરેવમેવ નેદ્ધસ્યતિ । તતઃ સ એવં ભળિતો ભળંતિ-એવં સુંદરં જાનાના આત્મના કુતો ન કુરુત ?, આચાર્યા ભળંતિ-
- 30 સદ્દશોઽસિ ત્વં તસ્ય કપેઃ, યથૈકો વાનરો વૃક્ષે તિષ્ઠતિ, વર્ષાસુ શીતવાતૈઃ ક્લિષ્ટયતિ, તદા સુગૃહિકયા શકુન્યા ભળિતઃ-વાનર ! પુરુષોઽસિ ત્વં નિરર્થકં વહસિ બાહુદંડાન્ । યઃ પાદપસ્ય શિગ્ધરે ન કરોષિ કુટી પટાલિકાં વા ॥૧॥

સો એવં તીએ ભણિઓ તુણિહકો અચ્છહ, તાહે સા દોચ્ચંપિ તચ્ચંપિ ભણહ, તતો સો રુદ્ધો તં રુચ્ચં
 દુરુહિમાદત્તો, સા નદ્ધા, તેણ તીસે તં ઘરં સુંબં સુંબં વિક્કિચ્ચં, ભણહ ચ—નવિસિ મમં મયહરિયા
 નવિસિ મમં સોહિયા વ ણિદ્ધા વા । સુઘરે ! અચ્છસુ વિઘરા જા વટ્ઠસિ લોગતત્તીસુ ॥ ૧ ॥ સુહં
 ઇદાણિ અચ્છ । એવં તુમંપિ મમ ચેવ ઉવરિણ જાઓ, કિં ચ—મમ અન્નંપિ નિજ્જરાદારં અત્થિ, તેણ
 મમ બહુતરિયા નિજ્જરા, તં લાહં ચુક્કીહામિ, જહા સો વાણિયગો—દો વાણિયગા વવહરંતિ, એગો 5
 પદ્મપાડસે મોલ્લં દાયવ્વયં હોહિત્તિ સયમેવ આસાદ્ધપુણીમાએ ઘરં પચ્ચ(ત્થ)હોતો, બીણ અદ્ધં વા
 તિભાગં વા દાઠુણ છવાવિયં, સયં વવહરહ, તેણ તદ્દિવસં બિડણો લાહો લદ્ધો, ઇયરો ચુક્કો । એવં
 ચેવ જહ અહં અપ્પણા વેયાવચ્ચં કરોમિ તો અર્ચિતણેણ સુત્તથ્થા નાસંતિ, તેહિ ચ નદ્ધેહિ

કહ્યું—“વાનર ! તું પુરુષ છે, નકામા બાહુયુગલને રાખે છે. જેથી વૃક્ષના શિખરે “મોટી ઝૂંપડી
 કે નાની ઝૂંપડીને કેમ બનાવતો નથી ? (અર્થાત્ તારા આ બંને હાથોનો ઉપયોગ કેમ કરતો 10
 નથી ? વૃક્ષના શિખરે ઝૂંપડી જેવું બનાવ જેથી હેરાન થાય નહીં).” તે વાનર મૌન રહ્યો. છતાં
 સુઘરી બીજી—ત્રીજી વાર પણ બોલી. તેથી તે ગુસ્સે ભરાયો અને જ્યાં સુઘરીનો માળો હતો
 ત્યાં ચઢવા લાગ્યો. તે સુઘરી ઊડી ગઈ. તે વાનરે તેણીના ઘરના દોરેદોરા કાઢી નાંખ્યા (અર્થાત્
 આખું ઘર નષ્ટ કરી નાંખ્યું) અને કહે છે કે “હે સુઘરી ! તું મારી મહત્તરિકા નથી, નથી મારી 15
 મિત્ર કે સ્નેહીજન. લોકોની તું ઘણી ચિંતા કરે છે ને લે તું પણ હવે ઘર વિનાની રહે, હવે
 સુખેથી તું રહે.” આ પ્રમાણે હે શિષ્ય ! તું પણ મારો જ ઉપરી (વડીલ) થયો, પણ મારે તો
 બીજા નિર્જરા માટેના રસ્તા છે તેનાથી મારી બહુતર નિર્જરા થાય છે તે લાભને હું (જો વૈયાવચ્ચ
 કરીશ તો) ચૂકી જઈશ, જેમ તે વેપારી—

બે વેપારીઓ વેપાર કરે છે. એક વેપારી પ્રથમવરસાદમાં “મૂલ્ય આપવું પડશે” એમ વિચારી
 જાતે જ આષાઢપૂર્ણિમાએ ઘરની ઉપર છાપડં બનાવવા બેઠો. જ્યારે બીજા વેપારીએ અર્ધ અથવા 20
 ત્રિભાગને આપી છાપડં બનાવરાવ્યું અને પોતે વેપાર કરવા બેઠો. તે દિવસે તેને દ્વિગુણ લાભ
 થયો. જ્યારે પહેલો વેપારી લાભથી ચૂક્યો. આ પ્રમાણે જો હું જાતે જ વૈયાવચ્ચ કરવા બેસુ
 તો ચિંતન—મનન વિના સૂત્રાર્થ નાશ પામશે. તે નાશ પામતા ગચ્છની સારણ થશે નહીં. તે

૮. સ એવં તયા ભણિતસ્તૂણીકસ્તિછત્તિ, તદા સા દ્વિરપિ ત્રિરપિ ભણતિ, તતઃ સ રુદ્ધસ્તં
 વૃક્ષમારોદુમારબ્ધઃ, સા નદ્ધા, તેન તસ્યાસ્તદગૃહં દવરિકાદવરિકં વિક્ષિપ્તમ્, ભણતિ ચ—નાપ્પસિ મમ 25
 મહત્તરિકા નાપ્પસિ મમ સુદ્ધા સ્ત્રિગ્ધા વા । સુગૃહિકે ! તિષ્ઠ વિગૃહા યાં વર્તસે લોકતત્તૌ ॥૨॥ સુઘ્રમિદાની
 તિષ્ઠ । એવં ત્વમપિ મમ ચૈવોપરિતનો જાતઃ, કિંચ—મમાન્યદપિ નિર્જરાદ્વારમસ્તિ, તેન મમ બહુતરા નિર્જરા,
 તં લાભં ધ્રજ્યામિ, યથા સ વણિક્—દ્વૌ વણિજૌ વ્યવહરતઃ, એકઃ પ્રથમપ્રાવૃધિ મૂલ્યં દાતવ્યં ભવિષ્યતીતિ
 સ્વયમેવાષાઢપૂર્ણિમાયાં ગૃહં પ્રચ્છેદિતં, દ્વિતીયેનાર્થં વા ત્રિભાગં વા દત્ત્વા સ્થગિતં (સ્થાપિતં), સ્વયં
 વ્યવહરતિ, તેન તદ્દિવસે દ્વિગુણો લાભો લબ્ધઃ, ઇતરો ધ્રષ્ટઃ । એવમેવ યદ્દાહમાત્મના વૈયાવૃત્ત્યં કરોમિ 30
 તદાઽચિન્તનેન સૂત્રાર્થૌ નશ્યતઃ, તયોશ્ચ નદ્ધયોઃ

ગચ્છસારવળાડભાવેણ ગણસ્સાદેસાદિઅપ્પડિતપ્પણેણ બહુયરં મે નાસેહિતિ । આહ ચ -

- “સુત્તથેસુ” અચિન્તણ આએસે વુટ્ટસેહગગિલાણે ।
 બાલે ચમએ વાઈ ઇટ્ટીમાહ અણિટ્ટી ચ ॥ ૧ ॥
 5 એહિં કારણેહિં તુંબૂઓ ડ હોતિ આયરિઓ ।
 વેયાવચ્ચં ણ કરે કાયવ્વં તસ્સ સેસેહિં ॥ ૨ ॥
 જેણ કુલં આયત્તં તં પુરિસં આયરેણ રક્ષેજ્જા ।
 ન હુ તુંબંમિ વિણટ્ટે અરયા સાહારયા હોતિ ॥૩॥”

- બાલે સપ્પભાએ તહા ઇટ્ટિમંતંમિ આગએ પાણગાદિગએ આયરિએ લહુતં, એવં વાદિમ્મિવિ,
 અણિસ્સરપ્પવ્વડયગા ચ એએત્તિ જણાપવાદો, સેસં કંઠં । આહ-ઇચ્છાકારેણાહં તવ પ્રથમાલિકા-
 10 માનયામીત્યભિધાય યદા લબ્ધ્યભાવાન્ન સમ્પાદયતિ તદા નિર્જ્જરાલાભવિકલસ્તસ્યેચ્છાકારઃ, इत्यतः
 किं तेनेत्याशङ्क्याह -

- ન થતાં ગણના ⁽¹⁾આદેશાદિ (મહેમાનાદિ)ની સંભાળ ન થવાથી મારું ઘણું બધું નાશ પામશે.
 કહ્યું છે કે - જો આચાર્ય સ્વયં વૈયાવચ્ચ કરવા બેસે તો ⁽²⁾સૂત્રાર્થનું અર્થિતન થાય. આદેશ=પ્રાધૂર્ણકનું
 કોઈ સ્વાગત કરે નહીં. વૃદ્ધ-શૈક્ષક-ગ્લાન-બાળ-તપસ્વી વગેરેની કોઈ ચિંતા કરનારું રહે નહીં.
 15 (વાદી વગેરેના દોષો આગળ જણાવે છે.) ॥ ૧ ॥ આવા કારણોસર તુંબૂત (ગાડાના પૈડાના
 મધ્યભાગ જેવા) આચાર્ય વૈયાવચ્ચ કરતા નથી, પરંતુ શેષ સાધુઓએ તેમની વૈયાવચ્ચ કરવી
 જોઈએ. ॥ ૨ ॥ જેને કુળ આધીન છે તે પુરુષને પ્રયત્નથી સાચવવા જોઈએ કારણ કે તુંબૂ નાશ
 પામતા આરાઓ આધારસહિત રહેતા નથી. ॥ ૩ ॥ બાળક માટે કે સાપે કોઈ સાધુને ડંખ માર્યો
 હોય ત્યારે જો આચાર્ય પાણી વગેરે લેવા ગયા હોય તો ગચ્છમાં અન્ય સાધુને ચિકિત્સાનું જ્ઞાન
 20 ન હોવાથી તે સાધુઓને કોણ સાચવે ? તથા ઋદ્ધિમાન એવા રાજા વગેરે કે વાદી આવે તે સમયે
 પાણી લેવા આચાર્ય ગયા હોય તો આચાર્યની લઘુતા થાય તથા આ લોકો ઋદ્ધિ વિનાના હોવાથી
 દીક્ષા લીધી છે એ પ્રમાણે લોકનિંદા થાય. શેષ બે ગાથાઓ સરળ જ છે. ॥૬૮૦॥

- અવતરણિકા : શંકા : “ઈચ્છાપૂર્વક હું તમારી નવકારશી લાવું.” એ પ્રમાણે કહીને જ્યારે
 લબ્ધિના અભાવથી ગોચરી પ્રાપ્ત ન થાય ત્યારે તે સાધુનો ઈચ્છાકાર નિર્જરાલાભથી રહિત બની
 25 જાય છે. તો આવો ઈચ્છાકાર શા માટે કરવો ?” તેનું સમાધાન આપતા કહે છે ⇨

૧. ગચ્છસારવળાડભાવેન ગણસ્ય આદેશાદેરપ્રતિતર્પણેન બહુતરં મે નશ્યતીતિ । સૂત્રાર્થયોરચિન્તનમાદેશે
 વૃદ્ધે શૈક્ષકે ગ્લાને । બાલે ક્ષણકે વાદી ઋદ્ધિમદાદિ અનૃદ્ધિશ્ચ ॥૧॥ એતૈઃ કારણૈસ્તુમ્બભૂતસ્તુ
 ભવત્યાચાર્યઃ । વૈયાવૃત્ત્યં ન કુર્યાત્ કર્તવ્યં તસ્ય શેષૈઃ ॥૨॥ યસ્ય કુલમાયત્તં તં પુરુષમાદેરેણ રક્ષેત્ ।
 નૈવ તુમ્બે વિનષ્ટે અરકાઃ સાધારા ભવન્તિ ॥૩॥ બાલે સર્પભયે તથા ઋદ્ધિમત્યાગતે પાનકાદ્યર્થં ગતે
 30 આચાર્યે લઘુત્વમ્, એવં વાદિન્યપિ, અનીશ્વરપ્રવ્રજિતાશ્ચૈત ઇતિ જનાપવાદઃ, શેષં કળ્યમ્ ।

સંજમજોઈ અભ્યુદયિયસ્સ સદ્ધાઈ કાઠકામસ્સ ।

લાભો ચેવ તવસિસ્સ હોઈ અદીણમણસસ્સ ॥ ૬૮૧ ॥

વ્યાખ્યા : ‘સંયમયોગે’ સંયમવ્યાપારે અભ્યુદયિયત્વસ્ય તથા ‘શ્રદ્ધયા’ મનઃપ્રસાદેન
ઇહલોકપરલોકાશંસાં વિહાય કર્તુકામસ્ય, કિમ્ ?—‘લાભો ચેવ તવસિસ્સ’તિ પ્રકરણાન્નિર્જરાયા
લાભ એવ તપસ્વિનો ભવતિ અલબ્ધ્યાદૌ, અદીનં મનોઽસ્યેતિ અદીનમનાસ્તસ્યાદીનમનસ इति 5
ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ૧ ।

इदानीं मिथ्याकारविषयप्रतिपादनायाह—

સંજમજોઈ અભ્યુદયિયસ્સ જં કિંચિ વિતહમાયરિયં ।

મિચ્છા એતંતિ વિયાણિરુણ મિચ્છત્તિ કાયવ્વં ॥ ૬૮૨ ॥

વ્યાખ્યા : સંયમયોગઃ—સમિતિગુમિરૂપસ્તસ્મિન્વિષયભૂતેઽભ્યુદયિયત્વસ્ય સતઃ ચક્તિઙ્ગિદ્વિતથમ્— 10
અન્યથા આચરિતમ્—આસેવિતં, ભૂતમિતિ વાક્યશેષઃ, ‘મિથ્યા એતદિતિ’ વિપરીતમેતદિત્યેવં વિજ્ઞાય
કિમ્ ? —‘મિચ્છત્તિ કાયવ્વં’ મિથ્યાદુષ્કૃતં દાતવ્યમિત્યર્થઃ । સંયમયોગવિષયાયાં ચ પ્રવૃત્તૌ
વિતથાસેવને મિથ્યાદુષ્કૃતં દોષાપનયનાયાલં, ન તૂપેત્યકરણગોચરાયાં નાપ્યસકૃત્કરણગોચરાયામિતિ
ગાથાહ્વયાર્થઃ ॥

ગાથાર્થ : સંયમયોગમાં ઉદમવાળા, શ્રદ્ધાથી કાર્ય કરવાની ઈચ્છાવાળા અને અદીનમનવાળા 15
એવા તપસ્વીને લાભ જ થાય છે.

ટીકાર્થ : સંયમવ્યાપારમાં ઉદમવાળા તથા શ્રદ્ધાવડે=મનની પ્રસન્નતાથી ઈહલોક—પરલોકની
આશંસા વિના કાર્ય કરવાની ઈચ્છાવાળાને શું થાય છે ? તે કહે છે— લબ્ધિ ન હોય તો પણ
તેવા તપસ્વીને નિર્જરાનો લાભ જ થાય છે. (આ તપસ્વી કેવા છે ? તે કહે છે) અદીન મન
છે જેમનું તેવા. ॥૬૮૧॥ 20

★ મિથ્યાકાર—સામાચારી ★

અવતરણિકા : હવે મિથ્યાકારના વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સંયમયોગમાં ઉદમવાળાને જે કાંઈ પણ ખોટું આચરણ થયું, તેનું “આ ખોટું
છે” એમ જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત કરવું (તે મિથ્યાકાર કહેવાય છે.)

ટીકાર્થ :— વિષયભૂત (વ્યક્તિ જે ઉદમ કરે છે, તે ઉદમ સંયમયોગમાં કરવાનો હોવાથી 25
ઉદમનો વિષય સંયમયોગ છે તેથી તે સંયમયોગ વિષયભૂત કહેવાય છે.) એવા સમિતિ—ગુમિરૂપ
સંયમયોગને વિશે ઉદમવાળા સાધુનું જે કાંઈપણ વિપરીત આચરણ થયું છે, તેનું “આ વિપરીત
= ખોટું થયું” એમ જાણીને મિથ્યામિદુક્કડં દેવા યોગ્ય છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે — સંયમયોગવિષયક
પ્રવૃત્તિ કરતા (અનાભોગાદિ કારણે) વિપરીત આચરણ થતાં અપાતું મિથ્યામિ દુક્કડં દોષને દૂર
કરવા સમર્થ છે. પરંતુ જાણી જોઈને (ઉપેત્ય) કરેલા વિપરીત આચરણનું કે વારંવાર થતાં વિપરીત 30
આચરણનું અપાતું મિથ્યામિ દુક્કડં તે દોષને દૂર કરવા સમર્થ બનતું નથી. ॥૬૮૨॥

તથા ચોત્સર્ગમેવ પ્રતિપાદયન્નાહ —

જડ ય પડિક્કમિયવ્વં અવસ્સ કાઠુણ પાવયં કમ્મં ।

તં ચેવ ન કાયવ્વં તો હોઇ પપ્પ પડિક્કંતો ॥ ૬૮૩ ॥

- વ્યાખ્યા : યદિ ચ 'પ્રતિક્રાન્તવ્યં' નિવર્તિતવ્યં, મિથ્યાદુષ્કૃતં દાતવ્યમિત્યર્થઃ, 'અવશ્યં' નિયમેન કૃત્વા પાપકં કર્મ, તતશ્ચ 'તદેવ' પાપકં કર્મ ન કર્તવ્યં, તતો ભવતિ 'પદે' 5 ઉત્સર્ગપદવિષયે પ્રતિક્રાન્ત ઇતિ । અથવા—'પદે'તિ પ્રથમં પ્રતિક્રાન્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં યથાભૂતસ્યેદં મિથ્યાદુષ્કૃતં સુદત્તં ભવતિ તથાભૂતમ્ભિધિત્સુસહ—

જં દુક્કડંતિ મિચ્છા તં ભુજ્જો કારણં અપૂરેતો ।

તિવિહેણ પડિક્કંતો તસ્સ ચ્છલુ દુક્કડં મિચ્છા ॥ ૬૮૪ ॥

- વ્યાખ્યા : 'યદિ' ત્યનિર્દિષ્ટસ્ય નિર્દેશઃ, કારણમિતિ યોગઃ, તતશ્ચ 'યત્કારણં' યદ્ વસ્તુ દુષ્ટ 10 કૃતં દુષ્કૃતમ્ 'ઇતિ' એવં વિજ્ઞાય 'મિચ્છ' તિ સૂચનાત્સૂત્રમિતિકૃત્વા મિથ્યાદુષ્કૃતં દત્તં, તદ્ 'ભૂયઃ' પુનઃ પ્રાગુક્તં દુષ્કૃતકારણમ્ 'અપૂરયન્' અકુર્વન્નાચરન્નિત્યર્થઃ, યો વર્તત ઇતિ વાક્યશેષઃ, 'તસ્સ ચ્છલુ દુક્કડં મિચ્છ' તિ સમ્બદ્ધ એવ ગ્રન્થઃ, તત્ર સ્વયં કાયેનાપ્યકુર્વન્નપૂરયન્નભિધીયત એવેત્યત

અવતરણિકા : આ ઉત્સર્ગનું જ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : પાપકર્મ કરીને જો અવશ્ય પ્રતિક્રમવા યોગ્ય છે, તો તે પાપ જ કરવું જોઈએ નહીં. (તે પાપ ન કરતી વ્યક્તિ જ) ઉત્સર્ગમાર્ગે પ્રતિક્રાન્ત થાય છે.

- ટીકાર્થ : જો મિથ્યાદુષ્કૃત દેવા યોગ્ય છે અવશ્ય પાપકર્મ કરીને, તો તે પાપકર્મ જ કરવા યોગ્ય નથી. તેથી ઉત્સર્ગમાર્ગે વ્યક્તિ પ્રતિક્રાન્ત થાય છે. અથવા “પદ” શબ્દનો પ્રથમ અર્થ કરવો. તેથી પાપકર્મ ન કરનાર વ્યક્તિ જ પહેલી પ્રતિક્રાન્ત છે (અર્થાત્ પાપકર્મ ન કરવું તે 20 જ પહેલું પ્રતિક્રમણ છે. અહીં ટીકાનો અન્વય મૂળગાથાના અર્થ પ્રમાણે જાણી લેવો.) ॥૬૮૩॥

અવતરણિકા : હવે જે વ્યક્તિનું આ મિથ્યાદુષ્કૃત સુદત્ત થાય છે તે વ્યક્તિને કહેવાની ઈચ્છાવાળા નિયુક્તિકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જે વસ્તુ ખોટી છે એવું જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત આપ્યું, તે વસ્તુને ફરી નહીં આચરતા અને ત્રિવિધે પ્રતિક્રાન્ત થયેલાનું દુષ્કૃત મિથ્યા થાય છે.

- 25 ટીકાર્થ : “ચદ્” શબ્દ અનિર્દિષ્ટ વસ્તુનો નિર્દેશ કરે છે (અર્થાત્ ગમે તે વસ્તુ “ચદ્” શબ્દથી લેવાય.) અહીં “ચદ્” શબ્દ સાથે કારણ શબ્દનો અન્વય કરવો. તેથી જે કારણ અર્થાત્ જે વસ્તુ ખોટી થઈ છે એવું જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત આપ્યું. મૂળગાથામાં “મિચ્છ” શબ્દથી “મિથ્યાદુષ્કૃત” શબ્દ સમજવો કારણ કે સૂત્ર હંમેશા સૂચન કરનારું હોય છે. (અર્થાત્ સૂત્ર સંક્ષિપ્ત હોય છે.) તે ખોટી વસ્તુને ફરીથી નહીં આચરતો જે રહે છે (અર્થાત્ આચરતો નથી.) મૂળગાથામાં “જે 30 રહે છે” એવો શબ્દ નથી તે અહીં વાક્યશેષ તરીકે જાણવો. તેનું દુષ્કૃત મિથ્યા થાય છે. અહીં

શ્લોક સમ્બદ્ધ જ છે (અર્થાત્ ^(૧)આ ગાથાના અંતે રહેલા તસ્ય ચ્છલુ... શબ્દોમાં કોઈપણ ફેરફાર કર્યા વિના તે શબ્દોને અહીં જોડી દીધા છે. જ્યારે ટીકાના અંતે આ શબ્દોનો અર્થ કરશે ત્યારે

આહ—‘તિવિદેહ પડિક્કંતો’ તિ ત્રિવિદેહ મનોવાક્યાયલક્ષણેન યોગેન કૃતકારિતાનુમતિભેદયુક્તેન ‘પ્રતિક્રાન્તો’ નિવૃત્તો યસ્તસ્માદુષ્કૃતકારણાત્, તસ્યૈવ, ખલુશબ્દોઽવધારણે, ‘દુષ્કૃત’ પ્રાગુક્તં દુષ્કૃતફલદાતૃત્વમધિકૃત્ય ‘મિથ્યે’તિ મિથ્યા, ભવતીતિ ક્રિયાધ્યાહારઃ અથવા વ્યવહિતયોગાત્તસ્યૈવ મિથ્યાદુષ્કૃતં ભવતિ નાન્યસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં યસ્ય મિથ્યાદુષ્કૃતં દત્તમપિ ન સમ્યગ્ ભવતિ તત્પ્રતિપાદનાયાહ—

જં દુક્કઙ્કંતિ મિચ્છા તં ચેવ નિસેવણં પુણો પાવં ।

પચ્ચવખમુસાવાઈ માયાનિયડીપસંગો ય ॥ ૬૮૫ ॥

વ્યાખ્યા : ‘યત્’ પાપં કિચ્છિદનુશ્ણનં દુષ્કૃતમિતિ વિજ્ઞાય ‘મિચ્છ’તિ મિથ્યાદુષ્કૃતં દત્તમિત્યર્થઃ, યસ્તદેવ નિષેવતે પુનઃ પાપં સ હિ પ્રત્યક્ષમૃષાવાદી વર્ત્તે, કથમ્ ?— દુષ્કૃતમેતદિત્યભિધાય પુનરાસેવનાત્, તથા માયાનિકૃતિપ્રસંગશ્ચ તસ્ય, સ હિ દુશ્ણન્તરાત્મા નિશ્ચયતઃશ્ચેતસાઽનિવૃત્ત એવં ગુર્વાદિરજ્ઞનાર્થ મિથ્યાદુષ્કૃતં પ્રયચ્છતિ, કુતઃ ?, પુનરાસેવનાત્, ‘અથવા’ કહીને બીજો વિકલ્પ આપશે અને તેમાં મિથ્યા શબ્દનો પૂર્વ નિપાત કરશે.) ત્યાં સ્વયં કાયાથી જ પાપ ન આચરતી વ્યક્તિ પણ ‘નહીં આચરતી’ કહેવાય જ છે, પરંતુ તે ઇષ્ટ નથી. (અર્થાત્ પોતે ન કરે, પરંતુ બીજા પાસે કરાવતી હોય તો પણ ‘નહીં કરતી’ કહેવાય જ, પણ તેનું મિથ્યાદુષ્કૃત સુદત્ત થતું નથી.) તેથી સ્પષ્ટ ખુલાસો કરતા કહે છે કે કૃત—કારિત—અનુમતિથી 15 યુક્ત મન—વચન અને કાયારૂપ ત્રણ યોગોવડે જે તે દુષ્કારણથી=ખોટી વસ્તુના આચરણથી નિવૃત્ત થયેલો છે તેનું જ, અહીં “ખલુ” શબ્દ જકારમાં છે. દુષ્કૃત દુષ્કૃતના ફળદાતૃત્વને આશ્રયી મિથ્યા થાય છે. અથવા “મિથ્યા” શબ્દનો જુદા સ્થાને (દુષ્કૃતની પૂર્વે) સંબંધ કરતા તે વ્યક્તિનું જ મિથ્યાદુષ્કૃત થાય છે અન્યનું નહીં. (ટૂંકમાં સાર એ છે કે — “ આ ખોટું કર્યું” એમ જાણીને મિથ્યામિ દુક્કડં આપ્યા પછી તે જ પાપને મન—વચન—કાયાથી કૃત—કારિત—અનુમતિદ્વારા જે 20 વ્યક્તિ ફરી સેવતી નથી. તે વ્યક્તિનું જ તે પાપ મિથ્યા થાય છે અર્થાત્ અશુભ ફળને આપતું નથી.) ॥ ૬૮૪ ॥

અવતરણિકા : હવે જેનું મિથ્યાદુષ્કૃત આપેલું હતું પણ સમ્યગ્ થતું નથી તેનું પ્રતિપાદન કરવા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : “જે ખોટું છે” એમ જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત આપ્યા પછી પણ તે પાપને જે વ્યક્તિ 25 ફરીથી સેવે છે. તે પ્રત્યક્ષમૃષાવાદી છે અને તેને માયારૂપ નિકૃતિનો પ્રસંગ થાય છે.

ટીકાર્થ : જે પાપરૂપ કોઈ અનુષ્ઠાન દુષ્કૃત છે એમ જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત આપ્યું. હવે જે વ્યક્તિ તે જ પાપને ફરી સેવે છે તે પ્રત્યક્ષમૃષાવાદી છે. શા માટે ? કારણ કે — મિથ્યામિ દુક્કડં કહ્યા પછી પણ ફરીથી તે પાપ સેવે છે. તથા તેને માયાનિકૃતિનો પ્રસંગ થાય છે. (અર્થાત્ માયાનો દોષ પણ લાગે છે) કારણ કે તે દુષ્ટ અંતરવાળો આત્મા નિશ્ચયથી તો મનથી અનિવૃત્ત (પાપને 30 મનથી ખોટું ન માનતો) એવો જ ગુરુ વગેરેને પ્રસન્ન કરવા મિથ્યામિ દુક્કડં આપે છે.

શંકા : ગુરુને પ્રસન્ન કરવા જ મિથ્યામિ દુક્કડં આપે છે એવું કેવી રીતે જણાય છે ?

તત્ર માયૈવ નિકૃતિર્માયાનિકૃતિસ્તસ્યાઃ પ્રસજ્ઞ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

કઃ પુનરસ્ય મિથ્યાદુષ્કૃતપદસ્યાર્થ ઇત્યાશઙ્ક્યાહ-

મિત્તિ મિઝમદ્વત્તે છત્તિ ય દોસાણ છાયણે હોઙ ॥

મિત્તિ ય મેરાઈ ઠિઓ દુત્તિ દુગુંછામિ અપ્પાણં ॥ ૬૮૬ ॥

- 5 વ્યાખ્યા : 'મી'ત્યેવં વર્ણઃ મૃદુમાર્દવત્વે વર્તતે, તત્ર મૃદુત્વં-કાયનમ્પ્રતા માર્દવત્વં-ભાવનમ્પ્રતેતિ, 'છે'તિ ચ દોષસ્ય-અસંયમયોગલક્ષણસ્ય છાદને-સ્થગને ભવતિ, 'મી'તિ ચાયં વર્ણઃ મર્યાદાયાં-ચારિત્રસ્ત્રમાયાં સ્થિતોઽહમિત્યસ્યાર્થસ્યાભિધાયકઃ 'દુ'ઇત્યયં વર્ણઃ જુગુપ્સામિ-નિન્દામિ દુષ્કૃતકર્મ-કારિણમાત્માનમિત્યસ્મિન્નર્થે વર્તત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

કત્તિ કડં મે પાવં ડત્તિ ય ડેવેમિ તં ડવસમેણં ॥

- 10 એસો મિચ્છાઝકકડપયક્ષરત્થો સમાસેણં ॥ ૬૮૭ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : 'ક' ઇત્યયં વર્ણઃ કૃતં મયા પાપમિત્યેવમભ્યુપગમાર્થે વર્તતે, 'ડ' ઇતિ ચ 'ડેવેમિ તં'તિ લઙ્ક્યામિ-અતિક્રમામિ તત્, કેનેત્યાહ-ઉપશમેન હેતુભૂતેન, 'એષઃ' અનન્તરોક્તઃ પ્રાકૃતશૈલ્યા મિથ્યાદુષ્કૃતપદસ્યાક્ષરાર્થ ઇતિ 'સમાસેન'-સઙ્ક્ષેપેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥ આહ-કથમક્ષરાણાં પ્રત્યેકમુક્તાર્થતેતિ, પદવાક્યોરેવાર્થદર્શનાદિતિ, અત્રોચ્યતે, ઇહ યથા વાક્યૈકદેશત્વાત્પદસ્યાર્થોઽસ્તિ

- 15 તથા પદૈકદેશત્વાદ્વર્ણનાર્થોઽપ્યવસેય ઇતિ, અન્યથા પદસ્યાપ્યર્થશૂન્યત્વપ્રસજ્ઞઃ, પ્રત્યેકમક્ષરેષુ સમાધાનઃ તે જ પાપ ફરી સેવતો હોવાથી ઉપરોક્ત વાત સિદ્ધ થાય છે. માયાનિકૃતિપ્રસંગ શબ્દનો સમાસ બતાવે છે - માયા રૂપ નિકૃતિ તે માયાનિકૃતિ, તેનો પ્રસંગ (પ્રાપ્તિ) -- તે માયાનિકૃતિપ્રસંગ. ॥૬૮૫॥

અવતરણિકા : શંકા : આ મિથ્યાદુષ્કૃતપદનો અર્થ શું છે ? તેનું સમાધાન આપે છે ⇨

- 20 ગાથાર્થ : મૂળગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : “મિ” એ પ્રમાણેનો વર્ણ (અક્ષર) મૃદુત્વ અને માર્દવપણામાં છે. તેમાં મૃદુત્વ એટલે કાયાથી નમ્રતા અને માર્દવત્વ એટલે ભાવોથી નમ્રતા, “છ” વર્ણ અસંયમયોગરૂપ દોષને અટકાવવામાં વર્તે છે. “મિ” વર્ણ માર્યાદાને અર્થાત્ હું ચારિત્રરૂપ મર્યાદામાં રહેલો છું એ અર્થને જણાવનાર છે. “દુ” વર્ણ “દુષ્કૃતકર્મને કરનારા આત્માને હું નિંદુ છું” એ અર્થમાં વર્તે છે. ॥૬૮૬॥

- 25 ગાથાર્થ : મૂળગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : “ક” વર્ણ “મારાવડે પાપ કરાયું છે” એ પ્રમાણે સ્વીકારના અર્થમાં છે. “ડ” વર્ણ “ઉપશમભાવવડે તે પાપને ઓળંગુ=ત્યાગું છું” એ અર્થમાં છે. મિથ્યાદુષ્કૃતપદનો સંક્ષેપથી ઉપર બતાવેલો અક્ષરાર્થ જાણવો.

- 30 શંકા : પ્રત્યેક અક્ષરોનો અર્થ કેવી રીતે નીકળે ? પદ અને વાક્યનો જ અર્થ થતો દેખાય છે.

સમાધાન : જેમ પદ એ વાક્યનો એક દેશ છે અને તેથી તેનો અર્થ હોય છે, તેમ વર્ણનો પણ પદનો એક દેશ હોવાથી અર્થ થાય છે. અન્યથા જો વર્ણનો અર્થ ન હોય તો પદ પણ અર્થશૂન્ય બની

તંદભાવાદિતિ, પ્રયોગશ્ચ—ઇહ યદ્યત્ર પ્રત્યેકં નાસ્તિ તત્સમુદાયેઽપિ ન ભવતિ, પ્રત્યેકમભાવાત્, સિકતાતૈલવદિતિ, ઇષ્યતે ચ વર્ણસમુદાયાત્મકસ્ય પદસ્યાર્થઃ, તસ્માત્તદન્યથાઽનુપપત્તેર્વર્ણાર્થોઽપિ પ્રતિપત્તવ્ય इत्यलं प्रसङ्गेनेति । द्वारम् २ ।

સામ્પ્રતં તથાકારો યસ્ય દીયતે તત્પ્રતિપિપાદયિષ્યાઽઽહ —

कप्पाकप्पे परिणिट्ठियस्स ठाणेसु पंचसु ठियस्स ।

5

संजयतवङ्गुगस्स उ अविकप्पेणं तहाकारो ॥ ६८८ ॥

व्याख्या : कल्पो विधिराचार इति पर्यायाः, कल्पविपरीतस्त्वकल्पः, जिनस्थविरकल्पादिवो कल्पः, चरकादिदीक्षा पुनरकल्प इति, कल्पश्चाकल्पश्च कल्पाकल्पमित्येकवद्भावस्तस्मिन् कल्पाकल्पे, परि—समन्तात् निष्ठितः परिनिष्ठितो, ज्ञाननिष्ठां प्राप्त इत्यर्थः, तस्य, तथा तिष्ठन्त्येतेषु सत्सु शाश्वते स्थाने प्राणिन इति स्थानानि—महाव्रतान्यभिधीयन्ते, तेषु स्थानेषु पञ्चसु स्थितस्य, 10 महाव्रतयुक्तस्येत्यर्थः, तथा संयमतपोभ्यामाढ्यः—सम्पन्न इत्यनेनोत्तरगुणयुक्ततामाह, तस्य किमित्याह— 'अविकल्पेन' निश्चयेन, किम् ? —तथाकारः, कार्य इति क्रियाध्याहार इति गाथार्थः ॥

इदानीं तથાકારવિષયપ્રતિપાદનાચાહ —

જવાનો પ્રસંગ આવશે, કારણ કે દરેક અક્ષરોમાં અર્થ નથી. (અને અક્ષરોના સમૂહરૂપ પદ છે.) પ્રયોગ આ પ્રમાણે—જે પ્રત્યેકમાં ન હોય તે સમુદાયમાં પણ ન હોય કારણ કે પ્રત્યેકમાં નથી જેમ 15 કે રેતીના કણિયામાં તેલ, વર્ણના સમુદાયરૂપ પદમાં અર્થ તો ઇચ્છાય જ છે. તેથી પદનો અર્થ (=તદ) વર્ણના અર્થ વિના (=અન્યથા) ઘટતો ન હોવાથી વર્ણનો અર્થ પણ સ્વીકારવો જ પડે. વધુ પ્રાસંગિક ચર્ચાથી સર્થુ. ॥૬૮૭॥

★ તથાકાર—સામાચારી ★

અવતરણિકા : હવે તથાકાર જેને અપાય છે તેનું પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨ 20 ગાથાર્થ : કલ્પ્યાકલ્પ્યમાં સંપૂર્ણ બોધ પામેલાને, પાંચ સ્થાનોમાં રહેલાને અને સંયમ—તપથી યુક્ત સાધુને વિકલ્પ વિના તથાકાર કરવો જોઈએ.

ટીકાર્થ : કલ્પ, વિષિ કે આચાર આ બધા સમાનાર્થી શબ્દો છે. કલ્પથી વિપરીત અકલ્પ જાણવો. અથવા કલ્પ એટલે જિન અને સ્થવિરકલ્પ તથા ચરકાદિની દીક્ષા એ અકલ્પ જાણવો. કલ્પ અને અકલ્પ તે કલ્પાકલ્પ એ પ્રમાણે સમાહારદ્વન્દ્વ સમાસ જાણવો. તેને વિશે સંપૂર્ણપણે 25 જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનારને તથા જે હોતે છતે જીવો શાશ્વત સ્થાને પહોંચે છે તે સ્થાન કહેવાય. અહીં સ્થાન તરીકે પાંચ મહાવ્રતો જાણવા. આ પાંચ મહાવ્રતોમાં રહેલ અર્થાત્ મહાવ્રતથી યુક્ત સાધુને, તથા સંયમ—તપથી સંપન્ન સાધુને, અહીં આ વિશેષણ દ્વારા ઉત્તરગુણોથી યુક્ત આ સાધુ હોય તે કહ્યું. આવા સાધુને શું ? તો કહે છે — નિશ્ચયથી તથાકાર કરવા યોગ્ય છે. (મૂળગાથામાં ક્રિયાપદ નથી છતાં બહારથી જાણી લેવું તેને ક્રિયાનો અધ્યાહાર કહેવાય છે.) ॥૬૮૮॥ 30

અવતરણિકા : હવે તથાકારના વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

વાયળપડિસુળળા ઉવએ સુત્તઅત્થકહળા .

અવિતહમેયંતિ તહા પડિસુળળા તહક્કારો ॥ ૬૮૯ ॥ દારં ॥

- વ્યાખ્યા : વાચના-સૂત્રપ્રદાનલક્ષણા તસ્યાઃ પ્રતિશ્રવણં-પ્રતિશ્રવણા તસ્યાં વાચના-પ્રતિશ્રવણાયાં, તથાકારઃ કાર્યઃ, એતદુક્તં ભવતિ-ગુરૈ વાચનાં પ્રયચ્છતિ સતિ સૂત્રં ગૃહ્ણાનેન
- 5 તથાકારઃ કાર્યઃ, તથા સામાન્યેનોપદેશે-ચક્રવાલસામાચારીપ્રતિબદ્ધે ગુરોરન્યસ્ય વા સમ્બન્ધિનિ તથાકારઃ કાર્યઃ, તથા 'સુત્તઅત્થકહળા' તિ સૂત્રાર્થકથનાયાં, વ્યાખ્યાન ઇત્યર્થઃ, કિમ્ ?-તથાકારઃ કાર્યઃ, તથાકાર ઇતિ કોઽર્થ ઇતિ ?, આહ - અવિતથમેતત્ યદાહુર્યુયમિતિ, ન કેવલમુક્તેષ્વેવાર્થેષુ તથાકારપ્રવૃત્તિઃ, તથા 'પડિસુળળા' તિ પ્રતિપૃષ્ઠોત્તરકાલમાચાર્યે કથયતિ સતિ પ્રતિશ્રવણાયાં ચ તથાકારપ્રવૃત્તિરિતિ, ચણ્ડલોપોઽત્ર દ્રષ્ટવ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

- 10 સામ્પ્રતં સ્વસ્થાને સ્વસ્થાને ચલ્વિચ્છાકારાદિપ્રયોક્તુઃ ફલપ્રતિપાદનાયાહ-

જસ્મ ચ ઇચ્છાકારો મિચ્છાકારો ચ પરિચિયા દોઽવિ .

તદ્ઽઓ ચ તહક્કારો ન દુલ્લભા સોગર્હ તસ્સ ॥ ૬૯૦ ॥

વ્યાખ્યા : યસ્ય ચેચ્છાકારો મિચ્છાકારાશ્ચ પરિચિતૌ દ્વાવપિ તૃતીયશ્ચ તથાકારો ન દુર્લભા

- ગાથાર્થ : વાચનાના શ્રવણમાં, ઉપદેશમાં, સૂત્રાર્થના કથનમાં તથા પ્રતિશ્રવણમાં "આ
- 15 અવિતથ છે" એ પ્રમાણે તથાકાર કરવા યોગ્ય છે.

- ટીકાર્થ : સૂત્રને આપવારૂપ વાચનાના પ્રતિશ્રવણને વિશે તથાકાર કરવા યોગ્ય છે, અર્થાત્ ગુરુ વાચના આપતા હોય ત્યારે સૂત્રને ગ્રહણ કરતા શિષ્યે તથાકાર કરવો જોઈએ, તથા સામાન્યથી ગુરુ કે અન્ય સંબંધી ચક્રવાલસામાચારીવિષયક ઉપદેશમાં તથાકાર કરવો જોઈએ, (ચક્રવાલસામાચારી એટલે ઇચ્છા-મિચ્છાદિ-દશસામાચારી અથવા અન્ય રીતે દશપ્રકારની
- 20 સામાચારી પંચાશકમાં જણાવી છે, તે) તથા સૂત્રાર્થના કથનને વિશે અર્થાત્ વ્યાખ્યાનમાં તથાકાર કરવા યોગ્ય છે.

શંકા : તમે તથાકાર કરવાનું કહો છો પરંતુ તથાકાર એટલે શું ?

- સમાધાન : "તમે જે કહો છો તે અવિતથ=તે જ પ્રમાણે છે" આ પ્રમાણે જે કહેવું તે તથાકાર કહેવાય છે. ઉપર કહી ગયા તે અર્થોમાં જ તથાકાર કરવો એવું નહીં, પરંતુ પ્રતિપૃષ્ઠા
- 25 કર્યા પછી આચાર્ય જ્યારે જવાબ આપે ત્યારે તે જવાબના પ્રતિશ્રવણમાં પણ તથાકાર કરવો જોઈએ. મૂળગાથામાં "તહા પડિસુળળા" શબ્દ પછી "ચ" શબ્દનો લોપ થયેલો છે એમ જાણવું. ॥૬૮૯॥

અવતરણિકા : પોત-પોતાના સ્થાને ઇચ્છાકારાદિનો પ્રયોગ કરનારનું ફળ પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે. (અર્થાત્ ઇચ્છાકારના વિષયમાં ઇચ્છાકારનો, મિચ્છાકારના વિષયમાં મિચ્છાકારનો તથા તથાકારના વિષયમાં તથાકારનો પ્રયોગ કરનારને કયું ફળ પ્રાપ્ત થાય ? તે કહે છે.)

- 30 ગાથાર્થ : મૂળગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : જેને ઇચ્છાકાર અને મિચ્છાકાર આ બંને તથા ત્રીજો તથાકાર પરિચિત (આત્મસાત્)

સુગતિસ્તસ્યેતિ ગાથા નિગદસિદ્ધૈવ । દ્વારં ૩ ॥

સામ્પ્રતમાવશ્યકીનૈષેધિકીદ્વારદ્વાયાવયવાર્થમભિધિત્સુ: પાતનિકાગાથામાહ—

આવસ્સિયં ચ ણિંતો જં ચ અહંતો નિસીહિયં કુણઙ્ગ ।

અયં ઇચ્છં નાઠં ગણિવર ! તુબ્ધંતિણ ણિઝણં ॥ ૬૯૧ ॥

વ્યાખ્યા : શિષ્ય: કિલાહ—‘આવસ્સિયં’તિ આવશ્યિકી—પૂર્વોક્તા તામાવશ્યિકીં ચ ‘નિન્તો’ 5
નિર્ગચ્છન્ યાં ચ ‘અંતિતો’ તિ આગચ્છન્, પ્રવિશન્નિત્યર્થ: , નૈષેધિકીં કરોતિ, ‘અત્’ આવશ્યિકી—
નૈષેધિકીદ્વયમપિ સ્વરૂપાદિભેદશિષ્ટં ઇચ્છામિ જ્ઞાતું હે ગણિવર ! યુષ્મદન્તિકે ‘નિપુણં’ સૂક્ષ્મં
જ્ઞાતુમિચ્છામીતિ ક્રિયાવિશેષણમિતિ ગાથાર્થ: ॥

અર્થે શિષ્યેણોક્તે સત્યાહાર્ય:—

આવસ્સિયં ચ ણિંતો ચ અહંતો નિસીહિયં કુણઙ્ગ ।

વંજણમેયં તુ દુહા અત્થો પુણ હોઙ્ગ સો ચેવ ॥ ૬૯૨ ॥

વ્યાખ્યા : આવશ્યિકીં ચ નિર્ગચ્છન્ યાં ચ પ્રવિશન્નૈષેધિકીં કરોતિ, ‘વ્યજ્ઞનં’ શબ્દરૂપં ‘અંત’
તુ દુહ’તિ અત્થેવ શબ્દરૂપં દ્વિધા, અર્થ: પુનર્ભવત્યાવશ્યિકીનૈષેધિકીઓ: ‘સ એવ’ એક એવ,
યસ્માદવશ્યંકર્ત્તવ્યયોગક્રિયાઽઽવશ્યિકી નિષિદ્ધાત્મનશ્ચાતિચોરિભ્ય: ક્રિયા નૈષેધિકીતિ, ન
છે તેને સદ્ગતિ દુર્લભ નથી. ॥૬૯૦॥

★ આવસ્સહિ—સામાચારી ★

અવતરણિકા : હવે આવશ્યકી—નૈષેધિકી આ બંને દ્વારોના વિસ્તારાર્થે કહેવાની ઈચ્છાવાળા
નિર્યુક્તિકારશ્રી ભૂમિકામાટેની ગાથાને જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : બહાર જતી વ્યક્તિ આવસ્સહિને અને અંદર આવતી વ્યક્તિ જે નિસીહિને કરે
છે, હે ગણિવર ! તેને તમારી પાસે સૂક્ષ્મ રીતે જાણવા ઈચ્છું છું. 20

ટીકાર્થ : શિષ્ય કહે છે કે બહાર નીકળતા પૂર્વોક્ત આવશ્યકીને અને પ્રવેશતા જે નૈષેધિકીને
કરે છે, તે સ્વરૂપાદિભેદસહિત આવશ્યકી—નૈષેધિકીને જાણવા ઈચ્છું છું હે ગણિવર ! તમારી પાસે
સૂક્ષ્મ રીતે, અહીં ‘નિપુણ’ શબ્દ ક્રિયાવિશેષણ જાણવું. (ટીકાનો અન્વય મૂળગાથાના અર્થ પ્રમાણે
જાણવો) ॥૬૯૧॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે શિષ્યના પ્રશ્ન પછી આચાર્ય કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નીકળતો આવશ્યકીને અને પ્રવેશતો જે નિસીહિને કરે છે, તે આવશ્યકી અને
નિસીહિ શબ્દરૂપે બે પ્રકારે છે, અર્થ તો બંનેનો એક જ છે. 25

ટીકાર્થ : જતો આવશ્યકીને અને પ્રવેશતો જે નિસીહિને કરે છે તે શબ્દરૂપે બે પ્રકારે છે.
(અર્થાત્ આવશ્યકી અને નૈષેધિકી શબ્દમાત્રથી જ જુદી જુદી છે) અર્થથી તો વળી, આવશ્યકી
અને નૈષેધિકી એક જ છે, કારણ કે અવશ્ય કરવા યોગ્ય હોય તે આવશ્યકી અને અતિચારોથી 30

★ ગમ્યયપ: કર્માધારે ઇતિ પચ્છમી તથા ચાતિચારનાશ્રિત્યેત્યર્થ: ।

હાસાવપ્યવશ્યં કર્તવ્યં વ્યાપારમુદ્ધૃય પ્રવર્તતે, આહ-યદ્યેવં ભેદોપન્યાસઃ કિમર્થમ્ ?, ઉચ્યતે, ક્વચિત્ સ્થિતિગમન-ક્રિયાભેદાદભિધાનભેદાચ્છેતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ-‘આવશ્યિકી ચ નિર્ગચ્છત્રિત્યુક્તં, તત્ર સાધોઃ કિમવસ્થાનં શ્રેય ઉતાટનમિતિ ?, ઉચ્યતે, અવસ્થાનમિતિ, કથમ્ ?, યત આહ-

5 એગગસ્સ પસંતસ્સ ન હોતિ ઇરિયાઇયા ગુણા હોતિ ।

ગંતવ્વમવસ્સં કારણંમિ આવસ્સિયા હોઇ ॥ ૬૧૩ ॥

વ્યાખ્યા : એકમગ્રમ્-આલમ્બનમસ્યેત્યેકાગ્રસ્તસ્ય, સ ચાપ્રશસ્તાલમ્બનોઽપિ ભવત્યત આહ-‘પ્રશાન્તસ્ય’ ક્રોધરહિતસ્ય તિષ્ઠતઃ, કિમ્ ?, ન ભવન્તિ ઈર્યાદયઃ, ઈરણમીર્યા-ગમનમિત્યર્થઃ, ઇહેર્યાકાર્યં કર્મ ઈર્યાશબ્દેન ગૃહ્યતે, કારણે કાર્યોપચારાદ, ઈર્યા આદૌ ષેષામાત્મસંયમવિરાધનાદીનાં
10 દોષાણાં તે ઈર્યાદયો ન ભવન્તિ, તથા ‘ગુણાશ્ચ’ સ્વાધ્યાયધ્યાનાદયો ભવન્તિ, પ્રાપ્તં તર્હિ

નિષિદ્ધ-આત્માની જે ક્રિયા તે નૈષેધિકી. નિસીદિ કરનાર પણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય વ્યાપારને ઓળંગતો નથી. (ટૂંકમાં અતિયારોથી નિષિદ્ધ-આત્મા પણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય વ્યાપારને જ કરે છે અને આવશ્યકી કરનાર પણ તેને જ કરે છે, માટે બંને અર્થથી સમાન જ છે)

શંકા : જો આ પ્રમાણે અર્થથી એક જ હોય તો મૂળગાથામાં જુદો જુદો ઉપન્યાસ શા માટે
15 કર્યો છે ?

સમાધાન : કો’ક સ્થળે આવશ્યકી ગમનક્રિયારૂપ અને નૈષેધિકી સ્થિતિક્રિયારૂપ હોય છે. આમ ક્રિયાનો ભેદ પડતો હોવાથી અને નામનો ભેદ પડતો હોવાથી મૂળગાથામાં બંનેનો ભેદથી ઉપન્યાસ કર્યો છે. ॥૬૮૨॥

અવતરણિકા : શંકા : “બહાર નીકળતો સાધુ આવશ્યકીને કરે છે” એવું જે કહ્યું, તેમાં
20 સાધુને એક સ્થાને રહેવું ઉચિત છે કે ફરવું ઉચિત છે ? ⇔

સમાધાન : એક સ્થાને રહેવું ઉચિત છે. શા માટે ? તે કહે છે -

ગાથાર્થ : એકાગ્ર, પ્રશાંત સાધુને ઈર્યાદિ થતાં નથી (પરંતુ) ગુણો થાય છે. કારણ આવતાં અવશ્ય જવા યોગ્ય છે. (જતાં સાધુને) આવશ્યકી હોય છે.

ટીકાર્થ : એક અગ્ર=આલંબન છે જેને તે એકાગ્ર. આવો સાધુ અગ્રશસ્ત-આલંબનવાળો પણ
25 હોઈ શકે છે તેથી કહે છે કે-પ્રશાંત અર્થાત્ ક્રોધ રહિત સાધુને ઈર્યાદિ થતાં નથી. ઈર્યા એટલે ગમન, અહીં ઈર્યા શબ્દથી ઈર્યાથી ઉત્પન્ન થતું કર્મ ગ્રહણ કરવાનું છે. (અર્થાત્ ગમન કરવાથી જે કર્મબંધ થાય છે તે અહીં ઈર્યા શબ્દથી જાણવો.) કારણ કે કારણમાં (ગમનક્રિયામાં) કાર્યનો (કર્મનો) ઉપચાર કરેલો છે. ઈર્યા એ છે આદિમાં જે આત્મ-સંયમવિરાધનાદિ દોષોની તે ઈર્યાદિ દોષો થતાં નથી. (ટૂંકમાં એક સ્થાને રહેનાર પ્રશસ્ત એક આલંબનવાળા પ્રશાંત સાધુને ઈર્યાજનિત કર્મબંધ, આત્મ-
30 સંયમ વિરાધનાદિ દોષો થતાં નથી) સ્વાધ્યાય-ધ્યાનાદિ ગુણો થાય છે.

સેયતસ્યાગમનમેવ શ્રેય ઇતિ તદપવાદમાહ—ન ચાવસ્થાને ખલૂક્તગુણસમ્ભવાન્ન ગન્તવ્યમેવ, કિન્તુ 'ગન્તવ્યમવસ્સં કારણમિ' ગન્તવ્યમ્ 'અવશ્યં' નિયોગતઃ 'કારણે' ગુરુગ્લાનાદિસમ્બન્ધિનિ, યતસ્તત્રાગચ્છતો દોષા ઇતિ, તથા ચ કારણે* ગચ્છતઃ 'આવસ્સિયા હોઝ' આવશ્યિકી ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ—કારણેન ગચ્છતઃ કિં સર્વસ્યૈવાવશ્યિકી ભવતિ ઊત નેતિ ?, નેતિ, કસ્ય તર્હિ ?, 5
+ ઉચ્યતે,—

આવસ્સિયા ડ આવસ્સર્ણહિં સવ્વેહિં જુત્તજોગિસ્સ ।

મળવયળકાયગુત્તિદિયસ્સ આવસ્સિયા હોઝ ॥ ૬૯૪ ॥

વ્યાખ્યા : આવશ્યિકી તુ 'આવશ્યકૈઃ' પ્રતિક્રમણાદિભિઃ સર્વૈયુક્તયોગિનો ભવતિ, શેષકાલમપિ નિરતિચારસ્ય ક્રિયાસ્થસ્યેતિ ભાવાર્થઃ, તસ્ય ચ ગુરુનિયોગાદિના પ્રવૃત્તિકાલેડપિ 10
'મળ' ઇત્યાદિ પશ્ચાર્દ્ધ મનોવાક્કાયેન્દ્રિયૈર્ગુમ્ ઇતિ સમાસઃ, તસ્ય, કિમ્ ?—આવશ્યિકી ભવતિ, ઇન્દ્રિયશબ્દસ્ય ગાથામહ્ન્યભયાદ્વ્યવહિતોપન્યાસઃ, કાયાત્પૃથગિન્દ્રિયગ્રહણં પ્રાધાન્યચ્છાપનાર્થમ્, અસ્તિ

શંકા : તો તો એક વાત નક્કી થઈ કે સાધુને અગમન જ કલ્યાણરૂપ છે.

સમાધાન : અવસ્થાનમાં ઉપરોક્તગુણો થવાનો સંભવ હોવાથી અગમન કરવું જ નહીં એવું નથી, પરંતુ ગુરુ—ગ્લાનાદિ* સંબંધી કો'ક કારણ આવે ત્યારે અવશ્ય સાધુએ અગમન કરવું જોઈએ, 15
કારણ કે જો તેવા સમયે ન જાય તો દોષો લાગે અને આવા કારણે જતાં સાધુને આવશ્યિકી થાય છે. ॥૬૯૩॥

અવતરણિકા : શંકા : કારણથી જતા સર્વ સાધુને આવશ્યિકી થાય કે નહીં ? (અર્થાત્ કારણથી જવા છતાં શું સર્વ સાધુઓને આવશ્યિકી સામાચારીનું ફળ પ્રાપ્ત થઈ જાય ?)

સમાધાન : સર્વને ન થાય. કોને થાય ? તે કહે છે 20

ગાથાર્થ : સર્વ આવશ્યકોથી યુક્તયોગીને આવશ્યિકી હોય છે. મન-વચન-કાયા અને ઇન્દ્રિયથી ગુમ્ સાધુને આવશ્યિકી હોય છે.

ટીકાર્થ : પ્રતિક્રમણાદિ સર્વ આવશ્યકોથી યુક્તયોગીને આવશ્યિકી હોય છે અર્થાત્ શેષકાળમાં પણ (આવશ્યક કાર્યો માટે બહાર જવાનું ન હોય અને ઉપાશ્રયમાં રહ્યા હોય ત્યારે પણ) પ્રતિક્રમણાદિ સર્વ વ્યાપારો નિરતિચારપણે કરનાર સાધુને આવશ્યિકી હોય છે. અને ગુરુ- 25
આજ્ઞાદિથી કોઈ પ્રવૃત્તિ કરવાની હોય ત્યારે પણ જે સાધુ મન-વચન-કાય-ઇન્દ્રિયથી ગુમ્ છે તેને આવશ્યિકી હોય છે. (ટૂંકમાં આવશ્યિકીના બે લક્ષણ થયાં (૧) જ્યારે બહાર જવાનું હોય ત્યારે મનાદિથી ગુમ્ હોય તેને આવશ્યિકી હોય છે. (૨) જ્યારે બહાર જવાનું નથી ત્યારે પણ પ્રતિક્રમણાદિ સર્વયોગો જે સાધુ નિરતિચારપણે કરે તેને આવશ્યિકી-હોય છે.) મૂળગાથામાં ગાથાનો ભંગ ન થાય તે માટે "ઇન્દ્રિય" શબ્દનો વ્યવહિત=શબ્દના અંતે ઉપન્યાસ કર્યો છે, અર્થાત્ 30

ચાયં ન્યાયઃ — ‘સામાન્યગ્રહણે સત્યપિ પ્રાધાન્યલક્ષ્યાપનાર્થં ભેદેનોપન્યાસો’ યથા—બ્રાહ્મણા આચારા વશિષ્ઠોઽપ્યાચારાત્તિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તાઽઽવશ્યિકી, સામ્પ્રતં નૈષેધિકી પ્રતિપાદયન્નાહ—

સેજ્જં ઠાણં ચ જહિં ચેણ્ઠ તહિં નિસીહિયા હોઢ ।

5 જમ્હા તત્થ નિસિહ્ધો તેણં તુ નિસીહિયા હોઢ ॥ ૬૧૫ ॥

વ્યાખ્યા : શેરતેઽસ્યામિતિ શય્યા—શયનીયસ્થાનં તાં શય્યાં ‘સ્થાનં ચે’તિ સ્થાનમૂર્ધ્વસ્થાનં[†], કાયોત્સર્ગઃ, યત્ર ‘ચેતયતે’ ‘ચિત્તી સજ્ઞાને’ અનુભવરૂપતયા વિજાનાતિ વેદયતીત્યર્થઃ, અથવા ‘ચેતયતે’ ઇતિ કરોતિ, શયનક્રિયાં ચ કુર્વતા નિશ્ચયતઃ શય્યા[‡]ક્રિયા કૃતા ભવતિ, તતશ્ચ યત્ર

ઇન્દ્રિયગુપ્તને બદલે ગુપ્તેન્દ્રિય કહ્યું છે. તથા કાયાથી ઇન્દ્રિયનું જે જુદું ગ્રહણ કર્યું છે તે ઇન્દ્રિયોનું
10 પ્રાધાન્ય જણાવવા કર્યું છે. આવો ન્યાય પણ છે જ કે સામાન્યથી ગ્રહણ થવા છતાં પ્રાધાન્ય બતાવવા માટે જુદો ઉપન્યાસ કરવામાં આવે છે. જેમ કે બ્રાહ્મણો આવ્યા, વશિષ્ઠ ઋષિ પણ આવ્યા. (અહીં વશિષ્ઠ બ્રાહ્મણ હોવાથી “બ્રાહ્મણો આવ્યા” એવું કહેવામાં વશિષ્ઠ પણ આવી જ જાય છે છતાં બ્રાહ્મણોમાં વશિષ્ઠ મુખ્ય હોવાથી તેનું જુદું નામ જણાવાયું છે, તેમ “મન—વચન—કાયા—ઇન્દ્રિયથી ગુપ્ત” શબ્દમાં જો કે “કાયા” શબ્દથી ઇન્દ્રિયનું ગ્રહણ થઈ જવા છતાં ઇન્દ્રિયોની મુખ્યતા જણાવવા
15 ઇન્દ્રિય શબ્દ જુદો કહ્યો છે.) ॥૬૮૪॥

★ નિસીહિ—સામાચારી ★

અવતરણિકા : આવશ્યકી કહી. હવે નિસીહિને પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જ્યાં શય્યા અને સ્થાન કરે છે ત્યાં નિસીહિ થાય છે, કારણ કે ત્યાં જ આત્મા નિષિદ્ધ છે, તેથી નિસીહિ થાય છે.

20 ટીકાર્થ : જેને વિશે સૂઈ જાય તે શય્યા = સૂવાનું સ્થાન, તે શય્યાને અને કાયોત્સર્ગરૂપ સ્થાનને જ્યાં અનુભવરૂપે વેદી રહ્યો છે (અર્થાત્ જ્યાં શયન કરી રહ્યો છે કે જ્યાં કાયોત્સર્ગાદિ કરી રહ્યો છે ત્યાં) અથવા “ચેતયતે” પાતુનો ‘કરે છે’ એવો અર્થ જાણવો, તેથી શય્યાને = શયનીયસ્થાનને કરે છે એવો અર્થ થશે. (શંકા : “શય્યાને કરે છે એવો અર્થ તમે કરો છો, પરંતુ જે સૂઈ રહ્યો હોય તેને જ શય્યા કરી એવો નિયમ નથી, કારણ કે હાથમાં સંથારો લઈને પાથરવાની
25 ક્રિયા કરનારે પણ ઉપચારથી શય્યા કરી એવું કહેવાય છે. આમ, જો ‘ચેતયતે’નો અર્થ ‘કરે છે’ એવો કરો તો પૂર્વના ‘અનુભવી રહ્યો છે’ એવા અર્થ કરતા તદ્દન જુદો જ અર્થ પ્રાપ્ત થાય અને આ રીતે જુદો જ અર્થ પ્રાપ્ત થતાં ‘અથવા’ શબ્દ ઘટે નહીં, કારણ કે હજુ તો સંથારો હાથમાં લઈને પાથરવાની તૈયારી થઈ રહી છે. અહીં અનુભવવાની તો વાત જ નથી. આ શંકાનું સમાધાન આપે છે કે—) શયનક્રિયાને કરતા સાધુએ નિશ્ચયથી શય્યા જ કરી કહેવાય છે, (આમ, ‘ચેતયતે’નો

સ્વપિતીત્યર્થઃ, ચશબ્દો વીરાસનાદ્યનુક્તસમુચ્ચયાર્થઃ, અથવા તુશબ્દાર્થે દ્રષ્ટવ્યઃ, સ ચ વિશેષણાર્થઃ, કથમ્ ?, પ્રતિક્રમણાદ્યશેષ^૧કૃતાવશ્યકઃ સત્રનુજ્ઞાતો ગુરુણા શય્યાં સ્થાનં ચ યત્ર ચેતયતે 'તત્ર' એવંવિધસ્થિતિ-ક્રિયાવિશિષ્ટ એવ સ્થાને નૈષેધિકી ભવતિ, નાન્યત્ર, કિમિત્યત આહ-યસ્માત્તત્ર નિષિદ્ધોઽસૌ તેનૈવ કારણેન નૈષેધિકી ભવતિ, નિષેધાત્મકત્વાત્તસ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

પાઠાન્તરં વા—

સેજ્જં ઠાણં ચ જદા ચેતેતિ તયા નિસીહિયા હોઝ ।

જમ્હા તદા નિસેહો નિસેહમઝયા ચ સા જેણં ॥ ૬૧૬ ॥

વ્યાખ્યા : ઇયમુક્તાર્થત્વાત્સુગમૈવ । અનેન ગ્રન્થેન મૂલગાથાયાઃ 'આવશ્યિકીં ચ નિર્ગચ્છન્ યાં ચાગચ્છન્ નૈષેધિકીં કરોતિ વ્યજ્ઞનમેતદ્ દ્વેધે'ત્યેતાવત્ સ્થિતિરૂપનૈષેધિકીપ્રતિપાદનં વ્યજ્ઞનભેદ— નિબન્ધનમધિકૃત્ય વ્યાખ્યાતમ્ ॥

'કરે છે' એવો અર્થ કરીએ તો પણ નિશ્ચયથી 'અનુભવી રહ્યો છે' એવો અર્થ જ સમજવો. જેથી કોઈ વિરોધ આવશે નહીં. આ ચર્ચાનો સાર કહે છે કે— જે સ્થાને સાધુ શયન કરે છે (ત્યાં નિસીહિ થાય છે) એમ અન્વય કરવો.) ચ શબ્દ વીરાસનાદિ જે મૂળમાં કહ્યા નથી તે પણ ભેગા જાણવા માટે છે. અથવા ચ શબ્દ તુ શબ્દના અર્થમાં જાણવો. અને તે તું શબ્દ વિશેષણના અર્થમાં છે. કઈ રીતે ? તે આ રીતે — પ્રતિક્રમણાદિ સર્વ આવશ્યકો કર્યા બાદ ગુરુવડે અનુજ્ઞા અપાયેલ શિષ્ય જ્યાં સંથારો અને સ્થાન = કાયોત્સર્ગ (તથા “ચ” શબ્દથી વીરાસનાદિ) કરે છે તેવા પ્રકારની સ્થિતિક્રિયાથી (^{૧૧}આવશ્યકોનું કરવું અને ગુરુની અનુજ્ઞારૂપ સાધુઓની જે મર્યાદા છે તે રૂપ સ્થિતિક્રિયાથી) વિશિષ્ટ એવા સ્થાનમાં (જો કે સ્થિતિક્રિયાથી વિશિષ્ટ સાધુ હોવા છતાં ઉપચારથી સ્થાનને વિશિષ્ટ કહ્યું છે — ઇતિ ટીપ્પણકે) નિસીહિ થાય છે, અન્ય સ્થાને નહીં.

શંકા : શા માટે આવા સ્થાનમાં જ નિસીહિ થાય છે ?

સંમંધાન : કારણ કે આવા સ્થાનમાં જ આત્મા નિષિદ્ધ થયો છે અને નિસીહિ નિષેધરૂપ હોવાથી આવા સ્થાનમાં જ નિસીહિ થાય છે.

અવતરણિકા : અથવા પાઠાન્તરને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જ્યારે શય્યા અને સ્થાન કરે છે ત્યારે નિસીહિ થાય છે કારણ કે ત્યારે જ (આત્માએ સર્વપાપોનો) નિષેધ કર્યો છે અને તે નિસીહિ નિષેધાત્મક છે.

ટીકાર્થ : આ ગાથાનો અર્થ ઉપર કહેવાઈ ગયેલો હોવાથી આ ગાથાની વ્યાખ્યા સુગમ જ છે. આ “एगगस्स पसंतस्स... (ગા. ૬૮૩) ઇત્યાદિ શ્લોકોવડે મૂળગાથાનું = આવશ્યિકં ચ ણિતો.....થી વ્યજ્ઞનમેતદ્ દ્વેધા સુધીનું આટલું વાક્ય વ્યંજનભેદના કારણરૂપ સ્થિતિરૂપનૈષેધિકીના પ્રતિપાદનને આશ્રયી વ્યાખ્યાન કરાયું. (આશય એ છે કે ^{૧૨}પૂર્વે ગમનરૂપ આવશ્યિકીનું પ્રતિપાદન કર્યું. ત્યાર પછી જ્યારે “સેજ્જં ઠાણં ચ.... શ્લોકવડે સ્થિતિરૂપ નૈષેધિકીનું પ્રતિપાદન કર્યું ત્યારે

॥ પ્રતિક્રમણાદ્યશેષઃ કાર્યૈઃ સમાપિતાવશ્યકકૃત્ય ઇત્યર્થઃ ।

અમુમેવાર્થમુપસન્નિહીર્ષુગ્રહ ભાષ્યકાર: —

આવસ્સિયં ચ ણિતો જં ચ અડંતો નિસીહિયં કુળઇ ।

સેજ્જાણિસીહિયાએ ણિસીહિયાઅભિમુહો હોઈ ॥ ૧૨૦ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : આવશ્યકીં ચ નિર્ગચ્છન્ યાં ચાગચ્છન્ નૈષેધિકી કરોતિ તદેતદ વ્યાખ્યાતમ્,

- 5 ઉપલક્ષણત્વાત્સહ તૃતીયપાદેન 'વ્યજ્ઞનમેતદ દ્વિધે'ત્યનેનેતિ । સામ્પ્રતમ્ 'અર્થ: પુનર્ભવતિ સ એવે'તિ ગાથાવયવાર્થ: પ્રતિપાદ્યતે—તત્રેત્યમેક એવાર્થો ભવતિ—યસ્માન્નૈષેધિક્યપિ નાવશ્યંકર્ત-વ્યવ્યાપારગોચરતામતીત્ય વર્તતે, યત: પ્રવિશન્ સંયમયોગાનુપાલનાય શેષપરિજ્ઞાનાર્થં ચેત્યમાહ । 'સેજ્જાણિસીહિયાએ નિસીહિયાઅભિમુહો હોઈ'તિ શય્યૈવ નૈષેધિકી તસ્યાં શય્યાનૈષેધિક્યાં વિષયભૂતાયાં, કિમ્ ?, શરીરમપિ નૈષેધિકીત્યુચ્યત ઇતિ, અત આહ—શરીરનૈષેધિક્યા આગમનં પ્રત્યભિમુખસ્તુ,
- 10 અત: સંવૃતગાત્રૈર્ભવિતવ્યમિતિ સજ્ઞાં કરોતીતિ ગાથાર્થ: ॥

આ પ્રતિપાદન વ્યંજનના (શબ્દના) ભેદનું કારણ બને છે, કારણ કે આ પ્રતિપાદન દ્વારા ગમન અને સ્થિતિનો ચોખ્ખો ભેદ દેખાય છે અને તેથી શબ્દનો ભેદ પણ પડી જાય છે.) ॥૬૮૬॥

અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરવાની ઈચ્છાવાળા ભાષ્યકાર કહે છે ८

ગાથાર્થ : નીકળતા આવશ્યકી અને પેસતા નિસીહિ કરે છે. શય્યાનૈષેધિકીમાં નિસીહિને

- 15 અભિમુખ થાય છે.

ટીકાર્થ : “આવશ્યકીને નીકળતા અને પ્રવેશતા નિસીહિને કરે છે” આ વાક્યનું વ્યાખ્યાન કર્યું. ઉપલક્ષણથી “શબ્દથી બે પ્રકારે છે” આ ત્રીજું પાદ પણ વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે “અર્થ તો તે જ છે” એ પ્રમાણેના વાક્યનું પ્રતિપાદન કરે છે — તેમાં આવશ્યકી અને નિસીહિનો આ પ્રમાણે એક જ અર્થ થાય છે — (આવશ્યકી એટલે તો અવશ્ય કરવા યોગ્ય વ્યાપાર, તેથી હવે નિસીહિનો અર્થ બતાવે છે.) નૈષેધિકી પણ અવશ્યકર્તવ્યવ્યાપારની વિષયતાને ઓળંગતી નથી. (અર્થાત્ અવશ્યકર્તવ્યવ્યાપાર જ નૈષેધિકીનો વિષય છે.) કારણ કે વસતિમાં પ્રવેશતો સાધુ સંયમયોગરૂપ અવશ્યકર્તવ્યના અનુપાલન માટે અને શેષ સાધુઓને પોતાના આગમનને જણાવવા “નિસીહિ” શબ્દપ્રયોગ કરે છે.

- શય્યારૂપ નૈષેધિકી તે શય્યાનૈષેધિકી (શય્યામાં પેસતા સાધુઓ બહાર થયેલા અતિચારોનો
- 25 નિષેધ કરતા હોવાથી શય્યાને નૈષેધિકી કહેવાય છે. **इति टीप्पणके**) વિષયભૂત (આગમનનો વિષય શય્યા હોવાથી) એવી આ શય્યાનૈષેધિકીને વિશે શરીરનૈષેધિકીવડે આગમન પ્રત્યે હું અભિમુખ થયો છું. આથી તમે તમારા શરીરને સંકુચિત કરો” એવી સંજ્ઞાને કરે છે. અહીં નિષિદ્ધ એવા આત્માનું શરીર પણ ઉપચારથી નૈષેધિકી કહેવાય છે. તેથી “શરીરનૈષેધિકી” કહ્યું છે. (અહીં આશય એ છે કે — વસતિમાં પ્રવેશતો સાધુ “હું અંદર પ્રવેશું છું તે દરમિયાન કોઈ સાધુ સાથે
- 30 અથડાવવાદિના કારણે કોઈ વિરાધના ન થાય તે માટે તમે સૌ સંકુચિતશરીરવાળા થાઓ” આવા ભાવાર્થને સૂચવવા માટે નિસીહિ શબ્દ-પ્રયોગ કરે છે. આમ તે સાધુ સંયમયોગરૂપ અવશ્યકર્તવ્યોના

ઇતશ્ચૈક એવાર્થો યત આહ—

જો હોઈ નિસિદ્ધપ્પા નિસીહિયા તસ્સ ભાવઓ હોઈ ।

અણિસિદ્ધસ્સ નિસીહિય કેવલમેત્તં હવઈ સહો ॥ ૧૨૧ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : યો ભવતિ નિષિદ્ધાત્મા—નિષિદ્ધો મૂલગુણોત્તરગુણાતિચારેભ્યઃ આત્મા યેનેતિ સમાસઃ, નૈષેધિકી 'તસ્ય' નિષિદ્ધાત્મનો 'ભાવતઃ' પરમાર્થતો ભવતિ, ન નિષિદ્ધોઽનિષિદ્ધઃ ઉક્તેભ્ય 5
એવાતિચારેભ્યઃ તસ્ય અનિષિદ્ધસ્ય—અનુપયુક્તસ્યાગચ્છતઃ નૈષેધિકી, કિમ્ ? — 'કેવલમેત્તં હવઈ સહો' કેવલં શબ્દમાત્રમેવ ભવતિ, ન ભાવત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ—યદિ નામૈવં તત એકાર્થતાયાઃ કિમાયાતમિતિ ? ઉચ્યતે, નિષિદ્ધાત્મનો નૈષેધિકી ભવતીત્યુક્તં, સ ચ —

આવસ્સયંમિ જુત્તો નિયમણિસિદ્ધોત્તિ હોઈ નાયવ્વો । 10

અહવાઽવિ ણિસિદ્ધપ્પા ણિયમા આવસ્સણ જુત્તો ॥૧૨૨॥ દારં (ભા૦)

વ્યાખ્યા : 'આવશ્યકે' મૂલગુણોત્તરગુણાનુષ્ઠાનલક્ષણે યુક્તઃ 'નિયમનિસિદ્ધોત્તિ હોઈ નાયવ્વો' નિયમેન નિષિદ્ધો નિયમનિષિદ્ધ 'ઇતિ' એવં ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ, આવશ્યક્યપિ ચાવશ્યકયુક્તસ્યૈવેત્યત એકાર્થતેતિ । અથવેતિ પ્રકારાન્તરદર્શનાર્થઃ, અપિશબ્દસ્ય વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, નિષિદ્ધાત્માઽપિ 15
પાલન માટે જ વસતિમાં પ્રવેશ કરતો હોવાથી નિસીહિ પણ અવશ્યકર્તવ્યરૂપ વ્યાપાર માટે જ હોવાથી આવશ્યકી અને નૈષેધિકીનો અર્થ સમાન થાય છે.) ॥૧૨૦॥

અવતરણિકા : આથી જ બંનેના સમાન અર્થ છે કારણ કે કહ્યું છે કે ⇨

ગાથાર્થ : જેનો આત્મા નિષિદ્ધ છે તેની જ ભાવથી નિસીહિ થાય છે. અનિષિદ્ધાત્માની નિસીહિ માત્ર શબ્દરૂપ છે.

ટીકાર્થ : જે નિષિદ્ધ—આત્મા છે અર્થાત્ જેણે મૂળ—ઉત્તરગુણોના અતિચારો નિષેધ્યા છે. 20
તે આત્માની નિસીહિ પરમાર્થથી નિસીહિ છે. પરંતુ ઉક્ત અતિચારોથી અનિષિદ્ધ—આત્માની અર્થાત્ ઉપયોગ વિના પ્રવેશ કરતા આત્માની નિસીહિ શબ્દમાત્ર જ હોય છે, ભાવથી નહીં. ॥૧૨૧॥

અવતરણિકા : શંકા : નિસીહિ જો નિષિદ્ધ—આત્માની જ હોય તો પણ આવશ્યકી અને નિસીહિ આ બંનેનો એક જ અર્થ કેવી રીતે થઈ જાય ?

સમાધાન : નિષિદ્ધ—આત્માની નિસીહિ થાય છે એવું કહ્યું છે અને તે નિષિદ્ધ—આત્મા 25
(કોણ કહેવાય તે આ ગાથામાં જણાવે છે) ⇨

ગાથાર્થ : આવશ્યકમાં યુક્ત હોય તે નિયમથી નિષિદ્ધ જાણવા યોગ્ય છે, અથવા નિષિદ્ધ આત્મા નિયમથી આવશ્યક યોગોમાં યુક્ત હોય છે.

ટીકાર્થ : મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણોના અનુષ્ઠાનરૂપ આવશ્યકયોગોમાં યુક્ત આત્મા નિયમથી નિષિદ્ધ જાણવો તથા આવશ્યકી પણ આવશ્યકયોગોમાં યુક્ત આત્માને જ હોય છે. તેથી બંનેનો 30
અર્થ એક જ થાય છે. “અથવા” શબ્દ અન્ય પ્રકારે એકાર્થતા જણાવવા માટે છે. “અપિ” શબ્દનો

નિયમાદાવશ્યકે યુક્તો યતઃ અતોડ્યેકાર્થતેતિ, પાઠાન્તરં વા 'અહવાવિ નિસિદ્ધપ્પા સિદ્ધાણં અંતિયં જાડિ'ત્તિ, અસ્યાયમર્થઃ—એવં ક્રિયાયા અભેદેનાવશ્યકીનૈષેધિક્યોરેકાર્થતોક્તા, ઇહ તુ કાર્યાભેદેનોચ્યતે, અથવા નિષિદ્ધાત્માડપિ સિદ્ધાનામન્તિકં—સામીપ્યં 'યાતિ' ગચ્છતિ, અપિશબ્દાદાવશ્યકયુક્તોડપિ, અતઃ કાર્યાભેદાદેકાર્થતેતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ૪-૫ ॥

5 સામ્પ્રતમાપૃચ્છાદિદ્વારચતુષ્ટયમેકગાથયૈવ પ્રતિપાદયન્નાહ—

આપુચ્છણા ઉ કજ્જે પુલ્વનિસિદ્ધેણ હોઝ પડિપુચ્છ ।

પુલ્વગહિણ્ણ છંદણ ણિમંતણા હોઅગહિણ્ણં ॥ ૬૧૭ ॥

વ્યાખ્યા : આપ્રચ્છનામાપૃચ્છા સા ચ કર્તુમભીષ્ટે કાર્યે પ્રવર્તમાનેન ગુરોઃ કાર્યા—અહમિદં કરોમીતિ । દ્વારં ૬ । તથા પૂર્વનિષિદ્ધેન સતા ભવતેદં ન કાર્યમિતિ, ઉત્પન્ને ચ પ્રયોજને કર્તુકામેન
10 'હોતિ પડિપુચ્છ' ત્તિ પ્રતિપૃચ્છા કર્તવ્યા ભવતિ, પાઠાન્તરં વા—'પુલ્વનિસિદ્ધેણ હોઝ પડિપુચ્છ' પૂર્વનિયુક્તેન સતા યથા ભવતેદં કાર્યમિતિ તત્કર્તુકામેન ગુરોઃ પ્રતિપૃચ્છા કર્તવ્યા ભવતિ—અહં તત્કરોમીતિ, તત્ર હિ કદાચિદસૌ કાર્યાન્તરમાદિશતિ સમાસં વા તેન પ્રયોજનમિતિ । દ્વારં ૭ ।

અન્ય સ્થાને સંબંધ જોડવો. તેથી નિષિદ્ધ આત્મા પણ (આવશ્યકી કરનારો તો ખરો જ) નિયમથી આવશ્યકયોગોમાં જે કારણથી યુક્ત હોય છે તે કારણથી પણ બંનેની એકાર્થતા ઘટે છે. અથવા
15 પાઠાન્તર આ પ્રમાણે છે— “અહવાવિ નિસિદ્ધપ્પા સિદ્ધાણં અંતિયં જાડિ” આ પાઠાન્તરનો અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો—પૂર્વે ક્રિયાના અભેદને આશ્રયી આવશ્યકી—નૈષેધિકીની એકાર્થતા કહી. હવે કાર્ય (ફળ)ના અભેદને આશ્રયી એકાર્થતા કહે છે — અથવા નિષિદ્ધ—આત્મા પણ સિદ્ધો પાસે જાય છે. “અપિ” શબ્દથી આવશ્યકયુક્ત પણ (અર્થાત્ આવશ્યકીને કરનારો પણ) સિદ્ધો પાસે જાય છે. આમ બંનેનું ફળ મોક્ષ હોવાથી પણ બંનેની એકાર્થતા ઘટે છે. ॥૧૨૨॥

20

★ આપૃચ્છાદિ ચારસામાચારીઓ ★

અવતરણિકા : હવે આપૃચ્છાદિ ચારદ્વારોને એક જ ગાથાવડે પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ઈચ્છિત કાર્યમાં આપૃચ્છા, પૂર્વ નિષિદ્ધવડે પ્રતિપૃચ્છા થાય છે. પૂર્વગૃહિત અન્નવડે છંદના અને અગૃહિત એવા અશનવડે નિમંત્રણા થાય છે.

ટીકાર્થ : પૂછવું તે આપૃચ્છા, અને તે કરવા માટે ઈષ્ટ એવા કાર્યમાં વર્તતા સાધુએ ગુરુને

25 “હું આ કાર્ય કરું ?” એ પ્રમાણે કરવા યોગ્ય છે. “તમારે આ કાર્ય કરવું નહીં” એ પ્રમાણે ગુરુએ પૂર્વે નિષેધ કર્યો. હવે કોઈ પ્રયોજન આવતા તે જ કાર્યને કરવાની જરૂર ઊભી થઈ. ત્યારે તે કાર્ય કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધુએ ગુરુને પ્રતિપૃચ્છા કરવાની હોય છે. પાઠાન્તરનો અર્થ આ પ્રમાણે કે — “તમારે આ કાર્ય કરવાનું છે” એ પ્રમાણે પૂર્વે ગુરુએ તે કાર્ય શિષ્યને સોંપ્યું. ત્યારબાદ શિષ્ય જ્યારે તે કાર્ય કરવા જાય ત્યારે ફરીથી પૂછવું કે “હું તે કાર્ય કરું ?” આ પ્રતિપૃચ્છા
30 કહેવાય છે. આ રીતે ફરી પૂછવાનું કારણ એ કે ગુરુ ક્યારેક બીજા કાર્યનો આદેશ કરે અથવા તે કાર્યનું પ્રયોજન પૂર્ણ થઈ ગયું હોય, તો નિષેધ પણ કરે.

તથા પૂર્વગૃહીતેનાશનાદિના છંદના શેષસાધુભ્યઃ કર્તવ્યા—ઈદં મયાઽશનાદ્યાનીતં યદિ કસ્યચિદુપયુજ્યતે તતોઽસાવિચ્છકારેણ ગ્રહણં કરોત્ત્વિતિ । દ્વારં ૮ । તથા નિમન્ત્રણા ભવત્યગૃહીતેનાશનાદિના અહં ભવતોઽશનાદ્યાનયામીતિ ગાથાર્થઃ દ્વારં ૯ ॥

ઇદાનીમુપસમ્પદદ્વારાવચવાર્થઃ પ્રતિપાદ્યતે—સા ચોપસમ્પદ્ દ્વિધા ભવતિ—ગૃહસ્થોપ- સમ્પત્સાધૂપસમ્પચ્ચ, તત્રાસ્તાં તાવદ્ ગૃહસ્થોપસમ્પત્, સાધૂપસમ્પત્પ્રતિપાદ્યતે—સા ચ ત્રિવિધા— 5 જ્ઞાનાદિભેદાદ્, આહ ચ —

ઉવસંપયા ય તિવિહા ણાણે તહ દંસણે ચરિત્તે ય ।

દંસણનાણે તિવિહા દુવિહા ય ચરિત્તઅટ્ટાણ ॥ ૬૯૮ ॥

વ્યાખ્યા : ઉપસમ્પચ્ચ ત્રિવિધા ‘જ્ઞાને’ જ્ઞાનવિષયા તથા દર્શનવિષયા ચારિત્રવિષયા ચ, તત્ર દર્શનજ્ઞાનયોઃ સમ્બન્ધિની ત્રિવિધા દ્વિવિધા ચ ચારિત્રાર્થાયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૯૮ ॥ 10

તત્ર યદુક્તં—‘દર્શનજ્ઞાનયોસ્ત્રિવિધે’તિ તત્પ્રતિપાદયન્નાહ—

વત્તણા સંધણા ચેવ, ગહણં સુત્તત્થતદુભાણ ॥

વેયાવચ્ચે સ્વમણે, કાલે આવકહાઙ્ગ ય ॥ ૬૯૯ ॥

વ્યાખ્યા : વર્તના સન્ધના ચૈવ ગ્રહણમિત્યેતત્રિતયં ‘સુત્તત્થતદુભાણ’તિ સૂત્રાર્થોભય—

“આ મારાવડે અશનાદિ લવાયું છે, જો કોઈકને ઉપયોગમાં આવે તો સ્વેચ્છાએ ગ્રહણ કરો” આ પ્રમાણે પૂર્વગૃહિત અશનાદિવડે શેષ સાધુઓને છંદના કરવી તે છંદનાસામાયારી કહેવાય. તથા “હું તમારા માટે અશનાદિ લાવું ?” એ પ્રમાણે અગૃહિત અશનાદિવડે (અર્થાત્ ગોચરી જતાં પહેલા) જે પૂછવું તે નિમન્ત્રણા કહેવાય છે. ॥૬૯૯॥ 15

★ ઉપસંપદ્ — સામાયારી ★

અવતરણિકા : હવે ઉપસંપદ્દ્વારનો વિસ્તારથી અર્થ કહેવાય છે—તે ઉપસંપદા બે પ્રકારની છે—ગૃહસ્થોપસંપદા અને સાધુ—ઉપસંપદા. તેમાં ગૃહસ્થોપસંપદા બાજુમાં રાખો (કારણ કે તે પછી જણાવાશે.) પ્રથમ સાધુ—ઉપસંપદાને કહે છે—તે જ્ઞાનાદિના ભેદથી ત્રણ પ્રકારે છે. કહ્યું છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે.

ટીકાર્થ : ત્રણ પ્રકારની ઉપસંપદા છે. જ્ઞાનવિષયક, દર્શનવિષયક અને ચારિત્રવિષયક. તેમાં દર્શન—જ્ઞાનસંબંધી ઉપસંપદા ત્રણ પ્રકારે અને ચારિત્ર માટે બે પ્રકારે છે. ॥૬૯૮॥ 25

અવતરણિકા : અહીં જે કહ્યું કે “દર્શન—જ્ઞાન સંબંધી ત્રણ પ્રકારે” તે ત્રણ પ્રકારની ઉપસંપદાનું પ્રતિપાદન કરે છે ⇨

ગાથાર્થ : સૂત્ર—અર્થ અને તદુભયને વિશે વર્તના, સંધના અને ગ્રહણ (આમ ત્રણ પ્રકારે દર્શન—જ્ઞાનોપસંપદા છે તથા ચારિત્રના બે પ્રકાર આ પ્રમાણે) વૈયાવચ્ચ અને તપ, (આ ઉપસંપદા) કાળથી યાવજ્જીવ હોય છે. 30

ટીકાર્થ : વર્તના, સંધના અને ગ્રહણ આ ત્રણ સૂત્ર — અર્થ અને તદુભયવિષયક જાણવા.

વિષયમવગન્તવ્યમિતિ, એતદર્થમુપસમ્પદ્યતે, તત્ર વર્તના પ્રાગ્ગૃહીતસ્યૈવાસ્થિરસ્ય સૂત્રાદેર્ગુણમિતિ, સન્ધના તુ તસ્યૈવ પ્રદેશાન્તરવિસ્મૃતસ્ય મેલનં ઘટના યોજના इत्यर्थः, ગ્રહણં પુનઃ તસ્યૈવ તત્પ્રથમતયા આદાનમિતિ, એતત્ત્રિતયં સૂત્રાર્થોભયવિષયં દ્રષ્ટવ્યમ્, એવં જ્ઞાને નવ ભેદાઃ, દર્શનેઽપિ દર્શનપ્રભાવનીયશાસ્ત્રવિષયા એત એવ દ્રષ્ટવ્યા इति, અત્ર ચ સન્દિષ્ટઃ સન્દિષ્ટસ્યોપસમ્પદ્યતે
5 इत्यादिघतुर्भङ्गिका, પ્રથમઃ શુદ્ધઃ શેષાસ્ત્વશુદ્ધા इति, 'દ્વિવિધા ચ ચારિત્રાર્થાયેતિ યદુક્તં તત્પ્રદર્શનાયાહ—'વૈયાવચ્ચે ચમણે કાલે આવકહાઇ ય' ચારિત્રોપસમ્પદ વૈયાવૃત્યવિષયા ક્ષપણવિષયા ચ, ઇયં ચ કાલતો યાવત્કથિકા ચ ભવતિ, ચશબ્દાદિત્વરા ચ ભવતિ, એતદુક્તં ભવતિ—
ચારિત્રાર્થમાધાર્યાય કશ્ચિદ્વૈયાવૃત્યકરત્વં પ્રતિપદ્યતે, સ ચ કાલત ઇત્વરો યાવત્કથિકા (ક્ષપકોઽપિ
ઉપસંપદ્યતે દ્વિધા ઇત્વરો યાવત્કથિકા) ભવતીતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥

10 સામ્પ્રતમયમેવાર્થો વિશેષતઃ પ્રતિપાદ્યતે—તત્રાપિ સન્દિષ્ટેન સન્દિષ્ટસ્યોપસમ્પદ્યાતવ્યેતિ મૌલિકોઽયં

આ ત્રણ માટે સાધુ બીજાની નિશ્રા સ્વીકારે છે. તેમાં વર્તના એટલે પૂર્વે ગ્રહણ કરાયેલા, પરંતુ હજુ અસ્થિર (અર્થાત્ પોતાના નામની જેમ કંઠસ્થ નહીં થયેલા) એવા સૂત્રાદિનું (પોતાના નામની જેમ કંઠસ્થ કરવા) પુનરાવર્તન કરવું. (અહીં પુનરાવર્તન કરતા કરતા વચ્ચે ક્યાંક સ્ખલના થાય, તે સ્ખલનાને દૂર કરવા ગુરુ વગેરેની નિશ્રામાં જવું પડે અથવા પોતે જે પુનરાવર્તન કરે છે, તે
15 બરાબર છે કે નહીં ? તે પણ સ્થિર થયા વિના ખબર ન પડે. એટલે સ્ખલના છે કે નહીં ? તે જાણવા પણ જવું પડે. કારણ કે પૂર્વે પુસ્તકાદિ હતા નહીં.) ,

સંધના એટલે અમુક-અમુક સ્થાને તદન ભૂલાઈ ગયેલા એવા તે જ સૂત્રાદિનું પુનઃ જોડાણ કરવું. ગ્રહણ એટલે તે સૂત્રાદિને પ્રથમ વખત ભણવું. આ ત્રણે સૂત્ર-અર્થ અને ઉભય માટે જાણવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનમાં નવ ભેદો થયા (સૂત્ર-અર્થ અને ઉભય આ ત્રણેના વર્તનાદિ ૩—

20 ૩ ગણતા નવ ભેદ થાય).

આ જ રીતે દર્શનમાં પણ દર્શનપ્રભાવક એવા સમ્મતિતર્કાદિશાસ્ત્રવિષયક આ નવ ભેદો જાણી લેવા. અહીં સંદિષ્ટ (ગુરુવડે અનુજ્ઞા અપાયેલ શિષ્ય) સંદિષ્ટની (ગુરુએ જેની નિશ્રા સ્વીકારવાનું કહ્યું તે આચાર્યની) ઉપસંપદા સ્વીકારે વગેરે ચાર ભાંગા છે. તેમાં પ્રથમ ભાંગો શુદ્ધ છે, શેષ અશુદ્ધ જાણવા. (આ ચાર ભાંગાઓ આગળની ગાથામાં કહેવાશે).

25 પૂર્વે જે કહ્યું કે “ચારિત્ર માટે બે પ્રકારે” તે પ્રકાર બતાવવા માટે કહે છે— વૈયાવચ્ચ અને વિશિષ્ટતપ માટે ચારિત્રોપસંપદા સ્વીકારાય છે અને તે કાલથી યાવજજીવ તથા “ચ” શબ્દથી ઇત્વરકાલિક હોય છે, અર્થાત્ કોઈક સાધુ ચારિત્ર માટે આચાર્યની વૈયાવચ્ચ કરનાર તરીકે ઉપસંપદાને સ્વીકારે છે. તે કાલથી ઇત્વર અને યાવજજીવ હોય છે. (વિશિષ્ટ તપ કરનાર પણ બે પ્રકારે ઉપસંપદા સ્વીકારે. (૧) ઇત્વરકાલ માટે (૨) યાવજજીવ માટે.) ॥૬૯૯॥

30 અવતરણિકા : હવે આ જ અર્થને વિશેષથી પ્રતિપાદન કરે છે. તેમાં પણ સંદિષ્ટ આચાર્યે જ સંદિષ્ટ શિષ્યને ઉપસંપદા આપવા યોગ્ય છે (અર્થાત્ સંદિષ્ટ એવા આચાર્યની જ નિશ્રામાં જવું જોઈએ.) આ જ મુખ્ય ગુણ છે કારણ કે ઉપસંપદા આમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. (અર્થાત્ આ

ગુણ ઇતિ, એતત્પ્રભવત્વાદુપસમ્પદ ઇતિ, અતઃ અમુમેવાર્થમભિધિત્સુગ્રહ-

સંદિદ્ધો સંદિદ્ધસ્સ ચેવ સંપજ્જઈં ડ આર્ઈં ।

ચડભંગો એથં પુણ પઢમો ભંગો હવઈં સુદ્ધો ॥ ૭૦૦ ॥

વ્યાખ્યા : 'સંદિદ્ધો' ગુરુણાઽભિહિતઃ સંદિદ્ધસ્યૈવાચાર્યસ્ય ચથા અમુકસ્ય સમ્પદ્યતાં ઉપસમ્પદં પ્રયચ્છંતે ઇત્યર્થઃ, એવમાદિશ્ચતુર્ભંગઃ, સ ચાર્ય-તદ્વથા-સંદિદ્ધઃ સંદિદ્ધસ્યોક્ત એવ, સંદિદ્ધઃ 5 અસંદિદ્ધસ્યાન્યસ્યાઽઽચાર્યસ્યેતિ દ્વિતીયઃ, અસંદિદ્ધઃ સંદિદ્ધસ્ય, ન તાવદિદાનીં ગન્તવ્યં ગન્તવ્યં ત્વમુકસ્યેતિ તૃતીયઃ, અસંદિદ્ધઃ અસંદિદ્ધસ્ય-ન તાવદિદાનીં ગન્તવ્યં ન ચામુકસ્યેતિ, અત્ર પુનઃ પ્રથમો ભંગો ભવતિ શુદ્ધઃ, પુનઃશબ્દસ્ય વિશેષણાર્થત્વાત્ દ્વિતીયપદેનાવ્યવચ્છિન્નિનિમિત્તમન્યેઽપિ દ્રષ્ટવ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં વર્તનાદિસ્વરૂપપ્રતિપાદનાયાહ-

10

અધિરસ્સ પુવ્વગહિયસ્સ વત્તણા જં ઇહં થિરીકરણં ।

રીતે ઉપસંપદા સ્વીકારીએ તો જ ઉપસંપદા - સામાયારી કહેવાય અન્યથા નહીં.) તેથી પ્રથમ આ ચતુર્ભંગીને જ કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સંદિદ્ધ સંદિદ્ધની ઉપસંપદા સ્વીકારે વગેરે ચારભાંગા જાણાવા. તેમાં પ્રથમ ભાંગો શુદ્ધ છે. 15

ટીકાર્થ : સંદિદ્ધ=ગુરુવડે રજા અપાયેલો શિષ્ય સંદિદ્ધ એવા આચાર્યની અર્થાત્ "ઉપસંપદાને આપતા એવા અમુક આચાર્ય પાસે તું જા." (એ પ્રમાણે સંદિદ્ધ એવા આચાર્યની ઉપસંપદા સ્વીકારે) વગેરે ચાર ભાંગા છે. તે આ પ્રમાણે (૧) સંદિદ્ધ સંદિદ્ધની, આ ભાંગો ઉપર કહેવાઈ ગયો છે. (૨) સંદિદ્ધ ("તું આ ગ્રંથ ભણ" એ પ્રમાણે આજ્ઞા અપાયેલ ઇતિ સમાચારી પ્રકરણે) અસંદિદ્ધ એવા અન્ય આચાર્ય પાસે જાય. (૩) "અત્યારે ભણવા માટે જવાનું નથી" એ પ્રમાણે અસંદિદ્ધ 20 શિષ્ય "અમુક પાસે જવું" એ રીતે સંદિદ્ધ કરાયેલા આચાર્ય પાસે જાય.

(ભાવાર્થ-ભણવા જવાનું હોય તો આ આચાર્ય પાસે જવા જેવું છે - એમ આચાર્ય સંદિદ્ધ હોય પણ શિષ્યને અત્યારે ભણવાની ના પાડી હોય-તે અસંદિદ્ધ હોય.) (૪) "અત્યારે જવું નહીં" એ પ્રમાણે અસંદિદ્ધ શિષ્ય "અમુક પાસે જવું નહીં?" એ પ્રમાણે અસંદિદ્ધ આચાર્ય પાસે જાય તે ચોથો ભાંગો જાણવો. અહીં પ્રથમ ભાંગો શુદ્ધ જાણવો. મૂળગાથામાં રહેલ "પુનઃ" શબ્દ વિશેષ 25 અર્થ જણાવે છે. તે વિશેષ અર્થ આ પ્રમાણે છે કે-અપવાદે અવ્યવચ્છિન્નિ માટે બીજા ભાંગાઓ પણ શુદ્ધ જાણવા. (અર્થાત્ સૂત્રાર્થનું વિસ્મરણ થતું હોય અને ગુરુ કોઈ કારણ વિના ના પાડતા હોય તો ગુરુની રજા વિના પણ જાય.) ॥૭૦૦॥

અવતરણિકા : હવે વર્તનાદિના સ્વરૂપને જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : પૂર્વગૃહિત અસ્થિર સૂત્રાદિનું જે સ્થિતિરજ તે વર્તના. પ્રદેશાન્તરમાં નાશ પામેલ 30

તસ્યેવ પાસંતરણદ્વિસંધુસંધના ઘટના ॥ ૭૦૧ ॥

ગહણં તપ્પદ્મતયા સુત્તે અત્થે ચ તદુભયે ચેવ ।

અત્થગ્ગહણંમિ પાયં એસ વિહી હોઝ ણાયવ્વો ॥ ૭૦૨ ॥

- વ્યાખ્યા : ગાથાદ્વયં નિગદસિદ્ધમેવ । નવરં-પ્રાયોગ્રહણં સૂત્રગ્રહણેઽપિ કશ્ચિદ્ધવત્યેવ
5 પ્રમાર્જનાદિરિતિ જ્ઞાપનાર્થમ્ ॥ સામ્પ્રતમધિકૃતવિધિપ્રદર્શનાય દ્વારગાથામાહ-

મજ્જણણિસેજ્જઅક્ખા કિતિકંમુસસગ વંદણં જેદ્ધે ।

ભાસંતો હોઝે જેદ્ધો નો પરિયાણ તો વન્દે ॥ ૭૦૩ ॥

એતદ્વ્યાચિખ્યાસયૈવેદમાહ-

ઠાણં પમજ્જિઝ્ઞણં દોણિણ નિસિજ્જાઝ હોંતિ કાયવ્વા ।

- 10 એગા ગુરુણો ભણિયા બિત્તિયા પુણ હોંતિ અક્ખાણં ॥ ૭૦૪ ॥

વ્યાખ્યા : નિગદસિદ્ધા, નવરમ્-'અક્ખાણં'તિ સમવસરણસ્ય, ન ચાકૃતસમવસરણેન
વ્યાખ્યા કર્તવ્યેત્યુત્સર્ગઃ ॥

વ્યાખ્યાતં દ્વારત્રયં, કૃતિકર્મદ્વારવ્યાચિખ્યાસયાઽઽહ -

તે સૂત્રાદિની ઘટના અનુસંધાન છે. સૂત્ર-અર્થ કે તદુભય પ્રથમવાર જે ભણવું તે ગ્રહણ છે. અર્થના

- 15 ગ્રહણમાં પણ પ્રાયઃ આ (આગળ કહેવાતી) વિધિ જાણવા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થ : બંને ગાથાઓનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર અહીં 'પ્રાયઃ' શબ્દનું ગ્રહણ સૂત્રગ્રહણમાં પણ પ્રમાર્જનાદિ કોઈક વિધિ હોય જ છે એવું જણાવવા માટે કરેલ છે. (આશય એ છે કે સૂત્રગ્રહણ કરવાનું હોય ત્યારે પણ પ્રમાર્જનાદિ આગળ કહેવાતી વિધિ કરવાની હોય છે.) ॥૭૦૧-૭૦૨॥

અવતરણિકા : હવે પ્રસ્તુતવિધિને બતાવવા માટે દ્વારગાથાને કહે છે ⇨

- 20 ગાથાર્થ : પ્રમાર્જન-નિષદ્ધા-અક્ષ-કૃતિકર્મ-કાયોત્સર્ગ-જ્યેષ્ઠને વંદન. અહીં જે ભાષક હોય તે જ્યેષ્ઠ જાણવો, નહીં કે પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ. તેને વંદન કરવું.

અવતરણિકા : (ગુરુ પાસે પાઠ લીધા પછી કરી બધા શિષ્યો પુનરાવર્તન કરવા ભેગા બેસે તે સમયે જે શિષ્ય બધાને પાઠ કરાવે તે અનુભાષક કહેવાય. આ અનુભાષક અહીં ભાષક તરીકે જાણવો. તેને બધા વંદન કરે.) આ દ્વારગાથાની વ્યાખ્યા કરવાની ઇચ્છાથી જ આગળની

- 25 ગાથા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : (જ્યાં વ્યાખ્યા કરવાની છે તે) સ્થાનનું પ્રથમ પ્રમાર્જન કરે. ત્યારપછી બે આસન પાથરે. એક ગુરુ માટે અને બીજું અક્ષો માટે (સ્થાપનાચાર્ય માટે.)

ટીકાર્થ : ગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. પરંતુ અક્ષ એટલે સમવસરણ=સ્થાપનાચાર્ય. સ્થાપનાચાર્ય પધરાવ્યા વિના ઉત્સર્ગમાર્ગે વાચના થાય નહીં. ॥૭૦૪॥

- 30 અવતરણિકા : પ્રમાર્જન, નિષદ્ધા અને અક્ષો એમ ત્રણ દ્વારોનું વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે કૃતિકર્મદ્વારની વ્યાખ્યા કરવા માટે કહે છે ⇨

દો ચેવ મત્તગાઠું ખેલે તહ કાઠ્યાએ બીયં તુ ।

જાવઠ્યા ય સુર્ણેતિ સવ્વેઽવિ ય તે તુ વંદંતિ ॥ ૭૦૫ ॥

વ્યાખ્યા : નિગદસિદ્ધૈવ, નવરં માત્રકં—સમાધિઃ, કૃતિકર્મદ્વાર એવ ચ વિશેષાભિધાનમદુષ્ટમિતિ, અર્ધકૃતવ્યાખ્યાનોત્થાનાનુત્થાનાભ્યાં પલિમન્થાઽઽત્મવિરાધનાદયશ્ચ દોષા ભાવનીયા इति દ્વારમ્ ।

અધુના કાયોત્સર્ગદ્વારં વ્યાચિખ્યાસુરાહ—

સવ્વે કાઠસસગ્ગં કરેતિ સવ્વે પુણોઽવિ વંદંતિ ।

ળાસળ્ળે ળાઠ્ઠુરે ગુરુવચળપડિચ્છળા હોંતિ ॥ ૭૦૬ ॥

વ્યાખ્યા : સર્વે શ્રોતારઃ 'શ્રેયાંસિ બહુવિધ્નાની'તિકૃત્વા તદ્વિધાતાયાનુયોગપ્રારમ્ભનિમિત્તં કાયોત્સર્ગં કુર્વંતિ, તં ચોત્સાર્યં સર્વે પુનરપિ વન્દન્તે, તતો નાસન્ને નાતિદુરે વ્યવસ્થિતાઃ સન્તઃ, કિમ્ ?—ગુરુવચનપ્રતીચ્છકા ભવન્તિ—શ્રૃણવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં શ્રવણવિધિપ્રતિપાદનાયાહ—

ળિદ્ધાવિગહાપરિવજ્જિએહિં ગુત્તેહિં પંજલિઁડેહિં ।

ભત્તિબહુમાળપુવ્વં ઁવઁત્તેહિં સુળેયવ્વં ॥ ૭૦૭ ॥

ગાથાર્થ : બે પ્યાલા રાખવા. એક શ્લેષ્મ માટે અને બીજો માત્રા માટે, જેટલા શિષ્યો વાચના સાંભળે તે સર્વે ગુરુને વંદન કરે.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. પ્યાલો એટલે સમાધિ. (આ પારિભાષિક શબ્દ છે.) તથા અહીં વંદનદ્વારમાં પ્યાલા માટેની જે વિશેષ વાત કરી તે અદુષ્ટ છે, કારણ કે જો પ્યાલા રાખવામાં ન આવે તો વ્યાખ્યાન કરતા કરતા વચ્ચે શ્લેષ્મની તકલીફ કે માત્રાની શંકા થઈ અને તે ટાળવા ગુરુ ઊભા થઈને જાય તો એટલો સમય વ્યાખ્યાન બંધ રહેવારૂપ પલિમંથ દોષ લાગે. હવે જો સમય બગડશે એવા ભયથી ગુરુ ઊઠે નહીં તો ગુરુને તકલીફ થવાથી આત્મવિરાધનાનો દોષ લાગે. માટે શિષ્યોએ પહેલેથી જ કાળજીપૂર્વક પ્યાલા રાખવા જોઈએ. ॥૭૦૫॥

અવતરણિકા : હવે કાયોત્સર્ગદ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : સર્વ શ્રોતાઓ કલ્યાણકારી કાર્યો ઘણાં વિધ્નોવાળા હોવાથી તે વિધ્નોના નાશ માટે અનુયોગના પ્રારંભ નિમિત્તે કાયોત્સર્ગને કરે છે. તે કાયોત્સર્ગને પારી બધા શ્રોતાઓ પુન વંદન કરે છે. ત્યાર પછી એકદમ નજીકમાં નહીં કે એકદમ દૂર નહીં એ રીતે યોગ્ય સ્થાને રહેલા છતાં ગુરુના વચનોને સાંભળે છે. ॥૭૦૬॥

અવતરણિકા : હવે શ્રવણવિધિનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નિદ્રા-વિકથાથી રહિત, ગુપ્તિમાન, અંજભિજોડીને, ઉપયોગપૂર્વક, સુભાષિત અર્થપ્રધાન એવા વચનોને સાંભળવા ઈચ્છનારા, વિસ્મિત મુખવાળા, હર્ષ પામેલા, બીજાને હર્ષ પમાડનારા શિષ્યોએ ભક્તિ-બહુમાનપૂર્વક સાંભળવું જોઈએ.

અભિકંઠ્યંતેહિ સુહાસિયાઈ વચણાઈ અત્યસારાઈ ।

વિમ્હિયમુહેહિ હરિસાગર્હિ હરિસં જણંતેહિ ॥ ૭૦૮ ॥

ગાથાદ્વયં નિગદસિદ્ધં । નવરં 'હરિસાગર્હિ' તિ સદ્ગાતહર્ષેરિત્યર્થઃ, અન્યેષાં ચ સંવેગકારણાદિના હર્ષ જનયદ્ધિઃ, એવં ચ શ્રુણ્વદ્ધિસ્તૈર્ગુણેરતીવ પરિતોષો ભવતીતિ ॥

5 તતઃ કિમિત્યાહ—

ગુરુપરિઓસગર્ણં ગુરુભક્તીં તદેવ વિણર્ણં ।

ઈચ્છિયસુત્તત્થાણં ચિપ્પં પારં સમુવયંતિ ॥ ૭૦૯ ॥

વ્યાખ્યા : 'ગુરુપરિતોષજાતેન' ગુરુપરિતોષજાતેન સતા ગુરુભક્ત્યા તથૈવ વિનયેન, કિમ્ ?, સમ્યક્સદ્ભાવપ્રરૂપણયા ઈપ્સિત્ત્વાર્થયોઃ 'ક્ષિપ્રં' શીઘ્રં પારં સમુપયન્તિ—નિષ્ઠાં વ્રજન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 વસ્ત્રાણસમત્તીર્ણં જોગં કાઠુણ કાઠ્યાઈર્ણં ।

વંદંતિ તઓ જેટ્ટં અણ્ણે પુવ્વં ચિય ભણન્તિ ॥ ૭૧૦ ॥

નિગદસિદ્ધા । નવરમ્, અન્યે આચાર્યાં ઇત્યમભિદધતિ—કિલ પૂર્વમેવ વ્યાખ્યાનારમ્ભકાલે જ્યેષ્ઠં વન્દન્ત ઇતિ ।

દ્વારગાથાપશ્ચાર્ધમાક્ષેપદ્વારેણ પ્રપચ્છતો વ્યાચિખ્યાસુગ્રહ—

15 ટીકાર્થ : બંને ગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર—“હરિસાગર્હિ” એટલે ઉત્પન્ન થયેલ છે હર્ષ જેમને, તથા બીજાઓને સંવેગ કરાવવા દ્વારા હર્ષ ઉત્પન્ન કરતા, આ રીતે સાંભળતા શિષ્યો ગુરુને અત્યંત સંતોષ આપે છે. (સુભાષિત એટલે શબ્દના અર્થના દોષથી રહિત બોલાયેલ વચનો.) ॥૭૦૭-૭૦૮॥

અવતરણિકા : આ રીતે ગુરુને સંતોષ થવાથી શું થાય છે ? તે કહે છે ⇨

20 ગાથાર્થ : ગુરુભક્તિ અને વિનયવડે ગુરુને સંતોષ થવાથી શિષ્યો ઈચ્છિત એવા સૂત્ર-અર્થોના પારને શીઘ્ર પામે છે.

ટીકાર્થ : ગુરુને સંતોષ ઉત્પન્ન થતાં ગુરુભક્તિ અને વિનયવડે શું થાય છે ? (તો કે) સમ્યક્ રીતે સદ્ભુત પદાર્થોની ગુરુ પ્રરૂપણા કરે છે અને તેથી ઈચ્છિત સૂત્રાર્થના શીઘ્ર પારને પામે છે. (ટીકાનો અન્વય મૂળગાથાના અર્થ પ્રમાણે જાણવો.) ॥૭૦૯॥

25 ગાથાર્થ : વ્યાખ્યાન પૂરું થયા પછી માત્ર વગેરેના વ્યાપારને કરીને બધા જયેષ્ઠને વંદન કરે છે. અન્ય આચાર્યો પૂર્વે વંદન કરવાનું કહે છે.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. અહીં કેટલાક આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે કે—જ્યારે વ્યાખ્યાન શરૂ થાય તે સમયે જ બધા જયેષ્ઠ(અનુભાષક)ને વંદન કરે છે. (વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થયા પછી નહીં.) ॥૭૧૦॥

30 અવતરણિકા : દ્વારગાથાના (ગાથા ૭૦૩) પશ્ચાર્ધ ભાગને શંકાઓ ઊભી કરવા સાથે વિસ્તારથી વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે — (પ્રથમ શંકાઓ ઊભી કરે છે) ⇨

ચોએતિ જડ હુ જિટ્ઠો કહિંચિ સુત્તથધારણાવિગલો ।

વક્ષાણલદ્વિહીણો નિસ્થયં વંદણં તંમિ ॥ ૭૧૧ ॥

નિગદસિદ્ધા । નવરં નિસ્થયં વંદનં, તસ્મિન્નત્કલસ્ય પ્રત્યુચ્ચારકશ્રવણસ્યાભાવાદિતિ ભાવના ।

અહ વયપરિયાણહિં લહુગોઽવિહુ ભાસઓ ઇહં જેટ્ઠો ।

5

રાયણિયવંદણે પુણ તસ્સવિ આસાયણા ભંતે ! ॥ ૭૧૨ ॥

વ્યાખ્યા : અથ વય:પર્યાયાભ્યાં લઘુરપિ ભાષક એવેહ જ્યેષ્ઠઃ પરિગૃહ્યતે, રત્નાધિકવંદને પુનઃ તસ્યાપ્યાશાતના ભદન્ત ! પ્રાપ્નોતિ, તથાહિ-ન યુજ્યતે એવ ચિરકાલપ્રવ્રજિતાન્ લઘોર્વંદનં દાપયિતુમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ इत्थं पराभिप्रायमाशङ्क्याह—

જડવિ વયમાડુણિં લહુઓ સુત્તથધારણાપડુઓ ।

10

વક્ષાણલદ્વિમંતો સો ચિય ઇહ ઘેપ્પઈ જેટ્ઠો ॥ ૭૧૩ ॥

વ્યાખ્યા : પ્રકટાર્થ ।

ગાથાર્થ : (શંકાકાર) શંકા કરે છે કે જો જયેષ્ઠ કોઈક રીતે સૂત્રાર્થની ધારણાથી રહિત હોય કે વ્યાખ્યાનલબ્ધિ વિનાનો હોય તો જયેષ્ઠને વિશે વંદન નિરર્થક છે.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર વંદન નિરર્થક થવાનું કારણ એ કે, પ્રત્યુચ્ચારકશ્રવણરૂપ વંદનનું ફળ મળતું નથી. (પ્રત્યુચ્ચારક શબ્દમાં “ક” સ્વાર્થમાં જાણવો. આશય એ છે કે વ્યાખ્યાનપૂર્ણ થયા પછી જયેષ્ઠ પાસે ફરી વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવાનું હોય છે. તે માટે જયેષ્ઠને વંદન કરવાનું છે. હવે જો જયેષ્ઠ પોતે ધારણાશક્તિથી રહિત છે કે વ્યાખ્યાનલબ્ધિ વિનાનો છે તો તે જયેષ્ઠ પાસે ફરીવાર વ્યાખ્યાનશ્રવણ થશે નહીં. તો શા માટે વંદન કરવાનું ? અહીં શંકાકારે “જયેષ્ઠ” શબ્દથી પર્યાયથી જે જયેષ્ઠ હોય તે સમજીને શંકા ઊભી કરી છે. આગળની ગાથામાં “જયેષ્ઠ” શબ્દથી નાના સાધુને “જયેષ્ઠ” શબ્દથી ગ્રહણ કરી શંકા ઊભી કરશે.) ॥૭૧૧॥

20

ગાથાર્થ : આ ગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : હવે જો ઉંમર અને પર્યાયથી લઘુ એવો પણ ભાષક અહીં જયેષ્ઠ તરીકે લેવાનો હોય તો રત્નાધિકનું વંદન લેતા રત્નાધિકની આશાતનાનો દોષ લાગશે, કારણ કે ચિરકાળ પ્રવ્રજિતોની પાસે (રત્નાધિકોની પાસે) વંદન કરાવવું નાનાને ઘટતું નથી. (આમ ઉભયથા જયેષ્ઠને વંદન કરવું ઘટતું નથી.) ॥૭૧૨॥

25

અવતરણિકા : આ રીતે બીજાના અભિપ્રાયની શંકા કરીને ગ્રંથકારશ્રી સમાધાન આપે છે ⇨

ગાથાર્થ : જો કે ઉંમર-પર્યાયથી લઘુ હોવા છતાં જે સૂત્રાર્થને ધારણ કરવામાં હોશિયાર અને વ્યાખ્યાનલબ્ધિવાળો છે, તે જ અહીં જયેષ્ઠ તરીકે જાણવો.

ટીકાર્થ : આ ગાથાની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ જ છે. ॥૭૧૩॥

30

આશાતનાદોષપરિજિહીર્ષયા ત્વાહ-

આસાયણાવિ ણેવં પડુચ્ચ જિણવયણભાસયં જમ્હા ।

વંદણયં રાઙ્ગિણે તેણ ગુણેણંપિ સો ચેવ ॥ ૭૧૪ ॥

પ્રકટાર્થેવ । નવરં 'તેન ગુણેન' અર્હદ્વચનવ્યાખ્યાનલક્ષણેનેતિ ।

5 ઇદાનીં પ્રસન્નતો વન્દનવિષય એષ નિશ્ચયવ્યવહારનયમતપ્રદર્શનાયાહ-

ન વઓ એથ પમાણં ન ચ પરિયાઓઽવિ ણિચ્છયમણં ।

વવહારઓ ડ જુજ્જઙ્ગ ઉભયનયમયં પુણ પમાણં ॥ ૭૧૫ ॥

વ્યાખ્યા : ન 'વયઃ' અવસ્થાવિશેષલક્ષણમ્ 'અત્ર' વન્દનકવિધૌ પ્રમાણં, ન ચ 'પર્યાયોઽપિ' પ્રવ્રજ્યાપ્રતિપત્તિલક્ષણઃ 'નિશ્ચયમતેન' નિશ્ચયનયાભિપ્રાયેણ, જ્યેષ્ઠવન્દનાદિવ્યવહારલોપાતિપ્રસન્ન-
10 નિવૃત્ત્યર્થમાહ-વ્યવહારતસ્તુ યુજ્યતે, કિમત્ર પ્રમાણમિતિ સન્દેહાપનોદાર્થમાહ-ઉભયનયમતં પુનઃ પ્રમાણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

અવતરણિકા : આ રીતે નાનાને વંદન લેવા છતાં આશાતનાનો દોષ થતો નથી તે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જિનવચનના ભાષકને આશ્રયી આ રીતે તેને આશાતના પણ થશે નહીં કારણ કે રત્નાધિકને વંદન કરવાનું હોય છે અને ગુણથી તો તે જ રત્નાધિક છે.

15 ટીકાર્થ : ગાથાની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ જ છે. પરંતુ "તે ગુણથી" એટલે અરિહંતવચનોનું વ્યાખ્યાન કરવારૂપ ગુણથી (લઘુભાષક જ રત્નાધિક છે.) ॥૭૧૪॥

અવતરણિકા : હવે પ્રસંગથી વંદનના વિષયમાં જ નિશ્ચય-વ્યવહારનયનો મત બતાવવા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નિશ્ચયનયના મતે આ વિષયમાં નથી ઉંમર પ્રમાણ કે નથી પર્યાય પ્રમાણ.

20 વ્યવહારથી (જ્યેષ્ઠને વંદન કરવું) ઘટે છે. બંને નયોનો મત જ પ્રમાણ તરીકે છે.

ટીકાર્થ : અવસ્થાવિશેષરૂપ વય એ વંદન-અધિકારમાં પ્રમાણ નથી કે પ્રવ્રજ્યાના સ્વીકારરૂપ પર્યાય પણ નિશ્ચયનયના મતે પ્રમાણ નથી. જો આ રીતે હોય તો જ્યેષ્ઠને વંદન કરવા વગેરે જે વ્યવહાર ચાલે છે તે લોપ થવાનો અતિપ્રસંગ આવશે. તેથી આવા પ્રસંગને દૂર કરવા કહે છે કે (વંદન કરવું) એ વ્યવહારથી ઘટે છે.

25 શંકા : વંદન કરવા અંગે પ્રમાણ શું સમજવું ? (અર્થાત્ નિશ્ચય સાચો કે વ્યવહાર સાચો ?)

સમાધાન : બંને નયોને જે માન્ય તે પ્રમાણ જાણવું. (ઉક્તનયદ્વયસમ્મતં ચ પુનઃ પ્રહીતવ્યં ઇતિ સામાચારીપ્રકરણે- ભાવાર્થ એ છે કે બંને નયોનો આદર કરવો, પરંતુ ગૌણ-મુખ્યભાવે, અર્થાત્ નાનો સાધુ જ્યાં વધુ ગુણવાન છે, ત્યાં વ્યવહારનય ગૌણ કરવો અને નિશ્ચયનયને પ્રધાન બનાવવો.

30 તેના સિવાય વ્યવહાર મુખ્ય અને નિશ્ચય ગૌણ કરવો. વિશેષાર્થિના અધ્યાત્મમતપરીક્ષાનામકો ગ્રન્થો દ્રષ્ટવ્યઃ) ॥૭૧૫॥

પ્રકૃતમેવાર્થ સમર્થયન્નાહ—

નિચ્છયઓ દુર્જય—કો ભાવે કમ્પિ વદ્દઈ સમણો ? ।

વવહારઓ ડ કીરડ જો પુવ્વઠિઓ ચરિત્તંમિ ॥ ૭૧૬ ॥

વ્યાખ્યા : નિશ્ચયતો દુર્જય—કો ભાવે કસ્મિન્—પ્રશસ્તેઽપ્રશસ્તે વા વર્તંતે શ્રમણ ઇતિ, 5
ભાવશ્ચેહ જ્યેષ્ઠઃ તતશ્ચાનતિશયિનઃ વન્દનકરણાભાવ એવ પ્રાપ્તૈં ઇત્યતો વિધિમભિધિત્સુરાહ—વ્યવહારતસ્તુ
ક્રિયતે વન્દનં 'યઃ પૂર્વસ્થિતશ્ચારિત્રે' યઃ પ્રથમં પ્રવ્રજિતઃ સન્નુપલબ્ધાતિચાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ—સમ્યક્ તદ્વતભાવાપરિજ્ઞાને સતિ કિમિત્યેતદેવમિતિ, ઉચ્યતે, વ્યવહારપ્રામાણ્યાત્,
તસ્યાપિ ચ બલવત્ત્વાદ્, આહ ચ ભાષ્યકારઃ—

વવહારોઽવિહુ બલવં જં છઝમત્થંપિ વંદઈ અરહા ।

જા હોઈ અણાભિણ્ણો જાણંતો ધંમયં એયં ॥ ૧૨૩ ॥ (ભા૦) 10

વ્યાખ્યા : વ્યવહારોઽપિ ચ બલવાનેવ, 'યદ્' યસ્માત્ છઝસ્થમપિ પૂર્વરત્નાધિકં ગુર્વાદિ
વન્દતે 'અર્હંત્રપિ' કેવલ્યપિ, અપિશબ્દોઽત્રાપિ સમ્બધ્યતે । કિં સદા ?, નેત્યાહ—'જા હોઈ

અવતરણિકા : આ પ્રસ્તુત અર્થનું જ સમર્થન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : કયો શ્રમણ કયા ભાવમાં વર્તે છે તે નિશ્ચયથી જાણવું અઘરું છે તેથી વ્યવહારથી 15
જે ચારિત્રમાં પૂર્વે રહેલો છે, તેને વંદન કરાવ છે.

ટીકાર્થ : નિશ્ચયથી આ જાણવું અઘરું છે કે — કયો શ્રમણ કયા પ્રશસ્ત કે અપ્રશસ્ત ભાવમાં વર્તી
રહ્યો છે. અને ભાવ એ જ જયેષ્ઠ=પ્રધાન છે. તેથી અતિશય વિનાનાને વંદન કરવાનો અભાવ જ પ્રાપ્ત
થશે માટે વિધિ જણાવવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે કે—વ્યવહારથી વંદન કરાવ છે. જે પ્રથમ
પ્રવ્રજિત થયેલો અતિચાર વિનાનો દેખાય છે. (અર્થાત્ જેને પ્રથમ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી છે અને જેના
જીવનમાં કોઈ અતિચાર દેખાતાં નથી અથવા અતિચારો લાગવા છતાં તેનું શુદ્ધ પ્રાયશ્ચિત જે કરે છે 20
તે વન્ધ છે.) ॥૭૧૬॥

અવતરણિકા : શંકા : સામેવાળામાં રહેલા ભાવોનું સમ્યક્ રીતે જ્ઞાન થયું ન હોય તો
પણ તે વન્ધ છે એવું શા માટે કહ્યો છો ?

સમાધાન : કારણ કે વ્યવહાર એ પ્રમાણ છે, અને વ્યવહાર પણ બળવાન છે. (તેથી અમે 25
આમ કહીએ છીએ.) આ જ વાતને ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વ્યવહાર પણ બળવાન છે, કારણ કે આ ધર્મતાને જાણતા એવા કેવલી પણ જ્યાં
સુધી અનભિજ્ઞાત હોય, ત્યાં સુધી છદ્મસ્થને પણ વંદન કરે છે.

ટીકાર્થ : વ્યવહાર પણ બળવાન છે જ, કારણ કે છદ્મસ્થ એવા પણ પૂર્વરત્નાધિક ગુરુ
વગેરેને કેવલી પણ વંદન કરે છે. કેવલીશબ્દ સાથે પણ અપિ શબ્દ જોડવો. શું કાયમ માટે
વંદન કરે ? તો કે ના, જ્યાં સુધી “આ કેવલી છે” એવું સામેવાળો જાણે નહીં, ત્યાં સુધી 30

અળાભિત્રોત્તિ યાવદ્ ભવત્યનભિજ્ઞાતઃ યથાડ્યં કેવલીતિ, કિમિતિ વન્દત ઇતિ, અત આહ-
જાનન્ ધર્મતામેતાં વ્યવહારનયબલાતિશયલક્ષણામિતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ-યદ્યેવં સુતરાં વયઃપર્યાયહીનસ્ય તદધિકાન્ વન્દાપયિતુમયુક્તમ્, આશાતનાપ્રસન્નાદિતિ,
ઉચ્યતે,

5 એથ ડ જિણવયણાઓ સુત્તાસાયણબહુત્તદોસાઓ ।

ભાસંતગજેદ્દગસ્સ ડ કાયવ્વં હોઢ કિઢ્ઢકમ્મં ॥ ૭૧૭ ॥

વ્યાખ્યા : 'અત્ર તુ' વ્યાખ્યાપ્રસ્તાવવન્દનાધિકારે 'જિનવચનાત્' તીર્થકરોક્તત્વાત્ તથા ચ
અવન્દ્યમાને સૂત્રાશાતનાદોષબહુત્વાત્ 'ભાષમાણજ્યેષ્ઠસ્યૈવ' પ્રત્યુચ્ચારણસમર્થસ્યૈવેત્યર્થઃ, કિં ?,
કર્ત્તવ્યં ભવતિ 'કૃતિકર્મ્મ' વન્દનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ એવં તાવદ્ જ્ઞાનોપસમ્પદ્વિધિરુક્તઃ,

10 દર્શનોપસમ્પદ્વિધિરપ્યનેનૈવ તુલ્યયોગક્ષેમત્વાદુક્ત એવ વેદિતવ્યઃ, તથા ચ દર્શનપ્રભાવ-
નીયશાસ્ત્રપરિજ્ઞાનાર્થમેવ દર્શનોપસમ્પદિતિ ॥

અધુના ચારિત્રોપસમ્પદ્વિધિમભિધાતુકામ આહ-

દુવિહા ય ચરિત્તંમી વેયાવચ્ચે તહેવ ચ્ખમણે ય ।

ણિયગચ્છા અણ્ણંમિ ય સીયણદોસાઙ્ગા હોતિ ॥ ૭૧૮ ॥

15 વંદન કરે. શા માટે તેઓ આ રીતે વંદન કરે છે ? તે કહે છે - વ્યવહારનયની બલાતિશયરૂપ
ધર્મતાને કેવલી જાણે છે. (અર્થાત્ વ્યવહારનય પણ બળવાન છે એવું તેઓ જાણે છે તેથી આ
રીતે વંદન કરે છે.) ॥૧૨૩॥

અવતરણિકા : શંકા : જો આ રીતે હોય અર્થાત્ વ્યવહાર બળવાન હોય તો વય અને પર્યાયથી
હીન એવા સાધુને તેનાથી અધિક સાધુઓ પાસે વંદન કરાવડાવવું એ સુતરાં અયોગ્ય છે, કારણ કે

20 તેમાં આશાતના થવાનો પ્રસંગ છે. આ શંકાનું આગળની ગાથામાં સમાધાન આપે છે ⇨

ગાથાર્થ : અહીં જિનેશ્વરોના વચનથી તથા સૂત્રાશાતનાદોષની બહુલતા હોવાથી ભાષક એવા
જયેષ્ઠને જ વંદન કરવા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થ : અહીં વ્યાખ્યાનના અવસરે વંદનના અધિકારમાં જિનેશ્વરે કહેલું હોવાથી (અર્થાત્
જિનાશ્ચ હોવાથી) અને ભાષકને વંદન ન કરવામાં સૂત્રાશાતનાનો મોટો દોષ લાગતો હોવાથી

25 પ્રત્યુચ્ચારણમાં સમર્થ એવા જયેષ્ઠને જ વંદન કરવા યોગ્ય છે.

આ પ્રમાણે જ્ઞાનોપસંપદાની વિધિ કહી. આ જ્ઞાનોપસંપદા જેવી દર્શનોપસંપદાની સમાન
ચર્યા-વિચારણા હોવાથી જ્ઞાનોપસંપદાની વિધિ કહેવા દ્વારા દર્શનોપસંપદાની વિધિ પણ કહેવાયેલી
જાણવી, કારણ કે દર્શન પ્રભાવકશાસ્ત્રના પરિજ્ઞાન માટે જ દર્શનોપસંપદા છે. (આશય એ છે
કે જ્ઞાનોપસંપદા અને દર્શનોપસંપદા બંને જ્ઞાન માટે જ હોવાથી બંનેની વિધિ સરખી છે.) ॥૭૧૭॥

30 અવતરણિકા : હવે ચારિત્રોપસંપદાની વિધિ કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

व्याख्या : द्विविधा च चास्त्रिविषयोपसम्पद् वैयावृत्त्यविषया तथैव क्षपणविषया च, आह—
किमत्रोपसम्पदा ?, स्वगच्छ एव तत्कस्मान्न क्रियत इति, उच्यते, निजगच्छादन्यस्मिन् गमनं
सीदनदोषादिना भवति गच्छस्य, आदिशब्दादन्यभावादपेरिग्रह इति गाथार्थः ॥

इत्तरियाइविभासा वेयावच्चंमि तहेव खमणे य ।

अविगिद्धविगिद्धंमि य गणिणो गच्छस्स पुच्छाए ॥ ७१९ ॥

व्याख्या : इह चारित्रार्थमाचार्यस्य कश्चिद्वैयावृत्यकरत्वं प्रतिपद्यते, स च कालत इत्वरो यावत्कथिकश्च भवति, आचार्यस्यापि वैयावृत्यकरोऽस्ति वा न वा, तत्रायं विधिः—यदि नास्ति ततोऽसाविष्यत एव, अथास्ति स इत्वरो वा स्याद्यावत्कथिको वा, आगन्तुकोऽप्येवं द्विभेद एव, तत्र यदि द्वावपि यावत्कथिकौ ततश्च यो लब्धिमान् स कार्य्यते, इतरस्तूपाध्यायादिभ्यो दीयते इति, अथ द्वावपि लब्धियुक्तौ ततो वास्तव्य एव कार्य्यते। इतरस्तूपाध्यायादिभ्यो दीयते इति, 10

ટીકાર્થ : ચારિત્રવિષયકોપસંપદા બે પ્રકારે છે ૧. વૈયાવૃત્ય માટે અને ૨. વિશિષ્ટ તથા માટે.

શંકા : ... બે માટે ઉપસંપદા શા માટે સ્વીકારવાની જરૂર છે ? પોતાના ગચ્છમાં જ રહીને વૈયાવૃત્ય કે તપ કેમ કરે નહીં ?

સમાધાન : ગચ્છનું (સાધુનું) સીદાવું વગેરે દોષોને કારણે પોતાના ગચ્છમાંથી અન્યગચ્છમાં ગમન થાય છે. “આદિ” શબ્દથી અન્યભાવાદિનું ગ્રહણ કરવું. (અર્થાત્ સ્વગચ્છમાં વૈયાવચ્ચ કરનારા અન્ય સાધુની વિદ્યમાનતા છે માટે બીજા ગચ્છમાં વૈયાવચ્ચ માટે જાય. આ જ રીતે તપાદિ માટે પણ સમજી લેવું.) ॥૭૧૮॥

ગાથાર્થ : વૈયાવચ્ચમાં ઇત્વરાદિના વિકલ્પો જાણવા. તથા કષપણામાં - અવિકૃષ્ટ કે વિકૃષ્ટતપમાં આચાર્ય ગચ્છને પૂછે.

★ **वैयावश्यक-उपसंपदा** ★

ટીકાર્થ : અહીં ચારિત્ર માટે કોઈક સાધુ (અન્ય ગચ્છના) આચાર્યની વૈયાવચ્ચ કરવાનું સ્વીકારે છે. તે વૈયાવૃત્ત્ય કરનારો ઈત્વર અને યાવજૂજીવ એમ બે પ્રકારે હોય છે. આ બાજુ એ આચાર્યની વૈયાવચ્ચ કરનારો સ્વગચ્છમાં હોય અથવા ન હોય, તેમાં આ વિધિ જાણવી. સ્વગચ્છમાં જો આચાર્યની વૈયા. કરનારો હોય નહીં તો અન્ય ગચ્છમાંથી વૈયા. માટે આવેલા સાધુને સ્વીકારે.

સ્વગૃહમાં આચાર્યની સેવા કરનારો હોય પરંતુ તે બે પ્રકારે હોઈ શકે → અલ્પકાળ માટે હોય અથવા યાવજજીવ સુધી સેવા કરનારો હોય. આ જ રીતે બીજા ગૃહમાંથી આવેલો આગત્તુક પણ અલ્પકાળ માટે કે યાવજજીવ માટે હોઈ શકે. તેમાં જો વાસ્તવ્ય અને આગત્તુક બંને યાવજજીવ સેવા માટે તૈયાર હોય તો જે લબ્ધિમાન (આચાર્ય માટે પ્રાયોગ્ય આહાર-પાણી વગેરે સર્વ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવાની લબ્ધિવાળો) હોય તે વૈયાવચ્ચી તરીકે કરાય છે. જ્યારે બીજો ઉપાધ્યાયાદિને સેવા માટે અપાય છે. બંને એવું કે બંને લબ્ધિમાન હોય તો વાસ્તવ્ય સાધુ જ વૈયાવચ્ચ કરનારો થાય

અથ નેચ્છતિ તતો વાસ્તવ્ય એવ પ્રીતિપુરસ્સરં તેભ્યો દીયતે, આગન્તુકસ્તુ કાર્યત્વં ઇતિ, અથ પ્રાક્તનોઽપ્યુપાધ્યાયાદિભ્યો નેચ્છતિ તત આગન્તુકો વિસર્જ્યત્વં એવ, અથ વાસ્તવ્યો યાવત્કથિક્વ ઇતરસ્તિત્વરં ઇત્યત્રાપ્યેવમેવ ભેદાઃ કર્તવ્યાઃ યાવદાગન્તુકો વિસર્જ્યતે, નાનાત્વં તુ વાસ્તવ્ય ઉપાધ્યાયાદિભ્યોઽનિચ્છન્નપિ પ્રીત્યા વિશ્રામ્યત ઇતિ, (યદિ સર્વથા નેચ્છતિ તતો વિસર્જ્યતે આગન્તુક,)

- 5 અથ વાસ્તવ્યઃ સ્વત્વિત્વરઃ આગન્તુકસ્તુ યાવત્કથિક્વ, તતોઽસૌ વાસ્તવ્યોઽવધિકાલં યાવદુપાધ્યાયાદિભ્યો દીયતે, શેષં પૂર્વવત્, અથ દ્વાવધીત્વસૌ તત્રાપ્યેક ઉપાધ્યાયાદિભ્યઃ કાર્યત્વે શેષં પૂર્વવદ્, અન્યતમો વાઽવધિકાલં યાવદ્ધાર્યત્વં ઇત્યેવં યથાવિધિના વિભાષા કાર્યેતિ । ઉક્તા વૈયાવૃત્યોપસમ્પત્, સામ્પ્રતં ક્ષપ્પણોપસમ્પત્તિપાદ્યતે-ચારિત્રનિમિત્તં કશ્ચિત્ક્ષપ્પણાર્થમુપસમ્પદ્યતે, સ

- છે. આગન્તુક સાધુ ઉપાધ્યાયાદિને અપાય. પરંતુ આગન્તુક સાધુ ઉપાધ્યાયાદિની સેવા કરવા
10 ઈચ્છતો ન હોય તો વાસ્તવ્યને પ્રીતિપૂર્વક સમજાવીને ઉપાધ્યાયાદિને અપાય છે. આગન્તુકને આચાર્યનો વૈયાવચ્ચી કરાય છે. હવે ધારો કે વાસ્તવ્ય સાધુ પણ ઉપાધ્યાયાદિને ઈચ્છતો નથી તો આગન્તુક સાધુને પાછો સ્વગચ્છમાં મોકલવામાં આવે છે.

- હવે જો વાસ્તવ્ય સાધુ યાવજજીવ માટે હોય અને આગન્તુક અલ્પકાળ માટે હોય તો ત્યાં
પણ ઉપર પ્રમાણે ભેદો જાણવા. (અર્થાત્ વાસ્તવ્ય સાધુને વૈયાવચ્ચમાં રાખે આગન્તુક
15 ઉપાધ્યાયાદિને અપાય. આગન્તુક ન ઈચ્છે તો વાસ્તવ્ય ઉપાધ્યાયને અપાય તે ન ઈચ્છે તો) છેલ્લે આગન્તુકને સ્વગચ્છમાં પાછો મોકલી દેવામાં આવે. અહીં ફરક એટલો જ કે વાસ્તવ્ય ઉપાધ્યાયાદિને ન ઈચ્છતો હોવા છતાં પ્રસન્નતાપૂર્વક આરામ કરાવાય. (અર્થાત્ વાસ્તવ્ય ઉપાધ્યાયાદિને ઈચ્છતો ન હોય ત્યારે આગન્તુક ઈત્વરકાલિન હોવાથી તેને વૈયાવચ્ચમાં રખાય. તે સમયે વાસ્તવ્ય આરામ કરે, પણ જો વાસ્તવ્ય સર્વથા આરામ કરવાનું પણ ન ઈચ્છે તો આગન્તુકનું વિસર્જન કરવું.)

- 20 હવે જો વાસ્તવ્ય ઈત્વરકાળ માટે હોય અને આગન્તુક યાવજજીવ માટે હોય તો આ વાસ્તવ્ય પોતાની સમયમર્યાદા સુધી ઉપાધ્યાયાદિની સેવા કરે. શેષ પૂર્વની જેમ જાણવું. (અર્થાત્ જો વાસ્તવ્યને ઉપાધ્યાયાદિની સેવા કરવાની ઈચ્છા ન હોય તો આગન્તુકને ત્યાં સુધી ઉપાધ્યાયાદિની સેવા માટે રાખે. તે પણ સેવા કરવા ઈચ્છતો ન હોય તો વાસ્તવ્ય સાધુની સમયમર્યાદા સુધી આગન્તુક આરામ કરે પરંતુ જો તે આરામ પણ કરવા ઈચ્છતો ન હોય તો વાસ્તવ્ય સાધુનું વિસર્જન
25 કરાય છે. કારણ કે આગન્તુક યાવજજીવ સેવા કરનારો છે.)

- હવે જો બંને ઈત્વરકાલિન હોય તો એક (અલબ્ધિમાન) ઉપાધ્યાયાદિને આપે અને બીજો (લબ્ધિમાન) આચાર્યની સેવા કરે વગેરે પૂર્વની જેમ જાણવું. તેમાં બંનેમાંથી એકેય ઉપાધ્યાયાદિની સેવાને ઈચ્છે નહીં તો બંનેમાંથી એકને બીજાની સમય મર્યાદા સુધી વિશ્રામ કરાવે. વગેરે વિધિ પ્રમાણે વિકલ્પો જાણી લેવા. (ઉપાધ્યાયાદિમાં 'આદિ' શબ્દથી સ્થવિર-ગ્લાન-શૈક્ષક વગેરે લેવા.
30 ઇતિ પૂ. મલયગિરિવૃત્તૌ) આ પ્રમાણે વૈયાવચ્ચસંબંધી ઉપસંપદા કહી.

ચ ક્ષપકો દ્વિવિધઃ—ઇત્વરો યાવત્કથિકશ્ચ, યાવત્કથિક ઉત્તરકાલેઽનશનકર્તા, ઇત્વરસ્તુ દ્વિધા—
વિકૃષ્ટક્ષપકોઽવિકૃષ્ટક્ષપકશ્ચ, તત્રાષ્ટમાદિક્ષપકો વિકૃષ્ટક્ષપકઃ, ચતુર્થષષ્ઠક્ષપકસ્ત્વવિકૃષ્ટ ઇતિ ।
તત્રાયં વિધિઃ—અવિકૃષ્ટક્ષપકઃ ખલ્વાચાર્યેણ પ્રથ્વ્યઃ—હે આયુષ્મન્ ! પારણકે ત્વં કીદૃશો ભવસિ
?, યદ્દસાવાહ—ગ્લાનોપમઃ, તતોઽસાવભિધાતવ્યઃ—અલં તવ ક્ષપણેન, સ્વાધ્યાયવૈયાવૃત્યકરણે યત્નં
કુરુ. ઇતરોઽપિ પૃષ્ઠઃ સન્નેવમેવ પ્રજાપ્યતે, અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે—વિકૃષ્ટક્ષપકઃ પારણકકાલે 5
ગ્લાનકલ્પતામનુભવન્નપીષ્યત એવ, યસ્તુ માસાદિક્ષપકો યાવત્કથિકો વા સ ઇષ્યત એવ,
તત્રાપ્યાચાર્યેણ ગચ્છઃ પ્રથ્વ્યો—યથાઽયં ક્ષપક ઉપસમ્પદ્યત ઇતિ, અનાપૃચ્છ્ય ગચ્છં સદ્ગચ્છતઃ
સામાચારીવિરાધના, યતસ્તે સન્દિષ્ટા અપ્યુપધિપ્રત્યુપેક્ષણાદિ તસ્ય ન કુર્વન્તિ, અથ પૃષ્ઠા બ્રુવતે—
યથાઽસ્માકં એકઃ ક્ષપકોઽસ્ત્યેવ, તસ્ય ક્ષપણપરિસમાસાવસ્ય કરિષ્યામઃ, તતોઽસૌ ક્ષિયતે, અથ
નેષ્છન્તિ તતસ્ત્યજ્યતે, અથ ગચ્છસ્તમપ્યનુમન્યતે તતોઽસાવિષ્યત એવ, તસ્ય ચ વિધિના 10

★ ક્ષપણા—ઉપસંપદા ★

હવે ક્ષપણા-ઉપસંપદા કહેવાય છે—ચારિત્રનિમિત્તે કોઈ સાધુ તપ કરવા માટે અન્યની નિશ્રા
સ્વીકારે છે. તે તપસ્વી બે પ્રકારે હોય છે - અલ્પકાલિન અને યાવજજીવક. યાવજજીવ તપ કરનાર
પાછળથી અનશન કરનારો જાણવો. જ્યારે ઇત્વરકાલિન તપસ્વી બે પ્રકારે છે - વિકૃષ્ટતપસ્વી
અને અવિકૃષ્ટતપસ્વી. તેમાં અક્રમાદિ તપ કરનાર વિકૃષ્ટતપસ્વી અને ઉપવાસ-છટ્ટ કરનાર 15
અવિકૃષ્ટતપસ્વી. આવા તપસ્વી જ્યારે નિશ્રા સ્વીકારવા આવે ત્યારની વિધિ આ પ્રમાણે જાણવી
- તે સમયે આચાર્ય અવિકૃષ્ટતપસ્વીને પૂછે છે કે “આયુષ્મન્ ! પારણા સમયે તમારી કેવી
હાલત હશે ?” ત્યારે જો તે કહે કે—“ગ્લાન જેવો થઈશ.” તો આચાર્ય તેને કહે કે—“તમારે
ઉપવાસાદિ તપ કરવાની જરૂર નથી. સ્વાધ્યાય કે વૈયાવૃત્ય કરવામાં યત્ન કરો.” વિકૃષ્ટતપસ્વીને
પણ આ રીતે જ કહેવા યોગ્ય છે 20

કેટલાક આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે કે—વિકૃષ્ટતપસ્વી પારણે ગ્લાન જેવો થવા છતાં
સ્વીકારાય છે, અર્થાત્ ઉપસંપદા અપાય છે. જ્યારે જે માસાદિનો તપસ્વી કે યાવજજીવ તપસ્વી
(અનશની) હોય તે તો (બંને આચાર્યોના મતે) ઇચ્છાય છે. આવા તપસ્વીને જ્યારે નિશ્રા આપવાની
હોય ત્યારે પણ આચાર્યે ગચ્છને પૂછવું જોઈએ કે—“આ તપસ્વી ગચ્છમાં રહેવા માગે છે.” ગચ્છને
પૂછ્યા વગર જો આચાર્ય તપસ્વીને સ્વીકારે તો સામાચારીનો ભંગ કર્યો કહેવાય છે. પરિણામે 25
તે શિષ્યો આચાર્યવડે આજ્ઞા અપાયેલા છતાં પણ તપસ્વીનું ઉપધિપડિલેહણાદિ કાર્ય ન કરે. (તેથી
આચાર્યે પોતાના ગચ્છને પૂછીને જ તપસ્વીને સ્વીકારવો જોઈએ.)

હવે જો પૂછાયેલા શિષ્યો કહે કે - “પ્રથમથી જ આપણા ગચ્છમાં એક તપસ્વી તો છે
જ, આનો તપ પૂર્ણ થયા પછી જ અમે આ અન્ય તપસ્વીની સેવાદિ કરીશું.” તો અન્ય તપસ્વીને
ત્યાં સુધી રાહ જોવાનું કહે છે. વળી જો શિષ્યો અન્ય તપસ્વીની સેવાદિ કરવાનું ઇચ્છતાં ન 30
હોય તો તપસ્વીને પાછો મોકલી આપે. જો શિષ્યો તે તપસ્વીની પણ સેવા કરવા તૈયાર હોય
તો તે તપસ્વીને પણ સ્વીકારવામાં આવે છે અને વિધિવડે સ્વીકારાયેલા એવા તેનું પડખું ફેરવવું

પ્રતીચ્છિતસ્યોદ્વર્તનાદિ કાર્ય, યત્પુનઃ પ્રમાદતોઽનાભોગતો વા ન કુર્વન્તિ શિષ્યાસ્તદાઽઽચાર્યેણ ચોદનીયા इत्यलं પ્રસન્નેન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ચારિત્રોપસમ્પદ્વિધિવિશેષપ્રતિપાદનાયાહ-

उवसंपन्नो जं कारणं तु तं कारणं अपूर्वतो ।

5 અહવા સમાણિયંમી સારણયા વા વિસગ્ગો વા ॥ ૭૨૦ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : ઉપસમ્પન્નો 'યત્કારણ' યન્નિમિત્તં, તુશબ્દાદન્યચ્ચ સામાચાર્ય્યન્તર્ગતં કિમપિ ગૃહ્યતે, 'તત્કારણ'ં વૈયાવૃત્ત્યાદિ 'અપૂર્યન્' અકુર્વન્ યદા વર્તતે इत्यध्याहारः, કિમ્ ? - તદા 'સારણયા વા વિસગ્ગો વા' તદા તસ્ય 'સારણા' ચોદના વા ક્રિયતે, અવિનીતસ્ય પુનઃ વિસર્ગો વા - પરિત્યાગો વા ક્રિયતે ઇતિ, તથા નાપૂર્યન્નેવ યદા વર્તતે તદૈવ સારણા વા વિસર્ગો વા ક્રિયતે, કિં તુ ? 'અહવા સમાણિયંમિ'ત્તિ અથવા પરિસમાપ્તિં નીતે અભ્યુપગમતપ્રયોજને સ્મારણા વા ક્રિયતે, યથા-સમાપ્તં, તદ્વિસર્ગો વેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ઉક્તા સંયતોપસમ્પત્, સામ્પ્રતં ગૃહસ્થોપસમ્પદુચ્યતે-તત્ર સાધૂનામિયં સામાચારી-

सर्वत्रैवाध्वादिषु वृक्षाद्यधोऽप्यनुज्ञाप्य स्थातव्यं, यत आह-

વગેરે કરવા યોગ્ય છે. જે શિષ્યો પ્રમાદ કે અનાભોગથી તપસ્વીની સેવા કરતા નથી, તે શિષ્યોને

15 આચાર્યે પ્રેરણા કરવી જોઈએ. વધુ વિસ્તારથી સર્વુ. ॥૭૧૯॥

अवतरशिक्षा : ચારિત્રોપસંપદાની જ વિધિવિશેષને કહેવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જે કારણે ઉપસંપદા સ્વીકારી છે તે કારણને નહીં કરતાં અથવા તે કારણ પૂર્ણ થતાં સાધુને પ્રેરણા અથવા તે સાધુનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે.

ટીકાર્થ : જેની માટે ઉપસંપદા સ્વીકારી છે તેને અને "તુ" શબ્દથી બીજું જે કંઈ પણ સામાચારીમાં આવતું હોય તે બધું અહીં જાણી લેવું. તેને = વૈયાવૃત્ત્યાદિને (અર્થાત્ વૈયાવૃત્ત્ય કે તપ માટે ઉપસંપદા સ્વીકારી હોય તો તે અને તે ગચ્છની સામાચારી પ્રમાણે બીજું જે કંઈ પણ હોય તેને) જ્યારે સાધુ કરતો ન હોય ત્યારે તે કરવા માટે પ્રેરણા કરાય છે અથવા જો તે અવિનીત હોય તો ત્યાગ કરાય છે. વળી, માત્ર જ્યારે તે-તે કાર્યોને ન કરતો હોય ત્યારે જ પ્રેરણા કે ત્યાગ કરાય છે એવું નહીં, પરંતુ તેનું વૈયાવૃત્ત્યાદિ સ્વીકારેલું કાર્ય જ્યારે પૂર્ણ થઈ જાય ત્યારે "તમારું કાર્ય પૂર્ણ થયું છે" એ પ્રમાણે સ્મરણ કરાવવામાં આવે છે અથવા તેને પાછો મોકલવામાં આવે છે. (અર્થાત્ પ્રયોજન પૂર્ણ થતાં તેને યાદ અપાવે, યાદ અપાવ્યા પછી જો તે વૈયાવૃત્ત્યાદિ કરવાનું ફરી ચાલુ કરે તો ગચ્છમાં રાખે, ન ઇચ્છે કે વૈયાવૃત્ત્યાદિ કરવામાં તેનું સામર્થ્ય ન રહે ત્યારે તેને વિદાય કરે.) સંયતોપસંપદા પૂર્ણ થઈ. ॥૭૨૦॥

★ ગૃહસ્થોપસંપદા ★

30 અવતરશિક્ષા : હવે ગૃહસ્થોપસંપદા કહેવાય છે. તેમાં સાધુઓનો આ આચાર છે કે- બધે જ અર્થાત્ માર્ગ વિ.માં વૃક્ષ નીચે પણ જ્યારે રહેવાનું આવે ત્યારે અનુજ્ઞા લઈ રહે, કારણ કે કહ્યું છે કે ⇨

इत्तरियं पि न कण्ड अविदित्रं खलु परोग्रहाईसुं ।

चिद्वित्तु निसिद्वित्तु व तइयव्वयरक्खणट्ठाए ॥ ७२१ ॥

વ્યાખ્યા : ‘ઇત્તરમપિ’ સ્વલ્પમપિ, કાલમિતિ ગમ્યતે, ન કલ્પતે અવિદત્તં ખલુ પરાવગ્રહાદિષુ, આદિશબ્દ: પરાવગ્રહાનેકભેદપ્રસ્થાપક:; કિં ન કલ્પતે ઇતિ ?, આહ-‘સ્થાતું’ કાયોત્સર્ગ કર્તું ‘નિષીદિતુમ્’ ઉપવેષ્ટું, કિમિત્યત આહ-‘તઇયવ્વયરક્ખણટ્ઠાએ’ અદત્તાદાનવિરત્યાખ્યતૃતીયવ્રતરક્ષણાર્થ, તસ્માદ્વિક્ષાટનાદાવપિ વ્યાઘાતસમ્ભવે ક્વચિત્ સ્થાતુકામેનાનુજ્ઞાપ્ય સ્વામિનં વિધિના સ્થાતવ્યમ્, અટવ્યાદિષ્વપિ વિશ્રમિતુકામેન પૂર્વસ્થિતમનુજ્ઞાપ્ય સ્થાતવ્યં, તદભાવે દેવતાં, યસ્યા: સોઽવગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ 5

उक्ता दशविधसामाचारी, साम्प्रतमुपसंहारवाह-

एवं सामाचारी कहिया दसहा समासओ एसा ।

10

संजमतवड्ढयाणं निगंथाणं महरिसीणं ॥ ७२२ ॥

निगदसिद्धा । सामाचार्यासेवकानां फलप्रदर्शनायाह-

ગાથાર્થ: ત્રીજાવ્રતના રક્ષણ માટે પરના અવગ્રહાદિમાં અનુજ્ઞા વિના સ્વલ્પ પણ કાળ માટે કાયોત્સર્ગ કરવો કે બેસવું કલ્પતું નથી.

ટીકાર્થ : સ્વલ્પ કાળ માટે પણ, મૂળગાથામાં “કાળ” શબ્દ નથી તે અહીં જાણી લેવો. અનુજ્ઞા વિના પરાવગ્રહાદિમાં કલ્પતું નથી. “પરાવગ્રહાદિ” અહીં “આદિ” શબ્દ પરાવગ્રહના જ અનેક ભેદો જણાવનાર છે. શું કલ્પતું નથી ? તે કહે છે - કાયોત્સર્ગ કરવો કે બેસવું કલ્પતું નથી. શા માટે કલ્પતું નથી ? તે કહે છે - અદત્તાદાનની વિરતિ નામના ત્રીજા વ્રતનું રક્ષણ કરવા માટે કલ્પતું નથી. તેથી ભિક્ષાટનાદિમાં જ્યારે કોઈ વ્યાઘાતનો સંભવ હોય ત્યારે કોઈક સ્થાને ઊભા રહેવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે વિધિવડે સ્વામી પાસે તે સ્થાનની અનુજ્ઞા લઈ ઊભા રહેવું. અંટવી વગેરેમાં પણ વિશ્રામ કરવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે પૂર્વસ્થિત (વ્યક્તિ કે સાધુ)ની અનુજ્ઞા મેળવી વિશ્રામ કરવો. જો તે સ્થાનનો કોઈ સ્વામી ન હોય કે ત્યાં કોઈ પૂર્વસ્થિત ન હોય ત્યારે તે દેવની રજા લેવી જેનો તે અવગ્રહ હોય. ॥૭૨૧॥ 15

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે દસ પ્રકારની સામાચારી કહી. હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે ⇨ 25

ગાથાર્થ : આ પ્રમાણે સંયમતપથી યુક્ત નિર્ગ્રંથ મહર્ષિઓની દસ પ્રકારની સામાચારી સંક્ષેપથી કહી.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૭૨૨॥

અવતરણિકા : સામાચારીના આસેવક એવા સાધુઓને પ્રાપ્ત થતું ફળ બતાડવા માટે કહે છે ⇨ 30

एयं सामाचारि जुंजता चरणकरणमाउता ।

સાહુ યવંતિ કમ્પં અણેગભવસંચિયમણંતં ॥ ૭૨૩ ॥

નિગદસિદ્ધા એવ । ઇદાનીં પદવિભાગસામાચાર્યાઃ પ્રસ્તાવઃ સા ચ કલ્પવ્યવહારરૂપા
બહુવિસ્તરા સ્વસ્થાનાદવસેષા, ઇત્યુક્તઃ સામાચાર્યપદ્ધતિકાલઃ, સામ્પ્રતં યથાઽઽયુષ્કોપક્રમકાલઃ

5 પ્રતિપાદ્યતે—

સ ચ સપ્તથા, તદ્વથા—

अज्झवसाणनिमित्ते आहारे वेयणा पराघाए ।

ફાસે આણાપાણુ સત્તવિહં ઝિજ્જણ આહં ॥ ૭૨૪ ॥

વ્યાખ્યા : અધ્યવસાનમેવ નિમિત્તમ્ અધ્યવસાનનિમિત્તં તસ્મિન્નધ્યવસાનનિમિત્તે સતિ,
10 અથવા અધ્યવસાનં રાગસ્નેહભયભેદેન ત્રિધા તસ્મિન્નધ્યવસાને સતિ, તથા દણ્ડાદિકે નિમિત્તે સતિ,
આહારે પ્રચુરે સતિ, વેદનાયાં નયનાદિસમ્બન્ધિન્યાં સત્યાં, પરાધાતો ગત્તાપાતાદિસમુત્પન્નસ્તસ્મિન્ સતિ,
સ્પર્શો ભુજાદિસમ્બન્ધિની, પ્રાણાપાનયોર્નિરોધે, કિમ્ ?, સર્વત્રેવ ક્રિયામાહ—‘સપ્તવિધં’ સપ્તપ્રકારમેવં
ભિદ્યતે આયુરિતિ ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥ અવયવાર્થસ્તૂદાહરણેભ્યોઽવસેયઃ, તાનિ ચામૂનિ—રાગાધ્યવસાને
સતિ ભિદ્યતે આયુર્યથા—

15 ગાથાર્થ : આ સામાચારીનું આસેવન કરતા, ચરણ-કરણમાં ઉપયુક્ત સાધુઓ અને કલ્પવોથી
સંચિત અનંત કર્મોને ખપાવે છે.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. હવે પદવિભાગ સામાચારીનો અવસર છે, અને તે કલ્પ
અને વ્યવહારરૂપ (એટલે કે બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહારસૂત્રમાં કહેવાયેલ સામાચારીરૂપ) ઘણી
વિસ્તારવાળી હોવાથી સ્વસ્થાનમાંથી (પ્રાયશ્ચિતસંબંધી તે-તે ગ્રંથોમાંથી) જાણવા યોગ્ય છે. આ
20 રીતે સામાચારી-ઉપક્રમકાળ કહેવાયો.

અવતરણિકા : હવે આયુષ્યોપક્રમકાળ પ્રતિપાદન કરાય છે અને તે સાત પ્રકારે છે. તે
આ પ્રમાણે ⇨

ગાથાર્થ : અધ્યવસાય, નિમિત્ત, આહાર, વેદના, પરાધાત, સ્પર્શ અને પ્રાણાપાન આ સાત
પ્રકારે આયુ નાશ પામે છે.

25 ટીકાર્થ : અધ્યવસાયરૂપ નિમિત્તથી અથવા અધ્યવસાય એ રાગ-સ્નેહ-ભય એમ ત્રણ પ્રકારે
છે. આવા અધ્યવસાયથી, તથા દંડાદિ નિમિત્તથી, પુષ્કળ પ્રમાણમાં ખાવાથી, નયનાદિસંબંધી વેદના
થતાં, ઊંડા ખાડામાં પડવાદિથી ઉત્પન્ન થયેલ પરાધાતથી, ત્વગ્વિષસપાદિનો સ્પર્શ થતાં, અને
પ્રાણાપાનનો નિરોધ થતાં, આમ સાત પ્રકારે (જીવનું) આયુષ્ય નાશ પામે છે. આ પ્રમાણે ગાથાનો
સંક્ષેપાર્થ જાણવો. વિસ્તારથી દ્રષ્ટાંતો દ્વારા જાણવા યોગ્ય છે. તે દ્રષ્ટાંતો આ પ્રમાણે છે. તેમાં

30 પ્રથમ રાગરૂપ અધ્યવસાયથી જે રીતે આયુ ભેદાય છે તે બતાવે છે →

એગ્સ ગાવીઓ હરિયાઓ, તાહે કુઢિયા પચ્છઓ લગ્ગા, તેહિં નિયત્તિયાઓ, તત્થેગો તરુણો અતિસયદિવ્વરૂવધારી તિસિઓ ગામં પવિટ્ઠો, તસ્સ તરુણીએ નીણિયમુદગં, સો ય પીતો, સા તસ્સ અણુરુક્તા, હોક્કારંતસ્સવિ ણ ઠાતિ, સો ડઠિત્તા ગતો, સાવિ તં પલોએંતી તહેવ ડળુંયત્તેતિ, જાહે અદિસ્સો જાઓ તાહે તહઠિયા ચેવ રાગસંમોહિયમણા ડયલ્લા । એવં રાગજ્ઞવસાણે ભિજ્જતિ આડંતિ । તથા સ્નેહાધ્યવસાને સતિ ભિદ્ધતે આયુર્યથા—એગ્સ વાણિયગ્સ તરુણી મહિલા, તાણિ 5
પરોપ્પમતીવમણુરુક્તાણિ, તાહે સો વાણિજ્જગેણ ગતો, પડિનીયત્તો વસહિં એક્કાહેણ ણ પાવડ, તાહે વયંસગા સે ભણંતિ—પિચ્છામો કિં સચ્ચો અણુરાગો ન વત્તિ ?, તત્તો એગેણાગંતૂણ ભણિયા—સો મડત્તિ, તીએ ભણિયં—કિં સચ્ચં ?, સચ્ચં સચ્ચંતિ, તત્તો તિન્નિવારે પુચ્છિત્તા મયા, ડયરસ્સ કહિયં, સોડવિ તહ ચેવ મતો । એવં સ્નેહાધ્યવસાને સતિ ભિદ્ધતે આયુરિતિ, આહ—રાગસ્નેહયો:

(૧) એક ગોવાણિયાની ગાયો ચોરાઈ. રખેવાળો પાછળ ભાગ્યા. તેઓએ ગાયોને પાછી 10
લાવી. તે ગામમાં એક અતિશયરૂપધારી યુવાન તરસ્યો પ્રવેશ્યો. યુવાન કન્યાએ તે યુવાનને પાછી પીવા આપ્યું. તેણે પાછી પીધું. તે કન્યા યુવાન તરફ આકર્ષાઈ. યુવાન પાછી પીધા પછી પાછી માટે ના પાડવા છતાં કન્યા (યુવાનના હાથથી બનાવેલા ખોબામાં પાછી નાંખતી) અટકી નહીં. ત્યારે તે યુવાન ઊભો થઈને ચાલ્યો ગયો. તે કન્યા પણ તેને જોતી ઊભી રહી. જ્યારે યુવાન અદશ્ય થયો ત્યારે તે રીતે ઊભેલી જ રાગથી સંમોહિતમનવાળી કન્યા મૃત્યુ પામી. આ પ્રમાણે 15
રાગરૂપ અધ્યવસાયથી આયુ ભેદાય છે.

(૨) સ્નેહરૂપ અધ્યવસાયથી જે રીતે આયુ ભેદાય છે તે કહે છે—એક વેપારીની પત્ની યુવાન હતી. બંનેને પરસ્પર તીવ્ર અનુરાગ હતો. એકવાર વેપાર માટે તે બહારગામ ગયો. ત્યાંથી પાછો ફરેલો તે એક દિવસ માટે પોતાના ઘરે જતો નથી. તેના મિત્રો તેને કહે છે - “આપણે જોઈએ કે, તારા પ્રત્યેનો રાગ સાચો છે કે નહીં ?” એથી એક મિત્રે આવીને વેપારીની પત્નીને કહ્યું 20
કે - “તમારો પતિ મરી ગયો.” તેણીએ પૂછ્યું - “શું તમે સાચું કહો છો ?” “હા ! હા! તદ્દન સત્ય છે” એમ મિત્રે કહ્યું. આ રીતે ત્રણ વાર પૂછ્યા પછી તે મરી ગઈ. આ વાત વેપારીને કહી, તો તે પણ તે જ રીતે મરી ગયો. આમ પરસ્પરના સ્નેહથી આયુ ભેદાય છે.

૧૧. એકસ્ય ગાવો હતાઃ, તદા ગ્રામાધિપાઃ (આરક્ષકાઃ) પશ્ચાલ્લનાઃ, તૈર્નિર્વર્તિતાઃ, તત્રૈકઃ તરુણોડતિશયદિવ્યરૂપધારી તૃષિતો ગ્રામં પ્રવિષ્ટઃ, તસ્મૈ તરુણ્યાડ્ડનીતમુદકં, સ ચ પીતવાન, સા 25
તન્મિત્રનુરુક્તા, હુઙ્ગારયત્યપિ ન તિષ્ઠતિ, સ ડ્થાય ગતઃ, સાપિ તં પ્રલોકયન્તી તથૈવ સ્થિતેતિ (?) યદાડ્ઢ્યો જાતસ્તદા તથાસ્થિતૈવ રાગસંમૂઢમના મૃતા । એવં રાગાધ્યવસાનેન ભિદ્ધતે આયુરિતિ ।

૧૨. એકસ્ય વણિજસ્તરુણી મહિલા, તૌ પરસ્પરમતીવ અનુરુક્તૌ, તદા સ વાણિજ્યાય ગતઃ, પ્રતિનિવૃત્તો વસતિમેકાહેન ન પ્રાપ્સ્યતિ, તદા વયસ્યાસ્તસ્ય ભણન્તિ—પ્રેક્ષામહે કિં સત્યોડ્ડનુરાગો ન વેતિ, તત એકેનાગત્ય ભણિતા—સ મૃત ડ્ઠિતિ, તથા ભણિતમ્—કિં સત્યં ?, સત્યં સત્યમિતિ, તતઃ ત્રીન્ વારાન્ 30
પૃષ્ઠ્વા મૃતા, ઇતરસ્મૈ કથિતં, સોડપિ તથૈવ મૃતઃ । ★ તાહે પડતેતિ પ્ર. ।

कः प्रतिविशेष इति ?, उच्यते, रूपाद्याक्षेपजनितः प्रीतिविशेषो रागः, सामान्यस्त्वपत्यादिगोचरः स्नेह इति, भयाध्यवसाने भिद्यते आयुर्यथा सोमिलस्येति—^१बाखतीए वासुदेवो राया, वसुदेवो से पिया देवई माया, सा कंचि महिलं पुत्तस्स थणं देतिं ददूणं अद्धिति पगया, वासुदेवेण पुच्छिया—अम्मो ! कीस अद्धितिं पकरेसि ?, तीए भणियं—जात ! न मे पुत्तभंडेण केणइ थणो पीडंति, वासुदेवेण भणिया—मा अद्धितिं करेसि, इपिंह ते देवयाणुभावेण पुत्तसंपत्तिं करोमो, देवया आराहिंया, तीए भणियं—भविस्सइ से दिव्वपुरिसो पुत्तोत्ति, तहेव जायं । जायस्स य से गयसुकुमालोत्ति नामं कयं । सो य सब्बजादवपितो सुहंसुहेण अभिरमइ, सोमिलमाहणधूया य रूववतित्ति परिणाविओ, अरिदुनेमिस्स य अंतियं धम्मं सोऊण पव्वइओ, गतो य भगवया सद्धि, धिज्जाइयस्सवि अपत्तियं जायं । कालेण पुणो भगवया सद्धि बाखतिमागओ, मसानो

10 શંકા : રાગ અને સ્નેહમાં શું તફાવત છે ?

સમાધાન : રુપાદિને કારણે ઉત્પન્ન થયેલ પ્રીતિવિશેષ રાગ કહેવાય છે. જ્યારે સ્નેહ સામાન્યથી પુત્રાદિવિષયક હોય છે.

(૩) ભયથી સોમિલની જેમ આયુ ભેદાય છે - દ્વારિકામાં વાસુદેવ (કૃષ્ણ) રાજા હતા, તેના પિતા વસુદેવ અને માતા દેવકી હતી. એકવાર પોતાના પુત્રને સ્તનપાન કરાવતી કોઈક મહિલાને જોઈ દેવકી અધૃતિને પામી. વાસુદેવે પૂછ્યું - “હે માતા ! તમે શા માટે અધૃતિને કરો છો ?” ત્યારે દેવકીએ કહ્યું-“હે પુત્ર ! મારા કોઈ પુત્રએ હજું સુધી મારું દૂધ પીધું નથી.” વાસુદેવે કહ્યું - “તમે અધૃતિને કરશો નહીં. હવે તમને હું દેવના પ્રભાવથી પુત્રપ્રાપ્તિને કરાવું છું.” વાસુદેવે દેવીની આરાધના કરી.

20 દેવીએ કહ્યું— “દેવકીને દિવ્યપુરુષ જેવા પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે.” એ જ રીતે થયું. પુત્રનું ગજસુકુમાલ નામ પાડવામાં આવ્યું. તે બાળક સર્વ યાદવોને પ્રિય બનેલો સુખપૂર્વક મોટો થાય છે. સોમિલબ્રાહ્મણની દીકરીને રૂપવતી જાણી ગજસુકુમાલ સાથે પરણાવી. ગજસુકુમાલ અરિષ્ટનેમિ પાસે ધર્મ સાંભળીને પ્રવ્રજિત થયા અને ભગવાન સાથે વિચરવા લાગ્યા. આ બાજુ સોમિલબ્રાહ્મણને અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ. થોડાક સમય પછી ગજસુકુમાલ પુનઃ ભગવાન સાથે વિહાર કરતા દ્વારિકામાં આવ્યા અને સ્મશાનમાં રહી પ્રતિમા સ્વીકારી. સોમિલ બ્રાહ્મણે ગજસુકુમાલમુનિને જોયા. ગુસ્સે

१३. द्वारिकायां वासुदेवो राजा, वसुदेवस्तस्य पिता देवकी माता, सा काञ्चिन्महिलां पुत्राय स्तन्यं ददतीं दृष्ट्वाऽधृतिं प्रगता, वासुदेवेन पृष्ठा—अम्ब ! किमधृतिं प्रकरोषि ?, तया भणितम् जात ! न मम पुत्रभाण्डेन केनचित् स्तन्यं पीतमिति, वासुदेवेन भणिता—माऽधृतिं कार्षीः, इदानीं तव देवतानुभावेन पुत्रसंपत्तिं करोमि, देवताऽऽराद्धा, तया भणितं—भविष्यति तस्या दिव्यपुरुषः पुत्र इति, तथैव जातं । जातस्य च तस्य गजसुकुमाल इति नाम कृतं । स च सर्वयादवप्रियः सुखं सुखेनाभिरमते, सोमिलब्राह्मणदुहिता च रूपवतीति परिणायितः, अरिष्टनेमेश्वान्तिके धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः, गतश्च भगवता सार्धं, धिग्जातीयस्याप्यप्रीतिकं जातं । कालेन पुनर्भगवता सार्धं, द्वारिकायामागतः, श्मशाने

યે પડિમં ઠિતો, દિદ્ધો ય ધિજ્જાઙ્ગણં, તતો કુવિણ્ણ કુડિયંતો મત્થા દાઙ્ગણ અંગારાણં સે
 ભરિતો, તસ્સ ય સમ્મં અધિયાસેમાણસ્સ કેવલં સમુપ્પણ્ણં, અંતગગ્ગો ય સંવુત્તો । વાસુદેવો ય
 ભગવતો રિદ્ધિનેમિસ્સ ચલણજુયલં નમિઙ્ગણં સેસે ય સાહૂ વંદિઙ્ગણ પુચ્છહિ-ભગવં ! કતો
 ગયસુકુમાલોત્તિ ?, ભગવયા કહિયં-મસાણે પડિમં ઠિતો આસિ, વાસુદેવો તત્થેવ ગતો, મતો
 દિદ્ધો, કુવિણ્ણ ભગવં પુચ્છિઓ-કેણેસ મારિઙ્ગિતિ?, ભગવયા ભણિયં-જસ્સેવ તુમં નચરિં પવિસંતં 5
 દદ્ધૂણ સીસં ફુટ્ઠિહીતિત્તિ । ધિજ્જાઙ્ગઓઙ્ગિવ માણુસાણિ પઢ્ઢાવિઙ્ગણ જાવ નીતિ તાવ દિદ્ધો અણેણ
 પવિસંતો વાસુદેવો, ભયસંભંતસ્સ ય સે સીસં તદિત્તિ સયસિઙ્ગરં ફુટ્ઠંતિ । એવં ભયાધ્યવસાને સત્તિ
 ભિદ્ધતે આયુરિત્તિ । દ્વારં ।

યદુક્તં 'ચિમિત્તે સત્તિ ભિદ્ધતે આયુ'રિતિ તત્ત્રિમિત્તમનેકપ્રકારં પ્રતિપાદયત્રાહ-

દંડકસસત્થરજ્જૂ અગ્ગી ઉદગપડણં વિસં વાલા ।

સીઝળહં અરહ્ ભયં ય્હા પિવાસા ય વાહી ય ॥ ૭૨૫ ॥

થયેલા તેણે મસ્તકને વિશે પાળ બનાવી અંગારા ભર્યા. આ વેદનાને સમ્યગ્ રીતે સહન કરતા
 ગજસુકુમાલમુનિને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. અને અંતકૃત્ (કેવલજ્ઞાન પછી અંતર્મુદૂર્તમાં નિર્વાણ
 પામનારા અંતકૃત્ કહેવાય છે) કેવલી થયા. આ બાજુ વાસુદેવ અરિષ્ટનેમિના ચરણયુગલને નમીને
 અને શેષ સાધુઓને વાંઢી ભગવાનને પૂછે છે-“હે ભગવન્ ! ગજસુકુમાલમુનિ ક્યાં છે ?” 15
 ભગવાને કહ્યું-“સ્મશાનમાં પ્રતિમાને સ્વીકારીને રહેલા છે.” વાસુદેવ સ્મશાનમાં ગયો.
 ગજસુકુમાલને મૃતાવસ્થામાં જોયા. ક્રોધે ભરાયેલા વાસુદેવે ભગવાનને પૂછ્યું-“કોણે મુનિને માર્યા
 ?” ભગવાને કહ્યું-“નગરમાં પ્રવેશ કરતાં તમને જોઈ જેનું મસ્તક ફાટશે તેણે.” આ બાજુ બ્રાહ્મણ
 પણ મનુષ્યોને વળાવી પાછો આવતો હતો ત્યારે પ્રવેશ કરતા વાસુદેવને જોયા અને ભયથી સંભ્રાંત
 બ્રાહ્મણના મસ્તકના સેંકડો ટુકડા થઈ ગયા. આ પ્રમાણે ભયરૂપ અધ્યવસાયથી આયુ નાશ પામે 20
 છે. ॥૭૨૪॥

અવતરણિકા : પૂર્વે જે કહ્યું કે-“નિમિત્તથી આયુ ભેદાય છે.” તે અનેક પ્રકારના નિમિત્તનું
 પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ➡

ગાથાર્થ : બંને ગાથાર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

૧૪. ચ પ્રતિમાં સ્થિતઃ દૃષ્ટશ્ચ ધિજ્જાતીયેન, તતઃ કુપિતેન કુણ્ડિકાકણ્ઠં (પાલી) મસ્તકે 25
 દત્ત્વાઙ્ગારૈઃ તસ્ય ભૂતઃ, તસ્ય ચ સમ્યગધ્યસ્યતઃ કેવલં સમુત્પન્નમ્, અન્તકૃચ્ચ સંવૃત્તઃ । વાસુદેવશ્ચ
 ભગવતોઽરિષ્ટનેમેશ્વરણયુગલં નત્વા શેષાંશ્ચ સાધૂન્ વન્દિત્વા પૃચ્છતિ-ભગવન્ ! ક્વ ગજસુકુમાલ ઇતિ ?,
 ભગવતા કથિતં-શ્મશાને પ્રતિમયા સ્થિત આસીત્, વાસુદેવસ્ત્રૈવ ગતઃ, મૃતો દૃષ્ટઃ, કુપિતેન ભગવાન્
 પૃષ્ટઃ-કેનૈષ મારિત ઇતિ ?, ભગવતા ભણિતં-યસ્યૈવ ત્વાં નગરીં પ્રવિશન્તં દૃષ્ટ્વા શીર્ષં સ્ફુટિષ્યતીતિ
 । ધિજ્જાતીયોઽપિ માનુષાન્ પ્રસ્થાપ્ય યાવદ્દૃષ્ટોઽનેન પ્રવિશન્ વાસુદેવઃ, ભયસંભ્રાન્તસ્ય ચ તસ્ય 30
 શીર્ષં ચટદિતિ શતશર્કરં સ્ફુટિતમિતિ ।

મુત્તપુરીસનિરોધે જિળ્ળાજિળ્ળે ય ભોયળે બહુસો ।

ઘંસળઘોલળપીલળ આઝસ્સ ડવઠ્ઠમા ઇ ॥ ૭૨૬ ॥ દારં ॥

- વ્યાખ્યા : દળ્ળકશાશસ્ત્રરજ્જવઃ અગ્નિઃ ડદકપતનં વિષં વ્યાલાઃ શીતોષ્ણમરતિર્ભયં ક્ષુત્પિપાસા ચ વ્યાધિશ્ચ મૂત્રપુરીષનિરોધઃ જીર્ણાજીર્ણે ચ ભોજનં બહુશઃ ઘર્ષણઘોલળપીડનાન્યાયુષઃ
- 5 ઉપક્રમહેતુત્વાદુપક્રમા ઇતે, કારણે કાર્યોપચારાત્, યથા—તન્દુલાન્ વર્ષતિ પર્જન્યસ્તથા આયુર્ઘૃતમિતિ । તત્ર દળ્ળકાદયઃ પ્રસિદ્ધા ઇવ, 'વ્યાલાઃ' સર્પાં ઉચ્યન્તે, ઘર્ષણં ચન્દનસ્યેવ, ઘોલનમ્ અદ્દુષ્ટકાકુલિ-ગૃહીતસન્જ્ઞાલ્યમાનયૂકાયા ઇવ, પીડનમ્ ઇશ્વાદેરિવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ દારં ॥ તથાડઙ્ઘારે સત્યસતિ વા ભિદ્યતે આયુર્યથા—૧૬૦ મરુગો છળે અઢ્ઠાસ વારે મુંજિરુળ સૂલેળ મઓ, અળ્ળો પુળ છુહા ઇ મઓત્તિ । દારં । વેદનાયાં સત્યાં ભિદ્યતે આયુર્યથા શિરોનયનવેદનાદિભિરનેકે મૃતા ઇતિ । દારં ।
- 10 તથા પરાઘાતે સતિ ભિદ્યતે આયુર્યથા—વિંજ્જલે વા તડી ઇ વા ઝાળી ઇ વા પેલ્લિયસ્સેતિ । દારં । તથા સ્પર્શે સતિ ભિદ્યતે આયુર્યથા—તંયાવિસેળં સપ્પેળં છિત્તસ્સ, જહા વા બંધદત્તસ્સ ઇત્થોસ્યળં,

- ટીકાર્થ : દંડ, ચાબુક, શસ્ત્ર, દોરડું, અગ્નિ, પાણીમાં ડૂબવું, વિષ, સાપ, શીતોષ્ણ, અરતિ, ભય, ક્ષુધા, પિપાસા, રોગ, મળ-મૂત્રનો નિરોધ, જીર્ણાજીર્ણમાં અનેકવાર ભોજન. (જીર્ણાજીર્ણ એટલે અર્ધજીર્ણ, તેમાં રસની ગૃહિથી વારંવાર ભોજન કરવું) ઘર્ષણ, ઘોલન, પીડન વગેરે
- 15 આયુષ્યના ઉપક્રમના કારણ હોવાથી આયુષ્યોપક્રમ છે. અહીં કારણમાં (નિમિત્તોમાં) કાર્યનો (આયુ. ઉપક્રમનો) ઉપચાર કરેલ હોવાથી નિમિત્તો પોતે જ આયુ. ઉપક્રમ કહેવાય છે. જેમકે, વરસાદ ચોખાને વરસાવે છે, ઘી એ આયુષ્ય છે.

- (અહીં જો કે વરસાદ પાણીને વરસાવે છે. ઘી આયુષ્યને આપે છે. છતાં પાણી ચોખાને ઉત્પન્ન કરવાનું અને ઘી આયુષ્યને આપવાનું કારણ હોવાથી વરસાદ ચોખાને વરસાવે છે વગેરે
- 20 કહેવાય છે.) અહીં જેમ ચંદનનું ઘર્ષણ થાય, અંગુઠા અને આંગળીવડે જૂને જેમ મસળી નાખવામાં આવે, ચંત્રમાં જેમ શેરડી વગેરેનું પીલવાનું થાય તેમ જીવનું પણ ઘર્ષણ, ઘોલન કે પીડન સમજવું. આમ થતાં આયુ ભેદાય છે.

- (૩) તથા વધુ પ્રમાણમાં આહાર કરવાથી અથવા આહારના અભાવથી આયુ ભેદાય છે. જેમકે, એક બ્રાહ્મણ કોઈક મહોત્સવમાં અઢાર વખત ખાઈને શૂલ (પેટમાં ભયંકર થતી અકળામણ)
- 25 વડે મરી ગયો. અન્ય વળી ભૂખના કારણે મર્યો.

(૪) વેદનાથી આયુ ભેદાય છે જેમકે, કેટલાય લોકો મસ્તક—આંખ વગેરેની વેદનાથી મૃત્યુ પામ્યા. (૫) પરાઘાત થતાં આયુ ભેદાય છે. જેમકે, કાદવમાં ખૂંધી જવાથી, કિનારેથી પડવાથી, ખીણમાં પડવાથી આયુ ભેદાય છે. (૬) સ્પર્શથી → જેની ચામડી ઝેરી હોય તેવા સર્પના સ્પર્શથી

૧૫. ઇકો બ્રાહ્મણઃ ક્ષણેઽષ્ટાદશ વારાન્મુક્ત્વા શૂલેન મૃતઃ, અન્યઃ પુનઃ ક્ષુધા મૃત ઇતિ ।
- 30 ૧૬. કર્દમેન વા તત્થા વા ચન્દ્યા વા પ્રેરિતસ્યેતિ । ૧૭. ત્વગ્વિવેષેળ સર્પેળ સ્પૃષ્ટસ્ય, યથા વા બ્રહ્મદત્તસ્ય સ્ત્રીરત્નં,

તેમિ માં પુત્રેણ સે ભણિયં—મ્મ સદ્ધિ ભોગે મુંજાહિત્તિ, તીર્ણ ભણિયં—ન તરસિ મજ્ઞં ફરિસં વિસહિત્તે, ન પત્તિયદ્, આસો આણિઓ, સો તીર્ણ હૃથેણ મુહાઓ કહિં જાવ છિત્તો, સો ગલિકુળ સુક્કવ્વણ મતો, તહાવિ અપત્તિયંતેણ લોહમયપુરિસો કઓ, તીર્ણ અવરંડિઓ, સોડિવિ વિલીનોત્તિ । દ્વારં । તથા પ્રાણાપાનનિરોધે સત્તિ ભિદ્ધતે આયુર્યથા—છગલગાળં જળણવાહાદિસુ મારિજ્જંતાણં । દ્વારં । એવં સમવિધં ભિદ્ધતે આયુરિત્તિ । ન ચૈત્તસર્વેષામેવ, કિં તુ સોપક્રમાયુષાં ન નિરુપક્રમાયુષામિત્તિ । 5 તત્ર—દેવા નેરડયા વા અસંખવાસાડયા ય તિરિમણુયા । ઉત્તમપુરિસા ય તહા ચરિમસરીરા ય નિરુવકમા ॥ ૧ ॥ સેસા સંસારસ્થા ભડયા નિરુવકમા વ ઇતરે વા । સોવક્રમ—નિરુવક્રમભેદો ભણિઓ સમાસેણ ॥ ૨ ॥ આહ—અધ્યવસાયાદીનાં નિમિત્તત્વાપરિત્યાગાદ્દેવોપન્યાસો વિરુદ્ધત્ત્વે

ઇતિ, ન, આન્તરેતરવિચ્છિત્રોપાધિભેદેન નિમિત્તભેદાનામેવોપન્યાસાત્, સકલજનસાધારણત્વાચ્ચ અથવા બ્રહ્મદત્ત ચકવર્તીના સ્ત્રીરત્નના સ્પર્શથી, તે આ રીતે—બ્રહ્મદત્તના મર્યા પછી પુત્રે તે સ્ત્રીરત્નને કહ્યું કે—“મારી સાથે ભોગ ભોગવ.” તેણીએ કહ્યું—“તું મારા સ્પર્શને સહન કરી શકીશ નહીં.” પુત્રને વિશ્વાસ થતો નથી. તેથી એક ધોડો લાવવામાં આવ્યો. સ્ત્રીરત્ન તે ધોડાને પોતાના હાથે મુખથી લઈ કમર સુધી સ્પર્શ કર્યો. સ્પર્શ થતાંની સાથે તે ધોડાનું શરીર ગળવા લાગ્યું અને વીર્યના ક્ષયથી તે મરી ગયો. તો પણ પુત્રને વિશ્વાસ ન થતાં લોખંડનો પુરુષ તૈયાર કરવામાં આવ્યો. સ્ત્રીરત્ન લોખંડપુરુષને આલિંગન કર્યું તો તે પણ પીગળી ગયો. 15

(૭) પ્રાણાપાનના નિરોધથી જેમકે, યજ્ઞાદિમાં બોકડાદિને મારવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે સાતપ્રકારે આયુ ભેદાય છે. સર્વ જીવોનું આ રીતે આયુ ભેદાય છે એમ નહીં પરંતુ જેઓ સોપક્રમ-આયુષ્યવાળા હોય છે, તેઓનું જ આ રીતે આયુ ભેદાય છે. નિરુપક્રમ-આયુવાળા જીવોનું આ રીતે આયુ ભેદાતું નથી. તેમાં દેવ, નારકો, અસંખ્યવર્ષના આયુવાળા તિર્યચ-મનુષ્યો, ઉત્તમપુરુષો અને ચરમશરીરી જીવો નિરુપક્રમાયુવાળા હોય છે. શેષ સંસારસ્થ જીવોમાં ભજના છે, અર્થાત્ 20 સોપક્રમ કે નિરુપક્રમ આયુષ્યવાળા હોય છે. સોપક્રમ અને નિરુપક્રમનો ભેદ સંક્ષેપથી કહેવાયો.

શંકા : અધ્યવસાયાદિ પણ નિમિત્તો જ હોવાથી જુદા શા માટે કહો છો ?

સંમધાન : આન્તરિક અને બાહ્ય એવી જુદી જુદી ઉપાધિના ભેદથી નિમિત્તભેદોનો જ અહીં ઉપન્યાસ કર્યો છે અને શાસ્ત્રનો આરંભ સકલજનને સાધારણ હોય છે. (આશય એ છે કે—અધ્યવસાયાદિ પણ નિમિત્તો જ છે છતાં નિમિત્તથી તેઓને જુદા કહ્યા તેટલા માત્રથી 25 અધ્યવસાયાદિ નિમિત્ત નથી એવું માની ન લેવું, પણ અધ્યવસાય-વેદનાદિ આન્તરિક અને આહાર-

૧૮. તસ્મિન્ મૃતે પુત્રેણ તસ્યૈ ભણિતં—મયા સાર્ધં ભોગાન્ મુહુર્થે, તયા ભણિતં—ન શક્નોષિ મમ સ્પર્શં વિસોદ્ધું, ન પ્રત્યેતિ, અશ્વ આનીત્તઃ, સ તથા હસ્તૈભ મુઘ્રાત્કટીં યાવત્પૃષ્ઠઃ, સ ગિલિત્વા (વિલીય) શુક્રક્ષયેણ મૃતઃ, તથાપ્યપ્રત્યાયતા લોહમયપુરુષઃ કૃતઃ, તયા આલિઙ્ગિતઃ, સોડિવિ વિલીન ઇતિ । અજાનાં યજ્ઞપાટકાદિષુ માર્યમાણાનામ્ । દેવા નૈરયિકા વા અસંખ્યવર્ષાયુષશ્ચ તિર્યચ્છ્રીનાઃ । ઉત્તમપુરુષાશ્ચ તથા 30 ચરમશરીરાશ્ચ નિરુપક્રમાઃ ॥ ૧ ॥ શેષાઃ સંસારસ્થા ભક્તા નિરુપક્રમા વા ઇતરે વા । સોપક્રમનિરુપક્રમભેદો ભણિતઃ સમાસેન ॥ ૨ ॥

શાસ્ત્રારમ્ભસ્ય, આહ-યદ્યેવમુપક્રમ્યતે આયુસ્તતશ્ચ કૃતનાશોઽકૃતાભ્યાગમશ્ચ, કથમ્ ?, સંવત્સસ્થાતમુપનિબદ્ધમાયુઃ, તસ્યાપાન્તરાલ એવ વ્યપગમાત્કૃતનાશઃ, યેન ચ કર્મણા તદુપક્રમ્યતે તસ્યાકૃતસ્યૈવાભ્યાગમ ઇતિ, અત્રોચ્યતે, યથા વર્ષશતભક્તમપ્યગ્નિકવ્યાધિતસ્યાત્પેનાપિ કાલેનોપમુજ્જાનસ્ય ન કૃતનાશો નાપ્યકૃતાભ્યાગમસ્તદ્વિદિહાપીતિ, આહ ચ ભાષ્યકાર:-

- 5 “^{૧૧}કમ્મોવક્કામિજ્જહ્ અપત્તકાલાંપિ જહ્ તત્તો પત્તા ।
અકયાગમકયનાસામોક્ષાનાસાસયાદોસા ॥ ૧ ॥
ન હિ દીહકાલિયસ્સવિ ણાસો તસ્સાણુભૂતિતો ચિપ્પં ।
બહુકાલાહારસ્સ વ દુયમગ્ગિતરોગિણો ભોગો ॥ ૨ ॥
સર્વં ચ પદેસતયા મુજ્જહ્ કમ્મમણુભાવતો ભઙ્ગતં ।
10 તેણાવસ્સાણુભવે કે કતનાસાદયો તસ્સ ? ॥ ૩ ॥

સ્પર્શાદિ બાહ્ય ઉપાધિઓના ભેદથી નિમિત્તોના અનેક પ્રકાર પડે છે. તેઓનું જ અહીં વર્ણન કર્યું છે. વળી, આ રીતે ઉપાધિભેદથી નિમિત્તોના ભેદોનું દર્શન પણ એટલા માટે કે શાસ્ત્રનો આરંભ સર્વજીવો માટે છે અર્થાત્ મંદબુદ્ધિવાળા જીવો પણ નિમિત્તોના આન્તારિક-બાહ્ય ભેદોને સ્પષ્ટ જાણી શકે.)

- 15 શંકા : જો આ પ્રમાણે આયુ નાશ પામતું હોય તો કૃતનાશ અને અકૃતની પ્રાપ્તિ થવાની આપત્તિ આવશે. તે આ રીતે-કોઈ વ્યક્તિએ એકસો વર્ષનું આયુ બાંધેલું છે. આ આયુ જો ૧૦૦ વર્ષ પહેલા જ નાશ પામતું હોય તો કૃતનો નાશ થઈ જશે. (કારણ કે ૧૦૦ વર્ષનું આયુ તેનાવડે બંધાયું હતું અને કૃત એવા તે ૧૦૦ વર્ષના આયુનો ભોગવટા પહેલા જ નાશ થઈ ગયો.) અને જે કર્મવડે તે આયુનો ઉપક્રમ (નાશ) થાય છે તે કર્મ તો કર્યું નહોતું છતાં તે આવ્યું. માટે અકૃત
20 એવા તે કર્મની પ્રાપ્તિ થવાથી અકૃતનો અભ્યાગમ થાય છે.

- સમાધાન : કોઈ વ્યક્તિએ ૧૦૦ વર્ષ ચાલે એટલું ધાન્ય પોતાના કોઠારમાં ભર્યું. છતાં અચાનક અગ્નિકવ્યાધિથી (પુષ્કળ ભૂખ લાગે તેવા રોગથી) પીડાતા અલ્પકાળમાં પણ તે ધાન્યને ખાતી વ્યક્તિને જેમ કૃતનાશ કે અકૃત-અભ્યાગમ નથી તેમ અહીં પણ જાણવું. આ વિષયમાં ભાષ્યકારે કહ્યું છે કે-“અપ્રાપ્તકાળ એવું પણ કર્મ જો ઉપક્રમાય છે તો અકૃતાગમ-કૃતનાશ અને
25 મોક્ષાનાશ્વાસતા નામના દોષો પ્રાપ્ત થશે. ॥૧॥ જેમ બહુકાળે ભોગવવા યોગ્ય આહારનો ભસ્મક રોગવાળો શીઘ્રપણે ભોગ કરે છે, તેમ દીર્ઘકાળ પર્યંત ભોગ્ય કર્મનો નાશ થતો નથી, પણ અનુભૂતિથી શીઘ્ર ક્ષય થાય છે ॥૨॥ બધા જ કર્મો પ્રદેશોદયથી તો ભોગવાય જ છે. વિપાકોદયથી ભજના જાણવી. તેથી બધા જ કર્મો અવશ્ય ભોગવાતા હોવાથી કૃતનાશાદિ દોષો તેને કેવી રીતે

૧૧. કર્મોપક્રમ્યતે અપ્રાપ્તકાલેઽપિ યદિ તતઃ પ્રાપ્તાઃ । અકૃતાગમકૃતનાશમોક્ષાનાશ્વાસતાદોષાઃ
30 ॥૧॥ ન હિ દીર્ઘકાલિકસ્યાપિ નાશસ્તસ્યાનુભૂતિતઃ ક્ષિપ્રમ્ । બહુકાલીનાહારસ્યેવ દ્રુતમગ્નિકરોગિણો ભોગઃ ॥૨॥ સર્વં ચ પ્રદેશતયા મુજ્યતે કર્મ અનુભાવતો ભક્તમ્ । તેનાવશ્યાનુભવે કે કૃતનાશાદ-
યસ્તસ્ય ? ॥૩॥

કિંચિદકાલેઽવિ ફલં પાવિજ્જઙ્ગ પચ્ચણ્ણ ય કાલેણ ।
તહ કમ્મં પાવિજ્જઙ્ગ કાલેણવિ પચ્ચણ્ણ અણ્ણ ॥ ૪ ॥
જહ વા દીહા રજ્જૂ ડજ્જઙ્ગ કાલેણ પુજિયા સ્વિય્ણં ।
વિતતો પટોઽવિ સુસ્સઙ્ગ પિંડીભૂતો ય કાલેણ ॥ ૫ ॥”

૫. ઇત્યાદિ । તતશ્ચ યથોક્તદોષાનુપપત્તિરિતિ દ્વારગાથાવચ્યવર્થઃ । વ્યાખ્યાત ઉપક્રમકાલઃ, સામ્પ્રતં દેશકાલદ્વારાવચ્યવર્થ ઉચ્યતે—તત્ર દેશકાલઃ પ્રસ્તાવોઽભિધીયતે, સ ચ પ્રશસ્તોઽપ્રશસ્તશ્ચ,

આવે ?” (વિ.આ.ભા. ગાથા ૨૦૪૭-૪૮-૪૯ —આ ગાથાઓનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે — પૂર્વપક્ષઃ દીર્ઘસ્થિતિવાળું એવું પણ કર્મ પોતાનો સમય પ્રાપ્ત થાય તે પહેલા જો નાશ પામતું હોય તો અકૃતાગમાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય, તે આ રીતે—લાંબા કાળે ભોગ્ય કર્મ ઉપક્રમથી હમણાં જ વેદાતું હોવાથી, આ કાળે વેદાય તેવું કર્મ પૂર્વે કરાયું ન હતું અને છતાં ઉદયમાં આવ્યું તેથી અકૃતનો આગમ થયો. તથા દીર્ઘકાળે ભોગ્ય કર્મ ઉપક્રમથી વહેલું ઉદયમાં આવ્યું. આમ દીર્ઘસ્થિતિરૂપે કરાયેલ કર્મનો વહેલો નાશ થવાથી કૃતનાશ દોષ આવ્યો. તથા આ રીતે દોષ આવતા મોક્ષમાં પણ અનાથાસ થશે કારણ કે, આ રીતે તો સિદ્ધોને પણ અકૃતકર્મોનો આગમ થતાં સંસારની પ્રાપ્તિ અને સંસારીજીવોને કૃતનો નાશ થતાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવાની આપત્તિ આવે.

ઉત્તરપક્ષ : આવા દોષો આવશે નહીં કારણ કે દીર્ઘકાળભોગ્ય કર્મો ભોગવ્યા વિના જ જો નાશ પામતા હોત તો કૃતનાશાદિ દોષો આવત, પરંતુ અહીં એમ થતું નથી. જેમ દીર્ઘકાળભોગ્ય આહારને ભસ્મકરોગવાળી વ્યક્તિ સ્વલ્પકાળમાં ભોગવે છે, તેમ જીવ પણ દીર્ઘકાળભોગ્ય કર્મોને ઉપક્રમ દ્વારા સીધા ભોગવી નાંખે છે. ભોગવ્યા વિના તેનો નાશ થતો નથી, કારણ કે સર્વ કર્મો પ્રદેશોદયથી તો ભોગવાય જ છે. અનુભાવથી=વિપાકોદયથી કર્મોને ભોગવવામાં ભજના જાણવી. આમ, સર્વ કર્મો અવશ્ય ભોગવાતા હોવાથી કૃતનાશાદિ દોષો ક્યાંથી આવે ?)

૨૦. તથા જેમ આમ્રાદિવૃક્ષનું ફળ ઘાસાદિમાં ઢાંકવાથી અકાળે પાકે છે તો કો'ક વૃક્ષ પર રહેલું છતું કાળે જ પાકે છે. તેમ કો'ક કર્મ કાળ પાકતાં ઉદયમાં આવે, તો કો'ક કર્મ વહેલું ઉદયમાં આવે છે ॥૪॥ અથવા જેમ લાંબી દોરી ઘણાં કાળે બળે છે, તો વાળેલી દોરી અલ્પકાળમાં બળે છે. અથવા ખોલીને સૂકવેલું કપડું અલ્પકાળમાં સૂકાય છે, તો વાળેલું વસ્ત્ર ઘણાં કાળે સૂકાય છે તેમ અહીં પણ જાણવું. ॥૫॥ વિ.આ.ભા.ગા. ૨૦૫૮-૨૦૬૧ ॥ તેથી કહેવાયેલા દોષો ઘટતા નથી. આ પ્રમાણે દ્વારગાથાનો વિસ્તારાર્થ પૂર્ણ થયો. તે સાથે ઉપક્રમકાળદ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું. ॥૭૨૫-૭૨૬॥

અવતરણિકા : હવે (ગા. ૬૬૦માં બતાવેલ) દેશકાળદ્વારનો વિસ્તારાર્થ કહેવાય છે. તેમાં દેશકાળ એટલે અવસર જાણવો અને તે પ્રશસ-અપ્રશસ્ત એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં પ્રશસ્તાવસરનું

૨૦. કિંચિદકાલેઽપિ ફલં પાચ્યતે પચ્યતે ચ કાલેન । તથા કર્મ પાચ્યતે કાલેનાપિ પચ્યતેઽન્યત્ ॥૪॥ યથા વા દીર્ઘા રજ્જૂર્દહ્યતે કાલેન પુજિતા ક્ષિપ્રમ્ । વિતતઃ પટોઽપિ શુષ્યતિ પિંડીભૂતશ્ચ કાલેન ॥૫॥

તત્ર પ્રશસ્તસ્વરૂપપ્રતિપાદનાયાહ-

નિદ્મમગં ચ ગામં મહિલાથૂમં ચ સુણ્ણયં દદું ।

ળીયં ચ કાગા ઓલેન્તિ જાયા ધિક્ખસ્સ હરહરા ॥ ૭૨૭ ॥

- વ્યાખ્યા : નિદ્મમકં ચ ગ્રામં મહિલાસ્તૂપં ચ કૂપતટમિત્યર્થઃ, શૂન્યં દૃષ્ટ્વા, તથા નીચં ચ
5 કાકાઃ 'ઓલિન્તિ' ત્તિ ગૃહાણિ પ્રતિ પરિભ્રમન્તિ, તાંશ્ચ દૃષ્ટ્વા વિદ્યાત્ યથા જાતા ભૈક્ષસ્ય 'હરહરે'ત્યતીવ
ભિક્ષાપ્રસ્તાવ ઇતિ, પાઠાન્તરં વા 'નીયં ચ કા઼ ઓલિન્તે' દૃષ્ટ્વેત્યનુવર્તત ઇતિ ગાથાર્થઃ।

અપ્રશસ્તદેશકાલસ્વરૂપાભિધિત્સયાઽઽહ -

નિમ્મચ્છિયં મહું પાયડો ણિહી યજ્જગાવણો સુણ્ણો ।

જા યંગણે પસુત્તા પઠ્થવઙ્ગયા ય મત્તા ય ॥ ૭૨૮ ॥ દારં ॥

- 10 વ્યાખ્યા : નિર્માક્ષિકં મધુ, પ્રકટો નિધિઃ, યાદ્યકાપણઃ શૂન્યઃ, કુલ્લૂરિકાપણ ઇતિ
ભાવાર્થઃ, અતો મધ્વાદીનાં ગ્રહણપ્રસ્તાવઃ, તથા યા ચાઙ્ગણે પ્રસુમા પ્રોષિતપતિકા ચ મત્તા ચ
તસ્યા અપિ ગ્રહણં પ્રતિ પ્રસ્તાવ એવેતિ, આસવેન મદનાકુલીકૃતત્વાત્તસ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ । દારં ।

ઇદાનીં કાલકાલઃ પ્રતિપાદ્યતે-કાલસ્ય-સત્ત્વસ્ય શ્વાદેઃ કાલો-મરણં કાલકાલઃ, અમુમેવાર્થ
પ્રતિપાદયન્નાહ-

- 15 કાલેણ કઓ કાલો અમ્હં સજ્ઝાયદેસકાલંમિ ।

તો તેણ હઓ કાલો અકાલકાલં કરેતેણં ॥ ૭૨૯ ॥

સ્વરૂપ બતાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

- 20 ટીકાર્થ : (રસોઈની પરિસમાપ્તિ થવાથી) નિર્ધૂમ એવા ગામને અને શૂન્ય એવા કૂવાના
તટને જોઈને તથા કાગડાઓ ધરની નજીક ભમે છે તેઓને જોઈને જણાય છે કે ભિક્ષાની વેળા
થઈ ગઈ છે. પાઠાન્તરમાં - "ધરની નજીક ભમતા કાગડાઓ" એ પ્રમાણે પાઠ છે ત્યાં 'જોઈને'
શબ્દ જોડી દેવો. ॥૭૨૭॥

અવતરણિકા : હવે અપ્રશસ્ત દેશકાળના સ્વરૂપને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

- 25 ટીકાર્થ : મધમાખી વિનાનો મધપુડો, પ્રગટ નિધિ, શૂન્ય એવી પાદ્યપદાર્થોની દુકાન, આ
બધાને જોઈ તે મધાદિ વસ્તુને ગ્રહણ કરવાનો અવસર જણાય છે. તથા આંગણમાં સૂતેલી,
બહારગામ ગયેલો છે પતિ જેનો તેવી અને મત્ત સ્ત્રી દારૂ પીવાથી મદનભાવ(કામ)વડે આકુચિત
કરાયેલી હોવાથી તેણીનો પણ ગ્રહણ પ્રત્યે અવસર જણાય છે. ॥૭૨૮॥

અવતરણિકા : હવે કાળકાળ પ્રતિપાદન કરાય છે. કૂતરાદિ જીવરૂપ કાળનો કાળ એટલે

- 30 મરણ તે કાળકાળ કહેવાય છે. આ જ અર્થનું પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

વ્યાખ્યા : 'કાલેન' શુના 'કૃતઃ કાલઃ' કૃતં મરણમ્ અસ્માકં સ્વાધ્યાયદેશકાલે તતોઽનેન
હતઃ કાલઃ—મગ્નઃ સ્વાધ્યાયકાલઃ, 'અકાલે' અપ્રસ્તાવે 'કાલં' મરણં કુર્વતેતિ ગાથાર્થઃ । દ્વારમ્ ।

ઇદાનીં પ્રમાણકાલઃ પ્રતિપાદ્યતે—તત્રાદ્ધાકાલવિશેષ એવ મનુષ્યલોકાન્તર્વર્ત્તી
વિશિષ્ટવ્યવહારહેતુઃ અર્હનિશરૂપઃ પ્રમાણકાલ ઇતિ, આહ ચ—

દુવિહો પમાણકાલો દિવસપમાણં ચ હોઙ રાઈ અ ।

5

ચઝપોરિસિઓ દિવસો રાતી ચઝપોરિસી ચેવ ॥ ૭૩૦ ॥

વ્યાખ્યા : દ્વિવિધઃ પ્રમાણકાલઃ—દિવસપ્રમાણં ચ ભવતિ રાત્રિશ્ચ, ચતુષ્પૌરુષિકો દિવસઃ
રાત્રિશ્ચતુષ્પૌરુષ્યેવ, તતશ્ચ પ્રમાણમેવ કાલઃ પ્રમાણકાલઃ, પૌરુષીપ્રમાણં ત્વન્યત્રોત્કૃષ્ટહીનાદિભેદભિન્નં
પ્રતિપાદિતમેવેતિ ગાથાર્થઃ । દ્વારં ।

ઇદાનીં વર્ણકાલસ્વરૂપપ્રદર્શનાયાહ—

10

પંચઙહં વળ્ણાણં જો ખલુ વળ્ણેણ કાલઓ વળ્ણો ।

સો હોઙ વળ્ણકાલો વળ્ણિજ્ઞઙ જો વ જં કાલં ॥ ૭૩૧ ॥

વ્યાખ્યા : પચ્ચાનાં શુક્લાદીનાં વળ્ણાનાં યઃ ખલુ વળ્ણેન છાયયા કાલકો વળ્ણઃ,
ખલુશબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાત્કૃષ્ણ એવ, અનેન ગૌરાદેર્નામકૃષ્ણસ્ય ચ વ્યવચ્છેદઃ, સ ભવતિ વર્ણકાલઃ,
વર્ણશ્ચાસૌ કાલશ્ચેતિ વર્ણકાલઃ, 'વળ્ણિજ્ઞઙ જો વ જં કાલં'તિ વળ્ણાનં વળ્ણઃ, પ્રરૂપણમિત્યર્થઃ, 15

ટીકાર્થ : અમારા સ્વાધ્યાયના અવસરે કૂતરો મરણ પામ્યો. તેથી અકાળે મરણ પામતા
કૂતરાએ સ્વાધ્યાય કાળ હણ્યો. ॥૭૨૮॥

અવતરણિકા : હવે પ્રમાણકાળ કહેવાય છે — તેમાં મનુષ્યલોકમાં થનારો, વિશિષ્ટવ્યવહારનું
કારણ, એવો રાતદિવસરૂપ અદ્ધાકાળવિશેષ જ પ્રમાણકાળ છે. કહ્યું છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

20

ટીકાર્થ : બે પ્રકારનો પ્રમાણકાળ છે — દિવસ અને રાત્રિ. તેમાં ચારપ્રહર પ્રમાણ દિવસ
અને ચારપ્રહર પ્રમાણ જ રાત્રિકાળ છે. તેથી પ્રમાણ એ જ કાળ તે પ્રમાણકાળ. અન્ય ગ્રંથોમાં
પ્રહરનું પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ-હીનાદિભેદોવાળું કહ્યું જ છે. (તેથી અહીં બતાવવામાં આવતું નથી.)
॥૭૩૦॥

અવતરણિકા : હવે વર્ણકાળનું સ્વરૂપ દેખાડવા માટે કહે છે ⇨

25

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : શુક્લાદિ પાંચ વર્ણોમાંથી જે વર્ણ છાયાવડે કાળો છે તે વર્ણકાળ છે. (અર્થાત્
કૃષ્ણવર્ણ વર્ણકાળ છે.) મૂળગાથામાં “ખલુ” શબ્દ “જ”કાર અર્થમાં હોવાથી જે કૃષ્ણ છે તે જ
વર્ણકાળ છે એમ અર્થ જાણવો. અહીં ‘એવ’કાર દ્વારા શુક્લાદિ અને નામકૃષ્ણ (કૃષ્ણ એવું કોઈનું
નામ હોય, પણ વર્ણ ગોરો હોય તેવા)ની બાદબાકી જાણવી. વર્ણ એવો જે કાળ તે વર્ણકાળ,
એ પ્રમાણે સમાસ કરવો. હવે “વળ્ણિજ્ઞઙ જો વ જં કાલં” શબ્દનો અર્થ કરે છે કે — વર્ણન 30

તતશ્ચ વર્ણયંતે-પ્રસ્તુત્યંતે યો વા કશ્ચિત્પદાર્થો યત્કાલં સ વર્ણનકાલઃ, વર્ણનપ્રધાનઃ કાલો વર્ણનકાલ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઇદાનીં ભાવકાલઃ પ્રતિપાદ્યતે-ભાવાનામૌદયિકાદીનાં સ્થિતિર્ભાવકાલ ઇતિ, આહ ચ-
સાદીસપજ્જવસિઓ ચઽભંગવિભાગભાવના એત્થં ।

5 ઓદય્યાદીયાણં તં જાણસુ ભાવકાલં તુ ॥ ૭૩૨ ॥

વ્યાખ્યા : સાદિઃ સપર્યવસિતશ્ચતુર્ભંગવિભાગભાવના અત્ર કાર્યા, કેષામ્ ?-ઔદયિકાદીનાં ભાવાનામિતિ, તતશ્ચ યોડસૌ વિભાગભાવનાવિષયસ્તં જાનીહિ ભાવકાલં તુ, ઇયમક્ષરગમનિકા, અયં ભાવાર્થઃ-ઔદયિકો ભાવઃ સાદિઃ સપર્યવસાનઃ સાદિરપર્યવસાનઃ અનાદિઃસપર્યવસાનઃ અનાદિરપર્યવસાન ઇત્યેવમૌપશમિકાદિષ્વપિ ચતુર્ભંગિકા દ્રષ્ટવ્યા, ઇયં પુનરત્ર વિભાગભાવના-
10 ઔદયિકચતુર્ભંગિકાયાં દ્વિતીયભંગશૂન્યાનાં શેષભંગનામયં વિષયઃ-નારકાદીનાં નારકાદિભવઃ ચતુર્ભંગિકાદિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાનઃ, મિથ્યાત્વાદયો ભવ્યાનામૌદયિકો ભાવોડનાદિસપર્યવસાનઃ, સ એવાભવ્યાનાં ચરમભંગ ઇતિ । ઉક્તઃ ઔદયિકઃ, ઔપશમિકચતુર્ભંગિકાયાં તુ દ્વયાદયઃ શૂન્યા એવ, પ્રથમભંગસ્ત્વૌપશમિકસમ્યક્ત્વાદયઃ, ઔપશમિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાન ઇતિ । ઉક્ત

કરવું તે વર્ણ (અહીં વર્ણ શબ્દનો 'રંગ' એ પ્રમાણે અર્થ કરવો નહીં, પણ વર્ણન અર્થ કરવો.)

15 તેથી જે કોઈ પદાર્થ જે કાળે વર્ણન કરાય, તે કાળ વર્ણકાળ કહેવાય છે. અહીં વર્ણપ્રધાન એવો કાળ તે વર્ણકાળ એ પ્રમાણે સમાસ કરવો. ॥૭૩૧॥

અવતરણિકા : હવે ભાવકાળ પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં ઔદયિક ભાવોની જે સ્થિતિ તે ભાવકાળ જાણવો. તે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ઔદયિકાદિભાવોની સાદિ-સપર્યવસિત વગેરે ચતુર્ભંગીની ભાવના અહીં કરવા
20 યોગ્ય છે. આ ચતુર્ભંગીવિષયક ભાવના એ ભાવકાળ જાણવો.

ટીકાર્થ : સાદિ-સાંત વગેરે ચતુર્ભંગોના વિભાગની ભાવના કરવા યોગ્ય છે, કોની ? તે કહે છે- ઔદયિકાદિ ભાવોની, આ જે વિભાગભાવનાનો વિષય છે તેને ભાવકાળ તું જાણ. આ અક્ષરાર્થ થયો. ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો કે - ઔદયિકભાવ એ સાદિ-સાંત, સાદિ-અનંત, અનાદિ-સાંત અને અનાદિ-અનંત એમ ચાર પ્રકારે છે. આ જ પ્રમાણે ઔપશમિકાદિભાવોમાં પણ
25 ચાર પ્રકાર જાણી લેવા. વિભાગની વિચારણા આ પ્રમાણે જાણવી : ઔદયિકની ચતુર્ભંગીમાં બીજા ભાંગાથી શૂન્ય એવા શેષભાંગા આ રીતે ઘટશે-(૧) સાદિ-સાંત=નારકાદિનો નારકાદિભવરૂપ ઔદયિકભાવ એ સાદિસાંત છે. (૨) ભવ્યજીવોનો મિથ્યાત્વાદિરૂપ ઔદયિકભાવ અનાદિ-સાંત હોય છે. (૩) આ જ મિથ્યાત્વાદિરૂપ ઔદયિકભાવ અભવ્યોને અનાદિ-અનંત જાણવો. ઔદયિકભાવ કહ્યો.

30 ઔપશમિકભાવની ચતુર્ભંગીમાં પ્રથમ સિવાયના ભાંગા શૂન્ય જાણવા. તથા ઔપશમિક-સમ્યક્ત્વાદિરૂપ ઔપશમિકભાવ સાદિ-સાંત જાણવો. ઔપશમિકભાવ કહ્યો. ક્ષાયિક-ચતુર્ભંગીમાં

ઔપશમિકઃ, ક્ષાયિકચતુર્ભંગિકાયાં તુ ત્રાદયઃ શૂન્યા એવ, ક્ષાયિકં ચારિત્રં દાનાદિલબ્ધિપદ્ધત્ત્વં
ચ ક્ષાયિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાનઃ, સિદ્ધસ્ય ચારિત્ર્યચારિત્ર્યાદિવિકલ્પાતીતત્વાત્, ક્ષાયિકજ્ઞાનદર્શને
તુ સાદિસપર્યવસાને ઇતિ, અન્યે તુ દ્વિતીયભદ્ગ એવ સર્વમિદં પ્રતિપાદયન્તિ । ઉક્તઃ ક્ષાયિકઃ,
ક્ષાયોપશમિકચતુર્ભંગિકાયાં દ્વિતીયભદ્ગશૂન્યાનાં શેષભદ્ગાનામયં વિષયઃ—ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ 5
ક્ષાયોપશમિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાનઃ, મત્યજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાને ભવ્યાનામનાદિસપર્યવસાને, એતે
એવાભવ્યાનાં ચરમભદ્ગ ઇતિ । ઉક્તઃ ક્ષાયોપશમિકઃ, પારિણામિકચતુર્ભંગિકાયાં દ્વિતીયભદ્ગશૂન્યાનાં
શેષભદ્ગાનામયં ગોચરઃ—પુદ્ગલકાયે દ્વ્યણુકાદિઃ પારિણામિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાનઃ, ભવ્યત્વં
ભવ્યાનામનાદિઃ સપર્યવસાનઃ, જીવત્વં પુનઃ ચરમભદ્ગ ઇતિ, ઉક્તઃ પારિણામિકઃ । ઉક્તાર્થસદ્ગ્રહગાથા—
“ભયં દુતિયાદીયા ભંગા વજ્જેતુ બિદ્ધયં સેસે । ભવમિચ્છસમ્મચરણે દિદ્ધીનાણેતરાણુભવ્વજિણે 10
॥ ૧ ॥” ઇતિ ગાથાર્થઃ —

ત્રીજો-ચોથો ભાંગો શૂન્ય છે. ક્ષાયિક ચારિત્ર અને ક્ષાયિક દાનાદિ-લબ્ધિપંચકરૂપ ક્ષાયિકભાવ સાદિ-
સાંત જાણવો, કારણ કે સિદ્ધો ચારિત્રી-અચારિત્રીરૂપ વિકલ્પો રહિત છે. તથા ક્ષાયિકજ્ઞાન-દર્શન
સાદિ-અનંત છે. કેટલાક આચાર્યો ચારિત્ર-લબ્ધિપંચક-જ્ઞાન અને દર્શન સર્વ સાદિ-અનંતરૂપ બીજા
ભાંગામાં જ ઘટાવે છે. (કારણ કે તેઓ સિદ્ધોને પણ ચારિત્ર માને છે. મૂળ-ઉત્તરગુણાત્મક ચારિત્રનો
સિદ્ધોમાં અભાવ હોવાથી સિદ્ધો ચારિત્રી નથી એમ કહેવાય છે પરંતુ “ચારિત્રં 15
સ્થિતારૂપમેતત્સિદ્ધેષ્વપીવ્યતે” ઇતિ જ્ઞાનસાર (સ્થિરતાષ્ટક) વચનાદ સિદ્ધોમાં પણ સ્થિરતારૂપ
ચારિત્ર સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. એટલે આ ચારિત્રને આશ્રયી સાદિ-અનંત ભાંગો ઘટી જાય છે.
આની વિસ્તૃત ચર્ચા અધ્યાત્મમતપરીક્ષામાં છે, તેમાંથી જોઈ શકાય.) ક્ષાયિકભાવ કલ્પો.

ક્ષાયોપશમિક ચતુર્ભંગીમાં બીજા ભાંગાથી રહિત શેષભાંગાઓ આ પ્રમાણે ઘટે છે- પ્રથમ
ચાર જ્ઞાનાત્મક ક્ષાયોપશમિકભાવ એ સાદિ-સાંત, મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન ભવ્યજીવોને 20
અનાદિ-સાંત, અને અભવ્યોને આ જ અનાદિ-અનંત જાણવા. ક્ષાયોપશમિકભાવ કલ્પો.

પારિણામિકચતુર્ભંગીમાં બીજાભાંગાથી રહિત શેષભાંગાઓની ઘટના — પુદ્ગલવાસ્તિકાયમાં
દ્વ્યણુકાદિરૂપ પારિણામિકભાવ સાદિ-સાંત, ભવ્યજીવોનું ભવ્યત્વ અનાદિ-સાંત અને જીવત્વ એ
અનાદિ-અનંત જાણવું. પારિણામિક કલ્પો. ઉપર કહેવાયેલ અર્થનો—સંગ્રહ કરનારી ગાથા :
(ઔદયિક-ઔપશમિક અને ક્ષાયિકભાવોમાં ક્રમશઃ) (મ) બીજો, બીજા વગેરે અને ત્રીજા વગેરે ભાંગા 25
છોડીને તથા શેષમાં (ક્ષાયોપશમિક અને પારિણામિકમાં) બીજો ભાંગો છોડીને શેષ ભાંગા જાણવા.
(તેઓનો વિષય આ પ્રમાણે) ભવ, મિથ્યાત્વ, સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન,
પરમાણુ, ભવ્યત્વ અને જીવત્વ ક્રમશઃ વિષયો જાણવા. (આમ, સાદિ-સાંતાદિ જે સ્થિતિ તે
ભાવકાળ જાણવો.) ॥૭૩૨॥

૨૧. (ઔદયિકાદ્યનુક્રમેણ) દ્વિતીયં દ્વિતીયાદીન્ તૃતીયાદીન્ ભદ્ગાન્ વર્જયિત્વા શેષયોરપિ દ્વિતીયં 30
વર્જયિત્વા (૩-૧-૨-૩-૩ ભદ્ગાઃ) ભવે મિથ્યાત્વે (ભવ્યેઽભવ્યે ચ) (ઔ) સમ્યક્ત્વે (ક્ષા.) ચરણે (વ્રતરૂપે)
(ક્ષાયો.) દર્શનજ્ઞાનયોઃ મત્યાદૌ અજ્ઞાને (ભવ્યે અભવ્યે ચ) (પા.) અણૌ ભવ્યત્વે જીવત્વે ॥ ૧ ॥

एत्थं पुण अहिगारो पमाणकालेण होइ नायव्वो ।

खेत्तंमि कंमि काले विभासियं जिणवरिंदेणं ? ॥ ७३३ ॥

- વ્યાખ્યા : 'અત્ર પુનઃ' અનેકવિધકાલપ્રરૂપણાયામ્ 'અધિકારઃ' પ્રયોજનં પ્રસ્તાવઃ પ્રમાણ-
કાલેન ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ । આહ—'દલ્લે અદ્ધ' इत्यादिद्वारागाथायां 'पणयं तु भावेणंती'त्युक्तं,
5 साम्प्रतमत्र पुनरधिकारः प्रमाणकालेन भवति ज्ञातव्य इत्युच्यमानं कथं न विरुद्धयत इति ?,
उच्यते, क्षायिकभावकाले भगवता प्रमाणकाले च पूर्वाह्णे सामायिकं भाषितमित्यविरोधः । अथवा
प्रमाणकालोऽपि भावकाल एव, तस्याद्धाकालस्वरूपत्वादित्यलं विस्तरेणेति । 'उद्देसे निद्देसे ये'
त्याद्युपोद्घातनिर्युक्तिप्रतिबद्धद्वारागाथाद्वयस्य व्याख्यातं कालद्वारमिति । साम्प्रतं यत्र क्षेत्रे भाषितं
सामायिकं तदजानन् प्रमाणकालस्य चानेकरूपत्वाद्विशेषमजानन् गाथापश्चाद्ब्रूमाह चोदकः—
10 'खेत्तंमि कंमि काले विभासियं जिणवरिंदेणं ?' इति गाथार्थः ॥

चोदकप्रश्नोत्तरप्रतिपिपादयिषयाऽऽह —

वइसाहसुद्धएक्कारसीएँ पुव्वणहदेसकालंमि ।

महसेणवणुज्जाणे अणंतरं परंपरं सेसं ॥ ७३४ ॥

- ગાથાર્થ : અહીં વળી પ્રમાણકાળવડે અધિકાર જાણવો. કયા ક્ષેત્રમાં અને કયા કાળમાં
15 જિનવરેન્દ્રોએ સામાયિક કહ્યું ?
ટીકાર્થ : અહીં અનેક પ્રકારના કાળની પ્રરૂપણામાં પ્રમાણકાળનું પ્રયોજન છે.
શંકા : “દલ્લે અદ્ધ....” દ્વારગાથામાં (ગા. ૬૬૦) “ભાવકાળવડે પ્રયોજન છે” એમ કહ્યું
હતું. અને અહીં તમે પ્રમાણકાળનો અધિકાર કહો છો. તો પરસ્પર વિરોધ ન આવે ?
સમાધાન : ભગવાને ક્ષાયિકભાવકાળમાં અને પૂર્વાહ્નરૂપ પ્રમાણકાળમાં સામાયિક કહ્યું હતું.
20 તેથી “પ્રમાણકાળનું અહીં પ્રયોજન છે” એવું કહેવામાં કોઈ દોષ નથી. (આશય એ છે કે—
પ્રભુએ ક્ષાયિકભાવકાળમાં સામાયિક કહ્યું હતું માટે પૂર્વે ભાવકાળનું પ્રયોજન કહ્યું. તથા પૂર્વાહ્નસમયે
સામાયિક કહ્યું હતું માટે અહીં પ્રમાણકાળનું પ્રયોજન કહ્યું.) અથવા પ્રમાણકાળ પણ ભાવકાળ
જ છે, કારણ કે તે અદ્ધાકાળ સ્વરૂપ છે. (અર્થાત્ ^(મ)પ્રમાણકાળ એ દિવસ-રાત્રિરૂપ અદ્ધાકાળનો
પર્યાય છે અને પર્યાય એ ભાવ જ છે માટે પ્રમાણકાળ પણ ભાવકાળ જ છે.) તેથી વધુ વિસ્તારથી
25 સર્યુ. આ પ્રમાણે “उद्देसे निद्देसे य.....” વગેરે ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિને જણાવનારી બંને દ્વારગાથા
(ગા. ૧૪૦-૧૪૧)માં રહેલ કાળદ્વારનું વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે જે ક્ષેત્રમાં પ્રભુએ સામાયિક કહ્યું
તે ક્ષેત્રને નહીં જાણતો અને પ્રમાણકાળ અનેક પ્રકારના હોવાથી વિશેષને (સમય, આવલિકા
વગેરે અનેક ભેદોમાંથી કયા પ્રકારના પ્રમાણકાળમાં સામાયિક કહ્યું તે વિશેષ પ્રમાણકાળને) નહીં
જાણતો શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે-કયા ક્ષેત્રમાં અને કયા કાળમાં જિનવરેન્દ્રે સામાયિક કહ્યું ? ॥૭૩૩॥
30 અવતરણિકા : આ રીતના શિષ્યના પ્રશ્નના ઉત્તરનું પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨
ગાથાર્થ : वैशाखसुष्ट अगियारसने दिवसे प्रथम पौरुषीमां महसेननामना उद्यानंमां
सामायिकनी अनंतर उत्पत्ति थई અને શેષ ક્ષેત્રમાં પરંપર ઉત્પત્તિ થઈ.

વ્યાખ્યા : વૈશાખશુદ્ધૈકાદશ્યાં 'પૂર્વાહ્લદેશકાલે' પ્રથમપૌરુષ્યામિતિ ભાવાર્થઃ । કાલસ્યાન્ત-
રદ્વત્વઘ્વાપનાર્થમેવ પ્રશ્નવ્યત્યયેન નિર્દેશઃ । મહસેનવનોદ્યાને ક્ષેત્રે અનન્તરનિર્ગમઃ સામાયિકસ્ય,
'પરમ્પરં સેસં' તિ શેષં ક્ષેત્રજાતમધિકૃત્ય પરમ્પરનિર્ગમસ્તસ્યેતિ, આહ ચ ભાષ્યકારઃ—

“^{૧૨}સ્તં મહસેનવણોલ્લખ્યં જત્ય નિર્ગમ્યં પુલ્લિં ।

સામાયિકમન્ત્રેસુ ય પરંપરવિગિગમો તસ્સ ॥ ૧ ॥”

5

ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ગતં મૂલદ્વારગાથાદ્યપ્રતિબદ્ધં ક્ષેત્રદ્વારમ્, ઇહ ચ ક્ષેત્રકાલપુરુષદ્વારાણાં
નિર્ગમદ્વિતા વ્યાખ્યાતૈવ, તત્તશ્ચ નિર્ગમદ્વારવ્યાચિખ્યાસયાઽઽહ—'નામં ઠવણા દવિણે ચ્વેત્તે કાલે તહેવ
ભાવે ય । एसो उ निग्गमस्सा निक्खेवो छव्विहो होइ' તિ ચેયં ગાથોપન્યસ્તા અસ્યા એવ ભાવનિર્ગમ-
પ્રતિપાદનાયાહ નિર્યુત્તિકારઃ—

ટીકાર્થઃ : વૈશાખસુદ અગિયારસના દિવસે પ્રથમ પ્રહરમાં (સામાયિકની ઉત્પત્તિ થઈ.) અહીં 10
કાળ એ આંતરિક અંગ છે એ જણાવવા માટે પ્રશ્નથી વિપરીત નિર્દેશ કર્યો છે. (અર્થાત્ પ્રશ્નકારના
પ્રશ્નમાં પ્રથમ ક્ષેત્ર અને પછી કાળનો નિર્દેશ કર્યો છે. જ્યારે ઉત્તરમાં પ્રથમ કાળ અને પછી
ક્ષેત્રનો નિર્દેશ કર્યો છે તે કાળની મહત્તા બતાવવા કર્યો છે.) મહસેનનામના ઉદ્યાનમાં સામાયિકની
અનંતર ઉત્પત્તિ થઈ. તથા શેષ ક્ષેત્રોમાં સામાયિકની પરંપરાએ ઉત્પત્તિ થઈ. ભાષ્યકારના વચનો
જણાવે છે - “ક્ષેત્ર તરીકે મહસેનવનથી ઉપલક્ષિત ક્ષેત્ર જણવું કે જ્યાં પ્રથમવાર સામાયિક ઉત્પન્ન 15
થયું. અને અન્ય ક્ષેત્રોમાં સામાયિકનો પરંપરાએ નિર્ગમ જણવો.” ॥૭૩૪॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે મૂળદ્વારગાથાદ્યમાં રહેલ ક્ષેત્રદ્વાર પૂર્ણ થયું. અહીં ક્ષેત્ર-કાળ
અને પુરુષદ્વારો એ ત્રણે નિર્ગમના અંગો તરીકે (ગા. ૧૪૫માં) કહેવાઈ ગયા છે. તેથી હવે
નિર્ગમદ્વારની વ્યાખ્યા કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે - “નામાદિ છ પ્રકારે નિર્ગમના નિક્ષેપા છે”
એ પ્રમાણે પૂર્વે જે ગાથા (૧૪૫) કહી તેમાં રહેલ ભાવનિર્ગમનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે— 20

(ભાવાર્થ એ છે કે— ^(૧)ગા. ૧૪૦મી જે દ્વારગાથા છે તેનું વર્ણન ચાલી રહ્યું છે. તેમાં
ઉદ્દેશ-નિર્દેશ અને ત્યારપછી નિર્ગમદ્વારનું વર્ણન શરૂ થયું. તેમાં આ નિર્ગમદ્વારના ગા. ૧૪૫માં
છ નિક્ષેપા બતાવ્યા. તે છ માંથી નામ-સ્થાપના કહી દ્રવ્યનિર્ગમનું વર્ણન ચાલુ કર્યું. તેમાં
મહાવીરસ્વામી વગેરેની ઉત્પત્તિથી લઈ સામાયિકની ઉત્પત્તિ સુધી વર્ણન ચાલ્યું. અને આ
વર્ણનમાં જ ભેગેભેગા ગા. ૧૪૦માં બતાવેલ ક્ષેત્ર-કાળ એમ બે દ્વારો પણ કહ્યા અને આ 25
ક્ષેત્ર-કાળદ્વારનાં વર્ણનમાં જ ગા. ૧૪૫માં કહેલ ક્ષેત્રનિર્ગમ અને કાળનિર્ગમનું વર્ણન પણ આવી
ગયેલ જાણવું, કારણ કે ક્ષેત્રનિર્ગમ અને કાળનિર્ગમ એ સામાન્ય છે. જ્યારે ગા. ૧૪૦માં
બતાવેલ મહસેનવનક્ષેત્ર અને પ્રમાણ પૌરુષીકાળ એ વિશેષ હોવાથી વિશેષના કથનમાં
સામાન્યનું કથન આવી જાય છે. આ વર્ણન પૂર્ણ થતાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર અને કાળ-નિર્ગમ પૂર્ણ થયો.
તેથી હવે ભાવનિર્ગમ શરૂ કરે છે.)

30

૨૨. ક્ષેત્રં મહસેનવનોપલક્ષિતં યત્ર નિર્ગતં પૂર્વમ્ । સામાયિકમન્યેષુ ચ પરમ્પરવિનિર્ગમસ્તસ્ય ॥૧॥

ઘડ્યમિ વદુમાણસ્સ નિગયં ભયવઓ જિણિંદસ્સ ।

ભાવે ઘડઓવસમિયંમિ વદુમાણોહિં તં ગહિયં ॥ ૭૩૫ ॥

- વ્યાખ્યા : ક્ષાયિકે વર્તમાનસ્ય ભગવતો નિર્ગતં જિનેન્દ્રસ્ય ભાવે, ભાવશબ્દઃ ઉભયથાઽપ્યભિસમ્બધ્યતે, ભાવે ક્ષાયોપશમિકે વર્તમાનૈઃ 'તત્' સામાયિકમન્યચ્ચ શ્રુતં ગૃહીતં, ગણધરાદિભિરિતિ ગમ્યતે । તત્ર ગૌતમસ્વામિના નિષદ્યાત્રયેણ ચતુર્દશ પૂર્વાણિ ગૃહીતાનિ, પ્રણિપત્ય પુચ્છા નિષદ્યોચ્ચતે, ભગવાંશ્ચાચ્છે-ઉપ્પણ્ણે ઇ વા વિગમે ઇ વા ધુવે ઇ વા, એતા એવ તિસ્રો નિષદ્યાઃ, આસામેવ સકાશાદ્રૂણભૂતામ્ 'ઉત્પાદવ્યયધૌવ્યયુક્તં સદિ' તિ પ્રતીતિરુપજાયતે, અન્યથા સત્તાઽયોગાત્, તતશ્ચ તે પૂર્વભવભાવિતમતયો દ્વાદશાદ્રૂમુપરચયન્તિ તતો ભગવમણુણં કૈરેદ, સઘ્કો ય દિવ્વં વઙ્ગમયં થાલં દિવ્વચ્ચુણ્ણાણં ભરેઠ્ઠણ સામિમુવાગચ્છઙ્ગ, તાહે સામી સીહાસણાઓ ડઢિતા ૧૦ ષઢિપુણં મુઢિં કેસરાણં ગેણ્ઢઙ્ગ, તાહે ગોયમસામિપ્પમુહા એક્કારસવિ ગણહરા ઈસિં ઓણયા પરિવાડીએ ઠાયંતિ, તાહે દેવા આઝ્જગીયસદ્દં નિરુઢંતિ, તાહે સામી પુવ્વં તિથ્થં ગોયમસામિસ્સ દવ્વેહિં ગુણેહિં

ગાથાર્થ : ક્ષાયિકભાવમાં વર્તતા ભગવાન જિનેન્દ્રમાંથી સામાયિક નીકળ્યું અને ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં વર્તતા ગણધરાદિઓએ તે સામાયિક ગ્રહણ કર્યું.

- ટીકાર્થ : ક્ષાયિકભાવમાં વર્તતા જિનેશ્વરભગવંતમાંથી સામાયિક નીકળ્યું. અહીં ભાવશબ્દ ૧૫ ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક એમ બંને શબ્દો સાથે જોડવો. તેથી ક્ષાયોપશમિકભાવમાં વર્તતા ગણધરાદિએ સામાયિક અને અન્ય બીજું શ્રુત ગ્રહણ કર્યું. 'તેમાં ગૌતમસ્વામીએ ત્રણ નિષદ્યા(પ્રશ્ન)વડે ચૌદ પૂર્વો ગ્રહણ કર્યા. પ્રણામીને પૃચ્છા કરવી (અર્થાત્ ભયવં ! કિં તત્તં = ભગવન્ ! તત્ત્વ શું છે) એ પ્રમાણે પૃચ્છા કરવી) તે નિષદ્યા કહેવાય છે. ભગવાને કહ્યું "દરેક વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે, નિત્ય રહે છે" આ ત્રણ નિષદ્યા છે. આ ત્રણ નિષદ્યાથી ૨૦ જ ગણધરોને "જે સત્ (વિદ્યમાન) છે તે ઉત્પાદ-નાશ અને નિત્યત્વધર્મથી યુક્ત છે" એ પ્રમાણે પ્રતીતિ ઉત્પન્ન થાય છે.

- જે વસ્તુમાં આ ત્રણ ધર્મો નથી તે વસ્તુની સત્તા=વિદ્યમાનતા હોતી નથી. ત્યાર પછી ગણધરો પૂર્વભવથી ભાવિતમતિવાળા બાર-અંગની રચના કરે છે ત્યારપછી ભગવાન (મનમાં) અનુજાને કરે છે અને શક દિવ્યવજ્જરત્નમય એવા સ્થાલને દિવ્યચૂર્ણોથી ભરી સ્વામી પાસે લાવે છે. સ્વામી ૨૫ સિંહાસન ઉપરથી ઊઠીને દિવ્યચૂર્ણથી સંપૂર્ણ મુઢી ભરે છે. તે સમયે કંઈક નમેલી કાયાવાળા ગૌતમસ્વામી વગેરે અગિયાર ગણધરો ક્રમશઃ ઊભા રહે છે. દેવો ગીત-વાજાંઓના શબ્દોને અટકાવે છે. સ્વામી પ્રથમ ગૌતમસ્વામીને "દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયથી તીર્થની હું અનુજા આપું છું" (અર્થાત્

૨૩. ભગવાનનુજાં કરોતિ, શક્રશ્ચ દિવ્યં વજ્રત્ત્વમયં સ્થાલં દિવ્યચૂર્ણેર્ભૂત્વા સ્વામિનમુપાગચ્છતિ, તદા સ્વામી સિંહાસનાદુત્થાય પ્રતિપૂર્ણાં મુઢિં ગચ્છાન્તાં ગૃહ્ણતિ, તદા ગૌતમસ્વામિપ્રમુખા એકાદશાપિ ગણધરા ઇષદવનતાઃ પરિપાઠ્યા તિષ્ઠન્તિ, તદા દેવા આતોદ્યગીતશબ્દં નીરુન્ધન્તિ, તદા સ્વામી પૂર્વ તીર્થ ગૌતમસ્વામિને દ્રવ્યૈર્ગુણૈઃ * મણસીકોદ પ્ર૦ ।

પૈજ્જવેહિં અણુજાણામિત્તિ ભળતિ ચુણ્ણાણિ ય સે સીસે છુહ્હ, તતો દેવાવિ ચુણ્ણવાસં પુપ્ફવાસં
ચ ઉવરિં વાસંતિ, ગણં ચ સુધમ્મસામિસ્સ ધુરે ઠવેરુણ અણુજાણઙ્ગ । એવં સામાઙ્ગ્યસ્સવિ અત્થો
ભગવતો નિગ્ગઓ, સુત્તં ગણહેરેહિંતો નિગ્ગતં, ઇત્થલં વિસ્તરેણેતિ ગાથાર્થઃ । (ગ્રન્થાગ્રમ-૭૦૦૦)

સામ્પ્રતં પુરુષદ્વારાવયવાર્થપ્રતિષ્ઠાપદયિષયાઽઽહ-

દઘ્વાભિલાવર્ચિથે વેએ ધમ્મત્થભોગભાવે ય ।

5

ભાવપુરિસો ડ જીવો ભાવે પગયં તુ ભાવેણં ॥ ૭૩૬ ॥

વ્યાખ્યા : ‘દઘ્વ’ ત્તિ દ્રવ્યપુરુષઃ, સ ચાગમનોઆગમજ્ઞશરીરભવ્યશરીરાતિરિક્તૈકભવિક-

(૧) દ્રવ્યથી શિષ્ય-શિષ્યા-વસ્ત્ર-પાત્રાદિના સંગ્રહની,, ગુણથી જ્ઞાનાદિ ગુણોના સંગ્રહની અને
પર્યાયથી જ્ઞાનાદિ પર્યાયોની વૃદ્ધિની અનુજા આપું છું. અથવા (૨) સમગ્ર તીર્થના યોગક્ષેમ કરવાનો
અધિકાર આપું છું. અથવા (૩) તીર્થમાં રહેલ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય બધાની માલિકી અને જવાબદારી 10
ગૌતમની બને છે. તેમાં યોગ્ય જે કંઈ કરવું પડે-સંગ્રહ/વૃદ્ધિ/કેરફાર, તે બધાનો જ અધિકાર તેમને
છે. આ સિવાય આ પંક્તિના અન્યાર્થો પણ વિચારી શકાય છે.) એ પ્રમાણે કહે છે અને તેમના
મસ્તકે દિવ્યચૂર્ણ નાંખે છે. ત્યાર પછી દેવો પણ તે ગણધરો ઉપર ચૂર્ણ અને પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરે
છે અને સ્વામી સુધર્માસ્વામીને આગળ કરી ગણની અનુજા કરે છે. (અર્થાત્ શિષ્યોની જવાબદારી-
નેતૃત્વ સુધર્માસ્વામીને સોંપ્યું.) આ પ્રમાણે સામાયિકનો અર્થ ભગવાનમાંથી નીકળ્યો. સૂત્ર 15
ગણધરોમાંથી નીકળ્યું અર્થાત્ ગણધરોએ રચ્યું. વધુ વિસ્તારથી સર્ચું. ॥૭૩૫॥

અવતરણિકા : હવે મૂળદ્વારગાથા (૧૪૦) માં બતાવેલ પુરુષદ્વારનો વિસ્તારાર્થ પ્રતિષ્ઠાન
કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : દ્રવ્યપુરુષ, અભિલાપપુરુષ, ચિહ્નપુરુષ, વેદપુરુષ, ધર્મપુરુષ, અર્થપુરુષ, ભોગપુરુષ
અને ભાવપુરુષ, તેમાં ભાવમાં જીવ એ ભાવપુરુષ જાણવો. અહીં ભાવનું પ્રયોજન છે. 20

ટીકાર્થ : મૂળગાથામાં રહેલ દ્રવ્ય શબ્દથી દ્રવ્યપુરુષ લેવો અને તે આગમ-નોઆગમ-જ્ઞશરીર-
ભવ્યશરીર-તદ્વ્યતિરિક્ત-એકભવિક-બદ્ધાયુષ્ક-અભિમુખનામગોત્ર આ રીતે જુદા જુદા પ્રકારનો
જાણવો. (અહીં નામ અને સ્થાપનાપુરુષ સુગમ હોવાથી સીધો દ્રવ્યપુરુષ જણાવે છે. તેમાં પણ
આગમથી દ્રવ્યપુરુષ એટલે “પુરુષ” પદના અર્થને જાણનારો અને તે પદાર્થમાં અનુપયુક્ત.
નોઆગમથી દ્રવ્યપુરુષ ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં જ્ઞશરીર અને ભવ્યશરીરપુરુષની વ્યાખ્યા સુગમ જ 25
છે. તેથી તેનાથી વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યપુરુષ ત્રણ પ્રકારે - (૧) એકભવિક=જે જીવ હવે પછીના ભવે
પુરુષ બનવાનો છે તે પૂર્વભવમાં વર્તતો જીવ (૨) બદ્ધાયુ=પૂર્વના ભવે રહેલા એવા જેણે પુરુષાયુષ્ય
બાંધ્યું છે તે પૂર્વભવનો જીવ. (૩) અભિમુખનામગોત્ર=જે જીવને હવે પુરુષાયુ-નામગોત્રનો ઉદય

૨૪. પર્યવૈરનુજાનામીતિ ભળતિ ચૂર્ણાનિ ચ તસ્ય શીર્ષે ક્ષિપતિ, તતો દેવા અપિ ચૂર્ણવર્ષા પુષ્પવર્ષા
ચ ઉપરિ વર્ષન્તિ, ગણં ચ સુધર્મસ્વામિનં ધુરિ સ્થાપયિત્વાઽનુજાનાતિ । એવં સામાયિકસ્વાપિ અર્થો ભગવતો 30
નિર્ગતઃ, સૂત્રં ગણધરેભ્યો નિર્ગતમ્ ।

- બદ્ધાયુષ્કામિમુખનામગોત્રભેદભિન્નો દ્રષ્ટવ્યઃ, અથવા વ્યતિરિક્તો દ્વિધા-મૂલગુણનિર્મિતઃ
 ઉત્તરગુણનિર્મિતશ્ચ, તન્ન મૂલગુણનિર્મિતઃ પુરુષપ્રાયોગ્યાણિ દ્રવ્યાણિ, ઉત્તરગુણનિર્મિતસ્તુ તદાકારવન્તિ
 તાન્યેવ, અભિલપ્યતેજનેતિ અભિલાપઃ-શબ્દઃ, તન્નાભિલાપપુરુષઃ પુલ્લિંગાભિધાનમાત્રં ઘટઃ પટ
 5 ઇતિ વા, ચિહ્નપુરુષસ્ત્વપુરુષોઽપિ પુરુષચિહ્નોપલક્ષિતો યથા નપુંસકં શ્મશ્રુચિહ્નમિત્યાદિ, તથા
 ત્રિષ્વપિ લિંગેષુ સ્ત્રીપુન્રપુંસકેષુ તૃણજ્વાલોપમવેદાનુભવકાલે વેદપુરુષ ઇતિ, તથા ધર્માર્જનવ્યાપારપરઃ
 સાધુર્ધર્મપુરુષઃ, અર્થાર્જનપરસ્ત્વર્થપુરુષો મમ્મણનિધિપાલવત્, ભોગપુરુષસ્તુ સમ્પ્રાપ્તસમસ્ત-
 વિષયસુખભોગોપભોગસમર્થશ્ચક્રવર્તિવત્, 'ભાવે ચ' તિ ભાવપુરુષશ્ચ, ચશબ્દો નામાદ્ય-
 નુક્તભેદસમુચ્ચયાર્થઃ, 'ભાવપુરિસો ડ જીવો ભાવે' તિ પૂઃ-શરીરં પુરિ શેતે ઇતિ નિરુક્તવશાદ્
 ભાવપુરુષસ્તુ જીવઃ, 'ભાવિ' તિ ભાવદ્વારે નિરુપ્યમાણે ભાવદ્વારચિન્તાયામિતિ ભાવાર્થઃ, અથવા
 10 'ભાવે' તિ ભાવનિર્ગમપ્રરૂપણાયામધિકૃતાયાં, કિમ્ ?- 'પગયં તુ ભાવેણ' તિ 'પ્રકૃતમ્' ઉપયોગસ્તુ
 ભાવેનેત્યુપલક્ષણાદ્ ભાવપુરુષેણ-શુદ્ધેન જીવેન, તીર્થકરેણેત્યર્થઃ, તુશબ્દાદ્વેદપુરુષેણ ચ ગણધરેણેતિ,

- થવામાં માત્ર અંતર્મુદૂર્તની જ વાર છે એવો જીવ.) અથવા જશરીર-ભવ્યશરીરથી વ્યતિરિક્ત એવો
 દ્રવ્યપુરુષ બે પ્રકારે જાણવો (૧) મૂળગુણોથી નિર્મિત (૨) ઉત્તરગુણોથી નિર્મિત. તેમા મૂળગુણોથી
 નિર્મિત એટલે પુરુષના શરીરને પ્રાયોગ્ય એવા ઔદારિક વર્ગજ્ઞાના દ્રવ્યો (કે જે હજુ જીવે ગ્રહણ
 15 કર્યા નથી.) તથા ઉત્તરગુણોથી નિર્મિત એટલે પુરુષના શરીરના આકારવાળા એવા તે જ
 ઔદારિકવર્ગજ્ઞાના દ્રવ્યો (કે જે જીવે પોતાના શરીરરૂપે ગ્રહણ કર્યા છે.)

- જેનાવડે (વસ્તુ) કહેવાય તે અભિલાપ અર્થાત્ શબ્દો, અહીં અભિલપપુરુષ તરીકે ઘટઃ,
 પટઃ એ પ્રમાણેના પુલ્લિંગશબ્દો જાણવા. ચિહ્નપુરુષ એટલે પુરુષના ચિહ્નથી જાણાતો એવો અપુરુષ
 પણ ચિહ્નપુરુષ કહેવાય છે જેમ કે દાઢીવાળો નપુંસક. તથા સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસકરૂપ ત્રણે લિંગમાં
 20 વર્તતા સ્ત્રી વગેરે જીવો તૃણના અગ્નિ જેવા (પુરુષ) વેદના અનુભવવાના કાળે વેદપુરુષ તરીકે
 કહેવાય છે. (અર્થાત્ સ્ત્રી વગેરે કોઈપણને જ્યારે તૃણાગ્નિની ઉપમા જેને આપી છે તે પુરુષવેદનો
 ઉદય થાય ત્યારે તે વેદપુરુષ કહેવાય છે.) ધર્મપ્રાપ્તિના ઉપાયોમાં ઉદયમવાળો સાધુ ધર્મપુરુષ કહેવાય
 છે. મમ્મણની જેમ અર્થને મેળવવામાં તત્પર વ્યક્તિ અર્થપુરુષ જાણવી.

- ચક્રવર્તીની જેમ પ્રાપ્ત એવા સમસ્ત વિષયોના સુખોનો ભોગ ઉપભોગ કરવામાં સમર્થ વ્યક્તિ
 25 ભોગપુરુષ કહેવાય છે. 'ભાવે ચ' અહીં ભાવશબ્દથી ભાવપુરુષ અને 'ચ' શબ્દથી નામાદિ અહીં
 કહેવાયેલ ભેદો જાણી લેવા. ભાવદ્વારની જ્યારે વિચારણા કરીએ ત્યારે, 'પૂઃ' એટલે શરીર,
 આ શરીરમાં જે સુવે તે પુરુષ, આ પ્રમાણેના શબ્દાર્થથી ભાવપુરુષ તરીકે જીવ ગ્રહણ કરાય છે.
 અથવા મૂળગાથામાં રહેલ 'ભાવે' શબ્દનો આ પ્રમાણે અર્થ કરવો કે-ભાવનિર્ગમની પ્રરૂપણા પ્રસ્તુત
 છે તેથી અહીં ભાવનું=ભાવપુરુષનું=શુદ્ધ જીવનું પ્રયોજન છે, અર્થાત્ તીર્થકરનું પ્રયોજન છે અને
 30 'તુ' શબ્દથી ગણધરરૂપ વેદપુરુષનું પ્રયોજન છે, કારણ કે અર્થથી તીર્થકરના મુખેથી સામાયિક

• એતદુક્તં ભવતિ—અર્થતસ્તીર્થકરાત્રિગતં સૂત્રતો ગણધરેભ્યં ઇતિ, એવમન્યેઽપિ યથાસમ્ભવમાયોજ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ગતં પુરુષદ્વારં, સામ્પ્રતં કારણદ્વારાવયવાર્થવ્યાચિખ્યાસયાઽઽહ—

ણિવસ્ત્રેવો કારણંમી ચઽવિહો દુવિહુ હોઽ દર્વ્વમિ ।

તદ્વ્યવમણદવ્યે અહવાવિ ણિમિત્તનેમિત્તી ॥ ૭૩૭ ॥ દારં ॥ 5

અસ્યા ગમનિકા—નિક્ષેપણં નિક્ષેપો ન્યાસ ઇત્યર્થઃ, કરોતીતિ કારણં, કાર્યં નિર્વર્તયતીતિ હ્રદયં, તસ્મિન્ કારણે—કારણવિષયઃ ‘ચતુર્વિધઃ’ ચતુર્ભેદઃ નામસ્થાપનાદ્રવ્યભાવલક્ષણઃ, નામસ્થાપને સુજ્ઞાને, દ્રવ્યકારણં વ્યતિરિક્તં દ્વિધા, યત આહ—દ્વિવિધો ભવતિ દ્રવ્યે, નિક્ષેપ ઇતિ વર્તતે, સૂચનાત્સૂત્રમિતિકૃત્વા દ્રવ્યે ઇતિ દ્રવ્યકારણવિષયો દ્વિવિધો નિક્ષેપઃ પરિગ્રહતે, તદેવ દ્રવ્યકારણદ્વૈવિધ્યં દર્શયતિ—‘તદ્દ્રવ્ય’મિતિ તસ્યૈવ પટાદેર્દ્રવ્યં તદ્દ્રવ્યં—તન્વાદિ, તદેવ કારણમિતિ દ્રષ્ટવ્યં, તદ્વિપરીતં 10 વેમાદ્યન્યદ્રવ્યકારણમિતિ । અથવાઽન્યથા દ્વિવિધત્વં—નિમિત્તં નૈમિત્તિકમપિ, અપિશબ્દાદન્યથાપિ કારણનાનાતેતિ, તાં વક્ષ્યતિ । તત્ર પટસ્ય નિમિત્તં તન્તવસ્ત એવ કારણં, તદ્વ્યતિરેકેણ પટાનુત્પત્તેઃ, યથા ચ તન્તુભિર્વિના ન ભવતિ પટસ્તથા તદ્ગતાતાનાદિચેષ્ટાદિવ્યતિરેકેણાપિ ન ભવત્યેવ, તસ્યાશ્ચ પ્રગટ થયું છે અને સૂત્રથી ગણધરોથી પ્રગટ થયું છે. આ રીતે અન્ય દ્રવ્યાદિપુરુષો પણ જ્યાં જે પટતા હોય ત્યાં પટાડવા. ॥૭૩૬॥ 15

અવતરણિકાઃ : પુરુષ દ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે કારણદ્વારનો વિસ્તારથી અર્થ કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ : કારણને વિશે ચાર પ્રકારનો નિક્ષેપ છે. દ્રવ્યમાં બે પ્રકારનો નિક્ષેપ છે. (તે આ પ્રમાણે) તદ્દ્રવ્ય અને અન્યદ્રવ્ય અથવા નિમિત્ત અને નૈમિત્તિક.

રીકાર્થઃ : નિક્ષેપણ (નામાદિ ભેદોવડે વસ્તુનું નિરૂપણ કરવું તે) નિક્ષેપ, જે કાર્યને કરે તે 20 કારણ. તે કારણને આશ્રયી નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ ચારપ્રકારે નિક્ષેપા જાણવા. નામ-સ્થાપના સુગમ જ છે. દ્રવ્યકારણમાં તદ્દ્રવ્યતિરિક્ત બે પ્રકાર છે, કારણ કે મૂળમાં કહ્યું છે કે “દ્રવ્યમાં બે પ્રકારે નિક્ષેપ છે.” સૂત્ર સૂચન કરતું હોવાથી મૂળગાથામાં “દ્રવ્ય” શબ્દથી દ્રવ્યકારણવિષયક બે પ્રકારનો નિક્ષેપ ગ્રહણ કરાય છે. આ જ દ્રવ્યકારણના બે પ્રકારના નિક્ષેપા બતાવે છે. “તદ્દ્રવ્ય” અર્થાત્ તે પટાદિનું તંતુ વગેરે જે દ્રવ્ય તે તદ્દ્રવ્ય જાણવું. આ તંતુ વગેરે 25 પટનું કારણ હોવાથી તદ્દ્રવ્યકારણ જાણવું.

તથા તે તંતુ વગેરે સિવાયના વેમાદિ (વેમ એટલે પટ બનાવવાનું સાધનવિદ્યેષ) દ્રવ્યો તે અન્યદ્રવ્યકારણ જાણવા. અથવા બીજી રીતે બે પ્રકાર બતાવે છે - નિમિત્ત અને નૈમિત્તિક પણ, અહીં “અપિ” શબ્દથી બીજી-ત્રીજી રીતે પણ જુદા જુદા કારણો જાણવા જે આગળ દેખાડશે. અહીં નિમિત્તકારણ તરીકે પટના નિમિત્તભૂત એવા તંતુઓ જાણવા, કારણ કે તંતુઓ વિના પટ 30 બને નહીં. વળી જેમ તંતુ વિના પટ બને નહીં, તેમ તંતુમાં રહેલી આતાન-વિતાનની ચેષ્ટા (અહીં આડા-ઊભા જે તંતુઓ ગોઠવવા તે આતાન-વિતાન કહેવાય છે) વગેરે વિના પણ પટ બનતો

ચેષ્ટાયા વેમાદિનિમિત્તં, તતો નિમિત્તસ્યેદં નૈમિત્તિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સમવાઈ અસમવાઈ છવ્વિહ કત્તા ય કૈમ્મ કરણં ચ ।

તત્તો ય સંપયાણાપયાણ તહ સંનિહાણે ય ॥ ૭૩૮ ॥

વ્યાખ્યા : સમેકીભાવે અધોઽપૃથક્ત્વે અય ગતૌ, તતશ્ચૈકીભાવેનાપૃથગ્ગમનં સમવાયઃ—

- 5 સંશ્લેષઃ સ યેષાં વિદ્યતે તે સમવાયિનઃ—તન્તવો યસ્માન્તેષુ પટઃ સમવૈતીતિ, સમવાયિનશ્ચ તે કારણં ચ સમવાયિકારણં, તન્તુસંયોગાઃ કારણદ્રવ્યાન્તરધર્મત્વાત્ પટાઽધ્યકાર્યદ્રવ્યાન્તરસ્ય દૂરવર્તિત્વાત્ અસમવાયિનઃ, ત એવ કારણમસમવાયિકારણમિતિ । આહ—અર્થાભેદે સત્યનેકધા કારણદ્વયોપ-
ન્યાસોઽનર્થક ઇતિ, ન, સજ્ઞાભેદેન તન્ત્રાન્તરીયાભ્યુપગમપ્રદર્શનપસ્ત્વાત્તસ્ય, અથવા ષડ્વિધં કારણમ્, અનુસ્વારત્તોપોઽત્ર દ્રષ્ટવ્યઃ, કરોતીતિ કર્ત્તરિ વ્યુત્પન્તેઃ, સ્વેન વ્યાપારેણ કાર્યે યદુપયુજ્યતે તત્કારણં,

- 10 નથી અને આ ચેષ્ટાઓનું કારણ વેમાદિ છે. તેથી નિમિત્તનું આ તે નૈમિત્તિક. (એ પ્રમાણેના શબ્દાર્થથી ચેષ્ટા, વેમાદિ નૈમિત્તિકકારણ કહેવાય છે.) ॥૭૩૭॥

ગાથાર્થ : સમવાયિકારણ, અસમવાયિકારણ, અથવા (વ્યતિરિક્તદ્રવ્ય કારણના બીજા) છ પ્રકાર છે — કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન અને આધાર.

ટીકાર્થ : સમવાય શબ્દમાં—સમ્ એટલે એકીભાવે, અવ = અપૃથક્ = ભેગું અને અય

- 15 એટલે ગમન અર્થાત્ એકીભાવે અપૃથક્ એવું જે ગમન તે સમવાય અર્થાત્ એકમેકતાને પામવું. તે સમવાય છે જેઓનો તે સમવાયિ, અર્થાત્ સમવાયવાળા તંતુઓ, કારણ કે આ તંતુઓમાં પટ સમવાયથી=એકીભાવે ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી પટનો સમવાય તંતુઓમાં રહેલ છે માટે તંતુઓ સમવાયિ કહેવાય છે. સમવાયિ એવું જે કારણ તે સમવાયિકારણ. તથા (૧)તંતુસંયોગ એ કારણ(તંતુઓ)રૂપ દ્રવ્યાન્તરને ધર્મ હોવાથી (તંતુસંયોગ તંતુમાં રહેલ છે માટે સંયોગ તંતુનો ધર્મ
20 છે) અને પટ નામના કાર્યરૂપ દ્રવ્યાન્તરને દૂરવર્તી હોવાથી અસમવાયિ કહેવાય છે. (આશય એ છે કે પટરૂપ કાર્યને નજીક તંતુઓ છે અને આ તંતુઓમાં સંયોગ રહેલ છે તેથી સંયોગ પટથી ઘણો દૂર કહેવાય છે, વળી આ સંયોગ પટ નહીં પણ તંતુઓમાં સમવાયથી=એકીભાવથી રહેલ છે માટે પટ માટે અસમવાયિ કહેવાય છે.) આ અસમવાયિરૂપ જે કારણ તે અસમવાયિકારણ.

- શંકા : અર્થ એક જ હોવા છતાં જુદી જુદી રીતે બે-બે કારણો કહેવા એ નિરર્થક છે. (અર્થાત્
25 તદ્દ્રવ્ય-અન્યદ્રવ્ય, નિમિત્ત-નૈમિત્તિક, સમવાયિ-અસમવાયિ વિગેરે દરેક પ્રકારમાં શબ્દોનો અર્થ એક જ હોવા છતાં જુદા જુદા નામે શા માટે બતાવો છે ?)

- સમાધાન : અન્ય દર્શનો એક એવા પણ કારણને જુદા જુદા નામથી સ્વીકારે છે તે દેખાડવા આ રીતે ઉપન્યાસ કરેલ છે. તેથી આ ઉપન્યાસ નિરર્થક બનતો નથી. અથવા છ પ્રકારના કારણો જાણવા. મૂળગાથામાં ‘છવ્વિહ’ શબ્દમાં અનુસ્વારનો લોપ થયેલ છે એમ સમજવું. “જે કાર્યને
30 કરે તે કારણ” એ પ્રમાણે કર્તાના અર્થમાં કારણ શબ્દનો વ્યુત્પત્તિઅર્થ કરવો, અર્થાત્ પોતાના

કથં ષડ્વિધમિત્યાહ—કર્તા ચ કારણં, તસ્ય કાર્યે સ્વાતન્ત્ર્યેણોપયોગાત્, તમન્તરેણ વિવક્ષિતકાર્યાનુત્પત્તેઃ અભીષ્ટકારણવત્, તતશ્ચ ઘટોત્પત્તૌ કુલાલઃ કારણં, તથા કરણં ચ — મૃત્પિણ્ડાદિ ક(કા)રણં, તસ્ય સાધકતમત્વાત્, તથા કર્મ ચ કારણં, ક્રિયતે—નિર્વર્ત્યતે યત્તત્કર્મ—કાર્યમ્, આહ—તત્કથમલબ્ધાત્મલાભં તદા કારણમિતિ ?, અત્રોચ્યતે, કાર્યનિર્વર્તનક્રિયાવિષય—ત્વાત્તસ્યોપચારાત્કારણતા, ઉક્તં ચ—

5

“નિર્વર્ત્ય વા વિકાર્ય વા, પ્રાપ્યં વા યત્ક્રિયાફલમ્ ।

તત્ દૃષ્ટદૃષ્ટસંસ્કારં, કર્મ કર્તુર્યદીપ્સિતમ્ ॥ ૧ ॥”

ઇત્યાદિ, મુખ્યવૃત્ત્યા વા સૌકર્યગુણેન કર્મ કારણં, તથા સમ્પ્રદાનં ચ ઘટસ્ય કારણં, તસ્ય કર્મણાઽભિપ્રેતત્વાત્, તમન્તરેણ તસ્યાભાવાત્, સમ્યક્ સત્કૃત્ય વા પ્રયત્નેન દાનં સમ્પ્રદાનમ્, અત

વ્યાપારવડે કાર્યમાં જે ઉપયોગી થાય તે કારણ. આ કારણ કેવી રીતે છ પ્રકારનું છે ? તે કહે 10
છે — કર્તા એ કારણ છે કારણ કે કાર્યમાં તે કર્તાનો સ્વતંત્ર રીતે ઉપયોગ થાય છે. કર્તા વિના ઈચ્છિતકારણની જેમ વિવક્ષિત કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. (અર્થાત્ જેમ ઈચ્છિતકારણ (તંતુ વિ.) વિના કાર્ય(પટ)ની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેમ કર્તા વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી.) તેથી ઘટની ઉત્પત્તિમાં કુંભાર એ કારણ છે. (૧) તથા મૃત્પિંડ વગેરે કરણ એ પણ ઘટનું કારણ છે કારણ કે તેના દ્વારા ઘટની ઉત્પત્તિ થતી હોવાથી મૃત્પિંડ વગેરે સાધકતમ કારણ છે. (૨) તથા કર્મ 15
એ કારણ છે. જે કરાય અર્થાત્ જે બનાવાય તે કર્મ = કાર્ય (અને કાર્ય એ પણ કારણ છે.)

શંકા : જે વસ્તુ હજુ બની જ નથી તે વસ્તુ ત્યારે = ક્રિયા વખતે કેવી રીતે કારણ બની શકે?

સમાધાન : કર્મ એ કાર્ય બનાવવા માટેની ક્રિયાનો વિષય હોવાથી ઉપચારથી તેમાં કારણતા છે. કહ્યું છે કે— “બનાવવા યોગ્ય (જેમ કે—ઓદનાદિ) અથવા ફેરફાર કરવા યોગ્ય (જેમ કે, 20
લાકડાંમાંથી કંઈક વસ્તુ બનાવવી) અથવા પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય (જેમ કે, કોઈક વસ્તુને ગ્રહણ કરવી વગેરે) એવું જે ક્રિયાનું ફળ કર્તાને ઈચ્છિત (પોતાની ક્રિયાના વિષય તરીકે ઈચ્છિત) હોય તે દૃષ્ટ કે અદૃષ્ટ સંસ્કારવાળું કર્મ કહેવાય છે.” (આ શ્લોક દ્વારા એટલું જ કહેવા માંગે છે કે કર્તાને પોતાની ક્રિયાના વિષય તરીકે જે ઈષ્ટ હોય તે જ કર્મ કહેવાય છે. તે ઈષ્ટ તરીકે કાર્ય હોય છે. તેથી કાર્યને કર્મ કહેવામાં કોઈ દોષ નથી. “દૃષ્ટ-અદૃષ્ટ સંસ્કાર” શબ્દનો અર્થ — નિર્વર્ત્ય 25
કે વિકાર્ય કાર્યમાં થતો સંસ્કાર આપણને દેખાય છે. તેથી તે દૃષ્ટસંસ્કારવાળું કાર્ય છે. જ્યારે પ્રાપ્તમાં સંસ્કાર દેખાતો નથી. તેથી તે અદૃષ્ટસંસ્કારવાળું કાર્ય કહેવાય છે.)

અથવા ઉપચાર વિના મુખ્યવૃત્તિએ તો કાર્યના સૌકર્યગુણની અપેક્ષાએ જ કર્મ કારણ બને છે. (અર્થાત્ સૌકર્યગુણ હોય તો તે કાર્ય કરી શકાય, તે ગુણ જો ન હોય તો કાર્ય ન કરી શકાય. એટલે કાર્યમાં રહેલો સૌકર્યગુણ કાર્ય નિષ્પન્ન કરવામાં કારણ બને છે, તેથી તે કાર્ય પણ 30
સૌકર્યગુણવાળું હોવાથી કારણ બને છે...) તથા સંપ્રદાન એ ઘટનું કારણ છે, કારણ કે સંપ્રદાન એટલે સમ્યક્ રીતે અથવા સત્કારપૂર્વક પ્રયત્નવડે જે દાન, લોકોને આપવા માટે જ કુંભાર ઘટ

૫ એવં ચ રજકસ્ય વસ્ત્રં દદાતીતિ ન સમ્પ્રદાને ચતુર્થી, કિં તુ બ્રાહ્મણાય ઘટં દદાતીતિ, તથાપદાનં કારણં, વિવક્ષિતપદાર્થાપાયેઽપિ તસ્ય ધ્રુવત્વેન કાર્યોપકારકત્વાદ્, 'દો અવઘ્નડને' દાનં ઘ્નડનમ્ અપસૃત્ય મર્યાદયા દાનમપાદાનં, પિણ્ડાપાયેઽપિ મૃદો ધ્રુવત્વાદપાદાનતેતિ, સા ચ ઘટસ્ય કારણં, તામન્તરેણ તસ્યાનુત્પત્તેઃ, તથા સન્નિધાનં ચ કારણં, તસ્યાધારતયા કાર્યોપકારકત્વાત્, સન્નિધીયતે યત્ર કાર્યં તત્સન્નિધાનમ્ — અધિકરણં, તત્ત્વ ઘટસ્ય ચત્રં, તસ્યાપિ ભૂઃ, તસ્યા અપ્યાકાશમ્, આકાશસ્ય ત્વધિકરણં નાસ્તિ, સ્વરૂપપ્રતિષ્ઠિતત્વાત્, ઘટસ્ય ચેદં કારણમ્, એતદભાવે ઘટાનુત્પત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તં દ્રવ્યકારણમ્, ઇદાનીં ભાવકારણપ્રતિપાદનાયાહ—

દુવિહં ચ હોઙ્ ભાવે અપસત્થ પસત્થગં ચ અપસત્થં ।

૧૦ સંસારસ્સેગવિહં દુવિહં તિવિહં ચ નાયઘ્વં ॥ ૭૩૧ ॥

૧૫ બનાવે છે. માટે ઘટરૂપ કર્મવડે સંપ્રદાન જ અભિપ્રેત છે, અર્થાત્ ઘટ બનાવીને કોઈને આપવાનો જ હોય છે. તે પણ એટલા માટે કે સંપ્રદાન વિના ઘટરૂપ કાર્યનો જ અભાવ થાય. (અર્થાત્ જો લોકોને ઘટ આપવાના જ ન હોય તો કુંભાર ઘટ શા માટે બનાવે ? તેથી ઘટરૂપ જે કાર્ય થઈ રહ્યું છે તેની પાછળ સંપ્રદાન પણ કારણ છે.) સંપ્રદાનની પૂર્વે કહી એવી વ્યાખ્યા હોવાને કારણે જ “ધોબીને વસ્ત્ર આપે છે.” આ વાક્યમાં ધોબીને ચતુર્થી વિભક્તિ થતી નથી કારણ કે ત્યાં વસ્ત્રનું દાન થતું નથી. જ્યારે “બ્રાહ્મણને ઘટ આપે છે.” વાક્યમાં બ્રાહ્મણને ચતુર્થી વિભક્તિ થાય છે, કારણ કે ત્યાં ઘટનું દાન થઈ રહ્યું છે.

૨૦ તથા અપાદાન એ કારણ છે, કારણ કે વિવક્ષિત પદાર્થનો નાશ થવા છતાં પણ અપાદાનની ધ્રુવતા હોવાથી કાર્યને ઉપકારક બને છે. “દા” ધાતુ ટુકડા કરવા, છૂટું થવું અર્થમાં છે. માટે દાન એટલે છૂટું થવું. (અપ) દૂર થઈને (આ) મર્યાદાવડે જે છૂટું થવું તે અપાદાન, (પિંડપર્યાયિમાંથી દૂર થઈને મૃત્વનો નાશ ન થવારૂપ મર્યાદાવડે પિંડપર્યાયથી છૂટું થવું તે અપાદાનના કહેવાય છે. માટી પિંડપર્યાયથી દૂર થઈને તેના પછીના સ્થાસાદિપર્યાયને પામે છે. આ સંમયે માટી પોતાનું મૃત્વ છોડ્યા વિના પિંડથી છૂટી થાય છે;) મૃત્પિંડનો નાશ થવા છતાં માટી કાયમ રહેલી હોવાથી એ અપાદાન કહેવાય છે. તે ઘટનું કારણ છે કારણ કે મૃત્પિંડ વિના ઘટ બને નહીં. તથા સન્નિધાન (=આધાર) એ કારણ છે કારણ કે તે સન્નિધાન આધારરૂપ હોવાથી કાર્યને ઉપકારક છે. જેને વિશે કાર્ય સ્થાપિત કરાય તે સન્નિધાન અર્થાત્ અધિકરણ. ઘટનું અધિકરણ ચક્ર છે, ચક્રનું અધિકરણ ભૂમિ છે, ભૂમિનું અધિકરણ આકાશ છે. જ્યારે આકાશનું અધિકરણ નથી, કારણ કે તે સ્વરૂપથી જ પ્રતિષ્ઠિત છે. (તેને રહેવા કોઈ આધારની જરૂર નથી.) આમ આ અધિકરણ એ ઘટનું કારણ છે, કારણ કે અધિકરણ વિના ઘટ બને નહીં. ॥૭૩૮॥

૩૦ અવતરણિકા : દ્રવ્યકારણ કહ્યું, હવે ભાવકારણનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ભાવને વિશે બે પ્રકારના કારણો છે. અપ્રશસ્ત અને પ્રશસ્ત. અપ્રશસ્તકારણમાં સંસારસંબંધી એક પ્રકારનું, બે પ્રકારનું અને ત્રણ પ્રકારનું કારણ જાણવું.

વ્યાખ્યા : ભવતીતિ ભાવઃ, સ ચૌદયિકાદિઃ, સ એવ કારણં સંસારાપવર્ગયોરિતિ ભાવકારણં, તત્ર 'દ્વિવિધં ચ' દ્વિપ્રકારં ચ ભવતિ, ભાવે વિચાર્યમાણે, કારણમિતિ પ્રક્રમાદ્રમ્યતે, ભાવવિષયં વા, ભાવકારણમિત્યર્થઃ, અપ્રશસ્તમ્-અશોભનં પ્રશસ્તં-શોભનં ચ, તન્નાપ્રશસ્તં સંસારસ્ય સમ્બન્ધિ એકવિધમ્-એકભેદં દ્વિવિધં-દ્વિભેદં ત્રિવિધં-ત્રિભેદં ચ જ્ઞાતવ્યં, ચશબ્દશ્ચતુર્વિધાદ્યનુક્તકારણ-ભેદસમુચ્ચયાર્થં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

5

યદુક્તં-‘સંસારસ્યેકવિધ’મિત્યાદિ, તદુપપ્રદર્શનાયાહ-

અસ્સંજમો ય એકો અણ્ણાણં અવિરૂં ય દુવિહં તુ ।

અણ્ણાણં મિચ્છન્તં ચ અવિરતી ચેવ તિવિહં તુ ॥ ૭૪૦ ॥

વ્યાખ્યા : ‘અસંયમઃ’ અવિરતિલક્ષણઃ, સ હ્રોક એવ સંસારકારણમ્, અજ્ઞાનાદીનાં તદુપપ્રમ્ભ-કત્વાદપ્રધાનત્વાદિતિ, તથાજ્ઞાનમવિરતિશ્ચ દ્વિવિધં તુ સંસારકારણં, તન્નાજ્ઞાનં-કર્મ્માચ્છાદિતજીવસ્ય વિપરીતાવબોધ ઇતિ, અવિરતિસ્તુ સાવદ્યયોગાનિવૃત્તિરિતિ, તથા મિથ્યાત્વમજ્ઞાનં ચાવિરતિશ્ચૈવ ત્રિવિધં તુ સંસારકારણં, તત્ર મિથ્યાત્વમ્-અતત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં, શેષં ગતાર્થમ્, એવં કષાયાદિ-સમ્પર્કાદન્યેઽપિ ભેદાઃ પ્રતિપાદયિતવ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : જે થાય તે ભાવ. ઔદયિકાદિ ભાવ તરીકે જાણવા, તે ભાવરૂપ જે કારણ તે ભાવકારણ એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. તે ભાવ સંસાર અને મોક્ષનું કારણ છે. ભાવની વિચારણા કરીએ તો ભાવને વિશે બે પ્રકારના કારણો છે. અથવા ભાવવિષયક બે પ્રકારના કારણો છે. અપ્રશસ્ત=અશુભ અને પ્રશસ્ત=શુભ, તેમાં અપ્રશસ્તકારણ સંસારસંબંધી જાણવું, જે એકપ્રકારનું, બેપ્રકારનું અને ત્રણપ્રકારનું જાણવા યોગ્ય છે. “ચ” શબ્દ ચારપ્રકારાદિ નહીં કહેલ ભેદોનો સમાવેશ કરવા માટે છે. ॥૭૪૦॥

અવતરણિકા : જે કહ્યું કે “સંસારસંબંધી અપ્રશસ્તકારણ એકપ્રકારનું વગેરે”, તે દેખાડવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : એક પ્રકારમાં અસંયમ, બે પ્રકારમાં અજ્ઞાન-અવિરતિ, તથા ત્રણ પ્રકારમાં અજ્ઞાન-મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ.

ટીકાર્થ : અવિરતિરૂપ અસંયમ એક જ સંસારનું કારણ છે. કારણ કે અવિરતિ સિવાયના અજ્ઞાનાદિ કારણો અવિરતિને ટેકો આપનારા છે અને માટે જ અપ્રધાન છે. તથા અવિરતિ અને અજ્ઞાન એ બે પ્રકારના સંસારના કારણો છે. તેમાં અજ્ઞાન એટલે કર્મથી યુક્ત જીવનો વિપરીતબોધ અને અવિરતિ એટલે પાપયુક્ત યોગોથી પાછા ન હટવું, તથા ત્રણ પ્રકારના સંસારકારણોમાં મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન અને અવિરતિ જાણવા. તેમાં મિથ્યાત્વ એટલે ખોટા તત્ત્વો ઉપરની શ્રદ્ધા. શેષ અજ્ઞાન-અવિરતિ પૂર્વની જેમ જાણવા. આ પ્રમાણે કષાયાદિના સંપર્કથી બીજા પણ ભેદો કહેવા યોગ્ય છે. (જેમ કે, ચાર પ્રકારમાં કષાય, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ.) ॥૭૪૦॥

30

ઉક્તમપ્રશસ્તં ભાવકારણમ્, અધુના પ્રશસ્તમુચ્યતે—

હોઙ પસત્થં મોક્ષસ્સ કારણં એગદુવિહતિવિહં વા ।

તં ચેવ ચ વિવરીયં અહિગારો પસત્થએણેત્થં ॥ ૭૪૧ ॥

વ્યાખ્યા : ભવતિ પ્રશસ્તં ભાવકારણં મોક્ષસ્ય કારણમિતિ, તચ્ચ 'એક' મિત્યેકવિધં દ્વિવિધં

- 5 ત્રિવિધં વા, ઇદં પુનઃ 'તદેવ' ચ સંસારકારણમ્ અસંયમાદિ વિપરીતં દ્રષ્ટવ્યમ્, એકવિધં સંયમઃ દ્વિવિધં જ્ઞાનસંયમૌ, ત્રિવિધં સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનસંયમા ઇતિ, 'અધિકારઃ' પ્રસ્તાવઃ 'પ્રશસ્તેન' ભાવકારણેન 'અત્ર' સામાયિકાન્વાખ્યાને, મોક્ષાદ્ભત્વાદસ્યેતિ । તતશ્ચ પ્રશસ્તભાવરૂપં ચેદં, કારણં ચ મોક્ષસ્ય ઇતિ અધિકારભાવનેતિ ગાથાર્થઃ ॥

- 10 ઇત્થં કારણદ્વારે અધિકારં પ્રદર્શ્ય પુનઃ કારણદ્વારસંજ્ઞતમેવ વક્તવ્યતાશેષમાશઙ્કા-
દ્વારેણાભિધિત્સુગ્રહ—

તિત્થયરો કિંકારણં ભાસઙ્ગ સામાઙ્ગયં તુ અઙ્ગયણં ? ।

તિત્થયરણામગોત્તં કમ્મં મે વેઙ્ગયવ્વંતિ ॥ ૭૪૨ ॥

વ્યાખ્યા : તીર્થકરણશીલસ્તીર્થકરઃ, તીર્થ પૂર્વોક્તં, સ 'કિંકારણં' કિંનિમિત્તં ભાષતે સામાયિકં ત્વધ્યયનં ?, તુશબ્દાદન્યાધ્યયનપરિગ્રહઃ, તસ્ય કૃતકૃત્યત્વાદિતિ હૃદયમ્, અત્રોચ્યતે—

- 15 અવતરણિકા : અપ્રશસ્ત ભાવકારણ કહ્યું. હવે પ્રશસ્ત ભાવકારણ કહેવાય છે ⇨

ગાથાર્થ : મોક્ષના કારણો પ્રશસ્ત ભાવકારણ છે. તે એક પ્રકારે, બે પ્રકારે અથવા ત્રણ પ્રકારે છે. (પૂર્વે જે કહ્યા) તે જ અહીં વિપરીત જાણવા. અહીં પ્રશસ્તવડે પ્રયોજન છે.

- ટીકાર્થ : મોક્ષનું કારણ એ પ્રશસ્ત ભાવકારણ છે. અને તે એક પ્રકારનું, બે પ્રકારનું અથવા ત્રણ પ્રકારનું છે. પૂર્વે અસંયમાદિ જે સંસારકારણ કહ્યા તે જ વિપરીત પ્રશસ્તકારણ જાણવા.
20 એકપ્રકારે સંયમ, બેપ્રકારે જ્ઞાન અને સંયમ, ત્રણપ્રકારે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન- અને સંયમ સામાયિકની વ્યાખ્યાના અવસરે મોક્ષનું અંગ હોવાથી આ પ્રશસ્તભાવકારણનું જ પ્રયોજન છે તેથી જ અધિકારની ભાવના આ પ્રમાણે જાણવી કે "આ (સામાયિક) પ્રશસ્ત ભાવરૂપ છે. અને તે મોક્ષનું કારણ છે." ॥૭૪૧॥

- અવતરણિકા : આ પ્રમાણે કારણદ્વારમાં પ્રયોજનને દેખાડી પુનઃ કારણદ્વારને સંગત એવી
25 વક્તવ્યતાશેષને આશંકા ઊભી કરાને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : તીર્થકર શા માટે સામાયિકાધ્યયનને કહે છે ? (તેનો ઉત્તર) તીર્થકરનામગોત્ર કર્મ મારે ભોગવવાનું છે.

- ટીકાર્થ : તીર્થને કરવાના સ્વભાવવાળા જે હોય તે તીર્થકર, તીર્થનો અર્થ પૂર્વે કહેલ છે. તે તીર્થકર શા માટે સામાયિક-અધ્યયન કહે છે ? કારણ કે તે પોતે તો કૃતકૃત્ય છે. "તુ" શબ્દથી
30 બીજા અધ્યયનો પણ જાણવા. (અર્થાત્ બીજા અધ્યયનો પણ શા માટે કહે છે ? આ શંકાનું સમાધાન

‘તીર્થંકરનામગોત્ર’ તીર્થંકરનામસંજ્ઞા, ગોત્રશબ્દઃ સંજ્ઞાયાં, કર્મ મયા વેદિતવ્યમિત્યનેન કારણેન
ભાષત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

તં ચ કહં વેદજ્ઞઃ ? અગિલાં દમ્મદેસણાઈહિં ।

બજ્ઞઃ તં તુ ભગવઓ તદયભવોસક્કહિંતા ણં ॥ ૭૪૩ ॥

વ્યાખ્યા : પૂર્વવત્ ॥

5

ણિયમા મણુયગતીં ઇત્થી પુરિસેયરોવ્વ સુહલેસો ।

આસેવિયબહુલેહિં વીસાં અણ્ણયરણ્ણિં ॥ ૭૪૪ ॥

વ્યાખ્યા : પૂર્વવદેવ । ઇત્થં તીર્થંકૃતઃ સામાયિકભાષણે કારણમભિધાયાધુના
ગણભૂતામાશક્લ્લદ્વારેણ તચ્છવ્વણકારણં પ્રતિપાદયન્નાહ—

ગોયમમાઈ સામાઈયં તુ કિંકારણં નિસામિન્તિ ? ।

10

ણાણસ્સ તં તુ સુંદરમંગુલભાવાણ ઉવલલ્લહી ॥ ૭૪૫ ॥

વ્યાખ્યા : ગૌતમાદયો ગણધરાઃ ‘કિંકારણં તુ’ કિંનિમિત્તં, કિંપ્રયોજનમિત્યર્થઃ, સામાયિકં
‘નિશામયન્તિ’ શ્રુણ્ણન્તિ, અત્રોચ્યતે—‘નાણસ્સ’ તિ પ્રાકૃતશૈલ્યા ચતુર્થ્યર્થે ષષ્ઠી, તત્તશ્ચ જ્ઞાનાય—

કહે છે -) “તીર્થંકરનામગોત્ર” અહીં ગોત્ર શબ્દનો “સંજ્ઞા” અર્થ કરવો તેથી “તીર્થંકરનામ”
એ છે સંજ્ઞા જેની તે તીર્થંકરનામસંજ્ઞાક કર્મ મારાવડે ભોગવવા યોગ્ય છે એમ જાણી સામાયિકાદિ 15
અધ્યયનો કહે છે. ॥૭૪૨॥

ગાથાર્થ : તે કેવી રીતે વેદાય છે ? અગ્લાનિ પૂર્વક ધર્મદેશનાદિવડે, તે તીર્થંકરનામકર્મ
ભગવાનના (છલ્લેથી) ત્રીજા ભવમાં જઈને બંધાય છે.

ટીકાર્થ : આ ગાથાની વ્યાખ્યા પૂર્વની જેમ જાણી લેવી. ॥૭૪૩॥

ગાથાર્થ : તીર્થંકરનામકર્મનો બંધ અવશ્ય મનુષ્યગતિમાં જ થાય છે. તે કર્મને બાંધનાર 20
શુભલેશ્યાવાળો જીવ સ્ત્રી, પુરુષ અથવા કૃત્રિમ નપુંસક હોય છે. અરિહંત-સિદ્ધ વગેરે વીશ-
સ્થાનોમાંથી કોઈ એક-બે-ત્રણ અથવા સર્વ સ્થાનો આરાધી તીર્થંકરનામકર્મનો બંધ નિકાચિત
કરે છે.

ટીકાર્થ : વ્યાખ્યા પૂર્વની જેમ જાણી લેવી. ॥૭૪૪॥ આ પ્રમાણે તીર્થંકરનું સામાયિક કહેવાનું
કારણ કહીને હવે ગણધરોની આશંકા ઊભી કરી સામાયિકના શ્રવણનું કારણ પ્રતિપાદન કરતા 25
કહે છે -

ગાથાર્થ : ગૌતમાદિ સામાયિકને કયા કારણથી સાંભળે છે ? તેઓ-જ્ઞાન માટે સામાયિકને
સાંભળે છે. તે જ્ઞાન શુભ-અશુભ ભાવોની ઉપલબ્ધિનું નિમિત્ત બને છે.

ટીકાર્થ : શંકા : ગૌતમાદિ ગણધરો શા માટે સામાયિકને સાંભળે છે ?

સમાધાન : “નાણસ્સ” અહીં પ્રાકૃત હોવાથી ચતુર્થીના અર્થમાં ષષ્ઠી વિભક્તિ છે. તેથી 30

જ્ઞાનાર્થ, તાદર્થ્યે ચતુર્થી, તેષાં હિ ભગવદ્વદનનિર્ગતં સામાયિકશબ્દં શ્રુત્વા તદર્થવિષયં જ્ઞાનમુત્પદ્યતે
ઇતિ ભાવના, તત્તુ જ્ઞાનં 'સુન્દરમદ્ગુલભાવાનાં' શુભેતરપદાર્થાનાં 'ઉલ્લહ્મી' ત્તિ ઉપલબ્ધયે-
ઉપલબ્ધિનિમિત્તમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સા ચ સુન્દરમદ્ગુલભાવોપલબ્ધિઃ પ્રવૃત્તિનિવૃત્ત્યોઃ કારણમ્, આહ ચ-

5

હોઽ પવિત્તિનીવિત્તી સંજમતવ પાવકમ્મઅગ્ગહણં ।

કમ્મવિવેગો ય તદ્દા કારણમસરીરયા ચેવ ॥ ૭૪૬ ॥

વ્યાખ્યા : શુભેતરભાવપરિજ્ઞાનાદ્વતઃ 'પ્રવૃત્તિનિવૃત્તી' શુભેષુ પ્રવૃત્તિર્ભવતીતરેભ્યો નિવૃત્તિરિતિ,
તે ચ પ્રવૃત્તિનિવૃત્તી 'સંયમતવ' ઇતિ સંયમતપસોઃ કારણં, તત્ર નિવૃત્તિકારણત્વેઽપિ સંયમસ્ય
પ્રાગુપાદાનમપૂર્વકર્માગમનિરોધોપકારેણ પ્રાધાન્યવ્યાપનાર્થ, તત્પૂર્વકં ચ વસ્તુતઃ સફલં તપઃ,

- 10 જ્ઞાન માટે તેઓ સામાયિક સાંભળે છે, કારણ કે ભગવાનના મુખમાંથી નીકળેલા સામાયિકશબ્દને
સાંભળી તેઓને સામાયિકના અર્થવિષયક જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. તે જ્ઞાન શુભાશુભપદાર્થોની
જાણકારીનું કારણ બને છે. (અર્થાત્ શું શુભ છે ? અને શું અશુભ છે ? તે આ જ્ઞાનથી જણાય
છે.) ॥૭૪૫॥

- અવતરણિકા : આ શુભાશુભ પદાર્થોની જાણકારી શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભથી નિવૃત્તિનું
15 કારણ બને છે. આ જ વાતને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : (ઉપરોક્ત જ્ઞાનથી) પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ થાય છે. તેનાથી સંયમ-તપ આવે છે. તેનાથી
પાપકર્મનું અગ્રહણ અને નિર્જરા થાય છે. તે નિર્જરા અશરીરતાનું કારણ છે.

ટીકાર્થ : શુભાશુભભાવોના પરિજ્ઞાનથી શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભોથી નિવૃત્તિ થાય છે.
તે પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ સંયમ અને તપનું કારણ છે.

- 20 (શંકા : “પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ” શબ્દમાં, “નિવૃત્તિ” શબ્દ પછી છે. તેથી નિવૃત્તિથી પ્રાપ્ત થતું
સંયમ પણ “સંયમ-તપ” શબ્દમાં પછી મૂકવાને બદલે પ્રથમ શા માટે મૂક્યું ?)

- સમાધાન : જો કે સંયમ નિવૃત્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે. (અહીં નિવૃત્તિકારણત્વેઽપિ શબ્દમાં
“નિવૃત્તિ એ જ કારણ છે જેનું એવું સંયમ” એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો) છતાં પણ “સંયમ-
તપ” શબ્દમાં સંયમ શબ્દનું જે પ્રથમ ઉપાદાન કર્યું છે. તે અપૂર્વકર્મોના આગમનને અટકાવવા
25 દ્વારા સંયમ ઉપકારી હોવાથી સંયમનું પ્રાધાન્ય દેખાડવા કર્યું છે. વળી, સંયમપૂર્વકનો તપ જ
ખરેખર સફળ થાય છે.

(શંકા : જો આ રીતે સંયમની પ્રધાનતા હોય તો તેનું કારણ એવી નિવૃત્તિનો “પ્રવૃત્તિ-
નિવૃત્તિ” શબ્દમાં પ્રથમ મૂકવાને બદલે પછી કેમ ઉપન્યાસ કર્યો છે ?)

સમાધાન : સંયમના કારણનો જે બીજા ક્રમે ઉપન્યાસ કર્યો છે તે “સંયમ હોવા છતાં પણ

30

૨૫. સંયમોડનાશ્રવફલઃ તપો વ્યવદાનફલં ।

કારણાન્યથોપન્યાસસ્તુ સંયમે સત્યપિ તપસિ પ્રવૃત્તિઃ કાર્ય્યેત્યમુનાઽંશેન પ્રાધાન્યસ્થાપનાર્થમેવેત્યત્નં પ્રસજ્ઞેન, તયોશ્ચ સંયમતપસોઃ 'પાવકમ્મઅગ્ગહણં'તિ પાપકર્માગ્રહણં કર્મવિવેકશ્ચ, તથા 'કારણં' નિમિત્તં પ્રયોજનં યથાસહ્સ્યમ્, ઉક્તં ચ પરમમુનિભિઃ—'સંયમે અણ્ણહયફલે, તવે વોદાણફલે' इत्यादि, અણ્ણહયઃ—અનાશ્રવઃ વોદાણં—કર્મનિર્જરા, કર્મવિવેકસ્ય ચ પ્રયોજનમ્ 'અસરીરયા ચેવે'તિ અશરીરતૈવ, ચઃ પૂરણાર્થઃ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

5

સામ્પ્રતં વિવક્ષિતમર્થમુક્તાનુવાદેન પ્રતિપાદયન્નાહ—

કમ્મવિવેગો અસરીરયાય અસરીરયા અણાબાહા[હાઈ] ।

હોઅણાબાહનિમિત્તં અવેયણમણાઝલો નિરુઓ ॥ ૭૪૭ ॥

વ્યાખ્યા : 'કર્મવિવેકઃ' કર્મપૃથગ્ભાવઃ અશરીરતાયાઃ કારણમ્, અશરીરતા 'અણાબાહાઈ' તિ અનાબાધાયાઃ કારણં ભવતિ, 'અનાબાધનિમિત્તમ્' અનાબાધકાર્ય, નિમિત્તશબ્દઃ કાર્યવાચકઃ, 10 તથા ચ વક્તારો ભવન્તિ—અનેન નિમિત્તેન—અનેન કારણેન મયેદં પ્રાપ્ત્યમ્, અનેન કાર્યેણેત્યર્થઃ, તત્તશ્ચ ભવત્યનાબાધકાર્યમ્, 'અવેદનઃ' વેદનારહિતો, જીવ ઇતિ ગમ્યતે, સ ચાવેદનત્વાદ્ 'અનાકુલઃ' અવિહ્વલ इत्यर्थः, અનાકુલત્વાચ્ચ નીરુગ્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥

નીરુચ્ચતાઈ અચલો અચલત્તાઈ ય સાસઓ હોઈ ।

સાસયભાવમુવગઓ અવ્વાબાહં સુહં લહઈ ॥ ૭૪૮ ॥ દારં ॥

15

તપમાં પ્રવૃત્તિ કરવા યોગ્ય છે." એ અપેક્ષાએ તપની પ્રધાનતા દેખાડવા માટે છે. વધુ ચર્ચાથી સર્યુ. તથા તે સંયમ અને તપનું ફળ ક્રમશઃ પાપકર્મનું અગ્રહણ અને કર્મનિર્જરા છે. તીર્થંકરોએ કહ્યું છે —“સંયમનું ફળ અનાશ્રવ અને તપનું ફળ કર્મનિર્જરા છે.” કર્મનિર્જરાનું ફળ અશરીરતા જ છે. મૂળમાં “ચ” શબ્દ છંદની પૂર્તિ માટે છે. ॥૭૪૬॥

અવતરણિકા : આ વિવક્ષિત અર્થને કહેવાયેલ અર્થના અનુવાદવડે પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે ⇨ 20

ગાથાર્થ : કર્મનિર્જરા અશરીરતાનું કારણ છે. અશરીરતા અનાબાધનું કારણ છે. અનાબાધનું કાર્ય અવેદના છે, અવેદનાથી અનાકુલતા અને અનાકુલતાથી જીવ નિરોગી થાય છે.

ટીકાર્થ : કર્મવિવેક એટલે આત્માથી કર્મનો ભેદ થવો. તે અશરીરતાનું કારણ છે. અશરીરતા અનાબાધનું કારણ છે. અનાબાધનું નિમિત્ત અર્થાત્ અનાબાધનું કાર્ય, અહીં નિમિત્ત શબ્દ “કાર્ય” અર્થને જણાવનાર છે, કારણ કે લોકમાં પણ બોલનારા છે કે — “આ નિમિત્તે અર્થાત્ આ કાર્ય 25 માટે મારાવડે આ આરંભાયું છે.” તેથી અનાબાધનું કાર્ય વેદનારહિત જીવ છે. (અર્થાત્ અનાબાધથી જીવ વેદનારહિત થાય છે.) તે જીવ વેદનારહિત હોવાથી આકુલતા વિનાનો થાય છે અને અનાકુલ હોવાથી નિરોગી થાય છે. ॥૭૪૭॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

વ્યાખ્યા : સ હિ જીવઃ નીરુક્તયા અચલો ભવતિ, અચલતયા ચ શાશ્વતો ભવતિ, શાશ્વતભાવમુપગતઃ કિમ્ ?, અવ્યાબાધં સુખં લભત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ઇત્થં પારમ્પર્યેનાવ્યાબાધસુખાર્થં સામાયિકશ્રવણમિતિ । ગતં કારણદ્વારં, પ્રત્યયદ્વારમધુના વ્યાખ્યાયત ઇતિ, આહ ચ—

પચ્ચયણિક્ષેવો યત્નુ દવ્વમી તત્તમાસગાઙ્ગો ।

5 ભાવમિ ઓહિમાઈ તિવિહો પગયં તુ ભાવેણં ॥ ૭૪૯ ॥

વ્યાખ્યા : પ્રત્યાયયતીતિ પ્રત્યયઃ પ્રત્યયનં વા પ્રત્યયઃ, તન્નિક્ષેપઃ—તન્વ્યાસઃ, યત્નુશબ્દોઽનન્તરોક્તકારણ— નિક્ષેપસામ્યપ્રદર્શનાર્થઃ, તત્તશ્ચ નામાદિશ્ચતુર્વિધઃ પ્રત્યયનિક્ષેપો, નામસ્થાપને સુગમે, ‘દ્રવ્યે’ દ્રવ્યવિષયસ્તત્તમાષકાદિઃ, આદિશબ્દાદ્ઘટદિવ્યાદિપરિગ્રહઃ, દ્રવ્યં ચ તત્પ્રત્યાય્યપ્રતીતિહેતુત્વાત્ પ્રત્યયશ્ચ દ્રવ્યપ્રત્યયઃ—તત્તમાષકાદિરેવ, તજ્જો વા પ્રત્યાય્યપુરુષપ્રત્યય

10 ઇતિ, ‘ભાવમિ’તિ ભાવે વિચાર્યમાણેઽવધ્યાદિસ્ત્રિવિધો ભાવપ્રત્યયઃ, તસ્ય બાહ્યલિઙ્ગ-કારણાનપેક્ષત્વાદ્, આદિશબ્દાન્મનઃપર્યાયકેવલપરિગ્રહઃ, મતિશ્રુતે તુ બાહ્યલિઙ્ગકારણાપેક્ષત્વાત્

ટીકાર્થ : નિરોગી હોવાથી તે જીવ અચલ થાય છે. અચલ થવાથી શાશ્વત થાય છે. શાશ્વતભાવને પામેલો તે જીવ અવ્યાબાધ સુખને પામે છે. આમ, પરંપરાએ અવ્યાબાધ-સુખ માટે સામાયિકનું શ્રવણ (ગણધરો કરે છે.) ॥૭૪૮॥

15 અવતરણિકા : કારણદ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે પ્રત્યયદ્વારનું વ્યાખ્યાન કરે છે ⇨

ગાથાર્થ : પ્રત્યયનિક્ષેપામાં દ્રવ્યને વિશે તપાવેલ અડદાદિ અને ભાવને વિશે અવધિ વગેરે ત્રણ પ્રકાર છે. પ્રસ્તુતમાં ભાવપ્રત્યય ઉપયોગી છે.

ટીકાર્થ : જે પ્રતીતિ કરાવે તે પ્રત્યય અથવા પ્રતીતિ પોતે જ પ્રત્યય. તેનો નિક્ષેપ તે પ્રત્યયનિક્ષેપ. મૂળમાં રહેલ “ચત્નુ” શબ્દ ઉપર કહેવાયેલ કારણનિક્ષેપની સાથે આ નિક્ષેપાનુ

20 સામ્ય સૂચવવા માટે છે. (અર્થાત્ જેમ કારણનિક્ષેપાના ચાર પ્રકાર છે તે જ રીતે પ્રત્યયનિક્ષેપાના પણ ચાર પ્રકાર છે તે કહે છે-) નામાદિ ચાર પ્રકારે પ્રત્યયના નિક્ષેપા છે. તેમાં નામ-સ્થાપના સુગમ છે. દ્રવ્યપ્રત્યય તરીકે તપાવેલ અડદાદિ જાણવા. અહીં “આદિ” શબ્દથી ઘટ, લવંગ વગેરેનો પરિગ્રહ કરવો. (અથવા તત્તમાષક અને ઘટદિવ્ય એ કોઈક વિશિષ્ટ પ્રકારની પરીક્ષાઓ હશે તેવું લાગે છે. વિશેષ અર્થ ખ્યાલમાં નથી.) દ્રવ્ય પોતે જ પ્રતીતિ કરનાર વ્યક્તિની પ્રતીતિનું કારણ

25 હોવાથી (કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી) પ્રત્યય કહેવાય છે. તે દ્રવ્યપ્રત્યય તરીકે તપાવેલ અડદાદિ જાણવા. (કારણ કે તેને સ્પર્શ કરવાથી તે અડદ ગરમ છે વગેરે પ્રતીતિ થાય છે.) અથવા તપાવેલ અડદાદિથી ઉત્પન્ન થયેલ પ્રતીતિ કરનાર પુરુષનો બોધ દ્રવ્યપ્રત્યય જાણવો. ભાવની વિચારણા કરીએ તો અવધિ વગેરે ત્રણ પ્રકારનો ભાવપ્રત્યય જાણવો. કારણ કે અવધિ બાહ્યલિંગરૂપ કારણની અપેક્ષા વિના પ્રતીતિ કરાવે છે. આદિ શબ્દથી મનઃપર્યાય અને કેવલજ્ઞાન લેવું. (મતિ-

30 શ્રુત એ ઇન્દ્રિયરૂપ બાહ્યલિંગરૂપ કારણ દ્વારા આત્માને પ્રતીતિ કરાવતું હોવાથી તેની અહીં વિવક્ષા

વિવક્ષિતે, બહુ ચાત્ર વક્તવ્યં તચ્ચ નોચ્યતે, ગ્રન્થવિસ્તરભયાદિતિ, 'પ્રકૃતમ્' ઉપયોગસ્તુ સામાયિકમઙ્ગીકૃત્ય 'ભાવેણ' તિ ભાવપ્રત્યયેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥

અતઃ એવાહ—

કેવલજ્ઞાપિત્તિ અહં અરહા સામાઙ્યં પરિકહેઈ ।

તેસિંપિ પચ્ચઓ ખલુ સવ્વણ્ણૂ તો નિસાર્મિતિ ॥ ૭૫૦ ॥ દારં ॥ 5

વ્યાખ્યા : કેવલજ્ઞાની અહમિતિ સ્વપ્રત્યયાદર્હન પ્રત્યક્ષત એવ સામાયિકાર્થમુપલભ્ય સામાયિકં પરિકથયતિ, 'તેષામપિ' શ્રોતૃણાં ગણધરાદીનાં હૃદ્ગતાશેષસંશયપરિચ્છિત્યા 'પ્રત્યયઃ' અવબોધઃ સર્વજ્ઞ इत्येवंभूतो भवति, अस्मादेव यत्कैश्चिदुक्तं—

“सर्वज्ञोऽसाविति ह्येतत्तत्कालेऽपि बुभुत्सुभिः ।

तत्ज्ञानज्ञेयविज्ञानरहितैर्गम्यते कथम् ? ॥ ૧ ॥”

10

इत्यादि, तद्व्युदस्तं वेदितव्यम्, अन्यथा चतुर्वेदे पुरुषे लोकस्य तद्व्यवहारानुपपत्तेः, विजृम्भितं चात्रास्मत्त्वयूथैः प्रवचनसिद्ध्यादिषु, अतः सञ्जातप्रत्यया 'निशामयन्ति' शृण्वन्तीति करी नથી. જો કે અહીં ઘણું બધું કહેવા યોગ્ય છે પરંતુ ગ્રંથ મોટો થઈ જવાના ભયથી કહેવાતું નથી. સામાયિકને આશ્રયી ભાવપ્રત્યય અહીં ઉપયોગી છે. ॥૭૪૯॥

અવતરણિકા : ભાવપ્રત્યય જ ઉપયોગી હોવાથી આગળ કહે છે કે ⇨

15

ગાથાર્થ : “હું કેવલજ્ઞાની છું.” આવો પ્રત્યય થવાથી અરિહંતો સામાયિકને કહે છે. શ્રોતાઓ “આ સર્વજ્ઞ છે” એવો વિશ્વાસ થવાથી સામાયિકને સાંભળે છે.

ટીકાર્થ : “હું કેવલજ્ઞાની છું” એ પ્રમાણે પોતાને બોધ થતાં અરિહંત સાક્ષાત્ સામાયિકના અર્થને જાણીને સામાયિકને કહે છે. ગણધરાદિ શ્રોતાઓને પણ પોતાના હૃદયમાં રહેલા સર્વ સંશયોનો નાશ થવાથી “આ સર્વજ્ઞ છે” એ પ્રમાણેનો બોધ થાય છે. “શ્રોતાઓને સર્વજ્ઞ છે એવો બોધ થાય છે” એવું જે કહ્યું તેનાથી જે લોકો કહે છે કે — “તે કાળમાં પણ જાણવાની ઈચ્છાવાળા એવા, પરંતુ સર્વજ્ઞના જ્ઞાનથી જાણી શકાય એવા પદાર્થોના જ્ઞાનથી રહિત છબસ્થ જીવો “આ સર્વજ્ઞ છે” એમ કેવી રીતે જાણી શકે ? ॥૧॥

(આશય એ છે કે, જે સર્વજ્ઞના જ્ઞાનથી જાણી શકાય એવા પદાર્થોને જાણતો હોય અર્થાત્ સર્વજ્ઞ હોય તે જ, સામેની વ્યક્તિ સર્વજ્ઞ છે એવું જાણી શકે, પરંતુ જે આવું જ્ઞાન ધરાવતો નથી 25 અર્થાત્ સર્વજ્ઞ નથી, પણ છબસ્થ છે તે, સામેની વ્યક્તિ સર્વજ્ઞ છે એવું જાણી શકતો નથી. આવું જે લોકો કહે છે) તેનું ખંડન થયેલ જાણવું. (કારણ કે હૃદયગત સંશયો દૂર થતાં છબસ્થ પણ સર્વજ્ઞને જાણી શકે છે.) અન્યથા ચાર વેદને જાણનાર પુરુષમાં પણ “આ ચતુર્વેદી છે” એવો લોકનો વ્યવહાર ઘટી શકશે નહીં. (કારણ કે ચતુર્વેદમાં આવતા સર્વ પદાર્થોને જાણનાર વ્યક્તિ જ સામેની વ્યક્તિને ચતુર્વેદી તરીકે ઓળખી શકશે, અન્યથા નહીં.) આ વિષયમાં અમારા પક્ષના 30 અન્ય મહાત્માઓએ પ્રવચન-સિદ્ધિ વગેરે ગ્રંથોમાં ઘણી ચર્ચા કરી છે. (તેથી વિશેષાર્થીઓએ ત્યાંથી

ગાથાર્થ : ॥

ગતં પ્રત્યયદ્વારમ્, ઇદાની લક્ષણદ્વારાવયવર્થપ્રતિપાદનાયાહ—

નામં ઠવણા દવિએ સરિસે સામણ્ણલક્ષણાગારે ।

ગડરાગડ્ઠ ગાણત્તી નિમિત્ત ઉપ્પાય વિગમે ય ॥ ૭૫૧ ॥

- 5 વ્યાખ્યા : લક્ષ્યતેજનેનેતિ લક્ષણં—પદાર્થસ્વરૂપં, તત્ત્વ દ્વાદશધા, તત્ર નામલક્ષણં લક્ષણમિતીયં વર્ણાનુપૂર્વી, સ્થાપનાલક્ષણં લકારાદિવર્ણાનામાકારવિશેષઃ, દ્રવ્યલક્ષણં જ્ઞશરીરાદ્યતિરિક્તં યદ્યસ્ય દ્રવ્યસ્યાન્યતો વ્યવચ્છેદકં સ્વરૂપં, યથા ગત્યાદિ ધર્માસ્તિકાયાદીનામ્, ઇદમેવ કિન્ચિન્માત્રવિશેષા-ત્સાદૃશ્યસામાન્યાદિલક્ષણભેદતો નિરૂપ્યતે—તત્ર ‘સરિસે’તિ સાદૃશ્યં લક્ષણમ્, ઇહત્યઘટસદૃશઃ પાટલિપુત્રકો ઘટ ઇતિ, ‘સામણ્ણલક્ષણં’ તિ સામાન્યલક્ષણં યથા સિદ્ધત્વં સિદ્ધાનાં
- 10 સદ્દ્રવ્યજીવમુક્તાદિધર્મૈઃ સામાન્યમિતિ, ‘આગારે’તિ આક્રિયતેજનેનાભિપ્રેતં જ્ઞાયત ઇત્યાકારો—બાહ્યચેષ્ટારૂપઃ, સ એવાન્તરાકૂતગમકરૂપત્વાલ્લક્ષણમિતિ, ઉક્તં ચ —

“આકારૈરિદ્ઢિતૈર્ગત્યા, ચેષ્ટયા ભાષિતેન ચ ।

નેત્રવક્ત્રવિકારૈશ્ચ, ગુહ્યતેજન્તર્ગતં મનઃ ॥ ૧ ॥”

જોઈ લેવું.) “આ સર્વજ છે” એવી બોધ થતાં ગણધરાદિ સામાયિકને સાંભળે છે. ॥૭૫૦॥

- 15 અવતરણિકા : પ્રત્યયદ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે લક્ષણદ્વારને વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નામ - સ્થાપના - દ્રવ્ય - સાદૃશ્ય - સામાન્યલક્ષણ - આકાર - ગત્યાગતિ - નાનાત્વ - નિમિત્ત - ઉત્પાદ અને વિગમ. (બીજા બે પછીની ગાથામાં છે.)

- ટીકાર્થ : જેનાવડે જણાય તે લક્ષણ અર્થાત્ પદાર્થનું સ્વરૂપ. અને તે બાર પ્રકારે છે. તેમાં
- 20 “લક્ષણ” એ પ્રમાણે ક્રમમાં ગોઠવેલા અક્ષરો તે નામલક્ષણ જણાવું. લકારાદિ અક્ષરાનાં આકારવિશેષ એ સ્થાપના લક્ષણ, જ્ઞશરીરાદિથી વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યલક્ષણ તરીકે બીજાથી પોતાને જુદું પાડનારું એવું દ્રવ્યનું સ્વરૂપ, જેમ કે ધર્માસ્તિકાયાદિનું ગતિ (સહાયકત્વ) વગેરે સ્વરૂપ. હવે કંઈક માત્ર વિશેષથી જ સાદૃશ્ય અને સામાન્ય-લક્ષણાદિ નવ ભેદવાળા એવા આ જ દ્રવ્યલક્ષણનું નિરૂપણ કરે છે. (અર્થાત્ દ્રવ્યલક્ષણમાં જ થોડો ફેરફાર કરતા તેના સાદૃશ્યથી લઈ વીર્ય સુધીના
- 25 નવ ભેદો પડે છે તે બધાની વ્યાખ્યા કરે છે.)

- તેમાં “અહીંના ઘટ જેવો પાટલિપુત્રનો ઘટ છે” આ સાદૃશ્યલક્ષણ છે. તથા સામાન્યલક્ષણ આ પ્રમાણે—સિદ્ધોનું સિદ્ધપણું-સત્ત્વ-દ્રવ્યત્વ-જીવત્વ-મુક્તત્વાદિ ધર્મોને લઈ સામાન્ય છે. (અર્થાત્ આવા બધા ધર્મોને લઈ એક સિદ્ધ અન્ય સિદ્ધો સાથે સમાન છે.) તથા જેનાવડે ઈચ્છિતવસ્તુ જણાય તે આકાર અર્થાત્ બાહ્યચેષ્ટા, બાહ્યચેષ્ટા એ આન્તરિક અભિપ્રાયને જણાવનારી હોવાથી
- 30 લક્ષણ કહેવાય છે. કહ્યું છે — “આકારોવડે, ઈચ્છિતવડે, ગતિવડે, ચેષ્ટાવડે, વચનોવડે, આંખ-મુખના વિકારોવડે આન્તરિક મન ગ્રહણ કરાય છે. ॥૧॥”

૨૬. જીવપુદ્ગલગતં ગત્યાદિ, તસ્ય ધર્માસ્તિકાયાદિકાર્યત્વાત્ તલ્લક્ષણતા । -

इति, 'गङ्गागङ्ग' इति गत्यागतिलक्षणं द्वयोर्द्वयोः पदयोर्विशेषणविशेष्यतया अनुकूलं गमनं गतिः प्रत्यावृत्त्या प्रातिकूल्येनागमनमागतिः, गतिश्चागतिश्च गत्यागती ताभ्यां ते एव वा लक्षणं गत्यागतिलक्षणं, तच्चतुर्धा—पूर्वपदव्याहतमुत्तरपदव्याहतमुभयपदव्याहतमुभयपदाव्याहतमिति, तत्र पूर्वपदव्याहतोदाहरणम्—

‘जीवे णं भंते ! नेरइए ? नेरइए जीवे ?, गोयमा ! जीवे सिय नेरइए सिय अनेरइए, 5
नेरइए पुण नियमा जीवे’ उत्तरपदव्याहतोदाहरणम्—‘जीवइ भंते ! जीवे जीवे जीवइ ?, गोयमा !
जीवइ ताव नियमा जीवे, जीवे पुण सिय जीवइ सिय नो जीवइ’ सिद्धानां जीवनाभावादिति

ગતિ-આગતિ લક્ષણ → બે-બે ^{૧૭}પદોનું વિશેષણવિશેષ્યરૂપે (અર્થાત્ એક પદ વિશેષણ બને અને અન્ય પદ વિશેષ્ય બને, એ રીતે વિશેષણ-વિશેષ્યરૂપે) અનુકૂળ એવું જે ગમન તે ગતિ કહેવાય છે અને પ્રતિકૂળતાએ પાછા આવવું તે આગતિ કહેવાય છે. (જેમ કે, પ્રભુ ! જીવ એ 10
દેવ છે ? આ વાક્યમાં પ્રથમ જીવનું ઉચ્ચારણ કરી દેવત્વની પૃચ્છા કરાઈ છે. અહીં જીવપદથી દેવપદમાં અનુકૂળ ગમન થતું હોવાથી ગતિ કહેવાય છે. જ્યારે દેવ એ જીવ છે ? અહીં દેવનું ઉચ્ચારણ કરી-જીવત્વની પૃચ્છા થઈ હોવાથી દેવપદમાંથી જીવપદમાં પ્રતિકૂળતાએ આગમન થતું હોવાથી આગતિ કહેવાય છે.) આ ગતિ-આગતિવે જે લક્ષણ અથવા ગતિ-આગતિરૂપ જે લક્ષણ તે ગત્યાગતિલક્ષણ કહેવાય છે. (અર્થાત્ ગતિ-આગતિ દ્વારા જીવાદિ પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિચારાય 15
છે. તેથી તે લક્ષણ કહેવાય છે.) તે ચાર પ્રકારે છે. (૧) પૂર્વપદવ્યાહત (અર્થાત્ જ્યાં પૂર્વપદ વ્યભિચારી હોય તેવું લક્ષણ) (૨) ઉત્તરપદવ્યાહત (અર્થાત્ જ્યાં ઉત્તરપદવ્યાહત (વ્યભિચારી) હોય તેવું લક્ષણ) (૩) ઉભયપદવ્યાહત (૪) ઉભયપદઅવ્યાહત.

તેમાં (૧) પૂર્વપદવ્યાહતનું ઉદાહરણ — પ્રભુ ! જીવ એ નારક છે કે નારક એ જીવ છે ? હે ગૌતમ ! જીવ નારક હોય, અનારક પણ હોય, જ્યારે નારક એ નિયમા જીવ હોય છે. (વ્યભિચાર 20
એટલે નિયમનો અભાવ. અહીં જે જીવ હોય તે બધા નારક જ હોય એવો નિયમ નથી. તેથી જીવપદ નારકપદ સાથે નિયમના અભાવવાળો હોવાથી વ્યભિચારી બને છે. તેથી આ પૂર્વપદવ્યાહત કહેવાય છે. આ જ પ્રમાણે આગળ પણ યથાયોગ્ય જાણી લેવું) (૨) ઉત્તરપદવ્યાહત — પ્રભુ ! જે જીવે તે જીવ કે જે જીવ છે તે જીવે છે ? હે ગૌતમ ! જે જીવે તે નિયમા જીવ કહેવાય પરંતુ જે જીવ હોય તે જીવે પણ ખરો અને ન પણ જીવે, કારણ કે સિદ્ધના જીવો જીવતા નથી (અહીં 25
જીવવું એટલે દશપ્રાણોને ધારણ કરવા એમ સમજવું) (૩) ઉભયપદવ્યાહતનું ઉદાહરણ — પ્રભુ ! જે ભવસિદ્ધિક છે તે નારક હોય કે નારક એ ભવસિદ્ધિક હોય ? હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) નારક હોય, અનારક પણ હોય તથા નારક પણ ભવ્ય હોય કે ભવ્ય ન પણ હોય.

૨૭. જીવો ભદન્ત ! નૈરયિકો નૈરયિકો જીવઃ ?, ગૌતમ ! જીવઃ સ્યાન્નૈરયિકઃ સ્યાદનૈરયિકઃ, નૈરયિકઃ પુનર્નિયમાજ્જીવઃ । જીવતિ ભદન્ત ! જીવો જીવો જીવતિ ?, ગૌતમ ! જીવતિ તાવન્નિયમાજ્જીવઃ, 30
જીવઃ પુનઃ સ્યાજ્જીવતિ સ્યાન્નો જીવતિ ।

હૃદયમ્, ઉભયપદવ્યાહતોદાહરણમ્—

‘[★]ભવસિદ્ધિર્ણં મંતે ! નેરુદ્ધ, નેરુદ્ધ ભવસિદ્ધિર્ ? ગોયમા ભવસિદ્ધિર્ સિય નેરુદ્ધ સિય અનેરુદ્ધ, નેરુદ્ધવિ સિય ભવસિદ્ધિર્ સિય અભવસિદ્ધિર્’ ઉભયપદાવ્યાહતોદાહરણમ્—જીવે મંતે ! જીવે જીવે જીવે ?, ગોયમા ! જીવે નિયમા જીવે જીવેઽવિ નિયમા જીવે’ ઉપયોગો

5 નિયમાજ્જીવઃ જીવોઽપિ નિયમાદુપયોગ ઇતિ ભાવના । લોકેઽપિ ગત્યાગતિલક્ષણં—

‘[★]રૂઢી ય ઘટોત્તિ ચૂતો દુમોત્તિ નીલોત્પલં ચ લોગમિ ।

જીવો સચેયણોત્તિ ય વિગપ્પનિયમાદયો મળિયા ॥ ૧ ॥’

તથા ‘નાણત્તિ’ ત્તિ નાનાભાવો નાનાતા—ભિન્નતા, સા ચ લક્ષણં, સા પુનશ્ચતુર્દ્ધા—દ્રવ્યતઃ

ક્ષેત્રતઃ કાલતો ભાવતશ્ચ, તત્ર દ્રવ્યતો નાનાતા દ્વિધા—તદ્દ્રવ્યનાનાતા અન્યદ્રવ્યનાનાતા ચ, તત્ર
10 તદ્દ્રવ્યનાનાતા પરમાણૂનાં પરસ્પરતો ભિન્નતા, અન્યદ્રવ્યનાનાતા પરમાણોદ્વર્ણુકાદિભેદભિન્નતા, એવમેકાદિપ્રદેશાવગાઢૈકાદિસમયસ્થિત્યેકાદિગુણશુક્લાનાં તદતન્નાનાતા વાચ્યા, ઇદં ચ લક્ષણં

(૪) ઉભયપદ-અવ્યાહતનું ઉદાહરણ — પ્રભુ ! જીવ એ જીવ છે કે જીવ એ જીવ છે.

(અહીં એક જીવ શબ્દનો ઉપયોગ અર્થ કરવો અને બીજા જીવ શબ્દનો જીવદ્રવ્ય અર્થ કરવો તેથી જીવ એ ઉપયોગરૂપ છે કે ઉપયોગ એ જીવરૂપ છે ?) હે ગૌતમ ! જીવ નિયમા ઉપયોગરૂપ

15 છે અને ઉપયોગ પણ નિયમા જીવ છે. લોકમાં પણ ગતિ-આગતિનું લક્ષણ આ રીતે — ^(૧)રૂપી ઘડો (૧) આંબો વૃક્ષ (૨) નીલ કમલ (૩) જીવ સચેતન (૪) આ પ્રમાણે વિકલ્પનિયમાદિ લોકમાં પણ કહેવાયા છે. (અહીં વિકલ્પનિયમ એટલે વિકલ્પમાં=એક પક્ષમાં નિયમ છે જેનો તે વિકલ્પનિયમ આદિ શબ્દથી ઉભયનિયમ અને ઉભયાનિયમ લેવા. તેમાં રૂપી ઘટ એ પૂર્વપદ વ્યાહત છે. આ પ્રમાણે ચારે દષ્ટાંતો જાણી લેવા. તેમાં પહેલા બે વિકલ્પનિયમ છે, ત્રીજો ભાંગો

20 ઉભયાનિયમ અને ચોથો ઉભયનિયમ છે.)

નાનાત્વરૂપ લક્ષણ = તે ચાર પ્રકારે છે — દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી. તેમાં દ્રવ્યથી નાનાત્વ બે પ્રકારે - તદ્દ્રવ્યભિન્નતા અને અન્યદ્રવ્યભિન્નતા. તેમાં પરમાણુઓની પરસ્પર

જે ભિન્નતા તે તદ્દ્રવ્યભિન્નતા અને પરમાણુથી દ્વયણુકાદિની જે ભિન્નતા તે અન્યદ્રવ્યભિન્નતા જાણવી. ^(૧)આ જ પ્રમાણે એક પ્રદેશમાં અવગાહીને રહેલ સ્કંધની બે પ્રદેશમાં અવગાહીને રહેલ સ્કંધથી જે ભિન્નતા, તે ક્ષેત્રને આશ્રયી અન્યક્ષેત્રભિન્નતા અને એક પ્રદેશમાં રહેલ સ્કંધની બીજા અન્ય એક પ્રદેશમાં રહેલ સ્કંધથી જે ભિન્નતા તે તત્ક્ષેત્રભિન્નતા. આ પ્રમાણે એક સમય સ્થિતિવાળા પરમાણુ વગેરેની તથા એકગુણશુક્લ પરમાણુ વગેરેની તત્કાળ / તદ્દ્ભાવભિન્નતા...વિગેરે જાણી

★ ભવસિદ્ધિકો ભદન્ત ! નૈરયિકો નૈરયિકો ભવસિદ્ધિકઃ ?, ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિકઃ સ્યાન્નૈરયિકઃ સ્યાદનૈરયિકઃ, નૈરયિકોઽપિ સ્યાદ્દ્રવ્યસિદ્ધિકઃ સ્યાદભવ્યસિદ્ધિકઃ । જીવો ભદન્ત ! જીવો જીવો જીવો ?,

30 ગૌતમ ! જીવો નિયમાજ્જીવઃ જીવોઽપિ નિયમાજ્જીવઃ ।

૨૮. રૂપી ચ ઘટ ઇતિ ચૂતો દ્રુમ ઇતિ નીલોત્પલં ચ લોકે । જીવઃ સચેતન ઇતિ ચ વિકલ્પનિયમાદયો મળિતાઃ ॥ ૧ ॥

પદાર્થસ્વરૂપાવસ્થાપકત્વાત્ 'નિમિત્ત' તિ લક્ષ્યતે શુભાશુભમનેનેતિ લક્ષણં નિમિત્તમેવ લક્ષણં નિમિત્તલક્ષણં, તત્ત્વાદૃષ્ટા, ઉક્તં ચ -

“ભૌમસુમિણંતરિક્ષં દિત્રં અંગસર લક્ષણં તહ ય ।

વંજનમદુવિહં ચ્ચલુ નિમિત્તમેયં મુણોચ્ચવં ॥ ૧ ॥”

સ્વરૂપમસ્ય ગ્રન્થાન્તરાદવસેયમ્ ॥ ‘ઉપ્પાદ’ત્તિ યતો નાનુત્પન્નં વસ્તુ લક્ષ્યતે અત ઉત્પાદોઽપિ 5
વસ્તુલક્ષણં, ‘વિગમોય’ત્તિ વિગમશ્ચ વિનાશશ્ચ વસ્તુલક્ષણં, તમન્તરેણોત્પાદાભાવાત્, ન હિ
વક્તૃતયાઽવિનષ્ટમદુલિત્રવ્યં ઋજુતયોત્પદ્યતેતિ ભાવનેતિ ગાથાર્થઃ ॥

વીરિયભાવે ય તહા લક્ષણમેયં સમાસઓ ભણિયં ।

અહવાવિ ભાવલક્ષણ ચઽચ્ચિહં સદ્દહણમાઈ ॥ ૭૫૨ ॥

વ્યાખ્યા : ‘વીરિયં’ તિ વીર્ય-સામર્થ્યં યદ્યસ્ય વસ્તુનઃ તદેવ લક્ષણં વીર્યલક્ષણમ્, આહ 10
ચ ભાષ્યકારઃ-

“વિરિયંતિ બલં જીવસ્ય લક્ષણં જં ચ (વ) જસ્ય સામર્થ્યં ।

લેવા. આ નિમિત્ત એ પદાર્થના સ્વરૂપની વ્યવસ્થાપક હોવાથી લક્ષણ કહેવાય છે.

નિમિત્તલક્ષણ : જેનાવડે શુભાશુભ જણાય તે લક્ષણ. નિમિત્તરૂપ જે લક્ષણ તે નિમિત્તલક્ષણ.
તે આઠ પ્રકારે છે. “ભૌમ^(મ) = ભૂમિસંબંધી ભૂકંપાદિ, સ્વપ્ન, આન્તરિક્ષ = આકાશમાં થનારા 15
ગન્ધર્વ નગરાદિ, દિવ્ય = વ્યંતરાદિવડે કરાયેલ અદ્દહાસાદિ, આંગ = શરીરના તે તે અંગોનું
ફરકવું, સ્વરનિમિત્ત = સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલ સ્વરસંબંધી જ્ઞાન, વ્યંજન = તલ-મસાદિ,
આ આઠ પ્રકારે નિમિત્તો જાણવા યોગ્ય છે ॥૧॥” વિસ્તારથી આનું સ્વરૂપ અન્ય ગ્રંથમાંથી જાણી
લેવું.

તથા જે કારણથી ઉત્પન્ન નહીં થયેલ વસ્તુ ઓળખાતી નથી તે કારણથી વસ્તુની ઉત્પત્તિ 20
પણ વસ્તુનું લક્ષણ છે. તથા વિગમ એટલે વિનાશ એ પણ વસ્તુનું લક્ષણ છે, કારણ કે વિનાશ
વિના ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી. વક્તૃતયા નાશ પામ્યા વિના, આંગણી ઋજુતયા ઉત્પન્ન થતી નથી.
(અર્થાત્ વાંકી આંગણી જ્યાં સુધી વક્તાને છોડતી નથી ત્યાં સુધી તે આંગણી સીધી થતી નથી.
એટલે કે વક્તાનો નાશ થાય ત્યારે જ ઋજુતા ઉત્પન્ન થાય છે.) ॥૭૫૧॥

ગાથાર્થ : વીર્ય અને ભાવ આ પ્રમાણે (બાર પ્રકારે) સંક્ષેપથી લક્ષણ કહ્યું, અથવા ભાવલક્ષણ 25
શ્રદ્ધાદિ ચારે પ્રકારે જાણવું.

ટીકાર્થ : જે વસ્તુનું જે સામાર્થ્ય તે વીર્ય. તે રૂપ જે લક્ષણ તે વીર્યલક્ષણ. ભાષ્યકારે કહ્યું
છે - “વીર્ય એટલે બળ, તે જીવનું લક્ષણ છે. અથવા મહાઔષધિ વગેરેની જેમ જે દ્રવ્યોનું વિચિત્ર

૨૧. ભૌમ સ્વાખ્યમાન્તરીક્ષં દિવ્યમાઙ્ગં સ્વરગતં લક્ષણગતં તથા ચ । વ્યંજનમદુવિહં ચ્ચલુ નિમિત્તમેતદ્
મુણિતવ્યમ્ ॥ ૧ ॥ ૩૦. વીર્યમિતિ બલં જીવસ્ય લક્ષણં યચ્ચ યસ્ય સામર્થ્યમ્ । 30

दैवस्स चित्तरुवं जह विरिय महोसहादीणं ॥ १ ॥

તથા ભાવાનામ્—ઔદયિકાદીનાં લક્ષણં પુદ્ગલવિપાકાદિરૂપં ભાવલક્ષણં, યથોદયલક્ષણઃ ઔદયિકઃ, ઉપશમલક્ષણસ્ત્વૌપશમિકઃ, તથાનુત્પત્તિલક્ષણઃ ક્ષાયિકો, મિશ્રલક્ષણઃ ક્ષાયોપશમિકઃ, પરિણામલક્ષણઃ પારિણામિકઃ, સંયોગલક્ષણઃ સાન્નિપાતિક ઇતિ । અથવા ભાવાશ્ચ તે લક્ષણં
5 ચાત્મન ઇતિ ભાવલક્ષણં, તત્ર સામાયિકસ્ય જીવગુણત્વાત્ ક્ષયોપશમોપશમક્ષયસ્વભાવત્વાદ્ ભાવલક્ષણતા, અમુમેવાર્થં ચેતસ્યારોપ્યાહ—‘ભાવે ય’ ઇત્યાદિ, ભાવે ચ —વિચાર્યમાણે તથા લક્ષણમિદં ‘સમાસતઃ’ સદ્ભક્ષેપતો ભળિતં । સામાયિકસ્ય વૈશેષિકલક્ષણાભિધિત્સયાઽઽહ— ‘અહવાવિ ભાવલક્ષણ ચડવ્વિથં સદ્દહણમાદી’ અથવાઽપિ ભાવસ્ય—સામાયિકસ્ય લક્ષણમનુસ્વાસ્લોપોઽત્ર દ્રષ્ટવ્યઃ, ચતુર્વિધં શ્રદ્ધાનાદીતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 યદુક્તં—‘ચતુર્વિધં શ્રદ્ધાનાદિ’ તત્પ્રદર્શનાયાહ—

સદ્દહણ જાણણા ખલુ વિરતી મીસા ય લક્ષણં કહણ ।

તેઽવિ ણિસામિતિ તહા ચડલક્ષણસંજુયં ચેવ ॥ ૭૫૩ ॥ દારં

વ્યાખ્યા : ઇહ સામાયિકં ચતુર્વિધં ભવતિ, તદ્વથા—સમ્યક્ત્વસામાયિકં શ્રુતસામાયિકં

પ્રકારનું સામર્થ્ય તે તેનું વીર્ય કહેવાય છે. ॥૧॥ (વિ.આ.ભા. ૨૧૭૨)” તથા ભાવોનું એટલે
15 કે ઔદયિકાદિનું જે પુદ્ગલવિપાકાદિરૂપ લક્ષણ તે ભાવલક્ષણ જાણવું. જેમ કે, ઉદયરૂપ ઔદયિક (અર્થાત્ ઔદયિકભાવ ઉદયરૂપ છે એટલે ઔદયિકભાવનું લક્ષણ ઉદય છે.) ઉપશમરૂપ ઔપશમિક તથા અનુત્પત્તિરૂપ ક્ષાયિકભાવ, મિશ્રરૂપ ક્ષાયોપશમિક, પરિણામરૂપ પારિણામિક અને સંયોગરૂપ સાન્નિપાતિકભાવ છે. અથવા આત્માના ભાવો એ જ લક્ષણ તે ભાવલક્ષણ. (અર્થાત્ આત્માના તે તે ભાવો, અને તે ભાવો પોતે જ લક્ષણ તે ભાવલક્ષણ.)

20 તેમાં સામાયિક એ જીવનો ગુણ હોવાથી ક્ષયોપશમ — ઉપશમ અને ક્ષયના સ્વભાવવાળું છે અને માટે સામાયિક એ ભાવલક્ષણ છે. આ અર્થને મનમાં સમી આગળ વાત કરે છે કે — (આગળના બધા ભેદો અને) ભાવલક્ષણની વિચારણા, (૧)આ સંક્ષેપથી (બાર પ્રકારનું લક્ષણ) કહ્યું, સામાયિકના જ વિશિષ્ટલક્ષણને કહેવાની ઈચ્છાથી નિર્યુક્તિકાર કહે છે. અથવા સામાયિકરૂપ ભાવનું લક્ષણ શ્રદ્ધાદિ ચાર પ્રકારે જાણવું, મૂળગાથામાં ‘ભાવલક્ષણ’ શબ્દમાં અનુસ્વારનો લોપ થયેલ
25 છે એમ જાણવું. ॥૭૫૨॥

અવતરણિકા : “શ્રદ્ધાદિ ચાર પ્રકારે” જે કહ્યું તે ભેદોને બતાવવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, વિરતિ અને મિશ્ર (આ પ્રમાણે જિનેશ્વરો) લક્ષણ કહે છે. તે ગણધરો પણ તે રીતે જ ચાર લક્ષણથી મુક્ત એવા સામાયિકને સાંભળે છે.

ટીકાર્થ : અહીં સામાયિક ચાર પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે — સમ્યક્ત્વસામાયિક,

30 ૩૧. દ્રવ્યસ્ય ચિત્તરૂપં યથા વીર્યં મહૌષધાદીનામ્ ॥ ૧ ॥

ચારિત્રસામાયિકં ચારિત્રાચારિત્રસામાયિકં ચ, અસ્ય યથાયોગં લક્ષણં 'સદ્ગુણ'ં તિ શ્રદ્ધાનં, લક્ષણમિતિ યોગઃ સમ્યક્ત્વસામાયિકસ્ય, 'જ્ઞાણ'ંતિ જ્ઞાનં જ્ઞા-સંવિત્તિરિત્યર્થઃ, સા ચ શ્રુતસામાયિકસ્ય, ચ્ચલુશબ્દો નિશ્ચયતઃ પરસ્પરતઃ સાપેક્ષત્વવિશેષણાર્થઃ, 'વિરતિ'ંતિ વિરમણં વિરતિઃ—અશેષસાવધયોગનિવૃત્તિઃ, સા ચ ચારિત્રસામાયિકસ્ય લક્ષણં, 'મૌસા ય'ંતિ મિશ્રા—વિસ્તાવિરતિઃ, સા ચ ચારિત્રાચારિત્રસામાયિકસ્ય લક્ષણં, કથયતીત્યનેન સ્વમનીષિકાઽપોહેન 5 શાસ્ત્રપારસ્તન્યમાહ, ભગવાન્ જિન એવં કથયતિ, તસ્ય ચ કથયતઃ 'તેઽપિ' ગણધરાદયઃ 'નિશામયન્તિ' શૃણ્વન્તિ 'તથા' તેનૈવ પ્રકારેણ ચતુર્લક્ષણસંયુક્તમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તં લક્ષણદ્વારમ્, અધુના નયદ્વારં પ્રતિપિપાદયિષુરાહ—

પોગમસંગહવવહારઃજ્જુસુએ ચેવ હોઙ્ગ બોદ્ધવ્વે ।

સદ્દે ય સમભિરૂઢે એવંભૂએ ય મૂળણયા ॥ ૭૫૪ ॥

10

વ્યાખ્યા : નયન્તીતિ નયાઃ—વસ્ત્વવબોધગોચરં પ્રાપયન્ત્યનેકધર્માત્મકજ્ઞેયાધ્યવસાયાન્તરહેતવ

શ્રુતસામાયિક, ચારિત્રસામાયિક અને ચારિત્રાચારિત્ર સામાયિક, આ ચારે પ્રકારના સામાયિકનું લક્ષણ ક્રમશઃ આ પ્રમાણે છે — તેમાં શ્રદ્ધા એ સમ્યક્ત્વસામાયિકનું લક્ષણ છે, જ્ઞાન એ શ્રુતસામાયિકનું લક્ષણ છે. ચ્ચલુ શબ્દ નિશ્ચયથી સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકની પરસ્પર સાપેક્ષતા જણાવે છે, અર્થાત્ બંને સાથે જ હોય છે. વિરતિ એટલે કે સંપૂર્ણ પાપકર્મોની નિવૃત્તિ 15 ચારિત્રસામાયિકનું લક્ષણ છે. તથા મિશ્ર = દેશવિરતિ એ ચારિત્રાચારિત્રસામાયિકનું લક્ષણ છે. આ પ્રમાણે જિનેશ્વરો કહે છે. અહીં “કહે છે” એ પ્રમાણેના શબ્દપ્રયોગથી નિર્યુક્તિકારે ગ્રંથમાં પોતાની કલ્પનાનો ઉપયોગ નથી કર્યો, પણ શાસ્ત્રને પરતંત્ર રહ્યા છે, એ જણાવ્યું છે. (અર્થાત્ તે તે સામાયિકના તે તે લક્ષણો નિર્યુક્તિકારે પોતાની બુદ્ધિથી નહીં પણ તીર્થંકરોના વચનોના આધારે કહ્યા છે એમ આ શબ્દપ્રયોગ જણાવે છે.) તે ગણધરો પણ તે જ પ્રકારે (જે રીતે જિનેશ્વરોએ 20 કહ્યું છે તે જ રીતે) ચાર લક્ષણોથી યુક્ત સામાયિકને સાંભળે છે. ॥૭૫૩॥

અવતરણિકા : લક્ષણદ્વાર કહ્યું. હવે નયદ્વારનું પ્રતિષ્ઠાપન કરવાની ઈચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નેગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત આ સાત મૂળનયો છે. 25

ટીકાર્થ : વસ્તુને બોધનો વિષય કરાવે તે નય = અનેક ધર્માત્મક જ્ઞેયવસ્તુના જુદા જુદા અધ્યવસાયોનું કારણ. (ટૂંકમાં - અનેકધર્માત્મક વસ્તુને અવધારણપૂર્વક નિત્યત્વાદિ કોઈ એક ધર્મવડે શિષ્યની બુદ્ધિમાં જે અભિપ્રાયથી ઉતારવી તે અભિપ્રાય નય કહેવાય છે. જેમ કે, આત્મા નિત્યત્વ-અનિત્યત્વ - અરૂપત્વ - રૂપત્વાદિ અનંત ધર્મોવાળો હોવા છતાં ગુરુ જે અભિપ્રાયથી “આત્મા નિત્ય જ છે કે આત્મા અનિત્ય જ છે” એ પ્રમાણે શિષ્યને જણાવે તે અભિપ્રાય નય કહેવાય 30

इत्यर्थः, ते च नैगमादयः, नैगमः सङ्ग्रहः व्यवहारः ऋजुसूत्रश्चैव भवति बोद्धव्यः, शब्दश्च समभिरूढः एकभूतश्च मूलनया इति गाथासमुदायार्थो निगदसिद्धः ॥

अवयवार्थं तु प्रतिनयं नयाभिधाननिरुक्तद्वारेण वक्ष्यति, आह च—

णोगेहि माणेहि मिणइत्ती णोगमस्स णेरुत्ती ।

5 सेसाणंपि णयाणं लक्खणमिणमो सुणेह वोच्छं ॥ ७५५ ॥

ध्याख्या : ન એક નૈક—પ્રભૂતાનીત્યર્થઃ, નૈકૈર્માનૈઃ—મહાસત્તાસામાન્યવિશેષજ્ઞાનૈર્મિમીતે મિનોતીતિ વા નૈકમ્ इति, इयं नैकमस्य निरुक्तिः, निगમેषु वा भवो नैगमः, निगमाः—पदार्थपरिच्छेदाः, तत्र सर्वं सदित्येवमनुगताकारावबोधहेतुभूतां महासत्तामिच्छति अनुवृत्तव्यावृत्तावबोधहेतुभूतं च सामान्यविशेषं द्रव्यत्वादि, व्यावृत्तावबोधहेतुभूतं च विशेषं परमाणुमिति । आह—इत्थं तर्ह्ययं

10 છે.) તે નૈગમાદિ સાત પ્રકારે છે. નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત આ સાત મૂળનયો છે. આ પ્રમાણે ગાથાનો સંક્ષેપાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૭૫૪॥

अवतरशिका : विस्तारथी प्रत्येक नयने पोत-पोताना नामोनो निरुक्तार्थं કરવા દ્વારા આગળ કહીશું, કહ્યું છે ⇨

15 ગાથાર્થ : “અનેક માનો વડે મપાય” એ પ્રમાણે નૈગમનયની નિરુક્તિ છે. શેષ નયોના આ લક્ષણને હું કહીશ તે તમે સાંભળો.

✽ નૈગમનય ✽

ટીકાર્થ : એક નહીં તે અનેક, અનેક એવા માનોવડે અર્થાત્ મહાસત્તા — સામાન્ય — વિશેષ જ્ઞાનોવડે વસ્તુને જે માને છે તે નૈગમનય કહેવાય છે. (અર્થાત્ અનેક પ્રકારે વસ્તુને જે સ્વીકારે તે. અહીં ‘નિરુક્તિ’ શબ્દનો અર્થ અનુયોગદ્વાર સૂ. ૩૧૨માં આ પ્રમાણે કહ્યો છે →

20 અભિધાનાક્ષરણુસારતો નિશ્ચિતાર્થસ્ય વચન=મળનં નિરુક્તં અર્થાત્ નામના અક્ષરાનુસારે નિશ્ચિતાર્થનું કથન કરવું એ નિરુક્ત કહેવાય છે.) અથવા નિગમ એટલે એક જ પદાર્થના જુદા જુદા બોધ, તેને સ્વીકારનાર નૈગમ કહેવાય છે. નૈગમનય “સર્વ વસ્તુ સત્ છે” આ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુમાં સત્ત્વની જે એક સરખી બુદ્ધિ થાય છે તેનું કારણ એવી મહાસત્તાને માને છે.

તથા અનુવૃત્ત અને વ્યાવૃત્ત બોધના કારણ એવા સામાન્યવિશેષરૂપ દ્રવ્યત્વાદિને માને છે.

25 (અર્થાત્ વૈશેષિક મતને માન્ય એવા નવ દ્રવ્યોમાં “આ દ્રવ્ય છે, આ દ્રવ્ય છે” એ પ્રમાણે જે એકસરખો દ્રવ્યનો બોધ થાય છે તે અનુવૃત્તબોધ કહેવાય છે. તેનું કારણ તે દ્રવ્યમાં રહેલ દ્રવ્યત્વ છે. આ પ્રમાણે ગુણત્વ-કર્મત્વાદિ પણ જાણવા. તથા દ્રવ્ય એ ગુણ નથી એ પ્રમાણે જે ભિન્નતાનો બોધ તે વ્યાવૃત્તબોધ કહેવાય છે તેનું કારણ પણ તે દ્રવ્યત્વાદિ જ છે. આવા દ્રવ્યત્વાદિધર્મોને નૈગમનય સામાન્ય-વિશેષ કહે છે, કારણ કે દ્રવ્યત્વ એ પોતપોતાના આધારવિશેષમાં એક સરખી

30 પ્રતીતિ કરાવતું હોવાથી સામાન્ય કહેવાય છે અને વિજાતીયથી પોતાના આધારને જુદું પાડતું હોવાથી વિશેષ તરીકે પણ કહેવાય છે. માટે નૈગમનય દ્રવ્યત્વાદિધર્મને સામાન્ય-વિશેષ તરીકે ઓળખાવે છે.) અને વ્યાવૃત્તના બોધના કારણરૂપે નૈગમનય વિશેષને = પરમાણુને ઇચ્છે છે. (અર્થાત્ ‘એક

ત્રૈગમ: સમ્યગ્દષ્ટિરેવાસ્તુ, સામાન્યવિશેષાભ્યુપગમપરત્વાત્, સાધુવદિતિ, નૈતદેવં, સામાન્યવિશેષ-
વસ્તુનામત્યન્તભેદાભ્યુપગમપરત્વાત્તસ્યેતિ, આહ ચ ભાષ્યકાર:-

“^{૧૨}જં સામણવિસેસે પરોપ્પરં વત્થુતો ય સો મિણ્ણો ।

મત્તંઢ અચ્ચંતમતો મિચ્છદ્દિટ્ઠી કણાતોવ્વ ॥ ૧ ॥

દોહિવિ ણણ્ણિ નીતં સત્થમુલૂણ તહવિ મિચ્છંતં ।

જં સવિસયપ્પહાણત્તણેણ અત્તોત્તનિરવેક્ખા ॥ ૨ ॥”

5

અથવા નિલયનપ્રસ્થકગ્રામોદાહરણેભ્યોઽનુયોગદ્વારપ્રતિપાદિતેભ્યઃ खल्वयमवसेय इत्यलं

પરમાણુ બીજા પરમાણુથી વ્યાવૃત છે = જુદો છે' એવા બોધનું કારણ પરમાણુ જ છે, એમ નૈગમનય માને છે. ત્યાં તેને બીજા પરમાણુથી છૂટો પાડનાર કોઈ બીજો ધર્મ નથી, અથવા અહીં પાઠ અશુદ્ધ હોય એવું લાગે છે — પરમાણુમિત્તિની બદલે 'પરમાણુવૃત્તિ:' પાઠ હોઈ શકે. તેથી અર્થ આ પ્રમાણે 10
કે — નૈગમનય એક પરમાણુ બીજા પરમાણુથી જુદો છે એવા વ્યાવૃતબોધના કારણરૂપે પરમાણુમાં રહેલ વિશેષનામના પદાર્થને મૂકે છે.)

શંકા : જો આ રીતે નૈગમનય અનેક પ્રકારના દષ્ટિકોણ ધરાવતો હોય તો તે સમ્યગ્દષ્ટિ જ થયો, કારણ કે સાધુની જેમ તે પણ સામાન્ય-વિશેષને સ્વીકારનારો છે.

સમાધાન : તમે જેમ 'કહો છો તેમ નથી, કારણ કે નૈગમ-નય સામાન્ય અને વિશેષને 15
અત્યંત જુદા માને છે. (પરંતુ સાધુની જેમ કથંચિત્ ભિન્ન માનતો નથી.) ભાષ્યકારે પણ આ જ વાત કહી છે — “જે કારણથી તે નૈગમનય સામાન્ય અને વિશેષને પરસ્પર અને વસ્તુથી (પોત-પોતાના આધારથી) અત્યંત ભિન્ન માને છે, તે કારણથી તે કણાદઃક્રષિની (વૈશેષિકમતના પ્રણેતાની) જેમ મિથ્યાદષ્ટિ છે. ॥૧॥ દ્રવ્યાસ્તિકનય અને પર્યાયાસ્તિકનયવડે જો કે વૈશેષિકદર્શનકારે પોતાનું 20
સર્વશાસ્ત્ર રચ્યું છે. છતાં તે શાસ્ત્ર મિથ્યાત્વરૂપ છે, કારણ કે પોતપોતાના વિષયને પ્રધાનરૂપે અંગીકાર કરતા તેઓ બંને નયોને પરસ્પર નિરપેક્ષ માને છે.

(અર્થાત્ દ્રવ્યાસ્તિકનયે તેઓ આત્માને નિત્ય જ માને છે, પરંતુ પર્યાયાસ્તિકનયે આત્માને અનિત્ય માનતા નથી. તથા પર્યાયાસ્તિકનયે જે પૃથ્વી વગેરે અનિત્ય પદાર્થો છે તેઓને વૈશેષિક દર્શનકાર દ્રવ્યાસ્તિકનયે નિત્ય માનતા નથી. આમ તેઓ જો કે બંને નયો માને છે, પરંતુ પરસ્પર નિરપેક્ષ રીતે માનતા હોવાથી તેમના રચેલા શાસ્ત્રો મિથ્યા છે.) ॥૨॥ અથવા અનુયોગદ્વારમાં 25
કહેલા વસવાટ-પ્રસ્થક અને ગામના ઉદાહરણોથી આ નૈગમનય જાણવા યોગ્ય છે. (ઉદાહરણો આ પ્રમાણે જાણવા — (૧) ^(મ)વસવાટ : કો'ક વ્યક્તિએ કો'કને પૂછ્યું — “તું ક્યા રહે છે ? તેણે કહ્યું— “લોકમાં, તેમાં પણ જમ્બૂદ્વીપમાં, તેમાં પણ ભરતક્ષેત્રમાં, આમ કરતાં કરતાં છેલ્લે આત્મામાં રહું છું.” આમ કો'ક કહે — હું લોકમાં રહું છું.” કો'ક કહે — “હું જમ્બૂદ્વીપમાં રહું

૩૨. यत् सामान्यविशेषौ परस्परं वस्तुतश्च स भिन्नौ । अन्यतस्त्यन्तमतो मिथ्यादष्टिः कणाद इव ॥१॥ 30
द्वाभ्यामपि नयाभ्यां नीतं शास्त्रमुलूकेन तथાપિ મિથ્યાત્વમ્ । यत् स्वविषयप्रधानत्वेनान्योऽन्यनिरपेक्षौ ॥२॥

વિસ્તરેણ, ગમનિકામાત્રમેતત્ । ‘સેસાણ’ મિત્યાદિ શેષાણામપિ નવાનાં—સઙ્ગ્રહાદીનાં લક્ષણમિદં શ્રુણુત ‘વક્ષ્યે’ અભિધાસ્ય ઇત્યયં ગાથાર્થઃ ॥

સંગહિયર્પિણિયત્થં સંગહવચનં સમાસઓ બેતિ ।

વચ્ચઙ્ગ વિણિચ્છિયત્થં વવહારો સવ્વદવ્વેસું ॥ ૭૫૬ ॥

- 5 વ્યાખ્યા : આભિમુખ્યેન ગૃહીતઃ—ઉપાત્તઃ સઙ્ગૃહીતઃ પિણ્ડિતઃ—એકજાતિમાપત્રઃ અર્થો—વિષયો यस્ય તત્સઙ્ગૃહીતપિણ્ડિતાર્થં સઙ્ગ્રહસ્ય વચનં સઙ્ગ્રહવચનં ‘સમાસતઃ’ સઙ્ક્ષેપતઃ, બ્રુવતે તીર્થકરગણધરા ઇતિ, એતદુક્તં ભવતિ—સામાન્યપ્રતિષાદનપરઃ ખલુ અયં સદિત્યુક્તે સામાન્યમેવ પ્રતિપદ્યતે ન વિશેષાન્, તથા ચ મન્યતે—વિશેષાઃ સામાન્યતોઽર્થાન્તરભૂતાઃ સ્યુરનર્થાન્તરભૂતા વા?, યદ્યર્થાન્તરભૂતાઃ ન સન્તિ તે, સામાન્યાદર્થાન્તરત્વાત્, રૂપુષ્પવત્, અથાનર્થાન્તરભૂતાઃ સામાન્યમાત્રં

- 10 છું.” વગેરે બધા જ પ્રકારના વિકલ્પો નૈગમનય સ્વીકારે છે. (૨) પ્રસ્થક : આ ધાન્યને માપવાનું સાધનવિશેષ છે. તેને બનાવવા માટેનું લાકડું જ્યારે વૃક્ષરૂપે હોય ત્યારે આ નય તે વૃક્ષને પ્રસ્થક કહે છે. તે માટેના લાકડાંને કાપવા જ્યારે વ્યક્તિ જતી હોય ત્યારે ખરેખર તો લાકડું લેવા જતી હોવા છતાં આ નય “પ્રસ્થક લેવા જાય છે” એમ કહે છે. જ્યારે પ્રસ્થક માટેનું લાકડું પોતાના ખભે નાંખીને આવતી હોય ત્યારે “આ પ્રસ્થક લાવી રહી છે” એમ આ નય કહે છે. આમ, 15 વૃક્ષની અવસ્થા, લેવા જવાની અવસ્થા કે લાવવાની અવસ્થા વગેરે દરેક અવસ્થામાં નૈગમનય પ્રસ્થક જ કહે છે. (૩) ગામનું ઉદાહરણ : વિવક્ષિત ગામમાં રહેનારી કેટલાક મુખ્ય વ્યક્તિઓને જોઈ આ નય “ફલાણું ગામ આવે છે.” એમ કહે છે.) વધુ ચર્ચાથી સર્વું. સંક્ષેપમાં જ વિવરણ કરવાનું છે. શેષ સંગ્રહાદિનયોનું લક્ષણ હવે કહીશ, તે તમે સાંભળો. ॥૭૫૫॥

ગાથાર્થ : (તીર્થકર-ગણધરો) સંક્ષેપથી સંગ્રહના વચનને સંગૃહીત અને પિંડિતાર્થવાળું કહે 20 છે. વ્યવહારનય સર્વદ્રવ્યોમાં વિનિશ્ચિતાર્થ માટે જાય છે.

✽ સંગ્રહનય ✽

- ટીકાર્થ : અભિમુખતાએ જે ગ્રહણ કરેલ હોય તે સંગૃહીત કહેવાય છે અને એકજાતિને પામેલ પિંડિત કહેવાય છે. આવો અર્થ=વિષય છે જેનો તે સંગૃહીત-પિંડિતાર્થ, એવું સંગ્રહનું વચન તીર્થકર-ગણધરો સંક્ષેપથી કહે છે. કહેવાનો આશય એ છે કે — સામાન્યને સ્વીકારનારો આ નય 25 “સત્” એ પ્રમાણે જ્યારે બોલાય ત્યારે સામાન્યને જ સ્વીકારે છે, પરંતુ વિશેષોને સ્વીકારતો નથી. (અર્થાત્ આ નય સત્તા નામના સામાન્યને જ માને છે. આ સત્તાસામાન્યથી જુદા ઘટ-પટાદિ વિશેષોને માનતો નથી.) આ બાબતમાં તેમનાં માન્યતા આ પ્રમાણે છે કે, “ઘટ-પટાદિ વિશેષપદાર્થો સત્તારૂપસામાન્યથી જુદા છે કે એક છે ? જો જુદા છે તો તે વિશેષો છે જ નહીં કારણ કે સત્તારૂપ સામાન્યથી જેમ ખપુષ્પ જુદું હોવાથી વિદ્યમાન નથી તેમ આ વિશેષો પણ 30 જુદા હોવાથી વિદ્યમાન નથી. (સત્થી ભિન્ન હોવાથી અસત્ છે.) હવે જો એક જ છે એમ કહો

તે, તદ્વ્યતિરિક્તત્વાત્, તત્સ્વરૂપવત્, પર્યાપ્ત વ્યાસેન, ઉક્તઃ સદ્ગ્રહઃ । ‘વચ્ચતિ’ ઇત્યાદિ વ્રજતિ-
ગચ્છતિ નિઃ-આધિક્યેન ચયનં ચયઃ અધિકશ્ચયો નિશ્ચયઃ-સામાન્યં વિગતો નિશ્ચયો વિનિશ્ચયઃ-
નિઃસામાન્યભાવઃ તદર્થ-તન્નિમિત્તં, સામાન્યાભાવાયેતિ ભાવના, વ્યવહારો નયઃ, ક્વ ?-‘સર્વદ્રવ્યેષુ’
સર્વદ્રવ્યવિષયે, તથા ચ વિશેષપ્રતિપાદનપરઃ સ્વત્, અયં હિ સદિત્યુક્તે વિશેષાનેવ ઘટાદીન્
પ્રતિપદ્યતે, તેષાં વ્યવહારહેતુત્વાત્, ન તદતિરિક્તં સામાન્યં, તસ્ય વ્યવહારપેતત્વાત્, તથા ચ-સામાન્યં 5
વિશેષેભ્યો ભિન્નમભિન્નં વા સ્યાત્ ? યદિ ભિન્નં વિશેષ-વ્યતિરેકેણોપલભ્યતે, ન ચોપલભ્યતે,
અથાભિન્નં વિશેષમાત્રં તત્, તદ્વ્યતિરિક્તત્વાત્, તત્સ્વરૂપવદિતિ, અથવા વિશેષેણ નિશ્ચયો વિનિશ્ચયઃ-
આગોપાલાઙ્ગનાદ્યવબોધો ન કતિપયવિદ્વત્સન્નિબદ્ધ ઇતિ, તદર્થં વ્રજતિ સર્વદ્રવ્યેષુ, આહ ચ
ભાષ્યકારઃ-

“ભ્રમરાદિ પદ્મવર્ણાદિ નિષ્ક્રાંતિર્જમિ વા જગવયસસ ।

10

તો, તે ઘટ-પટાદિ વિશેષો બધા સામાન્યરૂપ જ છે, કારણ કે જેમ સામાન્યનું સ્વરૂપ સામાન્યથી
અભિન્ન હોવાથી એક છે, તેમ વિશેષો પણ એક જ છે. (તેથી જગતમાં જે છે તે બધું સત્તારૂપ
છે.)” વધુ વિસ્તારથી સર્યું.

✽ વ્યવહારનય ✽

‘વ્રજતિ’ એટલે જાય છે, નિશ્ચયશબ્દમાં “નિરૂ” ઉપસર્ગ અધિક અર્થમાં છે. તેથી અધિક 15
એવો જે ચય તે નિશ્ચય અર્થાત્ સામાન્ય. નિશ્ચય વિનાનો તે વિનિશ્ચય અર્થાત્ સામાન્યનો અભાવ,
તેની માટે વ્યવહારનય સર્વદ્રવ્યોમાં, (ટીકાનો અન્વય મૂળગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો, ભાવાર્થ :
વ્યવહારનય સર્વદ્રવ્યોમાં સામાન્યનો અભાવ માને છે, અર્થાત્ સર્વ દ્રવ્યો વિશેષરૂપે જ છે.) આ
નય વિશેષને જ સ્વીકારનારો છે. આ નય ‘સત્’ એ પ્રમાણે બોલાય ત્યારે ઘટાદિ વિશેષપદાર્થોને
જ સ્વીકારે છે કારણ કે તે ઘટાદિ વિશેષો જ વ્યવહાર માટે ઉપયોગી છે. આ વિશેષ સિવાય 20
સામાન્યને વ્યવહારમાં ઉપયોગી ન હોવાથી આ નય સ્વીકારતો નથી.

તેનું કહેવું એમ છે કે — આ સામાન્ય એ વિશેષથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન છે ? જો ભિન્ન
છે તો તે વિશેષ વિના પણ જુદું દેખાત, પણ દેખાતું નથી માટે ભિન્ન કહી શકાય નહીં. હવે
જો અભિન્ન કહો તો, તે સામાન્ય વિશેષ જ છે કારણ કે જેમ વિશેષનું સ્વરૂપ વિશેષથી અભિન્ન
હોવાથી વિશેષરૂપ જ છે તેમ સામાન્ય પણ વિશેષથી અભિન્ન હોવાથી વિશેષરૂપે જ છે. (માટે 25
સામાન્ય જેવી કોઈ વસ્તુ નથી, જે છે તે સર્વ વિશેષ જ છે.) અથવા વિશેષ કરીને જે નિશ્ચય
તે વિનિશ્ચય અર્થાત્ કેટલાક વિદ્વાનોનો બોધ એવું નહીં પણ નાનાથી લઈ મોટા સુધીના તમામનો
બોધ. તેના માટે વ્યવહારનય સર્વદ્રવ્યોમાં પ્રવર્તે છે. (અર્થાત્ તે તે દ્રવ્યોમાં લોકો જે રીતનો
વ્યવહાર કરતા હોય તેને તે રીતે આ નય સ્વીકારે છે.) અહીં ભાષ્યકારનો મત જણાવે છે
: “નિશ્ચયનયના મતે ભ્રમર-કોકિલાદિ પંચવર્ણાદિવાળા છે. છતાં જે શ્યામવર્ણાદિ અર્થમાં 30

૩૩. ભ્રમરાદીન્ પદ્મવર્ણાદીન્ નેષ્વરિતિ યસ્મિન્ વા જગવદસ્ય ।

અર્થે વિનિચ્છઓ સો વિનિચ્છ્યથોત્તિ જો ગેજ્ઞો ॥ ૧ ॥

બહુતરઓત્તિ ય તં ચિય ગમેઢ સંતેઽવિ સેસણ મુચ્છ ॥

સંવવહારપરતયા વવહારો લોચમિચ્છંતો ॥ ૨ ॥

ઇત્યાદિ, ઉક્તો વ્યવહાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

5 પચ્ચુષ્પણગાહી ઉજ્જુસુઓ નયવિહી મુણેયલ્લો ॥

ઇચ્છઢ વિસેસિયતરં પચ્ચુષ્પણં ણઓ સદ્દો ॥ ૭૫૭ ॥

વ્યાખ્યા : સામ્પ્રતમુત્પન્નં પ્રત્યુત્પન્નમુચ્યતે, વર્તમાનમિત્યર્થઃ, પ્રતિ પ્રતિ વોત્પન્નં પ્રત્યુત્પન્નં-
ભિન્નવ્યક્તિસ્વામિકમિત્યર્થઃ, તદ્રહીતું શીલમસ્યેતિ પ્રત્યુત્પન્નગ્રાહી, ઋજુસૂત્ર ઋજુશ્રુતો વા
નયવિધિર્વિજ્ઞાતવ્યઃ તત્ર ઋજુ-વર્તમાનમતીતાનાગતવક્રપરિત્યાગાત્ વસ્ત્વિલ્લં ઋજુ તત્સૂત્રયતિ-
10 ગમયતીતિ ઋજુસૂત્રઃ, યદ્વા ઋજુ-વક્રવિપર્યયાદભિમુખં શ્રુતં તુ જ્ઞાનં, તત્તશ્ચાભિમુખં જ્ઞાનમસ્યેતિ
ઋજુશ્રુતઃ, શેષજ્ઞાનનિમ્બુપગમાત્, અયં હિ નયઃ વર્તમાનં સ્વલિઙ્ગવચનનામાદિભિન્નમપ્યેકં વસ્તુ

લોકનો નિશ્ચય છે તે વિનિશ્ચિતાર્થ છે કે જે ગ્રાહ્ય છે (અર્થાત્ આ વિનિશ્ચિતાર્થને જ વ્યવહારનય
માન્ય રાખે છે કારણ કે) ॥૧॥ આ નય સંવ્યવહારમાં તત્પર હોવાથી લોકવ્યવહારને ઇચ્છતો
જે વર્ણાદિ બહુતર અંશમાં છે તેને સ્વીકારે છે અને શેષ શ્વેતાદિ વર્ણો હોવા છતાં છોડી દે
15 છે. ॥૨॥ વ્યવહારનય કલ્પો. ॥૭૫૬॥

✽ ઋજુસૂત્ર અને શબ્દનય ✽

ગાથાર્થઃ વર્તમાનવસ્તુને જ ગ્રહણ કરનાર ઋજુસૂત્ર નામનો નયપ્રકાર જાણવો. તથા શબ્દનય
કંઈક વધુ વિશેષિતતર વર્તમાન વસ્તુને ઇચ્છે છે.

ટીકાર્થઃ વર્તમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલ વસ્તુ પ્રત્યુત્પન્ન કહેવાય છે. અથવા (૧)દરેક-દરેકમાં ઉત્પન્ન
20 વસ્તુ પ્રત્યુત્પન્ન કહેવાય અર્થાત્ સ્વામી જેના જુદા જુદા હોય તેવી (એટલે કે, સ્વકીય વસ્તુ જ,
પણ પરકીય નહીં. આમ વર્તમાનમાં રહેલી અને પોતાની જ) વસ્તુને ગ્રહણ કરવાના સ્વભાવવાળો
ઋજુસૂત્ર અથવા ઋજુશ્રુતનય છે. તેમાં ભૂતકાલીન-ભવિષ્યકાલીન અને વક્રાત્મક વસ્તુને છોડી
વર્તમાનમાં વિદ્યમાન બધી વસ્તુ, તે ઋજુ, તેને જે કહે તે ઋજુસૂત્ર અથવા ઋજુ એટલે વક્રથી
વિપરીત અભિમુખ (વર્તમાનકાલીન) અને શ્રુત એટલે જ્ઞાન. તેથી અભિમુખ (વર્તમાનકાલીન)
25 જ્ઞાન છે જેને તે ઋજુશ્રુત. (અર્થાત્ અભિમુખ જ્ઞાનને જ સામે રાખનારો.) કારણ કે આ નય
શેષ જ્ઞાનોને=અતીત-અનાગત જ્ઞાનોને માનતો નથી. (કેમકે અતીતજ્ઞાન નાશ પામ્યું છે અને
અનાગતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું નથી.)

અ નય પોતાના લિંગ-વચન-નામાદિથી જુદી જુદી હોવા છતાં પણ વાર્તામાનિક વસ્તુને

૩૪. અર્થે વિનિશ્ચયઃ સ વિનિશ્ચયાર્થ ઇતિ યો ગ્રાહ્યઃ ॥ ૧ ॥ બહુતર ઇતિ ચ તમેવ ગમયતિ સતીઽપિ

30 શેષાન્ મુચ્છતિ ॥ સંવ્યવહારપરતયા વ્યવહારો લોકમિચ્છન્ ॥૨॥

પ્રતિપદ્યતે, શેષમવસ્તિત્વિતિ, તથાહિ-અતીતમેષ્યં વા ન ભાવઃ, વિનશ્ચાનુત્પન્નત્વાદ અદૃશ્યત્વાત્, યપુષ્યવત્, તથા પરકીયમપ્યવસ્તુ નિષ્ફલત્વાત્, યપુષ્યવત્, તસ્માદ્વર્તમાનં સ્વં વસ્તુ, તત્ત્વ ન લિઙ્ગાદિભેદભિન્નમપિ સ્વરૂપમુજ્ઙતિ, લિઙ્ગભિન્નં તુ તટઃ તટી તટમિતિ, વચનભિન્નમાપો જલં, નામાદિભિન્નં નામસ્થાપનાદ્રવ્યભાવા ઇત્યુક્ત ઋજુસૂત્રઃ, 'ઈચ્છતિ' પ્રતિપદ્યતે 'વિશેષિતતરં' નામસ્થાપનાદ્રવ્યવિરહેણ સમાનલિઙ્ગવચનપર્યાયધ્વનિવાચ્યત્વેન ચ પ્રત્યુત્પન્ન-વર્તમાનં નયઃ, કઃ ?, 5 'શપ આક્રોશે' શપ્યતેડનેનેતિ શબ્દઃ, તસ્યાર્થપરિગ્રહાદભેદોપચારાન્નયોડપિ શબ્દ એવ, તથાહિ-અયં નામસ્થાપનાદ્રવ્યકુમ્ભાઃ ન સન્ત્યેવેતિ મન્યતે, તત્કાર્યાકરણાત્, યપુષ્યવત્, ન ચ એક તરીકે સ્વીકારે છે, શેષને વસ્તુ તરીકે સ્વીકારતો નથી. તે આ પ્રમાણે - ભૂતકાળ નષ્ટ થયેલ હોવાથી અને ભવિષ્યકાળ હજુ ઉત્પન્ન ન થયેલ હોવાથી અદૃશ્ય છે અને તેથી એ બંને વસ્તુરૂપ નથી, જેમકે આકાશપુષ્પ. તથા પરકીય વસ્તુ પણ આકાશપુષ્પની જેમ પોતાની માટે નિષ્ફળ હોવાથી 10 વસ્તુરૂપે નથી. તેથી વર્તમાનમાં વિદ્યમાન અને પોતાની જ વસ્તુ વસ્તુરૂપે છે.

તે વસ્તુ લિંગાદિભેદોવડે જુદી જુદી હોવા છતાં પોતાનું સ્વરૂપ છોડતી નથી. (તેથી તે એક જ કહેવાય છે જેમકે,) લિંગથી ભિન્નમાં - "તટઃ તટી" (અહીં લિંગ જુદા જુદા હોવા છતાં વસ્તુ એક જ છે, કારણ કે ત્રણેમાં તટવસ્તુ પોતાનું સ્વરૂપ રહેલું જ છે. તેથી લિંગ જુદા હોવા છતાં વસ્તુ બદલાતી નથી એક જ રહે છે. માટે જ આ નયના મતે "તટઃ, તટી કે તટં" આ ત્રણે 15 વસ્તુ એક જ છે જુદી જુદી નથી. આ જ પ્રમાણે આગળ વચનભિન્નાદિમાં જાણી લેવું.) વચનભિન્નમાં આપો (બહુવચન), જલં (એકવચન), નામાદિ ભિન્નમાં આ નય એક જ વસ્તુના નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય અને ભાવ ચારે નિષ્કેપા માને છે. આ પ્રમાણે ઋજુસૂત્રનય કહ્યો.

શબ્દનય પણ વર્તમાન વસ્તુને જ માને છે. પરંતુ તે વર્તમાન વસ્તુને બીજા નયો કરતાં વિશેષિતતર માને છે અર્થાત્ આ નય વસ્તુના ⁽¹⁾નામ-સ્થાપના અને દ્રવ્ય આ ત્રણ નિષ્કેપા માનતો 20 નથી. તથા સમાન લિંગ અને સમાન વચનવાળા પર્યાયવાચી શબ્દોથી વાચ્ય એવી વસ્તુને જ એક માને છે. (અર્થાત્ આ નયની અપેક્ષાએ તટઃ, તટં, તટી આ ત્રણે વસ્તુઓ ભિન્નલિંગવાળી હોવાથી જુદી છે. ગુરુઃ, ગુરવઃ અહીં વચન જુદા હોવાથી વસ્તુઓ જુદી છે. પણ શકઃ, પુરન્દરઃ વગેરે સમાન લિંગ-વચનવાળા પર્યાયવાચી શબ્દો એક જ વસ્તુને જણાવનાર છે.)

અહીં શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ જણાવે છે - શપ્ધાતુ આક્રોશ અર્થમાં વપરાય છે. જેનાવડે 25 આક્રોશ કરાય તે શબ્દ. આ નય શબ્દના વાચ્ય એવા ⁽²⁾ઘટાદિરૂપ અર્થને ગ્રહણ કરતો હોવાથી અભેદ ઉપચાર કરતાં (આશય એ છે કે પ્રથમ ચાર નયો અર્થપ્રધાન છે. પાણી હોય, પછી તેને જલં કહો કે આપઃ.... એ બધું એક જ છે. શબ્દનય શબ્દપ્રધાન છે. જલં જુદું - આપઃ જુદું.... એટલે તે શબ્દના આધારે અર્થગ્રહણ કરતો હોવાથી, નય અને શબ્દનો અભેદ ઉપચાર કરતાં) આ નય પણ શબ્દ જ કહેવાય છે. (આ નય શા માટે આવી વિશેષિતતર વસ્તુને માને છે ? 30 તે કહે છે) આ નય "નામકુંભ-સ્થાપનાકુંભ કે દ્રવ્યકુંભ નથી" એમ માને છે કારણ કે નામ-

ભિન્નલિંગવચનમેકં, લિંગવચનભેદાદેવ, સ્ત્રીપુરુષવત્ કુટવૃક્ષવદ, અતો ઘટઃ કુટઃ કુમ્ભ ઇતિ સ્વપર્યાયધ્વનિવાચ્યમેવૈકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

વત્થૂઓ સંકમણં હોડ અવત્થૂ ણા સમભિરુદ્ધે ।

વંજણમત્થતદુભયં એવંભૂઓ વિસેસેડ ॥ ૭૫૮ ॥

- 5 વ્યાખ્યા : વસ્તુનઃ સદ્ક્રમણં ભવતિ અવસ્તુ નયે સમભિરુદ્ધે, વસ્તુનો-ઘટાદિવસ્તુ સદ્ક્રમણમ્-અન્યત્ર કુટાદિવસ્તુ ગમનં કિમ્ ?-ભવતિ અવસ્તુ-અસદિત્યર્થઃ, નયે પર્યાલોચ્યમાને એકસ્મિન્નાનાર્થસમભિરોહણાત્સમભિરુદ્ધઃ તસ્મિન્, ઇયમત્ર ભાવના-ઘટઃ કુટઃ કુમ્ભ ઇત્યાદિશબ્દાન્ ભિન્નપ્રવૃત્તિનિમિત્તત્વાદ્વિત્તાર્થગોચરાનેવ મન્યન્તે, ઘટપટાદિશબ્દાનિવ, તથા ચ ઘટનાદ ઘટઃ,

સ્થાપના-દ્રવ્યકુલ્મ એ ભાવકુલ્મના કાર્યને કરી શકતા નથી, જેમ કે આકાશપુષ્પ. તથા (૧)જુદા-

- 10 જુદા લિંગ અને વચનવાળી વસ્તુ એક નથી, કારણ કે તેના લિંગ-વચન જુદા જુદા છે. જેમ કે, સ્ત્રી અને પુરુષના લિંગો જુદા-જુદા હોવાથી બંને જુદા જુદા છે. એ જ રીતે કુટ અને વૃક્ષમાં પણ લિંગ જુદા જુદા હોવાથી (કુટ એ ત્રિલિંગ છે અને વૃક્ષ એ એકલિંગી હોવાથી) બંને જુદા જુદા છે, તેમ ભિન્ન લિંગ અને વચનવાળા શબ્દોનો અભિધેય પણ એક નથી. તેથી ઘટઃ, કુલ્મઃ, કુટઃ એ પ્રમાણે સમાન લિંગ-વચનવાળા પોતાના પર્યાયવાચી શબ્દોથી વાચ્ય વસ્તુ જ એક છે.

- 15 એમ આ નય માને છે. ॥૭૫૭॥

ગાથાર્થ : સમભિરુદ્ધ નયના મતે વસ્તુનું સંકમણ અવસ્તુ છે. એવંભૂત નય શબ્દ-અર્થ અને તદુભયને વિશેષિત કરે છે.

✽ સમભિરુદ્ધ નય ✽

- ટીકાર્થ : સમભિરુદ્ધ નયના મતે વસ્તુનું સંકમણ થતું નથી અર્થાત્ ઘટ નામની વસ્તુનું કુટ નામની વસ્તુમાં સંકમણ થતું નથી. એકમાં જુદા જુદા અર્થોને (અર્થાત્ દરેકે-દરેક શબ્દોના જુદા-જુદા અર્થોને) સ્વીકારતો જે નય તે સમભિરુદ્ધ નય કહેવાય છે. કહેવાનો આશય એ છે કે-ઘટઃ, કુટઃ, કુમ્ભઃ વગેરે શબ્દો ભિન્નપ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત હોવાથી જુદા-જુદા અર્થોને જણાવનાર છે એમ આ નય માને છે. જેમ કે, ઘટ-પટ વગેરે (અર્થાત્ જેમ ઘટ શબ્દ પટ અર્થને જણાવતો નથી, કે પટ શબ્દ ઘટ અર્થને જણાવતો નથી. પરંતુ ઘટ અને પટ શબ્દના જુદા જુદા અર્થો છે, તેમ ઘટ, કુલ્મ, કુટ વગેરે શબ્દો પણ જુદા જુદા અર્થોને જ જણાવે છે. પ્રવૃત્તિનિમિત્ત = તે તે પદાર્થમાં તે તે ચોક્કસ શબ્દોની પ્રવૃત્તિ જે કારણને આશ્રયી થાય છે તે કારણ શબ્દપ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત કહેવાય છે.

- જેમ કે, ઇન્દ્ર શબ્દમાં ઇન્દ્ર ધાતુ છે જે ઐશ્વર્ય ભોગવવાના અર્થમાં વપરાય છે. તેથી જે વ્યક્તિ વિશિષ્ટ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય ભોગવતી હોય તે વ્યક્તિમાં જ વાસ્તવિક રીતે ઇન્દ્રશબ્દની પ્રવૃત્તિ થાય છે. માટે ઇન્દ્રશબ્દની પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત “ઐશ્વર્ય ભોગવવું” છે.) પ્રસ્તુતમાં જે પદાર્થ વિશિષ્ટ

વિશિષ્ટચેષ્ટાવાનર્થો ઘટ ઇતિ, તથા 'કુટ કૌટિલ્યે' કુટનાત્કુટઃ, કૌટિલ્યયોગાત્કુટઃ, તથા 'ઉખ ઉખ પૂરણે' ઉખનાત્ ઉખઃ, કુસ્થિતપૂરણાદિત્યર્થઃ, તતશ્ચ યદા ઘટાર્થે કુટાદિશબ્દઃ પ્રયુજ્યતે તદા વસ્તુનઃ કુટાદેસ્તત્ર સદ્ક્રાન્તિઃ કૃતા ભવતિ, તથા ચ સતિ સર્વધર્માણાં નિયતસ્વભાવત્વાદન્યત્ર સદ્ ક્રાન્ત્યોભયસ્વભાવાપગમતોઽવસ્તુતેત્યલં વિસ્તરેણ, ઉક્તઃ સમભિરૂઢઃ । 'વઙ્ગણ' મિત્યાદિ વ્યજ્યતેઽનેન વ્યનક્તીતિ વા વ્યઙ્ગનં-શબ્દઃ અર્થસ્તુ-તદ્ગોચરઃ, તત્ચ તદુભયં ચ તદુભયં- 5 શબ્દાર્થલક્ષણમ્ 'એવંભૂતો' યથાભૂતો નયઃ વિશેષયતિ, ઇદમત્ર હ્રદયમ્-શબ્દમર્થેન વિશેષયત્યર્થ ચ શબ્દેન, 'ઘટ ચેષ્ટાયા' મિત્યત્ર ચેષ્ટા ઘટશબ્દં વિશેષયતિ, ઘટશબ્દેનાપિ ચેષ્ટાં, ન સ્થાનભરણાક્રિયાં, ચેષ્ટાવાળો (= પાણીને લાવવા-લઈ જવા રૂપ ચેષ્ટાવાળો) હોય તે પદાર્થમાં જ ઘટશબ્દની પ્રવૃત્તિ થાય છે. (પણ કુટ શબ્દની નહીં.) તથા કુટ્ ધાતુ કૌટિલ્યાર્થમાં વપરાય છે. તેથી પૃથુ-બુધ્નોદર-કુંબુગ્રીવાદિ આકારની કુટિલતાવાળા પદાર્થમાં જ કુટ શબ્દ વપરાય છે. તથા ઉખ કે ઉખ્ ધાતુ 10 પૂરણાર્થમાં છે. તેથી કુ એટલે પૃથ્વી, તેની ઉપર રહેલ વસ્તુમાં (પાણી વિ.નું) પૂરણ થતું હોવાથી તે વસ્તુને કુંભ શબ્દથી ઓળખાય છે.

(આમ ઘટ શબ્દની પ્રવૃત્તિનું કારણ વિશિષ્ટચેષ્ટા, કુટ શબ્દની પ્રવૃત્તિનું કારણ કુટિલતા અને કુંભ શબ્દની પ્રવૃત્તિનું કારણ કુસ્થિતપૂરણ હોવાથી) જ્યારે ઘટ શબ્દથી વાચ્ય અર્થમાં કુટાદિ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે કુટાદિ વસ્તુનું ઘટવાચ્યાર્થમાં સંક્રમ કરેલ થાય છે અને સર્વ ધર્મો 15 નિયતસ્વભાવવાળા હોવાથી આ રીતે સંક્રાન્તિ થતાં ઉભય સ્વભાવનો નાશ થવાથી વસ્તુ અવસ્તુ બની જાય છે. (અર્થાત્ ઘટશબ્દથી વાચ્યાર્થમાં કુટશબ્દનો પ્રયોગ કરતાં ઘટ અને કુટ બંનેના સ્વભાવનો નાશ થતાં વસ્તુ વસ્તુરૂપે રહેશે નહીં.) વધુ વિસ્તારથી સર્વું.

❀ એવંભૂત-નય ❀

જેનાવડે પ્રગટ કરાય અથવા જે પ્રગટ કરે તે વ્યંજન અર્થાત્ શબ્દ. આ વ્યંજનનો (શબ્દનો) 20 જે વિષય (અભિધેય) તે અર્થ. તથા ઉભય એટલે શબ્દ અને અર્થ બંને. આ શબ્દ-અર્થ અને ઉભયને એવંભૂતનય વિશેષિત કરે છે. અહીં આશય એ છે કે — આ નય શબ્દને ચોક્કસ એવા અર્થ સાથે સ્થાપે છે અને અર્થને ચોક્કસ એવા શબ્દ સાથે સ્થાપે છે. જેમકે, ઘટ્ ધાતુ ચેષ્ટાના અર્થમાં વપરાય છે. તેથી આ નય ચેષ્ટાવડે ઘટશબ્દને સ્થાપે છે.

(અર્થાત્ પદાર્થમાં વિશિષ્ટ ચેષ્ટા જ્યારે હોય ત્યારે જ ઘટ શબ્દનો પ્રયોગ આ નય કરે 25 છે) અને ઘટશબ્દવડે ચેષ્ટાને સ્થાપે છે. પણ સ્થાનભરણની ક્રિયાને સ્થાપતા નથી (અર્થાત્ સમભિરૂઢ નયના મતે જ્યારે સ્થાન ઉપર રહેલ વસ્તુમાં પાણી ભરાય છે ત્યારે પણ તે વસ્તુ ઘટ તરીકે કહેવાય છે. પરંતુ આ નય સ્થાન ઉપર રહેલ વસ્તુમાં પાણી ભરવા માત્રથી તે વસ્તુને ઘટ કહેતો નથી પણ જ્યારે સ્ત્રીના મસ્તક ઉપર રાખી પાણીને લાવવા લઈ જવાની ચેષ્ટા થતી હોય ત્યારે જ તેને ઘટ કહે છે. આ વાતને જ આગળ જણાવે છે.) તેથી જ્યારે સ્ત્રીના મસ્તકે 30 રહેલ ચેષ્ટાવાળો પદાર્થ ઘટશબ્દથી બોલાય છે ત્યારે જ તે પદાર્થ ઘટ કહેવાય છે અને ઘટશબ્દ

તતશ્ચ યદા યોષિન્મસ્તકવ્યવસ્થિતઃ ચેષ્ટાવાનર્થો ઘટશબ્દેનોચ્યતે તદા સ ઘટઃ, તદ્વાચકશ્ચ શબ્દઃ, અન્યદા વસ્ત્વન્તરસ્યેવ ચેષ્ટાડયોગાદઘટત્વં તદધ્વનેશ્વાવાચકત્વમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

एवं तावन्नैगमादीनां मूलजातिभेदेन संक्षेपलक्षणमभिधायाधुना तत्प्रभेदसङ्ख्याः प्रदर्शयन्नाह—
एवकेवको य सयविहो सत्त णयसया हवन्ति एमेव ।

5 અણ્ણોડવિ ય આણ્ણો પંચેવ સયા નયાણં તુ ॥ ૭૫૧ ॥

व्याख्या : अनन्तरोक्तनैगमादिनयानामेकैकश्च स्वभेदापेक्षया 'शतविधः' शतभेदः सप्त नयशतानि भवन्ति एवं तु, अन्योऽपि चाऽऽदेशः पञ्च शतानि भवन्ति तु नयानां, शब्दादीनामेकत्वाद्

તેનો વાચક બને છે. પરંતુ જ્યારે સ્ત્રીના મસ્તકે રહેલ ચેષ્ટાવાળો હોતો નથી ત્યારે અન્ય વસ્તુની જેમ ચેષ્ટાનો યોગ ન થવાથી તે અર્થ ઘટ કહેવાતો નથી કે તેનો શબ્દ અર્થનો વાચક પણ બનતો નથી. (સાતે નયોની ટૂંકમાં માન્યતા ⇨ (૧) નૈગમનય-સામાન્ય-વિશેષ બંનેને માને છે. .

(૨) સંગ્રહનય-સામાન્યને જ માને છે, વિશેષને માનતો નથી.

(૩) વ્યવહારનય - વિશેષને જ વસ્તુરૂપે માને છે, સામાન્યને માનતો જ નથી.

(૪) ઋજુસૂત્રનય - વર્તમાન, સ્વકીયવસ્તુને જ માને છે. ભૂત-ભાવિ વસ્તુ માનતો નથી. આ નયના મતે એક જ વસ્તુના લિંગ-વચનો જુદા જુદા હોઈ શકે છે.

15 (૫) શબ્દનય - વર્તમાન, સ્વકીયવસ્તુને જ સ્વીકારે છે પરંતુ આ નયના મતે એક જ વસ્તુના લિંગ-વચન જુદા જુદા હોતા નથી. પરંતુ એક જ વસ્તુના સમાન લિંગ અને સમાન વચનવાળા પર્યાયવાચી શબ્દો જુદા જુદા હોઈ શકે છે. જેમકે, શક, પુરન્દર, ઈન્દ્ર આ બધા પુલ્લિંગવાચી અને એકવચનવાળા સમાનાર્થી શબ્દો એક વ્યક્તિને જણાવનાર છે.

20 (૬) સમભિરૂઢ નય - આ નય ઉપરોક્ત નયો કરતાં વધુ વિશુદ્ધ હોવાથી શક, પુરન્દર, ઈન્દ્ર વગેરે શબ્દો પણ જુદી જુદી વ્યક્તિને જણાવનાર છે એમ માને છે.

(૭) એવંભૂત નય - આ નય અત્યંત શુદ્ધ હોવાથી જ્યારે ઈન્દ્ર ઐશ્વર્ય ભોગવતો હોય તે કાળે જ તે ઈન્દ્ર કહેવાય છે, શેષકાળમાં નહીં. જ્યારે પુરુનામના શત્રુને હણતો હોય ત્યારે જ તે પુરન્દર કહેવાય છે.)

25 અવતરણિકા : આ પ્રમાણે મૂળજાતિના ભેદથી નૈગમાદિનયોનું સંક્ષેપથી લક્ષણ કહીને હવે તે નયોના પેટાભેદોની સંખ્યાને બતાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સાતે-સાત નયો દરેક એકસો ભેદવાળા હોવાથી સાતસો નય થાય છે. અન્યમતે પાંચસો નય છે.

ટીકાર્થ : ઉપરોક્ત કહેલા નૈગમાદિનયોમાં દરેક નય ખોતાના પેટાભેદોની અપેક્ષાએ એકસો ભેદવાળા છે. તેથી સર્વ મળી સાતસો નય થાય છે. અન્યમતે પાંચસો નય છે, કારણ કે શબ્દાદિ 30 છેલ્લા ત્રણ નયો એક હોવાથી મૂળભેદ પાંચ પડે છે અને દરેકના એકસો ભેદ પડતા સર્વ મળી

एकैकस्य च शतविधत्वादिति हृदयम् । अपिशब्दात्षट् चत्वारि द्वे वा शते, तत्र षट् शतानि नैगमस्य सङ्ग्रहव्यवहारद्वये प्रवेशाद्, एकैकस्य च शतभेदत्वात्, तथा चत्वारि शतानि सङ्ग्रहव्यवहारऋजुसूत्रशब्दानामेकैकनयानां शतविधत्वात्, शतद्वयं तु नैगमादीनामृजुसूत्रपर्यन्तानां द्रव्यास्तिकत्वात्, शब्दादीनां च पर्यायास्तिकत्वात्, तयोश्च शतभेदत्वादिति गाथार्थः ॥

एएहिं दिट्टिवाए परूवणा सुत्तअत्थकहणा य ।

5

इह पुण अणब्भुवगमो अहिगारो तिहि उ ओसत्रं ॥ ७६० ॥

व्याख्या : ‘एभिः’ नैगमादिभिर्नयैः सप्रभेदैर्दृष्टिवादे प्ररूपणा, सर्ववस्तूनां क्रियत इति वाक्यशेषः, सूत्रार्थकथना च, आह—वस्तूनां सूत्रार्थानतिलङ्घनादध्याहारोऽनर्थक इति, न, तत्सूत्रोपनिबद्धस्यैव सूत्रार्थत्वेन विवक्षितत्वात्, तद्व्यतिरेकेणापि च वस्तुसम्भवात्, ‘इह पुनः’ कालिकश्रुते ‘अनभ्युपगमः’ नावश्यं नयैर्व्याख्या कार्येति, किन्तु ?, श्रोत्रपेक्षं कार्या, 10

પાંચસો થાય છે. મૂળગાથામાં રહેલ “અપિ” શબ્દથી નયોના છસો, ચારસો અથવા બસો ભેદ પણ પડે છે. તેમાં નૈગમનયનો સંગ્રહ અને વ્યવહારનયમાં સમાવેશ કરતાં નયોના છસો ભેદ પડે કારણ કે દરેકના એકસો ભેદ છે. તથા સંગ્રહ-વ્યવહાર-ઋજુસૂત્ર અને શબ્દ આ ચારેના મળી ચારસો ભેદ પડે. (તેમાં નૈગમનયને સંગ્રહ-વ્યવહારમાં અને સમભિરૂઢ-એવંભૂતનયને શબ્દનયમાં સમાવેશ કરેલ જાણવો.) તથા નૈગમાદિ પ્રથમ ચાર નયો દ્રવ્યાસ્તિક નય છે અને છેલ્લા ત્રણ 15 નયો પર્યાયાસ્તિક નય છે. આમ, દ્રવ્યાસ્તિક અને પર્યાયાસ્તિક બે નયના બસો ભેદ પડે છે. ॥૭૫૯॥

ગાથાર્થ : દષ્ટિવાદમાં આ નયોવડે પ્રરૂપણા અને સૂત્રાર્થની કથના કરેલી છે. અહીં તો (નયોનો) સ્વીકાર કરેલ નથી. (છતાં જો નયોથી વિચારીએ તો) ત્રણ નયોવડે પ્રાયઃ અહીં અધિકાર છે. 20

ટીકાર્થ : દષ્ટિવાદમાં પેટાભેદોથી યુક્ત એવા નૈગમાદિનયોવડે સર્વવસ્તુની પ્રરૂપણા કરાય છે. અહીં “સર્વવસ્તુઓની” એ પ્રમાણે બહારથી શબ્દ જાણી લેવો. તથા આ નયોવડે સૂત્રના અર્થનું કથન પણ દષ્ટિવાદમાં કરેલ છે.

શંકા : વસ્તુઓ સૂત્રના અર્થરૂપે હોવાથી સૂત્રના અર્થોનું કથન કરવામાં સર્વ વસ્તુઓની પ્રરૂપણા આવી જ જાય છે. માટે “વસ્તુઓની પ્રરૂપણા” એવું જુદું બતાવવાનું કોઈ પ્રયોજન 25 જણાતું નથી.

સમાધાન : તમારી વાત યોગ્ય નથી, કારણ કે અહીં સૂત્રમાં બતાવેલ વસ્તુઓ જ સૂત્રના અર્થ તરીકે જાણવી. તેથી સૂત્રમાં નહીં બતાવેલ એવી બીજી અન્ય વસ્તુઓનો પણ સંભવ હોવાથી “સર્વવસ્તુઓની પ્રરૂપણા” કહેલ છે. આમ, દષ્ટિવાદમાં જોકે નયોવડે સર્વોની પ્રરૂપણા હોવા છતાં અહીં કાલિકશ્રુતમાં નયોવડે વસ્તુઓની પ્રરૂપણા કરવી આવશ્યક નથી પરંતુ શ્રોતાની અપેક્ષાએ 30

તત્રાપ્યધિકારસ્ત્રિભિરાદૈઃ 'ઉત્સન્ન' પ્રાયસ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ—'ઇહ પુનરનધ્યુપગમ' इत्यभिधाय पुनस्त्रिनयानुज्ञा किमर्थमिति, उच्यते—

णत्थि णएहि विहूणं सुत्तं अत्थो व जिणमए किंचि ।

आसज्ज उ सोयारं णए णयविसारओ बूया ॥ ७६१ ॥

- 5 વ્યાખ્યા : નાસ્તિ નયૈર્વિહીનં સૂત્રમર્થો વા જિનમતે કિંચિદિત્યતસ્ત્રિનયપરિગ્રહઃ, અશેષ-
નયપ્રતિષેધસ્ત્વાચાર્યવિનેયાનાં વિશિષ્ટબુદ્ધ્યભાવમપેક્ષ્ય ઇતિ । આહ ચ—આશ્રિત્ય પુનઃ શ્રોતાર્-
વિમલમર્તિ, તુશબ્દઃ પુનઃશબ્દાર્થે, કિમ્ ?—નયાત્રયવિશારદો—ગુરુબૂંયાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તં નયદ્વારમ્, અધુના સમવતારદ્વારમુચ્યતે— ક્વૈતેષાં નયાનાં સમવતારઃ ?, ક્વ વાઽનવતાર
ઇતિ સંશયાપોહાયાહ—

- 10 મૂઢનઇયં સુયં કાલિયં તુ ણ ણયા સમોયરંતિ ઇહં ।

અપુહુત્તે સમોયારો નત્થિ પુહુત્તે સમોયારો ॥ ૭૬૨ ॥

વ્યાખ્યા : મૂઢા નયા યસ્મિન્ તન્મૂઢનયં તદેવ મૂઢનયિકં, સ્વાર્થે ઠક્, અથવા અવિભાગસ્થા
મૂઢાઃ, મૂઢાશ્ચ તે નયાશ્ચ મૂઢનયાઃ તેઽસ્મિન્વિદ્યન્તે 'અત્ ઇનિઠના' (પા ૦ ૫-૨-૧૧૫) વિતિ
નયોવડે વિચારણા કરવા યોગ્ય છે. તેમાં પણ સર્વ નયોવડે નહીં પણ પ્રથમ ત્રણ નયોવડે જ

- 15 પ્રાયઃ અહીં વિચારણા કરાય છે. ॥૭૬૦॥

અવતરણિકા : શંકા : પ્રથમ તમે કહ્યું કે કાલિકશ્રુતમાં નયોવડે વિચારણા કરાતી નથી
અને હવે ત્રણ નયોવડે વિચારણા કરવાનું કહ્યું છે આલું શા માટે ? તેનું સમાધાન આગળ
જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : જિનમતમાં કોઈ સૂત્ર કે અર્થ નયોથી રહિત નથી. નયવિશારદ શ્રોતાઓને આશ્રયી

- 20 નયોની પ્રરૂપણા કરે છે.

ટીકાર્થ : જિનમતમાં કોઈ સૂત્ર કે અર્થ નય વિનાનું નથી, તેથી ત્રણ નયો ગ્રહણ કરવામાં
આવ્યા છે. સર્વ નયોનો નિષેધ આચાર્ય અને શિષ્યોની વિશિષ્ટબુદ્ધિના અભાવને આશ્રયી કરેલ
છે. આ વાતને જ કહે છે — નિર્મળબુદ્ધિવાળા શ્રોતાને આશ્રયી નયવિશારદ એવા ગુરુ નયોને
કહે છે. ॥૭૬૧॥

- 25 અવતરણિકા : નયદ્વાર કહ્યું, હવે સમવતારદ્વાર કહે છે— આ નયોનો શેમાં સમાવેશ થાય
છે ? અથવા શેમાં અવતાર થતો નથી ? આવી શંકાને દૂર કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : કાલિકશ્રુત મૂઢનયિક છે. એમાં નયોનો સમાવેશ કરાતો નથી. અવિભાગમાં નયોનો
સમવતાર હતો, વિભાગમાં સમવતાર નથી.

ટીકાર્થ : મૂઢ છે નયો જેમાં તે શ્રુત મૂઢનયવાળું કહેવાય છે. અહીં સ્વાર્થમાં “ઠક્” પ્રત્યય

- 30 લાગતા મૂઢનયિક શબ્દ બનેલ છે. અથવા અવિભાગરૂપે જે રહેલા હોય તે મૂઢ કહેવાય છે.
મૂઢ એવા નયો તે મૂઢનયો. તે જેમાં છે તે શ્રુત મૂઢનયોવાળું કહેવાય છે. (અર્થાત્ જેમાં નયવિભાગ

5

तेणारेण पुहुत्तं कालियसुअ दिट्ठिवाए य ॥ ७६३ ॥

तेणारेण पुहुत्तं कालियसुअ दिट्ठिवाए य ॥ ७६३ ॥

10

15

20

30

વ્યાખ્યા : યાવદાર્યવૈરાઃ ગુરવો મહામતયસ્તાવદપૃથક્ત્વં કાલિકાનુયોગમ્પ્રાસીત્, તદા સાધૂનાં તીક્ષ્ણપ્રજ્ઞતાત્, કાલિકગ્રહણં પ્રાધાન્યઘ્યાપનાર્થમ્, અન્યથા સર્વાનુયોગસ્યૈવા-
પૃથક્ત્વમાસીદિતિ । તત આરતઃ પૃથક્ત્વં કાલિકશ્રુતે દૃષ્ટિવાદે ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥

અથ ક એતે આર્યવૈરા ઇતિ ?, તત્ર સ્તવદ્વારેણ તેષામુત્પત્તિમભિધિત્સુરાહ-

5 તુંબવણસંનિવેસાઓ નિગ્ગયં પિઝસગાસમલ્લીણં ।

છમ્પાસિયં છસુ જયં માઝયસમન્નિયં વંદે ॥ ૭૬૪ ॥

વ્યાખ્યા : તુંબવનસન્નિવેશાન્નિર્ગતં પિતુઃ સકાશમાલીનં ષાળમાસિકં ષટ્સુ-જીવનિકાયેષુ
યતં-પ્રયત્નવન્તં માત્રા ચ સમન્વિતં વન્દે, અયં સમુદાયાર્થઃ । અવગચ્યાર્થસ્તુ કથાનકાદવસેયઃ,
તત્ત્વેદમ્-

10 વૈરસામી પુલ્લભવે સક્કસ દેવરણ્ણો વેસમણસસ સામાણિઓ આસિ । ઇતો ચ ભગવં
વલ્લમાણસામી પિટ્ઠિચંપાણ નયરીણ સુભૂમિભાગે ઉજ્જાણે સઘસલ્લો, તત્થ ચ સાલો રાયા મહાસાલો
જુવરાયા, તેસિ ભગિણી જસવતી, તીસે ભત્તા પિઠરો, પુત્તો ચ સે ગાગલીનામ કુમારો, તત્તો

ટીકાર્થ : જ્યાં સુધી મહાબુદ્ધિમાન આર્યવજ્રસ્વામી ગુરુ હતા ત્યાં સુધી કાલિકાનુયોગોનો
વિભાગ પાડવામાં આવ્યો નહોતો, કારણ કે તે કાળે સાધુઓ તીક્ષ્ણબુદ્ધિવાળા હતા. અહીં જે
15 કાલિકાનુયોગનું પ્રદર્શ કર્યું છે. તે કાલિકસૂત્રોનું પ્રાધાન્ય જણાવવા માટે છે. બાકી તો સર્વ-
અનુયોગનું (કાલિક-ઉત્કાલિક વગેરે સર્વોનું) અપૃથક્ત્વ હતું. ત્યાર પછી કાલિકશ્રુતમાં અને
દૃષ્ટિવાદમાં પૃથક્ત્વ કરવામાં આવ્યું. ॥૭૬૩॥

અવતરણિકા : આ આર્યવજ્રસ્વામી કોણ હતા ? આવી શંકા સામે તેમની સ્તુતિ કરવા
દ્વારા તેમની ઉત્પત્તિને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

20 ગાથાર્થ : તુંબવનસન્નિવેશમાંથી નીકળી પિતા પાસે આવેલા, છ મહિનાના, ષટ્ જીવનિકાયને
વિશે યત્નવાળા અને માતા સહિતના વજ્રસ્વામીને હું વંદન કરું છું.

ટીકાર્થ : તુંબવનસન્નિવેશમાંથી નીકળી પિતા પાસે આવેલા, છ મહિનાના, ષટ્ જીવનિકાયને
વિશે ઉદ્યમવાળા અને માતા સહિતના વજ્રસ્વામીને હું વંદન કરું છું. આ સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો.
વિસ્તારાર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે. તે આ પ્રમાણે -

25 ★ વજ્રસ્વામી ચરિત્ર ★

વજ્રસ્વામી પૂર્વભવમાં દેવોના રાજા શકેન્દ્રના વૈશ્રમણદેવને સમાન ઋદ્ધિવાળા (સામાનિક)
દેવ હતા. આ બાજુ ભગવાન વર્ધમાનસ્વામી પૃથ્વ્યંપા નામની નગરીના સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમાં
સમવસ્યા. તે નગરીમાં શાલનામનો રાજા, મહાશાલ નામે યુવરાજ અને યશોમતી નામે તેમની
બહેન હતી. યશોમતીને પિઠરનામે ભર્તા અને ગાગલીનામે પુત્ર હતો. શાલરાજા ભગવાન પાસે

30 ૩૫. વજ્રસ્વામી પૂર્વભવે શક્રસ્ય દેવરાજસ્ય વૈશ્રમણસ્ય સામાનિક આસીત્ । ઇતશ્ચ ભગવાન્
વર્ધમાનસ્વામી પૃથ્ઠઘમ્પાયાં નગર્યા સુભૂમિભાગ ઉદ્યાને સમવસુતઃ, તત્ર ચ શાલો નામ રાજા મહાશાલો
યુવરાજઃ, તથોર્ધગિની યશોમતી, તસ્યા ભર્તા પિઠરઃ, પુત્રશ્ચ તસ્યા ગાગલીનામ કુમારઃ, તતઃ

સાલો ભગવતો સમીવે ધમ્મં સોઝુણ ભણઇ—જં નવરં મહાસાલં રજ્જે અભિસિંચામિ તતો તુમ્હં પાદમૂલે પવ્વયામિ, તેણ ગંતૂણ ભણિતો મહાસાલો—રાયા ભવસુ, અહં પવ્વયામિ, સો ભણઇ— અહંપિ પવ્વયામિ, જહા તુલ્હે ઇહ અમ્હાણં મેઢીપમાણં તહા પવ્વઇયસ્સવિત્તિ, તાહે ગાગિલી કંપિલ્લપુરાતો આણેઝં રજ્જે અભિસિંચિતો, તસ્સ માયા જસવતી કંપિલ્લપુરે નગરે દિણ્ણયા પિઠરાયપુત્તસ્સ, તેણ તતો આણિઓ, તેણ પુણ તેસિં દો પુરિસસહસ્સવાહિણીઓ સીયાઓ 5 કારિયાઓ, જાવ તે પવ્વઇયા, સાવિ તેસિં ભગિણી સમણોવાસિયા જાયા, તેઝિવિ એક્કારસંગાઈ અહિંજ્જિયા । અણ્ણયા ય ભગવં રયગિહે સમોસઢો, તતો ભગવં નિગ્ગતો ચંપં જતો પધાવિતો, તાહે સાલમહાસાલા સામિં પુચ્છંતિ—અમ્હે પિટ્ઠિચંપં વચ્ચામો, જઇ નામ કોઇ તેસિં પવ્વએજ્જ સમ્મતં વા લભેજ્જ, સામી જાણઇ—જહા તાણિ સંબુજ્ઞિહિન્તિ, તાહે તેસિં સામિણા ગોતમસામી ષિઙ્ગજ્જઓ

ધર્મ સાંભળીને કહે છે કે —“હું મહાશાલને રાજ્ય ઉપર સ્થાપી આપની પાસે દીક્ષા લઉં.” 10 શાલરાજાએ જઈને મહાશાલને કહ્યું — “તું રાજા બન, હું પ્રવ્રજ્યા લઉં છું.” ત્યારે મહાશાલ કહે છે કે —“હું પણ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીશ, જેમ તમે અહીં સંસારમાં મારા આધાર છો તેમ પ્રવ્રજ્યા લીધા પછી પણ તમે મારા આધારભૂત થાઓ.” ત્યારે કંપિલ્લપુરથી ગાગલીને બોલાવી રાજ્ય ઉપર સ્થાપ્યો.

તેની માતા યશોમતી કંપિલ્લપુર નગરમાં પિઠરનામના રાજપુત્રને પરણાવી હતી. તે કારણથી 15 ગાગલિને ત્યાંથી લાવ્યો હતો. (અર્થાત્ પોતાની બહેનનો દીકરો હોવાથી કંપિલ્લપુર નગરમાંથી લાવી ગાગલિને રાજ્ય ઉપર સ્થાપ્યો હતો.) ગાગલિએ પોતાના બંને મામાઓ માટે બે હજાર પુરુષોથી વહન કરાય એવી શિબિકાઓ તૈયાર કરાવી. ક્રમે કરી તેઓએ દીક્ષા લીધી. તેઓની બહેન યશોમતી શ્રાવિકા થઈ. શાલ-મહાશાલ અગિયાર અંગો ભણ્યા. એકવાર ભગવાન રાજગૃહીમાં પધાર્યા. ત્યાંથી નીકળી ભગવાન ચંપા તરફ જતા હતા ત્યારે શાલ-મહાશાલ ભગવાનને 20 પૂછે છે કે —“અમે પૃથ્વચંપા નગરીમાં જઈએ, જેથી કદાચ ત્યાં કો'ક પ્રવ્રજ્યા લે અથવા સમ્યક્ત્વને પામે.” સ્વામી જાણે છે કે —“તેઓ (સ્વજનો) બોધ પામશે.” તેથી સ્વામીએ તે બેની સાથે

૩૬. શાલો ભગવતઃ સમીપે ધર્મ શ્રુત્વા ભણતિ—યન્નવરં મહાશાલં રાજ્યેઽભિષિજ્ઞામિ, તતો યુષ્માકં પાદમૂલે પ્રવ્રજામિ, તેન ગત્વા ભણિતો મહાશાલઃ—રાજા ભવ, અહં પ્રવ્રજામિ, સ ભણતિ— અહમપિ પ્રવ્રજામિ, યથા યૂયમિહ અસ્માકં મેઢીપ્રમાણાસ્તથા પ્રવ્રજિતસ્યાપીતિ, તદા ગાગિલીઃ 25 કામ્પીલ્યપુરાદાનીય રજ્યેઽભિષિક્તઃ, તસ્ય માતા યશોમતી કામ્પીલ્યપુરે નગરે દત્તા પિઠરાજપુત્રાય, તેન તત આનીતઃ, તેન પુનસ્તયોદ્વેં સહસ્રપુરુષવાહિન્યૌ શિબિકે કારિતે, યાવત્તૌ પ્રવ્રજિતૌ, સાઽપિ તયોર્ભગિની શ્રમણોપાસિકા જાતા, તાવપિ એકાદશાઙ્ગાન્યથીતવન્તૌ । અન્યદા ચ ભગવાન્ રાજગૃહે સમવસુતઃ, તતો ભગવાન્ નિર્ગતઃ ચમ્પાં યતઃ પ્રધાવિતઃ, તદા શાલમહાશાલૌ સ્વામિનં પૃચ્છતઃ—આવાં વ્રજાવઃ પૃષ્ઠચમ્પાં, યદિ નામ કોઽપિ તેષાં પ્રવ્રજેત્ સમ્યક્ત્વં વા લભેત્, સ્વામી જાનાતિ—યથા તે 30 સંભોત્સ્યન્તે, તદા તયોઃ સ્વામિના ગૌતમસ્વામી દ્વિતીયકો

- દિષ્ણો, સામી ચંપં ગતો, ગોયમસામીઽવિ પિટ્ટિચંપં ગતો, તત્થ સમવસરણં, ગાગલિ પિઠો જસવતી
ય નિગ્ગયાણિ, તાણિ પરમસંવિગ્ગાણિ, ધમ્મં સોઠુણ ગાગલી પુત્તં રજ્જે અભિસંચિક્કુણ
માતાપિત્તિસહિતો પઘ્વહો, ગોયમસામી તાણિ ઘેત્તૂણ ચંપં વચ્ચહ, તેસિં સાલમહાસાલાણં ચંપં
વચ્ચંતાણં હરિસો જાતો—સંસારતો ઉત્તારિયાણિત્તિ, તતો સુભેણઽજ્ઞવસાણેણ કેવલનાણં ઉપ્પન્નં,
5 તેસિંપિ ચિંતા જાયા—જહા અમ્હે એતેહિં રજ્જે ઠાવિયાણિ પુણરવિ ધમ્મે ઠાવિયાણિ સંસારતો
મોહયાણિ, એવં ચિતંતાણં સુભેણઽજ્ઞવસાણેણ તિણ્હવિ કેવલનાણં સમુપ્પણં, એવં તાણિ
ઉપ્પણનાણાણિ ગયાણિ ચંપં, સામિં પદક્કિલ્લણેઉં તિત્થં નમિક્કુણ કેવલિપરિસં પધાવિતાણિ,
ગોયમસામીઽવિ ભગવં પદક્કિલ્લણેઉં પાદેસુ પડિતો ડહિતો ભણહ—કહં વચ્ચહ ?, એહ સામિં
વંદહ, તાહે ભગવયા ભણિઓ—મા ગોયમ ! કેવલી આસાએહિ, તાહે આડટ્ટો રામેહ, સંવેગં ચાગતો,
- 10 ગૌતમસ્વામીને મોકલ્યા. સ્વામી ચંપાનગરીમાં ગયા અને ગૌતમસ્વામી પૃષ્ઠચંપા તરફ ગયા. ત્યાં
દેશના માટે બધા ભેગા થયા. ગાગલિ, પિઠર અને યશોમતી પણ ત્યાં આવ્યા. તે ત્રણે સંવેગને
પામ્યા. ધર્મ સાંભળીને ગાગલીએ રાજ્ય ઉપર પોતાના પુત્રને સ્થાપી માતા-પિતા સહિત દીક્ષા
લીધી. ગૌતમસ્વામી તેઓને લઈ ચંપા તરફ જાય છે. ચંપા તરફ જતા શાલ-મહાશાલને હર્ષ
ઉત્પન્ન થયો કે —“અમારો (ભગવાને) સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કર્યો.” આવા શુભ અધ્યવસાયવડે
15 કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. બીજી બાજુ તે ગાગલી વગેરેને પણ વિચાર આવ્યો —“શાલ-મહાશાલે
અમને રાજ્ય ઉપર સ્થાપ્યા, વળી ધર્મમાં પણ અમને જોડ્યા અને સંસારથી અમારો ઉદ્ધાર કર્યો.”
આ પ્રમાણે વિચારતા તેઓને પણ શુભ ભાવોવડે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આ પ્રમાણે કેવલજ્ઞાન
લઈ તેઓ ચંપા નગરીમાં ગયા.
- સમવસરણમાં સ્વામીને પ્રદક્ષિણા આપી, તીર્થને નમીને કેવલીપર્ષદા તરફ ચાલવા લાગ્યા.
- 20 ગૌતમસ્વામી પણ ભગવાનને પ્રદક્ષિણા આપીને પગમાં પડીને ઉભા થયેલા કહે છે કે —“તમે
ક્યાં જાઓ છો ? આવો સ્વામીને વંદન કરો.” ત્યારે ભગવાને ગૌતમને કહ્યું —“હે ગૌતમ !
કેવલીઓની આશાતના કર નહીં.” આ સાંભળી ગૌતમસ્વામી પાછા ફર્યા અને કેવલીઓ પાસે
ક્ષમા યાચે છે. સંવેગને પામેલા તેઓ વિચારે છે —“હું સિદ્ધ શું નહીં થાઉં ?” ગૌતમસ્વામી
૩૭. દત્તઃ, સ્વામી ચમ્પાં ગતઃ, ગૌતમસ્વામ્યપિ પૃષ્ઠચમ્પાં ગતઃ, તત્ર સમવસરણં, ગાગલીઃ
25 પિઠો યશોમતી ચ નિર્ગતાઃ, તે પરમસંવિગ્નાઃ, ધર્મં શ્રુત્વા ગાગલીઃ પુત્રં રાજ્યેઽભિષિચ્ચ માતાપિતૃસહિતઃ
પ્રવ્રજિતઃ, ગૌતમસ્વામી તાન્ ગૃહીત્વા ચમ્પાં વ્રજતિ, તયોઃ શાલમહાશાલયોશ્ચમ્પાં વ્રજતોર્હૃષો જાતઃ—
સંસારાદુત્તાસ્તિ ઇતિ, તતઃ શુભેનાધ્યવસાયેન કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નં, તેષામપિ ચિન્તા જાતા—યથા વયમેતાભ્યાં
રાજ્યે સ્થાપિતાઃ પુનરપિ ધર્મે સ્થાપિતાઃ સંસારાન્મોચિતાઃ, એવં ચિન્તયતાં શુભેનાધ્યવસાયેન ત્રયાણામપિ
કેવલજ્ઞાનં સમુત્પન્નમ્, એવં તે ઉત્પન્નજ્ઞાના ગતાશ્ચમ્પાં, સ્વામિનં પ્રદક્ષિણય્ય તીર્થં નત્વા કેવલિપર્ષદં
30 પ્રધાવિતાઃ, ગૌતમસ્વામ્યપિ ભગવન્તં પ્રદક્ષિણય્ય પાદયોઃ પતિત ઉત્થિતો ભણતિ—કથં (ક્વ) વ્રજત,
એત સ્વામિનં વન્દધ્વં, તદા ભગવતા ભણિતઃ—મા ગૌતમ ! કેવલિન આશાતય, તદાઽઽવુત્તઃ ક્ષમયતિ,
સંવેગં ચાગતઃ,

૩૬. ચિંતેઙ્ગ ય-માઽહં ન ચેવ સિજ્ઞેજ્જા । ઇતો ય સામિણા પુવ્વં વાગરિયં અણાગણ્ ગોયમસામિમ્મિ-
જહા જો અદ્વાપદં વિલગ્ગઙ્ગ ચેઙ્ગયાણિ ય વંદંઙ્ગ ધરણિગોયરો સો તેણેવ ભવગ્ગહણેણં સિજ્ઞતિ,
તં ચ દેવા અન્નમન્નસ્સ કહિંતિ, જહા કિર ધરણિગોયરો અદ્વાવયં જો વિલગ્ગતિ સો તેણેવ ભવેણ
સિજ્ઞઙ્ગ, તતો ગોયમસામી ચિંતંઙ્ગ-જહા અદ્વાવયં વચ્ચેજ્જા, તતો સામી તસ્સ હિયયાકૂતં જાણિઙ્ગણ
તાવસા ય સંબુજ્ઞિહિન્તિત્તિ ભગવયા ભણિતો-વચ્ચ ગોયમ ! અદ્વાવયં ચેઙ્ગયં વંદેઙ્ગ, તાહે ભગવં 5
ગોયમો હદ્ધતુદ્ધો ભગવં વંદિત્તા ગતો અદ્વાવયં, તત્થ ય અદ્વાવદે જણવાયં સોઙ્ગણ તિણ્ણ તાવસા
પંચસયપરિવારા પત્તેયં ૨ અદ્વાવયં વિલગ્ગામોત્તિ, તંજહા-કોંઙ્કિણ્ણો દિણ્ણો સેવાલી, કોંઙ્કિણ્ણો
સપરિવારો ચઙ્કથં ૨ કાઙ્કણ પચ્છં મૂલકંદાણિ આહારેઙ્ગ સચ્ચિત્તાણિ, સો પઢમં મેહલં વિલગ્ગો,
દિણ્ણોઙ્ગિ છદ્ધસ્સ ૨ પરિસડિયપંડુપત્તાણિ આહારેઙ્ગ, સો બિઙ્ગયં મેહલં વિલગ્ગો, સેવાલી અદ્ધમં

આપ્યા તે પહેલાં સ્વામીએ કહ્યું હતું કે —“જે મનુષ્ય અષ્ટાપદ ચઢશે અને ચૈત્યોને વાંદશે તે 10
તે જ ભવે સિદ્ધ થશે.” આ વાતને દેવો એકબીજાને કહેતા હતા કે —“જે મનુષ્ય અષ્ટાપદ ચઢશે
તે તે જ ભવે સિદ્ધ થશે.” તેથી ગૌતમસ્વામી વિચારે છે કે “હું અષ્ટાપદ જાઉં.” તે સમયે
ગૌતમસ્વામીના હૃદયગત ભાવોને જાણીને ભગવાને “તાપસો બોધ પામશે” માટે ગૌતમસ્વામીને
કહ્યું —“હે ગૌતમ ! ચૈત્યોને વાંદવા અષ્ટાપદપર્વત ઉપર જાઓ” ત્યારે અત્યંત હર્ષિત થયેલા
ભગવાન ગૌતમ ભગવાનને વંદન કરીને અષ્ટાપદ ગયા. 15

ત્યાં અષ્ટાપદપર્વત પાસે લોકવાદને સાંભળીને (અર્થાત્ જે અષ્ટાપદ ઉપર ચઢશે તે તે જ
ભવે મુક્તિ પામશે. એવી વાત લોકપાસેથી સાંભળીને) પાંચસો-પાંચસો પરિવારવાળા ત્રણ તાપસો
અષ્ટાપદપર્વત ઉપર ચઢવા માટે આવેલા હતા. તે ત્રણ તાપસો-કોંઙ્કિણ્ય, દત્ત અને શેવાલી હતા.
કોંઙ્કિણ્ય પોતાના પરિવાર સાથે ઉપવાસને પારણે ઉપવાસ કરીને પારણે સથિત કંદમૂળનો આહાર
કરે છે. તેઓ પ્રથમ પગથિયે ચઢ્યા હતા. દત્ત પણ પોતાના પરિવાર સાથે છઠ્ઠના પારણે છઠ્ઠ 20
કરી ખરેલા પીળાં પાંદડાઓનો આહાર કરે છે. તે બીજા પગથિયે પહોંચ્યો. શેવાલી અઢમના
પારણે જે શેવાળ કરમાઈ જાય, તેનો આહાર કરે છે. તે ત્રીજા પગથિયે પહોંચ્યો હતો. આ બાજુ

૩૮. ચિન્તયતિ ચ-માઽહં નૈવ સૈત્તમ્ । ઇતશ્ચ સ્વામિના પૂર્વં વ્યાકૃતમનાગતે ગૌતમસ્વામિનિ-
યથા યોઽષ્ટાપદં વિલગતિ ચૈત્યાનિ ચ વન્દન્તે ધરણીગોચરઃ સ તેનૈવ ભવગ્રહણેન સિધ્ધયતિ, તત્ત્વ દેવા
અન્યોઽન્યં કથયન્તિ, યથા કિલ ધરણીગોચરોઽષ્ટાપદં યો વિલગતિ સ તેનૈવ ભવેન સિધ્ધયતિ, તતો 25
ગૌતમસ્વામિ ચિન્તયતિ-યથાઽષ્ટાપદં વ્રજેયં, તતઃ સ્વામિ તસ્ય હૃદયાકૂતં જ્ઞાત્વા તાપસાશ્ચ સંભોગત્સ્યન્ત
ઇતિ ભગવતા ભણિતઃ-વ્રજ ગૌતમાષ્ટાપદં ચૈત્યં વન્દિતું, તદા ભદવન્ ગૌતમો હ્રુતુષ્ઠો ભગવન્તં વન્દિતા
ગતોઽષ્ટાપદં, તજ્ઞ ચાષ્ટાપદે જનવાદં શ્રુત્વા ત્રયસ્તાપસાઃ પશ્ચશતપરિવારાઃ પ્રત્યેકં પ્રત્યેકં અષ્ટાપદં વિલગામ
ઇતિ, તદ્વથા-કોંઙ્કિણ્યઃ દત્તઃ શેવાલઃ, કોંઙ્કિણ્યઃ સપરિવારશ્ચતુર્થં કૃત્વા પશ્ચાત્ કન્દમૂલાનિ આહારયતિ
સચિત્તાનિ, સ પ્રથમં મેહલાં વિલગ્નઃ, દત્તોઽપિ ષષ્ઠં ષષ્ઠેન પરિશટિતપાણ્ડુપત્રાણ્યાહારયતિ, સ દ્વિતીયાં 30
મેહલાં વિલગ્નઃ, શેવાલોઽષ્ટ-

ૐદુમેણ જો સેવાલો સયંમણ્ણઓ તં આહારેઙ્, સો તદ્વયં મેહલં વિલગ્ગો । ઇઓ ય ભગવં ગોયમસામી
 ઝાલસરીરો હુતવહતહિત્તરુણરવિકિરણતેયો, તે તં એજ્જંતં પાસિરુણ ભણંતિ—એસ કિર થુલ્લસમણઓ
 એથ વિલગ્ગિહિતિત્તિ ?, જં અમ્હે મહાતવસસી સુક્કા લુક્કા ન તરામો વિલગ્ગિહં । ભગવં ચ
 ગોયમો જંઘાચારણલદ્ધીએ લૂતાપુહંગપિ નિસ્સાએ ઉપ્પયઙ્, જાવ તે પલોએતિ, એસ આગતો ૨
 5 એસ અદંસણં ગતોત્તિ, એવં તે તિણ્ણવિ પસંસંતિ, વિમ્મિયા અચ્છંતિ ય પલોએન્તા, જદિ ઉત્તરતિ
 એયસસ વયં સીસા । ગોયમસામીવિ ચેદ્ધયાણિ વંદિત્તા ઉત્તરપુરિથિમે દિસિભાએ પુઢવિસિલાવટ્ટુએ
 અસોગવરપાદવસસ અહે તં રયણિં વાસાએ ઉવાગતો । ઇઓ ય સક્કસસ લોગપાલો વેસમણો અટ્ટાવયં
 ચેદ્ધયવંદઓ આગતો, સો ચેદ્ધયાણિ વંદિત્તા ગોયમસામિં વંદઙ્, તતો સે ભગવં ધમ્મકહાવસરે
 અણગારુણો પરિકહેઙ્, જહા ભગવંતો સાહવો અંતાહારા પંતાહારા એવમાદિ, વેસમણો ચિંતેઙ્—

- 10 સ્થૂલશરીરવાળા અને અગ્નિ-વીજળી-તરુણસૂર્યના કિરણો જેવા તેજવાળા ગૌતમસ્વામીને આવતા
 જોઈ તે તાપસો કહે છે —“આ સ્થૂલશરીરવાળો શ્રમણ પર્વત ઉપર ચઢશે ? (અર્થાત્ તપ નહીં
 કરનાર સ્થૂલશરીરવાળો આ શ્રમણ કેવી રીતે આ પર્વત ચઢશે ?) કારણ કે અમે મહાતપસ્વી
 લૂપું સુંકું ખાનારા પણ ચઢવા માટે સમર્થ નથી (તો આ સ્થૂલશરીરવાળો તો કેવી રીતે ચઢશે?)
 ભગવાન ગૌતમ જંઘાચારણલબ્ધિવડે કરોળિયાના જાળાને પકડી ઉપર ચઢે છે. તાપસો
 15 ગૌતમસ્વામીને જોતા રહે છે —“અરે ! આ આવ્યા, આ આવ્યા, આ અદૃશ્ય થયા (અર્થાત્ પર્વત
 ચઢી ગયા.”)

- આ પ્રમાણે (જોઈ) ત્રણે તાપસો પ્રશંસા કરે છે. આશ્ચર્ય પામેલા તેઓ આ બધું જોતા
 રહે છે. (અને વિચારે છે કે) જ્યારે આ શ્રમણ ઉતરશે ત્યારે આપણે તેમના શિષ્યો બનીશું.
 ગૌતમસ્વામી પણ ચૈત્યોને વાંદી ઈશાનખૂણાની પૃથ્વીશિલાપટ્ટકને વિશે અશોકવૃક્ષની નીચે રાત્રિ
 20 પસાર કરવા માટે રહ્યા. તે સમયે શકેન્દ્રનો લોકપાલ કુબેર અષ્ટાપદે ચૈત્યોને વાંદવા આવ્યો.
 તે ચૈત્યોને વાંદી ગૌતમસ્વામીને વંદન કરે છે. તેથી ભગવાન ગૌતમસ્વામી ધર્મકથા કરે છે. તેમાં

૩૧. માઘમેન ય: શેવાલ: સ્વયંમ્લાન: (મૃત:) । તમાહારયતિ, સ તૃતીયાં મેહલાં વિલગ્ગ: ।
 ઇતશ્ચ ભગવાન્ ગૌતમસ્વામી ઉદારશરીરો હુતવહતહિત્તરુણરવિકિરણતેજા: , તે તમાયાન્તં દૃષ્ટ્વા ભણન્તિ—
 એષ કિલ સ્થૂલશ્રમણકોઽન્ન વિલગ્ગિધ્વતિ ? ઇતિ, યદ્વયં (યં વયં) મહાતપસ્વિન: શુષ્કા રૂક્ષા ન
 25 શક્નુમો વિલગ્ગિતુમ્ । ભગવાંશ્ચ ગૌતમો જહ્વાચારણલબ્ધ્યા લૂતાતન્તુમપિ નિશ્રાયોત્પત્તિ, યાવન્તે
 પ્રલોકયન્તિ, એષ આગત: ૨ એષોઽર્દ્ધશનં ગત ઇતિ એવં તે ત્રયોઽપિ પ્રશંસન્તિ, વિસ્મિતાશ્ચ તિષ્ઠન્તિ
 પ્રલોકયન્તો, યદ્યુત્તરતિ એતસ્ય વયં શિષ્યા: । ગૌતમસ્વામ્યપિ ચૈત્યાનિ વન્દિત્વા ઉત્તરપૌરસ્ત્યે દિગ્ભાગે
 પૃથ્વીશિલાપટ્ટકે અશોકવરપાદપસ્યાધસ્તાં રજનીં વાસાયોપાગત: । ઇતશ્ચ શક્રસ્ય લોકપાલો
 વૈશ્રમણોઽષ્ટાપદં ચૈત્યવન્દક આગત: , સ ચૈત્યાનિ વન્દિત્વા ગૌતમસ્વામિનં વન્દતે, તતસ્તસ્મૈ ભગવાન્
 30 ધર્મકથાવસરેઽનગારુણાન્ પરિકથયતિ, યથા ભગવન્ત: સાધવોઽન્તાહારા: પ્રાન્તાહારા એવમાદીન્,
 વૈશ્રમણશ્ચિન્તયતિ—

“એસ ભગવં એસે સાહુગુણે વળેડ, અપ્પણો ચ સે ઇમા સરીસુકુમારતા જા દેવાળવિ ન અત્થિ, તતો ભગવં તસ્સાકૂતં નાઠુણ પુંડરીયં નામમજ્જયણં પરુવેડ, જહા—પુંડરિગિણી નગરી પુંડરીઓ રાયા કંડરીઓ જુવરાયા જહા નાતેસુ, તં મા તુમં બલિયત્તં દુબ્બલિયત્તં વા ગેપ્પહાહિ, જહા સો કંડરીઓ તેણં દુબ્બલેણં અદ્દુહદ્દો કાલગતો અહે સત્તમાએ ઉવવળ્ણો, પુંડરીઓ પુણ પડિપુણ્ણગલ્લકપોલોડ્ધિ સવ્વદ્ધસિદ્ધે ઉવવળ્ણો, એવં દેવાળુપ્પિયા! દુબ્બલો બલિઓ વા અકારણં, 5
 એથ્થ ઝાણનિગ્ગહો કાયવ્વો, ઝાણનિગ્ગહો પરં પમાણં, તતો વેસમણો અહો ભગવયા મમ હિયયાકૂતં નાયતિ આઠ્ઠે સંવેગમાવળ્ણો વંદિત્તા પડિગતો । તથ્થ વેસમણસ્સ એગો સામાણિઓ દેવો જંભગો, તેણ તં પુંડરીયજ્જયણં ઊગ્ગહિયં પંચસયાણિ, સમ્પત્તં ચ પડિવળ્ણો, તતો ભગવં વિઙ્ગયદિવસે

સાધુઓના ગુણોનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે ભગવાન એવા સાધુઓ અંત-પ્રાંત આહાર (લૂખો-સૂકો, રસ-કસં વિનાનો આહાર) કરનારા હોય છે. એવા પ્રકારની વાતો જ્યારે કહે છે ત્યારે 10
 કુબેર વિચારે છે કે—“આ ભગવાન આવા પ્રકારના સાધુગુણોને કહે છે અને પોતાના શરીરની સુકુમારતા તો એવી છે જે દેવોને પણ નથી હોતી.” તે સમયે કુબેરના મનોભાવને જાણીને ગૌતમસ્વામી પુંડરીકનામનું અધ્યયન કહે છે. તે આ પ્રમાણે—“પુંડરિગિણી નામની નગરી હતી. ત્યાં પુંડરીક રાજા હતા અને કંડરીક યુવરાજ હતા વગેરે વર્ણન જ્ઞાતાધર્મકથામાંથી જાણી લેવું. (આ કથાનક પરિશિષ્ટમાં આપેલું છે.) તેથી હે કુબેર ! બળવાનપણું કે દુર્બળપણું તું જો નહીં. 15

જેમ તે કંડરીક દુર્બળ શરીરવડે પણ આર્તધ્યાનને કરી મરીને સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થયો. જ્યારે પુંડરીક પરિપૂર્ણ ગાલ અને કપાળવાળો (અર્થાત્ હૃષ્ટપુષ્ટ) પણ સર્વાર્થસિદ્ધમાં ઉત્પન્ન થયો, માટે હે દેવાનુપ્રિય ! (સાધુપણામાં) દુર્બળ કે બળવાન એ કારણ નથી. પરંતુ ધ્યાનનો નિગ્રહ કરવા યોગ્ય છે. અશુભધ્યાનનો નિગ્રહ જ પ્રમાણ તરીકે છે.” આ સાંભળી વૈશ્રમણ “અહો ! ભગવાન મારા મનોભાવને જાણી ગયા.” એમ વિચારી પોતાની ભૂલને કબુલ કરતો સંવેગને 20
 પામ્યો અને વંદન કરી પાછો પોતાના સ્થાને ફર્યો. (જે સમયે ભગવાન ગૌતમસ્વામી કુબેરને ધર્મદેશના આપતા હતા તે સમયે) ત્યાં કુબેરનો એક સામાનિક (કુબેરની સમાન ઋદ્ધિવાળો) તિર્યક્-જૃંભક દેવ હાજર હતો. તેણે તે પાંચસો શ્લોકપ્રમાણ (પંચસયગંથપરિમાણ - ઇતિ ઉપદેશપદે) પુંડરિક અધ્યયનની ધારણા કરી લીધી અને તે સમયે તે સમ્યક્ત્વને પામ્યો.

૪૦. એષ ભગવાન્ ઈદ્દશાન્ સાધુગુણાન્ વર્ણયતિ, આત્મનશ્ચાસ્યેયં શરીરસુકુમારતા યાદૃશી દેવાનામપિ 25
 નાસ્તિ, તતો ભગવાન્ તસ્યાકૂતં જ્ઞાત્વા પુણ્ડરીકં નામાધ્યયનં પ્રરૂપયતિ, યથા—પુણ્ડરીકિણી નગરી પુણ્ડરીકો રાજા કણ્ડરીકો યુવરાજઃ યથા જ્ઞાતેષુ, તન્મા ત્વં બલિત્વં દુર્બલત્વં વા ગ્રાહીઃ, યથા સ કણ્ડરીકસ્તેન દૌર્બલ્યેન આર્ત્તદુઃખાર્ત્તઃ કાલગતોડધઃ સસમ્પ્રામુત્પન્નઃ, પુણ્ડરીકઃ પુનઃ પ્રતિપૂર્ણગલ્લકપોલોડ્ધિ સર્વાર્થસિદ્ધે ઉત્પન્નઃ, એવં દેવાનુપ્રિય ! દુર્બલો બલિકો વાડકારણમ્, અત્ર ધ્યાનનિગ્રહઃ કર્તવ્યઃ, ધ્યાનનિગ્રહઃ પરં પ્રમાણં, તતો વૈશ્રમણોઽહો ભગવતા હૃવયાકૂતં જ્ઞાતમિત્યાશ્રુતઃ સંવેગમાપન્નો વન્દિત્વા 30
 પ્રતિગતઃ । તત્ર વૈશ્રમણસ્ય એકઃ સામાનિકો દેવો જૃમ્ભકઃ, તેન તત્ પુણ્ડરીકાધ્યયનમવગૃહીતં પઞ્ચશતાનિ, સમ્યક્ત્વં ચ પ્રતિપન્નઃ, તતો ભગવાન્ દ્વિતીયદિવસે

ચેઢૈયાણિ વંદિતા પચ્ચોરુહૃ, તે ચ તાવસા ભળંતિ-તુભ્મે અમ્હં આયરિયા અમ્હે તુભ્મં સીસા, સામી ભળંતિ-તુભ્મ ચ અમ્હ ચ તિલોયગુરુ આયરિયા, તે ભળંતિ-તુભ્મવિ અળ્ળો ?, તાહે સામી ભયવતો ગુણસંથવં કરેહ, તે પચ્ચાવિતા, દેવયાણ લિંગાણિ ઉવળીયાણિ, તાહે ભગવયા સદ્ધિ વચ્ચંતિ, ભિક્ષાવેલા ચ જાતા, ભગવં ભળં-કિં આળિજ્જડ પારણંમિત્તિ ?, તે ભળંતિ-પાયસો,

5 ભગવં ચ સવ્વલલ્લિસંપુળ્ણો પડિગ્ગહં ઘતમધુસંજુત્તસ્સ પાયસસ્સ ભરેત્તા આગતો, તે ભગવતા અવ્સઝીણમહાણસિણ સવ્વે ઉવદ્ધિયા, પચ્છા અપ્પણા જિમિતો, તતો તે સુદુતરં આઝ્ઙા, તેસિં ચ સેવાલભક્ષાણં પંચગહ્ગિવ સયાણં ગોતમસામિણો તં લલ્લિ પાસિકુળ કેવલનાણં ઉપ્પળં, ડિળ્ણાસ્સ પુણો સપરિવારસ્સ ભગવતો છત્તાતિચ્છતં પાસિકુળ કેવલનાણં ઉત્પન્નં, કોઢિળ્ણાસ્સવિ સાર્મિં દદ્દુળ કેવલનાણં ઉપ્પન્નં, ભગવં ચ પુરઝો પકઢ્ઢેમાણો સાર્મિં પદાહિણં કરેહ, તે કેવલિપરિસં

10 ત્યારબાદ ભગવાન બીજે દિવસે ચૈત્યોને વાંદી નીચે ઉતરે છે. તે તાપસો ભગવાનને કહે છે -“તમે અમારા આચાર્ય અને અમે તમારા શિષ્યો.” સ્વામી કહે છે -“તમારે અને મારે ત્રિલોકગુરુ આચાર્ય છે.” તાપસોએ કહ્યું -“શું તમારે પણ કોઈ અન્ય આચાર્ય છે ?” ત્યારે સ્વામી ભગવાનની ગુણસ્તુતિ કરે છે. તાપસોએ દીક્ષા લીધી. દેવે સર્વને લિંગ (વેષ) આપ્યા. બધા ભગવાન સાથે જાય છે. આગળ જતાં ભિક્ષાનો સમય થયો. ભગવાન પૂછે છે -“પારણમાં શું લાવું ?” તાપસોએ

15 કહ્યું -“ખીર લાવો.”

સર્વલલ્લિસંપન્ન ગૌતમસ્વામી ધી અને સાકરથી યુક્ત ખીરથી પાત્ર ભરીને આવ્યા. અક્ષીણમહાનસ લલ્લિવડે ભગવાને સર્વને પારણું કરાવ્યું. છેલ્લે પોતે વાપર્યું. તે તાપસો અત્યંત આકર્ષાયા. શેવાળખાનારા તે પાંચસો તાપસોને ગૌતમસ્વામીની તે લલ્લિને જોઈને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પરિવારયુક્ત દત્તને ભગવાનના છત્રાતિછત્રને (અર્થાત્ સમવસરણની ઋદ્ધિને) જોઈને

20 કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. કૌંડિન્યને પણ વર્ધમાનસ્વામીને જોઈને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ગૌતમસ્વામી આગળ આવીને પ્રભુને પ્રદક્ષિણા આપે છે. તે સર્વ તાપસો કેવલીપર્ષદા તરફ ગયા. ત્યારે ગૌતમસ્વામી કહે છે -“આવો, સ્વામીને વંદન કરો.” ત્યારે ભગવાન કહે છે -“હે ગૌતમ !

૪૧. ચૈત્યાનિ વન્દિત્વા પ્રત્યવતરતિ, તે ચ તાપસા ભળન્તિ-યૂયમસ્માકમાચાર્યાં વયં યુષ્માકં શિષ્યાઃ, સ્વામી ભળન્તિ-યુષ્માકમસ્માકં ચ ત્રિલોકગુરવ આચાર્યાઃ, તે ભળન્તિ-યુષ્માકમપિ અન્યઃ ?, તદા સ્વામી

25 ભગવતો ગુણસંસ્તવં કરોતિ, તે પ્રવ્રાજિતાઃ, દેવતયા લિઙ્ગાન્યુપનીતાનિ, તદા ભગવતા સાર્ધં વ્રજન્તિ, ભિક્ષાવેલા ચ જાતા, ભગવાન્ ભળન્તિ-કિમાનીયતાં પારણમિત્તિ ?, તે ભળન્તિ-પાયસઃ, ભગવાંશ્ચ સર્વલલ્લિસંપૂર્ણઃ પતદ્ગ્રહં ધૃતમધુસંયુક્તેન પાયસેન ભૃત્વાઽઽગતઃ, તે ભગવતાઽક્ષીણમહાનસિકેન સર્વં ઉપસ્થાપિતાઃ, પશ્ચાદાત્મના જેમિતઃ, તતસ્તે સુષ્ટુતરમાવૃત્તાઃ, તેષાં ચ શેવાલભક્ષકાણાં પચ્છાનામપિ જ્ઞતાનાં ગૌતમસ્વામિનસ્તાં લલ્લિ દૃષ્ટ્વા કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નં, દત્તસ્ય પુનઃ સપરિવારસ્ય ભગવતશ્છત્રાતિચ્છત્રં દૃષ્ટ્વા

30 કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નં, કૌણ્ડિન્યસ્યાપિ સ્વામિનં દૃષ્ટ્વા કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નં, ભગવાંશ્ચ પુરતઃ પ્રકૃષ્ણન્ સ્વામિનં પ્રદક્ષિણીકરોતિ, તે કેવલિપર્ષદં

ગૌતા, ગોયમસામી ભળડ-એહ સાર્મિ વંદહ, સામી ભળડ-ગોયમા ! મા કેવલી આસાએહિ, ભગવં આઝ્ઠો મિચ્છામિદુક્કડંતિ કરેડ, તતો ભગવઓ સુદુતરં અદ્ધિતી જાયા, તાહે સામી ગોયમં ભળતિ-
કિં દેવાણં વયણં ગેઝ્જં ? ઐતો જિણવરાણં ?, ગોયમો ભળતિ-જિણવરાણં, તો કિં અદ્ધિતિ
કરોસિ ?, તાહે સામી ચત્તારિ કહે પળળવેડ, તંજહા-સુંબકહે વિદલકહે ચમ્મકહે કંબલકહે,
એવં સીસાવિ સુંબકહસમાણે ૪, તુમં ચ ગોયમા ! મમ કમ્બલકહસમાણો, અવિય-ચિરસંસિદ્ધોઽસિ 5
મે ગોયમા !, પળળત્તીઆલાવગા ભાણિયવ્વા, જાવ અવિસેસમણાણત્તા અંતે ભવિસ્સામો, તાહે
સામી ગોયમનિસ્સાએ દુમપત્તયં પળળવેડ । દેવો વેસમણસામાણિઓ તતો ચડ્ડણ અવંતીજળવણ

તું કેવલીઓની આશાતના કર નહીં.” ગૌતમસ્વામી ભૂલ કબુલી મિચ્છામિ દુક્કડં કરે છે.
ગૌતમસ્વામીને વધારે અધૃતિ થાય છે. ત્યારે પ્રભુ ગૌતમને કહે છે કે —“શું દેવોનું વચન ગ્રાહ્ય
છે ? કે જિનેશ્વરોનું ? ગૌતમે કહ્યું —“જિનેશ્વરોનું.” તો શા માટે અધૃતિ કરે છે? એમ કહી 10
પ્રભુ ચાર સાદડીનું દ્રષ્ટાંત કહે છે, તે આ પ્રમાણે—“સુંબ (તુણવિશેષ)માંથી બનાવેલી સાદડી,
વિદળ (વંશના ટુકડા)માંથી બનાવેલી સાદડી, ચર્મમાંથી બનાવેલી સાદડી અને ઉનમાંથી બનાવેલ
સાદડી (કંબલ). (અહીં આ સાદડીમાં રંગો ક્રમશઃ અલ્પગાઢ-ગાઢ-ગાઢતર-ગાઢતમ હોય છે.)

એ પ્રમાણે શિષ્યો પણ સુંબકટસમાનાદિ ચાર પ્રકારે હોય છે. (અર્થાત્ જેમ સુંબકટનો રંગ
બહુ જલદી નીકળી જાય છે તેમ જે શિષ્યને ગુરુ વગેરે ઉપર અલ્પકક્ષાનો રાગભાવ છે જે સામાન્ય 15
બાબત બનતા નીકળી જાય છે તે સુંબકટસમાન જાણવો, આ પ્રમાણે ચારે કટમાં સમજવું.) અને
હે ગૌતમ ! તું કંબલકટસમાન છે (અર્થાત્ કંબલકટમાંથી જેમ રંગ ઘણા પ્રયત્ને પણ જતો નથી
તેમ મારા પ્રત્યેનો તારો રાગ પણ જલદી જતો નથી.)

વળી, હે ગૌતમ ! ઘણાં ભવોથી મારો-તારો સંબંધ છે વગેરે ભગવતી સૂત્રમાં જણાવેલ
વર્ણન ત્યાં સુધી જાણવું છેલ્લે આપણે સિદ્ધ થશું.” (અવિશેષનાનાત્વ એટલે આપણાં બંનેમાં કોઈ 20
વિશેષનાનાત્વ રહેશે નહીં અર્થાત્ સિદ્ધ બનીશું.) ત્યારે પ્રભુ ગૌતમને ઉદેશી દુમપત્રકનામનું
અધ્યયન પ્રરૂપે છે. (ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું દશમું અધ્યયન દુમપત્રક છે વિશેષાર્થાંતે ત્યાંથી જાણી
લેવું.) વૈશ્રમણનો સામાનિકદેવ ત્યાંથી અવી અવંતી જનપદમાં તુંબવનસન્નિવેશમાં ધનગિરિ નામે

૪૨. ગતાઃ, ગૌતમસ્વામી ભળતિ-એત સ્વામિનં વન્દધ્વં, સ્વામી ભળતિ-ગૌતમ ! મા કેવલિન
આશાતય, ભગવાનાવૃત્તો મિથ્યામેદુષ્કૃતમિતિ કરોતિ, તતો ભગવતઃ સુદુતરમધૃતિર્જાતા, તદા સ્વામી ગૌતમં 25
ભળતિ-કિં દેવાનાં વચનં ગ્રાહ્યમાતો જિનવરાણામ્ ?, ગૌતમો ભળતિ-જિનવરાણાં, તતઃ કિમધૃતિં કરોષિ
?, તદા સ્વામી ચતુરઃ કટાન્ પ્રજ્ઞાપયતિ તદ્વથા-શુમ્બકટો વિદલકટશ્ચર્મકટઃ કમ્બલકટઃ, એવં શિષ્યા
અપિ શુમ્બકટસમાનાઃ ૪, ત્વં ચ ગૌતમ ! મમ કમ્બલકટસમાનઃ, અપિચ-ચિરસંસૃદ્ધોઽસિ મયા ગૌતમ
!, પ્રજ્ઞપ્ત્યાલાપકા ભળિતવ્યાઃ, યાવત્ અવિશેષનાનાત્વૌ અન્તે ભવિષ્યાવઃ, તદા સ્વામી ગૌતમનિશ્રયા
દુમપત્રકં પ્રજ્ઞાપયતિ । દેવો વૈશ્રમણસામાનિકસ્તતશ્ચ્યુત્વાઽવન્તીજનપદે * ડયાહો ।

તુલ્યવણસન્નિવેસે ધણગિરી નામ ઇભ્મપુત્તો, સો ય સદ્ધો પલ્લવકામો, તસ્ય માતાપિતરો વારેતિ, પચ્છ સો જત્ય જત્ય વરિજ્જઙ્ગ તાણિ ૨ વિપરિણામેઙ્ગ, જહાઽહં પલ્લવકામો । ઇતો ય ધણપાલસ્ય ઇભ્મસ્ય દુહિયા સુનંદાનામ, સાં ભણઙ્ગ-મયં દેહ, તાહે સા તસ્ય દિણ્ણા । તીસે ય ભાયા અજ્જસમિઓ નામ પુલ્લવં પલ્લવકામો સીહગિરિસગાસે । સુનંદાણ સો દેવો કુલ્લિચ્છસિ ગલ્લપણાણ 5 ઉવવણ્ણો, તાહે ધણગિરી ભણઙ્ગ-એસ તે ગલ્લો વિજ્જઙ્ગઓ હોહિત્તિ સીહગિરિસગાસે પલ્લવકામો, ઇમોઽવિ નવણ્ણં માસાણં દારગો જાઓ, તત્થ ય મહિલાહિં આગતાહિં ભણ્ણઙ્ગ-જઙ્ગ સે પિયા ણ પલ્લવકામો હોતો તો લદ્ધં હોતં, સો સણ્ણી જાણતિ-જહા મમ પિયા પલ્લવકામો, તસ્યેવમણ્ણિતેમાણસ્ય જાઈસરણં સમુપ્પન્નં, તાહે રત્તં દિવા ય રોવઙ્ગ, વરં નિવિજ્જંતી, તો સુહં પલ્લવકામો, એવં છમ્માસા વચ્છંતિ । અણ્ણયા આયરિયા સમોસલ્લા, તાહે અજ્જસમિઓ ધણગિરી ય આયરિયં આપુચ્છંતિ-

- 10 શ્રેષ્ઠિપુત્ર થયો. તે ધનગિરિ શ્રાવક પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઇચ્છાવાળો થયો. પરંતુ તેના માતા-પિતા પ્રવ્રજ્યા લેવાનો નિષેધ કરે છે. માતા-પિતા ધનગિરિ માટે જ્યાં જ્યાં સગપણની વાતો કરે છે ત્યાં ત્યાં ધનગિરિ “હું પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણની ઇચ્છાવાળો છું” એમ કહી સામેનાં પક્ષોને સગપણ માટે અટકાવતો હતો. બીજી બાજુ ધનપાલ નામના શ્રેષ્ઠિને સુનંદા નામે પુત્રી હતી. તેણીએ કહ્યું - “ધનગિરિ સાથે મારું સગપણ કરો.” તેના લગ્ન ધનગિરિ સાથે થયા. તેણીના ભાઈ આર્યસમિતે 15 તે પૂર્વે જ આર્યસિંહગિરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. આ સુનંદાની કુશિમાં તે દેવ (વજ્રસ્વામીનો જીવ) ગર્ભરૂપે ઉત્પન્ન થયો. ત્યારે ધનગિરિ કહે છે - “આ ગર્ભ તારો સહાયક થશે.” એમ કહી આર્યસિંહગિરિ પાસે ધનગિરિએ દીક્ષા લીધી. નવ મહિના પૂર્ણ થતાં પુત્રનો જન્મ થયો. તે સમયે ત્યાં આવેલ મહિલાઓ કહે છે કે - “જો આના પિતાએ દીક્ષા ન લીધી હોત તો સારું થાત.” આ વાત બાળકે સાંભળી કે “મારા પિતાએ દીક્ષા લીધી છે.” આ પ્રમાણે વિચારતા તે બાળકને 20 જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. રાત-દિવસ બાળક રડવાનું ચાલુ કરે છે, કે જેથી “માતા મારાથી કંટાળે અને હું સુખેથી પ્રવ્રજ્યા લઈ શકું.” આ પ્રમાણે છ મહિના વીતે છે.

૪૩. તુલ્યવણસન્નિવેશે ધનગિરિર્નિમિષ્યપુત્રઃ, સ ચ શ્રાદ્ધઃ પ્રવ્રજિતુકામઃ, તસ્ય માતાપિતરૌ વારયતઃ, પશ્ચાત્સ યત્ર યત્ર ત્રિયતે તાન્ તાન્ વિપરિણમયતિ યથાઽહં પ્રવ્રજિતુકામઃ । ઇતશ્ચ ધનપાલસ્યેથ્યસ્ય દુહિતા સુનંદા નામ, સા ભણતિ-મયાં દત્ત, તદા સા તસ્મૈ દત્તા । તસ્યાશ્ચ ભ્રાતાઽઽર્યસમિતો નામ પૂર્વ પ્રવ્રજિતઃ 25 સિંહગિરિસકાશે । સુનંદાયાઃ સ દેવઃ કુક્ષૌ ગર્ભતયોત્પન્નઃ, તદા ધનગિરિર્ભણતિ-એષ તવ ગર્ભો દ્વિતીયકો ભવિષ્યતીતિ સિંહગિરિસકાશે પ્રવ્રજિતઃ, અયમપિ નવસુ માસેષુ દારકો જાતઃ, તત્ર ચ મહિલાભિરાગતાભિર્મણયતે-યદ્યેતસ્ય પિતા ન પ્રવ્રજિતોઽભવિષ્યત્તદા લઘુમભવિષ્યત્, સ સંજી જાનાતિ- યથા મમ પિતા પ્રવ્રજિતઃ, તસ્યૈવમનુચિન્તયતો જાતિસ્મરણં સમુત્પન્નં, તદા રાત્રૌ દિવા ચ રોદિતિ, વરં નિર્વિદ્યતે ઇતિ, તતઃ સુખં પ્રવ્રજિષ્યામીતિ, એવં ષમ્માસા વ્રજન્તિ । અન્યદાઽઽચાર્યાઃ સમવસૂતાઃ, 30 તદાઽઽર્યસમિતો ધનગિરિશ્ચાચાર્યમાપૃચ્છતો-

જેહા સળ્ળાતગાણિ પેચ્છમોત્તિ, સંદિસાવિત્તિ, સડોણ ય વાહિતં, આયરિઈં ભણિયં—મહતિ લાહો, જં અજ્જ સચ્ચિતં અચિતં વા લહહ તં સવ્વં લાહ, તે ગયા, ઉવસગિજ્જિમારહ્દા, અળ્ળાઈં મહિલાઈં ભણ્ણઇ—એયં દારગં ઉવટ્ટેઈં, તો કહિં ણેહિંતિ, પચ્છ તાણે ભણિયં—માણે એવડયં કાલં સંગોવિઓ, એતાહે તુમં સંગોવાહિ, પચ્છ તેણે ભણિયં—મા તે પચ્છાયાવો ભવિસ્સડ, તાહે સવ્વિં કાઠુણ ગહિતો છમ્માસિઓ તાહે ચોલપટ્ટુણ પત્તાબંધિઓ, ન રોવડ, જાણડ સળ્ળી, 5 તાહે તેઈં આયરિઈં ભાણં ભરિયંતિ હત્થો પસારિઓ, દિણ્ણો, હત્થો ભૂમિં પત્તો, ભણ્ણઇ—અજ્જો ! નજ્જડ વડરંતિ, જાવ પેચ્છંતિ દેવકુમારોવમં દારગંતિ, ભણ્ણઇ ય—સારક્કહ એયં, પવ્વયણસ્સ આહારો

એકવાર ત્યાં આચાર્ય પધાર્યા. ત્યારે આર્યસમિત અને ધનગિરિ આચાર્યને પૂછે છે કે - “અમે સ્વજનોને મળવા જઈએ,” આચાર્ય રજા આપે છે. તે સમયે પક્ષીએ અવાજ કર્યો. તેથી આચાર્યએ કહ્યું—“મહાન લાભ થશે,” તેથી આજે તમને સચિત્ત કે અચિત્ત જેનો લાભ થાય તે 10 ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.” તે બંને નીકળ્યા. જેવા સુનંદાના ઘરે પહોંચ્યા તેવા સુનંદા અને અન્ય સ્ત્રીઓ જાતજાતના મેણાટોણારૂપ ઉપસર્ગો કરવા લાગી. અન્ય સ્ત્રીઓએ સુનંદાને કહ્યું—“આ બાળકને મુનિધનગિરિને સોંપો દે, જેથી તે ક્યાં જશે ? (અર્થાત્ બાળક સોંપ્યા પછી ન છૂટકે ધનગિરિ દીક્ષા છોડી તારી પાસે આવી જશે.) સુનંદાએ કહ્યું—“મેં આટલો સમય બાળકને સાચવ્યો. હવે તમે આને સંભાળો.” 15

ધનગિરિએ કહ્યું—“(સારું, હું બાળકને લઈ જાઉં પણ) પાછળથી તું પશ્ચાતાપ કરતી નહીં.” ત્યારે સાક્ષી રાખીને ધનગિરિએ ચોલપટ્ટાવડે ઝોળી બનાવીને છ મહિનાનો બાળક ગ્રહણ કર્યો. બાળકે રડવાનું બંધ કર્યું. કારણ કે વિશિષ્ટમતિવાળો તે જાણે છે કે હું હવે સાધુ થઈશ, ત્યારે પછી ઉપાશ્રયે ઊંચકીને લાવતા) “અરે ! ભાજન ઘણું ભારે છે” એમ જાણી આચાર્યે હાથ લંબાવ્યો. મુનિઓ પાસેથી વજનદાર પાત્ર લેવા આચાર્યે હાથ આપ્યો, તો ઝોળી હાથમાં આવતા 20 તેમનો પણ હાથ જમીન સુધી પહોંચી ગયો. તેથી તેમણે કહ્યું—“હે આર્ય ! વજ્ર જેવી કોઈક વજનદાર વસ્તુ લાવ્યા લાગો છો.” જ્યારે પોતે ઝોળી જુએ છે ત્યારે દેવકુમાર જેવો બાળક દેખાય છે. આચાર્ય કહે છે—“આની રક્ષા કરો, આ બાળક પ્રવચનનો આધાર બનશે.” ત્યાં

૪૪. યથા સજ્ઞાતીયાન્ પશ્યાવ ઇતિ, સંજિતઃ, શકુનેન ચ વ્યાહતમ્, આચાર્યૈર્ભણિતતમ્—મહાંભ્રામો, યદદ્ય સચિત્તમચિત્તં વા લભેયાથાં તત્સર્વં ગ્રાહ્યં, તૌ ગતૌ, ઉપસર્ગયિતુમારહ્દા, 25 અન્યાભિર્મહિલાભિર્ભયંતે—એનં દારકમુપસ્થાપય, તતઃ ક્વ નેષ્યતઃ, પશ્ચાન્તયા ભણિતં—મયૈતાવન્તં કાલં સંગોયિતોઽધુના ત્વં સંગોપય, પશ્ચાન્તેન ભણિતં—મા તવ પશ્ચાન્તાયો ભૂત, તદા સાક્ષિણઃ કૃત્વા ગૃહીતઃ ષાળ્માસિકસ્તદા ચોલપટ્ટુકેન પાત્રબન્ધયિત્વા (ઝોલિકાં કૃત્વા), ન રોદિતિ, જાનાતિ સંજ્ઞી, તદા તૈરાચાર્યૈર્ભાજનં ભારિતમિતિ હસ્તઃ પ્રસારિતઃ, દત્તો, હસ્તો ભૂમિં પ્રાપ્તઃ, ભણતિ—‘આર્ય ! જ્ઞાયતે વજ્રમિતિ’ યાવન્ પ્રેક્ષન્તે દેવકુમારોપમં દારકમિતિ, ભણતિ ચ—સંરક્ષતૈનં, પ્રવચનસ્યાધારો

5

10

20

25

કો પદમં વાહરતુ ?, પુરિસાતીઓ ધમ્મુત્તિ પુરિસો વાહરતુ, તતો નગરજ્ઞો આહ-એસિં સંવસિતો, માતા સદાવેડ, અવિય માતા દુક્કરકારિયા પુણો ય પેલવસત્તા, તમ્હા એસા ચેવ વાહરડ, તાહે સા આસાહત્થીરહવસહોહિ ય મણિકળગરયણચિત્તેહિં બાલભાવલોભાવાએહિં ભણડ-એહિ વડરસામી !, તાહે પલોડંતો અચ્છડ, જાણડ-જડ સંઘં અવમન્નામિ તો દીહસંસારિઓ ભવિસ્સામિ, અવિય-એસાવિ પવ્વડસ્સડ, એવં તિન્નિ વારા સદાવિઓ ન એડ, તાહે સે પિયા ભણડ-

“જડડસિં” કયવ્વવસાઓ ધમ્મજ્ઞયમૂસિયં ડમં વડર !

ગેહ લહું સ્યહરણં કમ્મરયપમજ્જણં ધીર ! ॥ ૧ ॥”

તાહેડોણ તુરિતં ગંતૂણ ગહિયં, લોગેણ ય જયડ ધમ્મોત્તિ ઉક્કડિસીહનાઓ કતો, તાહે સે માયા ચિંતેડ-મમ ભાયા ભત્તા પુત્તો ય પવ્વડઓ, અહં કિં અચ્છામિ ?, એવં સાવિ પવ્વાડયા ।

વાત સ્વીકારી. કોણ પહેલા બાળકને બોલાવે ?, પુરુષપ્રધાન ધર્મ હોવાથી પ્રથમ પુરુષ બોલાવે. 10
આ સાંભળી નગરજનોએ કહ્યું - “આ બાળક આ લોકોને પરિચિત છે, તેથી પ્રથમ માતા બોલાવે. વળી માતા દુષ્કરકાર્યને (બાળકના લાલન-પાલનાદિ કાર્યને) કરનારી અને કોમળસત્ત્વવાળી (અલપસત્ત્વવાળી) હોય છે માટે તે જ પહેલા બોલાવે. ત્યારે તે સુંદા બાળભાવને લોભાવનારા મણિ-કનક-રત્નોથી શોભતા એવા ઘોડા-હાથી-રથ-બળદોવડે કહે છે - “હે વજ્રસ્વામી ! આવો, અહીં આવો.” ત્યારે વજ્રસ્વામી જોતા ઊભા રહે છે, કારણ કે પોતે જાણે છે કે - “જો હું 15
શ્રમણસંઘનું અપમાન કરીશ તો મારો દીર્ઘસંસાર થશે, વળી (જો હું દીક્ષા લઈશ તો) માતા પણ દીક્ષા લેશે.” આ પ્રમાણે માતાવડે ત્રણવાર બોલાવવા છતાં તે જતો નથી. ત્યાર પછી તેના પિતા ધનગિરિ કહે છે - “હે વજ્ર ! જો તે (મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે) દૃઢનિર્ણય કર્યો છે, તો હે ધીર ! ઊંચે કરેલ આ કર્મરજને દૂર કરનાર રજોહરણરૂપ ધર્મધ્વજને શીઘ્ર તું ગ્રહણ કર.”
બાળકે શીઘ્ર જઈ રજોહરણ ગ્રહણ કર્યું. લોકોએ “જિનધર્મનો જય થાઓ” એ પ્રમાણે હર્ષ 20
સાથે સિંહનાદ કર્યો. ત્યારે તેની માતા વિચારે છે કે “મારા પતિએ, ભાઈએ અને પુત્રએ દીક્ષા લીધી છે તો હવે હું શા માટે સંસારમાં રહું?” આમ વિચારતી એવી તેણીએ પણ દીક્ષા લીધી. ॥૭૬૪॥

૪૬. કઃ પ્રથમં વ્યાહરતુ ?, પુરુષાદિકો ધર્મં ઇતિ પુરુષો વ્યાહરતુ, તતો નગરજ્ઞન આહ-એતેષાં પરિચિતઃ, માતા શબ્દયતુ, અપિચ-માતા દુષ્કરકારિકા પુનશ્ચ કોમલસત્ત્વા, તસ્માદેષૈવ વ્યાહરતુ, તદા 25
સા અશ્વસ્તિરથવૃષભૈશ્ચ મણિકનકરત્ન-ચિત્રૈર્બાલભાવલોભાવઘૈર્મળતિ-એહિ વજ્રસ્વામિન્ !, તદા પ્રલોકયન્ તિષ્ઠતિ, જાનાતિ-યદિ સદ્ભવમન્યે તદા દીર્ઘસંસારો ભવિષ્યામિ, અપિચ-એષાડપિ પ્રવ્રજિષ્યતિ, એવં ત્રીન્ વારાન્ શબ્દિતો નૈતિ, તદા તસ્ય પિતા ભળતિ-યદ્દાસિ કૃતવ્યવસાયો ધર્મધ્વજમુચ્ચિત્તમિમં વજ્ર ! । ગૃહાણ લઘુ રજોહરણં કર્મરજઃપ્રમાર્જનં ધીર ! ॥ ૧ ॥ તદાજ્ઞેન ત્વરિતં ગત્વા ગૃહીતં, લોકેન ચ જયતિ જિનધર્મં 30
ઇત્યુક્ત્વિસિંહનાદઃ કૃતઃ, તદા તસ્ય માતા ચિન્તયતિ-મમ ભ્રાતા ભર્તા પુત્રશ્ચ પ્રવ્રજિતઃ, અહં કિં તિષ્ઠામિ
?, એવં સાડપિ પ્રવ્રજિતા । * સુકયજ્ઞવસાઓ

જો ગુજ્ઞાર્હિં બાલો ણિમંતિઓ ભોયણેણ વાસંતે ।

પેચ્છહ વિણીયવિણઓ તં વરરિસિં ણમંસામિ ॥ ૭૬૫ ॥

- વ્યાખ્યા : યઃ ગુહ્યકૈર્દેવૈઃ બાલસ્સન્ 'નિમંતિ'ત્તિ આમન્ત્રિતઃ ભોજનેન વર્ષતિ સતિ, પર્યન્ત્ય
ઇતિ ગમ્યતે, નેચ્છતિ વિનીતવિનય ઇતિ, વર્તમાનનિર્દેશસ્ત્રિકાલગોચરસૂત્રપ્રદર્શનાર્થઃ, પાઠાન્તરં વા
5 'નેચ્છંસુ વિણયજુત્તો તં વરરિસિં નમંસામિ' ત્તિ, અયં ગાથાસમુદાયાર્થઃ । અવયવવાર્થઃ
કથાનકાદવસેયઃ, તચ્ચેદમ્—

- સોડવિ જાહે થળં ન પિયઇત્તિ પલ્લાવિઓ, પલ્લવિયાળાં ચેવ પાસે અચ્છહ, તેણ તારિં
પાસે ઇક્કાસ અંગાણિ સુયાણિ પઢં તીણ, તાણિ સે ઉવગયાણિ, પદાણુસારી સો ભગવં, તાહે
અટ્ટવરિસિઓ સંજઇપડિસ્સયાઓ નિક્કાલિઓ, આયરિયસગાસે અચ્છહ, આયરિયા ચ ઉજ્જેણીં ગતા,
10 તત્થ વાસં પડતિ અહોધારં, તે ચ સે પુલ્લસંગઇયા જંભગા તેણતેણ વોલેતા તં પેચ્છતિ, તાહે

ગાથાર્થ : ચાલુ વરસાદમાં દેવો દ્વારા ભોજનવડે આમંત્રણ અપાયેલો, વિનયવાન જે બાળ
(ભોજનને) ઈચ્છતો નથી તે વજ્રસ્વામીને હું નમસ્કાર કરું છું.

- ટીકાર્થ : ચાલુ વરસાદમાં ગુહ્યક (દેવની એક જાતિવિશેષ)દેવો દ્વારા ભોજનવડે આમંત્રિત,
વિનયવાન (વિનીતવિનયઃ—પ્રાપ્ત કરાયેલો છે વિનય જેનાવડે તે - એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો.)
15 જે બાળ (ભોજનને) ઈચ્છતો નથી. અહીં “ઈચ્છતો નથી” એ પ્રમાણે જે વર્તમાનકાળ કહ્યો તે-
સૂત્ર ત્રિકાળવિષયક હોય છે એમ જણાવવા કહ્યો છે. તથા મૂળગાથામાં “વરસતે છતે” એટલું
જ જણાવ્યું છે પણ “વરસાદ” શબ્દ નથી તે જાણી લેવાનો છે. (વર્તમાનકાળને બંદલે પાઠાન્તરમાં
ભૂતકાળનો પ્રયોગ છે તે જણાવે છે કે) વિનયયુક્ત એવા જે બાળે (ભોજન) ઈચ્છ્યું નહીં તે
વજ્રસ્વામીને હું નમસ્કાર કરું છું.” આ પ્રમાણે ગાથાનો સંક્ષેપાર્થ કહ્યો. વિસ્તારાર્થ કથાનકથી
20 જણાવા યોગ્ય છે. તે કથાનક આ પ્રમાણે છે —

- વજ્ર જ્યારે સ્તનપાન કરતો નથી ત્યારે તેને દીક્ષા આપી, અને તે સાધ્વીઓ પાસે જ
રહે છે. વજ્રે અગિયાર અંગને ભણતી સાધ્વીજીઓ પાસેથી અગિયાર અંગો સાંભળ્યા. તે તેમને
જણાઈ ગયા (અર્થાત્ યાદ રહી ગયા. કારણ કે તે સમયે) ભગવાન એવા તે વજ્ર પદાનુસારી
લબ્ધિવાળા હતા. જ્યારે આ વજ્ર આઠ વર્ષના થયા. ત્યારે સંપત્તિઓના ઉપાશ્રયમાંથી નીકળી
25 આચાર્ય પાસે રહે છે. ત્યાંથી વિહાર કરી આચાર્ય ઉજ્જયિની નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં એકવાર
આખો દિવસ વરસાદ પડે છે. (અહોધાર-અહઃ સર્વમપિ વ્યાપ્ય ધારા યત્ર તદ્ અહોધારં અર્થાત્
આખો દિવસ વરસાદ પડવો.) તે સમયે તે માર્ગેથી પસાર થતાં પૂર્વભવના પરિચિત તિર્યગ્જૂલક

૪૭. સોડપિ યદા સ્તન્યં ન પિબતીતિ (તદા) પ્રવ્રાજિતઃ, પ્રવ્રાજિતાનાં ચૈવ પાશ્વે તિષ્ઠતિ, તેન
તાસાં પાશ્વે એકાદશાઙ્ગાનિ (શ્રુતાનિ) પઠન્તીનાં, તાનિ તસ્યોપગતાનિ, પદાનુસારી સ ભગવાન્, તદાડષ્ટવાર્ષિકઃ
30 સંયતીપ્રતિશ્રયાત્ નિષ્કાશિતઃ, આચાર્યસંકાશે તિષ્ઠતિ, આચાર્યાશ્વોજ્જયિની ગતાઃ, તત્ર વર્ષા પતતી
અહોધારં, તે ચ તસ્ય પૂર્વસંગતિકા જુમ્ભકાઃ તેન માર્ગેણ વ્યતિક્રામ્યન્તસ્તં પરીક્ષન્તે, તદા

તે પરિક્ષાનિમિત્તં ઊત્તિષ્ણા વાણિયયસ્ત્વેણં, તત્થ વડ્ઢલ્લે ડલ્લદેત્તા ડવલ્લલ્લેત્તિ, સિલ્લે નિમંત્તિતિ, તાહે પઢિત્તો, જાવ ફુસિયમલ્લિ, તાહે પઢિનિયત્તો, તાહે તંપિ ઠિતં, પુણો સદ્ધાવેતિ, તાહે વડ્ઢો ગંતૂળ ડવલ્લત્તો ૪, દલ્લલ્લો પુલ્લફલાદિ લ્લેત્તલ્લો ડલ્લલ્લેણી કાલલ્લો પલ્લમપાડ્લલ્લો ભાવલ્લો ધરણિલ્લિ-વણણયણનિમેસાદિરહિતા પલ્લલ્લુલ્લુ ય, તાહે દેવલ્લલ્લિકાલ્લુણ નેલ્લલ્લિ, દેવા તુલ્લુ ભણંતિ-તુમં લ્લલ્લુમાગતા, પલ્લલ્લુ લ્લેલ્લલ્લિયં લ્લિલ્લલ્લં દેતિ ।

ડલ્લલ્લેણીલ્લુ જો જંભગેહિ આણલ્લિલ્લુલ્લુ ધુયમહિલ્લો ।

અલ્લલ્લુણમહાણસિયં સીહગિરિપસંસિયં લ્લંદે ॥ ૭૬૬ ॥

લ્લ્યાલ્લ્યા : ડલ્લલ્લિયંયાં યો 'જૂલ્લમલ્લે:' દેવલ્લિલ્લેષે: 'આણલ્લિલ્લુલ્લુ'તિ પરીલ્લય 'સુતમહિત:' સુતલ્લો લ્લલ્લલ્લુસ્તલ્લેન મહિલ્લો લ્લિલ્લ્યાલ્લંનેન અલ્લુણમહાનસિલ્લં સિંહગિરિપ્રણંસિતં લ્લંદ ઇતિ ગાથાલ્લુલ્લુલ્લુ: ॥ અલ્લલ્લુલ્લુલ્લુ: કથાનકાદલ્લલ્લેય:, તલ્લલ્લેલ્લં-

દેવો વજ્રને જુએ છે. તેથી પરીક્ષા નિમિત્તે તેઓ વેપારીનું રૂપ કરી નીચે આવે છે. (બળદગાગ્રાદિ ત્રિદુર્વે છે.) બળદાને ગાગ્રથી છૂટા કરી રસોઈ બનાવે છે. રસોઈ બનાવ્યા બાદ સાધુઓને આમંત્રણ આપે છે. જ્યારે વજ્ર ગોચરી વહોરવા નીકળતા હોય છે ત્યારે જુએ છે કે હજુ મંદ-મંદ વરસાદ આવે છે. તેથી વજ્ર પાછા ફરે છે. જ્યારે તે વરસાદ પણ અટકી જાય છે ત્યારે ફરી આમંત્રણ આપે છે. તેથી વજ્ર જઈને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવનો ઉપયોગ મૂકે છે. દ્રવ્યથી આ પુષ્પ-ફળ છે (પુષ્પ-ફળ એટલે - કોઠનું ઝાડ કે જેનું ફળ પુષ્પથી યુક્ત હોય છે. અહીં પુષ્પ-ફળ એટલે કોઠના ઝાડના ફળમાંથી બનાવેલ ખાદ્યવિશેષ), ક્ષેત્રથી ડજ્જલિની નગરી છે, કાળથી પ્રથમ વરસાદનો સમય છે અને ભાવથી આ વેપારીઓના પગ ધરતી ઉપર સ્પર્શતા નથી કે નયનો નિનેલાદિનો રંગિત છે, તથા અત્યંત ભાવલિભોર બની આમંત્રણ આપે છે. તેથી આ દેવો છે એમ જાણી ભોજન શ્રવણ કરતાં નથી. દેવો પુશ થયેલા કહે છે "અમે તમને જોવા માટે અહીં આવ્યા છીએ." દેવો વજ્રને વેલ્લિયલ્લિલ્લુ આપે છે. ॥૭૬૫॥

ગાથાલ્લુ : ડજ્જલિનીમાં દેવોલ્લે પરીલ્લુ કરીને જે સ્તવાયેલા અને પૂજાયેલા, તે અલ્લુણમહાનસ લ્લલ્લિવાળા, સિંહગિરિલ્લે પ્રણંસાયેલા વજ્રસ્વામીને હું લ્લંદન કરું છું.

ટીકાલ્લુ : ડજ્જલિનીમાં તિર્યગૂલ્લુલ્લુ દેવોલ્લે જેઓ પરીલ્લુ કરીને લ્લયનલ્લે સ્તલ્લના કરાયા અને લ્લિલ્લ્યાલ્લનલ્લે પુત્રાયા, તે અલ્લુણમહાનસલ્લલ્લિવાળા અને સિંહગિરિ આચાર્યલ્લે પ્રણંસા કરાયેલા વજ્રસ્વામીને હું લ્લંદન કરું છું. સંલ્લેપાર્લુ જોલ્લો. લ્લિસ્તારાલ્લુ કથાનકથી જાણલા યોગ્ય છે. તે આ પ્રમાણે-

૪૮. તે પરીક્ષાનિમિત્તમલ્લલ્લોણા: લ્લણિપૂલ્લેણ, તલ્લુ લ્લલીલ્લલ્લં અલ્લલાલ્લ (ડલ્લાર્ય) ડપલ્લુલ્લંતિ, સિલ્લે નિમલ્લલ્લંતિ, તલ્લુ પ્રલ્લિથિત:, યાલ્લુ લ્લિનુપાત: (ફુસારિકા) અલ્લિ, તલ્લુ પ્રતિનિલ્લુત્ત:, તલ્લુ સોલ્લિપિ સ્થિત:, પલ્લ: શલ્લુલ્લંતિ, તલ્લુ લ્લલ્લો ગલ્લોપયુલ્લો દ્રલ્લયત: ૪ દ્રલ્લયત: પુલ્લફલાદિ લ્લેત્તલ્લ ડલ્લલ્લેણી કાલલ્લ: પ્રથમપ્રાલ્લુદ્ધ ભાલ્લો ધરણિસ્પર્શનલ્લયનિમેલ્લાદિરહિતા: પ્રલ્લલ્લુલ્લુશ્ચ, તલ્લુ દેલ્લ ઇતિ કૃલ્લ્લા નેલ્લલ્લિ, દેલાસુલ્લુશ્ચ ભણંતિ-લ્લ્યાં લ્લલ્લુમાગતા: પલ્લુલ્લુલ્લિયલ્લિલ્લુ લ્લલ્લુલ્લુલ્લુ દલ્લલ્લુ ।

પૂર્ણરવિ અન્નયા જેટ્ટમાસે સન્નાભૂમિ ગતં ઘચપુત્રેહિ નિમંતેન્તિ, તત્થવિ દવ્વાદિઓ ઉવઓગો, નેચ્છતિ, તત્થ સે ણહગામિણી વિજ્ઞા દિણ્ણા, एवं सो विहरइ । जाणि च ताणि पयाणुसारिलब्धीए गहियाणि एक्कारस अंगाणि ताणि से संजयमज्झे थिरयराणि जायाणि, तत्थ जो अज्झांति पुव्वगयं तपि णेण सव्वं गहियं, एवं तेण बहु गहियं, ता(जा)हे वुच्चति पढाहि, ततो सो एयंतगं पि कुट्ठेतो अच्छइ, अन्नं सुणेतो । अण्णया आयरिया मज्झण्हे साहूसु भिक्खं निग्गाएसु सन्नाभूमि निग्गया, वइरसामीवि पडिस्सयवालो, सो तेसिं साहूणं वेटियाओ मंडलिए रात्ता मज्झे अप्पणा ठाउं वायणं देति, ताहे परिवाडीए एक्कारसवि अंगाइं वाएइ, पुव्वगयं च, जाव आयरिया आगया चिंतेंति—लहुं साहू आगया, सुणंति सद्दं मेघोघरसियं, बहिया सुणेंता अच्छंति, नायं जहा वइरोत्ति,

કરી કો'કવાર દેવો જેઠ મહિનામાં સંજ્ઞાભૂમિ ગયેલા વજ્રસ્વામીને ઘેબરોવડે નિમંત્રણ કરે છે. તે સમયે પણ વજ્રસ્વામી દ્રવ્યાદિનો ઉપયોગ મૂકે છે. આ દેવો છે જાણી ઘેબરાદિ ગ્રહણ કરતાં નથી. ત્યારે ખુશ થયેલા દેવોએ આકાશગામિની વિદ્યા આપી. આ પ્રમાણે તેઓ વિચરે છે. જે તે અગિયાર અંગો પદાનુસારી લબ્ધિથી ગ્રહણ કર્યા હતા તે સંયમજીવનમાં સ્થિરતર થયા. વળી સંયમજીવનમાં પણ જે સાધુ પૂર્વસંબંધી શ્રુત ભણતા હતા તે શ્રુત પણ તેમણે સર્વ ગ્રહણ કર્યું. આ પ્રમાણે તેમણે ઘણું ગ્રહણ કર્યું. હવે જ્યારે વજ્રસ્વામીને કહેવામાં આવતું કે “તમે આ ભણો.” ત્યારે તે શ્રુત આવડતું હોવા છતાં બીજાને સાંભળતા તેઓ તે શ્રુતને ગોખતા હતા. (અર્થાત્ ગુરુએ જે સૂત્રાદિ ગોખવા આપ્યું હોય તે ગોખવાનો ઢોંગ કરતા અને તે વખતે બીજા સાધુઓ જે પૂર્વગત શ્રુત ભણતા, તેને સાંભળવામાં ઉપયોગ રાખતા જેથી તે પણ આવડી જતું.)

એકવાર મધ્યાહ્ન સમયે સાધુઓ ભિક્ષા માટે ગયા હતા ત્યારે આચાર્ય સંજ્ઞાભૂમિ જવા નીકળ્યા. વજ્રસ્વામીને ઉપાશ્રયપાલક તરીકે રાખ્યા. તે સમયે વજ્રસ્વામી તે સાધુઓના વિંટીયાઓને માંડલીમાં રાખી મધ્યભાગમાં પોતાને સ્થાપીને વાચના આપવાની શરૂ કરે છે અને કમશ: અગિયાર અંગો તથા પૂર્વગત શ્રુતની વાચના આપે છે. એટલામાં આવેલા આચાર્ય વિચારે છે કે “આજે ગોચરીથી સાધુઓ જલદી આવી ગયા.” તેવામાં મેઘ જેવા ગંભીર શબ્દોને સાંભળે છે. તેથી આચાર્ય બહાર જ સાંભળતા ઊભા રહે છે. વજ્ર છે એ પ્રમાણે જાણ્યું. પછીથી તેને (વજ્રને)

૪૯. પુનરપિ અન્યદા જ્યેષ્ઠમાસે સન્નાભૂમિ ગતં ઘૃતપૂર્ણેર્નિમન્ત્રયન્તિ, તન્નાપિ દ્રવ્યાદિક ઉપયોગઃ, નેચ્છતિ, તન્ન તસ્મૈ નભોગામિની વિદ્યા દત્તા, एवं स विहरति । यानि च तानि पदानुसारिलब्ध्या गृहीतान्येकादशाङ्गानि, तानि तस्य संयतमध्ये स्थिरतराणि जातानि, तत्र योऽध्येति पूर्वगतं तदप्यनेन सर्वं गृहीतम्, एवं तेन बहु गृहीतं, त(य)दोच्यते पठ, ततः स आगच्छदपि (अधीतमपि) कुट्टयन् तिष्ठति, अन्यत् शृण्वन् । अन्यदा आचार्या मध्याह्ने साधुषु भिक्षायै निर्गतेषु सन्नाभूमि निर्गताः, वज्रस्वाम्यपि प्रतिश्रयपालः, स तेषां साधूनां विण्टिका मण्डल्या रचयित्वा मध्ये आत्मना स्थित्वा वाचनां ददाति, तदा परिपाट्या एकादशाप्यङ्गानि वाचयति, पूर्वगतं च, यावदाचार्या आगताश्चिन्तयन्ति—लघु साधवं આગતાઃ, શ્રુણ્વન્તિ શબ્દ મેઘોઘરસિતં, બહિઃ શ્રુણ્વન્તસ્તિષ્ઠન્તિ, જ્ઞાતં યથા વજ્ર ઇતિ,

પેંછા ઓસરિઠ્ઠ સદ્વપ્તિયં નિસીહિયં કરેહ, મા સે સંકા ભવિસ્સહ, તાહે તેણ તુરિયં વિંટિયાઓ સદ્ગુણે ઠવિયાઓ, નિગ્ગંતૂણ ચ દંડયં ગેણહ, પાણ ચ પમજ્જેહ, તાહે આચરિયા ચિંતેન્તિ—મા 5
 ણં સાહુ પરિહવિસ્સંતિ તા જાણાવેમિ, તાહે રંતિ આપુચ્છહ—અમુગં ગામં વચ્ચામિ ? તત્થ દો
 વા તિન્નિ વા દિવસે અચ્છિસ્સામિ, તત્થ જોગપડિવણ્ણગા ભણંતિ—અમ્હં કો વાચનાચરિઓ ?,
 આચરિયા ભણંતિ—વઢરોન્તિ, વિણીયા તહન્તિ પડિસુતં, આચરિયા ચેવ જાણંતિ, તે ગયા, સાહુવિ
 પ્પણ વસહિં પડિલેહિતા વસહિકાલણિવેયણાદિ વઢરસ્સ કરેન્તિ, નિસિજ્જા ચ સે રહ્યા, સો તત્થ
 નિવિઢ્ઠો, તેહિ જહા આચરિયસ્સ તહા વિણયં પડંજંતિ, તાહે સો તેસિં કરકસદ્દેણ સવ્વેસિં
 અણુપરિવાડીએ આલાવણે દેહ, જેહિ મંદમેહાવી તેવિ સિમ્ધં પઢ્ઢવેહમારહ્યા, તતો તે વિમ્હિયા,

શંકા ન થાય તે માટે થોડા પાછા હઠી “મોટેથી નિસીહિ—નિસીહિ કરે છે. વજ્રસ્વામીએ ઝડપથી
 વિંટીયાઓ સ્વસ્થાને સ્થાપી દીધા, અને બહાર નીકળીને ગુરુ મહારાજ પાસેથી દાંડો ગ્રહણ કરે 10
 છે, પગ પ્રમાણે છે. આચાર્ય મનમાં વિચારે છે — “અન્ય સાધુઓ વજ્રસ્વામીનો પરાભવ ન
 કરે તે માટે મારે સર્વને જણાવવું જોઈએ.” ત્યારે રાત્રિએ બધા સાધુઓને પૂછે છે કે “હું અમુક
 ગામે જાઉં ? ત્યાં બે-ત્રણ દિવસ રહીશ.” ત્યારે યોગોદ્ધવહન કરનારા સાધુઓએ પૂછ્યું—“તો
 અમારા વાચનાચાર્ય કોણ ?” આચાર્ય કહે છે —“વજ્ર તમારો વાચનાચાર્ય.” સાધુઓ વિનયવાન
 હોવાથી તહન્તિ કરી સ્વીકારે છે. આચાર્ય જ જાણે છે (અર્થાત્ વાચનાચાર્ય તરીકે આ બાળ સાધુને 15
 રાખ્યા તેમાં કારણ આચાર્ય જ જાણે છે.) આચાર્ય ગયા.

સાધુઓ પણ સવારે વસતિનું નિરિક્ષણ કરીને વસતિ અને કાલનું નિવેદનાદિ વજ્રસ્વામીને
 કરે છે. ત્યાર પછી તેમના માટે આસન પાથર્યું. તે આસન ઉપર વજ્રસ્વામી બેઠા. સાધુઓ પણ
 જે રીતે આચાર્યનો વિનય કરતાં તે રીતે વજ્રસ્વામીનો વિનય કરે છે. વજ્રસ્વામી પણ સાધુઓને
 સ્પષ્ટશબ્દોવડે ક્રમશઃ આલાપકો આપે છે. જે વળી મંદબુદ્ધિવાળા હતા તે સાધુઓ પણ (અથવા 20
 આલાપકોને) જલદીથી ભણવા લાગ્યા. તેથી તે સાધુઓ આશ્ચર્ય પામ્યા. જે પૂર્વભણેલા આલાપકો

૫૦. પશ્ચાદપસુત્ય શબ્દપતિતં નૈષેધિકીં કરોતિ, મા તસ્ય શઙ્ગા ભૂત, તદા તેન વિષ્ટિકાસ્ત્વરિતં
 સ્વસ્થાને સ્થાપિતાઃ, નિર્ગત્ય ચ દણ્ડકં ગૃહ્ણતિ, પાદૌ ચ પ્રમાર્જયતિ, તદાઽઽચાર્યાશ્ચિન્તયન્તિ—મૈનં સાધવઃ
 પરિભૂવન્ તત્ જ્ઞાપયામિ, તદા રાત્રાવાપૃચ્છતિ—અમુકં ગ્રામં વ્રજામિ ?, તત્ર દ્વૌ વા ત્રીન્ વા દિવસાન્
 સ્થાસ્યામિ, તત્ર યોગપ્રતિપન્ના ભણન્તિ—અસ્માકં કો વાચનાચાર્યઃ ?, આચાર્યા ભણન્તિ—વજ્ર ઇતિ, વિનીતા 25
 (ઇતિ) તથેતિ પ્રતિશ્રુતમ્, આચાર્યા એવ જાનન્તિ, તે ગતાઃ, સાધવોઽપિ પ્રભાતે વસતિં પ્રતિલેખ્ય
 વસતિકાલનિવેદનાદિ વજ્રાય કુર્વન્તિ, નિષિદ્ધા ચ તસ્મૈ રચિતા, સ તત્ર નિવિઢ્ઠઃ, તેહિ ચથા આચાર્યસ્ય
 તથા વિનયં પ્રયુજ્ઞન્તિ, તદા સ તેમ્નઃ વ્યક્તવ્યક્તશબ્દેન સર્વેભ્યોઽનુપરિપાઢ્યા આલાપકાન્ દદાતિ, યેઽપિ
 મંદમેધસસ્તેઽપિ શીઘ્રં પ્રસ્થાપયિતુમારહ્યાઃ, તતસ્તે વિસ્મિતાઃ

જોડવિ એડ આલાવગો પુવ્વપદ્ધિઓ તંપિ વિણ્ણાસણત્થં પુચ્છંતિ, સોડવિ સઘ્વં આઢક્કહ, તાહે તે તુદ્ધા ભણંતિ—જડ આયરિયા કઢવયાણિ દિયહાણિ અચ્છેજ્જા તતો એસ સુયક્કંધો લહું સમપ્પેજ્જા, જં આયરિયસગાસે ચિરેણ પરિવાડીએ ગિણંતિ તં ઇમો એક્કાએ પોરસીએ સોરેડ, એવં સો તેસિંં બહુમઓ જાઓ, આયરિયાડવિ જાણાવિઓત્તિકાઠુણ આગયા, અવસેસં ચ વરં
5 અજ્ઞાવિજ્જઝતિ, પુચ્છંતિ ય—સરિઓ સજ્ઞાઓ ?, તે ભણંતિ—સરિઓ, એસચ્છેવ અમ્હ વાયણાયરિઓ ભવડ, આયરિયા ભણંતિ—હોહિડ, મા તુભ્મે એતં પરિભવિસ્સહ અતો જાણાવણાણિમિત્તં અહં ગઓ, ણ ણ એસ કપ્પો, જઓ એતેણ સુયં કન્નાહેડણ ગહિયં, અઓ એયસ્સ ડસારકપ્પો કરેયવ્વો, સો સિગ્ગમોસ્સારેડ, બિતિયપોરસીએ અત્થં કહેડ, તદુભયકપ્પજોગોત્તિકાઠુણ, જે ય અત્થા

- આવડતા હતા તેને પણ (તેના પણ શંકિત અર્થોને) સ્થિર કરવા માટે પૂછવા લાગે છે. તેઓ
10 પણ સર્વના ઉત્તર આપે છે. આ રીતે આનંદિત થયેલા સાધુઓ કહે છે—“જો આચાર્ય હજુ કેટલાક દિવસો ત્યાં રહે તો આ શ્રુતસ્કંધ ઝડપથી સમાપ્ત થાય. જે શ્રુત આચાર્ય પાસે લાંબા કાળે ક્રમશઃ ગ્રહણ કરાય છે. તેને વજ્રસ્વામી એક જ પૌરુષીમાં શીખવાડી દે છે.” આ પ્રમાણે વજ્રસ્વામી સાધુઓને બહુમાન્ય થયા. આચાર્ય પણ “સાધુઓને પણ વજ્રસ્વામીની શક્તિનો ખ્યાલ આવી ગયો હશે” એમ જાણી પાછા આવ્યા. (આ બાજુ સાધુઓએ સંકલ્પ કર્યો હતો કે) બાકીનું શ્રુત
15 વજ્રસ્વામી જ ભણાવે તો સાડું. આચાર્ય બધાને પૂછે છે કે “સ્વાધ્યાય સારો રહ્યો ?” સાધુઓએ કહ્યું—“હા જી ! ખૂબ જ સરસ રહ્યો, આ જ અમારા વાચનાચાર્ય થાઓ.”

- આચાર્ય મહારાજે કહ્યું—“થશે, તમે એમનો અવિન્યાદિ ન કરો તે માટે જ એમની શક્તિને જણાવવા હું અન્ય ગામે ગયો હતો, અત્યારે વજ્ર વાચનાચાર્ય માટે કલ્પ નથી કારણ કે તેમણે આ શ્રુત (ગુરુગમથી નહીં પણ) કાન રાખી સાંભળવાવડે ગ્રહણ કર્યું છે. તેથી તેમને ઉત્સારકલ્પ
20 કરાવવા યોગ્ય છે.” ^(H)ઉત્સારકલ્પ=જેમાં એક દિવસમાં જ બહુ દિવસને યોગ્ય સૂત્રની વાચના અપાય તે. ઇતિ ટિપ્પણો) વજ્રસ્વામી સૂત્ર અને અર્થ ઉભય માટે યોગ્ય છે એમ જાણી આચાર્ય શીઘ્ર ભણાવવાનું ચાલુ કરે છે. બીજી પૌરુષીમાં અર્થની વાચના આપે છે. આચાર્યને પણ જે

૫૧. યોડ્પ્યેતિ આલાપકઃ પૂર્વપઠિતસ્તમપિ વિન્યાસનાર્થં પૃચ્છન્તિ, સોડપિ સર્વમાખ્યાતિ, તદા તે તુદ્ધા ભણન્તિ—યદાચાર્યાઃ કતિપયાન્ દિવસાન્ તિથેયુસ્તતઃ એષ શ્રુતસ્કન્ધો લઘુ સમાપ્તુયાત્,
25 યદાચાર્યસકાશે ચિરેણ પરિપાટ્યા ગૃહ્યતે તદયમેકયા પૌરુષ્યા સારયતિ, એવં સ તેષાં બહુમતો જાતઃ, આચાર્યા અપિ જ્ઞાપિત ઇતિકૃત્વા આગતાઃ, અવશેષં ચ વરમધ્યાપ્યતામિતિ, પૃચ્છન્તિ ચ—સૂતઃ સ્વાધ્યાયઃ ?, તે ભણન્તિ—સૂતઃ, એષ એવાસ્માકં વાચનાચાર્યો ભવતુ, આચાર્યા ભણન્તિ—ભવિષ્યતિ, મા યૂયમેનં પરિભૂત અતો જ્ઞાપનાનિમિત્તમહં ગતઃ, ન પુનરેષ કલ્પ્યઃ, યત એતેન શ્રુતં કર્ણાદિટકેન ગૃહીતમ્, અત એતસ્યોત્સારકલ્પઃ કર્તવ્યઃ, સ શીઘ્રમુત્સારયતિ, દ્વિતીયપૌરુષ્યામર્થં કથયતિ, તદુભયકલ્પયોગ્ય ઇતિકૃત્વા,
30 યે ચાર્યા

આચરિયસ્સવિ સંકિતા તેઽવિ તેણ ઝઘાડિયા, જાવડયં દિદ્ધિવાયં જાણંતિ તત્તિઓ ગહિઓ, તે વિહરંતા દસપુરં ગયા, ઝજ્જેણીએ ભદ્રગુત્તા નામાયરિયા, થેરકપ્પટ્ઠિતા, તેસિં દિદ્ધિવાઓ આત્, સંઘાડિઓ સે દિત્તો, ગઓ તસ્સ સગાસં, ભદ્રગુત્તા ય થેરા સુવિણગં પાસંતિ—જહા કિર મમ પડિગ્ગહો 5
 ધીરભરિઓ આગંતુણ પીઠ સમાસાસિઓ ય, પમાએ સાહૂણં સાહેંતિ, તે અન્નમન્નાણિ વાગરેંતિ, ગુરુ ભણંતિ—ણ યાણહ તુભ્ભે, અજ્જ મમ પાડિચ્છઓ એહિતિ, સો સવ્વં સુત્તથં ઘેત્થિહિતિ, ભગવંપિ બાહિરિયાએ વુચ્છો, તાહે (પમાએ)અઙ્ગઓ, દિદ્ધો, સુયપુલ્લો એસ સો વડ્ડો, તુદ્ધેહિ 5
 ઝગ્ગહિઓ, તાહે તસ્સ સગાસે દસ પુલ્લાણિ પઠિતાણિ, તો અણુણ્ણાનિમિત્તં જહિં ઝદ્ધિઓ તર્હિં ચેવ અણુજાણિયલ્લોત્તિ દસપુરમાગયા । તત્થ અણુણ્ણા આરહ્મ્મા તાવ નવરિ તેહિં જંભગેહિં અણુણ્ણા ઝવડ્ઢવિયા, દિલ્લાણિ પુપ્પાણિ ચુણ્ણાણિ ય સે ઝવળીયાણિત્તિ ॥

અર્થો શંકિત હતા તે અર્થોને પણ વજ્રસ્વામીએ સ્પષ્ટ કર્યા. આચાર્યને જેટલું દષ્ટિવાદ આવડતું 10
 હતું ત્યાં સુધીનું બધું ગ્રહણ કર્યું. ત્યાર પછી તેઓ વિચરતા દસપુર નગરમાં ગયા. ઉજ્જયિનીમાં ભદ્રગુપ્તનામના આચાર્ય હતા જે સ્થવિરકલ્પમાં હતા, તેમની પાસે દષ્ટિવાદ હતું. વજ્રસ્વામીને એક સંઘાટક સાથે આપ્યો. ભદ્રગુપ્તઆચાર્ય પાસે તેઓ આવ્યા. તે સમયે ભદ્રગુપ્ત સ્થવિર સ્વપ્ન જુએ છે કે—“દૂધથી ભરેલ માટું પાત્ર આવનાર મહેમાને પીધું અને પાત્રને ચાટી ગયા.”

પ્રભાતે સાધુઓને (સ્વપ્નની) વાત કરે છે. સાધુઓ (પણ સ્વપ્નકળ વિગેરે માટેની કલ્પના 15
 કરવા અંદર-અંદર વાતો કરવા લાગ્યા. ગુરુએ કહ્યું—“તમે જાણતા નથી, આજે મારી પાસે એક પ્રતીચ્છક આવશે. જે સર્વ સૂત્રાર્થને ગ્રહણ કરશે. (પ્રતીચ્છક એટલે બીજાની નિશ્રામાં ભણવા આવેલ સાધુ.) ભગવાન વજ્રસ્વામી પણ રાત્રિએ નગર બહાર રહ્યા. સવારે આચાર્યના ઉપાશ્રયે આવ્યા. આચાર્યે વજ્રસ્વામીને જોયા. “સાંભળેલા હતા પૂર્વે જેને તે આ વજ્ર છે” એમ જાણી પ્રસન્ન થયેલા આચાર્ય વજ્રસ્વામીને ભેટ્યા. તેમની પાસે વજ્રસ્વામીએ દસ પૂર્વો ભણ્યા. ત્યાર 20
 પછી જ્યાં (અધ્યયનાદિનો) ઉદ્દેશો કરેલ હોય ત્યાં જ અનુજ્ઞા કરવી જોઈએ એવું વિચારી અનુજ્ઞા માટે તેઓ દસપુર નગરમાં આવ્યાં. ત્યાં અનુજ્ઞા આરંભાઈ. તે સમયે જૈનકદેવોએ અનુજ્ઞાની પ્રશંસા કરી, સ્તુતિ કરી અને દિવ્ય યુક્તિ તથા પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી. ॥૭૬૬॥

૫૨. આચાર્યસ્યાપિ શક્તિતાસ્તેઽપિ તેનોદ્ઘાટિતાઃ, યાવન્તં દષ્ટિવાદં જાનન્તિ તાવાન્ ગૃહીતઃ, તે વિહરન્તો દશપુરં ગતાઃ, ઝજ્જયિન્યાં ભદ્રગુપ્તનામાન આચાર્યાઃ સ્થવિરકલ્પસ્થિતાઃ, તેષાં દષ્ટિવાદોઽસ્તિ, 25
 સંઘાટકોઽસ્મૈ દત્તઃ, ગતસ્તસ્ય સકાશં, ભદ્રગુપ્તાશ્ચ સ્થવિરાઃ સ્વપ્નં પश्यन्ति—યથા કિલ મમ પતદ્ગ્રહઃ ક્ષીરભૂત આગન્તુકેન પીતઃ સમાશ્રાસિતશ્ચ, પ્રભાતે સાધુભ્યઃ કથયન્તિ, તે અન્યદન્યદ્ વ્યાકુર્વન્તિ, ગુરવો ભણન્તિ—ન જાનીથ યૂયમ્, અદ્ય મમ પ્રતીચ્છક એષ્યતિ, સ સર્વં સૂત્રાર્થં ગ્રહીષ્યતીતિ, ભગવાનપિ બાહિરિકાયામુષિતઃ, તદા આગતો દષ્ટઃ, શ્રુતપૂર્વં એષ સ વજ્રઃ, તુષ્ટૈરુપગૂહિતઃ, તદા તસ્ય સકાશે દશ પૂર્વાણિ પઠિતાનિ, તતોઽનુજ્ઞાનિમિત્તં યત્રોદ્દિષ્ટસ્તત્રૈવાનુજ્ઞાતવ્યં ઇતિ દશપુરમાગતાઃ તત્રાઽનુજ્ઞાઽઽરભ્યા તાવન્નવરં 30
 તૈર્જૈમ્ભકૈસ્તુજ્ઞા ઉપસ્થાપિતા, દિલ્લાણિ પુષ્પાણિ ચૂર્ણાણિ ચાસ્મૈ ઉપનીતાનીતિ । * સમાસિઓ અ પ્ર૦ ।

અમુમેવાર્થં ચેતસ્યારોપ્યાહ ગ્રન્થકૃત્—

જસ્ય અણુન્નાદ વાયગત્તણે દસપુરંમિ નયરંમિ ।

દેવેહિ કયા મહિમા યયાણુસારિં નમંસામિ ॥ ૭૬૭ ॥

વ્યાખ્યા : યસ્યાનુજ્ઞાતે 'વાચકત્વે' આચાર્યત્વે દસપુરે નગરે 'દેવૈઃ' જુષ્ઠકૈઃ કૃતા મહિમા,

5 સમ્પાદિતા પૂજેતિ ભાવના, તં પદાનુસારિણં નમસ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૬૭ ॥

ઐણ્ણયા ય સીહગિરિ વડરસ્સ ગણં દાઠ્ઠણ ભત્તં પચ્ચવચ્છાદ્ઠકુણં દેવલોગં ગઓ ।
વડરસામીઽવિ પંચહિં અણગારસણ્હિં સંપરિવુઢો વિહરઢ, જત્થ જત્થ વચ્ચઢ તત્થ તત્થ
ઓરાલવણ્ણકિત્તિસદ્ધા પરિભ્ભમંતિ, અહો ભગવંતિ, એવં ભગવં ભવિયજણવિબોહણં કરેંતો વિહરઢ ।
ઙઓ ય પાઢલિપુત્તે નયરે ધણો સેટ્ઢી, તસ્સ ધૂયા અઢવ રૂવવતી, તસ્સ ય જાણસાલાએ સાહૂણીઓ
10 ટ્ઢિયાઓ, તાઓ પુણ વડરસ્સ ગુણસંથવં કરેંતિ, સંભાવેણ ય લોગો કામિયકામિયઓ, સિઢ્ઢિધૂયા
ચિંતેઢ—જઢ મમ સો પતિ હોજ્જ તોઢહં ભોગે ભુંજિસ્સં, ઙયરહા અલં ભોગેહિં, વરણા એંતિ, સા

અવતરણિકા : આ જ અર્થને મનમાં કરીને ગ્રંથકારશ્રી આગળ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાનો અર્થ ટીકાર્થથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : દસપુર નગરમાં જેમની આચાર્ય પદવી થતાં જૈભકદેવોએ પૂજા કરી, તે પદાનુસારી
15 લખિવાળા, વજ્રસ્વામીને હું નમસ્કાર કરું છું .

કેટલાક સમય પછી સિંહગિરિ આચાર્ય વજ્રસ્વામીને ગણ સોંપીને અનશન કરી દેવલોકમાં
ગયા. વજ્રસ્વામી પણ પાંચસો સાધુઓ સાથે વિચરે છે. જ્યાં જ્યાં તેઓ જાય છે ત્યાં ત્યાં બધે
ધણાં પ્રશંસા- કીર્તિના શબ્દો ફેલાય છે, “અહો ! આ ભગવાન કેવા મહાન છે” એ પ્રમાણે
ચારે બાજુ યશ ફેલાય છે. આ પ્રમાણે ભગવાન ભવિકજનને બોધ પમાડતાં વિચરે છે. આ બાજુ
20 પાટલીપુત્રમાં ધન નામે શ્રેષ્ઠિ હતો, તેની પુત્રી અતીવ રૂપવતી હતી. આ શ્રેષ્ઠિની યાનશાળામાં
(વાહનો મૂકવાના સ્થાને) સાધ્વીજીઓ રહેતી હતી.

તે સાધ્વીજીઓ (આ પુત્રી પાસે) વજ્રસ્વામીના ગુણોની સ્તવના કરે છે. લોક સ્વભાવથી
જ ઈચ્છાયેલ વસ્તુની ઈચ્છા રાખનારો હોય છે. તેથી શ્રેષ્ઠિપુત્રી વિચારે છે કે—“જો આ મારા
પતિ થશે તો જ હું ભોગોને ભોગવીશ, અન્યથા ભોગોવડે સર્યુ.” પુત્રી માટે બીજા ધણાં માંગ્યા

25 ૫૩. અન્યદા ચ સિંહગિરિવંજ્રસ્વામિનં ગણં દત્ત્વા ભક્તં પ્રત્યાખ્યાય દેવલોકં ગતઃ । વજ્રસ્વામ્યપિ
પચ્છાભિન્નગારણતૈઃ સંપરિવૃતો વિહરતિ, યત્ર યત્ર વ્રજતિ તત્ર તત્ર ઉદારવર્ણકીર્તિશબ્દાઃ પરિભ્રામ્યન્તિ, અહો
ભગવાનિતિ, એવં ભગવાન્ ભવ્યજનવિબોધનં કુર્વન્ વિહરતિ । ઇતશ્ચ પાટલીપુત્રે નગરે ધનઃ શ્રેષ્ઠી, તસ્ય
દુહિતા અતીવ રૂપવતી, તસ્ય ચ યાનશાલાયાં સાધ્વ્યઃ સ્થિતાઃ, તાઃ પુનર્વજ્રસ્ય ગુણસંસ્તવં કુર્વન્તિ,
સ્વભાવેનૈવ લોકઃ કામિતકામુકઃ, શ્રેષ્ઠિદુહિતા ચિન્તયતિ—યદિ મમ સ પતિર્ભવેત્ તદાઢહં ભોગાન્ ભોક્ષ્યે,
30 ઇતરથાઽલં ભોગૈઃ, વરા આયાન્તિ, સા

પૈંડિસેહાવેડ, તાહે સાહેતિ પવ્વઙ્ગાઓ સો ણ પરિણેડ, સા ભણઙ્—જડ ન પરિણેડ અહંપિ પવ્વજ્જં
ગિણિહસ્સં, ભગવંપિ વિહરંતો પાડલિપુત્તમાગઓ, તત્થ સે રાયા સપરિચણો અમ્મોગઙ્ગાએ નિગ્ગઓ,
તે પવ્વઙ્ગા ફડ્ડુગફડ્ડુગેહિં એતિ, તત્થ બહવો ઝાલસરીસ, રાયા પુચ્છઙ્—ઇમો ભગવં વડરસામી ?,
તે ભણંતિ—ન હવઙ્, ઇમો તસ્સ સીસો, જાવ અપચ્છિમ્મં વિંદં, તત્થ પવિરલસાહુસહિતો દિદ્ધો,
રાઙ્ગા વંદિઓ, તાહે ઝજ્જાણે ઠિઓ, ધમ્મોઽણેણ કહિઓ, સ્ત્રીરાસવલલ્લી ભગવં, રાયા હયહિયઓ 5
કઓ, અંતેઝે સાહઙ્, તાઓ ભણંતિ—અમ્હેઽવિ વચ્ચામો, સવ્વં અંતેઝં નિગ્ગયં, સા ય સેટ્ઠિધૂયા
લોગસ્સ પાસે સુણેત્તા કિહ પેચ્છિજ્જામિત્તિ ચિંતેતી અચ્છતિ, ચિત્તિયદિવસે પિયા વિવ્રવિઓ—
તસ્સ દેહિ, અણ્ણહા અપ્પાણં વિવાએમિ, તાહે સવ્વાલંકારભૂસિયસરીસા કયા, અણેગાહિં ધણકોઙ્કિહિં

આવે છે પરંતુ તે બધાનો નિષેધ કરે છે. સાધ્વીજીઓ શ્રેષ્ઠિપુત્રીને કહે છે કે—“તે વજ્રસ્વામી
પરણશે નહીં.” શ્રેષ્ઠિપુત્રી કહે છે—“જો પરણશે નહીં તો હું પણ પ્રવ્રજ્યાને પ્રણ કરીશ.” ભગવાન 10
પણ વિચરતા પાટલિપુત્ર આવ્યા. ત્યાં તે નગરનો રાજા પોતાના પરિવાર સહિત સામે લેવા
(અમ્મોગઙ્ગાએ = અભિમુખ એતિ ટિપ્પણે) નીકળ્યો. તે સાધુઓ થોડા-થોડા આવે છે. તેમાં ઘણાં
સાધુઓ સ્થૂલશરીરવાળા હતા. રાજા પૂછે છે—“શું આ વજ્રસ્વામી છે ?” ત્યારે તે સાધુઓ કહે
છે—“ના, આ તેમના શિષ્ય છે.” આમ કરતા છેલ્લું સાધુઓનું વૃંદ આવ્યું. તે વૃંદમાં થોડા 15
સાધુઓ સાથે આવતાં વજ્રસ્વામીને રાજાએ જોયા, વંદન કર્યા. વજ્રસ્વામી ઉઘાનમાં રહ્યા. 15
ધર્મદેશના આપી. ભગવાન ક્ષીરાશ્રવલબ્ધિવાળા હતા. (ક્ષીરાશ્રવલબ્ધિ=જેમનું વચન ક્ષીર જેવું
મીઠું લાગે તે.) તેથી રાજા હરાયેલા હૃદયવાળો કરાયો (અર્થાત્ રાજા આકર્ષાયો.)

રાજા પોતાના અંતઃપુરમાં વજ્રસ્વામીની વાતો કરે છે. તેથી રાજાની રાણીઓ કહે છે કે
“અમે પણ (તેમના દર્શન-વંદન માટે) જઈશું.” સર્વ અંતઃપુર નીકળ્યું. તે શ્રેષ્ઠિપુત્રી લોક પાસેથી
વજ્રસ્વામીના ગુણોને સાંભળીને “હું કેવી રીતે એમના દર્શન કરું ?” એમ વિચારતી હતી. બીજા 20
દિવસે પુત્રીએ પિતાને વિનંતી કરી કે “મને તેમની સાથે પરણાવો. નહીં તો હું આપઘાત કરીશ.”
પિતાએ પુત્રીને સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિતશરીરવાળી કરી. અનેક કોટી ધન સાથે પુત્રીને લઈ

૫૪. પ્રતિષેધયતિ, તદા સાધયન્તિ પ્રવ્રજિતકાઃ—સ ન પરિણેષ્યતિ, સા ભણતિ—યદિ ન પરિણેષ્યતિ
અહમપિ પ્રવ્રજ્યાં ગ્રહીષ્યામિ, ભગવાનપિ વિહરન્ પાટલીપુત્રમાગતઃ, તત્ર સ રાજા સપરિજનઃ અહંપૂર્વિકયા
નિર્ગતઃ, તે પ્રવ્રજિતકાઃ સ્પર્ધકસ્પર્ધકૈરાયન્તિ, તત્ર બહવ ડદારશરીરાઃ, રાજા પૃચ્છતિ—અયં ભગવાન્ 25
વજ્રસ્વામી ?, તે ભણન્તિ—ન ભવતિ, અયં તસ્ય શિષ્યઃ, યાવદર્પશ્ચિમ્મં વૃન્દં, તત્ર પવિરલસાધુસહિતો
દ્વષ્ટઃ, રાજા વન્દિતઃ, તદોઘાને સ્થિતો, ધર્મોઽનેન કથિતઃ, ક્ષીરાશ્રવલબ્ધિકો ભગવાન્, રાજા હૃતહૃદયઃ
કૃતઃ, અન્તઃપુરાય કથયતિ, તા ભણન્તિ—વયમપિ વ્રજામઃ, સર્વમન્તઃપુરં નિર્ગતં, સા ચ શ્રેષ્ઠિદુહિતા લોકસ્ય
પાર્શ્વે શ્રુત્વા કથં પ્રેક્ષયિષ્ય એતિ ચિન્તયન્તી તિષ્ઠતિ, દ્વિતીયદિવસે પિતા વિજ્ઞતઃ—તસ્મૈ દેહિ, અન્યથા
આત્માનં વ્યાપાદયામિ, તદા સર્વાલંકારભૂષિતશરીરા કૃતા, અનેકાભિર્ધનકોટિભિઃ 30

સૈંહિયા ણીણિયા, ધમ્મો કહિઓ, ભગવં ચ ચ્ચીરાસવલદ્ધીઓ, લોઓ ધણતિ-અહો સુસ્સરો ભગવં સવ્વગુણસંપન્નો, ણવરિ રૂવવિહૂણો, જઇ રૂવં હોતં સવ્વગુણસંપયા હોતા, ભગવં તેસિં મણોગયં નાડં તત્થ સયસહસ્સપત્તપડમં વિઠવ્વતિ, તસ્સ ઠવરિ નિવિટ્ઠો, રૂવં વિઠવ્વતિ અતીવ સોમં, જારિસં પરં દેવાણં, લોગો આઠ્ઠો ધણતિ-અયં અયસ્સ સાહાવિયં રૂવં, મા પત્થણિજ્જો હોહામિત્તિ વિરૂવેણ

5 અચ્છઇ સાતિસઝ્ઞત્તિ, રાયાઽવિ ધણતિ-અહો ભગવઓ અયમવિ અત્થિ, તાહે અણગાગુણે વણ્ણેઙ્ગ-પભૂ ચ અસંઘેજ્જે દીવસમુદ્દે વિઠવ્વિતા આઠ્ઠવિઠ્ઠાએ કરેત્તણ્ણિ, તાહે તેણ રૂવેણ ધમ્મં કહેતિ, તાહે સેટ્ઠિણા નિમંતિઓ ભગવં વિસાએ નિંદતિ, જઇ મમં ઇચ્છઇ તો પવ્વયડ, તાહે પવ્વતિયા ॥

અમુમેવાર્થ હ્રિદિ વ્યવસ્થાપ્યાહ-

- ગયા. વજ્રસ્વામીએ ધર્મદેશના આપી. ભગવાન ક્ષીરાશ્રવલબ્ધિસંપન્ન હતા તેથી લોક કહે છે કે
- 10 “અહો ! ભગવાનનો સ્વર મધુર છે, અહો ! ભગવાન સર્વગુણસંપન્ન છે પરંતુ ભગવાનને રૂપ નથી, જો ભગવાન રૂપવાન હોત તો સર્વગુણસંપદા હોત.” લોકોના મનોગત ભાવોને જાણીને ભગવાને ત્યાં લાખપત્રોવાળું કમળ વિકુર્વ્યું. તેના ઉપર પોતે બેઠા અને દેવો જેવું અત્યંત સૌમ્ય રૂપ વિકુર્વ્યું. આ જોઈ આકર્ષાયેલ લોક કહે છે - “આ આમનું સ્વાભાવિક રૂપ લાગે છે, પરંતુ કોઈને પ્રાર્થનીય ન બને તે માટે અતિશયવાળા ભગવાન વિરૂપ કરે છે.” રાજા પણ કહે છે કે-
- 15 “અહો ! ભગવાનનું આવું પણ સુંદર રૂપ છે.”

- વજ્રસ્વામી સાધુઓના ગુણોનું વર્ણન કરે છે - “(વિશિષ્ટ તપ કરવાથી પ્રાપ્તલબ્ધિવાળા સાધુઓ) અસંખ્ય દ્વીપસમુદ્રોને વિકુર્વીને (પોતાના અસંખ્ય રૂપો વિકુર્વવા દ્વારા) તે દ્વીપસમુદ્રોને ભરવા માટે સમર્થ છે. (તેથી મેં જે આ રૂપ કર્યું છે, તેમાં આશ્ચર્ય પામવાની જરૂર નથી.) ત્યાર પછી તે રૂપવડે વજ્રસ્વામી ધર્મદેશના આપે છે. ધર્મદેશના પૂર્ણ થયા બાદ શ્રેષ્ઠિવડે
- 20 (પોતાની પુત્રી માટે) નિમંત્રણ કરાવેલા ભગવાન વિષયોને નિંદે છે અને કહે છે કે - “તે જો મને ઈચ્છતી હોય તો પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે. (અર્થાત્ વિષયોના કટુવિપાકોને સાંભળ્યા પછી જો તે મારું માનતી હોય તો હું કહું છું કે તે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે.)” તેણીએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. ॥૭૬૭॥

અવતરણિકા : આ જ અર્થને હૃદયમાં સ્થાપી આગળ કહે છે ⇨

- 25 ૫૫. સહિતા નીતા, ધર્મઃ કથિતઃ, ભગવાંશ્ચ ક્ષીરાશ્રવલબ્ધિકઃ, લોકો ભણતિ-અહો સુસ્વરો ભગવાન્ સર્વગુણસંપન્નઃ, નવરં રૂપવિહીનઃ, યદિ રૂપમભવિષ્યત્ સર્વગુણસંપદભવિષ્યત્, ભગવાન્ તેષાં મનોગતં જ્ઞાત્વા તત્ર શતસહસ્ત્રપત્રપદ્યં વિકુર્વતિ, તસ્યોપરિ નિવિષ્ટઃ, રૂપં વિકુર્વતિ અતીવ સૌમ્યં, યાદૃશં પરં દેવાનાં, લોક આવૃત્તો ધણતિ-અતદેતસ્ય સ્વાભાવિકં રૂપં, મા પ્રાર્થનીયો ભૂવમિતિ વિરૂપસ્તિષ્ઠતિ સાતિશય ઇતિ, રજાઽપિ ધણતિ-અહો ભગવત્ અતદપ્યસ્તિ, તદા અનગારુણાન્ વર્ણયતિ-પ્રભુશ્ચાસંઘેયોનાં દ્વીપસમુદ્રાન્ વિકુર્વ્ય આકીર્ણવિપ્રકીર્ણાન્ કર્તુમિતિ, તદા તેન રૂપેણ ધર્મ-કથયતિ, તદાં શ્રેષ્ઠિના નિમન્ત્રિતો, ભગવાન્ વિષયાન્ નિન્દતિ, યદિ મામિચ્છતિ તદા પ્રવ્રજતુ, તદા પ્રવ્રજિતા।
- 30

જો કત્રાઙ્ઠ ધણેણ ય નિમંતિઓ જુલ્લણંમિ ગિહવઙ્ઠા ।

નયરંમિ કુસુમનામે તં વઙ્ઠરિસિં નમંસામિ ॥ ૭૬૮ ॥

વ્યાખ્યા : યઃ કન્યયા ધનેન ચ નિમન્વિતો યૌવને 'ગૃહપતિના' ધનેન નગરે 'કુસુમનામ્નિ' પાટલિપુત્ર ઇત્યર્થઃ, તં વઙ્ઠરિસિં નમસ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ તેણે ય ભગવત્યા પયાણુસારિત્તણઓ પમ્હુટ્ટા મહાપરિણાઓ અજ્ઞયણાઓ આગાસગામિણી વિજ્ઞા ઉદ્ધરિયા, તીએ ય ગયણગમણલલ્લિસંપણ્ણો ભગવંતિ ॥

ઉક્તાર્થાભિધિત્તયાઽઽહ-

જેણુદ્ધરિયા વિજ્ઞા આગાસગમા મહાપરિણાઓ ।

વંદ્રામિ અજ્ઞવઙ્ઠરં અપચ્છિમો જો સુઅહરાણં ॥ ૭૬૯ ॥

વ્યાખ્યા : યેનોદ્ધતા વિદ્યા 'આગાસગમ' ત્તિ ગમન-ગમઃ આકાશેન ગમો યસ્યાં સા તથાવિદ્યા મહાપરિણાઽધ્યયનાત્, વંદે 'આર્યવઙ્ઠરં' આરાદ્યાતઃ સર્વહૃદયધર્મેભ્ય ઇત્યાર્યઃ આર્યશ્ચાસૌ વૈરશ્ચેતિ સમાસઃ, તં અપચ્છિમો યઃ શ્રુતધરાણામિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતમન્યેભ્યોઽધિકૃતવિદ્યાયાઞ્ચાનિષેધધ્યાપનાય પ્રદાનનિરાચિકીર્ષયા તદનુવાદતસ્તા-

ગાથાર્થઃ : ગાથાનો અર્થ, ટીકાર્થથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થઃ : પાટલિપુત્ર નગરમાં યૌવનકાળે કન્યા અને ધનવડે ધન નામના શ્રેષ્ઠિએ જેમને નિમંત્રણ આપ્યું. તે વજ્રઋષિને હું નમસ્કાર કરું છું.

તે ભગવાનવડે પદાનુસારિણજાને કારણે મહાપરિણા અધ્યયનમાંથી ભૂલાઈ ગયેલી આકાશગામિની વિદ્યા ઉદ્ધત કરાઈ, અને તે વિદ્યાવડે ભગવાન આકાશમાં ગમન કરવાની લલ્લિથી સંપન્ન થયા. ॥૭૬૮॥

અવતરણિકા : કહેવાયેલ અર્થને જ કહેવાની ઈચ્છાથી આગળ કહે છે ⇨ 20

ગાથાર્થઃ : જેમનાવડે મહાપરિણામાંથી આકાશગામી વિદ્યા ઉદ્ધત કરાઈ (અને) જેઓ શ્રુતધરોમાં છેલ્લા હતા તે આર્યવજ્રને હું વંદન કરું છું.

ટીકાર્થઃ : જેમનાવડે વિદ્યા ઉદ્ધત કરાઈ. "આગાસગમ" = જવું તે ગમ, આકાશવડે ગતિ છે જે વિદ્યામાં તે આકાશગમા વિદ્યા, મહાપરિણાનામના અધ્યયનમાંથી, હું વંદુ છું, "આર્યવઙ્ઠરં" દૂરથી જ જે સર્વહૃદયધર્મોથી ખસી ગયા છે તે આર્ય, આર્ય એવા જે વૈર તે આર્યવૈર એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. તેમને (હું વંદન કરું છું.) જેઓ શ્રુતધરોમાં (દસપૂર્વીઓમાં) છેલ્લા હતા. (ટીકાનો અન્વય મૂળ ગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો) ॥૭૬૮॥ 25

અવતરણિકા : હવે અધિકૃત આકાશગામિની વિદ્યાની યાચનાનો નિષેધ જણાવવા માટે અન્યોને (તે વિદ્યાના) દાનનું નિરાકરણ કરવાની ઈચ્છાથી દાનના નિરાકરણ (નિષેધ)ના

૫૬. તેન ચ ભગવતા પદાનુસારિયા વિસ્મૃતા મહાપરિણાધ્યયનાદાકાશગામિની વિદ્યોદ્ધતા, તયા ચ ગગનગમનલલ્લિસંપન્નો ભગવાનિતિ । 30

વદિત્યમાહ-

ભળઇ અ આહિંડિજ્જા જંબુદ્વીવં ઇમાઇ વિજ્જાએ ।

ગંતું ચ માણુસનગં વિજ્જાએ એસ મે વિસઓ ॥ ૭૭૦ ॥

- વ્યાખ્યા : ભળતિ ચ, વર્તમાનનિર્દેશપ્રયોજનં પ્રાગ્વત્, 'આહિણ્ડેત' इति पाठान्तरं वा
5 'अभर्णिंसु य हिंडेज्ज' इति बभाण च हिण्डेत-पर्यटेत् जम्बूद्वीपमनया विद्याया, तथा गत्वा च
'मानुषनगं' मानुषोत्तरं पर्वतं, तिष्ठेदिति वाक्यशेषः, विद्याया एष मे 'विषयो' गोचर इति गाथार्थः ॥

ભળઇ અ ધારેઅવ્વા ન હુ દાયવ્વા ઇમા મએ વિજ્જા ।

અપ્પિઢ્ઠિયા ડ મણુઆ હોહિંતિ અઓ પરં અન્ને ॥ ૭૭૧ ॥

- વ્યાખ્યા : 'ભળતિ ચ' इत्यस्य पूर्ववद्वाक्या, 'धारयितव्या' प्रवचनोपकाराय न पुनर्दातव्या
10 इयं मया विद्या, हुशब्दः पुनःशब्दार्थः, किमिति ?—'अपिड्ठिया उ मणुया होहिति अतो परं
अण्णे' अल्पवर्द्धय एव मनुष्या भविष्यन्ति अतः परमन्ये एष्या इति गाथार्थः ॥ ७७१ ॥ 'सो
भगवं एवं गुणविज्जायुक्तो विहरन्तो पुण्वदेसाओ उत्तरावहं गओ, तत्थ दुब्बिक्खं जायं, पंथावि

અનુવાદવડે આ પ્રમાણે આગળ કહે છે (અર્થાત્ આ વિદ્યા હવે કોઈને આપવી નહીં એ વાત
આગળની બે ગાથામાં કહે છે) ⇨

- 15 ગાથાર્થ : (વજ્રસ્વામી) કહે છે કે આ વિદ્યાવડે જંબુદ્વીપમાં ફરાય અને માનુષોત્તરપર્વતે
જઈને (રહેવાય છે.) મારી વિદ્યાનો આ વિષય છે. (અર્થાત્ આ વિદ્યાની આટલી શક્તિ છે.)

ટીકાર્થ : “કહે છે” એ પ્રમાણે વર્તમાનના નિર્દેશનું પ્રયોજન પૂર્વની જેમ જાણવું. અથવા
“આહિણ્ડેત” = “કહું હતું” એ પ્રમાણે પાઠાન્તર જાણવો. આ વિદ્યાવડે આખા જંબુદ્વીપમાં જ્યાં
જવું હોય ત્યાં જવાય અને માનુષોત્તરપર્વતે જઈ ત્યાં રહેવાય. વિદ્યાનો આટલો વિષય (શક્તિ)

- 20 છે. ॥૭૭૦॥

ગાથાર્થ : (વજ્રસ્વામી) કહે છે મારાવડે આ વિદ્યા ધારણ કરવા યોગ્ય છે. પરંતુ આપવા
યોગ્ય નથી. કારણ કે હવે પછી બીજા મનુષ્યો અલ્પ-ઋદ્ધિવાળા થશે.

- ટીકાર્થ : “કહે છે” વર્તમાનનિર્દેશનું પ્રયોજન પૂર્વની જેમ જાણવું. પ્રવચનના ઉપકાર માટે
ધારણ કરવા યોગ્ય છે પરંતુ મારાવડે આ વિદ્યા આપવા યોગ્ય નથી. “હુ” શબ્દ “પુનઃ” શબ્દના
25 અર્થવાળો છે. (તેથી ન હુ દાયવ્વા ને બદલે ન પુનર્દાતવ્યા અર્થ કરેલ છે.) શા માટે આપવા
યોગ્ય નથી ? તે કહે છે કે હવે પછી ભવિષ્યના મનુષ્યો અલ્પ ઋદ્ધિવાળા જ થશે. ॥૭૭૧॥

તે ભગવાન આ પ્રમાણે ગુણો અને વિદ્યા સહિત વિહાર કરતા પૂર્વદેશમાંથી ઉત્તરાપથમાં
ગયા. ત્યાં દુષ્કાળ ઉત્પન્ન થયો. માર્ગો પણ નાશ પામ્યા હતા. (અર્થાત્ તે માર્ગેથી અવર-જવર

૫૭. સ ભગવાન્ एवं गुणविद्यायुक्तो विहरन् पूर्वदेशात् उत्तरापथं गतः, तत्र दुर्भिक्षं जातं,
30 पन्थानोजपि

“વોચ્છિણ્ણા, તાહે સંઘો ડવાગઓ નિત્થરોહિત્તિ, તાહે પડવિજ્જાએ સંઘો ચડિઓ, તત્થ ય સેજ્જાયરો ચારીએ ગઓ એહ, તે ય ઉપ્પતિતે પાસડ, તાહે સો અસિયણેણ સિહં છિંદિત્તા ભળતિ—અહંપિ ભગવં ! તુમ્હ સાહમ્મિઓ, તાહે સોડવિ લડઓ ઇમં સુત્તં સરંતેણ—

“સાહમ્મિયવચ્છલંમિ ઉજ્જુયા ઉજ્જુયા ય સજ્જાએ ।

ચરણકરણંમિ ય ત્થા, તિત્થસ્સ પભાવણાએ ય ॥ ૧ ॥”

5

તતો પચ્છા ઉપ્પદ્ધઓ ભગવં પત્તો પુરિયં નયરિં, તત્થ સુભિક્કલં, તત્થ ય સાવયા બહુયા, તત્થ રાયા તચ્ચણિણઓ સઙ્કઓ, તત્થ અન્હચ્ચયાણં સઙ્કયાણં તચ્ચણિણઓવાસગાણ ય વિરુદ્ધેણ મલ્લરુહણાણિ વડ્ડિતિ, સવ્વત્થ તે ડવાસગા પરાડ્ડજ્જંતિ, તાહે તેહિં રાયા પુષ્પાણિ વારાવિઓ પજ્જોસવળાએ, સઙ્કા અહણ્ણા જાયા નત્થિ પુષ્પાણિત્તિ, તાહે સબાલવુદ્ધા વડ્ડસ્સામિ ઉવડ્ડિયા,

યઈ શકે તેમ હતી નહીં) સંઘ “અમને બચાવો” એવી ભાવના સાથે વજ્રસ્વામી પાસે આવ્યો. 10
ત્યારે પટવિદ્યાને વિશે સંઘ ચઢ્યો. (અર્થાત્ વિદ્યા બળે મોટો વિશાળ પટ વિકુર્ચ્યો તેના ઉપર સંઘ બેઠો.) તે સમયે ગાયોને ચરાવવા માટે ગયેલો શય્યાતર પાછો આવે છે અને આકાશમાર્ગે સંઘને ઉડતો દેખે છે. ત્યારે તે શય્યાતર અસ્ત્રા/દાંતરડાવડે પોતાની ચોટલી કાપીને કહે છે કે—
“ભગવન્ ! હવે હું પણ તમારો સાધર્મિક છું.” ત્યારે વજ્રસ્વામીએ તેને પણ સાથે લીધો આ સૂત્રનું સ્મરણ કરતાં — “(સુસાધુઓ) સાધર્મિકવાત્સલ્યમાં, સ્વાધ્યાયમાં, ચરણસિત્તરીકરણ- 15
સિત્તરીમાં અને તીર્થની પ્રભાવનામાં ઉદ્યમવાળા હોય છે.” (શ્રાવકધર્મવિધિ ગા. ૬૬ આ શ્લોક દ્વારા — “મારે પણ સાધર્મિકવાત્સલ્ય કરવું જોઈએ” એમ વિચારી શય્યાતરને પણ સાથે લીધો.)

ત્યાર પછી ભગવાન ઉડ્યા. પુરિકાનગરીમા પહોંચ્યા. ત્યાં સુકાળ હતો અને ઘણાં શ્રાવકો હતા. ત્યાંનો રાજા બૌદ્ધધર્મમાં શ્રદ્ધાવાળો હતો. ત્યાં આપણા શ્રાવકોનો અને બૌદ્ધધર્મના ઉપાસકોનો (પરસ્પર) વિરોધવડે પુષ્પોને ચઢાવવાનું થાય છે. (અર્થાત્ હરિકાઈ થાય છે.) સર્વત્ર બૌદ્ધ-ઉપાસકો 20
પરાભવને પામતા હોય છે. (અર્થાત્ તેમના કરતાં શ્રાવકો સારા પુષ્પો ખરીદી લે છે.) તેથી એકવાર પર્યુષણના દિવસો આવતા બૌદ્ધ ઉપાસકોવડે રાજાને શ્રાવકોને પુષ્પો આપવા માટે નિષેધ કરાવ્યો. પુષ્પો ન મળવાથી શ્રાવકો દુઃખી થયા. બાળવૃદ્ધસહિત આખો સંઘ વજ્રસ્વામી પાસે ઉપસ્થિત થયો અને કહેવા લાગ્યો કે — “તમારા જેવા નાથ હોવા છતાં પણ જો પ્રવચનની લઘુતા

૫૮. વ્યુચ્છિન્નાઃ, તદા સઙ્ક ઉપાગતઃ નિસ્તારયેતિ (નિસ્તારયિષ્યતીતિ), તદા પટવિદ્યા (દ્વાયાં) 25
સઙ્કશ્ચટિતઃ, તત્ર ચ શય્યાતસ્ત્રાયૈ ગત આચાતિ, તાંશ્ચોત્પતિતાન્ પચ્ચતિ, તદા સ દાત્રેણ શિશ્વાં છિત્ત્વા ભળતિ—અહમપિ ભગવન્ ! તવ સાધર્મિકઃ, તદા સોડપિ લગિત ઇદં સૂત્રં સ્મરતા—‘સાધર્મિકવાત્સલ્યે ડ્ઘુક્તા ડ્ઘુક્તાશ્ચ સ્વાધ્યાયે । ચરણકરણે ચ તથા તીર્થસ્ય પ્રભાવનાયાં ચ ॥ ૧ ॥’ તતઃ પશ્ચાદુત્પતિતો ભગવાન્ પ્રાપ્તઃ પુરિકાં નગરીં, તત્ર સુભિક્ષં, તત્ર ચ શ્રાવકા બહવઃ, તત્ર રાજા તચ્ચનિકઃ (બૌદ્ધઃ) શ્રાદ્ધઃ, તત્રાસ્માકીનાનાં શ્રાદ્ધાનાં તચ્ચનિકોપાસકાનાં ચ વિરુદ્ધતયા માલ્યારોહણાણિ વર્તન્તે, સર્વત્ર 30
તે ઉપાસકાઃ પરાજીયન્તે, તદા તૈ રાજા પુષ્પાણિ નિવારિતાણિ પર્યુષણાયાં, શ્રાદ્ધાઃ ચિન્ના જાતાઃ, ન સન્તિ પુષ્પાણીતિ, તદા સબાલવૃદ્ધા વજ્રસ્વામિનમુપસ્થિતાઃ,

- તુભ્મે જાણહ, જડ તુભ્મેહિં નાહેહિં પવયણં ઓહામિજ્જડ, એવં ભણિતો બહુપ્યારં તાહે ઉપ્પડુકળ માહેસ્સરિં ગઓ, તત્થ હુયાસણં નામ વાણમંતરં, તત્થ કુંભો પુષ્પાણ ઉદ્દેડ, તત્થ ભગવતો પિતિમિત્તો તડિઓ, સો સંખંતો ભણડ-કિમાગમણપ્પઓયણં?, તાહે ભણતિ-પુષ્પેહિં પઓયણં, સો ભણડ-અણુગ્ગહો, ભગવયા ભણિઓ-તાવ તુભ્મે મહેહ જાવ એમિ, પચ્છ ચુલ્લહિમવંતે સિરિસગાસં ગઓ,
- 5 સિરીએ ચ ચેતિયઅચ્ચણિયનિમિત્તં પઝમં છિન્નગં, તાહે વંદિત્તા સિરીએ નિમંતિઓ, તં ગહાય એડ અગ્ગિઘરં, તત્થડણેણં વિમાણં વિડવ્વિયં, તત્થ કુંભં છોદું પુષ્પાણં તત્તો સો જંભગગણપરિવુડો દિવ્વેણં ગીયગંધવ્વિનિનાણં આગાસેણં આગઓ, તસ્સ પઝમસ્સ બેટે વડરસામી ઠિઓ, તત્તો તે

- થશે તો તે બધું તમે જાણજો. (અર્થાત્ તમારા જેવા સમર્થ સ્વામી હાજર હોવા છતાં પ્રવચનની લઘુતા થાય તે કેમ ચાલે?) આ પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે કહેવાથી વજ્રસ્વામી આકાશમાર્ગે માહેશ્વરી નગરીમાં ગયા. ત્યાં હુતાશનનામે વાણવ્યંતરનું મંદિર હતું. તેમાં (મંદિરની બાજુમાં રહેલ બગીચામાં) રોજ કુંભપ્રમાણ (૬૦, ૮૦ અને ૧૦૦ આઢકનો અનુક્રમે જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ કુંભ થાય છે) પુષ્પો ઉત્પન્ન થતાં હતા.

- ત્યાં ^(૧)તડિત નામે પિતાનો મિત્ર હતો. (તેથી ત્યાં આવેલા વજ્રસ્વામીને જોઈ) તે આદર સહિત કહે છે કે-“શા માટે આપનું અહીં આગમન થયું છે?” ત્યારે વજ્રસ્વામી કહે છે-“પુષ્પો લેવા માટે આવ્યો છું.” તે કહે છે - “આપે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો:” વજ્રસ્વામીએ તેને કહ્યું-
 15 “તમે પુષ્પોને ^(૨)ગૂંથો, ત્યાં સુધીમાં હું પાછો આવું છું.” એમ કહી વજ્રસ્વામી ચુલ્લહિમવંતપર્વત ઉપર શ્રીનામની દેવી (લક્ષ્મી દેવી) પાસે ગયા. તે સમયે લક્ષ્મીદેવીએ પ્રતિમાની પૂજા માટે કમળને તોડ્યું હતું. એવા સમયે વજ્રસ્વામીને ત્યાં આવેલા જોઈ લક્ષ્મીદેવીએ તેમને વંદન કર્યા અને આ કમળ શ્રદ્ધા કરવા નિમંત્રણ આપ્યું. તેને શ્રદ્ધા કરી અગ્નિઘરે (હુતાશન નામના મંદિરે) આવ્યા.
 20 ત્યાં વજ્રસ્વામીએ એક વિમાન વિકુર્વી તેમાં કુંભપ્રમાણ પુષ્પો મૂક્યાં. ત્યાંથી જૃંભકદેવોના સમૂહથી યુક્ત એવા વજ્રસ્વામી દિવ્ય એવા ગીત-ગાંધર્વનિનાદ સાથે આકાશમાર્ગે પુરિકાનગરીમાં આવ્યા. આકાશમાર્ગે આવતી વખતે વજ્રસ્વામી તે મહાપદ્મના ડીંટામાં રહ્યા. (અર્થાત્ પોતાની ઉપર કમળને સ્થાપન કરી તેઓ નગરીમાં આવ્યા.) આ રીતે દેવોના સમૂહને આવતો જોઈ તે બૌદ્ધો કહેવા

૫૧. ચૂયં જાનીથ યદિ યુષ્માસુ નાથેષુ પ્રવચનમવધાવ્યતે, એવં ભણિતો બહુપ્રકારં તદોત્પત્ય માહેશ્વરી
 25 ગતઃ, તત્ર હુતાશનં નામ વ્યન્તરાયતનં, તત્ર કુમ્ભઃ પુષ્પાણામુત્તિષ્ઠતે, તત્ર ભગવતઃ પિતૃમિત્રમારામિકઃ, સ સંખ્રાન્તો ભણતિ-કિમાગમનપ્રયોજનમ્?, તદા ભણતિ-પુષ્પૈઃ પ્રયોજનં, સ ભણતિ-અનુગ્રહઃ, ભગવતા ભણિતઃ-તાવદ્દૂયં ગૃહીત યાવદાયામિ, પશ્ચાત્ચુલ્લહિમવતિ શ્રીસકાશં ગતઃ, શ્રિયા ચ ચૈત્યાર્ચનિકાનિમિત્તં પદ્મં છિન્નં, તદા વન્દિત્વા શ્રિયા નિમન્ત્રિતઃ, તદ્ ગૃહીત્વાડડયાતિ અગ્નિગૃહં, તત્રાનેન વિમાનં વિકુર્વિતં, તત્ર કુમ્ભં નિક્ષિપ્ય પુષ્પાણાં તતઃ સ જૃમ્ભકગણપરિવૃતો દિવ્યેન ગીતગન્ધર્વનિનાદેનાકાશેનાગતઃ, તસ્ય
 30 પદ્મસ્ય વૃન્તે વજ્રસ્વામી સ્થિતઃ, તતસ્તે

તૈર્ચ્ચણિયા ભળંતિ—અમ્હ એયં પાહિરં, અમ્હં ગહાય નિગ્ગયા, તં વોલેત્તા વિહારં અરહંતધરં ગયા, તત્થ દેવેહિં મહિમા કયા, તત્થ લોગસ્સ અતીવ બહુમાણો જાઓ, રાયાવિ આઝ્ઙો સમણોવાસઓ જાઓ ॥

ઉક્તમેવાર્થ બુદ્ધબોધાયાહ—

માહેસરીઝ સેસા પુરિઅં નીઆ હુઆસણગિહાઓ ।

5

ગયણયલમઙ્ગવઙ્ગા વઙ્ગેણ મહાણુભાગેણ ॥ ૭૭૨ ॥

વ્યાખ્યા : ‘માહેશ્વર્યા:’ નગર્યા: ‘સેસ’ત્તિ પુષ્પસમુદાયલક્ષણા, સા પુરિકાં નગરી નીતા ‘હુતાશનગૃહાત્’ વ્યન્તરદેવકુલસમન્વિતોદ્યાનાત્, કથમ્ ? —ગગનતલમતિવ્યતીત્ય—અતીવોલ્લઘ્ણ્ય, વઙ્ગેણ મહાણુભાગેણ, ભાગ:—અચિન્ત્યા શક્તિરિતિ ગાથાક્ષરાર્થ: ॥ એવં સો વિહરંતો ચેવ સિરિમાલં ગઓ । એવં જાવ અપુહત્તમાસી, એત્થ ગાહા—

10

અપુહત્તે અણુઓગો ચત્તારિ દુવાર ભાસઈ એગો ।

પુહતાણુઓગકરણે તે અત્થ તઓ ડ વુચ્છિન્ના ॥ ૭૭૩ ॥

લાગે છે કે “આપણને દેવતાઓનું સાનિધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. (અર્થાત્ દેવો પણ આપણને મળવા આવે છે.)” પૂજાની સામગ્રી લઈ બૌદ્ધો સન્મુખ ગયા, પરંતુ દેવોનો સમૂહ તે વિહારને (બૌદ્ધના તે સ્થાનને) છોડીને અરિહંતના મંદિરે ગયા અને ત્યાં દેવોએ મહોત્સવ કર્યો. તે જોઈ લોકોને જૈનધર્મ પ્રત્યે અતીવ બહુમાન થયું. રાજા પણ જૈનધર્મ પ્રત્યે આકર્ષાયો અને શ્રમણોપાસક બની ગયો. ॥૭૭૧॥

15

અવતરશિકા : કહેવાઈ ગયેલ અર્થને જ સ્પષ્ટ કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : અર્થિત્યશક્તિવાળા વજ્રસ્વામી માહેશ્વરીનગરીના હુતાશનગૃહમાંથી આકાશમાર્ગને ઓળંગીને પુષ્પોના સમૂહને પુરિકા નગરીમાં લાવ્યા.

20

ટીકાર્થ : માહેશ્વરીનગરીના, શેષ = પુષ્પોના સમૂહરૂપ શેષ, તે શેષને પુરિકાનગરીમાં લાવ્યા, હુતાશનગૃહમાંથી = હુતાશનનામના વ્યંતરના દેવકુલથી યુક્ત બગીચામાંથી, કેવી રીતે? આકાશ માર્ગને ઓળંગીને, મહાનુભાગ એવા વજ્રસ્વામીવડે, અહીં ભાગ એટલે અર્થિત્યશક્તિ. (ટીકાર્થનો અન્વય મૂળશ્લોકના ગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો.) ॥૭૭૨॥ આ પ્રમાણે વિચરતા વજ્રસ્વામી શ્રીમાળનગરમાં ગયા. અહીં સુધી અનુયોગો અપૃથક્ હતા. આ વિષયમાં ગાથા બતાવે છે ⇨

25

ગાથાર્થ : અપૃથક્પણામાં એક અનુયોગ ચારદ્વારોને કહે છે. અનુયોગોનું પૃથક્કરણ કરતા તે અર્થો જુદા જુદા થયા.

૬૦. તચ્ચનિકા ભળંતિ—અસ્માકમેતત્ પ્રાતિહાર્યમ્, અર્ઘ્યં ગૃહીત્વા નિર્ગતા:; તં વ્યતિક્રમ્ય વિહારમર્હદુહં ગતા:; તત્ર દેવૈર્મહિમા કૃત:; તત્ર લોકસ્થાતીવ બહુમાનો જાત:; રાજાઽપ્યાવૃત્ત: શ્રમણોપાસકો જાત: ।

૬૧. એવં સ વિહરન્નેવ શ્રીમાલં ગત:; એવં યાવદપૃથક્ત્વમાસીત્, અત્ર ગાથા—

30

व्याख्या : अपृथक्त्वे सति अनुयोगः चत्वारि द्वाराणि—चरणधर्मकालद्रव्याख्यानि भाषते एकः, वर्तमाननिर्देशफलं प्राग्वत्, पृथक्त्वानुयोगकरणे पुनस्तेऽर्थाः—चरणादयः तत एव—पृथक्त्वानुयोगकरणाद् व्यवच्छिन्ना इति गाथार्थः ॥

साम्प्रतं येन पृथक्त्वं कृतं तमभिधातुकाम आह—

5.

जुगमासज्ज विभत्तो अणुओगो तो कओ चउहा ॥ ७७४ ॥

व्याख्या : देवेन्द्रवन्दितैर्महानुभागैः रक्षितार्यैर्दुर्बलिकापुष्पमित्रं प्राज्ञमप्यतिगुपितत्वादनुर्योगस्य विस्मृतसूत्रार्थमवलोक्य युगमासाद्य प्रवचनहिताय 'विभक्तः' पृथक् पृथगवस्थापितोऽनुर्योगः, ततः कृतश्चतुर्द्धा—चरणकरणानुर्योगादिरिति गाथार्थः ॥

10

ટીકાર્થ : જ્યાં સુધી અનુયોગનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું નહોતું ત્યાં સુધી એક અનુયોગ ચરણાનુયોગ-ધર્મકથાનુયોગ-કાળ(ગણિત) અનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગનામે ચારે દ્વારોને કહે છે. અહીં “કહે છે” એ પ્રમાણે વર્તમાનકાળના નિર્દેશનું ફળ પૂર્વની જેમ જાણવું. (આશય એ છે કે જ્યાં સુધી ચારે અનુયોગોનું વિભાગીકરણ થયું નહોતું ત્યાં સુધી દરેક સૂત્રમાં ચારેનું વર્ણન સાથે ચાલતું હતું.) જ્યારે અનુયોગોનું વિભાગીકરણ થયું ત્યારથી તે વિભાગીકરણ થવાને કારણે જ ચરણાનુયોગાદિ ચારે અનુયોગો જુદા જુદા થયા. (અર્થાત્ વિભાગીકરણ થતાં જે સૂત્રનો જે સીધો અર્થ નીકળે તે પ્રમાણે વાચના ચાલે, જેમકે જે સૂત્રમાં ચરણકરણાનુયોગની પ્રધાનતા હોય તો તે સૂત્રને આશ્રયી ચરણકરણાનુયોગની જ વાચના ચાલે, શેષ ત્રણ અનુયોગની વાચના થાય નહીં.) ॥૭૭૩॥

20

ગાથાર્થ : દેવેન્દ્રોથી વંદાયેલા, મહાનુભાગ એવા આર્યરક્ષિતસૂરિએ ભવિષ્યકાળને જાણીને અનુયોગનું વિભાગીકરણ કર્યું. અને તેથી અનુયોગ ચાર પ્રકારે થયો.

અવતરણિકા : હવે આર્યરક્ષિતસ્વામીની ઉત્પત્તિનું પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

માયા ય રુદ્રસોમા પિઆ ય નામેણ સોમદેવુત્તિ ।

ભાયા ય ફગ્ગુરક્ષિઅ તોસલિપુત્તા ય આયરિયા ॥ ૭૭૫ ॥

નિજ્જવણ ભદ્રગુમે વીસું પઢણં ચ તસ્સ પુવ્વગયં ।

પવ્વાવિઓ અ ભાયા રક્ષિઅગ્ગમણોહિં જણઓ અ ॥ ૭૭૬ ॥

વ્યાખ્યા : ગાથાદ્વયાર્થઃ કથાનકાદવસેયઃ, તચ્ચેદમ્-તેણં કાલેણં તેણં સમણં દસપુરં 5
નામ નયરં, તથા સોમદેવો માહુણો, તસ્સ રુદ્રસોમા ભારિયા, તીસે પુત્તો રક્ષિઅઓ, તસ્માણુજો
ફગ્ગુરક્ષિઅઓ । અચ્છંતુ તાવ અજ્જરક્ષિઅયા, દસપુરનગરં કહમુપ્પત્તં ? , - તેણં કાલેણં તેણં
સમણં ચંપાએ નયરીએ કુમારનંદી સુવર્ણકારો ઇત્થિલોલો પરિવસતિ, સો જત્થ જત્થ સુરુલ્લં દારિયં
પાસતિ સુણોતિ ત્વા તથા પંચ સુવર્ણસયાણિ દાઠુણ તં પરિણેઢ (ગ્રન્થાગ્રમ્ ૭૫૦૦) એવં તેણ
પંચસયા પિંડિયા, તાહે સો ઈસાલુઓ એકલ્લખં પાસાદં કારિત્તા તાહિં સમં લલ્લઇ, તસ્સ ય મિત્તો 10
ણાઇલો ણામ સમણોવાસઓ । અણ્ણયા ય પંચસેલગદીવલ્લવ્વાઓ વાણમંતરીઓ

ગાથાર્થ : રુદ્રસોમાનામે માતા - સોમદેવનામે પિતા - ભાઈ હતા ફલ્ગુરક્ષિત અને
તોસલિપુત્ર નામે ગુરુ હતા. ભદ્રગુમસૂરિને નિર્ધામણા - જુદા ઉપાશ્રયમાં તેમનો પૂર્વસબંધી શ્રુતનો
અભ્યાસ- આર્યરક્ષિતસૂરિએ પોતાના ભાઈ અને પિતાને દીક્ષા આપી.

ટીકાર્થ : બંને ગાથાઓનો અર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે. તે કથાનક આ પ્રમાણે - 15

★ શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ - ચરિત્ર ★

તે કાળે, તે સમયે દશપુરનામે નગર હતું. ત્યાં સોમદેવનામે બ્રાહ્મણ, તેને રુદ્રસોમાનામે
પત્ની હતી. તેના પુત્રનું નામ રક્ષિત હતું. ફલ્ગુરક્ષિત તેનો નાનો ભાઈ હતો. અર્યરક્ષિતસૂરિની
વાત બાજુ પર મૂકી પ્રથમ દશપુરનગર કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયું ? તે કહે છે - તે કાળે તે સમયે
ચંપાનગરીમાં સ્ત્રીલંપટ કુમારનંદીનામે એક સોની રહે છે. તે જ્યાં જ્યાં રૂપવાન છોકરીને જુએ 20
છે અથવા સાંભળે છે. ત્યાં પાંચસો સુવર્ણમહોર આપીને તેની સાથે પરણે છે.

આ પ્રમાણે તેણે પાંચસો સ્ત્રીઓને પોતાની બનાવી. તે ઈર્ષ્યાળુ એક થાંભલાવાળા મહેલને
બનાવડાવી તેમાં પાંચસો સ્ત્રીઓ સાથે કીડા કરે છે. નાગિલનામે શ્રાવક તેનો મિત્ર છે. એકવાર
પંચશૈલકદ્વીપમાં રહેનારી વાણવ્યંતરીઓએ ઈન્દ્રની આજ્ઞાથી નંદીશ્વરદ્વીપની યાત્રા માટે પ્રયાણ

૬૨. તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે દશપુરં નામ નગરં, તત્ર સોમદેવો બ્રાહ્મણઃ, તસ્ય રુદ્રસોમા ભાર્યા, 25
તસ્યાઃ પુત્રો રક્ષિતઃ, તસ્યાનુજઃ ફલ્ગુરક્ષિતઃ । તિષ્ઠન્ તાવદાર્યરક્ષિતાઃ, દશપુરનગરં કથમુત્પન્નમ્ ? - તસ્મિન્
કાલે તસ્મિન્ સમયે ચમ્પાયાં નગર્યાં કુમારનંદી સુવર્ણકારઃ સ્ત્રીલોલુપઃ પરિવસતિ, સ યત્ર યત્ર સુરુલ્લં
દારિકાં પશ્યતિ શ્રુણોતિ વા તત્ર પચ્છસુવર્ણશતાનિ દત્ત્વા તાં પરિણયતિ, એવં તેન પચ્છશતી પિપિન્ડિતા, તદા
સ ઈર્ષ્યાલુરેકસ્તમ્ભં પ્રાસાદં કારયિત્વા તાભિઃ સમં લલતિ તસ્ય ચ મિત્રં નાગિલો નામ શ્રમણોપાસકઃ ।
અન્યદા ચ પચ્છશૈલકદ્વીપવાસ્તવ્યે વ્યન્તર્યૌ

- સુરવતિનિઓણ નંદીસરવરદીવં જત્તાએ પત્થિયાઓ, તાણં ચ વિજ્ઞુમાલી નામ પંચસેલાહિપતી સો
 5 ચુઓ, તાઓ ચિંતેતિ-કંચિ વુગ્ગાહેમો જોઽમ્હં ભત્તા ભવિજ્જતિ, નવરં વચ્ચંતીહિં ચંપાએ કુમાર-
 પંદી પંચમહિલાસયપરિવારો લલંતો દિટ્ઠો, તાહિં ચિંતિયં -એસ ઇત્થિલોલો એયં વુગ્ગાહેમો.તાહે
 તાહિં ઉજ્જાણગયસ્સ અપ્પા દંસિઓ, તાહે સો ભળતિ-કાઓ તુભ્મે ?, તાઓ ભળંતિ-દેવયાઓ,
 10 સો મુચ્છિઓ તાઓ પત્થેઙ્, તાઓ ભળંતિ-જઙ્ અમ્હાહિં કજ્જં તો પંચસેલગં દીવં એજ્જાહિત્તિ
 ભળિઠ્ઠાં ઉપ્પતિત્તા ગયાઓ, સો તાસુ મુચ્છિઓ રાઝલે સુવળ્લગં દાઠ્ઠણ પઢહં ણીણેતિ-કુમાર-
 પંદિ જો પંચસેલગં ણેઙ્ તસ્સ ધળકોઢિં દેઙ્, થેરેણ પઢહઓ વારિઓ, વહણં કારિયં, પત્થય-
 ણસ્સ ભરિયં, થેરો તં દવ્વં પુત્તાણ દાઠ્ઠણ કુમારણંદિણા સહ જાણવત્તેણ પત્થિઓ, જાહે દૂરે સમુદ્દેણ
 ગઓ તાહે થેરેણ ભળ્લણઙ્-કિંચિવિ પેચ્છસિ ?, સો ભળતિ-કિંપિ કાલયં દીસઙ્,
 10 કર્યુ. વિઘ્નુમાલીનામે તેમનો પંચશૈલાધિપતિ ત્યાંથી ચ્યવન પામ્યો. તેથી તેણીઓ વિચારે છે કે
 “તેવી કો'ક વ્યક્તિને આકર્ષીએ, જે આપણો પતિ થાય.” એવામાં જતી એવી તે વાણવ્યંતરીઓએ
 ચંપાનગરીમાં પાંચસો મહિલાઓથી પરિવરેલા કુમારનંદીને કીડા કરતો જોયો. તેથી તેણીઓએ
 વિચાર્યું-“આ સ્ત્રીલંપટ છે આને આપણી તરફ આકર્ષીએ.” એટલે તે વાણવ્યંતરીઓએ ઉદ્યાનમાં
 રહેલા કુમારનંદીને પોતાના દર્શન આપ્યા. તે પૂછે છે - તમે કોણ છો ? તેણીઓએ કહ્યું-“અમે
 15 દેવીઓ છીએ. દેવીઓના રૂપમાં મૂર્ચ્છિત તે તેઓને પ્રાર્થના કરે છે. જવાબમાં વ્યંતરીઓએ કહ્યું,
 “જો તું અમને ઇચ્છતો હોય તો પંચશૈલદ્વીપમાં આવ.” આ પ્રમાણે કહીને વ્યંતરીઓ આકાશમાર્ગે
 ઊડીને જતી રહી.

- આ બાજુ તે દેવીઓમાં મૂર્ચ્છિત કુમારનંદી રાજકુળમાં સોનામહોરો આંખીને ઘોષણા કરાવે
 છે “જે વ્યક્તિ કુમારનંદીને પંચશૈલદ્વીપમાં લઈ જશે તેને તે કરોડોનું ધન આપશે.” એક વૃદ્ધપુરુષે
 20 તે ઘોષણાને અટકાવી. (અર્થાત્ આ બીડું તેણે ઝડપ્યું.) વૃદ્ધપુરુષે વહાણ તૈયાર કરાવ્યું અને તે
 વહાણમાં ખાવા-પીવાની સામગ્રી ભરી. (કુમારનંદીએ ઘોષણા પ્રમાણેનું ધન વૃદ્ધપુરુષને આપ્યું.)
 વૃદ્ધપુરુષે તે ધન પોતાના પુત્રોને આપીને કુમારનંદી સાથે વહાણમાં પ્રયાણ કર્યું. જ્યારે તે બંને
 જણા સમુદ્રમાં દૂર સુધી આવ્યા ત્યારે વૃદ્ધપુરુષે કહ્યું-“જો, કંઈ દેખાય છે ?” તેણે કહ્યું-“કંઈક

૬૩. સુરપતિનિયોગેન નન્દીશ્વરવદ્વીપં યાત્રાયૈ પ્રસ્થિતે, તયોશ્ચ વિઘ્નુમાલી નામ પચ્છશૈલાધિપતિ:
 25 (પતિઃ) સ ચ્યુતઃ, તે ચિન્તયતઃ-કચ્છિત્ વ્યુદ્ગ્રાહયાવઃ ય આવયોર્ભર્તા ભવેદિતિ, નવરં વ્રજન્તીભ્યાં
 ચમ્પાયાં કુમારનન્દી પચ્છમહિલાશતપરિવારો લલન્ દટ્ઠઃ, તાભ્યાં ચિન્તિતમ્-એષ સ્ત્રીલોલુપઃ એનં વ્યુદ્ગ્રાહયાવઃ,
 તદા તાભ્યામુદ્યાનગતાય દર્શિતઃ, તદા સ ભળતિ-કે ચુવાં ?, તે ભળતઃ-દેવતે, સ મૂર્ચ્છિતઃ તે પ્રાર્થયતે,
 તે ભળતઃ - યદ્યાવાભ્યાં કાર્યં તત્ પચ્છશૈલં દ્વીપમાયા ઇતિ ભળિત્વોત્પત્ય ગતે, સ તયોર્મૂર્ચ્છિતો રાજકુલે
 સુવર્ણં દત્ત્વા પટહં નિષ્કાશયતિ-કુમારનન્દી યઃ પચ્છશૈલં નયતિ તસ્મૈ ધનકોટીં દદાતિ, સ્થવિરેણ પટહો
 30 વારિતઃ, પ્રવહણં કારિતં, પથ્યદનેન ભૂતં, સ્થવિરસ્તત્ દ્રવ્યં પુત્રેભ્યો દત્ત્વા કુમારનન્દિના સહ યાનપાત્રેણ
 પ્રસ્થિતઃ યદા દૂરં સમુદ્રેણ ગતસ્તદા સ્થવિરેણ ભળ્લયતે - કિચ્છિદપિ પ્રેક્ષસે ?, સ ભળતિ-કિમપિ કૃષ્ણં
 દશ્યતે,

ધેરો ભળતિ—એસ વડો સમુદ્રકૂલે પવ્વયપાદે જાઓ, એયસ્સ હેઠ્ઠેણ એયં વહણં જાહિતિ, તો તુમં અમૂઢો વડે વિલગ્ગેજ્જાસિ, તાહે પંચસેલગાઓ ભારંડપક્કી એહિતિ, તેસિં જુગલસ્સ તિત્તિ પાયા, તતો તેસુ સુત્તેસુ મજ્ઞિલ્લે પાદે સુલગ્ગો હોજ્જાહિ પડેણ અપ્પાણં બંધિડં, તો તે તં પંચસેલયં પોહિતિ, અહ તં વડં ન વિલગ્ગસિ તો એયં વહણં વલયામુહં પવિસિહિત્તિ તત્થ વિણસ્સિહિસિ, એવં સો વિલગ્ગો, ણીઓ ચ પક્કીહિ, તાહે તાહિં વાણમંતરીહિં દિટ્ઠો, રિદ્ધી ચ સે દાઙ્યા, સો પગહિઓ, તાહિં ભણિઓ—ન એણ સરીરેણ અમ્હે ભુંજામો, કિંચિજ્જલનપવેસાદિ કરેહિ, જહા પંચસેલાધિપતી હોહિસિ, તોઽહં કિહ જામિ ?, તાહિં કરચલપુડેણ નીઓ સઝજ્જાણે છંદુઓ, તાહે લોગો આગંતૂણ પુચ્છઙ્ગ, તાહે સો ભળતિ — ‘દિટ્ઠં સુયમણુભૂયં જં વિત્તં પંચસેલે દીવે’

કાળું-કાળું દેખાત્ર છે.” વૃદ્ધપુરુષે કહ્યું—“આ વટવૃક્ષ સમુદ્રકિનારે પર્વતની તળેટીએ ઉત્પન્ન થયું છે, આની નીચેથી આ વહાણ પસાર થાય ત્યારે તારે ચૂક્યા વગર આ વૃક્ષ ઉપર ચઢવાનું રહેશે. તે વૃક્ષ ઉપર પંચશૈલદ્વીપથી ભારંડપક્ષીઓ આવશે, તે યુગલપક્ષીઓને (એક જ શરીરમાં બે જીવ હોવાથી યુગલ પક્ષી કહેવાય છે) ત્રણ પગો હશે. તે પક્ષીઓ જ્યારે સુઈ જાય ત્યારે મધ્યમ પગ ઉપર તારે વસ્ત્રના ટુકડાવડે પોતાને બાંધીને લટકી જવું. તેથી તે પક્ષીઓ તને પંચશૈલદ્વીપમાં લઈ જશે. જો તું આ વૃક્ષ ઉપર ચઢી નહીં શકે તો આ વહાણ આગળ જતા પાણીની ગોળ-ગોળ ભમરીઓમાં પ્રવેશશે અને તેમાં તું મૃત્યુ પામીશ.”

વટવૃક્ષ નીચે વહાણ આવતા તે વૃક્ષ ઉપર ચઢી ગયો અને પક્ષીઓ તેને દ્વીપમાં લઈ ગયા. ત્યાં તે વ્યંતરીઓએ તેને જોયો અને પોતાની ઋદ્ધિ કુમારનંદીને દેખાડી. આ બધું જોઈ તે વધારે આસક્ત થયો. વ્યંતરીઓએ કહ્યું —“તારા આ શરીર સાથે અમે ભોગો ભોગવીશું નહીં, તું અગ્નિપ્રવેશાદિ એવું કંઈક કર જેથી પંચશૈલાધિપતિ થાય.” કુમારનંદીએ પૂછ્યું —“હું અહીંથી મારા સ્થાને કેવી રીતે જાઉં ?” ત્યારે વ્યંતરીએ પોતાના કરતલપુટવડે લઈ કુમારનંદીને પોતાના ઉદાનમાં મૂક્યો. લોકો આવીને તેને પૂછવા લાગ્યા. ત્યારે તેણે તે પંચશૈલદ્વીપમાં જે જોયું, સાંભળ્યું, અનુભવ્યું, કે જે જાણ્યું તે સર્વલોકોને કહેવા લાગ્યો. ત્યાર પછી મિત્રના અટકાવવા છતાં

૬૪. સ્થવિરો ભળતિ—એષ વટઃ સમુદ્રકૂલે પર્વતમૂલે જાતઃ, એતસ્યાધસ્તાત્ એતત્ પ્રવહણં યાસ્યતિ, તત્ ત્વમમૂઢો વટે વિલગ્ગે, તત્ર પચ્છશૈલાત્ ભારણ્ડપક્ષિણ એષ્યન્તિ, તયોર્યુગલયોસ્ત્રયઃ પાદાઃ, તતસ્તેષુ સુમેષુ મધ્યમે પાદે સુલગ્ગો ભવેઃ પટેનાત્માનં બદ્ધ્વા, તતસ્તે ત્વાં પચ્છશૈલં નેષ્યન્તિ, અથ તં વટં ન વિલગિષ્યસિ તદા એતત્ પ્રવહણં વલયામુખં પ્રવેક્ષ્યતિ ઇતિ તત્ર વિનદ્ધસ્યસિ, એવં સ વિલગ્નઃ, નીતશ્ચ પક્ષિભિઃ, તદા તાભ્યાં વ્યંતરીભ્યાં દૃષ્ટઃ ઋદ્ધિશ્ચાસ્મૈ દર્શિતા, સ પ્રગૃહ્ણઃ, તાભ્યાં ભણિતઃ—નૈતેન શરીરેણાવાં ભુજ્જ્વહે, કિઞ્ચિજ્જલનપ્રવેશાદિ કુરુ, યથા પચ્છશૈલાધિપતિર્ભવિષ્યસિ ઇતિ, તદહં કથં યામિ, તાભ્યાં કરતલપુટેન નીતઃ સ્વોદ્યાને ત્યક્તઃ, તદા લોક આગત્ય પૃચ્છતિ, તદા સ ભળતિ—‘દૃષ્ટં શ્રુતમનુભૂતં ચદ્વૃત્તં પચ્છશૈલે દ્વીપે’

- તિ, તાહે મિત્તેણ વારિજ્જંતોવિ ઇંગિણિમરણેણ મઓ પંચસેલાહિવર્ડે જાઓ, સઢ્ઢસ નિવ્વેદો જાઓ—
 ભોગણ કજ્જે કિલિસ્સઇ, અમ્હે જાણંતા કીસ અચ્છામોત્તિ પવ્વઇઓ, કાલં કાઠુણ અચ્છુણ
 ઉવવત્તો, ઓહિણા તં પેચ્છઇ, અણ્ણયા ણંદિસ્સરવરજત્તાણ પલાયંતસ્સ પઢહો ગલે ઓલઇઓ, તાહે
 વાયંતો ણંદિસ્સરં ગઓ, સઢ્ઢો આગઓ તં પેચ્છઇ, સો તસ્સ તેયં અસહમાણો પલાયતિ, સો તેયં
 5 સાહેત્તા ધણતિ—ભો મમં જાણસિ ? સો ધણતિ—કો સઘ્કાદી ઇંદે ણ યાણતિ ?, તાહે તં સાવ-
 ગરૂવં દંસેઇ, જાણાવિઓ ચ, તાહે સંવેગમાવત્તો ધણતિ—સંદિસહ ઇયાણિં કિં કરેમિ ?, ધણતિ—
 વદ્ધમાણસામિસ્સ પઢિમં કરેહિ, તત્તો તે સમ્મત્તવીયં હોહિત્તિ, તાહે મહાહિમવંતાઓ ગોસીસ-
 ચંદણરુક્ખં છેત્તૂણ તત્થ પઢિમં નિવ્વત્તેઠ્ઠણ કઠ્ઠસંપુડે છુભિત્તા આગઓ ભરહવાસં, વાહણં

- ઈંગિણિમરણવડે (અનશનના એક પ્રકારવડે) મરીને પંચશૈલાધિપતિ થયો. શ્રાવકમિત્રને વેરાગ્ય
 10 ઉત્પન્ન થયો—“જીવ ભોગો માટે કેટલો દુઃખી થાય છે, હું જાણવા છતાં શા માટે આ સંસારમાં
 રહું છું.” આમ વિચારતા-વિચારતા તેણે પ્રવ્રજયા પ્રહણ કરી. કાળ કરીને અચ્યુતનામના દેવલોકમાં
 ઉત્પન્ન થયો, અવધિવડે કુમારનંદીના જીવને જુએ છે.

- એકવાર નંદીશ્વરની યાત્રામાંથી ભાગતા વિદ્યુન્માળી (કુમારનંદીનો જીવ જે પંચશૈલાધિપતિ
 થયો છે તે) દેવના ગણમાં (પરાણે) ઢોલક આવી પડ્યું. તેને વગાડતો તે નંદીશ્વર ગયો. ત્યાં
 15 આવેલો શ્રાવક (અર્થાત્ જે હવે દેવ બન્યો છે) તેને જુએ છે. વિદ્યુન્માળીદેવ તે શ્રાવકદેવના
 તેજને નહીં સહન કરતો ભાગે છે. ત્યારે પોતાના તેજને સંહરી શ્રાવકદેવ કહે છે—“હે દેવ !
 શું તું મને ઓળખે છે ?” તેણે કહ્યું—“શકાદિ ઇન્દ્રોને કોણ ન ઓળખે ?” ત્યારે તે શ્રાવકદેવ
 પોતાનું પૂર્વભવસંબંધી શ્રાવકનું રૂપ દેખાડે છે, અને પોતાની ઓળખાણ આપે છે. સંવેગને પામેલો
 કુમારનંદીનો જીવ કહે છે—“આદેશ આપો, હવે હું શું કરું ?” શ્રાવકદેવ કહે છે—“વર્ધમાનસ્વામીની
 20 પ્રતિમા બનાવ જેનાથી તને સમ્યક્ત્વરૂપ બીજની પ્રાપ્તિ થશે.”

ત્યાર પછી તે વિદ્યુન્માળી દેવ મહાહિમવંતપર્યંત પરથી ગોશીર્ષચંદનના વૃક્ષને છેદીને તેમાંથી
 પ્રતિમા બનાવીને તે પ્રતિમાને કાજની બનાવેલી પેટીમાં મૂકી ભરતક્ષેત્રમાં આવ્યો. ત્યાં સમુદ્રના
 મધ્યભાગમાં ઉત્પાતને કારણે છ મહિનાથી ભમતા એક જહાજને જુએ છે. દેવે તે ઉત્પાતને શાંત

૬૫. ઇતિ, તદા મિત્રેણ વાર્યમાણોઽપિ ઇન્દ્રિનીમરણેણ મૃતઃ પચ્છશૈલાધિપતિર્જાતઃ, શ્રાવ્દસ્ય નિર્વેદો
 25 જાતઃ, ભોગાનાં કૃતે (કાર્યે) કિલિશ્યતે, વયં જાનાનઃ કિં તિષ્ઠામ ઇતિ પ્રવ્રજિતઃ, કાલં કૃત્વાઽચ્યુતે
 ઉત્પન્નઃ, અવધિના તં પશ્યતિ, અન્યદા નન્દીશ્વરયાત્રાયાં પલાયમાનસ્ય પઢહો ગલેઽવલગિતઃ, તદા વાદયન્
 નન્દીશ્વરં ગતઃ, શ્રાવ્દ આગતઃ તં પ્રેક્ષતે, સ તસ્ય તેજોઽસહમાનઃ પલાયતે, સ તેજઃ સંહત્ય ધણતિ—
 ભો માં જાનાસિ ?, સ ધણતિ—કઃ શક્રાદીન્ ઇન્દ્રાન્ ન જાનાતિ ?, તદા તત્ શ્રાવકરૂપં દર્શયતિ,
 જ્ઞાપિતશ્ચ, તદા સંવેગમાપન્નો ધણતિ—સંદિશત ઇદાનીં કિં કરેમિ ?, ધણતિ—વર્ધમાનસ્વામિનઃ પ્રતિમાં
 30 કુરુ, તતસ્તે સમ્યક્ત્વવીજં ભવિષ્યતિ ઇતિ, તદા મહાહિમવતો ગોશીર્ષચંદનવૃક્ષં છિત્ત્વા તત્ર પ્રતિમાં નિર્વર્ત્ય
 કાષ્ઠસંપુટે ક્ષિપ્ત્વા આગતો ભરતવર્ષ, પ્રવહણં

પૌસડ સમુદ્રસ મજ્જે ઉપ્પાડેણ છમ્માસે ભમંતં, તાહે તેણ તં ઉપ્પાડયં ઉવસામિયં સા ચ યોહો દિન્ના, ભણિઓ ય-દેવાહિદેવસસ એથ પડિમા કાયવ્વા, વીતભણે ઉત્તારિયા, ઉદાયણો રાયા, તાવસભત્તો, પભાવતી દેવી, વણિએહિં કહિતં-દેવાહિદેવસસ પડિમા કરેયવ્વન્તિ, તાહે ઇંદાદીણં કરેંતિ, પરસૂ ણ વહતિ, પભાવતીએ સુયં, ભણતિ-વદ્ધમાણસામી દેવાહિદેવો તસસ કીરડ, જાહે આહયં તાવ પુવ્વનિમ્માયા પડિમા, અંતેરે ચેદ્ડયઘરં કારિયં, પભાવતી પ્ઠાયા તિસંઙ્ગં અચ્ચેડ, 5 અણ્ણયા દેવી ણચ્ચડ રાયા વીણં વાણ્ણ, સો દેવિએ સીસં ન પેચ્છડ, અદ્ધિતી સે જાયા, તઓ વીણાવાયણંયં હથ્થઓ ભદ્ધં, દેવી રુદ્ધા ભણ્ણ-કિં દુદ્ધુ નચ્ચિયં ?, નિલ્લંથે સે સિદ્ધં, સા ભણતિ-કિં મમ ?, સુચિરં સાવયત્તણં અણ્ણપાલિયં, અણ્ણયા ચેડિં પ્ઠાયા ભણતિ-પોત્તાઈ આણેહિ, તાણ

કયો. તે પેટી તેઓને આપી, અને કહ્યું-“આમાં જે પ્રતિમા છે, તે દેવાધિદેવની કરવા યોગ્ય છે.” (અર્થાત્ જંગતમાં જે દેવાધિદેવ છે, તેની પ્રતિમા આ પેટીમાં છે એમ સમજવું.) પેટીમાં 10 રહેલ પ્રતિમાના પ્રભાવે તેઓ સમુદ્ર પાર કરી વીતભયનગરમાં ઉતર્યા. ત્યાં ઉદાયનરાજા હતો જે તાપસોનો ભક્ત હતો. તેને પ્રભાવતી દેવીનામે રાણી હતી. વેપારીઓએ કહ્યું-“દેવાધિદેવની પ્રતિમા કરવાની છે.” (અર્થાત્ આ પેટીમાં દેવાધિદેવની પ્રતિમા છે.) ત્યારે ઉદાયનરાજા વગેરે બધા ઇન્દ્રાદિની પ્રતિમા બનાવવા કુહાડીવડે પેટી તોડવાનો પ્રયત્ન કરે છે. (અર્થાત્ પોતાના ઇષ્ટદેવોને જ દેવાધિદેવ માની એમનું નામ લઈ પેટી તોડવાનો પ્રયત્ન કરે છે.) પરંતુ પેટીને 15 તોડવામાં કુહાડી સમર્થ બનતી નથી. આ વાત પ્રભાવતીદેવીએ સાંભળી તેણીએ કહ્યું-“ઇન્દ્રાદિ દેવાધિદેવ નથી પરંતુ વર્ધમાનસ્વામી જ દેવાધિદેવ છે તેથી તેની પ્રતિમા કરો.” જ્યારે એ પ્રમાણે કરે છે ત્યારે પેટી ઉઘડે છે અને તેમાંથી પૂર્વે બનાવેલ પ્રતિમા નીકળે છે. રાજા અંતઃપુરમાં ચૈત્યગૃહ કરાવે છે. પ્રભાવતી સ્નાનપૂર્વક ત્રિસંઘ્યા પ્રતિમાની પૂજા કરે છે.

એકવાર દેવી નાચે છે અને રાજા વીજા વગાડે છે. તે સમયે રાજા નાચતી દેવીનું મસ્તક 20 જોતો નથી. તેથી તેને અધૃતિ થાય છે. હાથમાંથી વીજાવાદન નીચે પડી જાય છે. ગુસ્સે થયેલી દેવી કહે છે - “શું નૃત્ય બરાબર નથી ?” ઘણો આગ્રહ કરવાથી રાજાએ રાણીને વાત કરી. તેણીએ કહ્યું-“હવે મારે વધુ જીવીને શું કામ છે ? લાંબાકાળ સુધી શ્રાવકપણું પાળ્યું છે.” એકવાર

૬૬. પશ્યતિ સમુદ્રસ્ય મધ્યે ઉત્પાતેન ઘણમાસ્યા ભ્રમત્, તદા તેન તદુત્પાતિકં મુપશમિતં સા ચ પેટા દત્તા, ભણિતશ્ચ-દેવાધિદેવસ્યા પ્રતિમા કર્તવ્યા, વીતભયે ઉત્તારિતા, ઉદાયનો રાજા, તાપસભક્તઃ, 25 પ્રભાવતી દેવી, વણિગ્મિઃ કથિતં-દેવાધિદેવસ્ય પ્રતિમા કર્તવ્યેતિ, તદેન્દ્રદીનાં કુર્વન્તિ, પરશુનં વહતિ, પ્રભાવત્યા શ્રુતં, ભણતિ-વર્ધમાનસ્વામી દેવાધિદેવસ્તસ્ય ક્રિયતાં યદા આહતં તાવત્પૂર્વનિર્મિતા પ્રતિમા, અન્તઃપુરે ચૈત્યગૃહં કારિતં, પ્રભાવતી સ્નાતા ત્રિસન્ધ્યમર્ચયતિ, અન્યદા દેવી નૃત્યતિ રાજા વીણાં વાદયતિ, સ દેવ્યાઃ શીર્ષં ન પ્રેક્ષતે, અધૃતિસ્તસ્ય જાતા, તતો વીણાવાદનં હસ્તાદ્ બ્રૂં, દેવી રુદ્ધા ભણતિ-કિં દુષ્ટં નૃત્તં, નિર્બન્ધે તસ્યૈ શિષ્ટં, સા ભણતિ-કિં મમ ? સુચિરં શ્રાવકત્વમનુપાલિતમ્, અન્યદા ચેટી સ્નાતા 30 ભણતિ-પોતાન્યાનય, તયા

૬૭ રક્તાણિ આળીયાણિ, રુદ્ધા અઘ્રાણ આહયા, જિણઘરં પવિસંતીર્ રક્તગાણિ દેસિત્તિ, આહયા મયા
 ચેડી, તાહે ચિંતેડ-મણ વયં ખંડિયં, કિં જીવિતેણંતિ ?, ગયાણં આપુચ્છઃ-ભક્તં પચ્ચક્ખામિત્તિ,
 નિબ્બંધે જડ પરં બોધેસિ, પડિસ્સુયં, ભક્તપચ્ચક્ખાણેણ મયા દેવલોગં ગયા, જિણપડિમં દેવદત્તા
 5 દાસચેડી યુજ્જા સુસ્સૂમતિ, દેવો ઉદાયણં સંબોહેતિ, ન સંબુજ્ઞતિ, સો ય તાવસભક્તો, તાહે દેવો
 તાવસરૂવં કરેડ, અમયફલાણિ ગહાય સો આગઓ, રણ્ણા આસાઙયાણિ, પુચ્છિઓ-કહિં યયાણિ
 ફલાણિ ?, નગરસ્સ અદૂરે આસમો તહિં, તેણ સમં ગઓ, તેહિં પારદ્ધો, ણાસંતો વળસંડે સાહવો
 પેચ્છઃ, તેહિં ધમ્મો કહિઓ, સંબુદ્ધો, દેવો અત્તાણં દરિસેડ, આપુચ્છિત્તા ગઓ, જાવ અત્થાળીર્
 ચેવ અત્તાણં પેચ્છઃ, એવં સદ્ધો જાઓ । ઇઓ ય ગંધારઓ સાવગો સવ્વાઓ જમ્મભૂમીઓ

સ્નાન કર્યા પછી પ્રભાવતીએ દાસીને કહ્યું-“વચ્ચ લાવ.” દાસીએ લાલ વસ્ત્રો આપ્યા. (હકીકતમાં
 10 દાસીએ સફેદ વસ્ત્રો જ આપ્યા હતા પરંતુ પ્રભાવતીને પોતાનું આયુષ્ય અલ્પ હોવાના ચિહ્નરૂપે
 તે વસ્ત્રો લાલ દેખાયા) જિનગૃહમાં જતી મને લાલ વસ્ત્રો આપે છે” એમ વિચારી ગુસ્સે થયેલી
 પ્રભાવતીએ દાસીને અરિસો માર્યો. દાસી મૃત્યુ પામી. ત્યારે પદ્માવતી વિચારે છે-“અરર ! મેં
 પ્રથમવ્રતનું ખંડન કર્યું. હવે જીવીને મારે શું કામ છે ?” રાજાને પૂછે છે-અનશન કરું ? આગ્રહ
 થતાં રાજાએ પોતાને બોધ પમાડવાની શરતે અનશનની રજા આપી. તેણીએ બોધ પમાડવાની
 15 શરત સ્વીકારી. અનશન કરવા પૂર્વક મરીને દેવલોકમાં ગઈ. દેવદત્તા નામે કુબ્જાદાસી
 જિનપ્રતિમાની પૂજા કરે છે. દેવ (પ્રભાવતીનો જીવ) ઉદાયનરાજાને બોધ પમાડવાનો પ્રયત્ન કરે
 છે. પરંતુ રાજા બોધ પામતો નથી. તે તાપસભક્ત હોય છે.

તેથી દેવ તાપસનું રૂપ કરે છે. અમૃતફળોને ગ્રહણ કરી તાપસ રાજા પાસે આવ્યો. રાજાએ
 ફળોનો સ્વાદ ચાખ્યો અને પૂછ્યું-“આ ક્યાંના ફળો છે ?” તાપસે જવાબ આપ્યો-“નગરની
 20 નજીકમાં એક આશ્રમ છે ત્યાં આ ફળો ઊગે છે.” રાજા તાપસ સાથે તે આશ્રમમાં ગયો. (ત્યાં
 ફળોને તોડતા રાજાને જોઈ) તાપસો રાજાને મારવા દોડ્યા. તેથી ત્યાંથી ભાગી છૂટતો રાજા
 આગળ વનખંડમાં સાધુઓને જુએ છે. સાધુઓએ રાજાને ધર્મ કહ્યો. રાજા બોધ પામ્યો. દેવ પોતાના
 દર્શન કરાવે છે. રજા લઈને દેવ જતો રહ્યો. રાજા પોતાને સભાખંડપમાં બેઠેલો જુએ છે. આ
 પ્રમાણે તે ઉદાયનરાજા શ્રાવક બન્યો.

૬૭. રક્તાન્યાનીતાનિ, રુદ્ધા, આદર્શેનાહતા, જિનગૃહં પ્રવિશન્ત્યા રક્તાનિ દદાસીતિ, આહતા મૃતા
 ચેડી, તદા ચિન્તયતિ-મયા વ્રતં રખિંડતં, કિં જીવિતેનેતિ, રાજાનમાપૃચ્છતિ-ભક્તં પ્રત્યાખ્યામીતિ, નિર્બંધે
 યદિ પરં બોધયસિ, પ્રતિશ્રુતં, ભક્તપ્રત્યાખ્યાનેન મૃતા દેવલોકં ગતા, જિનપ્રતિમાં દેવદત્તા દાસી કુબ્જા
 શુશ્રૂષતે, દેવ ઉદાયનં સંબોધયતિ, ન સંબુદ્ધયતે, સ ચ તાપસભક્તઃ તદા દેવસ્તાપસરૂપં કરોતિ,
 અમૃતફલાનિ સ ગૃહીત્વાઽઽગતઃ, રાજા આસ્વાદિતાનિ, પૃષ્ઠઃ-ક્વૈતાનિ ફલાણિ ?, નગરસ્યાદૂરે આશ્રમઃ
 30 તત્ર, તેન સમં ગતઃ, તૈઃ પ્રારબ્ધઃ, નશ્યન્ વનખણ્ડે સાધૂન્ પશ્યતિ, તૈર્ધર્મઃ કથિતઃ, સંબુદ્ધઃ, દેવ આત્માનં
 દર્શયતિ, આપૃચ્છ ગતઃ, યાવદાસ્થાનિકાયામેવાત્માનં પશ્યતિ, એવં શ્રાદ્ધો જાતઃ । ઇતશ્ચ ગાન્ધારઃ
 શ્રાવકઃ સર્વા જન્મભૂમી-

વંદિતા વેયઢે કળગપડિમાઝ સુણેત્તા ઁવવાસેણ ઢિઓ, જઇ વા મઓ દિઢાઓ વા, દેવયાણ દંસિયાઓ, તુઢા ય સવ્વકામિયાણં ગુલિગાણં સયં દેતિ, તતો ણીતો સુણેઢ-વીતભણ જિણપડિમા ગોસીસચંદણમઈ, તં વંદઓ ંઢ, વંદતિ, તત્થ પડિભગ્ગો, દેવદત્તાણ પડિયરિઓ, તુઢેણ ય સે તાઓ ગુલિયાઓ દિણ્ણાઓ, સો પવ્વતિઓ. અણ્ણયા તાણ ચિતિયં-મમ કળગસરિસો વણ્ણો ભવઢત્તિ, તતો જાયરૂવવણ્ણા ણવકળગસરિસરૂવા જાયા, પુણોઢવિ ચિંતેઢ-ભોગે ધુંજામિ, ંસ રયા તાવ મમ પિયા, અણ્ણે ય ગોહા, તાહે પજ્જોયં રોણ, તં મણસિકાઝં ગુલિયં ઁઢાઢ, તસ્સવિ દેવયાણ કહિયં, ંરિસી રૂવવતિત્તિ, તેણ સુવણ્ણગુલિયાણ દૂઓ પેસિઓ, સા ધણતિ-પેચ્છામિ 5

આ બાજુ ગંધારનામે ંક શ્રાવકે સર્વ જન્મભૂમીઓ વાંદીને વૈતાઢ્યપર્વતમાં સુવર્ણપ્રતિમા છે ંવું સાંભળીને (તેના દર્શન કરવાની ંચ્છાથી) વૈતાઢ્યપર્વતની તળેટીએ ઉપવાસ કરવાનું શરૂ કર્યું -“કાંતો મરું, કાંતો દર્શન કરું” દેવતાએ પ્રતિમાઓના દર્શન કરાવ્યા, ંને ધુશ થઈને સર્વ ંચ્છાને પૂર્ણ કરવામાં સમર્થ ંવી ંકસો ગુટિકાઓ આપી. ત્યાંથી આગળ નીકળતા તે સાંભળે છે કે - વીતભય નગરમાં ગોશીર્ષચંદનની બનાવેલી જિનપ્રતિમા છે. તેને વંદન કરવા આવે છે. પ્રતિમાને વંદન કરે છે. ંચાનક ત્યાં કો'ક વ્યાધિ થવાને કારણે આગળ વધી શક્યો નહીં. દેવદત્તા દાસીએ તેની સેવા કરી. તેથી ધુશ થઈને શ્રાવકે તે ગુટિકાઓ દાસીને આપી. શ્રાવકે પ્રજજ્યા ંહણ કરી. 10

ંકવાર દાસીએ વિચાર્યું-“મારો સુવર્ણસદશ વર્ણ થાઓ” (ંમ વિચારી ંક ગુટિકા મોંમા મૂકી.) તેથી નવો સુંદર રૂપવર્ણ ઉત્પન્ન થવાને કારણે તે નવા સુવર્ણ જેવા રૂપવાળી થઈ. ફરી તે વિચારે છે કે -“હું ભોગોને ભોગવું, પરંતુ આ ઉદાયનરાજા ં તો મારા પિતા સમાન છે ંને બીજા ંન્ય લોકો તો તે રાજાના સેવકો છે તેથી ચંડપ્રઘોત મારા માટે યોગ્ય છે.” ચંડપ્રઘોતને મનમાં કરીને તે દાસી ગુટિકાને ખાય છે. બીજી બાજુ ચંડપ્રઘોતને પજ દેવતાએ કહ્યું - “આવા પ્રકારની રૂપવતી સ્ત્રી (વીતભયનગરમાં છે.)” ચંડપ્રઘોતે સુવર્ણગુટિકા પાસે (ગુટિકાના પ્રભાવે સુવર્ણ જેવા રૂપવાળી થવાથી લોકો કુબ્જદાસીને સુવર્ણગુટિકા કહેતા હતા) દૂત મોકલ્યો. તેણીએ કહ્યું-“હું પજ તમને મળવા માગું છું.” તે ંનલગિરિનામના ગંધહસ્તિ ઉપર બેસી રાત્રિએ ત્યાં 20

૬૮. વંદિત્વા વૈતાઢ્યે કનકપ્રતિમાઃ શ્રુત્વોપવાસેન સ્થિતઃ, યદિ વા મૃતો દૃષ્ટા વા, દેવતયા દર્શિતાઃ, તુષ્ટા ચ સર્વકામિતાનાં ગુટિકાનાં શતં દદાતિ, તતો નિર્ગચ્છન્ શૃણોતિ-વીતભયે જિનપ્રતિમા ગોશીર્ષચંદનમયી, તાં વંદિતુમાયાતિ, ઁન્દતે, તત્ર પ્રતિભગ્નઃ, દેવદત્તયા પ્રતિચરિતઃ, તુષ્ટેન ચ તસ્યૈ તા ગુટિકા દત્તાઃ સ પ્રવ્રજિતઃ. અન્યદા તયા ચિન્તિતં-મમ કનકસદશો વર્ણો ભવત્તિ, તતો જાતરૂપવર્ણાં નવકનકસદશરૂપા જાતા, પુનરપિ ચિન્તયતિ-ભોગાન્ ધુજ્ઞે, ંષ રાજા તાવન્મમ પિતા, ંન્યે ચારક્ષાઃ (ગોઘાઃ), તદા પ્રઘોતં રોચયતિ, તં મનસિકૃત્ય ગુટિકાં ઁઢાદતિ, તસ્યાપિ દેવતયા કથિતમ્, ંદ્રશી રૂપવતીતિ, તેન સુવર્ણગુટિકાયૈ દૂતઃ પ્રેષિતઃ, સા ધણતિ-પશ્યામિ 25

તૌં તુમં, સોઝ્ણલગિરિણા રત્તિ આગઓ, દિટ્ઠો તાણ, અભિરુચિઓ ય, સા ધણતિ-જડ પડિમં
નેસિ તો જામિ, તાહે પડિમા નત્થિત્તિ રત્તિ વસિઝ્ણ પડિગઓ, અન્નં જિણપડિમરુવં કાઝમાગઓ,
તત્થ દ્વાણે ઠવેત્તા જિયસામિં સુવણ્ણગુલિયં ચ ગહાય ડ્ઞ્જેણિં પડિગઓ, તત્થ નલગિરિણા મુત્ત-
પુરિસાણિ મુક્કાણિ, તેણ ગંધેણ હત્થી ઉમ્મત્તા, તં ચ દિસં ગંધો એઙ્, જાવ પલોઇયં, ણલગિરિસ્સ
5 પદં દિટ્ઠં, કિંનિમિત્તમાગઓત્તિ, જાવ ચેડી ન દીસઙ્, રાયા ધણતિ-ચેડી ણીયા, ણામ પડિમં
પલોએહ, નવરં અચ્છંદિત્તિ નિવેદયં, તતો રાયા અચ્ચણવેલાણ આગઓ, પેચ્છંદ પડિમાણ પુપ્પાણિ
મિલાણાણિ, તતો નિવ્વણ્ણંતેણ નાયં પડિરુવગન્તિ, હરિયા પડિમા, તતોઝ્ણેણ પજ્જોયસ્સ દૂઓ

આવ્યો. દાસીએ જોયો અને તેણીને તે ગમી ગયો. દાસીએ કહ્યું-“જો અહીંથી આ પ્રતિમા તમે
સાથે લઈ લો તો હું તમારી સાથે આવું,” તે સમયે પોતાની પાસે તેના જેવી બીજી પ્રતિમા ન
10 હોવાને કારણે રાત્રિનું રોકાણ કરી તે પાછો ફર્યો. જિનપ્રતિમા જેવી જ અન્ય પ્રતિમા બનાવીને
તે પાછો આવ્યો. તે સ્થાને બીજી પ્રતિમા સ્થાપી જીવિતસ્વામીની પ્રતિમા (પ્રભુની વિદ્યમાનતામાં
પ્રભુની જે પ્રતિમા બનાવાય તે પ્રતિમા જીવિતસ્વામીની પ્રતિમા કહેવાય) અને દાસીને લઈ
ઉજ્જયિનિ આવ્યો. વીતભયનગરમાં અનલગિરિ હાથીએ પોતાના મૂત્ર-પુરીષ મૂક્યા હતા. તેનાં
ગંધને કારણે ત્યાં રહેલ અન્ય હાથીઓ ઉન્મત્ત બન્યા.

15 (અન્ય હાથીઓ કરતા આ ગંધહસ્તિઓ અતીવ વિશિષ્ટ હોય છે જેના મૂત્રાદિની ગંધ અન્ય
હાથીઓ સહન કરી શકતા નથી અને ડરને કારણે આજુબાજુ ભાગી જાય છે.) જે દિશામાંથી
ગંધ આવે છે ત્યાં જઈ જોતા અનલગિરિ હાથીના પગલા જુએ છે. શા માટે તે અહીં આવ્યો
? એવા વિચારથી ચારે બાજુ તપાસ કરતા દાસી દેખાતી નથી. રાજા કહે છે કે “ચંડપ્રદ્યોત આવીને
દાસીને લઈ ગયો (કારણ કે તે સમયે માત્ર ચંડપ્રદ્યોત પાસે જ આવો વિશિષ્ટ હાથી હતો.) જાઓ,
20 જુઓ પ્રતિમા છે કે નહીં ?” સૈનિકોએ “પ્રતિમા છે” એવા સમાચાર આપ્યા.

ત્યાર પછી રાજા પૂજા સમયે જિનગૃહમાં આવ્યો. ત્યાં પ્રતિમાના પુષ્પોને મ્લાન થયેલા
જુએ છે, તેથી બરાબર નિરીક્ષણ કરતા ખ્યાલ આવ્યો કે આ નકલી પ્રતિમા છે. અસલી પ્રતિમા
ચોરાઈ ગઈ છે. રાજાએ પ્રદ્યોતને દૂત મોકલ્યો-“મારે દાસીનું પ્રયોજન નથી, પણ પ્રતિમા પાછી

૬૯. તાવત્ત્વાં, સોઝ્ણલગિરિણા રાત્રાવાગતઃ, દૃષ્ટસ્તયા, અભિરુચિતશ્ચ, સા ધણતિ યદિ પ્રતિમાં
25 નયસિ તર્હિ યામિ, તદા પ્રતિમા નાસ્તીતિ રાત્રાવુષિત્વા પ્રતિગતઃ, અન્યત્ જિનપ્રતિમારૂપં કૃત્વાઝ્ઞગતઃ,
તત્ર સ્થાને સ્થાપયિત્વા જીવત્સ્વામિનં સવર્ણગુલિકાં ચ ગૃહીત્વા ડ્ઞ્જયિનીં પ્રતિગતઃ, તત્રાનલગિરિણા
મૂત્રપુરીષાણિ મુક્તાનિ, તેન ગન્થેન હસ્તિન ઉમ્મત્તાઃ, તાં ચ દિશં ગન્થો યાતિ, યાવત્પલોકિતમ્, અનલગિરેઃ
પદં દૃષ્ટં, કિંનિમિત્તમાગત ઇતિ, યાવચ્ચેટી ન દૃશ્યતે, રાજા ધણતિ-ચેટી નીતા, નામ પ્રતિમાં પ્રલોકયથ,
નવરં તિષ્ઠતીતિ નિવેદિતં, તતો રાજાઝર્ચન વેલાયામાગતઃ, પશ્યતિ પ્રતિમાયાઃ પુષ્પાણિ મ્લાનાનિ, તતો
30 નિર્વર્ણયતા જ્ઞાતં પ્રતિરૂપકમિતિ, હતા પ્રતિમા, તતોઝ્ણેન પ્રદ્યોતાય દૂતો

વિસંજ્જિઓ, ણ મમ ચેડીએ કજ્જં, પડિમં વિસજ્જેહિ, સો ણ દેઙ્, તાહે પહાવિઓ જેદુમાસે દસહિં રાઈહિ સમં, ઉત્તરંતાણ ચ મરં ધંધાવારો તિસાએ મરિઝમારદ્ધો, રણો નિવેદયં, તતોડ્ણેણ પમાવતી ચિતિતા, આગયા, તીએ તિત્તિ પોક્કરાણિ કયાણિ, અગિમસ્સ મજ્ઞિમસ્સ પચ્છિમસ્સ, તાહે આસથો, ગઓ ઉજ્જેર્ણિ, ભણિઓ ચ રણા—કિં લોગેણ મારિતેણ ? તુજ્ઞં મજ્ઞ ચ જુદ્ધં ભવતુ, અસ્સરહહત્થિપાઈહિં વા જેણ રુચ્ચઙ્, તાહે પજ્જોઓ ભણતિ — રહેહિં જુજ્ઞામો, તાહે ણલ- 5 ગિરિણા પડિકલ્પિતેનાગઓ, રાયા રહેણ, તતો રણા ભણિઓ—અહો અસચ્ચસંધોડસિ, તહાવિ તે નત્થિ મોક્કો, તતોડ્ણેણ રહો મંડલીએ દિઙ્ગો, હત્થી વેગેણ પચ્છઓ લગ્ગો, રહેણ જિઓ, જં જં પાયં ડકિંચવઙ્ તત્થ તત્થ સરે છુમ્મઙ્, જાવ હત્થી પડિઓ, ઉત્તરન્તો બદ્ધો, નિડાલે ચ સે અંકો કઓ—દાસીપતિઓ ઉદાયણરણો, પચ્છા ણિયયણગરં પહાવિઓ, પડિમા નેચ્છઙ્,

સોંપી દે.” તે આપતો નથી. ત્યારે ઉદાયનરાજા જેઠમહિનામા દશ રાજાઓ સાથે યુદ્ધ માટે નીકળ્યો. 10 મરુભૂમિને પસાર કરતી વેળાએ તેનો સ્કંધાવાર તૃષાને કારણે મરવા પડ્યો. રાજાને આ વાતની જાણ કરી તેથી રાજાએ પ્રભાવતીનું સ્મરણ કર્યું. તે આવી. તેણીએ ત્યાં ત્રણ વાવડીઓ બનાવી. આગળ માટે; મધ્યમ માટે અને પાછળવાળાઓ માટે. ત્યારે રાજાને શાંતિ મળી અને ઉજ્જયિની ગયો. ઉદાયનરાજાએ કહ્યું—“યુદ્ધમાં સૈનિકોને મારવાવડે શું ? તારું અને મારું યુદ્ધ થાઓ. અશ્વ- 15 રથ-હાથી કે પગવડે, તને જે ગમે તેનાથી યુદ્ધ કરીએ.”

પ્રદ્યોતે કહ્યું—“રથવડે આપણે યુદ્ધ કરીએ.” ત્યારે પ્રદ્યોત તૈયાર કરેલા અનલગિરિ હાથી ઉપર બેસીને આવ્યો અને રાજા રથવડે આવ્યો. આ જોઈ રાજાએ કહ્યું—“અરે ! પ્રદ્યોત ! તું અસત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો છે, તો પણ તારો છૂટકારો નથી.” એમ કહી રાજાએ રથને ગોળ-ગોળ ભમાવ્યો. હાથી વેગથી પાછળ લાગ્યો. પરંતુ રથવડે રાજા જીત્યો. હાથી જે જે પગને ઊંચકે 20 છે ત્યાં ત્યાં રાજા બાણને ફેંકે છે. છેલ્લે હાથી પડી ગયો. નીચે ઉતરતા પ્રદ્યોતને રાજાએ બાંધી દીધો અને તેના કપાળે રાજાએ ચિહ્ન અંકિત કર્યું—“ઉદાયનરાજાની દાસીનો પતિ.” ત્યાર પછી રાજા પોતાના નગર તરફ આવે છે. પ્રતિમા આગળ વધવા ઈચ્છતી નથી. માર્ગમાં વચ્ચે ચોમાસાને

૭૦. વિસુષ્ટઃ, ન મમ ચેટ્ટા કાર્યં, પ્રતિમાં વિસર્જય, સ ન દદાતિ, તદા પ્રધાવિતો જ્યેષ્ઠમાસે દશભિઃ રાજભિઃ સમમ્, ઉત્તરતાં ચ મરં સ્કન્ધાવારસ્તૃષા મર્તુમારબ્ધઃ, રાજે નિવેદિતં, તતોડ્ણેન પ્રમાવતી ચિન્તિતા, ગતા, તયા ત્રીણિ પુષ્કરાણિ કૃતાનિ, અગ્રસ્ય મધ્યસ્ય પાશ્ચાત્યસ્ય, તદા વિશ્વસ્તઃ, ગત ઉજ્જયિની, 25 ભણિતશ્ચ રાજા—કિં લોકેન મારિતેન ? તવ મમ ચ યુદ્ધં ભવતુ, અશ્વરથહસ્તિપાદૈર્વા યેન રોચતે, તદા પ્રદ્યોતો ભણતિ—રથૈર્યુધ્યાવહે, તદાડ્ણલગિરિણા પ્રતિકલ્પિતેનાગાતો, રાજા રથેન, તતો રાજા ભણિતઃ— અહો અસત્યસન્ધોડસિ, તથાપિ તે નાસ્તિ મોક્ષઃ, તતોડ્ણેન રથો મણ્ડલ્યાં દત્તઃ, હસ્તી વેગેન પૃષ્ઠતો લગ્નઃ, રથેન જિતઃ, યં યં પાદમુક્ષિપતિ તવ તવ શરા ક્ષિપતિ, યાવદ્દ્વસ્તી પતિતઃ, અવતરન્ બદ્ધો, લલાટે ચ તસ્યાઙ્કઃ કૃતઃ—દાસીપતિઃ ઉદાયનરાજસ્ય, પશ્ચાન્નિજં નગરં પ્રધાવિતઃ, પ્રતિમા નેચ્છતિ, 30

“અંતરા સાસેણ ઉબ્બો ઠિઓ, તાહે ઉક્કંદભણેણ દસવિ રાયાણો ધૂલીપાગારે કરેતા ઠિયા, જં ચ રાયા જેમેઙ તં ચ પજ્જોયસ્સવિ દિજ્જઙ, નવરં પજ્જોસવણયાએ સૂણેણ પુચ્છિઓ—કિં અજ્જ જેમેસિ ?, તાહે સો ઘિતેઙ—મારિજ્જામિ, તાહે પુચ્છઙ—કિં અજ્જ પુચ્છિજ્જામિ ?, સો ભણતિ—અજ્જ પજ્જોસવણા રાયા ઉવાસિઓ, સો ભણતિ અહંપિ ઉવવાસિઓ, મમવિ માયાપિયાણિ સંજયાણિ, ણ યાણિયં મયા જહા—અજ્જ પજ્જોસવણત્તિ, રણ્ણો કહિયં, રાયા ભણતિ—જાણામિ જહા સો ધુત્તો, કિં પુણ મમ એયંમિ બદ્ધેણ પજ્જોસવણા ચેવ ણ સુજ્જઙ, તાહે મુક્કો રામિઓ ય, પદ્ધે ય સોવણ્ણો તાણાક્કરાણ છાયણનિમિત્તં બદ્ધો, સો ય સે વિસઓ દિત્તો, તપ્પભિત્તિ પદ્ધુબ્બયા રાયાણો જાયા, પુવં મહ્ઙ્ગબદ્ધા આસિ, વત્તે વાસારત્તે ગતો રાયા, તત્થ જો વણિયવગ્ગો આગતો સો તર્હિ ચેવ ઠિઓ, તાહે તં દસપુરં જાયં, એવં દસપુરં ઉપ્પણં । તત્થ ઉપ્પણ્ણા રક્ષિત્થવજ્જા ।

- ૧૦ કારણે રાજા અટક્યો. ત્યારે ધાડ(લૂંટફાટ) થવાના બપોથી દસે રાજાઓ રાજાની ચારેબાજુ ધૂળનો કિલ્લો બનાવીને રહ્યા. રાજા જે જમે છે તે જમણ પ્રદ્યોતને પણ અપાય છે. પરંતુ પર્યુષણને દિવસે રસોઈયાએ પ્રદ્યોતને પૂછ્યું—“આજે તમે શું જમશો ?” ત્યારે તે વિચાર કરે છે કે—“આ લોકો આજે મને મારી નાંખવા ઈચ્છતા લાગે છે.” તેથી તે પૂછે છે કે—“કેમ આજે તમે મને પૂછો છો ?” રસોઈયાએ જવાબ આપ્યો—“આજે પર્યુષણ હોવાથી રાજાએ ઉપવાસ કર્યો છે.”
- ૧૫ ત્યારે તે પણ કહે છે કે—“હું પણ આજે ઉપવાસ કરીશ, મારા પણ માતા-પિતા સંયત (સમ્યગ્) યતનાવાળા એટલે શ્રાવક) હતા, વળી આજે પર્યુષણપર્વ છે એવો મને ખ્યાલ આવ્યો નહીં.” રસોઈયાએ રાજાને વાત કરી.

- રાજાએ કહ્યું—“તે ધૂર્ત છે એ હું જાણું છું, પરંતુ એ બંધાયેલો રહે તેમાં મારી પર્યુષણા શુદ્ધ થાય નહીં.” તેથી તેને મુક્ત કર્યો અને ક્ષમા યાચી. તથા ચંડપ્રદ્યોતના કપાળે લખાયેલા
- ૨૦ અક્ષરોને ઢાંકવા માટે સુવર્ણપટ્ટ લગાડ્યો. અને તેને તેનો દેશ પાછો આપ્યો. ત્યારથી લઈને રાજાઓ પટ્ટબંધવાળા થયા. તે પહેલા રાજાઓ મુગટનો બંધ જ કરતા હતા. વર્ષાઋતુ પૂર્ણ થતાં રાજા ગયો. રાજાની સાથે જે વેપારીવર્ગ આવેલ હતો તે ત્યાં જ રહ્યો. ત્યાં તેમના વસવાટથી દસપુરનગર થયું. આ પ્રમાણે દસપુરનગર ઉત્પન્ન થયું. તે દસપુરનગરમાં આર્યરક્ષિત ઉત્પન્ન થયા હતા.

૭૧. અન્તરા વર્ષયાડવબદ્ધઃ સ્થિતઃ, તદા અવસ્કન્દભયેન દશાપિ રાજાનઃ ધૂલિપ્રાકારાન્ કૃત્વા
- ૨૫ સ્થિતાઃ, ચત્ત્વ રાજા જેમતિ તત્ત્વ પ્રદ્યોતાયાપિ દીયતે, નવરં પર્યુષણાયાં સૂદેન પૃથઃ—કિમદ્ય જેમસિ ?, તદા સ ચિન્તયતિ—માર્યે, તદા પુચ્છતિ—કિમદ્ય પુચ્છયે ?, સ ભણતિ—અદ્ય પર્યુષણા, રાજોપોષિતઃ, સ ભણતિ—અહમપ્યુપોષિતઃ, મમાપિ માતાપિતરૌ સંયતૌ, ન જ્ઞાતં મયા યથા — અદ્ય પર્યુષણેતિ, રાજે કથિતં, રાજા ભણતિ— જાનામિ યથા એષ ધૂર્તઃ, કિં પુનઃ મમૈતસ્મિન્ બદ્ધે પર્યુષણૈવ ન શુદ્ધયતિ, તદા મુક્તઃ ક્ષમિતશ્ચ, પદ્ધશ્ચ સૌવર્ણસ્તેષામક્ષરાણાં છાદનનિમિત્તં બદ્ધઃ, સ ચ વિષયસ્તસ્મૈ દત્તઃ, તત્પ્રભૃતિ બદ્ધપટ્ટા
- ૩૦ રાજાનો જાતાઃ, પૂર્વં મુકુટબદ્ધા આસન્, વત્તે વર્ષારાત્રે ગતો રાજા, તત્ર યો વણિયવગ્ગં આગતઃ સ તત્રૈવ સ્થિતઃ, તદા તદ્દશપુરં જાતમ્, એવં દશપુરમુત્પન્નમ્ । તત્રોત્પન્ના રક્ષિતાર્યાઃ ।

સો ય રક્ષિતઓ જં પિયા સે જાણતિ તં તત્થેવ અધિજ્જિઓ, પછા ઘરે ના તીરડું પઢિંતિ ગતો પાડલિપુત્તં, તત્થ ચત્તારિ વેદે સંગોવંગે અધીઓ સમત્તપારાયણો સાંઘાપારઓ જાઓ, કિંં બહુણા ? , 5
 ચોદસ વિજ્ઞાઠાણાણિ ગહિયાણિ પેણ, તાહે આગતો દસપુરં, તે ય રાયકુલસેવગા ણજ્જંતિ રાયકુલે, તેણં સંવિદિતં રણ્ણો કયંં જહાં એમિ, તાહે ઝસિયપઢાગં નગરં કયંં, રાયા સયમેવ અમ્મોગતિયાએ નિગ્ગઓ, દિટ્ઠો સક્કારિઓ અગ્ગાહારો ય સે દિત્તો, એવં સો નગરેણ સવ્વેણ અહિનંદિ-
 જ્જંતો હત્થિચ્છંધવરગઓ અપ્પણો ઘરં પત્તો, તત્થવિ બાહિરબ્બંતરિયા પરિસા આદ્ધાતિ, તંપિ ચંદનકલસાદિસોભિયં, તત્થ બાહિરિયાએ ઉવટ્ઠાણસાલાએ ઠિઓ, લોચસ્સ અગ્ધં પડિચ્છડ્ડ, તાહે વયંસગા મિત્તં ય સવ્વે આગાએ પેચ્છડ્ડ, દિટ્ઠો પરીયણેણ ય જણેણ અગ્ધેણ પજ્જેણ

તે રક્ષિત પોતાના પિતાને જેટલું આવડતું હતું તેટલું તેમની પાસે જ ભણ્યો. પછીથી ઘરમાં આગળ ભણવાનું શક્ય ન જણાતા પાટલિપુત્રમાં ભણવા ગયો. ત્યાં સાંગોપાંગ ચાર વેદોને ભણ્યો 10
 અને સમસ્ત વેદોનું પુનરાવર્તન કરનારો (અથવા “સમાપ્તપરાયણ”-પારાયણ નામના શાસ્ત્રની સમાપ્તિને પામનારો) તથા સમસ્તવેદરૂપ શાખાને પાર પામનારો થયો. વધારે શું કહીએ ? તેણે ચૌદવિધાને ઋણ કરી. ત્યાર પછી દસપુરનગરમાં (નગરની બહાર) તે આવ્યો. રાજકુલના સેવકો રાજકુલમાં જણાવે છે. રક્ષિતે પણ રાજાને જણાવ્યું કે “હું આવું છું.” તેથી રાજાએ સંપૂર્ણ નગર ઊંચી ધજાઓવડે શણગાર્યું. રાજા સ્વયં સામે લેવા નીકળ્યો. 15

રાજાએ રક્ષિતને જોયો, તેનો સત્કાર કર્યો. અને તેને અગ્ર-આસન બેસવા માટે આપ્યું. (અગ્રાહાર=અગ્રાધાર) આ રીતે સર્વ નગરવાસીઓવડે અભિનંદન કરાતો હસ્તિસ્કંધ ઉપર રહેલો તે રક્ષિત પોતાના ઘરે પહોંચ્યો. ત્યાં પણ બાહ્ય-અભ્યંતરપર્યટ્ઠા તેનો આદર કરે છે. તેનું ધૈર્ય પણ ચંદનકળશાદિથી સુશોભિત હતું. ત્યાં બહારની ઉપસ્થાનશાળામાં (બહાર બેસવાના સ્થાને) તે રહ્યો. લોકો તરફથી મળતા ભેટણાને સ્વીકારે છે. તે સમયે આવેલા સરખી ઉમરવાળા એવા 20
 બધા મિત્રોને તે જુએ છે. પરિવારવાળાઓએ રક્ષિતને જોયો અને અક્ષતપાત્ર-વસ્ત્રાદિરૂપ અર્ધ્યવડે તથા પ્રશસ્તપુષ્પોથી મિશ્ર એવા પાણી વગેરે દ્વારા તેની પૂજા કરી. (અર્થાત્ પરિવારે પુષ્પમિશ્રિત જલદ્વારા પગનું પ્રક્ષાલન કરી તેને પાત્ર-વસ્ત્રાદિ આપવાવડે પૂજા કરી.)

૭૨. સ ચ રક્ષિતો યત્પિતા તસ્ય જાનાતિ તત્તત્રૈવાધીતવાન્, પશ્ચાદગૃહે ન તીર્યંતે પઠિતુમિતિ ગતઃ પાટલીપુત્રં, તત્ર ચતુરો વેદાન્ સાઙ્ગોપાઙ્ગાનધીતવાન્ સમસ્તપારાયણઃ શાંઘાપારાગો જાતઃ, કિંં બહુના ? , 25
 ચતુર્દશ વિદ્યાસ્થાનાણિ ગૃહીતાન્યનેન, તદાઽઽગતો દશપુરં, તે ચ રાજકુલસેવકા જ્ઞાયન્તે રાજકુલે, તેન સંવિદિતં રાજઃ કૃતંં યથેમિ, તદોચ્છિન્નપતાકંં નગરં કૃતંં, રાજા સ્વયમેવ અભિમુખો નિર્ગતઃ, દટ્ઠઃ સત્કારિતઃ અગ્રાસનં ચ તસ્યૈ દત્તમ્, એવં સ નગરેણ સર્વેણાભિનન્દ્યમાનો વરહસ્તિસ્કન્ધગત આત્મનો ગૃહં પ્રાપ્તઃ, તત્રાપિ બાહ્યાભ્યન્તરિકા પર્યદાદિયતે, તદપિ ચન્દનકલસાદિશોભિતં, તત્ર બાહ્યાધામાસ્થાનશાલાયાં સ્થિતઃ, લોકસ્યાર્થ પ્રતીચ્છતિ તદા વયસ્યા મિત્રાણિ ચ સર્વાનાગતાન્ પશ્યતિ, દટ્ઠઃ પરિજનેન ચ જનેન અર્ચેણ 30
 (અર્ચેણ) પાદ્યેન ★ વદનકલસાદિં ઇતિ ટિપ્પણકે ।

૧૩ પૂઝાઓ, ઘરં ચ સે દુપયચડપ્પયહિરણ્ણસુવણ્ણાદિણાં ભરિયં, તાહે ચિંતેઢ-અમં ન પેચ્છામિ, તાહે ઘરં અતિયઓ, માયરં અભિવાદેઢ, તાણે ભણ્ણઢ-સાગયં પુત્તત્તિ, પુણરવિ મજ્જતથા ચેવ અચ્છઢ, સો ભણતિ-કિં ન અમ્મો ! તુજ્ઞ તુઢ્ઠી ?, જેણ મણેણ ણગરં વિમ્મિયં ચોદ્દસપ્પહં વિજ્જાઠાણાણં આગમે કણે ।

- 5 સા ભણતિ-કહં પુત્ત ! મમ તુઢ્ઠી ભવિસ્સતિ?, જેણ તુમં બહુણં સત્તાણં વહકારણં અધિજ્જિઝમાગઓ, જેણ સંસારો વઢ્ઠિજ્જઢ તેણ કહં તુસ્સામિ ?, કિં તુમં દિઢ્ઠિવાયં પઢિઝમાગઓ?, પચ્છ સો ચિંતેઢ-કેત્તિઓ વા સો હોહિતિ ?, જામિ પઢામિ, જેણ માઝણે તુઢ્ઠી ભવતિ, કિં મમ લોગેણં તોસિણં ?, તાહે ભણતિ-અમ્મો ! કહિં સો દિઢ્ઠિવાઓ ?, સા ભણતિ-સાહૂણં દિઢ્ઠિવાઓ, તાહે સો નામસ્સ અક્કવસ્થં ચિંતેઝમારઢ્ઠો-દઢ્ઠીનાં વાદો દઢ્ઠિવાદઃ, તાહે સો ચિંતેઢ નામં
- 10 ચેવ સુંદરં, જઢ કોઢ અજ્ઞાવેઢ તો અજ્ઞામિ, માયાવિ તોસિયા ભવત્તિ, તાહે ભણ્ણ-કહિં તે

- તેનું ઘર દ્વિપદ-ચતુષ્પદ-હિરણ્ય-સુવર્ણાદિવડે ભરી નાંખ્યું. રક્ષિત વિચારે છે-“માતા દેખાતી નથી.” તેથી તેણે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. માતાને પ્રજ્ઞામાદિ કરે છે. માતાએ કહ્યું-“હે પુત્ર ! તારું સ્વાગત કરું છું.” ફરી માતા મૌન થઈ ગઈ. રક્ષિત કહે છે-“હે માતા ! શું તને આનંદ નથી ? ચૌદ વિદ્યાસ્થાનોને પ્રાપ્ત કરી આવેલા એવા મારાવડે આખું નગર આશ્ચર્ય પમાડાયું છે (તેનાથી
- 15 શું તને આનંદ થયો નથી?)” માતાએ કહ્યું-“ઘણાં જીવોના વધનું કારણ એવું શાસ્ત્ર તું ભણીને આવ્યો છે, જેનાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે તેનાથી હું કેવી રીતે આનંદ પામું ?, શું તું દષ્ટિવાદને ભણીને આવ્યો ?”

- રક્ષિત વિચારે છે-“તે વળી કેટલો હશે ?, જાઉં અને તેને ભણું જેથી માતાને આનંદ થાય, લોકોને ખુશ કરવાથી મારે શું ?” ત્યારે તે માતાને કહે છે -“હે માતા ! કોની પાસે તે દષ્ટિવાદ
- 20 છે ?” માતાએ કહ્યું-“સાધુઓ પાસે દષ્ટિવાદ છે.” ત્યારે તે રક્ષિતે (દષ્ટિવાદ) નામના અક્ષરાર્થને વિચારવાનું શરૂ કર્યું-“દષ્ટિઓનો વાદ તે દષ્ટિવાદ.” તે વિચારે છે-“અહો ! નામ પણ કેટલું સુંદર છે. જો કોઈ તે ભણાવે તો હું ભણું અને માતા પણ ખુશ થાઓ.” રક્ષિત પૂછે છે-“તે દષ્ટિવાદને જાણનારા સાધુઓ ક્યાં છે ?” માતાએ કહ્યું -“આપણા ઈશુગૃહમાં તોસલિપુત્રનામે

૭૩. ચ પૂજિતઃ, ગૃહં ચ તસ્ય દ્વિપદચતુષ્પદહિરણ્યસુવર્ણાદિનાં ભૂતં, તદા ચિન્તયતિ-અમ્બાં ન
- 25 પશ્યામિ, તદા ગૃહમતિગતો માતરમભિવાદયતે, તથા ભણ્યતે-સ્વાગતં પુત્રેતિ, પુનરપિ મધ્યસ્થૈવ તિષ્ઠતિ, સ ભણતિ-કિં નામ્બ ! તવ તુષ્ટિઃ ?, યેન મયાઽઽગચ્છતા નગરં વિસ્મિતં ચતુર્દશાનાં વિદ્યાસ્થાનાનામાગમે કૃતે, સા ભણતિ-કથં પુત્ર ! મમ તુષ્ટિર્ભવેત્ ?, યેન ત્વં બહુનાં સત્ત્વાનાં વધકારણમધીત્યાગતો, યેન સંસારો વર્ધ્યતે તેન કથં તુષ્યામિ ?, કિં ત્વં દષ્ટિવાદં પઠિત્વાઽઽગતઃ ? પશ્ચાત્સ ચિન્તયતિ-કિયાન્વા સ ભવિષ્યતિ ?, યામિ પઠામિ, યેન માતૃસ્તુષ્ટિર્ભવતિ, કિં મમ લોકેન તોષિતેન ?, તદા ભણતિ-અમ્બ !
- 30 ક્વ સ દષ્ટિવાદઃ ?, સા ભણતિ-સાધૂનાં દષ્ટિવાદઃ, તદા સ નામ્નોઽક્ષરાર્થ (પદાર્થ) ચિન્તયિતુમારબ્ધઃ, તદા સ ચિન્તયતિ-નામૈવ સુંદરં, યદિ કોઽપ્યધ્યાપયતિ તદાઽધીયે, માતાઽપિ તોષિતા ભવત્તિ, તદા ભણતિ-ક્વ તે

“દિદ્વિવાદજાણંતગા ?, સા ભળાઇ-અમ્હ ઉચ્છુધરે તોસલિપુત્તા નામ આચરિયા, સો ભળાઇ-કલ્લં અજ્ઞામિ, મા તુજ્ઞો ઓસ્સુગા હોહી, તાહે સો રંતિ દિદ્વિવાયણામત્થં ચિન્તંતો ન ચેવ સુત્તો, બિતિયદિવસે અપ્પભાએ ચેવ પઢિઓ, તસ્સ ય પિતિમિત્તો બંભળો ડવનગરગામે વસઇ, તેણ હિજ્જો ન દિદ્વઓ, અજ્ઞ પેચ્છામિ ચ્છણંતિ ઉચ્છુલટ્ઠીઓ ગહાય એતિ નવ પઢિપુણ્ણાઓ એગં ચ ખંડં, ઇમો ય નીડ, સો પત્તો, કો તુમં ? અજ્જરક્ખિઓહં, તાહે સો તુડો ડવગૂહડ, સાગયં, અહં 5 તુજ્ઞો દદ્દુમાગઓ, તાહે સો ભળાતિ-અતીહિ, અહં સરીરંચિતાએ જામિ, એયાઓ ય ઉચ્છુલટ્ઠીઓ અમ્માએ પ્પણામિજ્જાસિ ભળિજ્જસુ. ય-દિદ્વો મએ અજ્જરક્ખિતો, અહમેવ પઢમં દિદ્વો, સા તુડા ચિંતેઇ-મમ પુત્તેણ સુંદરં મંગલં દિદ્વં, નવ પુલ્લ ઘેત્તવ્વા ખંડં ચ, સોડવિ ચિંતેઇ-મએ દિદ્વિવાદસ્સ નવ અંગાણિ અજ્ઞયણાણિ વા ઘેત્તવ્વાણિ, દસમં ન ય સવ્વં, તાહે ગતો ઉચ્છુધરે, તત્થ ચિંતેઇ-

આચાર્ય છે.” તેણે કહ્યું —“આવતી કાલે હું ભણવા જઈશ, તું ઉત્સુક (ખિન્ન) થઈશ નહીં.” 10 રાત્રિને વિશે રક્ષિત દષ્ટિવાદનામના અર્થને વિચારતો સૂતો નહીં. બીજા દિવસે પ્રભાત થયા પહેલા જ તે નીકળી ગયો. તેના પિતાનો બ્રાહ્મણ-મિત્ર જે બાજુના નગરમાં રહેતો હતો. તેણે ગઈકાલે (પ્રવેશના દિવસે) રક્ષિતને જોયો નહોતો. તેથી “ઘડીભર આજે હું તેને જોઉં” એવા વિચાર સાથે નવ આખી અને એક અડધી એવી શેરડીઓને લઈને તે મળવા આવે છે. રક્ષિત નીકળે છે. ત્યાં બંને જણા સામસામે મળ્યા. બ્રાહ્મણે પૂછ્યું—“તું કોણ છે ?” 15

સામે જવાબ આપ્યો—“હું આર્યરક્ષિત છું.” ત્યારે આનંદિત થયેલ તે બ્રાહ્મણ આર્યરક્ષિતને “સ્વાગત છે” એમ કહી આલિંગન કરે છે. હું તને જ મળવા આવ્યો છું. ત્યારે આર્યરક્ષિત કહે છે—“તમે ઘરે જાઓ, હું શરીરચિંતા માટે જાઉં છું. તથા આ ઈશુઓ તમે માતાને આપજો અને કહેજો કે—“હું આર્યરક્ષિતને મળ્યો, હું જ પહેલો તેને મળ્યો છું.” (બ્રાહ્મણ જઈ માતાને વાત કરે છે.) માતા વિચારે છે—“મારા પુત્રને આજે સુંદર 20 મંગલ થયું, તે સાડા નવ પૂર્વો ગ્રહણ કરશે.” આર્યરક્ષિત પણ વિચારે છે કે—“હું દષ્ટિવાદના નવ અંગો અને અધ્યયનો ગ્રહણ કરીશ. દસમું સંપૂર્ણ ગ્રહણ કરી શકીશ નહીં.” તે ઈશુગૃહ તરફ ગયો. ત્યાં તે વિચારે છે—“કોઈ નહીં જાણતા એવા સામાન્ય માણસની જેમ હું કેવી

૭૪. દષ્ટિવાદ જાનાના: ?, સા ભળાતિ-અસ્માકમિક્ષુગૃહે તોસલિપુત્રા નામાચાર્યા: , સ ભળાતિ- કલ્પેડધ્યેષ્ઠે, મોત્સુકા ત્વં ભૂ: , તદા સ રાત્રૌ દષ્ટિવાદનામાર્થં ચિન્તયન્ નૈવ સુપ્ત: , દ્વિતીયદિવસેડપ્રભાત 25 એવ પ્રસ્થિત: , તસ્ય ચ પિતૃમિત્રં બ્રાહ્મણ ઉપનગરગ્રામે વસતિ, તેન હ્યો ન દૃષ્ટ: , અદ્ય પ્રેક્ષે ક્ષણમિતિ ઇક્ષુયદ્દીર્ઘીત્વાડયાતિ નવ પ્રતિપૂર્ણા એકં ચ ખણ્ડમ્ , અયં ચ નિર્ગચ્છતિ, સ પ્રાપ્ત: , કસ્ત્વમ્ ? , આર્યરક્ષિતોહં, તદા સ તુષ્ઠ ઉપગૃહ્ણતે, સ્વાગતમ્ , અહં યુષ્માન્ દ્રષ્ટુમાગંત: , તદા સ ભળાતિ - યાયા: , અહં શરીરચિન્તાયૈ યામિ, એતાશ્ચેક્ષુયદ્વયો માત્રે દદ્યા ભળેશ્ચ-દૃષ્ટો મયાડડર્યરક્ષિત: , અહમેવ પ્રથમં દૃષ્ટ: , સા તુષ્ઠા ચિન્તયતિ-મમ પુત્રેણ સુંદરં મઙ્ગલં દૃષ્ટં, નવ પૂર્વાણિ ગ્રહીતવ્યાનિ ખણ્ડં ચ, સોડપિ ચિન્તયતિ- 30 મવા દષ્ટિવાદસ્ય નવાઙ્ગાનિ અધ્યયનાનિ વા ગ્રહીતવ્યાનિ, દશમં ચ ન સર્વં, તદા ગત ઇક્ષુગૃહે, તત્ર ચિન્તયતિ-

કિંહ એમેવ અતીમિ ? ગોહો જહા અયાણંતો, જો એસિં સાવગો ભવિસ્સઈ તેણ સમં પવિસામિ, એગપાસે અચ્છઈ અલીણો, તત્થ ય ઢઙ્ઘો નામ સાવઓ, સો સરીરચિંતં કાઠુણ પઢિસ્સયં વચ્છઈ, તાહે તેણ દૂરઙ્ઘિણ તિત્તિ નિસીહિઆઓ કતાઓ, એવં સો ઇરિયાદી ઢઙ્ઘેણં સરેણં કરેઈ, સો પુણ મેહાવી તં અવધારેઈ, સોઽપિ તેણેવ કમેણ ડવગતો, સવ્વેસિં સાહૂણં વંદણયં કયં, સો સાવગો ન વંદિતો, તાહે આચરિઈ નાતં—એસ ણવસઙ્ઘો, પચ્છા પુચ્છઈ—કતો ધમ્માહિગમો ?, તેણ ધણિયં—

5 એયસ્સ સાવગસ્સ મૂલાઓ, સાહૂઈં કહિયં—જહેસ સઙ્ઘીએ તણઓ જો સો કલ્લં હત્થિચ્છંધેણ અતિણીતો, કહંતિ ?, તાહે સવ્વં સાહેઈ, અહં દિઢિવાતં અઙ્ઘાઈડં તુઙ્ગ પાસં આગતો, આચરિયા ધણંતિ—અમ્હ દિક્ખા અબ્બુવગમેણ અઙ્ઘાઈઙ્ગઈ, ધણઈ—પવ્વયામિ, સોવિ પરિવાડીએ અઙ્ઘાઈઙ્ગઈ, એવં હોડ,

રીતે એમને એમ પ્રવેશ કરું ? (અર્થાત્ જઈને શું કરવું તે ખબર નથી તો શું જાઉં?) તેના

10 કરતા જે એમનો શ્રાવક આવશે તેની સાથે પ્રવેશ કરીશ” એમ વિચારી એકખૂણે છુપાઈને ઊભો રહે છે. ત્યાં ઢઙ્ઘરનામે એક શ્રાવક હતો.

તે શરીરચિંતાને કરીને ઉપાશ્રયમાં જાય છે. ત્યાં દૂર રહેલા તેણે પ્રવેશ કરતા ત્રણ વાર નિસીહિ કરી. આ રીતે પ્રવેશ કરી તે શ્રાવકે ઊંચા અવાજે ઇરિયાવહી કરી. આર્યરક્ષિત મેઘાવી હોવાથી બધું અવધારણ કરે છે. પછી તે જ ક્રમે આર્યરક્ષિત પણ ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશે

15 છે. તેણે સર્વસાધુઓને વંદન કર્યા. આર્યરક્ષિતે શ્રાવકને પ્રણામ કર્યા નહીં. તેથી આચાર્યે જાણ્યું કે—“આ ધર્મમાં નવો જોડાયો છે.” પાછળથી આચાર્ય તેને પૂછે છે કે—“કોની પાસે ધર્મ જાણ્યો ?” ત્યારે તેણે કહ્યું—“આ શ્રાવકની પાસે ધર્મ જાણ્યો.” સાધુઓએ આચાર્યને કહ્યું—“આ શ્રાવિકાનો દીકરો છે જેણે ગઈકાલે હાથી ઉપર બેસી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.” આચાર્યે પૂછ્યું—“શા માટે અહીં આવવાનું થયું?” ત્યારે આર્યરક્ષિતે સર્વ વાત કહી અને

20 સાથે કહ્યું કે—“હું તમારી પાસે દષ્ટિવાદ ભણવા આવ્યો છું.” આચાર્ય કહે છે—“અમારી દીક્ષા જો તું ગ્રહણ કરે તો જ અમે તને ભણાવીએ.” તેણે કહ્યું—“હું દીક્ષા લેવા તૈયાર છું.” આચાર્યે કહ્યું—“દીક્ષા લીધા પછી પણ દષ્ટિવાદ તો કમશઃ જ તને અમે ભણાવીશું.”

૭૫. કથમેવમેવ પ્રવિણામિ પ્રાકૃતો યથાઽજ્ઞાનાનઃ, ય એતેષાં શ્રાવકો ભવિષ્યતિ તેન સમં પ્રવિણામિ, એકપાણ્વે તિણ્ણિ આલીનઃ, તત્ર ચ ઢઙ્ઘો નામ શ્રાવકઃ, સ શરીરચિન્તાં કૃત્વા પ્રતિશ્રવં વ્રજતિ,

25 તદા તેન દૂરસ્થિતેન તિસો નૈવેધિક્યઃ કૃતાઃ, એવં સ ઈયાંદિ ઢઙ્ઘેણ (મહતા) સ્વેરેણ કરોતિ, સ પુનર્મેઘાવી તદવધારયતિ, સોઽપિ તેનૈવ ક્રમેણોપગતઃ, સર્વેષાં સાધૂનાં વન્દનં કૃતં, સ શ્રાવકો ન વન્દિતઃ, તદા આચાર્યૈર્જ્ઞાંતમ્—એષ નવશ્રાદ્ધઃ, પશ્ચાત્પુચ્છતિ—કુતો ધર્માધિગમઃ ?, તેન ધણિતમ્—એતસ્ય શ્રાવકસ્ય મૂલાત્, સાધુભિઃ કથિતં—યથૈષ શ્રાદ્ધ્યાસ્તનયઃ યઃ સ કલ્પ્યે હસ્તિસ્કન્ધેન પ્રવેશિતઃ (ઙ્ઠિત), કથમિતિ, તદા સર્વં કથયતિ, અહં દષ્ટિવાદમધ્યેતું તવ પાર્શ્વમાગતઃ, આચાર્યા ધણન્તિ—અસ્માકં દીક્ષાયા અભ્યુપગમેન

30 અધ્યાપ્યતે, ધણન્તિ—પ્રવ્રજામિ, સોઽપિ પરિપાટ્યાઽધ્યાપ્યતે, એવં ભવતુ,

પરિવાડીએ અજ્ઞામિ, કિં તુ મમ એત્થ ન જાડ પવ્વહં, અણ્ણત્થ વચ્ચામો, એસ રાયા મમાણુરત્તો અણ્ણો ચ લોગો, પચ્છા મમં બલાવિ નેજ્જા, તમ્હા અણ્ણહિં વચ્ચામો, તાહે તં ગહાય અણ્ણત્થ ગતા, એસ પઢમા સેહનિપ્પેહિયા, એવં તેણ અચિરેણ કાલેણ એકારસ અંગાણિ અહિજ્જયાણિ, જો દિઢ્ઠિવાદો તોસલિપુત્તાણં આયરિયાણં સોઽવિ અણેણ ગહિતો, તત્થ ચ અજ્જવહરા સુવ્વંતિ જુગપ્પહાણા, તેસિં દિઢ્ઠિવાદો બહુઓ અત્થિ, તાહે સો તત્થ વચ્ચહં ડજ્જેણિ 5 મજ્જેણં, તત્થ ભદ્દગુત્તાણ થેરાણં અંતિયં ઉવગતો, તેહિંવિ અણુવૂહિતો—ધણ્ણો કત્તથ્થો યત્તિ, અહં સંલેહિયસરીરો, નત્થિ મમં નિજ્જામઓ, તુમં નિજ્જામઓ હોહિત્તિ, તેણ તહત્તિ પહિસ્સુયં, તેહિં કાલં કરેતેહિં ભણ્ણહં—મા વહરાસામિણા સમં અચ્છિજ્જાસિ, વીસું પહિસ્સે ઠિતો પઢેજ્જાસિ, જો તેહિં સમં એગમવિ રત્તિં સંવસહં સો તેહિં અણુમરહં, તેણ ચ પહિસ્સુતં, કાલગણગતો

(અર્થાત્ પહેલા ૧૧ અંગ-પછી દષ્ટિવાદ) આર્યરક્ષિતે જવાબ આપ્યો—“ભલે, એમ થાઓ, હું 10 ક્રમશઃ ભણીશ, પરંતુ હું અહીં દીક્ષા લઈ શકીશ નહીં, આપણે અન્ય સ્થાને જઈએ કારણ કે આ રાજા અને અન્યલોકો મારા ઉપર સ્નેહવાળા છે. પાછળથી મને બળાત્કારે દીક્ષામાંથી પાછા લઈ જશે. તેથી આપણે અન્યત્ર જઈએ.” આચાર્ય તેને લઈ અન્યત્ર ગયા. આ પ્રથમ શૈક્ષનિસ્ફેટિકા થઈ. (શૈક્ષનિસ્ફેટિકા એટલે સ્વજનાદિની રજા વિના વ્યક્તિને દીક્ષા આપવી.)

આ પ્રમાણે તેણે અલ્પકાળમાં અગિયાર અંગો ભણ્યા. તોસલિપુત્રાચાર્ય પાસે જેટલો દષ્ટિવાદ 15 હતો તે પણ તેણે શ્રદ્ધા કર્યો. ત્યાં યુગપ્રધાન આર્યવજ્રસ્વામી છે. તેમની પાસે દષ્ટિવાદ ઘણો છે એવું સાંભળ્યું. તેથી તે ઉજ્જયિની થઈને વજ્રસ્વામી પાસે જવા નીકળ્યા. ત્યાં ઉજ્જયિનીમાં ભદ્રગુપ્તસૂરિ પાસે મુનિઆર્યરક્ષિત આવ્યા. તેમણે અનુમોદના કરતાં કહ્યું—“હે આર્યરક્ષિતમુનિ ! તું ધન્ય છે, કૃતાર્થ છે; હું સંલિખિત-શરીરવાળો છું. (અર્થાત્ મારી અંતિમ અવસ્થા છે) મારે કોઈ નિર્વામક નથી, તું નિર્વામક બન.” મુનિએ તહત્તિ કરી વાત સ્વીકારી. કાળ કરતાં તે આચાર્યે 20 કહ્યું—“તું વજ્રસ્વામી સાથે રહેતો નહીં પરંતુ જુદા ઉપાશ્રયમાં રહીને એમની પાસે ભણજે, જે એમની સાથે એક રાત્રિ રહે છે તે એમના પછી મૃત્યુ પામે છે. (અર્થાત્ એમના પછી તરત તે વ્યક્તિનું મૃત્યુ થશે.) આર્યરક્ષિતમુનિએ સ્વીકાર્યું. આચાર્યનો કાળધર્મ થતાં આ મુનિ વજ્રસ્વામી

૭૬. પરિપાટ્યાઽધીયે, કિન્તુ મમાત્ર ન જાયતે પ્રવ્રજિતુમ્, અન્યત્ર વ્રજામઃ, એષ રાજા મય્યનુરક્તઃ અન્યશ્ચ લોકઃ, પશ્ચાત્ માં બલાદપિ નયેત્, તસ્માદન્યત્ર વ્રજામઃ, તદા તં ગૃહીત્વા અન્યત્ર ગતાઃ, એષા પ્રથમા 25 શિષ્યનિસ્ફેટિકા, એવં તેનાચિરેણ કાલેનૈકાદશાઙ્ગાનિ અધીતાનિ, યો દષ્ટિવાદસ્તોસલિપુત્રાણામાચાર્યાણાં સોઽપ્યનેન ગૃહીતઃ, તદા ચાર્યવ્રજાઃ શ્રૂયન્તે યુગપ્રધાનાઃ, તેષાં (પાશ્વે) દષ્ટિવાદો બહુરસ્તિ, તદા સ તત્ર વ્રજતિ ડજ્જયિનીમધ્યેન, તત્ર ભુદ્ધુસાનાં સ્થવિરાણામન્તિકમુપગતઃ, તૈરપ્યનુબ્ધિતઃ—ધન્યઃ કૃતાર્થશ્ચેતિ, અહં સંલિખિતશરીરઃ, નાસ્તિ મમ નિર્વાપકઃ, ત્વં નિર્વાપકો ભવેતિ, તેન તથેતિ પ્રતિશ્રુતં, તૈઃ કાલં કુર્વહ્નિઃ ભણ્યતે—મા વજ્રસ્વામિના સમં સ્થાઃ, વિષ્વક્ પ્રતિશ્રયે સ્થિતઃ પઠેઃ, યસૈઃ સમમેકામપિ રાત્રિ સંવસતિ સ 30 તાનનુ મિયતે, તેન ચ પ્રતિશ્રુતં, કાલગતે ગતો

- વંદરસામિસગાસં, બાહિં ઠિતો, તેડવિ સુવિણયં પેચ્છંતિ, તેસિં પુણ થોવમવસિદ્ધં જાતં, તેહિં વિ તહેવ પરિણામિયં, આગતો, પુચ્છિતો--કત્તો ?, તોસલિપુત્તાણં પાસાતો, અજ્જરક્ષિત્તો ?, આમં, સાહુ, સાગતં, કહિં ઠિતો ?, બાહિં, તાહે આયરિયા ભણંતિ--બાહિંઠિયાણં કિં જાંઙ અજ્ઞાઇઙં ?, કિં તુમં ન યાણસિ ?, તાહે સો ભણઙ--ખમાસમણેહિં અહં ભદ્દગુત્તેહિં થેરેહિં ભણિતો--બાહિં
- 5 ઠાએજ્ઞાસિ, તાહે ઉવડજ્જિત્તા જાણંતિ--સુંદરં, ન નિષ્કારણેણ ભણંતિ આયરિયા, અચ્છહ, તાહે અજ્ઞાઇઙં પવત્તો, અચિરેણ કાલેણ નવ પુવ્વા અહિજ્જિયા, દસમં આઢત્તો ઘેતું, તાહે અજ્જવડ્ડા ભણંતિ--જવિતાઇં કરોહિ, એતં પરિકમં એયસ્સ, તાણિ ચ સુહુમાણિ ગાઢંતાણિ ચ, ચઠ્ઠ્વીસં પાસે ગયા. બાજુના ઉપાશ્રયમાં રહ્યા. વજ્રસ્વામી પણ સ્વપ્ન જુએ છે. (જ્યારે આર્યવજ્રસ્વામી પણ ભદ્રગુમાચાર્ય પાસે ભણવા ગયા હતાં ત્યારે તે આચાર્ય સ્વપ્ન જોયું હતું. એ રીતે આ વખતે
- 10 વજ્રસ્વામી પણ સ્વપ્ન જુએ છે.

- માત્ર ફરક એટલો જ છે કે ભદ્રગુમાચાર્ય સ્વપ્નમાં જોયું કે આવનાર મહેમાન દૂધથી ભરેલ પાત્ર સંપૂર્ણ પી ગયો જ્યારે) વજ્રસ્વામીએ સ્વપ્નમાં જોયું કે--“દૂધથી ભરેલ પાત્રમાં થોડું બાકી રહ્યું.” વજ્રસ્વામીએ પણ તે જ રીતે (ભદ્રગુમાચાર્યની જેમ) સ્વપ્નનો અર્થ વિચાર્યો. આર્યરક્ષિતમુનિ આવ્યા, પૂછ્યું -- ક્યાંથી આવો છો ?, “તોસલિપુત્રાચાર્ય પાસેથી આવું છું.” આર્યરક્ષિત છો ?
- 15 --“હાજી”, બહુ સરસ. સ્વાગત છે તમારું, ક્યાં રોકાયા છો ?, બહાર, ત્યારે આચાર્ય કહે છે-- “બહાર રહેલાઓને ભણાવવા શું શક્ય છે ? શું એ તમે જાણતા નથી ?” ત્યારે તે કહે છે-- “ક્ષમાશ્રમણ- ભદ્રગુમાચાર્ય મને કહ્યું હતું કે તું બહાર રહેવાનું રાખજે.”

- ત્યારે આર્યવજ્રસ્વામી ઉપયોગ મૂકીને જાણે છે અને કહે છે કે “સુંદર, આચાર્ય નિષ્કારણ કહેતા નથી. તેથી તમે સુખેથી બહાર રહો.” ત્યાર પછી ભણાવવાનું શરૂ કર્યું. અલ્પ-કાળમાં
- 20 નવપૂર્વો ભણી લીધા. દસમુ પૂર્વ ગ્રહણ કરવાનું શરૂ કર્યું. ત્યારે આર્યવજ્રસ્વામી કહે છે કે-- “તું પ્રથમ યવિકોને કર (યવિકો એટલે સરળભાષામાં કહેવું હોય તો ભૂમિકા, આ એક અધ્યયન વિશેષ છે જેને ભણવાથી દસમુ પૂર્વ ભણવું સહેલું પડે.) આ યવિકો આ દસમાપૂર્વની ભૂમિકારૂપ છે.” તે યવિકો સમજવામાં સૂક્ષ્મ અને અઘરા હતા. આર્યરક્ષિતમુનિએ ચોવીસ યવિકો ગ્રહણ

૭૭. વજ્રસામિસકાશં, બહિઃ સ્થિતઃ, તેડપિ સ્વપ્નં પશ્યન્તિ, તેષાં પુનઃ સ્તોકમવશિષ્ઠં જાતં
- 25 (સ્થિતં), તૈરપિ તથૈવ પરિણામિતમ્, આગતઃ, પૃષ્ઠઃ--કુતઃ ?, તોસલિપુત્રાણાં પાર્શ્વાત્, આર્યરક્ષિતઃ ?, ઓમ્, સાધુ, સ્વાગતમ્, ક્વ સ્થિતઃ ?, બહિઃ, તદા આઘાર્યા ભણન્તિ -- બહિઃસ્થિતાનાં કિં જાયતેડધ્યેતું (શક્યતેડધ્યાપયિતું), કિં ત્વં ન જાનીષે ?, તદા સ ભણતિ--ક્ષમાશ્રમણૈરહં ભદ્રગુપ્તૈઃ સ્થવિરૈર્ભણિતઃ-- બહિઃ તિષ્ઠેઃ, તદોપયુજ્ય જાનન્તિ--સુંદરં, ન નિષ્કારણં ભણન્ત્યાચાર્યાઃ, તિષ્ઠ, તદાડધ્યેતું પ્રવૃત્તઃ, અચિરેણ કાલેન નવ પૂર્વાણ્યધીતાનિ, દશમમાદતો ગ્રહીતું, તદા આર્યવજ્રા ભણન્તિ--યવિકાનિ કુરુ, એતત્ પરિકમૈતસ્ય,
- 30 તાનિ ચ સૂક્ષ્માણિ ગાઢાન્તાનિ ચ, ચતુર્વિંશતિ-

જવિયાણિ ગહિયાણિ અણેણ, સોઽવિ તાવ અજ્ઞાઇ । ઇતો ચ સે માયાપિયરં સોગેણ ગહિયં-
 ઝજ્જોયં કરિસ્સામિ અંધકારતરં કયં, તાહે તાણિ ચ અપ્પાહિંતિ, તહવિ ન એઙ્, તતો ડહરતો
 સે ભાતા ફગ્ગુરક્ષિઓ, સો પટ્ટવિઓ, એહિ સવ્વાણિઽવિ પવ્વયંતિ જઇ વચ્ચહ, સો
 તસ્સ ન પત્તિયઇ, જઇ તાણિ પવ્વયંતિ તો તુમં પઢમં પવ્વજ્જાહિ, સો પવ્વઇઓ, અજ્ઞાઇઓ ચ,
 અજ્જરક્ષિઓ જવિએસુ અતીવ ઘોલિઓ પુચ્છઇ-ભગવં ! દસમસ્સ પુવ્વસ્સ કિં સેસં?, તથા 5
 બિંદુસમુદ્દસરિસવમંદરેહિં દિટ્ઠંતં કરેંતિ, બિંદુમેત્તં ગતં તે સમુદ્દો અચ્છઇ, તાહે સો વિસાદ-
 માવણ્ણો, કત્તો મમ સત્તી એયસ્સ પારં ગંતું ?, તાહે આપુચ્છઇ-ભગવમહં વચ્ચામિ ?, એસ મમ ભાયા
 આગતો, તે ભણંતિ-અજ્ઞાહિ તાવ, એવં સો નિચ્ચમેવ આપુચ્છઇ, તઓ અજ્જવડ્ડા ડવડતા-કિં
 મમાતો ચેવ એયં વોચ્છિજ્જંતગં ?, તાહે અણેણ નાતં-જહા મમ થોવં આઠં, ન ચ પુણો એસ
 કર્યા. તેઓ ત્યાં સુધી ભણે છે. બીજી બાજુ તેના માતાપિતા શોક કરવા લાગ્યા-“આ તો પ્રકાશ 10
 કરવા ગયા ને વધારે અંધકાર થયો. (અર્થાત્ દીકરો કંઈક સારું ભણે એવી ઈચ્છાથી મોકલ્યો
 પણ હાથમાંથી ગયો.) માતા-પિતા આર્યરક્ષિતને સંદેશો પાઠવે છે. છતાં તે આવતો નથી. તેથી
 તેનો નાનો ભાઈ ફલ્ગુરક્ષિત હતો તે તેને લેવા નીકળ્યો. આવીને આર્યરક્ષિતમુનિને કહે છે -
 “હે ભાઈ ! તમે આવો, જો તમે આવશો તો બધા દીક્ષા ગ્રહણ કરશે.”

આર્યરક્ષિતમુનિને ભાઈ ઉપર વિશ્વાસ બેસતો નથી. તેથી કહે છે કે-“જો તેઓ બધા દીક્ષા 15
 માટે તૈયાર હોય તો તું પ્રથમ દીક્ષા ગ્રહણ કર.” તેણે દીક્ષા લીધી, અને ભણ્યો. આર્યરક્ષિતમુનિ
 યવિકો ભણતા-ભણતા થાકી ગયેલા પૂછે છે - “ભગવન્ ! દસમુ પૂર્વ કેટલું બાકી છે ?” ત્યારે
 વજ્જસ્વામી બિંદુ-સમુદ્ર અને સર્પવ-મેરુના દૃષ્ટાંતો કહે છે, અર્થાત્ બિંદુમાત્ર તું ભણ્યો, સમુદ્ર
 જેટલું બાકી છે. ત્યારે તે વિષાદને (ખેદને) પામ્યો -“અરે ! આ શ્રુતના પારને પામવાની મારી
 શક્તિ ક્યાં છે ?” તે આચાર્યને પૂછે છે-“ભગવન્ ! હું જાઉં ? આ મારો ભાઈ આવ્યો છે.” 20
 આચાર્યે કહ્યું-“અત્યારે ભણો.” આ પ્રમાણે તે રોજ પૂછે છે. તેથી આર્યવજ્જસ્વામીએ શ્રુતનો
 ઉપયોગ મૂક્યો કે-“શું આ દસમુ પૂર્વ મારી સાથે જ વિચ્છેદ પામશે ?” ત્યારે તેમણે જાણ્યું
 કે-“મારું આયુષ્ય અલ્પ છે અને આ ફરી અહીં આવશે નહીં. તેથી દસમુ પૂર્વ મારી સાથે જ

૭૮. ચંવિકાનિ ગૃહીતાનિ અનેન, સોઽપિ તાવદધ્યેતિ । ઇતશ્ચ તસ્ય માતાપિતરૌ શોકેન ગૃહીતૌ-
 ડ્ઘોતં કરિણ્ણામિ અંધકારતરં કૃતં, તદા તૌ ચ સંદિશતઃ, તથાપિ નૈતિ, તતો લઘુસ્તસ્ય ભ્રાતા ફલ્ગુરક્ષિતઃ, 25
 સ પ્રસ્થાપિતઃ, એહિ સર્વેઽપિ પ્રવ્રજન્તિ યદિ વ્રજસિ, સ તસ્ય ન પ્રત્યેતિ, યદિ તે પ્રવ્રજન્તિ તદા ત્વં
 પ્રથમં પ્રવ્રજ, સ પ્રવ્રજિતઃ, અધીતશ્ચ, આર્યરક્ષિતો યવિકેષુ અતીવ ધૂર્ણિતઃ પૃચ્છતિ-ભગવન્ ! દશમસ્ય
 પૂર્વસ્ય કિં શેયં ?, તત્ર બિન્દુસમુદ્રસર્પપમન્દરૈઃ દૃષ્ટાન્તં કુર્વન્તિ, બિન્દુમાત્રં ગતં તવ સમુદ્રસ્તિશ્ચિત્, તદા
 સ વિષાદમાપન્નઃ, કુતો મમ શક્તિઃ એતસ્ય પારં ગન્તું ?, તદા આપૃચ્છતિ-ભગવન્ ! અહં વ્રજામિ,
 એષ મમ ભ્રાતા આગતઃ, તે ભણન્તિ-અધીષ્ઠ તાવત્, એવં સ નિત્યમેવ આપૃચ્છતિ, તત આર્યવજ્ઞા 30
 ડ્ઘયુક્તાઃ-કિં મદેવૈતત્ વ્યુચ્છેત્સ્યતિ ?, તદા અનેન જ્ઞાતં-યથા મમાયુઃ સ્તોકં, ન ચ પુનરેષ

“૧૧૬ એહિતિ, અતો મતેહિતો વોચ્છિજ્જિહિતિ દસમપુવ્વં, તતોડ્ડોણ વિસજ્જિઓ, પઢ્ઢિઓ દસપુરં ગતો । વઙ્ગસામીડવિ દક્ષિણાવહે વિહરંતિ, તેસિં સિંભાધિયં જાતં, તતોડ્ડોણેહિં સાહુ ભણિયા-મમારિહં સુંઠિં આણેહ, તેહિં આણીયા, સા તેણ કણે ઠવિતા, જેમેંતો આસાદેહામિત્તિ, તં ચ પમ્મુદ્ડં, તાહે વિયાલે આવસ્સયં કરેંતસ્સ મુહપોત્તિયાએ ચાલિયં પઢિયં, તેસિં ઉવઓગો જાતો અહો 5 પમત્તો જાતોડહં, પમત્તસ્સં ય નત્થિ સંજમો, તં સેયં ખલુ મે ભત્તં પચ્ચક્ક્યાએત્તએ, એવં સંપેહેતિ, દુભ્ભિક્કયં ચ વાસસવરિસિયં જાયં, સવ્વતો સમંતા છિત્તા પંથા, નિરાધારં જાયં, તાહે વઙ્ગસામી વિજ્જાએ આહરિપિંડં આણેકુણ પવ્વઙ્ગયાણ દેઙ્, ભણા ય-એવં વાસસવરિસે ભોત્તવ્વં, ભિક્ક્યા ય નત્થિ, જહ જાણહ ઉસ્સરંતિ સંજમગુણા તો ખુંજહ, અહ જાણહ નવિ તો ભત્તં પચ્ચક્ક્યામો, તાહે 10 ભણંતિ-કિં એરિસેણ વિજ્જાપિંડેણ ભુત્તેણ ? , ભત્તં પચ્ચક્ક્યામો, આચરિએહિ ય પુવ્વમેવ નાકુણ નાશ પામશે.” આચાર્યે મુનિને જવાની અનુજ્ઞા આપી. તે મુનિ આર્યરક્ષિત દસપુર નગર ગયા.

વજ્રસ્વામી પણ દક્ષિણાપથમાં વિહાર કરે છે. ત્યાં તેમને વધુ પડતો કફ થયો. તેથી એમણે સાધુઓને કહ્યું-“મારા માટે સૂંઠ લાવજો.” સાધુઓ સૂંઠ લાવ્યા. વજ્રસ્વામીએ તે સૂંઠનો ગાંગડો પોતાના કાને રાખી મૂક્યો કે જેથી ગોચરી વાપરતી વખતે લેવાય. પરંતુ ગોચરી સમયે ગાંગડો લેવાનું ભૂલી ગયા. સાંજે પ્રતિક્રમણ કરતી વેળાએ મુહપત્તિવડે કાનનું પ્રમાર્જન કરતા તે ગાંગડો 15 ખસીને નીચે પડ્યો. ત્યાં તેમનું ધ્યાન ગયું -“અહો ! મેં પ્રમાદ કર્યો, અને પ્રમાદ કરનારને સંયમ નથી તેથી મારે અનશન કરવું એ જ કલ્યાણપ્રદ છે.” આ પ્રમાણે તેઓ વિચારે છે.

ત્યાં બારવર્ષનો દુષ્કાળ પડ્યો. ચારેબાજુ માર્ગો નાશ પામ્યા (અર્થાત્ ત્યાં કોઈ બહારગામથી અવર-જવર કરતું નથી.) બધું જ આધાર વિનાનું થયું. ત્યારે વજ્રસ્વામી વિદ્યાવડે અભ્યાસપિંડને લાવીને સાધુઓને આપે છે અને કહે છે કે “આ પ્રમાણે બારવર્ષ વાપરવા યોગ્ય છે, અહીં 20 ભિક્ષા મળવાની નથી. જો તમને લાગે કે - ખાધા વિના સંયમગુણો નાશ પામશે, તો વાપરી લો, અને જો લાગે કે - વાંધો આવશે નહીં, તો અનશન સ્વીકારો.” સાધુઓ કહે છે - “આવા વિદ્યાના બળથી મેળવેલા પિંડને શું ખાવાનું ? એના કરતાં અનશન કરીશું.” એની

૭૯. આયાસ્યતિ, અતો મત્ વ્યુચ્છેત્ત્યતિ દશમં પૂર્વં, તતોડ્ડનેન વિસુટ્ઠઃ, પ્રસ્થિતો દશપુરં ગતઃ । વજ્રસ્વામ્યપિ દક્ષિણાપથે વિહરન્તિ, તેષાં શ્લેષ્માધિક્યં જાતં, તતોડ્ડમીભિઃ સાધવો ભણિતાઃ-મમાર્હ 25 સુણ્ઠીમાનયત, તૈરાનીતા, સા તૈઃ કર્ણે સ્થાપિતા, જેમન્ આસ્વાદયિષ્યામીતિ, તચ્ચ વિસ્મૃતં, તદા વિકાલે આવશ્યકં કુર્વંતો મુખપોતિકયા ચાલિતા પતિતા, તેષામુપયોગો જાતઃ-અહો પ્રમત્તો જાતોડહં, પ્રમત્તસ્ય ચ નાસ્તિ સંયમઃ, તચ્છેયઃ ખલુ મમ ભત્તં પ્રત્યાખ્યાતુમ્, એવં સંપ્રેક્ષતે, દુર્ભિક્ષં ચ દ્વાદશવાર્ષિકં જાતં, સર્વતઃ સમન્તાત્ છિત્તાઃ પન્થાનઃ, નિરાધારં જાતં, તદા વજ્રસ્વામી વિદ્યાહતં પિણ્ડમાનીય પ્રવ્રજિતેભ્યો દદાતિ, ભણતિ ચ-એવં દ્વાદશ વર્ષાણિ ભોક્તવ્યં, ભિક્ષા ચ નાસ્તિ, યદિ જાનીથ-ઉત્તરપન્તિ 30 સંયમગુણાસ્તદા ભુજ્ઞધ્વં, અથ જાનીથ નૈવ તદા ભત્તં પ્રત્યાખ્યામઃ, તદા ભણન્તિ-કિમીદંશેન વિદ્યાપિણ્ડેન ભુત્તેન ? , ભત્તં પ્રત્યાખ્યામઃ, આચાર્યેશ્ચ પૂર્વમેવ જ્ઞાત્વા

“સિસ્સો વઢરસેળો નામ પેસણેળ પટ્ટવિયઓ, ભણિયઓ ય — જાહે તુમં સતસહસસનિષ્કણં ભિક્ષવં લહિહિસિ તાહે જાણિજ્જાસિ—જહા નદું દુભ્ભિક્ષવંતિ । તઓ વઢરસામી સમણગણપરિવારિઓ એમં પવ્વયં વિલગ્ગિગમ્મારદ્ધો, એત્થ ભત્તં પચ્ચક્ષ્ણામોત્તિ । એગો ય તત્થ ચુદ્ધુઓ સાહૂર્હિં વુચ્ચઈ— તુમં વચ્ચ, સો નેચ્છઈ, તાહે સો એમંમિ ગામે તેહિં વિમોહિઓ, પચ્છ ગિરિ વિલગ્ગા, ચુદ્ધુઓ તાણ ય ગઢમગ્ગેળ ગંતૂળ મા તેસિં અસમાહી હોડત્તિ તસ્સેવ હેટ્ઠા સિલાતલે પાઓવગતો, 5 તતો સો ઉપ્પેળ નવનીતો જહા વિરાતો અચિરેળ ચેવ કાલગતો, દેવેહિં મહિમા કયા, તાહે આયરિયા ભળંતિ—ચુદ્ધુએળ સાહિઓ અટ્ટો, તતો તે સાહૂળો દુગુણાણિયસદ્ધાસંવેગા ભળંતિ—જઈ તાવ બાલેળ હોંતેળ સાહિઓ અટ્ટો તો કિં અમ્હે ણ સુંદરતરં કરેમો ?, તત્થ ય દેવયા પઢિણીયા, તે સાહૂળો સાવિયારૂવેળ ભત્તપાણેળ નિમંતેઈ, અજ્જ મ્હે પારણયં, પારેહ, તાહે આયરિએહિં નાયં—જહા

પહેલા આચાર્યે વજ્રસેનનામના શિષ્યને (ગચ્છની સંભાળ માટે) પોતાની આજ્ઞાથી (અન્યસ્થાને) 10 મોકલી દીધા હતા અને કહ્યું હતું કે —“જ્યારે તું લાખમૂલ્યવાળી ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરીશ ત્યારે જાણજે કે હવે દુષ્કાળ પૂર્ણ થયો.” (બાકી રહેલા) શ્રમણસમૂહથી પરિવરેલા વજ્રસ્વામીએ એક પર્વત ઉપર ચઢવા વિહાર કર્યો કે “ત્યાં અનશન કરીશું.” તેમાં સાથે એક બાળસાધુને સાધુઓ કહેવા લાગ્યા કે “તું જતો રહે.” તે પાછો જવા ઈચ્છતો નથી. તેથી સાધુઓએ તે બાળમુનિને એક ગામમાં ભૂલો પાડ્યો. અને તેઓ પર્વત ચઢ્યા. બાળમુનિએ તેઓની 15 પાછળ-પાછળ જઈને તેઓને અસમાધિ ન થાય તે માટે પર્વતની નીચે જ પથ્થરની શિલા ઉપર પાદપોષગમનનામનું અનશન સ્વીકાર્યું.

ત્યાં તે બાળમુનિ યગયગતા ધોમ તડકાને કારણે માખણની જેમ પીગળતા અલ્પકાળમાં કાળને પામ્યા. દેવોએ મહિમા કર્યો. આચાર્ય સાધુઓને કહે છે કે—“બાળમુનિએ પોતાનો અર્થ સાધ્યો. ત્યારે દ્વિગુણશ્રદ્ધાસંવેગને પામેલા સાધુઓ કહે છે કે—“જો બાળ હોવા છતાં તેમણે પોતાનો 20 અર્થ પ્રાપ્ત કર્યો તો અમે વધુ સારી રીતે શા માટે સહન ન કરીએ ?” ત્યાં તે પર્વત ઉપર રહેનાર દેવ સાધુઓનો શત્રુ હતો. તે દેવ શ્રાવિકાનું રૂપ લઈ અનશન કરતા સાધુઓને ગોચરી-પાણી માટે આમંત્રણ કરે છે કે —“આજે તમારું પારણું છે, તમે બધા પારણું કરો.” આ જોઈ આચાર્યે

૮૦. શિષ્યો વજ્રસેનો નામ પ્રેષયા પ્રસ્થાપિતઃ, ભણિતશ્ચ—યદા ત્વં શતસહસ્રનિષ્કણં ભિક્ષાં લભેથાસ્તદા 25 જાનીયાઃ—યથા નદું દુર્ભિક્ષમિતિ । તતો વજ્રસ્વામી શ્રમણગણપરિવૃત્ત એકં પર્વતં વિલગિતુમારબ્ધઃ, અત્ર ભક્તં પ્રત્યાખ્યામ ઇતિ । એકશ્ચ તત્ર ક્ષુલ્લકઃ સાધુભિસ્ચયતે—ત્વં વ્રજ, સ નેચ્છતિ, તદા સ એકસ્મિન્ ગ્રામે તૈર્વિમોહિતઃ, પશ્ચાત્ ગિરિં વિલગ્નાઃ, ક્ષુલ્લકઃ તેષાં ચ ગતિમાર્ગેળ ગત્વા મા તેષામસમાધિર્ભૂરિતિ તસ્યૈવાધસ્તાત્ શિલાતલે પાદપોષગતઃ, તતઃ સ ઉષ્ણેન યથા નવનીતં વિલીનોઽચિરેળ કાલેનૈવ કાલગતઃ, દેવૈર્મહિમા કૃતઃ, તદા આચાર્યા ભળન્તિ—ક્ષુલ્લકેન સાધિતોઽર્થઃ, તતસ્તે સાધવો દ્વિગુણાનીતશ્રદ્ધાસંવેગા ભળન્તિ—યદિ બાલકેન સતા તાવત્ સાધિતોઽર્થઃ તદા કિં વયં સુન્દરતરં ન કુર્મઃ ?, તત્ર ચ દેવતા પ્રત્યનીકા, તાન્ સાધૂન્ 30 શ્રાવિકાસ્ત્રેળ ભક્તપાનેન નિમન્નયતિ, અદ્ય ભવતાં પારણકં, પારયત, તદા આચાર્યૈર્જાતં—યથા

“અચિયત્તોગ્ગહોત્તિ, તત્થ ય અબ્બાસે અણ્ણો ગિરી તં ગયા, તત્થ દેવતા઼ કાઽસ્સગ્ગો કત્તો, સા આગંતૂણ ભણ્ણ-અહો મમ અણુગ્ગહો, અચ્છહ, તત્થ સમાહી઼ કાલગતા, તત્તો ઇંદેણ રહેણ વંદિયા, પદાહિણીકરિત્તેણ તરુવરત્તણગહણાદીણિ (ણત)પાસલ્લાણિ કતાણિ, તાણિ અજ્જવિ તહેવ સંતિ, તસ્સ ય પવ્વયસ્સ રહાવત્તોત્તિ નામં જાયં । તંમિ ય ભગવંતે અદ્ધનારાયસંઘયણં દસ પુવ્વાણિ ય વોચ્છિણ્ણા । સો ય વડ્ડસેણો જો પેસિઓ પેસણેણ સો ભમંતો સોપારયં પત્તો, તત્થ ય સાવિયા અભિગતા ઈસરી, સા ચિંતેઙ્ગ-કિહ જીવિહામો ? પડિક્કઓ નત્થિ, તાહે સયસહસ્સેણ તદિવસં ભત્તં નિષ્ફાઽયં, ચિંતિયં-ઇત્થ અપ્પે સવ્વકાલં ઝજ્જતં જીવિ઼, મા ઇદાણિં પત્થેવ દેહબલિયા઼ વીત્તિં કપ્પેમો, નત્થિ પડિક્કઓ તો ઇત્થ સયસહસ્સનિષ્ફણ્ણે વિસં છોદ્ધૂણ જેમેઽણ સનમોક્કારાણિ કાલં કરેમો, તં ચ સજ્જતં, નવિ તા વિસેણં સંજોઽજ્જઙ્ગ, સો ય સાહૂ હિંદંતો સંપત્તો,

- 10 જાણ્યું કે-“આ અપ્રીતિકાવગ્રહ છે (અર્થાત્ આપણે અહીં રહીએ તેમાં આ દેવને અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે.) તેથી આ સ્થાનની નજીકમાં બીજો પર્વત હતો ત્યાં આચાર્ય ગયા. ત્યાં બધાએ દેવતા માટે કાયોત્સર્ગ કર્યો. દેવે આવીને કહ્યું-“આપે મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો. તમે સુખેથી અહીં તમારી ઇચ્છાને પૂર્ણ કરો.” ત્યાં સર્વ સમાધિપૂર્વક અનશન કરી કાળધર્મ પામ્યા. રથમાં આવીને ઈન્દ્રે સર્વને વંદન કર્યા અને રથવડે પ્રદક્ષિણા દેતા આજુબાજુ રહેલા વૃક્ષો, તણખલા, ઝાડીઓ વિગેરેને એક પડખેથી નમાવ્યા. જે આજે પણ તે જ રીતે રહેલા છે. તે પર્વતનું ‘રથાવર્ત’ એ પ્રમાણે નામ થયું. આર્યવજ્રસ્વામી સાથે અર્ધનારાયસંઘયણ અને દશ પૂર્વો નાશ પામ્યા.
- 15 આ બાજુ તે વજ્રસેન શિષ્ય, કે જેમને આદેશ આપી મોકલી દીધા હતા. તેઓ વિહાર કરતા-કરતા સોપારકનગરે આવ્યા. ત્યાં તત્વોને જાણનારી ઇશ્વરીનામે શ્રાવિકા હતી. તે વિચારે છે કે “ખાવા માટે એક દાણો નથી તો હવે કેવી રીતે જીવીશું ?” એમ વિચારી તેણીએ તે દિવસે

- 20 લાખમૂલ્યવાળું અન્ન રાંધ્યું અને વિચાર્યું કે-“અત્યાર સુધી અમે સર્વકાળ ઠાઠમાઠ સાથે જીવ્યા, હવે ભિક્ષાવડે આજીવિકા શી રીતે કરીએ, (દેહબલિયા઼=ભિક્ષાવડે) અને ખાવા માટે કશું નથી, તેથી આ લાખમૂલ્યથી બનાવેલ અન્નમાં વિષ નાંખીને તેને ખાઈને નખસ્કાર સહિત દેહત્યાગ કરીએ.” અન્ન તૈયાર કર્યું. પરંતુ હજુ તેમાં વિષ નાંખ્યું નહોતું એવામાં વજ્રસેન સાધુ કરતાં-

૮૧. અપ્રીતિકાવગ્રહ ઇતિ, તત્ર ચાખ્યાસેઽન્યો ગિરિસ્તં ગતાઃ, તત્ર દેવતાયાઃ કાયોત્સર્ગઃ કૃતઃ, સાઽઽગત્ય ભણતિ-અહો મમાનુગ્રહઃ, તિષ્ઠત, તત્ર સમાધિના કાલગતાઃ, તતઃ ઇન્દ્રેણ રથેન વન્દિતાઃ પ્રદક્ષિણીકુર્વતા, તરુવરત્તણગહનાનિ નતપાશ્વાનિ કૃતાનિ, તાન્યદ્યાપિ તથૈવ સન્તિ, તસ્ય ચ પર્વતસ્ય સ્થાવર્ત ઇતિ નામ જાતમ્ । તસ્મિન્ન ભગવતિ અર્ધનારાયસંઘનનં દશ પૂર્વાણિ ચ વ્યુચ્છિજ્ઞાનિ (દશમં પૂર્વં ચ વ્યુચ્છિત્રં) । સ ચ વજ્રસેનો યઃ પ્રેષિતઃ પ્રેષયા સ ભ્રામ્યન્ સોપારકં પ્રાપ્તઃ, તત્ર ચ શ્રાવિકા અભિગતા (અભિગતજીવાજીવા) ઈશ્વરી, સા ચિન્તયતિ-કથં જીવિષ્યામઃ?, પ્રતિક્રિયા (આધારો) નાસ્તિ, તદા શતસહસ્ત્રેણ તદિવસે ભક્તં નિષ્પાદિતં, ચિન્તિતમ્-અન્ન વયં સર્વકાલમૂર્જિતં જીવિતાઃ, મેદાનીં અત્રૈવ દેહબલિકયા વૃત્તિં કલ્પયામઃ, નાસ્તિ આધારસ્તતોઽન્ન શતસહસ્ત્રનિષ્પન્ને વિષં ક્ષિપ્ત્વા જિમિત્વા સનમસ્કારાઃ કાલં કુર્મઃ, તત્ત્વ સજ્જિતં, નૈવ તાવદ્વિષેણ સંયુજ્યતે, સ ચ સાધુર્હિણ્ડમાનઃ સંપ્રાપ્તઃ,

૮૨ તાહે સા હઠતુટ્ટા તં સાહું તેણ પરમળેણ પડિલાભેતિ, તં ચ પરમત્થં સાહઇ, સો સાહૂ ભણઇ--મા ભક્તં પચ્ચક્કાહ, અહં વઙ્ગસામિણા ભણિઓ--જયા તુમં સતસહસ્સનિપ્પણં ભિક્કં લહિહિસિ તતો પપ્પે ચેવ સુભિક્કં ભવિસ્સઇ, તાહે પવ્વઇસ્સહ, તાહે સા વારિયા ઠિતા । ઇઓ ય તદ્દિવસં ચેવ વાહળેહિં તંદુલા આણિતા, તાહે પડિક્કઓ જાતો, સો સાહૂ તત્થેવ ઠિતો, સુભિક્કં જાતં, તાણિ સાવયાણિ તસ્સંતિએ પવ્વઇયાણિ, તતો વઙ્ગસામિતસ્સ પડપ્પયં જાયં વંસો અવઢ્ઠિઓ । ઇતો ય અજ્જ- 5 રક્કિએહિં દસપુરં ગંતૂણ સવ્વો સયણવગ્ગો પવ્વાવિતો માતા ભગિણીઓ, જો સો તસ્સ ચંતઓ સોઽવિ તેસિં અણુણેણ તેહિં ચેવ સમં અચ્છઇ, ન પુણ લિંગં ગિણહઇ લજ્જાએ, કિહ સમણો પવ્વઇસ્સં ?, એથ મમ ધૂતાઓ સુણહાતો નત્તુઇઓ ય, કિહ તાસિં પુરઓ નગ્ગઓ અચ્છિસ્સં ?,

કરતાં તે ઘરમાં આવી પહોંચ્યા. તેથી અત્યંત આનંદિત થયેલી તે શ્રાવિકા તે પરમાત્મ (ખીર) સાધુને વહોરાવે છે અને તે પરમાર્થને (અર્થાત્ પોતાની મૃત્યુ પામવાની ઈચ્છાને) કહે છે. તે 10 સાધુ કહે છે— તમે અનશન સ્વીકારો નહીં કારણ કે મને વજ્રસ્વામીએ કહ્યું હતું કે જ્યારે તમને લાભમૂલ્યવાળી ભિક્ષા પ્રાપ્ત થશે ત્યારે (બીજા દિવસના) પ્રભાતે જ સુભિક્ષ થશે. (તેથી તમારે મૃત્યુ પામવાની જરૂર નથી પરંતુ) સુકાળ થાય ત્યારે તમે દીક્ષા ગ્રહણ કરજો.” આ પ્રમાણે કહીને તે શ્રાવિકાને વિષભક્ષણથી અટકાવી.

આ બાજુ તે જ દિવસે વાહનોદ્વારા ચોખા લાવવામાં આવ્યા. ત્યારે પ્રતિકાર (અર્થાત્ દુષ્કાળને 15 દૂર કરવાનો ઉપાય) થયો. તે સાધુ ત્યાં જ રહ્યા. સુકાળ થયો. તે શ્રાવિકાએ સાધુ પાસે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. તેથી વજ્રસ્વામીને શિષ્યપરંપરા પ્રાપ્ત થઈ (પડપ્પયં=પ્રપૌત્રિક=શિષ્યપરંપરા), વંશ આગળ ચાલ્યો.

બીજી બાજુ આર્ચરક્ષિતમુનિએ દસપુર જઈને માતા-બહેનાદિ સર્વ સ્વજનવર્ગને દીક્ષા આપી. જે તેમના પિતા હતા તે પણ સ્વજનોના અનુરાગને કારણે તેઓ સાથે જ રહે છે, પરંતુ લજ્જાને 20 કારણે સાધુવેષને ધારણ કરતા નહોતા, તે વિચારતા કે, “કેવી રીતે હું શ્રમણ થાઉં ? અહીં મારી દીકરીઓ, પુત્રવધૂઓ અને પૌત્રીઓ છે તેઓ સામે કેવી રીતે નગ્ન રહીશ ?” આચાર્ય તેમને

૮૨. તદા સા હઠતુટ્ટા તં સાહું તેન પરમાત્તેન પ્રતિલાભયતિ, તં ચ પરમાર્થ સાધયતિ, સ સાધુર્ભણતિ--મા ભક્તં પ્રત્યાચ્છાસિદ્ધ, અહં વજ્રસ્વામિના ભણિતઃ--યદા ત્વં શતસહસ્વનિષ્પન્નાં ભિક્ષાં લપ્સ્યસે તતઃ પ્રભાત એવ સુભિક્ષં ભવિષ્યતિ, તદા પ્રવ્રજિષ્યથ, તદા સા વારિતા સ્થિતા । ઇતશ્ચ તદ્દિવસ 25 એવ પ્રવ્રહ્મણેસ્તન્દુલા આનીતાઃ, તદાઽઽધારો જાતઃ, સ સાધુસ્તત્રૈવ સ્થિતઃ, સુભિક્ષં જાતં, તે સર્વે શ્રાવકાઃ તસ્યાન્તિકે પ્રવ્રજિતાઃ, તતો વજ્રસ્વામિનઃ પદોત્પતનં જાતં વંશોઽવસ્થિતઃ । ઇતશ્ચાર્યરક્ષિતૈર્દશપુરં ગત્વા સર્વઃ સ્વજનવર્ગઃ પ્રવ્રાજિતઃ માતા ભગિન્યો, યસ્તસ્ય સ પિતા સોઽપ્યનુરાગેણ તેષાં તૈઃ સમમેવ તિષ્ઠતિ, ન પુનર્લિઙ્ગં ગૃહ્ણતિ લજ્જયા, કથં શ્રમણઃ પ્રવ્રજિષ્યામિ ?, અત્ર મમ દુહિતરઃ સ્તુષા નમારશ્ચ, કથં તાસાં પુરતો નમનઃ સ્થાસ્યામિ,

- આયરિયા ય તં બહુસો ૨ ભળંતિ-પવ્વયસુ, સો ભળં-જઇ સમં જુયલેણં કુંડિયાએ છત્તણં
 ઉવાહણેહિં જોત્તોવડ્ડણં ય તો પવ્વયામિ, આમંતિ પડિસ્સુતં, પવ્વડ્ડઓ, સો પુણ ચરણકરણસજ્જાયાં
 અણુયત્તંતેહિં ગેણહાવિત્ત્વોત્તિ, તતો સો કડિપટ્ટગચ્છત્તવાણહકુંડિયબંધસુત્તાણિ ન મુયડ્ડ, સેસં સવ્વં
 પરિહરડ્ડ! અણ્ણયા ચેડ્ડયવંદયા ગયા, આયરિએહિં પુવ્વં ચેડ્ડસ્સાણિ ગહિયાણિ ભળંતિ-સવ્વે વંદામો
- 5 છત્તડ્ડલ્લં મોત્તું, તાહે સો ચિંતેડ્ડ-એતે મમ પુત્તા નતુગા ય વંદિજ્જંતિ અહં કીસ ન વંદિજ્જામિ ?,
 તતો સો ભળં-અહં કિં ન પવ્વડ્ડઓ ?, તાણિ ભળંતિ-કુતો પવ્વડ્ડયાણ છત્તયાણિ ભવંતિ ?,
 તાહે સો ચિંતેડ્ડ-એતાણિ વિ મમં પડિચોદેતિ, તા છટ્ઠેમિ, તાહે પુત્તં ભળં-અલાહિ, પુત્તા !
 છત્તણ, તાહે સો ભળંતિ-અલાહિ, જાહે ઊંહં હોહિતિ તાહે કપ્પો ઉવરિં કીરહિતિ, તતો પુણો
 ભળંતિ-મોત્તૂણ કુંડડલ્લં, તાહે પુત્તેણ ભળિઓ-મત્તણ ચેવ સન્નાભૂમિ ગમ્મડ્ડ, એવં જન્નોવડ્ડયંપિ
- 10 વારંવાર દીક્ષા લેવા પ્રેરણા કરે છે. ત્યારે તેઓ કહે છે કે “જો મને ⁽¹⁾વૈશ્વયુગલની (પેસ અને
 ધોતીયાની) સાથે કુંડીની, માથે છત્રની, પગમાં જોડાની અને જનોઈની છૂટ આપતા હો, તો
 હું દીક્ષા લઉં.” આચાર્યે “હા” પાડવાદ્વારા વાત સ્વીકારી. અને “તેમને અનુવર્તન (અનુકૂળવર્તન)
 દ્વારા ચરણકરણ તથા સ્વાધ્યાય ગ્રહણ કરાવાશે.” એમ વિચારી પિતાને દીક્ષા આપી. આમ, પિતાએ
 ધોતી, છત્ર, જોડા, કુંડી અને જનોઈ ન મૂકી શેષ સર્વ છોડી દીધું. એકવાર સાધુઓ ચૈત્ય જુહારવા
- 15 ગયા. તે પહેલા આચાર્યવડે શીખવાડાયેલા બાળકો કહે છે કે-અમે છત્રધારી સિવાય સર્વને વંદન
 કરીએ છીએ.

ત્યારે પિતા વિચારે છે કે, “આ બધા મારા પુત્ર અને પૌત્રને વંદન કરે છે, મને કેમ વંદન
 કરતા નથી?” એટલે તે બાળકોને કહે છે-“અરે ! શું હું સાધુ નથી?” બાળકો કહે છે-“સાધુઓને
 છત્ર ક્યાંથી હોય ?” તે વિચારે છે કે-“આ લોકો પણ મારો તિરસ્કાર કરે છે, તો હું છત્રને

20 છોડી દઉં” એમ વિચારી પુત્રને કહે છે-“હે પુત્ર ! છત્રને હું છોડું છું.” પુત્ર કહે છે-“છોડો-
 છોડો, જ્યારે તડકો લાગે ત્યારે તમારા માથે કામળી ઓઢજો.” તે બાળકે ફરી બોલે છે-
 “કુંડીધારીને છોડી અમે વંદન કરીશું.” (અહીં પણ પૂર્વની જેમ પિતા પુત્રને કુંડી છોડવાની વાત

૮૩. આચાર્યાશ્ચ તં બહુશો ૨ ભળન્તિ-પ્રવ્રજ, સ ભળન્તિ-યદિ સમં યુગલેન કુણ્ડિકયા
 છત્રકેણોપાનદ્વયાં યજ્ઞોપવીતેન ચ તદા પ્રવ્રજામિ, ઓમિતિ પ્રતિશ્રુતં, પ્રવ્રજિતઃ, સ પુનઃશ્રવણકરણ-
 25 સ્વાધ્યાયામનુવર્તયદ્ધિપ્રાહ્યિતવ્ય્વ્યંતિ, તતઃ સ કટીપટ્ટકચ્છત્રોપાનત્કુણ્ડિકાબ્રહ્મસૂત્રાણિ ન મુચ્ચન્તિ, શેષં
 સર્વં પરિહરતિ । અન્યદા ચૈત્યવન્દકા ગતાઃ, આચાર્યૈઃ પૂર્વં ડિમ્બરૂપાણિ ગ્રાહિતાનિ ભળન્તિ-સર્વાન્ વન્દામહે
 છત્રિણં મુક્ત્વા, તદા સ ચિન્તયન્તિ-એતે મમ પુત્રા નતારશ્ચ વન્દન્તે અહં કથં ન વન્દે ?, તતઃ સ ભળન્તિ
 - અહં કિં ન પ્રવ્રજિતઃ ?, તાનિ ભળન્તિ-કુતઃ પ્રવ્રજિતાનાં છત્રાણિ ભવેયુઃ ?, તદા સ ચિન્તયન્તિ-
 એતાન્યપિ માં પ્રતિ નોદયન્તિ, તતસ્ત્યજામિ, તદા પુત્રં ભળન્તિ-અલં પુત્ર ! છત્રેણ, તદા સ ભળન્તિ-અલં,
 30 યદોષ્ઠાં ભવિષ્યતિ તદા કલ્પ્ય ઉપરિ કરિષ્યતે, તતઃ પુનર્ભળન્તિ-મુક્ત્વા કુણ્ડિકાવન્તં, તદા પુત્રેણ
 ભળન્તિઃ-માત્રકેણૈવસંજ્ઞાભૂમિ ગમ્યતે, એવં યજ્ઞોપવીતમપિ

મુયડ, આયરિયા ભળંતિ—કો વા અમે ન યાળડ જહા બંભળા ?, એવં તેળ તાણિ સવ્વાણિ મુક્કાણિ, પચ્છ તાણિ ભળંતિ—સવ્વે વંદામો મોત્તૂળ કડિપટ્ટકલ્લં, તાહે સો ભળડ—સહ અજ્જ-યપજ્જાઈ માં વંદહ, અળ્લો વંદિહિતિ મમં, ન મુયડ કડિપટ્ટયં । તત્થં ય સાહુ ભત્તપચ્ચક્કાતો, તતો કડિપટ્ટયવોસિરણદુયાએ આયરિયા વળ્લંતિ—એયં મડયં જો વહડ તસ્સ મહલ્લં ફલં ભવતિ, પૂવ્વં ચ સાહુ સળ્લિણાણ્ણા ચેવ ભળંતિ—અમે એતં વહામો, તતો આયરિયસયળવળ્લો ભળડ— 5 અમે વહામો, તે ભળડંતા આયરિયસગાસં પત્તા, આયરિઈ ભળિયા—અમં સયળવળ્લો કિં મા નિજ્જસં પાવડ ?, તુંહે ચેવ ભળહ—અમે વહામો, તાહે સો થેરો ભળડ—કિં એથ પુત્તા ! બહુયા નિજ્જસં ?, આયરિયા ભળંતિ—આમંતિ, તતો સો ભળડ—અહં વહામિ, આયરિયા ભળંતિ—એથ ઉવસમ્મા કરે છે ત્યારે) પુત્ર પિતાને કહે છે કે—“માત્રક લઈને સંજ્ઞાભૂમિ જવાય.” આ પ્રમાણે પિતા પાસેથી જનોઈ પણ છોડાવે છે. આચાર્ય પિતાને કહે છે કે “આપણે બ્રાહ્મણ છીએ એવું કોણ નથી જાણતું?” 10 (અર્થાત્ બધા જાણે જ છે તેથી તમારે બ્રાહ્મણત્વસૂચક ચિહ્નો રાખવાની જરૂર નથી.) આ પ્રમાણે સમજાવતા પિતાએ બધી જ વસ્તુ છોડી દીધી.

પછી બાળકો બોલે છે કે—“ધોતીયાવાળાને છોડી સર્વને અમે વંદીશું.” ત્યારે પિતા કહે છે—“પિતા-દાદા સાથે ભલે તમે મને વંદન ન કરો (અર્થાત્ સ્વર્ગમાં ગયેલ પૂર્વજો કે તમે ભલે મને વંદન ન કરો) બીજા મને વંદન કરશે. આ ધોતી હું છોડવાનો નથી.” એકવાર તે ગચ્છમાં 15 સાધુએ અનશન કર્યું. (તેનો કાળધર્મ થતાં, શરીરની મહાપારિક્ષાવશિષ્ટા વિધિ કરવા માટે લઈ જવાના હતા ત્યારે) ધોતીયાને છોડાવવા માટે આચાર્ય સર્વસાધુઓને કહે છે કે—આ મૃતદેહને જે ઊંચકશે, તેને મોટું ફળ પ્રાપ્ત થશે.” પહેલા સંકેત અપાયેલા સાધુઓ કહેવા લાગ્યા કે—“અમે ઊંચકશું.”

આ જોઈ આચાર્યનો સ્વજનવર્ગ કહેવા લાગ્યો કે—“અમે ઊંચકશું.” પરસ્પર ઝઘડતા તેઓ 20 આચાર્ય પાસે આવ્યા. ત્યારે આચાર્યે કહ્યું—“મારો સ્વજનવર્ગ શા માટે નિર્જરા ન પામે ?” (એમ કહી સ્વજનવર્ગને કહ્યું કે) તમે જ કહો—“અમે ઊંચકશું.” ત્યારે તે પિતા પૂછે છે—“હે પુત્ર ! શું ખરેખર આમાં ઘણી નિર્જરા થાય ?” આચાર્યે હા પાડી. તેથી પિતા કહે છે—“તો હું ઊંચકીશ.”

૮૪. મુચ્છતિ, આચાર્યા ભળન્તિ કો વાડસ્માન્ન જાન્નાતિ યથા બ્રાહ્મણા (ઇતિ), એવં તેન તાણિ સર્વાણિ મુક્કાણિ, પશ્ચાન્નાણિ ભળન્તિ—સર્વાન્ વંદામહે મુક્ત્વા કટીપટ્ટકવન્તં, તદા સ ભળન્તિ—સહ 25 પિતૃપિતામહેર્મા વન્દિહ્યતે માં, ન મુચ્છતિ કટીપટ્ટં । તત્ર ચ સાધુઃ પ્રત્યાહ્યાતભક્તઃ, તતઃ કટીપટ્ટકવ્યુત્સર્જનાયાચાર્યા વર્ણયન્તિ—એતન્મુતકં યો વહતિ તસ્ય મહત્ફલં ભવતિ, પૂર્વં ચ સાધવઃ સંજિતા એવ ભળન્તિ—વયમેતદ્ વહામઃ, તત આચાર્યસ્વજનવર્ગો ભળન્તિ—વયં વહામઃ, તે કલહાયમાના આચાર્યસંકાશં પ્રાપ્તાઃ, આચાર્યૈર્ભળિતાઃ—અસ્માકં સ્વજનવર્ગઃ કિં મા નિર્જરાં પ્રાપ્ત ? , યૂયમેવ ભળન્તિ—વયં વહામઃ, તદા સ સ્થવિરો ભળન્તિ—કિમત્ર પુત્ર ! બહ્વી નિર્જરા ?, આચાર્યા ભળન્તિ—ઓમિતિ, તતઃ 30 સ ભળન્તિ—અહં વહામિ, આચાર્યા ભળન્તિ—અત્રોપસર્ગા

ઉપ્પજ્જંતિ, ચેટરૂવાણિ નર્ગેતિ, જઇ તરસિ અહિયાસેઠં તો વહાહિ, અહ નાહિયાસિહિ તાહે અમ્હ ન સુંદરં હોઝ, સો ભળઇ-અહિયાસેસં, જાહે સો ઝક્ષિત્તો તાહે તસ્સ મગ્ગતો પવ્વડ્યા ડહિયા ।

- તાહે યુગ્ગા ભળંતિ-મુયહ કહિપટ્ટયં, સો મોત્તૂણ પુસ્તો કતો દોરેણ બદ્ધો, તાહે સો લજ્જંતો તં વહઇ, મગ્ગતો મમ સુણહાદી પેચ્છંતિ, એવં તેણ ઝવસમ્મો ડહિતો અહિતાસેતવ્વોત્તિ
- 5 કાકુણ વૂદો, પચ્છા આગતો તહેવ, તાહે આયરિયા ભળંતિ-કિં રંતં ! ઇમં ?, સો ભળઇ-ઝવસમ્મો ડહિઓ, આયરિયા ભળંતિ-આણેહ સાડયં, તાહે ભળઇ-કિં એથ સાડણ ? , દિટ્ઠં જં દિટ્ઠવ્વં, ચોલપટ્ટઓ ચેવ ભવઝ, એવં તા સો ચોલપટ્ટયં ગિણહાવિતો । પચ્છ ભિક્કવં ન હિંડઝ, તાહે આયરિયા ચિંતેતિ - એસ જઇ ભિક્કવં ન હિંડઝ તો કો જાણઝ કયાદિ કિંચિ ભવેજ્જ ? ,

- આચાર્ય કહે છે-“આમાં ઉપસર્ગો ઉત્પન્ન થશે, બાળકો નગ્ન કરશે તેથી જો સહન કરવાની તૈયારી હોય તો ઊંચકો, વળી જો સહન નહીં કરશો તો મારું સુંદર નહીં થાય” (અર્થાત્ મારી ઉપર આફત આવશે.) પિતાએ કહ્યું-“હું સહન કરીશ.” જ્યારે પિતાએ મડદું ઊંચક્યું ત્યારે તેની પાછળ સાધુઓ ઊભા થયા. ત્યાં રહેલા બાળકોએ કહ્યું-“ધોતીયું ઉતારી દો” (તેઓ માનતા નથી તેથી બાળકો તેમનું ધોતીયું ખેંચી લે છે તે સમયે બીજો સાધુ ધોતીયાને) આગળ કરીને પિતાને કંદોરાવડે ધોતીયું બાંધી દે છે. “પાછળ મારી પુત્રવધૂ વગેરે જુએ છે” એ પ્રમાણે લજ્જાને
- 15 પામતા તે મડદાને વહન કરે છે.

- આ પ્રમાણે “આવેલા ઉપસર્ગ સહન કરવા” એમ વિચારી મડદાને વહન કરે છે. પાછળથી એવી જ અવસ્થામાં (અર્થાત્ અધકચરું ધોતીયું બાંધેલ હોવાથી નગ્નપ્રાપ્ત: અવસ્થામાં) પિતા પાછા આવ્યા. તેથી આચાર્ય પૂછે છે-“હે પિતા ! આ શું ?” તેમણે કહ્યું-“ઉપસર્ગ થયો.” આચાર્યે કહ્યું-“અરે ! જલદી ધોતીયું લાવો” ત્યારે પિતાએ કહ્યું-“હવે ધોતીયું શું કરવાનું ?” જે જોવા
- 20 જેવું હતું તે જોવાઈ ગયું, હવે ચોલપટ્ટો જ લાવો. આ પ્રમાણે આચાર્યે પિતાને ચોલપટ્ટો પહેરાવ્યો. તે પિતા ભિક્ષા લેવા જતા નથી. તેથી આચાર્ય વિચારે છે કે-“જો આ ભિક્ષા લેવા જશે નહીં તો કોણ જાણે ક્યારેક કંઈક થાય? (અર્થાત્ અત્યારે સાધુઓ લાવી આપશે, પણ ક્યારેક કોઈ

૮૫. ઉત્પદ્યન્તે, ચેટરૂપાણિ નગ્નયન્તિ, યદિ શવ્વનોવ્વધ્યાસિતું તદા વહ, અથ નાધ્યાસયસિ તદા અસ્માકં ન સુંદરં ભવતિ, સ ભળતિ-અધ્યાસિધ્વે, યદા સ ઝક્ષિમસ્તદા તસ્ય પૃષ્ઠ: પ્રવ્રજિતા ઊત્થિતા:, તદા સુક્કા ભળન્તિ-મુચ્છ કટીપટ્ટં, સ મુક્ત્વા પુસ્ત: કૃત: દવરકેન બદ્ધ:, તદા સ લજ્જન્ તં વહતિ, પૃષ્ઠતો મમ સુણદ્ધા: પશ્યન્તિ, એવં તેનોપસર્ગ ઊત્થિતોઽધ્યાસિતવ્ય ઇતિકૃત્વા વ્યૂઢમ્, પશ્ચાત્ આગતસ્તથૈવ, તદા આચાર્યા ભળન્તિ-કિં વૂદ્ધ ! ઇદં ?, સ ભળતિ-ઉપસર્ગ ઊત્થિત:, આચાર્યા ભળન્તિ-આનય શાટકં, તદા ભળતિ-કિમત્ર શાટકેન ?, દટ્ઠં યદ્ દટ્ઠવ્વં, ચોલપટ્ટ એવ ભવતુ, એવં તાવત્સ ચોલપટ્ટકં ગ્રાહિત: । પશ્ચાત્ ભિક્ષાં ન હિણ્ડતે, તદા આચાર્યાશ્ચિન્તયન્તિ-એષ યદિ ભિક્ષાં ન હિણ્ડતે તદા કો જાનાતિ
- 30 કદાચિત્ કિંચિત્ ભવેત્ ? ,

પૅચ્છ એકલ્લઓ કિં કાહિતિ ?, અવિ ય—એસો નિજ્જરં પાવેયવ્વો, તો તહા કીરડ જહ ભિક્કવં હિંડઇ, એવં ચેવ આયવેયાવચ્ચં, પચ્છા પરવેયાવચ્ચંપિ કાહિતિ, તતોડ્ડણેણ સવ્વે સાહૂણો અપ્પસાગારિયં ભણિયા—અહં વચ્ચામિ, તુમ્હે એક્કલ્લયા સમુદિસેજ્જાહ પુરતો ચંતસ્સ, તેહિં પડિસ્સુતં, તતો આયરિયા ભણંતિ—તુભ્ભે સમ્મં વડ્ડેજ્જહ ચંતસ્સ અહં ગામં વચ્ચામિત્તિ, ગતા આયરિયા, તેડ્ડવિ ભિક્કવં હિંડેઠ્ઠણ સવ્વે એગલ્લયા સમુદિસંતિ, સો ચિંતેઇ—મમ એસ દાહિતિ, ઇમો દાહિ, એક્કોવિ 5 તસ્સ ન દેઇ, અણ્ણો દાહિતિ, એસ વરાઓ કિં લભઇ ?, અણ્ણો દાહિતિ, એવં તસ્સ ન કેણઇ કિંચિવિ દિત્તં, તાહે આસુરુત્તો ન કિંચિવિ આલવેઇ, ચિંતેઇ—કલ્લં તાવ એડ પુત્તો મમ, તો પેક્કલ્લ એજ જં પાવેમિ, તાહે *બીયદિવસે આગતા, આયરિયા ભણંતિ—કિહ ચિંત્તા ! વઠ્ઠિયં મ્હે ?,

નહીં લાવી આપે તો શું થશે ?) પાંછળથી એકલા પડેલા શું કરશે ? અને બીજું એ કે તે નિર્જરા પમાડવા યોગ્ય છે. (અર્થાત્ ભિક્ષા લેવા જશે તો નિર્જરાની પણ પ્રાપ્તિ થશે.) તેથી એવું કરાય 10 કે જેથી તે ભિક્ષા લેવા જાય અને આ રીતે આત્મવૈયાવચ્ચ કરશે તો પછીથી બીજાની સેવા પણ કરશે.” તેથી આચાર્યે સર્વ સાધુઓને એકાંતમાં કહ્યું—“હું જાઉં છું તમારે પિતાની સામે પોતપોતાની ગોયરી લાવી એકલા વાપરવી.”

સાધુઓએ વાત સ્વીકારી. ત્યાર પછી બધાને ભેગા કરી કહ્યું કે—“હું અન્ય ગામે જાઉં છું. તમારે વૃદ્ધની સાથે સારી રીતે વર્તવું.” આચાર્ય નીકળી ગયા. સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવી 15 એકલા-એકલા વાપરી લે છે. વૃદ્ધ વિચારે છે કે “આ મને આપશે, આ મને આપશે.” પરંતુ એક પણ સાધુ તેમને ભોજન આપતા નથી. (આ સાધુ આપતો નથી તેથી) આ બિચારાને શું મળે ? બીજો આપશે (એમ વિચારી રાહ જુએ છે. પરંતુ) કોઈ સાધુ કંઈ આપતા નથી. તે સમયે ગુસ્સે થયેલ તે કશું બોલતા નથી અને વિચારે છે કે—“આવતીકાલે મારા દીકરાને આવવા દો, પછી જુઓ આ લોકોની હું કેવી ખબર લઉં છું.” બીજા દિવસે આચાર્ય આવ્યા. આચાર્ય પૂછે 20 છે—“હે પિતા ! કેમ આ લોકોએ તમારી સંભાળ રાખીને ?” ત્યારે તે કહે છે—“હે પુત્ર ! જો તું હોત નહીં તો હું એક દિવસ પણ જીવતો ન હોત, જે બીજા આ મારા પુત્ર અને પૌત્રો છે

૮૬. પશ્ચાદેકાકી કિં કરિષ્યતિ ?, અપિ ચ —એષ નિર્જરાં પ્રાપયિતવ્યસ્તતસ્તથા ક્રિયતાં યથા ભિક્ષાં હિણ્ડતે, એવમેવાત્મવૈયાવૃત્ત્યં, પશ્ચાત્પસ્વૈયાવૃત્ત્યમપિ કરિષ્યતિ, તતોડ્ડેણ સર્વે સાધવોડ્ડણસાગારિકં ભણિતાઃ—અહં વ્રજામિ યૂયમેકાકિનઃ સમુદિશોત પુરતઃ પિતુઃ, તૈઃ પ્રતિશ્રુતં, તત આચાર્યા ભણન્તિ—યૂયં 25 સમ્યક્ વૃદ્ધસ્ય વર્તિતાધ્વે અહં ગ્રામં વ્રજામીતિ, ગતા આચાર્યાઃ, તેડ્ડપિ ભિક્ષાં હિણ્ડિત્વા સર્વે એકાકિનઃ સમુદિશન્તિ, સ ચિન્તયતિ — મહામેષ દાસ્યતિ અયં દાસ્યતિ, એકોડ્ડપિ તસ્મૈ ન દદાતિ, અન્યો દાસ્યતિ એષ વરાકઃ કિં લભતે ?, અન્યો દાસ્યતિ, એવં તસ્મૈ ન કેનચિત્કિંચિદપિ દત્તં, તદા ક્રુદ્ધો ન કિંચિદપ્યાલપતિ, ચિન્તયતિ—કલ્પ્યે તાવદાયાતુ પુત્રો મમ, તર્હિં પ્રેક્ષધ્વમેતાન્ યત્પ્રાપયામિ, તદા દ્વિતીયદિવસે આગતાઃ, આચાર્યા ભણન્તિ—કથં પિતૃવૃત્તં તવ ?, ★ અત્રદિવસે

- તાહે ભળાઈ-પુત્ર ! જડ તુમં ન હોતો તોજહં એકંપિ દિવસં ન જીવંતો, એતેવિ જે અણો મમ પુત્રા નત્તુગા ય તેડવિ ન કિંચિ દિન્તિ, તાહે તે આચરિણ તત્સમઘ્નં અંબાડિયા, તેવિય અબ્બુવગયા, તાહે આચરિયા ભળંતિ-આળેહ ભાયણાણિ જાડહં અપ્પણા યત્તસ પારણયં આળેમિ, તાહે સો યંતો ચિંતેડ-કહ મમ પુત્તો હિંડડ ? , લોગપ્પગાસો ન કયાઈ હિંડિયપુલ્લો, ભળાઈ-અહં
- 5 ચેવ હિંડામિ, તાહે સો અપ્પણા યંતો નિગ્ગતો, સો ય પુણ લલ્લિસંપુણ્ણો ચિરાવિ ગિહથત્તણે, સો ય અહિંડંતો ન યાળાઈ-કતો દારં વા અવદારં વા, તતો સો એગં ઘરં અવદારેણ અતિગતો, તથ તદિવસં પગતં વત્તેલ્લયં, તથ ઘરસામિણા ભળિતો-કતો અવદારેણ પલ્લવિયઓ અડિયઓ ? , યંતેણ ભળિતો-સિરીએ આયંતીએ કઓ દારં વા અવદારં વા ? , યતો અતીતિ તતો સુંદરા, ગિહસામિણા ભળિયં-દેહ સે ભિક્કં, તથ લલ્લુગા લલ્લા બત્તીસં, સો તે ઘેત્તૂણ આગતો, આલોડિયં અળેણ,
- 10 તે પણ મને કશું આપતા નથી.” આ સાંભળી આચાર્ય વૃદ્ધની સામે સર્વસાધુઓને ઠપકો આપ્યો. તેઓએ પણ કબુલ કર્યું. તેથી આચાર્ય કહે છે કે-“લાવો પાત્રા, હું જાતે જ મારા પિતાના પારણા માટે ગોચરી લેવા જાઉં.” ત્યારે વૃદ્ધ વિચારે છે કે-“મારો પુત્ર કેવી રીતે ગોચરી લેવા જશે ? લોકમાં પ્રકાશકરનારો તે ક્યારેય ભિક્ષા માટે ફર્યો નથી.” આમ વિચારી તે કહે છે-“હું જ લેવા જાઉં.”
- 15 ત્યારે તે વૃદ્ધ જાતે ગોચરી લેવા નીકળ્યા. તે પહેલા પણ ગૃહસ્થપણામાં લલ્લિસંપણ (ધનવાન) હતા અને સાધુપણામાં પણ ક્યારેય ગોચરી લેવા ગયા ન હોવાથી જાણતા નથી કે “કયો મુખ્ય દરવાજો કે કયો પાછળનો દરવાજો છે.” તેથી તે એક ધરમાં પાછળના દરવાજે પ્રવેશ્યા. ત્યાં તે દિવસે પ્રસંગ હતો. તેથી ગૃહસ્વામીએ કહ્યું-“સાધુ ! શા માટે પાછળના દરવાજેથી આવ્યો ?” વૃદ્ધે કહ્યું-“ધરમાં પ્રવેશતી લક્ષ્મી માટે વળી કયું આગળનું દ્વાર કે કયું
- 20 પાછળનું દ્વાર ? જ્યાંથી પ્રવેશે ત્યાંથી સુંદર જ છે.” ગૃહસ્વામીએ કહ્યું-“આને ભિક્ષા આપો” ત્યાં બત્રીસ લાડવા તેને પ્રાપ્ત થયા. તે લઈને વૃદ્ધ પાછો ફર્યો. તેણે આંલોચના (જે ઘટના બની તેની વાત) કરી. પછીથી આચાર્યે કહ્યું-“(મ)તમને પરંપરાએ તમારા વંશના વ્યવસ્થાપક

૮૭. તદા ભળતિ-પુત્ર ! યદિ ત્વં નાભવિષ્યત્તદ્યહમેકમપિ દિવસં નાજીવિષ્યમેતેડપિ યેડન્યે મમ પુત્રા નમારશ્ચ તેડપિ ન કિંચિદ્દદતિ, તદા તે આચાર્યેણ તત્સમઘ્નં નિર્ભત્સિતાઃ, તેડપ્યભ્યુપગતવન્તઃ, તદા
- 25 આચાર્યા ભળન્તિ-આનયત પાત્રાણિ યાવદહમાત્મના પિતુઃ પારણમાનયામિ, તદા સ વૃદ્ધશ્ચિન્તયતિ-કથં મમ પુત્રો હિણ્ડેત ? , લોકપ્રકાશો ન કદાચિત્ હિણ્ડિતપૂર્વઃ, ભળતિ-અહમેવ હિણ્ડે, તદા સ આત્મના વૃદ્ધો નિર્ગતઃ, સ ચ પુનર્લલ્લિસંપૂર્ણઃ ચિરાદપિ ગૃહસ્થત્વે, સ ચાહિણ્ડમાનો ન જાનાતિ-કુતો દ્વારં વાડપદ્ધારં વા ? , તતઃ સ એકં ગૃહમપદ્ધારેણાતિગતઃ, તત્ર તદિવસે પ્રકૃતં વર્તતે, તત્ર ગૃહસ્વામિના ભળિતઃ-કુતોડપદ્ધારેણ પ્રવ્રજિત આયાતઃ, વૃદ્ધેન ભળિતઃ-શ્રિયા આયાન્યાઃ કુતો દ્વારં વા અપદ્ધારં વા, યત
- 30 આયાતિ તતઃ સુંદરા, ગૃહસ્વામિના ભળિતં-દેહિ અસ્મૈ ભિક્ષાં, તત્ર મોદકા લલ્લ્યા દ્વાત્રિશત્, સ તાન્ ગૃહીત્વાડગતઃ, આલોચિતમનેન,

“પછા આચરિયા ભણંતિ-તુજ્ઞં બત્તીસં સીસા હોહિતિ પરંપરેણ આવલિયાઠાવગા, તતો આચરિર્ઘિ
ભણિતા-જાહે તુભે કિંચિ રાઝલાતો લહહ વિસેસં તં કસ્સ દેહ ? , ભણહ-બંભણાણં, એવં ચેવ અમ્હ
સાહૂણો પૂયણિજ્જા, એતેસિં ચેવ એસ પઢમલાભો દિજ્જહ, સવ્વે સાહૂણ દિણ્ણા, તાહે પુણો અપ્પણો
અઠ્ઠાએ ઉત્તિણ્ણો, પછા અણેણ પરમત્તં ઘતમહુસંજુત્તં આણિતં, પછા સયં સમુદિદ્ધો, એવં
સો અપ્પણા ચેવ પહિંહિતો લલ્લિસંપુણ્ણો બહૂણં બાલદુલ્લભાણં આહારો જાતો । તત્થ ચ ગચ્છે 5
તિણ્ણિ પૂસમિત્તા-એગો દૂલ્લભિયાપૂસમિત્તો, એગો ઘયપુસસમિત્તો, એગો વત્થપુસસમિત્તો, જો દૂલ્લભિઓ
સો ઇરઓ, ઘયપૂસમિત્તો ઘતં ઉપ્પાદેતિ, તસ્સિમા લલ્લહી-દલ્લઓ ૪ દલ્લતો ઘતં ઉપ્પાદેયલ્લં,
લેત્તઓ ઉજ્જેણીએ, કાલતો જેદ્ધાસાદેસુ માસેસુ, ભાવતો એગા ધિજ્જાહિણિ ગુલ્લિણી, તીસે

એવા બત્તીસ શિશ્વો થશે.” ત્યારપછી આચાર્યે તે વૃદ્ધને કહ્યું-“જ્યારે તમને રાજકુળમાંથી
કંઈક વિશેષ (વસ્તુ) પ્રાપ્ત થતી ત્યારે, તમે તે વસ્તુ કોને આપતા હતા ?” વૃદ્ધે કહ્યું-“પ્રથમ 10
વખત મળેલી વસ્તુ બ્રાહ્મણોને આપી હતી.” ત્યારે આચાર્યે કહ્યું-“એ જ પ્રમાણે આપણા સાધુઓ
પણ પૂજનીય છે તેથી આ પ્રથમલાભ (ગોચરીમાં મળેલા બત્તીસ લાડવા) તે સાધુઓને જ
આપો.” વૃદ્ધે તે લાડવાઓ સર્વસાધુઓને આપ્યા. ત્યાર પછી ફરીથી પોતાના માટે ગોચરી
લેવા નીકળ્યા. ત્યાં તેમને ઘી અને સાકરથી સંયુક્ત એવી ખીર પ્રાપ્ત થઈ. તે લઈ ઉપાશ્રયે
આવ્યા. તે ખીર સ્વયં વાપરી.

આ પ્રમાણે પોતાના માટે ગોચરી લેવા નીકળતા લલ્લિસંપન્ન હોવાથી તેઓ ઘણાં બધાં બાળ-
દુર્બળ સાધુઓ માટે આધારરૂપ થયા. તે ગચ્છમાં ત્રણ પુષ્પમિત્ર હતા. એક દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર,
એક ધૃતપુષ્પમિત્ર અને એક વસ્ત્રપુષ્પમિત્ર. તેમાં જે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર હતો તે તીવ્ર યાદશક્તિવાળો
હતો. ધૃતપુષ્પમિત્ર ધીની પ્રાપ્તિ કરવામાં લલ્લિવાળો હતો. તેની દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવથી
આ પ્રમાણેની લલ્લિ હતી. તેમાં દ્રવ્યથી ધી પ્રાપ્ત કરવું, ક્ષેત્રથી ઉજ્જયિનીનગરીમાં, કાળથી જેઠ- 20
અષાઢ મહિનામાં, ભાવથી ગર્ભવતી બ્રાહ્મણી સ્ત્રી પાસે વહોરવું. એક બ્રાહ્મણની સ્ત્રીના પતિએ
થોડું-થોડું ભેગા કરતા-કરતા છ મહિને એક ઘડો ભરીને ધી ભેગું કર્યું કે “બાળકના જન્મ પછી

૮૮. પશ્ચાદાચાર્યા ભણન્તિ-યુષ્માકં દ્વાત્રિશ્ચિલ્લિયા ભવિષ્યન્તિ પરમ્પરેણાવલિકાસ્થાપકાઃ, તત
આચાર્યૈર્ભણિતાઃ-યદા યૂયં કચ્છિદ રાજકુલાત્ લભધ્વં વિશેષં તં કસ્મૈ દત્ત ? , ભણતિ-બાહ્યોણ્યઃ,
એવમેવાસ્માકં સાધવઃ પૂજનીયાઃ, એતેભ્ય એવૈષ પ્રથમલાભો દીક્ષતાં, સર્વે સાધુભ્યો દક્ષાઃ, તદા 25
પુનરાત્મનોર્ધાર્યોત્તીર્ણઃ, પશ્ચાદનેન પરમાત્તં ધૃતમધુસંયુક્તમાનીતં, પશ્ચાત્સ્વયં સમુદિદ્ધઃ, એવં સ આત્મનૈવ
પ્રહિણિતો લલ્લિસંપૂર્ણો બહૂનાં બાલદુર્બલાનામાધારો જાતઃ । તત્ર ચ ગચ્છે ત્રયઃ પુષ્પમિત્રાઃ-એકો
દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર, એકો ધૃતપુષ્પમિત્ર, એકો વસ્ત્રપુષ્પમિત્રઃ, યો દુર્બલિકઃ સ સ્મારકઃ, ધૃતપુષ્પમિત્રો
ધૃતમુત્પાદયતિ, તસ્યેયં લલ્લિઃ-દ્રવ્યતો ૪ દ્રવ્યતો ધૃતમુત્પાદયિતલ્લં ક્ષેત્રત ઉજ્જયિન્યાં કાલતો
જ્યેષ્ઠાષાઢયોર્માસયોઃ, ભાવત એકા ધિજ્જાતીયા ગુર્હી, તસ્યા

- મૈત્રુણા થોવં થોવં પિંડંતેણ છહિં માસેહિં વારસો ઘતસ્સ ઉપ્પાઇતો, વરં સે વિયાઇયાએ ઉવજુજ્જિહિતિત્તિ,
તેણ ચ જાઇયં, અત્રં નત્થિ, તંપિ સા હટ્ઠુટ્ઠા દિજ્જા, પરિમાણતો જત્તિયં ગચ્છસ્સ ઉવજુજ્જઇ,
સો ચ ણિતો ચેવ પુચ્છઇ-કસ્સ કિત્તિણં ઘણં કજ્જં ?, જત્તિયં ભળતિ તત્તિયં આણેઇ
। વત્થપુસ્સમિત્તસ્સ પુણ એસેવ લઢ્ઢી વત્થેસુ ઉપ્પાઇયવ્વણસુ, દવ્વતો વત્થં, ચેત્તતો વઙ્ગિસે મહુરા
5 વા, કાલતો વાસાસુ સીતકાલે વા, ભાવઓ જહા એકા કાવિ રંડા તીએ દુક્ખદુક્ખેણ છુહાએ
મરંતીએ કત્તિરુણ એક્કા પોત્તી વુણાવિયા કલ્લં નિયંસેહામિત્તિ, એત્થંતરે સા પુસ્સમિત્તેણ જાઇયા
હટ્ઠુટ્ઠા દિજ્જા, પરિમાણઓ સવ્વસ્સ ગચ્છસ્સ ઉપ્પાએતિ । જો દુબ્બલિયપુસ્સમિત્તો તેણ નવવિ
પુલ્લા અહિજ્જિયા, સો તાણિ દિવા ચ રત્તી ચ ઝરતિ, એવં સો ઝરણાએ દુબ્બલો જાતો,
માતાને કામ આવશે.” સાધુએ આવીને ધીની યાયના કરી. તે ઘરમાં બીજું કંઈ હતું નહીં. (તેયાર
10 નહોતું.) તેથી હર્ષ પામેલી તે સ્ત્રીએ ધીને વહોરાવ્યું. (આ સાધુની કેટલું ધી લાવવાની શક્તિ
હતી તે કહે છે કે) પ્રમાણથી-ગચ્છને જેટલું ધી ઉપયોગી હોય તેટલું ધી લાવી શકતો, ગોચરી
જતી વખતે તે સાધુઓને પૂછે કે-“કોને કેટલું ધી જોઈએ છે ?” સાધુઓ જેટલું કહે તેટલું ધી
લાવી આપતો. વસ્ત્રપુષ્પમિત્રની પણ વસ્ત્રપ્રાપ્તિમાં આ પ્રમાણેની લબ્ધિ હતી. દ્રવ્યથી વસ્ત્રની પ્રાપ્તિ
કરવી, ક્ષેત્રથી ઉજ્જયિનીમાં અથવા મથુરામાં, (વઙ્ગિસે-ઉજ્જયિન્યાં इति टिप्पणे) કાળથી
15 વર્ષાકાળમાં કે શીતકાળમાં, ભાવથી કોઈ એક વિધવા સ્ત્રી પાસે વહોરવું. થયું એવું કે ક્ષુધારૂપ
અતિદુઃખને કારણે મરતી એવી કો'ક વિધવા સ્ત્રીએ રૂને કાંતી એક વસ્ત્ર “આવતીકાલે હું પહેરીશ”
એમ વિચારી વણ્યું. તે સમયે તેના ઘરમાં આવેલા પુષ્પમિત્રે સ્ત્રી પાસે વસ્ત્રની યાયના કરી.
તેણીએ હર્ષિત થઈ વસ્ત્ર વહોરાવ્યું. પરિણામથી સર્વગચ્છને જોઈએ તેટલા વસ્ત્રો લાવી આપે.
(તેટલી લબ્ધિ હતી.)
20 જે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર હતો તેણે નવ પૂર્વોનો અભ્યાસ કર્યો. તે આ પૂર્વોનું રાત-દિવસ
પુનરાવર્તન કરે છે. આ પ્રમાણે પુનરાવર્તન કરવાને કારણે તે દુર્બળ થયો. જો તે પુનરાવર્તન
ન કરે તો પૂર્વોનું વિસ્મરણ થાય (તેથી રોજ પુનરાવર્તન કરતો.) દસપુરનગરમાં જ તેના સ્વજનો
૮૧. ભર્ત્રાં સ્તોકં સ્તોકં પિણ્ડયતા ષડ્ભિર્માસૈર્ઘટો ઘૃતસ્ય ઉત્પાદિતઃ, વરં તસ્યાઃ પ્રસૂતાયા ઉપયુજ્યતે
इति, तेन च याचितम्, अन्यत्रास्ति, तदपि सा हृष्टुष्टा दद्यात्, परिमाणतो यावद्रच्छस्योपयुज्यते, स
25 च निर्गच्छत्रेव पृच्छति-कस्य कियता घृतेन कार्यम् ?, यावद्भणति तावदानयति । वस्त्रपुष्पमित्रस्य पुनरेवैव
लब्धिः वस्त्रेषूत्पादयितव्येषु, द्रव्यतो वस्त्रं, क्षेत्रतो वैदेशे मथुरायां वा, कालतो वर्षासु शीतकाले वा,
भावतो यथा एका काऽपि विधवा तया अतिदुःखेन क्षुधा भ्रियमाणया कर्त्तयित्वा एकं वस्त्रं वायितं
कल्ये परिधास्य इति, अत्रान्तरे सा पुष्पमित्रेण याचिता हृष्टुष्टा दद्यात्, परिमाणतो यावद्रच्छस्य सर्वस्य
उत्पादयति । यो दुर्बलिकापुष्पमित्रस्तेन नवापि पूर्वाणि अधीतानि, स तानि दिवा रात्रौ च स्मरति, एवं
30 स स्मरणेन दुर्बलो जातः,

જેંડ સો ન ઝરેજ્જ તાહે તસ્સ સવ્વં ચેવ પમ્હુસડ, તસ્સ પુણ દસપુરે ચેવ નિયલ્લગાણિ, તાણિ પુણ રત્તવડોવાસગાણિ, આયરિયાણ પાસં અલ્લિયંતિ, તતો તાણિ ભળંતિ-અમ્હ ભિક્કુણો ઝાણપરા, તુબ્બં ઝાણં નત્થિ, આયરિયા ભળંતિ-અમ્હ ઝાણં, એસ તુબ્બ જો નિણ્ણઓ દુબ્બલિયપુસમિત્તો એસ ઝાણેણ ચેવ દુબ્બલો, તાણિ ભળંતિ-એસ ગિહથ્થત્તણે નિદ્ધાહારેહિં 5 બલિઓ, ઇયાણિ નત્થિ, તેણ દુબ્બલો, આયરિઓ ભળં-એસ નેહેણ વિણા ન કયાઇ જેમેઇ, તાણિ ભળંતિ-કતો તુબ્બં નેહો ?, આયરિયા ભળંતિ-ઘતપૂસમિત્તો આણેઇ, તાણિ ન પત્તિયંતિ, તાહે આયરિયા ભળંતિ-એસ તુમ્હ મૂલે કિં આહારેત્તાઇતો ? તાણિ ભળંતિ-નિદ્ધપેસલાણિ આહારે-ત્તાઇતો, તેસિં સંબોદ્ધાણાં ઘરં તાણં વિસજ્જિઓ, એત્તાહે દેહ, તહેવ દાડં પયત્તાણિ, સોડવિ ઝરડ,

રહેતા હતા. તે સ્વજનો ભગવાવશ્ચ ધારણકરનારના (બૌદ્ધધર્મીના) ઉપાસક હતા. સ્વજનો આચાર્યપાસે આવે છે. સ્વજનો કહે છે-“અમારા ભિક્ષુઓ ધ્યાન ધરનારા છે, તમારી પાસે 10 ધ્યાન નથી.” આચાર્યે કહ્યું-“અમારી પાસે પણ ધ્યાન છે, આ તમારા જે મહારાજ છે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર, તે ધ્યાનને કારણે જ દુર્બળ છે.” સ્વજનોએ કહ્યું-“આ જ્યારે ગૃહસ્થપણામાં હતા ત્યારે સ્નિગ્ધાહાર કરવા દ્વારા બળવાન હતા, અત્યારે દીક્ષામાં સ્નિગ્ધાહાર નથી તેથી દુર્બળ છે.”

આચાર્યે જવાબ આપ્યો-“આ ધી વિના ક્યારેય જમતો નથી.” તેઓએ પૂછ્યું- “તમારી 15 પાસે વળી ધી ક્યાંથી ?” આચાર્યે કહે છે-“ઘૃતપુષ્પમિત્ર લાવે છે” સ્વજનોને વિશ્વાસ બેસતો નથી ત્યારે આચાર્યે કહે છે કે-“આ તમારીપાસે હતો ત્યારે શું ખાતો હતો ?” સ્વજનોએ કહ્યું-“સ્નિગ્ધ અને મધુરદ્રવ્યોનું ભોજન કરતો હતો.” સ્વજનોને બોધ પમાડવા શિષ્યને તેઓના ઘરે મોકલ્યો અને કહ્યું-“અત્યારે પણ તે દ્રવ્યો આપજો.” સ્વજનો પૂર્વની જેમ દ્રવ્યો વહોરાવવા લાગ્યા. તે પણ પૂર્વોનું પુનરાવર્તન કરે છે. તે પણ રાખમાં નખાતુ હોય એવું જણાય છે. 20 (અર્થાત્ સ્નિગ્ધાહાર વહોરાવ્યા પછી પણ દુર્બળતામાં કોઈ ફેરફાર ન જણાતા સ્વજનોને લાગ્યું કે “સ્નિગ્ધાહાર કરાવવો એ તો રાખમાં હોમ કરવા જેવું છે.”) સ્વજનો વધુ સ્નિગ્ધાહાર વહોરાવે

૧૦. યદિ સ ન સ્મરેત્ તદા તસ્ય સર્વમેવ વિસ્મરતિ, તસ્ય પુનર્દેશપુરે એવ નિજકાઃ, તે પુના રક્તપટોપાસકાઃ, આચાર્યાણાં પાશ્વે આગચ્છન્તિ (પાશ્વમાશ્રયન્તિ) તતસ્તે ભળન્તિ-અસ્માકં ભિક્ષવો ધ્યાનપરાઃ, યુષ્માકં ધ્યાનં નાસ્તિ, આચાર્યા ભળન્તિ-અસ્માકં ધ્યાનમ્, એષ યુષ્માકં યો નિજકો 25 દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર એષ ધ્યાનેનૈવ દુર્બલઃ, તે ભળન્તિ-એષ ગૃહસ્થત્વે સ્નિગ્ધાહારૈર્બલિકઃ, ઇદાનીં નાસ્તિ, તેન દુર્બલઃ, આચાર્યો ભળન્તિ-એષ સ્નેહેન વિના ન કદાચિત્ જૈમતિ, તે ભળન્તિ-કુતો યુષ્માકં સ્નેહઃ ?, આચાર્યા ભળન્તિ-ઘૃતપુષ્પમિત્ર આનયતિ, તે ન પ્રતિયન્તિ, તદા આચાર્યા ભળન્તિ-એષ યુષ્માકં મૂલે કિમાહુતવાન ?, તે ભળન્તિ-સ્નિગ્ધપેશલાણિ આહુતવાન્, તેષાં સંબોધનાય ગૃહે તેષાં વિસુદ્ધઃ, અધુના દત્ત, તથૈવ દાતું પ્રવૃત્તાઃ, સોડવિ સ્મરતિ,

- તંપિ નજ્જઙ્છો છોરે હુબ્બઙ્છ, તાણિ ગાઢયરં દેતિ, તતો નિવ્વિણ્ણાણિ, તાહે ભણિઓ—એત્તાહે મા ઙ્ગરુ, અંતપંતં ચ આહારેઙ્, તાહે સો પુણોઽવિ પોરાણસરીરો જાતો, તાહે તાણ ઉવગતં, ધમ્મો કહિઓ, સાવગાણિ જાયાણિ । તત્થ ય ગચ્છે ઇમે ચત્તારિ જણા પહાણા તંજહા—સો ચેવ દુબ્બલિય-પૂસમિત્તો વિંઙ્ગો ફગ્ગુરુક્કિલ્લો ગોઢ્ઢામાહિલોત્તિ, જો વિંઙ્ગો સો અતીવ મેહાવી, સુત્તત્થતદુભયાણં
- 5 ગહણધારણાસમન્થો, સો પુણ સુત્તમંડલીએ વિસૂરુઙ્ગ જાવ પરિવાડી આલાવગસસ એઙ્ તાવ પલિભજ્જઙ્, સો આચરિએ ભણઙ્—અહં સુત્તમંડલીએ વિસૂરમિ, જઓ ચિરેણ આલાવગો પરિવાડીએ એઙ્, તો મમ વાયણાયરિયં દેહ, તતો આચરિએહિં દુબ્બલિયપુસસમિત્તો તસસ વાયણાયરિઓ દિણ્ણો, તતો સો કઙ્કિવિ દિવસે વાયણં દાઠ્ઠણ આચરિયમુવઢ્ઢિતો ભણઙ્—મમ વાયણં દેતસસ નાસતિ, જં ચ છે. પરંતુ છેવટે તેઓ થાકી ગયા. હવે આચાર્યે કહ્યું—“હે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર ! હવે તું પુનરાવર્તન
- 10 કરીશ નહીં અને અંતપ્રાંત ભોજન (નિરસ ભોજન) કરજે.” ત્યારે તે શિષ્ય ફરી પાછો પૂર્વની જેમ બળવાન બની ગયો. આ જોઈ સ્વજનોને સમજાયું. જિનધર્મ કહ્યો. તેઓ જૈનધર્મના ઉપાસક બની ગયા.”

- તે ગચ્છમાં આ ચાર પ્રધાન શિષ્ય હતા— તે જ એક દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર, વિન્ધ્ય, ફલ્ગુરુક્ષિત અને ગોષ્ઠામાહિલ. તેમાં જે વિન્ધ્ય હતો તે અત્યંત મેધાવી અને સૂત્ર-અર્થ તથા તદ્દુભયના
- 15 (સૂત્રાર્થના) ગ્રહણ-ધારણમાં સમર્થ હતો. તે સૂત્રમાંડલીમાં ખેદ પામે છે, કારણ કે જ્યાં સુધી આલાપકનો ક્રમ આવે ત્યાં સુધી સીદાય છે. (અર્થાત્ વિન્ધ્યની ગ્રહણ-ધારણાશક્તિ તીવ્ર હોવાને કારણે જે સૂત્ર મંડાવ્યું હોય તે સૂત્ર એટલું જલદી પાકું થઈ જાય કે બીજી વારનો સૂત્ર મંડાવવાનો ક્રમ આવતા આવતા ઘણો સમય નીકળી જાય ત્યાં સુધી વિન્ધ્યને હાથ જોડી બેઠા રહેવું પડતું તેથી તે સૂત્રમાંડલીમાં ખેદ પામતો.) તે આચાર્યને કહે છે—“હું સૂત્રમાંડલીમાં ખેદ પામું છું કારણ
- 20 કે ક્રમશઃ આલાપકને (સૂત્રને) આવતા ઘણો સમય લાગે છે, તેથી મને વાયનાચાર્ય આપો.” આચાર્યે વિન્ધ્યને દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર વાયનાચાર્ય તરીકે આપ્યા. ત્યાર પછી દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર કેટલાક દિવસ વાયના આપીને આચાર્યપાસે ઉપસ્થિત થયો અને કહે છે કે—“વાયનાને આપવા જતા મારું બધું ભૂલાઈ જાય છે, કારણ કે મેં સ્વજનોને ત્યાં રહેતા પુનરાવર્તન કર્યું નહોતું. આથી

૧૧. તદપિ જ્ઞાયતે ક્ષારે ક્ષિપ્યતે (યથા), તે ગાઢતરં દદતિ, તતો નિવ્વિણ્ણાણિ, તદા ભણિતઃ—
- 25 અધુના મા સ્માર્ષીઃ, અન્તપ્રાન્તં ચાહારયતિ, તદા સ પુનરપિ પુરાણસરીરો જાતઃ, તદા તેષામુપગતં, ધર્મઃ કથિતઃ, શ્રાવકા જાતાઃ । તત્ર ચ ગચ્છે ઇમે ચત્વારો જનાઃ પ્રધાનાસ્તદ્વથા—સ એવ દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રઃ વિન્ધ્યઃ ફલ્ગુરુક્ષિતઃ ગોષ્ઠમાહિલ ઇતિ, યો વિન્ધ્યઃ સોઽતીવ મેધાવી, સૂત્રાર્થતદુભયાનાં ગ્રહણધારણાસમર્થઃ, સ પુનઃ સૂત્રમણ્ડલ્યાં વિષીદતિ યાવત્ પરિપાટ્યાલાપકસ્યાયાતિ તાવત્પ્રતિભજ્યતે, સ આચાર્યાન્ ભણતિ—અહં સૂત્રમણ્ડલ્યાં વિષીદામિ, યતશ્ચિરેણાલાપકઃ પરિપાટ્યાઽઽયાતિ, તન્મહ્યં વાચનાચાર્યં દત્ત, તત્
- 30 આચાર્યૈર્દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રસ્તસ્મૈ વાચનાચાર્યો દત્તઃ, તતઃ સ કતિચિદપિ દિવસાન્ વાચનાં દત્ત્વાઽઽ-ચાર્યમુપસ્થિતો ભણતિ—મમ વાચનાં દદતો નશ્યતિ, યચ્ચ

સેષ્ણાયઘરે નાણુપ્પેહિયં, અતો મમ અજ્ઞરંતસ્સ નવમં પુલ્લં નાસિહિતિ, તાહે આયરિયા ચિંતેતિ—
જડ તાવ ઇયસ્સ પરમમેહાવિસ્સ एवं ઝરંતસ્સ નાસડ અન્નસ્સ ચિરનટ્ટં ચેવ—અતિસયકઓવઓગો
મતિમેહાધારણાઇપરિહીણે । નાઠુણ સેસપુરિસે ર્હેતં કાલાણુભાવં ચ ॥૧॥ સોડુણુગહાણુઓગે વીસું
કાસી ય સુયવિભાગેણ । સુહગહણાદિનિમિત્તં ણે ય સુણિગૂહિયવિભાગે ॥૨॥ સવિસયમસહંતા
નયાણ તંમત્તયં ચ ગેણંતા । મન્નંતા ય વિરોહં અપ્પરિણામાઇપરિણામા ॥૩॥ ગચ્છિજ્જ મા હુ 5
મિચ્છં પરિણામા ય સુહમાડ્ડબહુભેયા । હોજ્જાડસત્તા ઘેતૂં ણ કાલિયે તો નયવિભાગો ॥૪॥’

પુનરાવર્તન નહીં કરતાં મારું નવમું પૂર્વ નાશ પામશે.” ત્યારે આચાર્ય વિચારે છે કે—“પરમમેહાવી
એવા પણ આને પુનરાવર્તન કરવા છતાં જો ભૂલાઈ જાય છે તો અન્યોને (પુનરાવર્તન નહીં
કરનારાઓને) પૂર્વે જ નષ્ટ થઈ જશે. (આમ વિચારી આચાર્યે શ્રુતનો ઉપયોગ મૂક્યો અને જાણ્યું
કે ભવિષ્યમાં શિષ્યવર્ગ વધુ નબળો પડશે અને અભ્યાસમાં તકલીફ ઊભી થશે. તેથી તેમને 10
અનુયોગના ચાર વિભાગ કર્યા એ વાતને ભાષ્યગ્રાંથાઓ દ્વારા જણાવે છે.)

“શ્રુતના અતિશયમાં મૂકેલ છે ઉપયોગ જેમણે એવા તે આર્યરક્ષિતે (પોતાના સિવાયના)
શેષપુરુષોને મતિ-મેહા-ધારણાદિમાં હીન જાણીને તથા ક્ષેત્ર-કાળના પ્રભાવને જાણીને (શિષ્યો ઉપર)
અનુગ્રહ કરવા માટે શ્રુતના વિભાગવડે (આગળ કહેવાતા શ્રુતવિભાગવડે) અનુયોગોને જુદા કર્યા
અને સુખપૂર્વક ગ્રહણાદિ માટે નયોને સુનિગૂહિતવિભાગવાળા કર્યા (અર્થાત્ તે તે સૂત્રોમાંથી નયોનું 15
નિરૂપણ કાઢી નાંખ્યું.) ॥૧-૨॥ (નયોનું નિરૂપણ કાઢી નાંખવાનું બીજું એક વિશેષ કારણ આગળ
દેખાડે છે) “નયોના પોતાના વિષયની શ્રદ્ધા નહીં કરતા, તે માત્રને જ ગ્રહણ કરતા અને પરસ્પર
વિરોધ માનતા એવા અપરિણામી તથા અતિપરિણામી શિષ્યવર્ગ મિથ્યાત્વને ન પામે અને પરિણામી
જીવો સૂક્ષ્માદિ ઘણાં ભેદોને ગ્રહણ કરવામાં અસમર્થ જાણીને કાલિકશ્રુતમાં નયનો વિભાગ કરવામાં
આવ્યો નથી. ॥૩-૪॥ 20

(આ બંને ગાથાનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે-શિષ્યો ત્રણ પ્રકારના હોય છે—અપરિણામી,
અતિપરિણામી અને પરિણામી. તેમાં અપરિણામી જીવ “જ્ઞાન એ જ કલ્યાણકારી છે” વગેરે
નયોના પોત-પોતાના વિષયોની શ્રદ્ધા કરતો નથી. તથા જે અતિપરિણામી જીવ છે તે પણ
જ્યારે કોઈ એક નયથી “જ્ઞાન એ મુક્તિનું કારણ છે અથવા ક્રિયા એ મુક્તિનું કારણ છે.”
એ પ્રમાણે કંઈક કહેવામાં આવે ત્યારે તેટલા માત્રને જ પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારે છે અને જ્ઞાન 25

૧૨. સજ્ઞ તીયગૃહે નાણુપ્રેક્ષિતમ્, અતો મમાસ્મરતો નવમં પૂર્વં નદ્ધક્ષયતિ, તદા આચાર્યાશ્ચિન્તયન્તિ—
યદિ તાવદેતસ્ય પરમમેહાવિન एवं સ્મરતો નશ્યતિ અન્યસ્ય ચિરનદ્ધમેવ । કૃતાતિશયોપયોગો મતિમેહાધારણાભિઃ
પરિહીણાન્ । જ્ઞાત્વા શેષપુરુષાન્ ક્ષેત્રં કાલાનુભાવં ચ ॥ ૧ ॥ સોડુગ્રહાય અનુયોગાન્ પૃથક્ અકાર્ષીચ્ચ
શ્રુતવિભાગેન । સુહગ્રહણાદિનિમિત્તં નયાંશ્ચ સુનિગૂહિતવિભાગાન્ ॥ ૨ ॥ સ્વવિષયમશ્રદ્ધતો નયાનાં તન્માત્રં
ચ ગૃહ્ણતઃ । મન્યમાનાશ્ચ વિરોધમપરિણામા અતિપરિણામાઃ (ચ) ॥ ૩ ॥ ગમત મા મિચ્છાત્વં પરિણામાશ્ચ 30
સૂક્ષ્મા અતિબહુભેદાઃ । ભવેયુરશક્તા ગ્રહીતું ન કાલિકે તતો નયવિભાગઃ ॥ ૪ ॥

યદુક્તમ્—‘અનુયોગસ્તતઃ કૃતશ્ચતુર્દ્ધેતિ, તત્રાનુયોગચાતુર્વિધ્યમુપદર્શયન્નાહ મૂલભાષ્યકારઃ—

કાલિયસુયં ચ ઇસિભાસિયાઈં તદ્વઓ ય સૂર્યપ્રજ્ઞત્તી ।

સવ્વો ય દિદ્વિવાઓ ચઽત્થઓ હોઽ અણુઓગો ॥૧૨૪॥ (મૂ.ભા)

વ્યાખ્યા : કાલિકશ્રુતં ચૈકાદશાઙ્કરૂપં, તથા ઋષિભાષિતાનિ—ઉત્તરાધ્યયનાદીનિ, ‘તૃતીયશ્ચ’

- 5 કાલાનુયોગઃ, સ ચ સૂર્યપ્રજ્ઞમિરિતિ, ઉપલક્ષણાત્ ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્ત્યાદિ, કાલિકશ્રુતં ચરણકરણાનુયોગઃ, ઋષિભાષિતાનિ ધર્મકથાનુયોગ ઇતિ ગમ્યતે, સર્વશ્ચ દૃષ્ટિવાદશ્ચતુર્થો ભવત્યનુયોગઃ, દ્રવ્યાનુયોગ ઇતિ હૃદયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

તત્ર ઋષિભાષિતાનિ ધર્મકથાનુયોગ ઇત્યુક્તં, તતશ્ચ મહાકલ્પશ્રુતાદીનામપિ ઋષિભાષિતત્વાદ

- એ જ મુક્તિનું કારણ છે કે ક્રિયા એ જ મુક્તિનું કારણ છે એવું એકાંતે પ્રતિપાદન કરનારા
10 જ્ઞાનનય-ક્રિયાનયનો પરસ્પર વિરોધ માને છે. આવા અપરિણામી કે અતિપરિણામી જીવો મિથ્યાત્વને ન પામે, તથા જે પરિણામી જીવો છે તે જો કે મિથ્યાત્વને પામવાના નથી પરંતુ નયોવડે જે સૂક્ષ્મપદાર્થોની વિચારણા કરાય છે તે સૂક્ષ્મપદાર્થોને ગ્રહણ કરવામાં નયોને કારણે મુશ્કેલી પડતી હોવાથી આર્યરક્ષિતસૂરિએ કાલિકશ્રુતમાંથી નયવિભાગ કાઢી નાંખ્યો. અહીં કાલિકશ્રુતના ઉપલક્ષણથી સર્વશ્રુત ગ્રહણ કરવું, તથા નયવિભાગ એટલે વિસ્તારથી નયોની
15 વ્યાખ્યા.) ॥૭૭૫-૭૭૬॥

અવતરણિકા : પૂર્વે જે કહ્યું કે—‘ચાર પ્રકારે અનુયોગ કરવામાં આવ્યો’ તે ચાર પ્રકારના અનુયોગને દેખાડતા મૂળભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : કાલિકશ્રુત, ઋષિભાષિતાદિ, ત્રીજો સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ અને સર્વદૃષ્ટિવાદ એ ચોથો અનુયોગ છે.

- 20 ટીકાર્થ : અગિયાર અંગરૂપ કાલિકશ્રુત છે. તથા ઋષિભાષિતાદિ તરીકે ઉત્તરાધ્યયનાદિ જાણવા. ત્રીજો એટલે કે કાલાનુયોગ, અને તે સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ છે. અહીં ઉપલક્ષણથી ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ વગેરે લેવા. કાલિકશ્રુત એ ચરણકરણાનુયોગ છે, ઋષિભાષિત એ ધર્મકથાનુયોગ છે. સર્વદૃષ્ટિવાદ એ ચોથો એટલે કે દ્રવ્યાનુયોગ છે. (ટીકાનો અન્વય → કાલિકશ્રુત એ ચરણ-કરણાનુયોગ છે, ઋષિભાષિત એ ધર્મકથાનુયોગ છે, સૂર્ય-પ્રજ્ઞપ્તિ-ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ વગેરે કાલાનુયોગ અને દૃષ્ટિવાદ
25 એ દ્રવ્યાનુયોગ છે. આ પ્રમાણે આર્યરક્ષિતસૂરિએ ચાર વિભાગ પાડ્યા. તે પહેલા દરેક સૂત્રમાં ચારે અનુયોગનું વર્ણન એકસાથે થતું. જ્યારે હવે જે સૂત્રમાં જે અર્થ સ્પષ્ટ પણે નીકળતો હોય તે સૂત્રના તે અર્થનું જ નિરૂપણ થાય છે શેષ ત્રણ અનુયોગના અર્થને કરવામાં આવતા નથી. છતાં કરવા હોય તો સામે શ્રોતાને આશ્રયી ગુરુ તે તે અર્થો પણ કહી શકે છે.) ॥૧૨૪॥

- અવતરણિકા : જે ગ્રંથો ઋષિઓવડે કહેવાયા છે, તે ધર્મકથાનુયોગ કહ્યા. તેથી
30 મહાકલ્પશ્રુતાદિ પણ દૃષ્ટિવાદમાંથી ઉદ્ધરીને ઋષિઓએ કહેલા હોવાથી મહાકલ્પશ્રુતાદિ પણ

चरणकरणाणुओगोत्ति कालियत्थे उवगयाइं ॥ ७७७ ॥

5

10

15

20

25

30

મંહલ્લાહી ઇમો, અહં ચ ભક્તં પચ્ચક્ષ્ણાએજ્જ તતો જાણહ મમ કેત્તિયં આઠુયં હોજ્જા ?, જવિર્ણિ
કિર ભણિયા આઠુસેહી, તત્થ ડવડતા આયરિયા જાવ પેચ્છંતિ આઠં વરિસસતમહિયં દો તિત્તિ
વા, તાહે ચિંતેહ-ભારહો એસ મણુસો ન ભવહ, વિજ્જાહરો વા વાળમંતરો વા, જાવ દો સાગરોવમાહં
ઠિતી, તાહે ભમુહાઓ હત્થેહિં ડક્કિવિત્તા ભણહ-સક્કો ભવાળં, તાહે સવ્વં સાહહ-જહા મહાવિદેહે
5 મએ સીમંધરસામી પુચ્છિતો, હહં ચમ્મિ આગતો, તં ઇચ્છામિ સોઠં નિઓયજીવે, તાહે સે કહિયા,
તાહે તુદ્ધો આપુચ્છહ-વચ્ચામિ ?, આયરિયા ભણંતિ-અચ્છહ મુહુત્તં, જાવ સંજતા એન્તિ, એન્તાહે
દુક્કહા સંજાતા, થિરા ભવંતિ જે ચલા, જહા એન્તાહેઽવિ દેવિંદા એન્તિત્તિ, તતો સો ભણંતિ-
જહં તે મમં પેચ્છંતિ તેળ ચેવ અપ્પસત્તત્તળેણ નિદાણં કાર્હિતિ તો વચ્ચામિ, તતો ચિન્થં કાઠં
વચ્ચ, તતો સક્કો તસ્સ ડવસ્સયસ્સ અણ્ણહત્તં કાઠં દારં ગતો, તતો આગતા સંજયા પેચ્છંતિ, કતો

10 લખેલી હતી. આચાર્યે તેમાં ઉપયોગ મૂક્યો. જ્યારે જુએ છે કે (સામે રહેલ વ્યક્તિનું આયુ)
સો વર્ષનું, બસો વર્ષનું, ત્રણસો વર્ષનું, ત્યારે આચાર્ય વિચારે છે કે- આ મનુષ્ય ભરતક્ષેત્રનો
નથી, પરંતુ કો'ક વિદ્યાધર કે વ્યંતર હોવો જોઈએ, છેલ્લે જ્યારે પોતાના જ્ઞાનમાં બે સાગરોપમની
સ્થિતિવાળું આયુષ્ય જુએ છે ત્યારે હાથવડે આંખ ઉપર રહેલ ભવાઓને ઊંચી કરીને કહે છે
કે-“તમે ઈન્દ્ર છો.” ઈન્દ્ર સર્વ વાત કરે છે કે-“મહાવિદેહમાં મેં ભગવાનને પૂછ્યું અને અહીં
15 હું આવ્યો છું, તેથી નિગોદના જીવોનું વર્ણન સાંભળવાને હું ઈચ્છું છું.”

આચાર્યે નિગોદના જીવોનું વર્ણન કર્યું. ત્યારે ખુશ થઈને ઈન્દ્ર પૂછે છે-“હવે હું જાઉં?”
આચાર્ય કહે છે-“બે ઘડી ઊભા રહો ત્યાં સુધીમાં સાધુઓ પાછા આવી જશે. અત્યારે દેવલોકાદિની
વાતો દુઃશ્રદ્ધેય થઈ છે, તેથી જે ચંચળ હશે તે સ્થિર થશે કે અત્યારે પણ ઈન્દ્રો આવે છે.” આ
સાંભળી ઈન્દ્ર કહે છે-“જો તેઓ મને જોશે તો પોતે અલ્પસત્ત્વવાળા હોવાથી નિયાણું કરી બેસશે
20 તેથી હું જાઉં એ સારા માટે છે.” “તો પછી ચિદ્ર કરીને જાઓ.” તેથી શક તે ઉપાશ્રયના દ્વારને
બીજી દિશામાં ફેરવીને જતો રહ્યો.

૧૪. મહાન્ વ્યાધિરયમ્, અહં ચ ભક્તં પ્રત્યાહ્યાયાં તતો જ્ઞાપયત મમ કિયદાયુસ્તિ ?, ચવિકેષુ
કિલ ભણિતા આયુશ્રેણિઃ, તત્રોપયુક્તા આચાર્યા યાવત્પશ્યન્તિ આયુર્વર્ષશતમધિકં દ્વે ત્રીણિ વા, તદા
ચિન્તયતિ-ભારત એષ મનુષ્યો ન ભવતિ, વિદ્યાધરો વા વ્યંતરો વા, યાવત્ દ્વે સાગરોપમે સ્થિતિઃ,
25 તદા ખુવૌ હસ્તાભ્યામુત્ક્ષિપ્ય ભણંતિ-શક્કો ભવાન્, તદા સર્વં કથયતિ-યથા મહાવિદેહેષુ મયા
સીમંધરસ્વામી પુષ્ટઃ, હહં ચાસ્મ્યાગતઃ તદિચ્છામિ શ્રોતું નિગોદજીવાન્, તદા તસ્મે કથિતાઃ, તદા તુદ્ધ
આપુચ્છંતિ-વજ્જામિ ?, આચાર્યા ભણન્તિ-તિષ્ઠ મુહુર્ત્તં, યાવત્સંયતા આયાન્તિ, અધુના દુષ્કથા સંજાતા,
સ્થિરા ભવન્તિ યે ચલાઃ, યથાઽધુનાઽપિ દેવેન્દ્રા આયાન્તીતિ, તતઃ સ ભણંતિ-યદિ તે માં પશ્યન્તિ,
તેનૈવાલ્પસત્ત્વેન નિદાનં કરિષ્યન્તિ તતો વજ્જામિ, તત્તશ્ચિદ્દં કૃત્વા વ્રજ, તતઃ શક્કસ્તસ્ય ઉપાશ્રયસ્યાન્યતઃ
30 કૃત્વા દ્વારં ગતઃ, તત આગતાઃ સંયતાઃ પશ્યન્તિ, કુતો

‘‘એયસસ દારં ? , આયરિઈં વાહિરિત્તા—ઇતો એહ, સિટું ચ જહા સક્કો આગતો, તે ભળંતિ—અહો અમેહિં ન દિટ્ટો, કીસ ન મુહુત્તં થરિતો ? , તં ચેવ સાહડ—જહા અપ્પસત્તા મણુયા નિદાણં કાહિન્તિ તો પાડિહેરં કારુણ ગતો, એવં તે દેવિંદવંદિયા ભવંતિ। તે કયાઇ વિહરંતા દસપુરં ગયા, મહુરાએ અકિરિયાવાદી ઉટ્ટિતો, નત્થિ માયા નત્થિ પિયા એવમાદિનાહિયવાદી, તહિયં ચ નત્થિ વાઈ, તાહે સંધેણ સંઘાડઓ અજ્જરક્કિચ્ચસગાસં પેસિઓ, જુગપ્પહાણા તે, તે આગંતૂણ 5 તેસિં સાહિતિ, તે ય મહલ્લા, તાહે તેહિં માડલો ગોઘ્ઠામાહિલો પેસિઓ, તસ્સ વાદલબ્ધી અત્થિ, તેણ ગંતૂણ સો વાદી વિણિગિહિતો, પચ્છ સાવગેહિં ગોઘ્ઠામાહિલો થરિતો, તત્થેવ વાસારત્તં ઠિતો । ઇતો ય આયરિયા ચિંતંતિ—કો ગણહો ભવેજ્જા ? , તાહે ણેહિં દુબ્બલિયપૂસમિત્તો સમક્કિચ્ચતો, જો

ત્યાર પછી (ગોચરીથી પાછા) આવેલા સાધુઓ શોધે છે કે આ ઉપાશ્રયનો દરવાજો કંઈ બાજુ છે ? આચાર્યે સર્વને બોલાવ્યા—“આ બાજુ આવો” અને શક આવ્યો હતો 10 એ વાત કરી. સાધુઓ કહેવા લાગ્યા કે—“અહો ! અમે શકને જોયો નથી શા માટે તમે બે ઘડી ઊભો ન રાખ્યો ?” આચાર્ય તે જ વાતને કહે છે કે—અલ્પસત્ત્વવાળા મનુષ્યો નિયાણું કરશે, તેથી તે ચિદ્ધ કરીને ગયો. આ પ્રમાણે તે આચાર્યને ઈન્દ્ર વંદન કરવા આવ્યો. ક્યારેક તે વિહાર કરતા દસપુર આવ્યા. મથુરામાં અક્રિયાવાદી ઉત્પન્ન થયો. તે માતા નથી, પિતા નથી વગેરે કહેવાદ્વારા નાસ્તિકવાદ કરતો હતો. તેની સામે લડત 15 આપે એવો એક પણ વાદી નહોતો. તેથી સંધે એક સંઘાટક આર્યરક્ષિતાચાર્ય પાસે મોકલ્યો, તેઓ યુગપ્રધાન હતા, તે સંઘાટકે આવીને આચાર્યને વાત કરી. તે વૃદ્ધ હતા તેથી તેમણે મામા ગોષ્ઠામાહિલને મોકલ્યા. તેમની પાસે વાદલબ્ધિ હતી. ગોષ્ઠામાહિલે ત્યાં આવીને વાદીને જીતી લીધો. પછી શ્રાવકોએ ગોષ્ઠામાહિલને ત્યાં જ રોક્યા, ત્યાં જ તેમણે ચોમાસુ કર્યું. 20

આ બાજુ આચાર્ય વિચારે છે કે—“મારા પછી ગચ્છને ધારણ કરનાર કોણ હશે ?” આચાર્યે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રને ગણ સોંપવાનું વિચાર્યું. પરંતુ જે તેમનો સ્વજનવર્ગ હતો તેમને ગોષ્ઠામાહિલ

૧૫. દ્વારમેતસ્ય ? , આચાર્યૈર્વાહતા:—ઇત આયાત, શિષ્ટં ચ યથા શક્ન આગતવાન, તે ભળન્તિ— અહો અસ્માભિર્ન દષ્ટ: , કથં ન મુહૂર્તં ધૃત: , તદેવ કથયતિ—યથાડલ્પસત્ત્વા મનુજા નિદાનં કરિષ્યન્તિ તત્ પ્રાતીહાર્યં કૃત્વા ગત: , એવં તે દેવેન્દ્રવન્દિતા ભવન્તિ । તે કદાચિત્ વિહરન્તો દશપુરં ગતા: , 25 મથુરાયામક્રિયાવાદી ઉત્થિત: , નાસ્તિ માતા નાસ્તિ પિતા એવમાદિનાસ્તિકવાદી, તત્ર ચ નાસ્તિ વાદી, તદા સંધેન સંઘાટક આર્યરક્ષિતસકાશં પ્રેષિતો, યુગપ્રધાનાસ્તે, તૌ આગત્ય તેભ્ય: કથયત: , તે ચ વૃદ્ધા: , તદા તૈર્માતુલો ગોષ્ઠામાહિલ: પ્રેષિત: , તસ્ય વાદલબ્ધિરસ્તિ, તેન ગત્વા સ વાદી વિનિગૃહીત: , પશ્ચાત્ શ્રાવકૈ: ગોષ્ઠામાહિલો ધૃત: , તત્રૈવ વર્ષાસત્રં સ્થિત: । ઇતશ્ચાચાર્યાશ્ચિન્તયન્તિ—કો ગણધરો ભવેત્ ? , તદા તૈર્દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર: સમાખ્યાત: (નિર્ધારિત:) ય: 30

- પુણ સે સયણવગ્ગો તેસિં ગોઢ્ઠામાહિલો ફગ્ગુરવિચ્છતો વાડમીમતો, તતો આચરિયા સવ્વે સદ્ધાવિત્તા દિદ્ધંતં કરિંતિ—જહા તિણિણ કુડગા—નિષ્પાવકુડો તેલ્લકુડો ઘયકુડોત્તિ, તે તિણિણિ હેઢ્ઠાહુત્તા કતા નિષ્પાવા સવ્વેડવિ ણિંતિ, તેલ્લમવિ નીતિ, તત્થ પુણ અવયવા લગ્ગંતિ, ઘતકુડે બહું ચેવ લગ્ગડ, એવમેવ અજ્જો ! અહં દુબ્બલિયપૂસમિત્તં પ્રતિ
- 5 સુત્તત્થતદુભએસુ નિષ્પાવકુડસમાણો જાતો, ફગ્ગુરવિચ્છતં પ્રતિ તેલ્લકુડસમાણો, ગોઢ્ઠામાહિલં પ્રતિ ઘતકુડસમાણો, અતો એસ સુત્તેણ ય અત્થેણ ય ઊવગતો દુબ્બલિયપૂસમિત્તો તુબ્બ આચરિઓ ભવડ, તેહિં પડિચ્છિતો, ઇયરોવિ ભણિઓ—જહાડહં વડ્ઢિઓ ફગ્ગુરવિચ્છ-યસ્સ ગોઢ્ઠામાહિલસ્સ ય તહા તુમેહિં વડ્ઢિયવ્વં, તાણિવિ ભણિયાણિ—જહા તુબ્બે મમ વડ્ઢિયાણિ તહા એયસ્સ વડ્ઢેજ્જહ, અવિય— અહં કએ વા અકએ વા ન રુસામિ, એસ
- 10 અથવા ફલ્ગુરક્ષિત ગણધર તરીકે બને એવી ઇચ્છા હતી. તેથી આચાર્ય સર્વસાધુઓને બોલાવીને દંષ્ટાંત કહે છે— ત્રણ પ્રકારના ઘડા હોય છે— વાલનો ઘડો, તેલનો ઘડો અને ઘીનો ઘડો. તે ત્રણને ઊંધા કરતા વાલના ઘડામાંથી બધું નીકળી જાય છે. તેલના ઘડામાંથી પણ નીકળી જાય છે. પરંતુ થોડુંક તેલ ચોંટી જાય છે. જ્યારે ઘીના ઘડામાં ઘણું બધું રહી જાય છે. એ જ પ્રમાણે હે આર્યો ! હું દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર માટે સૂત્ર-અર્થ-તદુભયને આશ્રયી નિષ્પાવઘડા જેવો થયો છું.
- 15 (કારણ કે તેણે મારી પાસેથી સર્વ સૂત્ર-અર્થ-તદુભય ગ્રહણ કર્યા છે. તેથી ઊંધા એવા નિષ્પાવઘડાની જેમ હું પણ ખાલી થઈ ગયો છું.) ફલ્ગુરક્ષિત માટે હું તેલના ઘડા જેવો છું. (કારણ કે જેમ તેલના ઘડામાં થોડું તેલ રહી જાય છે. તેમ થોડા સૂત્રાર્થ મારી પાસે રહી ગયા છે અર્થાત્ તેણે થોડું ઓછું ગ્રહણ કર્યું છે.) તથા ગોષ્ઠામાહિલ માટે હું ઘીના ઘડા જેવો છું. આથી સૂત્ર-અર્થથી યુક્ત એવો દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર તમારો આચાર્ય થાઓ.” સર્વ સાધુઓએ વાત સ્વીકારી. આચાર્યે
- 20 દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રને કહ્યું કે—“જે રીતે ફલ્ગુરક્ષિત અને ગોષ્ઠામાહિલ સાથે હું વર્તું છું. તેમ તારે પણ વર્તવું.” તથા સર્વ સાધુઓને પણ કહ્યું કે —“જેમ તમે મારી સાથે વર્તો છો તેમ આની સાથે પણ તમારે વર્તવું, વળી હું તો કાર્ય કે અકાર્યમાં ગુસ્સે થતો નથી. પણ આ તમારો અપરાધ

૧૬. પુનસ્તેષાં સ્વજનવર્ગસ્તસ્ય ગોષ્ઠામાહિલઃ ફલ્ગુરક્ષિતો વાડમિમતઃ, તત આચાર્યાઃ સર્વાન્ શબ્દયિત્વા દૃષ્ટાન્તં કુર્વન્તિ—યથા ત્રયઃ કુટાઃ—નિષ્પાવકુટસ્તૈલકુટો ઘૃતકુટ ઇતિ, તે ત્રયોડપિ અર્વાહિમુચ્છીકૃતા
- 25 નિષ્પાવાઃ સર્વેડપિ નિર્ગચ્છન્તિ, તૈલમપિ નિર્ગચ્છન્તિ, તત્ર પુનરવયવા લગન્તિ, ઘૃતકુટે બદ્ધેવ લગન્તિ, એવમેવાર્યાઃ ! અહં દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રં પ્રતિ સૂત્રાર્થતદુભયેષુ નિષ્પાવકુટસમાનો જાતઃ, ફલ્ગુરક્ષિતં પ્રતિ તૈલકુટસમાનઃ, ગોષ્ઠામાહિલં પ્રતિ ઘૃતકુટસમાનઃ, અત એષ સૂત્રેણ ચાર્થેન ચોપગતો દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રો યુષ્માકમાચાર્યો ભવતુ, તૈઃ પ્રતીક્ષિતઃ, ઇતરોડપિ ભણિતઃ—યથાડહં વૃત્તઃ ફલ્ગુરક્ષિતે ગોષ્ઠામાહિલે ચ તથા ત્વયાડપિ વર્તિતવ્યં, તેડપિ ભણિતાઃ—યથા યૂયં મયિ વૃત્તાસ્તથૈતસ્મિન્ વર્તેધ્વમ્, અપિચ્—અહં કૃતે
- 30 વા અકૃતે વા નારુષમેષ

‘‘ખમ્મહિતિ, તો સુતરામેવ ઇયસ્સ વટ્ટેજ્જાહ, एवं दोवि वगगे अप्पाहेत्ता भत्तं पच्चक्खाइउं देवलोणं गता । गोष्ठामाहिलेणवि सुतं जहा आयरिया कालगता, ताहे आगतो पुच्छइ—को गणहरो ठविओ ? , कुडगदिट्ठंतो य सुतो, तओ सो वीसुं पडिस्सए ठाइरुणागतो तेसिं सगासं, ताहे तेहिं सव्वेहिं अब्भुट्ठितो भणिओ य—इह चेव ठहि, ताहे नेच्छइ, ताहे सो बाहिंठितो अण्णे वुग्गाहेइ, ते न सक्कंति वुग्गाहेउं । इतो य आयरिया अत्थपोरुसिं करेति, सो न सुणइ, भणइ य—तुब्भेऽत्थ 5 निष्पावयकुडगा, ताहे तेसु उट्ठिएसु विंझो अणुभासइ तं सुणेइ, अट्ठमे कम्मप्पवायपुव्वे कम्मं वणिणज्जइ, जहा कम्मं बज्झइ, जीवस्स य कम्मस्स य कहं बंधो ?, एत्थ विचारे सो अभिनिवेसेण अन्नहा मत्तंतो परूवितो य निण्हओ जाओत्ति ।

अनेन प्रस्तावेन क एते निह्मवा इत्याशङ्काऽपनोदाय तान् प्रतिपिपादयिषुराह—

ચલાવી લેશે નહીં તેથી એની સાથે સુતરાં સારી રીતે વર્તવું. આ પ્રમાણે બંને વર્ગોને હિતશિક્ષા 10 આપીને અનશન કરીને દેવલોકમાં ગયા.

ગોષ્ઠમાહિલે પણ સાંભળ્યું કે આચાર્ય કાળ પામ્યા, ત્યારે આવેલા તેણે પૂછ્યું કે—‘‘ગણધર તરીકે કોને સ્થાપ્યો ?’’ ત્યાં તેણે ઘડાનું દષ્ટાંત સાંભળ્યું. તેથી તે જુદા ઉપાશ્રયમાં રહીને સાધુઓ પાસે આવે છે. ‘‘સર્વ સાધુઓએ તેનો ઊભા થવા દ્વારા વિનય કર્યો અને કહ્યું—‘‘તમે સાથે જ રહો,’’ તે સાથે રહેવા ઇચ્છતો નથી. અન્ય ઉપાશ્રયમાં રહેલા તેણે અન્યસાધુઓને કાન ભંભેરવાનું 15 ચાલુ કર્યું. પરંતુ કોઈએ તેની વાતમાં વિશ્વાસ મૂક્યો નહીં.

અહીં આચાર્ય અર્થપૌરુષીને કરે છે તે ગોષ્ઠમાહિલ સાંભળતો નથી અને કહે છે કે તમે તો વાલના ઘડા સમાન છો (તમારી પાસે મારે ભણવાનું ?) અર્થપૌરુષીને કર્યા પછી વિન્ય તેનું અનુભાષણ કરે છે. ગોષ્ઠમાહિલ તે સાંભળે છે. તેમાં આઠમા કર્મપ્રવાદ-પૂર્વમાં કર્મનું વર્ણન ચાલી રહ્યું હોય છે કે કર્મ બંધાય છે, જીવ અને કર્મનો કેવી રીતે બંધ થાય છે ? વગેરે.... આ બાબતમાં 20 ગોષ્ઠમાહિલ ખોટા આગ્રહને કારણે જુદી રીતે પદાર્થને માનતો અને પોતાના મનની પ્રરૂપણા કરતો નિહવ તરીકે થયો. 11૭૭૭.

અવતરણિકા : આ પ્રસંગથી ‘‘આ નિહવો કોણ હતા ?’’ એ પ્રમાણેની આશંકાને દૂર કરવા માટે નિહવોનું પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

૧૭. ન ક્ષમિષ્યતે, તત: સુતરામેવૈતસ્મિન્ વર્તેધ્વમ્, एवं द्वावपि वर्गौ संदिश्य भक्तं प्रत्याख्याय 25 देवलोकं गता: । गोष्ठामाहिलेनापि श्रुतं—यथा आचार्या: कालगता:, तदा आगत: पुच्छति—को गणधर: स्थापित: ? , कुट्टहणन्तश्च श्रुत:, तत: स पृथग् प्रतिश्रये स्थित्वा आगत: तेषां सकाशं, तदा तै: सर्वैरभ्युत्थितो भणितश्च—इहैव तिष्ठ, तदा नेच्छति, तदा स बहि:—स्थितोऽन्यान् व्युद्ग्राहयति, तान् न शक्नोति व्युद्ग्राहयितुम् । इतश्चाचार्या अर्थपौरुषीं कुर्वन्ति, स न शृणोति, भणति च— यूयमत्र निष्पावकुटसमाना:, तदा तेषूत्थितेषु विन्ध्योऽनुभाषते तत् शृणोति, अष्टमे कर्मप्रवादपूर्वे कर्म वर्णयते, 30 यथा कर्म बध्यते, जीवस्य च कर्मणश्च कथं बन्ध: ?, अत्र विचारे सोऽभिनिवेशेनान्यथा मन्यमान: प्ररूपयंश्च निहवो जात: इति ।

બહુરય પાસ અવ્વત્તસમુચ્છાદુગતિગઅબદ્ધિયા ચેવ ।

સત્તેણ ણિણહગા ચલુ તિત્થંમિ ઉ વદ્ધમાણસ્સ ॥ ૭૭૮ ॥

- વ્યાખ્યા : 'બહુરય'ત્તિ એકસમયેન ક્રિયાધ્યાસિતરૂપેણ વસ્તુનોડનુત્પત્તે: પ્રભૂતસમયૈશ્ચોત્પત્તેર્બહુષુ સમયેષુ સ્તા:-સક્તા: બહુરતા:, દીર્ઘકાલદ્રવ્યપ્રસૂતિરૂપિણ इत्यर्थ: ૧ । 'પદેસ' ત્તિ પૂર્વપદલોપાત્
- 5 જીવપ્રદેશા: પ્રદેશા:, યથા મંહાવીરો વીર इति, જીવ: પ્રદેશો યેષાં તે જીવપ્રદેશા: નિહ્વા, ચરમપ્રદેશ-જીવપ્રરૂપિણ इति હૃદયમ્ ૨ । 'અવ્વત્ત' ત્તિ ઉત્તરપદલોપાદવ્યક્તમતા અવ્યક્તા:, યથા
- 10 ક્ષણક્ષયિભાવપ્રરૂપકા इति ભાવાર્થ: ૪। 'દુગ'ત્તિ ઉત્તરપદલોપાદેકસમયે દ્વે ક્રિયે સમુદિતે દ્વિક્રિયં તદધીયતે તદ્વેદિનો વા 'તદધીતે તદ્વેત્તી' (પા૦૪-૨-૫૧) ત્યજ્ સામુચ્છેદા:, ત્રૈરાશિકા જીવાજીવનોજીવભેદાસ્ત્રયો રાણય: સમાહૃતા: ત્રિરાશિ તત્પ્રયોજનં યેષાં તે ત્રૈરાશિકા:,

ગાથાર્થ : બહુરંત, પ્રદેશો, અવ્યક્ત, સમુચ્છેદ, દ્વિક્રિયો, ત્રિરાશી અને અબદ્ધિક, આ સાત નિહ્વો વર્ધમાનસ્વામીના તીર્થમાં થયા.

- 15 ટીકાર્થ : ક્રિયાવાળા એક સમયમાં વસ્તુની ઉત્પત્તિ થતી દેખાતી નથી પરંતુ ઘણા સમયોમાં જ વસ્તુની ઉત્પત્તિ થતી દેખાય છે માટે ઘણા સમયોને માનનારા બહુરત કહેવાય છે અર્થાત્ એક સમયમાં નહીં પણ, લાંબા સમયે જ કાર્યની ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણાકરનારા બહુરત જાણવા (૧). 'પ્રદેશ' અહીં મૂળગાથામાં પૂર્વપદનો લોપ થયેલ હોવાથી પ્રદેશશબ્દથી જીવ પ્રદેશો જાણવા જેમ કે વીરશબ્દથી મહાવીર ગ્રહણ કરાય છે. એ જીવ તરીકે જેમના મતે છે તેઓ જીવપ્રદેશ નિહ્વો જાણવા
- 20 અર્થાત્ જીવપ્રદેશોમાં છેલ્લા પ્રદેશને જ જીવ તરીકે કહેનારા આ લોકો છે (૨). 'અવ્યક્ત' અહીં ઉત્તરપદનો લોપ થયેલ હોવાથી જેમ ભીમશબ્દથી ભીમસેન ગ્રહણ કરાય છે તેમ અવ્યક્તશબ્દથી અવ્યક્તમતવાળા ગ્રહણ કરવાના છે. તેમાં વ્યક્ત એટલે સ્પષ્ટ, વ્યક્ત નહીં તે અવ્યક્ત = અસ્પષ્ટ, અસ્પષ્ટ મત છે જેઓનો તે અવ્યક્તમતવાળા કહેવાય છે. સંયતાદિનો બોધ કરવામાં સંદેહવાળા (અર્થાત્ આ સાધુ હશે કે નહીં ? એવી શંકાવાળા) (૩).
- 25 સમુચ્છેદ એટલે ઉત્પત્તિ પછી સમ્ = સંપૂર્ણ રીતે ઉત્ = પ્રકર્ષથી = પ્રબળતાથી જે છેદ તે સમુચ્છેદ = વિનાશ, તે સમુચ્છેદને જે ભણે અથવા તેને (સમુચ્છેદને) જાણનારા — પાણિની ૪.૨.૫૮ સૂત્રથી તેને ભણનાર કે જાણનારના અર્થમાં અણ્ પ્રત્યય લાગતા વૃદ્ધિ થઈને સામુચ્છેદ, અર્થાત્ ક્ષણિકવસ્તુની પ્રરૂપણા કરનારા (૪). 'દ્વિક' અહીં ઉત્તરપદનો લોપ થયેલ હોવાથી એક સમયમાં બે ભેગી ક્રિયા તે દ્વિક્રિયા કહેવાય. તેને ભણનારા અથવા તેને જાણનારા દ્વૈક્રિયો કહેવાય
- 30 અર્થાત્ કાળના અભેદવડે (એક સમયમાં) બે ક્રિયાના અનુભવની પ્રરૂપણા કરનારા (૫). ત્રિરાશિ = જીવ-અજીવ અને નોજીવરૂપ ત્રણરાશિનો સમાહાર તે ત્રિરાશિ, એનું છે પ્રયોજન જેઓને તે

રાશિત્રયચ્છાપકા इति भावना ६ । 'अबद्धिगा चेव' ति स्पृष्टं जीवेन कर्म न स्कन्धवद्
बद्धमबद्धम्, अबद्धमेषामस्ति विदन्ति वेत्यबद्धिकाः, स्पृष्टकर्मविपाकप्ररूपका इति हृदयम् ७ ।
'सत्तेते निह्वया खलु तित्थमि उ वद्धमाणस्स' ति समैते निह्ववाः खलु, निह्व इति कोऽर्थः ?—
स्वप्नप्रपञ्चतस्तीर्थकरभाषितं निह्वतेऽर्थं पचाद्यचि (नन्दिग्रहपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः पा० ३-१-
१३४) ति निह्ववो—मिथ्यादृष्टिः, उक्तं च —

5

“सूत्रोक्तस्यैकस्याप्यरोचनादक्षरस्य भवति नरः ।

मिथ्यादृष्टिः सूत्रं हि नः प्रमाणं जिनाभिहितम् ॥ १ ॥”

खલ્વિતિ વિશેષણે, કિં વિશિનષ્ટિ ?—અન્યે તુ દ્રવ્યલિંગ્મતોઽપિ ભિન્ના બોટિકાઘ્યાં ઇતિ,
તીર્થે વદ્ધમાનસ્ય, પાઠાન્તરં વા—‘એતેસિં નિગમણં વોચ્છામિ અઘાણુપુલ્લી’તિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં યેભ્યઃ સ્મૃત્યુત્પન્નાસ્તાન્ પ્રતિપાદયન્નાહ—

10

બહુરય જમાલિપભવા જીવપણસા ય તીસગુત્તાઓ ।

અવ્વત્તાઽઽસાઢાઓ સામુચ્છેયાઽઽસમિત્તાઓ ॥ ૭૭૯ ॥

વ્યાખ્યા : બહુરતાઃ જમાલિપ્રભવાઃ, જમાલેશ્વાચાર્યાત્ પ્રભવો યેષાં તે તથાવિદ્યાઃ, જીવપ્રદેશાશ્ચ

ત્રૈરાશિકો અર્થાત્ ત્રણરાશિનું નિરૂપણ કરનારા (૬). અબદ્ધિક = જીવ સાથે કર્મ ચોટેલું છે, પણ
સ્કંધની જેમ [અર્થાત્ જેમ] એક સ્કંધમાં પરમાણુ પરસ્પર એકમેક ભાવને પામેલ છે તેની જેમ 15
બંધાયેલું = એકમેકભાવને પામેલું નથી માટે જ તે અબદ્ધ છે. જેઓના મતે કર્મ અબદ્ધ છે અથવા
અબદ્ધ કર્મને જે જાણે છે તેઓ અબદ્ધિક અર્થાત્ સ્પૃષ્ટ એવા કર્મના વિપાકની પ્રરૂપણા કરનારા
જાણવા (૭). આ સાત નિહવો વર્ધમાનસ્વામીના તીર્થમાં થયા.

નિહવ એટલે શું ? — જેઓ પોતાના (બુદ્ધિ પ્રમાણેના) વિસ્તારથી (માયાથી) તીર્થકરભાષિત
અર્થને છુપાવે તે નિહવો કહેવાય છે. અહીં નિ + હુ ધાતુ પચાદિગણમાં છે અને પાણિની ૩.૧.૧૩૪ 20
સૂત્રથી પચાદિ ધાતુને અચ્ પ્રત્યય લાગે છે, તેથી નિહવ શબ્દ બન્યો. આ નિહવો મિથ્યાદૃષ્ટિ
હોય છે. કહ્યું છે કે “સૂત્રમાં કહેવાયેલ એક પણ અક્ષર નહીં ગમવાથી વ્યક્તિ મિથ્યાદૃષ્ટિ થાય
છે કારણ કે જિને કહેલ સૂત્ર જ અમારે પ્રમાણ છે. ॥૧॥” મૂળગાથામાં ‘ખલુ’ શબ્દ વિશેષ અર્થને
જણાવનાર છે. કયો વિશેષ અર્થ જણાવે છે ? — (આ સાત નિહવો તો સાક્ષાત્ સૂત્રમાં કહ્યા છે
જે દ્રવ્યલિંગથી સમાન છે) જ્યારે બીજા અન્ય દિગમ્બરો તો દ્રવ્યલિંગથી પણ જુદા નિહવો છે. 25
મૂળ ગાથાના પશ્ચાર્ધમાં પાઠાન્તર જાણવો, તે આ પ્રમાણે—“આ નિહવોની ઉત્પત્તિ કમશઃ હું
કહીશ.” ॥૭૭૮॥

અવતરણિકા : હવે જેઓમાંથી આ મતો ઉત્પન્ન થયા તેઓનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : બહુરતો જમાલિથી ઉત્પન્ન થયા. જમાલિ-આચાર્યથી ઉત્પત્તિ છે જેઓની તે 30

તિષ્ઠગુપ્તાદુત્પન્નાઃ, અવ્યક્તા આષાઢાત્, સામુદ્રેદાઃ અશ્વમિત્રાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ગંગાઓ દોકિરિયા છલુગા તેરાસિયાળ ઉપ્પત્તી ।

થેરા ય ગોદુમાહિલ પુદુમબદ્ધં પરૂર્વિતિ ॥ ૭૮૦ ॥

વ્યાખ્યા : ગદ્ગાત્ દ્વૈક્રિયાઃ, ષડુલૂકાત્ ત્રૈરાશિકાનામુત્પત્તિઃ, સ્થવિરાશ્ચ ગોષ્ઠામાહિલાઃ

- 5 સ્પૃષ્ટમબદ્ધં પ્રરૂપયન્તિ, કર્મેતિ ગમ્યતે, 'પુદુમબદ્ધં પરૂર્વિસુ' વા પાઠાન્તરં, તતશ્ચાબદ્ધિકા ગોષ્ઠામાહિલાત્ સજ્ઞાતા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ સામ્પ્રતં યેષુ પુરૂષૂત્પન્નાસ્ત એતે નિહવાસ્તાનિ પ્રતિપાદયન્નાહ-

સાવત્થી ઉસભપુરં સેયવિયા મિહિલ ઝલ્લુગાતીરં ।

પુરિમંતરંજિ દસપુર રહવીરપુરં ચ નગરાઈં ॥ ૭૮૧ ॥

વ્યાખ્યા : શ્રાવસ્તી ઋષભપુરં શ્વેતવિકા મિથિલા, ઝલ્લુકાતીરં પુરમન્તરંજિ દશપુરં સ્થવીરપુરં

- 10 ચ નગરાણિ, નિહવાનાં યથાયોગં પ્રભવસ્થાનાનિ, વક્ષ્યમાણભિન્નદ્રવ્યલિદ્ગમિથ્યાદૃષ્ટિબોટિકપ્રભવસ્થાન- સ્થવીરપુરોપન્યાસો લાઘવર્થઃ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ભગવતઃ સમુપજાતકેવલસ્ય પરિનિર્વૃત્તસ્ય ચ કઃ કિયતા કાલેન નિહવઃ સમુત્પન્ન ઇતિ પ્રતિપાદયન્નાહ-

ચોદસ સોલસ વાસા ચોદસવીસુત્તરા ય દોષિણ સયા ।

- 15 અઢાવીસા ય દુવે પંચેવ સયા ડ ચોયાલા ॥ ૭૮૨ ॥

જમાલિપ્રત્યવ (કહેવાયા એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો.) જીવપ્રદેશને કહેનારા લોકો તિષ્ઠગુપ્તથી ઉત્પન્ન થયા. અવ્યક્ત આષાઢાચાર્યમાંથી અને સામુદ્રેદો અશ્વમિત્રમાંથી ઉત્પન્ન થયા. ॥૭૭૯॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : ગંગામાંથી દ્વૈક્રિયો ઉત્પન્ન થયા. ષડુલૂકમાંથી ત્રૈરાશિકોની ઉત્પત્તિ થઈ. સ્થવિર

- 20 એવા ગોષ્ઠામાહિલ સ્પૃષ્ટ અને અબદ્ધ એવા કર્મની પ્રરૂપણા કરે છે. જો કે મૂળગાથામાં "કર્મ" શબ્દ નથી તે અહીં જાણી લેવો. અથવા "પ્રરૂપણા કરી" એ પ્રમાણે પાઠાન્તર જાણવો. તેથી અબદ્ધિકો ગોષ્ઠામાહિલથી ઉત્પન્ન થયા. ॥૭૮૦॥

અવતરણિકા : હવે જે નગરમાં તેઓની ઉત્પત્તિ થઈ તે નગરોનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

- 25 ટીકાર્થ : શ્રાવસ્તી, ઋષભપુર, શ્વેતવિકા, મિથિલા, ઝલ્લુકાતીર, અંતરંજિકાપુર, દસપુર અને સ્થવીરપુર, આ નગરો નિહવોના ક્રમશઃ ઉત્પત્તિસ્થાનરૂપે જાણવા, જો કે આગળ આવતા દ્રવ્યલિંગથી જુદા એવા મિથ્યાદૃષ્ટિદિગંબરોનું ઉત્પત્તિસ્થાન સ્થવીરપુર આગળ જ કહેવું જોઈતું હતું છતાં અહીં જ જે કહ્યું તે લાઘવ માટે જાણવું. ॥૭૮૧॥

અવતરણિકા : ભગવાનના કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ પછી કયો નિહવ કેટલા કાળે ઉત્પન્ન

- 30 થયો ? તેનું પ્રતિપાદન કરતા જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

વ્યાખ્યા : ચતુર્દશષોડશવર્ષાણિ તથા 'ચોદસવીસુત્તરા ય દોત્રિ સય' ત્તિ ચતુર્દશાધિકે દ્વે શતે વિંશત્યુત્તરે ચ દ્વે શતે, વર્ષાણામિતિ ગમ્યતે, તથાઽષ્ટાવિંશત્યધિકે ચ દ્વે શતે, તથા પચ્ચૈવ શતાનિ ચતુશ્ચત્વારિંશદધિકાનિ, ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ અવયવાર્થં તુ ભાષ્યકાર એવ પ્રતિપાદયિષ્યતિ ॥

પંચ સયા ચુલસીયા છચ્ચેવ સયા ણવોત્તરા હોતિ ।

પાણપ્પત્તીય દુવે ઉપ્પણ્ણા ણિવ્વુણ્ણ સેસા ॥ ૭૮૩ ॥

5

વ્યાખ્યા : પચ્ચ શતાનિ ચતુશ્ચીત્યધિકાની ષટ્ ચૈવ શતાનિ નવોત્તરાણિ ભવન્તિ । જ્ઞાનોત્પત્તેરાશ્ચ ચતુર્દશષોડશવર્ષાણિ યાવદતિક્રાન્તાનિ તાવદન્નાન્તરે દ્વાવાદ્યાવુત્પન્નૌ, ઉત્પન્ના નિર્વૃત્તે ભગવતિ યથોક્તકાલે ચાતિક્રાન્તે શેષાઃ સ્વલ્પવ્યક્તાદય ઇતિ, બોટિકપ્રભવકાલાભિધાનં લાઘવર્થમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥

અધુના સૂચિતમેવાર્થં મૂલભાષ્યકૃદ્ યથાક્રમં સ્પષ્ટયન્નાહ—

10

ચોદસ વાસાણિ તયા જિણેણ ઉપ્પાડિયસ્સ ણાણસ્સ ।

તો બહુરયાણ દિટ્ઠી સાવત્થીએ સમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૨૫ ॥ (મૂંભા૦)

વ્યાખ્યા : ચતુર્દશવર્ષાણિ તદા 'જિનેન' વીરેણોત્પાદિતસ્ય જ્ઞાનસ્ય તતોઽન્નાન્તરે બહુરતાનાં દૃષ્ટિઃ શ્રાવસ્ત્યાં નગર્યાં સમુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥

યથોત્પન્ના તથોપદર્શયન્ સઙ્ગ્રહગાથામાહ—

15

ટીકાર્થઃ : ચૌદવર્ષે, સોળવર્ષે તથા બસો ચૌદવર્ષે, અને બસો વીસવર્ષે તથા બસો અઠાવીસવર્ષે અને પાંચસો ચુમ્માલીસવર્ષે ઉત્પત્તિ થઈ. વિસ્તારથી ભાષ્યકાર જ પ્રતિપાદન કરશે. ॥૭૮૨॥

ગાથાર્થઃ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થઃ : પાંચસો ચોર્યાશી અને છસો નવવર્ષે ઉત્પત્તિ થઈ. કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાને ચૌદ અને સોળવર્ષ થયા ત્યારે પ્રથમ બે નિહવો ઉત્પન્ન થયા. (અર્થાત્ પ્રથમનિહવ ચૌદવર્ષ બાદ અને બીજો સોળવર્ષ બાદ થયો.) ભગવાનનું નિર્વાણ થયા પછી ઉપર કહેવાયેલ કાળ પસાર થતાં શેષ નિહવો ઉત્પન્ન થયા. દિગંબરોની ઉત્પત્તિ કાળનું જે અભિધાન (કથન) કર્યું છે તે લાઘવ માટે જાણવું. (અર્થાત્ કાળનો પ્રસંગ ચાલતો હોવાથી અહીં સાથે-સાથે બતાવ્યું જેથી પાછળ ફરી દેખાડવું પડે નહીં.) ॥૭૮૩॥

અવતરણિકા : હવે (ગા. ૭૮૨માં) સૂચિત અર્થને મૂળભાષ્યકાર ક્રમશઃ સ્પષ્ટ કરતા કહે છે ⇨

25

ગાથાર્થઃ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થઃ : જિન એવા વીર ભગવાનવડે ઉત્પન્ન કરાયેલ જ્ઞાનને ચૌદવર્ષ થયા ત્યારે બહુરતોની દૃષ્ટિ શ્રાવસ્તીનગરીમાં ઉત્પન્ન થઈ. ॥૧૨૫॥

અવતરણિકા : જે રીતે આ મત ઉત્પન્ન થયો તે રીતે દેખાડતા સંગ્રહગાથાને કહે છે ⇨

30

જેઢા સુદંસણ જમાલિડ્ણોજ્જ સાવત્થિતેદુગુજ્જાણે ।

પંચસયા ય સહસ્સં હૈકેણ જમાલિ મોત્તૂણં ॥ ૧૨૬ ॥ (મૂંભા૦)

- વ્યાખ્યા : કુંડપુરં નગરં, તત્થ જમાલી સામિસ્સ ભાઈણિજ્જો, સો સામિસ્સ મૂલે પંચસયપરિવારો પવ્વડ્ઢાઓ, તસ્સ ભજ્જા સામિણો દુહિતા, તીસે નામાણિ જેઢત્થિ વા સુદંસણત્થિ વા અણોજ્જત્થિ વા, સાવિ સહસ્સપરિવારો અણુપવ્વડ્ઢયા, જહા પળ્ણત્તીએ તહા ભાણિયવ્વં, એકારસંગા અહિજ્જિયા, સામિ આપુચ્છીકુળ પંચસયપરિવારો જમાલી સાવત્થી ગતો, તત્થ તેંદુગે ઉજ્જાણે કોઢ્ઢા ચેઢા સમોસઢો, તત્થ સે અંતપતેહિં રોગો ઉપ્પન્નો, ન તરહ નિસન્નો અચ્છંડં, તો સમણે ભણિયાઢાઓ—સેજ્જાસંથારયં કરેહ, તે કાઢમારહ્ઢા ॥ અત્રાન્તરે જમાલિદાહજ્જવાભિભૂતસ્તાન્ વિનેયાન્ પપ્રચ્છ—સંસ્તુતં ન વેતિ ?, તે ઉક્કવન્તઃ—સંસ્તુતમિતિ, સ ચોત્થિતો જિગમિષુરધંસંસ્તુતં હ્ષ્ટ્વા
- 10 કુહ્ઢઃ, સિદ્ધાન્તવચનં સ્મૃત્વા 'ક્રિયમાણં કૃત' મિત્યાદિ કર્મોદયતો વિતથમિતિ ચિન્તયામાસં,

ગાથાર્થ : જ્યેષ્ઠા-સુદર્શના-જમાલી-અનવદ્યા-શ્રાવસ્તી-તિંદુકઉદ્યાન-પાંચસો-હજાર-ઢંકશ્રાવક-જમાલિને છોડી (શેષ પાછા ફર્યા.) (ગાથાનો અક્ષરાર્થ ટીકાના અંતે આપેલ છે.)

★ બહુરતમતની ઉત્પત્તિ ★

- ટીકાર્થ : કુંડપુરનામે નગર હતું. ત્યાં સ્વામીનો ભાણિયો જમાલી રહેતો હતો. તેણે ભગવાન
- 15 પાસે પાંચસો સાથે ટીકા લીધી. તેની પત્ની સ્વામીની ટીકરી હતી. તેણીના જ્યેષ્ઠા-સુદર્શના અને અનવદ્યા એમ ત્રણ નામો હતા. તેણીએ પણ એક હજાર સ્ત્રીઓ સાથે પાછળથી ટીકા લીધી. આ વિષયમાં પ્રજ્ઞપિત્રંથમાં જે રીતે વર્ણન કરેલ છે તે રીતે અહીં પણ જાણી લેવું. જમાલી અગિયાર અંગ ભણ્યા. સ્વામીને પૂછીને જમાલી પાંચસો પરિવાર સાથે શ્રાવસ્તીનગરીમાં આવ્યા.

- ત્યાં તિંદુકનામના ઉદ્યાનમાં કોષ્ઠકનામે ચૈત્યમાં રહ્યા. ત્યાં રહેતા જમાલીને અંત-પ્રાંત
- 20 ખોરાકને કારણે રોગ ઉત્પન્ન થયો. તેઓ નીચે બેસવા સમર્થ બન્યા નહીં તેથી તેઓએ શ્રમણોને કહ્યું—“સંથારો પાથરો.” સાધુઓ સંથારો પાથરવા લાગ્યા. એટલામાં દાહજૂવરથી પીડાતા જમાલિએ તે શિષ્યોને પૂછ્યું કે “સંથારો પથરાયો કે નહીં ?” તેઓએ કહ્યું —“પથરાઈ ગયો.” તે ઊભા થયા. સંથારા તરફ જવાની ઇચ્છાવાળા તેમને અડધા પથરાયેલા સંથારાને જોઈને ક્રોધ જાગ્યો. સિદ્ધાન્તના વચનોનું સ્મરણ કરીને કર્મોદયને કારણે “ક્રિયમાણં કૃત” વગેરે વચનો ખોટા

- 25 ૧૮. કુંડપુરં નગરં, તત્ર જમાલિઃ સ્વામિનો ભાગિનેયઃ, સ સ્વામિનો મૂલે પચ્ચશતપરીવારઃ પ્રવ્રજિતઃ, તસ્ય ભાર્યા સ્વામિનો દુહિતા, તસ્યા નામાણિ—જ્યેષ્ઠેતિ વા સુદર્શનેતિ વા અનવદ્યેતિ વા, સાડપિ સહસ્ત્રપરિવારો અનુપ્રવ્રજિતા, યથા પ્રજ્ઞસૌ તથા ભણિતવ્યમ્, એકાદશાઙ્ગાન્યધીતાણિ, સ્વામિનમાપુચ્છ્ય પચ્ચશતપરીવારો જમાલિઃ શ્રાવસ્તીં ગતઃ, તત્ર તિન્દુકોદ્યાને કોષ્ઠકે ચૈત્યે સમવસૂતઃ, તત્ર તસ્યાન્તપ્રાન્તૈ રોગ ઉત્પન્નઃ, ન શક્નોતિ નિષ્પળ્ણઃ સ્થાતું, તતઃ શ્રમણાન્ ભણિતવાન્ શય્યાસંસ્તારકં કુરુત, તે
- 30 કર્તુમારહ્યાઃ ।

‘ક્રિયમાણં કૃત’ મિત્યેતદ્ ભગવદ્વચનં વિતથં, પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધત્વાત્, અશ્રાવણશબ્દવચનવત્, પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધતા ચાસ્યાર્થસંસ્તૃતસંસ્તારાસંસ્તૃતદર્શનાત્, તતશ્ચ ક્રિયમાણત્વેન પ્રત્યક્ષસિદ્ધેન કૃતત્વધર્મોઽપનીયત્ત્વમિતિ ભાવના, તતો યદ્ ભગવાનાહ તદનૃતં, કિન્તુ કૃતમેવ કૃતમિતિ, એવં પર્યાલોચ્યૈવમેવ પ્રરૂપણાં ચકારેતિ, સ ચેત્થં પ્રરૂપયન્ સ્વગચ્છસ્થવિરૈદિમુક્તઃ—હે આચાર્ય ! ‘ક્રિયમાણં કૃત’ મિત્યાદિ ભગવદ્વચનમવિતથમેવ, નાધ્યક્ષવિરુદ્ધં, યદિ ક્રિયમાણં ક્રિયાવિષ્ટં કૃતં 5 નેષ્યતે તતઃ કથં પ્રાક્ક્રિયાઽનામ્ભસમય ઇવ પશ્ચાદપિ ક્રિયાઽભાવે તદ્વિષ્યત્ત્વમિતિ, સદા પ્રસજ્ઞાત્, ક્રિયાઽભાવસ્યાવિશિષ્ટત્વાત્, તથા યચ્ચોક્તં ભવતા ‘અર્ધસંસ્તૃતસંસ્તારાસંસ્તૃતદર્શનાત્’ તદપ્યયુક્તં, યતો યદ્ યદા યત્રાકાશદેશે વસ્ત્રમાસ્તીર્યત્તે તત્તદ્વા તત્રાસ્તીર્ણમેવ, એવં પાશ્ચાત્યવસ્ત્રાસ્તરણસમયે છે એમ વિચારવા લાગ્યા.

તેમણે વિચાર્યું કે— “ક્રિયમાણં કૃત” વગેરે ભગવાનનું વચન ખોટું છે, કારણ કે પ્રત્યક્ષથી 10 વિરુદ્ધ છે. જેમ કોઈ કહે કે “શબ્દ એ શ્રવણયોગ્ય નથી.” આ વચન જેમ પ્રત્યક્ષથી વિરુદ્ધ હોવાથી ખોટું છે તેમ, અર્ધ પથરાયેલ સંથારો પથરાયેલો દેખાતો નથી તેથી કરાતો (પથરાતો) હોય તે કરાયો (પથરાયો) એવું વચન પણ પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધ છે. માટે પ્રત્યક્ષસિદ્ધ એવા ક્રિયમાણત્વધર્મવડે કૃતત્વધર્મ દૂર કરાય છે. (અર્થાત્ સામે વસ્તુ થઈ રહી છે એ પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે. તેથી તે વસ્તુ થઈ ગઈ એવું કહેવું એ પ્રત્યક્ષથી બાધિત છે.) માટે ભગવાન જે કહે છે તે ખોટું છે. ખરેખર 15 તો જે થઈ ગયું હોય તે જ થયું કહેવાય. આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે એ પ્રમાણે જ પ્રરૂપણા કરવાની શરૂ કરી. આ રીતે પ્રરૂપણા કરતા જમાલિને પોતાના ગચ્છના જ સ્થવિરસાધુઓએ આ પ્રમાણે કહ્યું :-

સ્થવિરો : હે આચાર્ય ! “ક્રિયમાણં કૃત” વગેરે ભગવાનનું વચન સાચું જ છે. તે પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધ નથી. જો ક્રિયમાણ અર્થાત્ ક્રિયાથી યુક્ત વસ્તુ કૃત તરીકે ન માનો તો પૂર્વ ક્રિયાના અનારંભસમયની 20 જેમ પછી પણ ક્રિયાના અભાવમાં તે વસ્તુ કૃત તરીકે કેવી રીતે મનાય ? (કહેવાનો આશય એ છે કે - ધારો કે કુંભાર ઘટ બનાવવા માટેની ક્રિયાનો આરંભ જે ક્ષણે કરે છે તેની પૂર્વક્ષણ એ ક્રિયાના અનારંભનો સમય છે. આ પૂર્વક્ષણે ક્રિયા જ શરૂ થઈ ન હોવાથી ક્રિયાનો અભાવ છે. જેમ આ પૂર્વક્ષણે ક્રિયાનો અભાવ હોવાથી ઘટરૂપ કાર્ય થતું નથી તેમ ક્રિયાની પૂર્ણાહુતિ પછીની ક્ષણે પણ ક્રિયાનો અભાવ હોવાથી કાર્ય થશે નહીં કારણ કે ક્રિયારંભપૂર્વનો ક્રિયા-અભાવ અને 25 ક્રિયાપૂર્ણાહુતિ પછીનો ક્રિયા-અભાવ સરખો જ છે. તેમાં કોઈ ભેદ નથી. એટલે ક્રિયા પછી જો ક્રિયા-અભાવ હોવા છતાં કાર્ય માનશો, તો ક્રિયા-આરંભ પૂર્વે પણ ક્રિયાના અભાવમાં કાર્ય માનવું પડશે, એટલે કે સદા કાર્ય હોવાની આધતિ આવશે.

વળી તમે જે કહ્યું હતું કે “અર્ધ પથરાયેલ સંથારો પથરાયેલ દેખાતો નથી” તે પણ અયુક્ત છે કારણ કે જે વસ્ત્ર જ્યારે જે આકાશદેશમાં પથરાય છે, ત્યારે તે વસ્ત્ર તેટલા આકાશપ્રદેશમાં 30 પથરાયેલું જ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે છેલ્લા વસ્ત્ર પાથરવાના સમયે સંથારો પથરાઈ ગયો જ

खल्वसावास्तीर्ण एव, विशिष्टसमयापेक्षीणि च भगवद्वचनानि, अतोऽदोष इति ॥

५ एवं सो जाहे न पडिवज्जइ ताहे केइ असइहंता तस्स वयणं गया सामिसगासं, अण्णे तेणेव समं ठिया, पियदंसणावि तत्थेव ढंको नाम कुंभगारो समणोवासओ, तत्थ ठिया, सा वंदितुं आगया, तं पि तहेव पण्णवेइ, सा य तस्साणुराएण मिच्छत्तं विपडिवण्णा, अज्जाणं परिकहेइ, तं च ढंकं भणति, सो जाणति—एसाऽवि विप्पडिवण्णा नाहव्व[वा]एणं, ताहे सो भणति—सम्मं अहं न याणामि एयं विसेसतरं, अण्णया कयाई सज्झायपोरुसि कोइ, ततो ढंकेण भायणाणि उव्वत्तंतेण ततोहुत्तो इंगालो छूढो, ततो तीसे संघाडीए एगदेसो दड्डो, सा भणइ—सावय ! किं ते संघाडी दड्डा ?, सो भणइ—तुब्भे चेव पण्णवेह जहा—दज्झमाणो अड्डो, केण

10 ભગવાને “ક્રિયમાણં કૃતં” કહ્યું છે.) આથી કોઈ દોષ નથી.

આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં જ્યારે જમાલિ સમજતા નથી ત્યારે તેમના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા વિનાના કેટલાક સાધુઓ સ્વામીપાસે ગયા. અન્યસાધુઓ જમાલિ સાથે રહ્યા. પ્રિયદર્શના પણ (જમાલિની પત્ની પણ) તે ગામમાં જે ઢંકનામે કુંભકાર શ્રમણોપાસક હતો. તેના ઘરે (તેણે આપેલી વસતિમાં) રહી. તે જમાલિને વંદન કરવા આવી. ત્યારે જમાલિ તેને પણ તે જ રીતે પ્રરૂપણ કરે છે. પ્રિયદર્શના પણ જમાલિ પ્રત્યેના અનુરાગને કારણે મિથ્યાત્વને પામી. તે પોતાના સાધ્વીજીઓને વાત કરે છે અને ઢંક શ્રાવકને પણ વાત કરે છે. 'ઢંક શ્રાવક જાણે છે કે—“આ ભગવાનના વચનથી (મતથી) વિપ્રતિપન્ન=વિપરીત સ્વીકારવાળી થઈ છે.”. તે કહે છે—“આ વિષયમાં હું કંઈ વિશેષ સારી રીતે જાણતો નથી.”

20 એકવાર પ્રિયદર્શના સ્વાધ્યાય પૌરુષીને કરે છે. ત્યારે ભાજનોને ફેરવતા (ભઢીમાં બરાબર પકાવવા માટે ઉપર-નીચે કરતા) ઢંકે તે તરફ એક અંગારો નાંખ્યો. તેથી તેની સંઘાટીનો (સાધ્વીજીઓને પહેરવાનું અધોવસ્ત્ર વિશેષ) એક ભાગ બળી ગયો. તેણીએ કહ્યું—“હે શ્રાવક ! શા માટે મારી સંઘાટી તમે બાળી નાંખી ?” તેણે કહ્યું—“તમે તો કહો છો કે બળતું હોય તે બાળ્યું એમ કહેવાય નહીં, કોણે તમારી સંઘાટી બાળી ?” (અર્થાત્ સંઘાટીનો એક ભાગ જ બળી

१९. एवं स यदा न प्रतिपद्यते तदा केचिदश्रद्धतस्तस्य वचनं स्वामिसकाशं गताः, अन्ये तेनैव
 25 समं स्थिताः, प्रियदर्शनाऽपि, तत्रैव ढङ्को नाम कुम्भकारः श्रमणोपासकः, तत्र स्थिता, सा वन्दितुमागता,
 तामपि तथैव प्रज्ञापयति, सा च तस्यानुरागेण मिथ्यात्वं विप्रतिपन्ना, आर्याभ्यः परिकथयति, तं च
 ढङ्कं भणति, स जानाति - एषाऽपि विप्रतिपन्ना नाथवचनेन[वादेन], तदा स भणति-सम्यग्रहं न जानामि
 एतद् विशेषतम्, अन्यदा कदाचित्स्वाध्यायपौरुषीं करोति, ततो ढङ्केन भाजनान्युद्धर्त्तयता ततोऽङ्गारः
 क्षिप्तः, ततस्तस्याः संघाट्या एकदेशो दग्धः, सा भणति-श्रावक ! किं त्वया संघाटी दग्धा ?, स
 30 भणति-ययमेव प्रज्ञापयत यथा-दह्यमानमदग्धं, केन

તુભ્ય સંઘાડી દઢા ? , તતો સા સંબુદ્ધા ભળઇ-ઇચ્છામિ સંપં પડિચોવળા, તાહે સા ગંતૂળ જમાલિ
પણવેડે બહુવિહં, સો જાહે ન પડિવજ્જઇ તાહે સા સેસસાહુળો ચ સામિ ચેવ ઉવસંપળાઈં,
ઇતરોડિવિ એગાગી અણાલોડિયપડિકંતો કાલગતો ॥ એષ સડ્ગ્રહાર્થઃ, અક્ષરાણિ ત્વેવં નીયન્તે,
*જેઢ્ઢા સુદંસળા અણોજ્જતિ જમાલિઘરણીએ નામાઈં, સાવત્થીએ નયરીએ તેંદુગુજ્જાળો જમાલિસ્સ
એસા દિદ્ધી ઉપ્પળળા, તત્થ પંચસયા ચ સાહૂળં સહસ્સં ચ સંજઈંણં, એતેસિં જે સતં ણ પડિબુદ્ધં 5
તં ઢંકેણ પડિબોહિયંતિ વક્કસેસં, જમાલિં મોત્તૂળંતિ ॥ અન્યે ત્વેવં વ્યાચક્ષતે-જેઢ્ઢા મહત્તરિગા
સુદંસળાડિભિહાળા ભગવતો ભગિણી, તીસે જમાલી પુત્તો, તસ્સ અણોજ્જા નામ ભગવતો દુહિતા
ભારિયા ॥ શેષં પૂર્વવત્ ।

ગતઃ પ્રથમો નિહવઃ, સામ્પ્રતં દ્વિતીયં પ્રતિપાદયત્રાહ-

સોલસ વાસાણિ તયા જિણેણ ઉપ્પાડિયસ્સ ણાણસ્સ ।

10

જીવપણસિયદિદ્ધી ઉસમ્પુરંમી સમુપ્પળળા ॥ ૧૨૭ ॥ (ભા૦)

રહ્યો છે આખી સંઘાટી કોણે બાળી ?) ત્યારે બોધ પામેલી પ્રિયદર્શના કહે છે-“તમારી પ્રેરણાને
હું સમ્યક્ સ્વીકારું છું.” ત્યાર પછી તે જમાલિ પાસે જઈ ઘણા પ્રકારે તેને સમજાવે છે. આ રીતે
પણ જ્યારે તે સમજતા નથી. ત્યારે તે અને શેષ સાધુઓ બધા સ્વામીપાસે જતા રહે છે.

જમાલિ એકલા પોતાના અપરાધોની આલોચના કર્યા વિના કાળ પામ્યા. આ સંગ્રહાર્થ 15
થયો. મૂળગાથાનો અક્ષરાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો -- જ્યેષ્ઠા, સુદર્શના અને અનવદ્યા એ જમાલિની
પત્નીના નામો છે. શ્રાવસ્તીનગરીના તિદુકઉદ્યાનમાં જમાલિનો આ મત ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પાંચસો
સાધુઓ અને એક હજાર સાધ્વીજીઓ હતા. તેઓમાં જેઓ સ્વયં પ્રતિબોધ પામ્યા નહીં, તેઓને
જમાલિને છોડી ઢંકશ્રાવકે પ્રતિબોધ પમાડ્યા. મૂળગાથામાં (પ્રતિબોધ પમાડ્યા) પદ આપ્યું નથી
તે વાક્યશેષ તરીકે જાણી લેવું (અર્થાત્ બહારથી સમજી લેવું.) કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે- 20
“જ્યેષ્ઠા, મહત્તરિકા અને સુદર્શના એ ભગવાનની બહેનનાં નામો છે. તેનો પુત્ર જમાલી હતો,
તેની પત્ની તરીકે અનવદ્યા નામે ભગવાનની દીકરી હતી. શેષ અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો.” ॥૧૨૬॥

અવતરણિકા : પ્રથમ નિહવ કહ્યો. હવે બીજાનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

૧. યુષ્માકં સંઘાટી દઢા ? , તતઃ સા સંબુદ્ધા ભળતિ-ઇચ્છામિ સમ્યક્ પ્રતિબોદનાં તદા સા 25
ગત્વા જમાલિ પ્રજ્ઞાપયતિ બહુવિધં, સ યદા ન પ્રતિપદ્યતે તદા સા શેષસાધવશ્ચ સ્વામિનમેવોપસંપન્નાઃ,
ઇતરોડિયિ એકાક્યનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ કાલગતઃ । ★ જ્યેષ્ઠા સુદર્શના અનવદ્યેતિ જમાલિગૃહિણ્યા નામાનિ,
શ્રાવસ્ત્યાં નગર્યાં તિન્દુકોદ્યાને જમાલેષા દ્વિરુત્પન્ના, તત્ર પચ્છશતાનિ ચ સાધૂનાં સહસ્ત્રં ચ સંયતીનાં,
એતેષાં ચે સ્વયં ન પ્રતિબુદ્ધાસ્તે ઢંકેણ પ્રતિબોધિતા ઇતિ વાક્યશેષઃ, જમાલિ મુક્ત્વેતિ । અન્યે ત્વેવં
વ્યાચક્ષતે-જ્યેષ્ઠા-મહત્તરા સુદર્શનાભિધાના ભગવતો ભગિણી, તસ્યા જમાલિઃ પુત્રઃ, તસ્ય અનવદ્યા નામ 30
ભગવતો દુહિતા માર્યા ।

વ્યાખ્યા : ષોડશ વર્ષાણિ તદા જિનેનોત્પાદિતસ્ય જ્ઞાનસ્ય જીવપ્રદેશિકદૃષ્ટિસ્તત ઋષભપુરે સમુત્પન્ના ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ કથમુત્પન્ના ? રાયગિહં નગરં ગુણસિલયં ચેદયં, તત્થ વસૂ નામાયરિઓ ચોદ્દસપુલ્લી સમોસઢો, તસ્સ સીસો તીસગુત્તો નામ, સો આયપ્પવાચપુલ્લે ઇમં આલાવયં અજ્ઞાવેદ્—
'એ ભંતે ! જીવપણે જીવેત્તિ વત્તવ્વં સિયા ? , નો ઇણમદ્દે સમદ્દે, એવં દો જીવપણસા તિણ્ણ
5 સંખેજ્જા અસંખેજ્જા વા, જાવ એગેણાવિ પદેસેણ ઋણો ણો જીવોત્તિ વત્તવ્વં સિયા, જમ્મ
કસિણે પઢિપુણે લોગાગાસંપદેસતુલ્લપણે જીવેત્તિ વત્તવ્વં' મિત્યાદિ, એવમજ્ઞાવિંતો મિથ્યાત્વોદયતો
વ્યુત્થિતઃ સન્નિત્યમભિહિતવાન્—યદ્યેકાદયો જીવપ્રદેશાઃ સ્વત્વેકપ્રદેશહીના અપિ ન જીવાશ્ચ્યાં
લભન્તે, કિન્તુ ચરમપ્રદેશયુક્તા એવ લભન્ત ઇતિ, તતઃ સ એવૈકઃ પ્રદેશો જીવ ઇતિ, તદ્વાવભાવિત્વાત્
જીવત્વસ્યેતિ, સ સ્વત્વેવં પ્રતિપાદયન્ ગુરુણોક્તો—નૈતદેવં, જીવાભાવપ્રસજ્ઞાતઃ, કથમ્ ? ,

- 10 ટીકાર્થ : કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યાને સોળવર્ષ વિત્યા બાદ ઋષભપુરમાં જીવપ્રદેશિકનો મત ઉત્પન્ન થયો.

★ બીજો નિહવ ★

- રાજગૃહનગરમાં ગુણશીલનામે ચૈત્ય હતું. ત્યાં વસુનામે ચૌદપૂર્વધર આચાર્ય પધાર્યા. તેઓને તિષ્ઠગુપ્તનામે શિષ્ય હતો. તે આત્મપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં આ સૂત્રાલાપકને ભણે છે -“હે ભગવન્ !
15 એક જીવપ્રદેશ એ જીવ છે એ પ્રમાણે કહેવાય ? ના, આ અર્થ સમ્યગ્ નથી. (અર્થાત્ આ રીતે બોલાય નહીં.) એ પ્રમાણે બે જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, ત્રણ જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, સંખ્યાતા જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, અસંખ્યાતા જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, એ રીતે છેલ્લે એકપ્રદેશ ન્યૂન અસંખ્યાતા જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, કારણ કે સંપૂર્ણ, પ્રતિપૂર્ણ એવા લોકાકાશના પ્રદેશને તુલ્ય જીવપ્રદેશો જ જીવ તરીકે કહેવાય છે...વગેરે.”
20 આ પ્રમાણે ભણતા મિથ્યાત્વના ઉદયથી વિપરીત માન્યતા થતાં આ પ્રમાણે તેણે કહ્યું -
“જો એક વગેરેથી લઈ એક પ્રદેશહીન એવા અસંખ્ય જીવપ્રદેશો જીવ તરીકે કહેવાતા નથી પરંતુ છેલ્લોપ્રદેશ જ્યારે ભણે ત્યારે જ તે અસંખ્ય જીવપ્રદેશો જીવ તરીકે કહેવાય છે. તેથી એવું જણાય છે કે તે એક છેલ્લોપ્રદેશ જ જીવ છે, કારણ કે તે પ્રદેશ હોય તો જ જીવત્વ હોય છે— તે વિના નહીં” (જીવત્વ એ તદ્ભાવભાવિ છે અર્થાત્ અંતિમપ્રદેશની વિદ્યમાનતામાં જ (તદ્ભાવમાં જ)
25 જીવત્વ વિદ્યમાન (ભાવિ) છે.)

આ રીતે પ્રતિપાદન કરતા તેને ગુરુએ કહ્યું કે “તું જે કહે છે તે બરાબર નથી કારણ કે

૨. રાજગૃહં નગરં ગુણશીલં ચૈત્યં, તત્ર વસુનામા આચાર્યશ્ચતુર્દશપૂર્વી સમવસૃતઃ, તસ્ય શિષ્યસ્તિષ્ઠગુપ્તો નામ, સ આત્મપ્રવાદપૂર્વે ઇમમાલાપકં અધ્યેતિ—एको भदन्त ! जीवप्रदेशो जीव इति वक्तव्यं स्यात् ? , नैषोऽर्थः, समर्थः, एवं द्वौ जीवप्रदेशौ त्रयः संख्येया असंख्येया वा, यावदेकेनापि
30 प्रदेशेनोनो न जीव इति वक्तव्यं स्यात्, यस्मात् कृत्स्नप्रतिपूर्णलोकाकाशप्रदेशतुल्यप्रदेशो जीव इति वक्तव्यं” एवमधीचानः ।

ભવદભિમતોઽન્યપ્રદેશોઽપ્યજીવઃ, અન્યપ્રદેશતુલ્યપરિમાણત્વાત્, પ્રથમાદિપ્રદેશવત્, પ્રથમાદિપ્રદેશો
વા જીવઃ, શેષપ્રદેશતુલ્યપરિમાણત્વાદ્, અન્યપ્રદેશવત્, ન ચ પૂરણ ઇતિકૃત્વા તસ્ય જીવત્વં
યુજ્યતે, એકૈકસ્ય પૂરણત્વાવિશેષાદ્, એકમપિ વિના તસ્યાસમ્પૂર્ણત્વમિત્યેવમપ્યુક્તો યદા ન પ્રતિપદ્યતે
તાહે સે કાઝસમગ્ગો કતો, એવં સો બહૂર્હિં અસંભાવુભાવનાર્હિં મિચ્છતાભિનિવેસેણ ય અપ્પાણં
ચ પરં ચ તદુભયં ચ લુગ્ગાહેમાણો લુપ્પાએમાણો ગતો આમલકપ્પં નગરિં, તત્થ અંબસાલવણે 5
ઠિતો, તત્થ મિત્તસિરી નામ સમણોવાસઓ, સો જાણઙ્—જહેસ નિણહઓ, અણ્ણયા કયાઙ્ તસ્સ
સંઘડી જાતા, તાહે તેણ નિમંતિઓ—તુભ્ભેર્હિં સયમેવ ઘરં આગંતવ્વં, તે ગતા, તાહે તસ્સ નિવિટ્ઠસ્સ
વિઝલા ખજ્જગવિહી નીણિતા, તાહે સો તાઓ એક્કેક્કાઓ ખંડં ખંડં દેઙ્, એવં કૂરસ્સ કુસણસ્સ

નેવું માનવાથી જીવનો અભાવ થવાનો પ્રસંગ આવે. કેવી રીતે ?” તે આ પ્રમાણે— તને માન્ય
એવો અંતિમ પ્રદેશ પણ પ્રથમાદિ પ્રદેશોની જેમ અજીવ જ છે, કારણ કે તે અન્યપ્રદેશો સાથે 10
તુલ્ય પરિમાણવાળો છે. અથવા જો અંતિમપ્રદેશ એ જીવ છે તો પ્રથમાદિ પ્રદેશ પણ અંતિમ-
પ્રદેશની જેમ શેષપ્રદેશો સાથે તુલ્ય પરિમાણવાળો હોવાથી એ જીવ છે.

તિષ્ઠ્યશુભ્ન :- અંતિમપ્રદેશ પૂરણ હોવાથી તે જીવ છે. (જેમ ૧૦૮ મણકાવાળી નવકારવાળીમાં
છેલ્લો એક મણકો પોરવવામાં આવે ત્યારે તે ૧૦૮ મણકાવાળી નવકારવાળી કહેવાય છે તેથી
તે મણકો પૂરણ કહેવાય છે. તેમ અહીં પણ જાણવું.) 15

સ્થવિરો : પૂરણ હોવા માત્રથી તે જીવ ગણાતો નથી કારણ કે દરેકે-દરેક આત્મપ્રદેશો પૂરણ
તરીકે હોય જ છે. (અર્થાત્ જેમ નવકારવાળીમાં દરેક મણકો પૂરણ હોય જ છે કારણ કે ૧ પણ
મણકો ન હોય તો ૧૦૮ પૂરા થાય નહીં. તેમ આત્મપ્રદેશોમાં પણ દરેક આત્મપ્રદેશ પૂરણ જ
હોય છે.) તે પણ એટલા માટે કે એક પણ આત્મપ્રદેશ વિના જીવનું સંપૂર્ણપણું ઘટી શકતું નથી.
આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં જ્યારે તે સ્વીકારતો નથી ત્યારે સ્થવિરોએ તેનો ત્યાગ કર્યો. 20

પછી તે ઘણી અસદ્ભૂત વસ્તુઓનું ઉદ્ભાવન કરવાવડે અને મિથ્યાભિનિવેશવડે પોતાને-
બીજાને અને તદુભયને ભ્રમિત કરતો કરતો આમલકપ્પાનગરીમાં ગયો. ત્યાં આમ્રશાલવનમાં રહ્યો.
તે નગરીમાં મિત્રશ્રી નામે એક શ્રાવક હતો. તે જાણે છે કે— આ નિહવ છે. એકવાર તેના ઘરે
જમણવાર હતો. તેણે તિષ્ઠ્યશુભ્ને આમંત્રણ આપ્યું કે—“તમારે સ્વયં ઘરે આવવું.” તે ગયો. ઘરમાં
પ્રવેશેલા તેની સામે વિપુલ પ્રમાણમાં જુદી જુદી ખાદ્યવસ્તુઓ લાવવામાં આવી. ત્યારે તે શ્રાવક 25
બધી વસ્તુઓમાંથી ટુકડો ટુકડો પહોરાવે છે. એ પ્રમાણે તેને ભાતમાંથી, વ્યંજનમાંથી થોડું થોડું

૩. તદા તસ્ય કાયોત્સર્ગઃ કૃતઃ, એવં સ બહુભિરસદ્ભાવોદ્ભાવનાભિર્મિથ્યાત્વાભિનિવેશેન ચાત્માનં
પરં ચ તદુભયં ચ વ્યુદગ્રાહયન્ વ્યુત્પાદયન્ ગત આમલકલ્પાં નગરીં, તત્ર આમ્રશાલવને સ્થિતઃ, તત્ર
મિત્રશ્રીર્નામ શ્રમણોપાસકઃ, સ જાનાતિ—યથૈષ નિહવ, અન્યદા કદાચિત્ તસ્ય (ગૃહે) સંઘડી જાતા,
તદા તેન નિમન્ત્રિતઃ—યુષ્માભિઃ સ્વયમેવ ગૃહમાગન્તવ્યં, તે ગતાઃ, તદા તસ્યનિવિષ્ણસ્યવિપુલઃ ખાદ્યકવિધિ- 30
રાનીતઃ, તદા સ તસ્માત્ એકૈકસ્માત્ ખણ્ડં ખણ્ડં દદાતિ, એવં કૂરસ્ય કુસિણસ્ય (વ્યંજનસ્ય)

- વૈત્થસ્સ, પચ્છ પાદેસુ પડિતો, સયણં ચ ભણઇ-एह वंदह, साहू पडिलाभिया, अहो अहं धण्णो सपुण्णो जं तुब्भे मम घरं सयमेवागता, ताहे ते भणंति-किं धरिसियामो अह्मे एवं तुमे ?, सो भणति-ससिद्धंतेण तुम्हे मया पडिलाभिया, जइ नवरं वद्धमाणसामिस्स तणाएण सिद्धंतेण पडिलाभेमि, तत्थ सो संबुद्धो भणइ-इच्छामि अज्जो ! सम्मं पडिचोयणा, ताहे पच्छ सावएण
- 5 विहिणा पडिलाभितो, मिच्छामि दुक्कडं च कतं, एवं ते सब्बे संबोहिया, आलोइय पडिक्कंता विहरंति ॥

अमुमेवार्थमुपसंजिहीर्षुराह-

रायगिहे गुणसिलए वसु चोइसपुव्वि तीसगुत्ताओ ।

आमलकप्पा णयरी मित्तसिरी कूरपिंडाई ॥ १२८ ॥ (भा०)

- 10 व्याख्या : अस्याः प्रपञ्चार्थं उक्त एव, अक्षरगमनिका तु ङैसभपुरंति वा रायगिहंति वा आप्थुं. वस्त्रનો એક નાનો ટૂકડો કરી વહોરાવ્યો. ત્યાર પછી શ્રાવક પગમાં પડ્યો (અર્થાત્ વંદન કર્યા) અને સ્વજનોને કહ્યું કે-આવો, વંદન કરો સાધુઓને વહોરાવી દીધું છે. પછી શ્રાવકે કહ્યું કે-“અહો ! હું ધન્ય છું, પુણ્યવાન છું. જેથી તમે મારા ઘરે સ્વયં આવ્યા.”
- ત્યારે સાધુઓએ કહ્યું-“આ રીતે તમે અમારું શા માટે અપમાન કરો છો ?” તેણે કહ્યું-
- 15 “મેં તો તમારા સિદ્ધાન્તવડે જ તમને ગોચરી વહોરાવી છે. (અર્થાત્ તમે જેમ અંતિમપ્રદેશમાં જ જીવનો વ્યપદેશ કરો છો તે જ રીતે મેં ભાતના એક દાણામાં જ સંપૂર્ણ-ભાતનો વ્યપદેશ કરી તમને વહોરાવ્યા છે.) છતાં જો તમે કહો તો વર્ધમાનસ્વામી સંબંધી સિદ્ધાન્તવડે તમને વહોરાવું.” આ સાંભળી તે પ્રતિબોધ પામ્યો અને કહે છે-“હે આર્ય ! તમારી આ સમ્યક્ પ્રતિષ્ઠાને હું સ્વીકારું છું.” ત્યાર પછી શ્રાવકે વિધિપૂર્વક વહોરાવ્યું અને મિથ્યામિ દુક્કડં કર્યું.
- 20 આ પ્રમાણે તે સર્વ સાધુઓ પ્રતિબોધ પામ્યા. આલોચના કરીને પાપથી પાછા ફરેલા તે સર્વ વિચરે છે. ॥૧૨૭॥

અવતરશિક્ષા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરવાની ઈચ્છાવાળા ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગથાર્થ : રાજગૃહીમાં ગુણશીલઉદ્યાન - વસુ - ચૌદપૂર્વધર - તિષ્ઠગુમ - આમલકપ્પા-નગરી - મિત્રશ્રી - કૂરપિંડાદિ.

- 25 ટીકાર્થ : આ ગાથાનો વિસ્તારાર્થ ઉપર કહેવાઈ ગયો છે. અક્ષરાર્થ આ પ્રમાણે - ઋષભપુર

૪. वस्त्रस्य, पश्चात्पादयोः पतितः, स्वजनं च भणति-आयात वन्दध्वं, साधवः प्रतिलाभिताः, अहो अहं धन्यः सपुण्यो यत्स्वयं यूयमेव मम गृहमागताः, तदा ते भणन्ति-किं धर्षिताः स्मो वयमेवं त्वया ?, स भणति-स्वसिद्धान्तेन यूयं मया प्रतिलाभिताः, यदि परं वर्धमानस्वामिसत्केन सिद्धान्तेन प्रतिलम्भयामि, तत्र स सम्बुद्धो भणति-इच्छाम्यार्य ! सम्यक् प्रतिचोदनां, तदा पश्चात् श्रावकेन विधिना
- 30 प्रतिलम्भितो, मिथ्या मे दुष्कृतं च कृतम्, एवं ते सर्वे संबोधिताः, आलोचितप्रतिक्रान्ता विहरन्ति ।

૫. ઋષભપુરમિતિ વા રાજગૃહમિતિ વા

એગઢા, તથા રાયગિહે ગુણસિલ એ ઝજાણે વસુ ચોદસપુલ્લી આયરિઓ સમોસઢો, તસસ સીસાઓ તીસગુત્તાઓ એસા દિટ્ટી સમુપ્પણ્ણા, સો મિચ્છતાભિભૂઓ આમલકપ્પા નામ નયરી તં ગઓ, મિત્તસિરી સાવઓ, તેણ કૂરપુવગાદિ (દેશીયવચનત્વાત્ કૂરસિવ્થાદિનેત્યર્થઃ) દિટ્ઠંતેહિં પઢિબોહિત્તિ ॥

ગતો દ્વિતીયો નિહ્વઃ, સામ્પ્રતં તૃતીયં પ્રતિપાદયન્નાહ-

ચોદ્ધા દોવાસસયા તઇયા સિદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

5

અવ્વત્તયાણ દિટ્ટી સેયવિયા એ સમુપ્પન્ના ॥ ૧૨૯ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : ચતુર્દશાધિકે દ્વે વર્ષશતે તદા સિદ્ધિ ગતસ્ય વીરસ્ય તતોઽવ્યક્તકદષ્ટિઃ શ્વેતવ્યાં નગર્યાં સમુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥ કથમુત્પન્ના ?-સેયવિયા એ નયરી એ પોલાસે ઝજાણે અજ્ઞાસાઢા નામાયરિયા સમોસઢા, તેસિં સીસા બહવે આગાઢજોગં પઢિવન્ના, સ એવાયરિઓ તેસિં વાયણાયરિઓ, અન્નો તત્થ નત્થિ, તે ય રત્તિં હિયમ્સૂલેણ મયા સોહમ્મે નલિણિગુમ્મે વિમાણે દેવા ઉવવન્ના, 10 ઓહિં પઞ્જંતિ, જાવ પેચ્છંતિ તં સરીગં, તે ય સાહુ આગાઢજોગવાહી, તેવિ ન યાણંતિ-જઢા આયરિયા અને રાજગૃહ બને એકાર્થિક નામ છે. તે રાજગૃહમાં ગુણશીલઉદ્યાનમાં વસુનામે ચૌદપૂર્વધર આચાર્ય પધાર્યા. તેમના શિષ્ય તિષ્યગુપ્તથી આ મત ઉત્પન્ન થયો. તે મિથ્યાત્વથી હણાયેલો આમલકપ્પા-નગરીમાં ગયો. ત્યાં મિત્રશ્રી નામે શ્રાવક હતો. તેણે ભાતના દાણારૂપ દષ્ટાન્તવડે પ્રતિબોધ પમાડ્યો. ॥૧૨૯॥

15

અવતરણિકા : બીજો નિહવ કહ્યો. હવે ત્રીજાનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : પ્રભુવીરના નિર્વાણ પછી બસો ચૌદવર્ષ પસાર થતાં શ્વેતવિકાનગરીમાં અવ્યક્ત-મત ઉત્પન્ન થયો. કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો ? તે કહે છે -

★ ત્રીજો અવ્યક્તનિહવ ★

20

શ્વેતવિકાનગરીનાં પોલાસઉદ્યાનમાં પૂજ્ય (આર્ય શબ્દ માનવાચક છે) આષાઢાનામે આચાર્ય પધાર્યા. તેમના ઘણાં શિષ્યોએ આગાઢજોગ શરૂ કર્યા. તે એકલા આચાર્ય જ તેમના વાચનાચાર્ય હતા બીજા કોઈ વાચનાચાર્ય નહોતા. આચાર્ય એકવાર રાત્રિસમયે હૃદયશૂલ (હાર્ટ-એટેક) વડે કાળ કરી સૌધર્મ દેવલોકના નલિનીગુલ્મવિમાનમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા. અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો. તેમાં પોતાના શરીરને જુએ છે. તે સાધુઓ આગાઢયોગવાહી હતા. તેઓ જાણતા નથી 25

૬. એકાથૌ, તત્ર રાજગૃહે ગુણશિલ ઉદ્યાને વસુશ્ચતુર્દશપૂર્વી આચાર્ય સમવૃતઃ, તસ્ય શિષ્યાન્તિષ્યગુમાત્ એષા દષ્ટિઃ સમુત્પન્ના, સ મિથ્યાત્વાભિભૂત આમલકલ્પા નામ નગરી તાં ગતઃ, મિત્રશ્રીઃ શ્રાવકઃ, તેન કૂરસિવ્થાદિદૃષ્ટાન્તૈઃ પ્રતિબોધિત ઇતિ ।

૭. શ્વેતવિકાયાં નગર્યાં પોલાસમુદ્યાનમાર્યાષાઢા નામ આચાર્યા સમવસૃતાઃ, તેષાં શિષ્યાં બહવ આગાઢયોગં પ્રતિપન્નાઃ, સ એવાચાર્યસ્તેષાં વાચનાચાર્યઃ, અન્યસ્તત્ર નાસ્તિ, તે ચ રાત્રૌ હૃદયશૂલેન મૃતાઃ 30 સૌધર્મે નલિનીગુલ્મે વિમાને દેવા ઉત્પન્નાઃ, અવધિં પ્રયુજ્ઞન્તિ, યાવત્પ્રેક્ષન્તે તચ્છરીરકં, તે ચ સાધવ આગાઢયોગવાહિનસ્તેઽપિ ન જ્ઞાન્તિ-યથા આચાર્યાઃ

કાલગતા, તાહે તં ચેવ સરીરં અણુપ્પવિસિત્તા તે સાહુણો ડહ્વેતિ, વેરત્તિયં કરેહ, एवं तेण तेसि दिव्वपभावेण लहुं चेव सारियं, पच्छा सो ते भणइ-खमह भंते ! जं भे मए अस्संजएण वंदाविया, अहं अमुगदिवसे कालगतो, तुज्झं अणुकंपाए आगतो, एवं सो खामेत्ता पडिगतो, तेवि तं सरीरं छड्डेऊण चित्तेति - एच्चिरं कालं अस्संजतो वंदितो, ततो ते अब्वत्तभावं भावेत्ति-

- 5 કો જાણડ કિં સાહુ દેવો વા ? તો ન વંદણિજ્ઞોત્તિ । હોજ્જાસંજતનમણં હોજ્જ મુસાવાયમમુગોત્તિ ॥ ૧ ॥ થેસ્વયણં જદિ પેરે સંદેહો કિં સુરોત્તિ । સાહુત્તિ દેવે કહં ન સંકા કિં સો દેવો અદેવોત્તિ ॥ ૨ ॥ તેણ કહિણ્ણિ વ મતી દેવોઽહં રૂપદરિસણાઓ ચ । સાહુત્તિ અહં કહિણ્ણ સમાણરૂપંમિ

કે-“આચાર્ય કાળ પામ્યા છે.” તેથી તે શરીરમાં પ્રવેશીને પ્રભાતે તે સાધુઓને ઊઠાડે છે - “વૈરત્તિને કરો” (અર્થાત્ વૈરાત્રિક સ્વાધ્યાય કરો) આ પ્રમાણે તેણે દિવ્યપ્રભાવથી શીઘ્ર યોગ

- 10 પૂર્ણ કરાવ્યા.

પછી તે સાધુઓને કહે છે કે -“હે ભગવંતો ! મને ક્ષમા કરો, કારણ કે અસંયત એવા મેં તમારા વંદન લીધા, હું તો અમુક દિવસે મૃત્યુ પામ્યો હતો પરંતુ તમારા ઉપરની ભક્તિને કારણે અહીં આવ્યો છું. આ પ્રમાણે ક્ષમા યાચીને તે ગયો. સાધુઓ પણ તે શરીરની પારિઠાવણી કર્યા પછી વિચારે છે કે-“આપણે અત્યાર સુધી અસંયતને વંદન કર્યા.” તેથી તેઓ અવ્યક્તભાવને

15 વિચારે છે-“સામે રહેલ વ્યક્તિ સાધુ છે કે દેવ તે કોણ જાણે છે ? તેથી હવેથી આપણે કોઈને વંદન કરવા નહીં, અન્યથા=જો દેવને સાધુ માનીએ તો અસંયતને નમન થાય અથવા સાધુને દેવ માનીએ તો મૃષાવાદ થાય. ॥૧॥”

- ત્યારે સ્થવિરોએ કહ્યું કે જો તમને બીજામાં આ દેવ છે કે સાધુ છે એ પ્રમાણે સંદેહ થાય છે તો જે દેવે કહ્યું કે-“હું દેવ છું” તે દેવમાં કેમ સંદેહ થતો નથી કે આ દેવ છે કે અદેવ
- 20 છે ? ॥૨॥ સાધુઓએ જવાબ આપ્યો કે - તે પોતે કહેતો હોય કે “હું દેવ છું” અને અમને પણ દેવના રૂપનું દર્શન થતું હોવાથી દેવમાં સંદેહ થતો નથી.

સ્થવિરો :- તો પછી જેઓ સ્વયં “હું સાધુ છું” એમ કહે છે અને સમાન સ્વરૂપ (વેષાદિ) પણ દેખાય છે તો તે સાધુઓમાં શા માટે તમે શંકા કરો છો ? ॥૩॥

૮. કાલગતાઃ, તદા તદેવ શરીરમનુપ્રવિશ્ય તાન્ સાધૂનુત્થાપયન્તિ, વૈરાત્રિકં કુરુત, एवं तेन तेषां दिव्यप्रभावेण लखेव सारित, पश्चात्स तान् भणति-क्षमध्वं भदन्तां ! यन्मया भवन्तोऽसंयतेन वन्दिताः, अहममुकस्मिन् दिवसे कालगतः, युष्माकमनुकम्पया आगतः, एवं स क्षमयित्वा प्रतिगतः, तेऽपि तच्छरीरकं त्यक्त्वा चिन्तयन्ति-इयच्चिरं कालमसंयतो वन्दितः, ततस्तेऽव्यक्तभावं भावयन्ति-को जानाति किं साधुर्देवो वा ?, ततो न वन्दनीय इति । भवेदसंयतनमनं भवेन्मृषावादोऽमुक इति ॥ १॥ स्थविरवचनं यदि परस्मिन् संदेहः किं सुर इति । साधुरिति देवे कथं न शङ्का ? किं स देवोऽदेव इति ॥ २॥ तेन कथित इति च मतिर्देवोऽहं रूपदर्शनाच्च । साधुरहमिति कथिते समानरूपे
- 30

કિં સંકા ? ॥ ૩ ॥ દેવસ્સ વ કિં વયણં સચ્ચંતિ ન સાહુરૂવધારિસ્સ । ન પરોપ્પરંપિ વંદહ
જં જાણંતાવિ જયયોત્તિ ॥ ૪ ॥ એવં ભણ્ણમાણાવિ જાહે ણ પઙ્કિવજ્જંતિ તાહે ડગ્ધાડિયા, તતો
વિહરંતા રાયગિહં ગયા, તત્થ મોરિયવંસપસૂઓ બલભદ્રો નામ રાયા સમણોવાસઓ, તેણ તે
આગમિયા—જહાં ઇહમાગતત્તિ, તાહે તેણ ગોહા આણત્તા—વચ્ચહ ગુણસિલગાતો પવ્વઙ્ગા આણેહ,
તેહિં આણીતા, રણ્ણા પુરિસા આણત્તા—સિગ્ધં એતે કઙ્કમદ્દેણ મારેહ, તતો હત્થી કઙ્કોહિ ય 5
આણીઈહે તે પભણિયા—અમ્હે જાણામો જહાં તુમં સાવઓ, તો કહં અમ્હે મારાવિહિ ?, રાયા
ભણઙ્—તુમ્હે ચોરા ણુ ચારિયા ણુ અભિમરા ણુ ?, કો જાણઙ્ ?, તે ભણંતિ—અમ્હે સાહુણો,
રાયા ભણઙ્—કિહ તુભ્મે સમણા ?, જં અવ્વત્તા પરોપ્પરસ્સવિ ન વંદહ, તુભ્મે સમણા વા ચારિયા
વા ?, અહંપિ સાવગો વા ન વા ?, તાહે તે સંબુદ્ધા લજ્જિયા પઙ્કિવન્ના નિસ્સંકિયા જાયા,

વળી દેવનું વંચન સાચું, પણ સાધુવેષ ધારણકરનારનું નહીં એવું કેમ ? કે જેથી “આ 10
સાધુ છે” એવું જાણવા છતાં તમે પરસ્પર વંદન કરતા નથી ॥૪॥

આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં જ્યારે તેઓ કોઈ વાતે માનતા નથી ત્યારે તેઓને સંઘથી
બહાર કર્યા. ત્યાંથી તેઓ વિચરતા રાજગૃહ ગયા. ત્યાંનો મૌર્યવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલો બળભદ્રનામે
રાજા શ્રાવક હતો. તેણે જાણ્યું કે—સાધુઓ અહીં આવેલા છે. તેથી નગરરક્ષકોને આજ્ઞા આપી
કે “તમે જાઓ અને ગુણશીલઉદ્યાનથી સાધુઓને અહીં લાવો.” રક્ષકો લઈને આવ્યા. રાજાએ 15
પુરુષોને આજ્ઞા કરી કે “શીઘ્ર આ લોકોને કટકમર્દનવડે મારી નાંખો.” (કટકમર્દન એટલે હાથી
વગેરેથી યુક્ત સૈન્યને અપરાધી ઉપર ચલાવવું.) તેથી હાથી અને સૈન્ય આવતા સાધુઓએ કહ્યું
કે—“અમે જાણીએ છીએ કે તમે શ્રાવક છો તો શા માટે તમે અમને મારો છો ?”

રાજાએ કહ્યું—“તમે સાધુના વેષમાં ચોર છો કે ગુમચર છો કે ધાડપાડુઓ છો ? કોણ
જાણે કોણ છો ?” તેઓએ કહ્યું—“અમે સાધુઓ છીએ.” રાજાએ કહ્યું—“તમે સાધુ કેવી રીતે 20
હોઈ શકો ?” કારણ કે તમે અવ્યક્તમતવાળા પરસ્પર પણ વંદન કરતા નથી. તમે શ્રમણ છો
કે ગુમચર છો ? હું પણ શ્રાવક છું કે નથી ?” આ પ્રમાણે કહેતા તે સાધુઓ બોધ પામ્યા, લજ્જા

૧. કા શંકા ? ॥ ૩ ॥ દેવસ્યૈવ કિં વચનં સત્યમિતિ ન સાધુરૂપધારિણઃ । ન પરસ્પરમપિ વન્દધ્વં
યજ્ઞાનાના અપિ યતય ઇતિ ॥ ૪ ॥ એવં ભણ્ણમાના અપિ યદા ન પ્રતિપદ્ધન્તે તદોદ્ધાટિતાઃ, તતો વિહરન્તો
સજગૃહં ગતાઃ, તત્ર મોર્યવંશપ્રસૂતો બલભદ્રો નામ રાજા શ્રમણોપાસકઃ, તેન તે જ્ઞાતા—યથેહાગતા ઇતિ, 25
તદા તેન આરક્ષા આજ્ઞા—વ્રજત ગુણશીલાત્ પ્રવ્રજિતાત્ આનયત, તૈસનીતાઃ, રાજા પુસ્થા આજ્ઞાઃ—
શીઘ્રમેતાન્ કટકમર્દન મર્દયત, તતો હસ્તિષુ કટકેષુ ચાનીતેષુ તે પ્રભણિતાઃ—વયં જાનીમો યથા ત્વં
શ્રાવકઃ, તત્ કથં અસ્માન્ મારયિષ્યાસિ ?, રાજા ભણતિ યૂયં ચૌરા નુ ચારિકા નુ અભિમરા નુ ?, કો
જાનાતિ ?, તે ભણન્તિ—વયં સાધવઃ, રાજા ભણતિ—કથં યૂયં શ્રમણાઃ ?, યદવ્યક્તાં પરસ્પરમપિ ન
વન્દધ્વં, યૂયં શ્રમણા વા ચારિકા વા ? અહમપિ શ્રાવકો વા ન વા ?, તદા તે સંબુદ્ધા લજ્જિતાઃ પ્રતિપન્ના 30
નિશ્શંકિતા જાતાઃ,

તાંહે અંબાડિયા खरेहिं मउएहि य, संबोहणद्वए तुब्भं इमं मए एयाणुरूवं कयं, मुक्का खामिया य ॥

અમુમેવાર્થમુપસંહરન્નાહ-

સેયવિ પોલાસાઢે જોગે તદ્વિવસહિયયસૂલે ચ ।

5 સોહંમિ ણલિણિગુમ્મે રાયગિહે મુરિય બલભદ્દે ॥ ૧૩૦ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : શ્વેતવ્યાં નગર્યા પોલાસે ઉદ્ધાને આષાઢાઘ્ચ આચાર્યઃ, યોગ ઉત્પાદિતે સતિ તદ્વિવસ એવ હૃદયશૂલે ચ, ઉત્પન્ને મૃત ઇતિ વાક્યશેષઃ, સ ચ સૌધર્મે કલ્પે નલિનિગુલ્મે વિમાને, સમુત્પદ્યાવધિના પૂર્વવૃત્તાન્તમવગમ્ય વિનેયાનાં યોગાન્ સારિતવાનિતિ વાક્યશેષઃ, સુશ્લોકગતે તસ્મિન્નવ્યક્તમતાસ્તદ્વિનેયા વિહરન્તો રાજગૃહે નગરે મૌર્યો બલભદ્રો રાજા, તેન સમ્બોધિતા ઇતિ

10 વાક્યશેષઃ, એવમન્યા અપિ સદ્ગ્રહગાથા સ્વબુદ્ધ્યા વ્યાખ્યેયા ઇતિ ।

ઉક્તસ્તૃતીયો નિહ્વઃ, ચતુર્થવ્યાચિહ્વાસયાઽઽહ-

વીસા દો વાસસયા તઇયા સિદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

સામુચ્છેઇયદિટ્ઠી મિહિલપુરીએ સમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૩૧ ॥ (ભા૦)

પાખ્યા, પોતાની ભૂલ કબૂલી અને પરસ્પર નિઃશંકિત થયા. ત્યાર પછી રાજાએ કડક અને મધુર-
15 વચનોવડે સાધુઓને ઠપકો આપ્યો અને કહ્યું કે -“બોધ પ્રમાડવા માટે મેં તમારી સાથે આવા પ્રકારનું વર્તન કર્યું.” રાજાએ ક્ષમા માગી અને સર્વેને છોડી મૂક્યા. ॥૧૨૯॥

અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : શ્વેતવિકાનગરી - પોલાસઉદ્ધાન - આગાઢજોગ - તે જ દિવસે હૃદયશૂલ - સૌધર્મમાં નલિનીગુલ્મવિમાનમાં (ઉપપાત) - રાજગૃહી - મૌર્યવંશી બળભદ્રરાજા.

20 ટીકાર્થ : શ્વેતવિકાનગરીમાં પોલાસઉદ્ધાનમાં આષાઢનામે આચાર્ય હતા. યોગની શરૂઆત કરતાં તે જ દિવસે હૃદયશૂલથી તેમનું મૃત્યુ થયું. તેમણે સૌધર્મદેવલોકમાં નલિનીગુલ્મવિમાનમાં ઉત્પન્ન થઈને અવધિવડે પૂર્વવૃત્તાન્તને જાણીને શિષ્યોના યોગોદ્વહનને પૂરા કરાવ્યા. મૂળગાથામાં જે અક્ષરો નથી તે અહીં વાક્યશેષ તરીકે જાણવા જેમકે “પૂરા કરાવ્યા, મૃત્યુ પામ્યા.” દેવલોકમાં ગયા પછી અવ્યક્તમતવાળા તેમના શિષ્યો વિચરતા રાજગૃહનગરમાં આવ્યા. ત્યાં મૌર્યવંશના
25 બળભદ્રરાજાએ સાધુઓને પ્રતિબોધિત કર્યા. આ પ્રમાણે બીજી પણ સંગ્રહગાથાઓ (ભાષ્ય ગા. ૧૩૦ જેવી આગળ કહેવાતી સંગ્રહગાથાઓ) પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન કરવા યોગ્ય છે. ॥૧૩૦॥

અવતરણિકા : ત્રીજો નિહ્વ કહ્યો. હવે ચોથાનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

વ્યાખ્યા : વિંશત્યુત્તરે દ્વે વર્ષશતે તદા સિદ્ધિ ગતસ્ય વીરસ્ય તતોડનાન્તરે સામુચ્છેદિકદષ્ટિઃ મિથિલાપુર્યાં સમુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥

યથોત્પન્ના તથા પ્રદર્શયન્નાહ—

મિહિલાએ લચ્છિઘરે મહાગિરિકોડિણ આસમિત્તે ય ।

પોઝણિયાણુપ્પવાએ રાયગિહે ચંડરક્ષા ય ॥ ૧૩૨ ॥ (ભા૦) 5

વ્યાખ્યા : મિહિલાએ નયરીએ લચ્છિઘરે છેતિએ મહાગિરીઆયરિયાણ કોડિણો નામ સીસો ઠિતો, તસ્સ આસમિત્તો સીસો, સો અણુપ્પવાદપુલ્લે નેઝણિયં વત્થું પઢતિ, તત્થ છિણ્ણછેદનયવત્તવ્વયાએ આલાવગો જહા પડુપ્પન્નસમયનેઝયા વોચ્છિજ્જિસસંતિ, એવં જાવ વેમાણિયત્તિ, એવં વિઙ્ગયાદિસમએસુ વત્તવ્વં, એત્થ તસ્સ વિતિગિચ્છા જાયા—જહા સવ્વે પડુપ્પન્નસમયસંજાતા વોચ્છિજ્જિસસંતિ—‘એવં ચ કતો કમ્માણુવેયણં સુકયદુક્કયાણંતિ ? । ઉપ્પાદાણંતરતો સવ્વસ્સ વિણાસસમ્ભાવા ॥૧॥ 10

ટીકાર્થ : વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી બસોવીસવર્ષ પસાર થતાં મિથિલાનગરીમાં સામુચ્છેદિકોનો મત ઉત્પન્ન થયો. ॥૧૩૧॥

અવતરણિકા : જે રીતે મત ઉત્પન્ન થયો તે દેખાડતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : મિથિલા—લક્ષ્મીગૃહ—મહાગિરિ—કૌડિન્ય—અશ્વમિત્ર—અનુપ્રવાદપૂર્વની નૈપુણિકવસ્તુ—રાજગૃહી—અને ખંડરક્ષકો. 15

★ ચોથો નિહવ ★

ટીકાર્થ : મિથિલાનગરીના લક્ષ્મીગૃહચૈત્યમાં મહાગિરિઆચાર્યનો શિષ્ય કૌડિન્ય રહ્યો હતો. તેને અશ્વમિત્રનામે શિષ્ય હતો. તે અનુપ્રવાદનામના પૂર્વમાં નૈપુણિકનામના વસ્તુને ભણે છે. તેમાં છિન્નછેદનકવક્તવ્યતાનો આ પ્રમાણે પાઠ હતો કે—વર્તમાન સામયિક (અર્થાત્ વર્તમાન વિવક્ષિત સમયે વિદ્યમાન એવા) નારકો નાશ પામશે, એ પ્રમાણે (વર્તમાન સામયિક મનુષ્યો, 20 તિર્યચો વગેરે કહેતા કહેતા) છેલ્લે વર્તમાન સામયિક વૈમાનિકદેવો નાશ પામશે. એ પ્રમાણે બીજા વગેરે સમયોમાં પણ ઉપર પ્રમાણે કહેવું. (અર્થાત્ દ્વિતીયસામયિક નારકો નાશ પામશે વગેરે.

અહીં હાલમાં વર્તતો સમય વર્તમાન સામયિક જાણવો, તેના પછીનો સમય બીજો સમય, તેના પછીનો સમય ત્રીજો સમય વગેરે જાણવું.) આ પાઠ ભણતા તેને આ પ્રમાણે વિચાર આવ્યો કે—જો વર્તમાન સામયિક સર્વનારકો નાશ પામશે, તો સુકૃત-દુષ્કૃતકર્મોનો ભોગવટો કરનાર કોઈ 25 રહેશે નહીં કારણ કે ઉત્પત્તિ પછી તરત સર્વજીવોનો વિનાશ થાય છે. (અહીં આશય એ છે

૧૧. મિથિલાયાં નગર્યાં લક્ષ્મીગૃહે ચૈત્યે મહાગિર્યાચાર્યાણાં કૌણ્ડિન્યો નામ શિષ્યઃ સ્થિતઃ, તસ્યાશ્વમિત્રઃ શિષ્યઃ, સોડુપ્રવાદપૂર્વે નૈપુણિકં વસ્તુ પઠતિ, તત્ર છિન્નચ્છેદનકવક્તવ્યતાયામાલાપકો યથા—પ્રત્યુત્પન્નસમયનૈરધિકા વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ, એવં યાવદ્વૈમાનિકા ઇતિ, એવં દ્વિતીયાદિસમયેષ્વપિ વક્તવ્યમ્, અત્ર તસ્ય વિચિકિત્સા જાતા—યથા સર્વે પ્રત્યુત્પન્નસમયસંજાતા વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ—એવં ચ કુતઃ કર્માણુવેદનં 30 સુકૃતદુષ્કૃતાનામિતિ । ઉપ્પાદાનન્તરં સર્વસ્ય વિનાશસદ્ભાવાત્ ॥ ૧ ॥

- સો એવમાદિ પરુવેતો ગુરુણા ભણિઓ—‘એગનયમણમિણં સુત્તં વચ્ચાહિ મા હુ મિચ્છત્તં ;
નિરવેક્કો સેસાણાવિ નયાણં હિદયં વિચારેહિ ॥૨॥ નહિ સવ્વહા વિણાસો અદ્ધાપજ્જાચમેત્તણાસંમિ ।
સપરપ્પજ્જાયા અણંતધમ્મિણો વત્થુણો જુત્તા ॥૩॥ અહ સુત્તાતોત્તિ મતી ણણુ સુત્તે સાસયંપિ
નિદ્દિદ્ધં । વત્થું દવ્વહાણે અસાસયં પજ્જવહાણે ॥૪॥ તત્થવિ ણ સવ્વનાસો સમયાદિવિસેસણં
જતોઽભિહિતં । ઇહા ણ સવ્વનાસે સમયાદિવિસેસણં જુત્તં ॥૫॥’ જાહે પણ્ણવિઓવિ નેચ્છતિ તાહે
ઁઘાહિતો, તતો સો સમુચ્છેદં વાગરેતો કંપિલ્લપુરં ગતો, તત્થ ઁઘરક્ષા નામ સમણોવાસયા,

કે— ઉપરોક્ત પાઠ ઉપરથી અશ્વમિત્રને એવું લાગે છે કે જીવ ઉત્પત્તિ પછી તરત નાશ પામે છે. તેથી કર્મ ભોગવનાર કોઈ ન હોવાથી કર્મનો ભોગવતો નથી.) ॥૧॥

- આ પ્રમાણે પ્રરૂપણ કરતા તેને ગુરુએ કહ્યું કે “આ સૂત્ર એકનયની અપેક્ષાએ કહ્યું છે
10 તેથી તું નિરપેક્ષ થઈને મિથ્યાત્વને પામ નહીં, પણ શેષનયોના રહસ્યોને પણ વિચાર. (અર્થાત્ શેષનયોથી નિરપેક્ષ બન્યા વિના તાત્પર્યાર્થનો વિચાર કર.) ॥૨॥ અદ્ધા(કાળ)પર્યાય માત્રનો નાશ થવા છતાં વસ્તુનો સર્વથા નાશ થતો નથી. કારણ કે દરેક વસ્તુ સ્વ-પરપર્યાયવડે અનંતધર્મવાળી છે.” (પ્રત્યુત્પન્નનારકો નાશ પામે છે, તે પ્રત્યુત્પન્નત્વેન-કાળપર્યાયથી નાશ પામે છે, સર્વથા નહીં.) ॥૩॥

- 15 અશ્વમિત્ર : આ સૂત્રથી જ જણાય છે કે સર્વવસ્તુ ક્ષણમાં કંઈ પામનારી છે અર્થાત્ સર્વવસ્તુ ક્ષણિક છે.

- ગુરુ : આ પ્રમાણે જો તું વિચારતો હોય તો સૂત્રમાં જીવને શાશ્વત પણ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે કે— વસ્તુ દ્રવ્યાર્થતયા (દ્રવ્યરૂપે) શાશ્વત છે અને પર્યાયરૂપે અશાશ્વત છે ॥૪॥ વળી તે સૂત્રમાં પણ સર્વથા નાશ કહ્યો નથી કારણ કે તે સૂત્રમાં સમયાદિ વિશેષણ આપેલ છે. (અર્થાત્
20 તે સૂત્રમાં-વર્તમાનસામયિક નારકો નાશ પામશે—એ પ્રમાણે કહેલું છે, માત્ર નારકો નાશ પામશે એમ નથી કહ્યું.) અન્યથા જો સર્વથા નાશ પામવાનો હોય તો સમયાદિનું વિશેષણ સંગત થાય નહીં. ॥૫॥

જ્યારે આ રીતે સમજાવવા છતાં તે સમજતો નથી ત્યારે તેને સંઘ બહાર કરવામાં આવ્યો. ત્યાંથી તે સમુચ્છેદને બોલતો કંપિલ્લપુરમાં ગયો. ત્યાં ખંડરક્ષકનામે શ્રાવકો હતા. તેઓ

- 25 ૧૨. સ એવમાદિ પ્રરૂપયન્ ગુરુણા ભણિતઃ—એકનયમતેનેદં સૂત્રં, વ્રાજીર્મા મિથ્યાત્વમ્ । નિરપેક્ષઃ શેષાણામપિ નયાનાં હૃદયં વિચારય ॥ ૨ ॥ ન હિ સર્વથા વિનાશોઽદ્ધાપર્યાયમાત્રનાશે । સ્વપરપર્યાયૈર-નન્તર્ધમિણો વસ્તુનો યુક્તઃ ॥ ૩ ॥ અથ સૂત્રાદિતિ મતિર્નનુ સૂત્રે શાશ્વતમપિ નિર્દિષ્ટમ્ । વસ્તુ દ્રવ્યાર્થ-તયાઽશાશ્વતં પર્યાયાર્થતયા ॥ ૪ ॥ તત્રાપિ ન સર્વનાશઃ સમયાદિવિશેષણં યતોઽભિહિતમ્ । ઇતરથા ન સર્વનાશે સમયાદિવિશેષણં યુક્તમ્ ॥ ૫ ॥ યદા પ્રજ્ઞાપિતોઽપિ નેચ્છતિ તદોદ્ઘાટિતઃ, તતઃ સ સામુચ્છેદં
30 વ્યાકુર્વન્ કામ્પીલ્લપુરં ગતઃ, તત્ર ઁઘરક્ષા નામ શ્રમણોપાસકાઃ,

^{૧૩}તે ચ સુંકપાલા, તેહિં તે આગમિણ્ણા, તેહિં તે ગહિયા, તે મારેઝમારઘા, તે ભણંતિ ભયમીયા—અમેહિં સુયં જહા તુભ્મે સાવગા, તહાવિ એતે સાહૂ મારેહ, તે ભણંતિ—જે તે સાહૂ તે વોચ્છિણ્ણા તુજ્ઞં ચેવ સિદ્ધંતો એસ, અતો તુભ્મે અણ્ણે કેવિ ચોરા, તે ભણંતિ—મા મારેહ, એવં તેહિં સંબોહિયા પઢિવણ્ણા સમ્મત્તં । અયં ગાથાર્થઃ ॥ અક્ષરણિ તુ ક્રિયાધ્યાહારતઃ સ્વધિયા જ્ઞેયાનિ ।

ગતશ્ચતુર્થો નિહવઃ, સામ્પ્રતં પચ્ચમમભિધિત્સુરાહ—

5

અઢાવીસા દો વાસસયા તઢયા સિદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

દો કિરિયાણં દિઢી ઝલ્લુગતીરે સમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૩૩ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : અષ્ટાવિંશત્યધિકે દ્વે વર્ષશતે તદા સિદ્ધિ ગતસ્ય વીરસ્ય, અત્રાન્તરે દ્વૈક્રિયાણાં દષ્ટિઃ ઝલ્લુકાતીરે સમુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥

યથા સમુત્પન્ના તથા નિદર્શનાવાહ—

10

પાંચઢેઢજણવ ઝલ્લુગ મહગિરિધણગુત્ત અજ્જગંગે ચ ।

કિરિયા દો રાયગિહે મહાતવો તીરમણિણા ॥ ૧૩૪ ॥ (ભા૦)

રાજ્યસંબંધી કરને ઉધરાવવાનું કામ કરતાં હતા. તેઓએ જાણ્યું કે સાધુઓ અહીં આવ્યા છે. શ્રાવકોએ સાધુઓને પકડ્યા અને મારવાનું શરૂ કર્યું. ભયથી ગભરાયેલા સાધુઓએ કહ્યું કે “અમે સાંભળ્યું છે કે તમે શ્રાવક છો” (તો શા માટે અમને મારો છો ?) તો પણ શ્રાવકો તેમને મારે છે. શ્રાવકો કહે છે કે—“જે સાધુઓ હતા તે તો નાશ પામ્યા છે. એ તો તમારો જ સિદ્ધાન્ત છે તેથી તમે સાધુ નથી પરંતુ કોઈ અન્ય ચોરો લાગો છો.” સાધુઓ કહે છે— અમને મારો નહીં (અમે સાધુઓ જ છીએ.) આ પ્રમાણે શ્રાવકોથી બોધ પામતા તે સાધુઓ સમ્યક્ત્વ પામ્યા. આ ગાથાર્થ કહ્યો. અક્ષરાર્થ ક્રિયાપદના અધ્યાહારપૂર્વક પોતાની જાતે જાણી લેવો. ॥૧૩૨॥

અવતરણિકા : ચોથો નિહવ કહ્યો. હવે પાંચમાને કહેવાની ઈચ્છાવાળા કહે છે ⇨ 20

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : વીરપ્રભુને નિર્વાણ પામ્યે બસો અઢાવીસવર્ષ પસાર થતાં ઊલ્લુકાતીરનામના નગરમાં દ્વૈકિયોનો મત ઉત્પન્ન થયો. ॥૧૩૩॥

અવતરણિકા : જે રીતે આ મત ઉત્પન્ન થયો, તે રીતે બતાવવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નદી - ખેડ - જનપદ - મહાગિરિ - ધનગુપ્ત - ગંગાચાર્ય - બે કિયા - રાજગૃહી - મહાતપતીર - મણિનાગ. 25

૧૩. તે ચ શુલ્કપાલાઃ, તૈસ્તે જ્ઞાતાઃ, તૈસ્તે ગૃહીતાઃ, તે મારયિતુમારઘ્યાં, તે ભણન્તિ ભયમીતાઃ—અસ્માભિઃ શ્રુતં યથા યૂયં શ્રાવકાઃ, તથાપિ એતાન્ સાધૂન્ મારયથ, તે ભણન્તિ—યે તે સાધવસ્તે વ્યુચ્છિન્ના યુષ્માકમેવ સિદ્ધાન્ત એષઃ, અતો યૂયમન્યે કેઽપિ ચૌરાઃ, તે ભણન્તિ—મા મીમરત, એવં તૈઃ સંબોધિતાઃ પ્રતિપન્નાઃ સમ્યક્ત્વમ્ ।

30

- વ્યાખ્યા : ઝલ્લુકા નામ નદી, તીર્ણ ઉવલકિચ્છઓ જળવતોવિ સો ચેવ ભળ્ણાડ, તીસે ય નદીર્ણ તીર્ણે ઇગંમિ ખેડઠાળં, બીયમિ ઝલ્લુકાતીર્ણ નગરં, અળ્ણે તં ચેવ ખેડં ભળ્ણંતિ, તત્થ મહાગિરીણ સીસો ધળ્ણગુત્તો નામ, તસ્સવિ સીસો ગંગો નામ આચરિઓ, સો તીસે નદીર્ણ પુલ્લિમે તડે, આચરિયા સે અવરિમે તડે, તત્તો સો સરયકાલે આચરિયં વંદઓ ઉચ્ચલિઓ, સો ય ચલ્લાડો, તસ્સ ઝલ્લુગં
- 5 નદિં ઉત્તરંતસ્સ સા ચલ્લી ણ્ણેણ ડજ્ઝાઇ, હિઢ્ઠા ય સીયલેણ પાળિણ સીતં, તત્તો સો ચિંતેડ—સુત્તે ભળિયં જહા ઇગા કિરિયા વેદિજ્જાઇ—સીતા ડસિણા વા, અહં ચ દોકિરિયાઓ વેર્ણમિ. અતો દોઽવિ કિરિયાઓ ઇગસમ્મણ વેદિજ્જંતિ, તાહે આચરિયાળ સાહજ, તાહે ભળિઓ—મા અજ્જો ! એવં પત્તવેહિ, નત્થિ ઇગસમ્મણ દો કિરિયાઓ વેદિજ્જંતિ, જતો સમઓ મળો ય સુહમા

★ પાંચમો નિલ્લવ ★

- 10 ટીકાર્થ : ઝલ્લુકાનામની નદી હતી. તેનાથી ઉપલક્ષિત જનપદ (=દેશ) પણ ઝલ્લુકાનામે કહેવાયો. તે નદીને એક કિનારે ધૂળીપ્રાકારથી વેષિત નગર હતું. બીજા કિનારે ઝલ્લુકાતીર નગર હતું. કેટલાક લોકો ઝલ્લુકાતીરને જ ધૂળીપ્રાકારથી વેષિત નગર તરીકે કહે છે. તે નગરમાં મહાગિરિનો ધનગુપ્તનામે શિષ્ય હતો. તેને પણ શિષ્ય ગંગનામે આચાર્ય હતો. તે નદીના એક કિનારે હતો. તેના ગુરુ નદીના બીજા કિનારે હતા. ત્યાંથી તે શરદઋતુમાં ગુરુને વંદન કરવા
- 15 ચાલ્યો. તે વાળ વિનાના મસ્તકવાળો હતો. ઝલ્લુકાનદીને ઉતરતી વેળાએ તડકાથી તેનું મસ્તક તપે છે અને નીચે શીતલ પાણીવડે ઠંડો સ્પર્શ થાય છે.

- તેથી તે વિચારે છે કે—સૂત્રમાં તો કહ્યું છે કે—એક સમયે એક ક્રિયા અનુભવાય છે શીત અથવા ઉષ્ણ, અને હું તો બે ક્રિયા એક સમયે અનુભવું છું. તેથી એક સમયે બંને ક્રિયાઓ અનુભવી શકાય છે. તે જઈને ગુરુને કહે છે. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું—“હે આર્ય ! આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કર
- 20 નહીં. એક સમયે બે ક્રિયાઓ અનુભવાતી નથી, કારણ કે સમય અને મન એ અતિસૂક્ષ્મ હોવાથી જેમ કમળોના એકસો પાંદડાઓને કોઈ નિપુણ વ્યક્તિ તીક્ષ્ણ ભાલાવડે છેદે તેમાં એક પાંદડાથી બીજા પાંદડાને છેદતા વચ્ચે અસંખ્ય સમયો પસાર થઈ જતા હોવા છતાં તે જણાતા નથી તેમ બે ક્રિયા વચ્ચે પણ સમયનો ભેદ પડતો હોવા છતાં જણાતો નથી.”

૧૪. ઝલ્લુકાનામની નદી, તયોપલક્ષિતો જનપદોઽપિ સ એવ ભળ્યતે, તસ્યાશ્ચ નદ્યાસ્તીર એકસ્મિન્
- 25 ચેડસ્થાનં, દ્વિતીયે ઝલ્લુકાતીર્ણ નગરમ્, અન્યે તદેવ ચેડમિતિ ભળન્તિ, તત્ર મહાગિરિણાં શિષ્યો ધનગુપ્તો નામ, તસ્યાપિ શિષ્યો ગજ્ઞો નામાચાર્યઃ, સ તસ્યા નદ્યાઃ પૌરસ્ત્યે તીર્ણે, આચાર્યાસ્તસ્ય પાશ્ચાત્યે તટે, તતઃ સ શરત્કાલે આચાર્યં વન્દિતુમુચ્ચલિતઃ, સ ચ ચલ્લાટઃ, તસ્યોલ્લુકાં નદીમુત્તરતઃ સા ચલતિરુષ્ણેન દદ્યતે, અધસ્તાચ્ચ શીતલેન પાનીયેન શીતં, તતઃ સ ચિન્તયતિ — સૂત્રે ભળિતં યથા એકા ક્રિયા વેદ્યતે—શીતોષ્ણા વા, અહં ચ દ્વે ક્રિયે વેદયામિ, અતો દ્વે અપિ ક્રિયે એકસમયેન વેદ્યતે, તદાઽઽચાર્યેભ્યઃ કથયતિ,
- 30 તદા ભળિતઃ—મા આર્ય ! એવં પ્રજીજ્ઞપઃ, નાસ્તિ (એતત્ યત્) એકસમયેન દ્વે ક્રિયે વેદ્યતે, યતઃ સમયો મનશ્ચ સૂક્ષ્મે

પો લક્ષ્મિજ્જંતિ ઉત્પલપત્રશતવેધવત્, એવં સો પળવિતોઽવિ જાહે ન પડિવજ્જડ તાહે ડગ્ધાડિતો, સો હિંડંતો રાયગિહં ગતો, મહાતવોતીરપ્પભે નામ પાસવળે, તત્થ મળિનાગો નામ નાગો, તસ્સ ચેતિઁ ઠાતિ, સો તત્થ પસિસામજ્ઞે કહેતિ—જહા એગસમણેણ દો કિરિયાઓ વેદિજ્જંતિ, તતો મળિનાગેણ મળિયં તોસે પસિસાએ મજ્ઞે—અરે દુદ્ધસેહા ! કોસ એવં અપળવળં પળવેસિ ?, એત્થ ચેવ ઠાળે ઠિણે મળવતા વદ્ધમાણસમિણા વાગરિયં—જહા એગં કિરિયં વેદેતિ, તુમં તેસિ કિં લંદુતરઓ જાઓ ?, છદ્ધેહિ એવં વાદં, મા તે દોસેણાસેહામિ — ‘મળિનાગેનારદ્ધો મયોવવત્તિપડિબોહિઓ વોત્તું । ઇચ્છામો ગુરુમૂલં ગંતૂણ તતો પડિકંતો ॥૧॥ તિ ગાથાર્થઃ ॥

ગતઃ પદ્મમો નિહ્વઃ, ષષ્ઠમધુનોપદર્શયન્નાહ—

પંચસયા ચોયાલા તડયા સિદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

પુરિમંતંગંજિયાએ તેરાસિયદિદ્ધી ઉવવળ્લા ॥ ૧૩૫ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : પદ્મ વર્ષશતાતિ ચતુશ્ચત્વારિણદધિકાનિ તદા સિદ્ધિ ગતસ્ય વીર (ગ્ર૦ ૮૦૦૦) સ્ય, અત્રાન્તરે પુર્યન્તરંજિકાયામ્, અનુસ્વારોડલાક્ષણિકઃ, ત્રૈરાશિકદષ્ટિકૃત્પત્રેતિ ગાથાર્થઃ ॥

આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં જ્યારે તે સત્ય વાતને સ્વીકારતો નથી ત્યારે તેને સંધ બહાર કરવામાં આવે છે. ત્યાંથી તે વિચરતો રાજગૃહીમાં ગયો. ત્યાં મહાતપતીરપ્રભનામે જળાશય હતું (રાજગૃહથી બહાર વૈભારગિરિની નજીકમાં પાંચસો ધનુષ લાંબુ-પહોળું આ નામે જળાશય હતું— 15
ઇતિ ટિપ્પણકે) ત્યાં મળિનાગ નામે એક નાગ (નાગકુમારદેવ) હતો. તેના ચૈત્યમાં આ સાધુ રહે છે. ત્યાં તે પર્યદામાં કહે છે કે— એક સમયે બે ક્રિયાઓ અનુભવાય છે. તેથી મળિનાગે તે પર્યદામાં તેને કહ્યું કે “અરે દુષ્ટશિષ્ય! શા માટે આવી ખોટી પ્રરૂપણા કરે છે ? આ સ્થાને રહીને ભગવાન વર્ધમાનસ્વામીએ કહ્યું હતું કે— એક સમયે એક ક્રિયા જ અનુભવાય છે. તું શું તેમના કરતા પણ વધુ હોંશિયાર ઉપદેશક છે ? છોડ આ ખોટી પ્રરૂપણાને, નહીં તો તારા આ દોષને કારણે 20
તને હું શિક્ષા કરીશ.” મળિનાગવડે મારવા લેવાયેલા, ભય અને યુક્તિથી પ્રતિબોધ થયેલા (તેણે) “તમારી વાત સ્વીકારું છું” એમ કહીને ગુરુ પાસે જઈને પ્રાયશ્ચિત કર્યું. ॥૧॥ ॥૧૩૪॥

અવતરણિકા : પાંચમો નિહવ કહ્યો. હવે છદ્ધા નિહવને દેખાડતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી પાંચસો યુગ્માલીસ વર્ષ પસાર થતાં અંતરંજિકાનામની 25 નગરીમાં ત્રૈરાશિકમત ઉત્પન્ન થયો. ॥૧૩૫॥

૧૫. ન લક્ષ્યતે, એવં સ પ્રજ્ઞાપિતોઽપિ યદા ન પ્રતિપદ્યતે તદોદ્ઘાટિતઃ, સ હિણ્ડમાનો રાજગૃહં ગતઃ, મહાતપસ્તીરપ્રભં નામ પ્રશ્રવણં તત્ર મળિનાગો નામ નાગઃ, તસ્ય ચૈત્યે તિષ્ઠતિ, સ તત્ર પર્યન્મધ્યે કથયતિ— યથા એકસમયેન દ્વે ક્રિયે વેદ્યેતે, તતો મળિનાગેન મળિતં તસ્યાઃ પર્યદો મધ્યે— અરે દુષ્ટશૈક્ષ! કથમેતામપ્રજ્ઞાપનાં પ્રજ્ઞાપયસિ ?, અત્રૈવ સ્થાને સ્થિતેન મળવતા વર્ધમાનસ્વામિના વ્યાકૃતં—યથૈકાં ક્રિયાં 30
વેદયતિ, ત્વં તેભ્યઃ કિં લષ્ટતરો જાતઃ ?, ત્યજૈનં વાદં, મા ત્વાં (તે) દોષેણ શિક્ષયામિ—મળિનાગેનારદ્ધો મયોવવત્તિપ્રતિબોધિત ઉક્ત્વા । ઇચ્છામઃ (ઇતિ) ગુરુમૂલં ગત્વા તતઃ પ્રતિક્રાન્તઃ ॥૧॥

કથમુત્પન્નેતિ પ્રદર્શયતે-તત્ર

પુરિમંતરંજિ ભૂયગુહ બલસિરિ સિરિગુત્ત રોહગુત્તે ય ।

પરિવાયપોટ્ટસાલે ઘોસણપડિસેહણા વાણ ॥ ૧૩૬ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : સઙ્ગ્રહગાથા । અસ્યાશ્ચ કથાનકાદર્થોઽવસેયઃ, તત્ત્વેદમ્-^{૧૬}અંતરંજિયા નામ પુરી,

- 5 તત્થ ભૂયગુહં નામ ચેતિયં, તત્થ સિરિગુત્તા નામ આયરિયા ઠિતા, તત્થ બલસિરી નામ રાયા, તેસિં સિરિગુત્તાણં થેરાણં સંઘિયરો રોહડત્તો નામ સીસો, અણ્ણગામે ઠિતઓ, તત્તો સો ડવજ્ઞાયાં વંદઓ એતિ, એગો ય પરિવાયઓ પોટ્ટં લોહપટ્ટેણ બંધિડં જંબુસાલં ગહાય હિંડિ, પુચ્છિત્તો ભણ્ણ- નાણેણ પોટ્ટં ફુટ્ટિ તો લોહપટ્ટેણ બદ્ધં, જંબુસાલં ચ જહા એત્થ જંબૂદીપે નત્થિ મમ પડિવાદિત્તિ, તત્તો તેણ પડહતો ણીણાવિતો-જહા સુણ્ણા પરપ્પવાદા, તસ્સ લોગેણ પોટ્ટસાલો ચેવ નામં કતં,
- 10 સો પડહતો રોહગુત્તેણ વારિઓ, અહં વાદં દેમિત્તિ, તત્તો સો પડિસેહિત્તા ગતો આયરિયસગ્ગસં,

અવતરણિકા : કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો તે દેખાડાય છે ⇨

ગાથાર્થ : અંતરંજિકાનગરી - ભૂતગુહ - બળશ્રી - શ્રીગુપ્ત - રોહગુપ્ત - પોટ્ટશાલપરિવ્રાજક - ઘોષણાનો પ્રતિષેધ - વાદ.

★ છટ્ટો નિહવ ★

- 15 ટીકાર્થ : આ સંગ્રહગાથા છે અને તેનો અર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે -
- અંતરંજિકાનામે નગરી હતી. ત્યાં ભૂતગુહનામે ચૈત્ય હતું. તેમાં શ્રીગુપ્તનામે આચાર્ય રહ્યા. તે નગરીમાં બળશ્રીનામે રાજા હતો. તે શ્રીગુપ્ત આચાર્યને અત્યંત શ્રદ્ધાવાન રોહગુપ્તનામે શિષ્ય હતો. તે અન્યગામમાં રહ્યો હતો. ત્યાંથી તે ગુરુને વંદન કરવા માટે આવે છે. એક પરિવ્રાજક લોખંડના પટ્ટાવડે પેટને બાંધીને અને જંબૂવૃક્ષની શાખાને હાથમાં લઈને નગરમાં ભ્રમે છે. લોકોવડે
- 20 પરિવ્રાજક પૂછાતા તેણે કહ્યું કે-“જ્ઞાનવડે પેટ ફાટી ન જાય તે માટે લોહપટ્ટો બાંધ્યો છે અને આ જંબૂવૃક્ષની શાખા ગ્રહણ કરવા દ્વારા હું એ જણાવું છું કે “આ જંબૂદ્વીપમાં મારો કોઈ પ્રતિવાદી નથી.”

- તેણે આખા ગામમાં પડહ વગડાવ્યો કે “પરપ્રવાદો શૂન્ય છે.” (અર્થાત્ આ પૃથ્વી ઉપર મારી સામે ટકે એવા એક પણ પ્રવાદો = વાદો નથી.) લોકોએ પોટ્ટશાલનામ પાડ્યું. તે પડહને
- 25 રોહગુપ્તે અટકાવ્યો. હું એની સામે વાદ કરીશ. ત્યાર પછી તે પડહને અટકાવીને આચાર્ય પાસે

૧૬. અન્તરંજિકા નામ પુરી, તત્ર ભૂતગુહં નામ ચૈત્યં, તત્ર શ્રીગુપ્તા નામ આચાર્યાઃ સ્થિતાઃ, તત્ર બલશ્રીનામ રાજા, તેષાં શ્રીગુપ્તાનાં સ્થવિરાણાં અતિશ્રાદ્ધો રોહગુપ્તો નામ શિષ્યઃ, અન્યગ્રામે સ્થિતઃ, તતઃ સ ઉપાધ્યાયં વન્દિતુમાયાતિ, એકશ્ચ પરિવ્રાદ્ લોહપટ્ટેનોદરં બદ્ધ્વા, જમ્બૂશાલાં ગૃહીત્વા હિણ્ણડતે, પૃષ્ઠે ભણતિ-જ્ઞાનેનોદરં સ્ફુટતિ તત્ લોહપટ્ટેન બદ્ધં, જમ્બૂશાલાં ચ યથાઽત્ર જમ્બૂદ્વીપે નાસ્તિ મમ પ્રતિવાદીતિ, તતસ્તેન પટ્ટહો નિષ્કાશિતો - યથા શૂન્યાઃ પરપ્રવાદાઃ, તસ્ય લોકેન પોટ્ટશાલ એવ નામ કૃતં, સ પટ્ટહો રોહગુપ્તેન વારિતઃ, અહં વાદં દદામીતિ, તતઃ સ પ્રતિવિધ્ય ગત આચાર્યસકાશમ્, + સંઘિ એગો ।

આલોછદ-એવં મળ પઢહતો વિળિવારિઓ, આયરિયા ભળંતિ-દુઢુકચં, જતો સો વિજ્જાબલિઓ, વાદે પરાજિતોઽવિ વિજ્જાહિં ઉવઢ્ઢાઈતિ તસ્સ ઇમાઓ સત્ત વિજ્જાઓ, તંજહા-

વિચ્છુય સપ્પે મૂસગ મિઈં વરાહી ય કાયપોઆઈ ।

એયાહિં વિજ્જાહિં સો ડ પરિવ્વાયઓ કુસલો ॥ ૧૩૭ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : તત્ર વૃશ્ચિકેતિ વૃશ્ચિકપ્રધાના વિદ્યા ગૃહ્યતે, સર્પેતિ સર્પપ્રધાના, 'મૂસગ' ત્તિ 5
મૂષકપ્રધાના, તથા મૃગી નામ વિદ્યા, મૃગીરૂપેણોપઘાતકારિણી, એવં વારાહી ચ, 'કાગપોત્તિ'
ત્તિ-કાકવિદ્યા, પોતાકીવિદ્યા ચ, પોતાક્ય: સ(શ)કુનિકા ભળ્યન્તે, એતાસુ વિદ્યાસુ, એતાભિર્વા
વિદ્યાભિ: સ પરિવ્રાજક: કુશલ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ સો ભળઇ-કિં સક્કા એતાહે નિલુક્કિંડં ?,
તતો સો આયરિણ ભળિઓ-પઢિયસિદ્ધાઢ ઇમાઢ સત્ત પઢિવક્ષવિજ્જાઓ ગેળહ, તંજહા-

મોરી નડલિ બિરાલી વગ્ધી સીહી ડલૂગિ ઓવાઈ ।

એયાઓ વિજ્જાઓ ગેળહ પરિવાયમહળીઓ ॥ ૧૩૮ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : મોરી નકુલી બિરાલી વ્યાઘ્રી સિંહી ચ ડલૂકી 'ઓવાઈ' ત્તિ ઓલાવયપ્રધાના, 15
ગયો. ગુરુને નિવેદન કરે છે કે-"મેં પડડને અટકાવ્યો છે" (અર્થાત્ તેની સાથે વાદ કરવાનું
નક્કી કર્યું છે) આચાર્યે કહ્યું-"તે ખોટું કર્યું કારણ કે તે વિદ્યાબળી છે. વાદમાં હારવા છતાં તે
વિદ્યાઓદ્વારા તારી સામે પડશે." તેની પાસે સાત વિદ્યાઓ છે, તે આ પ્રમાણે ⇨

ગાથાર્થ : વિંછી-સાપ-ઉંદર-મૃગ-ડુક્કર-કાક-પોતાકી આ વિદ્યાઓમાં તે પરિવ્રાજક કુશળ છે.

ટીકાર્થ : અહીં "વૃશ્ચિક" શબ્દથી વૃશ્ચિકપ્રધાન એવી વિદ્યા ગ્રહણ કરવાની છે. "સર્પ"
શબ્દથી સર્પપ્રધાન વિદ્યા (અર્થાત્ આ વિદ્યા સર્પનું રૂપ લઈ સામેવાળા ઉપર આક્રમણ કરે),
"મૂષક" શબ્દથી મૂષકપ્રધાન વિદ્યા, તથા મૃગીનામની વિદ્યા અર્થાત્ મૃગનું રૂપ લઈ ઉપઘાત-
કરનારી વિદ્યા, આ પ્રમાણે વરાહીવિદ્યા, "કાકપોત" શબ્દથી કાકવિદ્યા અને પોતાકીવિદ્યા, અહીં 20
પોતાકી એટલે પક્ષીવિશેષ જાણવા. આ વિદ્યાઓને વિશે અથવા આ વિદ્યાઓવડે તે પરિવ્રાજક
કુશલ છે. ॥૧૩૭॥ રોહગુમે કહ્યું-"હવે શું બચવું શક્ય છે ?" (અર્થાત્ નથી.) તેથી તેને આચાર્યે
કહ્યું-"બોલવા માત્રથી સિદ્ધ થાય એવી આ સાત પ્રતિપક્ષવિદ્યાઓને તું ગ્રહણ કર." તે સાત
વિદ્યા આ પ્રમાણે -

ગીથાર્થ : મયૂરી - નકુલી - બિલાડી - વ્યાઘ્રી - સિંહી - ઉલૂકી - બાજપક્ષી. પરિવ્રાજકનો 25
પરાભવ કરનારી આ સાત વિદ્યાઓને તું ગ્રહણ કર.

ટીકાર્થ : મયૂરી - નકુલી - બિલાડી - વ્યાઘ્રી - સિંહી - ઉલૂકી અને બાજપક્ષીપ્રધાન એવી

૧૭. આલોચયતિ-એવં મયા પઢહો વિનિવારિત:, આચાર્યા ભળંતિ-દુઢુ કૃતં, યત: સ વિદ્યાબલી,
વાદે પરાજિતોઽવિ વિદ્યાભિરુત્તિષ્ઠતે, તસ્યેમા: સત્ત વિદ્યા:, તદ્વથા-

૧૮. સ ભળતિ-કિં શક્ષા અધુના નિલાત્તમ્ ?, તત: સ આચાર્યેણ ભળિત:-પઠિતસિદ્ધા ઇમા: 30
પ્રતિપક્ષવિદ્યા ગૃહાણ, તદ્વથા-

एता विद्या गृहाण परिव्राजकमथिन्य इति गाथार्थः ॥ रयहरणं च से अभिमंतेउं दिणं, जइ अत्रंणि उट्टेइ तो रयहरणं भमाडिज्जासि, तो अज्जेयो होहिंसि, इंदेणावि सक्किहिसि नो जेतुं, ताहे ताओ विज्जाओ गहाय गओ सभं, भणियं चउणेण-एस किं जाणति ?, एयस्स चेव पुव्वपक्खो होउ, परिव्वाओ चित्तेइ-एए निउणा तो एयाण चेव सिद्धंतं गेणहामि, जहा-मम दो रासी, तं-जहा-जीवा य अजीवा य, ताहे इयरेण चित्तियं - एतेण अमह चेव सिद्धंतो गहिओ, तेण तस्स बुद्धिं परिभूय तिन्नि रासी ठविया-जीवा अजीवा नोजीवा, तत्थ जीवा संसारत्था, अजीवा घडादि, नोजीवा घिरोलियाछिन्नपुच्छाई, दिवुंतो दंडो, जहा दंडस्स आदिमज्झ अगं च, एवं सव्वे भावा तिविहा, एवं सो तेण निप्पट्टपसिणवागरणो कओ, ताहे सो परिकायओ रुद्धो विच्छुए मुयइ, ताहे सो तेसि पडिवक्खे मोरे मुयइ, ताहे तेहिं हएहिं विंछिएहि पच्छ सप्पे

- 10 આ સાત વિદ્યાઓ પરિવ્રાજકનો પરાભવ કરનારી તું ગ્રહણ કર. (આ વિદ્યાઓ તે તે તિર્થંચના રૂપ ધારણ કરી સામે આક્રમણ કરે છે એ ધ્યાનમાં રાખવું.) ગુરુએ રજોહરણ મંત્રિત કરીને આપ્યું. “તે પરિવ્રાજક આ સિવાય બીજી કોઈ વિદ્યાનો પ્રયોગ કરે તો તેની ઉપર તું રજોહરણ ભમાડજે. તો અજેય થઈશ, ઈન્દ્ર પણ તને જીતવા સમર્થ રહેશે નહીં.” તે વિદ્યાઓને ગ્રહણ કરી રોહગુપ્ત સભામાં ગયો, અને કહ્યું-“આ શું જાણે છે ? હું આનો જ પૂર્વપક્ષ થઈશ (અર્થાત્ આ જે કહેશે તેનું હું ખંડન કરીશ)” પરિવ્રાજક વિચારે છે કે-“આ નિપુણ છે તો એઓનો જ સિદ્ધાન્ત ગ્રહણ કરું.” તેણે કહ્યું- જગતમાં મારા મતે બે રાશિ છે જીવ અને અજીવ.

ત્યારે રોહગુપ્તે વિચાર્યું કે-“આણે તો અમારો જ સિદ્ધાન્ત ગ્રહણ કર્યો છે.” રોહગુપ્તે તેની બુદ્ધિનો પરાભવ કરીને ત્રણ રાશિ સ્થાપિત કરી- જીવ, અજીવ અને નોજીવ. તેમાં સંસારસ્થ જીવો છે, ઘડાદિ અજીવ છે, અને ગરોળિની કપાયેલી પૂછડી એ નોજીવ છે. દૃષ્ટાંત તરીકે દંડ

- 20 જાણવો, અર્થાત્ જેમ દંડને આદિ, મધ્યમ અને અંત એમ ત્રણ ભાગ છે તેમ સર્વ પદાર્થોના ત્રણ પ્રકાર પડે છે. આ પ્રમાણે રોહગુપ્તે પરિવ્રાજકને મૌન કરી દીધો. ત્યારે તે પરિવ્રાજક ગુસ્સે થયેલો વિંછીને તેની સામે મૂકે છે. ત્યારે રોહગુપ્ત તેની સામે મોરને મૂકે છે. વિંછી હણાતા સાપને

૧૯. રજોહરણં ચ તસ્માયભિમન્ય દત્તં, યદ્યન્યદપિ ઋત્તિષ્ઠે તદા રજોહરણં ભ્રમયેસ્તતોઽજ્જયો ભવિષ્યસિ, ઇન્દ્રેણાપિ શક્ષ્યસે નો જેતું, તદા તા વિદ્યા ગૃહીત્વા ગતઃ સભાં, ભણિતં ચાનેન-એષ કિં જાનાતિ ?, એતસ્યૈવ પૂર્વપક્ષો ભવતુ, પરિવ્રાટ્ ચિન્તયતિ-એતે નિપુણાસ્તત એતેષામેવ સિદ્ધાન્તં ગૃહ્ણમિ, યથા મમ દ્વૌ રાશી, તદ્વથા-જીવાશ્ચ અજીવાશ્ચ, તદા ઇતરેણ ચિન્તિતમ્-એતેનાસ્માકમેવ સિદ્ધાન્તો ગૃહીતઃ, તેન તસ્ય બુદ્ધિં પરિભૂય ત્રયો રાશયઃ સ્થાપિતાઃ-જીવા અજીવા નોજીવાઃ, તત્ર જીવાઃ સંસારસ્થાઃ, અજીવા ઘટાદયઃ, નોજીવા ગૃહકોકિલાછિન્નપુચ્છાદયઃ, દૃષ્ટાન્તો દણ્ડઃ, યથા દણ્ડસ્યાદિર્મધ્યમગ્રં ચ, એવં સર્વે ભાવાસ્ત્રિવિદ્યાઃ, એવં સ તેન નિષ્પૃષ્ઠપ્રશ્નવ્યાકરણઃ કુતઃ, તદા સ પરિવ્રાટ્ રુઘો વૃશ્ચિકાન્ મુચ્ચતિ, તદા સ તેષાં પ્રતિપક્ષાન્ મયૂરાન્ મુચ્ચતિ, તદા તૈર્હતેષુ વૃશ્ચિકેષુ પશ્ચાત્સર્પાન્

મુંચડ, ઇયરો તેંસિ પડિધાઈ નહલે મુચડ, તાહે ડંદુરે તેંસિ મજ્જારે, મિઈ તેંસિ વગ્ધે, તાહે સૂયરો તેંસિ સીહે, કાકે તેંસિ ઝલુગે, તાહે પોયાગીં મુચડ તેંસિ ઓલાઈ, એવં જાહે ન તરડ તાહે ગદ્ધી મુક્કા, તેળ ય સા રયહરણે આહયા, સા પરિવાયગસસ ડવરિં હેરિતા ગયા, તાહે સો પરિવાયગો હીલિજ્જંતો નિચ્છૂદો, તતો સો પરિવાયગં પરાજિણિતા ગઓ આયરિયસગાસં, આલોઈ—જહા જિઓ એવં, આયરિયા આહ—કીસ તઈ ડહિણ ન ભણિયં ?—નથિત્તિ તિન્નિ રાસી, ઈયસસ મઈ બુદ્ધિ 5 પરિભૂય પળ્લવિયા, ઇયાણિપિ મંતું ભણાહિ, સો નેચ્છઈ, મા મે ઓહાવળા હોઝિત્તિ, પુળો પુળો ભણિઓ ભણઈ—કો વા એથ દોસો ? જઈ તિન્નિ રાસી ભણિયા, અથિ ચેવ તિન્નિ રાસી, આયરિયા આહ—અજ્જો ! અસંભાવો તિથગસસ આસાયળા ય, તહાવિ ન પડિવજ્જઈ, તતો સો આયરિણ

મૂકે છે. આ તેના પ્રતિધાત માટે નકુલને મૂકે છે. આમ, ઉંદરની સામે બિલાડી, હરણની સામે વાઘ, ડુકકરની સામે સિંહ, કાકની સામે ધુવડ અને પોતાડીની સામે બાજપક્ષીને મૂકે છે. આ 10 પ્રમાણે જ્યારે પરિવ્રાજક જીતવા સમર્થ બનતો નથી ત્યારે તે ગધેડીને મૂકે છે. રોહગુપ્ત તે ગધેડીને રજોહરણથી પાછી ધકેલે છે. (અર્થાત્ રજોહરણ ગધેડી પર ભમાવે છે.) તેથી તે ગધેડી પાછી ફરીને પરિવ્રાજક ઉપર વડીનીતિ કરીને જતી રહી. ત્યાર પછી તે પરિવ્રાજકને તિરસ્કારપૂર્વક બહાર કાઢ્યો. રોહગુપ્ત તે પરિવ્રાજકને જીતીને આચાર્ય પાસે આવ્યો.

આચાર્ય પાસે તેણે નિવેદન કર્યું કે આ પ્રમાણે મેં તેને જીત્યો. આચાર્યે કહ્યું—“વાદ પૂર્ણ 15 થયા પછી તે ખુલાસો શા માટે ન કર્યો કે—“ત્રણ રાશિ હોતી નથી, પરંતુ આની બુદ્ધિનો પરાજય કરીને મેં આ ત્રણ રાશિઓ કહી હતી.” (અર્થાત્ તેને જીતવા માટે આવી પ્રરૂપણા કરી હતી.) અત્યારે પણ જઈને તું સભાસમક્ષ સત્ય હકીકત કહી દે. રોહગુપ્ત આ વાત સ્વીકારતો નથી કે ક્યાંક મારી અપભ્રાજના ન થાય. ગુરુએ વારંવાર તેને સમજાવ્યો. તેથી તે કહે છે—“મેં જે કહ્યું કે— ત્રણ રાશિઓ છે. તેમાં ખોટું શું છે ?” ખરેખર જગતમાં ત્રણ રાશિઓ છે જ. 20

ગુરુએ કહ્યું—“હે આર્ય ! જગતમાં ત્રીજી રાશિ વિદ્યમાન નથી અને આમાં તીર્થંકરની આશાતના છે. તો પણ તે સમજતો નથી. ત્યાર પછી તે આચાર્ય સાથે વાદ કરવા લાગ્યો. તેથી

૨૦. મુઞ્ઞતિ, ઇતસ્તેષાં પ્રતિધાતાય નકુલ્લાન્ મુઞ્ઞતિ, , તદોન્દુરાન્ તેષાં માર્જારાન્, મૃગાન્ તેષાં વ્યાઘ્રાન્, તદા શૂકરાન્ તેષાં સિંહાન્, કાકાંસ્તેષામુલૂકાન્, તદા પોતાક્યસ્તાસામોલવકાન્, એવં યદા ન શક્નોતિ તદા ગદ્ધી મુક્તા, તેન ચ સા રદોહરણેનાહતા, સા પરિવ્રાજ ઉપરિ હૃદિત્વા ગતા, તદા સ 25 પરિવ્રાટ્ હીલ્યમાનો નિષ્કાશિતઃ, તતઃ સ પરિવ્રાજકં પરાજિત્ય ગત આચાર્યસકાશમ્, આલોચયતિ— યથા જિત એવમ્, આચાર્યા આહુઃ—કથં તદોત્તિષ્ઠતા ન ભણિતં— ન સન્તિ રાશયસ્ત્રય ઇતિ, એતસ્ય બુદ્ધિ પરિભૂય મયા પ્રજ્ઞાપિતાઃ, ઇદાનીમપિ ગત્વા ભણ, સ નેચ્છતિ, મા મેઽપભ્રાજના ભૂદિતિ, પુનઃ પુનર્ભણિતો ભણતિ— કો વાઽત્ર દોષઃ ? યદિ ત્રયો રાશયો ભણિતાઃ, સન્થેવ ત્રયો રાશયઃ, આચાર્યા આહુઃ—આર્ય ! અસંદ્ભાવસ્તીર્થંકરસ્યાશાતાના ચ, તથાપિ ન પ્રતિપદ્યતે, તતઃ સ આચાર્યેણ 30

સમં વાયં લગ્નો, તાહે આયરિયા રાઝલં ગયા ભળાંતિ-તેણ મમ સિસ્સેણ અવસિદ્ધંતો ભળિઓ, અમ્હં દુવે ચેવ રાસી, ઇયારિં સો વિપડિવત્રો, તો તુબ્બે અમ્હં વાયં સુણેહ, પડિસ્સુયં રાઝણા, તતો તેસિં રાયસભાએ રાયપુરઓ આવડિયં, જહેગદિવસં ડુદ્ધાય ૨ છમ્માસા ગયા, તાહે રાયા ભળાં-મમ રજ્જં અવસીદતિ, તાહે આયરિઈં ભળિયં-ઇચ્છાએ મએ એચ્ચિરં કાલં ધરિઓ, એત્તાહે પાસહ

5 કલ્લં દિવસં આગએ નિગિણ્હામિ, તાહે પમાએ ભળાં-કુત્તિયાવળે પરિક્કિજ્જા, તથ સવ્વદવ્વાણિ અત્થિ, આણેહ જીવે અજીવે નોજીવે ય, તાહે દેવયાએ જીવા અજીવા ય દિણ્ણા, નોજીવા નત્થિ, એવમાદિચોચાલસણં પુચ્છાણં નિગ્ગહિઓ ।

અમુમેવાર્થમુપસંહરત્રાહ-

સિરિગુત્તેણઽવિ છલુગો છમ્માસે કઢ્ઢિઝ્ઞ વાય જિઓ ।

10 આહરણકુત્તિયાવળ ચોચાલસણ પુચ્છાણં ॥૧૩૧॥ (ભા૦)

આચાર્ય રાજકુળમાં જઈને કહે છે કે- મારા તે શિષ્યે ખોટો સિદ્ધાન્ત કહ્યો હતો, અમારા મતે બે જ રાશિ છે. અત્યારે તે વિપરીત માન્યતાવાળો થયો છે તેથી તમે અમારો વાદ સાંભળો, રાજાએ હા પાડી. રાજસભામાં રાજાની સામે બંનેનો વાદ શરૂ થયો. એક દિવસ પૂરો થયો, બે દિવસ ગયા આમ કરતાં કરતાં છ મહિના પૂર્ણ થયા.

15 ત્યારે રાજાએ કહ્યું -“મારું રાજ્ય સીદાય છે.” આચાર્યે કહ્યું-(તમને વાદ સંભળાવવાની) ઈચ્છાથી મેં આટલા બધા દિવસ વાદ લંબાવ્યો. હવે જુઓ આવતીકાલે હું તેનો નિગ્રહ કરીશ. સવારે વાદમાટે ભેગા થતાં આચાર્ય કહે છે-“કુત્તિકાપણમાં નોજીવ અંગે પરીક્ષા થાઓ.” (કુત્તિકાપણ એટલે - કુ=પૃથ્વી, ત્રિક=ત્રણ અને આપણ=દુકાન, કુત્તિક=ત્રણલોક, ત્રણે લોકની સમગ્ર વિદ્યમાનવસ્તુ જ્યાં મળે તેવી દુકાન તે કુત્તિકાપણ કહેવાય. આ દેવાધિષ્ઠિત હોય છે.)

20 તેમાં સર્વદ્રવ્યો હોય છે. ત્યાંથી જીવ-અજીવ અને નોજીવ-આ ત્રણ પદાર્થ લાવો. ત્યારે દેવતાએ જીવ અને અજીવ આપ્યા. નોજીવ વસ્તુ આપી નહીં. આ પ્રમાણે ૧૪૪ પ્રશ્નો (આગળ ૧૪૪ પ્રશ્નો બતાવશે) દ્વારા રોહગુપ્તને હરાવ્યો. ॥ભા. ૧૩૮॥

અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : શ્રીગુમાચાર્યે રોહગુપ્ત સાથે છ મહિના વાદ કરીને છેલ્લે કુત્તિકાપણમાં ૧૪૪

25 પ્રશ્નોના ઉદાહરણોથી તેને વાદમાં જીત્યો.

૨૧. સમં વાદં (કર્તુ) લગ્નઃ, તદા આચાર્યા રાજકુલં ગતા ભળન્તિ-તેન મમ શિષ્યેણાપસિદ્ધાન્તો ભળિતઃ, અસ્માકં દ્વૌ એવ રાશી, ઇદાનીં સ વિપ્રતિપત્તઃ તત્ યૂયમાવયોર્વાદં શૃણુત, પ્રતિશ્રુતં રાજા, તતસ્તયો રાજસભાયાં રાજપુરત આપનિતઃ (વાદઃ), યથેકો દિવસસ્તથોત્થાય ૨ ષળમાસી ગતા, તદા રાજા ભળન્તિ-મમ રાજ્યં અવસીદતિ, તદાચાર્યૈર્ભળિતમ્-ઇચ્છયા મયેયચ્ચિરં કાલં ધૃતઃ, અધુના પશ્યત

30 કલ્પે દિવસે આગતે નિગૂહામિ, તદા પ્રભાતે ભળન્તિ- કુત્તિકાપણે પરીક્ષતાં, તત્ર સર્વદ્રવ્યાણિ સન્તિ, આનય જીવાન્ અજીવાન્ નોજીવાંશ્ચ, તદા દેવતયા જીવા અજીવાશ્ચ દત્તા, નોજીવા ન સન્તિ, એવમાદિચતુશ્ચત્વારિંશેન શતેન પુચ્છાનાં નિગૂહીતઃ ।

વ્યાખ્યા : નિગદસિદ્ધા, નવરં ચોચાલસયં—તેણ રોહેણ હમ્મૂલપયત્થા ગહિયા, તંજહા—
દવ્વગુણકમ્મસામન્નવિસેસા છટ્ઠો ય સમવાઓ, તત્થ દલ્લં નવહા, તંજહા—ભૂમી ઉદયં પવણો
આગાસં કાલો દિસા અપ્પઓ મળો ચત્તિ, ગુણા સત્તરસ, તંજહા—રૂવં રસો ગંધો ફાસો સંઘા
પરિમાણં પુહુત્તં સંઓગો વિભાગો પરાપરત્તં બુદ્ધી સુહં દુક્કલ્લં ઇચ્છા દોસો પયત્તો ય, કમ્મં પંચધા—
ઉક્કલ્લેવણં અવક્કલ્લેવણં આરંચણં પસારણં ગમણં ચ, સામણ્ણં તિવિહં—મહાસામણ્ણં ૧ સત્તાસામણ્ણં 5
ત્રિપદાર્થસદ્બુદ્ધિકારિ ૨ સામણ્ણવિસેસો દ્રવ્યત્વાદિ ૩, અન્યે ત્વેવં વ્યાખ્યાનયન્તિ—ત્રિપદાર્થસત્કરી
સત્તા, સામણ્ણં દ્રવ્યત્વાદિ, સામન્નવિસેસો પૃથિવીત્વાદિ, વિસેસા અંતા (અણંતા ય), ઇહપચ્ચયહેઠ્ઠ
ય સમવાઓ, એ છત્તીસં ભેયા, એથ એકેકે ચત્તારિ ભંગા ભવંતિ, તંજહા—ભૂમી અભૂમી નોભૂમી

ટીકાર્થ : બોલવા માત્રથી ગાયાર્થ જણાઈ જાય છે. (રોહગુપ્તે છ મૂળ પદાર્થોની પ્રરૂપણ કરી
અને પોતે ઉલુકગ્રેત્રનો હોવાથી તેનું બીજું નામ પડુલુક હતું.) ૧૪૪ પ્રશ્નો—આ પ્રમાણે જણાવા. 10
—રોહગુપ્તે છ મૂળ પદાર્થોની પ્રરૂપણ કરી—દ્રવ્ય, ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ અને છટ્ટો સમવાય.
તેમાં દ્રવ્ય નવ પ્રકારે—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન, આકાશ, કાળ, દિશા, આત્મા અને મન.
ગુણો સત્તર પ્રકારે—રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, સંખ્યા, પરિમાણ, પૃથક્ત્વ, સંયોગ, વિભાગ, પરત્વ,
અપરત્વ, બુદ્ધિ, સુખ, દુઃખ, ઈચ્છા, દ્વેષ, પ્રયત્ન. કર્મ (ક્રિયા) પાંચ પ્રકારે—ઊંચે ફેંકવું, નીચે
ફેંકવું, સંકોચવું, પ્રસારવું અને ગમન કરવું. સામાન્ય ત્રણ પ્રકારે—(૧) મહાસામાન્ય, (૨) દ્રવ્ય- 15
ગુણ-કર્મ આ ત્રણપદાર્થમાં “આ સત્ છે” એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરાવનારી સત્તા સામાન્ય, (૩)
દ્રવ્યત્વાદિ સામાન્યવિશેષ (અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારની જાતિ.) કેટલાક લોકો આ પ્રમાણે કહે છે કે—
“ત્રણ પદાર્થમાં સત્ની બુદ્ધિ કરનાર સત્તાજાતિ (૧) દ્રવ્યત્વાદિ સામાન્યજાતિ, (૨) પૃથિવીત્વાદિ-
વિશેષજાતિ.”

વિશેષ એ અન્ત્ય છે. (અન્તે વર્તતે इति अन्त्यः અર્થાત્ જેના પછી બીજું કશું ન હોય 20
તે. અન્ત્ય. તે પરમાણુમાં રહેલ છે. પરમાણુઓ અનંતા હોવાથી વિશેષ પણ અનંતા છે.)
ઈહપ્રત્યયનું કારણ જે સંબંધ તે સમવાય છે. (અર્થાત્ “અહીં તંતુઓમાં પટ છે” એવી બુદ્ધિનું
અસાધારણ કારણ સમવાય છે.)

આ બધા મળીને છત્રીસ ભેદો થાય છે. આ દરેક ભેદોના ચાર-ચાર ભાગા થાય છે—જેમ પ્રથમ
ભૂમિ છે તેના ચાર ભાગા ભૂમિ-અભૂમિ-નોભૂમિ અને નોઅભૂમિ. આ પ્રમાણે છત્રીસના ચાર-ચાર 25

૨૨. ચતુશ્ચત્વારિંશં શતં—તેન રોહગુપ્તેન ષટ્ મૂલપદાર્થા ગૃહીતાઃ, તદ્વથા—દ્વ્યગુણકર્મસામાન્યવિશેષાઃ
ષષ્ઠશ્ચ સમવાયઃ, તત્ર, દ્વયં નવધા, તદ્વથા—ભૂમિરુદકં જ્વલનઃ પવન આકાશં કાલો દિક્ આત્મા મનશ્ચેતિ,
ગુણાઃ સપ્તદશ, તદ્વથા—રૂપં રસો ગન્ધઃ સ્પર્શઃ સંઘ્યા પરિમાણં પૃથક્ત્વં સંયોગો વિભાગઃ પરત્વમપરત્વં
બુદ્ધિઃ સુખં દુઃખમિચ્છા દ્વેષઃ પ્રયત્નશ્ચ, કર્મ પચ્છધા—ઉક્ષેપણમવક્ષેપણમકુચ્છનં પ્રસારણં ગમનં ચ, સામાન્યં
ત્રિવિધં—મહાસામાન્યં સત્તાસામાન્યં સામાન્યવિશેષઃ, સામાન્યં સામાન્યવિશેષઃ, વિશેષા અન્ત્યા (અનન્ત્યાશ્ચ), 30
રોહગુપ્તે છ મૂળ પદાર્થોનાં પાંચ પદ્ધતિશત ભેદાઃ, અત્રૈકૈકસ્મિન્ ચત્વારો ભક્ષા ભવન્તિ. તદ્વથા—ભૂમિરભૂમિ-
નોભૂમિ—

નોઅભૂમી, એવં સવ્વત્થ, તત્થ કુત્તિયાવળે ભૂમી મગ્ગિયા લેદ્ધુઓ લદ્ધો,અભૂમીએ પાણિયં, નોભૂમીએ જલાદ્યેવ તુ નો રાશ્યન્તરં, નોઅભૂમીએ લેદ્ધુએ એવં એવં સવ્વત્થ ॥ આહ ચ ભાષ્યકાર:-
*જીવમજીવં દાઠં ણોજીવં જાદ્ધુઓ પુણો અજીવં । દેદ્ધ ચરિમંમિ જીવં ન ડ ણોજીવં સ જીવદલં
॥૧॥ તતો નિગ્ગહિઓ છલૂગો, ગુરુણા સે ચ્છેલમલ્લો મત્થએ ભગ્ગો, તતો નિદ્ધાદિઓ, ગુરુત્તિ
5 પૂતિઓ ણગરે ચ ગોસણયં કયં-વદ્ધમાણસામી જયદ્ધિત્તિ ॥

અમુમેવાર્થમુપસંહત્રાહ-

વાએ પરાજિઓ સો નિવ્વિસઓ કારિઓ નરિંદેણં ।

ઘોસાવિયં ચ ણગરે જયદ્ધિ જિણો વદ્ધમાણોત્તિ ॥ ૧૪૦ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : નિગદસિદ્ધા, તેણીવિ સર્વસ્વચ્છરદિણં એવ વદ્ધસેસિયં પળીયં, તં ચ અણ્ણમણ્ણેહિ

10 યદ્ધાં ણીયં, તં ચોલૂયપળીયન્તિ વુચ્છદ્ધિ, જઓ સો ગોત્તેણોલૂઓ આસિ ॥

ભાંગા કરતા ૧૪૪ ભાંગા થાય છે. (કુત્રિકાપણમાં આ ૧૪૪ વસ્તુઓ માગવામાં આવી માટે ૧૪૪ પ્રશ્નો થયા.) તેમાં કુત્રિકાપણમાં ભૂમિની માગણી કરતા દેવે પથ્થર આપ્યો, અભૂમિની માગણી કરતા પાણી આપ્યું. નોભૂમિ માગતા જલાદિ જ આપ્યા. પરંતુ તેના સિવાય કોઈ નવી વસ્તુ આપી નહીં અને નોઅભૂમિ માગતા પથ્થર જ આપ્યો. આ પ્રમાણે સર્વ પ્રશ્નોમાં જાણવું. (ટૂંકમાં જે વસ્તુ માગવામાં

15 આવી તેમાં બે રાશિ જ મળી, પરંતુ ત્રીજી વસ્તુ મળી નહીં.) આ વાત ભાષ્યકાર પણ જણાવે છે કે-
“જીવ અને અજીવ આપીને નોજીવની યાચના કરતા ફરી અજીવને, જ આપે છે તથા નોઅજીવની યાચના કરતા જીવને જ આપે છે. પરંતુ તે દેવ નોજીવને અર્થાત્ જીવદલને = જીવના એક દેશને આપતો નથી. તેથી રોહગુપ્તનો નિગ્રહ કર્યો. ગુરુએ તેના મસ્તક ઉપર શ્વેષ્મ માટેની કુંડી મારી (અર્થાત્ તે તોડીને રાખ નાંખી) અને સંઘબહાર કર્યો. ગુરુની પૂજા થઈ અને આખા નગરમાં ઘોષણા

20 થઈ કે “વર્ધમાનસ્વામી જય પામો.” ॥૧૩૯॥

અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વાદમાં જીતાયેલા રોહગુપ્તને રાજાએ દેશબહાર કર્યો. અને નગરમાં ઘોષણા કરાવી કે “વર્ધમાનજિન જય પામે છે.”

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ભસ્મથી ખરડાયેલ તેણે વૈશેષિકદર્શનની રચના કરી અને

25 તે દર્શન અન્ય-અન્ય શિષ્યોવડે પ્રસિદ્ધિને પામ્યું. તે દર્શન ઉલૂકપ્રણીત કહેવાય છે, કારણ કે તે ગોત્રથી ઉલૂકગોત્રનો હતો. ॥૧૪૦॥

૨૩. નોઅભૂમિઃ, એવં સર્વત્ર તત્ર કુત્રીકાપણે ભૂમિમાર્ગિતા લેદ્ધુર્વત્તઃ, અભૂમેઃ (માર્ગેણ) પાનીયં, નોભૂમેર્જલાદ્યેવ, નોઅભૂમેર્લેદ્ધુએવ, એવં સર્વત્ર । જીવમજીવં દસ્થા ભોજીવં યાચિતઃ પુનરજીવમ્ । દદાતિ ચારમે જીવં ન તુ નોજીવં સ જીવદલમ્ ॥ ૧ ॥ તતો નિગ્ગહીતઃ ષડ્બુલૂકઃ, ગુરુણા તસ્ય મસ્તકે
30 શ્લેષ્મકુણ્ડિકા ભગ્ના, તતો નિર્ધારિતઃ, ગુરુરપિ પૂજિતો, નગરે ચ ઘોષણાં કૃતં-વર્ધમાનસ્વામિ જયતીતિ । ૨૪. તેનાપિ સ્વભસ્મચ્છરણિતેનૈવ વૈશેષિકં પ્રણીતં, તદ્વાન્યાન્યૈઃ સ્થાપિતીતં, તદ્વ્યોલૂક-પ્રણીતમિત્યુચ્યતે, યતઃ સ ગોત્રેણોલૂક આસીત્ । ★ ભાષ્યગતા દશ ગાથા અત્ર ।

ગતઃ ષષ્ઠો નિહવઃ, સામ્પ્રતં સપ્તમં પ્રતિપાદયિતુમાહ—

પંચસયા ચુલસીયા તદ્વયા સિદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

અબદ્ધિયાણ દિઢ્ઠી દસપુરનયરે સમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૪૧ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : પદ્મ વર્ષશતાનિ ચતુરશીત્યધિકાનિ તદા સિદ્ધિ ગતસ્ય વીરસ્ય, તતોઽબદ્ધિકદૃષ્ટિઃ
દશપુરનગરે સમુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥ કથમુત્પન્ના ?, તત્રાર્યરક્ષિતવક્તવ્યતાયાં કથાનકં પ્રાયઃ 5
કથિતમેવ, યાવદ્ ગોષ્ઠામાહિલઃ પ્રત્યુચ્ચારકે કર્મબન્ધચિન્તાયાં કર્મોદયાદભિનિવિષ્ઠો વિપ્રતિપન્ન
ઇતિ । તથા ચ કથાનકાનુસંધાનાય પ્રાગુક્તાનુવાદપદં સદ્ગ્રહગાથામાહ—

દસપુરે નગરુચ્છુધરે અજ્જરવિઠ્ઠવપૂસમિત્તિયગં ચ ।

ગોઢ્ઠામાહિલ નવમદ્દમેસુ પુચ્છા ચ વિંઝાસ્સ ॥ ૧૪૨ ॥ (ભા૦)

ઇયમર્થતઃ પ્રાગ્વ્યાખ્યાતૈવેતિ ન વિવ્રિયતે, પ્રકૃતસમ્બન્ધસ્તુ—વિંઝો અદ્દમે કમ્મપ્પવાયપુલ્લે 10
કમ્મં પરૂવેતિ, જહા કિંચિ કમ્મં જીવપદેસેહિં બદ્ધમેત્તં કાલન્તરઠ્ઠિતિમપ્પ વિહહ્ઠ

અવતરણિકા : છઠો નિહવ કલ્પો. હવે સાતમા નિહવનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ. ઉપરથી જાણવો.

ટીકાર્થ : વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી પાંચસો ચોર્યાશીવર્ષે દસપુરનગરમાં અબદ્ધિકમત ઉત્પન્ન
થયો. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ જાણવો. ॥૧૪૧॥ તે મત કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો ? — તેમાં આર્યરક્ષિતની 15
વક્તવ્યતામાં આ સંબંધી કથાનક પ્રાયઃ કહેવાઈ જ ગયું છે. (તે આ પ્રમાણે કે) અનુભાષક એવા
વિન્ધ્ય પાસે વાચના લેતા ગોષ્ઠામાહિલ કર્મોદયને કારણે ગર્વિત થયેલો કર્મબંધના વિષયમાં વિપરીત
માન્યતાવાળો થયો. આ કથાનકના જોડાણ માટે પૂર્વે કહેવાયેલનું (આર્યરક્ષિત ચરિત્રનું) અનુવાદ
કરનારી સંગ્રહગાથાને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : દશપુરનગર — ઈશુધર — આર્યરક્ષિત — પુષ્પમિત્રત્રિક — ગોષ્ઠામાહિલની નવમા 20
અને આઠમા પૂર્વસંબંધી વિન્ધ્યને પૃચ્છા.

ટીકાર્થ : આ ગાથા અર્થથી પૂર્વે (આર્યરક્ષિત ચરિત્રમાં) વ્યાખ્યાન કરાઈ ગઈ છે. માટે
તેનું વિવરણ કરાતું નથી. ॥૧૪૨॥ પૂર્વે કહેલ કથાનકનો સંબંધ આ પ્રમાણે—(ગુરુપાસે વાચના
લઈને પુનરાવર્તન કરવા ફરીથી બધા શિષ્યો વિન્ધ્યપાસે તે જ વાચના સાંભળે છે તેમાં)—આઠમા 25
કર્મપ્રવાદનામના પૂર્વમાં વિન્ધ્ય કર્મની પ્રરૂપણા કરે છે કે—“કોઈક કર્મ જીવપ્રદેશો સાથે સંબંધમાત્રને
પામેલું કાલાન્તરની સ્થિતિને પામ્યા વિના જ સૂકી ભીંત ઉપર પડેલ ચૂર્ણમુજિની જેમ નાશ પામે
છે.” (અર્થાત્ આ કર્મ આત્મા સાથે ઘણો કાળ રહેતું નથી કે વિપાક પણ પામતું નથી.)

૨૫. વિન્ધ્યોઽદ્દમે કર્મપ્રવાદપૂર્વે કર્મ પ્રરૂપયતિ, યથા કિંચિત્કર્મ જીવપ્રદેશૈર્બદ્ધમાત્રં
કાલાન્તરસ્થિતિમપ્રાપ્ય પૃથગ્ભવતિ

શુષ્કકુડ્યાપતિતચૂર્ણમુષ્ટિવત્, ^{૨૬}કિંચિ પુણ બદ્ધં પુદ્ગલં ચ કાલંતરેણ વિહઙ્ગ, આદ્રીલેપકુડ્યો સસ્નેહચૂર્ણવત્, કિંચિ પુણ બદ્ધં પુદ્ગલં નિકાઇયં જીવેણ સહ એગત્તમાવગ્નં કાલાન્તરેણ વેઙ્ગજ્ઞાનમિત્તિ ॥
 એવં શ્રુત્વા ગોષ્ઠમાહિલ આહ-નન્વેવં મોક્ષાભાવઃ પ્રસજ્યતે, કથમ્ ?, જીવાત્ કર્મ ન વિયુજ્યતે, અન્યોઽન્યાવિભાગબદ્ધત્વાત્, સ્વપ્રદેશવત્, તસ્માદેવમિષ્યતાં-

5

પુદ્ગલો જહા અબદ્ધો કંચુઇણં કંચુઓ સમન્નેઇ ।

એવં પુદ્ગમબદ્ધં જીવં કર્મં સમન્નેઇ ॥ ૧૪૩ ॥ (મૂં ભા૦)

વ્યાખ્યા : સ્પૃષ્ઠો યથાઽબદ્ધઃ કચ્ચુકિનં પુરુષં કચ્ચુકઃ 'સમન્વેતિ' સમનુગચ્છતિ, એવં સ્પૃષ્ઠમબદ્ધં કર્મ જીવં સમન્વેતિ, પ્રયોગશ્ચ-જીવઃ કર્મણા સ્પૃષ્ઠો ન ચ બદ્ધ્યતે, વિયુજ્યમાનત્વાત્, કચ્ચુકેનેવ તદ્વાનિતિ ગાથાર્થઃ । એવં ગોષ્ઠમાહિલેણ ભણિતે વિદ્ધેણ ભણિયં-અમ્હં એવં ચેવ ગુરુણા

10

કો'ક કર્મ વળી બંધાયેલું (જીવપ્રદેશો સાથે સંબંધને પામેલું) અને સ્પર્શાયેલું (જીવપ્રદેશો સાથે એકમેક થયેલું) ભીની ભીતી ઉપર ચીકણા ચૂર્ણની જેમ કાળાન્તરે નાશ પામે છે. (અર્થાત્ આત્મા સાથે ઘણો કાળ રહે છે પરંતુ ફળ આપે પણ, ન પણ આપે.)

કો'ક કર્મ બંધાયેલું, સ્પર્શાયેલું, નિકાચિત થયેલું અર્થાત્ જીવની સાથે એકપણાને પામેલું છતું (એટલે કે ગાઢતરાધ્યવસાયવડે બંધાયેલું હોવાથી અપવર્તનાદિકરણ માટે અયોગ્ય થયેલું)

15

કાળાન્તરે ભોગવાય છે. (અર્થાત્ આત્મા સાથે ઘણો કાળ રહે છે અને પોતાનું ફળ પણ બતાવે છે.)

આ પ્રમાણે સાંભળીને ગોષ્ઠમાહિલે કહ્યું-“આ પ્રમાણે માનતા મોક્ષનો અભાવ થવાથી આપત્તિ આવશે, શા માટે ? કારણ કે કર્મ અને જીવ એકબીજા સાથે છૂટા ન પડે એ રીતે બંધાયેલું હોવાથી જીવથી કર્મનો વિયોગ જ થતો નથી. જેમ કે જીવને પોતાનો આત્મપ્રદેશ.” (આશય એ છે કે જો કર્મ જીવ સાથે એકમેક થતું હોય તો એનો મતલબ એ થયો કે તે કર્મ જીવથી છૂટું પડશે નહીં. તેથી મોક્ષનો અભાવ જ થઈ જશે.) તેથી આ પ્રમાણે માનવા જેવું છે ⇨

ગીથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : જેમ સ્પૃષ્ટ અને અબદ્ધ (એકપણાને નહીં પામેલ) કંચુક (ઉપર પહેરવાનું વસ્ત્ર) કંચુકી એવા પુરુષને આવરે છે. એ પ્રમાણે સ્પૃષ્ટ અને અબદ્ધ એવું જ કર્મ જીવને આવરે છે. (અર્થાત્ એકમેક થતું નથી.) અનુમાન પ્રયોગ : જીવ કર્મ સાથે સંબંધ માત્રને પામે છે પણ એકમેકતાને પામતો નથી કારણ કે જીવથી કર્મનો વિયોગ થાય છે. જેમ કે કંચુક સાથે કંચુકી (અર્થાત્ જેમ કંચુકીથી કંચુકનો વિયોગ થતો હોવાથી કંચુકી સાથે કંચુકનો સ્પર્શ છે પણ બંધ નથી તેમ અહીં પણ જાણવું.) આ પ્રમાણે ગોષ્ઠમાહિલે કહ્યું એટલે વિન્યે જવાબ આપ્યો કે-

૨૬. કિચ્છિત્પુનર્વદ્ધસ્પૃષ્ઠં (સ્પૃષ્ઠબદ્ધં) ચ કાલાન્તરેણ પૃથગ્ ભવતિ, કિચ્છિત્પુનર્વસ્પૃષ્ઠં (સ્પૃષ્ઠબદ્ધં) નિકાચિત્ જીવેન સહૈકત્વમાવગ્નં કાલાન્તરેણ વેદ્યતિત્તિ ।

30

૨૭. એવં ગોષ્ઠમાહિલેન ભણિતે ચિન્ધ્યેન ભણિતમ્-અસ્માકમેવમેવ ગુરુણા

વૈવસ્થાણિયં, ગોઢામાહિલેણ ભણિયં—સો ય ણ યાણતિ, કિં વૈવસ્થાણેઽ ? તાહે સો સંકિઓ સમાણો ગઓ પુચ્છિં, મા મણ અન્નહા ગહિયં હવેજ્જ, તાહે પુચ્છિઓ સો ભણઙ્—જહા મણ ભણિયં તહા તુમણવિ અવગયં, તહેવેદં, તતો વિંઙ્ગેણ માહિલવુત્તંતો કહિઓ, તતો ગુરુભંણતિ—માહિલભણિતી મિચ્છ, કહં ! યદુક્તમ્—જીવાત્ કર્મ ન વિયુજ્યત ઇત્યાદિ, અત્ર પ્રત્યક્ષવિરોધીની પ્રતિજ્ઞા, યસ્માદાયુષ્કર્મવિયોગાત્મકં મરણમધ્યક્ષસિદ્ધમિતિ, હેતુરપ્યનૈકાન્તિકઃ, અન્યોઽન્યાવિભાગ- 5 સમ્બદ્ધાનામપિ ક્ષીરોદકાદીનામુપાયતો વિયોગદર્શનાત્, દૃષ્ટાન્તોઽપિ ન સાધનધર્માનુગતઃ, સ્વપ્રદેશસ્ય યુક્તવાસિદ્ધેઃ, તાદ્રૂપ્યેનાનાદિરૂપત્વાદ્વિત્રં ચ જીવાત્ કર્મ્મેતિ, તથા યચ્ચોક્તમ્—‘જીવઃ કર્મણા

“ગુરુએ અમને આ પ્રમાણે જ જણાવ્યું છે.” ગોષ્ઠામાહિલે કહ્યું—“તે શું બોલે છે ? એ પોતે જ જાણતો નથી.” શંકિત થયેલો વિન્ધ્ય પૂછવા માટે આચાર્ય પાસે ગયો કે ક્યાંક મેં ભૂલથી ખોટું ગ્રહણ ન કર્યું હોય. આચાર્યને પૂછતાં તેમણે કહ્યું કે—“જે રીતે મેં કહ્યું હતું તે રીતે જ 10 તે જાણ્યું છે. તે પદાર્થ તે રીતે જ છે.” વિન્ધ્યે ગોષ્ઠામાહિલની વાત કરી. તેથી ગુરુએ કહ્યું—“માહિલના વચનો ખોટા છે.” કેવી રીતે ? તે આ પ્રમાણે — તેણે જે કહ્યું હતું કે—“જીવથી કર્મનો વિયોગ થતો નથી. માટે મોક્ષનો અભાવ થશે...વગેરે” આ પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યક્ષથી વિરોધી છે કારણ કે આયુષ્યકર્મના વિયોગરૂપ મરણ એ પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે. (અર્થાત્ નિકાચિતાદિ કર્મની વાત સાંભળી ગોષ્ઠામાહિલે વિચાર્યું કે આ રીતે તો કર્મનોવિયોગ થતો નથી એ વાત સિદ્ધ થઈ. 15 એના આ વિચાર સામે ગુરુએ કહ્યું કે—આયુષ્યકર્મના વિયોગરૂપ મરણ પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે, અર્થાત્ કર્મનો વિયોગ થાય જ છે.)

વળી ગોષ્ઠામાહિલે જે કારણ આપ્યું હતું કે—“કર્મ અને જીવ એકબીજા સાથે એકપણાને પામે તો કર્મનો વિયોગ થાય નહીં અને તેથી મોક્ષાભાવ થવાની આપત્તિ આવશે.” તે કારણ પણ અનૈકાન્તિક છે (અર્થાત્ એકમેકપણાને પામેલ વસ્તુનો વિયોગ ન થાય એવો નિયમ એકાન્તે 20 નથી.) કારણ કે એકબીજા સાથે એકપણાને પામેલ એવા પણ દૂધ-પાણીનો ઉપાયવિશેષથી વિયોગ થતો દેખાય છે. તથા ‘સ્વપ્રદેશવત્’ આ દૃષ્ટાન્ત પણ હેતુને અનુસરતું નથી, અર્થાત્ “અન્યોન્યા-વિભાગબદ્ધત્વ” એ તમારો હેતુ છે. તેનો અર્થ એ છે કે એકબીજા સાથે અવિભાગરૂપે (એકપણા-રૂપે) જોડાવું, આ અર્થ સ્વપ્રદેશમાં (દૃષ્ટાન્તમાં) અસિદ્ધ છે, કારણ કે આત્મા સાથે આત્મપ્રદેશોનું ક્યાંકથી આવીને જોડાણ થતું નથી, પરંતુ તે તો અનાદિ કાળથી તે રૂપે જ રહેલ છે અને કર્મ 25 તો જીવથી ભિન્ન છે. (તેથી સ્વપ્રદેશનું દૃષ્ટાન્ત લઈ કર્મનો પણ તમે અવિયોગ સિદ્ધ કરવા જાઓ તે ઘટી શકતું નથી.)

૨૮. વ્યાખ્યાતં, ગોષ્ઠામાહિલેન ભણિતં—સ ચ ન જાનાતિ, કિં વ્યાખ્યાનયતિ ? તદા સ શક્તિઃ સન્ ગતઃ પ્રૃથ્ઠ, મા મયાઽન્યથા ગૃહિતં ભૂદ, તદા પૃષ્ઠઃ સ ભણતિ—ભણતિ—યથા મયા ભણિતં તથા ત્વયાપિ અવગતં, તથૈવેદં, તતો વિન્ધ્યેન માહિલવૃત્તાન્તઃ કથિતઃ, તતો ગુર્ભંણતિ—માહિલભણિતિર્મિથ્યા, કથમ્ ? 30

સ્પૃષ્ઠો ન બદ્ધ્યત इत्यादि' અત્રાપિ किं प्रतिप्रदेशं स्पृष्टो नभसेव उत त्वङ्मात्रे कंचुकेनेव, यदि प्रतिप्रदेशं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोरसाम्यं, कंचुकेन प्रतिप्रदेशमस्पृष्टत्वात्, अथ त्वङ्मात्रे स्पृष्ट इति, ततो नापान्तरालगत्यनुयायि कर्म, पर्यन्तमात्रवर्त्तित्वाद्, बाह्याङ्गमलवत्, एवं च सर्वो जीवो मोक्षभाक्, कर्मानुगमरहितत्वात्, मुक्तवत्, तथाऽन्तर्वेदनाऽभावप्रसङ्गः, तन्निमित्तकर्माभावात्, 5 सिद्धस्येव, न च भिन्नदेशस्यापि वेदनाहेतुत्वं युज्यते, शरीरान्तर्गतेनातिप्रसङ्गात्, न च स्वकृतत्वं

વળી, જીવ કર્મ સાથે (કંચુકીની સાથે કંચુકની જેમ) સ્પૃષ્ટ છે પણ બંધાયેલ નથી વગેરે જે કહ્યું તે પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે તમને અમે પૂછીએ કે—“જીવ સાથે કર્મ આકાશની જેમ દરેક પ્રદેશે સ્પર્શેલું છે કે બાહ્ય ત્વચામાત્રને જ સ્પર્શીને રહેલું છે ?” તમે જો એમ કહો કે—દરેકપ્રદેશ સાથે સ્પર્શેલું છે તો દૃષ્ટાન્ત અને દાર્ષ્ટાન્તિક સમાન રહેશે નહીં કારણ કે દૃષ્ટાન્તમાં કંચુક કંચુકીને દરેકપ્રદેશને સ્પર્શીને રહ્યું નથી. હવે જો એમ કહો કે— બાહ્ય ત્વચાને જ સ્પર્શીને રહેલ છે તો કર્મ અપાન્તરાલગતિમાં જનારું થશે નહીં, કારણ કે બાહ્ય ત્વચાને જ સ્પર્શીને રહેલ છે. જેમકે, બાહ્ય અંગને સ્પર્શીને રહેલ મેલ. (ભાવાર્થ— શરીરપરનો મેલ, એકભવથી બીજાભવમાં સાથે જતો નથી, તેમ જીવપરનું કર્મ એકભવથી બીજા ભવમાં સાથે નહીં જાય.)

15 અને જો આ રીતે કર્મ અપાન્તરાલગતિમાં જનારું થશે નહીં તો બધા જ જીવો (અપાન્તરાલગતિમાં જ) મોક્ષને ભજનારા થશે કારણ કે અપાન્તરાલ- ગતિમાં તે વખતે જીવને મુક્તાત્માની જેમ કર્મનો સંબંધ નથી. તથા જો કર્મ ત્વગમાત્રને સ્પર્શેલ હોય તો આંતરિકવેદનાનો અભાવ થવાનો પ્રસંગ આવશે કારણ કે સિદ્ધની જેમ અંદર વેદનાને આપનાર એવા કર્મોનો જ અભાવ છે. તે કર્મ તો બાહ્ય ત્વચા માત્રને જ સ્પર્શીને રહેલ 20 છે. શરીરની અંદર નથી.

(ગોષ્ઠામાહિલ : બહારના ભાગમાં રહેલ કર્મ શરીરની અંદર વેદના ઉત્પન્ન કરવામાં કારણ બને છે.)

ગુરુ : બહારના ભાગમાં રહેલ એવું પણ કર્મ આંતરિકવેદનાનું કારણ બની શકતું નથી, કારણ કે અન્યશરીરમાં રહેલ કર્મ સાથે અતિપ્રસંગ આવે છે, અર્થાત્ જો ભિન્ન દેશમાં રહેલ કર્મ 25 ભિન્ન દેશમાં થતી વેદનાનું કારણ બની શકતું હોય તો ભિન્નશરીરમાં (બીજાના શરીરમાં) રહેલ કર્મ આ શરીરમાં ઉત્પન્ન થનારી વેદનાનું કારણ પણ બની જશે.

ગોષ્ઠામાહિલ : આવો અતિપ્રસંગ આવશે નહીં કારણ કે ત્યાં અમે સ્વકૃતત્વ કારણ તરીકે માનીશું, અર્થાત્ બીજી વ્યક્તિના કર્મો આ વ્યક્તિને વેદનાનું કારણ બનશે નહીં કારણ કે તે કર્મોમાં સ્વકૃતત્વ રહેલું નથી. જ્યારે પોતાના શરીરની બહાર રહેલું કર્મ પોતાના શરીરની અંદર 30 વેદના ઉત્પન્ન કરી શકે. કારણ કે તેમાં સ્વકૃતત્વ રહેલ છે.

ગુરુ : એ વાત પણ ઘટતી નથી, કારણ કે તેમાં પણ સ્વકૃતત્વ નથી, અર્થાત્ તમે જે કહો

નિબન્ધનમ્, અત્રાન્તર્વર્તિપ્રદેશાનાં કર્મયોગરહિતાનાં કર્તૃત્વાનુપપત્તેઃ, તસ્માદ્ યત્ કિન્ચિદેતદિતિ ।
 એવં ગેણિહરુણ સો વિઙ્ગેણ ભણિતો—એવં આયરિયા ભણંતિ, તતો સો તુણિહરુઠ્ઠો દ્વિઓ ચિંતેઙ્ગ—
 સમપ્પત્તો તો યોઢેહામિ, અન્નયા નવમે પુવ્વે સાહૂણ પચ્ચક્ષ્માણં વણિણ્જ્જહં, જહા—પાણાઙ્ગવાયં
 પચ્ચક્ષ્મામિ જાવજ્જીવાએ ઇત્યાદિ, ગોષ્ઠામાહિલો ભણતિ—નૈવં સોહણં, કિં તર્હિ ?

પચ્ચક્ષ્માણં સેયં અપરિમાણેણ હોઙ્ગ કાયવ્વં ।

5

જેસિં તુ પરિમાણં તં દુટ્ઠં આસસા હોઙ્ગ ॥ ૧૪૪ ॥ (મૂંભા૦)

વ્યાખ્યા : પ્રત્યાખ્યાનં શ્રેયઃ, ‘અપરિમાણેન’ કાલાવધિં વિહાય કર્તવ્યં, એવં ક્રિયમાણં
 શ્રેયો ભવતિ, યેષાં તું પરિમાણં પ્રત્યાખ્યાને તત્ પ્રત્યાખ્યાનં ‘દુષ્ટમ્’ અશોભનં, કિમિતિ ?, યતસ્તત્ર

છો તે ત્યારે જ ઘટી શકે જ્યારે ત્વગ્માત્રને સ્પર્શીને રહેલ કર્મો આંતરવર્તી જીવપ્રદેશોવડે કૃત
 હોય પરંતુ એવું તો છે જ નહીં કારણ કે કર્મના યોગથી રહિત એવા આંતરિકજીવપ્રદેશો કર્મને 10
 કરી શકતા નથી. તેથી ત્વગ્માત્રને સ્પર્શીને રહેલ કર્મમાં પણ સ્વ(આંતરિકજીવપ્રદેશ)કૃતત્વ રહેલ
 નથી. અને તેથી ત્વગ્માત્રને સ્પર્શીને રહેલ કર્મ આંતરિકવેદનાને ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી. માટે
 આ વિકલ્પ પણ તમારો ઘટી શકતો નથી.

આ પ્રમાણે ગુરુપાસે પદાર્થને સમજીને વિન્યે ગોષ્ઠામાહિલને કહ્યું કે— “આ પ્રમાણે
 (ઉપરોક્ત ચર્ચા પ્રમાણે) આચાર્ય કહે છે.” ત્યારે તે ગોષ્ઠામાહિલ મૌન રહી વિચારે છે કે— “આ 15
 અભ્યાસ પૂરો થવા દો પછી હું ખંડન કરીશ.” ॥૧૪૩॥

એકવાર વિન્ય નવમાપૂર્વમાં સાધુઓને પ્રત્યાખ્યાનનું વર્ણન કરે છે કે— “યાવજજીવ હું
 પ્રાણાતિપાતનું પરચક્ષ્માણ કરું છું...” વગેરે, ત્યારે ગોષ્ઠામાહિલ કહે છે કે “આ રીતે
 યાવજજીવનું પરચક્ષ્માણ કરવું યોગ્ય નથી.” તો શું કરવું ? તે આગળ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : મર્યાદા વિના પરચક્ષ્માણ કરવું કલ્યાણકારી છે. જેઓને મર્યાદા છે તેઓનું તે 20
 પરચક્ષ્માણ દુષ્ટ છે કારણ કે તેમાં આશંસા હોય છે.

ટીકાર્થ : કાળની મર્યાદા (અર્થાત્ મહિનો, બે મહિના, વગેરે) વિના પરચક્ષ્માણ કરવું
 જોઈએ. આ પ્રમાણે કરાતું પરચક્ષ્માણ જ કલ્યાણકારી છે. જેઓને પ્રત્યાખ્યાનમાં કાળની મર્યાદા
 હોય છે તે પરચક્ષ્માણ દોષિત જાણવું. શા માટે ? કારણ કે તે પરચક્ષ્માણમાં ઈચ્છા રહેલી હોય
 છે. (જેમ કે, કોઈ વ્યક્તિ ૧૫ દિવસ રાત્રિભોજન ત્યાગનું પરચક્ષ્માણ કરે છે તો આ પરચક્ષ્માણમાં 25
 ૧૫ દિવસ સુધીની મર્યાદા હોવાથી તેનું આ પરચક્ષ્માણ દુષ્ટ છે કારણ કે ૧૫ દિવસ પછી
 રાત્રિભોજન કરવાની ઈચ્છા પડેલી છે એવો પૂર્વપક્ષનો આશય છે.) મૂળગાથામાં “આસસા” શબ્દમાં
 અનુસ્વારનો લોપ હોવાથી આશંસા શબ્દ જાણવો.

૨૧. એવં ગૃહીત્વા સ વિન્યેન ભણિતઃ—એવાચાર્યા ભણન્તિ, તતઃ સ તૂણીકઃ સ્થિતશ્ચિન્તયન્તિ—
 સમાપ્યતાં તતઃ સ્વલ્લિધિષ્ઠામિ, અન્યદા નવમે પૂર્વે સાધૂનાં પ્રત્યાખ્યાનં વર્ણયતે, યથા પ્રાણાતિપાતં 30
 પ્રત્યાખ્યામિ યાવજ્જીવં, નૈવં શોભનમ્ ।

- ‘આસસા હોઈ’ ત્તિ અનુસ્વારલોપાદાશંસા ભવતિ, પ્રયોગશ્ચ—યાવજ્જીવકૃતાવધિપ્રત્યાખ્યાન-
માશંસાદોષદુષ્ટં, પરિમાણપરિચ્છિન્નાવધિત્વાત્, શ્ચ: સૂર્યોદયાત્ પરતઃ પારયિધ્યામીત્યુપવાસા-
પ્રત્યાખ્યાનવત્, તસ્માદપરિમાણમેવ પ્રત્યાખ્યાનં શ્રેયઃ, આશંસારહિતત્વાત્, તીરિતાદિવિ-
શુદ્ધોપવાસાદિવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૬ પન્નવેતો વિદ્ધેણ ભણિઓ—ન હોતિ એયં એવં જં તુમે ભણિયં,
5 સુણ, એથંતરંમિં ય જં તસ્સ અવસેસં નવમપુલ્લસ્સ તં સમત્તં, તતો સો અભિનિવેસેણ પૂસમિત્તસયાસં
ચેવ ગંતૂણ ભણઙ્—અણ્ણહા આયરિર્હિં ભણિયં અન્નહા તુમં પણ્ણવેસિ । ઉપન્યસ્તશ્ચાનેન તત્પુરતઃ
સ્વપક્ષઃ, તત્રાઽઽચાર્ય આહ—નનુ યદુક્તં ભવતા—‘યાવજ્જીવં કૃતાવધિપ્રત્યાખ્યાનમા-
શંસાદોષદુષ્ટમિત્યાદિ’ એતદયુક્તં, યતઃ કૃતપ્રત્યાખ્યાનનાં સાધૂનાં નાશંસા—મૃતાઃ સેવિધ્યામ ઇતિ,
કિન્તુ મૃતાનાં દેવભવે મા ભૂદ વ્રતભઙ્ગ ઇતિ કાલાવધિકરણમ્, અપરિમાણપક્ષે તુ ભૂયાંસો દોષાઃ,
10 કથમ્ ?, અપરિમાણમિતિ કોઽર્થઃ ?, કિં યાવચ્છક્તિઃ યત અનાગતાદ્દ્યા આહોશ્વિદપરિચ્છેદઃ?,

- પ્રયોગ આ પ્રમાણે : યાવજ્જીવ સુધી કરાયેલ અવધિવાળું પ્રત્યાખ્યાન આશંસાદોષથી દુષ્ટ
જાણવું. કારણ કે તે પચ્ચક્ખાણ પરિમાણથી પરિચ્છિન્ન અવધિવાળું છે, અર્થાત્ એક ચોક્કસ
કાળમર્યાદાવાળું છે. જેમ કે, ઉપવાસનું પચ્ચક્ખાણ કરનાર વ્યક્તિને “હું આવતીકાલે સૂર્યોદય
પછી પારણું કરીશ” એવા પ્રકારની મર્યાદાથી યુક્ત હોવાથી આશંસાવાળું છે. (તેમ યાવજ્જીવ
15 સુધીની મર્યાદાવાળી વ્યક્તિને પણ દેવલોકાદિમાં જઈ હું ભોગોને ભોગવીશ એવી આશંસા રહેલી
હોવાથી તેનું પચ્ચક્ખાણ દુષ્ટ છે.) તેથી પરિમાણ વિનાનું પચ્ચક્ખાણ જ કલ્યાણકારી છે, કારણ
કે તે તીરિતાદિથી વિશુદ્ધ ઉપવાસાદિની જેમ આશંસારહિત છે: (પચ્ચક્ખાણની કાળમર્યાદા પૂરી
થયા પછી પણ તરત પારવામાં ન આવે, થોડો કાળ જવા દેવાય, તે તીરિત કહેવાય.)

- આ પ્રમાણે બોલતા ગોજામાહિલને વિનંત્રે કહ્યું કે, “તું જે કહે છે તે તે પ્રમાણે નથી (આગળ
20 વાચનાને) સાંભળ.” એ સમયે તેને નવમાપૂર્વનું જે શેષ બાકી હતું તે પૂરું થયું. તેથી ગોજામાહિલ
અભિનિવેશવડે પુષ્પમિત્રપાસે જઈને કહે છે કે— આચાર્યે જુદું કહ્યું છે અને તું જુદું બોલે છે.
ગોજામાહિલે તેની સામે પોતાનો પક્ષ સ્થાપિત કર્યો. (પુષ્પમિત્ર આચાર્યપાસે જઈ ગોજામાહિલની
વાત કરે છે ત્યારે) આચાર્ય કહે છે— “જે તે (ગોજામાહિલે) કહ્યું, યાવજ્જીવની અવધિવાળું
પ્રત્યાખ્યાન આશંસાદોષથી દુષ્ટ છે...વગેરે તે યુક્ત નથી, કારણ કે પચ્ચક્ખાણ કરનાર સાધુઓને
25 એવી આશંસા હોતી નથી કે “મૃત્યુ બાદ ભોગોને ભોગવીશ.” પરંતુ મૃત્યુ બાદ દેવભવમાં વ્રતભંગ
ન થાય તે માટે કાળની મર્યાદા કરવામાં આવે છે.

વળી, અપરિમાણપક્ષમાં ઘણાં બધા દોષો છે. કેવી રીતે ? તે આ પ્રમાણે કે— અપરિમાણ
એટલે શું ? (૧) યાવત્ શક્તિ અર્થાત્ શક્તિ હોય ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ખાણ (૨) કે ભવિષ્યનો

૩૦. એવં પ્રજ્ઞાપયન્ વિન્યેન ભણિતઃ— ન ભવત્યેતત્ એવં યત્ત્વયા ભણિતં, અન્નાન્તરે ચ યત્તસ્યાવશિષ્ટં

- 30 નવમપૂર્વસ્ય તત્સમાસં, તતઃ સોઽભિનિવેશેન પુષ્પમિત્રસંકાશમેવ ગત્વા ભણતિ—અન્યથાઽઽચાર્યૈર્ભણિતમન્યથા
ત્વં પ્રજ્ઞાપયસિ ।

યદિ યાવચ્છક્તિરસ્તિ, एवं सति शक्तिमितकालावध्यु(ध्यभ्यु)पगमादस्मन्मतानुवाद एव, આશંસાદોષોઽપિ કાલ્પનિકસ્તુત્યઃ, અનાગતાદ્વાપક્ષેઽપિ ભવાન્તરેઽવશ્યંભાવી વ્રતભઙ્ગઃ, અપરિચ્છેદપક્ષેઽપિ કાલાનિયમાત્ વ્રતભઙ્ગાદયો દોષા इति । एवं आयरिएहिं भणिए न पडिवज्जइ, તતો જેઽવિ અણ્ણગચ્છેલ્લયા થેરા બહુસ્સુયા તે પુચ્છિયા ભણંતિ—એત્તિયં ચેવ, તતો સો ભણતિ— 5 તુભ્મે કિં જાણહ ?, તિત્થગેરેહિં એત્તિયં ભણિયં જહાઽહં ભણામિ, તે ભણંતિ—તુમં ન યાણસિ, મા તિત્થગેરે આસાएहि, जाहे न ठाड़ ताहे संघसमवाओ कओ, તતો સવ્વસંઘેણ દેવયાए काउस्सग्गो

બધો કાળ (૩) કે અપરિચ્છેદ = અનિયમ. (૧) તેમાં પ્રથમપક્ષમાં એમ કહેશો કે— જ્યાં સુધી શક્તિ હોય ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષ્ણાણ એ અપરિમાણપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય. આ રીતે માનતા તો શક્તિ હોય ત્યાં સુધીની કાળમર્યાદા જ થવાથી અમારા મતનો જ તમે અનુવાદ કર્યો કહેવાય. (અર્થાત્ અમે જે માન્યું છે તે જ તમે માનો છો.) તથા તમારાવડે કલ્પાયેલ આશંસાદોષ પણ તમારી 10 કરેલી વ્યાખ્યામાં રહેવાનો જ છે. (કારણ કે તમે પણ શક્તિ હોય ત્યાં સુધીની કાળમર્યાદા માની છે.)

(૨) હવે જો એમ કહો કે— ભવિષ્યનો બધો જ કાળ અપરિમાણ કહેવાય અર્થાત્ મર્યાદા વિનાનું પચ્ચક્ષ્ણાણ કરવું એટલે ભવિષ્યમાં કાયમ માટે પચ્ચક્ષ્ણાણનું પાલન કરવું. એવું માનતા મૃત્યુ બાદ ભવાન્તરમાં વ્રતનો ભંગ અવશ્ય થવાનો જ (કારણ કે ભવાન્તરમાં ગયા પછી પણ 15 પચ્ચક્ષ્ણાણ ચાલુ જ છે અને તેનું તો પાલન થઈ શકતું નથી.)

તથા (૩) અપરિચ્છેદપક્ષમાં પણ કાળનો નિયમ ન હોવાથી વ્રતભંગાદિ દોષો લાગે છે. (અહીં આદિ શબ્દથી બીજા દોષો આ પ્રમાણે જાણવા કે કાળનો નિયમ ન હોવાથી કાંતો વ્યક્તિ પચ્ચક્ષ્ણાણ લીધા બાદ ઘડી-બેઘડી પછી પચ્ચક્ષ્ણાણ પારે અથવા ભવિષ્યનો સંપૂર્ણકાળ પચ્ચક્ષ્ણાણનું પાલન કરે. હવે જો ભવિષ્યકાળ સંપૂર્ણ લેવાનો હોય તો મુક્તાત્માને પણ સંયમી 20 માનવા પડે કારણ કે તેઓ પણ સર્વ અનાગતકાળ સંવરધારી છે, પરંતુ મુક્તાત્માને સંયમી કહેવાય નહીં કારણ કે તે આગમવિરુદ્ધ છે— આગમમાં સિદ્ધોને સંયમી કહ્યા નથી.)

આ રીતે આચાર્યવડે સમજાવવા છતાં જ્યારે સમજતો નથી ત્યારે જે અન્યગચ્છીય બહુશ્રુત સ્થવિરો હતા તેમને પૂછતાં તેઓએ કહ્યું કે, “આચાર્ય જે કહે છે તે સત્ય છે. ત્યારે ગોષ્ઠામાહિલ કહે છે કે, “તમે શું જાણો ? જે હું કહું છું તે જ તીર્થંકરોએ કહ્યું છે.” તે સ્થવિરોએ કહ્યું, 25 “તું બરાબર જાણતો નથી, તીર્થંકરોની તું આશાતના કર નહીં.” છતાં જ્યારે સમજતો નથી ત્યારે સંઘને ભેગો કર્યો. સર્વ સંઘે દેવતાનો કાયોત્સર્ગ કર્યો. જે ભદ્રિકા (==સંઘ ઉપર બહુમાન ધારણ કરનારી) દેવી હતી તે આવેલી કહે છે કે “આજ્ઞા આપો મારું શું કામ પડ્યું ?” ત્યારે

૩૧. एवमाचार्यैर्भणिते न प्रतिपद्यते, ततो येऽपि अन्यगच्छीयाः स्थविरा बहुश्रुतास्ते पृष्ठा भणन्ति— एतावदेव, ततः स भणति—यूयं किं जानीथ, तीर्थंकरैस्तावद्भणितं यथाऽहं भणामि, ते भणन्ति—त्वं 30 न जानासि, मा तीर्थंकरान् आशातय, यदा न तिष्ठति तदा सङ्घसमवायः कृतः, ततः सर्वसङ्घेन देवतायाः कायोत्सर्गः

- કેઓ જા ભદ્રિયા સા આગયા ભળતિ-સંદિસહતિ, તાહે સા ભળિયા-વચ્ચ તિત્થગરં પુચ્છ -
 કિં જં ગોઘ્રમાહિલો ભળતિ તં સચ્ચં કિં જં દુબ્બલિયાપૂસમિત્તપ્પમુહો સંધોત્તિ, તાહે સા ભળઇ-
 મમ અણુગાહં દેહ કાઠ્ઠસ્સગં ગમણાપડિઘાયનિમિત્તં, તઓ ઠિયા કાઠ્ઠસ્સગં, તાહે સા ભગવંતં
 પુચ્છિઝ્ઞણ આગયા ભળતિ-જહા સંધો સમ્માવાદી, ઇયરો મિચ્છાવાદી, નિહ્હઓ એસ સત્તમઓ,
 5 તાહે સો ભળતિ-એસા અપ્પિઙ્ગિયા વરાઈ, કા ઇયાએ સત્તી ગંતૂણં ?, તોવિ ન સદ્દહ્ઘ, તાહે સંધેણ
 વજ્ઝો કઓ, તતો સો અણાલોઙ્ગપડિક્કંતો કાલગતો ॥

ગતઃ સમ્મમો નિહ્હવઃ, ભળિતાશ્ચ દેશવિસંવાદિનો નિહ્હવાઃ, સામ્પ્રતમનેનૈવ પ્રસ્તાવેન
 પ્રભૂતવિસંવાદિનો બોટિકા ભળ્યન્તે, તત્ર કદૈતે સઙ્ગાતા ઇતિ પ્રતિપાદયન્નાહ-

છહ્વાસસયાઈં નવુત્તરાઈં તડયા સિંદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

- 10 તો બોડિયાણ દિઢ્ઠી રહવીરપુરે સમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૪૫ ॥ (મૂંભા૦) .

નિગદસિદ્ધૈવ, તત્ર યથા બોટિકાનાં દૃષ્ટિકૃત્પન્ના તથા સંગ્રહગાથયોપદર્શયન્નાહ-

- સંધે કહ્યું કે, “તીર્થકર પાસે જા, અને પૂછ કે-ગોઘ્રમાહિલ જે કહે છે તે સત્ય છે કે
 દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર વગેરે સંધ જે કહે છે તે સત્ય છે.” દેવીએ કહ્યું, “મારા ઉપર એક ઉપકાર
 કરો કે મારા ગમનમાં કોઈ વિઘ્ન ન આવે ત્યાં સુધી તમે બધા કાયોત્સર્ગ કરો.” સંધ કાયોત્સર્ગમાં
 15 રહ્યો. દેવીએ ભગવાનને પૂછીને આવીને કહ્યું કે- “સંધ સમ્યગ્વાદી છે અને ગોઘ્રમાહિલ
 મિથ્યાવાદી છે, આ સાતમો નિહ્વ છે.”

ત્યારે ગોઘ્રમાહિલે કહ્યું, “આ બિચારી તો અલ્પચ્છદ્ધિવાળી છે. ભગવાન પાસે જવાની
 શક્તિ આની પાસે ક્યાંથી હોય ?” તે શ્રદ્ધા કરતો નથી. ત્યારે સંધે તેને સંધબહાર કર્યો. ત્યારપછી
 તે આલોચના કર્યા વિના મૃત્યુ પામ્યો. ॥૧૪૪॥

- 20 અવતરણિકા : સાતમો નિહ્વ કહ્યો, આ સાથે અમુક વચનો ઉપર ખોટી માન્યતાવાળા
 આ નિહ્વો કહ્યા, હવે આ અવસરે જ ભગવાનના ઘણાં વચનો ઉપર ખોટી માન્યતાવાળા બોટિકો
 (દિગંબરો) કહેવાય છે. તેમાં ક્યારે બોટિકો થયા ? એ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી છસો નવવર્ષે બોટિકોનો (દિગંબરોનો) મત રથવીરપુરમાં
 ઉત્પન્ન થયો.

- 25 ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૧૪૫॥ તેમાં જે રીતે બોટિકોનો મત ઉત્પન્ન થયો તે
 રીતે સંગ્રહગાથા વડે બતાડતા કહે છે ⇨

૩૨. કૃતો, યા ભદ્રિકા સા આગતા ભળતિ-સંદિશતેતિ, તદા સા ભળિતા-વ્રજ તીર્થકરં પૃચ્છ-
 કિં યત્ ગોઘ્રમાહિલો ભળતિ તત્સત્યં કિં યદુર્બલિકાપુષ્પમિત્રપ્રમુખઃ સઙ્ગ ઇતિ ?, તદા સા ભળતિ-
 મમાનુગ્રહં દત્ત કાયોત્સર્ગં ગમનાપ્રતિઘાતનિમિત્તં, તતઃ સ્થિતાઃ કાયોત્સર્ગ, તદા સા ભગવન્તં પૃષ્ટ્વા આગતા
 30 ભળતિ-યથા સઙ્ગઃ સમ્યગ્વાદી, ઇતરો મિથ્યાવાદી નિહ્વ એષ સમ્મકઃ, તદા સ ભળતિ-એષાડ્ઠ્થિદ્ધિકા
 વરાકી કૈતસ્યાઃ શક્તિર્ગન્તુ, તતોઽપિ ન શ્રદ્ધાતિ, તદા સઙ્ગેન બાહ્યઃ કૃતઃ, તતઃ સોઽનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ
 કાલગતઃ ।

सिवभूङ्सुवर्हिमि य पुच्छ थेराण कहणा य ॥ १४६ ॥ (मू०भा०)

5

10

★ દિગંબરમતની ઉત્પત્તિ ★

15

20

25

- ૩૪ જેતીણ ? , કિં ગહિયંતિ ભણિઠ્ઠણ તસ્સ અણાપુચ્છાણ ફાલિયં નિસિજ્જાઓ ચ કયાઓ, તતો કસાઈઓ । અન્નયા જિણકપ્પિયા વણિણજ્જંતિ, જહા-‘જિણકપ્પિયા ચ દુવિહા પાણીપાયા પડિગ્ગહધરા ચ । પાઝરણમપાઝરણા એકેક્કા તે ભવે દુવિહા ॥ ૧ ॥ દુગતિગચઝપણાં નવદસાએકારસેવ ઘારસાં । એ અદ્ધ વિકપ્પા જિણકપ્પે હોંતિ ઝવહિસ્સ ॥ ૨ ॥ કેસિંચિ દુવિહો
- 5 ઝવહી રયહરણં પોત્તિયા ચ, અન્નેસિં તિવિહો-દો તે ચેવ કપ્પો વઢ્ઠિઓ, ચઝવિહે દો કપ્પા, પેંચેવિહે તિણિણ, નવવિહે રયહરણમુહપત્તિયાઓ, તહા-‘પત્તં પત્તાબંધો પાયદુવણં ચ પાયકેસરિયા । પડલાઈં રયત્તાણં ચ ગોચ્છઓ પાયણિજ્જોગો ॥ ૧ ॥’ દસવિહે કપ્પો વઢ્ઠિતો, ઇગારસવિહે દો, ઘારસવિહે તિણિ । એત્થંતરે સિવભૂઠ્ઠણા પુચ્છિઓ-કિમિયાણિં એત્તિઓ ઝવહી ધરિજ્જતિ ? ,

- આચાર્યે આવી કંબલરત્નનું સાધુઓને શું પ્રયોજન હોય ? શા માટે ઝલણ કર્યું ? એ પ્રમાણે
- 10 કહીને તેને પૂછ્યા વિના જ કંબલરત્નના ટુકડા કરીને નિષેધા બનાવી દીધી. તેથી શિવભૂતિ મુસ્સે થયો. એકવાર જિનકલ્પિઓનું વર્ણન ચાલતું હતું કે- જિનકલ્પિઓ બે પ્રકારનાં છે: (૧) કરપાત્રી, (૨) પાત્રાઓને ધારણ કરનારા. તે દરેક પાછા બે પ્રકારે- (૧) વસ્ત્રવાળા, (૨) વસ્ત્રવિનાના. ॥૧॥ બે-ત્રણ-ચાર-પાંચ -નવ-દસ-અગિયાર અને બાર. આ પ્રમાણે જિનકલ્પમા ઉપધિના આઠ વિકલ્પ હોય છે. ॥૨॥

- 15 તે આ પ્રમાણે કે- કેટલાક જિનકલ્પિકોને બે પ્રકારની ઉપધિ હોય છે- રજોહરણ અને મુહપત્તિ. કેટલાકોને ત્રણ પ્રકારે- રજોહરણ અને મુહપત્તિ. આ બે તે જ અને ત્રીજા તરીકે કપડો વધ્યો. ચાર પ્રકારની ઉપધિમાં- રજોહરણ, મુહપત્તિ સાથે બે કપડાં, પાંચ પ્રકારમાં ત્રણ કપડાં, નવ પ્રકારમાં - રજોહરણ-મુહપત્તિ તથા પાત્ર, ઝોળી, પાત્રાસન, પાત્રકેસરિકા (ચરવળી જેવું), પલ્લા, રજસ્ત્રાણ અને ગુચ્છા એ પ્રમાણે સાત પ્રકારનો પાત્રનિર્યોગ. ॥૧॥ (અહીં પાત્રનિર્યોગ
- 20 એટલે પાત્રનો પરિવાર.)

દસ પ્રકારની ઉપધિમાં- રજોહરણ + મુહપત્તિ + પાત્રપરિવાર + એક કપડો, અગિયાર પ્રકારની ઉપધિમાં - એક કપડાંને બદલે બે કપડાં લેવા અને બાર પ્રકારની ઉપધિમાં ત્રણ કપડાં ગણવા. આ દરમિયાન શિવભૂતિએ પૂછ્યું કે- “વર્તમાનમાં શા માટે આટલી બધી ઉપાધિ રખાય

૩૪. યતીનામ્ ? કિં ગૃહીતમિતિ ભણિત્વા તમનાપુચ્છ્ય સ્ફાટિતં નિષદ્દાશ્ચ કૃતાઃ, તતઃ કથાયિતઃ ।
- 25 અન્યદા જિનકલ્પિકા વર્ણયંતે, યથા-જિનકલ્પિકાશ્ચ દ્વિવિધાઃ પાણિપાત્રાઃ પતદગ્રહધરાશ્ચ । સપ્રાવરણા અપ્રાવરણા એકૈકાસ્તે ભવેયુર્દિવિધાઃ ॥ ૧ ॥ દ્વિકઃ ત્રિકઃ ચતુષ્કઃ પશ્ચકો નવકો દશક એકાદશક એવં દ્વાદશકઃ ષ એતેઽષ્ટ વિકલ્પા જિનલ્પે ભવન્ત્યુપધેઃ ॥ ૨ ॥ કેષાઞ્ચિદ્વિવિધ ઉપધિઃ રજોહરણં મુખવસ્ત્રિકા ચ, અન્યેષાં ત્રિવિધઃ-દ્વૌ તાવેવ કલ્પો વર્ધિતઃ, ચતુર્વિધે દ્વૌ કલ્પૌ, પચ્ચવિધે ત્રય, નવવિધે રજોહરણમુખવસ્ત્રિકે, તથા-પાત્રં પાત્રબન્ધઃ પાત્રસ્થાપનં ચ પાત્રકેશશરિકા । પટલા રજસ્ત્રાણં ચ ગોચ્છકઃ
- 30 પાત્રનિર્યોગઃ ॥ ૧ ॥ દશવિધે કલ્પો વર્ધિતઃ, એકાદશવિધે દ્વૌ દ્વાદશવિધે ત્રયઃ । અત્રાન્તરે શિવભૂતિના પૃષ્ઠઃ-કિમિદાનીમેતાવાનુપધિર્ધિ(ર્ધિ)યતે ?

“જેણ જિણકપ્પો ન કીરહ, ગુરુણા ભણિયં—ણ તીરહ સો, ઇયાણિ વોચ્છિજ્જો, તત્તો સો ભણતિ—
કિં વોચ્છિજ્જતિ ?, અહં કરોમિ, સો ચેવ પરલોગથિણા કાયવ્વો, કિં ઉવહિપડિગ્ગહેણ ?,
પરિગ્ગહસબ્બાવે કસાયમુચ્છાભયાઇયા बहुदोसा, अपरिग्हत्तं च सुए भणियं, अचेला य
जिणिदा, अतो अचेलया सुंदरति, गुरुणा भणिओ—देहसब्बावेऽपि कसायमुच्छाइया कस्सवि
हवंति, तो देहोऽपि परिच्छइयव्वोत्ति, अपरिग्हत्तं च सुते भणियं, धम्मोपकरणेवि मुच्छा न 5
कायव्वत्ति, जिणावि णેगंतेण अचेला, जओ भणियं—‘सव्वेवि एगदूसेण निग्गया जिणवरा
इत्यादि’ एवं श्रेरहिं कहणा से कतति गाथार्थः॥ एवंपि पण्णविओ कम्मोदएण चीवराणि
छुट्टेत्ता गओ, तस्सुत्तरा भइणी, उज्जाणे ठियस्स वंदिया गया, तं दट्ठूण तीएवि चीवराणि

છે ? જિનકલ્પનું આચરણ કેમ કરાતું નથી ?” ગુરુએ જવાબ આપ્યો, “અત્યારે જિનકલ્પનું પાલન
કરવું શક્ય નથી અત્યારે જિનકલ્પ વિચ્છેદ પામ્યો છે. શિવભૂતિએ કહ્યું, “શા માટે વિચ્છેદ 10
પામ્યો ? હું કરીશ, તે જિનકલ્પ જ પરલોકના અર્થીએ કરવો જોઈએ. ઉપધિનો પરિગ્રહ શા
માટે કરવો ? કારણ કે પરિગ્રહ હોય તો કષાય-મૂર્છા-ભયાદિ ઘણાં દોષો થાય અને આગમમાં
અપરિગ્રહપણું કહ્યું-છે. વળી જિનન્દ્રો પણ વસ્ત્ર વિનાના હતા. તેથી અચેલપણું જ સુંદર છે.”
(અહીં શિવભૂતિની ૩ વાતો છે: (૧) ભયકષાયાદિ, (૨) અપરિગ્રહપણું, (૩) જિનેશ્વરોનું
અચેલપણું. આ ત્રણે વાતના હવે ગુરુ ઉત્તર આપે છે.) 15

ગુરુ : (જો પરિગ્રહમાત્રથી ભયકષાયાદિ દોષો થતાં હોય તો) દેહના સદ્ભાવમાં પણ
કો'કને કષાયમૂર્છાદિ દોષો થાય છે. તેથી દેહ પણ ત્યાજ્ય બની જશે. (આમ ભયકષાયાદિ
દોષો થવાના ભયથી વસ્તુમાત્રનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી.) અને સૂત્રમાં જે અપરિગ્રહપણું કહ્યું
છે. (તેનો અર્થ મૂર્છાના ત્યાગથી ધર્મોપકરણના પરિગ્રહમાત્રથી પરિગ્રહનો દોષ લાગતો નથી.)
વળી જિનેશ્વરો પણ એકાંતે અચેલક હોતા નથી, કારણ કે કહ્યું છે કે — “સર્વજિનેશ્વરો એકદૂષ્ય 20
(એક વસ્ત્ર) સાથે નીકળ્યા.” આ પ્રમાણે સ્થવિરોએ શિવભૂતિને સમજાવ્યો.

આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં તે કર્મોદયથી વસ્ત્રોને છોડીને જતો રહ્યો. ઉત્તરાનામે તેની
બહેન ઉદ્યાનમાં રહેલા શિવભૂતિને વંદન કરવા માટે ગઈ. તેને જોઈને તેણીએ પણ વસ્ત્રોનો

૩૫. येन जिनकल्पो न क्रियते, गुरुणा भणितं न शक्यते, स इदानीं व्युच्छिन्नः, ततः स
भणति—किं व्युच्छिद्यते ?, अहं करोमि, स एव परलोकार्थिना कर्तव्यः किमुपधिपरिगहेण ?, परिग्हसद्भावे 25
कषायमूच्छाभयादिका बहवो दोषाः, अपरिग्हत्वं च श्रुते भणितम्, अचेलाश्च निन्द्राः, अतोऽचलेता
सुन्दरति, गुरुणा भणितः—देहसद्भावेऽपि कषायमूच्छादयः कस्यचित् भवन्ति, ततो देहोऽपि परित्यक्तव्य
इति, अपरिग्हत्वं च सूत्रे भणितं, धर्मोपकरणेऽपि मूच्छा न कर्त्तव्येति, जिना अपि नैकान्तेनाचेलः,
यतो भणितं—‘सर्वेऽपि एकदूष्येण निर्गता जिनाश्चतुर्विंशतिः’, एवं स्थविरैः कथना तस्मै कृतेति । एवमपि
प्रज्ञापितः कर्मोदयेन चीवराणि त्यक्त्वा गतः, तस्योत्तरा भगिनी, उद्यानस्थिताय वन्दितुं गता, तं दृष्ट्वा 30
तयाऽपि चीवराणि

કોટ્ટુયાણિ, તાહે ભિક્ષું પવિટ્ટા, ગણિયાએ દિટ્ઠા, મા અમ્હ લોગો વિરજ્જિહિત્તિ ઝે સે પોત્તી
બદ્ધા, તાહે સા નેચ્છહ, તેણ ભણિયં-અચ્છહ એસા, તવ દેવયાએ દિણ્ણા, તેણ ચ દો સીસા
પવ્વાવિયા-કોડિન્નો કોટ્ટુવીરે ચ, તત્તો સીસાણ પરંપરાફાસો જાઓ, એવં બોડિયા ઉપ્પણ્ણા ।

અમુમેવાર્થમુપસંજિહીર્ણરાહ મૂલભાષ્યકાર:-

- 5 ઠહાએ પપ્પણ્ણતં બોડિયસિવભૂટ્ટુત્તગહિ ઇમં ।
 મિચ્છાદંસણમિણમો રહવીરપુરે સમુપ્પણ્ણં ॥ ૧૪૭ ॥
 બોડિયસિવભૂટ્ટુઓ બોડિયલિંગસસ હોહિ ઉપ્પત્તી ।
 કોડિણ્ણકોટ્ટુવીરા પરંપરાફાસમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૪૮ ॥ (મૂંભા૦)

- વ્યાખ્યા : ‘ઠહયા’ સ્વતર્કબુદ્ધિયા ‘પ્રજ્ઞસં’ પ્રણીતં બોટિકશિવભૂત્યુત્તરાધ્યામિદં મિથ્યાદર્શનમ્,
10 ‘ઇણમો’ત્તિ એતચ્ચ ક્ષેત્રતો રથવીરપુરે સમુત્પન્નમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ બોટિકશિવભૂતેઃ સકાશાત્
બોટિકલિંગસસ્ય ભવત્યુત્પત્તિઃ, વર્તમાનનિર્દેશપ્રયોજનં પૂર્વવત્, પાઠાન્તરં વા ‘બોડિયલિંગસસ આસિ
ઉપ્પત્તી’ તતઃ કૌડિન્યઃ કુટ્ટુવીરશ્ચ, ‘સર્વો દ્વન્દ્વો વિભાષયા એકવદ્ભવતીતિ કૌણ્ડિન્યકોટ્ટુવીરં
ત્યાગ કર્યો. ત્યાર પછી તે ભિક્ષા લેવા ગઈ. ત્યાં એક ગણિકાએ તેણીને જોઈ. (નગ્ન સ્ત્રીના
બિભૃત્સ અંગો જોઈને) લોકો અમારાથી વિરાગ ન પામે તે માટે ગણિકાએ તેની છાતી ઉપર
15 વસ્ત્ર બાંધ્યું. તે સ્ત્રી વસ્ત્રને ઈચ્છતી નથી. શિવભૂતિએ કહ્યું, “આ વસ્ત્રને પહેરી રાખો, તમને
આ દેવતાએ આપ્યું છે.” શિવભૂતિએ બે શિષ્યોને દીક્ષા આપી- કૌડિન્ય અને કોટ્ટુવીર. ત્યાર
પછી શિષ્યોની પરંપરાનો સ્પર્શ થયો. (અર્થાત્ શિષ્ય-પ્રશિષ્યની પરંપરા ચાલુ થઈ.) આ પ્રમાણે
બોટિકોનો મત ઉત્પન્ન થયો. ॥૧૪૬॥

- અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરવાની ઈચ્છાવાળા મૂળભાષ્યકાર કહે છે ⇨
20 ગાથાર્થઃ બંને ગાથાઓનો અર્થ દીકાર્ય પ્રમાણે જાણવો.

- દીકાર્ય : પોતાની તાર્કિક બુદ્ધિથી બોટિક (વસ્ત્ર વિનાના) એવા શિવભૂતિ અને ઉત્તરાનામની
બહેને આ મિથ્યાદર્શન રચ્યું અને આ મત ક્ષેત્રથી રથવીરપુરમાં ઉત્પન્ન થયું. ॥૧૪૭॥
બોટિકશિવભૂતિથી બોટિકલિંગની ઉત્પત્તિ થઈ છે. મૂળગાથામાં હોહિ=ભવતિ એ પ્રમાણે જે
વર્તમાનકાળનો નિર્દેશ કરેલ છે. તેનું પ્રયોજન પૂર્વની જેમ જાણવું અથવા હોહિની બદલે આસિ
25 એ પ્રમાણે પાઠાન્તર જાણવો અર્થાત્ બોટિકલિંગની ઉત્પત્તિ થઈ હતી એ પ્રમાણે ભૂતકાળ જાણવો.

“કૌડિન્ય અને કોટ્ટુવીર” અહીં દરેક દ્વન્દ્વનો વિકલ્પે એકવત્ ભાવ થાય છે (અર્થાત્
એકવચનમાં થાય છે) તેથી સૂત્રમાં એકવચન છે. કૌડિન્ય-કોટ્ટુવીરથી આચાર્ય-શિષ્યના સંબંધરૂપ

૩૬. ત્યક્તાનિ, તદા ભિક્ષાયૈ પ્રવિટ્ટા, ગણિકયા દૃષ્ટા, માઽસ્માસુ લોકો વિરહક્ષીદિતિ ઝસિ તમ્યા
વસ્ત્રં બદ્ધં, તદા સા નેચ્છતિ, તેન ભણિતં-તિષ્ઠત્વેતત્ તુભ્યં દેવતયા દત્તં, તેન ચ દ્વૌ શિષ્યૌ પ્રવ્રાજિતૌ-
30 કૌણ્ડિન્યઃ કોટ્ટુવીરશ્ચ, તતઃ શિષ્યાણાં પરમ્પરાસ્પર્શો જાતઃ, એવં બોટિકા ઉત્પન્નાઃ।

તસ્માત્, પરમ્પરાસ્પર્શમ્—આચાર્યશિષ્યસમ્બન્ધલક્ષણમધિકૃત્યોત્પન્ના—સજ્ઞાતા, બોટિકદૃષ્ટિ-
રઘ્યાહરણીયેતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં નિહવવક્તવ્યતાં નિગમયન્નાહ—

एवं एए कहिया ओसपिणीए उ निण्हया सत्त ।

वीरवरस्स पवयणे सेसाणं पव्वयणे णत्थि ॥ ७८४ ॥

5

વ્યાખ્યા : 'એવમ્' ઉક્તેન્ પ્રકારેણ 'એતે' અનન્તરોક્તાઃ 'કથિતાઃ' પ્રતિપાદિતાઃ, અવસર્પિણ્યામેવ
નિહવાઃ સત્ત અમી વીરવરસ્ય 'પ્રવચને' તીર્થે, 'શેષાણામ્' અર્હતાં પ્રવચ્ચને 'નત્થિ'ત્તિ ન સન્તિ,
યદ્વા નાસ્તિ નિહવસત્તેતિ ગાથાર્થઃ ॥

मोत्तूणमेसिमिक्कं सेसाणं जावजीविया दिट्ठी ।

एक्केक्कस्य य एत्तो दो दो दोसा मुणोयव्वा ॥ ७८५ ॥

10

વ્યાખ્યા : મુક્ત્વૈષામેકં ગોષ્ઠામાહિલં નિહવાધમં 'શેષાણાં' જમાલિપ્રભૃતીનાં પ્રત્યાખ્યાન-
મઙ્ગીકૃત્ય યાવજ્જીવીકા દૃષ્ટિઃ, નાપરિમાણં પ્રત્યાખ્યાનમિચ્છન્તીતિ ભાવના, આહ—પ્રકરણાદેવેદમ-
વસીયતે કિમર્થમસ્યોપન્યાસ ઇતિ ?, ઉચ્યતે, પ્રત્યહમુપયોગેન પ્રત્યાખ્યાનસ્યોપયોગિત્વાન્મા ભૂત
પરંપરાના સ્પર્શને આશ્રયી ઉત્પન્ન થઈ. (કોણ ઉત્પન્ન થઈ ? તે કહે છે—) બોટિકદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન
થઈ. એ પ્રમાણે અધ્યાહાર જાણી લેવો. (અર્થાત્ શિષ્ય-પ્રશિષ્યની પરંપરાવડે બોટિકમત વૃદ્ધિને 15
પામ્યો.)

અવંતરણિકા : હવે નિહવોની વક્તવ્યતાનું નિગમન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : આ પ્રમાણે આ સાત નિહવો આ અવસર્પિણીમાં વીરપ્રભુના તીર્થમાં (ઉત્પન્ન થયા), શેષ અરિહંતોના તીર્થમાં (નિહવોની સત્તા) નથી.

ટીકાર્થ : ઉપર કહેવાયેલ પ્રકારવડે, હમણાં જ કહેલા = પ્રતિપાદન કરાયેલા, અવસર્પિણીમાં 20
જ આ સાત નિહવો, વીરપ્રભુના તીર્થમાં, શેષ અરિહંતોના તીર્થમાં (નિહવો) નથી અથવા
નિહવોની સત્તા નથી. (ટીકાનો અન્વય આ પ્રમાણે— ઉપર કહેવાયેલ પ્રકારવડે હમણાં જ પ્રતિપાદન
કરાયેલા આ સાત નિહવો અવસર્પિણીમાં પ્રભુવીરના તીર્થમાં થયા છે, શેષ અરિહંતોના તીર્થમાં
નિહવો થયા નથી અથવા નિહવોની સત્તા નથી.) ॥૭૮૪॥

ગાથાર્થ : આ સાત નિહવોમાંથી એકને છોડીને શેષોની યાવજ્જીવ દૃષ્ટિ થઈ. આમાંથી 25
દરેકને બે-બે દોષો જાણવા.

ટીકાર્થ : આ સાત નિહવોમાંથી નિહવોમાં અધમ એવા એક ગોષ્ઠામાહિલને છોડીને શેષ
જમાલિ વગેરેની પ્રત્યાખ્યાનને આશ્રયી યાવજ્જીવિક દૃષ્ટિ થઈ, અર્થાત્ જમાલિ વગેરે પરિમાણ
વિનાનું પ્રત્યાખ્યાન ઈચ્છતા નથી. (અર્થાત્ ગોષ્ઠામાહિલ સિવાય શેષ જમાલિ વગેરેના મત
પ્રમાણે— પ્રત્યાખ્યાનનાં કાળની મર્યાદા હોવી જ જોઈએ તે વિનાનું પરચક્ષણ ન હોય.) 30

શંકા : આ ભાવાર્થ પ્રકરણથી જ (એટલે કે નિહવોના નિરૂપણથી જ) જણાય જાય છે
તો તમે અહીં ફરીથી શા માટે કહો છો ?

- કશ્ચિત્ તથૈવ પ્રતિપદ્યેત(તેતિ), અતો જ્ઞાપ્યતે-નિહ્વાનામપિ પ્રત્યાખ્યાને ઇયમેવ દષ્ટિઃ, એકૈકસ્ય ચ 'એતો'તિ અતોઽમીષાં મધ્યે દ્વૌ દ્વૌ દોષૌ વિજ્ઞાતવ્યૌ, મુક્તૈકમિતિ વર્તતે, ભાવાર્થ તુ વક્ષ્યામઃ, પરસ્પરતો યથાઽઽહુર્બહુરતા જીવપ્રદેશિકાન્-ભવન્તઃ કારણદ્વયાન્મિથ્યાદૃષ્ટ્યઃ, ચદ્વગ્નથ-એકપ્રદેશો જીવઃ, તથા ક્રિયમાણં ચ કૃતમિત્યેવં સર્વત્ર યોજ્યં, ગોષ્ઠામાહિલમધિકૃતૈકૈકસ્ય ત્રયો દોષા
- 5 ઇતિ યથાહુર્બહુરતાન્ ગોષ્ઠામાહિલાઃ-દોષત્રયાદ્ ભવન્તો મિથ્યાદૃષ્ટ્યઃ યત્ કૃતં કૃતમિતિ ભળતઃ તથા વદ્ધં કર્મ વેદ્યતે યાવજ્જીવં ચ પ્રત્યાખ્યાનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

તત્રૈતા દૃષ્ટ્યઃ કિં સંસારાય આહોસ્વિદપવર્ગાયેત્યાશઙ્કાનિવૃત્ત્યર્થમાહ-

સત્તેયા દિદ્વીઓ જાઙ્ગરામરણગબ્ધસહીણં ।

મૂલં સંસારસ્સ ડ ભવંતિ નિગંથસ્ત્રવેણં ॥ ૭૮૬ ॥

- 10 સમાધાન : રોજેરોજ પ્રત્યાખ્યાનનો ઉપયોગ કરવાનો હોવાથી પ્રત્યાખ્યાન અત્યંત ઉપયોગી છે અને તેથી કો'ક ગોષ્ઠામાહિલની જેમ જ પ્રત્યાખ્યાન સ્વીકારે નહીં એવું સંભવિત છે. માટે જણાવાય છે કે- નિહ્વાનો પણ પ્રત્યાખ્યાનમાં આ પ્રમાણે મત હતો. (અર્થાત્ બીજા તો જવા દો નિહ્વાનો પણ કાળમર્યાદાવાળું પ્રત્યાખ્યાન માને છે એવું જણાવી દરેક લોકોએ પ્રત્યાખ્યાનમાં કાળમર્યાદા માનવી આવશ્યક છે. પરંતુ ગોષ્ઠામાહિલની જેમ મર્યાદાવિનાનું પ્રત્યાખ્યાન કરવું નહીં.
- 15 એ વાત જણાવવામાં આવે છે.)

આ લોકોમાં એકને છોડી દરેકને બે-બે દોષો જણાવા યોગ્ય છે. મૂળગાથામાં “એકને છોડીને” આ શબ્દ નથી તે અહીં જણાવો. આ પંક્તિનો ભાવાર્થ આગળ અમે જણાવીશું. (તે જ જણાવે છે કે) દરેક નિહ્વાનો પરસ્પર દોષો કહે છે જેમ કે, બહુરતો જીવપ્રદેશિકોને કહે છે કે- તમે બે કારણે મિથ્યાદૃષ્ટિ છો = ખોટા છો. એક તો તમે કહો છો કે- એકપ્રદેશ

- 20 જ જીવરૂપ છે તથા બીજું કારણ ક્રિયમાણં કૃતં. આવી બે માન્યતાને કારણે તમે ખોટા છો. આ પ્રમાણે બધે જોડવું (અર્થાત્ દરેક નિહ્વા બીજા નિહ્વાને બે દોષો આપશે. તેમાં (૧) ખોટાની માન્યતાને સામેવાળો નિહ્વા સ્વીકારતો નથી એટલે આ એક દોષ અને (૨) સામેવાળા નિહ્વાની માન્યતા આ નિહ્વાની અપેક્ષાએ ખોટી છે તેથી સામેવાળા નિહ્વાની માન્યતા એ બીજો દોષ.) ગોષ્ઠામાહિલને આશ્રયી દરેકને ત્રણ-ત્રણ દોષો આવશે. જેમ કે, ગોષ્ઠામાહિલ બહુરતોને કહે
- 25 છે કે તમે ત્રણ દોષોને કારણે મિથ્યાત્વી છો, (૧) જે કૃત હોય તેને જ કૃત કહો છો (ક્રિયમાણને નહીં) (૨) બંધાયેલ કર્મ વેદાય છે એમ કહો છો અને (૩) યાવજજીવવાળું પ્રત્યાખ્યાન માનો છો. ॥૭૮૭॥

અવતરણિકા : તેમાં આ મતો શું સંસારની વૃદ્ધિ કરાવનારા છે કે મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનારા છે? આ પ્રમાણેની આશંકાને દૂર કરવા માટે કહે છે ⇨

- 30 ગાથાર્થ : નિર્ઘંથરૂપે રહેલ આ સાત દૃષ્ટિઓ જન્મ-જરા-મરણ અને ગર્ભમાં રહેવારૂપ-દીર્ઘસંસારનું કારણ છે.

વ્યાખ્યા : સમૈતા દૃષ્ટ્યઃ, બોટિકાસ્તુ મિથ્યાદૃષ્ટ્ય એવેતિ ન તદ્વિચારઃ, ‘જાતિજરામરણ-ગર્ભવસતીના’મિતિ, જાતિગ્રહણાન્નારકાદિપ્રસૂતિગ્રહ इत्यतो गर्भवसतिग्रहणमदुष्टं ‘મૂલં’ કારણં, ભવન્તીતિ યોગઃ, મા ભૂત્ સકૃદ્ભાવિનીનાં જાતિજરામરણગર્ભવસીતનાં મૂલમિતિ પ્રત્યયઃ અતઃ આહ-‘સંસારસ્મ ડ’ સંસરણં સંસારઃ—તિર્યગ્નરનારકામરભવાનુભૂતિરૂપઃ પ્રદીર્ઘો ગૃહ્યતે, તસ્યૈવ તુ શબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાત્, નિર્ગન્થરૂપેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥

5

આહ—એતે નિહવાઃ કિં સાધવઃ ? ઉત્ત તીર્થાન્તરીયાઃ ? ઉત્ત ગૃહસ્થા इति ?, उच्यते, ન સાધવઃ, યસ્માત્ સાધુનાયકેકસ્યાપ્યર્થાય કૃતમશનાદિ શેષાણામકલ્પ્યં, નૈવં નિહવાનામિતિ, આહ ચ -

પવયણનીહૂયાણં જં તેસિં કારિયં જહિં જત્ય ॥

भज्जं परिहरणाए मूले तह उत्तरगुणे य ॥ ७८७ ॥

વ્યાખ્યા : ‘પવયણનીહૂયાણં’તિ નિહૂયંતિ દેશીવચનમકિચ્છિત્કારથે, તત્તશ્ચ પ્રવચન—યથોક્તં 10

ટીકાર્થ : આ સાત દૃષ્ટિઓ જન્મ-જરા-મરણ અને ગર્ભમાં રહેવાનું કારણ છે. અહીં બોટિકો મિથ્યાદૃષ્ટિઓ જ છે તેથી તેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી.

(શંકા : “જન્મ-જરા ...” શબ્દમાં જન્મશબ્દમાં ગર્ભમાં રહેવું અર્થ નીકળે જ છે. તેથી “ગર્ભમાં રહેવું” શબ્દ શું વધારાનો લાગતો નથી ?)

સમાધાન : અહીં “જાતિ=જન્મ” શબ્દથી નારકાદિ જન્મ લેવા, પણ મનુષ્ય-તિર્યયજન્મ લેવા નહીં. તેથી “ગર્ભમાં રહેવું” શબ્દ દુષ્ટ નથી. (આ શબ્દથી મનુષ્ય-તિર્યયજન્મ લેવાના છે.) 15

અહીં કોઈને એવું ન થાય કે “આ દૃષ્ટિઓ એક જ વાર થનારા જન્મ-જરા-મરણાદિનું કારણ છે. માટે કહે છે—સંસારનું કારણ બને છે. એકભવમાંથી બીજાભવમાં સંચરવું તે સંસાર, અને તે તિર્યય - મનુષ્ય - નારક અને દેવભવની અનુભૂતિરૂપ અત્યંત દીર્ઘસંસાર ગ્રહણ કરવાનો છે. તે દીર્ઘસંસારનું જ આ સાત દૃષ્ટિઓ કારણ બને છે. ‘તુ’ શબ્દ જકાર અર્થવાળો જાણવો. આ સાત દૃષ્ટિઓ નિર્ગ્રંથરૂપે છે. (અર્થાત્ આ નિહવો નિર્ગ્રંથવેષધારી હોવા છતાં પણ સંસારમાં ભમે છે.) ॥૭૮૬॥ 20

અવતરણિકા : શંકા : શું આ નિહવોને સાધુ માનવા ? કે અન્યતીર્થી માનવા ? કે ગૃહસ્થો માનવા ?

સમાધાન : તેઓ સાધુઓ નથી કારણ કે, સાધુઓમાં એક માટે બનાવેલું અશનાદિ શેષ સાધુઓને અકલ્પ્ય હોય છે. એ પ્રમાણે નિહવોને હોતું નથી. (અર્થાત્ નિહવો માટે બનાવેલું અશનાદિ સાધુઓને કલ્પે છે. આ ઉપરથી નક્કી થાય છે કે તેઓ સાધુ નહોતા.) આ વાતને જ કહે છે ⇨ 25

ગાથાર્થ : પ્રવચન માટે અકિંચિત્કર એવા તેઓ માટે જે કાળમાં અને જે ક્ષેત્રમાં અશનાદિ કરવામાં આવે છે તે અશનાદિ મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણમાં ત્યાગને આશ્રયી ભજનીય છે. 30

ટીકાર્થ : “પવયણનીહૂયાણં” શબ્દમાં “નિહૂય” શબ્દ દેશીવચન છે જે અકિંચિત્કરના અર્થમાં

ક્રિયાકલાપં પ્રત્યક્ષિત્કરણાં 'યદ્' અશનાદિ તેષાં કારિતં યસ્મિન્ કાલે યત્ર ક્ષેત્રે તદ્ 'ભાજ્યં' વિકલ્પનીયં પરિહરણયા, કદાચિત્ પરિહ્રિયતે કદાચિત્રેતિ, યદિ લોકો ન જાનાતિ યથૈતે નિહ્નવાઃ સાધુભ્યો ભિન્નાસ્તદા પરિહ્રિયતે, અથ ચ જાનાતિ તદા ન પરિહ્રિયત્ત્વમિતિ, અથવા પરિહરણા-પરિભોગોઽભિધીયતે, યત્ ઉક્તમ્—“^{૩૭}ધારણા ઉવભોગો પરિહરણા તસ્મ પરિભોગો” તત્ર ભાજ્યં 'મૂલે'

5 મૂલગુણવિષયમાધાકર્માદિ તથા ઉત્તરગુણવિષયં ચ ક્રીતકૃતાદીત્યતો નૈતે સાધવઃ, નાપિ ગૃહસ્થા ગૃહીતલિઙ્ગત્વાત્, નાપિ તીર્થાન્તરીયાઃ = નાન્યતીર્થ્યાઃ, યતસ્તદર્થાય યત્ કૃતં તત્ કલ્પ્યમેવ ભવતિ, અતોઽવ્યક્તા એત્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ-બોટિકાનાં યત્ કારિતં તત્ર કા વાર્તા ?, ઉચ્યતે—

મિચ્છાદીટ્ટીયાણં જં તેસિં કારિયં જહિં જત્થ ।

10 સર્વંપિ તયં સુદ્ધં મૂલે તહ ઉત્તરગુણે ચ ॥ ૭૮૮ ॥ દારં ॥

છે. તેથી (આગમમાં) કહેલી એવી ક્રિયાઓરૂપ પ્રવચન પ્રત્યે અકિંચિત્કર (અર્થાત્ ભગવાનની આજ્ઞા પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરનાર) એવા તેઓ માટે જે કાળે અને જે ક્ષેત્રમાં અશનાદિ બનાવાયું હોય, તે અશનાદિ ત્યાગને આશ્રયી વિકલ્પ છે અર્થાત્ તેવા અશનાદિ ક્યારેક ત્યાજ્ય બને છે, ક્યારેક ત્યાજ્ય બનતા નથી. જો લોકો “આ નિહ્નવો છે અને તેઓ સાધુઓથી જુદા છે (અર્થાત્ સાધુઓ નથી) એવું જાણતા ન હોય તો તે અશનાદિનો ત્યાગ કરાય છે, અને જો લોકો જાણતા હોય તો સાધુઓને તે અશનાદિ કલ્પે છે.”

અથવા, પરિહરણા એટલે પરિભોગ અર્થ જાણવો. કારણ કે કહ્યું છે—“(અશનાદિ વસ્તુના) ઉપભોગને ધારણા કહેવાય છે, જ્યારે પરિભોગને પરિહરણા કહેવાય છે.” “પરિભોગમાં વિકલ્પ જાણવો. (અર્થાત્ ઉપર પ્રમાણે નિહ્નવ તરીકે જણાય નહીં તો ત્યાગ કરવો અન્યથા નહીં.)

20 (શંકા : નિહ્નવો માટે જે અશનાદિ બનાવાયું છે તે કેવા સ્વરૂપવાળું છે ?)

સમાધાન : તે અશનાદિ મૂલગુણવિષયક (અવિશોધિકોટિ) હોય અર્થાત્ આધાકર્માદિ દોષોવાળું હોય તથા ઉત્તરગુણવિષયક (વિશોધિકોટિ) હોય અર્થાત્ ક્રીતકૃતાદિ દોષોવાળું હોય. આથી (તેમના માટે બનાવેલ અશનાદિના પરિભોગમાં વિકલ્પ હોવાથી) આ નિહ્નવો સાધુ નથી. (જો તેઓ સાધુ હોત તો ઉપર પ્રમાણે વિકલ્પ હોત નહીં). તથા સાધુવેષને ધારણ કરેલ હોવાથી ગૃહસ્થો પણ નથી, તીર્થાન્તરીયો એટલે કે અન્યતીર્થિકો પણ નથી કારણ કે તે અન્યતીર્થિકો માટે બનાવેલ અશનાદિ તો કલ્પ જ હોય (અર્થાત્ તેમાં ભજના બતાવે નહીં) તેથી (એટલે કે સાધુ, ગૃહસ્થ કે અન્યતીર્થિક ન હોવાથી) આ નિહ્નવો અવ્યક્ત છે. (અર્થાત્ આ લોકોને શું નામ આપવું એ જ સ્પષ્ટ નથી.) ॥૭૮૯॥

અવતરણિકા : શંકા : દિગંબરો માટે બનાવેલું હોય તે અંગે શું માનવું ? (અર્થાત્ બપે 30 કે નહીં ?) તેનો ઉત્તર આપે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

૩૭. ધારણમુપભોગઃ પરિહરણં તસ્ય પરિભોગઃ ।

વ્યાખ્યા : ‘મિથ્યાદૃષ્ટીનાં’ બોટિકાનાં ‘યદ’ અશનાદિ તેષાં કારિતં યસ્મિન્ કાલે યત્ર ક્ષેત્રે સર્વમપિ તત્ શુદ્ધં – કલ્પ્યમિતિ ભાવના, મૂલગુણવિષયં તથોત્તરગુણવિષયં ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥
ઉક્તં સમવતારદ્વારમ્, અધુનાનુમતદ્વારં વ્યાખ્યાયતે—તત્ર યદ્યસ્ય નયસ્ય સામાયિકં મોક્ષમાર્ગત્વેનાનુમતં તદુપદર્શયન્નાહ—

તવસંજમો અણુમઓ નિગ્ગંથં પવચણં ચ વવહારો ।

5

સહુજ્જુસુયાણં પુણ નિવ્વાણં સંજમો ચેવ ॥ ૭૮૯ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : તપયતીતિ તપઃ તપઃપ્રધાનઃ સંયમસ્તપઃસંયમઃ અસૌ ‘અનુમતઃ’ અમીષ્ટો મોક્ષાદ્ગતયેતિ, નિર્ગન્થાનામિદં નૈર્ગન્થ્યમ્—આર્હતમિતિ ભાવના, કિં ?—પ્રવચનં શ્રુતમિત્યર્થઃ, ચણ્ણશબ્દોનુક્તસમ્યક્ત્વસામાયિકસમુચ્ચયાર્થઃ, ‘વવહારો’ત્તિ એવં વ્યવહારો વ્યવસ્થિતઃ, વ્યવહારગ્રહણાચ્ચ તદધોવર્તિનૈગમસંગ્રહનયદ્વયમપિ ગૃહીતં વેદિતવ્યં, તતશ્ચૈતદુક્તં ભવતિ—
નૈગમસંગ્રહવ્યવહારાસ્ત્રિવિધમપિ સામાયિકં મોક્ષમાર્ગતયાનુમન્યન્તે, તપઃસંયમગ્રહણાચ્ચારિત્રસામાયિકં, પ્રવચનગ્રહણાત્ શ્રુતસામાયિકં, ચણ્ણશબ્દાત્ સમ્યક્ત્વસામાયિકમ્, આહ—યદ્યેવં કિમિતિ મિથ્યાદૃષ્ટ્યઃ ?, 10

ટીકાર્થ : મિથ્યાદૃષ્ટિ એવા દિગંબરો માટે જે અશનાદિ જે કાળે અને જે ક્ષેત્રે બનાવેલું હોય, તે સર્વમૂલ અને ઉત્તરગુણવિષયક અશનાદિ શુદ્ધ એટલે કે કલ્પ્ય જ છે. ॥૭૮૯॥

અવતરણિકા : (દ્વાર ગા. ૧૪૦માં રહેલું) સમવતાર દ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે અનુમતદ્વારનું
વ્યાખ્યાન કહે છે— તેમાં જે નયને જે સામાયિક મોક્ષમાર્ગ તરીકે અનુમત છે તે બતાવતા
કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : તપપ્રધાન એવું સંયમ અને નૈર્ગન્થ્ય પ્રવચન એ વ્યવહારનયને (મોક્ષાંગ તરીકે) અનુમત છે. શબ્દ-ઋજુસૂત્રોને વળી સંયમ જ નિર્વાણ છે. (અર્થાત્ સંયમ જ મોક્ષમાર્ગ તરીકે સંમત છે.) 20

ટીકાર્થ : જે (કર્મોને) તપાવે તે તપ, તપપ્રધાન એવું જે સંયમ તે તપસંયમ, આ તપપ્રધાન એવું સંયમ મોક્ષના કારણ તરીકે (વ્યવહારનયને) ઇષ્ટ છે. નિર્ગ્થોનું જે હોય તેને નૈર્ગન્થ્ય કહેવાય એટલે કે આર્હત. આર્હત એવું શું છે ? — પ્રવચન એટલે કે આર્હત એવું શ્રુત, “ચ” શબ્દ નહીં કહેવાયેલ એવા સમ્યક્ત્વસામાયિકનો પણ સમુચ્ચય (સમાવેશ) કરવા માટે છે. આ પ્રમાણે વ્યવહાર વ્યવસ્થિત છે. અહીં વ્યવહારના ગ્રહણથી તેની નીચે રહેલા નૈગમ અને સંગ્રહનયદ્વયને પણ ગ્રહણ કરેલા જાણવા. આશય એ છે કે— નૈગમ, સંગ્રહ અને વ્યવહારનય ત્રણ પ્રકારના સામાયિકને મોક્ષના કારણ તરીકે માને છે. (તે ત્રણ પ્રકારના સામાયિક આ પ્રમાણે—) મૂળગાથામાં ‘તપ-સંયમ’ શબ્દથી ચારિત્રસામાયિક જાણવું, ‘પ્રવચન’ શબ્દથી શ્રુતસામાયિક અને ‘ચ’ શબ્દથી સમ્યક્ત્વસામાયિક જાણવું. 25

શંકા : જો આ નયો ત્રણ પ્રકારના સામાયિકને મોક્ષના કારણ તરીકે માનતા હોય તો આ
નયો મિથ્યાદૃષ્ટિ કેમ છે ? 30

ઉચ્ચતે, યતો વ્યસ્તાન્યપ્યનુમન્યન્તે, ન સાપેક્ષાણ્યેવ, શબ્દઋજુસૂત્રયોઃ પુનઃ કારણે કાર્યોગચારાત્ નિર્વાણમાર્ગ એવ નિર્વાણં સંયમ એવેત્યનુમતમ્, ઋજુસૂત્રમુલ્લઙ્ઘ્યાદૌ શબ્દોપન્યાસઃ શેષોપરિ-
તનનયાનુમતસંગ્રહાર્થઃ, એતદુક્તં ભવતિ-ઋજુસૂત્રાદયઃ સર્વે ચારિત્રસામાયિકમેવ મોક્ષમાર્ગત્વેનાનુમન્યન્તે,
નેતરે દ્વે, તદ્ભાવેઽપિ મોક્ષાભાવાત્, તથાહિ-સમગ્રજ્ઞાનદર્શનલાભેઽપિ નાનન્તરમેવ મોક્ષઃ, કિન્તુ
5 સર્વસંવરરૂપચારિત્રાવાપ્ત્યનન્તરમેવ, અતસ્તદ્ભાવભાવિત્વાત્ તદેવ મોક્ષમાર્ગ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥દ્વારં॥

‘ઝહેસે નિહેસે ય’ ઇત્યાદ્યુપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિપ્રથમદ્વારગાથાવચ્યવાર્થો ગતઃ, ઇદાનીં દ્વિતીય-
દ્વારગાથાપ્રથમાવચ્યઃ કિમિતિ દ્વારં વ્યાખ્યાયતે- કિં સામાયિકં ?, કિં તાવઙ્જીવઃ ?
ઉતાજીવઃ ? અથોભયમ્ ? ઉતાનુભયં ?, જીવાજીવત્વેઽપિ કિં દ્રવ્યં ? ઉત ગુણ ઇત્યાશંકાસમ્ભવે
સત્યાહ-

- 10 સમાધાન : આ નયો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે કારણ કે તેઓ આ સામાયિકોને છૂટા છૂટા પણ મોક્ષમાર્ગ
તરીકે માને છે પરંતુ પરસ્પર સાપેક્ષ માનતા નથી. (અર્થાત્ જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્ર આ ત્રણે
ભેગા થાય ત્યારે જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય, જ્યારે આ નયો એકલા જ્ઞાનથી, અથવા એકલા દર્શન
કે એકલા ચારિત્રથી પણ મોક્ષપ્રાપ્તિ માને છે માટે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.)

- 15 શબ્દ અને ઋજુસૂત્રનય સંયમને જ નિર્વાણ તરીકે માને છે. અહીં કારણમાં (નિર્વાણમાર્ગમાં)
કાર્યનો (નિર્વાણનો) ઉપચાર કરવાથી નિર્વાણનો માર્ગ એ જ નિર્વાણ તરીકે છે. અને નિર્વાણના
માર્ગ તરીકે સંયમ છે તેથી મૂળગાથામાં સંયમને નિર્વાણ તરીકે કહ્યું છે. (અર્થાત્ સંયમ એ નિર્વાણના
માર્ગ તરીકે ઈષ્ટ છે.) (ઋજુસૂત્ર પછી શબ્દનય આવે પણ) મૂળગાથામાં ઋજુસૂત્રનું ઉલ્લેખન
કરીને પ્રથમ શબ્દનય કહ્યો તે શેષ ઉપચરિતનયોને (સમભિરુદ્ધ, એવંભૂતનયોને) પણ આ જ
અનુમત છે એવું જણાવવા માટે કહ્યો છે.

- 20 આશય એ છે કે- ઋજુસૂત્ર વગેરે શેષ સર્વનયો ચારિત્રસામાયિકને જ મોક્ષમાર્ગ તરીકે
માને છે, પરંતુ શેષ બે સામાયિકને નહીં, કારણ કે શેષ બે સામાયિકો હોવા છતાં મોક્ષ થતો
નથી. તે આ પ્રમાણે- સંપૂર્ણ જ્ઞાન-દર્શન પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ તરત જ મોક્ષ થતો નથી, પરંતુ
સર્વસંવરરૂપ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ પછી જ (ચૌદમા ગુણસ્થાને થનાર શૈલેશીકરણરૂપ ચારિત્ર પછી
જ) મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી ચારિત્રની હાજરી હોય તો જ મોક્ષ થતો હોવાથી ચારિત્ર
25 જ મોક્ષમાર્ગરૂપ છે. ॥૭૮૯॥

- અવતરણિકા : “ઝહેસે-નિહેસે ય” વગેરે ઉપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિની પ્રથમ દ્વારગાથાના
(ગા. ૧૪૦) અવયવોનો અર્થ કહ્યો, હવે બીજી દ્વારગાથાના (ગા. ૧૪૧) પ્રથમ “શું ?” એ
પ્રમાણેના અવયવનો અર્થ વ્યાખ્યાન કરાય છે-સામાયિક શું છે ? જીવ છે કે અજીવ છે ? અથવા
જીવાજીવાત્મક ઉભયરૂપ છે કે અનુભયરૂપ છે ? જીવાજીવરૂપ હોવા છતાં શું દ્રવ્યરૂપ છે ?-કે
30 ગુણરૂપ છે ? આ પ્રમાણેની શંકાનો સંભવ થતાં જવાબ આપે છે ⇨

આયા યત્નુ સામઇયં પચ્ચક્કયાયંતઓ હવઇ આયા ।

તં યત્નુ પચ્ચક્કયાણં આવાએ સવ્વદવ્વાણં ॥ ૭૯૦ ॥

વ્યાખ્યા : 'આત્મા' જીવઃ યત્નુશબ્દોઽવધારણે, આત્મૈવ-જીવ એવ સામાયિકમિત્ય-જીવાદિપૂર્વોક્તવિકલ્પવ્યવચ્છેદઃ, 'પચ્ચક્કયાયંતઓ હવઇ આય' તિ સ ચ પ્રત્યાચક્ષણઃ-પ્રત્યાખ્યાનં કુર્વન્ 'ક્રિયમાણં કૃત' મિતિ ક્રિયાકાલનિષ્ઠાકાલયોરભેદાદ્ વર્તમાનસ્યૈવાતીતાપત્તેઃ 5
કૃતપ્રત્યાખ્યાનોઽપિ ગૃહ્યતે, સ એવ ચ પરમાર્થંત આત્મા, શ્રદ્ધાનજ્ઞાનસાવધનિવૃત્તિ-સ્વસ્વભાવાવસ્થિતત્વાત્, શેષઃ સંસારી પુનરાત્મૈવ ન ભવતિ, પ્રચુરધાતિકર્મભિસ્તસ્ય સ્વાભાવિકગુણતિસ્કરણાત્, અતો દ્વિતીયાઽઽત્મગ્રહણં, 'તં યત્નુ પચ્ચક્કયાણં' તિ યત્નુશબ્દઃ સામાયિકસ્ય જીવપરિણતિત્વજ્ઞાપનાર્થઃ, તત્ પ્રત્યાખ્યાનં જીવપરિણતિરૂપત્વાદિષયમધિકૃત્ય 'આવાએ સવ્વદવ્વાણં' તિ સર્વદ્રવ્યાનામાપાતે-આભિમુખ્યેન સમવાયે, નિષ્પદ્યતે ઇતિ વાક્યશેષઃ, તસ્ય 10

ગાથાર્થઃ : આત્મા એ સામાયિક છે. પરચ્છક્કયાણ કરતો આત્મા જ આત્મા છે. તે પરચ્છક્કયાણ સર્વદ્રવ્યોના આપાતમાં થાય છે.

ટીકાર્થઃ : 'આત્મા' એટલે કે જીવ, અહીં "યત્નુ" શબ્દ જકાર અર્થમાં છે તેથી જીવ જ સામાયિક છે. આવું કહેવા દ્વારા, અંજીવાદિ ઉપરોક્ત વિકલ્પો દૂર થયેલા જાણવા. (શું સામાન્યથી બધા જીવ સામાયિક કહેવાય ? આવી શંકાને દૂર કરવા કહે છે) પ્રત્યાખ્યાનને કરતો એવો જ 15
આત્મા પરમાર્થથી આત્મા જાણવો કારણ કે, પ્રત્યાખ્યાનના પરિણામમાં વર્તતો જીવ જ દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ પોતાના સ્વભાવમાં રહેલો છે. જ્યારે શેષ સંસારી જીવ એ આત્મા જ નથી કારણ કે પ્રચુર એવા ધાતિકર્મો વડે સંસારી આત્માનો સ્વાભાવિક ગુણ ઢંકાયેલો છે. આથી જ (બધા જ જીવ નહીં પણ વિશેષ પ્રકારના જીવો જ સામાયિક તરીકે ગ્રહણ કરવાના હોવાથી જ) શ્રીજીવાર "આત્મા" શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે. 20

અહીં "પ્રત્યાખ્યાન કરતો" શબ્દથી "ક્રિયમાણં કૃતં" ન્યાયે ક્રિયાકાળ અને નિષ્કાકાળનો અભેદ હોવાથી વર્તમાનકાળ ભૂતકાળરૂપે બનતો હોવાથી ("પ્રત્યાખ્યાન કરતો" શબ્દથી) પરચ્છક્કયાણ જેણે કરી લીધું છે એવો આત્મા પણ ગ્રહણ કરાય છે. (ટૂંકમાં ભૂતકાળમાં જેણે પ્રત્યાખ્યાન કર્યું છે અને હજુ પ્રત્યાખ્યાનમાં તે જીવ વર્તી રહ્યો છે તેવો તથા વર્તમાનમાં પ્રત્યાખ્યાન કરતો જીવ જ આત્મા કહેવાય છે અને આવો આત્મા જ સામાયિક છે.) 25

"તં યત્નુ પચ્ચક્કયાણં" અહીં "યત્નુ" શબ્દ સામાયિક એ જીવની પરિણતિરૂપ છે એવું જણાવવા માટે છે. (અહીં સામાયિક તરીકે સર્વસાવધનું પરચ્છક્કયાણ જાણવું.) તે પ્રત્યાખ્યાન જીવની પરિણતિરૂપ હોવાથી વિષયને આશ્રયીને સર્વદ્રવ્યોના આપાતમાં એટલે અભિમુખતાએ સમુદાયમાં થાય છે અર્થાત્ તેનો વિષય સર્વદ્રવ્યો છે. (શંકા : સર્વદ્રવ્યો શા માટે સામાયિકના વિષય બને છે ? તે કહે છે-) તે પરચ્છક્કયાણવાળા જીવને સર્વદ્રવ્યો (સમ્યક્ત્વસામાયિકથી શ્રદ્ધેય છે, 30

શ્રદ્ધેયજ્ઞેયક્રિયોપયોગિત્વાત્ સર્વદ્રવ્યાનામિતિ । આહ — કિં સામાયિકમિતિ સ્વરૂપપ્રશ્ને પ્રસ્તુતે સતિ વિષયનિરૂપણમસ્યાન્યાવ્યમ્, અપ્રસ્તુતત્વાદ્, બાહ્યશાસ્ત્રવત્, ઉચ્યતે, અપ્રસ્તુતત્વાદિત્યસિદ્ધં, તથાહિ—સામાયિકસ્ય વિષયનિરૂપણં પ્રસ્તુતમેવ, સામાયિકસ્યાદ્ભૂતત્વાત્, સામાયિકસ્વાત્મવદિત્યલં વિસ્તરેણ, ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ તત્ર યદુક્તમ્ ‘આત્મા ધ્વલુ સામાયિક’ મિતિ, તત્ર યથાભૂતોઽસૌ સામાયિકં તથાભૂતમભિધિત્સુગ્રહ મૂલભાષ્યકારઃ—

સાવજ્જજોગવિરઓ તિગુત્તો છસુ સંજઓ ।

ઁવઁત્તો જયમાણો આયા સામાઙ્ગ્યં હોઁ ॥૧૪૯॥ (મૂંભા૦)

વ્યાખ્યા : સાવદ્યયોગવિરતઃ અવદ્યં મિથ્યાત્વકષાયનોકષાયલક્ષણં સહાવદ્યેન સાવદ્યો યોગસ્તદ્વિરતઃ—તદ્વિનિવૃત્તઃ, ત્રિભિઃ—મનોવાક્કાયૈર્ગુપ્તઃ ષટ્સુ—જીવનિકાયેષુ સંયતઃ—પ્રયત્નવાન, તથાઽવશ્યકર્તવ્યેષુ યોગેષુ સદોપયુક્તઃ, યતમાનશ્ચ તેષ્વેવાસેવનયા, ઇત્યમ્ભૂત એવાત્મા સામાયિકં ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥

શ્રુતસામાયિકથી સર્વદ્રવ્યોનું જ્ઞાન કરવા યોગ્ય છે અને ચારિત્રસામાયિકથી સર્વદ્રવ્યો યથાયોગ્ય પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિની ક્રિયાને યોગ્ય છે. આ રીતે) શ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને ક્રિયામાં ઉપયોગી હોવાથી સર્વદ્રવ્યો સામાયિકનો વિષય બને છે અને તેથી સર્વદ્રવ્યોના સંબંધમાં પચ્ચક્ષુષાણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શંકા : સામાયિક શું છે ? એ પ્રમાણે સામાયિકના સ્વરૂપનો પ્રશ્ન પ્રસ્તુત છે અને તેમ છતાં તેમાં તમે સામાયિકના વિષયનું નિરૂપણ કરો છો તે બાહ્યશાસ્ત્રની જેમ અપ્રસ્તુત હોવાથી યોગ્ય નથી.

સમાધાન : વિષયનું નિરૂપણ અપ્રસ્તુત છે એ વાત સિદ્ધ થતી નથી, કારણ કે સામાયિકના સ્વરૂપની જેમ વિષયનું નિરૂપણ પણ સામાયિકનું અંગ હોવાથી પ્રસ્તુત જ છે. માટે વધુ ચર્ચાથી સર્યું. ॥૭૯૦॥

અવતરણિકા : પૂર્વે જે કહ્યું — “આત્મા સામાયિક છે.” તેમાં જેવા પ્રકારનો આત્મા સામાયિકરૂપ છે તેવા પ્રકારના આત્માને કહેવાની ઈચ્છાવાળા મૂળભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સાવદ્યયોગથી વિરત, ત્રિગુપ્ત, ષટ્ જીવનિકાયમાં પ્રયત્નવાળો; (અવશ્યકર્તવ્ય યોગોમાં) ઉપયોગવાળો (અને તે યોગોમાં જ) પ્રયત્નવાળો એવો આત્મા સામાયિક છે.

ટીકાર્થ : “સાવદ્યયોગવિરત” અહીં મિથ્યાત્વ-કષાય — અને નોકષાયરૂપ અવદ્ય જાણવું. અવદ્ય (પાપ) સાથે જે હોય તે સાવદ્ય, સાવદ્ય એવો જે યોગ તે સાવદ્યયોગ, તેનાથી વિરત એટલે કે તેનાથી અટકેલો જે હોય તે સાવદ્યયોગવિરત કહેવાય, મન—વચન અને કાયારૂપ ત્રણવડે ગુપ્ત, ષટ્જીવનિકાયમાં સંયત એટલે કે પ્રયત્નવાળો, (અર્થાત્ ષટ્જીવનિકાયની રક્ષાના પ્રયત્નવાળો) તથા અવશ્યકર્તવ્ય યોગોમાં સદા ઉપયુક્ત અને તે યોગોમાં જ યોગોને સેવવાવડે યત્નવાળો, આવા પ્રકારનો આત્મા જ સામાયિક છે. ॥૧૪૯॥

સામ્પ્રતં યદુક્તમ્ 'તં' ખલુ પચ્ચક્ષણાં આવાં સવ્વદવ્વાણં'તિ, તત્ર સાક્ષાન્મહાવ્રતરૂપં ચારિત્રસામાયિકમધિકૃત્ય સર્વદ્રવ્યવિષયતામસ્યોપદર્શયન્નાહ-

પઢમંમિ સવ્વજીવાં વિહું ચરિમેં ય સવ્વદવ્વાહં ।

સેસા મહવ્વયાં ખલુ તદેક્કદેસેણ દવ્વાણં ॥૭૯૧॥

વ્યાખ્યા : 'પ્રથમે' પ્રાણાતિપાતનિવૃત્તિરૂપે વ્રતે વિષયદ્વારેણ ચિન્ત્યમાને 'સર્વજીવાઃ' 5
ત્રસસ્થાવરસૂક્ષ્મેતરભેદા વિષયત્વેન દ્રષ્ટવ્યાઃ, તદનુપાલનરૂપત્વાત્ તસ્યેતિ, તથા 'દ્વિતીયે'
મૃષાવાદનિવૃત્તિરૂપે 'ચરિમેં ચ' પરિગ્રહનિવૃત્તિરૂપે સર્વદ્રવ્યાણિ વિષયત્વેન દ્રષ્ટવ્યાનિ, કથમ્ ?,
નાસ્તિ પચ્ચાસ્તિકાયાત્મકો લોકો ઇતિ મૃષાવાદસ્ય સર્વદ્રવ્યવિષયત્વાત્, તન્નિવૃત્તિરૂપત્વાચ્ચ
દ્વિતીયવ્રતસ્ય, તથા મૂર્છાદ્વારેણ પરિગ્રહસ્યાપિ સર્વદ્રવ્યવિષયત્વાચ્ચરમવ્રતસ્ય ચ તન્નિવૃત્તિરૂપ-
ત્વાદશેષદ્રવ્યવિષયતેતિ પૂર્વાર્દ્ધભાવના । 'સેસા મહવ્વયાં ખલુ તદેક્કદેસેણ દવ્વાણં' તિ શેષાણિ 10
મહાવ્રતાનિ, ખલ્વિત્યવધારણાર્થઃ, તસ્ય ચ વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, તેષામેકદેશસ્તદેકદેશસ્તેન

અવતરણિકા : હવે પૂર્વે જે કહ્યું હતું - "સર્વદ્રવ્યોના સમુદાયમાં તે પચ્ચક્ષણ થાય છે." 5
તેમાં સાક્ષાત્ મહાવ્રતરૂપ ચારિત્રસામાયિકને આશ્રયી સર્વદ્રવ્યો સામાયિકનો વિષય બને છે તે
દેખાડતા કહે છે - (અર્થાત્ સર્વદ્રવ્યો સમ્યક્ત્વથી શ્રદ્ધેય, જ્ઞાનથી જ્ઞેય છે, એ તો સ્પષ્ટ છે,
પણ ચારિત્રનો વિષય શી રીતે બને ? તે બતાવે છે) ⇔ 15

ગાથાર્થ : પ્રથમવ્રતમાં સર્વ જીવો, બીજા અને પાંચમા વ્રતમાં સર્વદ્રવ્યો (વિષય તરીકે
જાણવા.) શેષ મહાવ્રતોમાં દ્રવ્યોનો એક દેશ (વિષય બને છે.)

ટીકાર્થ : પ્રાણાતિપાતની નિવૃત્તિરૂપ પ્રથમવ્રત વિષયને આશ્રયી વિચારતા ત્રસ-સ્થાવર,
સૂક્ષ્મ-બાદરના ભેદવાળા સર્વ જીવો વિષય તરીકે જાણવા યોગ્ય છે, કારણ કે પ્રાણિતિપાતની
નિવૃત્તિરૂપ પ્રથમ વ્રત સર્વજીવોની રક્ષા(અનુપાલન)રૂપ છે. તથા મૃષાવાદની નિવૃત્તિરૂપ બીજા 20
મહાવ્રતમાં અને પરિગ્રહની નિવૃત્તિરૂપ પાંચમા મહાવ્રતમાં સર્વદ્રવ્યો વિષય તરીકે જાણવા. કેવી
રીતે સર્વદ્રવ્યો વિષય તરીકે બને ? તે કહે છે - "પંચાસ્તિકાયાત્મક લોક નથી" એ પ્રમાણે સર્વદ્રવ્યો
મૃષાવાદના વિષય બને છે. (મૃષાવાદસ્ય સર્વદ્રવ્યવિષયત્વાત્ - અહીં સર્વદ્રવ્ય એ છે વિષય જેનો
એવો મૃષાવાદ એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો.) અને બીજું વ્રત સર્વદ્રવ્યવિષયકમૃષાવાદની નિવૃત્તિરૂપ
હોવાથી બીજાવ્રતના સર્વદ્રવ્યો વિષય બને છે. તથા મૂર્છાદ્વારા પરિગ્રહ પણ સર્વદ્રવ્યવિષયક હોવાથી 25
અને પાંચમું વ્રત પરિગ્રહની નિવૃત્તિરૂપ હોવાથી પાંચમા વ્રતના વિષય તરીકે સર્વદ્રવ્યો છે. આ
પ્રમાણે શ્લોકના પૂર્વાર્ધનો ભાવાર્થ જાણવો.

શેષ મહાવ્રતો દ્રવ્યોના એકદેશવડે થાય છે. (અર્થાત્ દ્રવ્યોનો એક દેશ જ શેષ મહાવ્રતોનો
વિષય બને છે.) 'ખલુ' શબ્દ જકાર અર્થવાળો છે અને તેનો વ્યવહિત સંબંધ છે. (અર્થાત્
મૂળગાથામાં જ્યાં છે ત્યાંથી ઉઠાવી "તદેક્કદેસેણ" શબ્દ પછી જોડવાનો છે. હવે "તદેક્કદેસ" શબ્દનો 30

તદેકદેશેનૈવ હેતુભૂતેન દ્રવ્યાણાં, ભવન્તીતિ ક્રિયાધ્યાહારઃ, કથમ્ ? તૃતીયસ્ય ગ્રહણધારણીય-
દ્રવ્યાદત્તાદાનવિરતિરૂપત્વાત્, ચતુર્થસ્ય ચ રૂપરૂપસહગતદ્રવ્યસમ્બન્ધ્યબ્રહ્મવિરતિરૂપત્વાત્, ષષ્ઠસ્ય
ચ રાત્રિભોજનવિરતિરૂપત્વાદિતિ પશ્ચાર્દ્ધભાવના, ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ એવં ચારિત્રસામાયિકં નિવૃત્તિદ્વારેણ
સર્વદ્રવ્યવિષયં શ્રુતસામાયિકમપિ શ્રુતજ્ઞાનાત્મકત્વાત્ સર્વદ્રવ્યવિષયમેવ સમ્યક્ત્વસામાયિકમપિ
5 સર્વદ્રવ્યાણાં સગુણપર્યાયાણાં શ્રદ્ધાનરૂપત્વાત્ સર્વવિષયમેવેત્યલં પ્રસન્નેન, પ્રકૃતં પ્રસ્તુતમ્:—તત્ર
સામાયિકમજીવાદિવ્યુદાસેન જીવ એવેત્યુક્તં, તસ્ય ચ નયમતભેદેન દ્રવ્યગુણપ્રાપ્તૌ સકલનયા-
ધારદ્રવ્યાર્થિકપર્યાયાર્થિકાભ્યાં સ્વરૂપવ્યવસ્થોપસ્થાપનાયાહ—

જીવો ગુણપડિવત્રો ણયસ્સ દલ્લઙ્ગિયસ્સ સામઙ્ગ્યં ।

સો ચેવ પજ્જવણયઙ્ગિયસ્સ જીવસ્સ एस गुणो ॥૭૧૨॥

- 10 સમાસ બતાવે છે—) તે દ્રવ્યોનો એક દેશ તે તદેકદેશ. તથા મૂળગાથામાં “થાય છે” એ પ્રમાણે
ક્રિયાપદ નથી તે અધ્યાહારથી જાણી લેવું. શા માટે દ્રવ્યોનો એક દેશ જ વિષય બને છે ? કારણ
કે, ત્રીજું મહાવ્રત ગ્રહણ કરવા યોગ્ય અને ધારણ કરવા યોગ્ય એવા દ્રવ્યોના અદત્તાદાનની
વિરતિરૂપ છે. (અને સર્વદ્રવ્યોની અપેક્ષાએ ગ્રહણ—ધારણીય દ્રવ્યો એકદેશરૂપ છે.)

ચોથું મહાવ્રત (૩) રૂપ(પૂતળી વગેરે) અને રૂપસહગત (સ્ત્રી વગેરે) દ્રવ્યસંબંધી અબ્રહ્મની

- 15 વિરતિરૂપ છે. છઠું વ્રત રાત્રિભોજનની વિરતિરૂપ છે. માટે સર્વદ્રવ્યોનો એક દેશ જ વિષય બને
છે. આમ શ્લોકના પાછળના અર્થભાગનો ભાવાર્થ જાણવો. (આ પ્રમાણે સાક્ષાત્ મૂળગાથામાં
ચારિત્રસામાયિકને આશ્રયી સર્વદ્રવ્યની વિષયતા જણાવી. ‘અહીં “સાક્ષાત્” શબ્દ એટલા માટે
વાપર્યો છે કે શ્રુતસામાયિક અને સમ્યક્ત્વસામાયિકની સર્વદ્રવ્યવિષયતા મૂળગાથામાં સાક્ષાત્ બતાવી
નથી.) આમ, ઉપરોક્ત કહ્યા પ્રમાણે ચારિત્રસામાયિક નિવૃત્તિદ્વારા સર્વદ્રવ્યવિષયક છે.
20 શ્રુતસામાયિક પણ શ્રુતજ્ઞાનાત્મક હોવાથી સર્વદ્રવ્યવિષયક જ છે અને સમ્યક્ત્વસામાયિક પણ ગુણ-
પર્યાયથી યુક્ત એવા સર્વદ્રવ્યોની શ્રદ્ધારૂપ હોવાથી સર્વદ્રવ્યવિષયક છે. વધુ ચર્ચાથી સર્થ. ॥૭૮૧॥

અવતરણિકા : હવે પ્રસ્તુત વાત કરીએ, પૂર્વે અજીવાદિનો નિષેધ કરવા દ્વારા સામાયિક
એ જીવસ્વરૂપ છે એમ કહ્યું અને જીવ એ જુદા જુદા નયમતની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને ગુણાત્મક
હોવાથી સકલનયના આધારભૂત એવા દ્રવ્યાર્થિકનય અને પર્યાયાર્થિકનયવડે (સામાયિકના)
25 સ્વરૂપની વ્યવસ્થાનું ઉપસ્થાન કરવા માટે કહે છે. (આશય એ છે કે સામાયિક એ જીવરૂપ
છે અને જીવ દ્રવ્ય-ગુણ ઉભયાત્મક હોવાથી સામાયિક પણ દ્રવ્ય-ગુણ ઉભયાત્મક થાય છે.
તેમાં કયો નય સામાયિકને દ્રવ્યાત્મક માને છે અને કયો નય સામાયિકને ગુણાત્મક માને છે?
તે બતાવે છે ⇨)

ગાથાર્થ : દ્રવ્યાસ્તિકનયને ગુણથી યુક્ત એવો આત્મા સામાયિક (તરીકે માન્ય છે.)

- 30 પર્યાયાસ્તિકનયને તે ગુણ જ સામાયિક તરીકે માન્ય છે (કારણ કે) સામાયિક એ જીવનો જ
ગુણ છે.

વ્યાખ્યા : ‘જીવઃ’ આત્મા, ગુણૈઃ પ્રતિપન્નઃ—આશ્રિતઃ—ગુણપ્રતિપન્નઃ, ગુણાશ્ચ સમ્યક્ત્વાદયઃ
 ખલ્ત્વૌપચારિકાઃ, ‘નયસ્ય’ દ્રવ્યાર્થિકસ્ય સામાયિકમિતિ વસ્તુત આત્મૈવ સામાયિકં, ગુણાસ્તુ
 તદ્વ્યતિરેકેણાનવગમ્યમાનત્વાન્ન સન્ત્યેવ, તત્પ્રતિપત્તિરપિ તસ્ય भ्रान्ता, ચિત્રે નિમ્નોન્નત-
 ભેદપ્રતિપત્તિવદિતિ ભાવના, સ એવ સામાયિકાદિર્ગુણઃ પર્યાયાર્થિકનયસ્ય, પરમાર્થતો યસ્માજ્જીવસ્ય
 એષ ગુણ ઇતિ, ઉત્તરપદપ્રધાનત્વાત્ તત્પુરુષસ્ય, યથા તૈલસ્ય ધારેતિ, ન તત્ર ધારાઽતિરેકેણાપરં 5
 તૈલમસ્તિ, એવં ન ગુણાતિરિક્તો જીવ ઇતિ, ઇત્થં ચેદમઙ્ગીકર્તવ્યમિતિ મન્યતે, તથાહિ-ગુણાતિરિક્તો
 જીવો નાસ્તિ, પ્રમાણાનુપલબ્ધેઃ, રૂપાદ્યર્થાન્તરભૂતઘટવત્, તસ્માદ્ગુણઃ સામાયિકમિતિ હૃદયં, ન
 તુ જીવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં પર્યાયાર્થિક એવ સ્વં પક્ષં સમર્થયન્નાહ-

ઉપ્પજ્જંતિ વયંતિ ચ પરિણમ્મંતિ ચ ગુણા ણ દવ્વાઈ ।

10

ટીકાર્થ : ગુણોવડે આશ્રિત (યુક્ત) એવો આત્મા દ્રવ્યાર્થિકનયના મતે સામાયિક છે.
 સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો એ તો ઔપચારિક છે. વાસ્તવિક રીતે આત્મા જ (એટલે કે દ્રવ્ય જ) સામાયિક
 છે. ગુણો તો આત્માથી જુદા જણાતા જ ન હોવાથી વિદ્યમાન જ નથી. (અર્થાત્ આત્મા વિના
 એકલા ગુણો જણાતા નથી જ્યારે ગુણો જણાય છે ત્યારે આત્મા સાથે જ હોય છે તેથી ખરેખર
 આત્મા જ છે ગુણો નથી.) લોકોની (દ્રવ્યમાં) ગુણની પ્રતિપત્તિ પણ ચિત્રમાં 15
 નિમ્નોન્નતભેદપ્રતિપત્તિની જેમ બ્રાન્તિ સ્વરૂપ છે. (અર્થાત્ ચિત્રમાં “આ નીચું છે, આ ઊંચું છે”
 વગેરે જે ભેદ દેખાય છે તે જેમ બ્રાન્તિ સ્વરૂપ છે તેમ દ્રવ્યમાં થતો રૂપાદિ ગુણોનો બોધ પણ
 બ્રાન્તિરૂપ છે, વાસ્તવિક નથી.)

પર્યાયાસ્તિક નયના મતે તે જ સામાયિકાદિ ગુણ પારમાર્થિક છે (દ્રવ્ય નહીં.) કારણ કે
 તે સામાયિકાદિ ગુણ જીવનો છે. (આશય એ છે કે પૂર્વે “આત્મા ખલ્તુ સામાયિક” એ પ્રમાણે 20
 જે કહ્યું હતું તેમાં પણ જ્ઞાનાદિત્રિક રૂપ સામાયિક એ જીવનો ગુણ હોવાથી ઉપચારથી આત્મા
 સામાયિક છે એમ કહ્યું, વાસ્તવિક રીતે તો ગુણ જ સામાયિક છે. તેનું કારણ આગળ બતાવશે.
 અહીં જીવનો ગુણ એ તત્પુરુષ સમાસ છે.) તત્પુરુષ સમાસમાં ઉત્તરપદ મુખ્ય હોય છે જેમ કે
 તેલની ધારા. જેમ અહીં ધારાથી જુદું કોઈ તેલ હોતું નથી તેમ (જીવનો ગુણ એમ બોલતા)
 ગુણથી જુદો કોઈ જીવ નથી. અને આ પ્રમાણે જે કહ્યું તે તે જ રીતે સ્વીકારવું જોઈએ એમ 25
 પર્યાયાસ્તિક નય માને છે. તેનું એમ કહેવું છે કે - ગુણથી જુદો જીવ નથી કારણ કે કોઈ પ્રમાણથી
 ગુણથી જુદા એવા આત્માનો બોધ થતો નથી. જેમ કે, રૂપાદિ વિના એકલા ઘટનો બોધ થતો
 નથી, તેમ ગુણ વિના એકલા આત્માનો બોધ થતો નથી. માટે ગુણ જ સામાયિક છે પણ જીવ
 (દ્રવ્ય) સામાયિક નથી. ॥૭૯૨॥

અવતરણિકા : હવે પર્યાયાસ્તિકનય જ પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરતાં કહે છે ⇨

30

ગાથાર્થ : ગુણો જ ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે અને પરિણામ પામે છે પણ દ્રવ્યો નહીં,

દવ્યપ્રભવા ય ગુણા ન ગુણપ્રભવાઈં દવ્યાઈં ॥૭૧૩॥

વ્યાખ્યા : ઉત્પદ્યન્તે વ્યયન્તે ચ, અનેનોત્પાદવ્યયરૂપેણ પરિણમન્તિ ચ ગુણાઃ, ચશબ્દ એવકારાર્થઃ સ ચાવધારણે, તસ્ય ચૈવં પ્રયોગઃ—ગુણા એવ ન દ્રવ્યાણ્યુત્પાદવ્યયરૂપેણ પરિણમન્તીતિ, અતસ્ત એવ સન્તિ ઉત્પાદવ્યયપરિણામત્વાત્, પત્રનીલતારક્તતાદિવત્, તદતિરિક્તસ્તુ ગુણી નાસ્ત્યેવ,
5 ઉત્પાદવ્યયપરિણામરહિતત્વાદ્, વાન્ધેયાદિવત્, કિન્ન 'દવ્યપ્રભવા ય ગુણા ન' દ્રવ્યાત્ પ્રભવો યેષાં તે દ્રવ્યપ્રભવાઃ, ચશબ્દો યુક્ત્યન્તરસમુચ્ચયે, ગુણા ન ભવન્તિ, તથા ગુણપ્રભવાણિ દ્રવ્યાણિ, નૈવેતિ વર્તન્તે, અતો ન કારણત્વં નાપિ કાર્યત્વં દ્રવ્યાણામિત્યભાવઃ, સતઃ કાર્યકારણરૂપત્વાત્, અથવા દ્રવ્યપ્રભવાશ્ચ ગુણા ન, કિન્તુ ગુણપ્રભવાણિ દ્રવ્યાણિ, પ્રતીત્યસમુત્પાદોપજાતગુણસમુદયે દ્રવ્યોપચારાત્, તસ્માદ્ ગુણઃ સામાયિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 ગુણો દ્રવ્યમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી કે દ્રવ્યો ગુણમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

ટીકાર્થ : ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે અને આ ઉત્પાદ—નાશરૂપે ગુણો પરિણામ પામે છે. “ચ” શબ્દ એવકાર અર્થવાળો છે અને તે એવકાર જકારના અર્થમાં છે. તેનો આ પ્રમાણે પ્રયોગ કરવો → ગુણો જ ઉત્પાદ—વ્યયરૂપે પરિણામ પામે છે દ્રવ્યો નહીં. આથી ઉત્પાદ—વ્યયરૂપ પરિણામવાળા હોવાથી ગુણો જ વિદ્યમાન છે પણ દ્રવ્ય નહીં. જેમ કે, પાંદડામાં રહેલ લીલો રંગ લાલ બને છે ત્યારે લાલ રંગ ઉત્પન્ન થાય છે, લીલો રંગ નાશ પામે છે. અહીં રંગરૂપ ગુણ પરિણામ પામે છે, પણ પાંદડારૂપ દ્રવ્ય પરિણામ પામતું નથી. ગુણથી જુદા ગુણી છે જ નહીં, કારણ કે તે ગુણી ઉત્પાદ—વ્યયરૂપ પરિણામથી રહિત છે. જેમ કે, વન્ધ્યાના પુત્ર ઉત્પાદ—વ્યયરૂપ પરિણામથી રહિત હોવાથી અસત્ છે તેમ અહીં પણ જાણવું.

વળી, દ્રવ્યમાંથી ઉત્પન્નિ છે જેની એવા (જે હોય) તે દ્રવ્યપ્રભવ કહેવાય. ગુણો આવા
20 નથી. (અર્થાત્ દ્રવ્યમાંથી ગુણો ઉત્પન્ન થતાં નથી.) “ચ” શબ્દ આ બીજી યુક્તિ દેખાડે છે. તથા દ્રવ્યો ગુણમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી માટે દ્રવ્યો કારણ બનતા નથી કે કાર્ય પણ નથી તેથી તેઓનો અભાવ જ છે, કારણ કે જે વસ્તુ વિદ્યમાન હોય તે કાં તો કાર્યરૂપ હોય કાં તો કારણરૂપ હોય. (દ્રવ્ય એ બેમાંથી એકે રૂપે નથી માટે તે નથી.)

અથવા ગુણો દ્રવ્યમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી પરંતુ ગુણોમાંથી દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ
25 કે પ્રતીત્યસમુદ્પાદથી થયેલા ગુણોના સમુદાયમાં દ્રવ્યનો ઉપચાર થાય છે. (પ્રતીત્યસમુદ્પાદ એટલે આશ્રયીને ઉત્પન્ન થવું. કપાલને આશ્રયીને ઘટમાં જે ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રતીત્યસમુદ્પાદથી થયેલા ગુણો કહેવાય છે, અર્થાત્ કપાલમાં જે ગુણો છે તેવા ગુણો ઘટમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ ગુણો પ્રતીત્યસમુત્પાદથી થયેલા ગુણો કહેવાય છે. આવા ગુણોના સમુદાયમાં જ “ઘટ” એ પ્રમાણે દ્રવ્યનો ઉપચાર થાય છે. વાસ્તવમાં તો આ ગુણો જ છે. અથવા પ્રતીત્યસમુત્પાદ એટલે એક—
30 એક ઉત્પાદ. ઘટમાં આકાર, શીતળતા, જળધારણતા, વિગેરે જે ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે. તેનો સમુદાય એ પ્રતીત્યસમુત્પાદથી થયેલા એટલે કે એક—એક ઉત્પન્નિથી થયેલા ગુણોનો સમુદાય કહેવાય છે. આવા સમુદાયમાં દ્રવ્યનો ઉપચાર થતો હોવાથી દ્રવ્યો એ ગુણોથી ઉત્પન્ન થાય છે.)

એવં પર્યાયાર્થિકેન સ્વમતે પ્રતિપાદિતે સતિ દ્રવ્યાર્થિક આહ—દ્રવ્યં પ્રધાનં ન ગુણાઃ, યસ્માત્—

જં જં જે જે ભાવે પરિણમઙ્ પઑગવીસસા દવ્વં ।

તં તહેવ જાણાઙ્ જિણો અપજ્જવે જાણણા નત્થિ ॥૭૯૪॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : યદ્ યદ્ યાન્ યાન્ ભાવાન્ વિજ્ઞાનઘટાદીન્ પરિણમતિ પ્રયોગવિસ્ત્રસાતો દ્રવ્યં 5
તત્, પ્રયોગેન ઘટાદીન્ વિશ્રસાતોઽશ્વેન્દ્રધનુરાદીન્, દ્રવ્યમેવ તદુત્પ્રેક્ષિતપર્યાયમુત્કળવિવર્ણકુળ્લિતા-
દિપર્યાયસમન્વિતસર્પદ્રવ્યવત્, તથાહિ—ન તત્ર કેચનોત્કળાદયઃ સર્પદ્રવ્યાતિરિક્તાઃ સન્તિ, નિર્મૂલત્વાત્,
કિન્તુ તદેવ તત્ર[ચ્ચ] પરમાર્થસદિતિ, કિન્ચ—તત્ 'તથૈવ' અન્વયપ્રધાનં પર્યાયોપસર્જનં જાનાતિ
પરિચ્છિન્નન્તિ જિનઃ 'અપજ્જવે જાણણા ગત્થિ' ત્તિ અપર્યાયે—નિરાકારે 'જાણણા નત્થિ' ત્તિ પરિજ્ઞા
નાસ્તિ, ન ચ તે પર્યાયાઃ તત્ર વસ્તુનિ સન્તો દ્રવ્યમેવ, તદાકારવત્, તતશ્ચ તદેવ સત્, કેવલિ- 10

તેથી ગુણો જ સામાયિક છે. ॥૭૯૩॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે પર્યાયાર્થિકનયવડે પોતાનો મત પ્રતિપાદન કરાતા દ્રવ્યાર્થિકનય કહે છે કે—દ્રવ્ય જ પ્રધાન છે ગુણ નહીં કારણ કે ⇨

ગાથાર્થ : જે જે (પદાર્થ) પ્રયોગથી કે કુદરતી રીતે જે જે ભાવોમાં પરિણામ પામે છે તે દ્રવ્ય જ છે. તેને તે રીતે જ જિનેશ્વર જાણે છે. અપર્યાયમાં પરિજ્ઞા નથી. 15

ટીકાર્થ : જે જે (આત્મા—માટી વગેરે વસ્તુ) જે જે વિજ્ઞાન—ઘટાદિભાવોમાં પ્રયોગથી કે વિશ્રસાથી પરિણામ પામે છે. તે સર્વ દ્રવ્ય જ છે (ગુણ નહીં.) તેમાં પ્રયોગથી ઘટાદિભાવોમાં પરિણમે અને વિશ્રસાથી વાદળ—ઈન્દ્રધનુષાદિભાવોમાં પરિણમે. તે સર્વ (ઘટાદિ, વાદળાદિ) ઉત્પ્રેક્ષિતપર્યાય (અર્થાત્ વાસ્તવિક નહીં પણ કાલ્પનિક પર્યાયવાળી) વસ્તુ દ્રવ્ય જ છે. જેમ કે, ફણાં ઊંચી કરવી, ફણાં નીચી કરવી, ગોળ વળીને બેસવું વગેરે પર્યાયથી યુક્ત એવું સર્પદ્રવ્ય. 20
અહીં ઉત્ક્રણા વગેરે કોઈ સર્પદ્રવ્યથી જુદા પર્યાયરૂપે નથી કારણ કે નિર્મૂળ છે. (અર્થાત્ દ્રવ્ય વિના આ ઉત્ક્રણાદિ પર્યાયો રહી શકતા જ નથી તેથી આ ઉત્ક્રણાદિ પર્યાય નથી.) પરંતુ તે જ એટલે કે દ્રવ્ય જ છે અને તે દ્રવ્ય જ પરમાર્થથી સત્ છે.

વળી જિન અન્વય પ્રધાન અને પર્યાય ગૌણ છે જેમાં એવું જ દ્રવ્ય જુએ છે. (અર્થાત્ ઉત્ક્રણ, વિક્રણ, કુંડલિતા વગેરે દરેક પર્યાયમાં અન્વયી એટલે કે અન્વયપ્રધાન એટલે કે દરેક 25
અવસ્થામાં અનુસરનારો સર્પ જ જિન જુએ છે. ઉત્ક્રણા, વિક્રણાં વગેરે પર્યાયો તો દ્રવ્યમાં ગૌણ હોય છે. (જિન જે દ્રવ્ય જુએ છે તેમાં પર્યાય ગૌણ રૂપે હોય છે પરંતુ પર્યાયરહિત તે દ્રવ્ય હોતું નથી કારણ કે) ^(મ)અપર્યાયમાં એટલે કે પર્યાય વિનાનાં દ્રવ્યમાં પરિજ્ઞા હોતી નથી (અર્થાત્ પર્યાયરહિત દ્રવ્ય તો કેવલી પણ જોઈ શકતા નથી.) તથા દ્રવ્યનો આકાર જેમ દ્રવ્ય નથી તેમ તે દ્રવ્યમાં વર્તતા પર્યાયો પણ દ્રવ્ય નથી. તેથી કેવલીને પણ માત્ર સ્વાત્માની જેમ 30

- નાડપ્યવગમ્યમાનત્વાત્, કેવલસ્વાત્મવત્, તસ્માજ્જીવ એવ સામાયિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ અથવા 'અપજ્જંતિ' તિ ઇયમેવ ગાથા દ્રવ્યાર્થિકમતેન વ્યાખ્યાયતે-દ્રવ્યાર્થિકવાદી પર્યાયાર્થિકવાદિનં પ્રત્યાહ-ગુણા ન સન્ત્યેવ, કુતો ?, યસ્માદુત્પદ્યન્તે વ્યયન્તે ચ, અનેનોત્પાદવ્યયપરિણામેન પરિણમન્તિ ગુણા એવ, ન દ્રવ્યાણિ, તતશ્ચ તાન્યેવ સન્તિ, સતતમલ્લસ્થિતત્વાદ્, અપરોપાદેયત્વાત્, દ્રવ્યપ્રભવાશ્ચ
- 5 ગુણાઃ પરોપાદાના વર્તન્તે, ન ગુણપ્રભવાણિ દ્રવ્યાણ્યપરોપાદાનત્વાત્, તસ્માદાત્મૈવ સામાયિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ એવમવગતોભયનયમત્તશ્ચોદ્દેક આહ-કિમત્ર તત્ત્વમિતિ ?, અત્રોચ્યતે-સામાયિક-ભાવપરિણતઃ આત્મા સામાયિકં, યસ્માદ્ યત્ સત્ તદ્ દ્રવ્યપર્યાયોભયરૂપમિતિ, તથા ચાગમઃ-
જં જં જૈ જૈ ભાવે પરિણમડ પઝોગવીસસા દલ્લં ।

તં તહ જાણાડ જિણો અપજ્જવે જાણણા નત્થિ ॥૭૧૫॥

- 10 વ્યાખ્યા : યદ્ યદ્ યાન્ યાન્ 'ભાવાન્' આધ્યાત્મિકાન્ બાહ્યાંશ્ચ પરિણમતિ પ્રયોગવિસ્તસા(તો)

દ્રવ્ય જ જણાતું હોવાથી દ્રવ્ય જ પરમાર્થથી સત્ છે પણ પર્યાય નહીં તેથી એવ જ સામાયિક છે. ગુણ નહીં.

- અથવા “અપજ્જંતિ...” આ ગાથાનું દ્રવ્યાર્થિકમતથી વ્યાખ્યાન કરે છે- દ્રવ્યાર્થિકવાદી પર્યાયાર્થિકવાદીને કહે છે કે ગુણો નથી જ, કેમ ? કારણ કે ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામી જાય છે. તથા આ ઉત્પાદવ્યયપરિણામરૂપે ગુણો જ પરિણમે છે પરંતુ દ્રવ્યો પરિણમતા નથી. તેથી દ્રવ્યો જ સતત અવસ્થિત હોવાથી વિદ્યમાન છે. (દ્રવ્યો સતત અવસ્થિત છે એવું કેવી રીતે જાણ્યું ? તેનો ઉત્તર આપે છે-) આ દ્રવ્યો અપરોપાદેય છે. (અર્થાત્ જ્યારે ઘટાદિને આપણે જોઈએ ત્યારે તેના રૂપાદિ ગુણો જ આપણને દેખાય છે. એટલે કે તે રૂપાદિ ગુણોનું જ ઉપાદાન થાય છે.

- 20 જેનું ઉપાદાન (ગ્રહણ) થાય તે જ વસ્તુનો ઉત્પાદ થાય છે. જે વસ્તુ ગ્રહણ થતી નથી તેનો ઉત્પાદ થતો નથી. દ્રવ્ય એ એવી વસ્તુ છે જેને બીજાઓ ગ્રહણ કરી શકતા નથી. તેથી દ્રવ્ય એ પરોપાદેય બનતું નથી. તેથી તેનો ઉત્પાદ પણ થાય નહીં આમ દ્રવ્યનો ઉત્પાદ થતો ન હોવાથી દ્રવ્ય સતત અવસ્થિત હોય છે.) ગુણો પરવ્યક્તિવડે ઉપાદાનયોગ્ય હોવાથી દ્રવ્યમાંથી તે ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે દ્રવ્યો એ પરોપાદાનયોગ્ય નથી માટે તે ગુણમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી.
- 25 તેથી આત્મા જ સામાયિક છે. ॥૭૧૪॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે બંને નયોના મત જાણીને શિષ્ય પૂછે છે કે --“અહીં વાસ્તવિકતા શું છે ?” તેનો ઉત્તર આપે છે - સામાયિકભાવમાં પરિણત આત્મા સામાયિક છે, કારણ કે જે સત્ છે તે દ્રવ્ય-પર્યાય ઉભયરૂપ છે. આગમમાં કહ્યું છે કે મ્

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- 30 ટીકાર્થ : જે જે દ્રવ્ય જે જે આધ્યાત્મિક (જ્ઞાનાદિ) અને બાહ્ય (ઘટાદિ) ભાવોમાં પ્રયોગથી કે વિગ્નસાથી પરિણમે છે. અહીં ભાવાર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો. તે તે પરિણામથી યુક્ત એવા જ

દ્રવ્યં, ભાવાર્થઃ પૂર્વવત્, તત્તથાપરિણામમેવ જાનાતિ જિનઃ, અપર્વાચે પરિજ્ઞા નાસ્તિ, તસ્માદુભયાત્મકં વસ્તુ, કેવલિના તથાઽવગતત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં કતિવિધમિતિ દ્વારમિતિ વ્યાખ્યાયતે, તત્ર—

સામાઙ્યં ચ તિવિહં સમ્પન્ન સુયં તદ્વા ચરિત્તં ચ ।

દુવિહં ચેવ ચરિત્તં અગારમણગારિયં ચેવ ॥૭૯૬॥

5

વ્યાખ્યા : 'સામાયિકં' પ્રાગ્નિરૂપિતશબ્દાર્થ, 'ચઃ' પૂરણે 'ત્રિવિધં' ત્રિભેદં, સમ્યક્ત્વમ્, અનુસ્વારલોપાત્, શ્રુતં તથા ચારિત્રં, ચશબ્દઃ સ્વગતાનેકભેદપ્રદર્શનાર્થઃ, તત્ર સમ્યક્ત્વમિતિ સમ્યક્ત્વસામાયિકં, તદ્ દ્વિવિધં—નૈસર્ગિકમધિગમજં ચ, અથવા દશવિધમ્—એકૈક-સ્વૈયોપશમિકસાસ્વાદનક્ષાયોપશમિકવેદકક્ષાયિકભેદભિન્નત્વાત્, અથવા ત્રિવિધં—ક્ષાયિકં ક્ષાયોપશમિકમૌપશમિકં ચ, કારકરોચકવ્યञ્જકભેદં વા, શ્રુતમિતિ શ્રુતસામાયિકં, તત્ત્વ 10

દ્રવ્યને જિન જાણે છે. કારણ કે પર્યાયથી રહિત એકલા દ્રવ્યનો બોધ થાય નહીં. તેથી દરેક વસ્તુ કેવલીવડે દ્રવ્ય—પર્યાયઉભયાત્મક જણાતી હોવાથી વસ્તુ ઉભયાત્મક છે. ॥૭૯૫॥

અવતરણિકા : હવે કેટલા પ્રકારનું સામાયિક છે ? એ દ્વારનું વ્યાખ્યાન કરે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ, શ્રુત અને ચારિત્ર એમ ત્રણ પ્રકારે સામાયિક છે. તેમાં ચારિત્ર બે પ્રકારે છે — અગારિક અને અનગારિક. 15

ટીકાર્થ : પૂર્વે જેનો શબ્દાર્થ કહેવાઈ ગયેલ છે તે સામાયિક ત્રણ પ્રકારનું છે. ચ શબ્દ પૂરણમાં છે. (અર્થાત્ છંદના નિયમાનુસારે શ્લોકમાં અક્ષરો ખૂટતા હોય ત્યારે આ રીતે ચ, હિ વગેરે શબ્દો મૂકી છંદનું પૂરણ કરવામાં આવે છે.) સમ્યક્ત્વસામાયિક, શ્રુતસામાયિક અને ચારિત્ર-સામાયિક. મૂળગાથામાં સમ્પન્ન શબ્દમાં અનુસ્વારનો લોપ થયેલ છે. તેથી સમ્પન્ન શબ્દથી સમ્યક્ત્વ જાણવું. તથા ચરિત્તં ચ અહીં ચ શબ્દ સ્વ(સમ્યક્ત્વાદિ)ગત અનેક ભેદો બતાવનાર છે. (અર્થાત્ "ચ" શબ્દથી સમ્યક્ત્વાદિના જેટલા પેટાભેદો હોય તે સર્વ જાણી લેવા.)

સમ્યક્ત્વસામાયિક બે પ્રકારે છે — નૈસર્ગિક (કોઈપણ જાતના ઉપદેશાદિ વિના પ્રાપ્ત થતું હોય તે) અને અધિગમજ (અર્થાત્ ઉપદેશાદિવડે ઉત્પન્ન થતું હોય તે) અથવા દસ પ્રકારે જાણવું = નૈસર્ગિક અને અધિગમજ. આ બંનેના ઔપશમિક — સાસ્વાદન — ક્ષાયોપશમિક — વેદક અને ક્ષાયિક એમ પાંચ-પાંચ ભેદ પડતા દસ પ્રકાર થાય છે. અથવા ત્રણ પ્રકારે જાણવું — ક્ષાયિક 25 — ક્ષાયોપશમિક અને ઔપશમિક અથવા કારકસમ્યક્ત્વ (એટલે સદ્ અનુજ્ઞાનમાં જે પ્રવૃત્તિ કરાવે તે), રોચકસમ્યક્ત્વ (એટલે જે સદ્ અનુજ્ઞાન પ્રત્યે રુચિ ઉત્પન્ન કરે પરંતુ કરાવે નહીં) અને વ્યંજકસમ્યક્ત્વ (જે પોતે મિથ્યાદષ્ટિ હોવા છતાં બીજાઓને જીવાદિ પદાર્થોનું યથાવસ્થિત જ્ઞાન કરાવે તેવી વ્યક્તિને આ સમ્યક્ત્વ હોય છે.)

શ્રુત એટલે શ્રુતસામાયિક કે જે સૂત્ર-અર્થ અને ઉભયાત્મક હોવાથી ત્રણ પ્રકારે છે. તથા 30

સૂત્રાર્થોભયાત્મકત્વાત્ ત્રિવિધમ્, અક્ષરનક્ષરાદિભેદાદનેકવિધં ચેતિ, 'ચારિત્રમ્' इति चारित्रसामायिकं, तच्च क्षायिकादि त्रिविधं, सामायिकच्छेदोपस्थाप्यपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसम्पराययथाख्यातभेदेन वा पञ्चविधम्, अथवा गृहीताशेषविकल्पं द्विविधम्—अगारसामायिकमनगारसामायिकं च, तथा चाह—'दुविधं चेव चरितं अगारमणगारियं चेव' द्विविधमेव चारित्रं मूलभेदेन, अगाः—वृक्षास्तैः
5 कृतमगारं—गृहं तदस्यास्तीति मतुल्लोपादगारः—गृहस्थस्तस्येदम्—आगारिकम्, इदं चानेकभेदं, देशविरतिश्चित्ररूपत्वात्, अनगारः—साधुस्तस्येदम्—आनगारिकं चैव । आह—सम्यक्त्वश्रुतसामायिके विहाय चारित्रसामायिकभेदस्य साक्षादभिधानं किमर्थम् ?, उच्यते, अस्मिन् सति तयोर्नियमेन भाव इति ज्ञापनार्थं, चरमत्वाद्वा यथाऽस्य भेद उक्त एवं शेषयोरपि वाच्य इति ज्ञापनार्थमिति गाथार्थः ॥

10 साम्प्रतं मूलभाष्यकारः श्रुतसामાયિકं व्याचिख्यासुस्तस्याध्ययनरूपत्वादाह. —

અક્ષરનક્ષરાદિ ભેદથી અનેક પ્રકારે છે. ચારિત્ર એટલે ચારિત્રસામાયિક કે જે ક્ષાયિકાદિ ત્રણ પ્રકારે છે અથવા સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાતના ભેદથી પાંચ પ્રકારે છે (આ રીતે ચારિત્ર જુદા જુદા પ્રકારે હોવાથી ઘણા વિકલ્પોવાળું છે. પરંતુ જો) સર્વ વિકલ્પો ગ્રહણ કરવા હોય તો ચારિત્ર સામાયિક બે પ્રકારે છે — અગારસામાયિક અને
15 અનગારસામાયિક. તેથી જ મૂળસૂત્રમાં કહ્યું છે કે —“ચારિત્ર બે પ્રકારે અગાર અને અનગારિય” અર્થાત્ મૂળભેદથી વિચારીએ તો ચારિત્ર બે જ પ્રકારે છે (અગાર અને અનગારિય.)

અગા એટલે વૃક્ષો, તેના દ્વારા જે બનાવાય તે અગાર એટલે કે ઘર, તે ઘર જેને હોય તે અગાર, અહીં જો કે “અગારવાળો” શબ્દ બનવો જોઈએ પરંતુ મૂળશ્લોકમાં અગાર શબ્દ છે માટે તેમાં ‘વાળો’ અર્થના મતુલ્પનો લોપ થયેલો જાણવો. તેથી અગાર એટલે અગારવાળો
20 એટલે કે ગૃહસ્થ, તેનું જે હોય તે આગારિક, (અર્થાત્ દેશવિરતિચારિત્ર) દેશવિરતિચારિત્ર જુદા જુદા પ્રકારે હોવાથી આગારિકચારિત્ર અનેક પ્રકારનું છે. અગાર જેને નથી તે અનગાર એટલે કે સાધુ. તેનું જે ચારિત્ર ને અનગારિકચારિત્ર.

શંકા : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકના મૂળભેદ ન કહ્યા અને ચારિત્રસામાયિકના ભેદોનું મૂળ ગાથામાં સાક્ષાત્ કથન શા માટે કર્યું ?

25 સમાધાન : ચારિત્રસામાયિકની હાજરીમાં સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિક નિયમથી હોય જ— એ જણાવવા અથવા ચારિત્રસામાયિક છેલ્લું હોવાથી જે રીતે ચારિત્રના ભેદ કહ્યા એ પ્રમાણે શેષ બંનેના પણ ભેદ કહેવા યોગ્ય છે એ જણાવવા ચારિત્રસામાયિકના ભેદો સાક્ષાત્ કહ્યા છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ જાણવો. ॥૭૯૬॥

અવતરણિકા : હવે શ્રુતસામાયિક એ અધ્યયનરૂપ હોવાથી તેને કહેવાની ઈચ્છાવાળા
30 મૂળભાષ્યકાર કહે છે ⇨

અજ્ઞયણંપિ ય તિવિહં સુત્તે અત્થે ય તદુભ્ણે ચેવ ।

સેસેસુવિ અજ્ઞયણેસુ હોઇ એસેવ નિજ્જુતી ॥૧૫૦॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : અધ્યયનમપિ ચ ત્રિવિધં સૂત્રવિષયમર્થવિષયં ચ તદુભયવિષયં ચૈવ, અપિણ્ઠાદાત્ સમ્યક્ત્વસામાયિકમપ્યૌપશમિકાદિભેદાત્ ત્રિવિધમિતિ । પ્રક્રાન્તોપોદ્ધાતનિર્યુક્તેરશેષાધ્યયનવ્યાપિતાં દર્શયન્નાહ—‘શેષધ્વપિ’ ચતુર્વિંશતિસ્તવાદિધ્વન્યેષુ વાઽધ્યયનેષુ ભવતિ એવૈવ નિર્યુક્તિઃ— 5
ઉદ્દેશનિર્દેશાદિકા નિરુક્તિપર્યવસાનેતિ । આહ—અશેષદ્વારપરિસમાપ્તાવતિદેશે ન્યાયઃ, અપાન્તરાલે કિમર્થમિતિ ?, ઉચ્યતે, ‘મધ્યગ્રહણે આદ્યન્તયોર્ગ્રહણં ભવતી’ તિ ન્યાયપ્રદર્શનાર્થં इति गाथार्थः ॥ દ્વારં ॥

અધુના કસ્યેતિ દ્વારં પ્રતિપાદ્યતે, તત્ર યસ્ય તદ્ ભવતિ તદભિધિત્સયાઽઽહ—

જંસસ સામાણિઓ અપ્પા, સંજમે નિયમે તવે ।

તસસ સામાઈયં હોઇ, ઇઇ કેવલિભાસિયં ॥૭૯૭॥

ગાથાર્થ : અધ્યયન પણ ત્રણ પ્રકારે છે — સૂત્ર, અર્થ અને ઉભય. શેષ અધ્યયનોમાં પણ આજ ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિ છે.

ટીકાર્થ : અધ્યયન (શ્રુતસામાયિક) પણ ત્રણ પ્રકારનું છે — સૂત્રવિષયક, અર્થવિષયક અને સૂત્રાર્થ—ઉભયવિષયક. ‘અપિ’ શબ્દથી એ જાણવું કે સમ્યક્ત્વસામાયિક પણ ઔપશમિકાદિ—ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું છે. પ્રસ્તુત ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિની બધા જ અધ્યયનોની વ્યાપિતાને (અર્થાત્ આ સામાયિક અધ્યયનમાં પૂર્વે ગા. ૧૪૦-૧૪૧માં કહેલા દ્વારોના વર્ણનાત્મક ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિ જ ચાલી રહી છે તે જ નિર્યુક્તિ સર્વ અધ્યયનોમાં પણ જાણી લેવી એવું જણાવવા) કહે છે કે— ચતુર્વિંશતિસ્તવાદિ અધ્યયનો અથવા અન્ય અધ્યયનોમાં (અર્થાત્ દશવૈકાલિકાદિના અધ્યયનોમાં) આ જ ઉદ્દેશ-નિર્દેશથી લઈ નિરુક્તિ સુધીના દ્વારરૂપ ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિ જાણવી. 20

શંકા : સંપૂર્ણ દ્વારો પૂરા થયા પછી અતિદેશ (એક જેવું જ બીજામાં જાણવું તે અતિદેશ કહેવાય છે) કરવો એ ઉચિત છે. તમે અહીં વચ્ચે શા માટે અતિદેશ કર્યો ? (અર્થાત્ “બધા અધ્યયનોમાં આ જ નિર્યુક્તિ જાણવી” એ પ્રમાણેનો અતિદેશ ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિના બધા દ્વારો પૂરા થયા પછી કરવો જોઈતો હતો તમે કેમ વચ્ચે જ અતિદેશ કર્યો ?)

સમાધાન : મધ્યથી વસ્તુનું ગ્રહણ કરતાં તે વસ્તુનો પહેલો—છેલ્લો—ભાગ પણ ગ્રહણ થઈ જાય છે એ ન્યાય બતાવવા એમ કહ્યું છે. ॥૧૫૦॥ 25

અવતરણિકા : હવે કોને સામાયિક હોય ? એ દ્વારને પ્રતિપાદન કરે છે. તેમાં જેને તે સામાયિક હોય છે તેને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ॥

ગાથાર્થ : જેનો આત્મા સંયમ, નિયમ અને તપમાં સ્થિર છે તેને સામાયિક હોય છે. એ પ્રમાણે કેવલીઓએ કહ્યું છે. 30

વ્યાખ્યા : यस्य 'सामानिकः' सन्निहितः, अप्रवसित इत्यर्थः, 'आत्मा' जीवः, क्व?-'संयमे' मूलगुणेषु 'नियमे' उत्तरगुणेषु 'तपसि' अनशनादिलक्षणे 'तस्य' एवम्भूतस्याग्रमादिनः सामायिकं भवति, 'इति' एवं केवलिभिर्भाषितमिति गाथार्थः ॥

જો સમો સવ્વભૂએસુ, તસેસુ થાવેસુ ય ।

5 તસ્મ સામાઙ્યં હોઙ, ઇઙ કેવલિભાસિયં ॥૭૧૮॥

વ્યાખ્યા : यः 'समः' मध्यस्थः, आत्मानमिव परं पश्यतीत्यर्थः, 'सर्वभूतेषु' सर्वप्राणिषु 'त्रसेषु' द्वीन्द्रियादिषु 'સ્થાવરેષુ ચ' પૃથિવ્યાદિષુ, તસ્ય સામાયિકં ભવતિ, એતાવત્ કેવલિભાષિતમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં ફલપ્રદર્શનદ્વારેણાસ્ય કરણવિધાનં પ્રતિપાદયન્નાહ-

10 સાવજ્જજોગપ્પરિવજ્જણદ્ધા, સામાઙ્યં કેવલિયં પસથં ।

ગિહત્થધમ્મા પરમંતિ ણચ્ચા, કુજ્જા બુહો આયહિયં પરથં ॥૭૧૯॥

વ્યાખ્યા : सावद्ययोगपरिवर्जनार्थं सामायिकं 'केवलिकं' परिपूर्णं 'प्रशस्तं' पवित्रम्, एतदेव हि गृहस्थधर्मात् 'परमं' प्रधानम् 'इति' एवं ज्ञात्वा कुर्याद् 'बुधः' विद्वान् 'आत्महितम्' आत्मोपकारकं 'परार्थम्' इति परः-मोक्षस्तदर्थं, न तु सुल्लोकाद्यवाप्त्यर्थम्, अनेन निदानपरिहारमाह, इति वृत्तार्थः

15 ટીકાર્થ : જેનો આત્મા સ્થાપિત થયો છે અર્થાત્ બહાર ગયો નથી પરંતુ તેમાં ને તેમાં જ સ્થિર છે. શેમાં સ્થિર છે ?- મૂળગુણરૂપ સંયમમાં, ઉત્તરગુણરૂપ નિયમમાં અને અનશનાદિ-રૂપ તપમાં સ્થિર છે તેવા અપ્રમત્ત જીવને સામાયિક હોય છે. એ પ્રમાણે કેવલિઓએ કહ્યું છે. ॥૭૧૮॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20 ટીકાર્થ : જે વ્યક્તિ સમ એટલે કે મધ્યસ્થ છે અર્થાત્ બીજાને પોતાના જેવો જે જુએ છે. (શેમાં મધ્યસ્થ છે ? તે કહે છે) સર્વપ્રાણીઓ, બેઈન્દ્રિયાદિ ત્રસો અને પૃથ્વી વગેરે સ્થાવર જીવાને વિશે જે મધ્યસ્થ છે તેને સામાયિક છે, એ પ્રમાણે કેવલિઓએ કહ્યું છે. ॥૭૧૮॥

અવતરણિકા : હવે સામાયિકના ફળને દેખાડવા દ્વારા સામાયિકને કરવાનું વિધાન પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે ⇨

25 ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સામાયિક સાવધયોગનો ત્યાગ કરવા માટે છે, સંપૂર્ણ છે, પવિત્ર છે. અને આ જ સામાયિક ગૃહસ્થધર્મથી શ્રેષ્ઠ છે. એ પ્રમાણે જાણીને વિદ્વાન વ્યક્તિ આત્મા ઉપર ઉપકાર કરનાર એવું સામાયિક પરાર્થ માટે એટલે કે મોક્ષ માટે કરે, પરંતુ દેવલોકાદિની પ્રાપ્તિ માટે કરે નહીં, આવું કહેવા દ્વારા નિયાણું કરવાનો નિષેધ કહ્યો. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ જાણવો. (વૃત્ત

30 એટલે ગાથા) ॥૭૧૮॥

૥૭૯૧॥ પરિપૂર્ણસામાયિકકરણશક્ત્યભાવે ગૃહસ્થોઽપિ ગૃહસ્થસામાયિકં 'કરેમિ ભંતે ! સામાઙ્યં સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ષ્મામિ દુવિહં તિવિહેણં જાવ નિયમં પજ્જુવાસામી'ત્યેવં કુર્યાત્, આહ-તસ્ય સર્વં ત્રિવિધં ત્રિવિધેન પ્રત્યાચક્ષાણસ્ય કો દોષ ઇતિ ?, ઉચ્યતે, પ્રવૃત્તકર્મારમ્ભાનુમત્યનિવૃત્ત્યા કરણાસમ્ભવ એવ, તથા ભઙ્ગપ્રસઙ્ગદોષશ્ચેતિ । આહ ચ-

સવ્વંતિ ભાણિઠ્ઠણં વિરઠ્ઠં યલુ જસસ સવ્વિયા ણત્થિ ।

5

સો સવ્વવિરઠ્ઠવાઈ ચુક્કઠ્ઠ દેસં ચ સવ્વં ચ ॥૮૦૦॥

વ્યાખ્યા : 'સવ્વં' તિ ઉપલક્ષણાત્ સર્વં સાવદ્યં યોગં પ્રત્યાખ્યામિ ત્રિવિધં ત્રિવિધેન, ઇત્યેવં 'ભાણિઠ્ઠણ' અભિધાય 'વિરતિ:' નિવૃત્તિ: યસ્ય 'સર્વિકા' સર્વા નાસ્તિ, પ્રવૃત્તકર્મારમ્ભાનુમતિસદ્ભાવાત્, સ સર્વવિરતિવાદી 'ચુક્કઠ્ઠ'તિ ધ્રુવ્યતિ 'દેસં ચ સવ્વં ચે' તિ દેશવિરતિં સર્વવિરતિં ચ, પ્રતિજ્ઞાતાકરણાત્ ; આહ-આગમે ત્રિવિધં ત્રિવિધેનેતિ ગૃહસ્થપ્રત્યાખ્યાનમુક્તં તત્કથ- 10 મિતિ ?, ઉચ્યતે, સ્થૂલસાવદ્યયોગવિષયમેવ તત્, આહ ચ ભાષ્યકાર:-

સંપૂર્ણસામાયિક(સર્વવિરતિ)ને કરવાની શક્તિના અભાવે ગૃહસ્થ પણ ગૃહસ્થસામાયિકને (દેશવિરતિને) = હે પ્રભુ ! હું સામાયિકને કરું છું, જ્યાં સુધી હું નિયમની પર્યાપાસના કરું, ત્યાં સુધી સાવદ્યયોગોનું મન-વચન-કાયાથી કરવા-કરાવવાવડે હું પચ્ચક્ષ્માણ કરું છું. એ પ્રમાણે સામાયિકને કરે.

15

શંકા : સર્વ સાવદ્યયોગોનું ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્ચક્ષ્માણ કરનાર ગૃહસ્થને શું દોષ લાગે ? (અર્થાત્ ગૃહસ્થ કેમ ત્રિવિધ-ત્રિવિધે સર્વ સાવદ્યયોગોનું પચ્ચક્ષ્માણ ન કરી શકે ?)

સમાધાન : ગૃહસ્થે પૂર્વે ઘરાદિમાં અનેક આરંભો પ્રવૃત્તાવેલા છે તેની અનુમતિ ગૃહસ્થને હોવાથી ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્ચક્ષ્માણ કરવાનો અસંભવ જ છે. જો તે તેમ કરવા જાય તો પચ્ચક્ષ્માણના ભંગનો પ્રસંગરૂપ દોષ લાગે છે. ॥૭૯૮॥ કહ્યું છે કે 20

ગાથાર્થ : "સર્વ" એ પ્રમાણે કહીને જેને સર્વવિરતિ નથી. તે સર્વવિરતિવાદી દેશ અને સર્વ બંનેને મૂકે છે.

ટીકાર્થ : "સર્વ એટલે કે સર્વ સાવદ્યયોગોનું હું ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્ચક્ષ્માણ કરું છું" એ પ્રમાણે કહીને જેને સર્વ સાવદ્યયોગોની વિરતિ (ત્રિવિધ-ત્રિવિધે) નથી, (કેમ નથી ? કારણ કે પચ્ચક્ષ્માણ લેતાં પહેલા) આરંભાવેલા કાર્યોની અનુમતિ રહેલી છે. તેથી તે સર્વવિરતિવાદી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે નહીં કરતો હોવાથી દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ બંનેથી ભ્રષ્ટ થાય છે. (કારણ કે સર્વવિરતિનું પચ્ચક્ષ્માણ લીધું છે પરંતુ એ પ્રમાણે કરતો નથી તેથી સર્વવિરતિથી ભ્રષ્ટ થયો અને દેશવિરતિ તો લીધી જ નથી માટે દેશવિરતિથી ભ્રષ્ટ થયો.) 25

શંકા : આગમમાં તો ગૃહસ્થને પણ ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્ચક્ષ્માણ કહ્યું છે તે કેવી રીતે ઘટાવવું ? (કારણ કે તમે તો અહીં ગૃહસ્થને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પચ્ચક્ષ્માણનો નિષેધ કરો છો.) 30

સમાધાન : આગમમાં જે ગૃહસ્થને ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્ચક્ષ્માણ કહ્યું છે તે સ્થૂલ સાવદ્યયોગો

“જેતિ કિંચિદપ્યજોયણમપ્યં વા વિસેસિંતં વત્થં ।

પચ્ચક્ખેજ્જ ણ દોસો સયંધુરમણાદિમચ્ચલ્લ ॥ ૧ ॥

જો વા નિક્કમિત્તમણો પડિમં પુત્તાદિસંતંઙ્ગિમિત્તં ।

પડિવજ્જિજ્જ તઓ વા કરિજ્જ તિવિહંપિ તિવિહેણં ॥ ૨ ॥

જો પુણં પુલ્લારદ્ધાણુજ્ઙિયસાવજ્જકમ્મસંતાણો ।

તદણુમતિપરિણતિં સો ણ તરતિ સહસા ણિયત્તેરં ॥ ૩ ॥”

5
ઇત્યાદિ તથાપિ ગૃહસ્થસામાયિકમપિ પરલોકાર્થિના કાર્યમેવ, તસ્યાપિ વિશિષ્ટ-
ફલસાધકત્વાદ્, આહ ચ નિર્યુક્તિકાર: -

સામાઙ્યમિં ડ કણ સમણો ઇવ સાવઓ હવઙ્ગ જમ્હા ।

10
एएण कारणेणं बहुसो सामाङ्यं कुज्जा ॥८०१॥

વ્યાખ્યા : સામાયિક એવ કૃત્તે સતિ શ્રમણ ઇવ શ્રાવકો ભવતિ, યસ્માત્ પ્રાયોડ્ગુભ-
યોગરહિતત્વાત્ કર્મવેદક ઇત્યર્થ: , અનેન કારણેન ‘બહુશ:’ અનેકથા સામાયિકં કુર્યાદિતિ

સંબંધી કહ્યું છે, કારણ કે ભાષ્યકાર જણાવે છે કે - “જેમ^(H) સ્વયંભૂરમણાદિ સમુદ્રસંબંધી મત્સ્યાદિની જેમ કંઈક નિષ્પ્રયોજન (કાગડાનું માંસાદિ) અથવા અપ્રાપ્ય (મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર રહેલ)
15 વસ્તુવિશેષને આશ્રયી ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્ચક્ખાણ કરે તો તેને કોઈ દોષ નથી. (આશય એ છે કે નિષ્પ્રયોજન અથવા અપ્રાપ્ય વસ્તુનું પચ્ચક્ખાણ એ સ્થૂલવસ્તુવિષયક હોવાથી ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પણ કરી શકે છે. પણ સર્વસાવધનું ત્રિવિધ ત્રિવિધે પચ્ચક્ખાણ ગૃહસ્થને ન હોય.) ॥૧૧॥”

અથવા દીક્ષા લેવાની ઈચ્છાવાળી જે વ્યક્તિ પુત્રાદિ પરિવારને કારણે (દીક્ષા લઈ શકતી ન હોય ત્યારે) અગિયારમી પ્રતિમા સ્વીકારે તે સમયે તે ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્ચક્ખાણ કરે. ॥૨॥
20 પરંતુ જે વ્યક્તિએ પૂર્વે કાર્યો આરંભેલા હોય અને હજુ છોડ્યા ન હોય તેવી વ્યક્તિ તેની અનુમતિની પરિણતિને સહજ રીતે છોડવા શક્તિમાન હોતી નથી. (તેથી તે ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્ચક્ખાણ કરે નહીં, કરે તો દોષ લાગે) વગેરે ॥૩॥ આમ, ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્ચક્ખાણ ગૃહસ્થ કરી શકે નહીં તો પણ ગૃહસ્થસામાયિકને તો પરલોકના અર્થી જીવે કરવું જ જોઈએ, કારણ કે તે ગૃહસ્થસામાયિક પણ વિશિષ્ટ ફળને સાધી આપનારું છે. આ જ વાતને નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

25
गाथार्थ : गाथार्थ टीकार्थ प्रमाणे जाशवो.

ટીકાર્થ : સામાયિકમાં શ્રાવક પ્રાય: કરીને અશુભયોગોથી રહિત હોવાને કારણે સાધુ જેવો જ થાય છે અર્થાત્ ઘણી કર્મનિર્જરાવાળો થાય છે, તે કારણથી શ્રાવક અનેકવાર સામાયિકને કરે.

૩૮. यदि किञ्चिदप्रयोजनमप्राप्य वा विशेष्य वस्तु । प्रत्याचक्षीत न दोषः स्वयम्भूरमणादिमत्स्य इव ॥ १ ॥ यो वा निष्क्रमितुमनाः प्रतिमां पुत्रादिसन्ततिनिमित्तम् । प्रतिपद्येत सको वा कुर्यान्नविधमपि त्रिविधेन ॥ २ ॥ यः पुनः पूर्वार्थानुज्झितसावद्यकर्मसंतानः । तदनुमतिपरिणतिं स न शक्नोति सहसा निवर्त्तयितुम् ॥३॥

ગાથાર્થ : ॥ કિંચ -

જીવો પમાયબહુલે બહુસોઽવિ અ બહુવિહેસુ અત્યેસું ।

एएण कारणेणं बहुसो सामाइयं कुज्जा ॥૮૦૨॥

વ્યાખ્યા : જીવ : પ્રમાદબહુલ : 'બહુશ : ' અનેકધાઽપિ ચ બહુવિધેષ્વર્થેષુ-શબ્દાદિષુ પ્રમાદવાં-
શ્રૈકાન્તેનાશુભબન્ધક એવ, અતોઽનેન કારણેન તત્પરિજિહીર્ષયા બહુશ : સામાયિકં કુર્યાત્-મધ્યસ્થો 5
ભૂયાદિતિ ગાથાર્થ : ॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતં સદ્ભક્ષેપેણ સામાયિકવતો મધ્યસ્થસ્ય લક્ષણમભિધિત્સુગ્રહ-

जो णवि वट्ठइ रागे णवि दोसे दोण्ह मज्झयारंमि ।

સો હોઈ ડ મજ્ઝત્યો સેસા સવ્વે અમજ્ઝત્યા ॥૮૦૩॥

વ્યાખ્યા : ' યો નાપિ વર્તતે રાગે નાપિ દ્વેષે, કિં તર્હિ ?- 'દોણ્હ મજ્ઝયારંમિ' દ્વયોર્મધ્ય 10
ઇત્યર્થ : , સ ભવતિ મધ્યસ્થ : , શેષા : સર્વેઽમધ્યસ્થા ઇતિ ગાથાર્થ : ॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતં ક્વ કિં સામાયિકમિતિ નિરૂપયન્ દ્વારગાથાત્રયમાહ-

खेत्तदिसाकालगइभवियसण्णिऊसासदिट्ठिमाहारे ।

पज्जत्तसुत्तजम्मट्ठितिवेयसण्णाकसायाऊ ॥૮૦૪॥

णाणे जोगुवओगे सरीरसंठाणसंघयणमाणे ।

15

लेसा परिणामे वेयणा समुग्घाय कम्मे य ॥૮૦૫॥

णिव्वेढणमुव्वट्ठे आसवकरणे तहा अलंकारे ।

સચળાસણઠાણત્યે ચંકમ્મંતે ય કિં કહિયં ॥૮૦૬॥ દારગાહાઓ

॥૮૦૧॥ વળી-

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20

ટીકાર્થ : જીવ ઘણાં પ્રકારના શબ્દાદિ અર્થોમાં ઘણા પ્રકારે પ્રમાદવાળો છે, અને પ્રમાદવાન
એકાન્તે અશુભ કર્મોને બાંધનારો છે આથી તે પ્રમાદને છોડવાની ઈચ્છાથી વારંવાર સામાયિકને
કરે અર્થાત્ (શબ્દાદિ અર્થોમાં) રાગ-દ્વેષ વિનાનો થાય. ॥૮૦૨॥

અવતરણિકા : હવે સામાયિકવાળા એવા મધ્યસ્થજીવનું સંક્ષેપથી લક્ષણ કહેવાની ઈચ્છાવાળા
ત્રિયુક્તિકાર કહે છે ⇨

25

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : જે રાગી નથી કે દ્વેષી નથી. તો શું છે ? - રાગ અને દ્વેષની મધ્યમાં રહેલો
છે (અર્થાત્ રાગ-દ્વેષ વિનાનો તટસ્થ છે) તે મધ્યસ્થ છે. શેષ બધા અમધ્યસ્થ છે. ॥૮૦૩॥

અવતરણિકા : હવે ક્યાં ક્યું સામાયિક હોય છે ? તેનું નિરૂપણ કરતાં ત્રણ દારગાથાને
કહે છે ⇨

30

ગાથાર્થ : આ ત્રણે દારગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- વ્યાખ્યા : આસાં સમુદાયાર્થઃ ક્ષેત્રદિક્કાલગતિભવ્યસંજિતચ્છાસદૃષ્ટ્યાહારકાનઙ્ગી-
કૃત્યાડલોચનીયં, કિં ક્વ સામાયિકમિતિ યોગઃ, તથા પર્યાપ્તસુખજન્મસ્થિતિવેદસંજ્ઞાકષાયારૂંષિ
ચેતિ, તથા જ્ઞાનં યોગોપયોગૌ શરીરસંસ્થાનસંહનનમાનાનિ લેશ્યાઃ પરિણામં વેદનાં સમુદ્ઘાતં કર્મ
ચ ક્રિયા પૂર્વવત્, તથા નિર્વેષ્ટનોદ્વર્તને અઙ્ગીકૃત્યાલોચનીયં-ક્વ કિમિતિ ? આશ્રવકરણં તથાડલઙ્કારં
5 તથા શયનાસનસ્થાનસ્થાનધિકૃત્યેતિ, તથા ચઙ્ક્રમતશ્ચ વિષયીકૃત્ય કિં સામાયિકં ક્વ
ઇત્યાલોચનીયમિતિ સમુદાયાર્થઃ ।

અવયવર્થ તુ પ્રતિદ્વારં સ્વયમેવ વક્ષ્યતિ-તત્રોર્ધ્વલોકાદિક્ષેત્રમઙ્ગીકૃત્ય સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકાનાં
લાભાદિભાવમભિધિત્સુરાહ-

સમસુઆણં લંબો ઉઢું ચ અહે અ તિરિઅલોએ અ ।

- 10 વિરઈ મણુસ્સલોએ વિરયાવિરઈ ચ તિરિએસું ॥૮૦૭॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકયોઃ 'લાભઃ' પ્રાપ્તિઃ 'ઉઢું ચ' ઇત્યુર્ધ્વલોકે ચ 'અધે ચ'
તિ અધોલોકે ચ તિર્યગ્લોકે ચ, ઇયમ્પ્ર ભાવના-ઊર્ધ્વલોકે મેરુસુરલોકાદિષુ યે સમ્યક્ત્વં
પ્રતિપદ્યન્તે જીવાસ્તેષાં શ્રુતાજ્ઞાનમપિ તદૈવ સમ્યક્શ્રુતં ભવતીતિ, એવમધોલોકેડપિ

- ટીકાર્થ : આ ગાથાઓનો ભેગો અર્થ આ પ્રમાણે છે કે - ક્ષેત્ર-દિશા-કાળ-ગતિ-ભવ્ય-
15 સંજ્ઞી-ઉચ્છ્વાસ-દૃષ્ટિ-આહારને આશ્રયી વિચારવું કે ક્યાં ક્યું સામાયિક છે. તથા પર્યાપ્ત-સુખ-
જન્મ-સ્થિતિ-વેદ-સંજ્ઞા-કષાય અને આયુષ્યમાં ક્યાં ક્યું સામાયિક છે એ વિચારવું. ॥૮૦૪॥

જ્ઞાન-યોગ-ઉપયોગ-શરીર-સંસ્થાન-સંઘયણ-માન-લેશ્યા-પરિણામ-વેદનાં-સમુદ્ઘાત અને
કર્મ, અહીં ક્રિયા પૂર્વની જેમ અર્થાત્ આ બધી વસ્તુને આશ્રયી વિચારવું કે ક્યાં ક્યું સામાયિક
છે ? ॥૮૦૫॥

- 20 તથા નિર્વેષ્ટન-ઉદ્વર્તન-આશ્રવકરણ-અલંકાર-શયન-આસન-સ્થાનસ્થ અને એક સ્થાનેથી
અન્ય સ્થાને સંક્રમતા ક્યું સામાયિક ક્યાં હોય છે એ વિચારવું. આ પ્રમાણે ત્રણે ગાથાઓનો
ભેગો અર્થ કહ્યો. ॥૮૦૬॥

- અવતરણિકા : ત્રણે ગાથાના દરેક અવયવના અર્થોને તે તે દ્વારમાં સ્વયં નિર્ણયકાર કહેશે.
- તેમાં પ્રથમ ઊર્ધ્વલોકાદિક્ષેત્રને આશ્રયી સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકોના લાભાદિ ભાવને કહેવાની
25 ઇચ્છાવાળા નિર્ણયકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતની પ્રાપ્તિ ઊર્ધ્વ-અધો અને તિર્યગ્લોકમાં થાય છે. વિરતિ
મનુષ્યલોકમાં અને વિરતાવિરતિ તિર્યગ્લોકમાં પણ છે.

- ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકનો લાભ = પ્રાપ્તિ ઊર્ધ્વલોકમાં, અધોલોકમાં અને
તિર્યગ્લોકમાં થાય છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે- ઊર્ધ્વલોકમાં એટલે કે મેરુપર્વત ઉપર કે
30 દેવલોકાદિમાં જે જીવો સમ્યક્ત્વને પામે છે તે જીવોનું શ્રુત-અજ્ઞાન પણ ત્યારે જ સમ્યક્શ્રુતરૂપે

મહાવિદેહાધોલૌકિકગ્રામેષુ નરકેષુ ચ યે પ્રતિપદ્યન્તે, એવં તિર્યગ્લોકેડપીતિ, 'વિરઈ મણુસ્સલોગે' તિ વિરતિશબ્દેન સર્વવિરતિસામાયિકં ગૃહ્યતે, તચ્ચ લાભાપેક્ષયા મનુષ્યલોક એવ ભવતિ, નાન્યત્ર, મનુષ્યા એવાસ્ય પ્રતિપત્તાર ઇતિ ભાવના, ક્ષેત્રનિયમં તુ વિશિષ્ટશ્રુતવિદો વિદન્તિ, 'વિરયાવિરઈ ચ તિરિણ્સુ' તિ વિરતાવિરતિશ્ચ દેશવિરતિસામાયિકલક્ષણા લાભવિચારે તિર્યક્ષુ ભવતિ, મનુષ્યેષુ ચ કેષુચિત્ ॥

5

પુવ્વપડિવત્રગા પુળ તીસુવિ લોણ્સુ નિઅમઓ તિણ્હં ।

ચરણ્સસ દોસુ નિઅમા ભયણિજ્જા ઉઢ્ડુલોગંમિ ॥૮૦૮॥

વ્યાખ્યા : પૂર્વપ્રતિપત્તકાસ્તુ ત્રયાણાં નિયમેન ત્રિષ્વપિ લોકેષુ વિદ્યન્તે, ચારિત્રસામાયિકં ત્વધોલોકતિર્યગ્લોકયોરેવ ઊર્ધ્વલોકે તુ ભાજ્યા इत्यलं પ્રસજ્ઞેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતં દિગ્દ્વારાવયવાર્થાભિધિત્સયા દિક્સ્વરૂપપ્રતિપાદનાયાહ-

10

પરિણમે છે. આ જ રીતે મહાવિદેહના અધોલૌકિકગ્રામો અને નરકોરૂપ અધોલોકમાં જે લોકો સમ્યક્ત્વ પામે છે તેઓનું તથા એ જ પ્રમાણે તિર્યગ્લોકમાં પણ જે લોકો સમ્યક્ત્વને પામે છે તેઓનું શ્રુત-અજ્ઞાન સમ્યક્શ્રુત રૂપે પરિણમે છે.

“વિરતિ મનુષ્યલોકમાં” એહી વિરતિશબ્દથી સર્વવિરતિસામાયિક જાણવું અને તે લાભની અપેક્ષાએ મનુષ્યલોકમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે, અન્યત્ર નહીં, અર્થાત્ મનુષ્યો જ આ સર્વવિરતિ-સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે. (જોકે મનુષ્યલોક (=અઢીદ્વીપ સમુદ્રરૂપ)માંથી દેવના અપહરણને કારણે બહાર નીકળેલા મનુષ્યને નંદીશ્વરાદિદ્વીપમાં રહેલ પ્રતિમાદિના દર્શનથી નંદીશ્વર-દ્વીપમાં પણ સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ સંભવી શકે છે. છતાં અહીં મનુષ્યલોકમાં (અઢીદ્વીપમાં) જ સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ નિર્યુક્તિકારે જણાવી છે. આ રીતે) મનુષ્યલોક જેટલા જ ક્ષેત્રનો નિયમ કરવા પાછળનું કારણ વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનીઓ જ જાણે છે. દેશવિરતિસામાયિકરૂપ વિરતાવિરતિની પ્રાપ્તિનો વિચાર કરતાં તે કેટલાક મનુષ્ય-તિર્યયોને થાય છે. ॥૮૦૭॥

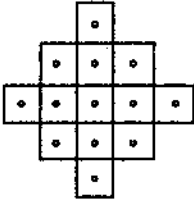
(અવતરણિકા : આ રીતે વર્તમાન વિવક્ષિતસમયે સામાયિકની પ્રાપ્તિને આશ્રયી કહ્યું. હવે પૂર્વે પામેલાઓને આશ્રયી જણાવે છે ⇨)

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : ત્રણે સામાયિકના (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ, શ્રુત અને દેશવિરતિરૂપ સામાયિકના) પૂર્વે પામેલા જીવો નિયમથી ત્રણે લોકમાં હોય છે. જ્યારે સર્વવિરતિસામાયિક અધોલોક અને તિર્યગ્લોકમાં નિયમથી હોય છે, ઊર્ધ્વલોકમાં ભજના જાણવી. (અર્થાત્ ક્યારેક હોય, ક્યારેક ન હોય) ક્ષેત્રદ્વાર પૂર્ણ થયું. ॥૮૦૮॥

અવતરણિકા : હવે 'દિશા' એ અવયવનો અર્થ કહેવાની ઇચ્છાથી દિશાનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

30

નામં ઠવળા દવિં ય્વેત્તદિસા તાવચ્ચેત્ત પન્નવણ્ ।

સત્તમિયા ભાવદિસા સા હોઅદ્વારસવિહા ૩ ॥૮૦૯॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : નામસ્થાપને સુગમે 'દવિં'તિ દ્રવ્યવિષયા દિક્ દ્રવ્યદિક્, સા ચ જઘન્યત-સ્ત્રયોદશપ્રદેશિકં દશદિક્પ્રભવં દ્રવ્યં, તત્રૈકૈકઃ પ્રદેશો વિદિક્ષવેતે ચત્વારઃ, મધ્યે ત્વેકં ઇત્યેતે પન્ન, ચતસૃષુ ચ દિક્ષવાયતાવસ્થિતૌ

દ્વૌ દ્વાવિતિ, આહ ચ ભાષ્યકારઃ—

“તેરસપ્રદેસિયં ચ્ચલુ તાવતિણ્ણુ ભવે પદેસેસું ।

જં દવ્વં ઓગાઢં જહણ્ણગં તં દસદિસાગં ॥ ૧ ॥”

ગાથાર્થ : નામ — સ્થાપના — દ્રવ્ય — ક્ષેત્રદિશા — તાપક્ષેત્ર — પ્રજાપક — અને સાતમી

10 ભાવદિશા છે. તે ભાવદિશા અઢાર પ્રકારની છે.

ટીકાર્થ : નામદિશા અને સ્થાપનાદિશા સ્પષ્ટ જ છે. દ્રવ્ય એટલે કે દ્રવ્યવિષયક જે દિશા તે દ્રવ્યદિશા, અને તે દ્રવ્યદિશા તરીકે તેરપ્રદેશનું બનેલું અને દસ દિશાઓનું ઉત્પત્તિસ્થાનભૂત એવું દ્રવ્ય જાણવું. તેમાં એક-એક પ્રદેશ વિદિશામાં મૂકતા ચાર પ્રદેશ, તેની વચ્ચે એક મૂકતા પાંચ પ્રદેશ, ચાર દિશાઓમાં દીર્ઘરૂપે બબ્બે પ્રદેશો મૂકતા તેરપ્રદેશનું દ્રવ્ય તૈયાર થાય છે.

15 ભાષ્યકારે કહ્યું છે : જે તેરપ્રદેશોનું બનેલું છે તથા તેટલા જ = તેરપ્રદેશોમાં જ અવગાહીને રહેલું છે. તે દ્રવ્ય જઘન્યથી દસદિશાઓની ઉત્પત્તિનું સ્થાન જાણવું. ॥૧॥ (અહીં આશય એ છે કે જે દ્રવ્યમાંથી દસ દિશાઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે દ્રવ્ય દ્રવ્યદિશા તરીકે જાણવું. આ દ્રવ્ય જઘન્યથી તેર પ્રદેશોનું બનેલું હોય છે. તેનું કારણ— “અહીં મધ્યમાં એક પરમાણુ સ્થાપવો. તેની આજુબાજુ જયારે અન્ય ચાર પરમાણુ મૂકીએ ત્યારે છ દિશાઓની જ અર્થાત્ ચાર દિશા+અર્ધ—અર્ધો એમ છ દિશાઓની જ ઉત્પત્તિ થાય છે પણ તે પાંચ પરમાણુમાંથી વિદિશાઓની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી, કારણ કે એક પરમાણુ સાથે છ દિશાઓનો જ સંબંધ કહ્યો છે. જો તેની સાથે વિદિશાઓનો સંબંધ થતો હોત તો દરેક પરમાણુ અગિયાર પ્રદેશોને સ્પર્શે એમ કહ્યું હોત પરંતુ તેના બદલે “અગ્નિપ્રદેશોગાઢં સત્તપણા ય સે ફુસણા” દ્વારા સાતપ્રદેશો સાથે જ સ્પર્શના કહી છે. તેથી પાંચ પરમાણુમાંથી વિદિશાઓની ઉત્પત્તિ થતી નથી.

25 આ પાંચ પરમાણુઓ સાથે દિશામાં બીજા ચાર પરમાણુઓ સ્થાપતા નવ પરમાણુઓ થશે. પરંતુ આ નવ પરમાણુઓવડે પણ વિદિશા નહીં પણ દિશાની જ ઉત્પત્તિ થશે કારણ કે તેના ખૂણા અંદર પ્રવેશેલા છે. તેથી આ નવ પરમાણુઓ સાથે વિદિશામાં બીજા ચાર પરમાણુઓ મૂકીએ તો જ આમાંથી વિદિશાઓની ઉત્પત્તિ થાય. આમ દસ દિશાઓની ઉત્પત્તિ માટે ૧૩ પ્રદેશોવાળું દ્રવ્ય જ જોઈએ, ઓછા-વધુ પ્રદેશોવાળું નહીં. જો કે આ ૧૩ પ્રદેશોનું બનેલું દ્રવ્ય કેવું હશે તેની કલ્પના 30 જ કરવી રહી કારણ કે યથાવત્ આનું નિરૂપણ કરવું શક્ય નથી છતાં મંદબુદ્ધિવાળાઓને કંઈક

૩૧. ત્રયોદશપ્રદેશિકં ચ્ચલુ તાવત્સુ ભવેત્પ્રદેશોષુ । ચદ્રવ્યમવગાઢં જઘન્યં તદ્દશદિક્ષમ્ ॥૧॥

અસ્ય ચેયં સ્થાપનેતિ, ઉત્કૃષ્ટતસ્ત્વનન્તપ્રદેશિકમિતિ, 'ક્ષેત્તદિસ' ત્તિ ક્ષેત્રદિક્, સા ચાનેકભેદા મેરુમધ્યાષ્ટપ્રાદેશિકરુચકાદ્ બહિઃદ્વ્યાદિદ્વ્યુત્તરશ્રેણ્યા શકટોર્ધ્વસંસ્થાનાશ્ચત્ત્વો દિશઃ, ચતસૃણામપ્યન્તરાલકોણાવસ્થિતા એકપ્રદેશિકાશિછન્નાવલિસંસ્થાનાશ્ચત્ત્વ એવ વિદિશઃ ઊર્ધ્વ ચતુઃપ્રદેશિકચતુરસ્વદળસંસ્થાના એકૈવ, અધોઽપ્યેવંપ્રકારા દ્વિતીયેતિ, ઉત્તં ચ—

“અદ્વપદેસો રુચગો તિરિયં લોગસ મજ્ઞયારંમિ ।

5

એસ પમ્ભવો દિસાણં એસેવ ભવેઅણુદિસાણં ॥ ૧ ॥

દુપદેસાદિદુરુત્તર એગપદેસા અણુત્તરા ચેવ ।

ચઝો ચઝો ય દિસા ચઝાદિઅણુત્તરાદોણિ ॥૨॥

સગદુર્ધ્વસંવિતાઓ મહાદિસાઓ ભવંતિ ચત્તારિ ।

મુક્તાવલી ય ચઝો દો ચેવ ય હોન્તિ રુચગનિભા ॥૩॥”

10

સ્પષ્ટ થાય તે માટે ટીકાકાર પોતે તેની સ્થાપના બતાવે છે.) તે સ્થાપના ટીકમાંથી જાણવી.

ઉત્કૃષ્ટથી દ્રવ્યદિશા તરીકે અનંતપ્રદેશિક સ્કંધ જાણવો. ક્ષેત્રદિશા અનેક પ્રકારે છે. તેમાં મેરુના મધ્યમાં રહેલ અષ્ટપ્રદેશના બનેલા રૂચકમાંથી શરૂઆતમાં બે અને પછી બે-બે વધારે મુક્તા ગાડાની ધૂસરીના આકારવાળી ચાર દિશાઓ (ક્ષેત્રદિશા તરીકે જાણવી.) આ ચારે દિશાઓની વચ્ચે ખૂણામાં રહેલી, એક પ્રદેશની બનેલી, અને છૂટા-છૂટા મોતીઓની માળા જેવા આકારવાળી ચાર વિદિશાઓ છે. તથા ઊર્ધ્વદિશા ચારપ્રદેશોના બનેલા, ચાર ખૂણાવાળા એવા દંડના આકારની એક છે. આવા ૪ પ્રકારની એક બીજી અધોદિશા છે.

15

ભાષ્યકારે પણ કહ્યું છે કે—“તિર્ચ્છાલોકના મધ્યમાં આઠપ્રદેશાત્મક રુચક છે. તે દિશાઓ અને અનુદિશાઓની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે.” ॥૧॥ આ રુચક પછી શરૂઆતમાં બે પ્રદેશો અને પછી ચાર પ્રદેશો, તેના પછી છ પ્રદેશો આ રીતે આગળ-આગળ બે-બે પ્રદેશોની વૃદ્ધિ ચારે દિશાઓમાં કરતાં ચાર મહાદિશાઓ થાય છે. (“દુપદેસાદિદુરુત્તર” આ પદ સાથે “ચઝો” પદ જોડતા ઉપરોક્ત અર્થ થયો.) હવે “એગપદેસા અણુત્તરા ચેવ” પદ સાથે બીજું “ચઝો” પદ જોડતા— “એક આકાશપ્રદેશવાળી અને આગળ-આગળ વૃદ્ધિ વિનાની ચાર વિદિશાઓ છે.” તથા “ચઝાદિ અણુત્તરા દોણિ” પંક્તિનો અર્થ — આદિમાં ચાર પ્રદેશને કરીને ઉપર-ઉપર વૃદ્ધિ રહિત ઉર્ધ્વદિશા એક અને નીચે નીચે વૃદ્ધિ રહિત અધોદિશા એક એમ બે દિશાઓ છે. ॥૨॥ (આચારાંગનિર્મુક્તિ ગા. ૪૨/૪૩) ચાર પૂર્વાદિ મહાદિશાઓ ગાડાની ધૂસરી આકારે છે. તથા ચાર વિદિશાઓ છિન્ન મુક્તાવલી આકારે છે. ઊર્ધ્વ-અધો બે દિશાઓ રૂચક સમાન આકારવાળી છે ॥૩॥ (આચારાંગ નિ.ગા. ૪૪) સ્થાપના ટીકામાં આપેલી છે.

20

25

૪૦. અષ્ટપ્રદેશો રુચકસ્તિર્યગ્લોકસ્ય મધ્યે । એષ પ્રમ્ભવો દિશામેષ એવ ભવેદનુદિશામ્ ॥ ૧

દ્વિપ્રદેશાદિદ્વ્યુત્તરૈકપ્રદેશાનુત્તરૈવ । ચત્ત્વશ્ચત્ત્વો દિશશ્ચ ચતુરાદ્યે અનુત્તરે દ્વે ॥૨॥ શકટોર્ધ્વસંસ્થિતા

30

મહાદિશો ભવન્તિ ચત્ત્વઃ । મુક્તાવલીવ ચત્ત્વો દ્વે એવ ભવતો રુચકનિભે ॥ ૩ ॥

વા૦	૩૦	૬૦
૫૦	૮૦	૧૦૦
૧૨૦	૧૪૦	૧૬૦
૧૮૦	૨૦૦	૨૨૦
૨૪૦	૨૬૦	૨૮૦
૩૦૦	૩૨૦	૩૪૦
૩૬૦	૩૮૦	૪૦૦
૪૨૦	૪૪૦	૪૬૦
૪૮૦	૫૦૦	૫૨૦
૫૪૦	૫૬૦	૫૮૦
૬૦૦	૬૨૦	૬૪૦
૬૬૦	૬૮૦	૭૦૦
૭૨૦	૭૪૦	૭૬૦
૭૮૦	૮૦૦	૮૨૦
૮૪૦	૮૬૦	૮૮૦
૯૦૦	૯૨૦	૯૪૦
૯૬૦	૯૮૦	૧૦૦૦

ઈયં ચ સ્થાપનેતિ આસાં ચ નામાનિ—

“૪૧ ઇંદ્રગેર્હ જમ્મા ય ણેરતી વારુણી ય વાયવ્યા ।
સોમા ઈંસાણાઽવિ ય વિમલા ય તમા ય બોદ્ધવ્યા ॥૧॥

ઈંદ્રા વિજયદ્વારાણુસારતો સેસિયા પદક્ષિણતો ।
અદુવિ તિરિયદિસાઓ ઉઢું વિમલા તમા ચાધો ॥૨॥”

‘તાવચ્ચેત્’ ત્તિ, તાપઃ—સવિતા તદુપલક્ષિતા ક્ષેત્રદિક્ તાપક્ષેત્ર-
દિક્, સા ચાનિયતા—

“જેસિં જત્તો સૂરો ઉદેતિ તેસિં તર્હિ હવહિ પુવ્વા ।

તાવચ્ચેત્તદિસાઓ પદાહિણં સેસિયાઓસિં ॥૧॥”

‘પણ્ણવ’ ત્તિ પ્રજાપકસ્ય દિક્ પ્રજાપકદિક્—

“પણ્ણવઓ જદભિમુહો સા પુવ્વા સેસિયા પદાહિણતો ।

તસ્સેવણુગંતવ્યા અગ્ગેયાદી દિસા નિયમા ॥ ૧ ॥”

સપ્તમી ભાવદિક્ સા ભવત્યષ્ટાદશવિધૈવ, દિશ્યતે અયમમુક ઇતિ સંસારી યયા સા
ભાવદિક્, સા ચેત્થં ભવત્યષ્ટાદશવિધા—

૧૫ આ પૂર્વાદિ દિશાઓનાં નામો-ઐન્દ્રિ (પૂર્વ), આગ્નેય, યમા(દક્ષિણ), નૈઋતી, વારુણી
(પશ્ચિમ), વાયવ્ય, સોમા (ઉત્તર), ઇશાન, વિમલા (ઊર્ધ્વ) અને તમા (અધો) ॥૧॥ (આયા.નિ.
૪૩) રુચકથી વિજયદ્વાર તરફ નીકળતી દિશા ઐન્દ્રિ દિશા જાણવી. શેષ દિશાઓ દક્ષિણ બાજુ
પ્રદક્ષિણાથી જાણવી. આ આઠ દિશાઓ તિર્યગ્દિશાઓ છે. ઊર્ધ્વ દિશાનું નામ વિમલા છે અને
તમા એ અધોદિશા છે ॥૨॥

૨૦ હવે તાપદિશા જણાવે છે. અહીં તાપ એટલે સૂર્ય, તેનાથી જણાતી ક્ષેત્રદિશાઓ તાપક્ષેત્રદિશા
કહેવાય છે. તે અનિયત છે અર્થાત્ જેઓને જે બાજુ સૂર્ય ઉગે છે તેઓનો તે બાજુ પૂર્વદિશા
ધાય છે. શેષ તાપક્ષેત્રદિશાઓ પ્રદક્ષિણાથી જાણવી. ॥૧॥

પ્રજાપકની દિશા તે પ્રજાપકદિશા. પ્રજાપક એટલે કે ઉપદેશક, તેની સામેની દિશા પૂર્વદિશા
અને શેષ આગ્નેયાદિ દિશાઓ નિયમથી પ્રજાપકની પ્રદક્ષિણાથી જાણવા યોગ્ય છે. ॥૧॥

૨૫ સાતમી ભાવદિશા અઢાર પ્રકારે છે. જેનાવડે સંસારી જીવ “આ અમુક છે” એ પ્રમાણે
દેખાડાય છે તે ભાવદિશા. તેના અઢારપ્રકાર આ પ્રમાણે છે —“પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ,

૪૧. ઐન્દ્રી આગ્નેયી યમા ચ નૈઋતી વારુણી ચ વાયવ્યા । સોમા ઈંસાણાઽપિચ વિમલા ચ તમા(મી)
ચ બોદ્ધવ્યા ॥૧॥ ઐન્દ્રી વિજયદ્વારાણુસારતઃ શેષાઃ પ્રદક્ષિણતઃ । અષ્ટાપિ તિર્યગ્દિશઃ ઊર્ધ્વં વિમલા તમા
ચાધઃ ॥૨॥ યેષાં યતઃ સૂર્ય ઉદેતિ તેષાં સા ભવતિ પૂર્વા । તાપક્ષેત્રદિશઃ પ્રાદક્ષિણયેન શેષાઃ અનયોઃ

૩૦ ॥૧॥ પ્રજાપકો યદભિમુખઃ સા પૂર્વા શેષાઃ પ્રદક્ષિણતઃ । તસ્યા એવાનુગન્તવ્યા આગ્નેવ્યાઘા દિશો નિયમાત્
॥૧॥

“પુઢવિજલજલણ વાયા મૂતા ઁધગ્ગપોરબીયા ય ।

વિતિચડપંચેદિય તિરિયનારગા દેવસંઘાયા ॥૧॥

સંમુચ્છિમકંમાકમ્મભૂમગણસા તહડન્ટરદ્વીવા ।

ભાવદિસા દિસસડ જં સંસારી ણિયયમેતાહિં ॥ ૨ ॥”

તિ ગાથાર્થઃ । ઇહ ચ નામસ્થાપનાદ્રવ્યદિગ્ભરનધિકાર એવ, શેષાસુ યથાસમ્ભવં સામાયિકસ્ય 5
પ્રતિપદ્યમાનકઃ પૂર્વપ્રતિપત્તો વા વાચ્યઃ, તત્ર ક્ષેત્રદિશોડધિકૃત્ય તાવદાહ —

પુવ્વાઈઆસુ મહાદિસાસુ પડિવજ્જમાણઓ હોડ ।

પુવ્વપડિવત્રઓ પુણ અન્નયરીએ દિસાએ ડ ॥૮૧૦॥

વ્યાખ્યા : પૂર્વાદિસુ મહાદિક્ષુ વિવક્ષિતે કાલે સર્વેષાં સામાયિકાનાં પ્રતિપદ્યમાનકો ભવતિ, 10
ન તુ વિદિક્ષુ, તાસ્વેકપ્રદેશિકત્વેન જીવાવગાહનાભાવાત્, આહ ચ ભાષ્યકારઃ —

“છિન્નાવલ્લિરુચ્ચગાગિડિસાસુ સામાડયં ણ જં તાસુ ।

સુદ્ધાસુ ણાવગાહડ જીવો તાઓ પુણ ફુસેજ્જા ॥ ૧ ॥”

મૂળબીજ, સ્કંધબીજ, અગ્રબીજ, પર્વબીજ, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, 15
નારકો, દેવસમૂહ ॥૧॥ સંમૂર્ચ્છિમ, કર્મભૂમિક અને અકર્મભૂમિક નરો, તથા અન્તરદ્વીપસંબંધી
મનુષ્યો આ ભાવદિશાઓ છે ॥૨॥ (આશય એ છે કે આ જીવ પૃથ્વીકાય છે, આ અપ્કાય છે
એ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયાદિથી તે તે જીવો ઓળખાય છે. તેથી તે પૃથ્વીકાયાદિ ભાવદિશા કહેવાય
છે. વિ.આ.ભા. ૨૭૦૩-૪) ॥૮૦૯॥

અવતરણિકા : અહીં નામ—સ્થાપના અને દ્રવ્યદિશાઓવડે અધિકાર નથી. શેષ દિશાઓમાં 20
જ્યાં સંભવિત હોય ત્યાં સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાન અથવા પૂર્વપ્રતિપત્ર કહેવા યોગ્ય છે. તેમાં
પ્રથમ ક્ષેત્રદિશાને આશ્રયી કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ : પૂર્વાદિ મહાદિશાઓમાં પ્રતિપદ્યમાનક હોય છે. પૂર્વપ્રતિપત્ર અન્યતર દિશામાં 25
હોય જ છે.

ટીકાર્થ : પૂર્વાદિ મહાદિશાઓમાં વિવક્ષિતકાળે ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાન હોય છે. 25
પરંતુ વિદિશાઓમાં હોતા નથી, કારણ કે વિદિશા એક આકાશપ્રદેશ જ પહોળી હોવાથી એક
આકાશપ્રદેશમાં જીવ રહી શકે નહીં. ભાષ્યકારે કહ્યું છે —“છિન્નાવલી સમાન ચાર વિદિશાઓમાં
અને રુચકાકૃતિ સમાન ઊર્ધ્વ—અધો દિશામાં સામાયિક નથી, કારણ કે શુદ્ધ એવી તે દિશાઓમાં
જીવ અવગાહી (રહી) શકતો નથી, માત્ર આ દિશાઓને સ્પર્શે છે. ॥૧॥” પૂર્વપ્રતિપત્ર વળી

૪૨. પૃથ્વીજલજ્વલનવાતા મૂલાનિ સ્કન્ધાગ્રપર્વબીજાનિ ચ । દ્વિત્રિચતુષ્ચેન્દ્રિયાઃ તિર્યચ્છો નારકા 30
દેવસંઘાતાઃ ॥૧॥ સંમૂર્ચ્છજકર્માર્કર્મભૂમિકનરાસ્તથાન્તરદ્વીપાઃ । ભાવદિક્ દિશ્યતે યત્ સંસારી નિયતમેતાભિઃ
॥૨॥ ૪૩. છિન્નાવલીરુચકાકૃતિદિક્ષુ સામાયિકં ન યસ્માન્તાસુ । શુદ્ધાસુ નાવગાહતે જીવઃ તાઃ પુનઃ
સ્પૃશેત્ ॥૧॥

પૂર્વપ્રતિપત્નકઃ પુનરન્યતરસ્થાં વિશિ ભવત્યેવ, પુનઃશબ્દસ્યૈવકારાર્થત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૦॥
તાપક્ષેત્રપ્રજ્ઞાપકદિક્ષુ પુનઃસ્તુ ચતુર્ણામપિ સામાયિકાનાં પૂર્વપ્રતિપત્નોઽસ્તિ, પ્રતિપદ્યમાનકશ્ચ સમ્ભવતિ,
અથ—ઊર્ધ્વદિગદ્વયે તુ સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકયોરેવમેવ, દેશવિરતિસર્વવિરતિસામાયિકયોસ્તુ
પૂર્વપ્રતિપત્નકઃ સમ્ભવતિ, પ્રતિપદ્યમાનકસ્તુ નૈવેતિ, ઉક્તં ચ—

5 “અદ્વસુ ચઙ્ગહ નિયમા પુલ્લપવણ્ણો ડોસુ ડોણ્ણેવ ।

ડોણ્ણ તુ પુલ્લપવણ્ણો સિય ણણ્ણો તાવપણ્ણવણ્ણ ॥૧૧॥”

ભાવદિક્ષુ પુનરેકેન્દ્રિયેષુ ન પ્રતિપદ્યમાનકો નાપિ પૂર્વપ્રતિપત્નશ્ચતુર્ણામપિ, વિકલેન્દ્રિયેષુ
સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકયોઃ પૂર્વપ્રતિપત્નઃ સમ્ભવતિ નેતરઃ, પદ્મેન્દ્રિયતિર્યક્ષુ સર્વવિરતિવર્જાનાં
પૂર્વપ્રતિપત્નોઽસ્તિ, પ્રતિપદ્યમાનકો ભાજ્યઃ, વિવક્ષિતકાલે નારકામરાકર્મભૂમિજાન્તરદ્વીપકનરેષુ
10 સમ્યક્ત્વશ્રુતયોઃ પૂર્વપ્રતિપત્નકોઽસ્ત્યેવ, ઇતરસ્તુ ભાજ્યઃ, કર્મભૂમિજમનુષ્યેષુ ચતુર્ણામપિ
પૂર્વપ્રતિપત્નોઽસ્ત્યેવ, પ્રતિપદ્યમાનકસ્તુ ભાજ્યઃ, સમ્પૂર્ણિયેષુ તૂભયાભાવ ઇતિ, ઉક્તં ચ—

“ઉભયાભાવો પુલ્લપદિણ્ણુ વિગલેસુ હોજ્જ ડવવણ્ણો ।

પંચેદિયતિરિણ્ણુ ણિયમા તિણ્ણં સિય પવજ્જે ॥૧૨॥

કો'ક દિશામાં હોય જ છે. અહીં “પુનઃ” શબ્દ જકાર અર્થવાળો હોવાથી “હોય જ છે” એમ
15 કહ્યું છે. તાપક્ષેત્રદિશા અને પ્રજ્ઞાપકદિશારૂપ પૂર્વાદિ આઠ દિશાઓમાં ચાર સામાયિકના નિયમથી
પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય છે, પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે (અર્થાત્ હોય પણ ખરા, ન પણ હોય.) ઊર્ધ્વ-
અધો દિશામાં સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિક માટે આ પ્રમાણે જ જાણવું, જ્યારે દેશવિરતિ અને
સર્વવિરતિ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપત્ન સંભવે છે. પ્રતિપદ્યમાનક હોતા જ નથી. કહ્યું છે—તાપ અને
પ્રજ્ઞાપકસંબંધી આઠ દિશામાં ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ન નિયમથી હોય, ઊર્ધ્વ-અધો બે
20 દિશાઓમાં બે (સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિક) માટે એ પ્રમાણે જ અને બીજા બે (દેશ-સર્વવિરતિ)
સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ન સંભવે, પ્રતિપદ્યમાન નથી (ભાવાર્થ ઉપરોક્ત પ્રમાણે જાણવો.)

એકેન્દ્રિયરૂપ ભાવદિશામાં ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપત્ન હોતા નથી.
વિકલેન્દ્રિયમા સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ન સંભવે છે, પ્રતિપદ્યમાનક નથી.
પંચેન્દ્રિયતિર્યયમાં સર્વવિરતિ સિવાયના સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ન છે, પ્રતિપદ્યમાનક હોય કે ન
25 પણ હોય. વિવક્ષિત સમયે નારકો-દેવો-અકર્મભૂમિના અને આંતરદ્વીપના મનુષ્યોમાં સમ્યક્ત્વ અને
શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય જ છે, પ્રતિપદ્યમાનક ભાજ્ય છે. કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલ
મનુષ્યોમાં ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય જ છે, પ્રતિપદ્યમાનક ભાજ્ય છે. સંપૂર્ણિયોમાં
ઉભયાભાવ જાણવો. કહ્યું છે — “પૃથ્વી વગેરેમાં ઉભયાભાવ, વિકલેન્દ્રિયમાં પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય,
પંચેન્દ્રિયતિર્યયમાં ત્રણના પૂર્વપ્રતિપત્ન નિયમથી હોય છે. પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે. ॥૧૧॥ નારક,

30 ૪૪. અદ્વસુ ચતુર્ણા નિયમાત્પૂર્વપ્રપન્નસ્તુ દ્વયોર્દ્વયોરેવ । દ્વયોસ્તુ પૂર્વપ્રપન્નઃ સ્યાત્ નાન્યસ્તાપ્રજ્ઞાપકયોઃ
॥૧૧॥ ૪૫. ઉભયાભાવઃ પૃથ્વીદિકેષુ વિકલેષુ ભવેત્ ઉપપન્નઃ । પદ્મેન્દ્રિયતિર્યક્ષુ નિયમાત્ ત્રયાણાં
સ્યાત્પ્રતિપદ્યમાને ॥૧૨॥

^{૪૬} ણાગદેવાકમ્મગાંતરદીવેસુ દોણહ મયણા ૩ ।

કમ્મગણેસુ ચડસું મુચ્છેસુ તુ ઝમ્મયપડિસેહો ॥૨॥ દ્વારે ॥

કાલદ્વારમધુના, તત્ર કાલસ્ત્રિવિધ:-ઉત્સર્પિણીકાલ: અવસર્પિણીકાલ: ઝમ્મયાભાવતો-
ઝવસ્થિતશ્ચેતિ, તત્ર ભરતૈરાવતેષુ વિંશતિસાગરોપમ-કોટીકોટિમાન: કાલચક્રભેદોત્સર્પિણ્યવ-
સર્પિણીગત: પ્રત્યેકં ષડ્વિધો ભવતિ, તત્રાવસર્પિણ્યાં સુષમસુષમાખ્યશ્ચતુ:-સાગરોપમકોટીકોટિમાન: 5
પ્રવાહત: પ્રથમ:, સુષમાખ્યસ્ત્રિસાગરોપમકોટિકોટિમાનો દ્વિતીય:, સુષમદુષ્ષમાખ્યસ્તુ સાગરોપમ-
કોટીકોટિદ્વયમાનસ્તૃતીય:, દુષ્ષમસુષમાખ્યસ્તુ દ્વિચત્વારિંશદ્વર્ષસહસ્ત્રન્યૂનસાગરોપમકોટીકોટિ-
માનશ્ચતુર્થ:, દુષ્ષમાખ્યસ્ત્વેકવિંશતિ વર્ષસહસ્ત્રમાન: પચ્ચમ:, દુષ્ષમદુષ્ષમાખ્ય: પુનરેકવિંશતિ-
વર્ષસહસ્ત્રમાન એવ ષષ્ઠ ઇતિ, અયમેવ ચોત્ક્રમેણોત્સર્પિણ્યામપિ ચથોક્તસંજ્ઞાઝવસેય: કાલ ઇતિ,
અવસ્થિતસ્તુ ચતુર્વિધ:, તદ્યથા-સુષમસુષમાપ્રતિભાગ: સુષમાપ્રતિભાગ: સુષમદુષ્મા-પ્રતિભાગ: 10
દુષ્ષમસુષમાપ્રતિભાગશ્ચેતિ, તત્ર પ્રથમો દેવકુરુત્તરકુરુષુ દ્વિતીયો હરિવર્ષરમ્યકયો: તૃતીયો
હૈમવતૈરણ્યવતયો: ચતુર્થો વિદેહેષ્વિતિ ॥

દેવ, અકર્મકભૂમિ અને અંતરદ્વીપમાં પ્રથમ બે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય જ, પ્રતિપદ્યમાનમાં
ભજના. કર્મજનરોમાં ચારે સામાયિકના (પ્રતિપત્ત નિયમા.) પ્રતિપદ્યમાનકો વિકલ્પે છે.
સંમૂર્ચિભોમાં ઉભયનો નિષેધ છે.” ॥૨॥ ક્ષેત્રદ્વાર પૂર્ણ થયું. 15

હવે કાળદ્વાર કહે છે- તેમાં કાળ ત્રણ પ્રકારે છે- ઉત્સર્પિણીકાળ, અવસર્પિણીકાળ અને
ઉભયાભાવથી અવસ્થિતકાળ. તેમાં ભરત અને ઐરાવતક્ષેત્રમાં કાળચક્રના ભેદરૂપ ઉત્સર્પિણી-
અવસર્પિણી સંબંધી વીસ કોટાકોટી સાગરોપમાન કાળમાં દરેક ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી છ પ્રકારની
હોય છે. અવસર્પિણીમાં સુષમ-સુષમ નામનો ચાર કોટાકોટી સાગરોપમાન કાળ પ્રવાહથી
(સામાન્યથી) પ્રથમ જાણવો (અહીં “પ્રવાહથી” એમ જે કહ્યું ત્યાં ભાવાર્થ એ છે કે- દરેક પદાર્થો 20
દરેક ક્ષણે પર્યાયની અપેક્ષાએ નાશ પામે છે તેથી આ પહેલો, આ બીજો એમ વિભાગ પડે જ નહીં,
છતાં સામાન્યથી પહેલો-બીજો વિભાગ સમજવો - ઇતિ ટિપ્પણકે) સુષમ નામે ત્રણ કોટાકોટી
સાગરોપમાન કાળ બીજો, સુષમ-દુષ્મનામે બે કોટાકોટી સાગરોપમાન કાળ ત્રીજો, દુષ્મ-સુષમ-
નામે બેતાલીસ હજારવર્ષ ન્યૂન એવા એક કોટાકોટી સાગરોપમાન કાળ ચોથો, દુષ્મનામે એકવીશ
હજારવર્ષ પ્રમાણ કાળ પાંચમો અને દુષ્મ-સુષમનામે એકવીશ હજાર વર્ષ પ્રમાણ જ કાળ છઠ્ઠો 25
જાણવો. આ વિભાગ જ ઉત્ક્રમે ઉત્સર્પિણીમાં ઉપર કહેવાયેલ સંખ્યાવાળો જાણવો.

અવસ્થિત કાળ ચાર પ્રકારે છે →સુષમ-સુષમ જેવો, (અર્થાત્ સુષમ-સુષમ નહીં પણ
તેના જેવો જે કાળ હોય તેને સુષમ-સુષમપ્રતિભાગ કહેવાય છે) સુષમ જેવો, સુષમ-દુષ્મ
જેવો, અને દુષ્મ-સુષમ જેવો. તેમાં પ્રથમ સુષમ-સુષમ જેવો કાળ દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુમાં હોય
છે, બીજો હરિવર્ષ અને રમ્યક્ષેત્રમાં, ત્રીજો હૈમવંત અને ઐરણ્યવંત ક્ષેત્રમાં, અને ચોથો 30
મહાવિદેહમાં જાણવો. ॥૮૧૦॥

૪૬. નારકદેવાકર્મકાન્તરદ્વીપેષુ દ્વયોર્ભજના તુ । કર્મજનરેષુ ચતુર્ણાં સંમૂર્ચ્યેષુ તૂભયપ્રતિષેધ: ॥૨॥

તત્રેત્યમનેકથા કાલે સતિ યસ્ય સામાયિકસ્ય યસ્મિન્ કાલે પ્રતિપત્તિરિત્યેતદભિધિત્સુગ્રહ-

સંમત્તસ્સ સુયસ્સ ય પડિવત્તી છવ્વિહંમિ કાલંમિ ।

વિરહં વિરયાવિરહં પડિવજ્જહં દોસુ તિસુ વાવિ ॥૮૧૧॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વસ્ય શ્રુતસ્ય ચ દ્વયોરપ્યનયોઃ સામાયિકયોઃ પ્રતિપત્તિઃ ષડ્વિધે-

- 5 સુષમસુષમાદિલક્ષણે કાલે સંભવતિ, સ ચ પ્રતિપત્તા સુષમસુષમાદિષુ દેશન્યૂનપૂર્વકોટ્યાયુષ્ક
એવ પ્રતિપદ્યતે, પૂર્વપ્રતિપત્રકાસ્ત્વનયોર્વિદ્યન્ત એવ, 'વિરતિ' સમગ્રચારિત્રલક્ષણાં તથા 'વિરતાવિરતિ'
દેશચારિત્રાત્મિકાં પ્રતિપદ્યતે કશ્ચિત્ દ્વયોઃ કાલયોસ્ત્રિષુ વાઽપિ કાલેષુ, અપિઃ સંભાવને, અસ્ય
ચાર્થમુપરિણાદ્વક્ષ્યામઃ, તત્રેયં પ્રકૃતભાવના-ઉત્સર્પિણ્યાં દ્વયોર્દુષ્ષમસુષમાયાં સુષમદુષ્ષમાયાં ચ,
અવસર્પિણ્યાં ત્રિષુ સુષમદુષ્ષમાયાં દુષ્ષમસુષમાયાં દુષ્ષમાયાં ચેતિ, પૂર્વપ્રતિપત્રસ્તુ વિદ્યત એવ,
10 અપિશબ્દાત્ સંહરણં પ્રતીત્ય પૂર્વપ્રતિપત્રકઃ સર્વકાલેષ્વેવ સંભવતિ, પ્રતિભાગકાલેષુ તુ ત્રિષુ
સમ્યક્ત્વશ્રુતયોઃ પ્રતિપદ્યમાનકઃ સંભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્રકસ્ત્વસ્યેવ, ચતુર્થે તુ પ્રતિભાગે ચતુર્વિધસ્યાપિ
પ્રતિપદ્યમાનકઃ સંભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્રકસ્તુ વિદ્યત એવ, બાહ્યદ્વીપસમુદ્રેષુ તુ કાલત્વિદ્ગ્રહિતેષુ

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે કાળ અનેક પ્રકારે હોવાથી જે કાળે જે સામાયિકની પ્રાપ્તિ છે તેને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતની પ્રાપ્તિ છએ કાળમાં થાય છે. સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિની પ્રાપ્તિ બે અથવા ત્રણ કાળમાં જાણવી.

- ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત આ બંનેની પ્રાપ્તિ સુષમ-સુષમાદિરૂપ છએ પ્રકારના કાળમાં સંભવે છે, અને તેને સુષમ-સુષમાદિકાળમાં પ્રાપ્ત કરનારો દેશન્યૂન એવા પૂર્વકોટી આયુષ્યવાળો જ છે. આ બંને સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ર વિદ્યમાન હોય જ છે. સમગ્રચારિત્રરૂપ વિરતિ અને
20 દેશચારિત્રરૂપ વિરતાવિરતિને કો'ક વ્યક્તિ બે કાળમાં અથવા ત્રણ કાળમાં પામે છે. મૂળમાં રહેલ "અપિ" શબ્દ સંભાવનાના અર્થમાં છે અને તેનો અર્થ અમે આગળ કહીશું. 'પ્રથમ પ્રસ્તુત વાત કરીએ : ઉત્સર્પિણીમાં દુષમસુષમ અને સુષમદુષમમાં, તથા અવસર્પિણીમાં સુષમદુષમ, દુષમસુષમ અને દુષમ આ ત્રણ કાળમાં સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિને કોઈક પ્રાપ્ત કરનાર સંભવે છે. પૂર્વપ્રતિપત્ર ઉપરોક્ત કાળમાં વિદ્યમાન હોય જ છે.

- 25 (હવે પૂર્વે "અપિ" શબ્દનો સંભાવના અર્થ કહ્યો હતો તે બતાવે છે —) "અપિ" શબ્દથી સંહરણને આશ્રયી પૂર્વપ્રતિપત્ર સર્વકાળમાં સંભવે છે. પ્રતિભાગકાળના પ્રથમ ત્રણ કાળમાં (એટલે કે સુષમ-સુષમાદિ જેવા પ્રથમ ત્રણ કાળમાં) સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. જ્યારે પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય જ છે. ચોથા પ્રતિભાગ કાળમાં ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. (અર્થાત્ ક્યારેક સ્વીકારનાર હોય ક્યારેક ન હોય) જ્યારે પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય જ છે. કાળના વિગતથી
30 રહિત (અર્થાત્ ચર એવા સૂર્યાદિથી રહિત) એવા બાહ્ય-દ્વીપસમુદ્રોમાં પ્રથમ ત્રણ સામાયિકના

ત્રયાણાં પ્રતિપદમાનકઃ સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્રસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૧॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતં ગતિદ્વારમુચ્યતે-

ચતસુવિ ગતીસુ ણિયમા સમ્પત્તસુયસ્સ હોઇ પઢિવત્તી ।

મણુણસુ હોઇ વિરતી વિરયાવિરૂં ય તિરિણસું ॥૮૧૨॥

વ્યાખ્યા : ચતસૃષ્વપિ ગતિષુ, નિયમાત્ ઇતિ નિયમગ્રહણમવધારણાર્થે ચતસૃષ્વેવ ન મોક્ષગતાવિતિ હૃદયં, સમ્યક્ત્વશ્રુતયોર્ભવતિ પ્રતિપત્તિઃ, સમ્ભવતિ વિવક્ષિતે કાલ ઇત્યર્થઃ, અપિશબ્દઃ પૃથિવ્યાદિષુ ગત્યન્તર્ગતેષુ ન ભવત્યપીતિ સમ્ભાવયતિ, પૂર્વપ્રતિપત્રકસ્ત્વનયોર્વિદ્યત એવ, તથા મનુષ્યેષુ ભવતિ વિરતિઃ-પ્રતિપત્તિમઙ્ગીકૃત્ય મનુષ્યેષ્વેવ સમ્ભવતિ 'વિરતિઃ' સમગ્રચારિત્રાત્મિકા, પૂર્વપ્રતિપત્રાપેક્ષયા તુ સદા ભવત્યેવ, 'વિરતાવિરતિશ્ચ' દેશચારિત્રાત્મિકા તિર્યક્ષુ, ભવતીત્યનુવર્તતે, ભાવના મનુષ્યતુલ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૨॥

ભવ્યસંજ્ઞાદ્વારાવયવાર્થાભિધત્સઘાઽઽહ-

ભવસિદ્ધિઓ ઉ જીવો પઢિવજ્જઇ સો ચત્તપ્પહમણ્ણયરં ।

પઢિસેહો પુણ અસણ્ણમીસણ સણ્ણ પઢિવજ્જે ॥૮૧૩॥

પ્રતિપદમાનક સંભવી શકે છે, પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય જ છે. ॥૮૧૧॥

અવતરણિકા : હવે ગતિદ્વાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત સામાયિકની પ્રાપ્તિ નિયમથી ચારે ગતિમાં સંભવે છે. મનુષ્યોમાં વિરતિની અને તિર્યચોમાં દેશવિરતિની પ્રાપ્તિ સંભવે છે.

ટીકાર્થ : “ચારે ગતિમાં નિયમથી” અહીં “નિયમથી” આ શબ્દ એવકાર જણાવતો હોવાથી ચાર જ ગતિમાં, નહીં કે મોક્ષગતિમાં સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત સામાયિકની પ્રાપ્તિ વિવક્ષિતકાળે સંભવે છે. (અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે કો'ક પ્રાપ્ત કરનાર હોય અથવા ન પણ હોય, પરંતુ મોક્ષ સિવાય ચારે ગતિમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે.) ‘અપિ’ શબ્દ ગતિના પેટાભેદરૂપ પૃથ્વી વિગેરેમાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતની પ્રાપ્તિ સંભવતી નથી એ પ્રમાણે જણાવવા માટે છે. પૂર્વપ્રતિપત્ર ચારે ગતિમાં હોય જ છે. તથા સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ મનુષ્યોમાં જ સંભવે છે. (અર્થાત્ મનુષ્યગતિમાં જ તેની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમાં પણ વિવક્ષિતકાળે પ્રાપ્ત કરનાર હોય અથવા ન પણ હોય.) પૂર્વપ્રતિપત્રની અપેક્ષાએ મનુષ્યગતિમાં સદા હોય જ છે. દેશવિરતિરૂપ વિરતાવિરતિ તિર્યચમાં (અને મનુષ્યમાં પણ) થાય છે. ભાવાર્થ મનુષ્યસમાન જાણવો. (અર્થાત્ તિર્યચમાં વિવક્ષિતકાળે દેશવિરતિને પ્રાપ્ત કરનાર હોય અથવા ન હોય, પૂર્વપ્રતિપત્ર અવશ્ય હોય.) ॥૮૧૩॥

અવતરણિકા : ભવ્ય અને સંજ્ઞાદ્વારરૂપ અવયવના અર્થને કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ભવસિદ્ધિક જીવ ચારમાંથી કોઈક સામાયિકને સ્વીકારે છે. અસંજ્ઞી અને મિશ્ર જીવોમાં (સામાયિકનો) પ્રતિષેધ જાણવો. સંજ્ઞી પ્રતિપદમાનક હોય છે.

વ્યાખ્યા : ભવસિદ્ધિકો ભવ્યોઽભિધીયતે, ભવસિદ્ધિકસ્તુ જીવઃ પ્રતિપદ્યતે 'ચતુર્ણા' સમ્યક્ત્વસામાયિકાદીનામ્ 'અન્યતરત્' એકં દ્વે ત્રીણિ સર્વાણિ વા, વ્યવહારન્યાપેક્ષયેત્થં પ્રતિપાદ્યતે, ન તુ નિશ્ચયતઃ કેવલસમ્યક્ત્વસામાયિકસમ્ભવોઽસ્તિ, શ્રુતસામાયિકાનુગતત્વાત્ તસ્ય, એવં સંજ્ઞયપિ, યત આહ-સંજ્ઞિ પઢિવજ્જે, પૂર્વપ્રતિપન્નકસ્તુ ભવ્યસંજ્ઞિષુ વિદ્યત એવ, પ્રતિષેધઃ પુનરસંજ્ઞિનિ
5 મિશ્રકેઽભવ્યે ચ, ઇદમત્ર હૃદયમ્-અન્યતમસામાયિકસ્ય પ્રતિપદ્યમાનકાન્ પ્રાક્પ્રતિપન્નાન્ વાઽઽશ્રિત્ય પ્રતિષેધઃ અસંજ્ઞિનિ 'મિશ્રકે' સિદ્ધે, યતોઽસૌ ન સંજ્ઞી નાપ્યસંજ્ઞી ન ભવ્યો નાપ્યભવ્યઃ અતો મિશ્રઃ, અભવ્યે ચ, પુનઃશબ્દસ્તુ પૂર્વપ્રતિપન્નોઽસંજ્ઞી સાસ્વાદનો જન્મનિ સમ્ભવતીતિ વિશેષણાર્થઃ, સંજ્ઞી પ્રતિપદ્યત ઇતિ વ્યાખ્યાતમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૩॥ ગતં દ્વારદ્વયમ્ ॥

ઉચ્છ્વાસદૃષ્ટિદ્વારદ્વયાભિધિત્સયાઽઽહ-

10 ઋસાસગ ણીસાસગ મીસગ પડિસેહ દુવિહ પડિવળ્ણો ।

દિઢ્ઢીઢ્ઢી દો ણયા ધ્વલુ વવહારો નિચ્છઓ ચેવ ॥૮૧૪॥ દારં

વ્યાખ્યા : ઉચ્છ્વસિતીતિ ઉચ્છ્વાસકઃ, નિઃશ્વસિતીતિ નિઃશ્વાસકઃ, આનાપાનપર્યામિપરિનિષ્પન્ન

ટીકાર્થ : ભવમાં સિદ્ધિ જેની હોય તે ભવ્ય કહેવાય છે. આવો ભવસિદ્ધિક જીવ સમ્યક્ત્વાદિ ચાર સામાયિકોમાંથી એક, બે, ત્રણ, અથવા બધા સામાયિકોને સ્વીકારે છે. (અહીં એક સામાયિક
15 પ્રાપ્ત કરે એમ જે કહ્યું તે) વ્યવહારનયથી જાણવું. નિશ્ચયનયથી માત્ર એકલા સમ્યક્ત્વસામાયિકની પ્રાપ્તિ સંભવતી નથી કારણ કે સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતસામાયિક આ બંને સાથે જ હોય છે. આ પ્રમાણે સંજ્ઞી પણ ચારમાંથી એક-બે-ત્રણ અથવા ચાર સામાયિકને સ્વીકારે છે. (આવું ક્યાંથી જાણ્યું કે સંજ્ઞી પણ ભવસિદ્ધિકની જેમ સ્વીકારે ? તેનો ઉત્તર આપે છે કે) આ ગાથામાં જ કહ્યું છે કે-“સંજ્ઞી સ્વીકારે.” (આ ઉપરથી જણાય છે કે સંજ્ઞી પણ ભવસિદ્ધિકની જેમ સ્વીકારે.)

20 પૂર્વપ્રતિપન્ન જીવો ભવ્ય અને સંજ્ઞીમાં હોય જ છે.

અસંજ્ઞી, મિશ્રક અને અભવ્યમાં પ્રતિષેધ જાણવો, અર્થાત્ અસંજ્ઞી, સિદ્ધ અને અભવ્ય જીવોમાં ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોતા નથી. અહીં સિદ્ધ એ સંજ્ઞી નથી કે અસંજ્ઞી નથી, ભવ્ય નથી કે અભવ્ય નથી તેથી મિશ્ર તરીકે સિદ્ધ ગ્રહણ કર્યા છે. “પુનઃ” શબ્દ વિશેષ અર્થને જણાવનાર છે તે વિશેષ અર્થ આ પ્રમાણે છે કે-“અસંજ્ઞી
25 (વિકલેન્દ્રિયાદિ) જીવ સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વને આશ્રયી જન્મકાળે સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે. “સંજ્ઞી સ્વીકારે છે” આ પદનું પહેલા જ વ્યાખ્યાન કરી દીધું છે. ॥૮૧૩॥

અવતરણિકા : હવે ઉચ્છ્વાસ અને દૃષ્ટિ આ બે દ્વારને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ઉચ્છ્વાસક, નિઃશ્વાસક (આ બંને ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે.)

મિશ્રક બે પ્રકારના સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. દૃષ્ટિની વિચારણામાં બે નય છે - વ્યવહાર

30 અને નિશ્ચય.

ટીકાર્થ : જે શ્વાસ લે તે ઉચ્છ્વાસક, જે શ્વાસ મૂકે તે નિઃશ્વાસક, અર્થાત્ શ્વાસોચ્છ્વાસની

ઇત્યર્થઃ, સ હિ ચતુર્ણામપિ પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપન્નસ્ત્યેવેતિ વાક્યશેષઃ, મિશ્રઃ
 યત્વાનાપાનપર્યાપ્ત્યાઽપર્યાપ્તો ભળ્યતે, તત્ર પ્રતિપત્તિમઙ્ગીકૃત્ય પ્રતિષેધઃ, નાસૌ ચતુર્ણામપિ
 પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતીતિ ભાવના, 'દુવિહપડિવત્રો' ન્તિ સ એવ દ્વિવિધસ્ય સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકસ્ય
 પ્રતિપન્નઃ-પૂર્વપ્રતિપન્નો ભવતિ, દેવાદિર્જન્મકાલ ઇતિ, અથવા 'મિશ્રઃ' સિદ્ધઃ, તત્ર ચતુર્ણામપ્યુભ-
 યથાઽપિ પ્રતિષેધઃ, દ્વિવિધસ્ય દર્શનચારિત્રસામાયિકસ્ય શૈલેશીગતઃ પૂર્વપ્રતિપન્નો ભવતિ, અસાવપિ 5
 ચ તાવન્મિશ્ર એવેતિ । દૃષ્ટૌ વિચાર્યમાણાયાં દ્વૌ નયૌ યત્વા વિચારકૌ-વ્યવહારો નિશ્ચયશ્ચૈવ, તત્રાદ્યસ્ય
 સામાયિકરહિતઃ સામાયિકં પ્રતિપદ્યતે, ઇતરસ્ય તદ્યુક્ત એવ, ક્રિયાકાલનિષ્ઠાકાલયોરભેદાદિતિ
 ગાથાર્થઃ ॥૮૧૪॥ ગતં દ્વાદશ્યં,

સામ્પ્રતમાહારકપર્યાપ્તકદ્વાદશ્યં પ્રતિપાદયન્નાહ-

આહારઓ ઉ જીવો પડિવજ્જડ સો ચડણહમણયરં ।

એમેવ ય પજ્જત્તો સમ્પત્તસુણ સિયા ઇયરો ॥૮૧૫॥

પર્યામિથી યુક્ત. આ જીવ ચારે સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય
 જ છે. મિશ્ર એટલે કે જે શ્વાસોચ્છવાસપર્યામિથી અપર્યાપ્ત હોય તે. આ જીવ પ્રાપ્તિને આશ્રયી
 હોતો નથી અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે મિશ્રજીવ ચારમાંથી કોઈ સામાયિક સ્વીકારનારો હોતો નથી.
 તે જ મિશ્ર જીવ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકનો દેવાદિના ભવમાં જન્મકાળે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. 15
 અથવા મિશ્ર તરીકે સિદ્ધના જીવ જાણવા. તેઓ ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન કે
 પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. અથવા શૈલેશી અવસ્થાને પામેલા અયોગી કેવલી સમ્યક્ત્વ અને
 ચારિત્રસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન છે. આ અયોગી કેવલી પણ મિશ્ર જ છે. (શરીરવ્યાપારથી રહિત
 હોવાથી તેઓ ઉચ્છ્વાસ - નિઃશ્વાસ વિનાના છે. માટે મિશ્ર છે.) દૃષ્ટિની (નયની) વિચારણા
 કરતા બે પ્રકારનાં નયો છે - વ્યવહાર અને નિશ્ચય, તેમાં વ્યવહારનયને મતે સામાયિક વિનાનો 20
 જીવ સામાયિક સ્વીકારે છે. જ્યારે નિશ્ચયનય ક્રિયાકાળ અને નિષ્ઠાકાળ વચ્ચે અભેદ માનતો
 હોવાથી સામાયિકવાળો જીવ જ સામાયિક સ્વીકારે છે.

(આશય એ છે કે- આ નય "ક્રિયમાણં કૃતં" માને છે. તેથી જે સમયે જીવ સામાયિક
 પામી રહ્યો હોય તે સમયે તે જીવ સામાયિક પામી ગયો એમ આ નયનું કહેવું છે. તેથી જે
 સમયે સામાયિક પામી રહ્યો તે સમયે તે જીવ સામાયિક- વાળો જ કહેવાય છે. જ્યારે વ્યવહારનય 25
 કૃતં-કૃતં માનતો હોવાથી જે સમયે સામાયિક પામી રહ્યો છે તેના પછીના સમયે જ સામાયિક
 પામ્યો એમ માને છે. તેથી જે સમયે સામાયિક પામી રહ્યો છે તે સમયે આ નયના મતે તે જીવ
 સામાયિક વિનાનો છે, અને માટે વ્યવહારનય કહેશે કે સામાયિક વિનાનો જીવ સામાયિક પામે
 છે. જ્યારે નિશ્ચયનય કહેશે કે સામાયિકવાળો (જીવ) સામાયિક પામે છે.) બંને દ્વારે કહ્યા. ॥૮૧૪॥

અવતરણિકા : હવે આહારક અને પર્યાપ્તક, આ બે દ્વારનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે 30

ગાથાર્થ : આહારક જીવ ચારમાંથી કોઈક સામાયિકને સ્વીકારે છે. એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક
 જીવમાં જાણવું. અનાહારક અને અપર્યાપ્તક જીવ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતનો (પૂર્વપ્રતિપન્ન) હોઈ શકે.

વ્યાખ્યા : આહારકસ્તુ જીવઃ પ્રતિપદ્યતે સ ચતુર્ણામન્યતરત્, પૂર્વપ્રતિપન્નસ્તુ નિયમાદસ્ત્યેવ, એવમેવ ચ પર્યાપ્તઃ ષડ્ભિરવ્યાહારાદિપર્યાપ્તિભિશ્ચતુર્ણામન્યતરત્ પ્રતિપદ્યતે, પૂર્વપ્રતિપન્નસ્ત્યેવ. 'સમ્યક્તુણે સિયા ઇયરો'તિ ઇતરઃ-અનાહારકોઽપર્યાપ્તકશ્ચ, તન્નાનાહારકોઽપાન્તરાત્નગતૌ સમ્યક્ત્વશ્રુતે અઙ્ગીકૃત્ય સ્યાત્-ભવેત્ પૂર્વપ્રતિપન્નઃ, પ્રતિપદ્યમાનકસ્તુ નૈવેતિ વાક્યશોષઃ, કેવલી તુ 5 સમુદ્ઘાતશૈલેશ્યવસ્થાયામનાહારકો દર્શનચરણસામાયિકદ્વયસ્યેતિ, અપર્યાપ્તોઽપિ સમ્યક્ત્વશ્રુતે અધિકૃત્ય સ્યાત્ પૂર્વપ્રતિપન્ન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૫॥

ગતં દ્વારદ્વયં, સામ્પ્રતં સુમજન્મદ્વારદ્વયવ્યાચિહ્વાસસ્યેદમાહ-

ગિદ્દાણ ભાવઓઽવિ ચ જાગરમાણો ચઽણ્ઠમણ્ણયરં ।

અંડયપોયજરાઽય તિગ તિગ ચઽરો ભવે કમસો ॥૮૧૬॥

10 વ્યાખ્યા : ઇહ સુતો દ્વિવિધઃ-દ્રવ્યસુતો ભાવસુતશ્ચ, એવં જાગ્રદપીતિ, તન્ન દ્રવ્યસુતો નિદ્રયા, ભાવસુતસ્ત્વજ્ઞાની, તથા દ્રવ્યજાગરો નિદ્રયા રહિતઃ, ભાવજાગરઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ, તન્ન નિદ્રયા ભાવતોઽપિ ચ જાગ્રત્ ચતુર્ણાં સામાયિકાનામન્યતસ્ત્ પ્રતિપદ્યતે, પૂર્વપ્રતિપન્નસ્ત્યેવેત્યધ્યાહારઃ, અપિશબ્દો

ટીકાર્થ : આહારક જીવ ચાર સામાયિકમાંથી કોઈ એકાદ સામાયિકને સ્વીકારનારો હોઈ શકે છે. (અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે પામનારો હોય અથવા ન પણ હોય) જ્યારે પૂર્વપ્રતિપન્ન નિયમથી 15 હોય છે. (અર્થાત્ આહારક જીવોમાં ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન કો'કને કો'ક હોય જ છે.) આ જ પ્રમાણે આહારાદિ છ પર્યાપ્તિઓવડે પર્યાપ્તક જીવ ચારમાંથી કોઈ એકાદને સ્વીકારનારો હોઈ શકે. પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે.

“સમ્યક્ત્વશ્રુતે સ્યાત્ ઇતરઃ” અહીં ઇતર એટલે અનાહારક અને અપર્યાપ્તક જીવ, તેઓ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોઈ શકે છે. તેમાં અનાહારક જીવ વિગ્રહગતિમાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના 20 પૂર્વપ્રતિપન્ન હોઈ શકે છે. (અર્થાત્ હોય અથવા ન પણ હોય) પ્રતિપદ્યમાનક તરીકે અનાહારક જીવો હોતા નથી. સમુદ્ઘાત (૩, ૪, ૫માં સમયે) અને શૈલેશી અવસ્થામાં અનાહારકકેવલી દર્શન અને ચારિત્રસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. અપર્યાપ્ત પણ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે. બંને દ્વાર કહ્યા. ॥૮૧૫॥

અવતરણિકા : હવે સુપ્ત અને જન્મ, આ બે દ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

25 ગાથાર્થ : નિદ્રાથી અને ભાવથી જાગતો ચારમાંથી કોઈ એકાદ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે. અંડજ, પોતજ અને જરાયુજ ક્રમશઃ ત્રણ-ત્રણ અને ચાર (સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક હોય છે.)

ટીકાર્થ : સુતેલો પુરુષ બે પ્રકારે હોય છે - દ્રવ્યથી સુતેલો અને ભાવથી સુતેલો, એ પ્રમાણે જાગતો પુરુષ પણ બે પ્રકારે જાણવો. તેમાં દ્રવ્યથી સુતેલો એટલે કે નિદ્રાથી સુતેલો, ભાવથી સુતેલો એટલે અજ્ઞાની. તથા દ્રવ્યથી જાગતો એટલે નિદ્રા વિનાનો અને ભાવથી જાગતો એટલે 30 સમ્યગ્દૃષ્ટિ. નિદ્રારહિત અને ભાવથી જાગતો જીવ ચાર સામાયિકમાંથી કોઈ એકાદ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારો સંભવે છે. પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે એ અધ્યાહારથી જાણી લેવું. “અપિ” શબ્દ

વિશેષણે, કિં વિશિનષ્ટિ ?—ભાવજાગરઃ દ્વયોઃ પ્રથમયોઃ પૂર્વપ્રતિપત્તિ એવ, દ્વયસ્ય તુ પ્રતિપત્તા ભવતીતિ, નિદ્રાસુપ્તસ્તુ ચતુર્ણામપિ પૂર્વપ્રતિપત્તિ ભવતિ, ન તુ પ્રતિપદ્યમાનકઃ, ભાવસુપ્તસૂખયવિકલઃ, નયમતાદ્વા પ્રતિપદ્યમાનકો ભવતિ, અલં વિસ્તરેણ । જન્મ ત્રિવિધમ્-અણ્ડજપોતજજરાયુજભેદભિન્નં, તત્ર યથાસદ્ધ્યં 'તિગ તિગ ચરો ભવે કમસો' તિ અણ્ડજાઃ-હંસાદયઃ ત્રયાણાં પ્રતિપદ્યમાનકાઃ સમ્ભવન્તિ, પૂર્વપ્રતિપત્તિસ્તુ સન્ત્યેવ, પોતજાઃ-હસ્ત્યાદયોઽપ્યેવમેવ, જરાયુજાઃ-મનુષ્યાસ્તેઽપિ ચતુર્ણામિત્યમેવ, ઔપપાતિકાસ્તુ પ્રથમયોર્દ્વયોરેવમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૬॥ 5

સ્થિતિદ્વારમધુનાઽઽહ—

ઉક્કોસયદ્વિતીય પડિવજ્જંતે ચ ણત્થિ પડિવણ્ણો ।

અજહણ્ણમણ્ણુક્કોસે પડિવજ્જંતે ચ પડિવણ્ણો ॥૮૧૭॥

વ્યાખ્યા : 'આયુર્વર્જાનાં સપ્તાનાં કર્મપ્રકૃતીનામુત્કૃષ્ટસ્થિતિર્જીવશ્ચતુર્ણામપિ સામાયિકાનાં 10 'પડિવજ્જંતે ચ ણત્થિ પડિવણ્ણો' તિ પ્રતિપદ્યમાનકો નાસ્તિ પ્રતિપત્તિશ્ચ નાસ્તીતિ, ચણ્ણવ્દ્યસ્ય વિશેષ અર્થને જણાવે છે. ક્યો છે તે વિશેષ—અર્થ ? તે કહે છે — ભાવથી જાગતો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપત્તિ છે અને પછીના બે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારો હોઈ શકે છે. નિદ્રાથી સુતેલો ચારે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે પણ પ્રતિપદ્યમાનક હોતો નથી. ભાવથી સુતેલો જીવ પૂર્વપ્રતિપત્તિ કે પ્રતિપદ્યમાનક હોતો નથી. અથવા નયમતથી (વ્યવહારનયથી) પ્રતિપદ્યમાનક 15 સંભવે છે. વધુ ચર્ચાથી સર્વું.

જન્મ ત્રણ પ્રકારના છે — અંડજ, પોતજ અને જરાયુજ, તેમાં ક્રમશઃ ત્રણ, ત્રણ અને ચાર સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. ઈડામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા હંસ વગેરે પ્રથમ ત્રણ સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. (અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે કોઈક સ્વીકારે અથવા ન પણ સ્વીકારે) પૂર્વપ્રતિપત્તિ તો હોય જ છે. (અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે જેટલા અંડજ જીવો વિદ્યમાન છે 20 તેમાંથી કો'કને કો'કની પાસે પ્રથમ ત્રણ સામાયિકમાંથી બે કે ત્રણ સામાયિક પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલા હોય જ છે.) એ જ પ્રમાણે હસ્તિ વગેરે પોતજ જીવોમાં પણ જાણવું. તથા મનુષ્યોરૂપ જરાયુજ પણ ચારે સામાયિકના એ જ પ્રમાણે પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે અને પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય જ છે. ઔપપાતિક જીવો (દિવ-નારકો) પ્રથમ બે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય જ છે અને પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. ॥૮૧૬॥ 25

અવતરણિકા : હવે સ્થિતિદ્વારને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિમાં વર્તતો જીવ પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોતો નથી. મધ્યમસ્થિતિમાં વર્તતો જીવ પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોય છે.

ટીકાર્થ : આયુષ્ય સિવાય શેષ સાત કર્મપ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળો જીવ ચારે સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપત્તિ હોતો નથી. "ચ" શબ્દનો અન્યસ્થાને સંબંધ જોડવો. (અર્થાત્ 30

વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, આયુષસ્તૂત્કૃષ્ઠસ્થિતૌ દ્વયોઃ પૂર્વપ્રતિપન્ન ઇતિ, અજઘન્યોત્કૃષ્ઠસ્થિતિરેવાજઘન્યોત્કૃષ્ઠઃ સ્થિતિશબ્દલોપાત્, 'પડિવજ્જંતે ય પડિવણ્ણો'ત્તિ, સ હિ ચતુર્ણામપિ પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતિ, પ્રતિપન્નશ્રાસ્ત્યેવ, જઘન્યાયુષ્કસ્થિતિસ્તુ ન પ્રતિપદ્યતે, ન પૂર્વપ્રતિપન્નઃ, ક્ષુલ્લકભવગત ઇતિ, શેષકર્મરાશિજઘન્યસ્થિતિસ્તુ દેશવિરતિરહિતસ્ય સામાયિકત્રયસ્ય પૂર્વપ્રતિપન્નઃ સ્યાદ, 5 દર્શનસમકાતિક્રાન્તઃ ક્ષપકઃ અન્તકૃત્ કેવલી, તસ્ય તસ્યામવસ્થાયાં દેશવિરતિપરિણામાભાવાત્, જઘન્યસ્થિતિકર્મબન્ધકત્વાચ્ચ જઘન્યસ્થિત્વં તસ્ય ન તૂપાત્તકર્મપ્રવાહાપેક્ષયેતિ, આહ ચ ભાષ્યકારઃ-

“જઘ્ણ જહ્ણણાઝવિર્ઙ્ગ પડિવજ્જંઙ્ગ ણેવ પુવ્વપડિવણ્ણો ।

સેસે પુવ્વપવણ્ણો દેસવિરતિવજ્જિંઙ્ગ હોજ્જ ॥૧૧॥”

ત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૭॥ દ્વારં ॥

10 “પડિવજ્જંતે ય” અહીં રહેલ “ચ” શબ્દ અહીંને બદલે “પડિવણ્ણો” શબ્દ પછી જોડવાનો છે. જે ટીકામાં જોડી દીધો છે.) આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ઠસ્થિતિવાળો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોઈ શકે છે. મુળગાથામાં “અજઘન્યોત્કૃષ્ઠ” શબ્દમાં “સ્થિતિ” શબ્દનો લોપ થયેલ છે. તેથી અહીં અજઘન્યોત્કૃષ્ઠસ્થિતિવાળો જીવ પ્રદર્શ કરવાનો છે (અર્થાત્ મધ્યમસ્થિતિવાળો જીવઃ) તે ચારે સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે.

15 જઘન્યાયુષ્કવાળો અર્થાત્ ક્ષુલ્લકભવ પામેલો જીવ પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોતો નથી. શેષ કર્મોની જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ દેશવિરતિરહિત ત્રણ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન વિવક્ષિતકાળે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તે આ રીતે → દર્શનસમકનો ક્ષય કરનાર એવો ક્ષપક અન્તકૃત્ કેવલી જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ છે અને તેને તે અવસ્થામાં (શ્રેણિમાં) દેશવિરતિના પરિણામ હોતા નથી. તેથી દેશવિરતિરહિત ત્રણ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન છે. વળી અહીં જે જઘન્યસ્થિતિ કહી છે, 20 તે જઘન્યસ્થિતિનો બંધ કરનાર જીવની અપેક્ષાએ જાણવી, પરંતુ પૂર્વ બંધાયેલા કર્મોની સત્તાની અપેક્ષાએ જઘન્યસ્થિતિ લેવાની નથી.

(કહેવાનો આશય એ છે કે જીઘન્ય કર્મસ્થિતિવાળો જીવ સત્તાગત કર્મસ્થિતિ જેની ઓછી હોય તે લેવો કે નવા કર્મોની જઘન્યસ્થિતિને બાંધનારો હોય તે લેવો ? તેનો જવાબ આપે છે કે -દર્શનસમકનો ક્ષય કરનાર એવો ક્ષપકશ્રેણીમાં રહેલ જીવ જો કે પોતાના શુભ અધ્યવસાયથી 25 સત્તામાં રહેલ કર્મસ્થિતિને ઓછી કરે છે છતાં પણ તે સમયે તે જીવને નવા બંધાતા કર્મોની સ્થિતિની અપેક્ષાએ સત્તાગત કર્મસ્થિતિ મોટી હોય છે. તેથી બંધસ્થિતિની અપેક્ષાએ જ જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ લેવો.) આ જ વાત ભાષ્યકારે જણાવી છે -“આયુષ્યની જઘન્યસ્થિતિમાં વર્તતો જીવ પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોતો નથી. શેષકર્મોની જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ દેશવિરતિરહિત શેષ ત્રણ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે.” (વિ.આ.ભા. ૨૭૨૫) ॥૮૧૭॥

30 ૪૭. ન જઘન્યાયુઃસ્થિતૌ પ્રતિપદ્યતે નૈવ પૂર્વપ્રતિપન્નઃ । ણેષે પૂર્વપ્રતિપન્નો દેશવિરતિર્વજ્જિંઙ્ગ ભવેત્ ॥૧॥

સામ્પ્રતં વેદસંજ્ઞાકષાયદ્વારત્રયં વ્યાચિચ્છ્યાસુગ્રહ-

ચઝરોઽવિ તિવિહવેદે ચઝસુવિ સળ્ણાસુ હોઙ પઙિવત્તી ।

હેઙ્ગા જહા કસાણસુ વળ્ણિણયં તહ ય ઇહયંપિ ॥૮૧૮॥

વ્યાખ્યા : 'ચત્વાર્યપિ' સામાયિકાનિ 'ત્રિવિધવેદે' સ્ત્રીપુંનપુંસકલક્ષણે ઉભયથાઽપિ, સન્તીતિ વાક્યશેષઃ, ઇયં ભાવના-ચત્વાર્યપિ સામાયિકાન્યધિકૃત્ય ત્રિવિધવેદે વિવક્ષિતે કાલે પ્રતિપદ્યમાનકઃ 5
સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્રસ્ત્વસ્યેવ, અવેદસ્તુ દેશવિરતિરહિતાનાં ત્રયાણાં પૂર્વપ્રતિપત્રઃ સ્યાત્, ક્ષીણવેદઃ
ક્ષપકો, ન તુ પ્રતિપદ્યમાનકઃ । દ્વારં । તથા ચતસૃષ્વપિ સંજ્ઞાસુ-આહારભયમૈથુનપરિગ્રહસ્વપાસુ
ચતુર્વિધસ્યાપિ સામાયિકસ્ય ભવતિ 'પ્રતિપત્તિઃ' પ્રતિપદ્યમાનકો ભવતિ, ન ન ભવતિ, ઇતરસ્ત્વસ્યેવ
। દ્વારમ્ । અથો યથા 'પદમિહ્લુગાણ ઉદયે' इत्यादिना कषायेषु वर्णितम्, इहापि तथैव वर्णितव्यं,
સમુદાયાર્થસ્ત્વયમ્-સકષાયી ચતુર્ણામપ્યુભયથાઽપિ ભવતિ, અકષાયી તુ છદ્વસ્થવીતરાગસ્ત્રયાણાં 10
પૂર્વપ્રતિપત્રો ભવતિ, ન તુ પ્રતિપદ્યમાનકઃ । દ્વારમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૮॥

ગતં દ્વારત્રયં, સામ્પ્રતમાયુર્જ્ઞાનદ્વારદ્વયાભિધિત્સયાઽઽહ-

અવતરણિકા : હવે વેદ, સંજ્ઞા અને કષાય આ ત્રણ દ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઇચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ત્રણે પ્રકારનાં વેદમાં અને ચારે પ્રકારની સંજ્ઞાઓમાં ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ છે. 15
પૂર્વે કષાયમાં જેમ વર્ણન કર્યું તેમ અહીં પણ જાણી લેવું.

ટીકાર્થ : ચારે સામાયિકો સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસકરૂપ ત્રણે વેદમાં ઉભયથી હોય છે. અહીં આશય એ છે કે - ત્રણે પ્રકારના વેદમાં વિવક્ષિતકાળે ચારે સામાયિકોને પ્રાપ્ત કરનારા સંભવે છે, પૂર્વપ્રતિપત્ર તો હોય જ છે. અવેદી દેશવિરતિરહિત શેષ ત્રણના પૂર્વપ્રતિપત્ર વિવક્ષિતકાળે હોઈ શકે છે અને તે ક્ષીણવેદી એવો ક્ષપક જાણવો. (અર્થાત્ ક્ષીણવેદવાળો ક્ષપક હોય તો એટલે 20 કે ક્ષપકશ્રેણીમાં વર્તતો હોય ત્યારે અને વેદનો ઉદય વિચ્છેદ થયો હોય ત્યારે દેશવિરતિરહિત ત્રણ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય છે. પરંતુ કેવલજ્ઞાન થયા પછી અવેદી એવો તે શ્રુતસિવાય બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય છે.) પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. અહીં વેદદ્વાર પૂર્ણ થયું.

તથા આહાર-ભય-મૈથુન-પરિગ્રહરૂપ ચારે સંજ્ઞામાં ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. પરંતુ પ્રતિપદ્યમાનક ન હોય એવું નથી. પૂર્વપ્રતિપત્ર તો હોય જ છે. અહીં સંજ્ઞાદ્વાર પૂર્ણ 25 થયું. પૂર્વે "પ્રથમાનાં ઉદયે..." (૧૦૮-૮-૧૦) ગાથાઓવડે કષાયમાં જે રીતે વર્ણન કર્યું છે. તે રીતે અહીં પણ જાણી લેવું. સમુદાય (સંક્ષેપ) અર્થ આ પ્રમાણે છે- સકષાયી જીવ ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક અને પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય છે. છદ્વસ્થવીતરાગ (૧૧માં ગુણ.) એવો અકષાયી જીવ દેશવિરતિરહિત ત્રણનો પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય છે, પ્રતિપદ્યમાનક હોતો નથી. કષાયદ્વાર પૂર્ણ થયું. ॥૮૧૮॥

30

અવતરણિકા : હવે આયુ અને જ્ઞાન આ બે દ્વારને કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨

સંખિજ્ઞાઠ્ઠ ચડો ભયણા સમ્મસુયડસંખવાસીર્ણ ।

ઓહેણ વિભાગેણ ય નાળી પઢિવજ્જઈ ચડો ॥૮૧૧॥

- વ્યાખ્યા : સહુચેયાયુર્નર : 'ચત્વારિ' પ્રતિપદ્યતે, પ્રતિપત્રસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ વાક્યશેષઃ, 'ભયણા સમ્મસુયડસંખવાસીર્ણ'તિ ભજના-વિકલ્પના સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકધોરસહુચેયવર્ષાયુષામ્, ઇયં
5 ભાવના-વિવક્ષિતકાલેડસહુચેયવર્ષાયુષાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતયોઃ પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્રસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ । દ્વારમ્ । 'ઓહેણ વિભાગેણ ય નાળી પઢિવજ્જઈ ચડો'તિ ઓધેન-સામાન્યેન જ્ઞાની પ્રતિપદ્યતે ચત્વાર્યપિ નયમતેન, પૂર્વપ્રતિપત્રસ્ત્વસ્ત્યેવ, વિભાગેન ચાભિનિબોધિક-શ્રુતજ્ઞાની યુગપદાદ્યસામાયિકદ્વયપ્રતિપત્તા સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્રસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ, ઉપરિતન-સામાયિકદ્વયસ્યાપિ પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતિ, ઇતસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ, અવધિજ્ઞાની સમ્યક્ત્વશ્રુત-
10 સામાયિકધોઃ પૂર્વપ્રતિપત્ર એવ ન પ્રતિપદ્યમાનકઃ, દેશવિરતિસામાયિકં તુ ન પ્રતિપદ્યતે, ગુણપૂર્વકત્વાત્

ગાથાર્થ : સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળાને ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ છે. અસંખ્યવર્ષવાળાઓને સમ્યક્ત્વ-શ્રુતમાં ભજના જાણવી. સામાન્યથી જ્ઞાની ચારે સામાયિકને પામે છે. વિશેષથી (જુદા-જુદા વિકલ્પો જાણવા.)

- ટીકાર્થ : સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળા મનુષ્ય ચારે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા સંભવે છે. (અહીં
15 ચારે સામાયિકોની પ્રાપ્તિની વિચારણા હોવાથી સંખ્યાત આયુવાળા માત્ર મનુષ્યો જ ગ્રહણ કર્યા છે, તિર્યચાદિ નહીં.) પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય જ છે. અસંખ્યવર્ષવાળાઓને સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકમાં ભજના જાણવી, અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે અસંખ્યવર્ષાયુવાળાઓ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકના પ્રાપ્ત કરનારા સંભવી શકે છે. પૂર્વપ્રતિપત્ર તો હોય જ છે. નિશ્ચયનયના મતે સામાન્યથી (મતિ વગેરેનો વિભાગ પાડ્યા વિના) જ્ઞાની ચારે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનાર સંભવે છે. (કારણ કે વ્યવહારના
20 મતે અજ્ઞાની પ્રથમ બે અને જ્ઞાની છેલ્લા બે સામાયિક પ્રાપ્ત કરે.) પૂર્વપ્રતિપત્ર તો હોય જ છે. વિભાગથી મતિ-શ્રુતજ્ઞાની એકસાથે પ્રથમ બે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા સંભવે છે, પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય જ છે. તથા આ મતિ-શ્રુતજ્ઞાની છેલ્લા બે સામાયિકના પણ પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે, પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય જ છે.

- અવધિજ્ઞાની સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ર જ હોય છે, પ્રતિપદ્યમાનક હોતા
25 નથી. (વિભંગજ્ઞાનીદેવ સમકિત પામે તો નિશ્ચયનયથી અવધિજ્ઞાનીને બેની પ્રાપ્તિ થઈ ગણાય. એટલે આ વ્યવહારનયનો મત જાણવો.) દેશવિરતિસામાયિકની પ્રાપ્તિ ગુણપૂર્વક જ થતી હોવાથી દેશવિરતિને પ્રાપ્ત કરતો નથી. (આશય એ છે કે અવધિજ્ઞાની તરીકે દેવ-નારક-સાધુ અને શ્રાવક આ ચાર જીવો હોય છે. તેમાં પ્રથમ ત્રણ દેશવિરતિ સ્વીકારતા નથી એ સ્પષ્ટ જ છે. તથા શ્રાવક પણ અવધિજ્ઞાન પામ્યા પછી દેશવિરતિ ન પામે કારણ કે અવધિજ્ઞાન દેશવિરતિ વગેરે
30 ગુણોની પ્રાપ્તિ પછી જ પ્રાપ્ત થાય છે.) પૂર્વપ્રતિપત્ર હોઈ શકે, સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરનાર સંભવે

તદવાસેઃ, સ્યાત્ પુનઃ પૂર્વપ્રતિપત્નઃ, સર્વવિરતિસામાયિકં તુ પ્રતિપદ્યતે, પૂર્વપ્રતિપત્નોઽપિ ભવતિ, મનઃપર્યાયજ્ઞાની દેશવિરતિરહિતસ્ય ત્રયસ્ય પૂર્વપ્રતિપત્ન એવ, ન પ્રતિપદ્યમાનકઃ, યુગપદ્વા સહ તેન ચારિત્રં પ્રતિપદ્યતે તીર્થકૃદ્, ઉત્તં ચ-"પૃથિવ્યમિ ચરિત્તે ચઽણાણી જાવ છઝમત્થો"ત્તિ, ભવસ્થઃ કેવલી પૂર્વપ્રતિપત્નઃ સમ્યક્ત્વચારિત્રયોઃ ન તુ પ્રતિપદ્યમાનક ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૧॥ ગતં દ્વારદ્વયં, સામ્પ્રતં યોગોપયોગશરીરદ્વારાભિધિત્સયાઽઽહ-

5

ચઝોઽવિ તિવિહજોગે ઉવઓગદુર્ગમિ ચઝર પઢિવજ્જે ।

ઓરાલિએ ચઝકં સમ્મસુય વિઝવ્વિએ ભયણા ॥૮૨૦॥

વ્યાખ્યા : 'ચત્વાર્થપિ' સામાયિકાનિ સામાન્યતઃ 'ત્રિવિધયોગે' મનોવાક્કાયલક્ષણે સતિ પ્રતિપત્તિમાશ્રિત્ય વિવક્ષિતકાલે સમ્ભવન્તિ, (ગ્રન્થાગ્રમ્ ૮૫૦૦) પ્રાક્પ્રતિપત્નતાં ત્વધિકૃત્ય વિદ્યન્ત એવ, વિશેષતસ્ત્વૌદારિકકાયયોગવતિ યોગત્રયે ચત્વાર્યુભયથાઽપિ, વૈક્રિયકાયયોગવતિ તુ સમ્યક્ત્વશ્રુતે ઉભયથાઽપિ, આહારકકાયયોગવતિ તુ દેશવિરતિરહિતાનિ ત્રીણિ સમ્ભવન્તિ, 10

છે. (કારણ કે અવધિજ્ઞાન પછી સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત થવામાં કોઈ બાધ નથી.) અને સર્વવિરતિનો પૂર્વપ્રતિપત્ન પણ હોય છે.

મનઃપર્યવજ્ઞાની દેશવિરતિરહિત શેષ ત્રણના પૂર્વપ્રતિપત્ન જ હોય છે, પણ પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. અથવા "ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતાં (તીર્થકર) ચારજ્ઞાનના પછી બને છે અને તેમાં છબસ્થકાળ સુધી ચતુર્જ્ઞાની રહે છે" આ વચનથી તીર્થકરો એકસાથે એટલે કે મનઃપર્યવજ્ઞાન સાથે ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. (અર્થાત્ તીર્થકરોની અપેક્ષાએ નિશ્ચયનયથી મનઃપર્યવજ્ઞાની સર્વવિરતિના પ્રતિપદ્યમાનક પણ ઘટી શકે છે.) ભવસ્થ કેવલી સમ્યક્ત્વ-ચારિત્રના પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય છે પણ પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. બંને દ્વાર પૂર્ણ થયા. ॥૮૧૮॥ 15

અવતરણિકા : હવે યોગ-ઉપયોગ અને શરીર આ ત્રણ દ્વારને કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨ 20

ગાથાર્થ : ત્રણ પ્રકારના યોગમાં અને બે પ્રકારના ઉપયોગમાં ચારે સામાયિકની પ્રતિપત્તિ થાય છે. ઔદારિક શરીરને વિશે ચારની પ્રાપ્તિ અને વૈક્રિય શરીરને વિશે સમ્યક્ત્વ-શ્રુતની ભજના જાણવી.

ટીકાર્થ : ચારે સામાયિકો સામાન્યથી મન-વચન-કાયરૂપ ત્રણે યોગમાં પ્રાપ્તિને આશ્રયી વિવક્ષિત કાળે સંભવે છે. (અર્થાત્ ત્રણે યોગમાં ચારે સામાયિકોની પ્રાપ્તિ સંભવે છે.) પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય જ છે. વિશેષથી ઔદારિકકાયયોગવાળા યોગત્રયમાં ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય જ છે અને પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. વૈક્રિયકાયયોગવાળા ત્રણયોગમાં (અર્થાત્ વૈક્રિયશરીરસંબંધી મન-વચન-કાયયોગમાં) સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય જ છે અને પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. (દેશ-સર્વવિરતિના પૂર્વપ્રતિપત્ન સંભવે છે.) આહારકકાયયોગવાળા ત્રણ યોગમાં દેશવિરતિ વિના ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્નો (વિવક્ષિતકાળે) હોય જ છે. તેજસકાર્મણસંબંધી માત્ર 25

૪૮. પ્રતિપત્ને ચારિત્રે ચતુર્જ્ઞાની યાવચ્છદ્યસ્થઃ ।

30

તૈજસકાર્મણકાયયોગ એવ કેવલે અપાન્તરાલગતાવાદ્યં સામાયિકદ્વયં પ્રાકૃપ્રતિપન્નતામધિકૃત્ય સ્યાત્, મનોયોગે કેવલે ન કિંચિત્, તસ્યૈવાભવાદ્, એવં વાગ્યોગેઽપિ, કાયવાગ્યોગદ્વયે તુ સ્યાદ્ દ્વયમાદ્યં પ્રાકૃપ્રતિપન્નતામધિકૃત્ય, સમ્યક્ત્વાત્ પ્રતિપતતો વિકલેન્દ્રિયોપપાતિષુ ઘણ્ટાલાલાન્યાયેનેતિ વિસ્તરેણાલમ્ । દ્વાર્મ્ । 'ઉવઓગદુર્ગમિ ચરો પઢિવજ્જે'ત્તિ ઉપયોગદ્વયે-સાકારાનાકારભેદે ચત્વારિ પ્રતિપદ્યતે, પ્રાકૃપ્રતિપન્નસ્તુ વિદ્યત એવ, અત્રાહ- 'સઘ્વાઓ લઢ્ઢીઓ સાગારોવઓગોવઉત્તસ્સ ભવન્તી' ત્યાગમાદનાકારોપયોગે સામાયિકલઘ્વિવિરોધઃ, ઉચ્યતે, પ્રવર્ધમાનપરિણામજીવવિષયત્વાત્ તસ્યાગમસ્ય, અવસ્થિતૌપશમિકપરિણામાપેક્ષ્યા ચાનાકારોપયોગે સામાયિકલઘ્વિપ્રતિપાદનાદવિરોધ કાયયોગમાં અપાન્તરગતિમાં પ્રથમ બે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે. (અર્થાત્ ક્યારેક હોય, ક્યારેક ન હોય.)

- 10 માત્ર મનોયોગ કે માત્ર વચનયોગમાં કોઈ સામાયિક નથી કારણ કે એકલો મનોયોગ કે એકલો વચનયોગ સંભવતો જ નથી. કાયયોગ અને વચનયોગ આ બે યોગવાળો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે. (તે આ રીતે) ઔપશમિક સમ્યક્ત્વવાળો જીવ મૃત્યુ પામવા દ્વારા સમ્યક્ત્વથી પડીને જ્યારે વિકલેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે જન્મકાળે તે જીવને ઘંટાલાલાન્યાયે સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વ હોવાથી કાયયોગ-વચનયોગવાળો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન ઘટે છે. (અહીં ઘંટાલાલાન્યાય એટલે ઘંટની મધ્યમાં રહેલ દંડનું (લોલકનું) બંને બાજુ જવું. આ ન્યાયથી અહીં પૂર્વભવનું સમ્યક્ત્વ પૂર્વભવમાં પણ હોય અને પછીના ભવમાં પણ આવે છે.) વધુ વિસ્તારથી સર્વું.

સાકાર-અનાકારરૂપ બંને ઉપયોગમાં ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ સંભવે છે. પૂર્વપ્રતિપન્ન તો વિદ્યમાન હોય જ છે.

- 20 શંકા : “સાકાર ઉપયોગમાં ઉપયુક્ત વ્યક્તિને જ બધી લઘ્વિઓ પ્રાપ્ત થાય છે” આવું વચન છે. તેથી તમે જે અહીં અનાકાર ઉપયોગમાં પણ સામાયિકલઘ્વિની પ્રાપ્તિ કહો છો તેનો વિરોધ આવશે.

- સમાધાન : તમે જે આગમવચન બતાવ્યું તે વધતા પરિણામવાળા જીવને આશ્રયી છે. જ્યારે અવસ્થિત ઔપશમિક પરિણામની અપેક્ષાએ અનાકાર ઉપયોગમાં પણ સામાયિકલઘ્વિનું પ્રતિપાદન કરેલ હોવાથી કોઈ વિરોધ નથી. (આશય એ છે કે, “સાકાર ઉપયોગમાં જીવને સર્વ લઘ્વિઓ પ્રાપ્ત થાય છે” આ જેમ એક આગમવચન છે તેમ “સાકાર-અનાકારરૂપ ઉપયોગદ્વયમાં સામાયિકની પ્રાપ્તિ થાય છે” એ પણ આગમવચન જ છે. તેથી પરસ્પર વિરોધી એવા આ બંને વચનો કઈ અપેક્ષાએ કહ્યા છે તે જાણવું જરૂરી છે. તેથી તે અપેક્ષાઓ આ પ્રમાણે જાણવી કે —“સમ્યક્ત્વને પામીને પુનઃ મિથ્યાત્વે ગયેલા, અને ફરી કો'ક શુભનિમિત્તથી વધતા શુભઅધ્યવસાયવાળા જીવોને જે સમ્યક્ત્વ-ચારિત્રાદિ લઘ્વિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. તે લઘ્વિઓ સાકારોપયોગવાળાને જાણવી. જ્યારે પ્રથમવખત સમ્યક્ત્વના લાભકાળે અંતરકરણ કરવાવડે અંતરમાં પ્રવેશેલા અને માટે જ અવસ્થિત અધ્યવસાયવાળા જીવને જે સમ્યક્ત્વાદિ લઘ્વિઓ પ્રાપ્ત થાય છે તે લઘ્વિઓ અનાકાર ઉપયોગમાં

ઇતિ, આહ ચ ભાષ્યકાર:-

“ઋસરદેસં દઙ્ગેલ્યં ચ વિજ્ઞાઙ વળદવો પપ્પ ।

ઙ્ગ મિચ્છસસ અણુદા ઉવસમસમં લહ્હ જીવો ॥૧૧”

અવસ્થિતપરિણામતા ચાસ્ય-

“જં મિચ્છસસાણુદઓ ણ હાયે તેણ તસસ પરિણામો ।

5

જં પુણ સયમુવસંતં ણ વઙ્ગેવઙ્ગિતો તેણં ॥૨૧” દારં ।”

‘ઓગ્તિણ ચઙ્ગં સમ્પસુત વિઙ્ગિવે ભયણ’તિ ઔદારિકે શરીરે સામાયિકચતુષ્ક-
મુખયથાડપ્યસ્તિ સમ્યક્ત્વશ્રુતયોર્વૈક્રિયશરીરે ભજના-વિકલ્પના કાર્યા, એતદુક્તં ભવતિ-
સમ્યક્ત્વશ્રુતયોર્વૈક્રિયશરીરી પ્રતિપદ્યમાનકઃ પૂર્વપ્રતિપન્નશ્રાસ્તિ, ઉપરિતનસામાયિકદ્વયસ્ય તુ
પ્રાક્પ્રતિપન્ન એવ, વિકુર્વિતવૈક્રિયશરીરશ્રાવકાદિઃ શ્રમણો વા, ન પ્રતિપદ્યમાનકઃ, પ્રમત્તત્વાત્, 10
શેષશરીરવિચારો યોગદ્વારાનુસારતોઽનુસરણીય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૦॥

પણ પ્રાપ્ત થાય છે. એમાં કોઈ દોષ નથી. ઇતિ ટીપ્પણિકારઃ)

ભાષ્યકારે પણ કહ્યું છે—“જેમ દાવાનલ બળેલા ઉપરદેશને પામીને બૂઝાઈ જાય છે. એ
જ પ્રમાણે (ઉપરભૂમિરૂપ અંતરમાં પ્રવેશતા) મિથ્યાત્વનો અનુદય થતાં જીવ ઉપશમ-સમ્યક્ત્વને
પામે છે ॥૧॥ (વિ.આ.ભા. ૨૭૩૪)” અને આ જીવનો પરિણામ અવસ્થિત છે “કારણ કે 15
મિથ્યાત્વના અનુદયથી તેના પરિણામની હાનિ થતી નથી. તથા (અંતરમાં પ્રવેશેલા તે જીવનું)
સત્તાગત મોહનીય કર્મ ઉપશાન્ત થયેલું હોવાથી તેના પરિણામની વૃદ્ધિ પણ થતી નથી તેથી તેના
પરિણામ અવસ્થિત હોય છે (ભાવાર્થ એ છે કે— મિથ્યાત્વનો ઉદય ન હોવાથી તેના પરિણામ
ઘટતા નથી. તથા અનિવૃત્તિકરણમાં મોહનીયકર્મનો ઉપશમ કરવા માટે દરેક ક્ષણે જીવનો પરિણામ
વૃદ્ધિ પામે છે. પરંતુ અંતરમાં પ્રવેશેલા જીવને સત્તાગત મોહનીયકર્મ ઉપશમેલું જ હોવાથી 20
પરિણામની વૃદ્ધિ પણ થતી નથી. વિ.આ.ભા. ૨૭૩૬) ॥૨॥”

ઔદારિક શરીરમાં ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક અને પ્રતિપન્ન હોય છે. (પ્રતિપન્નનો
નિયમ, પ્રતિપદ્યમાનકની ભજના.) વૈક્રિયશરીરમાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતની ભજના જાણવી, અર્થાત્
સમ્યક્ત્વ-શ્રુત સામાયિકનો વૈક્રિયશરીરી પ્રતિપદ્યમાનક (સંભવે છે) અને પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ
છે. તથા છેલ્લા બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન જ હોય છે અને તે વૈક્રિયશરીરની વિકુર્વણ કરનાર 25
એવા ચારણશ્રાવક વગેરે અથવા સાધુઓ હોય છે, પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી, કારણ કે વૈક્રિય
શરીરની રચના કરવી એ પ્રમાદાવસ્થા છે. (પ્રમાદાવસ્થામાં છેલ્લા બે સામાયિક પ્રાપ્ત થાય નહીં.)
શેષ શરીરની વિચારણા પૂર્વે કહેવાયેલા યોગદ્વારના અનુસારે જાણવી. ત્રણ દ્વાર પૂર્ણ થયા. ॥૮૨૦॥

૪૧. ઋસરદેશં દગ્ધં ચ વિધ્યાતિ વનદવઃ પ્રાપ્ય । ઇતિ મિથ્યાત્વસ્યાનુદયે ઔપશમિકસમ્યક્ત્વં
લભતે જીવઃ ॥૧॥ ૫૦. યન્મિથ્યાત્વસ્યાનુદયો ન હીયતે તેન તસ્ય પરિણામઃ । યત્પુનઃ સદુપશાન્તં ન 30
વર્ધતે અવસ્થિતસ્તેન ॥૧॥ ★ અત્ર ચારણશબ્દેન ગગનગામિનીવિદ્યાવાન્ ગ્રાહ્યઃ, ન તુ પારિભાષિકચારણ-
લબ્ધિમાનિતિ સમ્ભાયતે ।

દ્વારત્રયં ગતં, સામ્પ્રતં સંસ્થાનાદિદ્વારત્રયાવયવાર્થપ્રતિપાદનાયાહ-

સવ્વેસુવિ સંઠાણેસુ લહૃદ્ એમેવ સવ્વસંઘયણે ।

ઉક્કોસજહણ્ણં વજ્જિઝુણ માણં લહે મણુઓ ॥૮૨૧॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : સંસ્થિતિઃ સંસ્થાનમ્-આકારવિશેષલક્ષણં, તચ્ચ ષોઢા ભવતિ, ઉક્તં ચ-

5

‘સમચતુરસે ણગ્ગોહમંડલે સાદ્ વામણે ખુજ્જે ।

હુંડેઽવિ ય સંઠાણે જીવાણં છમ્મુણેયવ્વા ॥૧॥

તુલ્લં વિત્થિઢબહુલં ઉસેહબહું ચ મહ્હકુટ્ઠં ચ ।

હેઢિલકાયમહં સવ્વથાસંઠિયં હુંડં ॥૨॥’

ઇત્યાદિ, તત્ર સર્વેષ્વપિ સંસ્થાનેષુ ‘લભતે’ પ્રતિપદ્યતે ચત્વાર્યપિ સામાયિકાનિ,

- 10 પ્રાક્પ્રતિપત્તોઽપ્યસ્તીત્યધ્યાહારઃ, ‘એમેવ સવ્વસંઘયણે’તિ એવમેવ સર્વસંહનનવિષયો વિચારો વેદિતવ્યઃ. તાનિ ચ ષટ્ સંહનનાનિ ભવન્તીતિ, ઉક્તં ચ-

‘વજ્જરિસમ્ભનારાયં પદમં વિતિયં ચ રિસમ્ભનારાયં ।

નારાય અદ્ધનારાયં કીલિયા તહય છેવહું ॥૧॥

અવતરણિકા : હવે સંસ્થાનાદિ ત્રણ દ્વારના અવયવાર્થનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે

15

આથાર્થ : સર્વ સંસ્થાન અને સર્વ સંઘયણમાં (ચારે સામાયિક) પ્રાપ્ત કરે છે. ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય માનને છોડી મનુષ્ય (ચારે સામાયિકને) પ્રાપ્ત કરે છે.

ટીકાર્થ : સંસ્થાન એટલે સંસ્થિતિ અર્થાત્ વિશેષપ્રકારની આકાર અને તે આકાર છ પ્રકારે છે. કહ્યું છે - સમચતુરસ્ર, ત્ર્યગ્રોધમંડલ, સાદિ, વામન, કુબ્જ અને હુંડક આ છ પ્રકારે જીવોને સંસ્થાન જાણવા યોગ્ય છે. ॥૧॥ બધા અવયવો પ્રમાણયુક્ત હોય તે તુલ્ય, નાભિથી ઉપરના

20

અંગો પ્રમાણયુક્ત હોય તે વિસ્તારબહુલ, નાભિથી નીચેના અંગો પ્રમાણયુક્ત હોય તે ઉત્સેધબહુલ. જેમાં હૃદય, પેટ, પીઠરૂપ કોષ્ટ હીનાધિક પ્રમાણવાળા હોય તે મડલકોષ્ટ, હાથ-પગાદિ નીચેની કાયા જેમાં હીનાધિકપ્રમાણવાળી હોય તે અધસ્તનકાયમડલ, બધા જ અવયવો અપ્રમાણયુક્ત હોય તે હુંડક સંસ્થાન ॥૨॥ તેમાં બધા જ સંસ્થાનોમાં ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ સંભવે છે. તથા પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોય છે જ.

25

આ જ પ્રમાણે સર્વ સંઘયણમાં પણ વિચારી લેવું. તે સંઘયણો છ પ્રકારના છે - કહ્યું છે - “વજ્જઋષભનારાય એ પ્રથમ સંઘયણ છે. બીજું ઋષભનારાય, ત્રીજું નારાય, ચોથું અર્ધનારાય, પાંચમું કીલિકા અને છઠ્ઠું છેવડું સંઘયણ ॥૧॥” ઋષભ એટલે પટ્ટો, અને વજ્જ એટલે

૫૧. સમચતુરસ્રં ત્ર્યગ્રોધમણ્ડલં સાદિ વામનં કુબ્જમ્ । હુંડમપિ ચ સંસ્થાનાનિ જીવાનાં ષડ્ જ્ઞાતવ્યાનિ ॥૧॥ તુલ્યં વિસ્તારબહુલમુત્સેધબહુલં ચ મહમકોષ્ઠં ચ । અધસ્તનકાયમહમં સર્વત્રાસંસ્થિતં

30

હુંડમ્ ॥૨॥ ૫૨. વજ્જર્ષભનારાયં પ્રથમં દ્વિતીયં ચ ઋષભનારાયમ્ । નારાયમર્ધનારાયં કીલિકા તથૈવ સેવાર્તમ્ ॥૧॥

રિસંભો ડ હોડ પડ્ઢો વજ્જં પુળ કીલિયા મુણેયવ્વા ।

ડમ્મઓમકકડ્ઢંધં ણારાયં તં વિયાણાહિ ॥૨॥”

ઇહ ચેત્થમ્ભૂતાસ્થિસઙ્ગયોપમિતઃ શક્તિવિશેષઃ સંહનનમુચ્યતે ન ત્વસ્થિસઙ્ગય એવ, દેવાનામસ્થિરહિતાનામપિ પ્રથમસંહનનયુક્તત્વાત્ । ‘અક્રોસજહણં વજ્જિરુણ માણં લભે મણુએ’તિ ઉત્કૃષ્ટં જઘન્યં ચ વર્જયિત્વા માનં-શરીરપ્રમાણં લભતે-પ્રતિપદ્યતે મનુજઃ પ્રકરણાદનુવર્તમાનં ચતુર્વિધમપિ સામાયિકં, પ્રાક્ પ્રતિપન્નોડપિ વિદ્યત ઇતિ ગાથાર્દ્ધદયમ્, અન્યથા નારકાદયોડપિ સામાન્યેન સામાયિકદ્વયં ત્રીણિ વા લભન્ત એવેતિ, ઉક્તં ચ-“કિં” જહણ્ણોગાહણગા પડિવજ્જંતિ અક્રોસોગાહણગા અજહણ્ણુક્રોસોગાહણગ તિ પુચ્છ ? , ગૌતમા ! ણેહ્યદેવા ણ જહણ્ણોગાહણગા કિંચિ પડિવજ્જંતિ,

કીલિકા જાણવી, તથા બંને બાજુ મર્કટબંધ જે હોય તેને નારાય જાણો. ॥૨॥ (અહીં વજ્રઋષભનારાય એટલે જેમાં બંને બાજુ મર્કટબંધ હોય તેની ઉપર પડેલો બાંધેલો હોય અને તેની ઉપર ખીલ્લી લગાવેલી હોય તે આકાર વજ્રઋષભનારાય કહેવાય. આ રીતે સર્વમાં જાણી લેવું.) અહીં આવા આકારે રહેલા હાડકાઓની ઉપમાવાળી એવી શક્તિવિશેષ સંઘયણ તરીકે કહેવાય છે. પરંતુ આ રીતે રહેલા હાડકાઓને સંઘયણ તરીકે જાણવાનું નથી, કારણ કે હાડકાવિનાના એવા પણ દેવો પ્રથમસંઘયણવાળા છે.

ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય શરીરપ્રમાણને છોડી (મધ્યમશરીરની ઊંચાઈવાળો) મનુષ્ય, પ્રકરણથી અનુસરતું (મૂળગાથામાં જણાવ્યું નથી કે મનુષ્ય શું પામે છે ? તેથી અહીં સામાયિકનું પ્રકરણ ચાલતું હોવાથી પ્રકરણથી અનુસરતું) ચાર પ્રકારનું સામાયિક પામે છે. (અર્થાત્ આવા મનુષ્યને ચારે પ્રકારના સામાયિકની પ્રાપ્તિનો સંભવ છે.) પૂર્વપ્રતિપન્ન વિદ્યમાન હોય જ છે. આ પ્રમાણે ગાથાના પાછલા અડધા ભાગનો ભાવાર્થ જાણવો.

અન્યથા જો અહીં પ્રકરણથી અનુસરતું ચારે પ્રકારનું સામાયિક લેવાનું ન હોય તો નારકાદિ પણ સામાન્યથી બે અથવા ત્રણ સામાયિક પ્રાપ્ત કરે જ છે. (તેથી શા માટે મૂળગાથામાં “મનુષ્ય પામે છે” એમ મનુષ્યનું જ ગ્રહણ કર્યું ? અર્થાત્ મનુષ્યનું ગ્રહણ કરવાની જરૂર નહોતી પણ સામાન્યથી સર્વજીવને આશ્રયીને વિધાન કર્યું હોત. પરંતુ મનુષ્યનું જ ગ્રહણ કર્યું હોવાથી ચાર પ્રકારના સામાયિકનું જ અહીં ગ્રહણ કરવાનું છે.)

કહ્યું છે-“હે પ્રભુ ! શું જઘન્યશરીરની ઊંચાઈવાળા જીવો સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે, કે ઉત્કૃષ્ટશરીરની ઊંચાઈવાળા જીવો કે મધ્યમશરીરની ઊંચાઈવાળા જીવો સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે?” હે ગૌતમ ! જઘન્યાવગાહનાવાળા એવા દેવ-નારકો એકપણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરતા

૫૩. ઋષભસ્તુ ભવતિ પડ્ઢો વજ્જં પુનઃ કીલિકા જ્ઞાતવ્વા । ડમ્મયતો મર્કટબંધો નારાચં તત્ત વિજ્ઞાનીહિ ॥૨॥

૫૪. કિં જઘન્યાવગાહના પ્રતિપદ્યન્તે ઉત્કૃષ્ટાવગાહનકા અજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહના ઇતિ પુચ્છ ? , ગૌતમ ! નૈરયિકદેવા ન જઘન્યાવગાહનાઃ કિંચિત્પ્રતિપદ્યન્તે,

પુવ્વપડિવળ્લગા પુણ સિયા સમ્મત્તસુતાણ, તે ચેવ અજહણ્ણુક્કોસોગાહણગા ડ્કોસોગાહણગા ય સમ્મત્તસુતે પડિવજ્જંતિ, ણો સેસેત્તિ । પુવ્વપડિવળ્લગા દોવિ દોણં ચેવ । તિરિણ્ણુ પુચ્છ ? ગોતમા ! ઇંદિયા તિસુવિ ઓગાહણાસુ ણ કિંચિ પડિવજ્જંતિ, ણાવિ પુવ્વપડિવળ્લગા । જહણ્ણુગોગાહણગા વિગલિંદિયા સમ્મત્તસુયાણં પુવ્વપડિવળ્લગા હવેજ્જા ણ પડિવજ્જમાણગા, અજહણ્ણુક્કોસોગાહણગા ડ્કોસોગાહણગા પુણ ણ પુવ્વપડિવળ્લગા ણાવિ પડિવજ્જમાણગા, સેસતિરિયા જહણ્ણુગોગાહણગા સમ્મત્તસુયાણ પુવ્વપડિવળ્લગા હોજ્જા ણો પડિવજ્જમાણગા, અજહણ્ણુક્કોસોગાહણગા પુણ તિણં દુહાવિ સંતિ, ડ્કોસોગાહણગા દોણં દુહાવિ મણ્ણુસુ પુચ્છ ? ગોતમા ! સંમુચ્છિમમણ્ણુસે પડુચ્ચ તિસુવિ ઓગાહણાસુ ચરણંપિ સામાઙ્ગિયાણં ણ પુવ્વપડિવળ્લગા નો પડિવજ્જમાણગા ।

નથી. પરંતુ સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત સંભવે છે. મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા તે જ નારક-દેવો સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પ્રતિપદમાનક સંભવે છે. પરંતુ શેષ સામાયિકના પ્રતિપદમાનક હોતા નથી. તથા આ બંને દેવ-નારકો સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે.

હે પ્રભુ ! તિર્યંચોમાં જઘન્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટમાંથી કઈ અવગાહનાવાળા જીવો સામાયિકને પામે છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણે અવગાહનાવાળા એકેન્દ્રિયજીવો કોઈ સામાયિક પામતા નથી કે પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોતા નથી. જઘન્યાવગાહનાવાળા વિકલેન્દ્રિયજીવો સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત (અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પૂર્વભવિક સાસ્વાદનની અપેક્ષાએ) સંભવે છે પરંતુ પ્રતિપદમાનક હોતા નથી. મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા વિકલેન્દ્રિયો પૂર્વપ્રતિપત્ત કે પ્રતિપદમાનક હોતા નથી. શેષ તિર્યંચોમાં (તિર્યંચ-પંચેન્દ્રિયમાં) જઘન્યાવગાહનાવાળા જીવો સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપત્ત (અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પૂર્વભવિક સાસ્વાદનની અપેક્ષાએ) હોય છે, પ્રતિપદમાનક હોતા નથી. મધ્યમાવગાહનાવાળા જીવો સર્વવિરતિરહિત ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત અને પ્રતિપદમાનક બંને હોય છે. ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા તિર્યંચપંચેન્દ્રિયો દેશ-સર્વવિરતિ સિવાય બે સામાયિકનાં બંને પ્રકારે હોય છે. (ઉત્કૃષ્ટાવગાહના યુગલિકમાં હોય છે, જ્યાં દેશ-સર્વવિરતિ નથી.) મનુષ્યમાં (પણ આ પ્રમાણે) પૃથ્થા કરવી, હે ગૌતમ ! સંમૂર્ચિમ-

૫૫. પૂર્વપ્રતિપત્તકા: પુન: સ્યુ: સમ્યક્ત્વશ્રુતયો:, ત ઇવાજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહના ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાશ્ચ સમ્યક્ત્વશ્રુતે પ્રતિપદ્યન્તે, ન શેષે ઇતિ । પૂર્વપ્રતિપત્તકા દ્વયેઽપિ દ્વયોરેવ । તિર્યંકુ પુચ્છ ? ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયાસ્તિસુષ્ણ્વવગાહનાસુ ન કિંચિત્ પ્રતિપદ્યન્તે, નાપિ પૂર્વપ્રતિપત્ત: । જઘન્યાવગાહના વિકલેન્દ્રિયા: સમ્યક્ત્વશ્રુતયો: પૂર્વપ્રતિપત્ત ભવેયુર્ન પ્રતિપદ્યમાના:, અજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહના ઉત્કૃષ્ટાવગાહના: પુનર્ન પૂર્વપ્રતિપત્ત નાપિ પ્રતિપદ્યમાના:, શેષતિર્યંકો જઘન્યાવગાહના: સમ્યક્ત્વશ્રુતયો: પૂર્વપ્રતિપત્ત ભવેયુર્ન પ્રતિપદ્યમાના:, અજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહના: પુનસ્ત્રયાણાં દ્વિઘાઽપિ સન્તિ, ઉત્કૃષ્ટાવગાહના દ્વયોર્દ્વિઘાઽપિ । મનુજેષુ પુચ્છ ? ગૌતમ ! સંમૂર્જનજમનુષ્યાન્ પ્રતીત્ય તિસુષ્ણ્વવગાહનાસુ ચતુર્ણામપિ સામાયિકાદીનાં ન પૂર્વપ્રતિપત્ત ન પ્રતિપદ્યમાના: ।

‘ગૃહ્યવક્ત્રિય જહણ્ણોગાહણમપૂસા સમ્પત્તસુયાણ પુવ્વપડિવણ્ણગા હોજ્જા ણો પડિવજ્જમાણગા, અજહણ્ણુકોસોગાહણગા પુણ ચણ્ણહવિ દુધાવિ સંતિ, ઉક્કોસોગાહણગા પુણ દુણ્ણં દુધાવી’ ત્યાદિ, અત્તં પ્રસજ્ઞેન ॥

ગતં દ્વારત્રયમ્, અધુના લેશ્યાદ્વારાવયવાર્થમભિધિત્સુરાહ—

સમ્પત્તસુયં સવ્વાસુ લહઈ સુદ્ધાસુ તીસુ ય ચરિત્તં ।

5

પુવ્વપડિવણ્ણગો પુણ અણ્ણયરીએ ઉ લેસાએ ॥૮૨૨॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વં ચ શ્રુતં चेति एकवद्भावस्तत् सम्यक्त्वश्रुतं ‘સર્વાસુ’ કૃષ્ણાદિલેશ્યાસુ ‘લભતે’ પ્રતિપદ્યતે, ‘શુદ્ધાસુ’ તેજોલેશ્યાદ્યાસુ તિસૃષ્ણેવ, ચશબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાત્, ‘ચારિત્રં’ વિરતિલક્ષણં, લભત ઇતિ વર્તતે, एवं प्रतिपद्यमानकमधिकृत्य લેશ્યાદ્વારં નિરૂપિતમ્, અધુના પ્રાકપ્રતિપત્તમધિકૃત્યાઽઽહ—‘પુવ્વપડિવણ્ણગો પુણ અણ્ણયરીએ ઉ લેસાએ’ પૂર્વપ્રતિપત્તકઃ પુનરન્યતરસ્યાં 10 તુ લેશ્યાયાં—કૃષ્ણાદ્યભિધાનાયાં ભવતિ । આહ—મતિશ્રુતજ્ઞાનલાભચિન્તાયાં શુદ્ધાસુ તિસૃષ્ણુ

મનુષ્યોને આશ્રયી ત્રણે અવગાહનામાં ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત કે પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. જઘન્યાવગાહનાવાળા એવા ગર્ભજમનુષ્યો સમ્યક્ત્વ—શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે, પરંતુ પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી; મધ્યમ અવગાહનાવાળા મનુષ્યો ચારે સામાયિકના બંને પ્રકારે હોય છે. ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા મનુષ્યો સમ્યક્ત્વ શ્રુતના બંને પ્રકારે હોય છે. પ્રાસંગિક 15 વાતોથી સર્થ. (અર્થાત્ પ્રાસંગિક વાત અહીં પૂર્ણ થાય છે.) ॥૮૨૨॥

અવતરણિકા : ત્રણ દ્વારો કહ્યા. હવે લેશ્યાદ્વારના અવયવાર્થને કહેવાની ઈચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સર્વ લેશ્યાઓમાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતની પ્રાપ્તિ છે અને શુદ્ધ એવી (અંતિમ) ત્રણ લેશ્યામાં ચારિત્રની પ્રાપ્તિ છે. કૃષ્ણાદિ કોઈપણ લેશ્યામાં પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે. 20

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત આ બે શબ્દોનો દ્વન્દ્વ થવા છતાં એકવદ્ભાવથી એકવચન જાણવું. તે સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિક કૃષ્ણાદિ છએ લેશ્યાઓમાં પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે વિરતિરૂપ ચારિત્ર તેજોલેશ્યાદિ ત્રણ શુદ્ધ લેશ્યાઓમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે. “શુદ્ધાસુ તીસુ ય” અહીં “ચ” શબ્દ એવકાર અર્થવાળો હોવાથી શુદ્ધ ત્રણ લેશ્યાઓમાં “જ” એ પ્રમાણે અર્થ જાણવો. આ પ્રમાણે પ્રતિપદ્યમાનકને આશ્રયી લેશ્યાદ્વાર કહ્યું. હવે પૂર્વપ્રતિપત્તને આશ્રયી કહે છે—કૃષ્ણાદિ કોઈપણ 25 લેશ્યામાં પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે.

શંકા : મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન કઈ લેશ્યામાં પ્રાપ્ત થાય ? એની વિચારણા વખતે તમે “શુદ્ધ—ત્રણ લેશ્યામાં વર્તતો જીવ મતિ-શ્રુતને પામનારો હોય છે” એમ પૂર્વે કહ્યું હતું—અને

૫૬. ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકજઘન્યાવગાહનમનુષ્યાઃ સમ્યક્ત્વશ્રુતયોઃ પૂર્વપ્રતિપત્ત્ના ભવેયુર્ન પ્રતિપદ્યમાનાઃ, અજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહનાઃ પુનશ્ચતુર્ણામપિ દ્વિધાઽપિ સન્તિ, ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાઃ પુનર્દ્વયોદ્વિધાઽપિ । 30

પ્રતિપદ્યમાનક ઉક્તઃ કથમિદાનીં સર્વાસ્વભિધીયમાનઃ સમ્યક્ત્વશ્રુતપ્રતિપત્તા ન વિરુદ્ધ્યત ઇતિ ?,
ઉચ્યતે, તત્ર કૃષ્ણાદિદ્રવ્યસાચિવ્યજનિતાઽઽત્મપરિણામરૂપાં ભાવલેશ્યામાશ્રિત્યાસાવુક્તઃ, ઇહ

અત્યારે “છએ લેશ્યામાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતને પ્રાપ્તકરનારા હોય” એમ કહો છો— આ તો પરસ્પર
વિરોધી નહીં થાય ?

- 5 સભાધાન : પૂર્વે અમે જે કહ્યું હતું તે કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યોના સહાયથી ઉત્પન્ન થતાં આત્મપરિણામરૂપ
ભાવલેશ્યાને આશ્રયી પ્રતિપદ્યમાનક કહ્યો હતો. જ્યારે અહીં તો અવસ્થિત એવા કૃષ્ણાદિદ્રવ્યરૂપ
દ્રવ્યલેશ્યાને જ આશ્રયી કહ્યો છે. માટે કોઈ વિરોધ નથી. (અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો
કે — મનુષ્યોને ભાવલેશ્યા અને દ્રવ્યલેશ્યા બંને અંતર્મુહૂર્તે-અંતર્મુહૂર્તે બદલાયા કરે છે. તેથી
મનુષ્યોને દ્રવ્યથી અને ભાવથી જ્યારે વિશુદ્ધ લેશ્યાત્રિકનો ઉદય થાય ત્યારે જ સમ્યક્ત્વાદિની
10 પ્રાપ્તિ થાય છે. દેવ-નારકોને પણ ભાવથી વિશુદ્ધ લેશ્યાઓના ઉદયમાં જ સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત થાય
છે. છતાં દ્રવ્યથી છ લેશ્યાઓના ઉદયમાં સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ છે. આ છએ લેશ્યાઓ દેવ-નારકોને
અવસ્થિત હોય છે અર્થાત્ મૃત્યુ સુધી બદલાતી નથી. આ અવસ્થિત કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યલેશ્યાઓને આશ્રયી
અહીં પ્રતિપદ્યમાનક કહ્યો છે માટે કોઈ વિરોધ નથી. કોઈને અહીં પ્રશ્ન થાય કે — ભાવલેશ્યા
દ્રવ્યલેશ્યાની સહાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી સાતમીનારકના જીવોને જો સદા માટે કૃષ્ણાદિ
15 દ્રવ્યલેશ્યા અવસ્થિત હોય, બદલાતી ન હોય તો આ કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યલેશ્યાથી વિશુદ્ધલેશ્યા કેવી રીતે
ઉત્પન્ન થાય ? કે જેનાથી સાતમી નારકના જીવોને પણ સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે ?

- તેનો જવાબ છે કે નારકાદિ જીવો નદીઘોલપાષાણન્યાયથી કોઈક શુભોદય થતાં કૃષ્ણાદિ
દ્રવ્યલેશ્યાનો ઉદય હોવા છતાં શુક્લાદિ અન્યતર વિશુદ્ધલેશ્યાના દ્રવ્યોને ખેંચે છે અને આ દ્રવ્યોને
કારણે નારકાદિને પણ શુક્લલેશ્યાદિ ભાવલેશ્યા ઉત્પન્ન થાય છે. આવા સમયે નારકાદિને જે
20 કૃષ્ણાદિદ્રવ્યલેશ્યાઓ છે તે દ્રવ્યલેશ્યા શુક્લાદિ અન્યતર વિશુદ્ધલેશ્યાઓના દ્રવ્યોને પામીને સર્વથા
પોતાનું સ્વરૂપ છોડીને શુક્લાદિ અન્યતર વિશુદ્ધલેશ્યાઓના દ્રવ્યોરૂપ પરિણામ પામતી નથી, પરંતુ
તે દ્રવ્યલેશ્યા શુક્લાદિવિશુદ્ધ લેશ્યાઓના દ્રવ્યોનો જે આકાર છે તે આકારમાત્રને અથવા તે દ્રવ્યોના
પ્રતિબિંબમાત્રને ધારણ કરે છે. જેમ કે, દૂર રહેલ જપાકુસુમનો રક્તપ્રભારૂપ આકારમાત્ર જ દર્પણમાં
સંક્રમિત થાય છે અને તે જ જપાકુસુમ જ્યારે અત્યંત નજીક લાવવામાં આવે ત્યારે તેનું સ્પષ્ટ
25 પ્રતિબિંબ દર્પણમાં પડે છે. જેમ અહીં દર્પણ પોતાના સ્વરૂપને છોડી જપાકુસુમરૂપ બની જતો
નથી. તેમ અહીં પણ જીવના શુભાધ્યવસાયથી ખેંચાયેલા શુક્લાદિદ્રવ્યલેશ્યાના પુદ્ગલો જ્યારે
મંદરસવાળા હોય ત્યારે કૃષ્ણલેશ્યા તેના આકારમાત્રને જ ગ્રહણ કરે છે. વળી જ્યારે તે પુદ્ગલો
તીવ્રરસવાળા થાય ત્યારે કૃષ્ણલેશ્યા તેના પ્રતિબિંબને ધારણ કરે છે, અર્થાત્ શુક્લાદિ દ્રવ્યલેશ્યાની
જે ફળ આપવાની શક્તિ છે તે શક્તિને કૃષ્ણલેશ્યા ધારણ કરે છે. પરંતુ કૃષ્ણલેશ્યા સર્વથા પોતાનું
30 સ્વરૂપ છોડીને શુક્લાદિ રૂપ બનતી નથી અને તે શક્તિના પ્રભાવે સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ થાય
છે. અહીં કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યલેશ્યા શુક્લાદિલેશ્યાના પુદ્ગલોને પામી તેના આકારાદિને ગ્રહણ કરે છે

ત્વચ્ચિત્કૃષ્ણાદિદ્રવ્યરૂપાં દ્રવ્યલેશ્યામેવ ઇત્યતો ન વિરોધઃ, ઉક્તં ચ—“સે ણૂણં ધંતે ! કિણહલેસા ણીલલેસં પપ્પ ણો તારુવત્તાણે ણો તાવણ્ણત્તાણે ણો તાગંધત્તાણે ણો તારમસાણે ણો તાફાસત્તાણે ભુજ્જો ભુજ્જો પરિણમતિ ? , હંતા ગોતમા ! કિણહલેસા ણીલલેસં પપ્પ ણો તારુવત્તાણે જાવ પરિણમતિ, સે કેણદ્વેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચતિ—કિણહલેસા ણીલલેસં પપ્પ જાવ ણો પરિણમદ ? , ગોતમા ! આગારભાવમાયાણે વા સે સિયા પલિભાગમાયાણે વા સે સિયા, કિણહલેસા ણં સા ણો ખલુ ણીલલેસા, 5 તત્થ ગતા ઉસક્કતિ વા અહિમક્કદ્ વા, સે તેણદ્વેણં ગોતમા ! એવં વુચ્ચતિ—કિણહલેસા ણીલલેસં પપ્પ જાવ ણો પરિણમતિ, અયમસ્યાર્થઃ—‘આગાર’ ઇત્યાદિ, આકાર એવ ભાવ આકારભાવઃ, આકારભાવ એવ આકારભાવમાત્રં, માત્રશબ્દઃ ખલ્વાકારભાવવ્યતિરિક્તપ્રતિબિમ્બાદિધર્માન્તરપ્રતિષેધવાચકઃ, એવું જે કહ્યું તેનો સાક્ષીપાઠ હવે ટીકાકાર બતાવે છે)

કહ્યું છે કે — હે પ્રભુ ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને (તેના દ્રવ્યોને) પામીને શું નીલરૂપે, નીલવર્ણે, 10 નીલગંધે, નીલરસે, નીલસ્પર્શે વારંવાર પરિણમતિ નથી ? હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પામીને નીલરૂપથી લઈ નીલસ્પર્શે પરિણમતિ નથી. હે પ્રભુ ! કયા હેતુથી (કેન અર્થેન = કયા હેતુથી) આપ આ પ્રમાણે કહો છો કે —કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પામીને.... પરિણમતિ નથી ? હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાના આકારભાવમાત્રને અથવા તેના પ્રતિબિંબમાત્રને ધારણ કરે 15 છે. પરંતુ કૃષ્ણલેશ્યા (સર્વથા) નીલલેશ્યા બનતી નથી. ત્યાં રહેલી છતી ઉપરની લેશ્યાના આકારાદિને પામે છે. અથવા નીચેની લેશ્યાના આકારાદિને પામે છે.

(અહીં “અહિમક્કદ્ વા” પાઠ છે જેનો અર્થ છે કે કૃષ્ણલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલી છતી નીચેની લેશ્યાના આકારાદિને પામે છે. પરંતુ આ પાઠ અહીં અશુદ્ધ લાગે છે કારણ કે કૃષ્ણલેશ્યા સૌ પ્રથમ લેશ્યા હોવાથી તેની નીચે કોઈ લેશ્યા છે જ નહીં કે જેના આકારાદિને પામે. આ પાઠ અહીં લહીયાઓની ભૂલ કે અન્ય કોઈ કારણે આવ્યો હોઈ શકે.) આ કારણથી હે ગૌતમ ! 20 હું કહું છું કે— કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પામીને.... પરિણમતિ નથી.

અહીં “આગારભાવ... વગેરેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે કે — આકારરૂપ જે ભાવ તે આકારભાવ, આકારભાવ જ આકારભાવમાત્ર (આ રીતે સમાસ જણાવો.) અહીં માત્રશબ્દ આકારભાવ સિવાયના પ્રતિબિંબાદિ અન્ય ધર્મોનો પ્રતિષેધ જણાવનાર છે. તેથી કૃષ્ણલેશ્યા આકારભાવમાત્રથી જ

૫૭. અથ નૂનં ભદન્ત ? કૃષ્ણાલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય તદ્રૂપતયા નો તદ્વર્ણતયા ન તદ્વચ્ચતયા 25 ન તદ્રસતયા ન તત્સ્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ ? , હન્ત ગૌતમ ! કૃષ્ણાલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય ન ત્રૂષતયા યાવત્પરિણમતિ, અથ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્ચતે—કૃષ્ણાલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય યાવત્ત પરિણમતિ ? , ગૌતમ ! આકારભાવમાત્રેણ વા તસ્યાઃ સ્વાત્ પ્રતિભાગમાત્રેણ વા તસ્યાઃ સ્યાત્, કૃષ્ણાલેશ્યા સા, ન ખલુ નીલલેશ્યા સા, તત્ત સન્ન અબ્ધિચ્ચક્કતિ વા અબિચ્ચક્કતિ વા, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્ચતે—કૃષ્ણાલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય યાવત્ત પરિણમતિ !

અતસ્તેનાકારભાવમાત્રેણૈવાસૌ નીલલેશ્યા સ્યાત્, ન તુ તત્સ્વરૂપાપન્નિતઃ, તથા પ્રતિરૂપો ભાગઃ પ્રતિભાગઃ, પ્રતિબિમ્બમિત્યર્થઃ, પ્રતિભાગ એવ પ્રતિભાગમાત્રં, માત્રશબ્દો વાસ્તવપરિણામપ્રતિષેધવાચકઃ, અતસ્તેન પ્રતિભાગમાત્રેણૈવ અસૌ નીલલેશ્યા સ્યાત્, ન તુ તત્સ્વરૂપત એવેત્યર્થઃ, સ્ફટિક-વદુપધાનવશાદુપધાનરૂપ ઇતિ દૃષ્ટાન્તઃ તતશ્ચ સ્વરૂપેણ કૃષ્ણલેશ્યૈવાસૌ ન નીલલેશ્યા, કિં તર્હિ ?

- 5 તત્ર ગતોત્સર્પતિ, કિમુક્તં ભવતિ ?-તત્રસ્થૈવ-સ્વરૂપસ્થૈવ નીલલેશ્યાદિ લેશ્યાન્તરં પ્રાપ્યોત્સર્પતે ઇત્યાકારભાવં પ્રતિબિમ્બભાગં વા નીલલેશ્યાસમ્બન્ધિનમાસાદયતીત્યર્થઃ: “एवं नीललेसा काउलेसं पप्य जाव णीललेसा णं सा णो खलु काउलेसा, तत्थ गता उस्सकइ वा ओसकइ वा” અર્થઃ-તત્ર ગતોત્સર્પતિ, કિમુક્તં ભવતિ ?-તત્રસ્થૈવ સ્વરૂપસ્થૈવોત્સર્પતિ, આકારભાવં પ્રતિબિમ્બભાગં વા કાપોતલેશ્યાસમ્બન્ધિનમાસાદયતિ, તથાડપસર્પતિ વા-નીલલેશ્યૈવ કૃષ્ણલેશ્યાં પ્રાપ્ય, ભાવાર્થસ્તુ
- 10 પૂર્વવત્, “एवं काउलेसा तेउलेसं पप्य, तेउलेसा पम्लेसं पप्य, पम्लेसा, सुकलेसं पप्य, एवं सुकलेसा

નીલલેશ્યારૂપ થાય છે, પણ નીલલેશ્યાના સ્વરૂપને પામતી નથી. તથા પ્રતિરૂપ (તેના જેવો) જે ભાગ તે પ્રતિભાગ અર્થાત્ પ્રતિબિંબ, અને તે પ્રતિભાગ પોતે જ પ્રતિભાગમાત્ર કહેવાય છે. અહીં માત્રશબ્દ વાસ્તવિક પરિણામના પ્રતિષેધને જણાવનાર છે. તેથી કૃષ્ણલેશ્યા પ્રતિભાગમાત્રથી જ નીલલેશ્યારૂપે પરિણમે છે. પરંતુ નીલલેશ્યાના સ્વરૂપને સ્વીકારતી નથી. દૃષ્ટાન્ત તરીકે —

15 જેમ સ્ફટિક ઉપાધિના વશથી (સ્ફટિકની પાછળ રહેલ વસ્તુના કારણે) ઉપાધિરૂપ બને છે (અર્થાત્ પાછળ રહેલ લાલવસ્ત્રના કારણે સ્ફટિક પણ લાલ બને છે. સ્વરૂપથી તો સ્ફટિક સફેદ જ હોય છે.) એ જ રીતે સ્વરૂપથી તો આ કૃષ્ણલેશ્યા જ હોય છે, નીલલેશ્યા હોતી નથી. તે કૃષ્ણલેશ્યા ત્યાં રહેલી છતી આગળ વધે છે અર્થાત્ તે કૃષ્ણલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપમાં જ રહેલી છતી નીલલેશ્યાદિ અન્ય લેશ્યાને પામીને નીલલેશ્યા વિગેરેના આકારભાવને અથવા પ્રતિબિંબને પામે છે.

- 20 આ જ પ્રમાણે નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પામીને.....તે નીલલેશ્યા જ છે પરંતુ કાપોતલેશ્યા નથી. (અહીં સુધીનો પાઠ ઉપર પ્રમાણે જાણી લેવો.) ત્યાં રહેલી છતી આગળ વધે છે અથવા પાછળ આવે છે. અહીં આગળ વધે છે એટલે પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલી એવી નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાના આકારને અથવા પ્રતિબિંબને પામે છે. તથા “પાછળ આવે છે” એટલે નીલલેશ્યા જ પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલી છતી કૃષ્ણલેશ્યાને પામીને કૃષ્ણલેશ્યાના આકારને અથવા પ્રતિબિંબને
- 25 પામે છે.

આ જ પ્રમાણે કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યાને પામીને તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પામીને....પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યાને પામીને તથા આ જ પ્રમાણે શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પામીને.....સર્વત્ર ભાવાર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો.

૫૮. एवं नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य यावन्नीललेश्यां सा न खलु कापोतलेश्या, तत्र गतोत्सर्पति
- 30 वा अपसर्पति वा । ५९. एवं कापोतलेश्या तेजोलेश्यां प्राप्य, तेजोलेश्या पद्मलेश्यां प्राप्य, पद्मलेश्या शुक्ललेश्यां प्राप्य, एवं शुक्ललेश्या

‘પંહલેસં યપ્ય’ ભાવાર્થસ્તુ પૂર્વવત્, ‘એવં કિણ્હલેસા નીલલેસં યપ્ય, કિણ્હલેસા કાઝ્લેસં યપ્ય, કિણ્હલેસા તેઝલેસં યપ્ય, એવં જાવ સુક્કલેસં યપ્ય, એવમેગેગા સવ્વાહિં ચારિજ્જતિ’, તત્તશ્ચ સમ્યક્ત્વશ્રુતં સર્વાસ્વસ્થિતકૃષ્ણાદિદ્રવ્યલેશ્યાસુ લભતે નારકાદિરપિ, શુદ્ધાસુ તેજોલેશ્યાદ્યાસુ તત્તદ્દ્રવ્ય-સાચિવ્યસંજ્ઞાતાત્મપરિણામલક્ષણાસુ તિમૃષુ ચ ચારિત્રં, શેષં પૂર્વવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૨॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતં પરિણામદ્વારાવયવર્થ પ્રતિદર્શયન્નાહ-

5

વડુંતે પરિણામે પડિવજ્જહુ સો ચઝળહમણયરં ।

એમેવઽવદ્વિયંમિવિ હાયંતિ ન કિંચિ પડિવજ્જે ॥૮૨૩॥

વ્યાખ્યા : પરિણામઃ-અધ્યવસાયવિશેષઃ, તત્ર શુભશુભતરરૂપતયા ચર્ચમાને પરિણામે પ્રતિપદ્યતે સ ‘ચતુર્ણાં’ સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકાનામન્યતરત્, ‘એમેવઽવદ્વિયંમિવિ’તિ એવમેવાવસ્થિતેઽપિ શુભે પરિણામે પ્રતિપદ્યતે સ ચતુર્ણામન્યતરદિતિ, ‘હાયંતિ ન કિંચિ પડિવજ્જે’ તિ ક્ષીયમાણો 10 શુભે પરિણામે ન કિંચિત્ સામાયિકં પ્રતિપદ્યતે, પ્રાક્પ્રતિપન્નસ્તુ ત્રિષ્વપિ પરિણામેષુ ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૩॥ દ્વારમ્ ॥

અધુના વેદનાસમુદ્ધાતકર્મદ્વારદ્વયવ્યાચિન્ધ્યાસયાઽઽહ-

આ જ પ્રમાણે કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પામીને, કૃષ્ણલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પામીને, કૃષ્ણલેશ્યા તેજોલેશ્યાને પામીને, વગેરેથી ઘેઈ શુક્લલેશ્યાને પામીને...(ભાવાર્થ પૂર્વ પ્રમાણે), આ પ્રમાણે 15 દરેક લેશ્યાને દરેક લેશ્યાઓ સાથે ઘટાવવી. તેથી સર્વ અવસ્થિત કૃષ્ણાદિલેશ્યાઓમાં નારકાદિ પણ સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિક પામે છે, અને તે તે દ્રવ્યોના સહાયથી ઉત્પન્ન થયેલ આત્મપરિણામરૂપ શુદ્ધ તેજોલેશ્યા વગેરે ત્રણમાં ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે. શેષ ગાથાનો અર્થ પૂર્વે કહ્યો તેમ જાણવો. ॥૮૨૨॥

અવતરણિકા : હવે પરિણામદ્વારના અવયવર્થને દેખાડતા કહે છે ⇨

20

ગાથાર્થ : વધતા પરિણામોમાં તે જીવ ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિકને પામે છે. એ જ પ્રમાણે અવસ્થિત શુભપરિણામમાં પણ જાણવું. પડતા પરિણામોમાં જીવ કોઈપણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરતો નથી.

ટીકાર્થ : પરિણામ એટલે એક પ્રકારનો અધ્યવસાય. તે પરિણામ શુભ, શુભતરરૂપે જ્યારે વધતો હોય ત્યારે તે જીવ સમ્યક્ત્વાદિ ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિકને પામે છે. એ જ પ્રમાણે 25 જ્યારે શુભપરિણામ સ્થિર હોય ત્યારે પણ તે જીવ ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિક પ્રાપ્ત કરે છે. શુભ પરિણામ જ્યારે ઘટતો હોય ત્યારે તે જીવ કોઈપણ સામાયિકને પામતો નથી. આ ત્રણે પ્રકારના પરિણામોમાં પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. ॥૮૨૩॥

અવતરણિકા : હવે વેદના અને સમુદ્ધાતકર્મરૂપ બંને દ્વારોનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

30

૬૦. પદ્મલેશ્યાં પ્રાપ્ય । એવં કૃષ્ણાલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય કૃષ્ણલેશ્યા કાપોતલેશ્યાં પ્રાપ્ય કૃષ્ણલેશ્યા તેજોલેશ્યાં પ્રાપ્ય, એવં યાવત્ શુક્લલેશ્યાં પ્રાપ્ય, એવમેકૈકા સર્વાભિશ્ચાર્યંતે ।

દુવિહારે વેયણાણ પડિવજ્જઇ સો ચણ્ણમણ્ણયરં ।

અસમોહઓઽવિ એમેવ પુવ્વપડિવણ્ણા ભયણા ॥૮૨૪॥

- વ્યાખ્યા : દ્વિવિધાયાં વેદનાયાં-સાતાસાતરૂપાયાં સત્યાં પ્રતિપદ્યતે સ ચતુર્ણામન્યતસ્તુ, પ્રાક્પ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ, 'અસમોહતોઽવિ એમેવ'તિ અસમવહતોઽપ્યેવમેવ પ્રતિપદ્યતે સ ચતુર્ણામન્યતસ્તુ, 5 પ્રાક્પ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ, સમવહતસ્તુ કેવલિસમુદ્ધાતાદિના સપ્તવિધે ન પ્રતિપદ્યતે, કિન્તુ 'પુવ્વપડિવણ્ણા ભયણ' તિ પૂર્વપ્રતિપન્નકે સમવહતે વિચારયિતુમારબ્ધે ભજના સેવના સમર્થના કાર્યા, પૂર્વપ્રતિપન્નો ભવતીત્યર્થઃ, સપ્તવિધત્વં પુનઃ સમુદ્ધાતસ્ય યથોક્તપ્ર-

“કેવલિ કસાયમરણો વેદણ વેઽવિ તેય આહારે ।

સત્તવિહ સમુદ્ધાતો પન્નત્તો વીયરાગેહિ ॥૧॥”

- 10 ઇહ ચ પૂર્વપ્રતિપન્નકે ભજના, સમવહતો હિ સામાયિકદ્વયસ્ય ત્રયસ્ય વાં પૂર્વપ્રતિપન્નકો ભાવનીય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૪॥

ગતં દ્વારદ્વયં, નિર્વેષ્ટન[ઉદ્વર્તના]દ્વાર[દ્વય]પ્રતિપાદનાયાહ -

ગાથાર્થ : બંને પ્રકારની વેદનામાં અને સમુદ્ધાતવિનાની અવસ્થામાં જીવ ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિક પામે છે. પૂર્વપ્રતિપન્નમાં ભજના જાણવી.

- 15 ટીકાર્થ : સાતા-અસાતારૂપ બંને પ્રકારની વેદનામાં જીવ ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિક પ્રાપ્ત કરે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. સમુદ્ધાત નહીં પામેલ જીવ પણ આ જ પ્રમાણે ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિક પ્રાપ્તકરનાર હોય છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. કેવલીસમુદ્ધાતાદિ સાત પ્રકારના સમુદ્ધાતવડે સમુદ્ધાત પામેલ જીવ કોઈપણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરતો નથી. પરંતુ સમુદ્ધાત પામેલ જીવોમાં પૂર્વપ્રતિપન્નની વિચારણા કરીએ તો ભજના=સમર્થન કરવા યોગ્ય છે, અર્થાત્ 20 તેવા જીવોમાં પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે.

- સમુદ્ધાતના સાત પ્રકારો આ પ્રમાણે કહેલા છે.—“કેવલી, કષાય, મરણ, વેદના, વૈક્રિય, તૈજસ અને આહારક-આમ વીતરાગોએ સાત પ્રકારનો સમુદ્ધાત કલ્પો છે ॥૧॥” અહીં પૂર્વપ્રતિપન્નકમાં ભજના જાણવી. (એટલે કે સમર્થના કરવી, તે આ પ્રમાણે)—સમુદ્ધાત પામેલ જીવ બે અથવા ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન (નિયમથી) હોય છે. (અર્થાત્ કેવલીસમુદ્ધાતમાં જીવ સમ્યક્ત્વ 25 અને ચારિત્રરૂપ બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે, શેષ સમુદ્ધાતમાં સમ્યક્ત્વ-અને શ્રુતસામાયિકનો અથવા સમ્યક્ત્વ-શ્રુત અને દેશવિરતિસામાયિકનો અથવા સમ્યક્ત્વ-શ્રુત અને સર્વવિરતિસામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. આ રીતે સમર્થના=વિકલ્પ કરવો.) આ બે દ્વાર પૂર્ણ થયા. ॥૮૨૪॥

અવતરણિકા : હવે નિર્જરા (અને ઉદ્વર્તના આ બે) દ્વારોનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

- 30 ૬૧. કેવલી કષાયો મરણં વેદના વૈક્રિયં તૈજસ આહારકઃ । સપ્તવિધઃ સમુદ્ધાતઃ પ્રજ્ઞસો વીતરાગૈઃ

દ્રવ્યેણ ચ ભાવેણ ચ નિલ્લિઙ્ગતો ચઽણહમણયરં ।

નરણસુ અણુલ્લેદુ ગું ચઽકં સિયા ડ ડલ્લેદુ ॥૮૨૫॥

વ્યાખ્યા : દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ નિર્વેષ્યન્ ચતુર્ણામન્યતરત્ પ્રતિપદ્યતે પ્રાક્પ્રતિપન્નશ્ચાસ્તિ, દ્રવ્યનિર્વેષનં કર્મપ્રદેશવિસદ્ધાતરૂપં ભાવનિર્વેષનં ક્રોધાદિહાનિલક્ષણં, તત્ર સર્વમપિ કર્મ નિર્વેષ્યંશ્ચતુષ્ટયં લભતે, વિશેષતસ્તદાવરણં જ્ઞાનાવરણં નિર્વેષ્યન્ શ્રુતસામાયિકમાપ્નોતિ મોહનીયં તુ શેષત્રયમિતિ, 5 સંવેષ્ટયંસ્ત્વનન્તાનુબન્ધ્યાદીન્ ન પ્રતિપદ્યતે, શેષકર્મ ત્વઙ્ગીકૃત્યોભયથાડ્યસ્તિ । દ્વારમ્ । ડલ્લેદુનાદ્વારમધુનાનરકેષુ-અધિકરણભૂતેષ્વનુલ્લેદયન્, તત્રસ્થ એવેત્યર્થઃ, નરકાલ્લેતિ પાઠાન્તરં, ‘દુગં તિ આદ્યં સામાયિકાદિકં પ્રતિપદ્યતે, તદેવ ચાધિકૃત્ય પૂર્વપ્રતિપન્નો ભવતિ, ડલ્લેદુસ્તુ ‘સ્યાત્’ કદાચિત્ ચતુષ્કં પ્રતિપદ્યતે કદાચિત્ ત્રિકં, પૂર્વપ્રતિપન્નોડ્યસ્યેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૫॥

ગાથાર્થ : દ્રવ્ય અને ભાવથી નિર્જરા કરતો જીવ ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિક પામે છે. 10 નરકમાં રહેલો જીવ બે સામાયિકને અને નરકમાંથી નીકળેલો જીવ ચાર સામાયિકને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

ટીકાર્થ : દ્રવ્યથી અને ભાવથી નિર્જરા કરતો જીવ ચારમાંથી કોઈપણ એકાદિ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે. કર્મપ્રદેશોનો નાશ કરવો એ દ્રવ્યથી નિર્જરા અને ક્રોધાદિકષાયોની હાનિ એ ભાવનિર્જરા જણાવી. તેમાં આઠે કર્મોની નિર્જરા કરતો જીવ ચાર 15 સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે. વિશેષથી તે તે સામાયિકના આવરણની અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણની નિર્જરા કરતો શ્રુતસામાયિકને પામે છે. તથા મોહનીયની નિર્જરા કરતો શેષ ત્રણ સામાયિકને પામે છે. અનંતાનુબંધી વગેરે કર્મોને બાંધતો જીવ એકપણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરતો નથી. જ્યારે મોહનીય અને જ્ઞાનાવરણીય સિવાયના શેષકર્મોને બાંધતો જીવ પ્રતિપદ્યમાનક અને પૂર્વપ્રતિપન્ન એમ બંને પ્રકારે હોય છે. 20

હવે ઉદ્ધર્તનાદ્વારને કહે છે — અધિકરણભૂત એવા નરકમાંથી નહીં નીકળતો અર્થાત્ તેમાં જ રહેલો, અથવા મૂળગાથામાં “નરણસુ”ની જગ્યાએ “નરયાઓ” — નરકમાંથી” એ પ્રમાણે પાઠાન્તર છે. તેથી નરકમાંથી નહીં નીકળતો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનાર સંભવે છે અને તે પ્રથમ બે સામાયિકને આશ્રયી પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. (ટૂંકમાં નરકમાં રહેલાં જીવોમાં પ્રથમ બે સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન નિયમથી હોય છે.) 25

નરકમાંથી નીકળતો જીવ ક્યારેક (અર્થાત્ મનુષ્યમાં આવે તો) ચાર સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે ક્યારેક (અર્થાત્ તિર્યંચમાં આવે તો) ત્રણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનાર હોય છે. પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. (પ્રથમ પાંચ નરકમાંથી આવેલા સર્વવિરતિ પામી શકે છે, છઠ્ઠી નરકમાંથી આવેલા દેશવિરતિ પામી શકે અને સાતમી નરકમાંથી આવેલા સમ્યક્ત્વ પામી શકે इति લોકપ્રકાશે.)

તિરિણસુ અણુવ્વટ્ટે તિગં ચઝંકં સિયા ડ ડવ્વટ્ટે ।

મણુણસુ અણુવ્વટ્ટે ચડો તિ દુગં તુ ડવ્વટ્ટે ॥૮૨૬॥

- વ્યાખ્યા : 'તિર્યક્ષુ' ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકેષુ સંજિષ્વનુદ્વત્તઃ સન્ 'ત્રિકમ્' આદ્યં સામાયિકત્રયમધિકૃત્ય પ્રતિપત્તા પ્રાક્પ્રતિપત્તશ્ચ ભવતીત્યધ્યાહારઃ, 'ચઝંકં સિયા ડ ડવ્વટ્ટે' ઉદ્વત્તસ્તુ મનુષ્યાદિષ્વાયાતઃ
 5 'સ્યાત્' કદાચિચ્ચતુષ્ઠયં સ્યાત્ ત્રિકં સ્યાત્ દ્વિકમધિકૃત્યોભયથાઽપિ ભવતીતિ, 'મણુણસુ અણુવ્વટ્ટે ચડો તિ દુગં તુ ડવ્વટ્ટે' મનુષ્યેષ્વનુદ્વત્તઃ સન્ ચત્વારિ પ્રતિપદ્યતે પ્રાક્પ્રતિપત્તશ્ચ ભવતિ, ત્રીણિ દ્વિકં, તુશ્વો વિશેષણે, ઉદ્વત્તસ્તિર્યગ્નારકામરેષ્વાયાતઃ ત્રીણિ દ્વિકં વાઽધિકૃત્યોભયથાઽપિ ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૬॥

દેવેસુ અણુવ્વટ્ટે દુગં ચઝંકં સિયા ડ ડવ્વટ્ટે ।

- 10 ડવ્વટ્ટમાણઓ પુણ સવ્વોઽવિ ન કિંચ્ચિ પડિવજ્જે ॥૮૨૭॥

વ્યાખ્યા : દેવેષ્વનુદ્વત્તઃ સન્ 'દ્વિકમ્' આદ્યં સામાયિકદ્વયમાશ્રિત્યોભયથાઽપિ ભવતીતિ ક્રિયા, 'ચઝંકં સિયા ડ ડવ્વટ્ટે'તિ પૂર્વવત્, ઉદ્વર્તમાનકઃ પુનરપાન્તરાલગતૌ સર્વોઽપ્યમરાદિર્ન કિંચ્ચિત્ પ્રતિપદ્યતે, પ્રાક્પ્રતિપત્તસ્તુ દ્વયોર્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૭॥ દ્વામ્ ॥

આશ્રવકરણદ્વારપ્રતિપાદનાયાહ-

- 15 ગાથાર્થ : તિર્યચમાં રહેલો ત્રણ સામાયિકને અને નીકળેલો ચાર સામાયિકને પામે છે. મનુષ્યમાં રહેલો ચાર સામાયિકને અને નીકળેલો બે સામાયિકને પામે છે.

- ટીકાર્થ : સંજી ગર્ભજતિર્યચમાં રહેલો જીવ પ્રથમ ત્રણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનાર અને પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે. તેમાંથી નીકળેલો એટલે કે મનુષ્યાદિમાં આવેલો જીવ ક્યારેક (અર્થાત્ મનુષ્યમાં આવે તો) ચારને, (તિર્યચમાં આવે તો) ત્રણને (નરકાદિમાં આવે તો) બેને પ્રાપ્તકરનાર
 20 હોય છે. આ બધા સામાયિકોને આશ્રયીને વિચારીએ તો પ્રતિપદ્યમાનક અને પૂર્વપ્રતિપત્ત બંને હોય છે.

- મનુષ્યમાં રહેલો જીવ ચાર-ત્રણ અથવા બેનો પ્રતિપદ્યમાનક અને પૂર્વપ્રતિપત્ત બંને હોય છે. "તુ" શબ્દ વિશેષ અર્થને જણાવનાર છે. તે આ પ્રમાણે કે-મનુષ્યમાંથી નીકળેલો અર્થાત્ તિર્યચમાં આવેલો જીવ ત્રણ સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાનક અને પૂર્વપ્રતિપત્ત, તથા નારક-દેવમાં
 25 આવેલો જીવ બે સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાનક અને પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે. ॥૮૨૮॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

- ટીકાર્થ : દેવમાં રહેલો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકને આશ્રયી બંને પ્રકારે હોય છે. દેવમાંથી નીકળેલો જીવ અર્થાત્ મનુષ્યાદિમાં આવેલો જીવ પૂર્વની જેમ ચારનો પ્રતિપદ્યમાનક જાણવો. દેવાદિ સર્વજીવો તો તે ભવમાંથી નીકળતા હોય ત્યારે અપાન્તરગતિમાં એકપણ સામાયિક પ્રાપ્ત કરતા
 30 નથી. પ્રથમ બે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે. ॥૮૨૭॥

અવતરણિકા : હવે આશ્રવકરણદ્વારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ળીસવમાળો ઝીવો પડિવજ્જઇ સો ચઝળહમળળયરં ।

પુવ્વપડિવળળઓ પુળ સિય આસવઓ વ ળીસવઓ ॥૮૨૮॥

વ્યાખ્યા : નિશ્રાવયન્ યસ્માત્ સામાયિકં પ્રતિપદ્યતે, તદાવરણં કર્મ નિર્જરયન્નિત્યર્થઃ, શેષકર્મ તુ બન્ધત્રપિ ઝીવ-આત્મા પ્રતિપદ્યતે સ ચતુર્ણામન્યતરત્, પૂર્વપ્રતિપત્રકઃ પુનઃ સ્યાદાશ્રવકો બન્ધક इत्यર્થઃ, નિઃશ્રાવકો વા, વાશબ્દસ્ય વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, આહ-નિર્વેષ્ટનદ્વારાદસ્ય કો વિશેષ 5 ઇતિ ?, ઉચ્યતે નિર્વેષ્ટનસ્ય કર્મપ્રદેશવિસદ્ધતરૂપત્વાત્ ક્રિયાકાલો ગૃહીતઃ, નિઃશ્રવણસ્ય તુ નિર્જારૂપત્વાત્રિષ્ટકાલ ઇતિ, અથવા તત્ર સંવેષ્ટનવક્તવ્યતાઽર્થતોઽભિહિતાઃ, ઇહ તુ સાક્ષાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૮॥ દ્વાસમ્ ॥

અધુનાઽલક્ષણશયનાસનસ્થાનચઙ્ક્રમણદ્વારકદમ્બવ્યાચિચ્છાસયાઽઽહ --

ઁમ્મુક્કમળળમ્મુક્કે ઁમ્મુચંતે ય કેસલંકારે ।

પડિવજ્જેજ્જઽન્નયરં સયળાઁસુંપિ ઁમેવ ॥૮૨૯॥

વ્યાખ્યા : 'ઁમ્મુક્તે' પરિત્યક્તે 'અનુમ્મુક્તે' અપરિત્યક્તે અનુસ્વારોઽલાક્ષણિકઃ, ઁમ્મુચંશ્ચ કેશાલક્ષારાન્, કેશગ્રહણં કટકકેયૂગદ્વુપલક્ષણં, પ્રતિપદ્યેત અન્યતરચ્ચતુર્ણાં 'સયળાદીસુંપિ ઁમેવ'ત્તિ

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સામાયિકના આવરણભૂત કર્મની નિર્જરા કરતો અને તે સિવાયના કર્મોને 15 બાંધતો એવો પણ જીવ=આત્મા ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિકને પામે છે. બંધક અથવા નિર્જરા કરનાર પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય છે. "આસવઓ વ" અહીં રહેલ વા શબ્દ "ળીસવઓ" શબ્દ પછી જોડવાનો છે.

શંકા : પૂર્વે કહેલ નિર્વેષ્ટનદ્વાર અને આ દ્વારમાં ભેદ શું છે ?

સમાધાન : નિર્વેષ્ટન એ કર્મપ્રદેશોના છૂટા પડવારૂપ હોવાથી તે દ્વારમાં ક્રિયાકાળ (અર્થાત્ 20 કર્મોને ખરવાની ક્રિયાનો કાળ) ગ્રહણ કર્યો છે. જ્યારે નિઃશ્રવણ એ ખરી જવારૂપ હોવાથી આના દ્વારા નિષ્કાકાળ (અર્થાત્ કર્મોનું ખરી જવારૂપ નિષ્કાકાળ) ગ્રહણ કર્યો છે. અથવા ત્યાં કર્મબંધનની વસ્તુવ્યતા અર્થાપતિથી (અર્થાત્ મૂળસૂત્રમાં નહીં પણ ટીકામાં) કહી હતી, જ્યારે અહીં તો મૂળસૂત્રમાં સાક્ષાત્ કહી છે. (અર્થાત્ ત્યાં નિર્વેષ્ટનદ્વાર હતું. સંવેષ્ટન અર્થથી જણાવ્યું. અહીં આશ્રવદ્વાર છે, સાક્ષાત્ બંધ જ કલ્પો છે.) ॥૮૨૯॥

અવતરણિકા : હવે અલંકાર-શયન-આસન-સ્થિરતા અને ગમન દ્વારોના સમૂહની વ્યાખ્યા કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : કેશ-અલંકારોને છોડી દેનાર, નહીં છોડનાર અને છોડતો આ ત્રણ જીવો ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિકને પામે છે. શયનાદિમાં પણ આ જ પ્રમાણે જાણવું.

ટીકાર્થ : (કેશ-અલંકારોને) છોડી દેનાર, નહીં છોડનાર અને કેશ-અલંકારોને છોડતો જીવ 30 ચારમાંથી અન્યતર સામાયિકને પામે છે. અહીં 'કેશ' શબ્દના ઉપલક્ષણથી હાથમાં પહેરવાના

શયનાદિષ્વપિ દ્વોરેષુ તિસૃષ્ણ્યવસ્થાસ્વેવમેવ યોજના કાર્યા, ઝન્મુક્તશયનોઽનુન્મુક્તશયનઃ તથોન્મુક્તન ચતુર્ણામન્યતરત્ પ્રતિપદ્યતે પ્રાક્પ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ, એવં શેષયોજના કાર્યા, ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૧॥

- કડા, બાજુબંધ વગેરે અલંકારો જાણી લેવા. શયનાદિ ત્રણ અવસ્થાઓમાં પણ આ જ પ્રમાણે સમજી લેવું, અર્થાત્ શયનને છોડી દેનાર, નહીં છોડનાર અને શયનને છોડતો જીવ ચારમાંથી
- 5 અન્યતર સામાયિકને પામે છે, તથા પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે. આ જ પ્રમાણે શેષ ત્રણ આસન-સ્થાન-ગમનદ્વારમાં પણ જાણવું. ॥૮૨૮॥

★ ગા. ૮૦૪ થી ૮૨૮ના આધારે કોષ્ટક ★

પ્રતિ. — પ્રતિપદ્યમાનક

નિ. — નિયમથી

પૂર્વ. — પૂર્વપ્રતિપન્ન

ઉ. — ઉત્સર્પિણી

10 ભ. — વિવક્ષિતકાળે હોય કે ન પણ હોય.

અ. — અવસર્પિણી

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ	શ્રુત	દેશવિરતિ	સર્વવિરતિ
		પ્રતિ./પૂર્વ.	પ્રતિ./પૂર્વ.	પ્રતિ./પૂર્વ.	પ્રતિ./પૂર્વ.
(૧) ક્ષેત્ર	ઊર્ધ્વલોક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/નિ.	—/ભ.
	અધોલોક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	*ભ./નિ.	ભ./નિ.
15	તિચ્છલોક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
(૨) દિશા	ક્ષેત્રદિશા (પૂર્વાદિ મહાદિશાઓ)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	વિદિશા	—/—	—/—	—/—	—/—
	તાપક્ષેત્રદિશા + પ્રજાપકદિશા (પૂર્વાદિ આઠ)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
20	તાપક્ષેત્રદિશા + પ્રજાપકદિશા (ઊર્ધ્વ—અધો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/ભ.	—/ભ.
	ભાવદિશા (એકેન્દ્રિય)	—/—	—/—	—/—	—/—
	ભાવદિશા (વિકલેન્દ્રિય)	—/ભ.	—/ભ.	—/—	—/—
	ભાવદિશા (યં, તિર્મય)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—
25	ભાવદિશા (નારક+દેવ)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—
	ભાવદિશા (અકર્મભૂમિજ મનુષ્યો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—
	ભાવદિશા (અન્તરદ્વીપ મનુષ્યો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—
	ભાવદિશા (કર્મભૂમિજ મનુષ્યો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	ભાવદિશા (સંપૂર્ણમ મનુષ્યો)	—/—	—/—	—/—	—/—

30 ★ અધોગ્રામની અપેક્ષાએ સમજવું.

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ પ્રતિ./પૂર્વ.	શ્રુત પ્રતિ./પૂર્વ.	દેશવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	સર્વવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	
(૩) કાળ	પહેલો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	બીજો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	ત્રીજો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ઉ.+અ.ભ./નિ.	ઉ.+અ.ભ./નિ.	5
	ચોથો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ઉ.+અ.ભ./નિ.	ઉ.+અ.ભ./નિ.	
	પાંચમો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	અ.ભ./નિ.	અ.ભ./નિ.	
	છઠ્ઠો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	સંહરણને આશ્રયી છએ આરામાં	—/ભ.	—/ભ.	—/ભ.	—/ભ.	
	અવસ્થિત પ્રથમ (દેવ-ઉત્તરકુરુમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	10
	અવસ્થિત બીજો (હરિવર્ષ —રમ્યકક્ષેત્રમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	અવસ્થિત ત્રીજો (હેમવત— ઔરણ્યવતમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	અવસ્થિત ચોથો (મહાવિદેહમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	15
	કાળના લિંગથી રહિત એવા બાહ્ય દ્વીપસમુદ્રોમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	
(૪) ગતિ	મનુષ્ય	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	તિર્યંચ	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	
	દેવ	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	20
	નારક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
(૫) ભવ્ય	ભવ્ય (વ્યવહાર નય)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	અભવ્ય	—/—	—/—	—/—	—/—	
(૬) સંજ્ઞી	સંજ્ઞી	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	અસંજ્ઞી+મિશ્ર (સિદ્ધ)	—/—	—/—	—/—	—/—	25
	અસંજ્ઞી (સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ)	—/ભ.	—/ભ.	—/—	—/—	
(૭) ઉચ્છ્વાસ	ઉચ્છ્વાસક + નિઃશ્વાસક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	મિશ્રક (અપર્યાપ્તક)	—/નિ.	—/નિ.	—/—	—/—	
	મિશ્રક (સિદ્ધ)	—/—	—/—	—/—	—/—	
	મિશ્રક (અયોગી કેવલી)	—/નિ.	—/—	—/—	—/નિ.	30

(૮) દૃષ્ટિ

વ્યવહારનયથી સામાયિકરહિત જીવ સામાયિક સ્વીકારે.
નિશ્ચયનયથી સામાયિકસહિત જીવ " "

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ પ્રતિ. પૂર્વ.	શ્રુત પ્રતિ. પૂર્વ.	દેશવિરતિ પ્રતિ. પૂર્વ.	સર્વાવિરતિ પ્રતિ. પૂર્વ.
5	(૯-૧૦) આહારક આહારક + પર્યાપ્તિક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	+ અનાહારક + અપર્યાપ્તિક	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-
	પર્યાપ્તિક અનાહારક (કેવલી)	-/નિ.	-/-	-/-	-/નિ.
	(૧૧) સુપ્ત દ્રવ્ય + ભાવથી જાગતો દ્રવ્યથી સુતેલો ભાવથી " (અજ્ઞાની)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
		-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.
10	(૧૨) જન્મ અંડજ + પોતજ જરાયુજ ઔપપાતિક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
		ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
		ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
15	(૧૩) સ્થિતિ ૭ કર્મની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળો જીવ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળો જીવ ૮ કર્મની મધ્યમસ્થિતિવાળો જીવ ૭ કર્મની જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ આયુષ્યની જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ	-/-	-/-	-/-	-/-
		-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-
		ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
		-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/ભ.
		-/-	-/-	-/-	-/-
20	(૧૪) વેદ ત્રણેય વેદમાં ક્ષીણવેદી ક્ષપક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
		-/નિ.	-/નિ.	-/-	-/નિ.
	(૧૫) સંજ્ઞા ચારેય સંજ્ઞામાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
25	(૧૬) કષાય સકષાયી અકષાયી (છપ્રસ્થવીતરાગી)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
		-/નિ.	-/નિ.	-/-	-/નિ.
	(૧૭) આયુ. સંખ્યાતાવર્ષના આયુવાળાજીવો અસંખ્યાતાવર્ષના આયુવાળાજીવો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
30	(૧૮) જ્ઞાની મતિ-શ્રુતજ્ઞાની (નિશ્ચયમતે) અવધિજ્ઞાની (નિશ્ચયમતે) મનઃપર્યવજ્ઞાની (તીર્થંકર) મનઃપર્યાવજ્ઞાની (શેષ) કેવલજ્ઞાની (ભવસ્થ)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
		-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	ભ./નિ.
		-/નિ.	-/નિ.	-/-	-/નિ.
		-/નિ.	-/-	-/-	-/નિ.
	(૧૯) યોગ સામાન્યથી ત્રણે યોગમાં ઔદારિક યોગત્રયમાં વૈકલ્પિક યોગત્રયમાં આહારક યોગત્રયમાં તૈજસ-કાર્મણ (યોગમાં) માત્ર મનોયોગમાં કે માત્ર વચનયોગમાં કાય અને વચનયોગમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
35		ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
		-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/ભ.
		-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-
35		-/-	-/-	-/-	-/-
		-/-	-/-	-/-	-/-
		-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ પ્રતિ./પૂર્વ.	શ્રુત પ્રતિ./પૂર્વ.	દેશવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	સર્વવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	
(૨૦)	ઉપયોગ સાકાર અને અનાકાર બંનેમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
(૨૧)	સંસ્થાન ઔદીરિકશરીર	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	વૈક્રિય શરીર	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/ભ.	-/ભ.	5
	શેષ શરીર	યોગદ્વારાનુસારે જાણવું				
(૨૨)	શરીર સર્વસંસ્થાન અને					
+						
(૨૩)	સંઘયણ સર્વ સંઘયણમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
(૨૪)	માન જઘન્યાવગાહનાવાળા (દેવ-નારકો)	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-	10
	ત્રણેય અવગાહનાવાળા (એકેન્દ્રિયો+સંમૂ.મનુ.)	-/-	-/-	-/-	-/-	
	જઘન્યાવગાહનાવાળા (વિકલે.)	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-	
	જઘન્યાવગાહનાવાળા (ગર્ભજ મનુષ્યો)	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-	
	મધ્યમ + ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા (દેવ-નારકો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-	15
	મધ્યમાવ.વાળા જીવો (ગર્ભજ મનુષ્ય)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	મધ્યમ + ઉત્કૃષ્ટાવ.વાળા (વિકલેન્દ્રિયો)	-/-	-/-	-/-	-/-	
	જઘન્યાવ.વાળા (તિર્યચપંચે.)	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-	20
	મધ્યમાવ.વાળા (તિર્યચપંચે.)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	
	ઉત્કૃષ્ટાવ.વાળા (તિર્યચપંચે.)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-	
	ઉત્કૃષ્ટાવ.વાળા (મનુષ્યો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-	
(૨૫)	લેશ્યા છ એ લેશ્યામાં (દ્રવ્યલેશ્યામાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-	
	છેલ્લી ત્રણ લેશ્યામાં (ભાવલેશ્યામાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	25
(૨૬)	પરિણામ વર્ધમાન + અવસ્થિતપરિણામમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	હીનમાનપરિણામમાં	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	
(૨૭)	વેદના શાતા-અશાતારૂપ વેદનામાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
(૨૮)	સમુદ્ઘાત સમુદ્ઘાત વિનાના જીવો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	30
	કેવળીસમુદ્ઘાત પામેલ જીવ	-/નિ.	-/-	-/-	-/નિ.	
	શેષસમુદ્ઘાત પામેલ જીવ	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	
(૨૯)	નિર્જરા સર્વકર્મોની નિર્જરા કરતો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	જ્ઞાનાવરણની નિર્જરા કરતો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	મોહનીયની નિર્જરા કરતો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	35

ઉપોદ્ધાતનિર્ણયક્રિયા દ્વિતીયદ્વારગાથામાં ક્વેતિ દ્વારં ગતમ્, અધુના કેષ્વિતિ દ્વારં વ્યાચિહ્વાસુગ્રહ-
સવ્વગયં સમ્પત્તં સુઘં ચરિત્તે ણ પજ્જવા સવ્વે ।

દેસવિરહં પંડુચ્ચા દોણહવિ પડિસેહણં કુજ્જા ॥૮૩૦॥

વ્યાખ્યા : અથ કેષુ દ્રવ્યેષુ પર્યાયેષુ વા સામાયિકમિતિ ?, તત્ર સર્વગતં સમ્યક્ત્વં,
5 સર્વદ્રવ્યપર્યાયરુચિલક્ષણત્વાત્, તસ્ય, તથા 'શ્રુતે' શ્રુતસામાયિકે 'ચારિત્રે' ચારિત્રસામાયિકે ન

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ પ્રતિ./પૂર્વ.	શ્રુત પ્રતિ./પૂર્વ.	દેશવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	સર્વવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.
(૩૦) ઉદ્ભવતન	નારકમાં રહેલો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
10	નારકમાંથી નીકળેલો (મનુષ્યમાં આવે તો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	નારકમાંથી નીકળેલો (તિર્યચમાં આવે તો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
	દેવમાં રહેલો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
	દેવમાંથી નીકળેલો (મનુષ્યમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	દેવમાંથી નીકળેલો (તિર્યચમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
15	સંસારિતિર્યચમાં રહેલો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
	તિર્યચમાંથી નીકળેલો (મનુષ્યમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	તિર્યચમાંથી નીકળેલો (દેવ-નારકમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
	તિર્યચમાંથી નીકળેલો (તિર્યચમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
20	મનુષ્યમાં રહેલો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	મનુષ્યમાંથી નીકળેલો (તિર્યચમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
	મનુષ્યમાંથી નીકળેલો (દેવ-નારકમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
	તે તે ભવોમાંથી નીકળતો જીવ	-/નિ.	-/નિ.	-/-	-/-
(૩૧) આશ્રવ- કરણ	સામાયિકાવરણભૂત કર્મ સિવાયના કર્મોને બાંધતો જીવ	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
25	(૩૨ અલંકારથી અલંકારને છોડીદેનાર, નહીં થી ગમન છોડનાર તથા છોડતો આ જ				
૩૬)	પ્રમાણે શયનાદિમાં જાણવું.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.

અવતરણિકા : ઉપોદ્ધાતનિર્ણયક્રિયાસંબંધી બીજી દ્વારગાથામાં રહેલ "કયાં ?" દ્વાર પૂર્ણ થયું.
હવે શેમાં (દ્રવ્યમાં કે પર્યાયોમાં) સામાયિક રહેલ છે ? તેનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા
30 નિર્ણયક્રિયાકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સર્વદ્રવ્ય અને સર્વપર્યાયવિષયક સમ્યક્ત્વ છે. શ્રુત અને ચારિત્ર સર્વપર્યાયવિષયક નથી. દેશવિરતિને આશ્રયી બંનેનો પ્રતિષેધ કરાય છે.

ટીકાર્થ : પ્રશ્ન : કયા દ્રવ્યોમાં કે કયા પર્યાયોમાં સામાયિક છે ? (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકના વિષય તરીકે કયા દ્રવ્યો કે પર્યાયો છે ?) ઉત્તર : સમ્યક્ત્વ એ સર્વદ્રવ્યો અને
35 સર્વપર્યાયોની રુચિરૂપ હોવાથી સર્વદ્રવ્યો અને સર્વપર્યાયો તેના વિષય બને છે. તથા શ્રુતસામાયિક

પર્યાયાઃ સર્વે વિષયાઃ, શ્રુતસ્યાભિલાષ્યવિષયત્વાદ્, દ્રવ્યસ્ય ચાભિલાષ્યાનભિલાષ્યપર્યાયયુક્તત્વાત્, ચારિત્રસ્યાપિ 'પદમંમિ સવ્વજીવા' इत्यादिना सर्वद्रव्यासर्वपर्यायविषयतायाः प्रतिपादितत्वात्, દેશવિરતિ પ્રતીત્ય દ્વયોરપિ—સકલદ્રવ્યપર્યાયોઃ પ્રતિષેધનં કુર્યાત્, ન સર્વદ્રવ્યવિષયં નાપિ સર્વપર્યાયવિષયં દેશવિરતિસામાયિકમિતિ ભાવના । આહ—અયં સામાયિકવિષયઃ કિંદ્વારે પ્રરૂપિત એવેતિ કિં પુનરભિધાનમ્ ?, ઉચ્યતે, કિં તદિતિ તત્ર સામાયિકં જાતિમાત્રમુક્તં, વિષયવિષયિણોરભેદેન, 5
ઇહ પુનઃ સામાયિકસ્ય કિંદ્વાર એવ દ્રવ્યત્વગુણત્વનિરૂપિતસ્ય જ્ઞેયભાવેન વિષયાભિધાનમિતિ, આહ ચ ભાષ્યકારઃ —

“^{૧૬}કિં તન્તિ જાતિભાવેણ તત્થ ઇહ ણેયભાવતોઽભિહિતં ।

ઇહ વિસયવિસયિભેદો તત્થાભેદોવચારો તિ ॥૧૧॥”

ગાથાર્થઃ ॥૮૩૦॥

10

અને ચારિત્ર સામાયિકમાં સર્વપર્યાયો વિષય બનતા નથી, કારણ કે દ્રવ્ય એ અભિલાષ્ય અને અનભિલાષ્ય બંને પર્યાયોથી યુક્ત છે અને શ્રુતના તો માત્ર અભિલાષ્યપર્યાયો જ વિષય બને છે. (અનભિલાષ્યપર્યાયો વિષય બનતા નથી) માટે શ્રુતમાં સર્વપર્યાયો વિષય બનતા નથી.

ચારિત્રના પૃષ્ઠ “પદમંમિ સવ્વજીવા..... (ગા. ૭૮૧) વગેરે ગાથામાં સર્વદ્રવ્ય અને અસર્વ-પર્યાયો જ વિષય તરીકે પ્રતિપાદન કર્યા છે. તેથી ચારિત્રમાં પણ સર્વપર્યાયો વિષય બનતા નથી. 15
દેશવિરતિને આશ્રયી બંનેનો એટલે કે સર્વદ્રવ્ય અને સર્વપર્યાયોનો પ્રતિષેધ કરાય છે, અર્થાત્ દેશવિરતિસામાયિકમાં સર્વદ્રવ્યો કે સર્વપર્યાયો વિષય બનતા નથી.

શંકા : આ સામાયિકનો વિષય “કિં” દ્વારમાં (ગા. ૭૮૧માં) કહી દીધો છે, તો શા માટે અહીં પુનઃ કહો છો ?

સમાધાન : સામાયિક શું છે ? એ પ્રમાણેના દ્વારમાં પૂર્વે સામાયિક વિષય—વિષયીના 20
અભેદવડે જાતિમાત્રથી કહ્યું હતું. (“^{૧૭}આશય એ છે કે — પૂર્વે શિષ્યે સામાયિક શું છે ? એ પ્રમાણે સામાયિકજાતિના સ્વરૂપને જાણવા પ્રશ્ન કર્યો હતો. તેથી ત્યાં આચાર્યે કહ્યું કે આત્મા એ સામાયિક છે....., પણ ત્યાં સામાયિકનો વિષય પૂછાયો નહોતો, છતાં આચાર્યે વિષય અને વિષયીનો અભેદ કરી “પદમંમિ સવ્વજીવા.....” વગેરે શ્લોકોવડે વિષય પણ જણાવ્યો હતો. તેથી ફલિતાર્થ એ જ કે પૂર્વે વિષય અને વિષયીનો અભેદ કરી આચાર્યે સામાયિકરૂપ જાતિનું જ સ્વરૂપ કહ્યું 25
હતું.) જ્યારે અહીં તો કિંદ્વારમાં જ દ્રવ્યત્વ અને ગુણત્વરૂપે નિરૂપિત કરેલ સામાયિકના વિષયનું જ્ઞેયભાવથી કથન કરેલ છે. (અર્થાત્ સામાયિકનો વિષય શું છે ? એ પ્રમાણે જ્ઞેયભાવથી વિષય જાણવા માટેનો પ્રશ્ન પૂછાતા આચાર્યે વિષયનું કથન કર્યું છે.) આ જ વાત ભાષ્યકાર જણાવે છે કે — “ સામાયિક શું છે ? એ પ્રમાણેના દ્વારમાં ત્યાં (સામાયિક) જાતિભાવે કહ્યું છે અને અહીં જ્ઞેયભાવે કહ્યું છે. અહીં વિષય અને વિષયીનો ભેદ છે, ત્યાં અભેદનો ઉપચાર છે. 30
॥વિ.આ.ભા. ૨૭૬૦॥ ॥૮૩૦॥

૬૨. કિં તદિતિ (દ્વારે) જાતિભાવેન તત્રેહ જ્ઞેયભાવતોઽભિહિતમ્ । અત્ર વિષયવિષયિભેદઃ તત્રાભેદોપચારઃ ઇતિ ॥૧૧॥”

કેષ્વિતિ ગતં, કથં પુનઃ સામાયિકમવાપ્યતે ?, તત્ર ચતુર્વિધમપિ મનુષ્યાદિસ્થાનાવાસૌ સત્યામવાપ્યતે इति कृत्वा तत्क्रमदुर्लभताख्यापनायाह निर्युक्तिकारः -

माणुस्स खेत्त जाई कुलरूवारोगमाउयं बुद्धी ।

सवणोग्गह सद्धा संजमो य लोगांमि दुलहाइं ॥८३१॥

इंदियलद्धी निव्वत्तणा य पज्जत्ति निरुवहयखेमं ।

धायारोगं सद्धा गाहगउवओग अट्ठो य ॥ (अन्यदीया)

चोल्लाग पासग धण्णे जूए स्यणे य सुमिण चक्के य ।

चम्मजुगे परमाणू दस दिट्ठन्ता मणुयलंभे ॥८३२॥

વ્યાખ્યા : 'માનુષ્યં' મનુજત્વં 'ક્ષેત્રમ્' આર્ય 'જાતિઃ' માતૃસમુત્થા 'કુલં' પિતૃસમુત્થં 'રૂપમ્'

- 10 અન્યૂનાઙ્ગતા 'આરોગ્યં' રોગાભાવઃ 'આયુષ્કં' જીવિતં 'બુદ્ધિઃ' પરલોકપ્રવણા 'શ્રવણં' ધર્મસમ્બદ્ધમ્ 'અવગ્રહઃ' તદવધારણમ્ અથવા શ્રવણાવગ્રહો-યત્યવગ્રહઃ 'શ્રદ્ધા' રુચિઃ 'સંયમશ્ચ' અનવદ્યા-નુશ્ચાનલક્ષણઃ, એતાનિ સ્થાનાનિ લોકે દુર્લભાનિ, એતદવાસૌ ચ વિશિષ્ટસામાયિકલાભ इति गाथार्थः ॥ ८३१॥ અથ ચૈતાનિ દુર્લભાનિ- 'ઇન્દ્રિયલબ્ધિઃ' પદ્મેન્દ્રિયલબ્ધિરિત્યર્થઃ, નિર્વર્તના ચ ઇન્દ્રિયાણામેવ, પર્યાપ્તિઃ-સ્વવિષયગ્રહણસામર્થ્યલક્ષણા, 'નિરુવહતિ' નિરુપહતેન્દ્રિયતા, 'ક્ષેમં'

- 15 વિષયસ્ય 'ઘાતં' સુભિક્ષમ્ 'આરોગ્યં' નીરોગતા 'શ્રદ્ધા' 'ભક્તિઃ' 'ગ્રાહકઃ' ગુરુઃ 'ઉપયોગઃ'

અવતરણિકા : "કેષુ" એ પ્રમાણે દ્વાર કર્યું. તે સામાયિક કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉત્તર : મનુષ્યાદિસ્થાનની પ્રાપ્તિ થતાં ચારે પ્રકારના સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી પ્રથમ મનુષ્યાદિસ્થાનોના ક્રમની દુર્લભતા જણાવવા માટે નિર્યુક્તિકાર કરે છે ⇨

ગાથાર્થ : આ બંને ગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્ય પ્રમાણે જાણવો.

- 20 ગાથાર્થ : ભોજન, પાસા, ધાન્ય, જુગાર, રત્ન, સ્વપ્ન, ચક્ર, યર્મ, ધુંસરી અને પરમાણુ, મનુષ્યત્વની પ્રાપ્તિમાં આ દસ દેષ્ટાન્તો જાણવા.

ટીકાર્થ : મનુષ્યપણું, આર્યક્ષેત્ર, માતાસંબંધી જાતિ (અર્થાત્ માતૃપક્ષ જેનો વિશિષ્ટ હોય તેવી જાતિમાં જન્મ થવો), પિતાસંબંધી કુલ (અર્થાત્ પિતાપક્ષ જેનો વિશિષ્ટ હોય તેવા કુલમાં જન્મ થવો), અંગોપાંગની સંપૂર્ણતા, રોગોનો અભાવ, આયુષ્ય (દીર્ઘઆયુષ્યની પ્રાપ્તિ), પરલોકમાં નિપુણ એવી બુદ્ધિ, ધર્મનું શ્રવણ, ધર્મની સમજણ અથવા "શ્રવણાવગ્રહ" એટલે સાધુનો અવગ્રહ (અર્થાત્ સાધુઓનો સત્સંગ), શ્રદ્ધા (ધર્મ પ્રત્યે), નિરવઘક્રિયા કરવા રૂપ સંયમ, આ સ્થાનો લોકમાં દુર્લભ છે. આ સ્થાનોની પ્રાપ્તિ થતાં વિશિષ્ટ સામાયિકનો લાભ થાય છે. ॥૮૩૧॥

આ સ્થાનો પણ દુર્લભ છે - પંચેન્દ્રિયલબ્ધિ, ઇન્દ્રિયોની જ રચના, પોત-પોતાના વિષયને ગ્રહણ કરવાના સામર્થ્યરૂપ પર્યાપ્તિ, ઇન્દ્રિયોની અખંડતા, વિષયને ગ્રહણ કરવામાં કુશલતા,

- 30 સુકાળ, નીરોગીપણું, ભક્તિ (ગુરુ વગેરેની), સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ, ગુરુના વચનો વગેરે સાંભળવામાં શ્રોતાની એકાગ્રતા, ધર્મનું અર્થીપણું, આટલા સ્થાનો પણ દુર્લભ છે. આ ગાથા અન્યકર્તાની

શ્રોતુસ્તદભિમુખતા 'અદ્વો ય' ત્તિ અર્થિત્વં ચ ધર્મં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ભિન્નકર્તૃકી કિલેયમ્ ।
જીવો મનુષ્યં લબ્ધ્વા પુનસ્તદેવ દુઃખેન લપ્સ્યતે, બ્રહ્મન્તરાયાન્તરિત્વાત્, બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તિ-
મિત્રબ્રાહ્મણચોલ્લકભોજનવત્, અત્ર કથાનકમ્—^{૧૩}બંધદત્તસસ એગો કષ્પડિઓ આલગ્ગાઓ, બહુસુ
આવતીસુ અવત્થાસુ ય સવ્વત્થ સહાયો આસિ, સો ય રજ્જં પત્તો, બારસસંવચ્છરિઓ અભિસેઓ
કઓ, કષ્પડિઓ તત્થ અલ્લિયાવંપિ ણ લહતિ, તતોડ્ડણેણ ડવાઓ ચિન્તિતો, ડવાહણાઓ ઘા 5
બંધિઠ્ઠણ ધયવાહર્હિ સમં પધાવિતો, રણ્ણા દિટ્ઠો, ડત્તિણેણં અવગૂહિતો, અણ્ણે ભણંતિ-તેણ
દારવાલે સેવમાણેણ બારસમે સંવચ્છરે રાયા દિટ્ઠો, તાહે રાયા તં દટ્ઠૂણ સંભંતો, ડમો સો વરાઓ
મમ સુહદુઃખસહાયગો, એત્તાહે કરોમિ વિત્તિં, તાધે ભણતિ-કિં દેમિ તિ ?, સો ભણતિ-દેહ
બનાવેલી જાણવી.

જીવ મનુષ્યપણને પામીને પુનઃ તે મનુષ્યપણું ઘણાં બધાં અંતરાયો વચ્ચે હોવાથી દુઃખેથી 10
પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ કે, બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તીના બ્રાહ્મણમિત્રનું ચોલ્લક એટલે કે ભોજન, (અહીં ચોલ્લક
શબ્દ દેશી શબ્દ છે જેનો અર્થ ભોજન થાય છે તેથી એ પ્રમાણે અર્થ કરેલ છે.)

આ વિષયમાં ૧. ચોલ્લક કથાનક આ પ્રમાણે જાણવું—એક કાર્પટિક (કાવડ લઈને ભિક્ષા
માગનારો) બ્રહ્મદત્તની સેવા કરવા લાગ્યો. ઘણી મુશ્કેલીઓમાં અને ઘણી અવસ્થાઓમાં બધે તે
સહાય કરતો હતો. બ્રહ્મદત્ત રાજ્યને પામ્યો. બારવર્ષનો (મહોત્સવપૂર્વક) અભિષેક કરાવ્યો. તે 15
સમયે કાર્પટિકને ત્યાં (ઉત્સવાદિમાં) પ્રવેશ પણ મળતો નથી. તેથી તેણે એક ઉપાય વિચાર્યો.
પગની મોજડીને ધ્વજમાં બાંધી ધ્વજને વહનકરનારાઓ સાથે ચાલવા લાગ્યો. રાજાએ આ દૃશ્ય
જોયું. હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરીને રાજા તેને (ઓળખીને) ભેટ્યો.

અહીં કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે— કાર્પટિકે દ્વારપાલની સેવા કરતા કરતા બારમે
વર્ષે રાજાને જોયો. ત્યારે રાજા તેને જોઈને આદરવાળો થયો. અરે ! આ તો મને સુખ—દુઃખમાં 20
સહાયકરનારો ભિયારો તે જ છે, આના માટે આજીવિકાર્યે કંઈક કરું. રાજા પૂછે છે — “તને
શું આપું ?” કાર્પટિકે કહ્યું—“મને કરભોજન આપો (^{૧૪}કેરે એટલે અવશ્ય દેવા યોગ્ય અર્થાત્ Tax,
ચોલ્લક શબ્દ દેશીવચન હોવાથી “ભોજન” અર્થમાં છે તેથી કર તરીકેનું જે ભોજન તે કરભોજન
આપો) અને તે દરેક ઘરમાં, એમ કરતાં કરતાં સર્વભરતક્ષેત્રના ઘરોમાં ભોજન કરવાનું સમાપ્ત
થશે ત્યારે ફરીથી તમારા ઘરથી શરૂ કરી ભોજન કરીશ.” રાજાએ કહ્યું—“અરે ! આવા ભોજનથી 25

૬૩. બ્રહ્મદત્તસ્યૈકઃ કાર્પટિકોડ્વલગકઃ, બહ્વીષ્વાપત્સુ અવસ્થાસુ ચ સર્વત્ર સહાય આસીત્, સ
ચ રાજ્યં પ્રાપ્તઃ, દ્વાદશવાર્ષિકોડ્વિષેકઃ કૃતઃ, કાર્પટિકસ્તત્ર પ્રવેશમપિ ન લભતે, તતોડ્ડેનોપાયશ્ચિન્તિતઃ,
ઉપાનહો ધ્વજે બદ્ધ્વા ધ્વજવાહકૈઃ સમં પ્રધાવિતઃ, રાજા દૃષ્ટઃ ડત્તીર્ણેનાવગૂઢઃ, અન્યે ભણન્તિ-તેન
દ્વારપાલાન્ સેવમાનેન દ્વાદશે સંવત્સરે રાજા દૃષ્ટઃ, તદા રાજા તં દૃષ્ટ્વા સંધાન્તઃ, અયં સ વરાકો મમ
સુખદુઃખસહાયકઃ, અધુના કરોમિ વૃત્તિં, તદા ભણતિ-કિં દદામીતિ, સ ભણતિ-દેહિ 30

- કેરચોછાઈ ઘરે ઘરે જાવ સઘ્વંમિ ભરહે, જાધે ણિઠિતં હોજ્જા તાહે પુણોવિ તુબ્બ ઘરે આઢવેરુણ
 મુંજામિ, રાયા ભળતિ-કિં તે એતેણ ? , દેસં તે દેમિ, તો સુહં છત્તછાયાઈ હસ્થિચંધવગતો
 હિંહિહિસિ, સો ભળતિ-કિં મમ એદ્દહેણ આહટ્ટેણ ? , તાહે સો દિણ્ણો ચોલ્લણો, તતો પઢમદિવસે
 રાઇણો ઘરે જિમિતો, તેણ સે જુવલયં દીનારો ચ દિણ્ણો, એવં સો પરિવાડીએ સઘ્વેસુ રાડલેસુ
 5 બત્તીસાએ રાયવરસહસેસુ તેસિં ચ જે મોઢ્યા, તત્થ ચ ણગરે અળેગાઓ કુલકોડીઓ, ણગરસ્સ
 ચેવ સો કતા અંતં કહિતિ, તાધે ગામેસુ તાહે પુણો ભરહવાસસ્સ, અવિ સો વચ્ચેજ્જ અંતં ણ
 ચ માણુસત્તણાતો મટ્ટો પુણો માણુસત્તણં લહઇ ૧ । 'પાસગ' ત્તિ, ઘાણક્કસ્સ સુવર્ણં નત્થિ,
 તાધે કેણ ઉવાણ વિઢવિજ્જ સુવર્ણં ? , તાધે જંતપાસયા કતા, કેઢ ભળતિ-વરદિણ્ણગા,
 તતો ઇગો દક્કહો પુરિસો સિક્કાવિતો, દીનારસ્થાલં ભરિયં, સો ભળતિ-જતિ મમ કોઢ જિણતિ
 10 સર્યુ, હું તને એક દેશ ભેટમાં આપું, જેથી છત્રની છાયા હેઠળ હસ્તિસ્કંધ ઉપર રહેલો તું સુખથી
 હરી ફરી શકીશ."

- કાર્પટિક કહે છે - "આ ઉપાધિઓનું મારે શું કામ ?" રાજાએ ભોજન માટેની અનુજા
 આપી. તેથી પ્રથમ દિવસે તે રાજાના ઘરે જમ્યો. રાજાએ તેને વસ્ત્રયુગલ અને એક દીનાર આપ્યા.
 આ પ્રમાણે ક્રમશઃ તે બગીચા હજાર ઉત્કૃષ્ટરાજાઓ અને તેઓના જે ભોજિકો (ગામાના મુખો)
 15 હતા તેઓનાં ઘરે જમ્યો. તે જ નગરમાં અનેક કુલકોટીઓ (અનેક કરોડ કુલો) હતા.

આ નગરનો જ અંત તે ક્યારે લાવે, વળી દરેક ગામો અને ત્યાર પછી ભરતક્ષેત્રના દરેક
 ગામોનો અંત તો ક્યારે પામે ? (અર્થાત્ પામી જ ન શકે) છતાં તે કદાચ ભરતક્ષેત્રના દરેક
 ઘરોમાં જમવાનું કરે, (અને ફરી ચક્રવર્તીના ઘરે ભોજન પામે) પણ મનુષ્યપણામાંથી ચૂકલો જીવ
 ફરી પાછું મનુષ્યપણું પામતો નથી. - ૧

- 20 ૨. પાસાઓનું દૃષ્ટાન્ત : ચાણક્ય પાસે સુવર્ણ નહોતું. તેથી કયા ઉપાયથી સુવર્ણ પ્રાપ્ત થાય ?
 (એમ વિચારવા લાગ્યો.) તેણે યંત્રપાસાઓ બનાવ્યા. અહીં કેટલાક કહે છે. - "આ પાસાઓ
 ચાણક્યને દેવે વરદાનમાં આપેલા." ચાણક્યે એક હોશિયાર પુરુષને શીખવાડ્યું અને દીનારોનો
 એક થાળ ભર્યો. તે લોકોને કહે છે કે "જે મને જીતે તે આ થાળ ગ્રહણ કરે. પણ જો હું જીતું

૬૪. કર્મભોજનં (કરતયા યદ્ભોજનં) ગૃહે ગૃહે યાવત્ સર્વસ્મિન્ ભરતે, યદા નિષ્ઠિતં ભવેત્તદા પુનરપિ
 25 તવ ગૃહાદારમ્થ્ય મુજ્જે, રાજા ભળતિ-કિં તે એતેન ? , દેશં તુમ્હ્યં દદામિ, તતઃ સુખં છત્તછાયાયાં
 વરહસ્તિસ્કન્ધગતો હિંહિહિસે, સ ભળતિ-કિં મમૈતાવતા આઢમ્બરેણ (ઉપાધિના) ? , તદા તત્તસ્મૈ દત્તં
 (કર)ભોજનં, તતઃ પ્રથમદિવસે રાજો ગૃહે જિમિતઃ, તેન તસ્મૈ યુગલં દીનારશ્ચ દત્તઃ, એવં સ પરિપાટ્યા
 સર્વેષુ રાજકુલેષુ દ્વાવિંશતિ વસાજ્યસહસ્રેષુ તેષાં ચ યે મોજિકાઃ (ગ્રામાધિપતયઃ), તત્ર ચ નગરેડનેકાઃ
 કુલકોટ્યઃ, નગરસ્થૈવ સ કદાડન્તં કરિષ્યતિ ? , તદા ગ્રામેષુ તદા પુનર્ભરતવર્ષસ્ય, અપિ સ વ્રજેદન્તં
 30 ન ચ માનુષ્યાદ્બ્રહ્મઃ પુનર્માનુષ્યં લભતે ૧ । 'પાશક' ઇતિ, ઘાણક્યસ્ય સુવર્ણં નાસ્તિ, તદા કેનોપાયેન
 ઉપાર્જયામિ સુવર્ણ ? , તદા યન્ત્રપાશકાઃ કૃતાઃ, કેચિદ્દણન્તિ-વરદત્તાઃ, તત એકો દક્ષઃ પુરુષઃ શિક્ષિતઃ,
 દીનારસ્થાલં મૃતં, સ ભળતિ-યદિ માં કોડપિ જયતિ

મો થાત્તં ગેણહતુ, અહ અહં જિણામિ તો એગં દીનારં જિણામિ, તસ્સ ઇચ્છાએ જંતં પડતિ અતો
 ણ તીરહ જિણિતું, જહા સો ણ જિપ્પહ એવં માણુસલંભોઽવિ, અવિ ણામ સો જિપ્પેજ્જ ણ ચ
 માણુસાતો ભદ્ધો પુણ માણુસત્તણં ૨ । ‘ધણ્ણો’ તિ જત્તિયાણિ ભરહે ધણ્ણાણિ તાણિ સઘ્વાણિ
 ષિણ્ણિતાણિ, તત્થ પત્થો સરિસવાણં છૂદો, તાણિ સઘ્વાણિ આહુઆલિત્તાણિ, તત્થેગા જુપ્પણથેરી
 સુપ્પં ગહાય તે વિણિજ્જ પુણોઽવિય પત્થં પૂરેજ્જ, અવિ સા દેવપ્પસાદેણ પૂરેજ્જ ણ ચ માણુસત્તણં 5
 ૩ । ‘જૂએ’ જથા એગો રાયા, તસ્સ સભા અદુલ્લભસતસંનિવિદ્ધા જત્થ અત્થાચણયં દેતિ, એકેકો
 ચ યંભો અદુલ્લભસંસો, તસ્સ રણ્ણો પુત્તો રજ્જકંઠી ચિંતેતિ-થેરો રાયા, મારિકુણ રજ્જં ગિણ્ણામિ,
 તં ચ અમચ્છેણ ણાયં, તેણ રણ્ણો સિદ્ધં, તતો રાયા તં પુત્તં ભણતિ-અમ્હ જો ણ સહહ અણુક્કમં

તો તેણે મને એક દીનાર આપવી. (રમતમાં) પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે પાસાઓ પડતા હતા તેથી
 કોઈ તેને જીતી શકતું નહોતું. જેમ તે જીતાતો નહોતો તેમ મનુષ્યપણું પણ પ્રાપ્ત થતું નથી. 10
 કદાચ, તેને જીતી જવાય પરંતુ મનુષ્યપણામાંથી બ્રહ્મ થયેલ જીવ ફરી મનુષ્યપણાને પામી શકતો
 નથી. — ૨

૩. ધાન્યનું દેષાન્ત : ભરતક્ષેત્રમાં જેટલું ધાન્ય છે તે બધું ભેગું કરાય. તેમાં એક પ્રસ્થકપ્રમાણ
 સરસવના દાણા નાંખે પછી બધાને બસબર મિશ્ર કરે. એક ઘરડી ડોશી સૂપડાને લઈ ધાન્યને વીણી
 ફરી પ્રસ્થકપ્રમાણ સરસવદાણા તે ધાન્યના ઢગલામાંથી બહાર કાઢે. કદાચ તે ડોશી દેવના પ્રભાવે 15
 બહાર કાઢે પણ બરી, પરંતુ (મનુષ્યપણાથી ચૂકેલાને) મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થાય નહીં. —૩

૪. જુગારનું દેષાન્ત : એક રાજા હતો. તેની સભા (સભા માટેનો મહેલ) ૧૦૮ થાંભલા
 ઉપર ઊભી હતી, જ્યાં રાજસભા ભરાતી હતી. દરેક થાંભલે ૧૦૮ ખૂણા હતા. રાજાનો પુત્ર
 રાજ્ય આંત્રિકી લેવાની ઈચ્છાથી વિચારે છે કે “આ રાજા ઘરડો થયો છે. તેથી તેને મારીને હું
 રાજ્ય ગ્રહણ કરું.” આ વાત મંત્રીએ જાણી. તેણે રાજાને વાત કરી. તેથી રાજા તે પુત્રને કહે 20
 છે— જે અમારી પરિપ્રાટીને સહન નથી (અર્થાત્ ક્રમશઃ રાજા બત્તવાની પદ્ધતિને જે ઈચ્છતો
 નથી અને અકાળે રાજા બનવા ઈચ્છે છે) તેણે જુગાર રમવો પડે છે. જો તેમાં તે જીતે તો રાજ્ય

૬૫. સ સ્થાલં ગૃહાતુ, અથાહં જયામિ તદ્દેકં દીનારં જયામિ, તસ્યેચ્છયા ચન્નં પતતિ અતો ન
 શક્યતે જેતું, યથા સ ન જીયતે એવં માનુષ્યલાભોઽપિ, અપિ નામ સ જીયેત ન ચ માનુષ્યાદભ્રષ્ટઃ પુનર્માનુષ્યમ્
 ૨ । ‘ધાન્યાની’તિ, યાવન્તિ ભરતે ધાન્યાનિ તાનિ સર્વાણિ ષિણ્ણિતાણિ, તત્ર પ્રસ્થઃ સર્ષપાણાં ક્ષિપ્તઃ, 25
 તાનિ સર્વાણિ મિશ્રિતાણિ (વિલોઢિતાણિ) તત્રેકા જીર્ણસ્થવિરા સૂર્પ ગૃહીત્વા તાનિ ઊચ્ચિનુયાત્ પુનરપિ
 ન પૂરયેત્પ્રસ્થમ્, અપિ સા દેવપ્રસાદેન પૂરયેત્ ન ચ માનુષ્યમ્ ૩ । ‘જૂતં’ યથા એકો રાજા, તસ્ય
 સભાઽષ્ટોત્તરસ્તમ્ભશતસન્નિવિષ્ટા યત્રાસ્થાનિકાં દદાતિ, એકૈકશ્ચ સ્તમ્ભોઽષ્ટશતાંસ્વિકઃ, તસ્ય રાજઃ પુત્રો
 રાજ્યકાઙ્ક્ષી ચિન્તયતિ-વૃદ્ધો રાજા, મારયિત્વા રાજ્યં ગૃહામિ, તચ્ચામાત્યેન જ્ઞાતં, તેન રાજે શિષ્ટં, તતો
 રાજા તં પુત્રં ભણતિ-અસ્માકં યો ન સહતેઽનુક્કમં

સો જૂતં છેલ્લતિ, જતિ જિણતિ રજ્જં સે દિજ્જતિ, કહ પુણ જિણિયવ્વં ?, તુજ્ઞ એગો આઓ, અવસેસા અમ્હં આયા, જતિ તુમં એગેણ આણ અદુસતસ્સ ર્હંભાણં એકેકં અંસિયં અદુસતે વારા જિણાસિ તો તુજ્ઞ રજ્જં, અવિ ય દેવતાવિભાસા ૪ । 'સ્તણે' તિ, જહા એગો વાણિયઓ બુઢો, રચણાણિ સે અન્થિ, તથ ય મહે મહે અણ્ણે વાણિયયા કોઢિપડાગાઓ ઉબ્ભેતિ, સો ણ ઉબ્ભવેતિ, તસ્સ પુન્નેહિં થેરે પડથે તાણિ રચણાણિ દેસી વાણિયયાણ હથ્થે વિક્કીતાણિ, વરં અમ્હેડવિ કોઢિપડાગાઓ ઉબ્ભવેન્તા, તે ય વાણિયયા સમંતતો પડિગયા પારસકૂલાદીણિ, થેરો આગતો, સુતં જથા વિક્કીતાણિ, તે અંબાડેતિ, લહું રચણાણિ આણેહ, તાહે તે સવ્વતો હિંડિતુમારહ્ધા, કિં તે સવ્વરચણાણિ પિંડિજ્જ ?, અવિય દેવપ્પભાવેણ વિભાસા ૫ । 'સુવિણ' તિ—એગેણ કપ્પહિણ

તેને અપાય છે. કેવી રીતે જુગારમાં જીતવું ?—એક લાભ (દાવ) તારો અને બાકીના લાભો અમારા.

- 10 જો તું એક લાભવડે ૧૦૮ થાંભલાઓના દરેકે દરેક ખૂણાને ૧૦૮ વખત જીતે તો રાજ્ય તારું. (અર્થાત્ ૧૦૮ વખત દાવ જીતે ત્યારે ૧ ખૂણો જીતાય, આમ કુલ ૧૦૮ થાંભલાના ૧૦૮ ખૂણાઓને દરેકને ૧૦૮ વખત સળંગ જીતે તો, રાજ્ય મળે. એક પણ વખત હારે, તો બધું જાય.) કદાચ દેવના પ્રભાવે ... વગેરે પૂર્વની જેમ જાણવું.—૪

- પ. રત્નનું દંષ્ટાન્ત : એક વેપારી વૃદ્ધ હતાં. તેની પાસે રત્નો હતા. તે નગરમાં જ્યારે—
15 જ્યારે મહોત્સવ આવે ત્યારે બીજા વેપારીઓ (અમે કરોડપતિ છે એવું જણાવવા) કોટીધ્વજને (પોતાના ઘરની અગાસીએ) ઊંચી કરતા પરંતુ પેલો વેપારી આવી ધજા રોખતો નહોતો. એકવાર તે વૃદ્ધ અન્યગામે ગયો. ત્યારે પુત્રોએ આપણે પણ કોટીધ્વજને ઊંચી કરી શકીએ એવા વિચારથી તે રત્નોને અન્યદેશથી આવેલા અન્યવેપારીઓને વેચી દીધા. તે વેપારીઓ પાર્શ્વકુલાદિ પોતપોતાના સ્થાને પાછા ફર્યા. આ બાજુ વૃદ્ધવેપારી પાછો ફર્યો અને સાંભળ્યું કે બધા રત્નો વેચાઈ ગયા છે, વૃદ્ધવેપારી પુત્રોને ઠપકો આપે છે અને આદેશ કરે છે કે "શીઘ્ર રત્નો પાછા લાવો." પુત્રો ચારેબાજુ (તે રત્નોને પાછા લાવવા) ફરવા લાગ્યા. શું તેઓ સર્વરત્નોને ભેગા કરી શકે ? કદાચ દેવના પ્રભાવથી.....વગેરે પૂર્વની જેમ — ૫

૬. સ્વપ્રનું દંષ્ટાન્ત : એક કાર્પટિકે સ્વપ્રમાં ચંદ્રને ગળ્યો. તેણે અન્ય કાર્પટિકોને કહ્યું. તેઓએ

૬૬. સ દ્વૃતં ક્રીડતિ, યદિ જયતિ રાજ્યં તસ્મૈ દીયતે, કથં પુનર્જેતવ્યમ્ ?, તવૈક આયઃ અવશેષા
25 અસ્માકમાયાઃ, યદિ ત્વમેકેનાયેનાષ્ટાતસ્ય સ્તમ્ભાનામેકૈકમસ્ત્રિમષ્ટાતવારાન્ જયસિ તદા તવ રાજ્યમ્, અપિ ચ દેવતાવિભાષા ૪ । 'સ્તાની'તિ, યથૈકો વણિક્ વૃદ્ધઃ, સ્તાનિ તસ્ય સન્તિ, તત્ર ચ મહે મહેડ્યે વણિજઃ કોટીપતાકા ઉચ્છ્રયન્તિ, સ નોચ્છ્રયન્તિ, તસ્ય પુત્રૈઃ સ્થવિરે પ્રોષિતે તાનિ સ્તાનિ દેશીયવણિજાં હસ્તે વિક્રીતાનિ, વરં વયમપિ કોટીપતાકા ઉચ્છ્રયન્તઃ, તે ચ વણિજઃ સમન્તતઃ પ્રતિગતાઃ પારસકૂલાદીનિ (સ્થાનાનિ), સ્થવિર આગતઃ, શ્રુતં યથા વિક્રીતાનિ, તાન્ નિર્ભર્ત્સયન્તિ, લઘુ સ્તાનિ આનયન્ત, તદા
30 તે સર્વતો હિંડિતુમારહ્ધાઃ, કિં તે સર્વસ્તાનિ પિંડયેયુઃ ?, અપિ ચ દેવપ્રભાવેણ વિભાષા ૫ । સ્વપ્નક
ઇતિ, એકેન કાર્પટિકેન

સુમિણાં ચંદો ગિલિતો, કમ્પડિયાણ કથિતં, તે ભળંતિ-સંપુણ્ણચંદમંડલસરિસં પોવલિયં
લભિહિસિ, લબ્ધા ઘરચ્છાદણિયા, અળ્ણેણવિ દિદ્ધો, સો ણહાઇઠ્ઠણ પુમ્પફલાણિ ગઘાય
સુવિણપ્રાઢગસસ કથેતિ, તેણ ભળિતં-રાયા ભવિસસિ । ઇત્તો ય સત્તમે દિવસે તત્થ રાયા મત્તો
અપુત્તો, સો ય ણિવિવિણ્ણો અચ્છતિ, જાવ આસો અધિયાસિતો આગતો, તેણ તં દદ્ધુણ હેસિતં 5
પદવિચ્છણીકતો ય, તત્તો વિલિહ્ઠો પુદ્ધે, એવં સો રાયા જાતો, તાહે સો કમ્પડિઓ તં સુણેતિ,
જઘા-તેણડવિ દિદ્ધો ઇરિસો સુવિણઓ, સોવિ આદેસફલેણ કિર રાયા જાતો, સોય ચિંતેતિ-
વચ્ચામિ જત્થ ગોરસો તં પિબેત્તા સુવામિ, જાવ પુણો તં ચેવ સુમિણં પેચ્છામિ, અત્થિ
પુણ સો પેચ્છેજ્જા અવિ ય સો ણ માણુસાતો ૬ । ‘ચક્કંતિ’ દારં, ઇંદપુરં નગરં, ઇંદદત્તો રાયા,
તસ્સ ઇઢ્ઢાણં વરાણં દેવીણં બાવીસં પુત્તા, અળ્ણે ભળંતિ-એક્કાએ ચેવ દેવીએ પુત્તા, રાઢ્ઢણો

કહ્યું- “તું સંપૂર્ણ ચંદ્રમંડળ જેવા પુડલાને પામીશ. ધરોમાં ભિક્ષા માટે ફરતાં ફરતાં તેને પુડલો 10
પ્રાપ્ત થયો. બીજાએ પણ આ જ પ્રમાણે સ્વપ્ન જોયું. તેણે સ્નાન કરી પુષ્પફળોને લઈ સ્વપ્નપાઠકોને
વાત કરી. સ્વપ્નપાઠકે કહ્યું-“તું રાજા થઈશ” ત્યાર પછી સાતમા દિવસે તે નગરમાં અપુત્રીય
રાજા મૃત્યુ પામ્યો. પેલો થાકેલો એક સ્થાને બેઠો હતો ત્યાં અધિવાસિત ઘોડો આવ્યો. ઘોડાએ
તેને જોઈ અવાજ કર્યો અને તેને પ્રદક્ષિણા આપી.

ત્યાર પછી તેને પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડ્યો. આ પ્રમાણે તે રાજા થયો. આ વાત તે 15
કાર્પટિકે સાંભળી કે “પેલા એ પણ પોતાના જેવું જ સ્વપ્ન જોયું હતું. પરંતુ તે સ્વપ્નપાઠકોની
પાસે વિધિપૂર્વક સ્વપ્નકથનના ફળરૂપે રાજા થયો.” તેથી પોતે પણ વિચારે છે કે “જ્યાં ગોરસ
હોય ત્યાં જાઉં અને ગોરસને પીને સૂઈ જાઉં, (જેથી) તે જ સ્વપ્ન ફરી જોઈ શકું.” કદાચ બને
કે તે પાછું તે જ સ્વપ્ન જુએ પરંતુ મનુષ્યપણાથી ભ્રષ્ટ થયેલો જીવ પાછો મનુષ્યપણાને પામે
નહીં. — ૬ 20

૭. ચક્રનું દંડાન્ત : ઇન્દ્રપુરનામે નગર હતું. ત્યાં ઇન્દ્રદત્તનામે રાજા હતો. તેને ઈષ્ટ એવી
શ્રેષ્ઠ રાણીઓને બાવીસ પુત્રો હતા. કેટલાક કહે છે-“એક જ દેવીને બાવીસ પુત્રો હતા”, જે

૬૭. સ્વપ્ને ચન્દ્રો ગિલિતઃ, કાર્પટિકેભ્યઃ કથિતં, તે ભળન્તિ-સંપૂર્ણચન્દ્રમણ્ડલસદૃશી પોલિકાં
લપ્સ્યસે, લબ્ધ્યા ગૃહચ્છાદનિક્યા, અન્યેનાપિ દૃષ્ટઃ, સ સ્નાત્વા પુષ્પફલાણિ ગૃહીત્વા સ્વપ્નપાઠકાય કથયતિ,
તેન ભળિતં-રાજા ભવિષ્યસિ । ઇત્થં સત્તમે વિવ્રમે તત્ર રાજા મૃતોડપુત્રઃ, સ ચ નિર્વિણ્ણસ્તિષ્ઠતિ, 25
યાવદશ્વોડધ્યાસિતઃ (ડધિવાસિતઃ) આગતઃ, તેન તં દદ્ધુણ હેષિતં પ્રદક્ષિણીકૃતશ્ચ, તત્તો વિલગિતઃ પૃષ્ઠે,
એવં સ રાજા જાતઃ, તદા સ કાર્પટિકસ્તત્ શુણોતિ, ઘણા-તેનાપિ દૃષ્ટઃ ઇંદ્રણઃ સ્વપ્નઃ, સ ત્વાદેશફલેન
કિલ રાજા જાતઃ, સ ચ ચિન્તયતિ-વ્રજામિ યત્ર ગોરસસ્સં પીત્વા સ્વપિમિ, યાવત્પુનસ્તમેવ સ્વપ્નં પ્રેક્ષયિષ્યે,
અસ્તિ પુનઃ સ પ્રેક્ષેત, અધિ ચ સ ચ માનુષ્યાત્ ૬ । ચક્કમિતિ દ્વારમ્, ઇન્દ્રપુરં નગરમ્, ઇન્દ્રદત્તો રાજા,
તસ્યેષ્ઠાનાં વરાણાં દેવીનાં દ્વાવિંશતિઃ પુત્રાઃ, અન્યે ભળન્તિ-એકસ્યા એવ દેવ્યાઃ પુત્રાઃ, રાજઃ 30

- પાળસમા, અળ્લા એકા અમચ્ચધૂયા, સા પરં પરિણિતેણ દિદ્ધેલ્લિયા, સા અળ્લાતા કતાઙ્ગ રિણ્ણતા
સમાળી અચ્છતિ, રાયળા ય દિદ્ધા, કા એસત્તિ ?, તેહિં ભણિતં-તુભ્મે દેવી એસા, તાહે સો તાણ
સમં રત્તિ એકં વસિતો, સા ય રિણ્ણતા, તીસે ગબ્બો લગ્ગો, સા ય અમચ્ચેણ ભણિણ્ણિતા-
જયા તુમં ગબ્બો આહૂતો ભવતિ તદા મમં સાહિજ્જસુ, તાણ તસ્સ કથિતં-દિવસો મુહુત્તો જં
5 ચ રાયણ ડલ્લવિતં સાતિયંકારો, તેણ તં પત્તેણ લિહિતં, સો સારવેતિ, ણવણં માસાણં દારાઓ
સંજાતો, તસ્સ દાસચેડાણિ તદ્દિવસં જાતાણિ, તંજહા-અગ્ગિયઓ પવ્વતઓ બહુલિયો સાગરો ય,
તાણિ ય સહજાતગાણિ, તેણ કલાયરિયસ્સ ડવણીતો, તેણ લેહાઇતાઓ ગણિયપ્પહાણાઓ કલાઓ
ગાહિતો, જાહે તાઓ ગાહિતિ આયરિયા તાથે તાણિ તં કહ્મંતિ વાડલ્લેતિ ય, પુવ્વપરિચ્છાણં તાણિ
રાજાને પ્રાણસમાન હતા. બીજી એક મંત્રીની દીકરી હતી. જેને રાજાએ વિવાહના દિવસે જોયેલી
10 હતી. (વિવાહ કર્યા પછી અંત:પુરમાં રાખ્યા પછી તે રાણીને રાજા ક્યારેય મળ્યો નહોતો.) તે
રાણીને એકવાર ઋતુકાળ ચાલી રહ્યો હતો.

- રાજાએ તેણીને જોઈ. “આ કોણ છે ?” (અંમ પૂછ્યું ત્યારે) રાજા પાસે ઊભેલા લોકોએ
કહ્યું-“આ તમારી રાણી છે.” ત્યારે રાજા તેની સાથે એક રાત્રિ રહ્યો. તે સમયે તે ઋતુસ્નાતા
હતી તેથી તેણીને ગર્ભ રહ્યો. (પૂર્વે) મંત્રીએ આને કહી રાખેલું હતું કે “જ્યારે તને ગર્ભ
15 રહે ત્યારે તારે મને કહેવું.” રાણીએ મંત્રીને દિવસ. મુહૂર્ત અને રાજા સાથે જે વાતચીત થઈ
હતી તે બધું સત્ય કહી દીધું (અર્થાત્ જે દિવસે રાજાએ રાણી સાથે રાત્રિવાસ કર્યો તે દિવસ,
મુહૂર્ત વગેરે બધું કહ્યું.) મંત્રી તે બધી હકીકત એક કાગળ ઉપર લખી રાખીને તે કાગળનું
રક્ષણ કરે છે.

- નવ માસ પૂર્ણ થતાં બાળકનો જન્મ થયો. મંત્રીના દાસોને પણ તે જ દિવસે બાળકો જન્મ્યા.
20 તે આ પ્રમાણે - અગ્નિ, પર્વત, બાહુલિક અને સાગર. આ ચાર બાળકો અને મંત્રીની દીકરીનો
બાળક આ બધા સાથે જન્મ્યા હતા. મંત્રી (પોતાની દીકરીના)બાળકને કલાચાર્ય પાસે લઈ ગયો.
(તે જ વખતે બીજા દાસપુત્રો પણ કલાચાર્ય પાસે લઈ જવાયાં.) કલાચાર્યે આ બાળકને લેખાદિ
ગણિતપ્રધાન કલાઓ શીખવાડી. હવે જ્યારે આ મંત્રીપુત્રને આચાર્ય કલા શીખવાડે છે ત્યારે
તે દાસપુત્રો તે આચાર્યની નિંદા કરે છે અને આચાર્યને આકુળ-વ્યાકુળ કરે છે. પૂર્વપરિચયને

૬૮. પ્રાણસમા: , અન્યા એકાઽમાત્યદુહિતા , સા પરં પરિણયતા દૃષ્ટા, સાઽન્યદા કદાચિત્ ઋતુસ્નાતા
સતી તિષ્ઠતિ, રાજા ચ દૃષ્ટા, કૈષેતિ ?, તૈર્ભણિતં-યુષ્માકં દેવ્યેષા, તદા સ તયા સહ રાત્રિમેકામુષિત: ,
સા ચ ઋતુસ્નાતા, તસ્યા ગર્ભો લગ્ન: , સા ચામાત્યેન ભણિતપૂર્વા-યદા તવ ગર્ભ ઉત્પન્નો ભવતિ તદા
મહ્યં કથયે, તયા તસ્મૈ કથિતં-દિવસો મુહૂર્તો યચ્ચ રાજોલ્લં સત્યઙ્ગાર: , તેન તત્પત્રે લિખિતં, સ સંરક્ષતિ,
નવસુ માસેષુ દારક: સંજાત: , તસ્ય દાસચેડાસ્તદિવસે જાતા: , તદ્વથા-અગ્નિ: પર્વતો બાહુલિક: સાગરશ્ચ,
30 તે ચ સહજાતા: , તેન કલાચાર્યાયોપનીત: , તેન લેખાદિકા ગણિતપ્રધાના: કલા ગ્રાહિત: , યદા તા
ગ્રાહ્યત્યાચાર્યાસ્તદા તે તં નિન્દયન્તિ વ્યાકુલયન્તિ ચ, પૂર્વપરિચયેન તે

૬૦ રોડંતિ, તેણ તાણિ ણ ચેવ ગણિતાણિ, ગહિતાઓ કલાઓ, તે ચ અણ્ણે બાવીસં કુમારા ગાહિજ્જંતા તં આયરિયં પિટ્ટંતિ અવચણાણિ ચ ભણંતિ, જતિ સો આયરિઓ પિટ્ટંતિ તાહે ગંતૂણ માતૂણં સાહંતિ, તાહે તાઓ તં આયરિયં રિંહસંતિ-કીસ આહણસિ ?, કિં સુલભાણિ પુત્તજમ્માણિ ?, અતો તે ણ સિવ્વિહતા । ઇઓ ચ મહુરાણ પવ્વચઓ રાયા, તસ્સ સુતા ણિવ્વુતી ણામ દારિયા, સા રણ્ણો અલંક્રિયા ઉવણીતા, રાયા ભણતિ-જો તવ રોયતિ ભત્તારો, તો તાણ ભણિતં-જો સૂરો વીરો વિહંતો 5
સો મમ ભત્તા હોઝ, સે પુણ રજ્જં દિજ્જા, તાથે સા તં બલવાહણં ગહાય ગતા ઇંદપુરં નગરં, તસ્સ ઇંદદત્તસ્સ બહવે પુત્તા, ઇંદદત્તો તુટ્ઠો ચિંતેઇ-પૂણં અહં અણ્ણેહિંતો રાઈંહિંતો લટ્ઠો તો આગત્તા, તતો તેણ ડસિસતપડામં નગરં કારિતં, તત્થ ઇક્કમિ અક્કથે અટ્ઠ ચક્કાણિ, તેસિં પુરતો ધિઠ્ઠિયા કારણે આચાર્યનો તિરસ્કાર કરે છે. પરંતુ આચાર્યે બાળકોનું આ તોફાનાદિ કંઈ ગણકાર્યું નહીં, અને મંત્રીપુત્રને કલાઓ શીખવાડી. 10

વળી (રાજાના) બાવીસ કુમારોને કલાઓ જ્યારે શીખવાડવામાં આવી ત્યારે તે બાવીસ કુમારો આચાર્યને મારે છે, તેમને અપશબ્દો બોલે છે. જ્યારે આચાર્ય કુમારોને મારે, ત્યારે તેઓ જઈ પોતાની માતાઓને ફરિયાદ કરે છે. તેથી માતાઓ તે આચાર્યને ઠપકો આપતા કહે છે કે— “તમે શા માટે (બાળકોને) મારો છો ? શું પુત્રજન્મ સુલભ છે ?” આથી કલાચાર્યે કુમારોને કલાઓ શીખવાડી નહીં. 15

આ બાજુ મથુરામાં પર્વતનામે રાજા હતો. તેને નિર્વૃત્તિનામે દીકરી હતી. અલંકારોથી યુક્ત તેણીને રાજા પાસે લાવવામાં આવી. રાજાએ કહ્યું — “જે તને ગમે (તે) તારો પતિ.” (બોલ તને કેવો પતિ ગમે છે ?) ત્યારે તેણીએ કહ્યું— “જે શૂર, વીર અને પરાક્રમી હોય, તે મારો પતિ થાઓ અને તેને રાજ્ય આપવું.” ત્યાર પછી નિર્વૃત્તિ તે સેનાને લઈ ઇન્દ્રપુરનગરમાં ગઈ. ત્યાંના ઇન્દ્રદત્ત રાજાને ધણાં બધાં પુત્રો હતા. પ્રસન્ન થયેલ ઇન્દ્રદત્ત વિચારે છે કે “હું નક્કી 20 બીજા રાજાઓ કરતા સારો હોઈશ, તેથી જ આ અહીં આવી છે.”

તેણે આખા નગરમાં ધજાઓ ફરકાવડાવી. અમુક સ્થાને એક ખીલામાં આઠ ચક્રો અને તે આઠ ચક્રો પછી એક પૂતળી સ્થાપી. તેની આંખ વિધવાની હતી. (આશય એ છે કે — સ્વયંવરના

૬૧. તિરસ્કુર્વન્તિ તેન તે નૈવ ગણિતાઃ, ગૃહીતાઃ કલાઃ, તે ચાન્યે દ્વાવિંશતિઃ કુમારા ગ્રાહ્યમાણાસ્તમાચાર્ય પિટ્ટયન્તિ અવચનાનિ ચ ભણન્તિ, યદિ સ આચાર્યઃ પિટ્ટંતિ તદા ગત્વા માતૃભ્યઃ કથયન્તિ, તદા તાઃ 25 તમાચાર્યં હીલયન્તિ (ઉપાલભન્તે) કથમાહંસિ ?, કિં સુલભાનિ પુત્રજન્માનિ ?, અતસ્તે ન શિક્ષિતાઃ । ઇતશ્ચ મથુરાયાં પર્વતો રાજા, તસ્ય સુતા નિર્વૃત્તિર્નામ દારિકા, સા રજ્ઞેજ્જલંકૃતોપનીતા, રાજા ભણતિ— યસ્તુભ્યં રોચતે ભર્તા સ, તતસ્તયા ભણિતં-ચઃ શૂરો વીરો વિક્રાન્તઃ સ મમ ભર્તા ભવતુ, સ પુના રાજ્યં દદ્યાત, તદા સા તદ્વલવાહનં ગૃહીત્વા ગતા ઇન્દ્રપુરં નગરં, તસ્યેન્દ્રદત્તસ્ય બહવઃ પુત્રાઃ, ઇન્દ્રદત્તસ્તુષ્ણિન્તયન્તિ— નૂનમહમન્યેભ્યો રાજભ્યો લઘુસ્તત આગતા, તતસ્તેનોચ્છ્રિતપતાકં નગરં કારિતં, તત્રૈકસ્મિન્ અક્ષે (અક્ષાટકે) 30 અટ્ઠ ચક્કાણિ, તેષાં પુરતઃ શાલભઙ્ગિકા

ઠંવિયા, સા અચ્છિમ્મિ વિંધિતવ્વા, તતો ઇંદદત્તો રાયા સન્નદ્ધો ણિગ્ગતો સહ પુત્તેહિં, સાવિ કણ્ણા સવ્વાલંકારભૂસિયા આંમિ પાસે અચ્છતિ, સો રંગો તે ચ રાયાણો તે ચ દંડભટ્ઠભોજ્યા જારિસો દોવતીએ, તત્થ રણ્ણો જેઢ્ઢો પુત્તો સિરિમાલીણામ કુમારો, સો ભણિતો-પુત્ત ! એસ દારિયા રજ્જં ચ ઘેત્તવ્વં, અતો વિંધ એતં પુત્તલિયંતિ, તાથે સોઽકતકરણો તસ્સ સમૂહસ્સ મજ્જે ધણું ચેવ

5 ગેણિહત્તું ણ તરતિ, કહ્હવિડ્ડોણ ગહિતં, તેણ જતો વચ્ચતુ તતો વચ્ચતુત્તિ મુક્કો સરો, સો ચક્રે અપ્પિહિરુણં ભગ્ગો, એવં કસ્સઙ્ગ એકં અગ્ગતરં વોલીણો કસ્સઙ્ગ દોણિણ કસ્સઙ્ગ તિણિણ અણ્ણેસિં બાહિરેણ ચેવ ણીતિ, તાથે રાયા અધિતિં પગતો-અહોઽહં એતેહિં ધરિસિતોત્તિ, તતો અમચ્ચેણ

અવસરે રાધાવેધ જે સાથે તેને આ નિર્વૃત્તિ અને રાજ્ય મળે. રાધાવેધની વિધિ આ પ્રમાણે છે—

એક ખીલામાં આઠ ચક્રો ગોઠવવામાં આવે, તે આઠ ચક્રોમાં પણ પ્રથમ ચક્ર જો ડાબી બાજુ ફરતું

10 હોય તો તેના પછી ઉપર રહેલ બીજું ચક્ર જમણી બાજુ ફરતું હોય, ત્રીજું ડાબી બાજુ, આ રીતે પરસ્પર વિરુદ્ધ દિશામાં ગોળ-ગોળ ફરતાં આઠ ચક્રો ઉપરા-ઉપરી ગોઠવવામાં આવે. તેની ઉપર એક પૂતળી ફરતી રાખે, તેની ડાબી આંખ જે વિંધે તે જીતે.)

ત્યારપછી ઇન્દ્રદત્તરાજા તૈયાર થઈને પુત્રોની સાથે (સ્વયંવર મંડપમાં જવા) નીકળ્યો. તે કન્યા પણ સર્વ-અલંકારોથી વિભૂષિત થયેલી એક બાજુ ઊભી રહે છે. તે રંગમંડપ, તે રાજાઓ

15 અને તે દંડભટ્ઠભોજિકો વગેરેનું સ્વરૂપવર્ણન જે રીતે દ્રૌપદીના ચરિત્રમાં કરેલ છે તે રીતે અહીં પણ જાણી લેવું. તે રાજાને શ્રીમાળીનામે મોટો દીકરો હતો. રાજાએ તેને કહ્યું—“હે પુત્ર ! આ રાજ્ય અને દીકરી ત્રણ કરવા યોગ્ય છે તેથી તું આ પૂતળીને વિંધ.”

ત્યારે (કશો જ) અભ્યાસ કરેલો ન હોવાથી તે શ્રીમાળી તે સમૂહની વચ્ચે ધનુષ્યને પણ ઊંચકવા સમર્થ થયો નહીં. છતાં ગમે તેમ કરી તેણે ધનુષ્ય ઊંચક્યું. “જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાય”—

20 એમ વિચારી તેણે બાણ છોડ્યું. તે બાણ ચક્ર સાથે અથડાઈને તૂટી ગયું. આ પ્રમાણે કોઈનું બાણ એક ચક્રને ઓળંગ્યું. કોઈનું બાણ બે ચક્રને, કોઈનું બાણ ત્રણ ચક્રને ઓળંગ્યું. બીજાઓનું બાણ તો બહારથી જ પસાર થઈ જતું હતું. આ જોઈ રાજા અદ્ભુતિને કરવા લાગ્યો—“અહો ! આ પુત્રોએ મારી આબરું લઈ લીધી.”

૬૦. સ્થાપિતા, સાઽક્ષિણ વેધિતવ્વા, તત ઇન્દ્રદત્તો રાજા સન્નદ્ધો નિર્ગતઃ સહ પુત્રૈઃ, સાઽપિ કન્યા

25 સર્વાલંકારભૂષિતૈકસ્મિન્ પાશ્વે તિષ્ઠતિ, સ રજ્ઞઃ તે ચ રાજાનસ્તે ચ દણ્ડભટ્ઠભોજિકા યાદૃશો દ્રૌપદ્યાઃ, તત્ર રાજો જ્યેષ્ઠઃ પુત્રઃ શ્રીમાલી નામ કુમારઃ, સ ભણિતઃ-પુત્ર ! એષા દારિકા રાજ્યં ચ ગ્રહીતવ્યમ્, અતો વિઘ્નૈનાં શાલભક્ષિકાં ઇતિ, તદા સોઽકતકરણઃ તસ્ય સમૂહસ્ય મધ્યે ધનુરેવ ગ્રહીતું ન શક્નોતિ, કથમપ્યનેન ગૃહીતં, તેન યતો વ્રજતુ તતો વ્રજત્વિતિ મુક્તઃ શરઃ, સ ચક્રે આસ્પાલ્ય ભગ્નઃ, એવં કસ્યચિત્ એકમરકાન્તરં વ્યતિક્રાન્તઃ કસ્યચિત્ દ્વે કસ્યચિત્ત્રીણિ, અન્યેષાં બાહ્યા એવ નિર્ગચ્છતિ, તદા રાજાઽદ્ભૂતિં

30 પ્રગતઃ-અહો અહમેતૈર્ધર્ષિત ઇતિ, તતોઽમાત્યેન * પાસે પ્ર. ।

૭૧. ભણિતો-કોસ અધિતિ કરેહ ?, રાયા ભણતિ-એતેહિં અહં અપ્પધાણો કતો, અમચ્ચો ભણતિ-
અત્થિ અણ્ણો તુભ્મ પુત્તો મમ ધૂતાએ તણ્ણો સુરિંદદત્તો ણામ, સો સમત્થો વિંધિતું, અભિણ્ણાણાણિ
સે કહિતાણિ, કહિં સો ?, દરિસિતો, તત્તો સો રાણા અવગૂહિતો, ભણિતો-સેયં તવ એએ અદ્ધ
રહચ્ચે ભેત્તૂણ પુત્તલિયં અચ્છિમ્મિ વિંધિત્તા રજ્જસુક્કં ણિવ્વુતિદારિયં સંપાવિત્તએ, તત્તો કુમારો
જથાઽઽણવેહ્મિતિ ભણિરૂણ ઠાણં ઠાણ્ણ ધણું ગેણ્ણહિ, લક્ખવાભિમુહં સરં સજ્જેતિ, તાણિ ય 5
દાસરૂવાણિ ચરહિંસં ઠિતાણિ રોહિંતિ, અણ્ણે ય ઉભયત્તો પાસિં ગહિતચ્ચગ્ગા, જતિ કહવિ લક્ખસ્સ
ચુક્કતિ તત્તો સીસં છિદિતવ્વંતિ, સોઽવિ સે ઉવજ્જાઓ પાસે ઠિતો ભયં દેતિ-મારિજ્જસિ જતિ
ચુક્કસિ, તે બાવીસંપિ કુમારા માં એસ વિન્ધિસ્સતિત્તિ વિસેસઽઽલ્લંઠાણિ વિગ્ધાણિ કરેતિ, તત્તો
તાણિ ચત્તારિ તે ય દો પુરિસે બાવીસં ચ કુમારે અગણંતેણ તાણં અદ્ધુણં રહચ્ચક્રાણં અંતરં જાણિરૂણં

ત્યારે અમાત્યે કહ્યું-“તમે શા માટે અધૃતિને કરો છો ?” રાજાએ કહ્યું-“આ લોકોએ મારું 10
નીચાજોવાપણું કર્યું.” અમાત્ય કહે છે-“મારી દીકરીથી ઉત્પન્ન થયેલ સુરેન્દ્રદત્તનામે એક અન્યપુત્ર
પણ તમારે છે, તે આ પૂતળીને વીંધવા માટે સમર્થ છે.” (તે માટે પૂર્વે, દિવસ, મુહૂર્ત, રાજા
સાથેનો દીકરીનો સંવાદ વગેરે જે કાગળ ઉપર લખી રાખેલું તે સર્વ) ચિહ્નો=સાબિતીઓ રાજાને
કહી. રાજાએ પૂછ્યું-“તે ક્યાં છે ?” મંત્રીએ દેખાડ્યો. તેથી રાજા તેને ભેટ્યો અને કહ્યું-“તારે
આ કલ્યાણકારી છે કે- આ આઠ રથચક્રોને ભેદીને, પૂતળીને આંખમાં વીંધીને રાજ્યના સુખને 15
અને નિર્વૃત્તિ દીકરીને પ્રાપ્ત કરવું.” ત્યારપછી કુમાર “જેવી આપની આજ્ઞા” એમ કહી તે સ્થાન
ઉપર જઈ ધનુષ્યને ગ્રહણ કરે છે. લક્ષ્યની સામે બાણને તૈયાર કરે છે.

બીજી બાજુ તે ચાર દાસપુત્રો ચારે દિશામાં ઊભા રહીને સખલના કરે છે. બીજા બે પુરુષો
બંને બાજુ હાથમાં તલવાર લઈને લક્ષ્ય ચૂકે તો શીર્ષ છેદવા માટે ઊભા છે. તે કુમારનો આચાર્ય
પણ પાસે ઊભેલો બીક બતાવે છે કે-“જો ચૂકીશ તો તું મરીશ.” “આ વીંધે નહીં” તે માટે 20
વિશેષથી ઉચ્છૃંખલ થયેલા તે બાવીસ કુમારો પણ (આ કુમારને) વિઘ્નો કરે છે. આ ચાર દાસપુત્રો,
તે બે પુરુષો અને આ બાવીસ કુમારોને ગણકાર્યા વિના તે આઠ ચક્રોનાં અંતરને જાણીને, લક્ષ્ય

૭૨. ભણિત:-કિમધૃતિ કરોષિ ?, રાજા ભણતિ-એતૈરહમપ્રધાનઃ કૃતઃ, અમાત્યો ભણતિ-
અસ્ત્યન્યો યુષ્માકં પુત્રો મમ દુહિતુસ્તનુજઃ સુરેન્દ્રદત્તો નામ, સ સમર્થો વેધિતુમ્, અભિજ્ઞાનાનિ તસ્મૈ
કથિતાનિ, કુત્ર સઃ ?, દર્શિતઃ, તતઃ સ રાજાઽવગૂહિતો, ભણિતઃ-શ્રેયસ્તવૈતાનિ અષ્ટ રથચક્રાણિ ધિત્ત્વા 25
શાલભઙ્ગિકામક્ષિણ વિદધ્વા રાજ્યશુલ્કાં નિર્વૃત્તિદારિકાં સંપ્રાપ્તું, તતઃ કુમારો થથાઽઽજ્ઞાપયતેતિ ભણિત્વા
સ્થાનં સ્થિત્વા ધનુર્ગૃહ્ણતિ, લક્ષ્યાભિમુખં શરં નિસૃજતિ (સજ્જયતિ), તે ચ દાસાશ્ચતુર્દિશં સ્થિતાઃ સ્ખલનાં
કુર્વન્તિ, અન્યો ચોભયતઃ પાર્શ્વયોર્ગૃહીતચ્ચઙ્ગૌ, યદિ કથમપિ લક્ષ્યાદ્ભ્રમ્યતિ તદા શીર્ષે છેત્તવ્યમિતિ,
સોઽપિ તસ્યોપાધ્યાયઃ પાર્શ્વે સ્થિતઃ ભયં દદાતિ-મારયિષ્યસે યદિ ભ્રમ્યસિ, તે દ્વાવિંશતિરપિ કુમારા
મા એષ વ્યાત્સીદિતિ વિશેષોચ્છૃંહુલા વિઘ્નાન્ કુર્વન્તિ, તતસ્તાંશ્ચતુસ્તૌ ચ દ્વૌ પુરુષૌ દ્વાવિંશતિ ચ 30
કુમારાનગણયતા તેષામષ્ટાનાં રથચક્રાણામન્તરં જ્ઞાત્વા

- ૧૦ તંમિ લક્ષ્મે ગિરુદ્ધા દિદ્દીએ અણ્ણમતિં અકુળમાણેણ સા ધિદ્ધિયા વામે અચ્છિમ્મિ વિદ્ધા, તત્તો લોગેણ ઝક્કિદ્ધિસીહણાદકલકલુમિસ્સો સાધુકારો કતો, જધા તં ચક્કં દુક્ખં ભેત્તું એવં માણુસત્તર્ણપિ ૭ । 'ચમ્મે'તિ-જધા એગો દહો જોવણસયસહસ્સવિચ્છિણ્ણો ચમ્મેણ ણદ્ધો, એગં સે મજ્ઞે છિદ્ધં જત્થ કચ્છભસ્સ ગીવા માયતિ, તત્થ કચ્છભો વાસસતે વાસસતે ગતે ગીવં પસારેતિ, તેણ કહવિ ગીવા પસારિતા, જાવ તેણ છિદ્ધેણ નિગ્ગતા, તેણ જોતિસં દિદ્ધં કોમુદીએ પુષ્પફલાણિ ચ, સો આગતો, સયણિજ્જયાણં દાએમિ, આણેત્તા સવ્વતો પલોયતિ, ણ પેચ્છતિ, અવિ સો, ણ ચ માણુસાતો ૮ ।

યુગદૃષ્ટાન્તપ્રતિપાદનાયાઽઽહ-

- ૧૦ પુલ્લંતે હોજ્જ જુગં અવરંતે તસ્સ હોજ્જ સમિલા ૩ ।
જુગછિદ્ધંમિ પવેસો ઇય મંસઙ્ગો મણુયલંભો ॥૮૩૩॥

ઉપર દૃષ્ટિને સ્થાપિત કરીને, અન્યત્ર મનને જવા દીધા વગર તે પૂતળીની ડાબી આંખને કુમાર વીધે છે. તેથી લોકોએ હર્ષ, સિહનાદ અને કલકલથી મિશ્ર એવો “બહુ સરસ-બહુ સરસ” એ પ્રમાણે સાધુકાર કર્યો. જેમ તે ચક્રને ભેદી (પૂતળીની આંખ વીધવી) દુષ્કર છે તેમ મનુષ્યપણું પુનઃ પામવું પણ દુષ્કર છે. - ૭

- ૧૫ ૮. ચર્મનું દૃષ્ટાન્ત : એક લાખ યોજન વિસ્તારવાળું એક સરોવર કે જે ચર્મથી (અત્યંત પ્રમાણમાં અને અતિ ગાઢ હોવાથી શેવાળના સમૂહને ચામડાની ઉપમા આપી છે. તેથી ચર્મથી=શેવાળથી इति उपदेशपदवृत्तौ) ઢંકાયેલું છે, તેમાં એક જે એવું છિદ્ર છે, જેમાં કાચબાનું ગળું સમાય છે. તેમાંથી કાચબો દર એકસો વર્ષે પોતાનું ગળું બહાર કાઢે છે. (એકવાર) તે કાચબાએ કોઈક રીતે તે છિદ્રમાંથી પોતાનું ગળું બહાર કાઢ્યું. તેણે શરદપૂર્ણિમાને દિવસે નક્ષત્રાદિ પરિવાર સહિતનો ચંદ્ર અને પુષ્પફળો જોયા. તે કાચબો (ફરી સરોવરમાં ડૂબકી લગાવી સ્વજનો પાસે) આવ્યો, “મારા સ્વજનોને પણ આ બતાવું.” સ્વજનો સાથે પાછા સપાટીએ આવીને ચારે બાજુ (તે છિદ્રને) શોધે છે પરંતુ ક્યાંય તે મળતું નથી. કદાચ તે (દિવતાના પ્રભાવે ફરી પ્રાપ્ત કરે પણ) મનુષ્યપણાથી ભ્રષ્ટ થયેલ જીવ ફરી મનુષ્યપણાને પામતો નથી. - ૮ ॥૮૩૧-૮૩૨॥

અવતરણિકા : યુગદૃષ્ટાન્તનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

- ૨૫ ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ૩૦ ૭૨. તર્મિલ્લક્ષ્યે નિરુદ્ધયા દૃષ્ટ્યા અન્યત્ર મતિમકુર્વતા સા શાલભઙ્ગિકા વામેઽક્ષિણ વિદ્ધા, તત્તો લોકેનોત્કૃષ્ટિસિહણાદકલકલોમિશ્રઃ સાધુકારઃ કૃતઃ, યથા તચ્ચક્કં દુઃખં ભેત્તુમેવં માનુષ્યમપિ ૭ । ચર્મેતિ-યથૈકો દ્વહો યોજનશતસહસ્ત્રવિસ્તીર્ણશ્ચર્મણા નદ્ધઃ, એકં તસ્ય મધ્યે છિદ્રં યત્ર કચ્છપસ્ય ગ્રીવા માતિ, તત્ર કચ્છપો વર્ષશતે વર્ષશતે ગતે ગ્રીવાં પ્રસારયતિ, તેન કથમપિ ગ્રીવા પ્રસારિતા યાવત્તેન છિદ્ધેણ નિર્ગતા, તેન જ્યોતિર્દૃષ્ટં કૌમુદ્યાં પુષ્પફલાનિ ચ, સ આગતઃ, સ્વજનાનાં દર્શયામિ, આનીય સર્વતઃ પ્રલોકયતિ, ન પ્રેક્ષતે, અપિ સઃ, ન ચ માનુષ્યાન્ ૮ ।

વ્યાખ્યા : જલનિધેઃ પૂર્વાન્તે ભવેદ યુગમ્, અપરાન્તે તસ્ય ભવેત્ સમિલા તુ, એવં વ્યવસ્થિતે સતિ યથા યુગચ્છિદ્રે પ્રવેશઃ સંશયિતઃ, 'ઇય' એવં સંશયિતો મનુષ્યલાભો, દુર્લભ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

જહ સમિલા પબ્ધદ્વા સાગરસલિલે અણોરપારંમિ ।

પવિસેજ્જ જુગ્ગછિદ્ધું કહવિ ભમંતી ભમંતંમિ ॥૮૩૪॥

વ્યાખ્યા : યથા સમિલા પ્રભ્રષ્ટા 'સાગરસલિલે' સમુદ્રપાનીયે 'અણોરપાર'મિતિ દેશીવચનં 5 પ્રચુરાર્થે ઉપચારત આસદ્ધાગપરભાગરહિત ઇત્યર્થઃ, પ્રવિશેત્ યુગચ્છિદ્રં કથમપિ ભ્રમન્તી ભ્રમતિ યુગ ઇત્યેવં દુર્લભં માનુષ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સા ચંડવાયવીચીપ્પણુલ્લિયા અવિ લભેજ્જ યુગછિદ્ધું ।

ણ ય મણુસાડ ભદ્ધો જીવો પડિમાણુસં લહઇ ॥૮૩૫॥

વ્યાખ્યા : સા સમિલા ચણ્ડવાતવીચીપ્રેરિતા સત્યપિ લભેત યુગચ્છિદ્રં, ન ચ માનુષ્યાદ 10 ભ્રષ્ટો જીવઃ પ્રતિમાનુષ્યં લભત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ^{૩૩}ઇદાનીં પરમાણૂ, જહા એગો યંભો મહાપમાણો, સો દેવેણં ચુણ્ણોરુણં અવિભાગિમાણિ યંહાણિ કાકુણ ણાલિયાણં પક્કિવ્વતો, પચ્છ મંદરચૂલિયાણં

ટીકાર્થ : ૯. યુગદંષ્ટાન્ત : સમુદ્રના એક કિનારે ધુંસરી હોય અને બીજા કિનારે તેની સમિલા (ધુંસરીમાં નાંખવાનો લાકડાનો ખીલો) હોય. આમ, સમુદ્રના સામસામેના કિનારે આ બંને હોય અને સમુદ્રમાં તરતાં તરતાં ધુંસરીના છિદ્રમાં સમિલા જાતે પ્રવેશે એ જેમ સંદિગ્ધ છે તેમ 15 મનુષ્યપણાની પ્રાપ્તિ પણ સંદિગ્ધ છે અર્થાત્ દુર્લભ છે. ॥૮૩૩॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : આ પાર કે પર પારથી રહિત એવા વિશાળ સમુદ્રના પાણીમાં તણાયેલી સમિલા ભમતા એવા યુગના છિદ્રમાં ભમતી ભમતી કો'ક રીતે પ્રવેશે, એ પ્રમાણે માનુષ્ય દુર્લભ છે. (અર્થાત્ સમિલાનો છિદ્રમાં પ્રવેશ જેમ દુર્લભ છે તેમ મનુષ્યપણું દુર્લભ છે.) મૂળગાથામાં 20 "અણોરપારંમિ" શબ્દ દેશી છે, જે પ્રચુર અર્થમાં વપરાય છે. અહીં તેનો ઉપચારથી (અર્થાત્ વાસ્તવિક રીતે સમુદ્રને કિનારા છે છતાં ઉપચારથી = વ્યવહારથી). "આ પાર કે પર પાર રહિત" એ પ્રમાણે અર્થ જાણવો. ॥૮૩૪॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પ્રયંડપવનના તરંગોથી પ્રેરાયેલી તે સમિલા કદાચ યુગના છિદ્રને પામે, પણ 25 મનુષ્યપણાથી ભ્રષ્ટજીવ પુનઃ મનુષ્યપણાને પામતો નથી. ॥૮૩૫॥

૧૦. પરમાણુનું દંષ્ટાન્ત : મોટા પ્રમાણવાળો એક થાંભલો છે. દેવે તે થાંભલાનો ચૂરો કરી અતિસૂક્ષ્મ (જેનો બીજો ભાગ ન થઈ શકે તેવા) કણિયાઓ કરીને નળીમાં નાંખ્યા. પછી મેરુપર્વતની ચૂલિકા ઉપર ઊભા રહીને નળીમાં ફૂંક મારી.

૭૩. ઇદાનીં પરમાણુઃ-યથૈકઃ સ્તમ્ભો મહાપ્રમાણઃ, સ ચૂર્ણયિત્વા દેવેનાવિભાગાનિ યંહાણિ કૃત્વા 30 નાલિકાયાં પ્રક્ષિપ્તઃ, પશ્ચાન્મન્દરચૂલાયાં

“ઠિતેણ ફુમિતો, તાણિ ણટ્ટાણિ, અત્થિ પુણ કોવિ ?, તેહિં ચેવ પોગ્ગલેહિં તમેવ ધ્વંભં ણિવ્વત્તેજ્જ ?, ણો ત્તિ, એસ અભાવો, એવં ભદ્ધો માણુસાતો ણ પુણો । અહવા સભા અણેગધ્વંભસતસહસ્સસંનિવિદ્ધા, સા કાલંતરેણ ડ્ઘામિતા પઢિતા, અત્થિ પુણ કોઈ ?, તેહિં ચેવ પોગ્ગલેહિં કરેજ્જા, ણોત્તિ, એવં માણુસં દુલ્લહં ૧ ।

5 ઇય દુલ્લહલંભં માણુસત્તણં પાવિઠ્ઠણ જો જીવો ।

 ણ કુણઙ પારત્તહિયં સો સોયઙ સંકમણકાલે ॥૮૩૬॥

વ્યાખ્યા : ‘ઇય’ એવં દુર્લભલાભં માનુષત્વં પ્રાપ્ય યો જીવો નં કરોતિ પરત્રહિતં-ધર્મ, દીર્ઘત્વમલાક્ષણિકં, સ શોચતિ ‘સઙ્ક્રમણકાલે’ મરણકાલ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

 જહ વારિમજ્ઞછૂદોવ્વ ગયવરો મચ્છડોવ્વ ગલગહિઓ ।

10 વગુરપડિડોવ્વ મઓ સંવટ્ઠુઓ જહ વ પવ્વઘી ॥૮૩૭॥

વ્યાખ્યા : યથા વૈારિમધ્યક્ષિપ્ત ઇવ ગજવરો મત્સ્યો વા ગલગૃહીતઃ વાગુરપતિતો વા મૃગઃ સંવર્ત-જાલમ્ ઇતઃ-પ્રાપ્તો યથા વા પક્ષીતિ ગાથાર્થઃ ॥

 તે બધા જ કણિયાઓ ચારે બાજુ ઉડ્યા છે, કોઈ એવી વ્યક્તિ ખરી કે જે તે જ પુદ્ગલોવડે તે જ થાંભલાને ફરી બનાવે ? એવી કોઈ વ્યક્તિ નથી. જેમ અહીં આવી વ્યક્તિનો અભાવ
15 છે તેમ મનુષ્યપણથી ભ્રષ્ટ જીવ ફરી મનુષ્યપણને પામતો નથી.

 અથવા અનેક લાખો થાંભલાઓ ઉપર બનાવેલી એક સભા ને કાલાન્તરે જીર્ણ થતાં પડી ભાંગી. છે કોઈ જે તે જ પુદ્ગલોવડે તે જ સભાને પુનઃ ઊભી કરે ? કોઈ એવો નથી એ પ્રમાણે મનુષ્યપણું દુર્લભ જાણવું. ॥૮૩૫॥

 ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20 ટીકાર્થ : આ પ્રમાણે દુર્લભ છે પ્રાપ્તિ જેની એવા મનુષ્યપણને પામીને જે જીવ પરલોકમાં હિતકર એવા ધર્મને આચરતો નથી. તે જીવ મરણકાળે શોક કરે છે. મૂળગાથામાં “પારત્તહિયં” શબ્દમાં “પરત્ર” શબ્દનો ‘પ’ વર્ણ દીર્ઘ છે. જે અલાક્ષણિક=પ્રયોજનરહિત છે (તેથી પારત્તનો અર્થ પરત્ર કરવો.) ॥૮૩૬॥

 ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

25 ટીકાર્થ : જેમ પાણીના મધ્યભાગમાં ખૂંધેલો હાથી અથવા જેમ ગલવડે ગ્રહણ કરાયેલ માછલી અથવા જેમ જાળમાં ફસાયેલ હરણ અથવા જેમ સંવર્ત એટલે કે જાળમાં ફસાયેલ પક્ષી (શોક કરે છે તેમ આગળની ગાથા સાથે અન્વય કરવો.) ॥૮૩૭॥

 ૭૪. સ્થિતેણ ફૂત્તકુતઃ, તાનિ નણ્ણિ, અસ્તિ પુનઃ કોઽપિ ?, તૈરેવ પુદ્ગલૈસ્તમેવ સ્તમ્ભં નિર્વર્તયેત્, નેતિ, એવોઽભાવઃ, એવં ભ્રષ્ટો માનુષ્યાન્ન પુનઃ । અથવા સભા અનેકસ્તમ્ભશતસહસ્ત્રસન્નિવિદ્ધા, સા કાલાન્તરેણ
30 દગ્ધા પતિતા, અસ્તિ પુનઃ કોઽપિ ?, તૈરેવ પુદ્ગલૈઃ કુર્યાત્, નેતિ એવં માનુષ્યં દુર્લભમ્ । * વારિવાંગગજબન્ધન્યોરિત્તિ મેદિન્યાં ।

સો સોયડ મચ્ચુજરાસમોચ્છુઓ તુરિયણિદ્વપક્ષિત્તો ।

તાયારમવિદંતો કમ્મભરપણોલ્હિઓ જીવો ॥૮૩૮॥

વ્યાખ્યા : સોઽકૃતપુણ્યઃ શોચતિ, મૃત્યુજરાસમાસ્તૃતો-વ્યાસઃ, ત્વરિતનિદ્રયા પ્રક્ષિપ્તઃ, મરણનિદ્રયાઽભિભૂત इत्यर्थः, ત્રાતામ્ 'અવિન્દન્' 'અલભન્નિત્યર્થઃ, કર્મભરપ્રેરિતો જીવ इति गाथार्थः ॥

સ ચેત્થં મૃતઃ સન્-

5

કારુણમણેગાંડં જમ્મમરણપરિયટ્ટણસયાંડં ।

દુક્ખેણ માણુસત્તં જડ લહડં જહિચ્છયા જીવો ॥૮૩૯॥

વ્યાખ્યા : કૃત્વાઽનેકાનિ જન્મમરણપરાવર્તનશતાનિ દુઃખેન માનુષત્વં લભતે જીવો यदि यदुच्छया, कुशलपक्षकारी पुनः सुखेन मृत्वा सुखेनैव लभत इति गाथार्थः ॥

તં તહ દુલ્લહલંભં વિજ્જુલયાચંચલં માણુસત્તં ।

10

લઙ્કૂણ જો પમાયડ સો કાપુરિસો ન સપ્પુરિસો ॥૮૪૦॥

વ્યાખ્યા : તત્તથા દુર્લભલાભં વિદ્યુલ્લતાચચ્ચલં માનુષત્વં લઙ્કવા યઃ 'પ્રમાદ્યતિ' પ્રમાદં કરોતિ સ કાપુરુષો ન સત્પુરુષ इति गाथार्थः ॥ इत्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुतः—यथैभिर्दश-भिर्दृष्टान्तैર્માનુष્યं दुर्लभं तथाऽऽर्यक्षेत्रादीन्यपि स्थानानि, ततश्च सामायिकमपि दुष्प्रापमिति,

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

15

ટીકાર્થ : મૃત્યુ અને ઘડપણથી ઘેરાયેલો, મરણનિદ્રાવડે હરાયેલો (મરણ પધારીએ પડેલો), રક્ષણ કરનાર વ્યક્તિને નહીં પામતો, કર્મના સમૂહથી યુક્ત અને પૂર્વભવોમાં પુણ્ય જેણે નથી કર્યું તેવો જીવ શોક કરે છે (અર્થાત્ “ધિક્કાર છે મને કે મેં એવું કોઈ પુણ્ય નથી કર્યું કે જેથી આવતાં ભવમાં મને સુખની પ્રાપ્તિ થાય” એ પ્રમાણે શોક કરે છે.) ॥૮૩૮॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે મરીને તે

20

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : અનેક સેંકડો જન્મ-મરણના ફેરા કરીને જો ભવિતવ્યતાથી કદાચ જીવ મનુષ્યપણાને પામે તો પણ દુઃખેથી પામે છે. જ્યારે સુકૃતોને કરનારો જીવ સુખેથી મરીને સુખેથી મનુષ્યપણાને પામે છે. ॥૮૩૯॥

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

25

ટીકાર્થ : તથા પ્રાપ્તિ જેની દુર્લભ છે, વીજળીની લતા જેવું જે ચંચલ છે તેવા મનુષ્યપણાને પામીને જે જીવ પ્રમાદ કરે છે તે જીવ દુર્જન છે પણ સજ્જન નથી. વધુ પ્રસંગોથી સર્થુ. પ્રસ્તુત વાત ઉપર આવીએ કે, જેમ આ દસ દષ્ટાન્તો દ્વારા માનુષ્ય દુર્લભ છે તેમ આર્યક્ષેત્રાદિ (ગા. ૮૩૯માં કહેલા) સ્થાનો પણ દુર્લભ છે તેથી સામાયિક પણ દુઃખેથી પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૮૪૦॥

+ આત્મનેપદમનિત્યમિત્યત્ર પ્રાપ્તમપિ ન સ્યાદ અપ્રાપ્તમપિ ચ સ્યાદિત્યનિત્યસ્યાર્થસ્તેન 'સમ્યક્ પ્રણમ્ય ન લભન્તિ કદાચનાપિ' इत्यत्रેવાत्र परस्मैपदित्वापेक्षया न शत्रुर्विशेषावहः ★ मणुसयत्तं प्र०।

30

અથવા માનુષ્યે લબ્ધેऽપ્યેભિઃ કારણૈર્દુર્લભં સામાયિકમિતિ પ્રતિપાદયન્નાહ-

આલસ્ય મોહઽવળ્લના થંભા કોહા પમાય કિવળતા ।

ભયસોગા અળ્લના વચ્ચેવ કુતૂહલા રમણા ॥૮૪૧॥

- વ્યાખ્યા : આલસ્યાન્ન સાધુસકાશં ગચ્છતિ શૃણોતિ વા, મોહાદ ગૃહકર્તવ્યતામૂઢો વા,
5 અવજ્ઞાતો વા કિમેતે વિજાનન્તીતિ, સ્તમ્ભાદ વા જાત્યાદ્યભિમાનાત્ ક્રોધાદ વા સાધુદર્શનાદેવ કુપ્યતિ, 'પ્રમાદાત્' વા મદ્યાદિલક્ષણાત્ 'કૃપણત્વાત્' વા દાતવ્યં કિઞ્ચિદિતિ, 'ભયાત્' વા નરકાદિભયં વર્ણયન્તીતિ, 'શોકાત્' વા ઇષ્ટવિયોગજાત્ 'અજ્ઞાનાત્' કુદૃષ્ટિમોહિતઃ, 'વ્યાક્ષેપાદ' બહુકર્તવ્યતામૂઢઃ, 'કુતૂહલાત્' નટાદિવિષયાત્, 'રમણાત્' લાવકાદિચેદુનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૪૧॥

એતેર્હિ કારણૈર્હિ લઙ્ઘૂણ સુદુર્લભંપિ માણુસ્સં ।

- 10 ણ લહૃઙ્ સુતિં હિયકરિં સંસારોત્તારિણિં જીવો ॥૮૪૨॥

વ્યાખ્યા : એભિઃ 'કારણૈઃ' આલસ્યાદિભિર્લઙ્ઘ્વા સુદુર્લભમપિ માનુષ્યં ન લભતે શ્રુતિ હિતકારિણીં સંસારોત્તારિણીં જીવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ વ્રતાદિસામગ્રીયુક્તસ્તુ કર્મરિપૂન્ વિજિત્યાવિકલચારિત્ર-સામાયિકલક્ષ્મીમવાપ્નોતિ, યાનાદિગુણયુક્તયોધવજ્જયલક્ષ્મીમિતિ ॥

- અવતરણિકા : અથવા મનુષ્યત્વં પ્રાપ્ત થવા છતાં આગળ કહેવાતા (જે) કારણોવડે સામાયિક
15 દુર્લભ છે. તે કારણોનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ન

ગાથાર્થ : આળસ, મોહ, અવજ્ઞા, અભિમાન, ક્રોધ, પ્રમાદ, કૃપણતા, ભય, શોક, અજ્ઞાન, વ્યાક્ષેપ, કુતૂહલ, રમત.

- ટીકાર્થ : જીવ આળસને કારણે સાધુ પાસે આવે નહીં અથવા ધર્મ સાંભળે નહીં અથવા મોહથી એટલે કે ધરની કર્તવ્યતામાં મોહ પામવાને કારણે અથવા સાધુઓ શું જાણે છે ? (અર્થાત્
20 કશું જાણતા નથી) એવા પ્રકારની અવજ્ઞાથી, જાતિ વગેરેના અભિમાનથી, સાધુના દર્શન માત્રથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થતો હોવાથી; મદ્ય, વિષય, કપાયાદિ પ્રમાદને કારણે, "જો, ત્યાં જઈશ તો કંઈક દાન કરવું પડશે" આવી કૃપણતાને કારણે, નરકાદિના ભયાનું વર્ણન કરે છે (અને તે સાંભળી મને ભય ઉત્પન્ન થાય છે) એવા ભયથી, ઇચ્છિત વસ્તુનાં વિયોગ થતાં ઉત્પન્ન થયેલ શોકથી, કુદૃષ્ટિઓથી મોહિત થયેલ જીવ અજ્ઞાનથી, ઘણાં કામોમાં વ્યસ્ત હોવાથી, નટાદિને જોવાની
25 કુતૂહલતાને કારણે, તથા પક્ષી વગેરેની રમતને કારણે, (અર્થાત્ કૂકડાઓ વગેરેનું પરસ્પર યુદ્ધ કરાવવા રૂપી રમતને કારણે) જીવ સાધુ પાસે જતો નથી કે ધર્મશ્રવણ કરતો નથી.

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : આળસાદિ આ કારણોવડે અત્યંત દુર્લભ એવા મનુષ્યપણાને પામીને પણ જીવ સંસારમાંથી પાર ઉતારનારી હિતકર વાણી પ્રાપ્ત કરતો નથી. તેનાથી ઊંધું જેમ (હાથી વિ.)
30 યાનાદિગુણથી યુક્ત એવો યોદ્ધા જયરૂપી લક્ષ્મીને પામે છે તેમ વ્રતાદિ સામગ્રીથી યુક્ત જીવ કર્મશત્રુને જીતીને, સંપૂર્ણ ચારિત્રસામાયિકરૂપ લક્ષ્મીને પામે છે. ॥૮૪૨॥

આહ ચ—

જાણાવરણપહરણે જુદ્ધે કુસલત્તણં ચ ણીતી ય ।

દક્ષત્તં વવસાઓ સરીમારોગયા ચેવ ॥૮૪૩॥

વ્યાખ્યા : યાનં—હસ્ત્યાદિ, આવરણં—કવચાદિ, પ્રહરણં—ખડ્ગાદિ, યાનાવરણપ્રહરણાનિ, યુદ્ધે કુશલત્વં ચ—સમ્યગ્જ્ઞાનમિત્યર્થઃ, ‘નીતિશ્ચ’ નિર્ગમપ્રવેશરૂપા ‘દક્ષત્વમ્’ આશુકારિત્વં ‘વ્યવસાયઃ’ 5 શૌર્યં શરીરમ્ અવિકલમ્ ‘આરોગ્યતા’ વ્યાધિવિયુક્તતા ચૈવેતિ । એતાવદ્ગુણસામગ્ર્યવિકલ એવ યોદ્ધો જયશ્રિયમાપ્નોતીતિ દૃષ્ટાન્તઃ, દાર્ષ્ટાન્તિકયોજના ત્વિયં—

‘‘જીવો જોહો જાણં વયાણિ આવરણમુત્તમા યંતી ।

જ્ઞાણં પહરણમિદું ગીયત્થત્તં ચ કોસલ્લં ॥૧॥

દક્ષાદ્દજહોવાયાણુરૂવપડિવત્તિવત્તિયા ણીતિ ।

10

દક્ષત્તં કિરિયાણં જં કરણમહીણકાલંમિ ॥૨॥

કરણં સહનં ચ તવોવસગ્ગદુગ્ગાવતીએ વવસાઓ ।

એતેહિં સુણિરોગો કમ્પરિઠં જિણતિ સવ્વેહિં ॥૩॥’’

અવતરણિકા : કલ્પું છે ⇨

ગાથાર્થ : વાહન, આવરણ, શસ્ત્ર, યુદ્ધમાં કુશલપણું, નીતિ, દક્ષપણું, શૌર્ય, શરીર અને 15 આરોગ્ય, (આટલી સામગ્રીથી યુક્ત યોદ્ધા જીતે છે.)

ટીકાર્થ : હાથી, ઘોડા વગેરે વાહનો, બખ્તરાદિ આવરણો, તલવારાદિ શસ્ત્રો, યુદ્ધ કેવી રીતે લડવું વગેરેનું સમ્યગ્જ્ઞાન, યુદ્ધમાં ગમનાગમનની નીતિ, ઝડપથી કાર્યનું કરવાપણું, શૌર્ય, સંપૂર્ણશરીર અને રોગાદિનો અભાવ, આટલા ગુણો અને સામગ્રીથી યુક્ત એવો જ યોદ્ધા વિજયરૂપ લક્ષ્મીને પામે છે. આ દૃષ્ટાન્ત થયું. હવે દાર્ષ્ટાન્તિક યોજના આ પ્રમાણે જાણવી. 20

યોદ્ધા તરીકે જીવ, વાહન તરીકે પ્રતો, બખ્તરાદિના સ્થાને ઉત્તમ ક્ષમા, શસ્ત્રરૂપે ધ્યાન અને કુશળત્વરૂપે ગીતાર્થપણું ઈષ્ટ છે. ॥૧॥ દ્રવ્ય—ક્ષેત્ર—કાળ અને ભાવમાં જ્યાં જે ઉપાય હોય, જેમકે દ્રવ્યમાં આ વસ્ત્રાદિ દ્રવ્યો આ રીતે લેવા, ક્ષેત્ર—કાળમાં=આવા ક્ષેત્રમાં કે આવા કાળમાં ઉત્સર્ગ — અપવાદથી ધર્મદેશના કરવી, ભાવમાં = ગ્લાનાદિની આ રીતે સેવા કરવી વિ. રૂપ જે ઉપાય હોય ત્યાં તેને અનુરૂપ જ્ઞાનનું અનુસરણ એ નીતિ જાણવી. તે ને સમયે તે તે ક્રિયાઓ કરવી 25 એ દક્ષત્વ (અર્થાત્ વૈયાવચ્ચના સમયે વૈયાવચ્ચ, પડિલેહણના સમયે પડિલેહણ, સ્વાધ્યાયના સમયે સ્વાધ્યાય કરવો તે દક્ષત્વ જાણવું.) ॥૨॥

દુઃખેથી બહાર નીકળી શકાય એવી આપત્તિ આવવા છતાં ધૃતિપૂર્વક તપને કરવો અને ઉપસર્ગોમાં આકુળ—વ્યાકુળ થયા વિના જે સહન કરવું તે શૌર્ય જાણવું. આ સર્વ સામગ્રીઓવડે

૭૫. જીવો યોદ્ધો યાનં વ્રતાનિ આવરણમુત્તમા ક્ષાન્તિઃ । ધ્યાનં પ્રહરણમિદું ગીતાર્થત્વં ચ કૌશલ્યમ્ 30 ॥ ૧ ॥ દ્રવ્યાદિયથોપાયાનુરૂપપ્રતિપત્તિવર્તિતા નીતિઃ । દક્ષત્વં ક્રિયાણાં યત્કરણમહીનકાલે ॥૨॥ કરણં સહનં ચ તપસઃ ઉપસર્ગદુર્ગાપતૌ વ્યવસાયઃ । એતૈઃ સુનીરોગઃ કર્મણિ જયન્તિ યત્તૈઃ ॥૩॥

વિજિત્ય ચ સમગ્રસામાયિકશ્રિયમાસાદયતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૪૩॥

અથવાડનેન પ્રકારેનાડસાદ્યત ઇતિ—

દિદ્ધે સુણ્ણુભૂણ્ણ કમ્માણ ય્વણ્ણ કણ્ણ ઉવસમે અ ।

મણવયણકાયજોગે અ પસથ્થે લબ્ભણ્ણ બોહી ॥૮૪૪॥

- 5 વ્યાખ્યા : દૃષ્ટે ભગવતઃ પ્રતિમાદૌ સામાયિકમવાપ્યતે, યથા શ્રેયાંસેન ભગવદ્દર્શનાદવાસમિતિ, કથાનકં ચાધઃ કથિતમેવ, શ્રુતે ચાવાપ્યતે યથાડનન્દકામદેવાભ્યામવાસમિતિ, અત્ર કથાનકમુપરિતનાદ્વાદવસેયમ્, અનુભૂતે ક્રિયાકલાપે સત્યવાપ્યતે, યથા વલ્કલચીરિણા પિત્રુપકરણં પ્રત્યુપેક્ષમાણેનેતિ, કથાનકં કથિકાતોડવસેયં, કર્મણાં ક્ષયે કૃતે સતિ પ્રાપ્યતે, યથા ચણ્ડકૌશિકેન પ્રાપ્તમ્, ઉપશમે ચ સત્યવાપ્યતે યથાડજ્ઞઋષિણા, મનોવાક્યાયયોગે ચ પ્રશસ્તે લભ્યતે બોધિઃ, 10 સામાયિકમનર્થાન્તરમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

અથવાડનુકમ્પાદિભિરવાપ્યતે સામાયિકમિત્યાહ—

અણુકંપડકામણિજ્જર બાલતવે દાણાવિણયવિભ્ભંગે ।

સંયોગવિષ્ણઓગે વસણૂસવઙ્ઙિ સક્કારે ॥૮૪૫॥

- 15 સુનિરોગી જીવ કર્મશત્રુને જીતે છે. ॥૩॥ અને જીતીને સમગ્ર ચારિત્રસામાયિકરૂપ લક્ષ્મીને પામે છે. ॥૮૪૩॥

અવતરણિકા : અથવા આ પ્રકારવડે જીવ સામાયિક પામે છે ⇨

ગાથાર્થ : દર્શનથી, શ્રવણથી, અનુભવથી, કર્મોના ક્ષયથી, કર્મોના ઉપશમથી, અને પ્રશસ્ત એવા મન-વચન-કાયાના યોગમાં જીવ સામાયિકને પામે છે.

- ટીકાર્થ : (૧) ભગવાનની પ્રતિમા વગેરેના દર્શનથી જીવ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે જેમ 20 કે શ્રેયાંસકુમારે ભગવાનના દર્શનથી સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું. આ સંબંધી કથાનક પૂર્વે (ગા. ૩૨૨ માં) કહેવાઈ ગયું છે. (૨) શ્રવણથી પ્રાપ્ત થાય છે જેમ કે *આનંદ અને કામદેવશ્રાવકે ભગવાન-મહાવીર પાસે ધર્મ સાંભળીને સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું. આ સંબંધી કથાનક ઉપરના અંગ (ઉપાસક-દશાંગ)માંથી જાણી લેવું. (૩) ચારિત્ર ક્રિયાઓના અનુભવથી, જેમ કે પિતાના ઉપકરણોનું પડિલેહણ કરતા *વલ્કલચીરીએ પ્રાપ્ત કર્યું. આનું કથાનક કયાના પ્રતિપાદક ગ્રંથો(પરિશિષ્ટ- 25 પર્વાદિ)માંથી જાણવું. (૪) કર્મોનો ક્ષય કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, જેમ ચંડકૌશિકે પ્રાપ્ત કર્યું. (૫) ઉપશમ થતાં પ્રાપ્ત થાય છે જેમ કે, અંગ-ઋષિએ પ્રાપ્ત કર્યું. (અંગઋષિનું દૃષ્ટાન્ત આગળ ગા. ૧૨૮૩માં આપેલ છે.) (૬) મન-વચન-કાયાના યોગ પ્રશસ્ત હોય ત્યારે જીવ બોધિને પામે છે. અહીં બોધિ અને સામાયિક એ સમાનાર્થી શબ્દો છે. ॥૮૪૪॥

અવતરણિકા : અથવા અનુકંપાદિ કારણોથી જીવ સામાયિક પામે છે, આ વાતને કહે છે.

- 30 ગાથાર્થ : અનુકંપા, અકામનિર્જરા, બાળતપ, દાન, વિનય, વિભંગજ્ઞાન, સંયોગ-વિયોગ, વ્યસન, ઉત્સવ, ઋદ્ધિ અને સત્કાર.

★ આ દૃષ્ટાન્તો પરિશિષ્ટમાંથી જોઈ લેવા.

વેજ્જે મેંઠે તહ ઇંદનાગ કયણ્ણ પુપ્ફસાલસુણ્ણ ।

સિવદુમહુરવણિભાડય આહીરદસણિણલાપુત્તે ॥૮૪૬॥

વ્યાખ્યા : અનુકમ્પાપ્રવણચિત્તો જીવઃ સામાયિકં લભતે, શુભપરિણામયુક્તત્વાદ, વૈદ્યવત્, પ્રતિજ્ઞેયમેવ મનાગ્ વિશેષિતવ્યા, હેતુદૃષ્ટાન્તાન્યત્વં તુ પ્રતિપ્રયોગં ભણિષ્યામઃ—અકામનિર્જરાવાન્ જીવઃ સામાયિકં લભતે, શુભપરિણામયુક્તત્વાન્મિષ્ઠવત્, બાલતપોયુક્તત્વાદિન્દ્રનાગવત્, 5 સુપાત્રપ્રયુક્તયથાશક્તિશ્રદ્ધાદાનત્વાત્ કૃતપુણ્યકવત્, આરાધિતવિનયત્વાત્ પુષ્પશાલસુતવત્, અવાસવિભજ્જ્ઞાનત્વાત્ તાપસશિવરાજઋષિવત્, દૃષ્ટદ્રવ્યસંયોગવિપ્રયોગત્વાત્ મથુરાદ્વયવા- સિવણિગદ્વયવત્, અનુભૂતવ્યસનત્વાદ્ ભ્રાતૃદ્વયશકટચક્રવ્યાપાદિતમલ્લણ્ડીલબ્ધમાનુષત્વ- સ્ત્રીગર્ભજાતપ્રિયદ્વેષ્યપુત્રદ્વયવત્, અનુભૂતોત્સવત્વાદામીરવત્, દૃષ્ટમહર્દિકત્વાદશાર્ણભદ્રરાજવત્,

ગાથાર્થ : વૈદ્ય, મહાવત, ઇન્દ્રનાગ, કૃતપુણ્ય, પુષ્પશાલપુત્ર, શિવરાજઋષિ, બે મથુરાના 10 વેપારીઓ, ભ્રાતા, આત્મીય, દશાર્ણ, ઇલાપુત્ર.

ટીકાર્થ : (૧) અનુકંપામાં તત્પર ચિત્તવાળો જીવ શુભપરિણામથી યુક્ત હોવાથી વૈદ્યની જેમ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં પ્રતિજ્ઞા “અનુકંપામાં તત્પરચિત્તવાળો જીવ સામાયિક પામે છે.” હેતુ → “શુભપરિણામથી યુક્ત હોવાથી”, અને “વૈદ્યની જેમ” એ દૃષ્ટાન્ત છે. આ જ રીતે આગળ પ્રતિજ્ઞા કંઈક બદલતા રહેવી અને તે સંબંધી જુદા-જુદા હેતુ અને દૃષ્ટાન્તો દરેક 15 પ્રયોગમાં અમે બતાવીશું.

(૨) પ્રતિજ્ઞા → અકામનિર્જરાવાળો જીવ સામાયિકને પામે છે. હેતુ → શુભપરિણામવાળો હોવાથી, દૃષ્ટાન્ત → મહાવતની જેમ.

(૩) પ્રતિજ્ઞા → બાળતપવાળો જીવ સામાયિકને પામે છે. હેતુ → બાળતપથી યુક્ત હોવાથી, 20 દૃષ્ટાન્ત → ઇન્દ્રનાગની જેમ.

(૪) (હવે ૫છી પ્રતિજ્ઞા બધે પૂર્વની જેમ થોડા-થોડા ફેરફારવાળી સ્વયં જાણી લેવી.) હેતુ → સુપાત્રને વિશે યથાશક્તિ શ્રદ્ધાપૂર્વક દાન આપતો હોવાથી, દૃષ્ટાન્ત → કૃતપુણ્યની જેમ.

(૫) હેતુ → વિનયની આરાધના કરેલ હોવાથી, દૃષ્ટાન્ત → પુષ્પશાલપુત્રની જેમ.

(૬) હેતુ → વિભંગજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરેલ હોવાથી, દૃષ્ટાન્ત → તાપસ શિવરાજઋષિની જેમ.

(૭) હેતુ → દ્રવ્યનો સંયોગ અને વિપ્રયોગ જોયેલ હોવાથી, દૃષ્ટાન્ત → બે મથુરામાં રહેનાર 25 બે વેપારીઓની જેમ.

(૮) હેતુ → વ્યસન અનુભવેલ હોવાથી, દૃષ્ટાન્ત → બે ભાઈઓ — ગાડાના પૈડાવડે સાપને મારવું (મલ્લણ્ડી = સાપની એક જાતિ) — મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ — સ્ત્રીના ગર્ભમાં અવતાર — પ્રિય અને દ્વેષી બે પુત્રોની જેમ—(ભાવાર્થ કથાનકથી ખ્યાલમાં આવી જશે.)

(૯) હેતુ → ઉત્સવ અનુભવેલ હોવાથી, દૃષ્ટાન્ત → ભરવાડની જેમ. 30

(૧૦) હેતુ → મહર્દિકને જોવાથી, દૃષ્ટાન્ત → દશાર્ણભદ્રની જેમ

- સત્કારકાઢિક્ષણોઽપ્યલબ્ધસત્કારત્વાદિલાપુત્રવત્, ઇયમક્ષરગમનિકા, સામ્પ્રતમુદાહરણાનિ પ્રદર્શયન્તે-
 બૌરવતીએ કળહસ વાસુદેવસસ દો વેજ્જા-ધન્નંતરી વૈતરણી ય, ધન્નંતરી અભવિઓ, વૈતરણી
 ભવિઓ, સો સાધૂણ ગિલાણાણં પિણેણ સાહતિ, જં જસસ કાયવ્વં તં તસસ ફાસુણ પઢોઞ્ઞેણ
 સાહતિ, જતિ સે અપ્પણો અત્થિ ઓસધાણિ તો દેતિ, ધણંતરી પુણ જાણિ સાવજ્જાણિ તાણિ
 5 સાહતિ અસાધુપાઓગ્ગાણિ, તત્તો સાહુણો ભણંતિ-અમ્હં કતો એતાણિ ?, સો ભણતિ-ણ મએ
 સમણાણં અદ્ધાએ અજ્ઞાઇતં વેજ્જસત્થં, તે દોવિ મહારંભા મહાપરિગ્ગહા ય સવ્વાએ બારવતીએ તિગિચ્છં
 કરોતિ, અણ્ણદા કળ્હો વાસુદેવો તિત્થગરં પુચ્છતિ-એતે બહૂણં ઢંકાદીણં વધકરણં કારુણ કઠિં
 ગમિસસંતિ ?, તાથે સામી સાધતિ-એસ ધણંતરી અપ્પતિટ્ઠુણે ણરે ઉવવજ્જિહિતિ, એસ પુણ
 વૈતરણી કાલંજરવત્તિણીએ ગંગાએ મહાણદીએ વિંઝસસ ય અંતરા વાણરત્તાએ પચ્ચાયાહિતિ,
 10 (૧૧) હેતુ → સત્કારને ઈચ્છનાર વ્યક્તિ પણ સત્કાર નહીં પામેલ હોવાથી (સામાયિકને
 પ્રાપ્ત કરે છે.) દેષ્ટાંત → ઈલાપુત્રની જેમ. આ પ્રમાણે અક્ષરવ્યાખ્યા કરી. હવે ઉદાહરણો
 દેખાડાય છે.

✽ અનુકંપાનું દેષ્ટાંત ✽

- દ્વારિકાનગરીમાં કૃષ્ણવાસુદેવને બે વૈદ્ય છે. ધન્વંતરી અને વૈતરણી. ધન્વંતરી અભવ્ય છે
 15 અને વૈતરણી ભવ્યજીવ છે. વૈતરણી ગ્લાન સાધુઓને પ્રીતિવડે કહે છે, અર્થાત્ જેને જે ચિકિત્સા
 કરવા યોગ્ય છે તેને તે ચિકિત્સાનો નિરવધ ઉપાય બતાવે છે. જો પોતાની પાસે જ ઔષધો
 હોય તો તે પોતે જ આપે છે. જ્યારે ધન્વંતરી સાધુને અપ્રાયોગ્ય = જે સાવધ ઔષધો હોય
 તે બતાવે છે. તેથી સાધુઓ કહે છે કે “અમને આ ઔષધો ક્યાંથી કલ્પે ? ત્યારે તે કહે છે “મેં
 શ્રમણો માટે વૈદ્યકશાસ્ત્રો ભણ્યા નથી.” ધન્વંતરી અને વૈતરણી બંને મહારંભી અને મહાપરિગ્રહવાળા
 20 સંપૂર્ણ દ્વારિકામાં ચિકિત્સાને કરતા હતા.
 એકવાર કૃષ્ણવાસુદેવ તીર્થકરને પૂછે છે કે-“આ વૈદ્યો ઘણાં બધાં કાગડાદિના વધને કરીને
 પરભવમાં ક્યાં જશે ?” ત્યારે સ્વામી કહે છે-“આ ધન્વંતરી અપ્રતિષ્ઠાનનામની નરકમાં ઉત્પન્ન
 થશે, અને આ વૈતરણી કૌલંજરનામના પર્વતના માર્ગમાં (વત્તિણીએ) ગંગાનામે મહાનદી અને
 વિન્ધ્યપર્વતની વચ્ચે વાનર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાં તે મોટો થઈને સ્વયં યુધપતિપણને કરશે.
 25 ૭૬. દ્વારિકાયાં કૃષ્ણસ્ય વાસુદેવસ્ય દ્વૌ વૈદ્યૌ-ધન્વન્તરી વૈતરણીશ્ચ, ધન્વન્તર્યંભવ્યો, વૈતરણિર્ભવ્યઃ,
 સ સાધુથ્યો ગ્લાનેભ્યઃ પ્રીત્યા કથયતિ, યદ્યસ્ય કર્તવ્યં તત્તસ્મૈ પ્રાસુકેન પ્રતીકારેણ કથયતિ, યદિ
 તસ્યાત્મનોઽસ્તિ (સન્તિ) ઔષધાનિ તદા દદાતિ, ધન્વન્તરી પુનર્યાનિ સાવધાનિ તાનિ કથયતિ
 અસાધુપ્રાયોગ્યાણિ, તતઃ સાધવો ભણન્તિ-અસ્માકં કુત એતાનિ ?, સ ભણતિ-ન મયા શ્રમણાનામર્થાય
 વૈદ્યકશાસ્ત્રમધીતં, તૌ દ્વાવપિ મહારંભૌ મહાપરિગ્રહૌ ચ સર્વસ્યાં દ્વારિકાયાં ચિકિત્સાં કુરુતઃ, અન્યદા
 30 કૃષ્ણો વાસુદેવસ્તીર્થકરં પૃચ્છતિ-એતૌ બહૂનાં ઢંઙ્ગાદીનાં વધકરણં કૃત્વા ક્વ ગમિષ્યતઃ ?, તદા સ્વામી
 કથયતિ-એષ ધન્વન્તરી અપ્રતિષ્ઠાને નરકે ઉત્પત્યતે, એષ પુનર્વૈતરણી કાલંજરવર્તિન્યાં (અટવ્યાં) ગઙ્ગાયા
 મહાનદ્યા વિન્ધ્યસ્ય ચાન્તરા વાનરતયા પ્રત્યાયાસ્યતિ,

“તાથે સો વયં પત્તો સયમેવ જૂહવતિત્તણં કાહિતિ, તથ અણ્ણયા સાહુણો સત્થેણ સમં ધાવિસ્સંતિ, એગ્ગસસ ચ સાધુસ્સ પાદે સલ્લો લગ્ગિહિતિ, તાથે તે ભણંતિ-અપ્પે પડિચ્છામો, સો ભણંતિ-મા સલ્લે મરામો, વચ્ચહ તુબ્બે અહં ભત્તં પચ્ચમ્મહામિ, તાહે ણિબ્બંધં કાઠં સોઽવિ ઠિઓ, ણ તીરતિ સલ્લં ણીણેતું, પચ્છા થંડિલ્લં પાવિતો છાયં ચ, તેઽવિ ગતા, તાહે સો વાણસજૂહવતી તં પદેસં એતિ જત્થ સો સાધુ, જાવ પુરિલ્લેહિં તં દટ્ટૂણ કિલિકિલાઇતં, તો તેણ જૂહાહિવેણ તેસિં કિલિકિલા- 5
ઇતસદં સોઽરૂણ રૂસિતેણ આગંતૂણ દિટ્ઠો સો સાધુ, તસ્સ તં દટ્ટૂણ ઈંહાપૂહા કંઠેતસ્સ કહિં મયા એરિસો દિટ્ઠોત્તિ ?, જાતી સંભરિતા, બારવડં સંભરિતિ, તાહે તં સાધુ વંદતિ, તં ચ સે સલ્લં પાસતિ, તાહે તિગિચ્છં સવ્વં સંભરિતિ, તતો સો ગિરિં વિલગ્ગિરૂણ સલ્લુદ્ધરણિસલ્લોહણીઓ ઓમહીઓ ચ ગહાય આગતો, તાથે સલ્લુદ્ધરણીએ પાદો આલિત્તો, તતો ઈંગમુહુત્તેણ પડિઓ સલ્લો, પડણાવિતો

એકવાર ત્યાંથી સાર્થની સાથે સાધુઓ નીકળશે અને એક સાધુના પગમાં કાંટો વાગશે. ત્યારે 10
અન્યસાધુઓ કહેશે કે “અમે પ્રતીક્ષા કરીએ.” તે કહેશે —“મારા કારણે બધા સાધુઓ (અહીં જંગલમાં) મૃત્યુ ન પામો, તમે જાવ અને હું અહીં અનશન કરીશ.” તે સમયે વણો આગ્રહ કરી તે એકલો સાધુ ત્યાં રહ્યો. પોતાના પગમાંથી કાંટો કાઢવા સમર્થ બનતો નથી. પાછળથી અચિત્તભૂમિ ઉપર જઈ એક વૃક્ષની છાયામાં બેઠો. અન્ય સાધુઓ જતા રહ્યા.

ત્યાં તે વાનરયૂથપતિ તે પ્રદેશમાં આવે છે જ્યાં આ સાધુ રહ્યો છે. (આમ તેમ કૂદાકૂદ 15
કરતા ફરે છે વગેરે વર્ણન “જાવ” શબ્દથી સમજી લેવું. ફરતા-ફરતા બધા વાનરો તે સાધુ પાસે પહોંચે છે.) ત્યાં સાધુની સામે ઊભા રહેલા વાનરો સાધુને જોઈને ‘કિલ-કિલ’ અવાજ કરે છે. તેથી તે વાનરયૂથાધિપતિ અન્યવાનરોના કિલ-કિલ શબ્દોને સાંભળીને ગુસ્સે થયેલો ત્યાં આવીને તે સાધુને જુએ છે. સાધુને જોઈને “આવા પ્રકારના વેષધારીને મેં ક્યાંક જોયા છે ?” એ પ્રમાણે વિચારણા કરતાં તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેમાં દ્વારિકાનગરીને તે યાદ કરે છે. પદ” 20
તે સાધુને વંદન કરે છે અને તેના તે શલ્યને જુએ છે. તેથી તે સર્વ ચિકિત્સાને યાદ કરે છે. ત્યાર પછી પર્વત ઉપર જઈને શલ્યોદ્ધારિણી, શલ્યરોહણી અને બીજી ઔષધિઓ લઈને આવ્યાં. શલ્યોદ્ધારિણીવડે પગમાં લેપ લગાડ્યો. તેથી એક મુહૂર્ત પછી શલ્ય બહાર નીકળી ગયું. સંરોહિણી-

૭૭. તદા સ વયઃ પ્રાપ્તઃ સ્વયમેવ યૂથપતિત્વં કરિષ્યતિ, તત્રાન્યદા સાધવઃ સાર્થેન સમમાગમિષ્યન્તિ, 25
એકસ્ય ચ સાધોઃ પાદે શલ્યં લગિષ્યતિ, તદા તે ભણન્તિ-વયં પ્રતીક્ષામહે, સ ભણન્તિ-મા સર્વે પ્રિયામહે, વ્રજત યૂયમહં ભક્તં પ્રત્યાખ્યામિ, તદા સોઽપિ નિર્બન્ધં કૃત્વા સ્થિતઃ, ન શક્નોતિ શલ્યં નિર્ગમિતું, પશ્ચાત્ સ્થણિડલં પ્રાપિતઃ છાયાં ચ, તેઽપિ ગતાઃ, તદા સ વાનરયૂથાધિપતિસ્તં પ્રદેશમેતિ યત્ર સ સાધુઃ, યાવત્ પૌસ્ત્યૈસ્તં દૃષ્ટ્વા કિલિકિલાયિતં, તતસ્તેન યૂથાધિપેન તેષાં કિલિકિલાયિતશબ્દં શ્રુત્વા રુદ્રેનાગત્ય દૃષ્ટઃ સ સાધુઃ, તસ્ય તં દૃષ્ટ્વા ઈંહાપોહૌ કુર્વંતઃ ક્વ મયેદૃશો દૃષ્ટ ઇતિ ?, જાતિઃ સ્મૃતા, દ્વારિકાં સંસ્મરતિ, તદા તં સાધું વન્દતે, તચ્ચ તસ્ય શલ્યં પશ્યતિ, તદા ચિકિત્સાં સર્વાં સંસ્મરતિ, તતઃ સ ગિરિં વિલગ્ય 30
શલ્યોદ્ધરણીશલ્યરોહિણ્યોષધ્યૌ ચ ગૃહીત્વાઽઽગતઃ, તદા શલ્યોદ્ધરણ્યા પાદ આલિમઃ, તત ગ્લેન મુહૂર્તેન પતિતં શલ્યં, પ્રગુણિતઃ * એતે ।

સંગ્રેહણીએ, તાહે તસ્સ પુરતો અક્ષરાણિ લિહતિ, જથા-અહં વૈતરણી નામ વૈજ્ઞો પુવ્વભવે બારવતીએ આસિ, તેહિંવિ સો સુતપુવ્વો, તાથે સો સાધૂ ધમ્મં કથેતિ, તાહે સો ભત્તં પચ્ચક્ષત્તા, તિણ્ણ રત્તિંદિયાણિ જીવિત્તા સહસ્સારં ગતો ॥ તથા ચાઽઽહ-

સો વાણરજૂહવતી કંતારે સુવિહિયાણુકંપાણે ।

5

ભાસુરવરબોંદિધરો દેવો વેમાણિઓ જાઓ ॥૮૪૭॥

વ્યાખ્યા : નિગદસિદ્ધા । ઓહિં પ્રયુજતિ જાવ પેચ્છતિ તં સરીસં તં ચ સાધું, તાહે આગંતૂણ દેવિઙ્ઠિં દાણતિ, ભણતિ ય તુઙ્ગપ્પસાદેણ મએ દેવિઙ્ઠી લદ્ધત્તિ, તતોઽણેણ સો સાધૂ સાહરિતો તેસિં સાધૂણં સગાસંતિ, તે પુચ્છંતિ-કિહઽસિ આગતો ?, તાહે સાહતિ । એવં તસ્સ વાણરસં સમ્પત્ત-સામાઙ્ગ્યસુયસામાઙ્ગ્યચરિત્તાચરિત્તસામાઙ્ગ્યાણ અણુકંપાણે લાભો જાતો, ઇતરથા ણિરયપાયોગ્યાણિ
10 કમ્માણિ કરેત્તા ણસ્યં ગતો હોન્તો । તતો ચુતસ્સ ચરિત્તસામાઙ્ગ્યં ભવિસ્સતિ સિદ્ધી ય ૧ ।

ઔષધિવડે ધા રુઝાવી દીધો. ત્યાર પછી સાધુની સામે અક્ષરો લખે છે કે — હું પૂર્વે દ્વારિકામાં વૈતરણીનામે વૈદ્ય હતો. સાધુઓએ પણ વૈતરણીનું નામ પૂર્વે સાંભળેલું હતું. સાધુ તેને ધર્મ કહે છે તેથી તે વાનર અનશન સ્વીકારે છે. ત્રણ અહોરાત્ર જીવીને સહસ્રારદેવલોકમાં ગયો. ॥૧॥
॥૮૪૫-૮૪૬॥

15

અવતરણિકા : ઉપરોક્ત વાતને જ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જંગલમાં સાધુની અનુકંપાથી તે વાનરયૂથપતિ દેદિધ્યમાન ઉત્કૃષ્ટશરીરને ધારણ-કરનારો વૈમાનિકદેવ થયો.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. દેવ બન્યા પછી તે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકે છે. કમશઃ જોતા તે પોતાના શરીર અને તે સાધુને જૂએ છે. તેથી આવીને દેવ પોતાની ઋદ્ધિને બતાવે છે,
20 અને કહે છે “તમારા પ્રભાવે મને દેવર્દિ પ્રાપ્ત થઈ છે.” ત્યાર પછી દેવે તે સાધુને પોતાના સાધુઓ પાસે પહોંચાડી દીધા. તે સાધુઓ પૂછે છે—તું અહીં કેવી રીતે આવ્યો ? સાધુ સઘળી વાત કરે છે. આ પ્રમાણે તે વાનરને સાધુપ્રત્યેની અનુકંપાથી સમ્યક્ત્વ-શ્રુત અને દેશવિરતિ-સામાયિકનો લાભ થયો. જો વાનરે સાધુની શલ્યોદ્ધારરૂપ અનુકંપા ન કરી હોત તો નરકપ્રાયોગ્ય કર્મોને બાંધીને તે નરકમાં ગયો હોત. આ વાનરભવમાંથી ચલી તેને ભવિષ્યમાં ચારિત્રસામાયિકની
25 અને સિદ્ધિગતિની પ્રાપ્તિ થશે. ॥૮૪૭॥

૭૮. સંગ્રેહણ્યા, તદા તસ્ય પુરતોઽક્ષરાણિ લિખતિ—યથાઽહં વૈતરણીનામ વૈદ્યઃ પૂર્વભવે દ્વારિકાયામાસં, તૈરપિ શ્રુતપૂર્વઃ સઃ, તદા સ સાધુર્ધર્મં કથયતિ, તદા સ ભત્તં પ્રત્યાખ્યાતિ, ત્રીન રાત્રિન્દિવાન્ જીવિત્વા સહસ્રારં ગતઃ ॥ ૭૯. અર્વાર્ધે પ્રયુગત્તિ યાવત્પ્રેક્ષતે તચ્છરીરં તં ચ સાધું, તદાઽઽગત્ય દેવર્દિં દર્શયતિ, ભણતિ ચ-ચુષ્પત્ત્રસાદેન મયા દેવર્દિર્લબ્ધેતિ, તતોઽનેન સ સાધુઃ સંહતસ્તેષાં સાધૂનાં સકાશમિતિ, તે
30 પુચ્છન્તિ-કથમસ્યાગતઃ ?, તદા કથયતિ । એવં તસ્ય વાનરસ્ય સમ્યક્ત્વસામાયિકશ્રુતસામાયિકચારિત્રા-ચારિત્રસામાયિકાનામનુકમ્પયા લાભો જાતઃ, ઇતરથા નરકપ્રાયોગ્યાણિ કર્માણિ કૃત્વા નરકં ગતોઽભવિષ્યત્, તતશ્ચુતસ્ય ચારિત્રસામાયિકં ભવિષ્યતિ સિદ્ધિશ્ચ ૧ ।

અકામનિર્જરાણ, વસંતપુરે નગરે ઇન્ધ્રવધુગા ણદિએ ણહાતિ, અણ્ણો ય તરુણો તં દદૂણ
ભણતિ-સુણહાતં તે પુચ્છતિ એસ ણદી મત્તવારણકરોહુ ! । એતે ય ણદીરુક્ષા અહં ચ પાદેસુ તે
પડિઓ ॥૧॥ સા ભણતિ-‘સુભગા હોતુ ણદીઓ ચિરં ચ જીવંતુ જે ણદીરુક્ષા । સુણહાતપુચ્છાણા
ય ઘત્તિહામો પિયં કાઠં ॥૨॥ તતો સો તોએ ઘરં વા દારં વા અયાણન્તો ચિન્તેતિ-

“અન્નપાનૈરિદ્ધાલાં, યૌવનસ્થાં વિભૂષયા ।

5

વેશ્યાં સ્ત્રીમુપચારેણ, વૃદ્ધાં કર્કશસેવયા ॥૧॥”

તોસે બિઝિજ્યાણિ ચેડરૂવાણિ રુક્ષે પલોએંતાણિ અચ્છંતિ, તેણ તેસિં પુષ્પાણિ ફલાણિ
ય દારૂણ પુચ્છતાણિ-કા એસા ?, તાણિ ભણતિ-અમુગસસ સુણહા, તાહે સો ચિંતેતિ-કેણ
ઝવાણ એતોએ સમં મમ સંપયોગો ભવેજ્જા ?, તતો ણેણ ચરિકા દાણમાણસંગ્હીતા કારૂણ

* અકામનિર્જરાનું દેશાન્ત *

10

વસંતપુરનગરમાં એક શ્રેષ્ઠિવધૂ નદીમાં સ્નાન કરે છે. અન્ય તરુણ યુવાન તેને જોઈને કહે
છે-“હે મત્ત એવા હાથીના સૂંઠ જેવા ઉરુવાળી ! આ નદી, આ નદીના વૃક્ષો અને તારા પગમાં
પડેલો હું તારા સુસ્નાતને પૂછીએ છીએ (અર્થાત્ તે સારી રીતે સ્નાન કર્યું છે ને ?) ॥૧॥ તે
સ્ત્રી કહે છે- “નદીઓ લોકપ્રિય થાઓ. અને જે નદી-વૃક્ષો છે તે લાંબુ જીવો. સુસ્નાતને પૂછનારા
આ લોકોનું (સાથે આ યુવાનનું પણ) પ્રિય કરવાને હું યત્ન કરીશ. (અહીં ગર્ભિત રીતે સ્ત્રી 15
યુવાનને કહે છે કે તને જે ઈષ્ટ હોય તે હું કરીશ.) ॥૨॥

તે યુવાન તેણીના ઘર કે દ્વારને નહીં જાણતો વિચારે છે કે- “અન્નપાનવડે બાલિકાને વશ
કરાય, યુવાનસ્ત્રીને વિભૂષાવડે વશ કરાય, વેશ્યાસ્ત્રીને સેવાવડે અને વૃદ્ધાને કર્કશસેવાવડે વશ
કરાય છે. ॥૧॥ “ તે સ્ત્રી સાથે આવેલા બીજા બાળકો વૃક્ષ ઉપર બેઠા-બેઠા જોતા હતા. આ
યુવાને તે બાળકોને પુષ્પો અને ફળો આપીને પૂછ્યું કે-“આ સ્ત્રી કોણ છે ?” બાળકો કહે છે 20
- “આ સ્ત્રી અમુક શ્રેષ્ઠિની પુત્રવધૂ છે.” ત્યારે તે વિચારે છે કે-“કયા ઉપાયથી આની સાથે
મારો સંપર્ક થાય ?” ત્યાર પછી તેણે એક સંન્યાસિનીને પૈસાદિનું દાન અને થોડુંક માન-પાન
કરી પોતાની બનાવીને તે સ્ત્રી પાસે મોકલી. સંન્યાસિનીએ જઈને તેણીને કહ્યું-“અમુક તારી
પૃચ્છા કરે છે - (અર્થાત્ અમુક વ્યક્તિ તને ઈચ્છે છે).”

૮૦. અકામનિર્જરા, વસંતપુરે નગરે ઇન્ધ્રવધૂર્જઘ્નાં સ્નાતિ, અન્યશ્ચ તરુણસ્તાં દૃષ્ટ્વા ભણતિ- 25
સુસ્નાતં તે પુચ્છતિ એસા નદી મત્તવારણકરોહુ ! । એતે ચ નદીવૃક્ષા અહં ચ પાદયોસ્તે પતિતઃ ॥૧॥
સા ભણતિ-સુભગા ભવન્તુ નદ્યશ્ચિરં ચ જીવન્તુ યે નદીવૃક્ષાઃ । સુસ્નાતપુચ્છકેભ્યશ્ચ પ્રિયં કર્તું યતિષ્યામહે
॥૨॥ તતઃ સ તસ્યા ગૃહં વા દ્વારં વા અજાનાનશ્ચિન્તયતિ-તસ્યાઃ દ્વિતીયાણિ (તયા સહાગતાણિ)
ચેટરૂપાણિ વૃક્ષાન્ પ્રલોકયન્તિ તિષ્ઠન્તિ, તેન તેભ્યઃ પુષ્પાણિ ફલાણિ ચ દત્ત્વા પૂણ્ણિ-કૈષા ?, તાણિ
ભણન્તિ-અમુકસ્ય સ્ત્રુષા, તદા સ ચિન્તયતિ-કેનોપાયેનૈતયા સમં મમ સંપ્રયોગો ભવેત્ ?, તતોજ્ઞેન 30
ચરિકા દાનમાણસંગ્હીતા કૃત્વા

વિસંજ્જિતા તીએ સગાસં, તાએ ગંતૂળ સા ભણિતા-જઘા અમુગો તે પુચ્છતિ, તીએ રુદ્ધાએ પત્તુલ્લાણિ
 ધોવંતીએ મસિલિત્તેણ હૃત્યેણ પિટ્ટીએ આહતા, પંચંગુલીઓ જાતાઓ, ઓબારેણ ય ણિચ્છૂઢા, સા
 ગતા સાહતિ-નામંપિ ણ સહતિ, તેણ ણાતં જહા-કાલપક્ખપંચમીએ, તાહે તેણ પુણરવિ પેસિતા
 પવેસજાણણાનિમિત્તં, તાહે સલજ્જાએ આહણિઠ્ઠણ અસોગવણિયાએ છિંડિયાએ નિચ્છૂઢા, સા ગતા
 5 સાહતિ-નામંપિ ણ સહતિ, તેણ ણાતો પવેસો, તેણાવદારેણ અઙ્ગતો, અસોગવણિયાએ સુત્તાણિ,
 જાવ સસુરેણ દિટ્ઠા, તેણ ણાતં, જઘા-જ મમ પુત્તોત્તિ, પચ્છા સે પાદાતો ણેઝં ગહિતં, ચેતિતં
 ચ તીએ, ભણિતો ય ણાએ-ણાસ લહું, સહાયકિચ્ચં કરેજ્જાસિ, ઇતરં ગંતૂળ ભત્તારં ભણતિ-
 ઇત્થં ઘમ્મો, જામો અસોગવણિયં, ગતાણિ, અસોગવણિયાએ પસુત્તાણિ, તાહે ભત્તારં ડુઢવેત્તા

વાસણોની ધોતી એવી તેણીએ ગુસ્સે થઈને મથિથી (રાખથી) લેપાયેલ હાથવડે સંન્યાસિનીના
 10 પીઠ ઉપર ધબ્બો માર્યો. જેથી પાંચ આંગળીઓની છાપ પડી ગઈ અને સંન્યાસિનીને પાછલા
 બારણેથી બહાર કાઢી. તે સંન્યાસિની જઈને કહે છે કે-“તે તો તારું નામ પણ સાંભળવા તૈયાર
 નથી.” (ત્યારે યુવાને તેણીને પૂછ્યું કે- તેણીએ શું કર્યું હતું? ત્યારે પાંચ આંગળીઓની છાપની
 વાત કરી.) તેથી યુવાને જાણ્યું કે-“કૃષ્ણપક્ષની પાંચમે (મને આવવા કહ્યું છે.) યુવાને ફરીથી
 “ક્યાંથી પ્રવેશ કરવો?” એ જાણવા સંન્યાસિનીને મોકલી, ત્યારે તે સ્ત્રીએ લજ્જા સાથે મારીને
 15 અશોકવનમાં જે છિંડુ હતું તેમાંથી બહાર કાઢી. સંન્યાસિની આવીને કહે છે કે, “તારું નામ
 પણ સહન કરતી નથી” (વગેરે વાત કરી.) યુવાને ક્યાંથી પ્રવેશ કરવો? તે જાણી લીધું.

યુવાને તે છિંડામાંથી (અશોકવનમાં) પ્રવેશ કર્યો અને બંને જણા અશોકવનમાં સૂઈ ગયા
 વગેરે વર્ણન “જાવ” શબ્દથી જાણી લેવું. ત્યાં આ બંનેને સસરાએ જોઈ લીધા. તેને ખ્યાલ આવી
 ગયો કે-“આ મારો પુત્ર નથી.” પાછળથી સસરાએ પુત્રવધૂના પગમાંથી ઝાંઝર લઈ લીધું.
 20 પુત્રવધૂને ખ્યાલ આવી ગયો, તેથી યુવાનને કહ્યું કે-“શીઘ્ર અહીંથી તું ભાગ, જ્યારે મને જરૂર
 પડે ત્યારે સહાય કરજે.” તે સ્ત્રી જઈને પતિને કહે છે -“અહીં ઘણો બફારો છે તેથી આપણે
 અશોકવનમાં જઈએ.” તે બંને ગયા અને અશોકવનમાં સુતા. ત્યાર પછી પતિને ઉઠાડીને સ્ત્રી

૮૧. વિસુષ્ણ તસ્યા: સકાશં, તયા ગત્વા સા ભણિતા-યથાઽમુકસ્ત્વાં પૃચ્છતિ, તયા રુદ્ધા
 ભાજનાન્યુદ્વર્તયન્ત્યા મધીલિત્તેન હસ્તેન પૃષ્ઠૌ આહતા, પચ્છાઙ્ગુલયો જાતા અવદ્વારેણ ચ નિષ્કાશિતા,
 25 સા ગતા કથયતિ-નામાપિ ન સહતે, તેન જ્ઞાતં યથા-કૃષ્ણપક્ષપચ્ચમ્યાં, તદા તેન પુનરપિ પ્રેષિતા
 પ્રવેશજ્ઞાનાર્થં, તદા સલજ્જયા આહત્યાશોકવનિકાયાશ્છિંડિકયા નિષ્કાશિતા, સા ગતા કથયતિ-
 નામાપિ ન સહતે, તેન જ્ઞાત: પ્રવેશ:, તેનાપદ્વારેણાતિગતોઽશોકવનિકાયાં સુમૌ, યાવત્ શ્વરુણ દૃષ્ટૌ,
 તેન જ્ઞાતં-યથા ન મમ પુત્ર ઇતિ, પશ્ચાન્તસ્યા: પાદાત્ નૂપુરં ગૃહીતં, ચેતિતં ચ તયા, ભણિતશ્ચાનયા-
 નશ્ય લઘુ, સહાયકૃત્યં કુર્યા:, ઇતરા ગત્વા ભત્તારં ભણતિ-અત્ર ઘર્મ:, યાવોઽશોકવનિકાં, ગતૌ
 30 અશોકવનિકાયાં પ્રસુમૌ, તદા ભત્તારમુત્થાપ્ય

ભળતિ-તુઙ્ગં એતં કુલાણુરૂવં ?, જં મમ પાદાતો સસુરો ણેઝં ગેણહતિ, સો ભળતિ-સુવસુ
લભિહિસિ પભાતે, થેરેણ સિદ્ધં, સો રુદ્ધો ભળતિ-વિવરીતોઽસિ થેરા ?, સો ભળતિ-મણે વિદ્ધો
અણ્ણો, તાહે વિવાદે સા ભળતિ-અહં અપ્પાણં સોહેમિ, એવં કરેહિ, પ્પહાતા, તાહે જક્કલ્લધરં અઙ્ગતા,
જો કારી સો લગ્ગતિ દોણં જંઘાણં અંતરેણ વોલંતઓ, અકારી મુચ્ચતિ, સા પધાવિતા, તાહે
સો વિદ્ધો પિસાયરૂવં કાઠુણ સાગતેણં ગેણહતિ, તાહે તત્થ ગંતૂણ જક્કલ્લં ભળતિ-જો મમ 5
પિત્તિદિણ્ણઓ તં ચ પિસાયં મોત્તૂણ જઙ્ગ અણ્ણં જાણામિ તો મે તુમં જાણાસિત્તિ, જક્કલ્લો વિલક્કલ્લો
ચિંતેતિ-પેચ્છહ કેરિસાણિ મંતેતિ ?, અહંપિ વંચિતો ણાણ, ણસ્થિ સતિત્તણં ધુત્તીણ, જાવ ચિંતેતિ
તાવ ણિપ્પિહિતા, તાહે સો થેરો સલ્લેણ લોગેણ હીલિતો, તસ્સ તાણ અદ્ધિત્તીણ નિદ્ધા નદ્ધા, તાહે

કહે છે કે-“શું તમારા કુળને આવું શોભે છે ? જે આ રીતે મારા પગમાંથી સસરા ઝાંઝર ગ્રહણ
કરે છે.” તે કહે છે - “અત્યારે સૂઈ જા. સવારે લઈ લે જે.” 10

સવારે વૃદ્ધ સસરાએ પતિને (અન્યપુરુષ સાથે પુત્રવધૂને જોવાની) વાત કરી. પતિ ગુસ્સે
થઈને કહે છે-“હે વૃદ્ધ ! તમને ભ્રમ થયો છે ?” વૃદ્ધે કહ્યું-“મેં બીજા પુરુષને જોયો હતો.”
આ બંને વચ્ચે વિવાદ થતાં સ્ત્રીએ કહ્યું-“હું પોતાની જાતને શુદ્ધ કરીશ.” સસરા અને પતિએ
કહ્યું-“ આ પ્રમાણે કર.” તેણીએ સ્નાન કર્યું, પછી યક્ષના મંદિરમાં પ્રવેશી. જે દુષ્કૃત્ય કરનાર 15
હોય તે યક્ષના બંને પગ વચ્ચેથી નીકળતા ફસાય જાય છે અને જેણે દુષ્કૃત્ય કર્યું ન હોય તે
પગ વચ્ચેથી નીકળી જાય છે. (આ સ્ત્રીએ પહેલેથી કાવતરું વડી રાખ્યું હતું કે જ્યારે હું યક્ષના
મંદિર તરફ જઈ ત્યારે તે યુવાન પુરુષે ગમે તે રીતે આવીને મને સ્પર્શ કરવો-આ રીતે સંકેત
કરેલ હોવાથી જે સમયે તે સ્ત્રી યક્ષના મંદિર તરફ બધા સાથે જવા નીકળે છે) ત્યારે તે જાર
પુરુષ પણ ભૂત વળગ્યું હોય તેવું રૂપ કરીને રસ્તામાં તેને ચોંટી પડે છે.

ત્યાર પછી તે સ્ત્રી મંદિરે જઈને યક્ષને કહે છે - કે “મને પિતાએ જેની સાથે પરણાવી 20
છે તે પુરુષ અને (આજે રસ્તામાં મળેલ) તે ગાંડાને છોડીને જો હું અન્યપુરુષને જાણતી હોઉં
(અર્થાત્ અન્ય પુરુષને મેં સ્પર્શ કર્યો હોય) તો તમે મને જે સજા કરશો તે મંજૂર છે. વિલખો
પડેલ યક્ષ વિચારે છે કે “જુઓ, કેવા વચનો બોલે છે ? મને પણ આ સ્ત્રી ઠગે છે. આ પૂર્ત
સ્ત્રીનું સતીત્વ તો છે નહીં...વગેરે”, જ્યાં યક્ષ વિચારે છે એટલામાં બે પગ વચ્ચેથી તે સ્ત્રી

૮૨. ભળતિ-યુષ્માકમેતત્ કુલાનુરૂપં ?, યન્મમ પાદાચ્છશુરો નૂપુરં ગૃહ્ણતિ, સ ભળતિ-સ્વપિહિ 25
લપ્પયસે પ્રભાતે, સ્થવિરેણ શિષ્ઠં, સ રુદ્ધો ભળતિ-વિપરીતોઽસિ સ્થવિર ?, સ ભળતિ-મથા દ્દષ્ઠોઽન્યઃ,
તદા વિવાદે સા ભળતિ-અહમાત્માનં શોધયામિ, એવં કુરુ, સ્નાતા, તદા યક્ષગૃહમતિગતા, ચોઽપરાધી સ
લગતિ દ્વયોર્જઙ્ગયોસ્તર વ્યતિક્રામન્, અનપરાધો મુચ્ચતે, સા પ્રધાવિતા, તદા સ વિદોઽપિ પિશાચરૂપં
કૃત્વા આલિઙ્ગનેન ગૃહ્ણતિ, તદા તત્ર ગત્વા યક્ષં ભળતિ-યો મમ પિતૃદત્તંસ્તં ચ પિશાચં મુક્ત્વા યદ્યન્યં
જાનામિ તદા માં ત્વં જાનાસિ ઇતિ, યક્ષો વિલક્ષશ્ચિન્તયતિ-પ્રેક્ષધ્વં કીદશાનિ મન્ત્રયતિ ?, અહમપિ 30
વચ્છિતોઽનયા, નાસ્તિ સતીત્વં ધૂર્તાયાઃ, યાવચ્ચિન્તયતિ તાવન્નિર્ગતા, તદા સ સ્થવિરઃ સર્વેણ લોકેન
હીલિતઃ, તસ્ય તયાઽધૃત્યા નિદ્રા નશ્તી, તદા

જિતિ અભયં દેહ, દિપ્તિ, તેણ ગિયત્તિતો અંકુસેણ જહા ભમિત્તા થલે ઠિતો, તાહે ઉત્તારેત્તા ગિન્વિસતાણિ કયાણિ । એગ્થ પચ્ચંતગામે સુન્નઘરે ઠિતાણિ, તત્થ ય ગામેલ્લયપારદ્ધો ચોરો તં સુન્નઘરં અતિગતો, તે ભણંતિ-વેદેતું અચ્છામો, મા કોવિ પવિસડ, ગોસે ઘેચ્છામો, સોડ્વિ ચોરો લુદ્ધંતો કિહવિ તીસે દુલ્લો, તીસે ફાસો વેદિતો, સા દુલ્લા ભણતિ-કોડસિ તુમં ?, સો ભણતિ-
 5 ચોરોડહં, તીએ ભણિયં-તુમં મમ પતી હોહિ, જા એતં સાહામો જહા એસ ચોરેત્તિ, તેહિ કલ્લં પભાએ મેંઠો ગહિઓ, તાહે ડેવિલ્લો સૂલાએ ભિણ્ણો, ચોરેણ સમં સા વચ્ચતિ, જાવંતરા ણદી, સા તેણ ભણિતા-જઘા એથ સરથંભે અચ્છ, જા અહં એતાણિ વત્થાભરણાણિ ઉત્તારેમિ, સો ગતો, ઉત્તિણ્ણો પધાવિતો, સા ભણતિ-“પુણ્ણા ણદી દીસડ કાગપેજ્જા, સલ્લં પિયામંડગ તુજ્જા હત્થે । જઘા

હો તો....” રાજાએ અભયવચન આપ્યું. મહાવતે હાથીને અંકુશ દ્વારા તે રીતે ફેરવ્યો કે તે
 10 હાથી ભમીને ફરી પાછો જમીન ઉપર ઊભો રહ્યો. હાથી ઉપરથી ઉતારીને તે બંનેને રાજાએ દેશબહાર કર્યા. ત્યાંથી નીકળી આ બંને સીમાડાના ગામમાં જઈ શૂન્યઘરમાં રહ્યા અને તે શૂન્યઘરમાં રક્ષકોથી ઘેરાયેલો એવો ચોર પ્રવેશ્યો. ગામના રક્ષકો કહે છે-“ચારે બાજુથી આ શૂન્યઘરને ઘેરીને આપણે ઊભા રહીએ. હમણાં કોઈ પ્રવેશ કરશો નહીં. સવારે ચોરને પકડી લઈશું.” તે ચોરે પણ ભૂમિ ઉપર આળોટતા-આળોટતા કોઈક રીતે તે રાણીને સ્પર્શ્યો અને તેણીનો સ્પર્શ જાણ્યો.
 15 સ્પર્શાયેલી તે રાણી ચોરને પૂછે છે-“તું કોણ છે ?” તે કહે છે -“હું ચોર છું.” રાણીએ કહ્યું-“તું મારો પતિ થા, જેથી આ મહાવતને ચોર તરીકે આપણે કહીશું” ગ્રામવાસીઓએ બીજી સવારે મહાવતને પકડ્યો અને ફાંસીએ ચઢાવ્યો.

આ બાજુ તે રાણી ચોર સાથે આગળ વધે છે. વચ્ચે નદી આવી. ચોરે રાણીને કહ્યું-“તું આ વનસ્પતિ પાછળ ઊભી રહે (સરથંભ = સરકડા નામની વનસ્પતિ વિશેષ) જેથી હું તારા
 20 આ વસ્ત્ર-આભરણાદિ નદીની સામે પાર ઉતારીને આવું.” તે ગયો. નદીની સામે પાર પહોંચ્યો અને વસ્ત્રાદિ લઈને ભાગવા લાગ્યો. તે સમયે રાણી કહે છે-“પૂર્ણ એવી નદી કાગડો સુમેથી (કિનારેથી) પાણી પી શકે તેવી દેખાય છે. પ્રિયાના (મારા) સર્વ ઉપકરણો તારા હાથમાં છે. તું સામે પાર જવની ઈચ્છાવાળો નક્કી મારા અલંકારાદિને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળો છે. ॥૧॥

૮૫. યદ્યભયં દત્ત, દત્તં, તેન નિવર્તિતોડ્ઙ્ગુશેન યથા ભ્રાન્ત્વા સ્થલે સ્થિતઃ, તદોત્તાર્ય નિર્વિષયીકૃતૌ ।
 25 એકત્ર પ્રત્યન્તગ્રામે શૂન્યગૃહે સ્થિતૌ, તત્ર ચ ગ્રામેયકપ્રારબ્ધઞ્ચૌસ્તત્ શૂન્યગૃહમતિગતઃ, તે ભણન્તિ-વેણ્ણિત્વા તિષ્ઠમઃ, મા કોડ્પિ પ્રવિક્ષત્, પ્રત્યૂપે ગ્રહીધ્યામઃ, સોડ્પિ ચૌરો ગચ્છન્ (લુઠન્) કથમપિ તથા સ્મૃષ્ટઃ, તસ્યાઃ સ્પર્શો વિદિતઃ, સા સ્મૃષ્ટા ભણતિ-કોડસિ ત્વં ?, સ ભણતિ-ચૌરોડહં, તથા ભણિતં-ત્વં મમ પતિર્થવ, યાવદેનં કથયાવો યથૈષ ચૌર ઇતિ, તૈઃ કલ્પ્યે પ્રભાતે મેળ્ઠો ગૃહીતઃ, તદાવબદ્ધઃ શૂલાયાં ભિન્નઃ, ચૌરેણ સમં સા વચ્ચતિ, યાવદન્તરા નદી, સા તેન ભણિતા-યથાડર શસ્ત્રમ્થે તિષ્ઠ, યાવદહમેતાનિ
 30 વસ્ત્રાભરણાન્યુત્તારયામિ, સ ગતઃ, ઉત્તીર્ણઃ પ્રધાવિતઃ, સા ભણતિ-પૂર્ણા નદીં દૃશ્યતે કાકપેયા, સર્વ પ્રિયાભાણ્ડકં તવ હસ્તે । યથા * પેચ્છામો । + ઉવડ્ઙ્ગો ।

રૈણા ઉપ્પલળાલેણ આહતા, જાવ ઉમુચ્છિતા પડિયા તતો સે ઉવગતં-જથેસા કારિત્તિ, ભણિતા-

“મત્તં ગયમારુહંતીઁ મૈંડમયસ્સ ગયસ્સ મયતિઁ ।

ઇહ મુચ્છિત્ત ઉપ્પલાહતા તત્થ ન મુચ્છિત્ત સંકલાહતા ॥૧૧॥”

પુટ્ટી સે જોડયા, જાવ સંકલપહારા દિદ્ધા, તાહે રૈણા હત્થિમેંટો સા ય દુયગાણિ વિ 5
તમ્મિ હત્થિમ્મિ વિલગ્ગાવિરુણ છળ્લકડ્ડા વિલહતાણિ, ભણિતો મિંટો-અથ્થ અપ્પતતીઓ ગિરિપ્પવાતં
દેહિ, હત્થિસ્સ દોહિવિ પાસેહિં વેલુગ્ગાહા ઠવિતા, જાવ હત્થિણા અમો પાદો આગાસે કતો, લોગો
મળતિ-કિં તિરિઓ જાણતિ ?, એતાણિ મારેતવ્વાણિ, તહાવિ રાયા રોસં ણ મુયતિ, તતો દો
પાદા આગાસે, તતિયવારે તિત્તિ પાદા આગાસે એક્કેણ પાદેણ ઠિતો, લોમેણ અકંદો કતો-
કિં એતં હત્થિયમ્પં વિણાસેહિ ?, રણ્ણો ચિત્તં ઓઆલિતં, ભણિતો-તરસિ ણિયત્તેડં ?, મળતિ-

કહે છે-“મને ડર લાગે છે.” ત્યારે રાજાએ કમળની દાંડીથી તેને મારી. એટલા મારથી તે રાણી 10
મૂર્છા પામી નીચે પડી. તેથી રાજાને ખ્યાલ આવી ગયો કે-“આ રાણી જ અપરાધી છે.” રાજાએ
કહ્યું “હે મત્ત એવા હાથી ઉપર ચઢતા ભય ન પામનારી ! અને હે આ મિંડમય હાથી ઉપર
ચઢતા ભય પામનારી ! કમળની દાંડીથી હણાયેલી તું મૂર્છા પામી, જ્યારે સાકળથી હણાવા
છતાં તું મૂર્છા ન પામી ॥૧૧॥” તે રાણીની પીઠ જોઈ, ત્યાં સાકળના પ્રહાર દેખાયા.

ત્યાર પછી રાજાએ રાણી અને મહાવત બંનેને તે જ હાથી ઉપર બેસાડી છિન્ન કટવાળા 15
એવા પર્વત ઉપર અર્થાત્ એવા પર્વત ઉપર કે જ્યાં ખીણ હોય, પણ ઢળાવ ન હોય ત્યાં ચઢાવ્યા.
મહાવતને કહ્યું-“અહીંથી હાથી અને રાણી સાથે ત્રીજો તું - નીચે કૂદકો માર. હાથીની બંને
બાજુ હાથમાં ભાલા લઈ બે પુરુષો ઊભા રાખ્યા. ધીરે ધીરે હાથીએ એક પગ આકાશમાં અદ્ધર
કર્યો. લોકો કહેવા લાગ્યા કે-“બિયારા તિર્યચનો શું વાંક ?” આ બેને મારવા જોઈએ.

છતાં રાજાનો ક્રોધ શાંત થતો નથી. ત્યાર પછી હાથીએ (ધાર પર ઊભા રહી) બે પગ 20
બહાર કાઢ્યાં. ત્રીજી વાર ત્રણ પગ બહાર કાઢ્યા અને એક પગ ઉપર ઊભો રહ્યો. લોકોએ
આકંઠ કર્યો-“હે રાજા ! તમે આ હસ્તિરત્નને શા માટે મારી નાંખો છો ?” રાજાનું ચિત્ત પીગળી
ગયું. મહાવતને કહ્યું-“શું તું પાછો ફેરવવા સમર્થ છે ?” મહાવતે કહ્યું- “જો અભય આપવાના

૮૪. રાજોત્પલનાલેનાહતા, યાવન્મૂર્છિતા પતિતા, તતસ્તેનોપગતં-યથૈષાપરાધિનીતિ, ભણિતા-મત્તં
ગજમારોહન્તિ !, મિષ્ઠમયાત્ ગજાત્ વિમ્બન્તિ ! । ઇહ મૂર્છિતોત્પલાહતા, તત્ર ન મૂર્છિતા શૃઙ્ખલાહતા 25
॥૧૧॥ પૃષ્ઠિસ્તસ્યા અવલોકિતા, યાવત્ શૃઙ્ખલાપ્રહારા દષ્ટાઃ, તદા રાજા હસ્તિમેષ્ઠઃ સા ચ દ્વે અપિ તસ્મિન્
હસ્તિનિ વિલગ્ય છિન્નકટકે વિલગિતાનિ, મળિતો મેષ્ઠઃ-અત્રાત્મતૃતીયો ગિરિપ્રપાતં દેહિ, હસ્તિનો
દ્વયોરપિ પાર્શ્વયોઃ કુન્તગ્રાહાઃ સ્થાપિતાઃ, યાવદ્દસ્તિના એકઃ પાદ આકાશે કૃતઃ, લોકો મળતિ-કિં
તિર્યઙ્ જાનાતિ ?, એતૌ મારયિતવ્યૌ, તથાપિ રાજા રોષં ન મુચ્ચતિ, તતો દ્વૌ પાદાવાકાશે, તૃતીયવારે
ત્રયઃ પાદા આકાશે એકેન પાદેન સ્થિતઃ લોકેનાક્રન્દઃ કૃતઃ-કિમેતત્ હસ્તિરત્નં વિનાશયત ?, રાજાશ્ચિત્તં 30
દ્રાવિતં, મળિતઃ-શક્નોષિ નિવર્તયિતું ?, મળતિ-

રૂપો તં કણ્ણે ગતં, રાયાણાણ અંતેઝવાલઓ કતો, આભિસિદ્ધં ચ હૃત્થિરયણં રણ્ણો વાસઘરસ્સ
હેઢાં બદ્ધં અચ્છતિ, દેવી ચ હૃત્થિમેઠે આસન્તિયા, ણવરં રત્તિં હૃત્થિણા હૃત્થો પસારિતો, સા પસાયાઓ
ઓયારિયા, પુણરવિ પમાણ પઙ્કિવિલિટ્ઠા, એવં વચ્ચતિ કાલો, અણ્ણતા ચિરં જાતંતિ હૃત્થિમેઠેણ
હૃત્થિસંકલાણ હતા, સા ભણતિ-સો પુરિસો તારિસો ણ સુવતિ, મા રૂસહ, તં થેરો પેચ્છતિ,
5 સો ચિંતેતિ-જતિ એતાઓવિ ઈરિસિઓ, કિંનુ તાઓ ભદ્ધિયાઝત્તિ સુત્તો, પમાતે સવ્વો લોગો ઝઢિતો,
સો ન ઝઢિતો, રાયા ભણતિ-સુવઝ, સત્તમે દિવસે ઝઢિતો, રાઙ્ણા પુચ્છિત્થેણ કહિતં-જહેગા દેવી
ણ યાણામિ કતરત્તિ, તાહે રાઙ્ણા ખેંડમઓ હૃત્થી કારિતો, સવ્વાઓ અંતેપુરિયાઓ ભણિયાઓ-
એયસ્સ અચ્ચણિયં કરેત્તા ઓલંઢેહ, સવ્વાહિં ઓલંઢિતો, સા ણેચ્છતિ, ભણતિ-અહં બીહેમિ, તાહે

નીકળી જાય છે. ત્યારે બધા જ લોકો વૃદ્ધને નિંદે છે. આ અધૃતિને કારણે વૃદ્ધની ઊંધ હરામ
10 થઈ ગઈ. આ વાત (અર્થાત્ વૃદ્ધ રાત્રિએ પણ સુતો નથી, તે વાત) રાજાના કાનમાં ગઈ. રાજાએ
આ વૃદ્ધને અંત:પુરનો રક્ષક બનાવ્યો. ત્યાં રાજાના વાસઘરની = કીડાગૃહની નીચે એક અભિષેક
કરાયેલો હસ્તિરત્ન બંધાયેલો રાખ્યો હતો. રાણી આ હસ્તિના મહાવત ઉપર આસક્ત હતી.

એકવાર રાત્રિએ હાથીએ પોતાની સૂઢ ઊંચી કરી, ઉપર મહેલમાંથી રાણી સૂઢદ્વારા નીચે
ઉતરી. ફરી પ્રભાતે મહેલમાં આવી ગઈ. આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ પસાર થાય છે. એકવાર
15 આવતા મોડું થયું તેથી મહાવતે હાથીને બાંધવાની સાંકળથી રાણીને મારી. રાણીએ કહ્યું-તમે
ગુસ્સો કરો નહીં, તે અંત:પુરપાલક રાત્રીએ સૂતો નથી (એટલે આવતા મને મોડું થયું). વૃદ્ધ
રાણીને જોઈ જાય છે અને પછી વિચારે છે કે-“જો આ રાણીઓ પણ આવી હોય તો બિચારી
તે ભોળી સ્ત્રીઓની તો વાત જ શું કરવી ? એમ વિચારી (ઘણાં દિવસ પછી) તે સુતો. સવારે
બધા લોકો ઉઠ્યા, પણ તે ઉઠ્યો નહીં. રાજાએ કહ્યું-“ભલે સુતો.” સાતમાં દિવસે તે ઉઠ્યો.

20 રાજાએ પૂછતાં તેણે કહ્યું-“તમારી એક રાણી....તે કોણ હતી ? તે હું જાણતો નથી.
ત્યારે રાજાએ તે જાણવા માટે એક ભિંડી નામના વૃક્ષના લાકડાંમાંથી (?) હાથી તૈયાર કરાવ્યો
અને સર્વરાણીઓને કહ્યું-“આ હાથીની પૂજા કરીને તેને ઓળંગો (અર્થાત્ તેની ઉપર ચઢી પાછા
નીચે ઉતરો.) બીજી બધી રાણીઓએ હાથીને ઓળંગ્યો. પણ તે ઓળંગવાનું ઈચ્છતી નથી અને

૮૩. રાજાસ્તત્ કર્ણે ગતં, રાજાઽન્ત:પુરપાલક: કૃત:, આભિષેકં (અભિષેકતં) ચ હસ્તિરત્નં રજ્ઞો
25 વાસગૃહસ્યાથસ્તાદ્વદ્ધં તિણ્ણતિ, દેવી ચ હસ્તિમેઠે આસક્તા, નવરં રાત્રૌ હસ્તિના હસ્ત: પ્રસારિત:, સા પ્રાસાદાત્
અવતારિતા, પુનરપિ પ્રમાતે પ્રતિવિલગિતા, એવં વ્રજતિ કાલ:, અન્યદા ચિરં જાતમિતિ હસ્તિમેઠેન
હસ્તિશ્રદ્ધુલયા હતા, સા ભણતિ-સ પુરુષસ્તાદ્દશો ન સ્વપિતિ, મા રુષ:, તત્ સ્થવિર: પચ્ચતિ, સ ચિન્તયતિ-
યદ્દેતા અપિ ઈદ્દશ્ય: કિંનુ તા ભદ્ધિકા ઇતિ સુસ:, પ્રમાતે સર્વો લોક ઝત્થિત:, સ નોત્થિત:, રાજા
ભણતિ-સ્વપિતુ, સત્તમે દિવસે ઝત્થિત:, રાજા પૂછેન કથિતં-યથૈકા દેવી ન જાનામિ કતરેતિ, તદા
30 રાજા ભિણ્ણમયો હસ્તી કારિત:, સર્વા અન્ત:પુરિકા ભણિતા:-એતસ્યાર્ચનિકાં કૃત્વોલ્લહ્વત, સર્વાભિરુલ્લહ્વિત:,
સા નેચ્છતિ, ભણતિ-અહં બિભેમિ, તદા * ઈરિસં કરેતિ ।

તુમં પારમતીતુકામો, ધુવં તુમં મંડ ગ્રહીતુકામો ॥૧॥ સો ભળતિ—ચિસંધુતો બાલિ ! અસંધુણં, મેલ્હે પિયા તાવ ધુઓડધુવેણં । જાણેમિ તુજ્ઞ પ્યયડ્સસભાવં, અળ્ણો ણરો કો તુહ વિસ્સસેજ્જા ? ॥૧॥” સા ભળતિ—કિં જાહિ ?, સો ભળતિ—જહા તે સો મારાવિતો એવં મમંપિ કહેંચિ મારેહિસિ ।

ઇતરોવિ તત્થ વિદ્ધો ઉદગં મગ્ગતિ, તત્થેગો સઙ્ગો, સો ભળતિ—જતિ નમોક્કારં કરેસિ તો દેમિ, સો ઉદગસ્સ અઢ્ઢા ગતો, જાવ તંમિ એંતે ચેવ સો ણમોક્કારં કરેંતો ચેવ કાલગતો, વાળમંતરો 5 જાતો સઙ્ગોવિ આરક્કિયપુરિસેહિં ગહિતો, સો દેવો ઓહિં પયુંજતિ, પેચ્છતિ સરીગં સઙ્ગં ચ બદ્ધં, તાહે સો સિલં વિઠ્ઠવિત્તા મોણિ, તં ચ પેચ્છતિ સરથંભે ણિલુક્કં, તાહે સે ઘિણા ઉપ્પણ્ણા, સિયાલરૂપં વિઠ્ઠવિત્તા મંસપેસીએ ગહિયાએ ઉદગતીરેણ વોલેતિ, જાવ ણદીતો મચ્છો ઉચ્છલિરૂણ તઢે પડિતો, તતો સો મંસપેસિં મોત્તૂળ મચ્છસ્સ પધાવિતો, સો પાણિએ પડિતો, મંસપેસીવિ સેણેણ સામે ચોર કહે છે — “હે બાળા ! અપરિચિત એવા મારા કારણે લાંબા પરિચિતવાળા મહાવતને 10 તું છોડે છે, પ્રિય ! અધ્રુવ માટે ધ્રુવને છોડે છે. હું તારી પ્રકૃતિ—સ્વભાવને જાણુ છું. કયો બીજો નર તારી ઉપર વિશ્વાસ કરે ?” ॥૨॥

રાણી કહે છે—“તું શા માટે જાય છે ?” ચોર કહે છે—“જેમ તે મહાવતને મરાવી નાંખ્યો, તેમ તું મને પણ કોઈક રીતે મરાવી નાંખીશ.” આ બાજુ મહાવત શૂળીએ ચઢેલો પાણી માગે છે (અર્થાત્ મરતા—મરતા તેને પાણીની તરસ લાગે છે.) ત્યાં એક શ્રાવકપુરુષ હતો. તેણે કહ્યું— 15 “જો તું નવકાર બોલતો હોય તો હું તને પાણી આપું. આ પુરુષ પાણી લેવા ગયો. જ્યાં તે પાછો ફરે છે તેટલામાં મહાવત નવકારને ગણતો—ગણતા મૃત્યુ પામ્યો. વાણવ્યંતર થયો. આરક્ષક-પુરુષોએ તે શ્રાદ્ધને પકડ્યો. તે દેવ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકે છે અને પોતાના શરીર તથા બંધાયેલ શ્રાવકને જુએ છે. ત્યારે મોટી શિલાને વિકુર્વી (શ્રાવકને છોડો નહીં તો એમ કહી) શ્રાવકને છોડાવે છે. ત્યારપછી તે દેવ વનસ્પતિની ઝાડીઓ પાછળ છુપાયેલ રાણીને જુએ છે. 20 તે દેવને દયા ઉત્પન્ન થઈ. તેથી તે દેવ સિયાળનું રૂપ કરીને મોંમા માંસપેશીને લઈ તે નદીના કિનારેથી પંસાર થાય છે. તેટલામાં નદીમાંથી એક માછલો બહાર નીકળીને કિનારે પડ્યો. તેથી તે શિયાળ માંસપેશીને છોડીને માછલાને પકડવા જાય છે, પણ તે માછલો પાણીમાં જતો રહે

૮૬. ત્વં પારમતિગતુકામો, ધુવં ત્વં મ્ખાણં ગ્રહીતુકામઃ ॥૧॥ સ ભળતિ—ચિસંસ્તુતો બાલે ! અસંસ્તુતેન ત્યજસિ પ્રિયં તાવત્ ધ્રુવોડધુવેન । જાનામિ તવ પ્રકૃતિસ્વભાવમન્યો નરઃ કસ્ત્વયિ વિશ્વ- 25 સ્યાત્ ? ॥૧॥ સા ભળતિ—કિં યાસિ ?, સ ભળતિ—યથા ત્વયા સ મારિતઃ એવં મામપિ કથંચિન્મારયિષ્ય-સીતિ । ઇતરોઽપિ તત્ર વિદ્ધ ઉદકં માર્ગયતિ, તત્રૈકઃ શ્રાદ્ધઃ, સ ભળતિ—યદિ નમસ્કારં કરોષિ તદા દદામિ, સ ઉદકાર્થં ગતઃ, યાવત્તસ્મિન્નાગચ્છતિ ચૈવ સ નમસ્કારં કુર્વન્નેવ કાલગતઃ, વ્યન્તરો જાતઃ, શ્રાદ્ધોઽપ્યારક્ષકપુરુષૈર્ગૃહીતઃ, સ દેવોઽર્વાધિ પ્રયુનક્તિ, પશ્યતિ શરીરં શ્રાદ્ધં ચ બદ્ધં, તદા સ શિલાં વિકુર્વ્ય મોચયતિ, તાં ચ પશ્યતિ શરસ્તમ્બે નિલીનાં, તદા તસ્ય ઘૃણોત્પન્ના, શૃગાલરૂપં વિકુર્વ્ય ગૃહીતમાંસપેશીક 30 ઉદકતીરેણ વ્યતિવ્રજતિ યાવન્નદ્યા મત્સ્ય ઉચ્છલ્ય તદે પતિતઃ, તતઃ સ માંસપેશીં મુક્ત્વા મત્સ્યાય પ્રધાવિતઃ, સ પાનીયે પતિતઃ, માંસપેશ્યપિ શ્યેનેન

ગૃહિતા, તાહે સિયાલો ઝાઘતિ, તાઐ ભળ્ળતિ-મંસપેસી પરિચ્છજ્જ મચ્છં પેચ્છસિ જંબુઆ ! ।
 ચુત્તો મંસં ચ મચ્છં ચ કલુણં ઝાઘસિ કોણહુઆ ! ॥૧॥ તેણ ભળ્ળતિ-‘પત્તપુટ્ટપડિચ્છળ્ણે !
 જળયસ્સ અયસકારિણે ! ચુક્કા પત્તિં ચ જારં ચ કલુણં ઝાઘસિ બંધકી ! ॥૨॥ એવં ભળ્ળિયા,
 તા વિલિયા જાતા, તાહે સો સયં રૂઠ્ઠં દંસેતિ, પળ્ણવિત્તા વુત્તા-પવ્વયાહિ, તાહે સો રાયા તંજ્જિતો,
 5 તેણ પડિવળ્ણા, સક્કારેણ ણિંવણ્ણં, દેવલોયં ગતા એવમકામનિજ્જરાણ મેળઠસ્સ ૨ ॥

બાલતવેણ-વસંતપુરં નગરં, તત્થ સિદ્ધિધરં મારિણ ઉચ્છાદિતં, ઇંદણાગો નામ દારસો, સો છુટ્ઠો,
 છુટ્ઠિતો ગિલાણો પાણિતં મગ્ગતિ, જાવ સવ્વાણિ મતાણિ પેચ્છતિ, બારંપિ લોગેણ કંટિયાહિં ઢક્કિયં,

છે. આ બાજુ માંસપેશી પણ બાજપક્ષી લઈ જાય છે. શિયાળ જોતો રહે જાય છે.

આ જોઈને રાણી કહે છે-“હે શિયાળ ! માંસપેશીને છોડીને માછલાને પકડવા ગયો, પણ
 10 તું માંસપેશીને ચૂક્યો અને માછલાને પણ ચૂક્યો, હવે બંનેને ચૂકેલો તું કરુણરીતે ધ્યાનં ધરે છે”.
 ॥૧॥ ત્યારે શિયાળે કહ્યું-“હે પાંદડાઓના સમૂહ પાછળ છુપાયેલી ! હે પિતાના અપયશને
 કરનારી ! પતિ અને જાડપુરુષને ચૂકેલી હે વેશ્યા ! તું કરુણરીતે ધ્યાન ધરે છે (અર્થાત્ તું પશ્ચાત્તાપ
 કરે છે). આ રીતે કહેવાયેલી રાણી વિલખી પડી ગઈ.

તે દેવ સ્વયં પોતાનું રૂપ બતાવે છે. તેણીને સમજાવીને કહ્યું-“તું દીક્ષા લે”. દેવે રાજાને
 15 પણ ઠપકો આપ્યો. તેથી રાજાએ રાણીને સ્વીકારી અને સત્કારપૂર્વક દીક્ષા અપાવી. મરીને
 દેવલોકમાં ગઈ. આ પ્રમાણે મહાવતને મરતીવેળાએ (નમસ્કારના પ્રભાવે) અકામનિર્જરાવડે
 સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ.

❀ બાળતપનું દૃષ્ટાન્ત ❀

વસંતપુરનામે નગર હતું, ત્યાં શ્રેષ્ઠિનું ઘર મારીએ પકડ્યું. (અર્થાત્ તેના ઘરમાં મારીનો
 20 ઉપદ્રવ ફેલાયો.) તે ઘરમાં ઇન્દ્રનાગનામે બાળક હતો. તે આ રોગથી બચી ગયો હતો. ભૂખને
 લીધે ગ્લાન થયેલો પાણીને શોષે છે. તેમાં બધાને મરેલા જુએ છે. (કદાચ મારીના ઉપદ્રવથી
 ઘેરાયેલો કોઈ ઘરમાંથી બહાર નીકળે અને ગામમાં પણ મારી ફેલાય તેવું ન થાય માટે) ઘરનો
 દરવાજો પણ લોકોએ કાંટાઓવડે ઢાંકી દીધો હતો. તે બાળક કુતરાંએ કરેલા કાંટાની વાડના
 છીદ્રમાંથી બહાર નીકળીને તે નગરમાં માટીનું ઠીકરું લઈને ભિક્ષા માટે ફરે છે. લોકો તેને આપણા

25 ૮૭. ગૃહીતા, તદા શૃગાલો ધ્યાયતિ, તયા ભળ્ળયતે-માંસપેશી પરિત્યજ્ય મત્ત્યં પ્રાર્થયસે
 જમ્બૂક ! । ભ્રષ્ટો માંસાચ્ચ મત્તયાચ્ચ કરુણં ધ્યાયસિ જમ્બૂક ! ॥૧॥ તેન ભળ્ળયતે-પત્રપુટ-
 પ્રતિચ્છન્ને ! જનકસ્ય અયશસ્કારિકે ! । ભ્રષ્ટ પત્તુશ્ચ જારાચ્ચ કરુણં ધ્યાયસિ પુંશ્ચલિ ! ॥૧॥ એવં
 ભળ્ળિતા તદા વ્યલીકા જાતા, તદા સ સ્વકીયં રૂપં દર્શયતિ, પ્રજ્ઞાપ્યોક્તા-પ્રવ્રજ, તદા સ રાજા તર્જિતઃ,
 તેન પ્રતિપત્ત્રા, સત્કારેણ નિષ્ક્રાન્તાઃ, દેવલોકં ગતા એવમકામનિર્જરયા મેળઠસ્ય ૨ ॥ બાલતપસા-વસંતપુરં
 30 નગરં, તત્ર શ્રેષ્ઠિગૃહં માર્યોત્સાદિતમ્, ઇન્દ્રનાગો નામ દારકઃ, સ છુટ્ઠિતઃ, બુભુક્ષિતો ગ્લાનઃ પાનીયં માર્ગયતિ,
 યાવત્સર્વાન્ મૃતાન્ પશ્યતિ, દ્વારમપિ લોકેન કણ્ઠકૈરાચ્છાદિતં, * સત્કારેણ દીક્ષાગ્રહણાય ।

તાહે સો સુણઇચ્છિદેણ ણિમ્મંતૂણ તંમિ ણગરે કપ્પરેણ ભિક્કુવં હિંડતિ, લોગો સે દેઙ્ગ સદેસ-
 ભૂતપુવ્વોત્તિકાઠં, એવં સો સંવટ્ટઙ્ગ । ઇતો ય ઇયો સત્થવાહો રાયગિહં જાઝ્કામો ઘોસણં ઘોસાવેતિ,
 તેણ સુતં, સત્થેણ સમં પત્થિતો, તત્થ તેણ સત્થે કૂરો લબ્ધો, સો જિમિતો, ણ જિણ્ણો, બિતિયદિવસે
 અચ્છતિ, સત્થવાહેણ દિટ્ઠો, ચિંતેતિ-ણૂણં એસ ડવવાસિઓ, સો ચ અવ્વત્તલિંગો, બિતિયદિવસે
 હિંડંતસ્સ સેટ્ઠિણા બહું ણિદ્ધં ચ દિણ્ણં, સો તેણ દુવે દિવસા અજ્જિણ્ણાણ અચ્છતિ, સત્થવાહો 5
 જાણતિ-એસ છટ્ટુણ્ણકાલિઓ, તસ્સ સદ્ધા જાતા, સો તતિયદિવસે હિંડંતો સત્થવાહેણ સહાવિતો,
 કીસડસિ કલ્લં ણાગતો ?, તુણિહક્કો અચ્છતિ, જાણઙ્ગ, જધા-છટ્ટં કતેલ્લયં, તાહે સે દિણ્ણં, તેણવિ
 અણ્ણેવિ દો દિવસે અચ્છાવિતો, લોગોવિ પરિણતો, અણ્ણસ્સ ણિમંતેતસ્સવિ ણ ગેણહતિ, અણ્ણે
 ભણંતિ-એસો એગપિંડિઓ, તેણ તં અટ્ટાપદં લબ્ધં, વાણિણ્ણ ભણિતો-મા અણ્ણસ્સ

દેશમાં ^(૧)આ પૂર્વે ઋદ્ધિમાન હતો એમ વિચારી (ભોજનાદિ) આપે છે. આ રીતે તે મોટો થાય 10
 છે. આ બાજુ એક સાર્થવાહ રાજગૃહીમાં જવાની ઇચ્છાથી ઘોષણા કરાવે છે. તે ઘોષણા આ
 યુવાને સાંભળી અને તે પણ સાર્થ સાથે નીકળ્યો. તે સાર્થમાં યુવાનને ભાત મળ્યા. તે તેણે બાધા,
 પણ પચ્યા નહીં. તેથી બીજા દિવસે ભિક્ષા લેવા નીકળતો નથી. સાર્થવાહે યુવાનને જોયો અને
 વિચાર્યું-“આજે આણે ઉપવાસ લાગે છે અને આ વેષ ધારણ કર્યા વિનાનો કોઈ તપસ્વી હોવો
 જોઈએ.” બીજા દિવસે (અર્થાત્ ત્રીજા દિવસે) ભિક્ષા માટે ફરતા તેને શ્રેષ્ઠિએ ઘણું સ્નિગ્ધ ભોજન 15
 આપ્યું. આ ભોજન તેને નહીં પચવાથી તે બે દિવસ ભિક્ષા માટે જતો નથી. સાર્થવાહને લાગે
 છે-“તેણે છઠનો તપ કર્યો હશે.” સાર્થવાહને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ.

ત્રીજા દિવસે ભિક્ષા માટે ફરતા તેને સાર્થવાહે બોલાવ્યો અને પૂછ્યું કે-“તું ગઈકાલે શા
 માટે નહોતો આવ્યો ?” તે મૌન ઊભો રહે છે. તેથી સાર્થવાહને લાગે છે-આણે છઠ કર્યો હતો.”
 પછી તેને ભોજન આપે છે. તે ભોજન પણ તેને બે દિવસ પચ્યું નહીં. તેથી બે દિવસ ભિક્ષા 20
 માટે જતો નથી. લોક પણ આકર્ષાયો. (સાર્થવાહ સિવાયના) બીજા લોકોનું નિમંત્રણ મળવા છતાં
 તે ગ્રહણ કરતો નથી. તેથી બીજા લોકો કહે છે-આ એક પિંડવાળો છે. તેનાથી તેનું એ-પિંડી
 એ પ્રમાણે નામ પડ્યું. (અટ્ટાપદં ઇતિ-એકપિંડિનામ લબ્ધિ ઇતિ વિષમપદપર્યાયનામકે ગ્રન્થે)

૮૮. તદા સ શૌનિકછિદ્રેણ નિર્ગત્ય તસ્મિન્નગરે કર્પરેણ ભિક્ષાં હિણ્ડતે, લોકસ્તસ્મૈ દદાતિ સ્વદેશે
 ભૂતપૂર્વં ઇતિકૃત્વા, એવં સ સંવર્ધતે । ઇતશ્ચૈકઃ સાર્થવાહો રાજગૃહં યાતુકામો ઘોષણાં ઘોષયતિ, તેન 25
 શ્રુતં, સાર્થેન સમ પ્રસ્થિતઃ, તત્ર સાર્થે તેન કૂરો લબ્ધઃ, સ જિમિતઃ, ન જીર્ણઃ, દ્વિતીયદિવસે તિષ્ઠતિ,
 સાર્થવાહેન દટ્ઠઃ, ચિન્તયતિ-નૂનમેષ ઉપોષિતઃ, સ ચાવ્યક્તલિટ્ઠો, દ્વિતીયદિવસે હિણ્ડમાનાય શ્રેષ્ઠિના બહુ
 સ્નિગ્ધં ચ દત્તં, સ તેન દ્વૌ દિવસૌ અજીર્ણેન તિષ્ઠતિ, સાર્થવાહો જાનાતિ-એષ ષષ્ટાન્નકાલિકઃ, તસ્ય
 શ્રદ્ધા જાતા, સ તૃતીયદિવસે હિણ્ડમાનઃ સાર્થવાહેન શબ્દિતઃ, કિમાસીઃ કલ્પે નાગતઃ ?, તુષ્ણીકસ્તિષ્ઠતિ,
 જાનાતિ, યથા-ષષ્ઠં કૃતં, તદા તસ્મૈ દત્તં, તેનાપ્યન્યાવપિ દ્વૌ દિવસૌ સ્થાપિતઃ, લોકોઽપિ પરિણતઃ, 30
 અન્યસ્ય નિમન્ત્રયતોઽપિ ન ગૃહ્ણતિ, અન્યે ભણન્તિ-એષ એકપિંડિકઃ, તેન તત્ અર્થાત્પદં લબ્ધં, વણિજા
 ભણિતઃ-માઽન્યસ્ય * અટ્ટાપદં પ્ર૦ ।

૫ ધૃણં ગેણ્હેજ્જાસિ, જાવ ણગરં ગમ્મતિ તાવ અહં દેમિ, ગતા ણગરં, તેણ સે ણિયધરે મઢો કતો, તાથે સીસં મુંડાવેતિ કાસાયાણિ ય ચીવરાણિ ગેણ્હતિ, તાથે વિઘ્ખાતો જણે જાતો, તાથે તસ્સવિ ધરે ગેચ્છતિ, તાથે જહિવસં સેં પારણયં તદ્દિવસં સે લોગો આણેઢ્ઢ ભત્તં, એગસસ પડિચ્છતિ, તતો લોગો ણ યાણતિ-કસસ પડિચ્છતંતિ ?, તાથે લોગેણ જાણણાણિમિત્તં ભેરી કતા, જો દેતિ સો તાઢેતિ, તાહે લોગો પવિસતિ, એવં વચ્ચતિ કાલો । સામી ય સમોસરિતો, તાહે સાધૂ સંદિસાવેત્તા ભણિતા-મુહુત્તં અચ્છહ, અણેસણા, તંમિ જિમિતે ભણિતા-ઓયરહ, ગોતમો ય ભણિતો-મમ વચ્ચેણં ભણેજ્જાસિ-ભો અણેગપિંડિયા ! એગપિંડિતો તે દદુમિચ્છતિ, તાહે ગોતમસામિણા ભણિતો રુઢ્ઢો, તુબ્બે અણેગાણિ પિંડસતાણિ આહારેહ, અહં એગં પિંડં ભુંજામિ,

૧૦ સાર્થવાહે તેને કહ્યું-“સાર્થવાહ સિવાય બીજાની ભિક્ષા પણ મારે ગ્રહણ કરવી” એવા પ્રકારનો નિયમ (ક્ષણ) તારે ગ્રહણ કરવો નહીં, પરંતુ જ્યાં સુધી નગરમાં આપણે પહોંચીએ નહીં ત્યાં સુધી હું તને ભિક્ષા આપીશ.” બધા નગરમાં પહોંચ્યા. સાર્થવાહે પોતાના ઘરમાં જ તેનો (ઈન્દ્રનાગનો) મઠ ઊભો કર્યો. ઈન્દ્રનાગ શીર્ષનું મુંડન અને ભગવા વસ્ત્રો ધારણ કરે છે. લોકોમાં તે પ્રખ્યાત થયો. હવે તો તેના = સાર્થવાહના ઘરમાં પણ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતો નથી. જે દિવસે પારણ હોય તે દિવસે તેના માટે લોકો ભોજન લાવે છે. તેમાંથી કાંઈ એકની ભિક્ષા ૧૫ ગ્રહણ કરે છે. લોકો જાણતા નથી કે “કોની ભિક્ષા ગ્રહણ કરી ?” તેથી લોકોએ જાણવા માટે ભેરી (નગારું) લાવી. તે ભિક્ષા આપે તે વ્યક્તિ ભેરી વગાડે; જેથી લોકો બધા ભેગા થાય. આ પ્રમાણે કાળ પસાર થાય છે.

૨૦ વર્ધમાનસ્વામી તે નગરમાં પધાર્યા. ગોયરી માટે જવાની અનુજ્ઞા માગતા સાધુઓને પ્રભુએ કહ્યું-“મુહૂર્ત ઊભા રહો, અત્યારે અણેસણા છે. (અર્થાત્ અત્યારે ગોયરી કલ્પશે નહીં)” જ્યારે તે ઈન્દ્રનાગ સંન્યાસીએ જમી લીધું ત્યારે પ્રભુએ સાધુઓને કહ્યું-“હવે જાઓ,” અને ગૌતમને કહ્યું-“તું મારા તરફથી કહેજે કે - હે અનેકપિંડિક ! તને એકપિંડિક (પ્રભુ) જોવા ઇચ્છે છે.” આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું એટલે તે ગુસ્સે ભરાયો, અને કહ્યું-“તમે સેંકડો પિંડો વાપરો છો, હું એક જ પિંડને વાપરું છું, તેથી હું જ એકપિંડિક છું.” થોડીવાર પછી ઉપશાંત થયેલો

૨૫ ૮૯. પારણં ગૃહ્ણીયાઃ, યાવન્નગરં ગમ્યતે તાવદહં દાસ્યામિ, ગતા નગરં, તેન તસ્ય નિજગૃહે મઠઃ કૃતઃ, તદા શીર્ષં મુણ્ડયતિ કાષાયિકાણિ ચ ચીવરાણિ ગૃહ્ણતિ, તદા વિઘ્ખાતો જને જાતઃ, તદા તસ્યાપિ ગૃહે નેચ્છતિ, તદા યસ્મિન્ દિવસે તસ્ય પારણં તસ્મિન્ દિવસે તસ્ય લોક આનયતિ ભક્તમ્, એકસ્ય પ્રતીચ્છતિ, તતો લોકો ન જાનાતિ-કસ્ય પ્રતીષ્ઠમિતિ, તદા લોકેન જ્ઞાપનાનિમિત્તં ભેરી કૃતા, યો દદાતિ સ તાઢયતિ, તદા લોકઃ પ્રવિશતિ, એવં વ્રજતિ કાલઃ । સ્વામી ચ સમવસુતઃ, તદા સાધવઃ સંદિશન્તો ભણિતાઃ-મુહૂર્તં તિષ્ઠત, અણેસણા, તસ્મિન્ જિમિતે ભણિતાઃ-અવતરત, ગૌતમશ્ચ ભણિતો-મમ વચ્ચેન ૩૦ ભણેઃ-ભો અનેકપિંડિક ! એકપિંડિકસ્ત્વાં દદુમિચ્છતિ, તદા ગૌતમસ્વામિના ભણિતો રુઢ્ઢઃ, ચૂયમનેકાનિ પિંડશતાન્યાહરયત, અહમેકં પિંડં ભુંજે,

‘તોં અહં ચેવ એગપિંડિઓ, મુહુત્તન્તરસ્સ ડવસંતો ચિંતેતિ—ગ એતે મુસં વદંતિ, કિહ હોજ્જા ?, લબ્ધા સુતી, હોમિ અણેગપિંડિતો, જહિવસં મમ પારણયં તદિવસં અણેગાણિ પિંડસતાણિ કીરંતિ, એતે પુણ અકતમકારિતં ભુંજંતિ, તં સચ્ચં ભણંતિ, ચિન્તંતેણ જાતી સરિતા, પત્તેયબુદ્ધો જાતો, અજ્ઞયણં ભાસતિ, ઇંદણાગેણ અરહતા વુત્તં, સિદ્ધોં ય । એવં બાલતવેણ સામાઙ્ગ્યં લબ્ધં તેણ ૩ ।

દ્રાણેણ, જથા—એગાએ વચ્છવાલીએ પુત્તો, લોગેણ ડસસવે પાયસં ઓવવકલ્હિતં, તત્થાસન્નઘરે 5 દારુગરૂવાણિ પાસતિ પાયસં જિમિંતાણિ, તાથે સો માયરં મ્મણેઙ્ગ—મમઙ્ગિ પાયસં રંધેહિ, તાહે ણત્થિત્તિ સા અદ્ધિતીએ પરુણ્ણા, તાઓ સએજ્ઞિયાઓ પુચ્છંતિ, ણિબ્બંધે કથિતં, તાહિં અણુકંપાએ અણ્ણાએવિ અણ્ણાએવિ આણીતં સ્વીરં સાલી તંદુલા ય, તાથે થેરીએ પાયસો રદ્ધો, તત્તો તસ્સ દારયસ્સ પહાયસ્સ પાયસસ્સ ઘતમધુસંજુત્તસ્સ થાલં ભરેઙ્ગણ ડવલ્હિતં, સાધુ ય માસક્ષવણપારણતે

સંન્યાસી વિચારે છે, ‘આ સાધુઓ ખોટું બોલતા નથી, તો હું અનેકપિંડિક કેવી રીતે થયો ?’ 10 આ પ્રમાણે વિચારતા સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ. હા, ખરેખર હું અનેકપિંડિક છું, કારણ કે જે દિવસે મારું પારણું હોય તે દિવસે સેંકડો પિંડોને લોકો કરે છે. જ્યારે આ સાધુઓ તો અકૃત—અકારિત આહાર વાપરે છે. તેથી તેઓ સાધુ કહે છે. આ પ્રમાણે વિચારતા તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પ્રત્યેકબુદ્ધ થયો. ત્યાર પછી તે ‘ઈંદણાગેણ અરહ વુત્તં’...વગેરે અધ્યયનની પ્રરૂપણા કરે છે અને સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રમાણે ઇન્દ્રનાગે બાળતપવડે સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું. 15

* દાનનું દેશાન્ત *

એક ગોવાલણનો પુત્ર હતો. ઉત્સવમાં લોકોએ પોતાના ઘરોમાં ખીર રાંધી. આ પુત્ર બાજુના ઘરમાં ખીર ખાતા બાળકોને જુએ છે. તેથી તે માતાને કહે છે—‘મારા માટે પણ ખીર રાંધ.’ માતા (ખીર માટેની સામગ્રી) નહોતી માટે અધૃતિને કરતી રડવા લાગી. ત્યારે પડોશીઓ પૂછે છે. ઘણો આગ્રહ કરતા ગોવાલણે કહ્યું. તથી અનુકંપાથી કોઈ દૂધ લાવ્યું, કોઈ શાલિ ચોખા 20 લાવ્યું. ત્યાર પછી માતાએ ખીર રાંધી, અને સ્નાન કરેલ તે બાળકઆગળ ઘી—સાકરથી યુક્ત ખીરની થાળી ભરીને મૂકી. તે સમયે માસક્ષપણના પારણા માટે ત્યાં સાધુ આવ્યા.

૧૦. તત્તોઽહમેવૈકપિંડિકઃ, મૂહૂર્તાન્તરેણોપશાન્તશ્ચિન્તયતિ—નૈતે મૃષા વદન્તિ, કથં ભવેત્ ?, લબ્ધા શ્રુતિઃ, ભવામ્યનેકપિંડિકો, યદિવસે મમ પારણં તદિવસેઽનેકાનિ પિંડશતાનિ ક્રિયન્તે, એતે પુનરકૃતમકારિતં ભુજ્ઞન્તિ, તત્સત્ત્વં ભણન્તિ, ચિન્તયતા જાતિઃ સ્મૃતા, પ્રત્યેકબુદ્ધો જાતઃ, અધ્યયનં ભાષતે, ઇન્દ્રનાગેન 25 અર્હતા વૃત્તા, સિદ્ધશ્ચ । એવં બાલતપસા સામાયિકં લબ્ધં તેન ૩ । દાનેન, યથા—એકસ્યા વત્સપાલ્યાઃ પુત્રઃ, લોકેનોત્સવે પાયસમુપસ્કૃતં, તત્રાસન્નગ્રહે દારુકરૂપાણિ પશ્યતિ પાયસં જિમન્તિ, તદા સ માતરં ભણતિ—મમાપિ પાયસં પચ, તદા નાસ્તીતિ સાઙ્ગૃત્યા પ્રરુદિતા, તાઃ સખ્યઃ પૃચ્છન્તિ, નિર્બન્ધે કથિતં, તાભિરનુકમ્પયા અન્યયાઽપિ અન્યયાઽપિ આનીતં સ્વીરં શાલયસ્તન્દુલાશ્ચ, તદા સ્થવિરયા પાયસં પક્વં, તતઃ તસ્મૈ દારુકાય સ્નાતાય ઘૃતમધુસંયુક્તેન પાયસેન સ્થાલો ભૃત્વોપસ્થાપિતઃ, સાધુશ્ચ માસક્ષપણપારણાય 30 * ચઢેઙ્ગ ।

ૐગતો, જાવ થેરી અંતો વાડલા તાવ તેણ ધમ્મોડવિ મે હોડત્તિ તસ્સ પાયસસ્સ તિભાગો દિણ્ણો, પુણો ચિંતિતં-અત્તિથોવં, ચિત્તિઓ તિભાગો દિણ્ણો, પુણોવિ ણેણ ચિંતિતં-એત્થ જતિ અણ્ણં અંબક્ખલગાદિ છુભતિ તોડવિ ણસ્સતિ, તાહે તદ્દઓ તિભાગો દિણ્ણો, તતો તસ્સ તેણ દવ્વસુદ્ધેણ દાયગસુદ્ધેણ ગાહગસુદ્ધેણ તિવિહેણ તિકરણસુદ્ધેણ ભાવેણં દેવાડણે ણિબદ્ધે, તાથે માતા સે

5 જાણતિ-જિમિઓ, પુણરવિ ભરિતં, અતીવ રંકત્તણેણ ભરિતં પોદ્દં, તાથે રત્તિ વિસૂડ્ધયાણે મતો દેવલોગં ગતો, તતો ચુતો રાયગિહે નગરે પધાણસ્સ ધૈણાવહસ્સ પુત્તો ભદ્દાણે ભારિયાણે જાતો, લોગો ય ગબ્ભગતે ભણતિ-કયપુત્તો જીવો જો ઉવવણ્ણો, તતો સે જાતસ્સ ણામં કતં કતપુણ્ણોત્તિ, વહ્ધિતો, કલાઓ ગહિયાતો, પરિણીતો, માતાણે દુલ્લલિયગોટ્ટીણે છૂલ્લો, તેહિં ગણિયાધરં પવેસિતો,

માતા અંદર કોઈક કાર્યમાં વ્યગ્ર હતી એવામાં બાળકે “મને ધર્મ થાઓ.” એમ વિચારી

10 તે ખીરનો ત્રીજો ભાગ સાધુને આપ્યો. ફરી વિચાર્યું “આ તો ઘણી ઓછી છે.” તેથી બીજો ત્રિભાગ આપ્યો. ફરી પાછું વિચાર્યું કે “જો આમાં ખટાશ જેવી કોઈ વસ્તુ પડશે તો તે પણ નાશ પામશે” (અર્થાત્ આટલી ગોયરી પૂરતી નથી, સાધુ બીજે વહોરશે અને તેમાં કોઈ ખાટી વસ્તુ પડશે, તો બધું નકામું જશે, તેના કરતાં હું જ બધું આપી દઉં. જેથી બીજેથી વહોરવું પડે નહીં.) તેથી ત્રીજો ત્રિભાગ પણ આપી દીધો. આ સમયે તે બાળકે દ્રવ્યશુદ્ધિ, દાયકશુદ્ધિ, ગ્રાહકશુદ્ધિ અને

15 ત્રિકરણથી શુદ્ધ એવા ભાવોને કારણે દેવાયુષ્ય બાંધ્યું. થાળી ખાલી જોઈને માતાને લાગ્યું—“તેણે ખીર ખાઈ લીધી.” તેથી બીજી ખીર આપી. બાળક અત્યંત ભિંખારી હોવાને કારણે પેટ ભરીને ખીર ખાધી. તેથી રાત્રીએ ઝાડા થવાથી મૃત્યુ પામ્યો અને દેવલોકમાં ગયો.

ત્યાંથી ચ્યવી. રાજગૃહીનગરમાં ધનસાર્થવાહનામના પ્રધાનની ભદ્રાનામે પત્નીના પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. જ્યારે તે ગર્ભમાં હોય છે ત્યારે લોકો કહે છે કે — “જે જીવ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો

20 છે તે કૃતપુણ્ય છે.” તેથી જ્યારે તેનો જન્મ થયો ત્યારે તેનું કૃતપુણ્ય નામ પાડવામાં આવ્યું. તે મોટો થયો. કળાઓ શીખવાડવામાં આવી. તેના લગ્ન થયા. માતાએ કૃતપુણ્યને ખરાબ મિત્રોના સંગે ચઢાવ્યો. તે મિત્રોએ તેને વેશ્યાગૃહમાં મોકલ્યો. બારવર્ષે તેણે કુળને નિર્ધન કર્યું. છતાં તે (વેશ્યાગૃહમાંથી) નીકળતો નથી. તેના માતાપિતા મૃત્યુ પામ્યા. તેની પત્ની છેલ્લા દિવસે પોતાના

૧૧. આગતઃ યાવત્થવિરાડન્તવ્વાકુલા (વ્યાપ્તા) તાવત્તેન ધર્મોડપિ મમ ભવત્તિતિ તસ્ય પાયસસ્ય

25 ત્રિભાગો દત્તઃ, પુનશ્ચિન્નિતમ્-અતિસ્તોકં, દ્વિતીયસ્ત્રિભાગો દત્તઃ, પુનરપ્યનેન ચિન્નિતમ્-અત્ર યદ્યન્યદપ્યપ્તલખલાદિ ક્ષિપ્યતે તદપિ નશ્યતિ, તદા તૃતીયસ્ત્રિભાગો દત્તઃ, તતસ્તસ્માત્તેન દ્રવ્યશુદ્ધેન દાયકશુદ્ધેન ગ્રાહકશુદ્ધેન ત્રિવિધેન ત્રિકરણશુદ્ધેન ભાવેન દેવાયુર્નિબદ્ધં, તદા માતા તસ્ય જાનાતિ-જિમિતઃ, પુનરપિ ભૂતઃ, અતીવ રહ્કતયા ભૂતમુદરં, તદા રાત્રૌ વિસૂચિકયા મૃતો દેવલોકં ગતઃ, તતશ્ચ્યુતો રાજગૃહે નગરે પ્રધાનસ્ય ધનાવહસ્ય પુત્રો ભદ્રાયાં ભાર્યાયાં જાતઃ, લોકશ્ચ ગર્ભગતે ભણતિ-કૃતપુણ્યો જીવો

30 યઃ ઉત્પન્નઃ, તતસ્તસ્ય જાતસ્ય નામ કૃતં કૃતપુણ્ય ઇતિ, વૃદ્ધઃ, કલાઃ ગૃહીતાઃ, પરિણીતઃ, માત્રા દુર્લલિતગોષ્ઠ્યાં ક્ષિપ્તઃ, તૈર્ગણિકાગૃહં પ્રવેશિતો, ★ ધણસત્થવાહસ્સ પ્ર૦ ।

બાસંહિં વરિસેહિં ણિદ્ધણં કુલં કતં, તોડવિ સો ણ ણિગ્ગચ્છતિ, માતાપિતાણિ સે મતાણિ, ભજ્જા ય સે આભરણગાણિ ચરિમદિવસે પેસેતિ, ગણિતામાદાણાં જ્ઞાતં-ણિસ્સારો કતો, તાથે તાણિ અણં ચ સહસ્સં પડિવિસજ્જિતં, ગણિયામાતાણાં ભરણઙ્ગ-નિચ્છુભડાં એસો, સા ણેચ્છતિ, તાહે ચોરિયં ણીણિઓ ઘરં સજ્જિજ્જતિ, ઉત્તિણ્ણો બાહિં અચ્છતિ, તાહે દાસીણાં ભરણતિ-ણિચ્છૂદોડવિ અચ્છસિ ? તાહે નિયયઘરયં સડિયપડિયં ગતો, તાહે સે ભજ્જા સંભમેણં ઉટ્ઠિતા, તાહે સે સવ્વં 5 કથિતં, સોગેણં અપ્પુણ્ણો ભરણતિ-અત્થિ કિંચિ ? જા અન્નંહિં જાડિત્તા વવહરામિ, તાહે જાણિ આભરણગાણિ ગણિતામાતાણાં જં ચ સહસ્સં કપ્પાસમોલ્લં દિણં તાણિ સે દંસિતાણિ, સત્થો ય તદિવસં કંપિ દેસં ગંતુકામઓ, સો તં ભંડમોલ્લં ગહાય તેણ સત્થેણ સમં પ્રધાવિતો, બાહિં દેડલિયાણાં

અલંકારોને મોકલે છે. આ બાજુ વેશ્યાની માતાએ જાણ્યું કે — “(આપણાવડે) આ નિર્ધન કરાયો છે.” ત્યારે ગણિકાની માતાએ તે આભરણો અને અન્ય એક હજાર રૂપિયા (તેની પત્નીને) પાછા આપ્યા. ગણિકાની માતાએ ગણિકાને કહ્યું — “આને તું છોડી દે.” તે છોડવા ઇચ્છતી નથી. ત્યારે તે કંપટથી બહાર લવાયો. (અર્થાત્ જ્યારે કૃતપુણ્યને કોઈપણ રીતે ગણિકા છોડવા તૈયાર ન હતી ત્યારે ગણિકાની માતાએ કપટથી તેને ઘરની બહાર કાઢવાનો ઉપાય વિચાર્યો. તે આ પ્રમાણે—) ઘરની સાકસફાઈ થાય છે. (અર્થાત્ આ ઘરને અંદરથી છાણાદિનું લિપન વગેરે કરવાનું છે તેથી તું અંદરના ઓરડામાંથી બહાર નીકળ.) તે નીકળીને બહાર ઊભો રહે છે. 15

ત્યારે માતા દાસીવડે કહેવડાવે છે કે—“ઘરથી બહાર કાઢવા છતાં તું હજુ અહીં જ ઊભો છે ?” કૃતપુણ્ય ત્યાંથી નીકળી સડેલા-પડેલા પોતાના ઘરમાં ગયો. તેની પત્ની આદરથી ઊભી થઈ અને બધી જ વાત કરી, (અર્થાત્ માતા-પિતાનું મૃત્યુ તથા પોતાની નિર્ધનતાદિની બધી વાત કરી.) ત્યારે અત્યંતશોકથી ગ્રસ્ત તે કહે છે — “ઘરમાં કઈ છે ? કે જેનાથી અન્યત્ર જઈ ધંધો કરું.” ગણિકાની માતાએ જે આભરણો અને એક હજાર રૂપિયા કપાસના મૂલ્ય તરીકે (અર્થાત્ 20 કપાસનો ધંધો કરવા પત્નીને) આપ્યા હતા. તે કૃતપુણ્યને દેખાડે છે. તે જ દિવસે એક સાર્થવાહ કોઈક અન્ય દેશમાં જવાની ઇચ્છાવાળો હતો. તેથી કૃતપુણ્ય તે અલંકારો અને મૂલ્યને લઈને તે સાર્થવાહની સાથે નીકળ્યો. ગામની બહાર દેવમંદિર પાસે ખાટલો પાથરીને તે સુતો.

૧૨. દ્વાદશાભિર્વર્ષેનિર્ધનં કુલં કૃતં, તદાડપિ સ ન નિર્ગચ્છતિ, માતાપિતૈૃ તસ્ય મૃતૌ, માર્યા ચ તસ્યાભરણાણિ ચરમદિવસે પ્રેષતે, ગણિકામાત્રા જ્ઞાતં-નિસ્સારઃ કૃતઃ, તદા તાનિ અન્યચ્ચ સહસ્સં 25 પ્રતિવિસર્જિતં, ગણિકામાત્રા ભરણતે-નિષ્કાશ્યતાં ઇષઃ, સા નેચ્છતિ, તદા ચૌર્યેણ નિનીષિતઃ, ગૃહં સજ્જયતે, ઉત્તીર્ણોસ્તિઘ્નતિ બહિઃ, તદા દાસ્યા ભરણતે-નિષ્કાશિતોડપિ તિઘ્નસિ ?, તદા નિજગૃહં શટિતપતિતં ગતઃ, તદા તસ્ય માર્યા સંભ્રમેણોત્થિતા, તદા તસ્મૈ સર્વં કથિતં, શોકેન વ્યાપ્તો ભરણતિ-અસ્તિ કિઙ્ચિત્ ? યાવદન્યત્ર યાત્વા વ્યવહરામિ, તદા યાન્યાભરણાણિ ગણિકામાત્રા યચ્ચ સહસ્સં કર્પાસમૂલ્યં દત્તં તાનિ તસ્મૈ દર્શિતાનિ, સાર્થશ્ચ તસ્મિન્ દિવસે કમપિ દેશં ગન્તુકામઃ, સ તત્ ભાણ્ડમૂલ્યં ગૃહીત્વા તેન સાર્થેન 30 સમં પ્રધાવિતઃ, બહિર્દેવકુલિકાયાં

૧૩. યદ્દં પાડિકુળં સુતો । અણ્ણસ્સ ય વાણિયયસ્સ માતાએ સુતં જથા -- તવ પુત્તો મતો વાહणे
ભિન્ને, તીએ તસ્સ દવ્વં દિણ્ણં, મા કસ્સહ કથિજ્જસિ, તીએ ઘિંતિતં-મા દવ્વં જાડ રડલં,
પવિસિહિતિ મે અપુત્તાએ, તાહેં રંતિ તં સત્થં એતિ, જા કંચિ અણાહં પાસેમિ, તાહે તં પાસતિ,
પડિબોધિત્તા પવેસિતો, તાહે ઘરં નેતૂળ રોવતિ-ચિરણઢુગત્તિ પુત્તા !, સુણ્ણાણં ચડ્ડણં તાણં કથેતિ-
5. એસ દેવરો મે ચિરણઢુઓ, તાઓ તસ્સ લાઢતાઓ, તત્થવિ બારસ વરિસાણિ અચ્છતિ, તત્થ એકેકાએ
ચત્તારિ પંચ ચેડરૂવાણિ જાતાણિ, થેરીએ ભણિતં-એત્તાહે ણિચ્છુમ્મતુ, તાઓ ણ તરંતિ ધરિતું, તાથે
તાહિં સંબલમોદગા ક્તા, અંતો સ્યણાણ ભરિતા, વરં સે એયં પાઓગ્ગં હોતિ, તાથે વિચડં પાએત્તા
તાએ ચેવ દેવડલિયાએ ઓસીસાએ સે સંબલં ઠવેત્તા પડિયાગતા, સોડવિ સીતલણ પવણેણં સંબુદ્ધો

અન્યવેપારીની માતાએ સાંભળ્યું કે-“દરિયામાં વહાણ ડૂબતા તારો પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો છે.”

10. માતાએ સમાચાર આપનારને પૈસા આપીને કહ્યું તું કોઈને કહેતો નહીં. માતા વિચારે છે કે “અપુત્ર
એવી મારું ધન રાજકુળમાં જતું ન રહે (તે માટે કોઈ ઉપાય કરું.”) માતા રાત્રીએ સાર્થમાં આવે
છે-કદાચ કોઈ અનાથ મળી જાય, ત્યારે માતા કૃતપુણ્યને જુએ છે. તેને ઉઠાડીને પોતાના ઘરે
લઈ જાય છે. ઘરમાં લાવીને રડવા લાગે છે-“હે પુત્ર ! ઘણા લાંબા કાળથી તું ખોવાઈ ગયો
હતો (આજે તું મને મળ્યો છે.) ચારે પુત્રવધૂઓને કહે છે કે - “હે પુત્રવધૂઓ ! આ તમારો
15. દિયર લાંબાકાળથી ખોવાઈ ગયો હતો. (જે હવે આપણને પાછો મળ્યો છે.) ચારે પુત્રવધૂઓ
તેના પર આસક્ત થઈ. ત્યાં પણ કૃતપુણ્ય બાર વરસ રહે છે. તેમાં દરેક પત્નીને ચાર-ચાર,
પાંચ-પાંચ બાળકો થયા.

- સાસુએ કહ્યું-“હવે આને બહાર કાઢો”. (જો કે બાર-બાર વર્ષ સાથે રહેવાને કારણે વહુ તેને
કૃતપુણ્ય સાથે સારી પ્રીતિ થઈ હતી છતાં સાસુનો હુકમ હોવાથી) તેણીઓ (૧) કૃતપુણ્યને રાખવા
20. સમર્થ નહોતી. તેઓએ કૃતપુણ્યમાટે ભાતા તરીકે મોદકો બનાવ્યા અને તેની અંદર “તેને કામ
આવશે” એમ વિચારી રત્નો ભર્યા. ત્યારપછી કૃતપુણ્યને દારું પીવડાવી તે જે દેવમંદિરમાં તેને
મૂક્યો અને તેના માથા નીચે ભાતુ મૂકીને વહુઓ પાછી આવી. તે પણ શીતલ પવનથી સવારે
જાગ્યો. તે જ સાર્થ તે દિવસે પાછો આવ્યો હતો. (સાર્થ પાછો આવ્યો એટલે) પત્નીએ પણ

૧૩. યદ્દં પાતયિત્વા સુમઃ । અન્યસ્ય ચ વણિજો માત્રા શ્રુતં, યથા-તવ પુત્રો મૃતો વાહને
25. ભિન્ને, તથા તસ્મૈ દ્રવ્યં દત્તં, મા કસ્મૈચિત્ ચીકથઃ, તથા ઘિંતિતં-મા દ્રવ્યં યાસીત્ રાજકુલં, પ્રવેક્ષ્યતિ
મમાપુત્રાયાઃ, તદા રાત્રૌ તં સાર્થમેતિ, યદ્ કચ્છિદનાથં પશ્યામિ, તદા તં પશ્યતિ, પ્રતિબોધ્ય પ્રવેશિતઃ,
તદા ગૃહં નીત્વા રોદિતિ-ચિરનષ્ટઃ પુત્ર ! સ્ત્રુષાભ્યશ્ચતસૃભ્યસ્તાભ્યઃ કથયતિ-એષ દેવા ભવન્તીનાં ચિરનષ્ટઃ,
તાસ્તસ્મિન્ લગ્નાઃ, તત્રાપિ દ્વાદશ વર્ષાણિ તિષ્ઠતિ, તત્રૈકૈકસ્યાશ્ચત્વારઃ પચ્છ પુત્રા જાતાઃ, સ્થવિરયા
ભણિતમ્-અધુના નિષ્કાશયન્તુ, તા ન ધર્તુ શક્નુવન્તિ, તદા તાભિઃ શમ્બલમોદકાઃ કૃતાઃ, અન્તો રત્નેન
30. ભૃતાઃ, વરં તસ્યૈતત્ પ્રાયોગ્યં ભવતિ, તદા વિકટં પાયયિત્વા તસ્યામેવ દેવકુલિકાયામુચ્છીર્ષકે તસ્ય
શમ્બલં સ્થાપયિત્વા પ્રત્યાગતા, સોડપિ શીતલેન પવનેન સંબુદ્ધઃ

પ્રભાતં ચ, સોઽવિ સત્થો તદ્દિવસમાગતો, ઇમાએવિ ગવેસઓ પેસિઓ, તાહે ઉદ્ધવિત્તા ઘરં પીતો, ભજ્જા સે સંભમેણ ઉદ્ધિતા, સંબલં ગહિતં, પવિટ્ઠો, અભ્ભંગાદીણિ કરેતિ, પુત્તો ય સે તદા ગમ્મિણીએ જાતો, સો એક્કારસવરિસો જાઓ, લેહસાલાઓ આગતો રોયતિ-દેહિ મે ભક્તં, મા ઉવજ્ઞાણેણ હમ્મિહામિત્તિ, તાએ તાઓ સંબલથઇયાતો મોયગો દિણ્ણો, ણિગગતો ય્વાયંતો, તત્થ રયણં પાસતિ, લેહચેડાએહિં દિટ્ઠં, તેહિં પૂવિયસ્સ દિણ્ણં, દિવે દિવે અમ્હ પોલ્લિયાઓ દેહિત્તિ, ઇમોવિ જિમિતે મોયગે ભિંદતિ, તેણ દિટ્ઠાણિ, ભણતિ-સુંકભણેણ કતાણિ, તેહિં રયણેહિં તહેવ પવિત્થરિતો । સેતણઓ ય ગંધહત્થી ણદીએ તંતુણેણ ગહિતો, રાયા આદણ્ણો, અભયો ભણતિ-જડ્ઢ જલકંતો અત્થિ તો છટ્ટેતિ, સો રાડલે અતિબહુઅત્તણેણ સ્તણાણ ચિરેણ લમ્મિહિત્તિત્તિકારુણ પડહઓ તેને શોધવા માટે જે એક વ્યક્તિ મોકલી હતી, તે વ્યક્તિ તેને ઉઠાડીને ઘરે લઈ ગઈ.

પત્ની આદરપૂર્વક ઊભી થઈ. ભાતુ ગ્રહણ કર્યું. તે ઘરમાં પ્રવેશ્યો. તેલની માલિશ વગેરે કરે છે. (જ્યારે કૃતપુણ્ય બારવર્ષ પહેલા ઘરથી નીકળ્યો હતો) ત્યારે પત્નીના ગર્ભમાં પુત્ર હતો. તે હવે અગિયારવર્ષનો થયો હતો. તે લેખશાળાએથી આવેલો કહે છે, “મને ભોજન આપો, (જેથી હું જલદી શાળાએ પાછો ફરું) નહીં તો ઉપાધ્યાય મને મારશે.” માતાએ તે ભાતાની થેલીમાંથી એક મોદક આપ્યો. તે મોદકને ખાતા-ખાતા તે (ઘરની બહાર) નીકળ્યો. તે મોદકમાં રત્નને જુએ છે. શાળાના બાળકોએ પણ તે રત્ન જોયું. તે બાળકોએ તે રત્ન પૂડલાવાળાને આપ્યું અને કહ્યું—“રોજે રોજ તારે અમને પુડલાઓ આપવા.”

કૃતપુણ્ય પણ જમતી વેળા મોદકોને ભાંગે છે. તે પણ તેમાં રત્નો જુએ છે અને પત્નીને કહે છે કે—“કરના ભયથી મોદક કરાયા છે. (અર્થાત્ પરદેશથી કમાઈને આવ્યો હોય તો રાજાને કર આપવો પડે. તે ન આપવો પડે તે માટે આ રીતે લાડવા બનાવ્યા હતા.) તે રત્નોવડે કૃતપુણ્ય પાછો તે જ રીતે વેપાર ધંધો કરવા લાગ્યો. એકવાર સેયનક ગંધહસ્તિને નદીમાં તંતુએ (જળચર-જંતુવિશેષે) પકડ્યો. રાજા ઉદ્વેગ પામ્યો. અભય કહે છે—“જો જળકાન્તમણિ હોય તો તે હાથીને તરત છોડી દેશે.” અભયે “ભંડારમાં રત્નો ઘણાં હોવાથી લાંબાકાળે જળકાન્તમણિ મળશે.” (અર્થાત્ જલદી હાથમાં આવશે નહીં) એમ વિચારી ગામમાં ઘોષણા કરાવી કે—“જો જળકાન્તમણિ

૧૪. પ્રભાતં ચ, સોઽપિ સાર્થસ્તસ્મિન્ દિવસે આગતઃ, અનયાઽપિ ગવેષકઃ પ્રેષિતઃ, તદોત્થાપ્ય ગૃહં નીતઃ, માર્યા તસ્ય સંભ્રમેણ ઉત્થિતા, શમ્બલં ગૃહીતં, પ્રવિષ્ટઃ, અભ્યજ્ઞાદીનિ કરોતિ, પુત્રશ્ચ તસ્ય તદા ગર્ભિણ્યા જાતઃ, સ એકાદશવાર્ષિકો જાતઃ, લેખશાલાયા આગતો રોદિતિ-દેહિ મહ્યં ભક્તં મોપાધ્યાયેન ઘાનિષમ્, તથા તસ્યાઃ શમ્બલસ્થગિકાતો મોદકો દત્તઃ, નિર્ગતઃ રાદન્, તત્ર રત્નં પશ્યતિ, લેખદારકૈદૃષ્ટં, તૈરાપૂપિકાય દત્તં, દિવસે દિવસેઽસ્માકં પોલિકા દદ્યા ક્ષ્મિ, અયમપિ જિમિતે મોદકાન્ ભિન્નતિ, તેન દટ્ઠાણિ, ભણતિ-શુલ્કભયેન કૃતાણિ, તૈ રત્નૈસ્તથૈષ પ્રચિસ્તૃતઃ । સેચનકશ્ચ ગમ્ધહસ્તી નદ્યાં તન્નુકેન ગૃહીતઃ, રાજા ચિત્રઃ, અભયો ભણતિ-ચદિ જલકાન્તો ભવેત્ તદા ત્યજેત્, સ રાજકુલેઽતિબહુત્વેન ત્લાનાં ચિરેણ લપ્સ્યત ઇતિકૃત્વા પ્રદદ્ધો

પિંપ્પિક્કિતો-જો જલકંતં દેતિ તસ્મ રાયા રજ્જં અદ્ધં ધૂતં ચ દેતિ, તાથે પુવિણ્ણ દિણ્ણો, પીતો, ઉદગં પગાસિતં, તંતુઓ જાણતિ-થલં પીતો, મુક્કો, ણઢ્ઢો, રાયા ચિંતેતિ-કતો ?, પુવિયસ્સ પુચ્છતિ-કતો એસ તુજ્ઞં ?, નિબ્બંધે સિદ્ધં-કયપુણ્ણગપુત્તેણ દિણ્ણો, રાયા તુઢ્ઢો, કસ્સ અણ્ણસ્સ હોહિતિ ?, રણ્ણા સદ્ધાવિકુણ્ણ કતપુણ્ણઓ ધૂતાએ વિવાહિતો, વિસઓ સે દિણ્ણો, ભોગે ભુંજતિ, ગણિતાવિ આગતા ભણતિ-એચ્ચિરં કાલં અહં વેણીબંધેણ અચ્છિતા, સવ્વવેતાલીઓ તુમં અદ્ધા ગવેસાવિતાઓ, એથ દિઢ્ઢોતિ, કતપુણ્ણઓ અભયં ભણતિ-એથ મમ ચત્તારિ મહિલાઓ, તં ચ ઘરં ણ યાણામિ, તાહે ચેતિયઘરં કતં, લેપ્પગજક્કો કતપુણ્ણગસરિસો કતો, તસ્સ અચ્ચણિયા ઘોસાવિતા, દો ય બારાણિ કતાણિ, એગેણ પવેસો એગેણ પિપ્પેકકો, તત્થ અભઓ કતપુણ્ણઓ આપશે તેને રાજા અડધું રાજ્ય અને પોતાની દિકરી આપશે.”

- ૧૦ પુડલાવાળાએ તે રત્ન આપ્યું. તે રત્ન નદી પાસે લઈ જવાયું અને પાણી ઉપર તેનો પ્રકાશ ફેંક્યો. આ પ્રકાશને તંતુક જાણે છે તેથી તે હાથીને કિનારે લાવે છે, છોડી દે છે અને પોતે ભાગી જાય છે. રાજા વિચારે છે—આ રત્ન ક્યાંથી લાવ્યો હશે ?—પુડલાવાળાને પૂછે છે—“તારી પાસે આ રત્ન ક્યાંથી આવ્યું ?” ઘણા આગ્રહ પછી તે કહે છે કે “કૃતપુણ્યના પુત્રે આ રત્ન આપ્યું છે. રાજા ખુશ થયો. (અને મનમાં વિચાર્યું કે) “ક્યાંક મારી દિકરી બીજા કાઈ અન્યની પત્ની બની હોત તો ?” રાજાએ બોલાવીને કૃતપુણ્યની સાથે દિકરીને પરણાવી. તેને એક દેશ આપ્યો. કૃતપુણ્ય તેની સાથે ભોગો ભોગવે છે.

- ૨૦ તેવામાં ગણિકા પણ ત્યાં આવીને કહે છે—“આટલા સમયથી મેં (તારા નામે) વાળોને બાંધીને રાખ્યા છે. બેઠા જ નદીના કિનારા તને શોધવા ફેંદીવળી છું. હવે તું અહીં દેખાયો છે. કૃતપુણ્ય અભયને કહે છે—“હજુ પણ મારી ચાર પત્નીઓ છે પરંતુ તેઓના ઘરનું સરનામું જાણતો નથી.” તેથી (અભય તે ચાર પત્નીઓને શોધવા માટે) એક મંદિર બનાવરાવ્યું. તેમાં કૃતપુણ્ય જેવો માટીનો એક પક્ષ બનાવરાવ્યો. તેની પૂજા માટે ઘોષણા કરાવરાવી. તે મંદિરને એકબાજુથી પ્રવેશ કરવા અને બીજી બાજુથી નીકળવા માટે બે દરવાજા બનાવરાવ્યા. ત્યારપછી અભય અને કૃતપુણ્ય એક દરવાજા પાસે આસન ઉપર બેસે છે. કૌમુદીમહોત્સવની જાહેરાત થાય છે કે “આજે

૧૫. દાપિત:-યો જલકાન્તં દદાતિ તસ્મૈ રાજા રાજ્યમર્થં દુહિતરં ચ દદાતિ, તદાઽઽપૂષ્પિકેન દત્તો, નીતઃ, ઉદકં પ્રકાશિતં, તંતુકો જાનાતિ-સ્થલં નીતઃ, મુક્તો, નષ્ટઃ, રાજા ચિન્તયતિ - કુતઃ ?, આપૂષ્પિકં પૃચ્છતિ-કુત એષ તવ ?, નિર્બંધે શિષ્ટં-કૃતપુણ્યકપુત્રેણ દત્તઃ, રાજા તુષ્ટઃ, કસ્માન્યસ્ય ભવેત્ ?, રાજા શબ્દયિત્વા કૃતપુણ્યકો દુહિત્રા વિવાહિતઃ, વિષયસ્તસ્મૈ દત્તઃ, ભોગાન્ ભુન્ક્તિઃ, ગણિકાઽપ્યાગતા, ભણતિ-ઇયચ્ચિર કાલમહં વેણીબંધેન સ્થિતા, સર્વવૈતાલિકાસ્ત્વદર્થં ગવેષિતાઃ, અત્ર દુષ્ટ ઇતિ, કૃતપુણ્યકોઽભયં ભણતિ-અત્ર મમ ચતસ્રો મહેલાઃ, તચ્ચ ગૃહં ન જાનામિ, તદા ચૈત્યગૃહં કૃતં, લેપ્યયક્ષઃ કૃતપુણ્યકસદૃશઃ કૃતઃ, તસ્યાર્ચનિકા ઘોષિતા, દ્વે ચ દ્વારે કૃતે, એકેન પ્રવેશ એકેન નિર્ગમઃ, તન્નાભયઃ કૃતપુણ્યક -

૧૬ એગત્ય બારબ્ધાસે આસણવગયા અચ્છંતિ, કોમુદી આણત્તા, જઘા પડિમપવેસો અચ્છણિયં કરેહ, ણયરે ઘોસિતં-સબ્બમહિલાહિં એત્તવ્વં, લોગોઽવિ એતિ, તાઓઽવિ આગતાઓ, ચેટસ્સવાણિ તત્થ વપ્પોત્તિ ઉચ્છંને ણિવિસંતિ, ણાતાઓ તેણ, થેરી અંબાહિતા, તાઓઽવિ આણિતાઓ, ભોગે ભુંજતિ સત્તહિવિ સહિતો । વદ્ધમાણસામી ય સમોસરિતો, કતપુણ્ણઓ સામિં વંદિઠ્ઠણ પુચ્છતિ- અપ્પણો સંપત્તિં વિપત્તિં ચ, ભગવતા કથિતં-પાયસદ્દાણં, સંવેગેણ પવ્વહતો । એવં દાણેણ સામાઙ્ગયં 5 લબ્ધતિ ૪ ।

હુદાણિં વિણાણં, મગધાવિસાં ગોબ્બરગામે પુષ્પશાલો ગાહાવતી, તસ્સ ભદ્ધા ભારિયા, પુત્તો સે પુષ્પશાલસુતો, સો માતાપિતરં પુચ્છતિ-કો ધમ્મો ?, તેહિં ભણ્ણતિ-માતાપિતરં

પ્રતિમાનો પ્રવેશ છે માટે પૂજા કરવા આવવું." નગરમાં ઘોષણા થઈ કે-"સર્વ મહિલાઓએ આવવું." લોકો બધા જાય છે. તેમાં તે ચાર પત્નીઓ પણ આવે છે તેની સાથે રહેલા બાળકો 10 "આ તો આપણા પિતા છે" એમ કરી ખોળામાં બેસી જાય છે.

કૃતપુણ્ય ચારે પત્નીઓને ઓળખી જાય છે. તેમની સાસુને તે ઠપકો આપે છે. તે ચારે પત્નીઓને પોતાના ઘરે લાવે છે. આ સાતે પત્નીઓ (મૂળ પત્ની + ગણિકા + રાજાની દિકરી + ચાર પત્ની) સાથે તે ભોગોને ભોગવે છે.

એક વાર તે નગરમાં વર્ધમાનસ્વામી પધાર્યા. કૃતપુણ્ય સ્વામીને વંદન કરીને પોતાને મળેલી 15 સંપત્તિ અને આપત્તિઓનું કારણ પૂછે છે. ભગવાન (પોતાને મળેલી સંપત્તિઓના કારણ તરીકે) પૂર્વભવમાં આપેલ ખીરનું દાન કહે છે. કૃતપુણ્યે વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી. આ પ્રમાણે જીવ દાનથી સામાયિક (અહીં ચારિત્રસામાયિક) પ્રાપ્ત કરે છે-૪.

❀ વિનયનું દૃષ્ટાન્ત ❀

મગધદેશના ગોબ્બરગામમાં પુષ્પશાલ નામે એક ગૃહસ્થ હતો. તેને ભદ્રા નામે પત્ની 20 હતી. તેઓને પુષ્પશાલપુત્ર નામે પુત્ર હતો. એકવાર પુત્ર માતા-પિતાને પૂછે છે કે "ધર્મ કેવા પ્રકારનો હોય છે ?" તેઓએ કહ્યું- "માતા-પિતાની સેવા કરવી એ ધર્મ છે." કહ્યું છે- "જીવલોકમાં બે જણા દેવસ્વરૂપ છે માતા અને પિતા, તેમાં પણ પિતા એ વિશિષ્ટ છે જેના

૧૬. શ્રૈક્ષત્ર દ્વારાધ્યાસે આસનવગાતૌ તિષ્ઠતઃ, કૌમુદી આજ્ઞમા, યથા પ્રતિમાપ્રવેશોઽર્ચનાં કુસ્ત, નગરે ઘોષિતં-સર્વમહિલાભિરાગન્તવ્યં, લોકોઽધ્યાસાતિ, તા અપિ આગતાઃ, ચેટસ્સવાણિ તત્ર વપ્પ ઇતિ ઉત્સદ્ધે 25 નિવિશન્તે, જ્ઞાતાસ્તેન, સ્થવિરા નિર્ભવિંશિતા, તા અપિ આગીતાઃ, ભોગાન્ ભુન્ક્તિ સપ્તભિરપિ સહિતઃ । વર્ધમાનસ્વામી ચ સમવસુતઃ, કૃતપુણ્યકઃ સ્વામિનં વન્દિત્વા પુચ્છતિ-આત્મનઃ સમ્પત્તિં વિપત્તિં ચ, ભગવતા કથિતં-પાયસદાનં, સંવેગેણ વ્રજ્જિજ્ઞતઃ । એવં દાનેન સામાયિકં લભ્યતે । હુદાનીં વિનયેન, મગધાવિષયે ગૂર્બરગામે પુષ્પશાલો ગાધાપતિઃ, ભદ્રા તસ્મ્ય ભાર્યા, પુત્રસ્તસ્ય પુષ્પશાલસુતઃ, સ માતરપિતરં પુચ્છતિ- કો ધર્મઃ ?, તાભ્યાં ભણ્યતે-માતરપિતરૌ

સુસ્સૂસિતવ્વં—

“દો ચેવ દેવતાઈં માતા ય પિતા ય જીવલોગંમિ ।

તત્થવિ પિયા વિસિદ્ધો જસસ વસે વડુતે માતા ॥૧૧॥ ”

- 5 સો તાણ પર્ણ મુહધોવળાદિવિભાસા, દેવતાણિ વ તાણિ સુસ્સૂસતિ । અણ્ણતા ગામભોઝો આગતો, તાણિ સંભંતાણિ પાહુણં કરેતિ, સો ચિંતેતિ-એતાણવિ એસ દેવતં, એતં પૂર્ણમિ તો ધમ્મો હોહિતિ, તસ્સ સુસ્સૂસં પકતો । અણ્ણતા તસ્સ ભોઝો, તસ્સવિ અણ્ણો, તસ્સવિ અણ્ણો, જાવ સેણિયં રાયણં ઓલગ્ગિઅમારુદ્ધો, સામી સમોસઢો, સેણિઓ ઇઢ્ઢીએ ગંતૂણ વંદતિ, તાહે સો સામિં ભણતિ-અહં તુભ્મે ઓલગ્ગામિ ?, સામિણા ભણિતં-અહં સ્વહરણપડિગ્ગહમત્તાએ ઓલગ્ગિજ્જામિ, તાણં સુણણાએ સંબુદ્ધો, એવં વિણાણ સમાઙ્ગયં લભ્ભતિ ૫ ।

- 10 ઇદાનીં વિભગેણ લભ્ભતિ, જઘ્ઘા-અત્થિ મગધાજણવર્ણ સિવો રાયા, તસ્સ ધણધન્નાહિરણ્ણાઙ્ગ

વશમાં માતા હોય છે. ॥૧૧॥ તે પુત્ર રોજ સવારે તેઓના મુખપ્રક્ષાલનાદિ વર્ણન સમજી લેવું. માતા-પિતાની દેવની જેમ સેવા કરે છે.

- 15 એકવાર ઘરે ગામનો મુખી આવ્યો. તેઓ આદરપૂર્વક અતિથિપણાને કરે છે. આ જોઈને પુત્ર વિચારે છે કે “માતા-પિતાનો પણ આ દેવ છે. તેથી આની પૂજા કરું જેથી મને ધર્મ થશે.” તે તેની સેવા કરવા લાગ્યો. એકવાર તે મુખીને ત્યાં તેનો પણ મુખી આવ્યો. (તેથી આ પુત્ર તેની સેવા કરવા લાગ્યો.) તે મુખીને પણ અન્યમુખી મળવા આવ્યો એમ કરતાં કરતાં તે પુત્ર શ્રેણિકરાજાની સેવા કરવા લાગ્યો. તે નગરમાં સ્વામી પધાર્યા. શ્રેણિક ઋદ્ધિવડે જઈને સ્વામીને વંદન કરે છે. તે પુત્ર આ જોઈને સ્વામીને કહે છે કે “પ્રભુ ! હું તમારી સેવા કરું ?” સ્વામીએ કહ્યું—“રજોહરણ, પાત્રાદિવડે મારી સેવા કરવા યોગ્ય છે.” તેમના વચનોના શ્રવણથી તે બોધ પામ્યો. આ પ્રમાણે વિનયવડે સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે — ૫.

* વિભંગજ્ઞાનનું દૃષ્ટાન્ત *

મગધદેશમાં શિવનામે રાજા છે. તેને ધન, ધાન્ય, હિરણ્યાદિ રોજેરોજ વધે છે. તેને વિચાર આવ્યો કે— આ ધર્મનું ફળ છે, તેથી મારે ત્યાં હિરણ્યાદિ વધે છે, તેથી હું (આ ભવમાં પણ)

- 25 ૧૭. શુશ્રૂષિતવ્યૌ, દ્વે એવ દૈવતે માતા ચ પિતા ચ જીવલોકે । તત્રાપિ પિતા વિશિષ્ઠો યસ્ય વશે વર્તંતે માતા ॥૧૧॥ સ તયોઃ પ્રગે મુખધાવનાદિવિભાષા, દૈવતે ઇવ તૌ શુશ્રૂષતે । અન્યદા ગ્રામભોજિક આગતઃ, તૌ સંભ્રાન્તૌ પ્રાધૂર્ણ્યં કુરુતઃ, સ ચિન્તયતિ-એતયોરપિ એતદૈવતમ્, એતં પૂજયામિ તતો ધર્મો ભવિષ્યતિ, તસ્ય શુશ્રૂષાં પ્રકૃતઃ । અન્યદા તસ્ય ભોજિકઃ, તસ્યાપ્યન્યઃ, તસ્યાપ્યન્યઃ યાવચ્છેણિકં રાજાનમવલગિતુમારુદ્ધઃ, સ્વામી સમવસૃતઃ, શ્રેણિક ઋદ્ધયા ગત્વા વન્દતે, તદા સ સ્વામિનં ભણતિ-અહં ત્વામવલગામિ ?, સ્વામિના ભણિતમ્-અહં રજોહરણપ્રતિગ્રહમાત્રયાઙ્ગવલગ્યે, તેષાં શ્રવણેન સંબુદ્ધઃ ।
- 30 એવં વિનયેન સામાયિકં લભ્યતે । ઇદાનીં વિભક્તેન લભ્યતે, યથાઙ્ગસિ મગધાજાનપદે શિવો રાજા, તસ્ય ધનધાન્યહિરણ્યાદિ

પૈદિયહં વદ્ધતિ, ચિતા જાયા-અસ્થિ ધમ્મફલંતિ, તો મહં હિરણ્યાદિ વદ્ધતિ, તા પુણ્યં કરોમિત્તિકલિકુળ ભોયણં કારિતં, દાણં ચ ણેણ દિણ્ણં, તતો પુત્તં રજ્જે ઠવેરુણ સકતતંબમયભિક્ષાભાયણકડુચ્છુગોવગરણો દિસાપોક્ષિચ્ચતાવસાણ મજ્ઞે તાવસો જાતો, છદ્ધુમાતો પરિસંહિયપંડુપત્તાણિ આણિકુળ આહારેતિ, एवं से चिदुमाणस्स कालेण विभंगणाणं समुप्यन्नं 5
સંઘેજ્જદોવસમુદ્ધવિસયં, તતો ણગરમાગંતૂણ જથ્થોવલદ્ધે ભાવે પણ્ણવેતિ । અણ્ણતા સાધવો દિદ્ધા, તેસિં કિરિયાકલાવં વિભંગાણુસારેણ લોએમાણસ્સ વિસુદ્ધપરિણામસ્સ અપુવ્વકરણં જાતં, તતો કેવલી સંવુત્તોત્તિ ૬ ।

સંયોગવિઓગઓડિવિ લબ્ધમિતિ, જથા દો મથુરાઓ-દાહિણા ઉત્તરા ચ, તત્થ ઉત્તરાઓ વાણિયઓ દક્ષિણં ગતો, તત્થ ઇગો વાણિયઓ તપ્પડિમો, તેણ સે પાહુણં કતં, તાહે તે ણિરંતરં મિત્તા જાતા, અમ્હં થિરતરા પીતી હોદ્ધિતિત્તિ જતિ અમ્હ પુત્તો ધૂતા ચ જાયતિ તો સંયોગં કરેસ્સામો, 10

પુણ્યને કરું એમ વિચારીને તેને ભોજન કરાવ્યું અને દાન આપ્યું. ત્યાર પછી પુત્રને રાજ્ય ઉપર સ્થાપીને પોતે તૈયાર કરેલ તાંબાનું ભિક્ષા માટેનું ભાજન અને કડછી લઈને દિશાપ્રોક્ષિતનામના તાપસો પાસે જઈ તાપસ થયો. ત્યાં તે છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ તપ કરે છે અને પારણે નીચે પડેલા પીળા પાંદડાઓને લાવીને ખાય છે. આ રીતે કેટલોક કાળ પસાર કરતા તેને સંખ્યાતા દ્વીપસમુદ્રવિષયક વિભંગજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યારપછી નગરમાં આવીને તે જે રીતે જ્ઞાનમાં દેખાય તે રીતે પદાર્થોનું 15
નિરૂપણ કરે છે. એકવાર તેણે સાધુઓને જોયા. પોતાના વિભંગજ્ઞાનમાં તે સાધુઓની ક્રિયાઓને જોતા તેને વિશુદ્ધ પરિણામ ઉત્પન્ન થયા અને અપૂર્વકરણ (સમ્યક્ત્વ પૂર્વેનું) પ્રાપ્ત થયું. અનુક્રમે કેવલી થયો. ૬

❀ સંયોગ-વિયોગનું દેશાન્ત ❀

બે મથુરા હતી. એક દક્ષિણદિશામાં અને બીજી ઉત્તરદિશામાં—એક વેપારી ઉત્તરમથુરાથી 20
દક્ષિણમથુરામાં ગયો. ત્યાં દક્ષિણમથુરામાં તેના જેવો એક વેપારી હતો. તેણે આની મહેમાનગીરી કરી. ત્યારપછી તે બંને વેપારીઓ નજીકના મિત્ર થયા. આપણી પ્રીતિ સ્થિરતર થાય તે માટે જ્યારે આપણને પુત્ર-પુત્રી થાય ત્યારે બંનેના વિવાહ કરવા (એમ વેપારીઓએ નક્કી કર્યું.) ત્યાર

૧૮. પ્રતિદિવસં વર્ધતે, ચિન્તા જાતા-અસ્તિ ધર્મફલમિતિ, તતો મમ હિરણ્યાદિ વર્ધતે, તત્ પુણ્યં કરોમીતિ કલયિત્વા ભોજનં કારિતં, દાનં ચાનેન દત્તં, તતઃ પુત્રં રાજ્યે સ્થાપયિત્વા સ્વકૃતતામ્- 25
મયમિક્ષાભાજનકડુચ્છુકોપકરણો દિક્ષોક્ષિતતાપસાનાં મધ્યે તાપસો જાતઃ, ષષ્ઠાષ્ટમાત્ પરિશટિતપાણુપત્રાણિ આનીય આહારયતિ, एवं तस्य तिष्ठतः कालेन विभङ्गज्ञानं समुत्पन्नं संख्येयद्वीपसमुद्रविषयं, તતો નગરમાગત્ય યથોપલબ્ધ્યાન્ ભાવાન્ પ્રજ્ઞાપયતિ । અન્યદા સાધવો દૃષ્ટાઃ, તેષાં ક્રિયાકલાપં વિભંગ્જ્ઞાનુસારેણ લોકમાનસ્ય વિશુદ્ધપરિણામસ્યાપૂર્વકરણં જાતં, તતઃ કેવલી સંવૃત્ત ઇતિ । સંયોગવિયોગતોડિવિ લભ્યતે, યથા દ્વે મથુરે-
દક્ષિણોત્તરા ચ, તત્રોત્તરસ્યા વણિક્ દક્ષિણાં ગતઃ, તત્ર ઇકો વણિક્ તત્પ્રતિમઃ, તેન તસ્ય પ્રાધૂર્ન્ય 30
કૃતં, તદા તૌ નિરંતરં મિત્રે જાતૌ, આવયોઃ સ્થિરતરા પ્રીતિર્ભવિષ્યતીતિ યદ્વાવયોઃ પુત્રો દુહિતા વા જાયતે તદા સંયોગં કરિષ્યાવઃ,

તોહે દક્ષિણેણ ઉત્તરસ્સ ધૂતા વરિતા, દિણ્ણાણિ બાલાણિ, એત્થંતરે દક્ષિણમથુરાવાણિયઓ મતો, પુત્તો સે તંમિ ઠાણે ઠિતો, અણ્ણતા સો પ્હાતિ, ચઙ્ગહિંસં ચત્તારિ સોવણિણયા કલસા ઠવિતા, તાણ બાહિં રોપ્પિયા, તાણં બાહિં તંબિયા, તાણ બાહિં મટ્ટિયા, અણ્ણા ચ પ્હાણવિધી રહ્તા, તતો તસ્સ પુઘ્વાએ દિસાએ સોવણિણઓ કલસો ગટ્ઠો, એવં ચઙ્ગહિંસંપિ, એવં સવ્વે ગટ્ઠા, 5 ડઙ્ગિતસ્સ પ્હાણપીઠંપિ ગટ્ઠં, તસ્સ અદ્ધિતી જાતા, ગાઙ્ગઙ્ગાઓ વારિતાઓ, જાવ ઘરં પવિટ્ઠો તાથે ડવટ્ઠવિતા ભોયણવિહી, તાથે સોવણિણયરૂપ્પમતાણિ રહ્યાણિ ભાયણાણિ, તાથે એકેકં ભાયણં ગાસિડમારહ્મં, તાહે સો પેચ્છતિ ગાસંતિ, જાવિ સે મૂલપત્તી સાવિ ગાસિડમાઢત્તા, તાહે તેણ ગહિતા, જત્તિયં ગહિયં તત્તિયં ઠિતં, સેસં નટ્ટં, તાથે ગતો સિરિઘરં જોણિ, સોઙ્ગિ રિત્તઓ, જંપિ

પછી દક્ષિણવેપારીના પુત્ર સાથે ઉત્તરવેપારીની પુત્રી પરણાવાઈ. તે પુત્ર-પુત્રી જ્યારે બાલ્યાવસ્થામાં 10 હતા ત્યારે જ તેમની જોડી નક્કી થઈ ગઈ. એવામાં દક્ષિણમથુરાનો વેપારી મૃત્યુ પામ્યો. તેથી તેના પુત્રને તેના સ્થાને બેસાડ્યો. એકવાર તે સ્નાન કરે છે. ચારે દિશામાં ચારે સુવર્ણકળશો રાખ્યા છે, તેના પછી ચાંદીના કળશો, તેના પછી તાંબાના અને તેના પછી માટીના કળશો રાખેલા છે. બીજી પણ સ્નાનવિધિ રચાઈ હતી. જ્યારે આ સ્નાન કરતો હતો ત્યારે અચાનક પૂર્વદિશાનો સુવર્ણકળશ અદૃશ્ય થઈ ગયો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાના સુવર્ણકળશો અદૃશ્ય થયા. એમ કરતા- 15 કરતા બધા જ કળશો અદૃશ્ય થયા. સ્નાન કરી ઊભા થતાં સ્નાનપીઠ પણ અદૃશ્ય થઈ. તેને અધૃતિ થઈ. નાટક કરનારાઓને નિષેધ કર્યો. (અહીં એવું લાગે છે કે—“તે રોજેરોજ સ્નાન કર્યા પછી નાટકાદિ જોવાની ક્રિયા કરતો હશે. આ રીતે બધા કાર્યો પતાવી ઘરે જતો હશે. આજે આ રીતે બધું અદૃશ્ય થતું જોઈ નાટકવાળાઓને નિષેધ કર્યો અને સીધો ઘરે જાય છે.)

જ્યારે તે ઘરમાં પ્રવેશ્યો ત્યારે ભોજનવેળા થઈ. તેથી સુવર્ણ-ચાંદીનાં ભાજનો રચાયા. 20 (અર્થાત્ તેમાં ભોજન પીરસાયું.) તે વેળા એક-એક ભાજન અદૃશ્ય થવા લાગ્યું. અદૃશ્ય થતાં ભાજનોને તે જોઈ રહ્યો છે. તેવામાં તેની જે મૂળપાત્રી હતી તે પણ અદૃશ્ય થવા લાગી, એટલે તેણે તે પાત્રી હાથથી પકડી, પાત્રીનો જેટલો ભાગ પકડ્યો તેટલો રહ્યો. શેષ સર્વ પાત્રી અદૃશ્ય થઈ. ત્યાંથી તેણે ધનભંડારમાં જઈને જોયું, તો તે પણ ખાલી હતો. જે જમીનમાં દાટેલું હતું

૧૧. તદા દાક્ષિણાત્વૈનૌત્તરસ્ય દુહિતા વૃતા, દત્તા બાલિકા । અત્રાન્તરે દક્ષિણમથુરાવણિક્ મૃતઃ, 25 પુત્રસ્તસ્ય તસ્મિન્ સ્થાને સ્થિતઃ, અન્યદા સ્ત્રાતિ, ચતુર્દિશં ચત્ત્વારઃ સૌર્વણિકાઃ કલશાઃ સ્થાપિતાઃ, તેભ્યો બહિઃ સૌર્યકાઃ તેભ્યો બહિસ્તામ્નાસ્તેભ્યો બહિઃ માર્તિકાઃ, અન્યશ્ચ સ્નાનવિધી રચિતઃ, તતસ્તસ્ય પૂર્વસ્યા દિશઃ સૌર્વર્ણઃ કલશો નષ્ટઃ, એવં ચતુર્દિગ્ભ્યોઽપિ, એવં સર્વે નષ્ટાઃ, ઉત્થિતસ્ય સ્નાનપીઠમપિ નષ્ટં, તસ્યાધૃતિર્જાતા, નાટકીયા વારિતાઃ, યાવદ્ગૃહં પ્રવિષ્ટસ્તદોપસ્થિતો ભોજનવિધિઃ, તદા સૌર્વર્ણરૂપ્યમયાનિ રચિતાનિ ભાજનાનિ, તદા એકેકં ભાજનં નંદુમારહ્મં, તદા સ પ્રેક્ષતે નશ્યન્તિ, યાપિ ચ તસ્ય મૂલપાત્રી 30 સાઽપિ નંદુમારહ્મ્યા, તદા તેન ગૃહીતા, યાવદ્ગૃહીતં ત્રાવત્સ્થિતં, શેષં નષ્ટં, તદા ગતઃ શ્રીગૃહં પશ્યતિ, સોઽપિ રિત્તઃ, યદપિ

ળિંહાણપડતં તંપિ ણટ્ટં, જંપિ આભરણં તંપિ ણત્થિ. જંપિ વુટ્ઠિપડતં તેવિ ભણંતિ-તુમં ણ યાણામો, જોડવિ દાસીવગ્ગો સોડવિ ણટ્ટો, તાથે ચિંતેતિ અહો અહં અધણ્ણો, તાથે ચિંતેતિ-પવ્વયામિ, પવ્વહોતો । થોવં પઢિત્તા હિંહતિ તેણ ચ્છંડેણ હ્થગયેણ કોઠહલ્લેણ, જડ પેચ્છિજ્જામિ, વિહરંતો ઉત્તરમથુરં ગતો । તાણિડવિ રયણાણિ સસુરકુલં ગતાણિ, તે ચ કલસા, તાહે સો મજ્જતિ, ઉત્તર માથુરો વાણિઓ ઉવગિજ્જંતો જાવ તે આગયા કલસા, તાહે સો તેહિં ચેવ પમજ્જિતો, તાહે 5 ભોયણવેલાએ તં ભોયણભંડં ઉવટ્ઠવિતં, જહાપરિવાડીય ઠિતં, તત્તો સોડવિ સાધૂ તં ઘરં પવિટ્ટો, તથ તસ્સ સત્થવાહસ્સ ધૂયા પઢમજોવ્વણે વટ્ટમાણી વીયણયં ગહાય અચ્છતિ, તાહે સો સાધૂ તં ભોયણભંડં પેચ્છતિ, (પં ૦ ૧૦૦૦) સત્થવાહેણ ભિક્ષા ણીણાવિતા, ગહિતેવિ અચ્છતિ, તાહે પુચ્છહ-કિં ભગવં ! એયં ચેડિં પલોએહ ? તાહે સો ભણતિ-ણ મમ ચેડીએ પયોયણં, એયં ભોયણભંડં

તે પણ અદૃશ્ય થઈ ગયું. જે અલંકારાદિ હતું, તે પણ અદૃશ્ય થઈ ગયું. જેને વ્યાજે આપેલું 10 હતું. તેઓ પણ કહેવા લાગ્યા કે અમે તને ઓળખતા નથી.

જે દાસીવર્ગ હતો, તે પણ જતો રહ્યો. ત્યારે તે વેપારીપુત્ર વિચારે છે કે—“અહો ! હું અન્ય છું, તેથી હું પ્રવ્રજ્યા લઈ લઉં.” તેણે પ્રવ્રજ્યા લીધી. થોડું ભણીને હાથમાં રહેલા તે ટુકડા (જે મૂળપાત્રીનો ટુકડો તેના હાથમાં રહ્યો હતો તે) સાથે ક્યાંક આ પાત્રીનો શેષ ભાગ મળી જાય એવી કુતૂહલતાથી તે દીક્ષિતપુત્ર ફરવા લાગ્યો, અને વિચરતો તે ઉત્તરમથુરામાં ગયો. 15 તે રત્નો, કળશો વગેરે પણ પોતાના સસરાના ઘરે પહોંચી ગયા હતા. (તે ક્યારે પહોંચ્યા તે જણાવે છે) જ્યારે તે ઉત્તરમથુરાનો વેપારી સ્તવના કરતો સ્નાન કરે છે ત્યારે તે કળશો આવ્યા. તે કળશોવડે જ તેણે સ્નાન કર્યું. ત્યારપછી જ્યારે ભોજનવેળા થઈ ત્યારે તે ભોજન માટેના ભાજનો ઉપસ્થિત થયા.

પોત-પોતાના સ્થાને તે ભાજનો ગોઠવાઈ ગયા. તે સમયે તે સાધુ પણ તે ઘરમાં પ્રવેશ્યો. 20 ત્યાં તે સાર્થવાહની પ્રથમયૌવનમાં રહેલી દીકરી પંખો લઈને ઊભી છે. તે સાધુ તે ભાજનોને જુએ છે. સાર્થવાહે ભિક્ષા મંગાવડાવી, ભિક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી પણ તે સાધુ ત્યાં જ ઊભો રહે છે. તેથી સાર્થવાહ સાધુને પૂછે છે—“હે ભગવન્ ! તમે શા માટે મારી દીકરીને જોઈ રહ્યા છો ?

૧. નિધાનપ્રયુક્તં તદપિ નષ્ટં, યદપ્યાભરણં તદપિ નાસ્તિ, યદપિ વૃદ્ધિપ્રયુક્તં તેડપિ ભણન્તિ-ત્વાં ન જાનીમઃ, યોડપિ દાસીવર્ગઃ સોડપિ નષ્ટઃ, તદા ચિન્તયતિ-અહો અહમધન્યઃ, તદા ચિન્તયતિ-પ્રવ્રજામિ, 25 પ્રવ્રજિત. । સ્તોકં પઠિત્વા હિણ્ડતે તેન ચ્છંડેન હસ્તગતેન કૌતૂહલેન, યદિ પ્રેક્ષેય, વિહરન્ ઉત્તરમથુરં ગતઃ । તાન્યપિ રત્નાનિ શ્વશુરકુલં ગતાનિ, તે ચ કલશાઃ, તદા સ મજ્જતિ ઉત્તરમાથુરવિણુગપગીયમાનઃ યાવત્ આગતાઃ કલશાઃ, તદા સ તૈવ પ્રમદ્ભુતઃ, તદા ભોજનવેલાયાં તદેવ ભોજનભાણ્ડમુપસ્થિતં યથાપરિપાટિ ચ સ્થિતં, તતઃ સોડપિ સાધુસ્તદગૃહં પ્રવિષ્ટઃ, તત્ર તસ્ય સાર્થવાહસ્ય હુહિતા પ્રથમયૌવને વર્તમાના વ્યજનં ગૃહીત્વા તિષ્ઠતિ, તદા સ સાધુસ્તદ્ ભોજનભાણ્ડં પ્રેક્ષંતે, સાર્થવાહેન ભિક્ષા આનાયિતા, 30 ગૃહીતાયામપિ તિષ્ઠતિ, તદા પુચ્છતિ-કિં ભગવન્ ! એતાં ચેડીં પ્રલોકયતિ ? તદા સ ભણતિ-ન મમ ચેટ્ટયા પ્રયોજનં, એતન્ ભોજનભાણ્ડં

પેલોએમિ, તતો પુચ્છતિ-કતો એતસ્સ તુજ્ઞ આગમો ?, સો ભળતિ-અજ્ઞયપજ્જયાગતં, તેણ
 ભળિતં-સઘ્ધાવં સાહ, તેણ ભળિયં-મમ ણ્હાયંતસ્સ એવં ચેવ ણ્હાણવિહી ઉવઙ્ઘિતા, એવં સઘ્ધાણિઙ્ગિ
 જેમણભોયણવિહી સિરિઘરાણિઙ્ગિ ભરિતાણિ, ણિચ્છિત્તાણિ દિઘ્ઘાણિ, અદિઘ્ઘપુચ્છા ય ધારિયા
 આણેત્તા દેતિ, સાહુ ભળતિ-એયં મમ આસી, કિહ ?, તાહે કહેતિ-ણ્હાણાદિ, જહિ ણ પત્તિયસિ
 5 તતો ણેણ તં ભોયણવત્તીચ્છંડં ઢોઢતં, ચઙ્ગત્તિ લગ્ગં, પિઞ્ણો ય ણામં સાહતિ, તાહે ણાતં જહા
 એસ સો જામાતુઓ, તાહે ઉઢેઠ્ઠણ અવયાસિત્તા પરુણ્ણો ભળતિ-એયં સઘ્ધં તદવસ્થં અચ્છતિ,
 એસા તે પુચ્છદિણ્ણા ચેઢી પઢિચ્છમુત્તિ, સો ભળતિ-પુરિસો વા પુચ્છં કામભોગે વિપ્પજહતિ,
 કામભોગા વા પુચ્છં પુરિસં વિપ્પજહંતિ, તાહે સોઙ્ગિ સંવેગમાવણ્ણો મમંપિ એમેવ વિપ્પયહિસ્સંતિત્તિ

ત્યારે સાધુ કહે છે કે- ‘મારે તમારી દીકરીનું કામ નથી, પરંતુ આ ભોજન માટેના ભાજનોને
 10 હું જોઈ રહ્યો છું.’ તે પૂછે છે કે - “તમારી પાસે આ બધું ક્યાંથી આવ્યું ?”

સાર્થવાહે કહ્યું, “દાદા-પરદાદા પાસેથી આવેલું છે.” સાધુએ કહ્યું-“સાચી હકીકત કહો.”
 સાર્થવાહે કહ્યું, “જ્યારે હું સ્નાન કરતો હતો ત્યારે આ સ્નાનની સામગ્રી સહજ ઉપસ્થિત થઈ,
 એ જ પ્રમાણે ભોજન માટેની સામગ્રી પણ આવી, ધનભંડાર પણ ભરાઈ ગયો, જમીનમાં દટાયેલું
 ધનાદિ પણ જોવા મળ્યું, જેને પૂર્વે મેં જોયા નથી એવા દેણદારો પણ આવીને (ધનાદિ) મને
 15 આપે છે.”

સાધુએ કહ્યું -“આ બધું મારું હતું.” “કેવી રીતે ?” ત્યારે કહે છે કે-“જ્યારે હું સ્નાનાદિ
 (કરતો હતો ત્યારે કળશો વગેરે અદૃશ્ય થવા લાગ્યા), જો તમને વિશ્વાસ ન જાગતો હોય તો
 જુઓ”-એમ કહી સાધુએ પોતાની પાસે રહેલ દુકડો પોતાની ભોજનપાત્રી સાથે જોડ્યો. જે તરત
 જ ચોંટી ગયો. પોતાના પિતાનું નામ કહે છે. તેથી સાર્થવાહ જાણે છે કે, “આ તો મારો જમાઈ
 20 છે” ત્યારે ઉઠીને આલિંગન કરીને રડતો તે સાર્થવાહ કહે છે - આ બધું તે જ અવસ્થામાં છે.
 તથા આ તમને બાલ્યાવસ્થામાં આપેલી કન્યાને તમે સ્વીકારો.” સાધુ કહે છે-“પુરુષ પ્રથમ
 કામભોગને છોડે છે અથવા કામભોગો પ્રથમ પુરુષને છોડે છે.” (અર્થાત્ કામભોગોને માણસ
 ન છોડે તો, કામભોગો માણસને છોડી દે છે.) આ સાંભળી સાર્થવાહ પણ “આ કામભોગો

૨. પ્રત્લોકયામિ, તત: પુચ્છતિ-કુત એતસ્ય તવાગમ: ?, સ ભળતિ-આર્યકપ્રાર્યકાગતં
 25 (પિતૃપિતામહાગતં), તેન ભળિતં-સઘ્ધાવં કથય, તેન ભળિતં-મમ સ્નાયમાનસ્યૈવમેવ સ્નાનવિધિસ્મસ્થિત:,
 એવં સર્વોઽપિ જેમનભોજનવિધિ:, શ્રીગૃહાણ્યપિ ભૂતાનિ, નિષ્ણાતાનિ દૃષ્ટાનિ, અદૃષ્ટપૂર્વાશ્ચ ધાર્ક્વા આનીય
 દદતિ, સાધુર્ભળતિ-એતન્મમાસીત્ કથમ્ ?, તદા કથયતિ-સ્નાનાદિ, યદિ ન પ્રત્યેષિ (યદા ન પ્રત્યગાત્)
 તદાઽનેન તદ્ભોજનપાત્રીચ્છંડં ઢૌકિતં, ઙ્ઘટિતિ લગ્નં, પિતુશ્ચ નામ કથયતિ, તદા જ્ઞાતં યથા એષ સ જામાતા,
 તદોત્થાયાલિઙ્ગ્ય પ્રસિદ્ધો ભળતિ-એતત્ સર્વં તદવસ્થં તિષ્ઠતિ, એષા ત્વયા પૂર્વં દત્તા ચેટી પ્રતીચ્છેતિ, સ
 30 ભળતિ-પુરુષો વા પૂર્વં કામભોગાન્ વિપ્રજહાતિ, કામભોગા વા પૂર્વં પુરુષં વિપ્રજહતિ, તદા સોઽપિ સંવેગમાપન્નો
 મામપ્યેવમેવ વિપ્રહાસ્યન્તીતિ * વિપ્પહયંતિ ।

પૈર્વ્વડતો । તત્થેગેણ વિષ્ણયોગેણ લબ્ધં, એગેણ સંયોગેણ સામાદયં લબ્ધંતિ ૭ । ઇદાણિ વસણેણ, દો ખાડગા સગડેણ વચ્ચંતિ, ચક્કુલેણડા ય સગડવટ્ટાએ લોલતિ, મહલ્લેણ ભણિયં—ઉંવ્વત્તેહિ ભંડિ, ઇતરેણ વાહિયા ભંડી, સા સત્તી સુણેતિ, છિણ્ણા ચક્કેણ, મતા ઇત્થિયા જાયા હત્થિયાપુરે નગરે, સો મહલ્લતરો પુવ્વં મરિત્તા તીસે પોટ્ટે આયાઓ પુત્તો જાઓ, ઇટ્ટો, ઇતરોડવિ તીસે ચેવ પોટ્ટે આયાઓ, જં સો ડવવણ્ણો તં સા ચિંતેતિ—સિલં વ હાવિજ્જામિ, ગમ્મપાડણેહિં વિ ણ પડતિ, તઓ સો જાઓ દાસીએ હત્થે દિણ્ણો, છટ્ટેહિ, સો સેટ્ટિણા દિટ્ટો ણિજ્જંતો, તેણ ઘેત્તૂણ અણ્ણાએ દાસીએ દિણ્ણો, સો તત્થ સંવટ્ટહ । તત્થ મહલ્લગાસસ ગામં રાયલલિઓ ઇયરસસ ગંગદત્તો, સો મહલ્લો જં કિંચિ લહહ તતો તસ્સવિ દેતિ, મારુએ પુણ અણિટ્ટો, જહિં પેચ્છહ તહિં કટ્ટાદીહિં પહણહ । 5

મને પણ આ જ પ્રમાણે છોડી દેશે” એમ વિચારી વૈરાગ્યને પામ્યો અને પ્રવ્રજ્યા લીધી. અહીં વેપારીના પુત્રે વિયોગ થવાના કારણે સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું અને સાર્થવાહે સંયોગ થવાના કારણે 10 સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું.

❀ કચ્છનું દેશાન્ત ❀

બે ભાઈઓ ગાડું લઈને નીકળે છે. ગાડાના માર્ગમાં દ્વિમુખી સર્પ પસાર થાય છે. મોટો ભાઈ કહે છે—“ગાડું ઉતારી દે.” (અર્થાત્ સાપ મરે નહીં એ રીતે ગાડાને બાજુ પર ખસાડ.) નાનાભાઈએ ગાડું (સાપ ઉપર) ચલાવ્યું. આ સાપ સંજી હોવાને કારણે મોટાભાઈની વાત સાંભળે 15 છે. ગાડાના ચક્રવડે સાપના ટુકડા થાય છે. તે સાપ મરીને હસ્તિનાપુરનગરમાં સ્ત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આ બાજુ મોટો ભાઈ પણ પ્રથમ મરીને તે સ્ત્રીના પેટમાં પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો.

આ પુત્ર માતાને ઈષ્ટ બન્યો. બીજો ભાઈ પણ મરીને સ્ત્રીના પેટમાં જ આવ્યો. જ્યારે તે પેટમાં આવ્યો ત્યારે સ્ત્રી વિચારે છે કે—‘શિલાની જેમ (આ ગર્ભને) પાડી દઉં’. ગર્ભપાતન માટેના ઉપાયો કરવા છતાં ગર્ભ પડતો નથી. તેથી જ્યારે તેનો જન્મ થયો ત્યારે સ્ત્રીએ તે પુત્રને 20 દાસીના હાથમાં સોંપ્યો કે “તું એને ક્યાંક મૂકી દે જે.” દાસીવડે લઈ જવાતા બાળકને શ્રેષ્ઠિએ જોયો. તેણે લઈને અન્ય દાસીને આપ્યો. ત્યાં તે બાળક મોટો થાય છે.

આ બંને બાળકોમાં મોટાનું નામ રાજલલિત અને નાનાનું નામ ગંગદત્ત રાખવામાં આવ્યું. મોટા ભાઈને જે કઈ મળે છે, તે નાનાને પણ આપે છે. પરંતુ આ નાનો બાળક માતાને અનિષ્ટ

૩. પ્રવ્રજિત: । તત્રૈકેન વિપ્રયોગેન લબ્ધમેકેન સંયોગેન સામાયિકં લબ્ધમિતિ । ઇદાની વ્યસનેન, દ્વૌ 25
અતરૌ શકટેન વ્રજત: , ચક્કૌલણિક્કા (દ્વિમુખ: સર્પ:) ચ શકટવર્તન્યાં લુઠંતિ, મહતા ભણિતં-ઉદ્દત્તંય ગન્તીમ્,
ઇતરેણ વાહિતા ગન્તી, સા સંજ્ઞિની શ્રૃણોતિ, છિન્ના ચક્કેણ, મૃતા સ્ત્રી જાતા હસ્તિનાગપુરે નગરે, સ મહાન્ પૂર્વ
મૃત્વા તસ્યા ડરે આયાત: પુત્રો જાત: , ઇષ્ટ: , ઇતરોડપિ તસ્યા એવોદરે આયાત: , યદા સ ડપ્પન્નસ્તદા સા ચિન્તયતિ-
શિલામિવ હાપયામિ, ગર્ભપાતનૈરપિ ન પતતિ, તત: સ જાતો દાસ્યા હસ્તે દત્ત: , ત્યજ, સ શ્રેષ્ઠિના દૃષ્ટો નીયમાન: ,
તેન ગૃહીત્વાડન્યસ્યૈ દાસ્યૈ દત્ત: , સ તત્ર સંવર્ધતે । તત્ર મહતો નામ રાજલલિત ઇતસ્ય ગદ્ગદત્ત: , સ મહાન્ 30
યત્કિન્નિલ્લભતે તતસ્તસ્માયપિ દદાતિ, માતુ: પુનરનિષ્ટ: , યત્ર પ્રેક્ષતે તત્ર કાષ્ઠાદિભિ: પ્રહન્તિ । * ડવટ્ટેજ્જ પ્ર૦

અળળયા ઇંદમહો જાઓ, તઓ પિયરેળ અપ્પસાગારિયં આળીઓ, આસંદગસ્સ હેટ્ટા કઓ, જેમાવિજ્જહ, ઓહાડિઓ, તાહે કહાવિ દિટ્ટો, તાહે હથ્થે ઘેત્તૂળ કહિઓ, ચંદણિયાએ પવિચ્છતો, તાહે સો રુવહ, પિણ્ણા પ્હાણિઓ, એત્થંતરે સાહૂ ભિક્ખસ્સ અતિયઓ, સિટ્ઠિણા પુચ્છિઓ-ભગવં ! માઝ્ણ પુત્તો અણિટ્ટો ભવહ ?, હંતા ભવહ, કિહ પુણ ?, તાહે ભણતિ -

5

“યં દષ્ટ્વા વર્ધતે ક્રોધઃ, સ્નેહશ્ચ પરિહીયતે ।

સ વિજ્ઞેયો મનુષ્યેણ, એષ મે પૂર્વવૈરિકઃ ॥૧॥

યં દષ્ટ્વા વર્ધતે સ્નેહઃ, ક્રોધશ્ચ પરિહીયતે ।

સ વિજ્ઞેયો મનુષ્યેણ, એષ મે પૂર્વવાન્ધવઃ ॥૨॥”

10 તાહે સો ભણહ-ભગવં ! પઘ્વાવેહ એયં ?, બાહંતિ વિસજ્જિઓ પઘ્વહઓ । તેસિં આયરિયાળ સગાસે ભાયાવિ સે પોહાણુસરેળ પઘ્વહઓ, તે સાહૂ જાયા ઈરિયાસમિયા, અણિસ્સિતં તવં કરેતિ;

છે. જ્યારે જુએ ત્યારે લાકડી વગેરેથી મારે. એકવાર તે નગરમાં ઇન્દ્રમહોત્સવ આવ્યો. તેથી નાના બાળકને પિતા છુપી રીતે ઘરમાં લાવે છે અને પલંગની નીચે સંતાડે છે. છુપી રીતે જમાટે છે. તેની ઉપર વૈસ્વો વગેરે ઢાંકી દે છે. છતાં માતા તે બાળકને કોઈ રીતે જોઈ જાય છે. તેથી હાથથી પકડીને પલંગ નીચેથી બહાર કાઢે છે અને સંગ્રાસમાં પૂરી દે છે.

15

બાળક રડવા લાગે છે. પિતા તેને (સંગ્રાસમાંથી બહાર કાઢી).સ્નાન કરાવે છે. તે જ સમયે ભિક્ષામાટે સાધુ ઘરમાં પ્રવેશ્યો. શ્રેષ્ઠિએ સાધુને પૂછ્યું-“ભગવન્ ! શું પોતાનો પુત્ર માતાને ગમતો ન હોય એવું બને ?” “હા, એવું બની શકે છે” સાધુએ જવાબ આપ્યો. “શા માટે આવું બને ?” ત્યારે સાધુ કહે છે - “જેને જોઈને ક્રોધ વધે અને સ્નેહ ઘટે, તો મનુષ્યે જાણવું કે તે મારો પૂર્વભવનો શત્રુ છે. ॥૧॥ જેને જોઈને સ્નેહ વધે અને ક્રોધ ઘટે, તો મનુષ્યે જાણવું કે આ મારો પૂર્વભવનો

20

બંધુ (અર્થાત્ મિત્રાદિ) છે. ॥૨॥”

પિતાએ સાધુને કહ્યું-“ભગવન્ ! આને દીક્ષા આપશો ?” “જરૂર” પિતાએ સાધુને બાળક સોંપ્યો અને તેને દીક્ષા આપી. ભાઈના સ્નેહાનુસારને કારણે મોટાભાઈએ પણ તે આચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. તેઓ બંને સાધુ થયા. ઈર્યાસમિતિવડે સમિત તેઓ આલોક-પરલોકની આશંસાવિનાનો તપ કરે છે. ત્યારપછી નાનો ભાઈ નિયાણું કરે છે કે - “આ તપનિયમપ્રધાન એવા સંયમનું

25

૪. અન્યદા ઇન્દ્રમહો જાતઃ, તતઃ પિત્રાઽલ્પસાગારિકમાનીતઃ, પલ્યઙ્કસ્યાધસ્તાત્કૃતઃ, જેમ્યતે, વસ્ત્રાદિના આચ્છાદિતઃ, તદા કથમપિ દૃષ્ટઃ, તદા હસ્તે ગૃહીત્વા કર્ષિતઃ, ચન્દનિકાયાં (વર્ચોગૃહે) પ્રક્ષિપ્તઃ, તદા સ રોદિતિ, પિત્રા સ્ત્રપિતઃ-અત્રાન્તરે સાધુર્ભિક્ષાયે અતિગતઃ, શ્રેષ્ઠિના પૃષ્ઠઃ-ભગવન્ ! માતુઃ પુત્રોઽનિષ્ઠો ભવતિ ?, ઓમ્ (એવમેવ) ભવતિ, કથં પુનઃ ? તદા ભણતિ-તદા સ ભણતિ-ભગવન્ ! પ્રવ્રાજયૈન ?, બાહમિતિ, વિસૃષ્ઠઃ પ્રવ્રજિતઃ. તેષામાચાર્યાણાં સકાશે ભ્રાતાઽપિ તસ્ય સ્નેહાનુસારેણ

30

પ્રવ્રજિતઃ, તૌ સાધૂ જાતૌ ઈર્યાસમિતૌ, અનિશ્રિતં તપઃ કુરુતઃ,

તેહે સો તત્થ ણિદાણં કોઢ્ઢ-જઢ્ઢ અત્થિ ઇમસ્સ તવણિયમસંજમસ્સ ફલં તો આગમેસ્સાણં જળમણણયણાણંદો ભવમિ, ધોરં તવં કરેત્તા દેવલોયં ગઓ । તતો ચુઓ વસુદેવપુત્તો વાસુદેવો જાઓ, ઇયરોઽવિ બલદેવો, એવં તેણ વસણેણ સામાઙ્ગ્યં લબ્ધં ૮ ।

ઉત્સવે, એમિ પચ્ચંતિયગામે આભીરણિ, તાણિ સાહૂણં પાસે ધમ્મં સુણેતિ, તાહે દેવલોએ વણ્ણેતિ, એવં તેસિ અત્થિ ધમ્મે સુબુદ્ધી । અણ્ણદા કયાઙ્ગ ઇંદમહે વા અણ્ણમિ વા ઉત્સવે ગયાણિ 5
ણગરિં, જારિસા બારવઙ્ગ, તત્થ લોયં પાસન્તિ મંડિતપસાહિયં સુગંધં વિચિત્તણેવત્થં, તાણિ તં દઢૂણ ભણંતિ-એસ સો દેવલોઓ જો સાહૂહિં વણ્ણિઓ, એત્તાહે જઙ્ગ વચ્ચામો સુંદરં કરેમો, અદ્દેહિ દેવલોએ ઉવવજ્જામો, તાહે તાણિ ગંતૂણ સાહૂણ સાહંતિ-જો તુબ્બેહિં અમ્હ કહિઓ દેવલોઓ સો પચ્ચક્ખો અદ્દેહિં દિઢ્ઢો, સાહૂ ભણંતિ-ણ તારિસો દેવલોઓ, અણ્ણારિસો, અતો અણંતગુણો,

જો કોઈ ઈળ હોય તો ભવિષ્યમાં (અર્થાત્ પછીનાં ભવમાં) લોકોના મન અને નયનને આનંદ 10
આપનારો થાઉં.” ધોર તપ કરીને તે દેવલોકમાં ગયો. ત્યાંથી ચ્યવી વસુદેવનો પુત્ર વાસુદેવ થયો અને મોટો ભાઈ બળદેવરૂપે થયો. આ પ્રમાણે (માતાવડે અપાતા) દુઃખના કારણે નાનાભાઈને સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ. ૮.

❀ ઉત્સવનું દેશાન્ત ❀

ગામના છેવાડે ભરવાડો રહે છે. તેઓ સાધુ પાસે ધર્મ સાંભળે છે. દેશનામાં સાધુઓ દેવલોકનું 15
વર્ણન કરે છે. આ સાંભળી ભરવાડોને ધર્મ કરવાની બુદ્ધિ થાય છે. એકવાર તે ભરવાડો ઇન્દ્રમહોત્સવ કે કોઈ અન્ય મહોત્સવ માટે નગરીમાં ગયા. તે નગરી દ્વારિકા જેવી શોભે છે. ત્યાં ભરવાડો સારી ગંધવાળા, સારી રીતે સુશોભિત થયેલા અને વિચિત્ર વસ્ત્રાલંકારોને ધારણ કરનારા લોકોને જુએ છે. તેઓને જોઈને ભરવાડો કહે છે-“આ જ તે દેવલોક છે કે જેનું વર્ણન સાધુઓએ કર્યું હતું, હવે આપણે જઈએ અને સુંદર ધર્મને કરીએ, જેથી આપણે પણ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈએ.” 20

ભરવાડો જઈને સાધુઓને કહે છે કે- “તમે અમને જે દેવલોકનું વર્ણન કર્યું હતું. તે દેવલોક અમે પ્રત્યક્ષ જોયો.” સાધુઓએ કહ્યું “તમે જે જોયો તેવા પ્રકારનો દેવલોક નથી, પરંતુ અન્ય પ્રકારનો છે, આનાથી પણ અનંતગણો સુંદર છે.” આ સાંભળી ભરવાડોને વધુ આશ્ચર્ય થયું અને તેઓએ દીક્ષા લીધી. આમ ઉત્સવદ્વારા સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ.

૫. તદા સ તત્ર નિદાનં કરોતિ-યદ્યસ્તિ અસ્ય તપોનિયમસંયમસ્ય ફલં તદાયત્યાં જનમનોનયનાનન્દો 25
ભવેયં, ધોરં તપઃ કૃત્વા દેવલોકં ગતઃ । તતશ્ચ્યુતો વસુદેવપુત્રો વાસુદેવો જાતઃ, ઇતરોઽપિ બલદેવઃ, એવં તેન વ્યસનેન સામાયિકં લબ્ધમ્ । ઉત્સવે, એકસ્મિન્ પ્રત્યન્તગ્રામે આભીરાઃ, તે સાધૂનાં પાશ્વે ધર્મ શૃણ્વન્તિ, તદા દેવલોકાન્ વર્ણયન્તિ, એવં તેષામસ્તિ ધર્મે સુબુદ્ધિઃ । અન્યદા કદાચિત્ ઇન્દ્રમહે વાઽન્યસ્મિન્વોત્સવે ગતા નગરીં, યાદૃશા દ્વારિકા, તત્ર લોકં પશ્યન્તિ મણિદત્તપ્રસાદિતં સુગન્ધં વિચિત્રનેપથ્યં, તે તં દૃષ્ટ્વા ભણન્તિ - એષ સ દેવલોકો યઃ સાધુભિર્વર્ણિતઃ અધુના (અત્ર) યદિ આયાસ્યામઃ 30
સુન્દરમકરિષ્યામઃ, વયમપિ દેવલોકે ઉત્પત્સ્યામહે, તદા તે ગત્વા સાધૂન્ કથયન્તિ-યો યુષ્માભિરસ્માન્ કથિતો દેવલોકઃ સ પ્રત્યક્ષોઽસ્માભિર્દૃષ્ટઃ, સાધવો ભણન્તિ-ન તાદૃશો દેવલોકઃ, અન્યાદૃશઃ, અતોઽનન્તગુણઃ,

તેઓ તાણિ અભ્મહિયજાતવિમ્હયાણિ પલ્લડયાણિ । एवं उस्सवेण सामाइयलंभो ९ ।

- ઇટ્ઠિત્તિ, દસણ્ણપુરે ણગરે દસણ્ણભદ્દો રાયા, તસ્સ પંચ દેવીસયાણિ ઓરોહો, एवं सो रूपेण जोव्वणेण बलेण य वाहणेण य पडिबद्धो एरिसं णत्थित्ति अण्णस्स चित्तेइ, सामी समोसरिओ
5 तं च अब्भत्थियं सक्को णाऊण चित्तेइ-वराओ अप्पाणयं ण याणति, तओ राया महया समुदएण णिग्गओ वंदितं सव्विट्ठिए, सक्को य देवराया एरावणं विलग्गो, तस्स अट्ठ मुहे विउव्वेइ, मुहे २ अट्ठ अट्ठ दंते विउव्वेइ, दंते २ अट्ठ अट्ठ पुक्खरणिओ विउव्वेइ, एकैक्काए पुक्खरणीए अट्ठ २ पउमे विउव्वेइ, पउमे २ अट्ठ अट्ठ पत्ते विउव्वेइ, पत्ते २ अट्ठ २ बत्तीसबद्धाणि दिव्वाणि णाडगाणि विउव्वेइ, एवं सो सव्विट्ठिए उवगिज्जमाणो आगओ, तओ एरावणं विलग्गो चेव

10

❀ ઋદ્ધિનું દૃષ્ટાન્ત ❀

- દશાર્ણપુરનગરમાં દશાર્ણભદ્ર નામે રાજા છે. તેને પાંચસો રાણીઓનું અંતઃપુર છે. એ જ પ્રમાણે રૂપથી, યૌવનથી, બળથી અને વાહણોથી યુક્ત તે “બીજા પાસે મારા જેવી ઋદ્ધિ નથી” એમ વિચારે છે. એકવાર દશાર્ણકૂટ નામના પર્વત ઉપર સ્વામી પધાર્યા. ત્યારે રાજા વિચારે છે કે—“પૂર્વે કોઈએ વંદન ન કર્યા હોય તેવી સમૃદ્ધિ સાથે આવતીકાળે હું પ્રભુને વંદન કરીશ.”
15 તેના આ વિચારને જાણીને ઈન્દ્ર વિચારે છે—“બિચારો પોતાને જાણતો નથી.” આ બાજુ રાજા પોતાની સર્વઋદ્ધિવડે મોટા સમુદાય સાથે વંદન કરવા નીકળ્યો.

- બીજી બાજુ ઈન્દ્ર ઐરાવણ હાથી ઉપર બેઠો. તે હાથીના આઠ મુખ વિકુર્વે છે. દરેક મુખે આઠ-આઠ દાંત વિકુર્વે છે. દરેક દાંત ઉપર આઠ-આઠ વાવડીઓ વિકુર્વે છે. દરેકે દરેક વાવડીમાં આઠ-આઠ કમળો, દરેકે દરેક કમળોને આઠ-આઠ પાંદડાઓ અને તે દરેક પાંદડે આઠ-આઠ બત્રીસ
20 બદ્ધ (અર્થાત્ જેમાં બત્રીસ કલાકારો હોય તેવા) દિવ્ય નાટકોને રચે છે. આ પ્રમાણે તે ઈન્દ્ર (નૃત્યમંડળીઓવડે) સ્તવના કરાતા સર્વઋદ્ધિ સાથે ત્યાં આવ્યો અને ઐરાવણહાથી ઉપર જ બેઠા-બેઠા ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા સ્વામીને આપે છે.

૬. તતસ્તેઽધ્યધિકજાતેવિસ્મયાઃ પ્રવ્રજિતાઃ । एवमुत्सवेन सामाधिकलाभः । ऋद्धिरिति, દશાર્ણપુરે નગરે દશાર્ણભદ્રો રાજા, તસ્ય પञ्च देवीशतानि अवरोधः, एवं स रूपेण यौवनेन बलेन
25 च वाहनेन च प्रतिबद्धः ईदृशं नास्त्यन्यस्येति चिन्तयति, स्वामी समवसृतो दशार्णकूटे पर्वते । तदा स चिन्तयति—तथा कल्पे वन्दिताहे यथा न केनचिदन्येन वन्दितपूर्वः, तच्चाध्यर्थितं शक्नो ज्ञात्वा चिन्तयति-वराक आत्मानं न जानाति, ततो राजा महता समुदयेन निर्गतो वन्दितुं सर्वद्वर्गा, शक्रश्च देवराज ऐरावणं विलग्नः, तस्याष्टौ मुखानि विकुर्वति, मुखे २ अष्टाष्ट दन्तान् विकुर्वति, दन्ते २ अष्ट अष्ट पुष्करिणीर्विकुर्वति, एकैकस्यां पुष्करिण्यामष्टाष्ट पद्मानि विकुर्वति, पद्मे २ अष्टाष्ट पत्राणि
30 विकुर्वति, पत्रे २ अष्टाष्ट द्वात्रिंशदबद्धानि दिव्यानि नाटकानि विकुर्वति, एवं स सर्वद्वर्गोपगीयमान आगतः, तत ऐरावणे विलग्न एव

તિક્ષ્ણુત્તો આદાહિણં પયાહિણં સામિં કરેઙ, તાહે સો હત્થી અગ્ગપાદેહિં ભૂમીએ ઠિઓ, તાહે તસ્સ હત્થિસ્સ દસણ્ણકૂડે પવ્વતે દેવતાપ્પસાણ અગ્ગપાયાણિ ડહિતાણિ, તઓ સે ણામં કતં ગયગ્ગપાદગોત્તિ, તાહે સો દસણ્ણભદ્દો ચિંતેઙ—એરિસા કઓ અમ્હાણં ઇહિંતિ ?, અહો કાએહ્લઓડ્ડણે ધમ્મો, અહમવિ કરેમિ, તાહે સો સવ્વં છહેરુણ પવ્વહ્ઓ । એવં ઇહ્હીએ સામાઙ્ગયં લહ્હ ૧૦ । તં ણગા સત્થવાહી પુત્તકામા ઓલગ્ગતિ, સો ચવિરુણ પુત્તો સે જાઓ, ણામં ચ સે કયં ઇલાપુત્તો 5 ઇયાણિ અસક્કારેણં, ણગો ધિજ્જાઙ્ગઓ તહારૂવાણં થેરાણં અંતિએ ધમ્મં સોચ્ચા સમહિલિઓ પવ્વહ્ઓ, ડગ્ગ ૨ પવ્વજ્જં કરેંતિ, ણવરમવરોપ્પરં પીતી ણ ઓસહ્, મહિલા મણાગં ધિજ્જાઙ્ગિણિત્તિ ગવ્વમુવ્વહિત્તિ, મરિરુણ દેવલોયં ગંધાણિ, જહાડાં ભુત્તં । અ(ઈ)તો ચ ઇલાવદ્ધણે ણગરે ઇલાદેવયા,

ત્યારપછી તે હાથી પોતાના બે આગળના પગવડે ભૂમિ ઉપર સ્થિર થયો (અર્થાત્ પાછળના બે પગ ઊંચા કરી ઊભો રહ્યો.) ત્યાં તે હાથીના દશાર્ણકૂટ પર્વત ઉપર દેવતાના પ્રભાવથી આગળના 10 પગોના છાપા પડી ગયા. તેથી તે પર્વતનું “ગજગ્રપાદક” નામ પડ્યું. તે સમયે રાજા દશાર્ણભદ્ર વિચારે છે કે—“મારી પાસે આવા પ્રકારની ઋદ્ધિ ક્યાંથી હોય ? અહો ! આણે પૂર્વભવમાં ધર્મ કર્યો છે. તેથી હું પણ ધર્મ કરું.” એમ વિચારી તેણે સર્વનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લીધી. આ પ્રમાણે જીવ ઋદ્ધિદ્વારા સામાયિકની પ્રાપ્તિ કરે છે. ૧૦.

❀ અસત્કારનું દેષાન્ત ❀

15

તેવા પ્રકારના સ્થવિરો પાસે ધર્મ સાંભળીને એક બ્રાહ્મણે પોતાની મહિલા સહિત પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. તેઓ ખૂબ જ ઊંચું સંયમજીવન પાળે છે. પરંતુ એકબીજા પ્રત્યેની પ્રીતિ ઓછી થતી નથી. બ્રાહ્મણની સ્ત્રી બ્રાહ્મણી હોવાનું અભિમાન રાખે છે. તે બંને મરીને દેવલોકમાં ગયા. ત્યાં પોત-પોતાનું આયુષ્ય ભોગવ્યું.

આ બાજુ ઈલાવર્ષકનામના નગરમાં ઈલાનામે દેવતા હતી. તે જ નગરમાં એક સાર્થવાહની 20 પત્ની પુત્રને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી ઈલાદેવીની પૂજા-ભક્તિ કરે છે. તે બ્રાહ્મણ દેવલોકથી ચલી આ સ્ત્રીના પુત્રરૂપે અવતર્યો અને તેનું ‘ઈલાપુત્ર’ નામ પાડવામાં આવ્યું. બ્રાહ્મણની પત્ની પોતાના બ્રાહ્મણપણાનાં ગર્વને કારણે દેવલોકમાંથી ચલી લંબકકુળમાં ઉત્પન્ન થઈ. (લંબક એટલે વાંસ

૭. ત્રિકૃત્વ આદક્ષિણપ્રદક્ષિણં સ્વામિનં કરોતિ, તદા સ હસ્તી અગ્રપાદૈઃ ભૂમૌ સ્થિતઃ, તદા તસ્ય હસ્તિનો દશાર્ણકૂટે પર્વતે દેવતાપ્રસાદેન અગ્રપાદા ઉત્થિતાઃ, તતસ્તસ્ય કૃતં નામ ગજાગ્રપાદક 25 ઇતિ, તદા સ દશાર્ણભદ્રશ્ચિન્તયતિ-ઈદૃશા કુતોડ્ડમાકમુદ્ધિરિતિ અહો કુતોડ્ડનેન ધર્મઃ, અહમપિ કરોમિ, તદા સ સર્વં ત્યક્ત્વા પ્રવ્રજિતઃ । એવમ્બદ્ધ્યા સામાયિકં લભ્યતે । ઇદાનીમસત્કારેણ-एको धिग्जातीयस्तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके धर्मं श्रुत्वा समहिलः प्रव्रजितः, उग्रामुग्रां प्रव्रज्यां कुरुतः, नवरं परस्परं प्रीतिर्नापिसरति, महेला धिग्जातीयेति मनाक् गर्वमुद्धति, मृत्वा देवलोकं गतौ, यथायुष्कं भुक्तम् । इतश्चेलावर्धने नगरे इलादेवता, तामेका सार्थवाही पुत्रकामाऽवलगति, स च्युत्वा पुत्रस्तस्य 30 जातः, नाम च तस्य कृतमिलापुत्र * इतो इति चूर्णौ ।

‘ત્તિ, ઇયરીવિ ગવ્વદોસેણ તઓ ચુયા લંઘગકુલે ઉપ્પણ્ણા, દોડવિ જોવ્વણં પત્તાણિ, અણ્ણયા તેણ સા લંઘગચેડી દિટ્ઠા, પુવ્વભવરાગેણ અજ્ઞોવવણ્ણો, સા મગ્ગિજ્જંતીવિ ણ લબ્ભઇ જત્તિણ્ણ તુલઇ તત્તિણ્ણ સુવણ્ણેણ તાણિ ભણંતિ-એસા અમ્હ અવ્વચ્ચયણિહી, જઇ સિપ્પં સિવ્વહસિ અમેહિ ય સમં હિંડસિ તો તે દેમો, સો તેહિં સમં હિંડિઓ સિવ્વિહઓ ય, તાહે વિવાહણિમિત્તં રણ્ણો

5 પેચ્છયણં કરોહિત્તિ ભણિતો, બેણ્ણાતટં ગયાણિ, તત્થ સયા પેચ્છતિ સંતેપુરો, ઇલાપુત્તો ય ચેડુડાડ કરેઇ, સયાણ દિટ્ઠી દારિયાણ, સયા ણ દેઇ, સયાણ અદેન્તે અણ્ણોડવિ ણ દેતિ, સાહુક્કારાવં વટ્ટતિ, ભણિઓ-લંઘ ! પડણં કરેહ, તં ચ કિર વંસસિહરે અડ્ડું કટ્ટં કતેલ્લયં, તત્થ ચ્ચીલયાઓ, સો પાડઆડ આંહિંધઇ મૂલે વિંધિયાઓ, તઓડસિચ્છેડગહથ્થગઓ આગાસં ઉપ્પડત્તા તે ચ્ચીલગા

ઉપર ચઢીને ખેલ કરનાર) બંને જણા યૌવનાવસ્થાને પામ્યા. એકવાર ઇલાપુત્રે લંબકપુત્રીને જોઈ

10 પૂર્વભવના અનુરાગને કારણે ઇલાપુત્રને તે પુત્રી ઉપર કામરાગ ઉત્પન્ન થયો.

જેટલા (સુવર્ણ)વડે તોલાય, તેટલા સુવર્ણવડે માગવા છતાં લંબકપુત્રી મળતી નથી. લંબક પરિવાર કહે છે કે “આ છોકરી અમારા માટે અક્ષયનિધિ (અર્થાત્ નિરંતર ધન કમાવી આપનાર છે.) જો તું (વાંસ ઉપર ચઢી ખેલ કરવારૂપ) શિલ્પને શીખે અને અમારી સાથે જ ફરે, તો અમારી દીકરી તને આપીશું.” ઇલાપુત્ર તેઓની સાથે ફરવા લાગ્યો અને તે કળા પણ શીખ્યો. ત્યારપછી

15 વિવાહ માટે ‘રાજાની સામે ખેલ કરવા પડશે’ એમ લંબકપરિવારે ઇલાપુત્રને કહ્યું. તેઓ બેન્નાતટનગરમાં ગયા. ત્યાં પોતાના અંતઃપુર સહિત રાજા આ ખેલ જુએ છે. ઇલાપુત્ર ખેલો કરે છે. પરંતુ રાજાની દૃષ્ટિ પેલી લંબકપુત્રી ઉપર છે. ખેલ કરવાના ઈનામરૂપે રાજા કશું આપતો નથી. રાજા કશું આપતો ન હોવાથી અન્ય લોકો પણ કશું આપતા નથી. માત્ર ‘બહુ સરસ, બહુ સરસ’ એ પ્રમાણે સાધુકારનો અવાજ ચાલી રહ્યો છે.

20 રાજાએ કહ્યું — “હે લંબક ! તું પતનને (ખેલ વિશેષને) કર. તેણે નૃત્ય માટે એક વાંસ ઊભું કર્યું. તેની ઉપર તિરછું લાકડું મૂક્યું. તે તિરછા લાકડાંની બંને બાજુએ બીલીઓ લગાડવામાં આવી. તે ઇલાપુત્ર તળિયે છિદ્રવાળી એવી પાદુકાઓ પહેરે છે. ત્યારપછી ઇલાપુત્ર એક હાથમાં તલવાર અને બીજા હાથમાં ઢાલ લઈને (વાંસઉપર ચઢ્યો અને તે તિરછા લાકડાંના મધ્યભાગમાં

૮. ઇતિ, इतरापि गर्वदोषेण ततश्च्युता लङ्घककुले उत्पन्ना, द्वावपि यौवनं प्राप्तौ, अन्यदा तेन

25 सा लङ्घकचेटी दृष्टा, पूर्वभवरारोणाध्युपपन्नः, सा मार्ग्यमाणापि न लभ्यते यावता तोल्यते तावता सुवर्णेन, ते भणन्ति-एषाऽस्माकमक्षयनिधिः, यदि शिल्पं शिक्षसे अस्माभिश्च समं हिण्डसे तदा तुभ्यं दद्यः, स तैः समं हिण्डतः शिक्षितश्च, तदा विवाहनिमित्तं राज्ञः प्रेषणकं कुर्विति भणितो, बेन्नातटं गताः, तत्र राजा प्रेक्षते सान्तःपुरः, इलापुत्रश्च क्रीडाः करोति, राज्ञो दृष्टिदिरिकायां, राजा न ददाति, राज्यददति अन्येऽपि न ददति, साधुकारस्यो वक्तंते, भणितो-लङ्घक ! पतनं कुरु, तत्र च वंशशिखरे

30 तिर्यक्काष्ठं कृतं, तत्र कीलिकाः, स पादुके परिदधाति मूलविद्धे, ततोऽसिखेटकहस्तगत आकाशमुत्पत्य ताः कीलिकाः ★ पाउ આબંધતિ પ્ર૦ ।

પાંડુઆળાલિયાહિ પવેસેતવ્વા સત્ત અગ્ગિમાઙ્ગે સત્ત પચ્છિમાઙ્ગે કાઠુણ, જડ્ પિડડ તઓ પડિઓ સયહા ય્વંડિજ્જડ, તેણ કયં, રાયા દારિયં પલોણ, લોણ કલકલો કઓ, ણ ય દેઙ્ગ રાયા રાયા ણ પેચ્છડ, રાયા ચિંતેઙ્ગ-જડ્ મસડ તો અહં એયં દારિયં પરિણેમિ, ભણડ-ણ દિટ્ઠં, પુણો કરેહિ, પુણોઽવિ કયં, તત્થઽવિ ણ દિટ્ઠં, તત્થિયંપિ વારાકયં, તત્થવિ ણ દિટ્ઠં, ચડત્થિયાએ વારાએ ભણિઓ-પુણો કરેહિ, રંગો વિરત્તો, તાહે સો ઇલાપુત્તો વંસગ્ગે ઠિઓ ચિંતેઙ્ગ-ધિરત્થુ ભોગાણં, 5
એસ રાયા એત્થિયાહિં ણ તિત્તો, એતાએ સંગોવજીવિયાએ લમ્મિઠં મમ્મડ, એતાએ કારણા મમં મારેઽમિચ્છડ, સો ય તત્થ ઠિયઓ એગત્થ સેટ્ઠિઘરે સાહુણો પડિલાભિજ્જમાણે પાસતિ સવ્વાલંકારહિં ઇત્થિ-
યાહિં, સાહુ ય વિરત્તેણ (અ)પલોયમાણે પેચ્છતિ, તાહે ભણડ-‘અહો ધન્યા નિઃસ્પૃહા વિષયેષુ’

ઊભો રહ્યો.) મધ્યભાગથી એકબાજુ સાતવાર આકાશમાં કૂદકા મારવા સાથે દરેક ખીલી પાદુકાના 10
છિદ્રમાં પ્રવેશ કરાવવાની. એ જ રીતે બીજી બાજુ સાતવાર આકાશમાં કૂદકા મારવાદ્વારા ખીલીઓ પાદુકાના છિદ્રમાં પ્રવેશ કરાવવાની. જો કૂદકા મારતી વખતે ચૂકે તો નીચે પડવાદ્વારા સેંકડો ટુકડા થઈ જાય. ઈલાપુત્રે આ અધરો ખેલ પણ કર્યો.

તે સમયે રાજા લંબકપુત્રીને જોઈ રહ્યો છે. લોકોએ ‘કલકલ’ અવાજ કર્યો. રાજા કશું ધન 15
આપતો નથી કે ખેલ પણ જોતો નથી. (કારણ કે તે પેલી નટડી ઉપર મોહિત થયો છે.) રાજા વિચારે છે કે - “જો આ નીચે પડીને મરે તો આ નટડીને હું પરણું.” રાજા કહે છે - “મેં બરાબર જોયું નહીં, ફરી કર.” ફરી ખેલ કરે છે. તો પણ રાજા જોતો નથી. ત્રીજીવાર ખેલ કર્યો. તે વખતે પણ જોયું નહીં. ચોથીવાર ઈલાપુત્રને કહ્યું-“ફરી કર”. સભા કંટાળી ગઈ ત્યારે 20
વાંસના અગ્રભાગે રહેલો તે વિચારે છે કે-ભોગોને ધિક્કાર છે, આ રાજા આટલી રાણીઓ હોવા છતાં ભોગોથી તૃપ્ત થયો નહીં અને આ નૃત્યઉપર જીવનારી નટડીને મેળવવા ઇચ્છે છે. આના કારણે રાજા મને મારવા ઇચ્છે છે.

ઈલાપુત્ર ત્યાં જ ઊભો-ઊભો એક શ્રેષ્ઠિના ઘરમાં સર્વ-અલંકારોથી વિભૂષિત સ્ત્રીઓ પાસે 25
ગોચરી વહોરતા સાધુઓને જુએ છે. વિરાગભાવને કારણે તે સમયે સ્ત્રી તરફ ન જોતા સાધુઓને ઈલાપુત્ર જુએ છે. તેથી તે કહે છે-“અહો ! આ સાધુઓ ધન્ય છે, જેમની વિષયોમાં નિસ્પૃહા

૧. પાદુકાનલિકાસુ પ્રવેશયિતવ્યાઃ સપ્તાગ્રાવિદ્ધાઃ સપ્ત પશ્ચાદાવિદ્ધાઃ કૃત્વા, યદિ સ્થલતિ તતઃ પતિતઃ શતથા ય્વંડ્યતે, તેન કૃતં, રાજા દારિકાં પ્રલોકયતિ, લોકેન કલકલઃ કૃતઃ, રાજા ન ચ 25
દદાતિ રાજા ન પ્રેક્ષતે, રાજા ચિન્તયતિ-યદિ પ્રિયતે તદાઽહમેતાં દારિકાં પરિણયામિ, ભળતિ-ન દૃષ્ટં, પુનઃ કુરુ, પુનરપિ કૃતં, તત્રાપિ ન દૃષ્ટં, તૃતીયવારમપિ કૃતં, તત્રાપિ ન દૃષ્ટં, ચતુર્થવારે ભળિતઃ-પુનઃ કુરુ, રઙ્ગો વિરક્તઃ, તદા સ ઇલાપુત્રો વંશાગ્રે સ્થિતશ્ચિન્તયતિ-ધિગસ્તુ ભોગાન્, એષ રાજા એતાવતીભિર્ન તૃપ્તઃ, એતયા રઙ્ગોપજીવિકયા લગિતુમભિલષ્યતિ, એતસ્યાઃ કારણાત્ માં પારયિતુમિચ્છતિ, સ ચ તત્રસ્થિત એકત્ર શ્રેષ્ઠિગૃહે સાધૂન્ પ્રતિલભ્યમાનાન્ પશ્યતિ સર્વાલંકારાભિઃ સ્ત્રીભિઃ, સાધૂંશ્ચ વિરક્તત્વેન(અ)પ્રલોકયન્ 30
પ્રેક્ષતે, તદા ભળતિ-

અહં સેટ્ઠિસુઓ એત્યંપિ એસઅવત્થો, તત્થેવ વિરાગં ગયસ્સ કેવલણાણં ઉપ્પણ્ણં । તાણ્ણવિ ચેડીએ વિરાગો વિભાસા, અગ્ગમહિસીએણ્ણવિ, રણ્ણોણ્ણવિ પુણરાવત્તી જાયા વિરાગો વિભાસા, એવં તે ચત્તારિણ્ણવિ કેવલી જાયા, સિદ્ધા ય । એવં અસક્કારેણ સામાઈયં લબ્ભઈ, ૧૧ અહવાં તિત્થગસણં દેવાસુરે સક્કારે કરેમાણે દઢૂણ જહા મરિયસ્સ ॥ અહવાં ઇમેહિં કારણેહિં લંભો-

5

અભ્ભુદ્ધાણે વિણાએ પરક્કમે સાહુસેવણાએ ય ।

સંમહંસણલંભો વિરયાવિરૂદ્ધં વિરૂદ્ધં ॥૮૪૮॥

વ્યાખ્યા : અભ્યુત્થાને સતિ સમ્યગ્દર્શનલાભો ભવતીતિ ક્રિયા, વિનીતોડયમિતિ સાધુકથનાત્, તથા 'વિનયે' અજ્ઞલિપ્રગ્રહાદાવિતિ, 'પરાક્રમે' કષાયજયે સતિ, સાધુસેવનાયાં ચ સત્યાં કથ્યજ્ઞિત્ તત્ક્રિયોપલબ્ધ્યાદેઃ સમ્યગ્દર્શનલાભો ભવતીત્યધ્યાહારઃ, વિસ્તાવિસ્તેશ્ચ વિસ્તેશ્ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૪૮॥

10

કથમિતિ દ્વારં ગતં । તદિત્યં લબ્ધં સત્ કિયચ્ચિરં ભવતિ કાલં ?, જઘન્યત્ ઉત્કૃષ્ટશ્ચેતિ.

છે, હું શ્રેષ્ઠિપુત્ર અહીં આવી અવસ્થામાં છું." ત્યાં જ વૈરાગ્યને પામેલા ઈલાપુત્રને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે લંબકપુત્રીને પણ વૈરાગ્ય જાગ્યો, રાજાની રાણીઓને પણ વૈરાગ્ય થયો.....વગેરે વર્ણન. (અન્ય ગ્રંથમાંથી = ઉપદેશપ્રાસાદાદિમાંથી જાણી લેવું.) રાજાને પણ પશ્ચાત્તાપ થયો, વૈરાગ્ય થયો....વગેરે વર્ણન જાણવું. આ પ્રમાણે તે ચારે કેવલી થયા અને સિદ્ધિને પામ્યા. આ પ્રમાણે અસત્કારદ્વારા સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે. અથવા (અસત્કારને બદલે સત્કાર શબ્દ ગ્રહણ કરતા સત્કારવડે સામાયિકપ્રાપ્તિનું દષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે જાણવું→) દેવ-અસુરોવડે થતી તીર્થકરોની સત્કારપૂજાને જોઈને જે રીતે મરીચિને સામાયિક પ્રાપ્ત થયું તે રીતે અહીં જાણવું. ૧૧ ॥૮૪૭॥

15

અવતરણિકા : અથવા (આગળ બતાવતા) આ કારણોવડે સામાયિકની પ્રાપ્તિ જાણવીન્ડે ગાથાર્થ : અભ્યુત્થાન, વિનય, પરાક્રમ અને સાધુની સેવાથી સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ અને

20

સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ટીકાર્થ : (૧) અભ્યુત્થાનથી (સાધુને જોઈ ઊભા થવું તે અભ્યુત્થાન, તેનાથી) સમ્યગ્દર્શનનો લાભ થાય છે. "અહીં થાય છે" એ પ્રમાણે ક્રિયાપદ સમજી લેવું. (કારણ કે અભ્યુત્થાન કરવાથી) 'આ વિનીત છે' એમ સાધુ કહે છે. (અહીં ભાવાર્થ એ છે કે-જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ સાધુનું અભ્યુત્થાન કરે છે ત્યારે 'આ વિનીત છે' એમ નક્કી કરી સાધુઓ તે વ્યક્તિને ધર્મ કહે છે. તે ધર્મદેશનાથી તે જીવ અન્યતર સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે.) (૨) હાથ જોડવા વગેરે વિનય કરવાથી, (૩) કષાયનો જય કરવાથી, (૪) અને સાધુની સેવા કરતા કરતા કોઈકવાર તેમની ક્રિયાઓને જોઈ સમ્યગ્દર્શન, દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૮૪૮॥

25

અવતરણિકા : "કેવી રીતે" દ્વાર પૂર્ણ થયું. આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયેલ સામાયિક જઘન્ય અને

30

૧૦. અહં શ્રેષ્ઠિસુતઃ અત્રાપિ એતદવસ્થઃ, તત્રૈવ વૈરાગ્યં ગતસ્ય કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નમ્ । તસ્યા અપિ ચેત્યા વૈરાગ્યં વિભાષા, અગ્રમહિષ્યા અપિ, રાજોડપિ પુનરાવૃત્તિર્જાતા વૈરાગ્યં વિભાષા, એવં તે ચત્વારોડપિ કેવલિનો જાતાઃ સિદ્ધાશ્ચ । એવમસત્કારેણ સામાયિકં લભ્યતે । અથવા તીર્થકરાણાં દેવાસુરાન્ સત્કારાન્ કુર્વન્તો દૃષ્ટ્વા યથા મરીચેઃ । અથવા એભિઃ કારણૈર્લાભઃ.

પ્રતિપાદયન્નાહ—

સમ્પત્તસ્સ સુયસ્સ ય છાવટ્ટી સાગરોપમાઈં ઠિઈં ।

સેસાણ પુવ્વકોડી દેસૂણા હોઈ ઉક્કોસા ॥૮૪૯॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વસ્ય શ્રુતસ્ય ચ ષટ્ષષ્ટિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિઃ, કથં ?

“વિજયાદ્દસુ દો વારે ગયસ્સ તિણ્ણચ્ચુણ વ છાવટ્ટી ।

ઞારજમ્મપુવ્વકોડીપુહુત્તમુક્કોસઓ અહિયં ॥૯॥”

‘શેષયોઃ’ દેશવિરતિસર્વવિરતિસામાયિકયોઃ પૂર્વકોટી દેશોના ભવતિ, ‘ઉક્કોસ’તિ ઉત્કૃષ્ટ-
સ્થિતિકાલઃ, જઘન્યતસ્ત્વાદ્યત્રયસ્યાન્તર્મુહૂર્ત, સર્વવિરતિસામાયિકસ્ય સમયઃ, ચારિત્રપરિણામામ્ભ-
સમયાનન્તરમેવાડ્યુષ્કક્ષયસમ્ભવાત્, દેશવિરતિપ્રતિપત્તિપરિણામસ્ત્વાન્તર્મુહૂર્તિક એવ, નિયમિત-
પ્રાણાતિપાતાદિનિવૃત્તિરૂપત્વાત્, ઉપયોગાપેક્ષયા તુ સર્વેષામન્તર્મુહૂર્તઃ સર્વજીવાનાં તુ સર્વાણિ સર્વદૈવેતિ 10
ગાથાર્થઃ ॥૮૪૯॥ દ્વારમ્ ॥

અધુના કઈતિ દ્વારં વ્યાખ્યાયતે-કતીતિ કિયન્તઃ વર્તમાનસમયે સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકાનાં
પ્રતિપત્તારઃ પ્રાક્પ્રતિપન્નાઃ પ્રતિપતિતા વેતિ, અત્ર પ્રતિપદ્યમાનકેભ્યઃ પ્રાક્પ્રતિપન્નપ્રતિપતિત-

ઉત્કૃષ્ટથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? તે વાતનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતની ઉત્કૃષ્ટથી ૬૬ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. શેષ સામાયિકની 15
દેશોન પૂર્વકોટિ વર્ષની ઉત્કૃષ્ટથી સ્થિતિ જાણવી.

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતની ૬૬ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—
“વિજયાદિમાં બે વાર ગયેલાને અથવા ત્રણવાર અચ્યુત દેવલોકમાં ગયેલાને મનુષ્યજન્મના
પૂર્વકોડપૃથક્ત્વ (૨ થી ૯ પૂર્વકોડ) વર્ષથી અધિક ૬૬ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ જાણવી. ॥૧॥
શેષ = દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિનો દેશોનપૂર્વકોટિ વર્ષ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ જાણવો. જઘન્યથી 20
પ્રથમ ત્રણનો અંતર્મુહૂર્ત અને સર્વવિરતિનો એક સમય સ્થિતિકાળ છે, કારણ કે ચારિત્રના પરિણામ
પ્રાપ્ત થયા પછીના સમયે જ આયુષ્યનો ક્ષય સંભવે છે. દેશવિરતિનો પરિણામ ઓછામાં ઓછો
અંતર્મુહૂર્ત કાળ ટકે છે, કારણ કે દેશવિરતિ એ અમુક ચોક્કસ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતાદિની
નિવૃત્તિરૂપ છે. (કહેવાનો આશય એ છે કે—સર્વવિરતિ એ સર્વ સાવધયોગોની નિવૃત્તિરૂપ હોવાથી
એક સમયમાં પણ તેની પ્રાપ્તિ સંભવે છે. જ્યારે દેશવિરતિ એ અનેક પ્રકારની હોવાથી “કયા 25
પ્રકારની દેશવિરતિ હું ગ્રહણ કરું ?” એવા વિચારમાં ને વિચારમાં દેશવિરતિનો પરિણામ
અંતર્મુહૂર્તનો થઈ જાય છે. તેથી દેશવિરતિનો જઘન્યકાળ અંતર્મુહૂર્ત કહ્યો છે. આ લબ્ધિને આશ્રયી
વાત કરી.) ઉપયોગની અપેક્ષાએ સર્વ સામાયિકનો કાળ અંતર્મુહૂર્તનો જાણવો. સર્વ જીવોની
અપેક્ષાએ બધા સામાયિકોનો સ્થિતિકાળ સર્વદા જાણવો. ॥૮૪૯॥

અવતરણિકા : હવે ‘કેટલા ?’ એ દ્વારે વ્યાખ્યાન કરાય છે. તેમાં વર્તમાન સમયે સમ્યક્ત્વાદિ 30
સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા કેટલા છે ? અથવા કેટલા પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે ? અથવા કેટલા જીવોએ

સમ્ભવાત્તાનેવ પ્રતિપાદયન્નાહ-

સમ્પત્તદેસવિરયા પલિયસ્સ અસંખભાગમેત્તા ૩ ।

સેઢીઅસંખભાગો સુણ સહસ્સગ્ગસો વિરહં ॥૮૫૦॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વદેશવિરતા: પ્રાણિન: ક્ષેત્રપલિતસ્યાસંજ્ઞયેભાગમાત્રા એવ, ઇયં ભાવના-

- 5 ક્ષેત્રપલિતાસંજ્ઞયેયભાગે યાવન્ત: પ્રદેશાસ્તાવન્ત એવ ઉત્કૃષ્ટત: સમ્યક્ત્વદેશવિરતિસામાયિકયોરેકદા પ્રતિપત્તારો ભવન્તિ, કિન્તુ દેશવિરતિસામાયિકપ્રતિપત્તૃભ્ય: સમ્યક્ત્વપ્રતિપત્તારોડરાદ્વેયયગુણા ઇતિ, જઘન્યતસ્ત્વેકો દ્વૌ વેતિ । 'સેઢીઅસંખભાગો સુણ'ત્તિ ઇહ સંવર્તિતચતુરસ્ત્રીકૃતલોકૈકપ્રદેશનિર્વૃત્તા સસરજ્જ્વાત્મિકા શ્રેણિ: પરિગૃહ્યતે, તદસંજ્ઞયેયભાગ ઇતિ, તસ્યા: સ્વલ્પસંજ્ઞયેયભાગે યાવન્ત: પ્રદેશાસ્તાવન્ત એવ એકદોત્કૃષ્ટત: સામાન્યશ્રુતે અક્ષરાત્મકે સમ્યગ્મિથ્યાત્વાનુગતે વિચાર્યે પ્રતિપત્તારો
10 ભવન્તીતિ હ્રદયં, જઘન્યતસ્ત્વેકો દ્વૌ વેતિ । 'સહસ્સગ્ગસો વિરહં' સહસ્ત્રાગ્રશો વિરતિમધિકૃત્ય ઉત્કૃષ્ટત: પ્રતિપત્તારો જ્ઞેયા ઇત્યધ્યાહાર:, જઘન્યતસ્ત્વેકો દ્વૌ વેતિ ગાથાર્થ: ॥૮૫૦॥

(પ્રતિપતિતાન્) પ્રાક્પ્રતિપન્નાનિ(ન્નાંશ્ચે)દાની પ્રતિપાદયન્નાહ-

સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિક વમી નાંખ્યું છે ? અહીં પ્રતિપદ્યમાનક પછી પૂર્વપ્રતિપન્ન અને પ્રતિપતિતોનો સંભવ હોવાથી પ્રથમ પ્રતિપદ્યમાનકોનું જ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વી અને દેશવિરતો પલ્યોપમના અસંખ્યભાગ પ્રમાણ જાણવા. શ્રુતમાં શ્રેણીનો અસંખ્યાતમોભાગ અને સર્વવિરતિને આશ્રયી સહસ્રપૃથક્ત્વ પ્રમાણ (પ્રતિપદ્યમાનક જાણવા.)

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વી અને દેશવિરતજીવો ક્ષેત્રપલ્યોપમના અસંખ્યભાગ માત્ર જ છે, અર્થાત્ ક્ષેત્ર-પલ્યોપમના એક અસંખ્યેયભાગમાં જેટલા આકાશપ્રદેશો છે, તેટલા જ ઉત્કૃષ્ટથી સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિને વિવક્ષિત સમયે પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે. તેમાં પણ દેશવિરતિસામાયિકને પ્રાપ્ત
20 કરનારાઓ કરતાં સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્તકરનારા અસંખ્યગુણ અધિક સમજવા. જઘન્યથી એક અથવા બે જણા પ્રાપ્તકરનારા જાણવા.

- શ્રુતમાં શ્રેણીનો અસંખ્યાતમોભાગ જાણવો. અહીં 'શ્રેણી' શબ્દથી ધનીકૃતલોકની (ધનીકૃત-લોકની વ્યાખ્યા પાંચમા કર્મગ્રંથમાંથી અથવા પ્રવચનસારોદ્ધાર ભાગ-૨માંથી જાણી લેવી.) એક આકાશપ્રદેશથી બનેલી સાતરજંજુ પ્રમાણ શ્રેણી જાણવી. તે શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા
25 પ્રદેશો છે, તેટલા પ્રદેશપ્રમાણ જ જીવો વિવક્ષિત સમયે સમ્યક્ત્વ કે મિથ્યાત્વથી યુક્ત અક્ષરાત્મક શ્રુતના પ્રતિપદ્યમાનક જાણવા. (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વશ્રુત કે મિથ્યાશ્રુતનો વિભાગ પાડવા વિના માત્ર અક્ષરાત્મક શ્રુતના પ્રતિપદ્યમાનક જાણવા.) જઘન્યથી એક અથવા બે જાણવા. સર્વવિરતિને આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટથી હજારો (અર્થાત્ હજારપૃથક્ત્વ = ૨ થી ૯ હજાર સુધીની સંખ્યા) જાણવા. જઘન્યથી એક અથવા બે પ્રતિપદ્યમાનક જાણવા. ॥૮૫૦॥

- 30 અવતરણિકા : (પ્રતિપતિતો અને) પૂર્વપ્રતિપન્નોનું હવે પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

સમ્પત્તદેસવિરયા પડિવત્તા સંપડે અસંખજ્જા ।

સંખજ્જા ચ ચરિત્તે તીસુવિ પડિયા અણંતગુણા ॥૮૫૧॥

સુયપડિવણ્ણા સંપડે, પયરસ્સ અસંખભાગમેત્તા ૩ ।

સેસા સંસારસ્થા, સુયપરિવડિયા હુ તે સવ્વે ॥૮૫૨॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વદેશવિરતાઃ પ્રતિપત્તાઃ 'સામ્પ્રતં' વર્તમાનસમયેઽસંજ્ઞયેયા ઉત્કૃષ્ટો 5
જઘન્યતશ્ચ, કિન્તુ જઘન્યપદાદુત્કૃષ્ટપદે વિશેષાધિકાઃ, એતે ચ પ્રતિપદ્યમાનકેભ્યોઽસંજ્ઞયેયગુણા
ઇતિ । અત્રૈવાન્તરે સામાન્યશ્રુતાપેક્ષયા પ્રાક્પ્રતિપત્તાન્ પ્રતિપાદયતા 'સુયપડિવણ્ણા સંપડે પયરસ્સ
અસંખભાગમેત્તા ૩' इदमेष्यगाथाशकलं व्याख्येयं, દ્વિતીયં તૂત્તરં, તત્રાક્ષરાત્મકાવિશિષ્ટશ્રુતપ્રતિપત્તાઃ
સામ્પ્રતં પ્રતરસ્ય સમરજ્જ્વાત્મકસ્યાસંજ્ઞયેયભાગમાત્રાઃ, અસંજ્ઞયેયાસુ શ્રેણિષુ યાવન્તઃ પ્રદેશાસ્તાવન્ત
इत्यर्थः, સંજ્ઞયેયાશ્ચ ચારિત્રે પ્રાક્પ્રતિપત્તા ઇતિ, 'ત્રિભ્યોઽપિ' ચરણદેશચરણસમ્યક્ત્વેભ્યઃ પતિતાઃ 10
'અણંતગુણ'ત્તિ પ્રાપ્ય પ્રતિપતિતા અનન્તગુણાઃ પ્રતિપદ્યમાનકપ્રાક્પ્રતિપત્તેભ્યઃ, તત્ર ચરણપ્રતિપતિતા
અનન્તાઃ, તદસંજ્ઞયેયગુણાસ્તુ દેશવિરતિપ્રતિપતિતાઃ, તદસંજ્ઞયેયગુણાશ્ચ સમ્યક્ત્વપ્રતિપતિતા ઇતિ ।
અત્રાન્તરે સામાન્યશ્રુતપ્રતિપતિતાનધિકૃત્યૈષ્યગાથાપશ્ચાર્દ્ધં વ્યાખ્યેયં 'સેસા સંસારસ્થા સુયપરિવડિયા

ગાથાર્થઃ : વર્તમાનમાં સમ્યક્ત્વી અને દેશવિરત એવા પૂર્વપ્રતિપત્તો અસંખ્ય છે અને ચારિત્રમાં 15
સંખ્યાતા પૂર્વપ્રતિપત્ર જાણવા. સમ્યક્ત્વી, દેશવિરત અને ચારિત્ર આ ત્રણેમાં પ્રતિપતિત અનંત-
ગુણ છે.

ટીકાર્થઃ : સમ્યક્ત્વી અને દેશવિરત એવા પૂર્વપ્રતિપત્ર વર્તમાનસમયે ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્યથી 20
અસંખ્ય છે, પરંતુ જઘન્યપદ કરતાં ઉત્કૃષ્ટપદમાં વિશેષાધિક જાણવા. આ જીવો પ્રતિપદ્યમાનક
કરતા અસંખ્યગુણ જાણવા. અહીં જ સામાન્યશ્રુતની અપેક્ષાએ પૂર્વપ્રતિપત્તોની સંખ્યા આગળ
આવતી ગાથા (૮૫૨)ના પૂર્વાર્ધદ્વારા જાણવી. આ ગાથા ૮૫૨ નો પૂર્વાર્ધ અહીં જ વ્યાખ્યાન
કરવા યોગ્ય છે અને ગાથાનો ઉત્તરાર્ધ પછી વ્યાખ્યાન કરવો. તે આ પ્રમાણે—અક્ષરાત્મક
અવિશિષ્ટશ્રુત (અર્થાત્ સમ્યક્શ્રુત—મિથ્યાશ્રુતનો વિભાગ પાડ્યા વિના)ના પૂર્વપ્રતિપત્ર વર્તમાન
સમયે સમ રજ્જ્વાત્મક પ્રતરના અસંખ્યભાગ પ્રમાણ જાણવા અર્થાત્ (પ્રતરના એક અસંખ્યભાગમાં
આવતી) અસંખ્ય શ્રેણીઓમાં જેટલા નભઃપ્રદેશો છે તેટલા પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય છે.

સર્વવિરત એવા પૂર્વપ્રતિપત્ર સંખ્યાતા જાણવા. તથા ચારિત્ર—દેશવિરતિ અને સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ 25
થયેલા અર્થાત્ ચારિત્રાદિને પામીને પડેલા જીવોની સંખ્યા પ્રતિપદ્યમાનક અને પૂર્વપ્રતિપત્ર કરતા
અનંતગુણ જાણવી. તેમાં ચારિત્રથી પડેલા અનંત છે. તેનાથી અસંખ્યગુણ વધુ જીવો દેશવિરતિથી
પડેલા છે અને તેનાથી અસંખ્યગુણ વધુ જીવો સમ્યક્ત્વને પામીને પડેલા જાણવા. અહીં સામાન્યશ્રુતથી
પડેલા જીવોને આશ્રયી ગા. ૮૫૨નો ઉત્તરાર્ધ વ્યાખ્યાન કરવો. તે આ પ્રમાણે—શેષ સર્વ સંસારસ્થ
જીવો શ્રુતથી પડેલા જાણવા, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી પડેલા જીવો કરતા શ્રુતથી પડેલા જીવો અનંતગુણ 30

★ इयं गाथा मुद्रितप्रतौ नास्ति, अस्माभिः दीकात उद्धृता ।

હુ તે સઘ્વે' સમ્યક્ત્વપ્રતિપતિતેભ્યસ્તેઽનન્તગુણા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૧-૮૫૨॥ દ્વારમ્ ॥

અધુનાઽન્તરદ્વારાવયવર્થ ઉચ્યતે—સકૃદવાસમપગતં પુનઃ સમ્યક્ત્વાદિ કિયતા કાલેનાવા-
પ્યતે ?, કિયદન્તરં ભવતીતિ, તત્રાક્ષરાત્મકાવિશિષ્ટશ્રુતસ્યાન્તરં જઘન્યમન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટં ત્વાહ-
કાલમણંતં ચ સુઘ્ અદ્ધાપરિચટ્ઠો ડ દેસૂળો ।

5

આસાયણબહુલાણં ઉક્કોસં અંતરં હોઙ્ ॥૮૫૩॥

વ્યાખ્યા : એકં જીવં પ્રતિ કાલોઽનન્ત એવ, ચશબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાદનુસ્વાસ્ય
ચાલાક્ષણિકત્વાત્, 'શ્રુતે' સામાન્યતોઽક્ષરાત્મકે 'ઉક્કોસં અંતરં હોઙ્' ત્તિ યોગઃ । તથા
સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકેષુ તુ જઘન્યમન્તર્મુહૂર્તકાલ એવ, ઉત્કૃષ્ટં ત્વાહ—ઉપાર્દ્ધપુદ્ગલપરાવર્ત એવ દેશોનઃ,
કિમ્ ?—ઉત્કૃષ્ટમન્તરં ભવતીતિ યોગઃ, કેષામ્ ?—આશાતનાબહુલાનામ્, ઉક્તં ચ—

10

“તિત્થિગરપવયણસુયં આચરિયં ગણહરં મહિઙ્ગીયં ।

આસાઙ્ગન્તો બહુસો અણંતસંસારિઓ હોઙ્ ॥૧॥”

ત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૩॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતમવિરહિતદ્વારાર્થમાહ—અથ કિયન્તં કાલમવિરહેણૈકો દ્વાદયો વા સામાયિકં પ્રતિપદ્યન્ત

જાણવા. (અહીં ગા. ૮૫૨ની પણ વ્યાખ્યા કરાઈ ગયેલી જાણવી.) ॥૮૫૧-૮૫૨॥

15

અવતરણિકા : હવે અંતરદ્વારરૂપ અવયવનો અર્થ કહેવાય છે—એકવાર પામેલ સમ્યક્ત્વાદિ
ગયા પછી ફરી કેટલા કાળે પ્રાપ્ત થાય છે ? અર્થાત્ કેટલું અંતર પડે ? તેમાં અક્ષરાત્મક
સામાન્યશ્રુતનું અંતર જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત છે. ઉત્કૃષ્ટઅંતર હવે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : આશાતના બહુલજીવોને શ્રુતમાં અનંતકાળ, (સમ્યક્ત્વાદિમાં) દેશોન અર્થ
પુદ્ગલપરાવર્તકાળ ઉત્કૃષ્ટઅંતર જાણવું.

20

ટીકાર્થ : એક જીવને આશ્રયી સામાન્યથી અક્ષરાત્મકશ્રુતમાં અનંતકાળ જ ઉત્કૃષ્ટઅંતર હોય
છે. એ પ્રમાણે અન્વય જાણવો. તથા મૂળગાથામાં “અણંતં ચ” અહીં ‘ચ’ શબ્દ ‘જ’ કાર અર્થમાં
હોવાથી અને ‘અણંતં’ શબ્દમાં અનુસ્વાર અલાક્ષણિક હોવાથી “અનંતં જ કાળ” એ પ્રમાણે અર્થ
જાણવો. તથા સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકોમાં જઘન્યથી અંતર અંતર્મુહૂર્તકાળ જ છે. ઉત્કૃષ્ટઅંતર હવે
કહે છે કે—દેશોન અપાર્ધપુદ્ગલપરાવર્ત જ કાળ ઉત્કૃષ્ટઅંતર છે. આટલો ઉત્કૃષ્ટકાળકોને હોય
25 છે ? તે કહે છે — જેણે ઘણી આશાતનાઓ કરી હોય એવા આશાતના બહુલજીવોને ઉત્કૃષ્ટ-
અંતર હોય છે. કહ્યું છે—“તીર્થંકર, પ્રવચન, (પ્રવચન શબ્દથી પ્રવચનને અભેદરૂપે હોવાથી સંઘ
વિવક્ષિત છે ઇતિ ટીપ્પણકે) શ્રુત, આચાર્ય, ગણધર અને મહાઋદ્ધિવંત સાધુઓની વારંવાર
આશાતના કરતો જીવ અનંતસંસારી થાય છે. ॥૧॥ ॥૮૫૩॥

30

અવતરણિકા : હવે ‘અવિરહિત’ દ્વારના અર્થને કહે છે અર્થાત્ એક અથવા બે વગેરે જીવો
કેટલા કાળ સુધી સતત સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે ? તે આગળની ગાથામાં જણાવે છે ⇨

+ અપાર્થેતિ પ્ર. । ★ તીર્થંકરં પ્રવચનં શ્રુતમાચાર્યં ગણધરં મહર્થિકમ્ । આશાતયન્
બહુશોઽનન્તસંસારિકો ભવતિ ॥૧॥

इत्याह—

सम्पसुयअगारीणं आवलियअसंखभागमेत्ता उ ।

अहुसमया चरित्ते सव्वेसु जहन्न दो समया ॥८५४॥

व्याख्या : ‘सम्यक्त्वश्रुतागारिणां’ सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानामित्यर्थः, नैरन्तर्येण प्रतिपत्तिकालः आवलिकाअसङ्ख्येयभागमात्राः समया इति, तथाऽष्टौ समयाः चारित्रे निरन्तरं 5 प्रतिपत्तिकाल इति, ‘सर्वेषु’ सम्यक्त्वादेषु ‘जघन्यः’ अविरहप्रतिपत्तिकालो द्वौ समयाविति गाथार्थः ॥८५४॥

तत्रास्मादेवाविरहद्वाराद् विरहकालः प्रतिपक्ष इति गम्यमानत्वादनુद्दिष्टेऽपि द्वारागाथायां प्रदर्शयते—
सुयसम्म सत्तयं खलु विरयाविरईय होइ बारसगं ।

विरईए पन्नरसगं विरहियकालो अहोरत्ता ॥८५५॥

व्याख्या : श्रुतसम्यक्त्वयोरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरहकालः ‘सप्तकं खलु’ इत्यहोरात्रसप्तकं, ततः परमवश्यं क्वचित् कश्चित् प्रतिपद्यत इति, जघन्यस्त्वेकसमय इति, ‘विरताविरतेश्च भवति द्वादशकं’ देशविरतेरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरहकालोऽहोरात्रद्वादशकं भवति, जघन्यतस्तु त्रयः समया 10

गाથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ—શ્રુત અને દેશવિરતિનો સતત પ્રાપ્તિકાળ આવલિકાના અસંખ્યભાગમાત્ર 15 સમયો જાણવા (અર્થાત્ આવલિકાના અસંખ્યભાગમાં જેટલા સમયો થાય તેટલા સમયો સુધી સંપૂર્ણ લોકમાં એક અથવા બે વગેરે જીવો સતત સમ્યક્ત્વાદિને પામનારા હોય છે. ધારો કે આ.અ. ભાગમાં ૧૦ સમયો હોય તો, પ્રથમ સમયે સંપૂર્ણ લોકમાંથી ક્યાંક એક જીવ સમ્યક્ત્વાદિને પામતો હોય તો તેના પછીના બીજા સમયે અન્યસ્થળે એક અથવા બે જીવો એક સાથે સમ્યક્ત્વાદિને પામનારા હોય, એમ ત્રીજા સમયે એક અથવા બે વગેરે જીવો પામે. એમ કરતાં કરતાં સતત 20 ૧૦ સમયો સુધી પામનારા મળે પછી આંતરુ પડે. આ પદ્ધતિ બધા સામાયિક માટે જાણી લેવી.) ચારિત્રમાં સતત આઠ સમયનો પ્રાપ્તિકાળ જાણવો. તથા સમ્યક્ત્વાદિ સર્વ સામાયિકમાં જઘન્યથી બે સમયનો સતત પ્રાપ્તિકાળ જાણવો. ॥૮૫૪॥

અવતરણિકા : અહીં આ અવિરહદ્વારનો પ્રતિપક્ષ વિરહકાળ છે, એમ જણાતું હોવાથી દ્વારગાથામાં વિરહકાળ નહીં જણાવવા છતાં તેનું સ્વરૂપ કહેવાય છે ⇨

ગાથાર્થ : શ્રુત અને સમ્યક્ત્વનો સાત અહોરાત્ર, દેશવિરતિનો બાર અહોરાત્ર, અને સર્વવિરતિનો પંદર અહોરાત્ર વિરહકાળ છે. 25

ટીકાર્થ : શ્રુત અને સમ્યક્ત્વનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિપત્તિવિરહકાળ સાત અહોરાત્ર છે, ત્યાર પછી અવશ્ય ક્યાંક કો’ક જીવ આ સામાયિક સ્વીકારે છે. જઘન્યથી વિરહકાળ એક સમયનો જાણવો. (પૂર્વે જે અંતરદ્વાર બતાવ્યું તે એક જીવને આશ્રયીને બતાવેલ છે. જ્યારે અહીં સર્વ જીવોની 30 અપેક્ષાએ હોવાથી બંને દ્વારોમાં ભેદ છે.) દેશવિરતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિપત્તિવિરહકાળ બાર અહોરાત્ર

इति, 'विरतेः पञ्चदशकं विरहितकालः अहोरात्राणि' सर्वविरतेरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरह-
कालोऽहोरात्रपञ्चदशकं, जघन्यतस्तु समयत्रयमेवेति गाथार्थः ॥८५५॥

साम्प्रतं भवद्वारमुच्यते—कियतो भवानेको जीवः सामायिकचतुष्टयं प्रतिपद्यत इति
निदर्शयन्नाह—

5 सम्मत्तदेसविर्ई पलियस्स असंखभागमेत्ताओ ।

अद्दु भवा उ चरित्ते अणंतकालं च सुयसमए ॥८५६॥

व्याख्या : सम्यक्त्वदेशविरतिमन्तः मतुबलोपात् सम्यक्त्वदेशविरतास्तेषां तत्सामायिकद्वयं
प्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य भवानां प्रकान्तत्वात् क्षेत्रपल्योपमस्यासङ्ख्येयभागमात्रे यावन्तः प्रदेशास्तावन्त
उत्कृष्टतः प्रतिपत्तिभवाः, जघन्यतस्त्वेकः अष्टौ भवाः 'चारित्रे' चारित्रे विचार्ये, उत्कृष्टतस्त्वादानभवाः
10 खल्वष्टौ, ततः सिध्यतीति, जघन्यतस्त्वेक एव, 'अणंतकालं च सुयसमए' ति 'अनन्तकालः'
अनन्तभवरूपस्तमनन्तकालमेव प्रतिपत्ता भवत्युत्कृष्टतः सामान्यश्रुतसामायिके, जघन्यतस्त्वेकभवमेव,
मरुदेवीवेति गाथार्थः ॥८५६॥ द्वाम् ॥

साम्प्रतमाकर्षद्वारमधिकृत्याह—

तिण्ह सहस्सपुहुत्तं सयप्पुहुत्तं च होइ विर्ईए ।

15 અને જઘન્યથી ત્રણ સમય છે. સર્વવિરતિનો પ્રતિપત્તિવિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટથી પંદર અહોરાત્ર અને
જઘન્યથી ત્રણ સમય જ છે. ॥૮૫૫॥

અવતરણિકા : હવે ભવદ્વાર કહેવાય છે — કેટલા ભવો સુધી એક જીવ ચાર સામાયિકને
પ્રાપ્ત કરે છે ? તે જણાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20 ટીકાર્થ : મૂળગાથામાં 'સમ્યક્ત્વ—દેશવિરતિ' શબ્દને મતુપ્ પ્રત્યયનો લોપ થયેલો હોવાથી
'સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિવાળા' એમ અર્થ જાણવો. તેઓને (પોત-પોતાના) બંને સામાયિકોની
પ્રાપ્તિને આશ્રયી ક્ષેત્રપલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા આકાશપ્રદેશો છે તેટલા પ્રતિપત્તિના
ભવો ઉત્કૃષ્ટથી જાણવા. મૂળગાથામાં પલ્યોપમના અસં.ભાગપ્રમાણ શું લેવું તે જણાવ્યું નથી.
તેથી ટીકાકાર ખુલાસો કરે છે કે—'भवानां प्रकान्तत्वात्' અર્થાત્ પ્રતિપત્તિના ભવોની અહીં વિચારણા
25 ચાલતી હોવાથી પલ્યો. અસં.ભાગપ્રમાણ પ્રતિપત્તિના ભવો જાણવા. જઘન્યથી એક ભવ જાણવો.
(ટૂંકમાં — સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિ—દરેકને જઘન્યથી એક ભવ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ક્ષેત્રપલ્યોપમના
અસં.ભાગમાં જેટલાપ્રદેશો થાય તેટલા ભવો સુધી એક જીવ સ્વીકારે છે.)

ચારિત્રની વિચારણામાં, ચારિત્રની પ્રતિપત્તિના ભવો ઉત્કૃષ્ટથી આઠ છે. ત્યાર પછી જીવ
સિદ્ધ થાય છે. જઘન્યથી એક ભવ જાણવો. સામાન્ય શ્રુતસામાયિકમાં ઉત્કૃષ્ટથી અનંતભવોરૂપ

30 અનંતકાળ જ અને જઘન્યથી મરુદેવીની જેમ એક જ ભવ પ્રતિપત્તિનો જાણવો. ॥૮૫૬॥

અવતરણિકા : હવે 'આકર્ષ' દ્વારને આશ્રયીને કહે છે ⇨

एगभवे आगरिसा एवतिया होंति नायव्वा ॥८५७॥

વ્યાખ્યા : આકર્ષણમ્ આકર્ષ:-પ્રથમતયા મુક્તસ્ય વા ગ્રહણમિત્યર્થઃ, તત્ર ત્રયાણાં-સમ્યક્ત્વશ્રુતદેશવિરતિસામાયિકાનાં સહસ્રપૃથક્ત્વં, પૃથક્ત્વમિતિ દ્વિપભૂતિરાનવધ્યઃ, શતપૃથક્ત્વં ચ ભવતિ વિરતેરેકભવે આકર્ષા એતાવન્તો ભવન્તિ જ્ઞાતવ્યા ઉત્કૃષ્ટતઃ, યદ્યન્યતસ્ત્વેકે એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૭॥

5

तिण्ह सहस्समसंखा सहसपुहुत्तं च होइ विरईए ।

णाणभवे आगरिसा एवइया होंति णायव्वा ॥८५८॥

વ્યાખ્યા : ત્રયાણાં-સમ્યક્ત્વશ્રુતદેશવિરતિસામાયિકાનાં સહસ્રાણ્યસહ્જુચેયાનિ, સહસ્રપૃથક્ત્વં ચ ભવતિ વિરતેઃ, એતાવન્તો નાનાભવેષ્વાકર્ષાઃ । અન્યે પઠન્તિ-‘દોષહ સહસ્સમસંખા’ તત્રાપિ શ્રુતસામાયિકં સમ્યક્ત્વસામાયિકાનાન્તરીયકત્વાદનુક્તમપિ પ્રત્યેતવ્યમ્, અનન્તાશ્ચ સામાન્યશ્રુતે જ્ઞાતવ્યા इत्यक्षरार्थः । इयं भावना-त्रयाणां ह्येकभवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षाणामुक्तं, भवाश्च पल्योपमासङ्ख्येयभागसमयतुल्याः, ततश्च सहस्रपृथक्त्वं भवति तैर्गुणितं सहस्राण्यसङ्ख्येयानीति, सहस्रपृथक्त्वं चेत्थं भवति-विरतेः खल्वेकभवे शतपृथक्त्वमाकर्षाणामुक्तं, भवाश्चाष्टौ, ततश्च

गाथार्थः : ग़ाथार्थ टीकार्थ प्रमाणे ज्ञाणवो.

टीકાર્થ : આકર્ષ એટલે ગ્રહણ કરવું, અર્થાત્ સૌ પ્રથમ વખત ગ્રહણ કરવું— અથવા મુકેલાનું ગ્રહણ કરવું. તેમાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુત અને દેશવિરતિસામાયિકનું ગ્રહણ સહસ્રપૃથક્ત્વ જાણવું. પૃથક્ત્વ એટલે ૨ થી ૮ સંખ્યા (અર્થાત્ ૨ હજારથી ૮ હજાર વખત એક ભવમાં પ્રથમ ત્રણ સામાયિકનું ગ્રહણ થઈ શકે.) સર્વવિરતિનું ૨૦૦ થી ૮૦૦ વખત જાણવું. આ આકર્ષોની સંખ્યા એક ભવને આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટથી જાણવી, જદ્યન્યથી એક જ આકર્ષ થાય. ॥૮૫૭॥

गाथार्थः : टीकार्थ प्रमाणे ज्ञाणवो.

ટીકાર્થ : જુદા-જુદા ભવોને આશ્રયી સમ્યક્ત્વ-શ્રુત અને દેશવિરતિના અસંખ્ય હજારો આકર્ષો અને સર્વવિરતિના ૨ હજારથી ૮ હજાર આકર્ષો જુદા જુદા ભવોમાં થાય. કેટલાક આચાર્યો ત્રણને બદલે ‘બે સામાયિકના અસંખ્યહજારો આકર્ષો’ એવો પાઠ માને છે. ત્યાં પણ શ્રુતસામાયિક સમ્યક્ત્વસામાયિકની સાથે જ રહેનારું હોવાથી નહીં કહેવા છતાં જાણી લેવું અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિના અસંખ્યહજારો આકર્ષ થાય એવો પાઠ માને છે. અહીં સમ્યક્ત્વ શબ્દથી શ્રુતસામાયિક પણ સમજી લેવાનું છે.) અને સામાન્યશ્રુતમાં અનન્તા આકર્ષો જાણવા. આ પ્રમાણે અક્ષરાર્થ થયો.

ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો — પ્રથમ ત્રણ સામાયિકના એક ભવમાં સહસ્રપૃથક્ત્વ આકર્ષો કહ્યા અને (ગા. ૮૫૬માં) પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં રહેલ સમયો જેટલા ભવો કહ્યા. તેથી આ સહસ્રપૃથક્ત્વ અને ભવોનો ગુણાકાર કરતાં જણાય છે કે જુદા-જુદા ભવોમાં અસંખ્ય હજારો આકર્ષો પ્રથમ ત્રણ સામાયિકના થાય. તથા સર્વવિરતિનું સહસ્રપૃથક્ત્વ આ પ્રમાણે થશે કે— એક ભવમાં ચારિત્રના ૨૦૦ થી ૮૦૦ આકર્ષો કહ્યા અને ભવો આઠ કહ્યા. તેથી શતપૃથક્ત્વને

20

25

30

શતપૃથક્ત્વમષ્ટભિર્ગુણિતં સહસ્રપૃથક્ત્વં ભવતીત્યવયવર્થઃ ॥૮૫૮॥ દ્વારં ॥

સ્પર્શનાદ્વારમધુના, તત્રેયં ગાથા—

સમ્પત્તચરણસહિયા સઘ્વં લોગં ફુસે ગિરવસેસં ।

સત્ત ય ચોદસભાગે પંચ ય સુયદેસવિરૂદ્ધે ॥૮૫૯॥

- 5 વ્યાખ્યા : 'સમ્યક્ત્વચરણસહિતાઃ' સમ્યક્ત્વચરણયુક્તાઃ પ્રાણિન ઉત્કૃષ્ટતઃ સર્વં લોકં સ્પૃશન્તિ, કિં બહિર્વ્યાહ્યા ?, નેત્યાહ—'નિરવશેષમ્' અસંહુદ્ધાતપ્રદેશમપિ, એતે ચ કેવલિ-સમુદ્ધાતાવસ્થાયામિતિ, જઘન્યતસ્ત્વસંહુદ્ધેયભાગમિતિ । તથા—'સત્ત ય ચોદસભાગે પંચ ય સુયદેસવિરૂદ્ધે' તિ શ્રુતસામાયિકસહિતાઃ સપ્ત ચતુર્દશભાગાન્ સ્પૃશન્તિ, અનુત્તરગુણેષ્વલિકાગત્યા સમુત્પદ્યમાનાઃ, ચશબ્દાત્ પદ્મ તમઃપ્રભાયાં, દેશવિરત્યા સહિતાઃ પદ્મ ચતુર્દશભાગાન્ સ્પૃશન્તીતિ,
- 10 અચ્યુતે ઉત્પદ્યમાનાઃ, ચશબ્દાત્ દ્વયાદીશ્ચાન્યત્રેતિ, અધસ્તુ તે ન ગચ્છન્ત્યેવ ઘણ્ટાલાલાન્યાગ્રેનાપિ તં પરિણામમપરિત્યજ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૯॥

આઠવડે ગુણતા (૮ x ૮૦૦ = ૭૨૦૦) હજારપૃથક્ત્વ આવે, ॥૮૫૮॥

અવતરણિકા : હવે 'સ્પર્શના' દ્વારને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રયુક્ત જીવો સંપૂર્ણતાથી સર્વ લોકને સ્પર્શે છે. શ્રુતસહિતના

- 15 જીવો સાત એવા ચૌદભાગોને તથા દેશવિરતજીવો પાંચ એવા ચૌદભાગોને સ્પર્શે છે.

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિથી યુક્ત જીવો ઉત્કૃષ્ટથી સર્વ લોકને સ્પર્શે છે. શું બહારથી વીંટળાઈને જ લોકને સ્પર્શે છે ? ના,—સંપૂર્ણતાથી અર્થાત્ લોકના દરેકપ્રદેશને સ્પર્શે છે. એટલે કે આ જીવો કેવલી—સમુદ્ધાતાવસ્થામાં સંપૂર્ણલોકને સર્વ આત્મપ્રદેશોવડે સ્પર્શે છે. જઘન્યથી લોકના અસંખ્યાતમાભાગને સ્પર્શે છે.

- 20 તથા શ્રુતસામાયિકવાળા જીવો સાત એવા ચૌદભાગોને સ્પર્શે છે. (અર્થાત્ ૧૪ રાજલોકના એકેક રજજી પ્રમાણ ચૌદભાગ પાડવા, તેમાંથી સાત ભાગોને સ્પર્શે છે. તે ક્યારે સ્પર્શે ? તે કહે છે —) મનુષ્યલોકમાંથી ઈલિકાગતિએ અનુત્તરદેવલોકમાં જીવ જ્યારે ઉત્પન્ન થતો હોય ત્યારે સ્પર્શે. તથા 'ચ' શબ્દથી એ સમજવું કે જ્યારે તમઃપ્રભાનામની છઠ્ઠી નરકમાં શ્રુતજ્ઞાની ઈલિકાગતિથી ઉત્પન્ન થતાં હોય ત્યારે પાંચ એવા ચૌદભાગોને સ્પર્શે છે.

- 25 દેશવિરતિ સહિત ઈલિકાગતિથી અચ્યુતદેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે દેશવિરતજીવ પાંચ એવા ચૌદભાગોને સ્પર્શે છે. તથા 'ચ' શબ્દથી એ જાણવું કે અચ્યુત સિવાય અન્ય નીચેના દેવલોકાદિમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે બે વગેરે ભાગોને સ્પર્શે છે. દેશવિરતજીવો 'ઘંટાલાલા' ન્યાયવડે પણ (અર્થાત્ ઘંટમાં લહેલે લોલક જેમ બંને બાજુ સ્પર્શે તેમ) દેશવિરતિના પરિણામને છોડ્યા વિના અધોલોકમાં જતા નથી, (અર્થાત્ જેમ દેશવિરતિના પરિણામને લઈ ઊર્ધ્વલોકમાં જાય છે,
- 30 તેમ અધોલોકમાં આવતા નથી તેથી 'ઘંટાલાલા ન્યાય વડે પણ' એમ કહ્યું છે. માટે અધોલોકમાં કેટલા ભાગોને સ્પર્શે ? એ વિચાર કરવાનો રહેતો નથી.) ॥૮૫૯॥

એવં ક્ષેત્રસ્પર્શનોક્તા, સામ્પ્રતં ભાવસ્પર્શનોચ્યતે-કિં શ્રુતાદિસામાયિકં ? કિયદ્વિર્જીવૈઃ
સ્પૃષ્ટમિત્યાહ-

સવ્વજીવેહિં સુયં સમ્પચરિતાં સવ્વસિદ્ધેહિં ।

ભાગેહિ અસંખેજ્જેહિં ફાસિયા દેસવિરૂંઓ ॥૮૬૦॥

વ્યાખ્યા : સર્વજીવૈઃ સાંવ્યવહારિકરાશ્યન્તર્ગતૈઃ સામાન્યશ્રુતં સ્પૃષ્ટં, સમ્યક્ત્વચારિત્રે સર્વસિદ્ધૈઃ 5
સ્પૃષ્ટે, તદનુભવમન્તરેણ સિદ્ધત્વાનુપપન્તેઃ, ભાગૈરસહ્જુચેયૈઃ સિદ્ધભાગૈઃ સ્પૃષ્ટા દેશવિરતિસ્તુ, ઇદમત્ર
હૃદયં-સર્વસિદ્ધાનાં બુદ્ધ્યાઽસહ્જુચેયભાગીકૃતાનામસહ્જુચેયભાગૈર્ભાગોનેદેશવિરતિઃ સ્પૃષ્ટા, અસહ્જુચેયભાગેન
તુ ન સ્પૃષ્ટા, યથા-મરુદેવાસ્વામિન્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૬૦॥ દ્વારમ્ ॥

ઇદાનીં નિરુક્તિદ્વારં, ચતુર્વિધસ્યાપિ સામાયિકસ્ય નિર્વચનં, ક્રિયાકારકભેદપર્યાયૈઃ
શબ્દાર્થકથનં નિરુક્તિઃ, તત્ર સમ્યક્ત્વસામાયિકનિરુક્તિમભિધિત્સુરાહ- 10

(૧) સમ્પદિદ્ધિ (૨) અમોહો સોહી (૩) સંખ્યાવદંસણી બોહી (૪) ।

અવિર્વજ્જઓ સુદિદ્ધિત્તિ એવમાઈ નિરુક્તાં ॥૮૬૧॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ ઇતિ પ્રશંસાર્થઃ, દર્શનં-દૃષ્ટિઃ, સમ્યગ્-અવિપરીતા દૃષ્ટિઃ-સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ,

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે ક્ષેત્રસ્પર્શના કહી હવે ભાવસ્પર્શના કહેવાય છે, અર્થાત્ શ્રુતાદિ
ક્યું સામાયિક કેટલા જીવોએ સ્પર્શ્યું છે ? તે કહે છે ⇨ 15

ગાથાર્થ : સર્વજીવોએ શ્રુતસામાયિકને, સર્વસિદ્ધોએ સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રસામાયિકને તથા
સિદ્ધના અસંખ્યભાગોવડે દેશવિરતિ સ્પર્શાયેલી છે.

ટીકાર્થ : સાંવ્યવહારિકરાશિમાં રહેલા સર્વજીવોએ શ્રુતસામાયિક સ્પર્શેલું છે. (અર્થાત્ પૂર્વે
પ્રાપ્ત કરેલું છે.) સર્વસિદ્ધોએ સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિસામાયિક સ્પર્શ્યું છે, કારણ કે (ભાવથી)
સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિના સ્પર્શ્યાવિના સિદ્ધપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. દેશવિરતિસામાયિકને અસંખ્ય 20
એવા સિદ્ધભાગોએ સ્પર્શી છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે પોતાની બુદ્ધિથી સર્વસિદ્ધોના (એટલે કે
સર્વસિદ્ધોની સંખ્યાના) અસંખ્યભાગો કરવા. તેમાં એક અસંખ્યભાગ વિના સર્વ અસંખ્યભાગોમાં
સિદ્ધોની જેટલી સંખ્યા આવે તેટલા સિદ્ધના જીવોએ દેશવિરતિ સ્પર્શી છે. મરુદેવી જેવા કેટલાક
જીવો દેશવિરતિને સ્પર્શ્યા વિના જ સિદ્ધ થયા હોવાથી એમ કહ્યું છે કે "એક અસંખ્યભાગે
દેશવિરતિને સ્પર્શી નથી." ॥૮૬૦॥ 25

અવતરણિકા : હવે નિરુક્તિદ્વાર કહેવાય છે. ચારે પ્રકારના સામાયિકનું નિર્વચન એટલે
કે ક્રિયા, કારકભેદ (જુદી જુદી વિભક્તિ) અને પર્યાયવાચી નામોવડે શબ્દના અર્થનું કથન કરવું
તે નિરુક્તિ કહેવાય છે. તેમાં પ્રથમ સમ્યક્ત્વસામાયિકની નિરુક્તિને કહેવાની ઇચ્છાવાળા
ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અમોહ, શુદ્ધિ, સદ્ભાવનું દર્શન, બોધિ, અવિપર્યય, સુદૃષ્ટિ આ પ્રમાણે 30
સમ્યક્ત્વસામાયિકની નિરુક્તિઓ છે.

ટીકાર્થ : (૧) 'સમ્યક્' શબ્દ પ્રશંસા અર્થમાં છે, દૃષ્ટિ એટલે દર્શન. તેથી પદાર્થોની

અર્થાનામિતિ ગમ્યતે, મોહનં મોહઃ-વિતથગ્રહઃ ન મોહઃ અમોહઃ-અવિતથગ્રહઃ શોધનં-શુદ્ધિઃ મિથ્યાત્વમ્તાપગમાત્ સમ્યક્ત્વં શુદ્ધિઃ, સત્-જિનાભિહિતં પ્રવચનં તસ્ય ભાવઃ સદ્ભાવઃ તસ્ય દર્શનમ્-ઉપલભ્મઃ સદ્ભાવદર્શનમિતિ, બોધનં બોધિરિત્યૌણાદિક્ ઇત્, પરમાર્થસમ્બોધ ઇત્યર્થઃ, અતર્સિમસ્તદધ્યવસાયો વિપર્યયઃ ન વિપર્યયઃ અવિપર્યયઃ, તત્ત્વાધ્યવસાય ઇત્યર્થઃ, સુશબ્દઃ પ્રશંસાયાં,

5 શોભના દૃષ્ટિઃ સુદૃષ્ટિરિતિ, એવમાદીનિ સમ્યગ્દર્શનસ્ય નિરુક્તાનીતિ, ગાથાર્થઃ ॥૮૬૧॥

શ્રુતસામાયિકનિરુક્તિપ્રદર્શનાયાઽઽહ-

અક્ષર સત્રી સંમં સાદિયં યત્ સપજ્જવસિયં ચ ।

ગમિયં અંગપવિદું સત્તવિ એ સપડિવક્ષા ॥૮૬૨॥

વ્યાખ્યા : ઇયં ચ ગાથા પીઠે વ્યાખ્યાતવાન્ન વિવ્રિયતે ॥

10 દેશવિરતિસામાયિકનિરુક્તિમાહ-

વિર^(૧)તાવિર^(૨)ઈ સંવૃ^(૩)તસંવૃ^(૪)ડે ભા^(૫)લપંડિ^(૬)એ ચેવ ।

દેસે^(૭)ક્કદેસવિર^(૮)ઈ અ^(૯)ણુધમ્મો અ^(૧૦)ગારધમ્મો ય ॥૮૬૩॥

વ્યાખ્યા : વિરમણં વિરતં, ભાવે નિષ્ઠાપ્રત્યયઃ, ન વિરતિઃ-અવિરતિઃ, વિરતં ચાવિરતિશ્ચ

અવિપરીત દૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અહીં 'પદાર્થોની' શબ્દ જાણી લેવો. (૨) મોહ પામવો તે મોહ
15 અર્થાત્ ખોટો ગ્રહ (ખોટી સમજણ), આવો ખોટો ગ્રહ ન હોવો તે અમોહ. (૩) મિથ્યાત્વરૂપ મળના દૂર થવાથી સમ્યક્ત્વ એ શુદ્ધિ તરીકે જાણવું. (૪) એટલે જિનેશ્વરોવડે કહેવાયેલું પ્રવચન, તેનો જે ભાવ (યથાવસ્થિત સ્વરૂપ) તે સદ્ભાવ, તેનો જે બોધ તે સદ્ભાવદર્શન. (૫) બોધિ એટલે બોધ અર્થાત્ પારમાર્થિકજ્ઞાન. અહીં 'બુધ્' ધાતુને ઔણાદિકથી 'ઈત્' પ્રત્યય લાગેલ છે. (૬) ખોટામાં સાચાની બુદ્ધિ તે વિપર્યય. આવો વિપર્યય ન હોવો તે અવિપર્યય અર્થાત્ સાચામાં
20 સાચાની બુદ્ધિ. (૭) 'સુ' શબ્દ પ્રશંસા અર્થમાં છે. તેથી શોભન એવી જે દૃષ્ટિ તે સુદૃષ્ટિ. આ પ્રમાણે સમ્યગ્દર્શનની નિરુક્તિઓ જાણવી. ॥૮૬૧॥

અવતરણિકા : શ્રુતસામાયિકની નિરુક્તિઓ બતાવવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : અક્ષર, સંજી, સમ્યક્, સાદિ, સાંત, ગમિક અને અંગ-પ્રવિષ્ટ, આ સાતે પોતાના પ્રતિપક્ષસહિત જાણવા.

25 ટીકાર્થ : આ ગાથા પીઠિકામાં (ગા. ૧૮માં) કહેવાયેલી હોવાથી તેનું અહીં વિવરણ કરાતું નથી. ॥૮૬૨॥

અવતરણિકા : દેશવિરતિસામાયિકની નિરુક્તિને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વિરતાવિરતિ, સંવૃતાસંવૃત, બાળપંડિત, દેશૈકદેશવિરતિ, અણુધર્મ અને અગારધર્મ.

ટીકાર્થ : (૧) અટકવું તે વિરત. અહીં ભાવમાં (તે જ અર્થમાં) નિષ્ઠા પ્રત્યય (તત્ત્વ પ્રત્યય)

30 લાગતા 'વિરત' શબ્દ બન્યો. તેનો અર્થ કરવો વિરતિ. વિરતિ ન હોવી તે અવિરતિ, જે નિવૃત્તિમાં વિરતિ અને અવિરતિ છે, તે વિરતાવિરતિ. (૨) સંવૃત્ત = છોડેલું અને અસંવૃત્ત = અહીં છોડેલું.

યસ્યાં નિવૃત્તૌ સા વિરતાવિરતિઃ, સંવૃતાસંવૃતાઃ સાવદ્યયોગા યસ્મિન્ સામાયિકે તત્ તથા, સંવૃતાસંવૃતાઃ-સ્થગિતાસ્થગિતાઃ પરિત્યક્તાપરિત્યક્તા इत्यर्थः, एवं बालपण्डितम्, उभयव्यवहारानुगतत्वाद्, देशैकदेशविरतिः प्राणातिपातविरतावपि पृथिवीकायाद्विरतिर्गृह्यते, अणुधर्मो बृहत्साधुधर्मपेक्षया देशविरतिरिति, अगारधर्मश्चेति न गच्छन्तीत्यगाः-वृक्षास्तैः कृतमगारं-गृहं तद्योगादगारः-गृहस्थः तद्धर्मश्चेति गाथार्थः ॥८६३॥

5

સર્વવિરતિસામાયિકનિરુક્તિમુપદર્શયન્નાહ-

સામા^(૧)ઇયં સમ^(૨)ઇયં સમ્મા^(૩)વાઓ સમા^(૪)સ સંખે^(૫)વો ।

અણ^(૬)વજ્જં ચ પરિ^(૭)ણા પચ્ચ^(૮)વંખાણે ય તે અટ્ટ ॥૮૬૪॥

વ્યાખ્યા : 'સામાયિકમ્' इति रागद्वेषान्तरालवती समः मध्यस्थ उच्यते, 'अय गता' विति अयनम् अयः-गमनमित्यर्थः, समस्य अयः समायः स एव विनयादिपाठात् स्वार्थकठक्- 10
प्रत्ययोपादानात् सामायिकम्, एकान्तोपशान्तिगमनमित्यर्थः, समयिकं समिति सम्यक्शब्दार्थ उपसर्गः, सम्यगयः समयः-सम्यग् दयापूर्वकं जीवेषु गमनमित्यर्थः, समयोऽस्यास्तीति, 'अत इति જે સામાયિકમાં સાવદ્યયોગોનો ત્યાગ અને અત્યાગ છે તે સંવૃતાસંવૃત. (૩) આ જ પ્રમાણે જે સામાયિકમાં બાળ અને પંડિત બંનેનો વ્યવહાર હોય તે બાળપંડિત. (૪) જે સામાયિકમાં પ્રાણાતિપાતની વિરતિ હોવા છતાં પૃથ્વીકાયાદિની અવિરતિ હોય છે, તે દેશૈકદેશવિરતિ (અહીં 15
દેશ એટલે સ્થૂલપ્રાણાતિપાત. તે દેશના એક દેશની એટલે કે ત્રસાદિની જ વિરતિ હોવાથી આ સામાયિક દેશૈકદેશવિરતિ કહેવાય છે. આ સામાયિકમાં પૃથ્વીકાયાદિ એક દેશની વિરતિ હોતી નથી.) (૫) મોટા સર્વવિરતિધર્મની અપેક્ષાએ દેશવિરતિ નાની હોવાથી એ અણુધર્મ કહેવાય છે. (૬) જે ગમન ન કરે તે અગ એટલે કે વૃક્ષો, તેમનાવડે જે ઘર બનાવેલું હોય તે અગાર. તેના યોગથી અગાર તરીકે ગૃહસ્થ જાણવો અને તેનો ધર્મ તે અગારધર્મ. ॥૮૬૩॥ 20

અવતરણિકા : હવે સર્વવિરતિસામાયિકની નિરુક્તિને બતાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સામાયિક, સમયિક, સમ્યગ્વાદ, સમાસ, સંક્ષેપ, અનવદ્ય, પરિજ્ઞા અને પચ્ચક્ખાણ-આઠ (સમાનાર્થી શબ્દો છે.)

ટીકાર્થ : 'સમ' એટલે રાગ-દ્વેષનો મધ્યમાં રહેલ મધ્યસ્થ 'અય' ધાતુ ગતિ-અર્થમાં છે. એટલે અયન = ગમન. સમ (મધ્યસ્થ) જીવનું (મોક્ષમાર્ગમાં) જે ગમન તે સમાય. આ 'સમાય' શબ્દ 25
વિનયાદિ શબ્દસમૂહમાંનો એક શબ્દ હોવાથી તેને સ્વાર્થમાં ઠક્ પ્રત્યય લાગતા 'સામાયિક' શબ્દ બને છે, અર્થાત્ એકાન્તે ઉપશાન્તિને પામવું તે સામાયિક. (૨) 'સમયિક' શબ્દમાં સમ એ સમ્યક્ શબ્દના અર્થમાં વપરાતો ઉપસર્ગ છે. સમ્યગ્ અય તે સમય અર્થાત્ સમ્યગ્ રીતે દયાપૂર્વક જીવોમાં પ્રવર્તવું. આ સમય છે જેને તે સમયિક (અર્થાત્ જે ચારિત્રમાં સમ્યક્રીતે દયાપૂર્વક જીવોમાં પ્રવૃત્તિ છે તે ચારિત્રસમયિક કહેવાય.) અહીં 'અત્ત ઇતિ ઠના (પાઠ ૫-૨-૧૧૫) વિતિ સૂત્રથી સમય 30
શબ્દને ઠન્ પ્રત્યય લાગતા સમયિક શબ્દ બનેલ છે.

★ ઇણ્ ગતૌ ઇતિ પ્ર૦. + આયઃ પ્ર૦.

ઠના (પાઠ ૫-૨-૧૧૫) વિતિ ઠન્ સમયિકં, સમ્યગ્વાદઃ રાગાદિવિરહઃ સમ્યક્ તેન તત્પ્રધાનં
વા વદનં સમ્યગ્વાદઃ, રાગાદિવિરહેણ યથાવદ્ વદનમિત્યર્થઃ, સમાસઃ 'અસુ ક્ષેપણ' ઇતિ અસનમ્
આસઃ-ક્ષેપ ઇત્યર્થઃ, સંશબ્દઃ પ્રશંસાર્થઃ શોભનમસનં સમાસઃ, અપવર્ગે ગમનમાત્મનઃ કર્મણો વા
જીવાત્ †પદત્રયપ્રતિપત્તિવૃત્ત્યા ક્ષેપઃ સમાસઃ, 'સંક્ષેપઃ' સંક્ષેપણં સંક્ષેપઃ સ્તોકાક્ષરં સામાયિકં
5 મહાર્થં ચ દ્વાદશાઙ્ગિણિજ્ઞાપ્યત્વાત્, અનવદ્યં ચેતિ અવદ્યં પાપમુચ્યતે નાસ્મિન્નવદ્યમસ્તીત્યનવદ્યં
સામાયિકમિતિ, પરિ-સમન્તાજ્ઞાનં પાપપરિત્યાગેન પરિજ્ઞા સામાયિકમિતિ, પરિહરણીયં વસ્તુ વસ્તુ
પ્રતિ આખ્યાનં પ્રત્યાખ્યાનં ચ, ત એતે સામાયિકપર્યાયા અષ્ટાવિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૬૪॥

એતેષામષ્ટાનામપ્યર્થાનામનુષ્ઠાતૃન્ યથાસંજ્ઞેનાષ્ટાલેવ દૃષ્ટાન્તભૂતાન્ મહાત્મનઃ પ્રતિપાદયન્નાહ-

દમદંતે મેયજ્જે કાલયપુચ્છ ચિલાય અત્તેય^(૧) ।

10 ધમ્મરુદ્ધ^(૨) ઇલા તેયલિ સામાઙ્ગે અદુદાહરણા ॥૮૬૫॥

વ્યાખ્યા : દમદન્તઃ મેતાર્યઃ કાલકપૃચ્છા ચિલાતઃ આત્રેયઃ ધર્મરુચિઃ ઇલા તેતલિઃ,
સામાયિકેઽષ્ટાવુદાહરણાનીતિ ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥૮૬૫॥ અવયવાર્થસ્તુ કથાનકેભ્યોઽવસેવ ઇતિ,
તત્ર યથોદ્દેશં નિર્દેશ ઇતિ સામાયિકમર્થતો દમદન્તાનગારેણ કૃતમિતિ તત્ચરિતાનુવર્ણનમુપ-

(૩) સમ્યક્ એટલે રાગાદિનો અભાવ. તેનાવડે અથવા તેની પ્રધાનતાએ બોલવું તે સમ્યગ્વાદ

15 અર્થાત્ રાગાદિ વિના યથાવદ્ બોલવું. (૪) અસુ ધાતુ 'કેકવું' અર્થમાં છે. સમ્ શબ્દ 'પ્રશંસા'
અર્થમાં છે. તેથી સારીરીતે કેકવું તે સમાસ અર્થાત્ આત્માનું 'મોક્ષમાં ગમન (કેકાવું) અથવા
ઉપશમ-વિવેક-સંવરરૂપ ત્રણ પદોની પ્રાપ્તિદ્વારા જીવમાંથી કર્મોને (બહાર) ફેંકવા તે સમાસ. (૫)
સંક્ષેપ એટલે ટૂંકું કરવું. સામાયિક એ સ્તોકાક્ષરવાળું અને બારે અંગોના અર્થોનો આમા સમાવેશ
થતો હોવાથી મહાન અર્થવાળું છે. (૬) અવદ્ય એટલે પાપ. જેમાં પાપ નથી તે અનવદ્ય અને
20 સામાયિક એ અનવદ્ય છે. (૭) પરિ એટલે કે સંપૂર્ણપણે, પાપને ત્યાગવાવડે જે જ્ઞાન તે પરિજ્ઞા.
સામાયિક એ આવા જ્ઞાનરૂપ હોવાથી પરિજ્ઞા કહેવાય છે. (૮) ત્યાગવા યોગ્ય દરેક વસ્તુ પ્રત્યે
(ગુરુસાક્ષીએ) કથન કરવું તે પ્રત્યાખ્યાન. આ પ્રમાણે સામાયિકના આઠ પર્યાયો છે. ॥૮૬૪॥

અવતરણિકા : આ આઠે અર્થોનું આચરણકરનારા દૃષ્ટાન્તભૂત એવા આઠ જ મહાત્માઓનું
ક્રમશઃ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

25 ગાથાર્થ : દમદંત, મેતાર્ય, કાલકાચાર્યની પૃચ્છા, ચિલાતિપુત્ર, આત્રેય, ધર્મરુચિ, ઈલાપુત્ર,
તેતલિ આ સામાયિકસંબંધી આઠ ઉદાહરણો છે. ॥૮૬૫॥

ટીકાર્થ : દમદંત, મેતાર્ય, કાલકાચાર્યની પૃચ્છા, ચિલાતિપુત્ર, આત્રેય, ધર્મરુચિ, ઈલાપુત્ર,
તેતલિ આ સામાયિકસંબંધી આઠ ઉદાહરણો છે. આ પ્રમાણે ગાથાનો ભેગો અર્થ કહ્યો. ॥૮૬૫॥
દરેકે દરેક અવયવોનો અર્થ કથાનકોથી જાણવા યોગ્ય છે. તેમાં જે રીતે ઉદ્દેશ કર્યો હોય તે ક્રમે

30 જ નિર્દેશ થાય છે. તેથી સામાયિકને દમદંત નામના અણગારે આચર્યું હોવાથી દમદંતસાધુના

દેશાર્થમદ્યકાલમનુષ્યાણાં સંવેગજનનાર્થ કથ્યતે-‘હસ્તિસીસણ ણગરે રાયા દૈમદંતો નામ, ઇઓ ય ગયપુરે ણગરે પંચ પંડવા, તેસિં તસ્સ ય વઙ્ગરં, તેહિં તસ્સ દમદમંતસ્સ જરાસંધમૂલં રાયગિહં ગયસ્સ સો વિસયો લૂહિતો દઢો ય, અણ્ણદા દમદંતો આગઓ, તેણ હસ્તિણાપુરં રોહિતં, તે ભણ્ણ ણ ણિંતિ, તઓ દમદંતેણ તે ભણિયા-સિયાલા ચેવ સુણ્ણગવિસણ જહિચ્છિયં આહિંદૈહ, જાવ અહં જરાસંધસગાસં ગઓ તાવ મમ વિસયં લુહેહ, ઇદાણિ ણિપ્પિહહ, તે ણ ણિંતિ તાહે સવિસયં 5 ગઓ । અણ્ણયા ણિવિણ્ણકામભોગો પવ્વહઓ, તઓ એગલ્લવિહારં પહિવણ્ણો વિહરંતો હસ્તિણાપુરં ગઓ, તસ્સ બાહિં પહિમં ઠિઓ, જુહિહિલેણ અણુજત્તાણિગ્ગણ વંદિઓ, પચ્છા સેસેહિવિ ચઝહિ પંડવેહિં વંદિઓ, તાહે દુજ્જોધણો આગઓ, તસ્સ મણુસ્સેહિં કહિયં જહા-એસ સો દમદંતો, તેણ ચરિત્તનું વર્ણન ઉપદેશ માટે અને વર્તમાનકાળના જીવોને સંવેગ (=મોક્ષ પ્રત્યે રુચિ) ઉત્પન્ન કરવા માટે કહેવાય છે.’

10

* સામાયિક ઉપર દમદંતસાધુનું દેશાન્ત *

હસ્તિશીર્ષકનામના નગરમાં દમદંતનામે રાજા હતો, અને બીજી બાજુ ગજપુરનગરમાં પાંચ પાંડવો હતા. આ પાંચ પાંડવો અને દમદંતરાજાને પરસ્પર વૈર હતું. દમદંતરાજા જરાસંધને મળવા માટે જ્યારે રાજગૃહી ગયો, ત્યારે પાંડવોએ હસ્તિશીર્ષકનગર લૂટ્યું અને બાળી નાંખ્યું. થોડા સમય પછી દમદંત ત્યાં આવ્યો. તેણે હસ્તિનાપુરને રુધ્ધું. પાંડવો ભયથી બહાર આવતા 15 નથી. તેથી દમદંતે પાંડવોને કહેવડાવ્યું કે “શૂન્યપ્રદેશમાં પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે તમે ફરો છો, તેથી શિયાળ જ છો. (અર્થાત્ શિયાળની જેમ તમે શૂન્યપ્રદેશનો લાભ ઉઠાવ્યો છે કારણ કે) જ્યારે હું જરાસંધ પાસે ગયો ત્યારે તમે મારા નગરને લૂટો છો, હવે તમે બહાર નીકળો.” તેઓ બહાર નીકળતા નથી. તેથી દમદંતરાજા પાછો પોતાના નગરમાં જતો રહ્યો.

થોડા સમય પછી કામભોગોથી કંટાળેલા દમદંતરાજાએ દીક્ષા લીધી. એકલો વિહાર— 20 કરતો કરતો હસ્તિનાપુર ગયો. તે નગરની બહાર પ્રતિમાને સ્વીકારીને રહ્યો. યાત્રા માટે નીકળેલા યુધિષ્ઠિરે દમદંતઅણગારને વંદન કર્યા. પાછળથી શેષ ચાર પાંડવોએ પણ સાધુને વંદન કર્યા. ત્યાર પછી દુર્યોધન આવ્યો. તેના માણસોએ કહ્યું કે—“આ દમદંતરાજા છે.” દુર્યોધને સાધુને

૧૧. હસ્તિશીર્ષે નગરે રાજા દમદન્તો નામ, ઇતશ્ચ ગજપુરે નગરે પચ્છ પાણ્ડવાઃ, તેષાં તસ્ય ચ વૈરં, તૈસ્તસ્ય દમદન્તસ્ય જરાસન્ધમૂલં રાજગૃહં ગતસ્ય સ વિષયો લુણ્હિતો દગ્ધશ્ચ, અન્યદા દમદન્ત 25 આગતઃ, તેન હસ્તિનાપુરં રુદ્ધં, તે ભયેન ન નિર્યાન્તિ, તતો દમદન્તેન તે ભણિતાઃ-શૃગાલા ઇવ શૂન્યવિષયે યથેચ્છમાહિણ્ડહ્વં, યાવદહં જરાસન્ધસકાશં ગતસ્તાવન્મમ વિષયં લુણ્ટયત, ઇદાર્ની નિર્ગચ્છત, તે ન નિર્ગચ્છન્તિ તદા સ્વવિષયં ગતઃ । અન્યદા નિર્વિણ્ણકામભોગઃ પ્રવ્રજિતઃ, તત એકાકિવિહારં પ્રતિપત્તો વિહરન્ હસ્તિનાગપુરં ગતઃ, તસ્માત્ બહિઃ પ્રતિમયા સ્થિતઃ । યુધિષ્ઠિરેણાનુયાત્રાનિર્ગતેન વન્દિતઃ, પશ્ચાત્ શેષૈરપિ ચતુર્ભિઃ પાણ્ડવૈર્વન્દિતઃ, તદા દુર્યોધન આગતઃ, 30 તસ્ય મનુષ્યૈઃ કથિતં-યથા એષ સ દમદન્તઃ, તેન ★ દમદમંતો પ્ર૦ + આહિંદિયા પ્ર૦ ।

સૌ માતુલિંગેણ આહઓ, પચ્છ સ્વંધાવારેણ એતેણ પથ્થરં ૨ સ્થિતંતેણ પથ્થરાસીકઓ, જુધિટ્ઠિલો નિયત્તો પુચ્છ-અથ સાહૂ આસિ કહિં સો ?, લોણ કહિયં-જહા એસો પથ્થરાસી દુજ્જોહણેણ કઓ, તાહે સો અંબાહિઓ, તે ચ અવણિયા પથ્થરા, તેલ્લેણ અભ્મંગિઓ સ્વામિઓ ચ । તસ્સ કિર ભગવઓ દમદંતસ્સ દુજ્જોહણે પંડવેસુ ચ સમો ભાવો આસિ, એવં કાતવ્વં ॥

5 અમુમેવાર્થ પ્રતિપાદયન્નાહ ભાષ્યકાર:-

નિશ્ચિંતો હૃત્થિસીસા દમદંતો કામભોગમવહાય ।

ળવિ રજ્જઈ રત્તેસું દુટ્ટેસુ ણ દોસમાવજ્જ ॥૧૫૧॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : નિષ્કાન્તો હસ્તિશીર્ષાત્ નગરાદમદન્તો રાજા કામભોગાનપહાય, કામ:-ઇચ્છા ભોગા:-શબ્દાદ્યનુભવાઃ કામપ્રતિબદ્ધા વા ભોગાઃ કામભોગા इति, સ ચ નાપિ રજ્યતે રત્તેષુ ન પ્રીતિં કરોતિ, અપ્રીતેષુ દ્વિષ્ટેષુ ન દ્વેષમાપદ્યતે, વર્તમાનનિર્દેશપ્રયોજનં પ્રાગ્વદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 તથાહિ-મુનયઃ સ્વલ્ભેવમ્ભૂતા એવ ભવન્તિ, તથા ચાહ-

વંદિજ્જમાણા ન સમુક્કસંતિ, હીલિજ્જમાણા ન સમુજ્જલંતિ ।

બીજોરાનું ફળ માર્યું. તેથી તે જોઈ પાછળ આવતા સ્વંધાવારે એક એક પથ્થર મારવાનું ચાલુ કર્યું. જેથી ત્યાં પથ્થરનો ઢગલો થઈ ગયો. પાછા ફરતા યુધિષ્ઠિરે પૂછ્યું કે-“અહીં સાધુ હતો તે ક્યાં ગયો?” લોકોએ કહ્યું-“દુર્યોધને તે સાધુને પથ્થરના ઢગલારૂપે કરી દીધો છે.” યુધિષ્ઠિરે દુર્યોધનને ઠપકો આપ્યો અને તે પથ્થરો દૂર કરાવ્યા. ત્યારપછી તેલવડે દમદંતના શરીરનું મર્દન કર્યું અને ક્ષમા માગી. તે ભગવાન એવા દમદંતસાધુને દુર્યોધન અને પાંડવોને વિશે સમભાવ હતો. આ પ્રમાણે સર્વેએ કરવા યોગ્ય છે.

અવતરણિકા : આ જ અર્થનું પ્રતિપાદન કરતા ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

20 ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : હસ્તિશીર્ષનગરમાંથી કામભોગોને છોડીને દમદંતરાજાએ દીક્ષા લીધી. અહીં કામ એટલે ઇચ્છા, અને ભોગો એટલે (મનોહ) શબ્દાદિવિષયો અથવા કામથી યુક્ત એવા જે ભોગો તે કામભોગો. તે દમદંત પોતાના વિશે રાગને ધરતી વ્યક્તિઓ વિશે રાગી થતો નથી = પ્રીતિ કરતો નથી કે દ્વેષીઓ પ્રત્યે = અપ્રીતિને કરનારાઓ પ્રત્યે દ્વેષ કરતો નથી. મૂળગાથામાં વર્તમાનકાળનો પ્રયોગ જે કર્યો છે તેનું પ્રયોજન પૂર્વની જેમ જાણવું. (અર્થાત્ વર્તમાનકાળનો નિર્દેશ એ સૂચવે છે કે સૂત્ર ત્રિકાળદર્શક હોય છે અને ત્રણે કાળમાં) મુનિઓ આવા પ્રકારના જ હોય છે, તે જ આગળ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

૧૨. સ બીજપૂરેણાહતઃ, પશ્ચાત્કન્ધાવારેણાગચ્છતા પ્રસ્તરં ૨ ક્ષિપતા પ્રસ્તરાશીકૃતઃ, યુધિષ્ઠિરે નિવૃત્તઃ પૃચ્છતિ-સાધુરત્નાસીત્ વ્ય સઃ ?, લોકેન કથિતં-યથૈષ પ્રસ્તરાશિર્દુર્યોધનેન કૃતઃ, તદા સ નિર્ભર્ત્સિતઃ, તે ચાપનીતાઃ પ્રસ્તરાઃ, તૈલેનાભ્યક્તિઃ ક્ષમિતશ્ચ । તસ્ય કિલ ભગવતો દમદન્તસ્ય દુર્યોધને પાણ્ડવેષુ ચ સમભાવ આસીત્, એવં કર્તવ્યં ।

દંતેણ ચિત્તેણ ચરંતિ ધીરા, મુણી સમુઘાઇયરાગદોસા ॥૮૬૬॥

વ્યાખ્યા : વન્દ્યમાના: 'ન સમુક્કસંતિ' ન સમુક્કર્ષ યાન્તિ, તથા હીલ્યમાના 'ન સમુજ્જ્વલન્તિ' ન કોપાર્ગિન પ્રકટયન્તિ, કિં તર્હિ ?- 'દાન્તેન' ઉપશાન્તેન ચિત્તેન ચરન્તિ ધીરા: મુનય: સમુદ્ધાતિતરાગદ્વેષા ઇતિ ગાથાર્થ: ॥૮૬૬॥ તથા

તો સમણો જડ સુમણો ભાવેણ ચ જડ ણ હોઇ પાવમણો । 5

સયણે ચ જણે ચ સમો સમો ચ માણાવમાણેસું ॥૮૬૭॥

વ્યાખ્યા : તત: 'સમણો'તિ પ્રાકૃતશૈલ્યા યદિ સુમના:, શોભનં ધર્મધ્યાનાદિપ્રવૃત્તં મનોઽસ્યેતિ સુમના: સમણોતિ ભળ્યતે, કિમિત્યમ્ભૂત એવ ?, નેત્યાહ-'ભાવેન ચ' આત્મપરિણામલક્ષણેન યદિ ન ભવતિ પાપમના:-અવસ્થિતમના અપીત્યર્થ: અથવા ભાવેન ચ યદિ ન ભવતિ પાપમના:, નિદાનપ્રવૃત્તપાપમનોરહિત ઇતિ ભાવના, તથા સ્વજને ચ માત્રાદિકે જને ચાન્યસ્મિન્ સમ:-તુલ્ય:, 10 સમશ્ચ માનાપમાનયોરિતિ ગાથાર્થ: ॥૮૬૭॥

ળાંથિ ચ સિ કોઇ વેસો પિઓ વ સવ્વેસુ ચેવ જીવેસુ ।

·એણ હોઇ સમણો એસો અણ્ણોવિ પજ્જાઓ ॥૮૬૮॥

વ્યાખ્યા : નાસ્તિ ચ 'સે' તસ્ય કશ્ચિદ્ દ્વેષ્ય: પ્રિયો વા સર્વેષ્વેવ જીવેષુ, એતેન ભવતિ સમણ:, સમ્ અણતિ-ગચ્છતીતિ સમણ:, ષ્ણોઽન્યોપિ પર્યાય ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ દ્વારમ્ ॥ ઇદાની 15

ટીકાર્થ : લોકો વંદન કરે તો સાધુઓ આનંદ ન પામે, તથા હીલના કરે તો ક્રોધાગ્નિ પ્રકટ કરતા નથી તો પછી સાધુઓ કેવા હોય છે ? તે કહે છે કે - મૂળથી હણી નાંખ્યાં છે સગદ્વેષ જેણે. તેવા મુનિઓ ઉપશાન્ત ચિત્તવડે વિચરે છે. ॥૮૬૬॥

ગાથાર્થ : તો તે શ્રમણ કહેવાય છે જો તે સુમનવાળો હોય અને ભાવથી પાપમનવાળો ન હોય તથા સ્વજનો અને લોકોમાં સમ હોય, માન અને અપમાનમાં સમ હોય. 20

ટીકાર્થ : અહીં 'શ્રમણ' શબ્દથી (માત્ર શ્રમણ અર્થ જ નથી કહેવો-પરંતુ) પ્રાકૃતશૈલીથી સુમન અર્થ પણ નીકળે છે. તેથી સુમન અર્થાત્ ધર્મધ્યાન વગેરેમાં પ્રવૃત્ત છે મન જેનું તે સુમન પણ શ્રમણ કહેવાય છે. આવા સુમનવાળો હોય તો જ તે સમન (શ્રમણ) કહેવાય છે. શું માત્ર આવો હોય તે જ સમન (શ્રમણ) કહેવાય ? ના, (માત્ર સુમનવાળો હોય એટલું નહીં પરંતુ સાથે-સાથે) આત્મપરિણામરૂપ ભાવવડે અનવસ્થિતમનવાળો પણ ન હોય (અર્થાત્ ચંચળ ન હોય) 25 અથવા ભાવવડે તે પાપમનવાળો ન હોય એટલે કે નિયાણું કરવામાં પ્રવૃત્ત એવા પાપમનથી રહિત હોય (તે સમન કહેવાય છે) તથા માતાદિ સ્વજન અને તેના સિવાયના અન્યજનો વિશે તુલ્ય હોય, માન-અપમાનમાં તુલ્ય હોય (તે સમન કહેવાય છે.) ॥૮૬૭॥

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : તેને (સાધુને) સર્વ જીવોમાં કોઈ શત્રુ નથી કે કોઈ પ્રિય નથી. આ રીતે તે સમન 30 (શ્રમણ) કહેવાય છે, કારણ કે સમને જે પામે તે સમણ. આ ('સમન' શબ્દનો) બીજો પર્યાય

સમયિકં, તત્ર કથાનકમ્—

- સૌણેતે નગરે ચંડવડંસઓ રાયા, તસ્સ દુવે પત્તીઓ-સુદંસણા પિયદંસણા ય, તત્થ સુદંસણા
દુવે પુત્તા-સાગરચંદો મુણિચંદો ય પિયદંસણાએવિ દો પુત્તા-ગુણચંદો બાલચંદો ય, સાગરચંદો
જુવરાયા, મુણિચંદસ્સ ડજ્જેણી દિણ્ણા કુમારભુત્તીએ । ઇઓ ય ચંડવડંસઓ રાયા માહમાસે પડિમં
5 ઠિઓ વાસઘરે જાવ દીવગો જલઈત્તિ, તસ્સ સેજ્જાવાલી ચિંતેઇ-દુઃખં સામી અંધતમસે અચ્છિહિતિ,
તાએ બિતિએ જામે વિજ્ઞાયાંતે દીઘગે તેલ્લં છૂદં, સો તાવ જલિઓ જાવ અદ્ધરત્તો, તાહે પુણોવિ
તેલ્લં છૂદં તાવ જલિઓ જાવ પચ્છિમપહરો, તત્થાવિ છૂદં, તતો રાયા સુકુમારો વિહાયંતીએ રચ્ચણીએ
વેચણાભિભૂઓ કાલગઓ, પચ્છ સાગરચંદો રાયા જાઓ । અણ્ણવા સો માહિસર્વત્તિ ભણઇ-
ગેણહ રજ્જં પુત્તાણ તે ભવડત્તિ, અહં પવ્વયામિ, સા ણેચ્છઇ એણ રજ્જં આયત્તંતિ,
10 અર્થે છે. ॥૮૬૮॥

✽ ‘સમયિક’ ઉપર મેતાર્યનું દેશાન્ત ✽

- સાકેતનગરમાં ચન્દ્રાવતંસકરાજા હતો. તેને બે દેવીઓ હતી — સુદર્શના અને પ્રિયદર્શના.
તેમાં સુદર્શનાને બે પુત્રો હતા—સાગરચન્દ્ર અને મુનિચન્દ્ર પ્રિયદર્શનાને પણ બે પુત્રો હતા—ગુણચન્દ્ર
અને બાલચન્દ્ર. સાગરચન્દ્ર યુવરાજ હતો અને મુનિચન્દ્રને પોતાની કુમારાવસ્થામાં કીડા કરવા
15 માટે ઉજ્જયિની નગરી આપી.

- એકવાર ચન્દ્રાવતંસકરાજા મહામહિનામાં પોતાના રહેવાના સ્થાને ‘જ્યાં સુધી દીપક રહે
ત્યાં સુધી કાયોત્સર્ગ કરવો.’ એવો અભિગ્રહ લઈ કાયોત્સર્ગમાં રહ્યો. તે સમયે-તેની શય્યાપાલક
દાસી વિચારે છે કે — ‘અંધકારમાં સ્વામીને કષ્ટ પડશે’ તેથી દાસીએ બીજા પ્રહરે દીપક જ્યારે
ઓલવાઈ જવા લાગ્યો ત્યારે તેમાં નવું તેલ રેડ્યું. તેથી દીપક અર્ધરાત્રી સુધી બળતો રહ્યો. આમ
20 વારેવારે તેલ રેડતા છેલ્લો પ્રહર શરૂ થયો. ત્યારે પણ તેલ રેડ્યું. જેથી સુકુમાર એવો રાજા પ્રભાત
સમયને પામતી રાત્રીએ વેદનાથી પીડાતો મૃત્યુ પામ્યો. ત્યાર પછી સાગરચન્દ્રરાજા થયો.

એકવાર તે પોતાની શૌક્યમાતાને કહે છે કે—“આ રાજ્ય તમે ગ્રહણ કરો જેથી તમારા
પુત્રો માટે તે થાય અને હું દીક્ષા લઉં.” શૌક્યમાતા ઈચ્છતી નથી કારણ કે આ રાજ્ય આને

૧૩. સાકેતે નગરે ચન્દ્રાવતંસકો રાજા, તસ્ય દ્વે પત્ન્યૌ-સુદર્શના પ્રિયદર્શના ચ, તત્ર સુદર્શનાયા
25 દ્વૌ પુત્રૌ-સાગરચન્દ્રો મુનિચન્દ્રશ્ચ, પ્રિયદર્શનાયા અપિ દ્વૌ પુત્રૌ-ગુણચન્દ્રો બાલચન્દ્રશ્ચ, સાગરચન્દ્રો યુવરાજઃ,
મુનિચન્દ્રાયોજ્જયિની કુમારભુક્ત્યાં દત્તા । ઇત્તશ્ચ ચન્દ્રાવતંસકો રાજા માઘમાસે પ્રતિમયા સ્થિતો વાસગૃહે
યાવદ્દીપો જ્વલતીતિ, તસ્ય શય્યાપાલિકા ચિન્તયતિ-દુઃખં સ્વામી અન્ધતમસે સ્થાસ્યતિ, તથા દ્વિતીયે
યામે વિધ્યાયતિ દીપે તૈલં ક્ષિપ્તં, સ તાવત્પ્રજ્વલિતો યાવદર્ધરાત્રં, તદા પુનરપિ તૈલં ક્ષિપ્તં તાવજ્જ્વલિતો
યાવત્પશ્ચિમપ્રહરઃ, તદાપિ ક્ષિપ્તં, તતો રાજા સુકુમાલો વિભાતાયાં રજન્યાં વેદનાભિભૂતઃ કાલગતઃ,
30 પશ્ચાત્સાગરચન્દ્રો રાજા જાતઃ । અન્યદા સ માતૃસપત્ની ભણતિ-ગૃહાણ રાજ્યં પુત્રયોસ્તે ભવત્વિતિ, અહં
પ્રવ્રજામિ, સા નેચ્છતિ એતેન રાજ્યમાયત્તમિતિ,

તેઓ સા અતિજ્ઞાણનિજ્ઞાણેસુ રાયલચ્છીએ દિપ્યંતં પાસિકુળ ચિંતેઙ્-મણ પુત્તાણ રજ્જં દિજ્જંતં
 ણ ઇચ્છિયં, તેવિ એવં સોભન્તા, ઇયાણીવિ ણં મારેમિ, છિદ્ધાણિ મગ્ગઙ્, સો ચ છૂહાલૂ, તેણ
 સૂતસ્સ સંદેસઓ દિણ્ણો, એત્તો ચ્ચેવ પુલ્લવિહયં પટ્ટવિજ્જાસિ, જઙ્ગિ વિરાવેમિ, સૂણેણ સીહકેસરઓ
 મોદઓ ચેડીએ હત્થેણ વિસજ્જિઓ, પિયદંસણાએ દિદ્ધો, ભણઙ્-પેચ્છામિ ણં તિ, તીએ અપ્પિતો,
 પુલ્લં ણાએ વિસમવિલ્લયા હત્થા કયા, તેહિં સો વિસેણ મવિલ્લઓ, પચ્છા ભણઙ્-અહો સુરમ્મી 5
 મોયગોત્તિ પઢિઅપ્પિઓ, ચેડીએ તાએ ગંતૂણ રણ્ણો સમપ્પિઓ, તે ચ દોવિ કુમાર રાયસગાસે
 અચ્છંતિ, તેણ ચિંતિયં-કિહ અહં એતેહિં છુહાઙ્ગેહિં ખાઙ્ગસં ?, તેણ દુહા કાઙ્ગણ તેસિં દોણહવિ
 સો દિણ્ણો, તે ખાઙ્ગમારહ્મઙ્, જાવ વિસવેગા આગંતું પલ્લન્તા, રાઙ્ગણા સંભંતેણ વેજ્જા સદ્ધાવિતા,

આધીન છે (અર્થાત્ રાજ્યની રક્ષા કરવામાં આ જ સમર્થ છે. મારા બાળકો તો હજુ નાના હોવાથી
 સમર્થ નથી એટલે કે મારા બાળકોને રાજા બનાવીશ તો રાજ્ય ચાલ્યું જશે, આ રાજા છે તો 10
 રાજ્ય છે. એમ વિચારી માતા રાજ્યબ્રહ્મણી ઈચ્છા બતાવતી નથી.) ત્યાર પછી યાત્રા માટે
 નીકળતા માર્ગમાં રાજ્યલક્ષ્મીવડે શોભતા સાગરચન્દ્રને જોઈ શૈલ્યમાતા વિચારે છે કે-“મારા
 પુત્રને જ્યારે રાજ્ય અપાતું હતું ત્યારે મેં ઈચ્છ્યું નહીં, નહીં તો તેઓ પણ આ રીતે શોભતા
 હોત. હવે હું આને મારી નાખું.” એમ વિચારી માતા તેના છિદ્રો શોધે છે.

સાગરચન્દ્રને ભૂખ લાગી. તેથી તેણે રસોઈયાને સંદેશો મોકલાવ્યો કે-“સવારના ભોજન 15
 માટે બનાવેલું દ્રવ્ય અહીં જ મોકલી આપ, જેથી હું ખાઉં.” રસોઈયાએ સિંહકેસરીયા મોદક દાસીના
 હાથે મોકલ્યો. લઈ જતા પ્રિયદર્શનાએ મોદકને જોયો. તે દાસીને કહે છે-શું છે જોડ ? દાસીએ
 આપ્યો. પ્રિયદર્શનાએ પહેલેથી જ વિષથી મિશ્રિત પોતાના હાથ કર્યા હતા. તે હાથોદ્વારા મોદકને
 વિષથી ભક્ષિત કર્યો. પછી તેણીએ કહ્યું-“અહો ! સુગંધીદાર મોદક છે” એમ કહી દાસીના હાથમાં
 પાછો સોંપ્યો. દાસીએ તે મોદક જઈને રાજાને આપ્યો. 20

તે સમયે તે બંને કુમારો (અર્થાત્ પ્રિયદર્શનાના પુત્રો) રાજા પાસે બેઠા હોય છે. રાજાએ
 વિચાર્યું-“ભૂખ્યા એવા આ લોકોની સામે હું આ મોદક કેવી રીતે ખાઉં ?” તેથી રાજાએ મોદકના
 બે ભાગ કરીને તે બંને કુમારોને મોદક આપ્યા. તેઓ ખાવા લાગ્યા. તેવામાં બંનેને વિષને

૧૪. તત: સા અતિયાનનિર્ણયયો: રાજલક્ષ્મ્યા દીપ્યમાનં દુષ્ટ્વા ચિન્તયતિ-મયા પુત્રયો રાજ્યં
 દીયમાનં નેષ્ટ, તાવપ્યેવમશોભિષ્યત: , ઇદાનીમપ્યેનં મારયામિ, છિદ્ધાણિ માર્ગયતિ, સ ચ ક્ષુધાર્ત: , તેન 25
 સૂદાય સંદેશો દત્ત: , અત્રૈવ પૌર્વાહ્નિકં પ્રસ્થાપયેર્યદ્ ભક્ષયામિ, સૂદેન સિંહકેશરિકો મોદકશ્ચેટ્ટા હસ્તેન
 વિસૃષ્ટ: , પ્રિયદર્શનયા દુષ્ટ: , ભળતિ- , પ્રેક્ષે તમિતિ, તયાર્પિત: , પૂર્વમનયા વિષભક્ષિતૌ હસ્તૌ કૃતૌ, તાભ્યાં
 સ વિષેણ પ્રક્ષિત: , પશ્ચાત્ ભળતિ-અહો સુરભિર્મોદક ઇતિ પ્રત્યર્પિત: , ચેટ્ટા તયા ગત્વા રાજે સમર્પિત: ,
 તૌ ચ દ્વાવપિ કુમારૌ રાજસકાશે તિષ્ઠત: , તેન ચિન્તિત-કથમહમેતયો: ક્ષુધાર્તયો: ખાદયામિ ?, તેન
 દ્વિધા કૃત્વા તાભ્યાં દ્વાભ્યામ્ સ દત્ત: , તૌ ખાવિતુમારહ્મઙ્, યાવત્ વિષવેગા આગન્તું પ્રવૃન્તા: , રાજા 30
 સંભ્રાન્તેન વૈદ્યા: શબ્દિતા: ,

સુવર્ણ પાડ્યા, સજ્જા જાયા, પચ્છ દાસી સદાવિયા, પુચ્છિયા ભણડ-ળ કેળાવિ દિટ્ઠો, ણવરં
 ઇયાણં માયાણં પરમુટ્ઠો, સા સદાવિયા ભણિયા-પાવે ! તદા ણેચ્છસિ રજ્જં દિજ્જંતં, ઇયાણિમિમિણાહં
 તે અકયપરલોચસંબલો સંસારે છૂદ્ધોહોતોત્તિ તેસિ રજ્જં દાઠ્ઠણ પવ્વઙ્ગો । અણયા સંઘાડઓ
 સાહૂણ ઉજ્જેણીઓ આગઓ, સો પુચ્છિઓ-તત્થ ણિરુવસગં ?, તે ભણંતિ-ણવરં રાયપુત્તો
 5 પુરોહિયપુત્તો ય બાહિન્તિ પાસંડથે સાહૂણો ય, સો ગઓ અમરિસેણં તત્થ, વિસ્સામિઓ સાહૂહિં.
 તે ય સંભોડયા સાહૂ, ભિક્ખાવેલાણં ભણિઓ - આણિજ્જડ, ભણડ-અત્તલાભિઓ અહં, ણવરં
 ઠવણકુલાણિ સાહહ, તેહિં સે ચેલ્લઓ દિણ્ણો, સો તં પુરોહિયધરં દંસિત્તા પડિગઓ, ઇમોવિ તત્થેવ
 પડ્ડો વહુવહુણં સદ્દેણં ધમ્મલાભેડ, અંતરિઆઓ નિગ્ગયાઓ હાહાકારં કરંતીઓ,

કારણે ચક્કરો આવવા લાગ્યા. ભય પામેલા રાજાએ વૈદ્યો બોલાવ્યા. વૈદ્યોએ સુવર્ણ(થી ધોએલું
 10 વાસિત પાણી) પીવડાવ્યું. તે બંને કુમારો સ્વસ્થ થયા. પછીથી દાસીને બોલાવવામાં આવી. પૂછતાં
 દાસી કહેવા લાગી કે-“આ મોદકને કોઈએ જોયો નથી પરંતુ કુમારોની માતાએ સ્પર્શ કર્યો હતો”
 પ્રિયદર્શનાને બોલાવી. તેણીને કહ્યું- હે પાપિણી ! ત્યારે હું સામેથી રાજ્ય આપતો હતો છતાં
 તે ઈચ્છ્યું નહીં અને હવે આ રાજ્યને કારણે પરલોકનું ભાતુ લીધા વિના તારાવડે હું સંસારમાં
 નંખાયો હોત (અર્થાત્ તારા આ વિષપ્રયોગને કારણે હું મર્યો હોત તો આ ભવમાં કોઈપણ જાતનું
 15 સુકૃત ન કરવાને કારણે સંસારમાં ભમ્યો હોત, તેથી હવે રાજ્યથી સર્થ અને ધર્મ જ શરણ થાઓ
 એમ વિચારી) કુમારોને રાજ્ય આપી તેણે દીક્ષા લીધી.

એકવાર સાધુઓનો એક સંઘાટક (અર્થાત્ બે સાધુઓ) ઉજ્જયિનીથી ત્યાં આવ્યો. સાગરચન્દ્ર
 સાધુએ સંઘાટકને પૂછ્યું-“કેમ, ત્યાં બધું નિરૂપસર્ગ છે ને ?” સાધુઓએ કહ્યું-“હા, પરંતુ ત્યાં
 રાજપુત્ર અને પુરોહિતપુત્ર પાખંડી અને સાધુઓને હેરાન કરે છે.” ગુસ્સે થઈને તે ત્યાં ગયો.
 20 સાધુઓએ સેવા-ભક્તિ કરી. તે બધા સાંભોગિક સાધુઓ હતા. તેથી ભિક્ષાવેળા થતાં સાધુઓને
 પૂછ્યું-“તમારા માટે શું લાવીએ ?” ત્યારે સાગરચન્દ્રે કહ્યું-“હું આત્મલબ્ધિક છું, પણ મને
 સ્થાપનાકુળો કહો.” સાધુઓએ તેમની સાથે એક બાળસાધુને મોકલ્યો. તે બાળસાધુ પુરોહિતનું
 ઘર દેખાડીને પાછો ફર્યો. સાગરચન્દ્ર પણ મોટા-મોટા શબ્દોવડે ‘ધર્મલાભ’ કહેતો-કહેતો તે જ

૧૫. સુવર્ણ પાપિતૈ, સજ્જૌ જાતૈ, પશ્ચાદ્દાસી શબ્દિતા, પૃષ્ઠા ભણતિ-ન કેતપિ દટ્ઠઃ નવરમેતયોર્માત્રા
 25 પરમમૃદ્ધઃ, સા શબ્દિતા ભણિતા-પાવે ! તદા નૈષીદ્વાજ્યં દીયમાનમ્, ઇદાનીમનેનાહં ત્વયાઽકૃતપરલોકશમ્બલઃ
 સંસારે ક્ષિપ્તોઽભવિષ્યદિતિ તયો રાજ્યં દત્ત્વા પ્રવ્રજિતઃ । અન્યદા સંઘાટકઃ સાધ્વોરુજ્જયિનીત આગતઃ,
 સ પૃષ્ઠસ્તત્ર પિસ્સર્ગ ? , તૌ ભણતઃ-નવરં રાજપુત્રઃ પુરોહિતપુત્રશ્ચ બાધેતે પાષણ્ડસ્થાનં સાધુશ્ચ સ
 ગતોઽમર્ષેણ તત્ર, સાધુભિર્વિશ્રમિતઃ, તે ચ સાંભોગિકાઃ સાધ્વો ભિક્ષાવેલાયાં ભણિતઃ આનીયતાં ?,
 ભણતિ-આત્મલબ્ધિકોઽહં, નવરં સ્થાપનાકુલાણિ કથયત, તૈસ્તસ્મૈ ક્ષુલ્લકો દત્તઃ, સ તત્પુરોહિતગૃહં
 30 દર્શયિત્વા પ્રતિગતઃ, અયમપિ તત્રૈવ પ્રવિષ્ઠો બૃહતા બૃહતા શબ્દેન ધર્મલાભયતિ, અન્તઃપુર્યો નિર્ગતા
 હાહાકારં કુર્વત્યઃ,

સો વડુવડેણં સદેણં ભણઢ—કિં એયં સાવિણ્તિ, તે ણિગ્ગયા ઘાહિં બારં બંધંતિ, પચ્છા ભણંતિ-
ભગવં ! પળાચ્ચસુ, સો પડિગ્ગહં ઠવેઠ્ઠણ પળાચ્ચિઓ, તે ણ યાણંતિ વાણં, ભણંતિ-જુજ્ઞામો,
દોવિ એક્કસરા તે આગયા, મમ્મેહિં આહયા, જહા જંતાણિ તહા ચલચલાવિઆ, તઓ ણિસિદ્ધં
હણિઠ્ઠણ બારાણિ ડઘાહિંતા ગઓ, ડજ્જાણે અચ્છતિ, રાઢ્ઠણો કહિયં, તેણ મગ્ગાવિઓ, સાહૂ ભણંતિ-
પાહૂણઓ આગઓ, ણ યાણામો, ગવેસંતેહિં ડજ્જાણે દિઢ્ઠે, રાયા ગઓ ચામિઓ ય, પોચ્છઢ 5
મોત્તું, જઢ પવ્વયંતિ તો મુયામિ, તાહે પુચ્છિયા, પડિસુયં, એગ્ગથ ગહાય ચાલિયા જહા સઢ્ઢાણે
ઠિયા સંધિણો, લોયં કાઠ્ઠણ પવ્વાવિયા, રાયપુત્તો સમ્મં કરેતિ મમ પિત્તિયત્તોત્તિ, પુરોહિયસુયો
દુર્ગંછઢ-અઢે એણ કવઢેણ પવ્વાવિયા, દોવિ મરિઠ્ઠણ દેવલોગં ગયા, સંગારં કરેતિ-જો પઢમં

ધરમાં પ્રવેશ્યો. એટલે સ્ત્રીઓ હાહાકાર કરતી બહાર નીકળી. સાગરચન્દ્રે મોટા અવાજે કહ્યું—
હે શ્રાવિકાઓ ! આ શું છે ? (અર્થાત્ શા માટે હાહાકાર કરો છો ?) તેવામાં રાજપુત્ર અને પુરોહિતપુત્ર 10
પણ ત્યાં આવ્યા અને તેઓએ બહારનો દરવાજો બંધ કર્યો. પછી કહ્યું કે—“ભગવાન તમે નાચો.”
સાગરચન્દ્ર પાત્રાઓ બાજુ પર મૂકીને નાચ્યો. પરંતુ તે બંને વાજંત્ર વગાડવું જાણતા નથી. તેથી
કહે છે—“યુદ્ધ કરીએ.” બંને જણા એક સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યા. સાગરચન્દ્રે બંનેને મર્મસ્થાને માર્યા.
તથા યંત્ર જેવા અસ્થિરસંધિવાળા કર્યા. ત્યાર પછી ખૂબ મારીને દ્વારો ઉઘાડીને તે નીકળી ગયો અને
ઉદ્યાનમાં જઈને ઊભો રહ્યો. આ વાત રાજાને કરવામાં આવી. રાજાએ તપાસ કરી. (તપાસ કરતાં 15
સાધુઓ પાસે સૈનિકો પહોંચ્યા.) સાધુઓએ કહ્યું—“એક મહેમાન સાધુ આવ્યો છે. પરંતુ અત્યારે
તે ક્યાં ગયો એ અમે જાણતા નથી.” ગવેષણા કરતા સાધુ ઉદ્યાનમાં દેખાવો.

રાજા ત્યાં ગયો અને સાધુ પાસે ક્ષમા માગી. છતાં બંને પુત્રોને સાધુ મુક્ત કરવા ઇચ્છતો
નથી, અને કહે છે કે “જો તે બંને દીક્ષા લેતા હોય તો તેઓને મુક્ત કરું.” બંને પુત્રોને પૂછવામાં
આવ્યું. તેઓએ દીક્ષા લેવા સંમતિ આપી. તેથી સાગરચન્દ્ર સાધુએ તે બંનેને એવી રીતે પકડીને 20
હલાવ્યા કે જેથી સાંધાઓ સ્વસ્થાને સ્થિર થઈ ગયા. ત્યાં જ લોચ કરીને બંનેને દીક્ષા આપી
દીધી. તે સમયે રાજપુત્ર “આ મારા કાકા છે” એમ માની “બરાબર કર્યું” એમ માને છે. જ્યારે
પુરોહિતપુત્ર નિંદા કરે છે કે “આ સાધુએ કપટથી અમને બંનેને દીક્ષા આપી.” બંને મરીને
દેવલોકમાં ગયા. ત્યાં તેઓ સંકેત કરે છે કે—જે પ્રથમ ચ્યવે, તેને બીજો દેવ પ્રતિબોધ કરે.

૧૬. સ બૃહતા બૃહતા શબ્દેન ભળતિ-કિમેતત્ શ્રાધિકે ? ઇતિ, તૌ નિર્ગતૌ બ્રહ્મર્ષિરં બઘ્નીતઃ, 25
પશ્ચાત્ ભળતઃ-ભગવન્ ! પ્રનર્તય, સ પ્રતિગ્રહં સ્થાપયિત્વા પ્રનર્તિતઃ, તૌ ન જાનીતો વાદયિતું, ભળતઃ-
યુધ્યાવહે, દ્વાવપિ તૌ સંહેવાગતૌ, મર્મસ્વાહતૌ, યથા યન્ત્રાણિ તથા અસ્થિરસન્ધિકૌ કૃતૌ, તતો નિસૃષ્ઠં
હત્વા દ્વારાણિ ડદ્ધાટ્ય ગતઃ, ડદ્યાને તિષ્ઠતિ, રાજ્ઞે કથિતં, જ્ઞેય માર્ગિતઃ, સાધવો ભળન્તિ-પ્રાધૂર્ણક આગતઃ,
ન જાનીમઃ, ગવેષયદ્વિરુદ્ધાને દુષ્ટઃ, રાજા ગતઃ ક્ષાધિત્તશ્ચ, નેચ્છતિ મોતું, યદિ પ્રવ્રજતસ્તદા મુચ્ચામિ,
તદા પૃષ્ઠૌ, પ્રતિશ્રુતમ્, એકત્ર ગૃહીત્વા ચાલિતૌ યથા સ્વસ્થાને સંધયઃ સ્થિતાઃ, લોચં કૃત્વા પ્રવ્રાજિતૌ, 30
રાજપુત્રઃ સમ્યક્ કરોતિ-મમ પૈતૃક (પિતૃવ્યઃ) ઇતિ, પુરોહિતસુતો જુગુપ્સતે-આવામેતેન કપટેન પ્રવ્રાજિતૌ,
દ્વાવપિ મૃત્વા દેવલોકં ગતૌ, સંકેતં કુરુતઃ-યથા પ્રથમં ★ સંગરં પ્ર૦ ।

ચંચડ તેણ સો સંબોહેયવ્વો, પુરોહિયસુઓ ચડકુળ તીએ દુગુંછાએ રાયગિહે મેઈએ પોટ્ટે ઔંગઓ, તીસે સિટ્ટિણી વયંસિયા, સા કિહ જાયા ?, સા માંસં વિક્કિણડ, તાએ ભણ્ણા-મા અણ્ણતથ્ઠ હિંહાહિ, અહં સવ્વં કિણામિ, દિવસે ૨ આણેડ, એવં તાસિં પીઈ ઘણા જાયા; તેસિં ચેવ ઘરસ્સ સંમોસીઙ્ગયાણિ ઠિયાણિ, સા ચ સેટ્ટિણી, † ણિદૂ, તાહે મેઈએ રહસ્સિયં ચેવ તીસે પુત્તો દિણ્ણો, 5 સેટ્ટિણીએ ધૂયા મઙ્ગયા જાયા, સા મેઈએ ગહિયા, પચ્છ સા સેટ્ટિણી તં દારગં મેઈએ પાએસુ પાડેતિ, તુભ્ભપભાવેણ જીવત્તિ, તેણ સે નામં કયં મેયજ્જોત્તિ, સંવટ્ઠિઓ, કલાઓ ગાહિઓ, સંબોહિઓ દેવેણ, ણ સંબુજ્ઙ્ગાડ, તાહે અટ્ટુહં ઇભ્ભકણ્ણગાણં એગદિવસેણ પાણી ગેણ્ણાવિઓ, સિવિયાએ ણગરિં હિંહડ, દેવોવિ મેયં અણુપવિટ્ઠો રોડડમારદ્ધો, જડ મમવિ ધૂયા જીવંતિયા તીસેવિ અજ્જ

પુરોહિતપુત્ર ચ્યવી તે નિંદાને કારણે રાજગૃહીનગરમાં ચંડાળણના પેટમાં અવતર્યો. આ 10 ચંડાળણને એક શેઠાણી સાથે મૈત્રી હતી. તે મૈત્રી કેવી રીતે થઈ ? તે કહે છે—આ ચંડાળણ માંસ વેચવાનો વ્યાપાર કરે છે. શેઠાણીએ કહ્યું—“તારે બીજે ક્યાંય વેચવા જવું નહીં, હું બધું જ માંસ ખરીદી લઈશ.” ચંડાળણ રોજેરોજ માંસ લઈને આવે છે. આ પ્રમાણે તે બંને વચ્ચે ગાઢ પ્રીતિ થઈ. તેને કારણે ચંડાળ—ચંડાળણ શેઠ—શેઠાણીના ઘરના પાડોશી તરીકે રહી ગયા. (અર્થાત્ ઘરની બાજુમાં આવીને રહેવા લાગ્યા.)

15 એકવાર તે શેઠાણીને મૃત બાળકી જન્મી. તેથી ચંડાળણે એકાન્તમાં શેઠાણીને પોતાનો જન્મેલો બાળક આપી દીધો અને શેઠાણીને જે મૃત બાળકી જન્મી હતી તેને ચંડાળણે લીધી. ત્યાર પછી શેઠાણી તે બાળકને “તારા પ્રભાવે જીવે” આવા આશીર્વાદ લેવા ચંડાળણના પગમાં પાડે છે. તેથી તેનું નામ ‘મેતાર્ય’ પાડવામાં આવ્યું. તે મોટો થયો. કળાઓ શીખવાડાઈ. દેવે તેને પ્રતિબોધ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તે પ્રતિબોધ પામતો નથી. ત્યાર પછી માતા—પિતાએ એક 20 જ દિવસે આઠ શ્રેષ્ઠિકન્યાઓ સાથે મેતાર્યનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. શિબિકામાં બેસી મેતાર્ય નગરમાં ફરે છે.

તે સમયે દેવ પણ ચંડાળના શરીરમાં પ્રવેશીને રડવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે—“જો આજે મારી દીકરી પણ જીવતી હોત તો તેનો પણ આજે વિવાહ કરાયો હોત અને બધા ચંડાળોને

૧૭. ચ્યવતે તેન સ સંબોદ્ધવ્વઃ, પુરોહિતસુતશ્ચ્યુત્વા તથા જુગુપ્સયા રાજગૃહે માતૃજ્ઞયા ઉદરે આગતઃ, 25 તસ્યાઃ શ્રેષ્ઠિની વયસ્યા, સા કથં જાતા ?, સા માંસં વિક્રીણાતિ, તથા ભણ્યતે—માઽન્યત્ર હિણ્ણિહ્ણઃ અહં સર્વં ક્રીણિષ્યામિ, દિવસે ૨ આનયતિ, એવં તયોઃ પ્રીતિર્ઘના જાતા, તેષામેવ ગૃહસ્ય સમવસૃતાનિ સ્થિતાનિ, સા ચ શ્રેષ્ઠિની નિન્દુઃ, તદા માતૃજ્ઞયા રહસ્યિકમેવ તસ્યૈ પુત્રો દત્તઃ, શ્રેષ્ઠિન્યા દુહિતા મૃતા જાતા, સા માતૃજ્ઞયા ગૃહીતા, પશ્ચાત્સા શ્રેષ્ઠિની દારકં તં માતૃજ્ઞયાઃ પાદયોઃ પાતયતિ, તવ પ્રભાવેણ જીવત્તિ, તેન તસ્ય નામ કૃતં મેતાર્ય (માતૃજ્ઞયાત્મજ) ઇતિ, સંવટ્ઠઃ, કલા ગ્રાહિતઃ, સંબોધિતો દેવેન, ન સંબુદ્ધ્યતે, 30 તદાઽણનામિભ્યકન્યાનામેકદિવસેન પાણીગ્રાહિતઃ, શિબિકયા નગર્યાં હિણ્ણતે, દેવોઽપિ માતૃજ્ઞમનુ-પ્રવિષ્ઠો રોદિતુમારદ્ધઃ, ચદિ મમાપિ દુહિતાઽજીવિષ્યત્ તસ્યા અપિ + આયાતો પ્ર૦ * પ્રાતિવેશ્મિકાનિ † મૃતાપત્યપ્રસૂઃ ।

“વિવાહો કઓ હોતો, ભક્તં ચ મેતાણ કયં હોતં, તાહે તાએ મેઈએ જહાવતં સિદ્ધં, તઓ રુદ્ધો દેવાણુભાવેણ ય તાઓ સિવિયાઓ પાડિઓ તુમં અસરિસીઓ પરિણેસિતિં ચઢાઉએ છૂઢો, તાહે દેવો ભણઇ-કિહ ? , સો ભણઇ-અવણ્ણો, ભણઇ-એત્તો મોએહિ, કિંચિકાલં અચ્છમિં બાસ્સ વરિસાણિ, તો ભણઇ-કિં કરેમિ ? , ભણઇ-રણ્ણો ધૂયં દવાવેહિ, તો સવ્વાઓ અકિરિયાઓ ઓહાડિયાઓ ભવિસ્સંતિ, તાહે સે છાલઓ દિણ્ણો, સો રયણાણિ વોસિરડ, તેણ રયણાણ થાલં 5
ભરિયં, તેણ પિયા ભણિઓ રણ્ણો ધૂયં વરેહિ, રયણાણં થાલં ભરેત્તા ગઓ, કિં મગ્ગસિ ? , ધૂયં, ણિચ્છૂઢો, એવં થાલં દિવસે ૨ ગેણહઇ, ણ ય દેઇ, અભઓ ભણઇ-કઓ રયણાણિ ? , સો ભણઇ-છાલઓ હગઇ, અમ્હવિ દિજ્જહ, આણીઓ, મહગગંધાણિ વોસિરડ, અભઓ ભણઇ-દેવાણુભાવો,

જમણવાર અપાયો હોત.” ચંડાળણે બધી હકીકત કહી દીધી. તેથી માતંગ ગુસ્સે ભરાયો અને દેવના પ્રભાવથી મેતાર્યને તે શિબિકામાંથી નીચે પાડ્યો અને કહ્યું કે ‘તું અસદૃશ સ્ત્રીઓ સાથે 10
પરણે છે.’ (અર્થાત્ તું ચંડાળ જાતિનો છે અને શ્રેષ્ઠીની કન્યાઓ સાથે પરણે છે. આ અસમાનતા છે.) એમ કહી ચંડાળે મેતાર્યને (ચંડાળોના) ^(૧) ખાડામાં નાંખ્યો. ત્યારપછી દેવ (પોતાનું રૂપ બતાવી) કહે છે કે “કેમ ? (અર્થાત્ મેં તને પ્રતિબોધ કરવા પૂર્વે ઘણા ઉપાય કર્યા છતાં તું પ્રતિબોધ પામ્યો નહીં, હવે ખાડામાં પડેલો તું શું કરીશ ? બોલ, ધર્મના શરણે જવું છે કે નહીં ?”)

મેતાર્યે કહ્યું—“અવર્ણવાદ થયો. (અર્થાત્ આ ચંડાળપુત્ર છે એ પ્રમાણે લોકોમાં મારી 15
નિંદા થઈ છે.) આ અવર્ણવાદમાંથી મને મુક્ત કર, ત્યારપછી બારવર્ષ હું ગૃહવાસમાં રહીને (પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીશ.) આ સાંભળીને દેવ પૂછે છે—“હવે હું શું કરું ?” (અર્થાત્ અવર્ણવાદમાંથી મુક્ત કરવા મારે શું કરવું ?) મેતાર્યે કહ્યું—“તું રાજાની દીકરી સાથે મને પરણાવ, જેથી બધી મલિનતા દૂર થઈ જશે.” દેવે તેને એક બકરો આપ્યો જે રત્નોને વરસાવે છે. તે રત્નોનો મેતાર્યે થાળ ભર્યો અને પિતાને કહ્યું કે “રાજાની દીકરી મને પરણાવો.” મેતાર્યનો પિતા થાળ ભરીને 20
રાજા પાસે આવ્યો. રાજાએ પૂછ્યું—“શું જોઈએ છે ?” તેણે કહ્યું—“તમારી દીકરી.” રાજાએ તેને બહાર કાઢ્યો. આ પ્રમાણે તે રોજેરોજ થાળ લઈને આવે ત્યારે રાજા થાળને લઈ લે છે. પરંતુ દીકરીને આપતો નથી. એકવાર અભય પૂછે છે—તારી પાસે રત્નો ક્યાંથી આવે છે ? મેતાર્ય કહે છે—“બકરો હરે છે.” અભયે કહ્યું—“અમને પણ બતાવ.” બકરો રાજભવનમાં લવાયો.

૧૮. વિવાહઃ અદ્યકૃતોઽભવિષ્યત્, ભક્તં ચ મેતાનાં કૃતમભવિષ્યત્તદા તયા મેત્યા યથાવૃત્તં શિષ્ટં, 25
તતો સ્થો દેવાણુભાવેન ચ તસ્યાઃ શિબિકાતઃ પાતિતઃ ત્વમ્પસદૃશઃ પરિણયસિં ઇતિ ગર્તાયાં ક્ષિપ્તઃ, તદા દેવો ભણતિ-કથં ? , સ ભણતિ-અવર્ણઃ, ભણતિ-ઇતો મોચય, કચ્છિત્કાલં તિષ્ઠામિ દ્વાદશ વર્ષાણિ, તતો ભણતિ-કિં કરોમિ ? , ભણતિ-રાજો દુહિતરં દાપય, તત્ સર્વા અક્રિયા અપસ્ફેટિતા ભવિષ્યન્તિ, તદા તસ્મૈ છાલકો દત્તઃ, સ રત્નાનિ વ્યુત્સુજતિ, તેન રત્નાનાં સ્થાલો ભૃતઃ, તેન પિતા ભણતિઃ-રાજો દુહિતરં વૃણુષ્વ, રત્નૈઃ સ્થાલં ભૃત્વા ગતઃ, કિં માર્ગયસિ ? , દુહિતરં, તિસ્કૃતઃ, એવં સ્થાલં દિવસે ૨ 30
ગૃહ્ણતિ, ન ચ દદાતિ, અભઓ ભણતિ-કુતો રત્નાનિ ? , સ ભણતિ-છાલો હદતિ, અસ્મભ્યમપિ દદાતુ, આનીતઃ, મૃતકગન્ધાનિ વ્યુત્સુજતિ, અભયો ભણતિ-દેવાણુભાવઃ,

- કિં પુન ? પરિત્રિજ્જન, કિંહ ? , ભળિ-રાયા દુઃખં વેભારપવ્વતં સામિં વંદઓ જાતિ,
રહમગં કરેહિ, સો કઓ, અજ્જવિ દીસડ, ભણિઓ-પાગારં સોવણં કરેહિ, કઓ,
પુણોવિ ભણિઓ-જડ સમુદં આણેસિ તત્થ ણહાઓ સુદ્ધો હોહિસિ તો તે દાહામો,
આણીઓ, વેલાએ ણહાવિઓ, વિવાહો કઓ સિવિયાએ હિંદંતેણ, તાઓવિ સે અણ્ણાઓ આણિ-
5 યાઓ, એવં ભોગે ભુંજતિ બારસ વરિસાણિ, પચ્છ બોહિતો, મહિલાહિવિ બારસ વરિસાણિ
મગ્ગિયાણિ, દિણ્ણાણિ ય, ચઢ્ઢવીસાએ વાસેહિં સવ્વાણિવિ પવ્વઙ્ગયાણિ, ણવપુવ્વી
જાઓ, એકલ્લવિહારપડિમં પડિવણ્ણો, તત્થેવ રાયગિહે હિંદડ, સુવણ્ણકારિગહમાગઓ, સો ય
સેણિયસ્સ સોવણિયાણં જવાણમદ્દસતં કરેડ, ચેડયચ્ચણિયાએ પરિવાડિએ સેણિઓ કારેડ
તિસંડં, તસ્સ ગિહં સાહૂ અડ્ડગઓ, તસ્સ એગાએ વાયાએ ભિક્ખા ણ ણીણિયા, સો
10 પરંતુ ત્યાં તે મૂતક જેવી ગંધવાળા દ્રવ્યોને હશે છે. તેથી અભય કહે છે કે—“(ઓ) પશુ તારા
ઘરે રત્નો મૂકે છે અને અહીં મૂકતો નથી તેમાં) દેવનો જ પ્રભાવ છે, છતાં પરીક્ષા કરીએ. (અર્થાત્
આ દેવનો જ પ્રભાવ છે કે નહીં ? તે તપાસ કરીએ.)” કેવી રીતે પરીક્ષા કરવી ? ત્યારે અભયે
કહ્યું—“રાજાને વૈભારગિરિ ઉપર સ્વામીને વંદન કરવા જવામાં ઘણું કષ્ટ પડે છે, તેથી ત્યાં રથને
જવા માટેના માર્ગને તું કર.” રથનો માર્ગ થઈ ગયો, જે આજે પણ દેખાય છે.
15 પછી અભયે ચંડાળને કહ્યું કે—“સોનાનો મહેલ બનાવ.” તે પણ કર્યો. ફરીથી માતંગને
કહ્યું—“જો અહીં સમુદ્રને લાવીશ અને તેમાં સ્નાન કરીને શુદ્ધ થઈશ તો તને રાજાની કન્યા
આપીશું.” તે દેવના પ્રભાવે સમુદ્ર લાવ્યો. તેના પ્રવાહમાં સ્નાન કર્યું. રાજાએ મેતાર્યને શિબિકામાં
બેસાડી આખા નગરમાં ફેરવવા દ્વારા પોતાની દીકરીનો વિવાહ કર્યો. તે બીજી આઠ શ્રેષ્ઠિકન્યા
પણ વિવાહ માટે લવાઈ. આ પ્રમાણે મેતાર્યે બારવર્ષ ભોગો ભોગવ્યા, પછી દેવે પ્રતિબોધ કર્યો.
20 પરંતુ સ્ત્રીઓએ બીજા બાર વર્ષની માંગણી કરી. મેતાર્યે છા પાડી. આ પ્રમાણે ચોવીસવર્ષ પછી
બધાએ દીક્ષા લીધી.

મેતાર્ય નવપૂર્વી થયો. એકલવિહારીપ્રતિમા સ્વીકારી અને ત્યાં જ રાજગૃહીમાં વિચરે છે.
વિચરતા—વિચરતા એકવાર સોનીના ઘરમાં આવ્યો. તે સમયે તે સોની શ્રેણિકરાજા માટે સોનાના
૧૦૮ જવલા તૈયાર કરી રહ્યો છે. શ્રેણિકરાજા ત્રિસન્ધ્યા ચૈત્યપૂજા માટે ૧૦૮ જવલા તૈયાર કરાવે

- 25 ૧૧. કિં પુન ? પરીક્ષ્યતે, કથં ? , ભળતિ—રાજા દુઃખં વૈભારપર્વતં સ્વામિવન્દકો યાતિ, રથમાર્ગ
કુરુ, સ કૃતઃ, અઘ્ઘાપિ દ્રશ્યતે, ભળિતઃ—પ્રાકારં સૌવર્ણ કુરુ, કૃતઃ, પુનરપિ ભળિતઃ—યદિ સમુદ્ર-
માનયસિતત્ર સ્નાતઃ શુદ્ધો ભવિષ્યસિ તદ્વા તે દાસ્યામઃ, આનીતઃ, વેલાયાં સ્નાપિતો, વિવાહઃ કૃતઃ
શિબિકયા હિણ્ડમાનેન, તા અપિ તસ્યાન્યા આનીતાઃ, એવં ભોગાન્ ભુનક્તિ દ્વાદશ વર્ષાણિ, પશ્ચાદ્બોધિતઃ,
મહિલાભિરપિ દ્વાદશ વર્ષાણિ માર્ગિતાનિ દત્તાનિ ચ, ચતુર્વિંશત્યા વર્ષેઃ સર્વેઽપિ પ્રવ્રજિતાઃ, નવપૂર્વી જાતઃ,
30 એકાકિવિહારપ્રતિમા પ્રતિપન્નઃ, તત્રૈવ રાજગૃહે હિણ્ડતે, સુવર્ણકારગૃહમાગતઃ, સ ચ શ્રેણિકસ્ય સૌર્વાણિકાનાં
ઘવાનામણ્ણશતં કરોતિ, ચૈત્યાર્ચનિકાય પરિપાદ્યા શ્રેણિકઃ કારયતિ ત્રિસન્ધ્યં, તસ્ય ગૃહં સાધુરતિગતઃ,
તસ્યૈકયા વાચા ભિક્ષા નાનીતા, સ

યં અઙગઓ, તે ય જવા કૌંચણ ઝાઙયા, સો આગઓ ણ પેચ્છઙ, રણ્ણો ય ચેતિયચ્ચણિયવેલા દુક્કઙ, અજ્જ અઙ્ગિલ્લંઙાણિ કીરામિત્તિ, સાધું સંકઙ, પુચ્છઙ, તુણ્ણિહક્કો અચ્છઙ, તાહે સીસાવેદ્ધેણ વંધતિ, ભણિઓ ય—સાહ જેળે ગહિયા, તૈહા આવેદ્ધિઓ જહા અચ્છીણિ ભૂમીએ પડિયાણિ, કૌંચઓ ય દારું ફોડેતેણ સિલિંકાએ આહઓ ગલાએ, તેણ વન્તા, લોગો ભણઙ-પાવ ! એ તે જવા, સોવિ ભગવં કાલગઓ સિદ્ધો ય, લોગો આગઓ, દિટ્ઠો મેતજ્જો, રણ્ણો કહિયં, વજ્જાણિ આણત્તાણિ, દારં ઠઙ્ઠા પવ્વઙયાણિ ભણંતિ-સાવગ ! ધમ્મેણ વટ્ઠાહિ, મુક્કાણિ, ભણઙ-જઙ ઔપ્પવ્વયહ તો મે કવિલ્લીએ કઢ્ઢેમિ, એવં સમઙયં અપ્પએ ય પેરે ય કાયવ્વં ॥ 5

તથા ચ કથાનકાર્યૈકદેશપ્રતિપાદનાયાહ—

છે. સાધુ સોનીના ઘરમાં પ્રવેશ્યો. સોનીના એક ઝાવણે અંદરથી સાધુ માટે ભિક્ષા આવી નહીં. તેથી સોની ઘરની અંદર ગયો. 10

આ બાજુ તે જવલા કૌંચ પક્ષી ચણી ગયો. બહાર આવેલો સોની તે જવલાઓને જોતો નથી અને રાજાની ચૈત્યપૂજાનો સમય થવા આવ્યો છે. તેથી તે વિચારે છે—“(જેણે જવલા લીધા હશે તેના) હાડકાઓ આજે તોડી નાંખીશ.” એમ વિચારી તે સાધુ ઉપર શંકા કરે છે. સાધુને પૂછે છે. પરંતુ સાધુ મૌન રહે છે. તેથી સોની સાધુના મસ્તકને (ચર્મવડે) બાંધે છે અને પૂછે છે કે—“બોલ, કોણે જવલા ગ્રહણ કર્યા ?” (સાધુ મૌન રહે છે તેથી) સોનીએ મસ્તકે 15 (ચામડું) એવી રીતે બાંધ્યું કે જેથી મેતાર્ય મુનીની આંખો બહાર નીકળીને ભૂમિ ઉપર પડી. તે સમયે કૌંચ પક્ષી લાકડાંને ફાડતા ખીલીવડે ગળામાં વિંધાયું. તેથી તેણે જવલાઓ વમી નાંખ્યા. લોકોએ કહ્યું—“હે પાપી ! આ રહ્યા તારા જવલા.” તે ભગવાન મેતાર્ય કાળ પામ્યા અને સિદ્ધ થયા.

લોકો આવ્યા અને મેતાર્યમુનિને જોયા. રાજાને વાત કરી, રાજાએ સોનીને મારી નાંખવા 20 આદેશ આપ્યો. આ બાજુ સોની અને તેની પત્નીએ દ્વાર બંધ કરીને દીક્ષા લીધી. (જ્યારે સૈનિકો પકડવા આવ્યા ત્યારે) કહ્યું કે—હે શ્રાવક ! તું ધર્મથી વધ. (અર્થાત્ હે રાજા ! તને મારો ધર્મલાભ.) રાજાને જાણ કરી. રાજાએ મુક્ત કર્યા અને કહ્યું કે—“જો દીક્ષા છોડી તો કઢાઈમાં તમને તળી નાંખીશ.” આ પ્રમાણે (એટલે કે મેતાર્યમુનિની જેમ) સ્વ-પરમાં સમાનપણું કરવા યોગ્ય છે.

અવતરેણિકા : આ જ કથાનકના અર્થના એક દેશનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે 25

૨૦. ચાતિગતઃ, તે ચ યવાઃ કૌઙ્ઞેન ઝાદિતાઃ, સ આગતો ન પ્રેક્ષતે, રાજ્ઞશ્ચ ચૈત્યાર્ચનિકાવેલા ઢોકતે, અઘ્યાસ્થિલ્લખણાણિ ક્રિયે ઇતિ, સાધું શઙ્ગતે, પૂચ્છતિ, તૂણ્ણીકસ્થિલ્લખતિ, તદા શિરઆવેષ્ટનેન વઘ્નાતિ, ભણિતશ્ચ-કથય યેન ગૃહીતાઃ, તથાઙ્ગવેષ્ટિતો યથાઙ્ગક્ષિણી ભૂમૌ પતિતે, કૌઙ્ઞશ્ચ દારુપાટયતા શલાકયાઙ્ગહતો ગલે, તેન વાન્તાઃ, લોકો ભણતિ-પાપ ! એ તે યવાઃ, સોઙ્ગપિ ભગવાન્ કાલગતઃ સિદ્ધશ્ચ, લોક આગતઃ, દુષ્ણે મેતાર્યઃ, રાજ્ઞઃ કથિતં વઘ્યા આજ્ઞમાઃ, દ્વારં સ્થગિત્વા પ્રવ્રજિતા ભણન્તિ-શ્રાવક ! ધર્મેણ 30 વર્ધસ્વ, મુક્તાઃ, ભણતિ-યદિ ઉત્પવ્રજત તદા ભવતઃ કટાહે વ્વથયિષ્યામિ. એવં સમયિકમાત્મણિ પરસ્મિશ્ચ કર્તવ્યમ્ । + અઙ્ગ પ્ર૦ ★ કેળ પ્ર૦ * તાહે પ્ર૦ ।

જો કૌંચગાવરાહે પાણિદયા કૌંચગં તુ ણાઙ્ગસ્થે ।

જીવિયમણપેહંતં મેયજ્જરિસિ ણમંસામિ ॥૮૬૧॥

વ્યાખ્યા : યઃ ક્રૌઞ્ચકાપરાધે સતિ પ્રાણિદયયા 'ક્રૌઞ્ચકં તુ' ક્રૌઞ્ચકમેવ નાચ્છે, અપિતુ સ્વપ્રાણત્યાગં વ્યવસિતઃ, તમનુકમ્પયા જીવિતમનપેક્ષમાણં મેતાર્યઋષિં નમસ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ

5 ॥૮૬૧॥

ગિષ્ફેઙ્ગિયાણિ દોણિણવિ સીસાવેદેણ જસ્સ અચ્છીણિ ।

ણ ય સંજમાઽ ચલિઓ મેયજ્જો મંદરગિરિવ્વ ॥૮૭૦॥

વ્યાખ્યા - 'નિષ્કાસિતે' ભૂમૌ પાતિતે દ્વે અપિ શિરોબન્ધનેન યસ્યાક્ષિણી, એવમપિ કદર્શ્યમાનોઽનુકમ્પયા 'ન ચ' નૈવ સંયમાચ્ચલિતો યસ્તં મેતાર્યઋષિં નમસ્ય ઇતિ ગાથાભિપ્રાયઃ

10 ॥૮૭૦॥ દ્વામ્ ॥ ઇદાનીં સમ્યગ્વાદસ્તત્ર કથાનકમ્-તુરુવિણીણં ણયરીણં જિયસત્તૂં યયા, તત્થ મહા ધિજ્જાઙ્ગણી, પુત્તો સે દત્તો, મામગો સે અજ્જકાલગો તસ્સ દત્તસ્સ, સો અ પવ્વઙ્ગઓ । સો દત્તો જૂયપસંગી મજ્જપસંગી ય, ઊલ્લગિતમારઘ્ધો, પહાણો દંડો જાઓ, કુલપુત્તણં મિદિત્તા

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

15 ટીકાર્થ : જેમણે કૌંચપક્ષીનો અપરાધ હોવા છતાં પ્રાણીની દયાથી કૌંચપક્ષીનું નામ કહું નહીં, પરંતુ પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો. એવા અનુકંપાને કારણે જીવનથી નિરપેક્ષ તે મેતાર્યઋષિને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥૮૬૯॥

ગાથાર્થ : મસ્તકબંધવડે જેમની બંને આંખો નીકળી ગઈ, છતાં મેરુપર્વતની જેમ મેતાર્યઋષિ સંયમથી ચલિત ન થયા.

20 ટીકાર્થ : 'નીકળી ગઈ' એટલે કે ભૂમિ ઉપર પડી, શિરોબંધવડે જેમની બંને આંખો, (અન્વય આ પ્રમાણે - મસ્તકબંધવડે જેમની બંને આંખો જમીન ઉપર પડી.) આ રીતે પીડા આપવા છતાં જેઓ અનુકંપાથી (અર્થાત્ જીવો પ્રત્યેની કરુણાથી) સંયમથી ચલિત થયા નહીં, તે મેતાર્યઋષિને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥૮૭૦॥

* સમ્યક્વાદ ઉપર કાલકાર્યની પૃચ્છાનું દૃષ્ટાન્ત *

25 તુરુમિણીનગરીમાં જિતશત્રુનામે રાજા હતો. તે નગરીમાં ભદ્રાનામે બ્રાહ્મણી હતી. તેણીને દત્તનામે પુત્ર હતો. તે દત્તને આર્યકાલકનામે મામો હતો. આ મામાએ દીક્ષા લીધી. દત્ત જુગાર અને દારુનો વ્યસની હતો. તે રાજાની સેવા કરવા લાગ્યો અને ધીરે ધીરે અન્ય ખંડિયા રાજાઓમાં તે પ્રધાન ખંડિયો રાજા બની ગયો, ત્યાત્પછી અન્ય ખંડિયા રાજાઓ તથા મંત્રી વગેરેને ભેદીને મુખ્ય રાજાને પદભ્રષ્ટ કરી પોતે રાજા બની ગયો. તેણે ઘણાં બધા યજ્ઞો કરાવ્યા.

30 ૨૧. તુરુમિણ્યાં મગર્યાં જિતશત્રુ રાજા, તત્ર મહા ધિગ્જાતીયા, પુત્રસ્તસ્યા દત્તઃ, માતુલો- ડથાર્યકાલકસ્તસ્ય, સ ચ પ્રવ્રજિતઃ । સ ચ દત્તો દ્યૂતપ્રસઙ્ગી મદ્યપ્રસઙ્ગી ચ, અવલગિતુમારઘ્ધઃ, પ્રધાનો દણ્ડિકો જાતઃ, કુલપુત્રાન્ મેદધિત્વા

રૌંયા ધાડિઓ, સો ય રાયા જાઓ, જણના પોણ સુબહૂ જૈઢા । અણ્ણતા તં મામગં પેચ્છઇ, અહ ભણઇ-તુઢો ધમ્મં સુણેમિત્તિ, જણ્ણાણ કિં ફલં ?, સો ભણઇ-કિં ધમ્મં પુચ્છસિ ?, ધમ્મં કહેઇ, પુણોવિ પુચ્છઇ, ણરગાણં પંથં પુચ્છસિ ?, અધમ્મફલં સાહઇ, પુણોવિ પુચ્છઇ, અસુભાણં કમ્માણં ઉદયં પુચ્છસિ ?, તં પિ પરિકહેઇ, પુણોવિ પુચ્છઇ, તાહે ભણઇ-ણિરયા ફલં જણ્ણાસ, કુદ્ધો ભણઇ-કો પચ્ચઓ ?, જહા તુમં સત્તમે દિવસે સુણયકુંભીએ પચ્ચિહિસિ, કો પચ્ચઓ ?, 5 જહા તુજ્ઞ સત્તમે દિવસે સણ્ણા મુહં અઙ્ગચ્છિહિતિ, રુઢો ભણઇ-તુજ્ઞ કો મચ્ચૂ ?, ભણઇ-અહં સુઙ્ગે કાલં પવ્વજ્જં કાઠં દેવલોગં ગચ્છમિ, રુઢો ભણઇ-રંભહ, તે દંઢા નિવ્વિણ્ણા, તેહિ

એકવાર તે પોતાના મુનિ બનેલા મામાને જુએ છે અને કહે છે કે —“ખુશ થઈશ તો હું ધર્મને સાંભળીશ. કહો, યજ્ઞોનું ફળ શું ?” (મુનિ વિચારે છે કે જો હું યજ્ઞોનું ફળ નરક છે એમ કહીશ તો રાજા ક્રોધિત થશે. તેથી જુદા જુદા બહાના કાઢી રાજાના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ટાળવા 10 માટે પ્રયત્ન કરતા) મુનિ કહે છે —“શું તું ધર્મને પૂછે છે ?” (અર્થાત્ ધર્મ એટલે શું ? એ જાણવા ઈચ્છે છે એટલે) મુનિ ધર્મની વ્યાખ્યા કરે છે. ત્યારે રાજા યજ્ઞોનું ફળ શું ? એમ) ફરી પૂછે છે. મુનિ કહે છે — તું નરકના માર્ગને પૂછે છે ? એમ કહી અધર્મના ફળને કહે છે. (અર્થાત્ અધર્મને કારણે નરકગતિ થાય છે.) રાજા ફરી પૂછે છે, ત્યારે મુનિ (વાત ટાળવા) કહે છે— શું તું અશુભકર્મોના ઉદયને પૂછે છે ? તેને પણ કહે છે. રાજા ફરી પૂછે છે. ત્યારે મુનિ કહે 15 છે—“હે રાજા ! યજ્ઞનું ફળ નરક છે.” કોધે ભરાયેલ રાજા પૂછે છે —“ખાત્રી શું ?” મુનિ કહે છે—“તું આજથી સાતમા દિવસે કૂતરાઓની કુંભીમાં પકાવાઈશ.”

(રાજાએ પોતાના રાજ્યમાં અપરાધી વ્યક્તિઓને દંડ આપવા કૂતરાઓની કુંભી તૈયાર કરી હતી જે કુંભીમાં જીવતા કૂતરાઓ રાખ્યા હતા. જે અપરાધી હોય તેને આ કુંભીમાં નાંખવામાં આવે અને પછી નીચેથી કુંભીને તપાવે જેથી અંદર તાપને કારણે કૂતરાઓ તે અપરાધીના ટુકડે— 20 ટુકડા કરી નાંખે.) રાજા પૂછે છે—“તેની શું ખાત્રી ?” મુનિ કહે છે—“સાતમા દિવસે તારા મુખમાં વિષ્ટા પડશે.” ગુસ્સે થઈને રાજાએ પૂછ્યું—“તારું મૃત્યુ ક્યારે થશે ?” મુનિએ કહ્યું—“હું લાંબા કાળ સુધી પ્રવ્રજ્યાને પાળી દેવલોકમાં જઈશ.” ગુસ્સે થયેલ રાજાએ (સૈનિકોને) કહ્યું—“આને પકડી લો.” તે સૈનિકોને ભય લાગ્યો. તેથી તેઓએ રાજાને જ કહ્યું કે—“તમે આગળ આવો જેથી આને બાંધીને તમને અર્પણ કરીએ.” 25

૨૨. રાજા નિષ્કાશિતઃ, સ ચ રાજા જાતઃ, યજ્ઞા અનેન સુબહવ ઇષ્ટાઃ । અન્યદા માતુલં પ્રેક્ષતે, અથ ભણતિ-તુષ્ટો ધર્મ શ્રુણોમીતિ, યજ્ઞાનાં કિં ફલમ્ ?, સ ભણતિ-કિં ધર્મ પુચ્છસિ ?, ધર્મ કથયતિ, પુનરપિ પુચ્છતિ, નરકાણાં પન્થાનં પુચ્છસિ ?, અધર્મફલં કથયતિ, પુનરપિ પુચ્છતિ, અશુભાનાં કર્મણામુદયં પુચ્છસિ ?, તમપિ પરિકથયતિ પુનરપિ પુચ્છતિ, તદા ભણતિ-નરકાઃ ફલં યજ્ઞસ્ય, કુદ્ધો ભણતિ-કઃ પ્રત્યયઃ ?, યથા ત્વં સત્તમદિવસે શ્વકુમ્ભ્યાં પશ્યસે, કઃ પ્રત્યયઃ ?, યથા તવ સત્તમે દિવસે સંજ્ઞા 30 મુખમતિગમિષ્યતિ, રુષ્ટો ભણતિ-તવ કથં મૃત્યુઃ ?, ભણતિ-અહં સુચિરં કાલં પ્રવ્રજ્યા કૃત્વા દેવલોકં ગમિષ્યામિ, સ્થો ભણતિ-રુદ્ધ, તે દષ્ટિકા નિવિણ્ણાઃ, તૈઃ ★કયા પ્ર૦

સૌં ચેવ રાયા આવાહિઓ-એહિ જાવ એયં તે બંધિત્તા અપ્પેમો, સો ય પચ્છત્તો અચ્છદ્ધ, તસ્સ દિવસા વિસ્સરિયા, સત્તમે દિવસે રાયપથં સોહાવેડ, મણુસેહિ ય રક્ષાવેડ । એગો ય દેવકુલિગો પુપ્ફકરંડગહત્થેંગઓ પચ્છસે પવિસડ, સૈંત્રાડો વોસરિત્તા પુપ્ફેહિ ઓહાડેડ, રાયાવિ સત્તમે દિવસે આસચ્છડારેણં ણીતિ, જામિ તં સમણયં મારેમિ, જાતિ, વોલ્લંતો જાવ અણ્ણેણં આસકિસોરેણં

5 સહ પુપ્ફેહિ ઉક્કિલ્લિયા ચુરેણ મુહં સણ્ણા અડ્ઢગા, તેણ ણાતં જહા મારેજ્જામિ, તાહે દંડાણ અણાપુચ્છાણ પિયત્તિઉમારુદ્ધો તે જાણંતિ દંડા-નૂણં રહસં ભિણ્ણં, જાવ ઘરં ણ પવેસડ તાવ ગેણ્ણામો, ગહિઓ, ઇયસો ય રાયા આણીઓ, તાહે તેણ કુંભીએ સુણાણ છુભિત્તા વારં વદ્ધં, હેડ્ધા અગ્ગી જાલિઓ, તે સુણયા તાવિજ્જનતા તં ચંડાચંડેહિં છિંદંતિ । એવં સમ્માવાઓ કાયવ્વો, જહા કાલગજ્જેણં ॥

10 ત્યારપછી તે રાજા ગુપ્તાવાસમાં રહે છે. તે દિવસો ભૂલી ગયો. સાતમે દિવસે રાજમાર્ગને સાફ કરાવે છે અને મનુષ્યોવડે પોતાનું રક્ષણ કરાવે છે. એક મંદિરનો પૂજારી હાથમાં પુષ્પોથી ભરેલ કરંડિયો લઈ સવારે મંદિર તરફ જઈ રહ્યો હોય છે ત્યારે રસ્તામાં સંજ્ઞાથી આકુળ થયેલો તે સંજ્ઞાનું વ્યુત્સર્જન કરી તેને પુષ્પોવડે ઢાંકે છે. રાજા પણ “જાઉં અને તે શ્રમણને મારી નાંખું” એવા વિચારથી સાતમા દિવસે ધોડાઓના સમૂહ સાથે નીકળે છે. જ્યારે રાજા રસ્તા ઉપરથી

15 પસાર થતો હોય છે તે વખતે એક અશ્વકિશોરની ખરીવડે પુષ્પો સાથે સંજ્ઞા ઉછળે છે. તે સંજ્ઞા રાજાના મુખમાં પ્રવેશે છે.

રાજાને ખાત્રી થઈ કે હું (કોઈનાવડે) મરાઈશ. તે સમયે અન્યસામન્તે રાજાઓને પૂછ્યા વિના જ રાજા પાછો જવા લાગ્યો. ત્યારે સામન્તરાજાઓ જાણી જાય છે કે- મૃત્યુનું રહસ્ય ભેદાઈ ગયું. તેથી તેઓ વિચારે છે કે-“રાજા ઘરમાં પ્રવેશે તે પહેલા તેને પકડી લઈએ.” રાજાને પકડ્યો

20 અને અન્યરાજા બનાવાયો. તે નવા રાજાએ આ રાજાને અને કુતરાઓએ કુંભીમાં નાંખી બહાર દ્વાર બંધ કરાવ્યું. નીચે અગ્નિ બાળવામાં આવ્યો. તેથી અગ્નિના તાપથી પીડાતા તે કુતરાઓએ રાજાને ટુકડે-ટુકડા કરવા દ્વારા છેદી નાંખ્યો. જેમ કાલકચાર્યવડે સમ્યગ્વાદ કરાયો તેમ સમ્યગ્વાદ કરવો જોઈએ. ॥૮૭૦॥

૨૩. સ ચૈવ રાજાડ્ઢહૂત:-એહિ યાવદેનં તુભ્યં વદધ્વાડ્ઢર્પયામઃ, સ ચ પ્રચ્છન્નસ્તિષ્ઠતિ, તસ્ય દિવસા વિસ્મૃતાઃ, સત્તમે દિવસે રાજપથં શોધયતિ, મનુષ્યૈશ્ચ રક્ષયતિ । એકશ્ચ દેવકુલિકઃ હસ્તગતપુષ્પકરંડકઃ પ્રત્યૂષસિ પ્રવિશતિ, સંજ્ઞાકુલો વ્યુત્સુજ્ય પુષ્પૈરાચ્છાદયતિ, રાજાડ્ઢપિ સત્તમે દિવસે અશ્વસમૂહેન નિર્ગચ્છતિ, યામિ તં શ્રમણંક મારયામિ, યાતિ, વ્યતિવ્રજન્ યાવદન્વેનાશ્વકિશોરેણ સહ પુષ્પૈરુક્ષિપ્તા ચુરેણ મુખં સંજ્ઞાડ્ઢતિગતા, તેન જ્ઞાતં યથા માર્યે, તદા દણ્ડિકાનનાપુચ્છ્ય નિવર્તિતુમારુચ્ચઃ, તે જાનન્તિ દણ્ડિકાઃ- નૂનં રહસ્યં ભિન્નં, યાવદ્ગૃહં ન પ્રવિશતિ તાવદ્ગૃહીમઃ, ગૃહીતઃ, ઇતરશ્ચ રાજા આનીતઃ, તદા તેન કુમ્ભ્યાં

30 શુનઃ ક્ષિપ્ત્વા દ્વારં વદ્ધમ્, અધસ્તાદગ્નિર્જ્વાલિતઃ, તે શ્વાનસ્તાપ્યમાનાસ્તં ચ્ચંડશશ્ચિન્તિ । એવં સમ્યગ્વાદઃ કર્તવ્યઃ, યથા કાલકાર્યેણ ॥ * હત્થો પ્ર૦ ★ પોડો પ્ર૦

તથા ચામુમેવાર્થમભિધિત્સુરાહ—

દત્તેણ પુચ્છિઓ જો જણાફલં કાલઓ તુરુમિણીએ ।

સમયાએ આહિણં સંમં વુડયં ભદંતેણં ॥૮૭૧॥

વ્યાખ્યા : ‘દત્તેન’ ધિગ્જાતિનૃપતિના પૃષ્ઠે યો યજ્ઞફલં કાલકો મુનિસ્તુરુમિણ્યાં નગર્યાં 5
તેન ‘સમતયાડહિતેન’ મધ્યસ્થતયા ગૃહીતેન, ફહલોકભયમનપેક્ષ્ય ‘સંમં વુડયં ભયંતેણં’ તિ
સમ્યગુદિતં ભદન્તેન, મા ભૂદ્ મદ્વચનાદધિકરણપ્રવૃત્તિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૧॥ દ્વાર ॥ સમાસદ્વારમિદાનીં,
તત્ર કથાનકમ્-ચિંદ્વિપદ્વિષ્ણુ ણગરે ણગો ધિજ્જાઇઓ પંડિયમાણી સાસણં ચિંસડ, સો વાએ
પદ્વિષ્ણાએ ઊગાહિરુણ પરાઇણિત્તા પવ્વાવિઓ, પચ્છા દેવયાચોઈયસ્સ ડવગયં, દુગુંછં ન મુંચડ,
સણ્ણાતયા સે ડવસંતા, અગારી ણેહં ણ છુડ્ડ, કમ્મણં દિણ્ણં, કિહ મે વસે હોજ્જા ?, મઓ
દેવલોએ ડવવણ્ણો । સાવિ તણ્ણિવ્વેણ પવ્વડયા, અણાલોડયા ચેવ કાલં કાકુણ દેવલોએ 10

અવતરણિકા : આ જ અર્થને કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : તુરુમિણીનગરીમાં દત્તરાજાવડે યજ્ઞફળ માટે જે કાલકમુનિ પૂછાયા. સમતાને
પામેલા તે ભગવાને સમ્યગ્ વાત કહી.

ટીકાર્થ : દત્તનામના બ્રાહ્મણ રાજાવડે યજ્ઞફળ માટે પૂછાયેલા જે કાલકમુનિ તુરુમિણી-
નગરીમાં, (અન્વય ગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો.) તે મધ્યસ્થતાને પામેલા ભગવાને (કાલકમુનિએ) 15
ઈહલોકનો ભય રાખ્યા વિના (યજ્ઞનું) સાચું ફળ કહ્યું કે ‘જેથી મારા વચનથી અસત્ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ
ન થાઓ.’ (અર્થાત્ જો યજ્ઞનું ફળ સ્વર્ગ કહીશ તો અનેક લોકો યજ્ઞ કરશે. આ રીતે લોકો
અસત્ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થશે. તે ન થાય તે માટે સાચું ફળ કહ્યું.)

❀ ‘સમાસ’ ઉપર ચિલાતીપુત્રનું દષ્ટાન્ત ❀

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતનગરમાં એક બ્રાહ્મણ પોતાને પંડિત માનતો જિનશાસનની નિંદા કરે છે. 20
(એક મુનિએ) બ્રાહ્મણને વાદમાં પ્રતિજ્ઞાવડે બાંધીને હરાવ્યો અને દીક્ષા આપી. પાછળથી દેવતાવડે
પ્રતિબોધ કરેલ બ્રાહ્મણને જિનશાસન રુચ્યું. પરંતુ તે દુર્ગંધાને છોડતો નથી. તેના સ્વજનો પણ
શાંત થયા. પરંતુ તેની પત્ની સ્નેહભાવ છોડતી નથી. મારો પતિ મને કેવી રીતે વશ થાય ?
તે માટે પત્નીએ કામણ-ટુમણ કર્યા. (અર્થાત્ તેવા દ્રવ્યોથી મિશ્રિત ગોચરી વહોરાવી.) તે બ્રાહ્મણ
મરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. પત્નીએ પણ પતિના મૃત્યુથી નિર્વેદને પામી દીક્ષા લીધી. આલોચના 25
કર્યા વિના મરીને તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ.

૨૪. ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતે નગરે ઈકો ધિગ્જાતીયઃ પણ્ડિતમ્મન્યઃ શાસનં નિન્દતિ, સ વાદે પ્રતિજ્ઞયા
ઉદ્ગ્રહ્ય પરાજિત્ય પ્રવ્રાજિતાઃ, પશ્ચોદેવતાચોદિતસ્યોપગતં, જુગુપ્સાં ન મુચ્છતિ, સજાતીયાસ્તસ્યોપશાન્તાઃ,
અગારી સ્નેહં ન ત્યજતિ, કાર્મણં દન્તં, કથં મે વશે ભવેત્ ?, મૃતો દેવલોક ઉત્પન્નઃ । સાડપિ તન્નિર્વેદેન
પ્રવ્રજિતા, અનાલોચિકૈવ (ચૈવ) કાલં કૃત્વા દેવલોકે * બોહિયસ્સ પ્ર૦ ।

૩૫ ઉવવળ્લા । તઓ ચઢ્ઠુળ રાયગિહે ણયરે ધળો નામ સત્થવાહો, તસ્સ ચિલાઇયા નામ ચેડી, તીસે પુત્તો ઉવવળ્ણો, ણામં સે કયં ચિલાયગોત્તિ । ઇયરીવિ તસ્સેવ ધળસ્સ પંચળ્ણં પુત્તાણમુવરિ દારિયા જાયા, સુંસુમા સે ણામં કયં, સો ય સે બાલગ્ગાહો દિળ્ણો, અણાતિઓ કરેડ, તાહે ણિચ્છૂહો સીહગુહં ચોરપલ્લી ગઓ, તત્થ અગ્ગપ્પહારી નીસંસો ય, ચોરસેણાવડં મઓ, સો ય સેણાવડં જાઓ, અણ્ણયા ચોરે ભળાઇ-રાયગિહે ધળો ણામ સત્થવાહો, તસ્સ ધૂયા સુંસુમા દારિયા, તર્હિ વચ્ચામો, ધળં તુમ્હ સુંસુમા મજ્ઞ, ઓસોવર્ણિ દાઝં અડ્ઢગઓ, ણામં સંહિત્તા ધળો સહ પુત્તેહિં આધરિસિત્તો, તેડવિ તં ઘરં પવિસિત્તા ધળં ચેડિં ચ ગહાય પહાવિયા, ધળેણ ણયરગુત્તિયા સહાવિયા, મમ ધૂયં ણિયત્તેહ, દવ્વં તુબ્બં, ચોરા ભગ્ગા, લોગો ધળં ગહાય ણિયત્તો, ઇયરો સહ પુત્તેહિં ચિલાયગસ્સ મગ્ગઓ લગ્ગો, ચિલાઓવિ દારિયં ગહાય ણસ્સડ, જાહે ચિલાઅઓ ણ તરડ સુંસુમં

- 10 ત્યાંથી ચ્યવી તે બ્રાહ્મણનો જીવ રાજગૃહીનગરમાં ધનનામે સાર્થવાહની ચિલાતિકાનામે દાસીના પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ ચિલાતક પાડવામાં આવ્યું. બ્રાહ્મણની પત્નીનો જીવ પણ દેવલોકમાંથી ચ્યવી તે ધનને પાંચ પુત્રો ઉપર છઠ્ઠી દીકરીરૂપે ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ સુંસુમા રાખ્યું. ચિલાતકને સુંસુમાની દેખરેખ માટે રાખ્યો. પરંતુ તે દીકરી સાથે કુચેષ્ટા કરે છે. તેથી તેને કાઢી મૂક્યો. ત્યાંથી નીકળી ચિલાતક સિંહગુફા નામની ચોરપલ્લીમાં ગયો. ત્યાં તે અગ્રપ્રહારી
- 15 અને નિર્દય બન્યો. તે પલ્લીનો સેનાપતિ મર્યો અને ચિલાતક સેનાપતિ બન્યો.

- એકવાર ચિલાતકે ચોરોને કહ્યું કે—“રાજગૃહીમાં ધનનામે સાર્થવાહ છે. તેને સુંસુમા નામે દીકરી છે. ત્યાં આપણે જઈએ. જે ધન મળે તે તમારું અને સુંસુમા મારી.” અવસ્થાપિની નિદ્રાને દઈને તે ચોર રાજગૃહીમાં પ્રવેશ્યો. પોતાની ઓળખાણ આપીને ચિલાતકે પુત્રસહિત ધનસાર્થવાહનો તિરસ્કાર કર્યો. ચોરો તેનાં ઘરમાં પ્રવેશીને દ્રવ્ય અને દીકરીને લઈને ભાગ્યા. ધનસાર્થવાહે નગરના
- 20 સૈનિકોને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે—“મારી પુત્રીને પાછી લાવો, બીજું દ્રવ્ય તમે લઈ જાઓ, (સૈનિકો ચોરોની પાછળ ભાગ્યા તેથી) ચોરો (ધન મૂકીને) ભાગી ગયા. તે લોકો દ્રવ્ય લઈને પાછા ફર્યા. ધનસાર્થવાહ પુત્રની સાથે ચિલાતકની પાછળ પડ્યો. ચિલાતક પણ સુંસુમાને લઈને ભાગે છે. જ્યારે ચિલાતક સુંસુમાને લઈને ભાગવામાં સમર્થ બનતો નથી અને ધનાદિ પણ નજીકમાં આવી

૨૫. ઉત્પન્ના । તતજ્જ્યુત્વા રાજગૃહે નગરે ધનો નામ સાર્થવાહઃ, તસ્ય ચિલાતા નામ દાસી, તસ્યાઃ
- 25 પુત્ર ઉત્પન્નઃ, નામ તસ્ય કૃતં ચિલાતક ઇતિ । ઇતરાડપિ તસ્યૈવ ધનસ્ય પજ્ઞાનાં પુત્રાણામુપરિ દારિકા જાતા, સુંસુમા તસ્યા નામ કૃતં, સ ચ તસ્યૈ બાલગ્ગાહો દત્તઃ, અચેષ્ટાઃ કરોતિ, તદા નિષ્કાશિતઃ સિંહગુહં ચૌરપલ્લી ગતઃ, તત્રાગ્રપ્રહારી નિસ્તંશશ્ચ, ચૌરસેનાપતિર્મૃતઃ, સ ચ સેનાપતિર્જાતઃ, અન્યદા ચૌરાન્ ભળાતિ-રાજગૃહે ધનો નામ સાર્થવાહઃ, તસ્ય દુહિતા સુંસુમા દારિકા, તત્ર વ્રજામઃ, ધનં યુષ્માકં સુંસુમા મમ, અવસ્થાપિની દત્ત્વાડતિગતઃ, નામ સાધયિત્વા ધનઃ સહ પુત્રૈરાધર્ષિતઃ, તેડપિ તદ્દહં પ્રવિશ્ય ધનં ચેટો ચ
- 30 ગૃહીત્વા પ્રધાવિતાઃ, ધનેન નગરગુપ્તિકાઃ શબ્દિતાઃ, મમ દુહિતરં નિવર્તયત, દ્રવ્યં યુષ્માકં, ચૌરા ભગ્નાઃ, લોકો ધનં ગૃહીત્વા નિવૃત્તઃ, ઇતરઃ સહ પુત્રૈશ્ચિલાતસ્ય પૃષ્ઠતો લગ્નશ્ચિલાતોડપિ દારિકાં ગૃહીત્વા નશ્યતિ, યદા ચિલાતો ન શક્નોતિ સુંસુમાં + તચ્ચિહ્ને વિક્રિયાઃ ।

વૈહિંડે, ઇમેવિ હુક્કા, તાહે સુંસુમાએ સીસં ગહાય પત્થિઓ, ઇયરે ધાડિયા ણિયત્તા, છુહાએ ચ પરિયાવિજ્જંતિ, તાહે ધળો પુત્તે ભળાઇ-મમં મારિત્તા ચાહ, તાહે વચ્ચહ ણયરં, તે નેચ્છંતિ, જેઝો ભળાઇ-મમં ચાહ, એવં જાવ હહરઓ, તાહે પિયા સે ભળાઇ-મા અળળમળળં મારેમો, એવં ચિલાયએણ વવરોવિયં સુંસુમં ચામો, એવં આહારિત્તા પુત્તિમંસં । એવં સાહૂણવિ આહારો પુત્તિમંસોવમો કારણિઓ, તેણ આહારેણ ણયરં ગયા, પુણરવિ ભોગાળમાભાગી જાયા, એવં સાહૂવિ ણિવ્વાણસુહસ્સ 5 આભાગી ભવતિ । સોવિ ચિલાયઓ સીસેણ ગહિએણં દિસામૂહો જાઓ, જાવ એવં સાહું પાસડ આચાવિંતં, ત ભળાઇ-સમાસેણ ધમ્મં કહેહિ, મા એવં ચેવ તુભ્ભવિ સીસં પાડેમિ, તેણ ભણિયં-ઉવસમવિવેયસંવરં, સો એયાણિ પયાણિ ગહાય એવંતે ચિતિત્તમારદ્ધો-ઉવસમો કાયવ્વો કોહાઈણં,

ગયા હતા એટલે તે સુંસુમાના મસ્તકને લઈને ભાગવા લાગ્યો. (ચેટી માત્ર મસ્તક) પાછળ આવતા ધનાદિ પાછા ફર્યા. પરંતુ ક્ષુધાથી ખાઓ પીડાવા લાગ્યા. તેથી ધનસાર્થવાહ પુત્રોને કહે છે— 10 “તમે મને મારીને ખાઓ અને નગરમાં પાછા પહોંચો.” પુત્રો ઈચ્છતાં નથી. મોટો પુત્ર કહે છે—“મને ખાઓ.” આ પ્રમાણે ક્રમશઃ નાનો ભાઈ પણ કહે છે. ત્યારે પિતા કહે છે—“કોઈએ મરવાની જરૂર નથી, ચિલાતકે મારેલી આ સુંસુમાને જ આપણે ખાઈએ.” આ પ્રમાણે પુત્રીના માંસને ખાઈને, તે આહારના આધારે બધા નગરમાં ગયા.

(જેમ પોતાનું જીવન ટકાવવા ન છૂટકે પિતા-પુત્રોએ પુત્રીનું માંસ ખાધું.) એ પ્રમાણે 15 સાધુઓએ પણ કારણે ખાવું પડે તો પુત્રીના માંસની જેમ ન છૂટકે જ ખાવું જોઈએ. આમ, પુત્રીના માંસને ખાઈને નગરમાં પહોંચેલા પિતા-પુત્રો ફરી ભોગોના આભાગી થયા. એ પ્રમાણે કારણિક એવો આહાર કરી આરાધના કરવા દ્વારા સાધુ પણ નિર્વાણસુખનો ભાગી થાય છે. તે ચિલાતક હાથમાં સુંસુમાનું મસ્તક લઈને કઈ દિશામાં જાઉં એ બાબતમાં મોહ પામ્યો છે. છતાં આગળ-આગળ ચાલતા ચાલતા તે આતાપના લેતા એવા એક સાધુને જુએ છે. ચિલાતક સાધુને કહે 20 છે કે—“ટૂંકમાં ધર્મને કહે, નહીં તો આ પ્રમાણે તારું પણ મસ્તક પાડી દઈશ.” સાધુએ કહ્યું—“ઉપશમ-વિવેક-સંવર.”

ચિલાતક આ ત્રણ પદોને લઈને એકાન્ત સ્થળે વિચારવા લાગ્યો. ક્રોધાદિનો ઉપશમ કરવા

૨૬. વોહુમ્, ઇમેઽપિ આસન્નીભૂતાઃ, તદા સુંસુમાયાઃ શીર્ષં ગૃહીત્વા પ્રસ્થિતઃ, ઇતરે ધાટિતા નિવૃત્તાઃ, ક્ષુધા ચ પરિતાપ્યન્તે; તદા ધનઃ પુત્રાન્ ભળતિ-માં મારયિત્વા ચાદત, તદા વ્રજત નગરં, તે નેચ્છન્તિ, 25 જ્યેષ્ઠો ભળતિ-માં ચાદત, એવં યાવલ્લુધુઃ, તદા પિતા તેષાં ભળતિ-મા અન્યોઽન્યં મારયાવ (મીમરામ), એનાં ચિલાતેન વ્યપરોપિતાં સુંસુમાં ચાદામઃ, એવામાહાર્ય પુત્રીમાંસમ્ । એવં સાધૂનામપ્યાહારઃ પુત્રીમાંસોપમઃ કારણિકઃ, તેનાહારેણ નગરં ગતાઃ, પુનરપિ ભોગાનામાભાગિનો જાતાઃ, એવં સાધવોઽપિ નિર્વાણસુખાનામાભાગિનો ભવન્તિ । સોઽપિ ચિલાતઃ શીર્ષેણ ગૃહીતેન (ગૃહીતશીર્ષઃ) દિઙ્મૂહો જાતઃ, યાવદેકં સાધું પશ્યતિ આતાપયન્તં, તં ભળતિ-સમાસેન ધર્મં કથય, મૈવમેવ તવાપિ શીર્ષં પીપતં, તેન 30 ભળિતમ્-ઉપશમવિવેકસંવરં, સ એતાનિ પદાનિ ગૃહીત્વા એકાન્તે ચિન્તિન્મારદ્ધઃ-ઉપશમઃ કર્તવ્યઃ ક્રોધાદીનામ્,

અહં ચ કુદ્ધઓ, વિવેગો ધણસયણસ્સ કાયલ્લો, તં સીસં અસિં ચ પાડેડ, સંવરો-ઇન્દિયસંવરો નોઇન્દિયસંવરો ચ, એવં ડ્રાયડ જાવ લોહિયગંધેણ કીડિગાઓ ઝાઇડમારદ્ધાઓ, સો તાહિં જહા ચાલિણી તહા કઓ, જાવ પાયચ્છિરાહિં જાવ સીસકરોડી તાવ ગયાઓ, તહવિ ણ ડ્રાણાઓ ચલિઓત્તિ. તથા ચામુમેઘાંતરં પ્રતિપિપાદયિષુરાહ-

5 જો તિહિ પાહિ સમ્મં સમભિગઓ સંજમં સમારૂઢો ।

ઉવસમવિવેયસંવરચિલાયપુત્તં ણમંસામિ ॥૮૭૨॥

વ્યાખ્યા : ચત્તિભિઃ પદૈઃ સમ્યક્ત્વં 'સમભિગતઃ' પ્રાપ્તઃ, તથા સંયમં સમારૂઢઃ, કાનિ પદાનિ ?, ઉપશમવિવેકસંવરાઃ ઉપશમઃ-ક્રોધાદિનિગ્રહઃ, વિવેકઃ-સ્વજનસુવર્ણાદિત્યાગઃ, સંવર-ઇન્દ્રિયનોઇન્દ્રિયગુપ્તિરિતિ, તમિસ્થમ્ભૂતમુપશમવિવેકસંવરચિલાતપુત્રં નમસ્યે, ઉપશમાદિગુણા-
10 નન્યત્વાચ્ચિલાતપુત્ર એવોપશમવિવેકસંવર ઇતિ, સ ચાસૌ ચિલાતપુત્રશ્ચેતિ સમાનાધિકરણ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૨॥

અહિસરિયા પાહિં સોણિયગંધેણ જસ્સ કીડીઓ ।

યોગ્ય છે, હું તો કીડી છું. ધનનાં સંયમનો ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે' આમ વિચારી ચિલાતક તે મસ્તક અને તલવારને ફેંકી દે છે. તથા પાંચ ઇન્દ્રિય અને મનનો નિગ્રહ એ સંવર છે. (જે
15 મારે કરવા યોગ્ય છે) એ પ્રમાણે જ્યારે તે વિચારતો હોય છે એટલામાં લોહીના ગંધથી ખેંચાયેલ કીડીઓ ચિલાતકને ખાવા લાગે છે. તે કીડીઓએ ધીરે ધીરે ચિલાતકને ચાલણી જેવો કરી નાંખ્યો. છેક પગની શિરાઓમાં દાખલ થઈ મસ્તકની ખોપરી સુધી કીડીઓ ચઢીચી ગઈ. તો પણ ચિલાતક પોતાના ધ્યાનથી ચલિત થયો નહીં.

અવતરણિકા : આ જ અર્થને પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે.

20 ગાથાર્થ : ત્રણ પદોવડે સમ્યક્ત્વને (જે) પામ્યો તથા સંયમ ઉપર આરુઢ થયો, તે ઉપશમ-વિવેક અને સંવરરૂપ ચિલાતીપુત્રને હું નમસ્કાર કરું છું.

ટીકાર્થ : જે ત્રણ પદોવડે સમ્યક્ત્વને પામ્યો. તથા સંયમ ઉપર આરુઢ થયો. તે ત્રણ પદો કયા છે ? તે કહે છે - ઉપશમ - વિવેક અને સંવર, તેમાં ઉપશમ એટલે ક્રોધાદિનો નિગ્રહ, વિવેક એટલે સ્વજન-સુવર્ણાદિનો ત્યાગ, તથા સંવર એટલે ઇન્દ્રિય-નોઇન્દ્રિયની ગુપ્તિ. આવા
25 પ્રકારના ઉપશમ-વિવેક-સંવરરૂપ ચિલાતીપુત્રને હું નમસ્કાર કરું છું. અહીં ચિલાતીપુત્રનો ઉપશમાદિ ગુણો સાથે અભેદ હોવાથી ચિલાતીપુત્ર જ ઉપશમ-વિવેક-સંવરરૂપ છે, એમ જાણવું. 'ઉપશમ-વિવેક-સંવર એવો આ ચિલાતીપુત્ર' એ પ્રમાણે સમાનાધિકરણ સમાસ જાણવો. ॥૮૭૨॥

ગાથાર્થ : લોહીની ગંધથી પગોવડે પ્રવેશેલી કીડીઓ જેમના મસ્તકને ખાય છે. દુષ્કર-

૨૭. અહં ચ કુદ્ધઃ, વિવેકો ધનસ્વજનસ્ય કર્તવ્યઃ, તત્ શીર્ષમસિં ચ પાતયતિ, સંવર ઇન્દ્રિયસંવરો
30 નોઇન્દ્રિયસંવરશ્ચ, એવં ધ્યાયતિ યાવદ્દુધિરગન્ધેન કીટિકાઃ ઝાદિતુમારબ્ધાઃ, સ તાભિર્ચથા ચાલની તથા કૃતઃ, યાવત્ પાદશિરાતો યાવત્ શીર્ષકરોટિકા તાવદ્વતાઃ, તથાપિ ન ધ્યાનાચ્ચલિત ઇતિ ।

સ્વાયંતિ ઉત્તમંગં તં દુષ્કરકારયં વંદે ॥૮૭૩॥

વ્યાખ્યા : અભિસૂતા: પદ્મ્યાં શોણિતગન્ધેન યસ્ય કીટિકા અવિચલિતાધ્યવસાયસ્ય
ભક્ષયન્ત્યુત્તમાઙ્ગં, પદ્મ્યાં શિરાવેધગતા इत्यर्थः, તં દુષ્કરકારકં વંદે इति ગાથાર્થઃ ॥૮૭૩॥

ધીરો ચિલાયપુત્તો ભૂયઙ્ગલિયાર્હિં ચાલિણિવ્વ કઓ ।

સો તહવિ ર્વજ્જમાણો પડિવણ્ણો ઉત્તમં અટ્ટં ॥૮૭૪॥

વ્યાખ્યા : 'ધીરઃ' સત્ત્વસમ્પન્નશ્ચિલાતીપુત્રઃ 'મૂર્તિગલિયાર્હિં' કીટિકાભિર્ભક્ષ્યમાણશ્ચાલનીવ
કૃતો યઃ, તંથાપિ યાદ્યમાનઃ પ્રતિપન્ન ઉત્તમમર્થ, શુભપરિણામાપરિત્યાગાદિતિ હૃદયમ્ ।

અઙ્ગાઙ્ગજ્જેર્હિં રાઙ્ગિર્દિર્હિં પત્તં ચિલાઇપુત્તેણં ।

દેવિંદામરભવણં અચ્છરગણસંકુલં રમ્મં ॥૮૭૫॥

વ્યાખ્યા : અઙ્ગતૃતીયૈ રાત્રિન્દિવૈઃ પ્રાપ્તં ચિલાતીપુત્રેણ દેવેન્દ્રસ્યેવ અમરભવનં દેવેન્દ્રામરભવનમ્, 10
અપ્સરોગણસંકુલં રમ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૫॥ દ્વારં ॥ સંક્ષેપદ્વારમધુના-

સયસાહસ્સા ગંથા સહસ્સ પંચ ય દિવઙ્ગમેગં ચ ।

ઠવિયા એગસિલોએ સંઘેવો એસ ણાયવ્વો ॥૮૭૬॥

વ્યાખ્યા : ચૈત્તારિ રિસી ગંથે સતસાહસ્સે કાઠં જિયસત્તું રાયણમુવત્થિયા, અમ્હ સત્થાણિ
કરનારા તેમને હું વંદન કરું છું. 15

ટીકાર્થ : લોહીના ગંધથી પગોથી (શરીરમાં) પ્રવેશેલી કીડીઓ અવિચલિત અધ્યવસાયવાળા
જેમના મસ્તકનું ભક્ષણ કરે છે, અર્થાત્ જેમના પગથી છેક મસ્તક સુધી ગઈ, દુષ્કરકરનારા તેમને
(ચિલાતીપુત્રને) હું વંદન કરું છું. ॥૮૭૩॥

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : ધીર એટલે કે સત્ત્વથી યુક્ત એવો જે ચિલાતીપુત્ર કીડીઓવડે ભક્ષણ કરાતો 20
ચાંલણી જેવો કરાયો, આ રીતે ભક્ષણ કરાતો હોવા છતાં પણ તે શુભપરિણામનો ત્યાગ ન થવાથી
ઉત્તમ-અર્થને (દેવલોકને) પામ્યો. ॥૮૭૪॥

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : અઢી દિવસમાં ચિલાતીપુત્રે અપ્સરાઓના સમૂહથી યુક્ત, આનંદદાયક એવા
દેવેન્દ્રના જેવા અમરભવનને = દેવલોકને પ્રાપ્ત કર્યું. અહીં દેવેન્દ્રના જેવું અમરભવન તે 25
દેવેન્દ્રામરભવન એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. ॥૮૭૫॥ હવે સંક્ષેપ દ્વારને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : લાખો શ્લોકો હજારમાં, પાંચસોમાં, દોઢસોમાં, એકસોમાં (એમ કરતાં કરતાં છેલ્લે)
એક શ્લોકમાં સ્થાપ્યા. આ સંક્ષેપ જાણવા યોગ્ય છે.

❀ 'સંક્ષેપ' ઉપર આત્રેયાદિનું દૃષ્ટાન્ત ❀

ટીકાર્થ : ચાર ઋષિઓ એક-એક લાખ શ્લોક પ્રમાણ ગ્રંથ તૈયાર કરીને જિતશતુરાજા પાસે 30

૨૮. ચત્વાર ઋષયો ગ્રન્થાન્ શતસાહસ્ત્રાન્ કૃત્વા જિતશત્રુ રાજાનમુપસ્થિતાઃ, અસ્માકં શાસ્ત્રાણિ

* ગાથાહૃદયમ્ પ્ર. ।

૨૯ સુખોહિ તુમં પંચમો લોગપાલો, તેણ ભણિયં-કેતિયં ?, તે ભળંતિ-સયસાહસિસયાઓ સંધિયાઓ ચત્તારિ, ભળાઇ-મમ રજ્જં સીયડ, એવં અદ્વદ્વં ઓસરંતં જાવેકેકો સિલોગો ઠિઓ, તંપિ ન સુળાઇ, તાહે ચઝહિવિ ણિયમતપદરિસણસહિતો સિલોગો કઓ, સ ચાયમ્-

“જીર્ણે ભોજનમાત્રેયઃ, કપિલઃ પ્રાણિનાં દયા ।

5

બૃહસ્પતિરવિશ્વાસઃ પદ્માલઃ સ્ત્રીષુ માર્દવમ્ ॥૧૧॥”

આત્રેય એવમાહ-જીર્ણે ભોજનમાસેવનીયમારોગ્યાર્થિનેતિ, એવં પ્રત્યેકં યોજના કાર્યા, એવં સામાયિકમપિ ચતુર્દશપૂર્વાર્થસંક્ષેપો વર્તત ઇતિ ॥ દ્વારમ્ ॥ અધુનાઽનવદ્યદ્વારં, તત્રાઽઽચ્છાનકમ્-વૈસંતપુરે નગરે જિયસત્તુ રાયા ધારિણી દેવી તેસિ પુત્તો ધમ્મરુઈ, સો ચ રાયા થેરો તાવ સો પવ્વડકામો ધમ્મરુઈસસ રજ્જં દાઝમિચ્છડ, સો માઝં પુચ્છડ-કીસ તાઓ રજ્જં પરિચ્ચયડ ?, 10 સા ભળાઇ-સંસારવદ્ધણં, સો ભળાઇ-મમવિ ન કજ્જં, સહ પિયરેણ તાવસો જાઓ, તત્થ અમાવસા

ઉપસ્થિત થયા અને કહ્યું કે “તમે પાંચમા લોકપાલ છો તેથી અમારા ગ્રંથને સાંભળો.” રાજાએ પૂછ્યું- કેટલું પ્રમાણ છે ? તેઓ કહે છે-“બધા ભેગા કરીએ તો ચારલાખ શ્લોક થાય. રાજાએ કહ્યું- (આટલા સમય સુધી હું તમારું સાંભળીશ તો) મારું રાજ્ય સીદાશે. (તેથી તમે અર્ધું કરો.) આમ અર્ધું-અર્ધું કરતાં છેલ્લે એક-એક શ્લોક બનાવ્યો. રાજા તેને પણ સાંભળતો નથી. તેથી 15 ચારે ઋષિઓએ પોતાનો મત બતાવવા સહિત એક શ્લોક બનાવ્યો. તે આ પ્રમાણે-“આત્રેયે કહ્યું કે આરોગ્યના અર્થોએ જૂનું ભોજન પચે પછી નવું ભોજન કરવું, કપિલે કહ્યું પ્રાણીઓ ઉપર દયા રાખો, બૃહસ્પતિએ કહ્યું-“કોઈની ઉપર વિશ્વાસ કરવો નહીં, પંચાલે કહ્યું- સ્ત્રીઓને વિશે નમ્રતા રાખવી.” (જેમ ચાર લાખ શ્લોકનો સંક્ષેપ કરી ચારે ઋષિઓએ એક શ્લોક તૈયાર કર્યો.) એ પ્રમાણે સામાયિક પણ ચૌદપૂર્વોના અર્થનો સંક્ષેપ છે.

20

❀ ‘અનવદ્ય’ ઉપર ધર્મરુચિનું દૃષ્ટાન્ત ❀

વસંતપુરનગરમાં જિતશત્રુનામે રાજા હતો, તેને ધારિણીનામે રાણી હતી. તેઓને ધર્મરુચિ નામે પુત્ર હતો. રાજા ઘરડો થયો. તેથી પ્રવ્રજયા લેવાની ઈચ્છાવાળો રાજા ધર્મરુચિને રાજ્ય સોંપવા ઈચ્છે છે. ધર્મરુચિ માતાને પૂછે છે કે “પિતા શા માટે રાજ્યનો ત્યાગ કરે છે ?” માતા કહે છે-“રાજ્ય સંસાર વધારનારું છે.” ધર્મરુચિએ કહ્યું-“તો આ રાજ્યથી મારે પણ કોઈ પ્રયોજન 25 નથી.” તે પિતા સાથે તાપસ બન્યો. આશ્રમમાં ‘અમાવાસ્યા આવશે’ એમ વિચારી બ્રાહ્મણ

૨૯. શૃણુ ત્વં પદ્મમો લોકપાલઃ, તેન ભણિતમ્-કિયત્ ?, તે ભળંતિ-શતસાહસ્રિકાઃ સંહિતાશ્વતસ્રઃ, ભળંતિ-મમ રાજ્યં સીદતિ, એવમર્ધાર્ધમપસરત્ યાવદેકૈકઃ શ્લોકઃ સ્થિતઃ, તમપિ ન શૃણોતિ, તદા ચતુર્ભિરપિ નિજમતપ્રદર્શનસહિતઃ શ્લોકઃ કૃતઃ ।

૩૦. વસંતપુરે નગરે જિતશત્રૂ રાજા, ધારણી દેવી, તથોઃ પુત્રો ધર્મરુચિઃ, સ ચ રાજા સ્થવિરસ્તાવત્સઃ

30 પ્રવ્રજિતુકામો ધર્મરુચયે રાજ્યં દાતુમિચ્છતિ, સ માતરં પૃચ્છતિ-કુતસ્તાતો રાજ્યં પરિત્યજતિ ?, સા ભળંતિ-સંસારવર્ધનં, સ ભળંતિ-મમાપિ ન કાર્યં, સહ પિત્રા તાપસો જાતઃ, તત્રામાવસ્યા

‘‘હોહિતિતિ ગંડઓ ઉઘોસેડ-આસમે કલ્લં અમાવસા હોહિતિ તો પુષ્પફલાણ સંગહંકરેહ, કલ્લં
 ણ વટ્ટં છિંદિતં, ધમ્મરૂઠં ચિંતેડ-જડ સલ્લકાલં ણ છિજ્જેજ્જ તો સુંદરં હોજ્જા । અણ્ણયા સાહૂ
 અમાવાસાએ તાવસાસમસસ અદૂરેણ વોલેંતિ, તે ધમ્મરૂઠં પિચ્છિક્કુણ ભળંડ-ભગવં ! કિં તુજ્ઞં
 અણ્ણાઝઙ્ગી ણત્થિ ? તો અડંવિં જાહ, તે ભળંતિ-અમ્મં જાવજ્જીવાએ અણાઝઙ્ગી, સો સંભંતો
 ચિંતેઉમારુદ્ધો, સાહૂવિ ગયા, જાડં સંભરિયા, પત્તેયબુદ્ધો જાઓ ॥

5

અમુમેવાર્ધમભિધિત્સુરાહ-

સોઠુણ અણાઝઙ્ગી અણ્ણીઓ વજ્જિક્કુણ અણ્ણં તુ ।

અણવજ્જયં ઉવગઓ ધમ્મરૂઠં ણામ અણ્ણારો ॥૮૭૭॥

વ્યાખ્યા : ‘શ્રુત્વા’ આકર્ણ્ય, આકુટ્વનમ્ આકુટ્વિજ્જેદનં હિંસેત્યર્થઃ, ન આકુટ્વિઃ-અનાકુટ્વિસ્તાં
 સર્વકાલિકીમાકર્ણ્ય, ‘અણ્ણીતઃ’ ‘અણ રણ’ ઇતિ દણ્ડકધાતુઃ, અણતિ-ગચ્છતિ તાસુ તાસુ 10
 ઉદ્ઘોષણા કરે છે કે ‘આવતીકાલે આશ્રમમાં અમાવાસ્યા છે તેથી પુષ્પફળોનો સંગ્રહ કરો,
 “આવતીકાલે પુષ્પો-ફળો તોડવા ઉચિત નથી.” આ સાંભળી ધર્મરુચિ વિચારે છે કે-“જો સર્વકાળ
 માટે પુષ્પો-ફળો તોડવાના ન હોય તો કેટલું સરસ.”

એકવાર સાધુઓ અમાવાસ્યાએ તાપસોના આશ્રમની નજીકથી પસાર થાય છે. ધર્મરુચિ
 સાધુઓને જોઈને પૂછે છે કે-ભગવન્ ! તમને શું આજે અનાકુટ્વી (અમાવાસ્યાએ પુષ્પ-ફળોને 15
 તોડવા નહીં એને તાપસો અનાકુટ્વી એટલે કે અહિંસા કહેતા) નથી ? કે જેથી તમે અટવી તરફ
 જાઓ છો. (અટવી તરફ જતાં સાધુઓને જોઈને ધર્મરુચિ વિચારે છે કે-“આ સાધુઓ અટવીમાં
 ફળાદિ લેવા જતા લાગે છે” એમ વિચારી આ પ્રશ્ન કરે છે.) સાધુઓ કહે છે-“અમારે યાવજ્જીવ
 સુધી અનાકુટ્વી છે.” આ સાંભળી આશ્ચર્ય પામેલો ધર્મરુચિ વિચારવા લાગ્યો. સાધુઓ આગળ
 નીકળી ગયા. ધર્મરુચિને જાતિનું સ્મરણ થયું. ત્યાં તે પ્રત્યેકબુદ્ધ થયો. 20

અવતરણિકા : આ જ અર્થને કહેવાની ઈચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : અનાકુટ્વીને સાંભળીને પાપથી ડરેલો (અને માટે જ) પાપને છોડીને ધર્મરુચિ નામનો
 અનગાર અનવધતાને પામ્યો.

ટીકાર્થ : સાંભળીને, છેદવું તે આકુટ્વી અર્થાત્ હિંસા, આકુટ્વીનો અભાવ તે અનાકુટ્વી.
 આ સર્વકાળની અનાકુટ્વીને સાંભળીને, ‘અણ, રણ’ એ દંડક ધાતુ છે. તેથી (‘અણ’ - ધાતુ ગત્યર્થક 25
 પણ હોવાથી) જેનાવડે જીવ તે તે યોનિમાં જાય તે ‘અણ’ એટલે કે પાપ, તેનાથી ડરેલો,

૩૧. ભવિષ્યતીતિ મરુક ઉદ્ઘોષયતિ-આશ્રમે કલ્પેડમાવાસ્યા ભવિષ્યતિ તતઃ પુષ્પફલાનાં સંગ્રહં
 કરુધ્વં, કલ્પે ચ વર્તતે છેત્તું, ધર્મરુચિશ્ચિન્તયતિ-યદિ સર્વકાલં ન છિદ્ધેત તદા સુંદરં ભવેત્ । અન્યદા
 સાધવોડમાવાસ્યાયાં તાપસાશ્રમસ્યાદૂરેણ વ્યતિવ્રજન્તિ, તાન્ ધર્મરુચિઃ પ્રેક્ષ્ય ભળન્તિ-ભગવન્તઃ ! કિં
 યુષ્માકમનાકુટ્વિર્નાસ્તિ ?, તત્તોડવં યાથ, તે ભળન્તિ-અસ્માકં યાવજ્જીવમનાકુટ્વી, સ 30
 સંધાન્તશ્ચિન્તયિતુમારુદ્ધઃ, સાધવોડપિ ગતાઃ, જાતિઃ સ્મૃતા, પ્રત્યેકબુદ્ધો જાતઃ ।

જીવો યોનિષ્ઠનેત્યણં-પાપં તદ્દીતઃ, વર્જયિત્વાઽણં તુ-પરિત્યજ્ય સાવદ્યયોગમ્ 'અણવજ્જયં ઉવગઓ'તિ વર્જનીયઃ વર્જ્યઃ અણસ્ય વર્જ્યઃ અણવર્જ્યસ્તદ્વાવસ્તામણવર્જ્યતામુપગતઃ સાધુઃ સંવૃત્ત ઇત્યર્થઃ, ધર્મરુચિર્નામાનગાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૭॥ દ્વારં ॥

5

સામ્પ્રતં પરિજ્ઞાદ્વારાવયવાર્થઃ પ્રતિપાદ્યત ઇતિ, તત્ર કથાનકં પ્રાગુક્તમ્, ઇદાની ગાથોચ્યતે--

પરિજાણિકુળ જીવે અજ્જીવે જાણણાપરિણાણે ।

સાવજ્જજોગકરણં પરિજાણઇ સો ઇલાપુત્તો ॥૮૭૮॥

વ્યાખ્યા : પરિજ્ઞાય જીવાનજીવાંશ્ચ 'જાણણાપરિણાણે' તિ જ્ઞપરિજ્ઞયા 'સાવદ્યયોગકરણં' સાવદ્યયોગક્રિયાં 'પરિજાણઇ' તિ પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા સ ઇલાપુત્ર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૮॥ દ્વારં ॥ પ્રત્યાખ્યાનદ્વારં, તત્ર કથાનકમ્-તેતલિપુરણયરે કણગરહો રાયા, પડમાવર્ડે દેવી, રાયા ભોગલોલો
10 જાતે ૨ પુત્રે વિયંગેઇ, તેતલિસુઓ અમચ્ચો, કલાઓ પૂસિયારસેટ્ટી, તસસ ધૂયા પોટ્ટિલા આગાસતલમે દિટ્ટા, મગિયા, લબ્ધા ય, અમચ્ચો ય એમંતે પડમાવર્ડેય ભણ્ણઇ - એમં કહવિ

સાવદ્યયોગને છોડીને, જે છોડવા લાયક હોય તે વર્જ્ય, પાપનું વર્જ્ય (ત્યાગ) તે અણવર્જ્ય - તે પણાને અર્થાત્ અણવર્જ્યતાને ધર્મરુચિ નામે અનગાર પામ્યો (એટલે કે પાપના ત્યાગને પામ્યો, અર્થાત્ સાધુ થયો. અન્વય ગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો.) ॥૮૭૭॥

15

❁ 'પરિજ્ઞા' ઉપર ઈલાપુત્રનું દૃષ્ટાન્ત ❁

અવતરણિકા : હવે 'પરિજ્ઞા' દ્વારરૂપ અવયવાર્થ પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં (ઈલાપુત્રનું) દૃષ્ટાન્ત પૂર્વે કહેવાઈ ગયું છે. તેથી હવે ગાથા જ કહેવાય છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : જીવો અને અજીવોને જ્ઞપરિજ્ઞાવડે જાણીને (અર્થાત્ તેનો બોધ લઈને) સાવદ્યયોગની
20 ક્રિયાને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે તે ઈલાપુત્ર જાણે છે (અર્થાત્ સાવદ્યયોગની ક્રિયાનું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે.) ॥૮૭૮॥

❁ 'પ્રત્યાખ્યાન' ઉપર તેતલિપુત્રનું દૃષ્ટાન્ત ❁

તેતલિપુરનગરમાં કનકરથનામે રાજા હતો. તેને પદ્માદેવીનામે રાણી હતી. ભોગોમાં લોલુપ રાજા ઉત્પન્ન થતાં બાળકોના અંગો છેદી નાંખે છે (અર્થાત્ તે વિચારતો કે 'જો અક્ષત બાળક
25 થશે તો બળાત્કારે મારું રાજ્ય લઈ લેશે અને મને ભોગો પ્રાપ્ત થશે નહીં' એમ વિચારી તે રાજા બાળકોનો જન્મ થતાં જ અવયવોને છેદી રાજ્ય માટે અયોગ્ય કરે છે.)

તેતલિપુત્રનામે અમાત્ય હતો. તથા તે જ નગરમાં પુષ્પકારનામે શ્રેષ્ઠિ સોની (કલાઓ = સુવર્ણકાર ઇતિ ટીપ્પણકે) હતો. અમાત્યે પોટ્ટિલાનામે શ્રેષ્ઠિની દીકરીને આકાશતળિયે (મહેલની

૩૨. તેતલીપુરે નગરે કનકરથો રાજા, પદ્માવતી દેવી, રાજા ભોગલોલુપઃ જાતાન્ જાતાન્ પુત્રાન્
30 વ્યજ્ઞયતિ, તેતલીસુતોઽમાત્યઃ, કલાદઃ પુષ્પકારઃ શ્રેષ્ઠી, તસ્ય દુહિતા પોટ્ટિલાઽઽકાશતલે દૃષ્ટા, માર્ગિતા, લબ્ધા ચ, અમાત્યશ્ચૈકાન્તે પદ્માવત્યા ભણ્યતે-એકં કથમપિ ।

કુમારં સારવ્વહ તો તવ ય મમ ય ભિક્ષાભાયણં ભવિસ્સડિત્તિ, મમ ડયેરે પુત્તો, एवं रहस्सगयं
સારવેમો, સંપત્તી ય, પોટ્ટિલા દેવી ય સમં ચેવ પસૂયા, પોટ્ટિલાએ દારિયા દેવીએ દિણ્ણા, કુમારો
પોટ્ટિલાએ, સો સંવહ્ઠ્ઠ, કલાઓ ય ગેણહરૂ । અણ્ણયા પોટ્ટિલા અણિદ્ધા જાયા, ણામમવિ ણ
ગેણહરૂ, અણ્ણયા પવ્વહ્ઠ્ઠાઓ પુચ્છહ-અત્થિ કિંચિ જાણહ, જેણં અહં પિયા હોજ્જા, તાઓ ભણંતિ-
ણ વહ્ઠ્ઠ્ઠ એયં કહેઠં, ધમ્મો કહિઓ, સંવેગમાવણ્ણા, આપુચ્છહ-પવ્વયામિ, ભણહ-જહ સંવોહેસિ, 5
તાએ પડિસ્સુયં, સામણ્ણં કાઠં દેવલોગં ગયા । સો રાયા મઓ, તાહે પડસ્સ ડંસેહ કુમારં, રહસ્સં
ચ ખિંદહ, તાહે સોઽભિસિત્તો, કુમારં માયા ભણહ-તેતલિસુયસ્સ સુદ્ધુ વહેજ્જાહિ, તસ્સ પહાવેણ
તંસિ રાયા જાઓ, તસ્સ ણામં કણંગજ્ઞાઓ, તાહે સવ્વઘ્ઘાણોસુ અમચ્ચો ઠવિઓ, દેવો તં બોહેહ,
અગાસીએ) જોઈ. અમાત્યે પોટ્ટિલાની માગણી કરી અને તે પ્રાપ્ત થઈ. એકાંતમાં પદ્માવતીરાણીએ
અમાત્યને કહ્યું-“એક કુમારને કોઈપણ રીતે બચાવો, તો તે તમારા અને મારા માટે ભિક્ષાભાજનરૂપ 10
થશે. (અર્થાત્ જેમ ભિક્ષાનું ભાજન ભિક્ષામાટે આધારરૂપ છે તેમ આ પુત્ર આપણો આધાર થશે.)
મારા પેટમાં એક પુત્ર છે તેનું આપણે છુપી રીતે રક્ષણ કરીએ.”

ભવિતવ્યતાના વશથી પોટ્ટિલા અને રાણીએ એક સાથે જ જન્મ આપ્યો. તેમાં પોટ્ટિલાની
બાળકી રાણીને આપી અને રાણીનો બાળક પોટ્ટિલાને આપ્યો. તે ત્યાં મોટો થાય છે અને કબાઓ
શીખે છે. એવામાં એકવાર તેતલિપુત્રને પોટ્ટિલા અનિષ્ટ થઈ. તેતલિપુત્ર તેણીનું નામ પણ લેતો 15
નથી. તેથી એકવાર ત્યાં આવેલા સાધ્વીજીઓને પોટ્ટિલા પૂછે છે-“એવું કંઈક તમે જાણો છો
કે જેથી હું મારા પતિને પ્રિય થાઉં.” સાધ્વીજીઓએ કહ્યું-“આવું કંઈપણ કહેવું એ અમારો આચાર
નથી, સાધ્વીજીએ ધર્મદેશના આપી. જેથી પોટ્ટિલા સંવેગને પામી. તે પતિને પૂછે છે-“હું પ્રવ્રજ્યા
લઉં ?” તેતલિપુત્રે કહ્યું-“જો (દેવલોકમાં ગયા પછી) મને પ્રતિબોધ કરવાનું વચન આપે તો
દીક્ષાની રજા આપું.” પોટ્ટિલાએ સ્વીકાર્યું. શ્રમણપણું પાળીને તે દેવલોકમાં ગઈ. 20

બીજી બાજુ કનકરથરાજા મૃત્યુ પામ્યો. તેથી અમાત્ય અને રાણી નગરજનોને કુમારના
દર્શન કરાવે છે અને રહસ્ય ઉઘાડું પાડે છે. કુમારનો અભિષેક કરવામાં આવે છે. માતા કુમારને
કહે છે-“તેતલિપુત્ર સાથે તારે સારી રીતે વર્તવું, તેના પ્રભાવથી તું રાજા થયો છે.” તે કુમારનું
નામ કનકધ્વજ હતું. સર્વત્ર અમાત્યને સ્થાપ્યો (અર્થાત્ દરેક બાબતમાં અમાત્યની સલાહ રાજા

૩૩. કુમારં સંરક્ષય તદા તવ મમ ચ ભિક્ષાભાજનં ભવિષ્ણતીતિ, મમોદરે પુત્રઃ, एवं रहस्यगतं 25
સારથામઃ, સમાપત્ત્યા (સંપ્રાપ્તિશ્ચ), પોટ્ટિલા દેવી ચ સમમેવ પ્રસૂતે, પોટ્ટિલાયા દારિકા દેવ્યે દત્તા,
કુમારઃ પોટ્ટિલાયૈ, સ સંવર્ધતે, કલાશ્ચ ગૃહ્ણતિ । અન્યદા પોટ્ટિલાઽનિષ્ઠા જાતા, નામાપિ ન ગૃહ્ણતિ, અન્યદા
પ્રવ્રજિતાઃ પુચ્છન્તિ-અસ્તિ કિઞ્ચિજ્જાણીશ્ચ ચેનાહં પ્રિયા ભવેયં, તા ભણન્તિ-ન વર્તન્તે એતત્કથયિતું, ધર્મઃ
કથિતઃ, સંવેગમાપન્ના, આપુચ્છન્તિ-પ્રવ્રજ્ઞામિ, ભણન્તિ-પદિ સંવોધયસિ, તયા પ્રતિશ્રુતં, શ્રામણ્યં કૃત્વા
દેવલોકં ગતા । સ રાજા મૃતઃ, તદ્વા પૌરેષ્વો દર્શયન્તિ કુમારં, રહસ્યં ચ બિનન્તિ, તદા સોઽભિષિક્તઃ, 30
કુમારં માતા ભણન્તિ-તેતલીસુતે સુદ્ધુ વર્તેથાઃ, તસ્ય પ્રભાવેણ ત્વમસિ રાજા જાતઃ, તસ્ય નામ કનકધ્વજઃ,
તદા સર્વસ્થાનેષ્વમાત્યઃ સ્થાપિતઃ, વેલસ્તં બોધયન્તિ,

૩૪
૦૧ સંબુજ્ઞાઇ, તાહે રાયાણગં વિપરિણામેઇ, જઓ જઓ ઠાઇ તઓ તઓ રાયા પરંમુહો ઠાઇ,
મીઓ ઘરમાગઓ, સોડવિ પરિયણો ણાઢાઇ, સુદુતરં મીઓ, તાહે તાલપુડં વિસં રાઇ, ણ મરૂ,
કંકો અસી રૂંધે ણિસિઓ, ણ છિંદઇ, ડબ્બંધઇ, રજ્જુ છિંદઇ, પાહાણં ગંલે બંધિતા
અત્થાહં પાણિયં પવિટ્ટો, તત્થવિ થાહો જાઓ, તાહે તણકૂડે અર્ગિંગ કાડં પવિટ્ટો, તત્થવિ ણ
5 ડજ્ઞાઇ, તાહે ણયરાઓ ણિપ્પિંડઇ જાવ પિટ્ટુઓ હત્થી ધાડેઇ, પુરઓ પવાતરૂડા, દુહઓ અચ-
ક્કલુપાસે મજ્ઞે સરાણિ પતંતિ, તત્થ ઠિઓ, તાહે મળઇ-હા પોટ્ટિલે સાવિગે ૨ જઇ ણિત્થા-
રેજ્જા, આડસો પોટ્ટિલે ! કઓ વયામો ?, તે આલાવગે મળઇ જહા તેતલિણાતે, તાહે સા
મળઇ-મીયસસ રૂલુ મો પવ્વજ્જા, આલાવગા, તં દટ્ટુણ સંબુદ્ધો મળઇ-રાયાણં ડવસામેહિ,

લે છે.) દેવ અમાત્યને બોધ આપે છે. પરંતુ તે બોધ પામતો નથી. ત્યારે દેવ રાજાને અમાત્ય
10 માટે કાનભંભેરણી કરે છે. તેથી જે બાજુ અમાત્ય ઊભો રહે છે, રાજા તેનાથી વિમુખ ઊભો
રહે છે. ડરેલો અમાત્ય પોતાના ઘરે આવે છે.

તેનો પરિજન પણ તેનો આદર કરતો નથી. તેથી વધુ ડરે છે. અમાત્ય તાલપુટ વિષ ખાય
છે, છતાં મરતો નથી. પોતાના ખભા ઉપર તીક્ષ્ણ તલવાર ફેરવી તો તે પણ બુઢી થઈ ગઈ.
તલવાર તેને છેદતી નથી. પોતાને (જાડ ઉપર) દોરડાથી બાંધે છે તો દોરડું તૂટી જાય છે. મોટા
15 પથ્થરને ગળે બાંધી ઊંડા પાણીમાં અમાત્ય પ્રવેશ્યો, તો પાણીની ઊંડાઈ થટી ગઈ. ત્યાર પછી
તણખલાઓના સમૂહને આગ ચાંપી તેમાં પ્રવેશ્યો, છતાં તે બળ્યો નહીં. નગરમાંથી બહાર નીકળે
છે તો પાછળ હાથી પડે છે અને આગળ ઊંડી ખાઈ છે. આગળ-પાછળ પુષ્કળ અંધારું થાય
છે અને મધ્યમાં બાણોની વર્ષા થાય છે. તેથી ત્યાં જ ઊભો રહી જાય છે. ત્યાં તે વિચારે છે—
હા ! મારી પોટ્ટિલા શ્રાવિકા જો મને બચાવે તો (ઘણું સારું), હે આયુષ્મતિ ! પોટ્ટિલા ! હું
20 ક્યાં જાઉં ? વગેરે જે રીતે જ્ઞાતાધર્મકથામાં — તેતલિના દષ્ટાન્તમાં (દષ્ટાન્ત ૧૪) આલાપકો આપ્યા
છે તે સર્વ અહીં જાણવા.

ત્યાર પછી તે દેવ કહે છે—ડરેલાને પ્રવ્રજ્યા એ જ શરણ છે... વગેરે આલાપકો જાણવા.
તે દેવને જોઈને બોધ પામેલો અમાત્ય કહે છે — “રાજાને શાંત કરો. જેથી લોકો એમ ન કહે

૩૪. ન સંબુદ્ધયતે, તદા રાજાનં વિપરિણમયતિ, યતો યતસ્તિષ્ઠતિ, તતસ્તતો રાજા પરાડ્મુખસ્તિષ્ઠતિ,
25 મીતો ગૃહમાગતઃ, સોડપિ પરિજનો નાવ્રિયતે, સુદુતરં મીતઃ, તદા તાલપુટં વિષં રાદતિ, ન મ્રિયતે, કલ્હોડસિઃ
સ્કન્ધે વાહિતઃ, ન છિનન્તિ, ડટ્ટધ્નાતિ, રજ્જૂં છિનન્તિ, પાષાણાન્ ગલે બદ્ધ્વાડસ્તાઘે પાનીયે પ્રવિષ્ટઃ,
તત્રાપિ સ્તાઘો જાતઃ, તદા તૃણકૂટેર્ગિન કૃત્વા પ્રવિષ્ટઃ, તત્રાપિ ન દહ્યતે, તદા નગરાન્નિર્ગચ્છતિ, યાવત્પૃષ્ઠતો
હસ્તી ધાટયતિ, પુરતઃ પ્રપાતગર્તા, ઉભયતોડચક્ષુઃસ્પર્શો મધ્યે શરાઃ પતન્તિ, તત્ર સ્થિતઃ, તદા મળતિ-
હા પોટ્ટિલે શ્રાવિકે ! ૨ યદિ નિસ્તારયિષ્યસિ, આયુષ્મતિ પોટ્ટિલે ! કુતો વ્રજામઃ ?, તાનાલાપકાન્
30 મળતિ યથા તેતલિજ્ઞાતે, તદા સા મળતિ-મીતસ્ય રૂલુ મોઃ પ્રવ્રજ્યા, આલાપકાઃ, તં દટ્ટ્વા સંબુદ્ધો
મળતિ-રાજાનમુપશમય,

મા ભણિહિતિ-રુદ્ધો પવ્વઙ્ગો, તાહે સાહરિયં જાવ સમંતતો મગ્ગિજ્જઙ્ગ, રણ્ણો કહિયં-સહ માયાણિગ્ગો, રુદ્ધમેત્તા પવેસિઓ, નિક્કમણસિવિયાણીગિઓ, પવ્વઙ્ગો, તેણ દઢં આવઙ્ગહિણાવિ પચ્ચક્કાણે સમયા કયા ॥ અત્ર ગાથા-

પચ્ચક્કે દઢૂણં જીવાજીવે ય પુણ્ણપાવં ચ ।

પચ્ચક્કાયા જોગા સાવજ્જા તેતલિસુણં ॥૮૭૯॥

5

વ્યાખ્યા : પ્રત્યક્ષાનિવ દૃષ્ટ્વા દેવસંદર્શનેન, કાન્ ?,-જીવાજીવાન્ પુણ્યપાપં ચ પ્રત્યાખ્યાતા યોગાઃ સાવદ્યાસ્તેતલિસુતેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૯॥ ગતં નિરુક્તિદ્વારં,

॥ સમાપ્તા ચોપોદ્ધાતનિર્યુક્તિરિતિ ॥

કે રાજા ગુસ્સે થયો હતો, એટલે દીક્ષા લીધી.” ત્યારે દેવે રાજાને બધી વાત કરી વિ... જાણવું. (યાવત્ શ.૦૭૦૬થી રાજાને પ્રતિબોધની વાત, પોતે માયા રચી હતી વિગેરે વાતો જાણવી.) રાજાએ સાધુની ચારે બાજુ તપાસ કરાવી. જાણ થતાં રાજાને કહેવામાં આવ્યું. રાજા પોતાની માતા સાથે વંદન કરવા નીકળ્યો. સાધુ પાસે કામા માંગી અને ફરી નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ઠાઠમાઠપૂર્વક દીક્ષા માટેની શિબિકામાં બેસાડી દીક્ષાસ્થાને લાવ્યા. વિધિસર દીક્ષા લીધી. આમ, આપત્તિઓથી ઘેરાયેલ અમાત્યે પરચ્છાણમાં સમતા કરી (અર્થાત્ સાવધયોગોનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું.)

ગાથાર્થ — દીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

15

દીકાર્થ — દેવનાં દર્શનથી જાણે કે પ્રત્યક્ષ હોય તે રીતે જોઈને, કોને જોઈને ? — જીવાજીવ અને પુણ્ય-પાપને પ્રત્યક્ષ જોઈને તેતલિપુત્રે સાવધયોગોનું પરચ્છાણ કર્યું. આ સાથે નિરુક્તિ-દ્વાર પૂર્ણ થયું. ॥૮૭૯॥

॥ ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિ સમાપ્ત ॥

॥ ઇતિ નિર્યુક્તિક્રમાઢ્ઢાદ ૬૪૨ તમાદારમ્ય ૮૭૯ ક્રમાઢ્ઢું યાવદ સનિર્યુક્તિ-

20

હરિભદ્રીયવૃત્તેર્ગુર્જરાનુવાદસ્ય તૃતીયો વિભાગઃ સમાપ્તઃ ॥

ગુર્જરાનુવાદમિદં કૃત્વા યત્કુશલમિહ મયા પ્રાપ્તં તેન ।

મમ મોહનીયકર્મક્ષયોઽચિરેણ ભવતુ ॥૧॥

૩૫. મા લીભળત-રુદ્ધઃ પ્રવ્રજિતઃ, તદા સંહૃતં યાવત્સમન્તતો માર્ગ્યતે, રાજઃ કથિતં, સહ માત્રા નિર્ગતઃ, ક્ષમયિત્વા પ્રવેશિતઃ, નિષ્ક્રમણશિબિકયા નિર્ગતઃ, પ્રવ્રજિતઃ, તેન દૃઢમાપદગૃહીતેનાપિ પ્રત્યાખ્યાને સમતા કૃતા ।

25

પરિશિષ્ટ - ૧

શ્રીમન્મલધારગચ્છીયશ્રીમદ્દેમચન્દ્રસૂરિચિતં હરિભદ્રીયાવશ્યકવૃત્તિટીપ્પણકમ્

- અથ ક્ષેત્રાદિગણભૃદ્(ગણભૃત્ક્ષેત્રાદિ)વક્તવ્યતા આહ—નનુ મળિડકો જ્યેષ્ઠો મૌર્યસ્તુ લઘુતરો,
- 5 ગૃહવાસપ્રતિપાદકગાથાયાં તુ જ્યેષ્ઠસ્ય ત્રિપચ્છાશદ્વર્ષાણિ ગૃહવાસ ઉક્તો લઘુતરસ્ય તુ પચ્છષષ્ટિઃ દીક્ષા દ્વયોરપ્યેકસ્મિન્નેવ દિને તત્કથં ન વિરોધઃ, સત્યં, કિન્તુ તત્ત્વમિહ કેવલિનો વિદન્તિ, કેવલં ગણભૃન્નામપ્રતિપાદકગાથાયાં વ્યત્યયપાઠે ગૃહવાસસર્વાયુષ્કપ્રતિપાદિકાસુ વા ગાથાસુ ચ વ્યત્યયતે સતિ સર્વં સુસ્થં ભવતિ, ધનદેવે પચ્છત્વમુપાગતે મૌર્યેણ ગૃહે ધૃતા ઇતિ વૃત્યક્ષરાણાં મૌર્યે પચ્છત્વમુપગતે ધનદેવેન ધૃતા ઇતિ વ્યત્યયતે વા સતિ સુસ્થં ભવતિ, તત્તુ ન ક્રિયતે વિશિષ્ટસમ્પ્રદાયાભાવાદિતિ ॥
- 10 'તૌસાબારસે' ત્યાદિ (૫-૩) ગાથા સુગમત્ત્વેન વૃત્તૌ ન વિવૃતા, તત્ર ચઠડસદુગં ચેતિ પાઠસ્તત્ર દ્વૌ વારૈ ચતુર્દશેતિ દ્રષ્ટવ્યં । 'વર્તનાદિલક્ષણ' ઇતિ (૭-૧૨), વર્તના-દ્રવ્યસ્થિતિઃ આદિશબ્દાત્પ્રતિક્ષણભાવી પરિણામઃ । 'એકઃ કાલશબ્દઃ પ્રાગિ'તિ (૮-૪), 'ઝહેસે નિહેસે ય' ગાથાયાં । 'દેવસ્કન્ધાદે'રિતિ (૮-૧૨), સચેતનસ્ય-દેવાદેઃ અચેતનસ્ય-દ્વયણુકસ્કન્ધાદેઃ અથવા 'ચેતનસ્યેત્યાદિ' પૂર્વે સમસ્તં પદં અત્ર તુ ચેતનમિત્યત્રાપિ ષષ્ઠી દ્રષ્ટવ્યા, તતો વ્યસ્તં પદદ્વયમિતિ પૂર્વવ્યાખ્યાનાદ્દેદઃ । 'અથવા
- 15 દ્રવ્યં તુ તદેવે'તિ (૯-૨), 'કાલશ્ચેત્યેકે' (તત્ત્વા૦ અ૦ ૫ સૂ૦ ૩૮) ઇતિવચનાદેકીયમતેન કાલસ્યાભાવાદિતિ ભાવઃ । 'વર્તનાદિમયો યથાયુષ્કકાલ' ઇતિ (૧૧-૩), નનુ, ચ દ્રવ્યકાલોઽપિ વર્તનાદિમય એવોક્તસ્તત્કથં ન સઙ્કીર્ણતા ?, સત્યં, કિન્તુ સ દ્રવ્યાણાં સામાન્યેન અયં ત્વાયુષ ઇતિ વિશેષઃ । અથ સામાચારી વ્યાખ્યાયતે, — 'કાલે-કાલવિષયા સામાચારીતિ' (૧૪-૫), ઇયં સર્વાઽપીચ્છાકારાદિકા સામાચારી કાલવિષયા-પ્રસ્તાવનિયતા કસ્યાશ્ચિત્કસ્મિંશ્ચિત્પ્રસ્તાવે ક્રિયમાણ-
- 20 ત્વાત્ । 'અપિચ્છાશબ્દાર્થ' ઇતિ (૧૫-૩), 'તત્થવિ ઇચ્છાકારો' (૧૪-૧૦) ઇત્યયમપિશબ્દશ્ચશબ્દાર્થે, સ ચાનુર્કં સમુચ્ચિનોતિ, તતશ્ચ યદ્યથ્યર્થયેત પરં અનર્થ્યર્થિતો વા તસ્ય કશ્ચિત્કિઞ્ચિત્કુર્યાદિતીચ્છાકારસ્ય વિષયદ્વયં દર્શિતં, ચશબ્દસમુચ્ચિતસ્ત્વપરોઽપિ વિષયઃ 'અહવા સયં કરન્તં' ઇત્યાદિના (૧૯-૧) દર્શાયિષ્યત ઇત્યયમત્ર ભાવાર્થઃ । 'એગસ્સ સાહુસ્સ લબ્ધી અત્થિ'તિ (૨૩-૧૨), ભક્તપામલાભવસ્ત્રસીવનાદિલક્ષણા, 'એવં ચેવ વિગહેતિ'તિ (૨૪-૬) એવમેવ લબ્ધિર્વિદ્રાસ્યતિ
- 25 અકૃતકાર્યત્વાદિત્યભિપ્રાયઃ । કુદી-બૃહત્તરા પડાલી-લઘુતરકુટીતિ (૨૪-૯) । 'સોહિયા વત્તિ'

(२५-३), सुहृद्भूता-स्निग्धा स्वजनभूता 'आदेसादिअप्यडितप्यणे'त्यादि (२६-१), आदेशः-
 प्राघूर्णकः तस्य तप्त्या, यदा ह्याचार्यो भक्तपानाद्यानयनवस्त्रसीवनादिषु व्यग्रो भवति तदा दोषानाह-
 'सुत्तत्थेसु अ' गाहा (२६-२), सूत्रार्थयोरचिन्तनं आदेशः-प्राघूर्णकस्तस्य स्वागतं न कश्चित्करोति,
 वृद्धशिक्षकग्लानक्षपकादीनां च न कश्चित्सिं करोति, यदि त्वाचार्यो वैयावृत्यव्यग्रो न भवति
 ततस्तान् परतः स्वतो वा उपचरत्येव । 'बाले'ति (२६-३), व्यालः-सर्पस्तेन यदि कश्चित्संयतो 5
 दश्यते तदा पानकाद्यानयनाय गते सूरौ तदुपचारज्ञाभावात्कस्तमुपचरति ?, एवं वृत्तावपि यदुक्तं
 'बाले सप्पभए' तदनन्तरोक्तविधिनैव व्याख्येयं । 'इङ्गीमाई अणिङ्गिय'ति (२६-३), ऋद्धिमति-
 सामान्ये सार्थवाहादौ आदिशब्दाद्राजामात्यादौ वादिनि च समायाते सौगतादौ यो दोषो-लाघवलक्षणः
 स वृत्तिकारेणैवोक्तः अनृद्धिमतस्तु व्रताद्यर्थे समायातस्य आचार्यमपि वैयावृत्ये नियुक्तं दृष्ट्वा
 विपरिणामादयो दोषा इति गाथार्थः । 'प्रागुक्तं दुष्कृतकारण'मिति (२८-१२), अस्या एव 10
 गाथायाः प्रथमपादे 'जं दुक्कडंति मिच्छे'त्यनेन यदुपात्तमित्यर्थः । 'सम्बद्ध एव ग्रन्थ' इति (२८-
 १३), यथास्या गाथायाः पर्यन्ते पठ्यते तथैवेह योज्यते, द्वितीयव्याख्याने तु मिथ्याशब्दस्य
 पूर्वनिपातः करिष्यत इति भावः । 'न ह्यासावप्यवश्यं कर्त्तव्ये'त्यादि (३४-१), अयमभिप्रायः-
 कृतनैषेधिकीकोऽपि अवश्यं कर्त्तव्यव्यापारान् करोत्येव कृतावश्यकोकोऽपि तानेव करोतीति कथं
 नैकार्थतेति । 'शेषकालमपी'त्यादि (३५-१०), स्थानस्थितस्यापि सदानुष्ठानव्यावृत्तस्यावश्यकी 15
 द्रष्टव्येत्यर्थः । 'अथवा चेतयत'इत्यादि (३६-७), ननु पूर्वं शयनमनुभवतीति व्याख्यातं अत्र तु
 करोतीति व्याख्यायते, शय्याकरणं च नावश्यमनुभवत एव, हस्तगृहीतसंस्तारकस्यापि
 तदुपचारदर्शनात्तत्कथमस्य व्याख्यानस्य पूर्वस्मान्न भेद इत्याशङ्क्याह-'शयनक्रिया'मित्यादि (३६-
 ८), 'प्रतिक्रमणाद्यशेषे'त्यादि (३७-२), शय्यां स्थानं च यत्र चेतयते तत्र स्थाने नैषेधिकी
 भवतीति सम्बन्धः, कथम्भूतः सन्नित्याह-'प्रतिक्रमणे' त्यादि, कथम्भूते स्थाने ? इत्याह- 20
 'एवंविधे'त्यादि-एवंविधावश्यककरणगुर्वनुज्ञारूपा यतीनां या स्थितिक्रिया तथा विशिष्टे, इदं तु
 यतेः सम्भवदपि विशेषणमुपचारतः स्थानस्योक्तम् । 'अनेने'त्यादि (३७-८), अनेन 'एगगस्स
 पसंतस्से'- (३४-५) त्यादिना ग्रन्थेन मूलगाथायाः 'आवस्सिइं च नितो' (३३-३)
 एतल्लक्षणायाः, 'एतावदिति (३७-९), उक्तपादत्रयं व्याख्यातमिति योगः, किं कृत्वा ?-
 स्थितिरूप-नैषेधिकीप्रतिपादनमधिकृत्य, कथम्भूतं तत्प्रतिपादनं ?-व्यञ्जन-शब्दस्तद्धेदे निबन्धन- 25
 कारणं, एतदुक्तं भवति-गमनरूपा पूर्वं तावदावश्यकी प्रतिपादितैव, यदा त्वनन्तरं 'सेज्जं ठाणं च
 जहिं' इत्यादिना स्थितिरूपा नैषेधिकी प्रतिपाद्यते तदाऽसौ व्यञ्जनभेदनिबन्धनं भवत्येव,
 गमनस्थितिरूपस्य भेदस्य व्यञ्जनभेदनिबन्धनत्वात्, 'शय्यैव नैषेधिकी'त्यादि (३८-८), शय्या-
 वसतिः सा च निषिध्यन्ते तस्यां प्रविशद्भिर्बहिः संजातातिचारा इति कृत्वा नैषेधिकीत्युच्यते, तस्यां

- शय्यानैषेधिक्यां बहिस्तात्प्रविशन् साधुः शेषसाधून् प्रति ब्रूते-भोः साधवः शय्यानैषेधिक्यां यदागमनं तत्प्रत्यभिमुखोऽहं, कया यदागमनं ?—‘नैषेधिक्या’ नैषेधिकीशब्देन चेहोपचाराभिषिद्धात्मनः सम्बन्धि शरीरमुच्यते अतः शरीरेणागमनं प्रत्यभिमुखोऽहं, संवृतागात्रैर्भवद्भिर्भाव्यमित्युक्त्वा-
 5 वश्यकर्तव्यसंयम-व्यापारपरिपालनाय वसतौ प्रविशति, आवश्यक्यामप्यवश्यकर्तव्ययोगा एव क्रियन्त इत्येकार्थता । ‘अथवे’त्यादि (३९-१४), ननु पूर्वार्द्धेनापि नियमनिषिद्ध आवश्यकयुक्तः एवेत्युक्तमुत्तरार्द्धेऽपि तदेव तत्कोऽत्र विशेषः ? सत्यं-किन्तूत्तरार्द्धे निषिद्धात्माऽपीत्यत्र अपिशब्दाक्षिप्तं पक्षान्तरं द्रष्टव्यं, किन्तु तद् ?, उच्यते, आवश्यकी तावदावश्यकयुक्तस्यैव भवति, निषिद्धात्मा-
 10 ऽपीत्यभूत एव, पूर्वार्द्धे त्वयमेवार्थो व्यत्ययेनोक्त इति भेदः । ‘तत्राऽऽस्तां तावद्गृहस्थोपसम्पदि’ति (४१-५), उपरि वक्ष्यमाणत्वादित्यभिप्रायः । ‘गाथाद्वयं निगदसिद्धमेवे’ति (४४-४), अत्र सार्द्धगाथाया वर्तनासन्धानाग्रहणस्वरूपमुक्तं, द्वितीयगाथापश्चाद्धेन तु प्रसङ्गाद् अर्थग्रहणविधिमभिधि-
 त्सुरुत्तरग्रन्थसम्बन्धनायाहा-अर्थग्रहणे प्राय एषः-वक्ष्यमाणो ‘मज्जणनिसिज्जे’ (४४-६) त्यादिको विधिर्भवति ज्ञातव्यः, प्रायोग्रहणात्पूत्रमपि प्रमार्जितभूमावध्येतव्यमित्यादि सूत्रगतमपि कञ्चिद्विधिं सूचयति । अधिकृतविधिः-व्याख्याविधिस्तत्प्रतिपादनार्थं ‘मज्जणनिसिज्जेत्यादि द्वारागाथा
 15 (४४-६), अस्या व्याख्या-प्रमार्जनं निषद्याः-अक्षाः व्याख्याकर्तुः कृतिकर्म विघ्नोपशान्तये अनुयोगारम्भाय कायोत्सर्गो यश्च व्याख्यावसाने चिन्तनिकां कारयति स इह ज्येष्ठो विवक्षितः तस्मै यद्वन्दनकं एतेषां प्रत्येकं विधिवक्तव्यः, आह-ननु ज्येष्ठः किं पर्यायेण उत लघुमपि व्याख्यालब्धिसम्पन्नो भाषक इह ज्येष्ठ इत्याशङ्क्याह-भाषमाण इह ज्येष्ठो न पर्यायतोऽतस्तं लघुमपि भाषकं वन्दध्वम्, एतच्च स्वयमेव सप्रपञ्चं वक्ष्यतीति गाथार्थः । ‘गुरुपरितोषजातेने’ति (४६-८), गुरौ परितोषो जातोऽस्येति विग्रहः । ‘प्रत्युच्चारकश्रवणस्ये’ति (४७-३), प्रत्युच्चारणं प्रत्युच्चारः-चिन्तनिका
 20 तद्रूपश्रवणस्याभावादिति । ‘अन्यभावादिपरिग्रह’इति (५१-३)-एतदुक्तं भवति-यदि स्वगच्छे अन्यस्य वैयावृत्यकर्तुः साधोर्भावः-सत्ता भवति तदाप्यन्यत्र गच्छति, स्वगच्छे अन्येनैव साधुना वैयावृत्यकरणात् । ‘तथा नापूरयन्नि’त्यादि (५४-९), अपूरयन्नेव यदा वर्तते तदैव सारणा विसर्गो वा इत्येवं न इति योगः । सामाचारी समाप्ता । अथ अञ्जवसाणं ‘सावि तं पलोयंती’त्यादि (५७-३), यावदेषा निषिद्धापि न तिष्ठति तावदसौ तथैव तामुदकं प्रक्षिपन्ती विहाय गतस्ततः सा ‘ताहे
 25 पयोयत्तेति’त्ति तावत्प्रवर्तितवती भूमौ करकेणोदकमिति गम्यते यावदसौ अदृश्यो जातः, ‘ओयल्ल’ति मृता । ‘मोक्खाणासासयादोस’त्ति (६२-६), यदि कर्मोपक्रम्यते अप्राप्तकालमपि तर्ह्युक्तनीत्या-
 ऽकृतागमकृतनाशौ प्राप्नुतः ततश्च मोक्षेऽप्यनाक्षासः, अकृतस्यापि सिद्धानां कर्मण आगमन-
 प्रसङ्गात्संसारप्राप्तेः कृतनाशाच्च सर्वसंसारिणां मुक्तिप्राप्तेरिति भावः, उत्तरमाह-‘न ही’त्यादि, अग्निकरोगो-भस्मक व्याधिः । ‘अन्ये तु द्वितीयभङ्ग’इत्यादि (६७-३), सिद्धानामपि

चारित्र्याद्यभ्युपगमादिति भावः । 'बीयं दुतीयाईए' गाथा (६७-९), अस्या व्याख्या-द्वितीयं तथा
द्वयादींस्त्रयादींश्च भङ्गान् वर्जयित्वा शेषा भङ्गा यथाक्रमं औदयिकऔपशमिकक्षायिकभावेषु
द्रष्टव्याः, 'बीतयं सेसे'ति शेषे-क्षायोपशमिकपारिणामिकभावद्वये द्वितीयवर्ज्यास्त्रयस्त्रयो भङ्गा
भवन्ति, एतेषां भङ्गानां विषयमाह-'भवमिच्छे'त्यादि (६७-९), अयमत्र भावार्थः- इह सादिः
सपर्यवसान इति प्रथमो भङ्गः सादिरपर्यवसान इति द्वितीयः अनादिः सपर्यवसान इति तृतीयः 5
अनादिरपर्यवसान इति चतुर्थः, तत्र द्वितीयं वर्जयित्वा शेषास्त्रय औदयिके भवन्ति, एतेषां च
विषयः प्रथमभङ्गस्य भवो नारकादिः, शेषभङ्गद्वयस्य तु वृत्तिकारोक्तनीत्या विषयो मिथ्यात्वं,
औपशमिके तु द्वयादिभिर्वर्जितैराद्य एवावशिष्यते, तस्य च विषयः सम्यक्त्वं, क्षायिकस्य तु
त्रयादिभिर्वर्जितैराद्यभङ्गद्वयमवशिष्यते, यतोश्च यथासङ्ख्यं वृत्तिकृदुक्तनीत्या चरणं सम्यक्त्वं च
विषयः, क्षायोपशमिके तु द्वितीयवर्ज्यास्त्रयो भङ्गा भवन्ति, तत्र प्रथमभङ्गस्य चत्वारि ज्ञानानि 10
विषयः शेषभङ्गद्वयस्योक्तनीत्या 'इयर'ति अज्ञानं विषयः, पारिणामिके तु द्वितीयवर्ज्यास्त्रयो भङ्गाः,
तेषां यथासङ्ख्यं परमाण्वादयो भव्यत्वं च विषय इति गाथार्थः । 'तस्याद्धाकालस्वरूपत्वा'दिति
(६८-७), 'प्रमाणकालो हि दिवसरात्रिलक्षणोऽद्धापराय एव पर्यायश्च भाव एवेति भावार्थः । 'गतं
मूलद्वारगाथे'त्यादि (६९-७); ननु 'पथं किर देसित्त'इत्यादिना यावद्गणधरवक्तव्यता समाप्ता
तावन्महावीरलक्षणस्य गणधरलक्षणस्य च द्रव्यस्य मिथ्यात्वादिभ्यो निर्गमं प्रतिपादयता द्रव्यनिर्गमः 15
समर्थितो भवति, क्षेत्रकालभावरूपस्तु निर्गमोऽद्याप्यव्याख्यात एव, ततश्च तस्मिन् तृतीये द्वारेऽसमाप्ते
किमिति 'उद्देसे निद्देसे य निग्गमे'त्यादिमूलद्वारगाथायाश्चतुर्थपञ्चमद्वाररूपौ क्षेत्रकालौ
व्याख्यातवित्याशङ्क्याह-'इह च क्षेत्रकाले'त्यादि, क्व निर्गमाङ्गता क्षेत्रादीनां व्याख्यातेति
चेदुच्यते-'नामं ठवणा दविए खेते काले तहेव भावे अ । एसो उ निग्गमस्सा निक्खेवो
छव्विहो होइ' (१४५)ति अस्यां गाथायां, अयं चात्र भावार्थः -इह निर्गमान्तर्गतौ क्षेत्रकालौ 20
सामान्यौ, सर्वस्यापि वस्तुनो निर्गमे विचार्येऽनयोः खतारात्, मूलद्वारगाथान्तर्गतौ च क्षेत्रकालौ
प्रस्तुतसामायिकविषयत्वेन महसेनवनप्रथमपौरुषीरूपत्वाद्विशेषरूपौ, विशेषे च व्याख्याते सामान्यं
व्याख्यातमेव भवतीति प्रस्तुतावपि निर्गमान्तर्गतौ क्षेत्रकालौ विहाय विशेषरूपत्वान्मूलगाथाप्रतिबद्धौ
व्याख्यातवान् सूरिः, तद्व्याख्याने च सामान्यरूपनिर्गमान्तर्गत-क्षेत्रकालव्याख्या कृतैव भवति, एवं
च लाघवसिद्धिः स्याद् अतो नामस्थापनाद्रव्यरूपो निर्गमः पूर्वं व्याख्यातः क्षेत्रकालौ तूक्तनीत्या 25
व्याख्यातौ, अतो भावनिर्गम एवावशिष्यते, तमिदानीं व्याख्यानयति, स्यादेतद्-यथा-
मूलगाथान्तर्गतक्षेत्रकालयोः प्रस्तुतसामायिकविषयत्वेन विशेषरूपता तथा निर्गमस्यापि कस्मा-
न्नेष्यते ?, तस्यापि तद्विषयत्वान्मूलद्वारगाथापठितत्वात्, तदयुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, भावनिर्गम
एव ह्यत्र प्रस्तुतसामायिकविषयतयाऽभिप्रेतो द्रव्यादीनां तु तदुपकारित्वमात्रादेव निर्गमान्तर्गतता

- अमुख्यैव, तथा च तस्यामेव निर्गमप्रतिपादकगाथायां वृत्तिकृतोक्तम्—अत्र त्वधिकारः प्रशस्त-
भावनिर्गममात्रेणैव शेषैरपि निर्गमाङ्गत्वादिति, तस्मान्मुख्यतया प्रस्तुतसामायिकविषय-
त्वात्निर्गमान्तर्गतक्षेत्रकालयोः सामान्यरूपतैवेति, यद्येवं भावनिर्गमोऽपि तर्हि नेह वक्तव्यो यतो
निर्गमप्रतिपादकगाथायां भावनिर्गमो भावपुरुष एवाभिप्रेतः, तथा च तत्र वृत्तिकारेणोक्तम्—इह च
5 क्षेत्रं महसेनवनं कालः प्रथमपौरुषीलक्षणो भावश्च भावपुरुष इति, स च भावपुरुषो 'दव्वाभिलावचिन्धे'
इत्यादि गाथायां वक्ष्यति । 'अथवा भावेत्ति-भावनिर्गमप्ररूपणा-यामधिकृताया'मित्यादि
(७२-१०), भवताऽपि चोक्तं क्षेत्रकालपुरुषाणां निर्गमाङ्गता व्याख्यातैव, न पुनरिदं त्वयाऽप्युक्तं-
क्षेत्रकालभावानां निर्गमाङ्गता प्रतिपादितैवेति, तदेवं भावनिर्गम-प्रतिपादनमिहासङ्गतमेव, सत्यं,
किन्तु निर्गमप्रतिपादकगाथायां यदुक्तं भावश्च भावपुरुष इति, अत्र तु यदा भावेन क्षायिकादिना
10 उपलक्षितः पुरुषो भावपुरुषः इति व्युत्पत्तिः क्रियते तदा 'खड्गमि वट्टमाणस्से निग्गय'मित्यादिना
क्षायिकभावोपलक्षितमहावीरलक्षणपुरुषान्निर्गतमिदं सामायिकमित्यादिप्ररूपणं न किञ्चिद्विरुध्यते,
यदा तु भावपुरुष इति शुद्धपुरुष इति व्याख्यायते तदा 'दव्वाभिलावचिन्धे' इत्यादिगाथाप्रतिपादित
एव भावपुरुष इति न दोषः, इदं चात्र पुरुषद्वयमप्यभिप्रेतं लक्ष्यते, 'खड्गमि
वट्टमाणस्से'त्यादिगाथोपन्यासाद् दव्वाभिलावेत्यादिवक्ष्यमाणत्वाच्चेत्यलं प्रसङ्गेन, अत्र च
15 निर्गमद्वारव्याचिख्यासयेत्यस्यानन्तरं क्वचिदाहशब्दस्य पाठो दृश्यते स चाशुद्ध एव लक्ष्यते।
'तन्तुसंयोगे'त्यादि (७४-६), तन्तुसंयोगा असमवायिन इति योगः, पटस्येति गम्यते, हेतुमाह-
पटाख्यं यत्कार्यरूपं तन्त्वपेक्षया द्रव्यान्तरं तस्मादूर्ववर्तित्वाद्, एतदपि कुत इत्याह—कारणं यत्तन्तुरूपं
द्रव्यान्तरं च तत् पटापेक्षया, तद्धर्मत्वात्संयोगानां, यो ह्यन्यधर्मः सोऽन्यस्य दूरत एव भवति,
संयोगाश्च द्वायादितन्तुमीलनरूपास्तन्तुधर्मत्वात्पटाख्यकार्यस्य दूरवर्तिन इत्यसमवायिकारणरूपाः ।
20 'निर्वर्त्य चे'त्यादिकारिका (७५-६), अस्या व्याख्या—निर्वर्त्यं विकार्यं प्राप्यं वा यथाक्रमं
ओदनकाष्ठभास्करादिकं वस्तु क्रियाफलं 'कर्तुरीप्सितं' (पा-१-४-४९) क्रियाविषयत्वेनेष्टमित्यर्थः
तत्कर्म भवतीति योगः, कथम्भूतं?—दृष्टादृष्टसंस्कारं निर्वर्त्यं विकार्यं वा कटादिकर्मणि शलाकारचनादिः
कश्चिद् दृश्यते संस्कारो न प्राप्ये आदित्यं पश्यतीत्यादाविति तद्दृष्टादृष्टसंस्कारं, अनया च कारिकया
निर्वर्तनादिक्रियाविषयत्वेनेष्टमेव कर्म भवतीति प्रतिपादितमिति प्रकृते उपन्यस्ता । 'तथा
25 सम्प्रदानमि'त्यादि (७५-८), कुम्भकारादिना निष्पद्यमानस्य घटस्य सम्प्रदानं—जनपदस्तस्य
जनपदलक्षणस्य सम्प्रदानस्य कर्मणा—कार्येण घटलक्षणेन करणभूतेनाभिप्रेतत्वाद्दित्सया व्यासत्वाद्,
यदि नाम घटदित्सया जनपदलक्षणं सम्प्रदानं व्याप्तं तथापि कथं जनपदलक्षणस्य सम्प्रदानस्य घट-
प्रति कारणता इत्याह—'तं सम्प्रदानविशेषमन्तरेण तस्य घटस्याभावात्' (७५-९), यदि हि

निर्वर्त्यघटो यस्मै दातव्यः स एव जनपदादिर्न स्यात्तर्हि घटस्याकरणमेव श्रेयः, अतो घटकक्रियाऽन्यथानुपपत्तेः कारणमेव सम्प्रदानं, प्रयोगश्चात्र-यो यमन्तरेण न संभवति स तस्य कारणं, यथा घटस्य मृत्पिण्डो, न च भवति कर्तृकरणकर्म-सम्प्रदानापादानाधिकरणकारक-षट्कान्तर्गतैकतरस्याप्यभावे घटादि कार्यजातं, तस्मात्षण्णामपि कारकाणां कार्ये प्रति कारणताऽभ्युपगन्तव्या । 'मतिश्रुते त्वि' त्यादि (८२-११), बाह्यलिङ्गरूपं यदिन्द्रियलक्षणं कारणं 5 तदपेक्षणात्परोक्षत्वेन विशिष्टप्रत्ययत्वाभावाच्चैतयोर्ग्रहणमिति भावः, अवध्यादीनां भवति प्रत्यक्षताऽनयोर्नेत्यत्र का युक्तिरित्याद्यत्र बहुवक्तव्यं । 'द्वयोर्द्वयोरि'त्यादि (८५-१), यत्र पूर्वं विशेषणमुच्चार्य ततो विशेष्यमुच्चार्यते सा आनुकूल्येन गमनादतिरुच्यते व्यत्ययोच्चारणे त्वागतिः एताभ्यां च जीवादिपदार्थस्वरूपं लक्ष्यते-विचार्यते इतिकृत्वा लक्षणमेते भवतः । 'रूवी घडो'ति गाहा (८६-६), 'नीलोत्पलं चे'ति, चशब्दोऽप्यर्थे तस्य च व्यवहितः सम्बन्धः, ततश्च न 10 केवलमिह सिद्धान्ते, लोकेऽपि विकल्पनियमादयो भङ्गाः पूर्वपदव्याहतादिस्वरूपा भणिता इति योगः, विकल्पे-एकस्मिन् पक्षे नियमो यस्य स विकल्पनियमः स आदिर्येषां उभयानियमोभयनियमानां ते तथा, तत्र रूपी घट इति पूर्वपदव्याहतः, कथमिति चेदुच्यते-घटो रूप्येव, रूपी पुनर्घटः पटो वा भवति, एवं शेषभङ्गेष्वपि भाविना कार्या, चूतो द्रुम इत्युत्तरपदव्याहतः, नीलोत्पलमित्युभयपदव्याहतः, जीवः सचेतन इत्युभयपदव्याहतः, अत्राद्यौ विकल्पनियमौ तृतीय उभयानियमः चतुर्थस्तूभयनियम 15 इति गाथार्थः । द्रव्यतो नानाता दर्शिता क्षेत्रकालभावनानातां त्वतिदिशन्नाह-'एवमेकादिप्रदेशे'त्यादि- (८६-११), तत्र क्षेत्रतस्तद्द्रव्यनानाता-एकप्रदेशावगाढानां परस्परतो भिन्नता अन्यद्रव्यनानाता-त्वेकप्रदेशावगाढस्य द्विप्रदेशावगाढादिभ्यो भिन्नता कालतस्तद्द्रव्यनानाता-एकसमयस्थितीनां परस्परतो भिन्नता अन्यद्रव्यनानाता त्वेकगुणकालकस्य द्विगुणकालकादिभ्यो भिन्नतेति भावनाऽत्र द्रष्टव्या । भोमसुमिणगाहा (८७-३) भौमं-भूकम्पादि स्वप्नः प्रतीतः आन्तरिक्षं-गान्धर्वं नगरादि दिव्यं- 20 व्यन्तरादिकृतमदृष्टहासादि आङ्गं-शिरःस्फुरणादि स्वरनिमित्तं तु 'सज्जं र्वइ मयूरो' इत्यादिलक्षणं स्त्रीपुरुषादीनां सामुद्रिकप्रतिपादितं व्यञ्जनं-मषतिलकादि, एतच्चाष्टप्रकारमपि लक्षणं भवति अनेनापि शुभाशुभस्य लक्ष्यमाणत्वादिति । 'तथा लक्षणमिद'मिति (८८-६), तथाशब्दो द्रव्यलक्षणापेक्षो यथाऽनन्तरोक्तं द्रव्यलक्षणं तथा भावेऽपि लक्षणं इदमिति, यद्वत्तावुक्तं तथा 'भावानामौदयिकादीना'मित्यादिना, एतच्च चेतसि व्यवस्थितमिदमा व्यपदिशति निर्युक्तिकृद्, 25 अत एव च 'अहवावि भावलखण'मित्यत्र अथवाशब्द उपपन्नो भवति, अन्यथा हि पूर्वं पक्षान्तरस्य भावलक्षणे दर्शितत्वान्निरर्थक एव स्यादिति । 'निलयनप्रस्थके'त्यादि (९१-७), तत्र निलयनं वसनमित्यनर्थान्तरं, तद्गृहान्तो यथा-कश्चित्केनचित्पृष्ठः क्व वसति भवान् ?, स प्राह-लोके तत्रापि जम्बूद्वीपे तत्रापि भरतक्षेत्रे तत्रापि मध्यमखण्डे तत्राप्येकस्मिन्जनपदे नगरे गृहे इत्यादीन्सर्वानपि

- विकल्पात्रैगम इच्छति, प्रस्थको-धान्यमानविशेषस्तद्वृष्टान्तो यथा-तद्योग्यं काष्ठं वृक्षावस्थायामपि तदनुकीर्तिकं स्कन्धे कृतं गृहमानीतमित्यादि सर्वास्वप्यवस्थासु नैगमः प्रस्थकमिच्छति, ग्रामोदाहरणं यथा-विवक्षितग्रामवास्तव्यप्रधानकतिपयपुरुषदर्शनेऽपि ग्रामोऽसावितीच्छति नैगमः । 'भमराङ्ग गाहा'— (९३-१०), इह भ्रमरकोकिलादिः कृष्यतयोपलभ्यमानोऽपि निश्चयमतेन पञ्चवर्णः, शेषवर्णचतुष्टयं हिन्यभूतत्वात्तत्र न दृश्यते न पुनर्नास्तीति प्रतिपद्यतेऽसौ, तथा प्रज्ञप्तिः- 'भमरे णं भंते ! कइवण्णे कइग्धे कइरसे, कइफासे ? , गोतमा—इत्थं दो नया कज्जंति, तंजहा-निच्छयनए य वावहारियनए अ, वावहारिअनयस्स कालए भमरे, निच्छयनयस्स पंचवण्णे दुग्धे पंचरसे अट्टफासे इत्यादि, एवं नीललोहितपीतशुक्लतया व्यवहारतोऽवगतेष्वपि वस्तुषु निश्चयतः पञ्चवर्णताऽवगन्तव्या, तदेवं भ्रमरादौ निश्चयनयमतेन पञ्चवर्णं निश्चिते सति व्यवहारस्य को
- 10 निश्चयार्थ इत्याह—'सो विणिच्छयत्थो'ति (९४-१), स विनिश्चयार्थ इति ज्ञेयः, क इत्याह— यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धाच्छेषवर्णेषु सत्स्वपि यः कृष्णोऽयमित्यादिरूपो विनिश्चयः समुत्पद्यत इति गम्यते, 'जम्मि वा जणवयस्स अत्थे'ति, विनिश्चय इतीहापि सम्बध्यते, ततश्च यस्मिन्वा कस्मिंश्चिदर्थे जनपदस्यगोपालाङ्गनादिरूपस्य नामथापनाद्रव्यभावानामन्यतरूपेण अतीतानाग- तवर्तमानान्यतरूपेण वा निश्चयः समुत्पद्यते स विनिश्चयार्थः, किमुक्तं भवतीति तात्पर्यार्थमाह— 'जो
- 15 मेज्झो'ति, अन्येषु सत्स्वपि बहुष्वशेषगोपालाङ्गनादिजनपदस्योद्भूतशक्तितया यो ग्राह्योऽंशः स विनिश्चयार्थः तदर्थं व्रजति व्यवहार इति गाथार्थः । यस्मिन्नेवांशे जनपदस्य निश्चयो भवति किमित्यसौ तमेव गमयति सतोऽपि शेषांशान्मुञ्चतीत्याह—'पहुतरउत्ति य'इत्यादि, स एव बहुतरांशो यत्र जनपदस्य निश्चय उत्पद्यत इति तमेवांशं गमयति-व्यवहारपथमवतारयति, येषु त्वंशेषु लोकस्य निश्चयो न भवति तान्सतोऽपि मुञ्चति व्यवहारो नयः, किं कुर्वन् ? लोकं-लोकव्यवहारमिच्छन्,
- 20 कया ?-संव्यवहारपरतया, संव्यवहारस्वरूपत्वादेव तस्येति गाथार्थः । 'प्रति प्रति वोत्पन्नमि'ति (९४-७), एकैकं स्वामिनमाश्रित्योत्पन्नं, एतदेवाह—'भिन्नव्यक्ती'त्यादि, भिन्ना व्यक्तयः-स्वामिन्यो यस्य तत्तथाभूतं, ऋजुसूत्रो हि वर्तमानक्षणभाव्येव वस्त्विच्छति तदपि भिन्नव्यक्तिस्वामिकं, तन्मतेन हि यदेवदत्तस्य वित्तं तद् यज्ञदत्तस्यावित्तमेव, तदपेक्षया वित्तकार्याकारणाद्, यज्ञदत्तस्यापि यद्वित्तं तदेवदत्तस्याप्यवित्तमेव तत एव हेतोः, तस्माद्वयोरपि वित्तयोर्भिन्नस्वाम्यपेक्षयैव वित्तत्वमिति
- 25 भिन्नव्यक्तिस्वामिता । 'ऋजुसूत्रः ऋजुश्रुतो वे'ति (९४-८), शब्दद्वयस्य यथाक्रमं व्युत्पत्तिमाह— 'तत्र ऋजु-वर्तमान'मित्यादि । 'नामस्थापनाद्रव्यविरहेण समानलिङ्गवचने'त्यादि (९५-५), लिङ्गं च वचनञ्च लिङ्गवचने समाने लिङ्गवचने येषां ते च ते पर्यायध्वनयश्च-इन्द्रः शक्रः पुरन्दर इत्यादयस्तद्वाच्यत्वेन च, तदनेनातिक्रान्तवक्ष्यमाणनयद्वयाद्विभ्रताऽस्य सूचिता, अतिक्रान्तनयो हि नामादिचतुर्विधमपि भिन्नलिङ्गवचनपर्यायध्वनिवाच्यमेव च वस्त्विच्छति अयं तु भावरूपमेव

समानलिङ्गवचनपर्यायध्वनिवाच्यमेव च तदिच्छतीत्यनयोर्भेदः, वक्ष्यमाणस्त्वेकस्मिन्वस्तुन्येक एव ध्वनिः प्रवर्तते न समानलिङ्गवचना अपि बहव इत्यभिमंस्यते, अतो नयद्वयादप्यस्य भिन्नता, एवमन्येष्वपि नयेषु विशेषणानि यथासम्भवं पूर्वोत्तरनयभिन्नतासूचकत्वेन द्रष्टव्यानि ।
 'तस्यार्थपरिग्रहादि'त्यादि (९५-६), तस्य-प्राधान्येनाङ्गीकृतशब्दस्य वाच्यत्वेन सम्बन्धी योऽर्थो घटादिलक्षणस्तं परिगृह्णाति, नयो-ज्ञानविशेष इत्युपचारात्सोऽपि ज्ञानस्वरूपो नयः शब्द इत्युच्यते । 5
 'न च भिन्ने'त्यादि (९५-७), ननु भिन्नवचनत्वादेकत्वाभावे कुटवृक्षवदित्युदाहरणमसङ्गतं कुटश्च वृक्षश्च कुटवृक्षौ ताविव कुटवृक्षवदितति, न ह्यत्र क्वचिद्वचनभेदोऽस्ति, सत्यं, स्यादेतद्-यद्येकवचनान्तपदद्वयस्यात्र समासोऽभिप्रेतः स्यात् किन्तु कुटश्च वृक्षौ चेति समस्य वतिः क्रियत इत्यस्ति वचनभेदः, ननु भवत्वेवं तथाप्ययुक्तमिदमुदाहरणं, नह्यत्र वचनाभेदोऽपि कुटवृक्षशब्दयोः पर्यायता युज्यते भिन्नजातीयवस्तुवाचकत्वात्, तथाहि-कुटशब्देन घट उच्यते वृक्षशब्देन तु शाखादिमान्पदार्थः तत्कुतो वचनाभेदोऽप्यनयोः पर्यायशब्दता, नैवं, भिन्नजातीयवस्तुवा- चित्वादित्यस्यासिद्धत्वाद्, यतः कौ-पृथग्व्यामतीति व्युत्पत्तैः कुटशब्देन वृक्ष एवात्र विवक्षित इत्यनयोः पर्यायशब्दता, क्वचित्तु कूटवृक्षवदिति पाठस्तत्र निर्व्विवादं कूटशब्देन वृक्ष एवाभिधीयत इति, अस्माकं तावदयं सम्प्रदायः, सुधिया त्वन्यथापि भाव्यमिति । 'न स्थानभरणक्रिया'मिति (९७-७), स्थानस्थस्यैव भरणक्रिया स्थानभरणक्रिया तां न विशेषयतीत्यर्थः, यदा स्थानस्थित एव जलादिना भ्रियते तदा घटो न भवति किन्तु योषिन्मस्तकारूढो जलाहरणचेष्टां कुर्व्वन्नेवेति भावार्थः । 15
 समासा नयाः । 'तद्व्यतिरेकेणे'त्यादि (९९-९), सूत्रार्थोपनिबद्धवस्तुव्यतिरेकेणाप्यर्थसम्भवादित्यर्थः, न ह्याभिलाष्यवस्तूनि सर्वाण्यपि सूत्रे निबद्धानि, तदुक्तं-"पण्णवणिज्जा भावा अणंतभागो उ अणभिलप्पाणं । पन्नवणिज्जाणं पुण अणंतभागो सुअनिबद्धो ॥१॥" अतः सूत्रानिषद्धवस्त्वपेक्षया युक्तोऽध्याहार इति, 'विस्तरेणे'ति विशेषयति, 'विरोधाविरोधे'त्यादि (१०१-४), नैगमस्य विशेषानभ्युपगच्छतः सङ्ग्रहेण सह विरोधः, सामान्याभ्युपगमेन त्वविरोधः, व्यवहारस्यापि ऋजुसूत्रेण सार्द्धं विशेषाभ्युपगमेऽविरोधोऽक्षणिकवस्त्वभ्युपगमेन तु विरोध इत्यादिको योऽसौ नयानां परस्परं विरोधाविरोधसम्भवविशेषः स आदिर्यस्य शेषनयवक्तव्यताविस्तरस्य तेन विरोधाविरोधसंभवविशेषादिना विस्तरेण नयानामपृथक्त्वे समवतार आसीदित्यर्थः । इतो वैरस्वामिवक्तव्यता । 'अत्राहिं महिलादी'त्यादि (१११-३), निकटगृहादिवर्तिनीभिरन्यस्त्रीभिर्वैरस्वामिमाताऽभिहिता-एनं दारकं एतस्मै स्वभर्त्रे साधुवेषधारिणे 'उव्विट्टेहि'ति समर्पय 'ततो कहिं नेहिइ'ति क्वैनं दारकं त्वया अर्पितमसौ नेष्यति ? ततो निर्गतिकत्वात्त्वामेव प्रतिपत्स्यत इति भावः । 'अहोधारं'ति (११४-१०), अहः सर्वमपि व्याप्य धारातोयबिन्दुपरम्परालक्षणा यत्र तत्तथाभूतं । 'एन्तगंपी'त्यादि एयंतगंपि वृ० (११६-४), आगच्छन्तमप्यालापकमुद्धोषयन्नास्ते । 'सद्दपडियं'ति (११७-१),

- शब्दः पतितो-बृहत्त्वाद्वापितया सर्वदिक्षु यस्यां सा तथा, बृहच्छब्देन नैषेधिकी चक्रुरित्यर्थः।
 'उत्सारकणो'ति (११८-७), यत्रैकस्मिन्नेव दिने बहुदिवसयोग्यसूत्रस्य वाचना दीयते स
 उत्सारकल्पः 'अम्मोगइयाए'ति (१२१-२), अभिमुखो निर्गत इत्यर्थः। 'तडिड'ति (१२६-३),
 अभिधानमेतत्तस्या 'तुब्बे गहेह'ति (१२६-४), ग्रथयत तावत्पुष्पाणि यूयमित्यर्थः॥ इत
 5 आर्यरक्षितचरितं- 'तेहि पाण्डो'ति (१३४-६), राजा स्वल्पपरिवार आसीद्देवेन च पूर्वमेव
 बहवस्तापसा विपुर्चिता आसन्नितिभावः। 'तंपी'ति (१३९-७), तस्य गृहं वदनं-तोरणमाला
 'अघेण'ति (१३९-८), अक्षतपात्रवत्त्वादिना 'पज्जेण'ति प्रशस्तकुसुममिश्रजलादिना 'तेवि
 सुविणय'मित्यादि, (१४४-१) यथा-वैरस्वामिन्यध्ययनार्थमागते भद्रगुप्ताचार्याः क्षीरभृतनिज-
 पतद्ग्रहकभागान्तुकेन पीतं ददृशुस्तथा वैरस्वाम्यपि स्वप्नमद्राक्षीत्, केवलं तेन किञ्चिदुद्धरितं क्षीरं
 10 दृष्टं यथा च भद्रगुप्ताचार्यैः स्वप्नार्थः परिणमितस्तथा एभिरपीत्यर्थः। 'अज्जवइरा भणंती'त्यादि
 (१४४-६) वैरस्वामिना आर्यरक्षित उक्तः-कुरु त्वं, किमित्याह- 'जइतं'ति, ननु जविकं किमुच्यत
 इत्याह- 'एअं परिकम्मं एयस्स'ति यथा श्रीधरादि पाठ्याः सङ्कलनादीनि परिकर्माणि तथा
 जविकान्यप्येतस्य दशमपूर्वस्य परिकर्मभूतानि, ततश्च जविकलक्षणपरिकर्मश्रुताध्ययनं कुरु येन
 दशमपूर्वाध्ययनयोग्यो भवसीत्यर्थः। 'अहिगते'ति (१४८-६), अधिगतजीवादितत्त्वा 'चिन्तेई'-
 15 त्यादि सा श्राविका चिन्तयामास-मैवं भवतु यदुत वयमत्र नगरे ऊर्जितं-समाहात्म्यं जीवित्वा ततो
 'देहबलियाए'ति (१४८-७), भिक्षया वृत्तिं करिष्याम इति। 'जुयलएणं कुंडियाइ'ति (१५०-
 १), कुण्डिया नाम शौचार्थं करपत्रिका तथा युगलकेन च-अडुकच्छाबन्धयोग्येनेकैनाधःपरिधानेन
 द्वितीयेन तु प्रावरणेन सार्द्धं प्रव्रज्यामङ्गीकरोमीत्यर्थः। 'बत्तीसं सीसे'त्यादि (१५५-१),
 द्वात्रिंशन्मोदकलाभनिमित्तसूचिताः परम्परया युष्मत्सन्तानव्यवस्थापका द्वात्रिंशच्छिष्या भविष्यन्तीति
 20 भावः। 'वइदिस'ति (१५६-४), उज्जयिन्यां, 'सुत्तमंडलीए'ति (१५८-६) सूत्रपाठकयतिमण्डल्यां।
 'अइसय' गाहा 'साणुगहो'गाहा (१५९-२), अत्र च द्वितीयगाथायां क्रिया, विष्वक्-पृथग
 अकाषीदार्यरक्षित इति प्रक्रमादम्यते, कान्?-अनुयोगान्-चरणकरणानुयोगादीन् केन?-कालियसुअं
 च इसिभासियाइ' इत्यादिगाथावक्ष्यमाणश्रुतविभागेन नयाँश्च-नैगमादीन् अकाषीदिति वर्त्तते, कथम्भूतान्?
 - सुष्ठु निगूहितो-व्याख्यानिरोधेन छलीकृतो विभागो येषां ताँस्तथाभूतान्, किमर्थं?-सुखग्रहणादिनिमित्तं,
 25 आदिशब्दाद् धारणादिपरिग्रहः, एतच्च कृतवान् कथम्भूतः?-शिष्यान् प्रति सानुग्रहः, किं कृत्वा?-
 ज्ञात्वा क्षेत्रमित्यनुस्वारेऽलाक्षणिकः क्षेत्रकालानुभावं आत्मव्यतिरिक्तशेषपुरुषाँश्च मतिः-अर्थग्रहणविषया
 मेधा-सूत्राध्ययनविषया ताभ्यां परिहीणान्, कथम्भूतः-सन्नेतज्जानातीत्याह-श्रुतातिशये कृतोपयोग
 इति गाथाद्वयार्थः॥ एवमनुयोगपृथक्करणे नयाविभागकरणे च सामान्येनोक्तेऽपि कारणे पुनरपि
 नयाविभागकरणे विशेषतः सविस्तरं कारणमाह-'सविसये'त्यादि गाथाद्वयं (१५९-४), अस्य

व्याख्या-इह शिष्यास्त्रिविधाः- केचित्तुच्छमतयोऽपरिणतजिनवचनरहस्या अपरिणामाः, परे त्वेकान्तक्रियाप्रतिपादकाद्येकनयमतवासितान्तःकरणा उत्सर्गमोहितचेतसोऽतिपरिणामाः, अन्ये तु मध्यस्थवृत्तयः परिणतजिनवचसः परिणामा इत्यभिधीयन्ते, तत्र ये अपरिणामास्ते नयानां यः स्वः स्व आत्मीयो विषयो ज्ञानमेव श्रेय इत्यादिस्तमश्रद्धाणाः, ये त्वतिपरिणामास्तेऽपि यदेवैकेन नयेन ज्ञानं प्रधानं मुक्त्यङ्गं क्रिया वेत्यादि किञ्चिदुक्तं तदेव तन्मात्रं प्रमाणतया गृह्यन्त एकान्तनित्या- 5 नित्यवस्तुप्रतिपादकनयानां परस्परं विरोधं मन्वात्रो मिथ्यात्वं मा गमन्, येऽपि परिणामा उक्तस्वरूपास्ते यद्यपि मिथ्यात्वं न गच्छन्ति तथापि विस्तरं नयैर्व्याख्यायमानैर्यै सूक्ष्मविचारादयो बहवो भेदा भवन्ति तान् ग्रहीतुमशक्ता भवेयुरिति मत्वा आर्यरक्षितसूरिभिः ततः कालिके इत्युपलक्षणत्वात् सर्वस्मिन्नपि श्रुते नयविभागो-विस्तरव्याख्यारूपो न कृतः, ततः प्रभृति निरुद्ध इत्यर्थः, इति गाथाद्वयार्थः ॥ 'न स्कन्धवद् बद्ध'मिति (१६७-१), यथाऽणुस्कन्धो निबिड- 10 परिणतिरूपतयाऽन्योऽन्याविभागेन बद्धो नैवं कर्मेत्यर्थः । ननु बोटिका अपि निहवा एव तत्किमिति 'बहुरयपएसे'त्यादिगाथायां बहुरतजमालीत्यादि गाथाद्वये च तदुपन्यासो न कृतः?, विशेषणार्थखलुशब्दसूचितत्वेन प्राग्व्याख्याता एवेति चेत्, नैवं, बहुरतादिवत् साक्षात्कस्मान्नोपात्ताः 2. सत्त्वं, किन्तु ये द्रव्यलिङ्गादिना किञ्चित्सादृश्यं बिभ्रति त एवैहोपादेयत्वेनाभिमताः, ये तु द्रव्यलिङ्गतोऽपि भिन्ना अतीव विसंवादिनो बोटिकास्ते भिन्नद्रव्यलिङ्गा मिथ्यादृष्टयो भेदेनैवाग्रे 15 वक्ष्यन्ते, यद्येवं निहवप्रभवनगरप्रतिपादकद्वारागाथायां किमिति तन्नगरोपन्यास इत्याशङ्क्याह- 'वक्ष्यमाणभिन्नद्रव्ये'त्यादि (१६८-१०), यदि पुनरिह तन्नगराद्युपन्यासो न स्यात् तदा तद्वक्तव्यतावसरे द्वारागाधान्तरं कर्तव्यं स्याद्, अथैवं ब्रूयात् कृतेऽप्यत्र तन्नगराद्युपन्यासे 'रहवीरपुरं नगरं दीवगमुज्जाणं मित्यादिगाथास्तद्वक्तव्यतावसरे वक्ष्यन्त एव तत्किमत्र लाघवमिति ?, यद्येवं बहुरतादि- नगराणामपीहोपन्यासोऽनर्थकस्तद्वक्तव्यतावसरेष्वपि सविस्तरं तन्नगरादेर्वक्ष्यमाणत्वाद्, विशेषविवरणं 20 वक्ष्यमाणमिति चेद् अत्रापि तत्समानमित्यलं प्रपञ्चेन । 'महातवोतीरण्यभ' इत्यादि (१८५-२), रजगृहाद्वहिवैभारगिरेर्निकटवर्त्ती पञ्चधनुःशतायामविस्तरजलाशयाभिधानविशेषोऽयमिति भावः । 'दृष्टान्तोऽपि न साधनधर्मे'त्यादि (१९५-६) जीवात्कर्म न वियुज्यते इत्यादौ प्रयोगे जीवस्य स्वकीयदेशा दृष्टान्तेनोपन्यस्तास्तेषु च यत्त्वया साधनत्वेनोपन्यस्तमन्योऽन्याविभागेन युतत्वं-मीलनं परस्परं बन्ध इतियावत् तत्र सिद्धं, न हि ते जीवाद्भेदेन व्यवस्थिताः सन्तोऽन्यतः कुतश्चि- 25 दागत्यान्योऽन्याविभागेन सम्बध्यन्ते, कुत इत्याह-ताद्रूप्येण-एकत्र पिण्डीभूतत्वेन अनादिसिद्धत्वात्तेषां, स्वप्रदेशवत् जीवात्कर्माप्यभिन्नं भविष्यतीत्याह-'भिन्नं चे'त्यादि (१९५-७) । यदशनादि निहवनिमित्तं कृतं तत्परित्यागे परिभोगे वा भाज्यमिति व्याख्याद्वयेनोक्तं, कथम्भतं पुनस्तदशनादीति दर्शयति-'तत्र भाज्यं मूल'इत्यादि (२०८-४), अयं च गाथावयवः पक्षद्वयेऽपि समान इति व्याख्याद्वयं कृत्वा

- पश्चाद्विवृतः ॥ समाप्ता निहवाः ॥ 'चतुर्थस्य चे'त्यादि (२१४-२), रूपाणि-पुतलिकादीन्यजीवानि रूपसहगतानि तु-सचेतनस्यादीनि अथवा निर्भूषणानि-रूपाणि भूषणावृतानि तु-रूपसहगतान्यभिधीयन्ते । 'स एव सामायिकादिर्गुण'इत्यादि (२१५-४), पर्यायास्तिकमतेन हि द्रव्यस्यावास्तवत्वात्सर्वेऽपि पदार्था गुणरूपा एवेति प्रसङ्गतः शेषपदार्था अपि सामायिकवद-
- 5 गुणरूपाः सेत्स्यन्तीति सर्वार्थसङ्ग्राहकमादिशब्दं निर्दिशति, य एव द्रव्यास्तिकेन द्रव्यतयाऽभ्युपगतः स एव सामायिकादिर्र्थः पर्यायास्तिकमतेन गुणः, अयञ्च गुणशब्दो गाथापर्यन्तादानीयात्र योज्यते आवृत्त्या स्वस्थानेऽपि योज्यते, युक्तिमाह-यस्मात् 'जीवस्स एस गुणो'ति व्यस्तेनाप्यनेनावयवेन जीवस्य गुणो जीवगुण इति षष्ठीतत्पुरुषसमासः सूचितो द्रष्टव्यः, ततश्चेत्थं प्रयोगद्वारेण तात्पर्यमवसेयं-इह यदेवोत्तरपदेन तत्पुरुषसमासे प्रतिपाद्यते तदेव परमार्थः, तद्यथा-तैलधार, प्रतिपाद्यते च जीवगुण
- 10 इति षष्ठीतत्पुरुषोत्तरपदेन सामायिकादिर्गुणः तस्मात्स एव गुणः परमार्थसन्, न पुनस्तदतिरिक्तो जीवः, तस्य धारातिरिक्ततैलवत् तत्पुरुषपूर्वपदप्रतिपादितत्वेनौपचारिकत्वादिति भावः । 'अपर्याय'इत्यादि (२१७-९), यद्यपर्याये परिज्ञा नास्ति तर्हि त एव पर्याया वस्तुसन्त एवेति पर्यायास्तिकेनोक्ते सत्याह-'न च ते पर्याया'इत्यादि (२१७-१०) । 'एकैकस्ये'त्यादि (२१९-८), तत्र क्षपकश्रेणिप्रपन्नस्य चतुर्ध्वनन्तानुबन्धिषु मिथ्यात्वमिश्रपुञ्जद्वये च क्षपिते सम्यक्त्वपुञ्जस्यापि
- 15 चरमपुद्गलप्रासक्षपणोद्यतस्य वेदकसम्यक्त्वं विज्ञेयं, सदनुष्ठानप्रवृत्तिं कारयतीति व्युत्पत्तेः कारकसम्यक्त्वं सदनुष्ठानवतां चारित्रिणां वेदितव्यं, रोचयत्येव सदनुष्ठानं न तु कारयतीति रोचकं तत्त्वविरतसम्यग्दृष्टीनां, व्यञ्जकं दीपकमित्यनर्थान्तरं, एतत्तु यः स्वयं मिथ्यादृष्टिरपि परेभ्यो जीवादीन् यथावस्थितान् व्यनक्ति तस्याङ्गारमर्दकादेर्द्रष्टव्यं । ननु 'अञ्जयणांपि य तिविहं' मित्यादिगाथायामध्ययनमेव व्याख्यास्यते तत्कथमुच्यते श्रुतसामायिकं व्याचिख्यासुरित्याशङ्क्याह-'तस्याध्ययनरूपत्वा'दिति (२२०-१०),
- 20 अध्ययनं श्रुतमित्येकार्थमित्यर्थः । 'साम्प्रतं फलदर्शनद्वारेणे'त्यादि (२२२-९), परो-मोक्षस्तदर्थमिति वक्ष्यमाणफलप्रदर्शनद्वारेण 'अस्ये'ति सामायिकस्य करणं-निर्वर्तनं तस्य विधानं कर्तव्यमेवेदमिति प्रतिपादयिष्यतीत्यर्थः । 'स्थूलसावद्ये'त्यादि (२२३-११), त्रिविधं त्रिविधेनेति यद्भगवत्यां श्रावकस्य प्रत्याख्यनमवाचि तद्राजान्तःपुरिकाद्यासेवनकाकमांसभक्षणादिस्थूलसावद्ययोगविषयं न पुनरेकेन्द्रियसङ्घट्टनादिसूक्ष्मसावद्ययोगविषयमिति । 'जइ किंचि' गाहा (२२४-१), न विद्यते
- 25 प्रयोजनं येन तदप्रयोजनं-बलिभुक्पिशितादि अप्राप्यं-मेरुशिरःसमुद्भूतचन्दनवृक्षादि यद्येवम्भूतं किञ्चिद्वस्तु विशेष्य-तदाश्रित्येत्यर्थः त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याचक्षीत श्रावको न कश्चिदोषः, किंवत् ?-स्वयम्भूरमणाश्रयमत्स्यवद्, यथा स्वयम्भूरमणमत्स्यानां त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याख्याति तथा यदि मध्यमखण्डवर्तिनामप्यत्यन्ताप्रयोजनाप्राप्यवस्तूनां त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याचक्षीत तदा न कश्चिद्विरोध इति गाथार्थः । 'कर्मवेदक'इति (२२४-१२), एतावता ह्यंशेन कृतसामायिकः श्रावकोऽपि

श्रमणवदुच्यते यतोऽसावपि तस्यामवस्थायां यथा श्रमणस्तथा प्रभूतकर्मवेदको भवतीति । 'क्षेत्रनियमं त्वि'त्यादि (२२७-३), एतदुक्तं भवति- 'विरई मणुस्स लोए' इति ब्रुवता विरतिर्मनुष्यलोक एव भवतीति क्षेत्रनियमः कृतः, सर्ववाक्यानां सावधारणत्वाद्, अयं तु न युज्यते, यतो यदि देवापहारादितो मनुष्यलोकादर्द्धतृतीयद्वीपसमुद्रलक्षणाद् बहिर्निर्गतस्य नन्दीश्वरादिशाश्वतप्रति-
मादिदर्शनाद्विरतिलाभः स्यात् तदा किं क्षूयते येन मनुष्यलोकेन तल्लभं नियमतीत्यभिप्रायवतोक्तं 5
'विशिष्टश्रुतविदो विदन्ती'ति । 'तत्रैकैकः प्रदेशो विदिक्ष्व'त्यादि (२२८-४), नन्वत्र यतो द्रव्याद् दशानां दिशां प्रभव उन्मीलितो भवति तद्रव्यं दिक्त्वेन विवक्षितं, तच्च त्रयोदशभिरेव प्रदेशैर्भवति न हीनाधिकैरित्यत्र का युक्तिरिति, उच्यते, इह मध्ये तावदेकः परमाणुरवस्थाप्यते, तं च यदा अपरे चत्वारः परमाणवो वेष्टयन्ति तदा षण्णां दिशामेवोन्मीलना भवति न विदिशां, एकस्मा-
त्परमाणोर्विदिगुत्थानाभावात् षड्दिक्सम्बन्धस्यैव परमाणोरभिधानाद् 'एगपएसोगाढं सत्तपसा य से 10
फुसणा' इति वचनाद्, यदि हि परमाणोर्विदिक्सम्बन्धः स्यात्तदा एकादशप्रदेशैव स्पर्शना स्यात् न सप्तप्रदेशेति भावः, तस्मान्न पञ्चभिः प्रदेशैर्दिग्दशकस्योन्मीलना भवति, नवाभिरपि न भवति, ये ह्यपरे दिक्षु चत्वारः परमाणवो व्यवस्थाप्यन्ते तैः पुनरपि दिश एवोत्तिष्ठन्ति न विदिशः कोणानामन्तर्निविष्टत्वाद् अतो विदिगुन्मीलनार्थमपरेऽपि चत्वारः कोणेषु व्यवस्थाप्यन्ते इति दशदिक्प्रभवं क्षेत्रं त्रयोदशभिः खण्डाभिर्भवतीति न हीनाधिकैरिति स्थापना (२२८) परमार्थ- 15
तश्चेतस्येवावधारणीया, वृत्तिकृता तु तदुपदर्शनबद्धाग्रहशिष्यावबोधार्थमेवासौ दर्शिता यथावदस्या दर्शयितुमशक्यत्वाद् अभ्युह्या वा प्राज्ञैरिति । 'दो चेव य होंति रुअग्निभ'ति (२२९-१०), रुचको नाम गोस्तनाकारो अष्टकाशप्रदेशनिष्पन्नो यतो दिशः प्रभवन्ति तत्सदृशमूर्ध्वाधोदिग्द्वयं भवतीति भावः । 'देशविरतिसर्वविरतिसामायिकयोस्त्वि'त्यादि (२३२-३) ननु चाधस्तनभूमिकायां प्रज्ञापके धर्मं कथयति उपरितनभूमिकायामधस्ताद्वा व्यवस्थितः संभवति सर्वदेशविरत्योः 20
कश्चित्प्रतिपत्ता, तथा तापदिगप्यादित्यापेक्षैव ततः सवितुरप्यूर्ध्वाधस्तत्सम्भवो घटत एवेति किमित्येवं नियमो, नैतदेवं, यतो देशसर्वविरती विशिष्टगुणरूपे न विशिष्टविनयमन्तरेण प्राप्येते यस्तु प्रज्ञापकशिरस्यधोभागे वाऽत्यन्तसमश्रेणितया वर्तते स प्रज्ञापकाबज्ञाकारित्वात्कथं तदवाप्तिभाग भवेत् ?, सम्यक्त्वश्रुतसामायिकयोस्तु देवनारकाः प्रतिपत्तारः संभवन्ति अत्यन्तव्यवहितत्वेना-
शातनाभावाद्, आदित्यस्याप्यूर्ध्वाधोदिग्द्वयेऽत्यन्तसमश्रेणिव्यवस्थितसर्वदेशविरतिप्रतिपत्तोर्यमनुष्यतिष्ठोः 25
सूक्ष्मेक्षितया विचार्यमाणयोस्सम्भव एव लक्ष्यतेऽत एव प्रतिषेधादिति तावदस्माकं सम्प्रदायः, सूक्ष्मधिया त्वन्यथाऽपि भाव्यमिति । 'प्रज्ञाहन्' इति (२३३-६), सामान्यतो न विशेषतः प्रतिक्षणं सर्वभावानामपचीयमानत्वादिति । 'षड्दिविध'इत्यादि (२३४-४), न चात्र दुष्कमदुष्कमायामत्यन्तविलिष्ट-
त्वाद्विलिङ्गवासिषु सामायिकाभाव आशङ्कनीयो, यतः प्रज्ञपत्यामप्युक्तं- 'उस्सन्नं धम्मसन्नपरिवज्जिय'ति

- उसन्नमिति प्रायोग्रहणेन ज्ञायते सम्यक्त्वमात्रप्रतिपत्ता कश्चिद्भवत्यपि । दर्शनचारित्रसामायिकस्य शैलेषी' इत्यादि (२३७-५), ननु यथाऽस्य तथा सिद्धस्यापि पूर्वप्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य सम्यक्त्वसामायिकं विद्यते तत् किमिति सिद्धस्य चतुर्णामपि निषेधः ? सत्यं, किन्तु सम्यक्त्ववर्जसामायिकत्रयं संसारस्थानामेव सम्भवति तत्साहचर्यात्सम्यक्त्वसामायिकमपि संसारिणां सम्बन्धि विचार्यते, तथाभूतं
- 5 तु सिद्धे नास्तीति निषिध्यत इति न दोषः । 'जघन्यस्थितिकर्मबन्धकत्वादि'ति (२४०-६) एतदुक्तं भवति-येन केनचिन्न्यायेनेह लघ्वी स्थितिर्लभ्यते तथा गृह्यते, ततश्च यद्यपि कश्चित्क्षपकादिः शुभाध्यवसायतः सत्कर्मस्थितिं लघु करोति तथापि तत्कालबन्धस्थित्यपेक्षया सत्कर्मस्थितिर्बृहत्तरैव भवति, अतो जघन्यपदे विचार्ये बन्धस्थितिर्गृह्यते न तूपात्तसत्कर्मस्थितिरिति भावः, ननु तथाप्यन्तकृत्केवली यो भविष्यतीति किमिति स एवेह गृहीत इति चेद्, उच्यते, अयं ह्येकहेलयैव
- 10 समस्तकर्मक्षयं कृत्वा झगित्येव मोक्षलक्ष्मीं प्राप्स्यतीति शेषक्षपकेभ्यो विशुद्धाध्यवसायत्वादतिलघुतरस्थितिबन्धक इति विशेषतो गृह्यते, नन्वनिवृत्तिबादरदारभ्य सर्वेऽपि क्षपकास्तुल्यपरिणामा इत्यागमः ततो व्यर्थं विशेषग्रहणमिति चेत्, सत्यं, किन्त्वस्त्यपूर्वकरणे क्षपकाणामपि परस्परं विशेषोऽसङ्ख्येलोकाकाशप्रमाणाध्यवसायस्थाननिष्पन्नत्वात्तस्य, अत एवोक्तं 'दर्शनसप्तकातिक्रान्त' इति दर्शनसप्तकातिक्रान्तो ह्यपूर्वकरणादारभ्य प्राप्यते, अपूर्वकरणे च याः
- 15 काश्चित्कर्मप्रकृतयो बन्धे व्यवच्छिद्यन्ते तासामसौ शेषक्षपकेभ्यो जघन्यस्थितिबन्धको भवतीति युज्यत एव विशेषग्रहणं, भवत्वेवं तथापि समुत्पन्नकेवलज्ञानाद्यवस्थोऽन्तकृत्केवली सामान्यतः किन्न गृह्यते येन विशेषणद्वयमुपादीयते दर्शनसप्तकातिक्रान्तः क्षपक इति चेत्, सत्यं, किन्त्वतिक्रान्तदर्शनसप्तकक्षपकावस्थयोरेव कर्मसप्तकस्य जघन्यो बन्धः प्राप्यते नान्यत्र, तथाहि-अक्षीणदर्शनसप्तकस्य तावन्मन्दाध्यवसायत्वादेव न जघन्यबन्धसम्भवः, क्षपकावस्थोत्तीर्णस्यापि
- 20 क्षीणमोहस्योत्पन्नकेवलस्य वा कर्मसप्तकबन्धस्यैवाभावात् तज्जघन्यबन्धसम्भव इति विशेषणद्वयाददोषः । 'देशविरतिसामायिकं त्वि'त्यादि (२४२-१०), एतदुक्तं भवति देवनारकयतिश्रावकाश्चत्वारोऽवधिस्वामिनः, तत्राद्यत्रयस्य देशविरतिप्रतिपत्त्यसम्भव एव, श्रावकोऽप्यवधिज्ञानं प्राप्य देशविरतिं प्रतिपद्यते इत्येवं न, किन्तु पूर्वमभ्यस्तदेशविरतिगुणः पश्चादवधिं प्रतिपद्यते, कुत इत्याह-देशविरतिलक्षणगुणपूर्वकत्वात्तदवाप्तेः-अवध्याप्तेरित्यर्थः, अन्ये
- 25 त्वन्यथाऽप्यत्र व्याचक्षते, तत्त्वं तु केवलिनो विदन्तीति । 'प्रवर्द्धमानपरिणामे'त्यादि (२४४-६), अयमत्र भावार्थः-यथा 'सव्वाओ लद्धीओ सागारोवओगे'त्यादिक आगमः तथा 'उवओगदुगम्मि चउरो पडिवज्जे'इत्ययमप्यागम एव अतः परस्परप्रतिस्पर्द्धिसैद्धान्तिकवचसां विषयव्यवस्था न्याय्या, सा चेयं-याः सम्यक्त्वं लब्ध्वा मिथ्यात्वं गतानां पुनरपि कुतश्चिच्छुभोदयात्प्रतिक्षणं वर्द्धमानाध्यवसायवतां सम्यक्त्वचारित्रादिलब्धयो भवन्ति ताः साकारोपयोगोपयुक्तस्य द्रष्टव्याः,

यास्तु प्रथमसम्यक्त्वलाभकालेऽन्तरकरणप्रविष्टस्यावस्थिताध्यवसायस्य सम्बन्धत्वादिलब्धयो भवन्ति ता अनाकारोपयोगेऽपि भवन्ति न कश्चिदोषो, न चैता अनाकारोपयोग एव भवन्तीति नियमो विज्ञेयः, उपयोगद्वयेऽप्येतासां संभवात्, केवलमनाकारोपयोगे यदा भवन्ति तदा 'उवओगदुगम्मी'त्यादि सूत्रं चरितार्थं भवति, अन्तरकरणे च वर्तमानः सम्यक्त्वश्रुतसामायिके समकालमेव कश्चिदतिशुद्धत्वादेशविरतिमपरस्त्वतिविशुद्धतरत्वात्सर्वविरतिं तत्समकालमेव प्रतिपद्यत इति 5 प्रथमौपशमिकसम्यक्त्वलाभकालेऽवस्थितपरिणामस्यानाकारोपयोगिनोऽपि चत्वार्यपि सामायिकानि सम्भवन्तीति न कश्चिद्विरोधः । अथ कोऽयमुपशमसम्यग्दृष्टिरित्याह—'ऊसरदेसे'त्यादि गाथा अतिप्रसिद्धत्वात् विव्रियन्ते, भवत्वेवम्भूत उपशमसम्यग्दृष्टिः, अवस्थितपरिणामता तु कथमस्येत्याह— 'जं मिच्छस्से' त्यादिगाथा (२४५-५), अस्या व्याख्या—'यद्' यस्मात्कारणान्मिथ्यात्वस्यानुदयोऽतो न हीयते तस्य परिणामोऽन्तरकरणे वर्तमानस्य, हानिकारणमिथ्यात्वपुञ्जस्यानुदयाद्, वर्धतां तर्हीति 10 चेदित्याह—यद्—यस्मात् तत्र वर्तमानस्य यदर्शनमोहलक्षणं सत्कर्म तदुपशान्तमतो न परिणामस्य वृद्धिरपि, अनिवृत्तिकरणे हि वर्तमानस्य मिथ्यात्वस्योपशमार्थं प्रतिक्षणमासीत् तस्य परिणामवृद्धिः, अन्तरकरणे तु प्रविष्टस्योपशमनीयाभावाद्वाह्याभावे बहेरिव कुतस्तस्य परिणामस्य वृद्धिः ?, यत एवं न हीयते नापि वृद्धिं तत्परिणामस्तेन कारणेनावस्थित इति गाथार्थः । 'अन्यथे'त्यादि (२४७-६), एतदुक्तं भवति—प्रकरणादेनुवर्तमानं चतुर्विधमपीह सामायिकं सम्बध्यते, अन्यथा—यदि तत्सम्बन्धो 15 नाभिप्रेतः स्यात्तदा सामान्येन नारकादयोऽपि द्वे त्रीणि वा सामायिकानि लभन्त एवेति किमर्थं 'उक्कोसजहन्नं वज्जिऊणे'त्यादि विशेषतो मनुष्यग्रहणगर्भमुत्तरार्द्धं कुर्यात्, सामान्यजीवाश्रिता-वगाहनाविचार एव हि कृतः स्याद्, विशेषतो मनुष्याश्रयावगाहनां विचारयति चेत्तस्मात्प्रकृत-सामायिकचतुष्टयसम्बन्ध एवाभिप्रेत इति निश्चेतव्यम् । 'मतिश्रुतज्ञानलाभचिन्तायामि'त्यादि (२४९-११), अयमत्र भावार्थः—पूर्वं ज्ञानपञ्चकविचारे मतिश्रुतज्ञानयोः शुद्धास्वेव तिसृषु लेश्यासु लाभ 20 उक्तः इदानीं तु 'सम्पत्तसुअं सव्वासु लहइ'ति अनेन लेश्याषट्केऽपि तल्लभ उच्यते इति कथं न पूर्वोपरविरोध इति, अत्रोत्तरमाह—'उच्यते'इत्यादि (२५०-२), इयमत्र भावना—इह मनुष्याणां द्रव्यलेश्यादयोऽपि प्रत्यन्तर्मुहूर्तमपरापरा एव भवन्त्यतस्तेषां द्रव्यतो भावतश्च विशुद्धलेश्यात्रयोदय एव सम्यक्त्वादिलाभो, देवनारकाणामपि भावतोऽपि शुद्धलेश्यात्रयोदय एव, द्रव्यतस्तु लेश्याषट्कान्यतरलेश्योदयेऽपि सम्यक्त्वादिप्राप्तिः स्यादेव, तेषां हि 'काऊ काऊ तह काऊनील' 25 इत्यादिना आगमेन या द्रव्यलेश्याः प्रतिपाद्यन्ते ता आमरणान्तमवस्थिता एव न परावर्तन्ते, ननु द्रव्यलेश्या भावलेश्योपष्टम्भकर्त्री भवति, ततश्चाधः सप्तमपृथ्वीनारकादीनां संक्लिष्टकृष्णलेश्याद्युदये सदावस्थिते सति कुतो विशुद्धभावलेश्यासम्भव इति चेद्, उच्यते, तेषां हि गिरिसरिदुपल-घोलनवैचित्र्यन्यायात् केनचिच्छुभोदयेन सत्त्वपि कृष्णलेश्याद्युदये शुक्लाद्यन्यतरविशुद्ध-

- लेश्याद्रव्याण्याक्षिप्यन्ते तैः शुक्लाद्यन्यतरभावलेश्या नारकादेरपि जन्यते, तानि च शुक्लाद्यन्यतरलेश्याद्रव्याणि प्राप्य न कृष्णादिलेश्या सर्वथा स्वरूपं परित्यज्य तद्रूपतया परिणमति किन्तु तदाकारमात्रं तत्प्रतिबिम्बमात्रं वा स्वीकुरुते, यथा हि दूरव्यवस्थिते जपाकुसुमे रक्तप्रभारूपमाकारमात्रं दर्पणे सङ्क्रामति, तस्मिन्नेवात्यन्तसन्निधीभूते स्पष्टं तत्प्रतिबिम्बमादर्शे
- 5 सङ्क्रामति, न चासौ सर्वस्वरूपपरित्यागेन जपाकुसुमरूपो जात इति वक्तुं शक्यते, तद्विहापि जीवस्य शुद्धाध्यवसायाकृष्टेषु शुक्लाद्यन्यतरलेश्याद्रव्येषु प्रथमं मन्दानुभावेषु कृष्णादिलेश्या तत्सम्बन्ध्याकारमात्रं प्रतिपद्यते पुनस्तेष्वेव प्रकर्षं गच्छत्सु तत्प्रतिबिम्बमङ्गीकरोति तदनुरूपानुभावमात्रं प्रतिपद्यते येन सम्यक्त्वादिलाभघातेऽसमर्था भवति न पुनः सर्वथा तद्रूपतां स्वीकरोति दर्पणवदिति भावः, ननु कृष्णादिद्रव्यलेश्योदये सति किमन्यलेश्याद्रव्याण्याक्षिप्यन्ते येनेत्थमुच्यते ?, सत्यमेवैतत्,
- 10 तदाह—‘उक्तं चे’त्यादि (२५१-१), अत्र च कृष्णलेश्याया ‘उस्सक्कइ वा’ इतीयानेव पाठो भवति यत्पुनः ‘क्वचिद् अवसक्कइ वा’ इत्येतदपि दृश्यते तदशुद्धमेव, यत इह मध्यामाश्रतसो लेश्या उत्तरपूर्वलेश्यासङ्गमे सति यथाक्रममुत्सर्पन्ति अवसर्पन्ति च, आद्यायास्तुत्तरापेक्षयोत्सर्पणं स्याद अवसर्पणं तु तदधस्ताल्लेश्याभावादेव न भवति, चरमायास्त्ववसर्पणमेव नोत्सर्पणं, तदुपरि-लेश्याभावादिति, तस्मात्स्थितमेतत्—पूर्वं भावलेश्यापेक्षया विशुद्धलेश्यात्रये तल्लाभ उक्तः इदानीं
- 15 त्ववस्थितद्रव्यलेश्यापेक्षयेति । ‘किं तदिति तत्र सामायिकजातिमात्रमि’ त्यादि (२६३-५), एतदुक्तं भवति—पूर्वं सामायिकजातिमात्रस्वरूपमेव परेण जिज्ञासितमतः किं सामायिकमिति सामान्यप्रश्ने प्रवृत्ते तत्राचार्येणोक्तं ‘आया खलु सामइअं पच्चक्खायंतओ भवइ आया’ विषयस्तु सामायिकस्य तत्र परेण न पृष्ठः केवलं विषयिण्यपि परेण जिज्ञासिते विषयविषयिणोरभेदं चेतसि व्यवस्थाप्योत्तराद्धेनोक्तो विषय आचार्येण—‘तं खलु पच्चक्खाणं आवाए सव्वदव्वाणं’ति, तथा
- 20 ‘पढमम्मि सव्वजीवा’ इत्यादिना च, तस्मात्सामायिकमेव पूर्वं ज्ञेयभावेनोक्तं न विषयः तस्य परेणाजिज्ञासितत्वाद्, यत्त्वस्य पूर्वमभिधानं तद्विषयविषयिणोरभेदेन सामायिकस्यैव स्वरूपाभिधानमिति भावनीयं, इह पुनः सामायिकस्यैव विषयाभिधानमिति सम्बन्धः, केन ?—ज्ञेयभावेन, केषु विषयभूतेषु सामायिकं भवतीति विषयस्यैव परेण पृष्ठत्वान्मुख्यतया तत्परिज्ञानभावेन पूर्वं तु गौणभावेनेति तात्पर्यार्थः । ‘इह पोयभावओभिहियं’ति (२६३-८), इह केष्विति द्वारे
- 25 सामायिकमभिहितं ज्ञेयभावेन विषयस्येति द्रष्टव्यं, पाठान्तरं वाऽत्र दृश्यते ‘इह नेयभावओऽभिहित’ति तत्राप्ययमेवार्थः—इह मुख्यतया ज्ञेयभावेन विषयोऽभिहितः पूर्वं तु किं सामायिकमित्येवं परेण पृष्ठत्वात्सामायिकमेव ज्ञेयभावेनोक्तं विषयस्तु विषयिणः सामायिकादभिन्न इति मत्वा परेणाजिज्ञासितोऽपि तत्रोक्त इति न ज्ञेयभावेनोक्त इति व्यपदिश्यतेऽत्र तु तथा व्यपदिश्यत एव परेण जिज्ञासितस्योक्तेरित्यलं प्रसङ्गेन । ‘करचोल्लए’ति (२६६-१), करः—अवश्यं देयः चोल्लको देशीवचनत्वाद्भोजनवाचकस्ततश्च

कररूपश्लोकः करचोल्लकः । 'दव्वाइजहोवायाणुरूवपडिवत्तिया नीइ'ति (२७९-१०),
 द्रव्यादिष्वित्यादिशब्दात्क्षेत्रकालभावपरिग्रहस्तेषु द्रव्यादिषु इदं द्रव्यं-वस्त्रादि इत्थं ग्राह्यं अनयोः
 क्षेत्रकालयोरित्थमुत्सर्गेणापवादेन वा धर्मकथा कार्या ग्लानादिभावयुक्तस्य चेत्यमुपचरणीयमित्यादिरूपो
 योऽयमुपायो यथोपायं तस्यानुरूपा प्रतिपत्तिः-परिज्ञानं तस्यां-द्रव्यादियथोपायानुरूपप्रतिपत्तौ वर्तितुं
 शीलं यस्य तस्य भावः सत्ता सा नीतिरुच्यते । 'करणं सहणं चे'त्यादि (२७९-१२), गाथाद्धं, 5
 करणं तपसि सहनं चोपसर्गेष्विति यथासङ्ख्यमत्र सम्बन्धः, कस्यां ?, दुर्गापदि एष व्यवसायः,
 एतदुक्तं भवति-दुर्गापत्पतितस्यापि दृढधृतिर्यथा यत्तपसः करणं-विधानं उपसर्गाणां चाक्षोभ्यतया
 यत्सहनं स व्यवसाय उच्यते । 'श्रुते च अवाप्यत' इति (२८०-६), आनन्दकामदेवाभ्यां
 श्रीमन्महावीरसमीपे सविस्तरं धर्मं श्रुत्वा सामायिकमवाप्तमित्यर्थः । 'यथाऽङ्गऋषिणे'ति (२८०-
 ९), अस्य च कथानकं 'चंपाए कोसिअज्जंगरिसी रुद्धए अ आणत्ती'त्यादिना योगसङ्ग्रहेषूपरिष्ठा- 10
 द्वक्ष्यते । 'एस पुन वेअरणी'त्यादि (२८२-८), कार्लिजरो नाम जनपदाधिष्ठितपर्वतस्तस्य
 वर्तिन्यां-मार्गे गङ्गाविन्ध्यपर्वतयोर्मध्य उत्पत्स्यत इत्यर्थः । 'कहियं जह एगा देवी'त्यादि (२८८-
 ६), युष्मदन्तःपुरे विद्यते काचिदेवंविधाऽकार्यकारिणी राज्ञी परं रात्रौ सान्धकारप्रदेशे दृष्टत्वात्र तां
 सम्यगुपलक्षयामीति राज्ञे कथितमित्यर्थः । 'सोवि चोरो'इत्यादि (२९०-३), भूमौ लुठन् कथमपि
 तस्याः स्पर्शं ज्ञातवानित्यर्थः । 'भूयपुब्बो'ति (२९३-२) ऋद्धिर्भूता पूर्वं यस्य स तथेति सापेक्षस्य 15
 समासः, पूर्वमसावपीश्वर आसीदिति मत्वा लोकस्तस्मै स्निग्धभिक्षादिकं ददाति । 'मा अण्णस्स
 खण'मित्यादि (२९३-९) त्वच्छातिरिक्तान्यदत्ता भिक्षा मया ग्रहीतव्येत्येवम्भूतः क्षणो-नियमो न
 त्वया ग्राह्यो, मदीयैव भिक्षा ग्राह्या नान्यस्येति भावः । 'लब्धा सुइ'ति (२९५-१) लब्धः सद्बोध
 इत्यर्थः । 'ताहे सो चोरिय' मित्यादि (२९७-३), केनोपायेन निष्कासित इति चेद्, उच्यते, तया
 कुट्टिन्या स प्रोक्त इदं गृहमभ्यन्तरतो गोमयादिना सज्यते त्वमभ्यन्तरापवरकाद्बहिस्तात्पट्टशालायां 20
 भव, ततोऽपि भूमिप्रमार्जनादिव्याजेन परतः क्षिप्तस्ततोऽपि परतस्तावद् यावत्खडिक्किंकाया बहिः
 प्रक्षिप्य दास्याऽभिहितोऽसौ-किमद्याप्यत्र तिष्ठसि निष्कासितस्त्वं, गच्छ यथेप्सितप्रदेशमित्ययमत्र
 भावार्थ इति । 'ताओ न तरंति धरिउं'ति (२९८-६) यद्यपि प्ररूढस्नेहतया ताश्चतस्रो बन्धवस्तं
 धर्तुमिच्छन्ति तथापि लब्धप्रतिष्ठश्चश्रूजनेन निष्कास्यमानत्वात् शुकनुवन्ति धर्तुमिति भावः ।
 'सव्ववेयालिउ'ति (३००-५) सर्वाण्येव वेलाकूलान्युपलक्षणत्वादन्यानि चावस्थानयोग्यानि स्थानानि 25
 निरीक्षितानि । 'बालाणि'ति (३०४-१) दुहिता पुत्रश्च बालत्वे वर्तमानत्वान्नाद्यापि परिणयनमनुभवत
 इति भावः । 'ओहाडिउ'ति (३०८-२) वस्त्रादिना आच्छादित इत्यर्थः । 'वंससिहरे अडुं
 कडु'मित्यादि (३१२-७), वंशशिखरे तिर्यक्काष्ठं व्यवस्थाप्यते तस्य काष्ठस्योभयपार्श्वयोर्द्वे २ कोलिके
 व्यवस्थाप्येते, तत्रेयं स्थापना-॥५॥ ततश्च इलापुत्रः पादुके चरणयोः परिदधाति, ते च पादुके

- मध्यतलप्रदेशे एकैकच्छिद्रयुक्ते, ततोऽसौ खड्गखेटकव्यग्रहस्तस्तिर्यङ्गतकाष्ठमध्यप्रदेशे स्थित्वा
आकाशतलमुत्प्लुत्य सप्ताग्रतोमुखानि सप्त पश्चान्मुखानि प्रस्तावात्करणानि दत्त्वा ते कीलिके वारं
२ पादुकानालिकायामिति—पादुकाच्छिद्रयोः प्रवेशितवानित्यर्थः । 'अभ्युत्थाने सती'त्यादि (३१४-
७), अत्र हेतुमाह—'विनीतोऽय'मित्यादि, यदा हासौ साधूनामभ्युत्थानं—अभिमुखोत्थानलक्षणं
5 करोति तदा विनीतोऽयमिति निश्चित्य साधवस्तस्मै धर्मं कथयन्ति तत्कथनाच्चान्यतरसामायि-
कलाभोऽस्योपपद्यते, ननु च विनयोऽत्र पृथगुपात्त एव अभ्युत्थानमपि च विनयरूपं तत्किमस्य
पार्थक्येनोपन्यासः ? इति, सत्यं, किन्त्वभ्युत्थानस्य प्रधानविनयाङ्गताख्यापनार्थं भेदेनोपन्यास इति
न दोषः । 'देशविरतिप्रतिपत्तिपरिणामस्त्व'त्यादि (३१५-९), अयमत्राशयः—सर्व्वविरतेः
सर्व्वसावद्ययोगविरतिलक्षणैकरूपत्वाद् झगित्येवैकसमयेनापि भवति कश्चित्प्रतिपत्त्यारम्भो,
10 देशविरतेस्त्वनेकरूपत्वाद् यावत्पर्यालोचयति केन रूपेणासौ मया प्रतिपत्तव्या तावदसौ
परिणामोऽन्तर्मुहूर्तेन निष्पद्यतेऽत उक्तं—देशविरतिप्रतिपत्तिपरिणामस्त्वान्तर्मुहूर्तिक एव, हेतुमाह—
नियमिता—नियता एव काचिद् द्वीन्द्रियवधादिनिवृत्तिलक्षणा या प्राणातिपातादिनिवृत्ति-
स्तद्रूपत्वाद्देशविरतेः, युक्तिमात्रं चैतत् तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्तीति । 'तित्थयरपवयणे'त्यादिगाथा
(३१८-१०), अत्र प्रवचनशब्देन तदनन्यरूपत्वात्सङ्गो विवक्षितः, श्रुतं तु द्वादशाङ्गं आचार्यो
15 वैरस्वाम्यादिः गणधरस्तु गौतमादिः महर्द्धिकस्तु सामान्यसाधुरपि च अन्नमर्षौषध्यादिलब्धयुक्त इति,
शेषं सुगमम् । 'शोभनमसन'मित्यादि (३२६-३), कर्मणो जीवात्संकाशाद्यः क्षेपः स समास इति
सम्बन्धः, कया ?—उपशमविवेकसंवरलक्षणपदत्रयप्रतिपत्तिवृत्त्या, समासे हि 'दमदंते मेयज्जे'
इत्यादिगाथायां चिलातीपुत्र उदाहरणं भविष्यति स चोपशमादिपदत्रयप्रतिपत्तिवृत्त्या स्वकर्मप्रत्यासं
करिष्यतीत्येवमुपन्यास इति । 'एण रज्जं आयत्तं'ति (३३०-९) एष एव राज्यक्षमो न मत्पुत्रो
20 बालत्वादिति भावः । 'देवोवि मेत'मित्यादि (३३४-८), तेन देवेन मेतार्यप्रतिबोधनार्थं स
मातङ्गोऽधिष्ठितः सन् रोदितुमारब्धः, 'खड्गए छूढो'इत्यादि (३३५-२) मातङ्गगर्तायां प्रक्षिप्य तं
मेतार्यं स्वकीयं रूपं प्रदर्श्य देवोऽभिहितवान्—भो मेतार्य ! पूर्वं तावदनेकधा प्रतिबोध्यमानो न
प्रतिबुद्धस्त्वं, साम्प्रतं गर्ताप्रक्षिप्तः 'किह'ति कथं करिष्यसीति कथय, 'सो भणती'त्यादि (३३५-
३) ततः स मेतार्यस्तस्य देवस्य स्वरूपं ज्ञात्वा तमेवोक्तवान्—मातङ्गसुतोऽयमिति जनमध्ये
25 ममावर्णवादः समभूद् एतस्माच्चावर्णवादान्मां मोचय ततश्च द्वादश वर्षाणि गृहवासं परिपाल्य
प्रव्रज्यां ग्रहीष्यामि ततश्च देवो वदति—'किं करोमी'त्यादि, शेषं सुगमम् । 'अभओ भणती'त्यादि
(३३५-८), तं यशुमशुचिं व्युत्सृजन्तं दृष्ट्वा अभयकुमार उक्तवान्—अयं पशुस्त्वद्गृहे रत्नानि
मुञ्चति नात्रेति देवानुभाव एवायं, किन्तु तथापि परीक्ष्यते, किहिति कथं परीक्षणीय इत्याह—
भणितोऽसौ मातङ्ग इति शेषः ॥ 'तस्स एगाए वायाए'इत्यादि (३३६-९), तेन हि सुवर्णकारेण

गृहमानुषाण्यभिहितानि—अस्मै साधवे भिक्षां प्रयच्छत, तैश्च कुतश्चित्कारणात् तस्यैकेनैव वचनेन भिक्षा साधवे दत्ता, ततश्चासौ सुवर्णकारः स्वयमेवोत्थाय भिक्षादानार्थं गृहमध्येऽतिगतः—प्रविष्टः । 'पहाणो दंडो' इत्यादि (३३८-१२), स दत्तः प्रधानो दण्डः—सामन्तोऽभूत्, कुलपुत्रकशब्दे-
नेहाम्नायायातशेषसामन्तामत्यादयोऽभिधीयन्ते, ततश्चासौ तान् भेदयित्वा अग्रेतनराजानं निष्कास्य स्वयं राजा समभूत् ॥ सम्यग्वादः समाप्तः ॥ 'नामगं साहिते' त्यादि (३४२-६), सोऽहं 5
चिलातीपुत्रो यद्यस्ति भवतां शक्तिस्तर्हि रक्षणीयं सुसुमादिवस्तुजातमित्येवं स्वनाम कथयित्वा धनः सपुत्र आर्धर्षितः, अयं च चिलातीपुत्रः, सहस्राख्याष्टमदेवलोके समुत्पन्न इति चूर्णिणकारः ।
प्रत्याख्यानद्वारे 'राया भोगलोलो' इत्यादि (३४८-९) स हि राजा भोगलोलुपतया अज्ञानादिदमचिन्तयत्—यदि अक्षतो मम पुत्रो भविष्यति तर्हि बलान्मामपहस्य राज्यं गृहीष्यति ततो मम भोगा न भविष्यन्तीत्यवधार्य जातमात्रानपि पुत्रान् करचरणादीनवयवौ शिष्टत्वा राज्यायोग्यान् 10
करोति । 'कलाउ' ति (३४८-१०) सौवर्णिणकः पुष्पकारो नाम श्रेष्ठी तस्मिन्नेव नगरे परिवसति स्म, 'अमच्चं पउमावई' त्यादि (अमच्चो य एगंते पउमावईय भण्णइ—वृ० ३४८-११), देव्या-
ऽमात्योऽभिहितः—कथमप्येकं मत्पुत्रं राज्ञा व्यङ्ग्यमानं रक्ष ततो यथा भिक्षाभाजनं—स्थाल्यादि भिक्षाया आधारे भवत्येवं मम पुत्रो रक्षित आवयोराधारे भविष्यतीत्येतद् रहस्यगतं रक्षामि इति ।
अञ्जवसाणं सम्मत्तं ।

॥ इति म. हेमचन्द्रसूरिकृतटीप्पणकस्य तृतीयो विभागः समाप्तः ॥

પરિશિષ્ટ-૨

(૧) પુંડરીક-કંડરીકની કથા

(ગા. ૭૬૪માં આપેલ કથાનો વિસ્તાર)

- પદ્મ કમલપત્ર સરખા ઉજ્જવલ ગુણવાળા વિદેહક્ષેત્રમાં પુષ્કલાવતીનામના વિજયમાં, પોતાની
- 5 ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિથી અમરપુરીને પણ જિતનાર એવી પુંડરગિરિનામની પુરીમાં ઉજ્જવલ કીર્તિવાળા પુંડરીકનામના રાજા હતા. તેમને કંડરીકનામનો નાનો બંધુ હતો. ભવના દુઃખથી અત્યંત વૈરાગ્ય પામેલા મોટાભાઈએ નાના ભાઈને કહ્યું કે, “હે ભાઈ ! મારે દીક્ષા ગ્રહણ કરવી છે, તો તું આ રાજ્ય ગ્રહણ કર.” પરંતુ આપેલા રાજ્યનો નિષેધ કરીને પોતે દીક્ષા અંગીકાર કરી. અસિધારા સરખું આકરું તીક્ષ્ણ ચારિત્ર અને તપનું સેવન કરતાં કરતાં અંત-પ્રાન્ત ભિક્ષાનું ભોજન કરીને
- 10 પોતાનું સુકુમાર શરીર પણ નિર્બળ કર્યું અને તેને રોગ ઉત્પન્ન થયા. આવા પ્રકારનું તેનું શરીર દુર્બળ બની ગયું છે, એવી જ સ્થિતિમાં ગુરુની સાથે વિહાર કરતાં કરતાં પોતાની જ નગરીમાં આવી પહોંચ્યા. પુંડરીકરાજાને આવવાના સમાચાર મળતાં જ તે મોટા પરિવાર સાથે બહુમાનપૂર્વક વંદન કરવા નીકળ્યો, વંદન કર્યું. કંડરીકભાઈ-મુનિની તેવી બિમારીવાળી અવસ્થા દેખીને ગુરુને વિનંતી કરી કે, “ચિકિત્સા વગર લાંબા કાળે પણ આનો રોગ જશે નહીં અને સાજો થશે નહીં.
- 15 બીજું અહીં ઉદ્યાનમાં રહેલાની ચિકિત્સા કોઈ પણ પ્રકારે બની શકે નહીં. તો કેટલાક યોગ્ય સાધુઓની સાથે કંડરીકમુનિને મારા રાજભવનમાં આપ મોકલો, જેથી તેને યોગ્ય વૈદ્ય-ઔષધાદિકથી તેનો પ્રતિકાર કરી શકાય, તેમ જ પથ્યાદિક પદાર્થો પણ મેળવી શકાય. ગુરુએ અનુજ્ઞા આપી, એટલે રોગના ચાર પાયારૂપ ઉપાયો શરૂ કર્યા અને વૈદ્યોએ તેને નિરોગી કર્યો.

- રોગ મટાડવા માટે ક્રિયાના ચાર પાયા જણાવેલા છે, તે આ પ્રમાણે-૧ વૈદ્ય, ૨ દ્રવ્યો,
- 20 ૩ ઉપસ્થાતા=સેવા કરનાર અને ૪ રોગી. (૯૯) આ ચાર પાદ જણાવ્યા.

- (૧) વૈદ્ય - વૈદ્યકશાસ્ત્રના અર્થોનો ઊંડાણથી જાણકાર અને ચતુર હોય, નજર પહોંચાડી કાર્ય કરનારો હોય, પવિત્ર-નિઃસ્વાર્થી, રોગી પ્રત્યે હિતબુદ્ધિવાળો હોય. (૨) ઔષધ - ઘણાં કલ્પવાળું, ઘણાં ગુણ કરનારું, યોગ્ય પ્રાપ્ત થયેલું હોય. (૩) સેવા કરનાર અનુરાગવાળો, પવિત્ર આશયવાળો, ચતુર અને બુદ્ધિશાળી હોય. (૪) રોગી - ધનવાન, વૈદ્યને આધીન રહેનાર હોય,
- 25 વૈદ્યને પોતાની સર્વ વસ્તુ જણાવનાર હોય, પણ છુપાવનાર ન હોય, તેમજ ધીરજવાન-સહનશીલ-સત્ત્વવાન હોય.”

રાજભવનમાં આહાર ગ્રહણ કરવાના કારણે સુખશીલપણું આવી ગયું, તેજ જ ભોજન-વિધાનથી સાધુધર્મમાં પણ શિથિલતા-પ્રમાદ આવી ગયા. સહવાસી સર્વ સાધુઓ વિહાર કરી ગયા,

તો પણ હવે નિરોગી થયા છતાં બહાર વિહાર કરવાની ઇચ્છા કરતા નથી. રાજાએ પણ જાણ્યું કે, “આ અહીં રહે તે સારું ન કહેવાય”—એમ વિચારીને રાજાએ કંડરીકમુનિને કહ્યું કે, “તમો તો ખરેખર ધન્ય અને દુષ્કરકારી છો કે, રાજલક્ષ્મી મળવા છતાં પણ તેનો ત્યાગ કર્યો. તથા કુટુંબાદિકપરિવારથી હળવા બની દેશ-દેશાવરમાં વિહાર કરો છો.” રાજાનું ચિત્ત સમજીને લજ્જાવાળો બની બહાર વિહાર કરવા માટે નીકળ્યો, તો પણ ભગ્નપરિણામવાળો હવે ક્ષુધા, 5 તૃષ્ણા વગેરે પરિષદો સહન કરવા માટે સમર્થ થઈ શકતો ન હોવાથી ફરી પણ કેટલાક દિવસ પછી તે નગરી નજીક આવી પહોંચ્યો. અનુક્રમે રાજાના ગૃહ-ઉદ્યાનમાં આવ્યો. ધાવમાતાએ જોયો, એટલે રાજાને સમાચાર આપ્યા. રાજા વિચાર કરે છે કે, “આ પ્રવ્રજ્યા છોડવાની ઇચ્છા કરે છે, તે અકાર્ય છે. કોઈ પ્રકારે તે છોડવા જ તૈયાર થયો છે. જો કોઈ પ્રકારે હજૂ પણ સ્થિર બની જાય”—એમ ધારી પોતે જ વિભૂતિ-સહિત આવી ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને વંદના કરી, તથા 10 તેમના સાધુપણાની પ્રશંસા કરી—“ખરેખર તમો ધન્ય છો, કૃતકૃત્ય છો કે, જે આપે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી છે. હું કેવો પાપી છું ? કે, નરકના દ્વાર સમાન આ રાજ્ય છોડવાના મનવાળો થતો નથી.” આ પ્રમાણે પ્રવ્રજ્યા ટકાવવા માટે ઘણો ઉત્સાહિત કર્યો, પરંતુ તેણે સજ્જડ શ્યામ મુખ કરતાં રાજાએ તેને કહ્યું કે, ‘શું તારે રાજ્ય જોઈએ છે ?’ ત્યારે જવાબ ન આપતાં મૌન રાખ્યું—એટલે મોટાભાઈ પુંડરિકરાજાએ રાજ્ય તેને ભળાવી દીધું અને કેદીના હાથ-પગમાં બેડીઓનું 15 બંધન હોય અને જેમ તેનાથી મુક્ત થાય અને જે આનંદ તે મુક્ત થયેલાને ધાય, તેવા આનંદથી રાજાએ પણ રાજબંધનનો ત્યાગ કરી કલ્યાણના કલ્પવૃક્ષ-સમાન તેના શ્રમણચિહ્ન-રજોહરણ અને લિંગ (મુનિવેષ) પોતે ગ્રહણ કર્યા. (૧૦૦)

હવે પુંડરીકરાજાએ મુનિવેષ સ્વીકારી અભિગ્રહ કર્યો કે, “ગુરુના દર્શન કર્યા સિવાય મારે ભોજન ન કરવું.” આવો અભિગ્રહ ગ્રહણ કરીને પ્રયાણ કર્યું, તો ત્રીજા દિવસે ગુરુ પાસે 20 પહોંચી, તે દિવસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. રાજશરીર હોવાથી અનુચિત ભોજનના કારણે તે રાત્રે અસાધ્ય વિસૂચિકા (ઝાડાનો રોગ) ઉત્પન્ન થયો અને અત્યંત વિશુદ્ધ પરિણામવાળા તે મૃત્યુ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધતામના વિમાનમાં અત્યંત રૂપવાળા તેત્રીસ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

હવે રાજ્યગાદી પર આવેલો કંડરીક મસાણના કંઈક બળેલા લાકડા સમાન, જેની આજ્ઞા 25 કોઈ માનતા નથી, દરેક તેની આજ્ઞાનો ઝેર માફક ત્યાગ કરે છે. હવે તીવ્ર ક્ષુધાથી પરાભવિત થયેલો તે રસોયાને આજ્ઞા કરે છે કે, “અહીં જેટલા પ્રકારની ભોજનની વાનગીઓ તૈયાર કરી શકાતી હોય, તે એકે એક વાનગીઓની ભોજનવિધિ મારા માટે તૈયાર કરો.” ભોજન-સમયે ભોજન-વિધિમાં સર્વ વાનગીઓ હાજર કરી અકરાંતિયાની જેમ ખૂબ આહાર ખાધો, એટલે તે જ રાત્રે વિસૂચિકા-ઝાડાનો અસાધ્ય રોગ થયો. પોતાના પરિવારે પણ તેના રોગની દરકાર ન 30 કરી અને ચિકિત્સા ન કરાવી. એટલે તે રૌદ્રધ્યાન કરતો કે, “સવારે મારી ચાકરી ન કરનાર

સેવકોને મરણાંત શિક્ષા કરીશ.” તે રૂપ રૌદ્રધ્યાન કરી મૃત્યુ પામી સાતમી નારકીના અપ્રતિષ્ઠાન નારકીમાં લાંબા આયુષ્યવાળો નારકી થયો. એક હજારવર્ષ સુધી સાધુપણાના મહાવ્રતો પાલન કરવા છતાં તે નરકમાં ગયો. આમ શુદ્ધ શ્રમણભાવવાળાને શરીરનું પુષ્ટપણું કે દુર્બલપણું કારણ ન સમજવું, કારણ કે પુંડરીકસાધુ શરીરે સબળ હોવા છતાં પણ દેવપણું પામ્યો, માત્ર જેના હાડકાં-
 5 ચામડી શરીરમાં બાકી રહેલાં હતાં, તેવો કંડરીક આકાર કઠોર તપનો ઉદ્યમ કરવા છતાં રૌદ્રધ્યાનની પ્રધાનતાના કારણે મૃત્યુ પામી નારકી થયો. માટે અહીં સાધુપણામાં જો કોઈ મુખ્ય કારણ હોય તો તે છે ધ્યાનનો નિગ્રહ કરવો. દુર્બલ શરીરવાળા મુનિ પણ શુભ ધ્યાનના વિરહમાં દુર્ગતિ-ગમન કરનારા થાય છે.” વૈશ્રમણદેવ તે સાંભળીને ખુશ મનવાળો સમજી ગયો કે, “આ ભગવંતે તો મારા મનનો અભિપ્રાય જાણી લીધો. આમનું જ્ઞાન કેટલું ચડિયાતું છે ?” ત્યાર પછી ગૌતમ-
 10 ભગવંતને વંદન કરીને તે દેવ ચાલ્યો ગયો. (ઉપદેશપદમાંથી)

(૨) આનંદશ્રાવકની કથા

(ગા. ૮૪૪માં આપેલ કથાનો વિસ્તાર)

વાણિજ્યગ્રામ નામના નગરમાં જિતશત્રુના નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે નગરમાં ખૂબ ધનાઢ્ય એવા આનંદનામના ગાથાપતિ (શ્રીમંત ગૃહસ્થ) રહેતા હતા. તે એટલા બધા રિદ્ધિ સંપન્ન
 15 હતાં કે તેમણે ચાર કોડ સોનામહોરો જમીનમાં, ચાર કોડ સોનામહોરો ધંધામાં અને ચાર કોડ સોનામહોરો મંકાન અને તેની સજાવટમાં રોકેલી હતી. તેમની પાસે દેશહજાર ગાયોનું એક ગોકુળ એવા ચાર ગોકુલો હતા અર્થાત્ ૪૦ હજાર ગાયોની સંપત્તિ હતી.

તેઓ ધનવાન હોવા છતાં પણ જીવદયા પ્રેમી હતા. પોતે એવા બુદ્ધિશાળી, વિચક્ષણ હતા કે રાજપુરુષો, સાર્થવાહ (વ્યાપારીઓ), કુટુંબીઓ તથા ધરના સ્વજનો પોતાની ખાનગી બાબતોમાં
 20 તેમની સલાહ લેતાં. તેઓ કુટુંબમાં એક સ્તંભ સમાન હતા.

આનંદશ્રાવકની પત્નીનું નામ શિવાનંદા હતું. તે સૌંદર્યસંપન્ન બત્રીસ લક્ષણયુક્ત તથા સ્ત્રીની ૬૪ કલામાં પ્રવીણ હતી. પતિ-પત્ની પરસ્પર પ્રેમથી ચાલતા. વાણિજ્ય નગરની બહાર ઈશાન ખૂણામાં કોલ્લાગ નામે એક ગામડું (સન્નિવેશ) હતું. તે સંપત્તિ અને સમૃદ્ધિથી સંપન્ન હતું. તે ગામડામાં આનંદ ગાથાપતિના ઘણા મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સંબંધીઓ તથા વ્યાપારીઓ રહેતા હતા,
 25 તેઓ પણ ઘણા સુખી હતા.

કોઈ એક પ્રસંગે ભગવાન મહાવીર તે વાણિજ્યગ્રામમાં પધાર્યા અને દુતિપલાસનામના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા. ભગવાન મહાવીર પધાર્યાની વાત રાજસેવકોએ રાજા જિતશત્રુને કરી એટલે રાજા ચતુરંગી સેના સાથે ભગવાન મહાવીરની દેશના સાંભળવા માટે નીકળ્યા. આ વાતની આનંદ શ્રાવકને ખબર પડતાં તેઓ પણ મિત્ર-સ્નેહીજનો તથા કુટુંબીજનો સાથે ભ. મહાવીરના વંદન
 30 અર્થે તેમજ દેશના સાંભળવા માટે નીકળ્યા. સમોસરણમાં આવીને આનંદશ્રાવકે ભગવાન મહાવીર

સ્વામીને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વંદન કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠા. તે વખતે ભગવાન મહાવીરે (૧) આગાર ધર્મ અને (૨) અણગાર ધર્મ એ બે પ્રકારની દેશના આપી.

દેશના સાંભળીને જિતશત્રુ રાજા તેમજ પ્રજા સ્વસ્થાનકે જવા પાછા ફર્યા. દેશનાનો ભારે પ્રભાવ આનંદ ગાથાપતિ પર પડ્યો. પરિષદ વિખરાયા બાદ આનંદ શ્રાવક ભગવાન પાસે આવ્યા, ભાવપૂર્વક વંદન કર્યું અને બોલ્યા “હે પ્રભુ ! આપની દેશના મને ખૂબ ગમી છે. તેના પર મને શ્રદ્ધા થઈ છે. પ્રતીતિ થઈ છે. પ્રભુ ! અણગાર ધર્મ અંગીકાર કરવા હું સમર્થ નથી, તેથી હું આગાર ધર્મ જ આપે બાર પ્રકારનો વર્ણવ્યો છે તે અંગીકાર કરવા ઉત્સુક થયો છું.”

આ રીતે મહાવીરસ્વામીની દેશના સાંભળીને આનંદશ્રાવકને સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ.

(૩) શ્રી કામદેવશ્રાવકની કથા

ચંપાનામની નગરીમાં કામદેવનામના ધનાઢ્ય ગૃહસ્થ રહેતા. તેમના પત્નીનું નામ હતું ભદ્રા શેઠાણી. તેમણે છ કરોડ દ્રવ્ય નિધાનરૂપ ભંડાર્યું હતું. છ કરોડ વ્યાપારમાં રોકી વ્યવસાય કરતા અને છ કરોડ દ્રવ્ય ઘર, ઘરવકરી, વાસણ, વસ્ત્ર, આભૂષણમાં રોક્યું હતું. દશ-દશહજાર ગાયોવાળા છ ગોકુળ હતા.

એકવાર વિશ્વવત્સલ ભગવાન મહાવીરદેવ ચંપાનગરીના પૂર્ણભદ્રચૈત્યમાં પધાર્યા. દેવોએ અદ્ભૂત સમવસરણની રચના કરી. તે તરફ લોકો ઉલટભેર જતા હતા. તે જોઈ કોઈને કામદેવે પૂછ્યું : “આ બધાં આટલાં ઉલ્લાસથી આમ ક્યાં જઈ રહ્યા છે ?” જાણવા મળ્યું કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરદેવ સમવસર્યા છે. તેમની અધ્યાત્મદર્શન કરાવતી સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાંતવાળી વાણી અનેક પાપ-સંતાપનો નાશ કરે છે. તેમના દર્શન માત્રથી અદ્ભૂત શાંતિ મળે છે.

આ સાંભળી કામદેવને પણ દર્શન અને દેશના શ્રવણના ભાવ જાગ્યા. તે પણ ભગવંતના ચરણમાં ઉપસ્થિત થયા. પરમાત્માની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ સમજાવતી વાણી સાંભળીને કામદેવ બોધ પામ્યા. તેમને વાણીની પ્રતીતિ થઈ અને પ્રભુના શ્રાવક થયા. ઘેર આવ્યા પછી આનંદોલ્લાસનું કારણ બતાવતા પત્ની ભદ્રાને જેમ આનંદશ્રાવકે શિવાદેવી ભાર્યાને કહ્યું હતું તેમ ધર્મ પ્રાપ્તિનું સૌભાગ્ય કહી સમજાવ્યું. તેથી ભદ્રા શેઠાણી પણ ઉછરંગપૂર્વક સમૃદ્ધિ સાથે ભગવાન પાસે ધર્મ સાંભળવા ગઈ અને ધર્મ સ્વીકારી શ્રાવિકા થઈ ઘરે આવી. ધર્મ પ્રાપ્તિથી તેઓને ઘણો જ પ્રમોદ થયો. તેઓ નિરંતર ધર્મકરણી કરતાં જિનપૂજા-ગુરુઉપાસના આદિમાં રત રહેતા.

આ રીતે મહાવીરસ્વામીની દેશનાથી કામદેવશ્રાવકને સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ.

(૪) વલ્કલચીરીમુનિનું દષ્ટાંત

પોતનપુરના રાજા સોમચંદ્રને ધારિણી નામે પત્ની હતી. એકવાર રાજા વિશ્રાંતિગૃહમાં હતા ને રાણી તેમના વાળમાં પોતાના મુલાયમ આંગળા ફેરવી વાળ ઓળતી હતી. રાજાના માથામાં

એક ધોળો વાળ જોઈ રાણી બોલી—“રાજન્ ! દૂત.” પહેલા તો રાજા ખીજાઈને બોલ્યો, “કોણ છે એ દૂત ? તેને એટલી અક્કલ નથી કે હું રાણીવાસમાં રાણી સાથે બેઠો છું ?” રાણીએ કહ્યું—
 “મહારાજા ! ત્યાં નહીં. આ આપના માથામાં ઘડપણનો દૂત આવ્યો છે. જુઓ...” એમ કહી તેણે વાળ ચૂંટી રાજાની હથેળીમાં મૂક્યો. વાળ જોતાં જ તે ઊંડી ચિંતા ને વિમાસણમાં પડી બોલ્યો
 5 કે “મારા પૂર્વજો અને વડીલોએ યૌવન ઢળતા પૂર્વે વ્રત અને વાનપ્રસ્થ સેવેલું છે, મને ધિક્કાર છે. કેમ કે ધોળો વાળ થતાં સુધી હું ઘરે જ બેઠો છું અને ધર્મ આચરતો નથી.” રાણીએ કહ્યું—
 “નાથ ! હજી પણ કશું મોડું થયું નથી. જાગ્યા ત્યારથી સવાર ! હવે શા માટે ધર્મકર્મમાં વિલંબ કરવો જોઈએ ?”

પત્નીની તૈયારી અને સમજણથી ઉત્સાહિત થયેલા રાજાએ પોતાના પુત્ર પ્રસન્નચંદ્રને
 10 રાજ્યારૂઢ કરી પોતે સંન્યાસ લીધો. તેમની પત્ની પણ સગર્ભા છતાં તાપસી બની. તેમની એક ધાત્રી તેમની સાથે ચાલી નીકળી. પૂર્ણ માસે રાણી ધારિણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. પરંતુ પ્રસૂતિમાં જ તે મૃત્યુ પામી. સંન્યાસીને બાળકની ચિંતા થઈ કે હવે આનો ઉછેર શી રીતે થશે ? ત્યારે ત્યાં દેવી બનેલી ધારિણી રાણી યતિની વિમાસણ અને પુત્રની વિપત્તિ જાણી ભેંશનું રૂપ લઈ આશ્રમમાં આવી. બાળકને તેણે દૂધ પાચું. સમયે-સમયે તે ભેંશ થઈને આવી જતી. આમ તે
 15 બાળકના પોષણ અને ઉછેર થવા લાગ્યા.

તે થોડો મોટો થયો એટલે ભેંશરૂપધારી દેવીએ ત્યાં આવવું બંધ કર્યું. તેના પિતા તાપસે તેને વલ્કલ (વૃક્ષની કોમળ છાલ) પહેરાવી વલ્કલચીરી નામ આપ્યું. વન્યફળ અને ધાન્યથી બાળકનું પોષણ થવા લાગ્યું. અનુક્રમે તે સોળ વર્ષનો યુવાન થયો પણ તે સંસારવ્યવહારથી સ્ત્રી-પુરુષના ભેદથી સાવ અજાણ હતો. આવશ્યકતા પ્રમાણે તેની ભાષા ઘણી જ સીમિત હતી. તે સમજણો
 20 થાય તે પૂર્વે ધાત્રી પણ ચાલી ગઈ હતી. માણસ તરીકે તેણે પિતાને જ વધારે જોયેલા. સવારના પહોરમાં તે ‘તાત વંદે’ એમ તેમને કહેતો. સ્ત્રી-પુરુષના ભેદને તે જાણતો નહોતો, સ્વભાવે સરળ હતો અને વનખંડ તેમજ પશુ-પક્ષી આદિનો જ તેને પરિચય હતો. વનમાંથી ફળાદિ લાવવા ને પિતાની સેવા કરવી, એટલું તેને આવડતું.

એકવાર વલ્કલચીરીના મોટાભાઈ રાજા પ્રસન્નચંદ્રને વલ્કલચીરીનું વૃત્તાંત જાણી તેને
 25 બોલાવવાની ઉત્કટ અભિલાષા થઈ. તેણે નગરની ચાર ચાલાક ગણિકાઓને કહ્યું કે—“તમે ગમે તેમ કરી મારા ભાઈને અહીં લઈ આવો. અમારા તપસ્વી પિતા ત્યાં ન હોય ત્યારે જજો અને તેમની નજરે ન ચડી જવાય તેનું બરાબર ધ્યાન રાખજો, નહીંતર તે તપસ્વી તપોબળથી બાળી નાખશે.” રાજ-આજ્ઞાને કરવા તૈયાર થયેલી ગણિકાઓએ બધી વાત સારી રીતે સમજી તાપસનો વેશ કર્યો અને સોમચંદ્ર તપસ્વીના આશ્રમે ગઈ. તે વખતે વલ્કલચીરી એકલો જ હતો. તેણે

તે રૂપાળા તાપસોનો 'તાત વંદે' કહી આદર સત્કાર કર્યો અને પાસે જે હતા તે ફળ ખાવા ધર્યાં. વેશ્યાઓએ કહ્યું — “અમારી પોતનપુરી આશ્રમના ફળ ક્યાં ? ને આ તમારા રસકસ વગરના સામાન્ય ફળ ક્યાં ? જુઓ આ અમારા ફળ.” એમ કહી તેમણે મેવા, દ્રાક્ષ અને મધમધતાં મોદક ઝોળીમાંથી કાઢી બતાવ્યા અને એકાંતમાં લઈ જઈ ખાવા આપ્યા. કદી નહીં ચાખેલાં અત્યંત સ્વાદિષ્ટ ફળ ખાઈ ઋષિબાળ આશ્ચર્ય પામ્યો અને અહોભાવથી આ રૂપાળા મુનિઓને નિરખી રહ્યો. નવા નવા પદાર્થો કાઢી કાઢી અનોખા ભાવપૂર્વક તેઓ ઋષિકુમારને ખવરાવવા લાગી અને અવનવા સ્વાદમાં તે લપેટાતો ગયો. વેશ્યાઓએ તેને પોતાના સમીપમાં લીધો.

પોતાના શરીરે કપોલ અને ઉરોજ સ્થળે તેનો હાથ લઈ ફેરવ્યો. પુરુષ-સ્ત્રીના ભેદને નહીં જાણતો વલ્કલચીરી કોઈ વિચિત્ર લાગણી અનુભવતો બોલ્યો—“મુનિઓ ! તમે તો ઘણાં સારા લાગો છો. તમારું શરીર કેવું સરસ છે ? આ તમારા હૃદય સ્થળે આ બે ઊંચા ઉપસેલા શું છે ? 10 ઘણું કોમળ ને ગમે તેવું તમારું શરીર છે.” વેશ્યાઓ બોલી—“આ તો અમારા આશ્રમના જળ, વાયુ તેમજ આવા ઉત્તમ ફળોનો પ્રતાપ છે. તમે અમારી સાથે ચાલો, તમને ઘણો આનંદ આવશે. તમે પણ અમારો જેવા સુંદર થશો.” વલ્કલચીરી તેમની વાતમાં લોભાયો, તેમનાથી અંજાયો. તેમની સાથે જવા પોતાના પાત્ર આદિ સંતાડી તૈયાર થઈ આવી ગયો.

કહ્યું છે કે— માણસ ત્યાં સુધી જ મુનિભાવવાળો, યતિ, જ્ઞાની, તપસ્વી અને જિતેન્દ્રિય 15 છે કે જ્યાં સુધી તે કોઈ સુંદર સ્ત્રીના સંપર્કમાં આવ્યો નથી.

તેઓ જવાની તૈયારી કરતાં હતા ત્યાં સામે થોડે દૂરથી સોમચંદ્રઋષિને આવતા જોયા એટલે વેશ્યાઓ નાઠીને ગુપ્તસ્થાનમાં ઉભેલા રથમાં બેસી પોતનપુર પાછી આવી. વલ્કલચીરીમાં નાસવાની ચતુરાઈ ન હોવાથી તે પોતાના ભાગ્યે ત્યાં જ ક્યાંક સંતાઈ ગયો અને પછી પોતન આશ્રમ તરફ પગપાળા ચાલ્યો. વેશ્યા પાસેથી રાજાએ જાણ્યું કે વલ્કલચીરી અહીં પણ ન આવી શક્યો 20 અને તેણે આશ્રમ પણ છોડી દીધો ત્યારે તેને ઘણી ચિંતા થઈ. તપાસ કરાવી પણ ક્યાંય તેનો પત્તો લાગ્યો નહીં. રાજાને લાગ્યું કે—“મારો ભોળો ભાઈ બંને સ્થાનથી ભ્રષ્ટ થયો. આશ્રમ અને મહેલ બંનેથી ગયો. તે ક્યાં હશે ને કેમ હશે ?” આ શોકથી તેણે ગીતનૃત્ય આદિનો આખા નગરમાં નિષેધ કરાવ્યો.

આ તરફ પોતન આશ્રમ જવાની ઈચ્છાથી વલ્કલચીરી એકલો વનમાં આગળ વધ્યો. માર્ગમાં 25 એક રથવાને તેને જોઈ પૂછ્યું—“બાળઋષિ તમારે ક્યાં જાવું છે ?” તેણે કહ્યું—“પોતનઆશ્રમ જવું છે.” રથવાળો હું પણ ત્યાં જ જાઉં છું કહી તેને રથમાં બેસાડ્યો. તેમાં બેઠેલી રથવાળાની પત્નીને ‘તાત વંદે’ (હે પિતાજી ! હું વંદન કરું છું) એમ કહ્યું. સ્ત્રીએ પતિને કહ્યું—“આ તો સ્ત્રી-પુરુષના ભેદને પણ નથી સમજતો, કેવો મુગ્ધ છે !” તેમણે લાડવાં ખાવા આપ્યા. વલ્કલચીરી કહેવા લાગ્યો—“આ ફળ તો પેલા સુંદર તપસ્વીઓએ આપેલ તેવા જ છે !” આમ વાત કરતાં 30

તેઓ આગળ જતા હતા ત્યાં એક ચોર મળ્યો. બળવાન રથિકે ચોરને જીતી તેનું ધન પડાવી લીધું ને પોતનપુરમાં બધા આવ્યા. છૂટા પડતાં રથવાને કહ્યું—“આ પોતનઆશ્રમ આવ્યું. ક્યાં જવું છે તે પણ તમે જાણતાં નથી. પૈસા વગર તો તમને સ્થાન કે ભોજન પણ મળશે નહીં, લ્યો આ ધન,” એમ ચોર પાસે પડાવેલા માલમાંથી કેટલોક ભાગ તેને આપ્યો ને છૂટા પડ્યા.

- 5 વલ્કલચીરી આગળ ચાલ્યો. જાતજાતની વેશભૂષાવાળા સ્ત્રી-પુરુષો, ઊંચી હવેલી અને દુકાનની શ્રેણિ જોઈ એ તો અચંબામાં પડ્યો કે આ બધું છે શું આ કઈ જાતનું મર્યાદા વિનાનું આશ્રમ ? ને આ કેવી જાતના તપસ્વીઓ !!! જે સામે મળે તેને કહે ‘તાત વંદે, તાંત વંદે’ ને લોકો આ સાંભળી હસવા લાગે. માર્ગે જતી વેશ્યાએ જોઈ તેને બોલાવ્યો. તેણે કહ્યું—“મને સ્થાન અને ફળ આપો. તે માટે રથિકે આ ધન આપ્યું છે. તે તમે લઈ લો.” વેશ્યા ઘણી રાજી થઈ. સ્નાનઘરમાં લઈ જઈ તૈલમર્દન આદિ કરી સારી રીતે સ્નાન કરાવ્યું. વલ્કલચીરીએ વ્યાધિની જેમ બધું સહન કર્યું. તે વેશ્યાને એક પુત્રી હતી, જે પરણવાની હઠ લઈ બેઠેલી. તેને ઋષિપુત્ર સાથે પરણાવવાની ઠાઠપૂર્વક તૈયારી કરી. પાણિગ્રહણ થયું. ગીત, નૃત્ય ને વાજિંત્રનો નાદ સાંભળી તેણે વિચાર્યું “આ લોકો કૂદકા મારીને કઈ જાતનો સ્વાધ્યાય કરી રહ્યા છે ? મને ભૂખ લાગી છે ને કાંઈ ફળ તો આપતા નથી !”

- 15 આ વેશ્યાની સમીપમાં જ રાજવાડો હતો. મૃદંગાદિ લગ્નવાદ્ય અને ગીતો સાંભળી રાજાએ વેશ્યાને બોલાવી કહ્યું—“અમારે ત્યાં શોક પ્રવર્તે છે, ત્યારે તે આ શું માંડ્યું ?” તેણે કહ્યું—“નૈમિત્તિકના વચનથી તાપસકુમારને મેં હમણાં જ મારી કન્યા પરણાવી છે. તેના આનંદમાં અમે આ વાજા વગડાવ્યા છે.” તે વખતે જમણું અંગ ફરકવાથી રાજાએ નિશ્ચય કર્યો કે તે કુમાર મારો ભાઈ જ હશે, રાજા પોતે વેશ્યાને ઘેર આવી વલ્કલચીરીને ઓળખે છે ને ઉલ્લાસપૂર્વક વિવાહ મંગળ કરી દંપતીને રાજમહેલમાં લાવે છે. રાજમહેલમાં રહેવાથી થોડાં જ દિવસોમાં વલ્કલચીરી ચતુર અને કળામાં કુશળ થયો. પ્રસન્નચંદ્રે શાંતિપૂર્વક એકવાર સોમચંદ્રઋષિને વલ્કલચીરીના સમાચાર આપતાં તેમની ચિંતાનો અંત આવ્યો.

- રાજમહેલમાં વસતાં, સ્ત્રી સાથે વિષયોપભોગ સેવતાં વલ્કલચીરીને બાર વર્ષ થઈ ગયા. એક રાત્રિએ તેને વિચાર આવ્યો કે—“હું કૃતજ્ઞ છું, કેવો ઈન્દ્રિયોનો દાસ થઈ ગયો છું ? પિતાને 25 પાછલી વયમાં એકલા વનમાં છોડી દઈ હું રાજવૈભવમાં સ્ત્રીઓ સાથે મહાલું છું. તેણે ભાઈને વાત કરી કે—“ઘણાં સમયથી પિતાજીના દર્શન નથી કર્યા. માટે આજે ત્યાં જઈ આવું.” ભ્રાતૃવત્સલ રાજા પણ ભાઈની સાથે જ વનમાં ગયો. બંનેએ પિતાના દર્શન કરી પ્રણામ કર્યા. સોમચંદ્રઋષિએ વલ્કલચીરીને પાસે બેસાડી પંપાળ્યો અને કુશળ સમાચારાદિ પૂછ્યા. તેમના નેત્રપટલ બાઝવાથી તેઓ જોઈ શકતા નહોતા, પણ હર્ષાશ્રુનો વેગ આવતાં પડલ ઉતરી ગયા. વલ્કલચીરીને બારવર્ષ 30 પૂર્વે ગોપવેલ પોતાના પાત્ર આદિ ઉપકરણો યાદ આવતાં તેને કાઢ્યાં અને ખેસના છોડા વડે પ્રમાર્જના

કરતાં વિચાર્યું કે, મેં આ પ્રમાણે પ્રમાર્જના - પ્રતિલેખના ક્યાંક કરી છે. આમ ઉહાપોહ કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પૂર્વભવ પ્રત્યક્ષ થતાં તેણે જાણ્યું કે “અરે ! ગયા ભવમાં જ છોડેલું સાધુજીવન પણ મેં ન જાણ્યું ? સ્ત્રીસંગતની લંપટતાને ધિક્કાર છે.” આમ આંતરિક પશ્ચાત્તાપ અને શુભધ્યાનના યોગે તેને ત્યાં જ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. કેવલીએ દેશના આપી. સોમચંદ્રે પણ બોધ પામી દીક્ષા લીધી. રાજા પ્રસન્નચંદ્ર બ્રહ્મચર્યવ્રત લઈ ઘરે આવ્યા. વલ્કલચીરી મુનિ પ્રત્યેકબુદ્ધ થયા. પ્રભુ મહાવીરદેવ પાસે આવ્યા અને અંતે મોક્ષ પામ્યા.

આ પ્રમાણે વલ્કલચીરી મુનિએ તાપસપણાના ઉપકરણોની પ્રમાર્જના કરતાં તેની જ રજ નહીં પણ આત્માના પ્રદેશોમાં લાગેલી કર્મવર્ગણાને પણ દૂર કરી. દ્રવ્ય અને ભાવ બંને પ્રકારની ધૂળ દૂર કરી. તેઓ કામદેવને જીતનારા પ્રત્યેકબુદ્ધ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

परिशिष्ट-३

निर्युक्तिभाष्यादिश्लोकानामकारादिक्रमः

★ संकेत सूचि ★

भा. = भाष्यगाथा घ्या. = ध्यानशतक (निर्युक्ति १२७२ पछी)
प्र. = प्रक्षिप्तगाथा पा. = पारिष्ठापनिकानिर्युक्ति (ध्यानशतक पछी)

~ निर्युक्तिगाथाओनुं वर्गीकरण ~

भाग-१	१ - १८५
भाग-२	१८६ - ६४१
भाग-३	६४२ - ८७८
भाग-४	८८० - १०५५

~ भाष्यगाथाओनुं वर्गीकरण ~

भाग-१	१ - ३
भाग-२	४ - ११८
भाग-३	१२० - १५१
भाग-४	१५२ - १८०

~ भविष्यमां यनाच भागोनुं संबधित वर्गीकरण ~

भाग-५	१०५६-१२७२ (ध्यानशतक साथे)
भाग-६	१२७३-१३८३
भाग-७	१३८४-१६२४

[अ]

अंगुष्ठमुद्रिगंठीघर०.....॥१५७९॥	अकसिणपवत्तगणं..... ॥भा.१९५॥	अजिअस्स कुमारत्तं ॥२७८॥
अंगुलमावलिपाणं,.... ॥३२॥	अक्खर सण्णी सम्मं,.... ॥१९॥	अज्जियलाभे गिद्धा ॥११८३॥
अंडगमुज्झियकप्पे..... ॥भा.२२२॥	अक्खर सत्ती संमं ॥८६२॥	अज्झयणापि य..... ॥भा. १५०॥
अंतरमेगं समयं..... ॥भा. १६६॥	अक्खलिअसहिआई..... ॥१०१५॥	अज्झवसाणनिमित्ते.... ॥७२४॥
अंतो बहिं च ॥१३५३॥	अक्खे वराडए वा ॥१४३३॥	अज्झाविओ मि ॥पा. १४॥
अंतो बहिं च भिन्नं ॥१३५५॥	अग आगओ तुरंतो ॥५०१॥	अट्ठं रुद्धं च दुवे ॥१४९१॥
अंतोमुहुत्तकालं चित्तं..... ॥१४६५॥	अगणिस्स य उट्ठाणं..... ॥भा.१०॥	अट्ठं रुद्धं च दुवे ॥१४९४॥
अंतोमुहुत्तपरओ ॥ध्या. ४॥	अगणीओ छिदिज्ज ॥१५१८॥	अट्ठं रुद्धं च दुवे ॥१४९७॥
अंतोमुहुत्तमेत्तं ॥ध्या. ३॥	अगियए पव्वयए ॥१२९३॥	अट्ठं रुद्धं धम्मं ॥ध्या. ५॥
अंबरलोहमहीणं ॥ध्या.१७॥	अग्गेणीअमि य जहा ॥१०२२॥	अट्ठंगडा रामा ॥४९४॥
अंबस्स य निंबस्स ॥१११७॥	अचिरोववन्नगाणं ॥१४८४॥	अट्ठणं पयडीणं..... ॥१०५॥
अउणापण्णं जुअले ॥१९७॥	अच्चाहारो न सहे ॥१२६७॥	अट्ठमभत्तंतमी पासोस.... ॥२५५॥
	अच्चिय देहावत्था..... ॥ध्या. ३९॥	अट्ठविहं कम्मरयं ॥१०६८॥
	अजराउ तिन्नि पा०..... ॥भा.२२३॥	अट्ठविहं य कम्मं ॥१४५८॥

अद्विहंपिय कम्पं ॥१२०॥	अद्धत्तेरसकोडी उक्कोसा... ॥३३२॥	अरमल्लिअंतरे दुण्णि ॥४२०॥
अद्वावयमि सेले ॥४३४॥	अद्धद्धं अहिवइणो ॥५८७॥	अरहंत चक्कवट्टी ॥भा.४९॥
अद्वावयवंपुज्जितं..... ॥३०७॥	अद्धभरहमज्झित्तुति.... ॥१५१॥	अरहंतनमुक्कारो एवं ॥१२५॥
अद्वावीसा दो वासं..... ॥भा.१३३॥	अद्धा पच्चक्खाणं ॥१५८०॥	अरहंतनमुक्कारो जीवं ॥१२३॥
अद्वेव गया मोक्खं ॥४०१॥	अद्धाड अवड्डाणं,.... ॥५८॥	अरहंताई निअमा साहू..... ॥१००७॥
अद्वुत्तरि च वासा..... ॥६५६॥	अद्धाणे पलिमंथो ॥पा. २४॥	अरहंतुवएसेणं सिद्धा ॥१००९॥
अडवि सपच्चवायं ॥१०५॥	अद्धाणे पासाए ॥१२४३॥	अरिहंत सिद्ध..... ॥१७९॥
अडवीइ देसिअत्तं १ ॥१०४॥	अनिअयवासं सिद्धत्थं..... ॥४९२॥	अरिहंतनमुक्कारो धन्नाण..... ॥१२४॥
अद्वाइज्जा (अद्धुद्वा)... ॥१२८४॥	अन्नं इमं सरीरं ॥१५५४॥	अरिहंतनमुक्कारो सव्व ॥१२६॥
अड्ढाइज्जेहिं राइदिं..... ॥८७५॥	अन्नत्थ निवडिए ॥१५९३॥	अरिहंतसिद्धपक्वणं..... ॥४५१॥
अण मिच्छ मीस..... ॥१२१॥	अन्नयरपमायजुयं ॥१३४२॥	अरिहंति वंदणनमसं..... ॥१२१॥
अणथोवं वणथोवं..... ॥१२०॥	अन्नाविट्ठासरीरं पंता..... ॥पा.३९॥	अरिहो उ नमुक्कारस्स ॥१०८॥
अणदंसनपुसिस्थी..... ॥११६॥	अन्नियपुत्तायरिआ..... ॥११८४॥	अलियमुवघायजणयं ॥८८१॥
अणभोग कारणेण..... ॥पा.११॥	अपरजिअ १८ विस्सं..... ॥३२९॥	अलोए पडिहया ॥१५९॥
अणागयमइक्कतं..... ॥१५६५॥	अपुहुत्ते अणुओगो..... ॥७७३॥	अवणामा दुन्नइहां..... ॥१२०४॥
अणाद्धियं च थद्धं..... ॥१२०८॥	अप्पपि सुयमहीयं..... ॥९९॥	अवरज्जुयस्स तत्तो..... ॥पा.६१॥
अणिआणकडा रामा ॥४१५॥	अप्पक्खरमसादिद्धं ॥८८६॥	अवरविदेहे गामस्स..... ॥भा. १॥
अणिगुहंतो विरियं ॥११७०॥	अप्पगंथमहत्थं बत्तीं..... ॥८८०॥	अवरविदेहे दो वणिय..... ॥१५३॥
अणिमिसिणो सव्व..... ॥भा.१८७॥	अप्पुत्वं ॥४५३॥	अवरेण भवण..... ॥भा. ११८॥
अणुओगो य नियोगो..... ॥१३१॥	अप्पुत्वं दडूणं ॥११२६॥	अवहासंमोहविवेगवि..... ॥ध्या.१०॥
अणुकंपकामणिज्जर ॥८४५॥	अप्पुत्वं नाणगहणे..... ॥१८१॥	अवियारमत्थवज्जण..... ॥ध्या.८०॥
अणुकंपा वेयड्ढो ॥१२९७॥	अब्भंतर मज्झ बहिं ॥५४९॥	अव्वाबाहं दुविहं ॥१२२४॥
अणुगामिओ..... ॥५६॥	अब्भत्थणाए मरुओ..... ॥६८०॥	असंजयं न वदिज्जा ॥११०६॥
अणुभासइ गुरुवं..... ॥भा.२५१॥	अब्भितरमललिं..... ॥१४११॥	असज्झाइयनिं..... ॥१४१८॥
अणुमाणहेउदिट्ठं..... ॥१४८॥	अब्भितरलद्धीए,.... ॥६३॥	असज्झाइयनिज्जुत्ती..... ॥१३२२॥
अणुवकयपराणुगं..... ॥ध्या.४९॥	अब्भुट्ठाणे विणाए ॥८४८॥	असज्झाइयनिज्जुत्ती..... ॥१४१७॥
अण्णाणमारुएरियं..... ॥ध्या.५७॥	अब्भुवगममि नज्जइ..... ॥६६९॥	असज्झायं तु दुविहं ॥१३२३॥
अण्णायया अलोहे..... ॥१२७६॥	अभए १ सिट्ठि २ ॥१४९॥	असणं पाणगं चेव, ... ॥१५८८॥
अतरंतो उ निसस्रो ॥१४९८॥	अभिकंखतेहिं सुहां..... ॥७०८॥	असणं पाणगं चेव, ... ॥१५९२॥
अत्थं भासइ..... ॥१२॥	अभिवाहरोकालिं..... ॥भा. १८२॥	असरीरा जीवघणा ॥१७७॥
अत्थकरो अ हिअं..... ॥१०७५॥	अभिसंभूआ सासत्ति..... ॥१०८१॥	असहाइ सहायत्तं ॥१००५॥
अत्था णं ओगहणीमि..... ॥३॥	अमणुण्णाणं ॥ध्या. ६॥	असिससिरओ ॥१९२॥
अथिरस्स पुव्वगहियस्स..... ॥७०१॥	अमरनरायमहिओ ॥५४०॥	असिससिरओ सुनं..... ॥भा.७०॥
अद्धट्ठमलक्खाइं ॥१२९०॥	अमुगं दिज्जउ मज्झ..... ॥भा. २४२॥	असिवाइकारणेहिं ॥पा.५६॥
अद्धट्ठमा सहस्सा ॥२९६॥	अयले १ विजए २ ॥भा.४१॥	असिवो ओमोयरिए..... ॥पा.१२॥
अद्धट्ठमा सहस्सा २०..... ॥२७६॥	अयसिवणं व कुसुं..... ॥भा. १०३॥	असिवोमाघयणेसुं..... ॥१३६१॥
अद्धत्तेरस लक्खा ॥२८०॥		

असुदृष्टाणो पडिया ॥१११२॥	[आ]	आमोसहि विष्णोसहि ॥६९॥
अस्संजमो य एक्को.... ॥७४०॥	आ(अव)लोअचलं..... ॥१५१६॥	आयबिलम गायं०..... ॥१६११॥
अस्संजयमणुएहिं ॥पा.६६॥	आइगरुदसाराणं ॥४२४॥	आयंसघरपवेसा भरहे ॥४३६॥
अस्सायमाइयाओ ॥५७३॥	आइन्न पिसिय म०..... ॥१४००॥	आयरिए य गि० ॥पा. ७५॥
अस्सावगपडिसेहो ॥३६५॥	आइमकाउस्सग्गे ॥१५०४॥	आयरिय उवज्झाए ॥१११६॥
अस्सिणिक्कि- ॥पा.४३॥	आइल्लारणं तिण्हं ॥भा.१६२॥	आयसमुत्थमस०..... ॥१४०४॥
अह अण्णया कयाई ॥३५०॥	आउज्जनट्टकुसलावि.... ॥११४५॥	आया खलु सामइयं.... ॥७९०॥
अह ऊणअडुवा०..... ॥भा.७२॥	आउट्टियाउवराहं ॥१४१२॥	आया हु कारओ ॥१०३५॥
अह खंतिमद्वज्जव..... ॥ध्या.६९॥	आउत्तपुव्वभणियं ॥१३७८॥	आयारो नाणाई ॥११५॥
अह चित्तसुद्धप०... ॥भा.६१॥	आओवमाइ परदु०..... ॥१०३२॥	आयाहिण पुव्वमुहो ॥५५६॥
अह छउमत्थस्स ॥ध्या.८४॥	आगमउवएसाणाणि..... ॥ध्या.६७॥	आरुग्गबोहिलार्भं ॥१०९४॥
अह तं अम्मापि०..... ॥भा. ७६॥	आगमसत्थग्गहणं,..... ॥२१॥	आरोदुं मुणिवणिआ..... ॥ध्या. ६०॥
अह तं पागड्ढरुवं ॥३६०॥	आगमसिद्धो सव्वंग०..... ॥१३५॥	आरोवणा य भयणा ॥१०२॥
अह दव्ववग्गणाणं,.... ॥३९॥	आगारेऊण परं ॥१४५७॥	आलंबणहीणो पुण ॥११७४॥
अह दिवसे ॥भा.४८॥	आगासस्स पएसा ॥भा.१९८॥	आलंबणाइ० ॥ध्या. ४२॥
अह पुण निव्वा०..... ॥१३६६॥	आघोसिए बहूहिं ॥१३७५॥	आलंबणाण लोगो ॥११८९॥
अह भगवं भवमहणो ॥४३३॥	आणयपाणयकप्पे, ... ॥४९॥	आलंबणेण केणइ ॥११७२॥
अह भणइ जिणवरिदो ॥३६९॥	आणागिज्झो अत्थो ॥१६२०॥	आलइअमालमउडो.... ॥भा. ९५॥
अह भणइ जिणवरिदो ॥३७३॥	आणाबलाभिओगो ॥६७७॥	आलएणं विहारेणं ॥११४९॥
अह भणइ णेगमेसिं.... ॥भा. ५१॥	आपुच्छण किइ०..... ॥१३७२॥	आलएणं विहारेणं ॥११५०॥
अह भणइ नरव० ॥भा.४४॥	आपुच्छणा उ ॥६९७॥	आलभिआए वारं ॥४८८॥
अह भणइ नरवरिदो ॥३७२॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६०७॥	आलभिआए हरि ॥५१५॥
अह वड्ढइ सो ॥११११॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥५९९॥	आलस्स मोहउवण्णा ॥८४१॥
अह वड्ढइ सो ॥भा. ६९॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६०३॥	आलुक्कइ अपलुक्कइ... ॥१०५८॥
अह वयपरियाएहिं.... ॥७१२॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६११॥	आलोअंमि चिल०..... ॥१४०२॥
अह सत्तममि..... ॥भा. ५९॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६१५॥	आलोअणा य १ ॥भा.१७८॥
अह सव्वदव्वपरिणाम.... ॥७७॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६१९॥	आलोइए विणी०..... ॥भा. १८०॥
अहमवि भे खामेयी ॥१५३०॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६२३॥	आलोयण पडिक्क०..... ॥१४११॥
अहयं च दसाराणं ॥४३२॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६२७॥	आलोयणा निरव०..... ॥१२७५॥
अहयं तुब्भं एयं.... ॥६७३॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६३१॥	आलोवणालुंचन ॥१२४४॥
अहव निमित्ताईणं... ॥भा. २९॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६३५॥	आवत्ताइसु जुगवं..... ॥१२२७॥
अहवा णाणाईणं.... ॥६७६॥	आभट्ठो य जिणेणं ॥६३९॥	आवस्सएसु जह जह ॥१२१५॥
अहवा संघाओ १ ॥भा. १७४॥	आभरणरयण०..... ॥भा. ६२॥	आवस्सगस्स..... ॥८४॥
अहवा सयं कोत्तं.... ॥६७४॥	आभिणिबोहिय..... ॥१॥	आवस्सयमि जुत्तो.... ॥भा.१२२॥
अहवाऽवि विणासैंतं... ॥६७२॥	आभिणिबोहियनाणे,.... ॥१६॥	आवस्सियं च ॥भा.१२०॥
अहियासियाइ अंतो ॥१३६४॥	आलोएउं सक्को ॥११९॥	आवस्सियं च णितो च.... ॥६९२॥
अहिसरिया पाएहिं ॥८७३॥		

आवस्सियं च णितो....	॥६९१॥	इक्खाग भूमि १.....	॥३८२॥	[उ]	
आवेस्सिया उ....	॥६९४॥	इक्खागकुले जाओ....	॥१४९॥	उक्कुडिसीहणायं	॥५५२॥
आवासणं तु काउं	॥१३६९॥	इक्खागोसु मरीई	॥४४०॥	उक्कोसयड्ढितीए	॥८१७॥
आवासियं च वूढं	॥१३६०॥	इच्चेवमाइ सव्वं	॥३१२॥	उक्कोसेण दुवालस.....	॥१३४३॥
आसग्गीवे १ तारय २...	॥भा.४२॥	इच्छ मिच्छा....	॥६६६॥	उक्कोसेणं चेयं अद्धा०.....	॥१००॥
आसमपयमि पासो	॥२३१॥	इच्छ य अणुन्नवणा	॥१२११॥	उक्कोसो मणुएसुं.....	॥५३॥
आसवदारा संसार०.....	॥ध्या.९५॥	इच्छमि खमासमणो	॥सू.॥	उगकुलभोग०.....	॥भा.५०॥
आसवदारावाए तह....	॥ध्या.८८॥	इच्छमि पडिक्कमिउं	†॥सू.॥	उगह इक्कं.....	॥४॥
आसा हत्थी गावो	॥२०१॥	इच्छमि पडिक्कमिउं	†॥सू.॥	उगह ईहाऽवाओ....	॥२॥
आसाढी इंदमहो	॥१३३९॥	इच्छमि पडिक्कमिउं.....	†॥सू.॥	उगा १ भोगा २	॥२०२॥
आसायणावि णेवं....	॥७१४॥	इद्दुणं विसयाईण	॥ध्या. ८॥	उगाणं भोगाणं	॥२२५॥
आसी अ इक्खुभोई....	॥भा. ६॥	इत्तरियं पि न कप्पइ....	॥७२१॥	उच्चारं कुक्वंतो छायं	॥पा. ८१॥
आसी अ कंदहारा....	॥भा. ५॥	इत्तरियाइविभासा....	॥७११॥	उच्चारे पासवणे	॥१२५०॥
आसी अ पाणिघंसी...	॥भा. ८॥	इत्थ य पओअ०.....	॥१०१०॥	उज्जममाणस्स	॥११६९॥
आसुं खुहं समेई, ...	॥१५८९॥	इत्थं पुण अहिगारो....	॥७१॥	उज्जाणं संपत्तो.....	॥भा. १०६॥
आसुक्कारगिलाणे	॥पा.३१॥	इत्थं पुणं चउभंगो	॥१६१७॥	उज्जाणपुसिमताले	॥३४२॥
आह जह जीवघाए	॥१५८२॥	इत्थी विज्जाऽभिहिया	॥१३१॥	उज्जेणि अट्टणे	॥१२८०॥
आहाकप्पे य तह	॥पा. ७३॥	इय करणकारणा०.....	॥ध्या. २३॥	उज्जेणिदेवलासुय	॥१३१०॥
आहारमि उ जा सा.....	॥पा. ७२॥	इय दुल्लहलभं	॥८३६॥	उज्जेणिवत्तिवद्धण०.....	॥१२८८॥
आहारओ उ जीवो	॥८१५॥	इय नाणचरणहीणो	†॥प्र०॥	उज्जेणी अंबरिसी.....	॥१३०१॥
आहारतेयलंभो,....	॥४६॥	इय लिंगनाणस०.....	॥११४६॥	उज्जेणीए जो जंभगेहि....	॥७६६॥
आहारे १ सिप्प....	॥२०३॥	इय सव्वगुणाधाणं....	॥ध्या.१०५॥	उज्जेणीए धणवसु	॥१२८२॥
आहारे संघाओ.....	॥भा. १७०॥	इयरहवि ता न	॥१४५५॥	उट्ठाणामगहणे	॥१२७४॥
[इ]		इरियावहिया हत्थं०.....	॥१३८४॥	उट्ठाणई दोसा उ	॥पा.५९॥
इंदपुर इंदत्ते बाव०.....	॥१२९२॥	इरियासमिई भासे०.....	॥पा. २७॥	उट्ठुस्साओ अप०.....	॥पा. २५॥
इंदियमाउत्ताणं	॥१३८९॥	इह लोइ अत्थ०	॥१०११॥	उत्तरकुरुसोहम्पे....	(*प्रक्षि.)
इंदियविसयकसाए	॥११९१॥	इहभवभिन्नागारे	॥१६८॥	उत्तरकुरुसोहम्पे....	॥१७२॥
इअ सव्वकालतित्ता	॥१८६॥	इहलोए फलमेयं	॥१४१६॥	उत्तरवाचालंतरवणसंडे	॥४६७॥
इअ सिद्धाणं सुक्खं	॥१८४॥	इहलोगमि तिदंडी १	॥१०१२॥	उत्तरवायाला नागसेण	॥४६८॥
इक्कस्स दोणह व	॥१३८७॥	इहलोगमि सुभद्दा	॥१५५२॥	उत्ताणउव्व पासिल्लउव्व....	॥१६७॥
इक्कारसवि गणहरे....	॥८२॥	[ई]		उत्ति उवओगकरणे	॥१९८॥
इक्कारे मक्कारे धिक्कारे....	॥१६७॥	ईसत्थं घणुवेओ १५	॥भा. १७॥	उत्ति उवओगकरणे	॥१९९॥
इक्कासीई १० बावत्तरी.....	॥२६७॥	ईसीपब्भाराए सीआए	॥१६०॥	उत्थरमाणो सव्वं	॥१२६१॥
इक्किक्क तिन्नि वारे....	॥भा.२२८॥	ईसीपब्भाराए सीआए....	॥१६५॥	उदोआ परीसहा सिं०.....	॥२३५॥
इक्केण तोसियतरो	॥१३३०॥	ईहा अपोह वीमंसा,....	॥१२॥	उदेस १ समुदेसे २	॥भा.१८३॥

उद्देससमुद्देसे सत्ता०.....	॥१५३६॥	उसभस्स पुव्वलक्खं	॥३००॥	एएहिं अद्धभहं	॥३६४॥
उद्देसे १ निद्देसे....	॥१४०॥	उसभे १ सुमित्तं०	॥३९९॥	एएहिं अहं खइओ	॥१२६५॥
उप्यज्जति वयति	॥७९३॥	उसभे भहो अजिए	॥४१६॥	एएहिं छहिं ठाणेहिं....	॥भा. २५४॥
उप्यण्णमि अणति	॥३४१॥	उसभो अ विणीआए	॥२२९॥	एएहिं जो खज्जइ	॥१२६४॥
उप्यण्णमि अणति	॥४३९॥	उसभो वस्वसभगई	॥३१६॥	एएहिं दिट्ठिवाए	॥७६०॥
उप्यण्णनाणरयणो.....	॥भा. ३५॥	उसभो सिद्धत्थवणमि	॥२३०॥	एक्कारस्स उ गणह्रा	॥२६९॥
उप्यत्तिआ १ वेण०.....	॥९३८॥	उसिउस्सिओ अ तह	॥१४६१॥	एक्कारस्सवि गणह्रा.....	॥५९२॥
उप्यत्ती (१) निक्खे०.....	॥८८७॥	उस्सगे निक्खेवो	॥प्र.॥	एक्केक्कीय दिसाए	॥५६१॥
उप्यत्ताऽणुप्यत्तो	॥८८८॥	उस्सग्ग विउस्सरणु०.....	॥१४५३॥	एक्केक्को य सयविहो....	॥७५९॥
उप्यत्ताणुप्यत्तं कया०.....	॥भा. १७५॥	उस्सग्गेणवि सुज्झइ	॥१४२८॥	एगं किर छम्मासं	॥५२९॥
उप्यायट्ठिइभंगाइप०.....	॥ध्या. ७७॥	उस्सन्नकयाहारो	॥१२६८॥	एगं पडुच्च हिट्ठा	॥८९९॥
उभयं अणाइ०.....	॥भा. १७३॥	उस्सारियेधणभरो	॥ध्या. ७३॥	एगंतमणावाए	॥पा. ७४॥
उम्मग्गदेसणाए	॥११५३॥	उस्सासं न निरुंभइ	॥१५१२॥	एगंतमणावाए	॥पा. ७६॥
उम्मायं च लभेज्जा	॥१४१५॥	उस्सिअनिसन्नग	॥१४६३॥	एगते य विवित्ते....	॥५४२॥
उम्मुक्कमणुम्मुक्के	॥८२९॥	[ऊ]		एगग्गस्स पसंतस्स न....	॥६९३॥
उम्हासेसोवि सिही	॥१४८६॥	ऊणगसयभागेणं.....	॥१११९॥	एगट्ठियाणि तिणिण....	॥१२९॥
उवओग पडुच्चंतो०.....	॥८९४॥	ऊरुसु उंसभलंछण	॥१०८०॥	एगते जह मुट्ठिं	॥१०३६॥
उवओगदिट्ठुसारा	॥९४६॥	ऊससिअं नीससिअं.....	॥२०॥	एगनिक्खमणं चेव, ...	॥१२०५॥
उवओगलक्खण०.....	॥ध्या. ५५॥	ऊसासग णीसासग	॥८१४॥	एगपएसोगाढं.....	॥४४॥
उवगरणमि उ जा	॥पा. ७८॥	ऊहाए पण्णत्तं....	॥भा. १४७॥	एगविहं दुविहेणं	॥१५६१॥
उवणयणं तु कलाणं....	॥भा. २३॥	[ए]		एगा जोअणर्कोडी	॥९६२॥
उवमारूवगदोसाऽनिद्देस....	॥८८४॥	एतं महिट्ठियं	॥५६२॥	एगा य होइ रयणी	॥९७३॥
उवरीं आयरियाणं.....	॥पा. ५०॥	एए कयंजलिउडा भत्ती....	॥३३०॥	एगा हिरण्ण०	॥भा. ८२॥
उववाओ सव्वट्ठे....	॥१८५॥	एए खलु पडिसत्तू ...	॥भा. ४३॥	एगा हिरण्णकोडी	॥२१७॥
उवसंपन्नो जं कारणं....	॥७२०॥	एए चउदस सुमिणे....	॥भा. ४७॥	एगेदियनोएगेदियपारि०.....	॥पा. २॥
उवसंपया य....	॥६६७॥	एए चोहस सु०.....	॥भा. ५७॥	एगो अ सत्तमाए	॥४१३॥
उवसंपया य....	॥६९८॥	एए चोहससुमि०.....	॥भा. ५५॥	एगो काओ दुहा.....	॥१४४६॥
उवसामं उवणीआ.....	॥११८॥	एए ते पावाही	॥१२६३॥	एगो भगवं वीरो	॥२२४॥
उवहयमइविण्णणाणो	॥५०६॥	एए देवनिकाया	॥१२५॥	एगो भयवं वीरो	॥३०८॥
उसभचरिआहिगारे ...	॥२०८॥	एए देवनिकाया०	॥भा. ८७॥	एताइं अकुव्वंतो	॥११३०॥
उसभजिणसमुद्दाणं	॥३१३॥	एएच्चिय पुव्वाणं.....	॥ध्या. ६४॥	एतेसि निज्जुत्तिं....	॥८६॥
उसभस्स उ पारणाए, ...	॥३२०॥	एएसामन्नयेऽस०.....	॥१४०३॥	एतेहिं कारणेहिं	॥८४२॥
उसभस्स कुमारत्तं	॥२७७॥	एएसामन्नयेऽस०.....	॥१४०८॥	एत्थ उ जिणवयणाओ....	॥७१७॥
उसभस्स पुमिताले	॥२५४॥	एएसिमसंखिज्जा,....	॥५१॥	एत्थ पढमो चरित्ते	॥१५२८॥
उसभस्स पुव्वलक्खं	॥२७२॥	एएसु पढमभिकखा	॥३२६॥	एत्थ य थलकरणे	॥पा. ६३॥

પૂર્ણ પુણ અહિગારો....	૥૭૩૩૥	[ઓ]	કમ્મોવરિ....	૥૪૦૥	
એવેવ અરજિર્ણિદસ્સ	૥૨૧૪૥	ઓગાહણાઇ સિદ્ધાં.....	૥૧૭૪૥	કયપંચનમુક્કારો	૥૧૦૧૪૥
એવેવ બલસમગ્ગો	૥૧૭૪૥	ઓદદા ૧ ઓવસં.....	૥૧૭૪૥	કયપચ્ચક્ષાણોઽવિ.....	૥૧૫૮૬૥
એવેવ ય કુંથુસ્સવિ	૥૨૧૩૥	ઓમંપાહારંતા અજીરં.....	૥૧૭૪૥	કયાકયં ૧ કેણ	૥૧૦૨૭૥
એવેવ ય જોગાણં	૥૧૪૭૧૥	ઓમે સીસપવાસં	૥૧૧૭૧૥	કરકંડુ કર્લિગેસુ.....	૥૧૭૪૦૥
એવેવ ય નિદેસો....	૥૧૪૩૥	ઓરાલિઅવેઽવિઅં.....	૥૧૪૧૥	કરણે ૧ ભા ૩.....	૥૧૦૧૬૥
એવેવ ય પાસવણે	૥૧૩૬૫૥	ઓરાલિયવેઽવિઅં.....	૥૧૪૩૫૥	કોમિ ભતે ! સામાઙ્યં.....	૥૧૦૧૬૥
એવેવ ય સમપીયં	૥૧૪૦૭૥	ઓરાલિયવેઽવિઅં.....	૥૧૪૩૫૥	કલહકરો ડમરકરો	૥૧૦૭૪૥
એવં કિઙ્કમ્મવિર્હિ	૥૧૨૩૧૥	ઓરાલિયાડં.....	૥૧૪૧૥	કલ્લં સલ્લિઙ્કી.....	૥૧૩૩૫૥
એવં ચઽવિહં	૥૧૪૨૪૥	ઓસપ્પિણી ઇમીસે.....	૥૧૫૦૥	કસિણં કેવલકપ્પં	૥૧૦૭૧૥
એવં ચેવ પમાણં	૥૧૫૮૧૥	ઓહાવણં પેરિસં	૥૧૧૮૨૥	કસ્સ ન.....	૥૧૩૭૥
એવં જહનમુક્કોસયં.....	૥૧૧૧૪૧૥	ઓહી લિત્તપરિમાણે.....	૥૧૨૭૥	કહ સામાઙઅલંભો ?	૥૧૦૨૮૥
એવં પચ્ચક્ષાણં	૥૧૫૭૩૥	[ક]		કર્હિ પઠિહયા સિદ્ધા, ...	૥૧૫૮૥
એવં સામાચારિં જુજંતા....	૥૧૭૨૩૥	કમ્મવિવેગો અસરીયાય.....	૥૧૭૪૭૥	કાઽં હિઆ દોસે	૥૧૫૦૨૥
એવં અભિધુલ્લંતો.....	૥૧૭૮૮૥	કયલિસમાગમ મોયણ.....	૥૧૪૮૩૥	કાઽસ્સગ્ગં મુક્કં.....	૥૧૪૧૧૥
એવં એ કહિયા.....	૥૧૭૮૪૥	કંતારે દુલ્લિખ્ખે.....	૥૧૪૨૨૥	કાઽસ્સગ્ગમિ ઠિઓ	૥૧૭૮૮૥
એવં કકારલંભો	૥૧૦૨૧૥	કઙ્કાઓણં કઙ્કાસિરં	૥૧૧૦૪૥	કાઽસ્સગ્ગે જહ	૥૧૫૫૩૥
એવં ચુ સીલવંતો	૥૧૧૨૧૥	કઙ્કાહિ સમંહિ લોગો.....	૥૧૦૧૥	કાઽકુણ એઽલ્લં	૥૧૪૩૬૥
એવં ચઽવિહં	૥૧૪૨૪૥	કઙ્કા ૧ પુત્થે.....	૥૧૩૫૥	કાઽકુણ ય અભિં.....	૥૧૪૬૬૥
એવં ચિય વયજોગં	૥૧૪૭૬૥	કઙ્કાપટ્ટ ૧ ય ઝિહલી.....	૥૧૪૩૩૥	કાઽકુણમણેગાઈ	૥૧૪૩૩૥
એવં તવોગુણરો.....	૥૧૫૩૮૥	કણગા હણંતિ	૥૧૩૧૦૥	કાઽ એઽસ્સગ્ગમિ ય.....	૥૧૪૩૩૥
એવં ચઽવિહં.....	૥૧૦૨૩૥	કત્તિ કઙ્કં મે પાવં	૥૧૫૦૮૥	કાઽ સરીર દેહે	૥૧૪૪૮૥
એવં ચ કાલગયંમી.....	૥૧૪૩૨૥	કત્તિ કઙ્કં મે.....	૥૧૬૮૭૥	કાઽ એવિય અઙ્ગુલ્યં	૥૧૪૭૨૥
એવં સદેવમણુઆં.....	૥૧૪૦૫૥	કત્તિઅબહુલે પંચમિ	૥૧૪૨૨૥	કાઽઓ કસ્સઈ નામં.....	૥૧૪૩૨૥
એવં સલ્લંભિઽવિ	૥૧૪૮૫૥	કત્તિઅસુદ્ધે તઙ્કા	૥૧૪૫૫૥	કામં ઉભયાભાવો	૥૧૧૩૫૥
એવં સામાચારી.....	૥૧૪૨૨૥	કત્તો મે વણેઽં.....	૥૧૮૧૥	કામં ચરણં ભાવો તં	૥૧૧૪૧૥
એવં સો રુઙ્કામઈ	૥૧૫૫૧૥	કત્તો મે વણેઽં.....	૥૧૮૬૥	કામં દેહાવયવા	૥૧૪૧૦૥
એવં વિહા ગિરા મે	૥૧૪૭૧૥	કપ્પદુગાસુયસસ ઽ.....	૥૧૪૬૭૥	કામં ભવિયસુરાઈસુ	૥૧૪૪૦૥
એવં હં થોઙ્કણં	૥૧૪૨૧૥	કપ્પસસ ય.....	૥૧૮૫૥	કામં સુઓવઓગો	૥૧૩૪૦૥
એવમણુચિતંતસસ	૥૧૩૫૨૥	કપ્પાકપ્પે પરિણિદિયસસ..	૥૧૬૮૮૥	કામં સુઓવઓગો	૥૧૩૪૦૥
એસ ચરિતુસસગો.....	૥૧૫૨૫૥	કમ્મભિષ્ણવયણધિષ્ણં.....	૥૧૮૮૨૥	કામં સુઓવઓગો	૥૧૩૪૦૥
એસા ઽ વિહી સલ્લા	૥૧૪૬૪૥	કમ્મં કિસિવાણિજ્ઞાઈ.....	૥૧૧૨૧૥	કાલચઽવકં ઽવકો.....	૥૧૩૧૫૥
એસો ઽ અસઙ્કાઓ	૥૧૩૬૨૥	કમ્મં જમણાયરિઓ.....	૥૧૨૮૧૥	કાલચઽવકે ણાણં.....	૥૧૩૮૮૥
એસો દિસાવિભાગો	૥૧૪૬૫૥	કમ્મમવજ્જં જં	૥૧૦૩૮૥	કાલજતિચ્છવિદોસા	૥૧૮૮૩૥
એસોવિ ન દિક્કિઽં.....	૥૧૪૮૮૥	કમ્મે ૧ સિપ્પે અ ૨	૥૧૨૭૧૥	કાલમણંતં ચ સુ.....	૥૧૮૫૩૥

कालाणं सुपणगारे	॥४७६॥
कालियसुयं च	॥भा.१२४॥
काले चउण्ह वुद्धी, ...	॥३६॥
काले तिपोरसिउद्ध	॥१३५२॥
कालेण असंखेणवि	॥५७५॥
कालेण कओ	॥७२९॥
कालेवि नत्थि करणं	॥१०९८॥
कालो संझा य तहा	॥१३७७॥
कालोऽवि सोच्चिय	॥ध्या. ३८॥
कावालिण सरब्बे	॥पा.१७॥
कावोयनीलकाला	॥ध्या. २५॥
कावोयनीलकाला०	॥ध्या. १४॥
कासखुअजभिए मा	॥१५१३॥
कासवगुत्ता सव्वे	॥३९४॥
काहु ? उदिहे	॥भा. १७७॥
कि ? जीवो	॥८९२॥
किं पिच्छसि साहूणं	॥१००३॥
किं बहुणा ? सव्वं	॥ध्या.६२॥
किं मणिणं अत्थि	॥६०४॥
किं मणिणं जासिओ	॥६१६॥
किं मणिणं पंच	॥६१२॥
किं मणणे निव्वाणं	॥६४०॥
किं मणणे परलोगो	॥६३६॥
किं मत्तसि सति	॥६२४॥
किं मत्ति अत्थि	॥६००॥
किं मत्ति पुण्णपावं	॥६३२॥
किं मत्ति बंधमोक्खा	॥६२०॥
किं मत्ते नेइया	॥६२८॥
किं १३ कइविहं १४	॥१४१॥
किंचिच्च (त्य) ...	॥भा. ३०॥
किइकम्मं च पसंसा	॥११९३॥
किइकम्मं च पसंसा	॥११९५॥
किइकम्मपि करितो	॥१२०६॥
किइकम्मपि करितो	॥१२१३॥
किइकम्मस्स विसोही ...	॥भा.२५०॥
किइकम्माइविहिनु	॥१६१६॥

किंतेमि किंत्त०.....	॥१०७७॥
कुणओ व पसत्था०	॥ध्या. १२॥
कुल्लाग बहुल पायस	॥४७४॥
कुसमुद्धी एगाए	॥पा.४८॥
कुसुमाणि पंचव०	॥भा.१००॥
केई तेणेव भवेण	॥३३४॥
केवलणाणित्ति अहं	॥७५०॥
केवलणाणेणत्थे	॥७८॥
केवलनाणुवउत्ता	॥१७८॥
केवलिणो तिउण	॥५५९॥
केसाईउवरयणं	॥भा.१६१॥
केसिंचि हूतिऽमोहा	॥३३७॥
को कारओ ? , ...	॥१०३४॥
कोडीवरिसचिलाए	॥१३११॥
कोसंबिए सयाणीओ	॥५२०॥
कोसंबियं जियसेणे	॥१२८७॥
कोसंबी चंदसूरोघरणं	॥५१७॥
कोहोमि उ निग्गहिए	॥१०६७॥

[ख]

खंडियविराहियाणं	॥१५०९॥
खड्यमि वट्टभाणस्स	॥७३५॥
खणमवि न खमं	॥११२२॥
खमणे य असज्झाए	॥पा.६०॥
खरफरुसाइसचेय०.....	॥१४५२॥
खरवाय कलंकलिया	॥५०४॥
खवगे१० अमच्चपुत्ते११....	॥१५०॥
खिइवल्लयदीवसागर०....	॥ध्या.५४॥
खितिवणउसभकु०.....	॥१२८५॥
खित्तमि जमि खित्ते	॥१०७३॥
खित्तस्स अवट्ठाणं, ...	॥५७॥
खित्तस्स नत्थि करणं	॥१०१७॥
खीरदहीवियडाणं	॥१६०९॥
खेतदिसाकालगइ०.....	॥८०४॥
खेत्ते काले जम्मे....	॥६४२॥

खेयविणोओ सीस०.....	॥५८८॥
खोमं कुंडलजु०.....	॥भा. ६७॥

[ग]

गइइदिए य....	॥१४॥
गंगाओ दोकिरिया	॥७८०॥
गंतूण जोअणं तु	॥१६४॥
गंधव्वदिसाविज्जु०.....	॥१३३५॥
गंधव्वनागदत्तो	॥१२५३॥
गइ १ सिद्धा २	॥भा. १९७॥
गइ सिद्धा भवियाय....	॥६६२॥
गइआणुपुव्वी दो....	॥१२२॥
गइनेखयाईया, ...	॥६८॥
गणहर आहार	॥५७०॥
गणिसदमाइमहिओ.....	॥१४१४॥
गब्भगए जं जणणी....	॥१०८७॥
गब्भगए जं जणणी....	॥१०८३॥
गमणागमणविहार....	॥१५३५॥
गय*१ वसह २ सीह ३	॥भा.४६॥
गयउर सिज्जंसिक्खु०....	॥३२२॥
गयगाहा	॥भा. ५४॥
गयगाहा	॥भा. ५६॥
गयसीसगणं ओमे	॥११८५॥
गह्हावि तहाजाई०	॥१०५०॥
गहणं तप्पढमतथां सुत्ते....	॥७०२॥
गहियमि अइद्धत्ते	॥१३९७॥
गाढालंबणालगं.....	॥१४८५॥
गामाग बिहेलग	॥४८६॥
गामायारा विसया	॥३३३॥
गिण्हइ णामं एगास्स....	॥पा.५७॥
गिण्हइ य काइएणं,....	॥७१॥
गिह्वासे अट्ठारस	॥२८८॥
गुणाहिए वंदणयं	॥११४८॥
गुरुपरिओसगएणं....	॥७०९॥
गुरुमूलेवि वसंता	॥पा. ८३॥
गोडुंगणस्स मज्झे....	॥भा.२११॥

गोणाइ कालभूमीइ ॥प्र.॥	चउरासीइ १ बिसत्तरि २..... ॥३०३॥	चुलसीइ च सहस्सा १ ॥२५६॥
गोणी १..... ॥१३६॥	चउरोऽवि तिविहजोगे ॥८२०॥	चुलसीइमप्पइडे ॥४४८॥
गोत्तासिउ महुसाए ॥४४६॥	चउरोऽवि तिविहवेदे ॥८१८॥	चेइदुमपेढछंदय ॥५५३॥
गोत्रं नामं तिविहं ॥१६०४॥	चउरो य हुंति ॥१६१३॥	चेइयकुलगणसंघे ॥११०१॥
गोभूमि वज्जलाढे ॥४९१॥	चउरो साहस्सीओ ॥३१५॥	चेइयकुलगणसंघे ॥११८०॥
गोमहिसुट्टिपसुणं ॥१०७१॥	चउवीसंति य संखा ॥१०७८॥	चेइयपूया किं ॥११८१॥
गोयममाई सामाइयं तु..... ॥७४५॥	चउवीतइत्थयस्स उ ॥१०५६॥	चेयणमचेयणं वा..... ॥१४६८॥
गोयमभिग्गहजुयं ॥५३१॥	चउसुवि गईसु देहे ॥प्र.॥	चेयणमचेयणस्स.... ॥६६१॥
गोवनिमित्तं सक्कस्स ॥४६१॥	चउसुवि गतीसु ॥८१२॥	चेव आउयं..... ॥१६२॥
गोसमुहणंतगाई ॥५०१॥	चउहि समएहि लोगो, ... ॥११॥	चोअग माणुसो..... ॥भा.२२१॥
[घ]	चक्रपुरं १७ रायपुरं १८ ॥३२५॥	चोएति जइ हु..... ॥७११॥
घंसेऊणं तिम्माणा..... ॥भा. ९॥	चक्किदुगं हरिपणं ॥४२१॥	चोइस वासाणि..... ॥भा.१२५॥
घडपडहमाईणि उ ॥१००१॥	चक्कवुम जसमं च ॥१५८॥	चोइस सोलस वासा.... ॥७८२॥
घित्तुं च सुहं..... ॥११॥	चत्तारि अ तीसाइं ७ ॥२६१॥	चोहा दोवाससया.... ॥भा.१२९॥
घित्तूण संकलं सो, ... ॥७४॥	चत्तारि अ रयणीओ ॥९७२॥	चोरा मंडव भोज्जं ॥४८१॥
घित्तूण संकलं.... ॥७२॥	चत्तारि गाउयाइं, ... ॥४७॥	चोलो ३१ वणय ३२ ॥२०६॥
घुट्टं च अहोदाणं ॥३२१॥	चत्तारि दो दुवालस ॥१५३३॥	चोल्लग पासग धण्णे ॥८३२॥
घोडग लयाइ ॥५४८॥	चत्तारि पडिक्कमणे ॥१२०२॥	चोल्लग पासग... ॥८३२॥
[च]	चत्तारि मंगलं अरि० ॥सू.॥	[छ]
चंदजसचंदकंता सुरूव ॥१५९॥	चरमे नाणावरणं..... ॥१२६॥	छंदेणउणुजाणामि ॥१२२५॥
चंदजसा रायगिहे ॥१३०४॥	चलचवलभूसण० ॥भा. ९९॥	छउमत्थकालमित्तो ॥३०२॥
चन्दपभा य सीमा ॥भा. ९२॥	चलणाहय १६ आमडे ॥१५१॥	छउमत्थपरीयागं.... ॥६५३॥
चंदाइच्चगहाणं पहा ॥११०२॥	चाउम्मासियवरिसे ॥भा. २३४॥	छउमत्थपरिआओ ॥३३९॥
चंदिमसूरुवरागे ॥१३०३॥	चाउम्मासियवरिसे..... ॥भा. २३५॥	छज्जीवकायसंजमु..... ॥भा.१९४॥
चंपा वासावासं ॥५२३॥	चाउलोयगमाईहि ॥पा. ७०॥	छट्ठिं हिट्ठिममज्झिमग०... ॥५०॥
चंपाए कोसियज्जो ॥१२९४॥	चारणआसीविस..... ॥७०॥	छट्ठेणं भत्तेणं ॥भा. ९६॥
चंपाए मित्तपभे ॥१३०३॥	चालिज्जइ बीभेइ ... ॥ध्या.९१॥	छत्तीसा सोलसगं.... ॥६५१॥
चइऊण देवलोगा..... ॥१४८॥	चिणहट्ठा उवगरणं ॥पा.५३॥	छप्पुव्वसयसहस्सा ॥१९६॥
चउदसपुव्वी जिण०..... ॥१५७४॥	चित्तबहुलडुमीए ॥३१४॥	छम्माणि गोव ॥५२५॥
चउदस य सहस्साइं २४ ॥२५९॥	चित्तबहुलडुमीए जाओ.... ॥१८७॥	छम्मासे अणुबद्धं ॥५१३॥
चउपणं १२ पण्णास्स १३ ॥२७४॥	चित्तस्स सुद्धतइआ ॥२४१॥	छलया व सेसएणं ॥१३४१॥
चउंगुल मुहपत्ती ॥५४७॥	चित्ताभावेवि सया.... ॥ध्या.८६॥	छव्वाससयाइं.... ॥भा. १४५॥
चउरासीइ ११ बावत्तरी १२ ॥३०४॥	चित्ते बहुलचउत्थी ॥२५२॥	छवट्ठिं १४ चउसट्ठिं ॥२५८॥
चउरासीइ १ बावत्तरी ॥३९५॥	चित्ते सुद्धिक्कारिसि ॥२४३॥	छिण्णमि संसयंमी ॥६१३॥
चउरासीइ १ बिस० ॥४०५॥	चुलसीइ १ पंचउई २ ॥२६६॥	छिण्णमि संसयंमी ॥६०१॥

छिण्णमि संसयंमी ॥६०९॥	जइ पुण गच्छताणं ॥१३७३॥	जह नाम कोइ मिच्छे ॥१८३॥
छिण्णमि संसयंमी ॥६१७॥	जइ पुण निव्वाघाए ॥१५२०॥	जह नाम महुरं ॥११२०॥
छिण्णमि संसयंमी ॥६२१॥	जइ फुसइ तहिं ॥भा.२२४॥	जह रोगासयसमणं ॥ध्या.१००॥
छिण्णमि संसयंमी ॥६२९॥	जइ य पडिक्कमियव्वं ॥६८३॥	जह वा घणसं० ॥ध्या.१०२॥
छिण्णमि संसयंमी ॥६३३॥	जइ लिगमप्पमाणं ॥११२५॥	जह वारिमज्झल्लोव्व ॥८३७॥
छिण्णमि संसयंमी ॥६३७॥	जइ वासुदेवु पढमो ॥४३१॥	जह वेलंबगलिगं ॥११३८॥
छिण्णमि संसयंमी ॥६४१॥	जइ हुज्ज तस्स ॥६७०॥	जह सव्वकामगुणिअं ॥१८५॥
छिण्णमि संसयंमी ॥६०५॥	जइवि पडिमाउ जहा ॥११३६॥	जह सव्वसरीरगयं ॥ध्या.७१॥
छिन्नमि संसयंमी ॥६२५॥	जइवि वयमाइएहिं ॥७१३॥	जह सावज्जा ॥११३४॥
छेलावणमुक्किट्ठाइ ... ॥भा. २८॥	जणणी सव्वत्थ ॥१०८२॥	जहा खरो चंदणभारं ॥१००॥
[ज]	जणू २२ सव २३ ॥२०५॥	जहा जलंताइ (त) ॥१३१३॥
जं जं जे जे भावे ॥७९४॥	जत्थ अपुव्वोसरणं ॥५६८॥	जहियं तु मासकप्पं ॥प्र.॥
जं जं जे जे भावे ॥७९५॥	जत्थ अपुव्वोसरणं ॥५४४॥	जा देवसिअं दुगुणं ॥१५२३॥
जं जं निज्जी० ॥भा. १५७॥	जत्थ य एगो सिद्धो ॥९७५॥	जाइस्सरो अ भयवं ॥१९३॥
जं जस्स आउयं ॥१६३॥	जत्थ य नत्थि ॥भा.५१॥	जाईसरो अ भयवं० ॥भा.७१॥
जं तु पुक्खडभावं ॥१४३८॥	जमचेयणत्ति ॥भा.२१८॥	जाए दिसाए गामो ॥पा.५२॥
जं तेहिं दायव्वं ॥१०९६॥	जम्मण विणीअ १ ॥३९७॥	जाणंतोऽवि य तरिउं ॥११४७॥
जं थिरमज्झवसाणं ॥ध्या. २॥	जम्मणे नाम बुद्धी ॥१८६॥	जाणगभवविअइरित्तं ॥भा. १५३॥
जं दिसि विकडिड्यं ॥पा.६२॥	जम्हा दंसणनाणा ॥११६८॥	जाणावरणपहरणे ॥८४३॥
जं दुक्कडंति मिच्छ तं ॥६८५॥	जम्हा विणयइ कम्मं ॥१२१८॥	जासिसया लोअगुरू ॥भा.३८॥
जं दुक्कडंति मिच्छ ॥६८४॥	जंसभदे सिरिकंता ॥१२९०॥	जाव य कुंडगां० ॥भा. ९१॥
जं पुण उद्दिसमाणा ॥१५३८॥	जस्स अणुत्ताए ॥७६७॥	जावति अज्जवइरा ॥७६३॥
जं पुण सुणिप्पकंपं ॥ध्या.७९॥	जस्स य इच्छाकारो ॥६९०॥	जावइया किर ॥१५५५॥
जं वेलं कालगओ ॥पा.३८॥	जस्स सामाणिओ ॥७९७॥	जावइया तिसमयाहारं ॥३०॥
जं संठाणं तु इहं ॥९६९॥	जह २ सुज्झइ ॥११५६॥	जावदवधारणमि ॥१०४२॥
जंकारण णिक्खमणं ॥५९५॥	जह उल्ला साडीआ ॥९५६॥	जाहेवि य परितंता ॥११७७॥
जंभिय बहि उज्जुवां ॥५२६॥	जह करगओ निक्किं० ॥भा. २३९॥	जिणचक्किदसाराणं ॥३६८॥
जंभियगामे नाणस्स ॥५२४॥	जह कायमणनिरोहे ॥१४७७॥	जिणदेसियाइ ॥ध्या.५२॥
जइ अत्थिकायभावो ॥भा. २३२॥	जह चिरसंचियमिं० ॥ध्या.१०१॥	जिणपवयणउणत्ती ॥१२८॥
जइ अब्भत्थेज्ज ॥६६८॥	जह छेयलद्धनिज्जामं० ॥९५॥	जिणवरमणुणं० ॥भा. १०७॥
जइ असणमेव सव्वं ॥१५९१॥	जह जच्चबाहल्लाणं ॥६७८॥	जिणवयणबाहिरा ॥११६४॥
जइ उवसंतकसाओ ॥११९१॥	जह तमिह सत्थवाहं ॥१०७॥	जिणसाहूगुणकित्तणं० ॥ध्या.६८॥
जइ एगगं चित्तं ॥१४७३॥	जह तिव्वरुईवि ॥प्र०॥	जियकोहमाणमाया ॥१०७६॥
जइ ते चित्तं ॥१४८९॥	जह दूओ रायाणं ॥१२३०॥	जीवनिकाया गावो ॥११६॥
जइ ते लिग पमाणं ॥११२४॥	जह नाणेणं न विणा ॥११५४॥	जीवप्पओगकरणं ॥भा.१५८॥

जीवमजीवे पाआ०.....	॥भा.१५६॥	जो निच्वसिद्धजत्तो.....	॥१३६॥	णाणे णिच्वसिद्धासो.....	॥ध्या. ३१॥
जीवमजीवे भावे.....	॥१०११॥	जो पुण करणे अड्डो.....	॥पा.३०॥	णामं १ ठवणा २.....	॥१०५७॥
जीवमजीवे रूवम०.....	॥भा.१९६॥	जो य तवो अणु०.....	॥५२७॥	णामं ठवणा दविए.....	॥१२२२॥
जीवाणऽणंतभागो.....	॥१०१॥	जो समो सव्वभूएसु,.....	॥७९८॥	णामं ठवणा दविए.....	॥१२३५॥
जीवे कमे तज्जीव.....	॥५९६॥	जो सव्वकम्मकुसलो.....	॥१२९॥	णामं ठवणा दविए.....	॥१२३६॥
जीवो अणाइनिहणो.....	॥१११६॥	जो सव्वसिप्पकुसलो.....	॥१३०॥	णामं ठवणा दविए.....	॥१२३७॥
जीवो उ पडिक्कमओ.....	॥१२३३॥	जो हुज्ज उ अस०.....	॥१३६८॥	णामं ठवणा दविए.....	॥१२३८॥
जीवो गुणपडिवन्नो.....	॥७९२॥	जो हुज्ज उ अस०.....	॥१५२२॥	णामं ठवणा दविए.....	॥१२४०॥
जीवो पमायबहुलो.....	॥८०२॥	जो होइ निसिद्ध०.....	॥भा.१२१॥	णामं ठवणा दविए.....	॥१३२॥
जीवोवलंभ ८ सुय०.....	॥२१०॥	[झ]		णामं ठवणादविए.....	॥१२२०॥
जुंजणकरणं तिविहं.....	॥१०२५॥	झाइज्जा निरवज्जं.....	॥ध्या. ४६॥	णामकरो १ ठवण०.....	॥१०७०॥
जुगवर्षि समुप्पन्नं.....	॥१२५५॥	झाणप्पडिवत्ति०.....	॥ध्या. ४४॥	णावि अ पारिव्वज्जं.....	॥४२८॥
जुज्जइ अकाल०.....	॥१५३७॥	झाणस्स भावणाओ.....	॥ध्या. २८॥	णावि ताव जणो.....	॥भा.३१॥
जे जत्थ जया.....	॥११७५॥	झाणोवरमेऽवि मुणी.....	॥ध्या. ६५॥	णिकखेवो कारणमी.....	॥७३७॥
जे जत्थ जया जइया.....	॥११९०॥	[ठ]		णिज्जुत्ता ते अत्था.....	॥८८॥
जे जत्थ जया जइया.....	॥११९१॥	ठाणं पमज्जिऊणं.....	॥७०४॥	णिद्दाए भावओऽवि.....	॥८१६॥
जे ते देवेहिं कया.....	॥५५७॥	ठाणासइ बिंदूसु अ.....	॥१३९३॥	णिद्दाविगहापरिव०.....	॥७०७॥
जे बंभचेरभट्टा.....	॥१११०॥	[ड]		णिप्पेडियाणि.....	॥८७०॥
जे सुत्तगुणा वुत्ता.....	॥पा. १६॥	डक्को जेण मणुसा.....	॥१२६२॥	णियमा मणुयगतीए.....	॥७४४॥
जेट्ठा कित्ति य साई.....	॥६४६॥	डक्को जेण मणूसो.....	॥१२५५॥	णिव्वेडणमुव्वट्टे.....	॥८०६॥
जेट्ठा सुदंसण जमा०.....	॥भा.१२६॥	डक्को जेण मणूसो.....	॥१२५७॥	णीई हक्काराई १४.....	॥भा. १६॥
जेणद्धरिया विज्जा.....	॥७६९॥	डहरगगाममए वा.....	॥भा.२२६॥	णीसवमाणो जीवो.....	॥८२८॥
जेणुवगहिओ वच्चइ.....	॥१४३६॥	[ण]		णेगमसंगहववहार०.....	॥७५४॥
जोइसिय भवण०.....	॥भा.११७॥	ण सेणिओ आसि.....	॥११५९॥	णेगेहिं माणेहिं मिणइत्ती.....	॥७५५॥
जो इंदकेउं सम०.....	॥भा.२१३॥	णइखेइजणव उल्लुग.....	॥भा.१३४॥	णेइअदेवमणुआ.....	॥भा.२००॥
जो कन्नाइ धणेण य.....	॥७६८॥	णत्थि णएहि विहूणं.....	॥७६१॥	णेइयदेवतित्थंकरा य.....	॥६६॥
जो कौंचगावराहे.....	॥८६९॥	णत्थि य सि कोइ.....	॥८६८॥	णोआहारमी जा सा.....	॥पा.७७॥
जो खलु तीसइव०.....	॥भा. २३७॥	णयरं च सिंब०.....	॥१३१८॥	णोएंगिदिएहिं जा सा.....	॥पा.५॥
जो गच्छंतीमि विही.....	॥१३८३॥	णयरं सुदंसणपुरं.....	॥१२९९॥	णोतसपाणेहिं जा.....	॥पा. ७१॥
जो गुज्झएहिं बालो.....	॥७६५॥	णव धणुसया य.....	॥१५६॥	णोमणुएहिं जा सा.....	॥पा.६९॥
जो चूयरुक्खं.....	॥भा.२१५॥	णवमो अ महापउमो.....	॥३७५॥	[त]	
जो जहियं सो ततो.....	॥पा.५८॥	णवमो अ महापउमो.....	॥भा.३९॥	तं केसु कीरुई.....	॥भा. १७६॥
जो जाहे आवन्नो.....	॥१२४६॥	णाणं पयासरं.....	॥१०३॥	तं च कहं.....	॥४५५॥
जो णवि वट्टइ रागे.....	॥८०३॥	णाणायट्ठा दिक्खा.....	॥पा. २२॥	तं च कहं वेइज्जइ ?.....	॥१८३॥
जो तिहि पएहि.....	॥८७२॥	णाणे जोगुवओमे.....	॥८०५॥	तं च कहं वेइज्जइ ?.....	॥७४३॥
जो (तो) जत्थ.....	॥ध्या. ३७॥				

तं च सि वालगगाही ॥१२५९॥	तद्विवसभोडुआई..... ॥१३४७॥	तिण्णोव य कोडिसया ॥२२०॥
तं तह दुल्लहलभं ॥८४०॥	तप्पागारे १..... ॥५५॥	तिण्णोव य लक्ख्खाई १ ॥२६०॥
तं दट्ठण पवत्तो..... ॥भा. २२॥	तप्पुक्खिया अरहया ॥५६७॥	तिण्णोव य वाससया ॥२९८॥
तं दाण्ड जिणिंदो ॥४२३॥	तम्मूलं संसारो ॥४३९॥	तिण्णोव य० ॥भा. ८५॥
तं दिव्वदेवघोसं ॥५९१॥	तम्हा ण बज्झकरणं ॥११४२॥	तिण्ह सहस्सपुहुत्तं ॥८५७॥
तं दुविहं सुअनोसुअ ॥भा. २४३॥	तम्हा उ निम्ममेणं ॥१५५६॥	तिण्ह सहस्समसंखा ॥८५८॥
तं पव्वइयं सोउं ॥६०२॥	तरुणदिवायत्तयणो ॥१२५४॥	तित्तीस १८ अट्ठवी०..... ॥२६८॥
तं बुद्धिमएण पडेण..... ॥९०॥	तरुणो बलवं ॥१५४४॥	तित्थं १६ गणो १७ ... ॥२११॥
तं वयणं सोऊणं ॥४२५॥	तवनियमनाणरुक्खं ॥८९॥	तित्थं चाउव्वणो ॥२६५॥
तं वयणं सोऊणं..... ॥भा. ७४॥	तवसंजमो अणुमओ..... ॥७८९॥	तित्थपणामं काउं ॥५६६॥
तंबाए नदिसेणो ॥४८४॥	तव्वयणं सोऊणं ॥४३०॥	तित्थयसुणा पडि०..... ॥११३१॥
तड्ढअमवच्चं भज्जा ॥४६६॥	तसपाणेहिं जा सा सा ॥पा. ६॥	तित्थयराणं पढमो ॥३३८॥
तड्ढे निसाइयारं ॥१५२९॥	तस्सुत्तरीकरणेणं ॥सू. ॥	तित्थयरे भगवते, ... ॥८०॥
तड्ढकसायाणुदए..... ॥१११०॥	तस्स कसाया ॥१४५९॥	तित्थयरे किंकारणं..... ॥७४२॥
तच्चावाई चंपा ॥५२१॥	तस्स य संतरणसहं ॥ध्या. ५८॥	तित्थाइसेससंजय ॥५५८॥
तज्जायपरिट्ठवणा..... ॥भा. २०६॥	तस्स य सकम्मजणियं..... ॥ध्या. ५६॥	तित्रि य पागारवरे ॥५४८॥
तज्जीवतस्सरीरंति ॥६०८॥	तस्स ऽवक्कदणसोयण..... ॥ध्या. १५॥	तित्रि सया तित्तिसा ॥१७१॥
तण छेयंगुलि कम्मर ॥४६५॥	तस्सेव य सेलेसीग०..... ॥ध्या. ८२॥	तित्रि सया तित्तीसा ॥९६६॥
तणुओ अतिक्ख०..... ॥१४२१॥	तह तिक्खकोहलोहाउ..... ॥ध्या. २१॥	तिरिएसु अणुव्वट्टे ॥८२६॥
तण्हावोच्छेदेण य ॥१५९८॥	तह तिहुयणतणुवि०..... ॥ध्या. ७२॥	तिल्लं तेगिच्छसुओ..... ॥१७४॥
तत्तो सुमंगलाए ॥५२२॥	तह नाणलद्धनिज्जाम०..... ॥९६॥	तिविट्ठु अ १ दिवि० ॥भा. ४०॥
तत्तो चरित्तयम्पो ॥१५९७॥	तह बारस वासाइं, ... ॥२४०॥	तिविहंमि सरीरंमि, ... ॥८॥
तत्तो य अहक्खायं..... ॥११५॥	तह रेवड्ढि ॥पा. ४४॥	तिविहाणुवसग्गाणं ॥१५५१॥
तत्तो य णंगलाए ॥४८०॥	तह विसइंधणहीणो..... ॥ध्या. ७४॥	तिविहेणंति न जुत्तं ॥१०४७॥
तत्तो य पुरिमताले ॥४९०॥	तह सूलसीसरोगाइ०..... ॥ध्या. ७॥	तिविहो य होइ जड्डो..... ॥पा. २०॥
तत्तो य समंतेणं ॥५५१॥	तह सोज्झाइसमत्था..... ॥ध्या. ९८॥	तिविहो सरीरजड्डो ॥पा. २३॥
तत्तो ऽणुप्पेहाओ ॥ध्या. २९॥	तहविय अत्थय०..... ॥१४२५॥	तिव्वो रागो अ ॥भा. २०२॥
तत्थ उ भणिज्ज ॥१४६९॥	तायमि पूइए चक्क ॥३४३॥	तिसमयहीणं खुड्डं..... ॥भा. १६५॥
तत्थ किल सोमिल०..... ॥५४१॥	तापो सोसो भेओ..... ॥ध्या. ९९॥	तिमु तित्रि तार०..... ॥१३९२॥
तत्थ मरीइंनामा ॥४२२॥	तालपिसायं १ दो ॥भा. ११३॥	तिहि नाणेहि ॥भा. ५८॥
तत्थ य तिरयणवि०..... ॥ध्या. ६९॥	तिग १४ दुग १५ ॥२३९॥	तिहिं नाणेहिं ॥भा. ११०॥
तत्थ य दो आइल्ला ॥१४६६॥	तिणिण अ ७ अट्ठाइ०..... ॥२५७॥	तिहिरिक्खमि..... ॥भा. ७९॥
तत्थ य मइदोव्वत्तेणं..... ॥ध्या. ७७॥	तिणिण य गोयमगोत्ता..... ॥६४९॥	तिहुयणविसयं ॥ध्या. ७०॥
तत्थवि सो इच्छं..... ॥६७५॥	तिणिण सए दिवसाणं..... ॥५३५॥	तीयमणागयभावं ॥१४३९॥
तद्विरयदेसविरया..... ॥ध्या. १८॥	तिण्णोव उत्तराई ॥पा. ४२॥	तीसा बारस दसगं..... ॥६५२॥

तुंगीय सन्निवेसे....	॥६४५॥	थूणाइ पूसमित्तो	॥४४१॥	दव्वुज्जोउज्जोओ	॥१०६२॥
तुंबवणसन्निवेसाओ....	॥७६४॥	थूणाए बहिं पूसो	॥४७२॥	दव्वुज्जणा उ जं	॥१४५०॥
तुट्ठाओ देवीओ	॥भा. ६३॥	थूभसय भाउगाण	॥भा.४५॥	दव्वे अद्ध अहाउय....	॥६६०॥
तुमए समगं आमति	॥पा. १९॥	थूहं रयणविचित्तं	॥१०८८॥	दव्वे तं चिय दव्वं.....	॥भा.२२०॥
ते पव्वइए सोउं	॥६०६॥	थोवावसेसपोसिसि०.....	॥१३२७॥	दव्वे भावे य दुहा	॥१६१८॥
ते पव्वइए सोउं	॥६१०॥	थोवावसेसियाए	॥१३८०॥	दव्वे भावे य दुहा	॥१५११॥
ते पव्वइए सोउं	॥६१४॥	थोवाहारो थोवभ०.....	॥१२६९॥	दव्वे मणवयकाए	॥१०३९॥
ते पव्वइए सोउं	॥६१८॥	[द]		दव्वे रसे गुणे वा	॥१६०५॥
ते पव्वइए सोउं	॥६२२॥	दंड कवाडे मंथंतरे	॥९५५॥	दव्वे सच्चित्ताई ३.....	॥भा. १९०॥
ते पव्वइए सोउं	॥६२६॥	दंडकससत्थरज्जू	॥७२५॥	दव्वेण य भावेण	॥८२५॥
ते पव्वइए सोउं	॥६३०॥	दंतपुरदन्तचक्के	॥१२८१॥	दस दो य किर	॥५३२॥
ते पव्वइए सोउं	॥६३४॥	दंते दिट्ठि विगिचण	॥१३५८॥	दसपुरे नगस्सुधरे....	॥भा.१४२॥
ते पव्वइए सोउं	॥६३८॥	दंसण विणए....	॥१८०॥	दसहि सहस्सेहि उसभो	॥३११॥
ते पुण ससूरिए	॥१५१९॥	दंसण विणए	॥४५२॥	दसारसीहस्स य	॥११६१॥
ते य विसेसेण	॥ध्या.९४॥	दंसणनाणचरित्ते	॥११९२॥	दाणं च माहणाणं १	॥३६६॥
ते वंदिरुण सिरसा....	॥८३॥	दंसणनाणचरित्ते	॥११९४॥	दाणन्न पंथ....	॥भा. २॥
तेआकम्माणं	॥भा. १७२॥	दंसणनाणचरित्ते तवे.....	॥पा. २१॥	दाहोवसमं तण्हाइ०.....	॥१०६६॥
तेआभासादव्वाण,....	॥३८॥	दंसणनाणचरित्तेसु....	॥१०६९॥	दिट्ठमदिट्ठं च तहा,....	॥१२११॥
तेणवि षडिच्छियव्वं	॥१२२६॥	दंसणपक्खो सावय	॥११६६॥	दिट्ठे सुएणुभूए	॥८४४॥
तेणियं षडिणियं	॥१२१०॥	दट्ठं कयं विवाहं	॥भा. २४॥	दिव्वो मणूसघो०....	॥भा. १०८॥
तेणेहि पहे गहिओ	॥४८५॥	दट्ठं सिणेहकरणां....	॥१५४॥	काऊण नमोक्कारं....	॥भा. १०९॥
तेयाकम्मसरीरे,....	॥४३॥	दट्ठूण कीरमाणि	॥३४७॥	दिसा अवरदक्खिणा....	॥पा. ३३॥
तेल्लोक्कं असमत्थंति	॥५००॥	दट्ठभूमीए बहिआ	॥४९७॥	दिसिदाह छिन्नमूलो०....	॥१३३६॥
तेवीसं च सहस्सा	॥२७५॥	दत्तिव्व दाणमुसभं	॥भा. २५॥	दीहं वा हस्सं वा	॥९७०॥
तेवीसाए नाणं उप्पणं	॥२५३॥	दत्तीहि उ कवलेहि व	॥१५७७॥	दीहकालरयं जं तु	॥९५३॥
तो उवगारित्तणओ	॥१९७॥	दत्तेण पुच्छिओ जो	॥८७१॥	दुग तिग चउरो	॥१४४७॥
तो देसकालचेट्टानियमो....	॥ध्या.४१॥	दमदंते मेयज्जे काल	॥८६५॥	दुग्गाइतोसियनिवो....	॥१३२९॥
तो समणो जइ	॥८६७॥	दविए चउरो भंगा....	॥भा.१८६॥	दुब्भासिएण इक्केण	॥४३८॥
तोयमिव नालियाए....	॥ध्या.७५॥	दव्वंमि निण्हाई ३	॥१०४०॥	दुविहं च होइ गहणं	॥पा. ४॥
तोसलिकुसीसरूवं	॥५०९॥	दव्वंमि निण्हाई	॥१०४८॥	दुविहं च होइ भावे....	॥७३९॥
[थ]		दव्वगुण १ खित्त०.....	॥भा.२०३॥	दुविहंए णेगमणओ....	॥१४४॥
थंडिलवाद्याएणं	॥पा.४७॥	दव्वथओ भावथओ....	॥भा.१९३॥	दुविहतिविहेण पढमो	॥१५६०॥
थंभा कोहा अणा....	॥भा. २५५॥	दव्वनिमित्तं दव्वे	॥भा.२४१॥	दुविहा जायमजाया	॥पा. ७९॥
थिबुयायार जहणणो,....	॥५४॥	दव्वविउस्सगो खुलु	॥१०५१॥	दुविहा परूवणा	॥८९१॥
थिरकयजोगाणं....	॥ध्या. ३६॥	दव्वाओ असंखिज्जे,....	॥६४॥	दुविहा य चरित्तमी....	॥७१८॥
थुइधुणणवंदणन०.....	॥१०९२॥	दव्वाभिलावचिधे वेए....	॥७३६॥	दुविहाए वेयणाए	॥८२४॥

दुविहो उ होइ ॥१३७०॥	[ध]	नवि संखेवो न ॥१००६॥
दुविहो कायमि वणो ॥१४२०॥	धणसत्यवाह.... ॥१७१॥	नाऊण य सम्भावं ॥११४३॥
दुविहो खलु उज्जो.... ॥१०५९॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४८१॥	नाऊण वेअणिज्जं ॥१५४॥
दुविहो पमाणकालो.... ॥७३०॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४८२॥	नाण दंसण विब्भंगे,.... ॥२८॥
दुविहोवक्कमकालो.... ॥६६५॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४९२॥	नाणं भावुज्जोओ ॥१०६०॥
दुह दव्वभावधम्मो ॥१०६३॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४९५॥	नाणं सविसयनिययं.... ॥११४४॥
दुह होइ भावधम्मो ॥१०६४॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४९६॥	नाणमि दंसणमि अ ॥१७९॥
दुहओऽणंतरभवियं..... ॥१४४२॥	धम्मं सुक्कं च दुवे..... ॥१४९३॥	नाणस्स जइवि ॥१०॥
दुहओऽणंतरसहिया ॥१४४१॥	धम्मकहाअक्खित्ते ॥३६१॥	नाणावरणिज्जस्स य ॥८९३॥
दूइज्जंतगा पिउणो.... ॥४६२॥	धम्मनियत्तमईया ॥११५८॥	नाभी १ जिअसत्तू २..... ॥३८७॥
देवगइआणपुव्वी.... ॥१२५॥	धम्मस्स कुमारत्तं ॥२९१॥	नाभी विणीअभूमो.... ॥१७०॥
देवाणुअत्ति भत्ती ॥५८३॥	धम्मोदण रूवं ॥५७४॥	नाम ठवणा दविए.... ॥१४५॥
देवादीयं लोयं ॥भा. २१६॥	धम्मोवाओ पवयण० ॥२७०॥	नामं १ ठवणा २..... ॥१०३७॥
देवासुरमणुएसुं ॥९२२॥	धिई मई य संवेगे, ... ॥१२७७॥	नामं १ ठवणा २..... ॥१०४३॥
देविदचक्कवट्टित्तणइ.... ॥ध्या. ९॥	धीरो चिलायपुत्तो ॥८७४॥	नामं १ ठवणा..... ॥भा. १५२॥
देविदवदिह महणु०.... ॥७७४॥	धूली पिबीलिआओ ॥५०२॥	नामं १ ठवणासाहू २ ॥१०००॥
देवी सुमंगलाए ॥भा. ४॥	धोयमि उ निष्पगले ॥१४०५॥	नामं ठवणासरीरे गई ॥१४३१॥
देवेसु अणुव्वइ ॥८२७॥	[न]	नामं ठवणातित्थं ॥१०६५॥
देवेहिं संपरिवुडो ॥भा. ६५॥	नंदिअणुओगदारं ॥१०१३॥	नामं ठवणा दविए ॥८०९॥
देवो चु (ठि)ओ ॥५१४॥	न कसायसमुत्थेहि.... ॥ध्या.१०३॥	नामं ठवणा दविए ॥१२२१॥
देसिय गइय ॥१५०३॥	न किलम्मइ जो तवसा ॥१५२॥	नामं ठवणा दविए ॥१२३९॥
देसिय गइय पक्खिय.... ॥१५३१॥	न कुणइ निमेषजुत्तं ॥१५१७॥	नामं ठवणा दविए ॥१२४१॥
देसियदंसियमगो ॥१४७४॥	न वओ एत्थ पमाणं.... ॥७१५॥	नामं ठवणा दविए ॥१२४२॥
देसूणगं च वरिसं ॥१८९॥	न उई १० असीइ ११ ॥३७९॥	नामं ठवणा दविए.... ॥७५१॥
देहमइजहुसुद्धी ॥१४६४॥	नमिणो कुमारवासो ॥२९७॥	नामं ठवणा दविए.... ॥१४२॥
देहवित्तं पेच्छइ ॥ध्या.९२॥	नमिचिनमीणं जागण ॥३१७॥	नामं ठवणा दविए..... ॥भा.१९१॥
दो चेव मत्तगाई खेले.... ॥७०५॥	नमुक्कारच्चउवीसग ॥१५२४॥	नामं ठवणा दविए..... ॥भा.१९२॥
दो चेव य छट्ठसए ॥५३३॥	नमुक्कारपोरिसीए ॥१५९८॥	नामं ठवणादविए.... ॥२९॥
दो चेव सुवणणोसुं.... ॥१६५॥	नयरी य चंपनामा ॥१३२०॥	नामं ठवणादविए ॥१९३॥
दो छच्च सत्त अट्ट ॥१५९९॥	नयरी य पंडुमहुस ॥१३०२॥	नामं ठवणादविए ॥१९६॥
दोओणयं अहाजायं.... ॥१२०३॥	नव किर चाउम्मासे ॥५२८॥	नामं ठवणादविए ॥भा. २४०॥
दोच्चेव नमुक्कारे ॥१६००॥	नवकम्माणायाणं ॥ध्या. ३३॥	नामं ठवणादविए..... ॥१४४९॥
दोण्हं वरमहिल०.... ॥भा.६०॥	नवकालवेलसेसे..... ॥भा.२२७॥	नार्यमि गिण्हअव्वे ॥१०५४॥
दोत्रि य दिवइव्वेत्ते..... ॥पा.४१॥	नवणीओगाहिमए ॥१६०३॥	नार्यमि गिण्हयव्वे ॥१६२३॥
दोसोला बत्तीसा,.... ॥७३॥	नवि अत्थि माणुसाणं ॥९८०॥	निंदइ य नियकयाई..... ॥ध्या. १६॥

निअमा मणुय	॥४५६॥	नेरइयतिरियमणुयादेवा०....	॥६६४॥	पंचेव य सिप्पाइं घड १.....	॥२०७॥
निक्किचणा य समणा	॥३५५॥	नो कयपच्चक्खा०.....	॥१५८३॥	पच्चुप्पणगाही उज्जु०...	॥७५७॥
निक्कूडं सविसेसं	॥१५४३॥	नो तिविहंतिविहेणं	॥१५८४॥	पंथं किर देसित्ता.....	॥१४६॥
निक्खंतो हत्थिसीसा....	॥भा.१५१॥	नोउवगरणे जा सा	॥पा.८०॥	पंसू अ मंसरुहिरे	॥१३३२॥
निक्खेवे १ गट्ट २	॥१४२९॥	नोसुअकरणं दुविहं	॥१०२४॥	पंसू अच्चित्तरओ	॥१३३३॥
निच्च चिय जुवइ०.....	॥ध्या. ३५॥	नोसुअपच्चक्खाणं	॥भा.२४४॥	पइठाणे नागवसू	॥१२८६॥
निच्छयओ दुत्तेयं-को....	॥७१६॥	[प]		पउमस्स कुमारत्तं	॥२८२॥
निच्छिन्नसब्बदुक्खा	॥९८८॥	पंच चउओ	॥१६०२॥	पउमाभवासुपुज्जा	॥३७६॥
निज्जंतं मुत्तूणं	॥१३६१॥	पंच य पुत्तसयाई	॥३४५॥	पउमुत्तेरे ९ महाहरि १०	॥४००॥
निज्जवण भट्टगुप्ते वीसुं....	॥७७६॥	पंच य महव्वयाई	॥१२४९॥	पउत्तपाणपढमा	॥पा.३४॥
निज्जामगरयणाणं	॥११४॥	पंच सया चुलसीया	॥७८३॥	पक्कणाकुले वसंतो	॥१११३॥
निज्जायकारणांभी	॥१५७६॥	पंचउरहंते वंदंति	॥४१९॥	पक्खेव डहणमोसहि	॥भा.११॥
निहामत्तो न सरइ	॥१५२७॥	पंचण्हं किइकम्पं	॥११०८॥	पगडीणं अण्णासुवि	॥५७२॥
निहोसं सारखन्तं	॥८८५॥	पंचण्हं पंचसया	॥५९७॥	पच्चक्खाएण कया	॥१६१४॥
निद्धमगं च गामं....	॥७२७॥	पंचण्हं वण्णाणं जो....	॥७३१॥	पच्चक्खाणं उत्तर०.....	॥१५६४॥
निमित्ते १ अत्थसत्थे २	॥१४४॥	पंचण्हमणुवयाणं	॥प्र.॥	पच्चक्खाणं जाणइ....	॥भा.२४९॥
निम्भच्छियं महं....	॥७२८॥	पंचत्थिकायमइयं	॥ध्या.५३॥	पच्चक्खाणं सक्खु०...	॥भा.२४८॥
निम्पलदगरयवण्णा	॥१६१॥	पंचमहव्वयजुत्तो	॥११९८॥	पच्चक्खाणं सेयं....	॥भा.१४४॥
नियआलयाओ गमणं	॥प्र.॥	पंचमियाएँ असंखडि....	॥पा.३५॥	पच्चक्खाणं पच्च०.....	॥१५५७॥
नियमा चित्तं ज्ञाणं	॥१४९०॥	पंचविहं आयारं	॥१९४॥	पच्चक्खाणंमि कए	॥१५९५॥
नियमा जिणेसु उ	॥११३७॥	पंचविहअसज्जायस्स....	॥१३६३॥	पच्चक्खाणंमिणं	॥१६२२॥
नियमा मणुयगईए....	॥१८४॥	पंचविहे माणुस्से	॥भा.८०॥	पच्चक्खाणंमिणं १०	॥१२३७॥
निययमहिओ व	॥१४३७॥	पंचसय १ अद्धपंचम २	॥३९२॥	पच्चक्खाणंस्स फलं	॥१६२१॥
निवणुस्सिओ	॥१४६२॥	पंचसया चुलसीया....	॥भा. १४१॥	पच्चक्खाणो विउ०.....	॥१२७८॥
निववत्तलभबहुपक्खंमि.....	॥पा.१८॥	पंचसया चोयाला....	॥भा.१३५॥	पच्चक्खे दट्ठणं	॥८७९॥
निव्वाणं १ चिइगामिई	॥४३५॥	पंचहि समणसएहि	॥३०९॥	पच्चयणिक्खेवो....	॥७४९॥
निव्वाणंगमणकाले....	॥ध्या.८१॥	पंचाणउइ सहस्सा १७	॥३०५॥	पज्जवकाओ पुण.....	॥१४४५॥
निव्वाणमंतकिरिआ सा	॥३०६॥	पंचाणउइ सहस्सा ६	॥३९६॥	पज्जोसवणाइ	॥१५६९॥
निव्वाणसाहए जोए, ...	॥१००२॥	पंचासइ आयामा....	॥भा. १३॥	पट्टवणओ अ दिवसो....	॥१५७१॥
निसीहया नमुक्कारे	॥१३७९॥	पंचासीइ सहस्सा ६	॥४०७॥	पट्टविय वंदिए वा	॥१३८६॥
निसीहिआ आसज्जं	॥प्र.॥	पंचासीई १ पण्णत्तरी	॥४०६॥	पट्टवियमि सिलोमे.....	॥१४०१॥
निस्सकियनिक्कंखिय....	॥१५६३॥	पंचिदियाण दव्वे.....	॥१३५१॥	पडिकमणं देसिय	॥१२४८॥
निह्वाइ दव्व भावा०....	॥८९०॥	पंचिदिएहिं जा सा सा....	॥पा.८॥	पडिकमणं पडिक०.....	॥१२३२॥
नीयावासविहारं	॥११७६॥	पंचेव १ अद्धपंचम २	॥३७८॥	पडिकमणं पडिय०.....	॥१२३४॥
नीरुयत्ताए अयलो....	॥७४८॥	पंचेव य खीराइ	॥१६०७॥	पडिकमणे सज्जाए	॥१२०१॥

पडिक्कुडिणे	॥भा. १८१॥	पत्ते वसंतमासे आ०.....	॥१३१६॥	पावति जहा पारं	॥११२॥
पडिक्कमामि गोयरच०...	॥सू.॥	पत्तेयबुद्धकरणे.....	॥११५२॥	पावति निव्वुडपुरं	॥१०६॥
पडिज्जगिर्वमि पढमे	॥१३९८॥	पत्तेयमक्खराई,.....	॥१७॥	पाववहमुसावाए	॥१५४०॥
पडिणीयसीररुहुणे	॥पा.६८॥	पयइठिडपएसणु०.....	॥ध्या.५१॥	पावुग्घाई कीरह	॥१५३९॥
पडिमा भद् महाभद्	॥४९६॥	पयलायंत सुसुत्तो.....	॥१४८३॥	पासत्थाई वंदमा०.....	॥११०९॥
पडिलेहणा दिसा	॥१२७३॥	पयलायइ पडिपु०	॥१५४५॥	पासत्थो ओसन्नो होइ	॥प्र०॥
पडिसिद्धाणं करणे	॥१२७२॥	परमोहि असंखिज्जा,.....	॥४५॥	पासस्स कुमारत्तं	॥२९९॥
पढमं जोगे जोगेसु....	॥ध्या.८३॥	परवसणं अहिनंदइ.....	॥ध्या. २७॥	पासो अरिद्धनेमी	॥२३२॥
पढमं दिट्ठीजुद्धं	॥भा. ३२॥	परिआओ पव्वज्जाऽ.....	॥४१२॥	पिट्ठीचंपा वासं	॥४७८॥
पढममि सव्वजीवा....	॥७९१॥	परिजाणिऊण जीवे	॥८७८॥	पियधम्मो दधम्मो	॥१३७६॥
पढमबीयाण पढमा....	॥१६८॥	परिजाणिऊण ठिओ....	॥प्र.॥	पिसुणासम्भासम्भू०.....	॥ध्या. २०॥
पढमस्स बारसंगं	॥२३६॥	परिणिव्वया गणहरा....	॥६५८॥	पुक्खवरदीवड्डे	॥सू.॥
पढमाणुओगसिद्धो	॥२६४॥	परिभासणा उ....	॥भा. ३॥	पुच्छंताण कहेइ	॥४३७॥
पढमित्थ इंदभूई	॥५९३॥	परियाव बंधचेरं	॥२०५॥	पुट्टं सुणेइ सद्दं.....	॥५॥
पढमित्थ वड्डणाभो....	॥१७६॥	परियायपरिसपुरिसे.....	॥११२९॥	पुट्ठो जहा अबद्धो....	॥भा. १४३॥
पढमित्थ विमलवाहण....	॥१५५॥	पलिआसंखिज्जइमे	॥८९८॥	पुढविं तसपाणस०.....	॥पा. ८२॥
पढमिल्लुअस्स उदए	॥१४७५॥	पलिओवमदसभाए....	॥१६१॥	पुढवी आउक्काए	॥भा. ३॥
पढमिल्लुयाण उदए....	॥१०८॥	पल्लय १ गिरिस०.....	॥१०७॥	पुणरवि अ समोसरणे	॥३६७॥
पढमो अकालमच्चू	॥१९४॥	पवयणनीहूयाणं जं....	॥७८७॥	पुणरवि भडिअनगरे	॥४८७॥
पढमो चउदसपुव्वी....	॥१७७॥	पव्वज्ज पुट्टिले	॥४५०॥	पुत्तो धणंजयस्सा	॥४४९॥
पढमो धणूणसीई १	॥४०३॥	पव्वज्जाए जुगं.....	॥भा.१७९॥	पुत्तो पयावइस्सा	॥४४७॥
पढमो य कुमारत्ते....	॥१६४॥	पव्वज्जाए पढमं	॥५३६॥	पुव्वावसंजुत्तं वेरग०....	॥पा. १५॥
पणतीसा ६ तीसा ७	॥३९३॥	पसंते आसणत्थे य, ...	॥१२००॥	पुरिमंतरंजि भूयगुह....	॥भा.१३६॥
पणय चउक्कं च	॥१५६२॥	पाओसि अड्डरत्ते	॥१३९४॥	पुरिमेण पच्छिमेण....	॥१८२॥
पणया पच्चंतनिव्वा	॥१०९०॥	पाडलिपुत्त महागिरि	॥१२८४॥	पुरिमेण०	॥४५४॥
पणवीसं तु सहस्सा	॥२७३॥	पाडलिपुत्त हयासण	॥१३००॥	पुरिसज्जाएऽवि तहा....	॥६७९॥
पणवीसमद्धतेरस्स	॥१५३४॥	पाणिवहमुसावाए	॥भा.२४५॥	पुव्वं च जं तदुत्तं	॥१४८७॥
पणवीससहस्साइ	॥२८६॥	पाणीपत्तं ३ गिह्ठि०.....	॥४६३॥	पुव्वं ठंति य गुरुणो	॥१५४६॥
पणवीसा (आवस्सग)....	॥१२०७॥	पाभाइयकालंमि उ	॥१३९९॥	पुव्वं दव्वालोयण.....	॥पा.३६॥
पण्णं पुव्वसहस्सा	॥२८५॥	पायच्छिन्नपरुवण	॥१३२१॥	पुव्वंते होज्ज जुगं	॥८३३॥
पण्णरस २१ दस	॥३८०॥	पायसमा ऊसासा	॥१५४१॥	पुव्वकयब्भासो	॥ध्या. ३०॥
पण्णरस सयसहस्सा	॥२७९॥	पारंपरप्पसिद्धी	॥११६७॥	पुव्वपडिवत्रगा पुण	॥८०८॥
पण्णरस सयसहस्सा	॥२८९॥	पारिड्ढावणियविहिं	॥पा. १॥	पुव्वप्पओगओ चिय....	॥ध्या.८५॥
पण्णरसि माहबहुले	॥२४६॥	पालंति जहा गावो	॥१९५॥	पुव्वभवजम्मनामं.....	॥१५२॥
पण्णा छायालीसा....	॥६५०॥	पावं छिदइ जम्हा	॥१५१०॥	पुव्वमदिट्ठमस्सुअम०.....	॥१३९॥

पुव्वसयसहस्साइ पंच ॥२८३॥	बहुसालगसालवणे ॥४८९॥	भरुहसिल १ मिढ २ ॥९४१॥	
पुव्वाईआसु महा० ॥८९०॥	बाढति भाणिऊ०..... ॥भा.५३॥	भरुहस्स रुवकम्पं ८ ॥भा. १४॥	
पुव्वाणुपुव्वि न कमो ॥१००८॥	बाणउई चउहत्तरि.... ॥६५५॥	भरुहो पसन्नचंदो ॥११५१॥	
पुव्वि उक्खित्ता ॥भा. ९८॥	बारवइ अरुहमित्ते ॥१३०९॥	भरुयच्छमि य ॥१३१७॥	
पुव्वि कयाइ..... ॥भा. २१॥	बारवई वेयरणी ॥१३०६॥	भरुयच्छे जिणदेवो ॥१३०५॥	
पुस्से १ पुणव्वसू १० ॥३२८॥	बारस चेव य वासा ॥५३७॥	भवणवइवाणम०..... ॥भा. ६४॥	
पुहवी य वारुणी.... ॥६४८॥	बारस वासे अहिण् ॥५३४॥	भवणवइवाणमं०..... ॥भा.११५॥	
पोअण १ बारवइ०..... ॥४०८॥	बारस सोलस.... ॥६५४॥	भवणवइवाणमंत०..... ॥भा. ९०॥	
पोराणययदप्पो ॥भा.२१२॥	बारसंगो जिणक्खाओ ॥१९१७॥	भवणवइवाणमंतरजोइस० ॥३४६॥	
पोसस्स पुणिणमाए ॥२४८॥	बारसविहे कसाए.... ॥११३॥	भवणवई जोइसिया ॥५६०॥	
पोसस्स सुद्धछट्टी ॥२४७॥	बालो अबाल०..... ॥भा.७३॥	भवसिद्धिओ उ ॥८१३॥	
प्रणिपत्य जिनवरे.... ॥११॥	बावीसं तित्थयर ॥१२४७॥	भाइयपुणाणियाणं ॥५८५॥	
[फ]			
फग्गुणबहुलिकारसि ॥२४१॥	बाहिरिखित्तंमि ॥१२२३॥	भावसुअसइकरणे ॥१०२६॥	
फग्गुणबहुले एक्का०..... ॥३४०॥	बाहिरलंभे भज्जो,.... ॥६२॥	भावुगअभावुगाणि..... ॥१११५॥	
फग्गुणबहुले छट्टी ॥२४४॥	बाहुबलिकोवकरणं ॥३४९॥	भावे खओवसमिए.... ॥१०४॥	
फड्डा य असंखिज्जा,.... ॥६०॥	बिंदु छीए (य) ॥१३८१॥	भावे पसत्थमियरं..... ॥१४५१॥	
फड्डा य आणुगामी,.... ॥६१॥	बिइयंमि होति ॥५६३॥	भावे सव्वोदइओ०..... ॥भा.१८९॥	
फासियं पालियं..... ॥१५९४॥	बिइयकसायाणुदे..... ॥१०९॥	भासग परित्तं..... ॥१५॥	
फिडियंमि अइदरत्ते..... ॥१३९६॥	बोडियसिवभूईओ.... ॥भा. १४८॥	भासा असच्चमोसा ॥१०९५॥	
फुसइ अणते ॥१९७६॥	[भ]		
[ब]			
बंधणसाडुभयाणं..... ॥भा. १७१॥	भगवं अदीणमणसो ॥३१८॥	भासासमसेढीओ.... ॥६॥	
बंधणगामे नंदोवनंद ॥४७५॥	भट्टेण चरित्तोओ ॥११६०॥	भिक्खायरियाइ ॥१४२६॥	
बत्तीसदोसपरिसुद्धं ॥१२१४॥	भणइ अ आहिडिज्जा.... ॥७७०॥	भिन्नविसयं निसिद्धं ॥१२२८॥	
बद्धमबद्धं तु सुअं ॥१०२०॥	भणइ अ धारेअव्वा.... ॥७७१॥	भिसिणीपत्तेहिअरे ॥२००॥	
बलदेववासुदेवा ॥४०४॥	भणियं दसविहमेयं ॥१५८१॥	भीमट्टहास हत्थी ॥भा. ११२॥	
बलिपविसणसमकालं ॥५८६॥	भत्तं वा पाणं वा ॥११८६॥	भूअपरिणयविगए ॥१०२१॥	
बहली अ जोणगा ॥३३७॥	भत्तिविहवाणुरूपं ॥५८२॥	भोगमि चक्किमाई ७ ॥१०४४॥	
बहलीअइडंइल्लाजोणग..... ॥३३६॥	भत्तीइ जिणवरणं ॥१०९७॥	भोगफलं बाहुबलं.... ॥१७८॥	
बहिआ य णाय०..... ॥भा. १११॥	भत्तीइ जिणवरणं ॥१०९८॥	भोगसमत्थं णाउं ॥भा. ७८॥	
बहियोयद्धपक्के ॥१३५४॥	भत्ते पाणे सयणासणे... ॥भा. २३६॥	भोगसमत्थं नाउं ॥११५॥	
बहुमज्झदेसभागे ॥१९६३॥	भइ १ सुभइ २ ॥४१०॥	[म]	
बहुयाण सहयं ॥भा.२१४॥	भइं च महाभइं ॥५३०॥	मंखलि मंख सुभइ ॥४७३॥	
बहुरय जमालिपभवां.... ॥७७९॥	भदिलपुर १० सीह०..... ॥३८३॥	मंडियमोरियपुत्ते ॥५९४॥	
बहुरय यएस अव्वत्त०.... ॥७७८॥	भरनित्थरणसमत्था ॥९४३॥	मंदिरे अगिगभूई ॥४४२॥	
	भरहमि अद्धमासो,.... ॥३४॥	मगसिरसुद्धिक्कारसि ॥२५१॥	
	भरुहसिल १ पणिअ २ ॥१४०॥	मगहा गोव्वरगामे.... ॥६४३॥	
		मगहा गोव्वरगामो ॥४९३॥	

मगहारयगिहाइसु ॥२३४॥	माणुस्स खेत जाई ॥८३१॥	मेरुगिरितुंगसरिसो ॥१२५६॥
मगसिरसुद्धइक्कारसीइ ॥२५०॥	माणुस्सयं चउद्धा ॥१३५६॥	मेरुगिरीसमभारे न ॥३५१॥
मग्गे १ अविष्णणा०..... ॥१०३॥	मायरं पियरं वावि ॥११९७॥	मोत्तुं गिलाणकज्जं..... ॥पा. २१॥
मच्छुव्वत्तं मणसा ॥१२०९॥	माया य रुद्धसोमा.... ॥७७५॥	मोत्तूणमेसिमिक्कं सेसाण..॥७८५॥
मज्जणणिसेज्जअक्खा..... ॥७०३॥	मायाए उस्सगं सेसं ॥१५४२॥	मोरी नउलि बिगली... ॥भा.१३८॥
मज्झत्थस्स उ ॥ध्या. ११॥	माणया जीववहो २१... ॥भा. १९॥	मोरीयसन्निवेसे दो.... ॥६४४॥
मडयं मयस्स ॥भा. २६॥	मासं पाओवगया.... ॥६५९॥	मोसलि संधि, ... ॥५१०॥
मणपज्जवनानां..... ॥७६॥	मासे २ अ तवो ॥१५७२॥	मोहपयडीभयं अभि०..... ॥१४५६॥
मणपरिणामो अ ॥भा. ८९॥	माहकुंडगामे ॥४५७॥	मोहे १ य ज्ञाण २..... ॥भा. ११४॥
मणसहिण्ण उ ॥१४८८॥	माहेसरीउ सेसा पुरिअं.... ॥७७२॥	[य]
मणसा वावारंतो ॥१४८०॥	मिगावई १ उमा ॥४०९॥	यद्यपि मया तथा..... ॥२१॥
मणिआई दोराइसु ॥भा. १५॥	मिच्छत्तकालियावाय० ॥११३॥	[र]
मणिकणगस्यणचित्तं ॥५४५॥	मिच्छत्तपडिक्कमणं..... ॥१२५१॥	रज्जाइच्चाओऽविय२ ॥१२३॥
मणिकणगस्यणचित्ते ॥५४७॥	मिच्छत्तमोहणिज्जा ॥१०९३॥	रत्तुक्कडा उ इत्थी ॥१३५७॥
मणित्यणहेमयाविय ॥५५०॥	मिच्छभयघोसण..... ॥१३२५॥	रहवीरपुरं नयरं दीवग... ॥भा. १४६॥
मणुए चउमणययं ॥५६५॥	मिच्छादिद्वीयाणं जं..... ॥७८८॥	राइणियं वज्जेत्ता.... ॥६७१॥
मणुएहिं खलु जा..... ॥पा.१॥	मिति मिउमहवत्ते ॥१५०७॥	राओवणीयसीहासणे ॥५८९॥
मयहरगागारेहिं अन्न०..... ॥१५७५॥	मिति मिउमहवत्ते.... ॥६८६॥	रागहोसकसाए (य), ... ॥११८॥
मयहरपगए बहुप०..... ॥१३४८॥	मिहिला २१ सोरिअ०..... ॥३८४॥	रागहोसकसायास०..... ॥ध्या.५०॥
मरुदेवी १ विजय २..... ॥३८५॥	मिहिलाए लच्छिधरे.... ॥भा.१३२॥	रागेण व दोसेण..... ॥भा. २५३॥
मलए पिसायरू ॥५०८॥	मुक्कधुरासंपागडसेवी०..... ॥११२७॥	रागेण व दोसेण ॥१४१३॥
मल्लिस्सवि वाससयं ॥२९५॥	मुणिचंद कुमारए ॥४७७॥	रागो दोसो मोहो ॥ध्या. १३॥
महरिहसिज्जारूहणमि.... ॥१०८५॥	मुणिसुव्वए नमिमि ॥४१८॥	रायकुलेसुऽवि जाया ॥२२२॥
महिया उ गम्भमासे..... ॥भा.२१९॥	मुणिसुव्वओ अ ॥३८१॥	रायगिह विस्सन्दी ॥४४४॥
महिया य भिन्नवासे ॥१३२८॥	मुत्तपुरीसनरोहे जिण्णा०..... ॥७२६॥	रायगिह विस्सभूई ॥४४५॥
महुपुग्गलाई तिन्नि ॥१६०८॥	मुहुपुग्गलसयाणं ॥१६१०॥	रायगिहमगहसुंदरि ॥१३१५॥
महुरपरिणाम सामं १..... ॥१०३१॥	मूअं हुंकारं वा..... ॥२३॥	रायगिहे गुणसिलए.... ॥भा.१२८॥
महुराए जउण राया ॥१२८३॥	मूढनइयं सुयं कालियं.... ॥७६२॥	राया आइच्चजसो ॥३६३॥
महुराए जिणदासो ॥४७०॥	मूढो व दिसिज्ज०..... ॥१३८२॥	राया इह तित्थयरो ॥१३२६॥
महुसित्थ १७ मुद्दि १८ ॥९४२॥	मूयं च ढङ्गरं चेव, ... ॥१२१२॥	राया कोइ दंडं सिद्धे ॥११८॥
मा मे एजउ काउत्ति ॥१४७६॥	मूलगुणउत्तगुणे ॥१६१५॥	राया व रायमच्चो ॥५८४॥
मा मे चलउत्ति ॥१४७८॥	मूलगुणाणं लभं..... ॥१११॥	रुपं टंकं विसमा०..... ॥११३९॥
मा वेअणा उ तो ॥१४२३॥	मूलगुणावि य दुविहा ॥प्र.१॥	रुपं पत्तेयबुहा टंकं ॥११४०॥
माउयपयति नेयं ॥भा. २३३॥	मूलगुणारूवस्स ॥प्र.१॥	रोगहरणं तिगिच्छा १७... ॥भा. १८॥
मागहमाई विजयो ॥३४८॥	मूसाइ महाकायं ॥भा.२२१॥	रोहा य सत्त वेयण ॥४६४॥

रोहीडगं च नयरं ॥१३११॥	वत्तणा संधणा ॥६९१॥	विच्छ्रय सप्ये मूसग... ॥भा.१३७॥
रोहेड वणं छट्टे हियं..... ॥१४२४॥	वत्थुओ संकमणं ॥७५८॥	विज्जसुअस्स.... ॥१७३॥
[ल]	वन्नरसगंधसंठणं..... ॥भा. २०४॥	विज्जाचरणनएसुं ॥१०५३॥
लक्खं १२ अट्ठसयाणि.... ॥२६२॥	वयमिक्कगसंजोगाण ॥१५॥	विज्जाण चक्कवट्ठी ॥१३२॥
लग्गुद्धियमि बीए ॥१४२२॥	वरकणगतविअगोरा ॥३७७॥	विणओ सासणे..... ॥१२१७॥
लद्धिल्लिअं च बोहि ॥१०९१॥	वरपडहभेरिज्जल्लं..... ॥भा. १०४॥	विणओणाएहिं..... ॥१३८॥
लद्धिल्लिअं च बोहि ॥११००॥	वरवरिआ धोसिज्जइ ॥२११॥	विणओवयार ॥१२१६॥
लद्धूण य सम्मत्तं.... ॥१४७॥	वरवरिआं ॥भा. ८४॥	वित्तासेज्ज हसेज्ज..... ॥पा. ४०॥
लाउअ एण्डफले ॥१५७॥	वरसुरहिमल्लसयणमि.... ॥१०८९॥	वित्ति उ सुवण्णं ॥५८०॥
लाढेसु य उवसग्गा ॥४८२॥	ववगयमोहा समणा ॥३५६॥	विमलतणुबुद्धि ॥१०८६॥
लाहा हु ते सुलद्धा ॥४२७॥	ववहारे १२ नीइ १३ ॥२०४॥	विमलमणंतइ धम्मो ॥३७१॥
लिगं जिणपण्णत्तं..... ॥११३२॥	ववहारोऽविहु बलवं ॥भा.१२३॥	विरयविई संवुडमं ॥८६३॥
लिगाइ तस्स ॥ध्या. २६॥	वसभे य इंदकेऊ ॥भा.२०९॥	विसममि सपां..... ॥ध्या. ४३॥
लिप्पगहत्थी हत्थित्ति..... ॥१४३४॥	वसहि निवेसण..... ॥पा.५४॥	विसमा जइ होज्ज..... ॥पा.४९॥
लेहं लिवीविहाणं ॥भा. १३॥	वसहिनिवेसणसाही..... ॥पा.५५॥	विसयसुहनिअत्ताणं ॥१००४॥
लोइदिअमुंडा संजया ॥३५४॥	वसुभूई धणमित्ते.... ॥६४७॥	विहिगहियं विहिभुत्तं ॥१६१२॥
लोए वेए समए ॥१६०६॥	वाए पराजिओ..... ॥भा. १४०॥	वीरं अरिद्धनेमि पासं ॥२२१॥
लोगस्सुज्जोअगरा ॥१०६१॥	वाणास्सी य कोट्टे ॥१३०८॥	वीरं सुक्कज्झाणं..... ॥ध्या. १॥
लोगस्सुज्जोयगरे, धम्मं..... ॥सू.॥	वाणास्सी य णयरी ॥१३१२॥	वीरवरस्स भगवओ ॥४७१॥
लोभाणु वेअंतो जो.... ॥११७॥	वाणियगामायावण ॥४९५॥	वीरियभावे य तहा.... ॥७५२॥
[व]	वायणपडिसुणाए..... ॥६८९॥	वीरियसजोगयाए ॥१५१५॥
वदणचिइकिइकम्मं..... ॥११०३॥	वायनिसग्गुड्डोए जां..... ॥१५१४॥	वीरो अरिद्धनेमी ॥२२६॥
वदामि महाभागं,.... ॥८१॥	वायाइ नमोक्कारो ॥११२८॥	वीसमिऊण नियंठो.... ॥१२४॥
वदिज्जमाणा न ॥८६६॥	वायाईधाऊणं ॥१४७०॥	वीसरस्सरुअंते ॥भा.२३०॥
वइसाहसुद्धएक्कारसीए.... ॥७३४॥	वारण सणकुमारे ॥५१९॥	वीससकरणमणाई... ॥भा. १५४॥
वक्खणसमत्तीए.... ॥७१०॥	वालुय पंथे तेणा ॥५०७॥	वीसा दो वाससया ॥भा.१३१॥
वक्खित्तपराहुत्ते अ ॥११९९॥	वाघाए तइओ सि ॥१३७१॥	वुद्धी वा हाणी.... ॥५९॥
वच्चंते जो उ कमो..... ॥भा.२०७॥	वासत्ताणावरिया ॥१३३१॥	वेट्ठाइं सुरभि ॥५४६॥
वच्चगगोणी १ खुज्जा.... ॥१३३॥	वाससहस्सं १ वास्स २ ॥२३८॥	वेअव्वअसंघाओ.... ॥भा. ३५७॥
वच्चह हिंडह न ॥५१२॥	वासाण कुमारत्तं ॥२८७॥	वेज्जे मेठे तह ॥८४६॥
वज्जंतऽवज्जभीरू..... ॥३५८॥	वासासु य तिन्नि..... ॥१३९१॥	वेसमणवयणसंचो..... ॥भा. ६८॥
वज्जरिस्सहसंधयणा.... ॥१५७॥	वासीचंदणकप्पो जो.... ॥१५५०॥	वेसालि भूयणदी ॥५१८॥
वड्ढंते परिणामे ॥८२३॥	वासोदयस्स व जहा ॥५७७॥	वेसालीए पडिमं ॥४९४॥
वणसंडोव्व कुसुं..... ॥भा. १०१॥	विउला विमला ॥१३७॥	वोग्गह दंडियमादी..... ॥१३४५॥
वणणेण वासुदेवा ॥४०२॥	विर्गलिदिहिं जा सा.... ॥पा.७॥	

[स]			
संकाइदोसरहिओ	॥ध्या. ३२॥	संदिदो संदिदुस्स.....	॥७००॥
संकेयं चेव अद्धाए, ...	॥१५६६॥	संबोहण १ परि०	॥२०९॥
संखाईआओ खलु, ...	॥२५॥	संभिण्णं पासंतो.....	॥१२७॥
संखाईएऽवि भवे	॥५९०॥	संमत्तस्स सुयस्स	॥८११॥
संखिज्ज मणोद्वे, ...	॥४२॥	संमसुआणं लंभो	॥८०७॥
संखिज्जमि उ काले, ...	॥३५॥	संवच्छमुक्कोसं	॥१४६०॥
संखिज्जमसंखिज्जो, ...	॥६७॥	संवच्छेण धूअं	॥भा. ३४॥
संखिज्जाऊ चउरो	॥८१९॥	संवच्छेण भिक्खा	॥३१९॥
संखेज्जजोयणा खलु, ...	॥५२॥	संवच्छेण होही	॥२१६॥
संगमथेरायरिओ	॥११७८॥	संवच्छेण०.....	॥भा. ८१॥
संगहकाओऽणोगावि	॥१४४४॥	संवट्ट मेह आयंसगा	॥१८८॥
संगहियपिंडियत्थं संग०.....	॥७५६॥	संवरकयनिच्छिद्दं	॥ध्या. ५९॥
संगाणं च परिणतां, ...	॥१२७९॥	संवरविणिज्जराओ	॥ध्या. ९६॥
संघयण रूव संठाण	॥५७१॥	संवरियासवदासा	॥१४६७॥
संघयणं संठाणं.....	॥१६०॥	संविग्गअण्णसंभो०.....	॥भा. २४६॥
संघायणपरिसाडो.....	॥भा. १६८॥	संसरिअ थावरो	॥४४३॥
संघायभेअत्तदु०.....	॥भा. १५५॥	संसार पडिक्कमणं	॥१२५२॥
संघायमेगसमयं	॥भा. १६३॥	संसारसागराओ उब्बुड्डो.....	॥९७॥
संजमघाउवघाए	॥१३२४॥	संसारअडवीए	॥९०९॥
संजमजोए अब्भुड्डियस्स..	॥६८२॥	सक्कीसाणा पढमं.....	॥४८॥
संजमजोए.....	॥६८१॥	सक्को अ तस्सम०.....	॥भा. ७७॥
संजमजोएसु सया	॥११७१॥	सक्को अ देवराया	॥४९८॥
संजयमणएहि जा.....	॥भा. १०॥	सक्को वंसदुवणे	॥१९०॥
संजयवेमाणित्थी.....	॥भा. ११६॥	सग्गहिनिब्बुड एव.....	॥१३४४॥
संजोगसिद्धीइ फलं.....	॥१०२॥	सचरित्तपच्छयावो	॥१०४९॥
संजोगाण दसण्ह	॥प्र. ॥	सज्झायझाणतव०.....	॥१५०६॥
संज्ञासु दोसु सूरु	॥१४४३॥	सज्झायमर्चितंता	॥१३७४॥
संतपयं पडिवन्ने	॥८९६॥	सट्ठि १८ पणपण्ण १९ ...	॥२६३॥
संतपयपरूवणया १	॥८९५॥	सत्तण्हं पयडीणं.....	॥१०६॥
संतपयपरूवणया.....	॥१३॥	सत्तवहवेहबंघणक०.....	॥ध्या. ९९॥
संता तिथयसगुणा	॥११३३॥	सत्तसहस्साणंतइजि०.....	॥३१०॥
संतिस्स कुमारत्तं	॥२९२॥	सत्तसु परिमिय	॥भा. २१७॥
संती कुंथू अ अरो	॥२२३॥	सत्तुत्तरिं सयाई	॥प्र. ॥
संती कुंथू अ अरो	॥४१७॥	सत्तेगद्धाणस्स उ	॥१६०१॥
		सत्तेया दिड्डीआ.....	॥७८६॥
		सद्दहण जाणणा खलु.....	॥७५३॥
		सद्दाइएसु रागं दोसं	॥१४२७॥
		सद्दाइविसयगिद्धो	॥ध्या. १७॥
		सद्दाइविसयसाहण.....	॥ध्या. २२॥
		सन्निहियाण वडारो	॥१३८५॥
		सपडिक्कमणो धम्मो	॥१२४५॥
		सप्यं च तरुव०.....	॥भा. ७५॥
		सप्यं सयणे जणणी.....	॥१०९१॥
		समणं वदिज्ज	॥११०७॥
		समणा तित्ठंविस्सा	॥३५३॥
		समणो उ वणिक्ख	॥१४०६॥
		समत्तस्स सुयस्स	॥८४९॥
		समभावेमि थियप्पा	॥१५०५॥
		समभूमेवि अइभरो.....	॥भा. २७८॥
		समया सम्पत्त	॥१०३३॥
		समयावल्लिअमुहुत्ता.....	॥भा. १९९॥
		समयावल्लिय मुहुत्ता.....	॥६६३॥
		समवाइ असमवाई.....	॥७३८॥
		समवाओ गोद्वीणं.....	॥भा. २०॥
		समहिंदा कप्प.....	॥भा. ११९॥
		समिला पब्भट्ठा	॥८३४॥
		समुद्धाण १ वाय०	॥८८९॥
		समुसरण भत्त उगह	॥३६२॥
		समोसरणे केवइया	॥५४३॥
		सम्पत्त ८ नाण ९	॥८९७॥
		सम्पत्तं अचरित्तस्स	॥११६३॥
		सम्पत्तचरणसहिया	॥८५९॥
		सम्पत्तदेसविर्ख	॥८५६॥
		सम्पत्तदेसविरया	॥८५१॥
		सम्पत्तदेसविरया	॥८५०॥
		सम्पत्तसुयं सव्वासु	॥८२२॥
		सम्पद्दसपदिदो	॥११०॥
		सम्पदिद्वि अमोहो	॥८६१॥
		सम्पसुयअगारीणं	॥८५४॥
		सयणासणणपाणे.....	॥१५००॥

सयभिसया भरणीओ.....	॥पा.४५॥	सह मरुदेवाइ चिगओ.....	॥३४४॥	साहारणओसरणे	॥५५४॥
सयमेवणुपालणियं	॥१५८५॥	सहसा कालगयमी	॥पा.३७॥	साहारणमपज्जत्तं.....	॥१२३॥
सयसाहस्सा गंथा	॥८७६॥	सा चंडवायवीचीप०	॥८३५॥	साहारणासवत्ते	॥५७८॥
सललियविल्लहल०.....	॥१२५८॥	सा पुण सहहणा	॥१५८७॥	साहीणसव्वमंतो	॥१३३॥
सवियारमत्थवंजण०.....	॥ध्या.७८॥	सा वत्थी सिरिभद्दा	॥४७९॥	साहुं तिगिच्छिऊणं.....	॥१७५॥
सव्वं असणं सव्वं	॥१५७८॥	सा हवइ सव्व०.....	॥भा.१८८॥	सिंघाडगतिगचउक्क०.....	॥११८॥
सव्वं च देसविरिति	॥५६४॥	साएए पुंडरीए	॥१२८९॥	सिंघाडय०	॥भा.८३॥
सव्वं पाणइवायं	॥१२७१॥	सागारमणागारा.....	॥६५॥	सिउंबरजंघाए	॥१०७२॥
सव्वंति भाणिऊणं	॥८००॥	सागरियाइ कहणं	॥१३४९॥	सिज्जंस १ बंधदत्ते २	॥३२७॥
सव्वगयं सम्मत्तं	॥८३०॥	सागेयम्मि महाबल	॥१२९८॥	सिद्धत्ति अ बुद्धत्ति	॥१८७॥
सव्वगहोभयाणं.....	॥भा.१६९॥	सादीसपज्जवसिओ.....	॥७३२॥	सिद्धत्थपुरे तेणेति	॥५११॥
सव्वजीवेहिं सुयं	॥८६०॥	साभाविय तित्रि	॥१३३४॥	सिद्धत्थवर्णं.....	॥भा.१०२॥
सव्वत्थ अविसमत्तं	॥५७६॥	साभिगहा य निरिभ०.....	॥१५५९॥	सिद्धस्स सुहो रासी	॥१८२॥
सव्वपमायरहिया	॥ध्या.६३॥	सामं १ समं च २	॥१०३०॥	सिद्धाण नमुक्कारो	॥९९२॥
सव्वबहुअगणिजीवा.....	॥३१॥	सामाइअं करोमी	॥१०४६॥	सिद्धाण नमुक्कारो एव०	॥९९१॥
सव्वलोए अरिहंत	॥सू.॥	सामाइअमाईअं.....	॥भा.३७॥	सिद्धाण नमुक्कारो धन्ना०	॥९९०॥
सव्वविहीसु अ कुसला.....	॥१०८४॥	सामाइयं च तिविहं	॥७९६॥	सिद्धाण नमुक्कारो.....	॥९८९॥
सव्वसुरा जइ रुवं	॥५६९॥	सामाइयं च पढमं.....	॥१११४॥	सिद्धाणं बुद्धाणं	॥सू.॥
सव्वाउअं पि सोया	॥५७९॥	सामाइयं स मइयं	॥८६४॥	सिद्धिद्वसहिमुवगया	॥९९१॥
सव्वाओवि गईओ	॥११६२॥	सामाइयंमि उ कए	॥८०१॥	सिद्धे नमंसिऊणं	॥१२७०॥
सव्वासु वट्टमाणा	॥ध्या.४०॥	सामाइयनिज्जुत्ति.....	॥८७॥	सिरिगुत्तेणजवि	॥भा.१३९॥
सव्वे काउस्सगं करेति.....	॥७०६॥	सामाइयमाईयं.....	॥९३॥	सीआ साडी दीहं	॥९४५॥
सव्वे य माहणा.....	॥६५७॥	सामाइयाइया वा.....	॥२७१॥	सीआइ मज्झयारे.....	॥भा.९४॥
सव्वेजवि एगदूसेण	॥२२७॥	सामाणिअदेविइडि	॥५०५॥	सीआलं भंगसयं	॥१०४५॥
सव्वेजवि एगवण्णा.....	॥३९१॥	साय सयं गोसइद्धं	॥१५३२॥	सीयललुक्खाज्जुचियं.....	॥११८७॥
सव्वेजवि गया	॥३९०॥	सास्सय १ माइच्चा २	॥२१४॥	सीयले खुड्डाए	॥११०५॥
सव्वेजवि सयंबुद्धा	॥२१२॥	सास्सयमाइच्चा०	॥भा.८६॥	सीयाणे जं दिट्ठं	॥भा.२२५॥
सव्वेवि दव्वजोगा	॥१९३४॥	सारीसंयिपि दुविहं.....	॥१३५०॥	सीयायवाइएहि	॥ध्या.१०४॥
सव्वेविअ अइयारा.....	॥११२१॥	सालंबणो पडंतो	॥११७३॥	सीस १ सुरो २	॥भा.१६०॥
सव्वेसिंयि जिणाणं	॥३३३॥	सावगभज्जा १ सत्त०.....	॥१३४॥	सीसुक्कंपिय सूई	॥१५४९॥
सव्वेसिंयि नयाणं	॥१०५५॥	सावज्जजोगप्परिव०	॥७९९॥	सीसो पढमपवेसे	॥१२२९॥
सव्वेसिंयि नयाणं	॥१६२४॥	सावज्जजोगविरओ	॥१०५२॥	सीहासणे निस०	॥भा.१७॥
सव्वेसुवि संणोसु	॥८२१॥	सावज्जजोगविरओ.....	॥भा.१४९॥	सुअ णोसुअ सुअ	॥१०४१॥
सव्वेहिंयि जिणेहिं	॥३३१॥	सावत्थी उत्सभपुरं	॥७८१॥	सुअनाणमि अभत्ती	॥१४०९॥
सव्वोजविय आहारो	॥१५९०॥	सावयधम्मस्स विहिं	॥१५५८॥	सुअनाणमिवि जीवो.....	॥९४॥

सुकयं आर्णति पिव ॥१५२६॥	सुहृमो य होइ.... ॥३७॥	सोऊण कीरमाणीं ॥५९८॥
सुककंबरा य समणा ॥३५७॥	सूरे १७ सुदंसणे १८.... ॥३८९॥	सोरिअ सुरंबरेवि अ ॥१२९५॥
सुककज्झाणसुभाविणं०..... ॥ध्या.८७॥	सूरोदय पच्छिमाए ॥५५५॥	सोरियसमुद्विजए ॥१२९६॥
सुक्काए लेसाए दो ॥ध्या.८९॥	सेएण कक्खमाई..... ॥पा. २६॥	सोलस चेव सहस्सा ॥प्र.॥
सुग्गीवे ९ दवरहे १०..... ॥३८८॥	सेज्जं ठाणं च जदा.... ॥६९६॥	सोलस रायसहस्सा.... ॥७१॥
सुचिरिपि अच्छमाणो.... ॥१११४॥	सेज्जं ठाणं च.... ॥६९५॥	सोलस वासाणि.... ॥भा.१२७॥
सुचिरिपि अच्छमाणो.... ॥१११८॥	सेणाहिवाई भोइय ॥१३४६॥	सोहम्मकप्पवासी ॥४९९॥
सुचिरिपि वंकुडाइं ॥१३१४॥	सेयं सुजायं सुवि०..... ॥भा.२१०॥	सोही पच्चक्खाणास्स... ॥भा.२४७॥
सुजसा १४ सुव्वया०.... ॥३८६॥	सेयपुरं ९ रिदुपुरं १० ॥३२४॥	[ह]
सुडुवि सम्मट्ठिटी ॥११६५॥	सेयवि पोलासाढे.... ॥भा.१३०॥	हत्थमि मुहुत्तन्तो,.... ॥३३॥
सुडुवाइयं सुडु०..... ॥१२९९॥	सेलघण कुडण.... ॥१३९॥	हत्थिणउरं १ अओज्झा २... ॥३२३॥
सुडुतरं नासंती ॥११११॥	सेवमि सेलकाण० ॥१२६६॥	हत्थी छच्चित्थीओ..... ॥१६६॥
सुत्तत्थतदुभयविऊ..... ॥पा.४६॥	सेसा उ जहासत्ति ॥१३६७॥	हत्थी हत्थीणिआओ ॥५०३॥
सुत्तत्थबालवुड्ढे य ॥११८८॥	सेसा उ जहासत्ति ॥१५२१॥	हत्थुत्तरजोएणं कुंड०..... ॥४५९॥
सुत्तत्थो खलु पढमो,.... ॥२४॥	सेसा उ दंडनीई.... ॥१६९॥	हयं नाणं कियाहीणं, ... ॥१०१॥
सुनिउणमणाइणिहणं..... ॥ध्या.४५॥	सेसाणं परिआओ ॥३०१॥	हरिसह सेयवियाए ॥५१६॥
सुबहुपिसुय महीयं.... ॥९८॥	सो उस्सग्गो दुविहो..... ॥१४५४॥	हवइ पयावइ १ बंभो ॥४११॥
सुमंगला १ जसवई २ ॥३९८॥	सो एव जिप्पमाणो.... ॥भा. ३३॥	हेऊदाहरणासंभवे य.... ॥ध्या.४८॥
सुमइस्स कुमारत्तं ॥२८१॥	सो जिणदेहाईणं... ॥भा. २७॥	हेरत्रिए १ करिसए २ ॥९४७॥
सुमई थ निच्चभत्तेण ॥२२८॥	सो दाइ तवोकम्मं ॥१५६८॥	होति कमविसुद्धाओ..... ॥ध्या.६६॥
सुमिण १ मवहार २.... ॥४५८॥	सो दाइ तवोकम्मं ॥१५७०॥	होति सुहासवसंवर..... ॥ध्या.९३॥
सुय धम्म तित्थ.... ॥१३०॥	सो देवपरिग्गहिओ ॥४६०॥	होइ पवित्तिनीवित्ती.... ॥७४६॥
सुयपडिवण्णा संपइ, ... ॥८५२॥	सो वाणरजूहवती ॥८४७॥	होइ पसत्थं मोक्खस्स.... ॥७४१॥
सुयसम्म सत्तयं ॥८५५॥	सो वानरजूहवई ॥१३०७॥	होइ भयंतो भयअं०..... ॥भा.१८४॥
सुराणसुहं समत्तं ॥१८१॥	सो विणएण उवगओ ॥४२६॥	होही अजिओ संभव ॥३७०॥
सुरहिपुर सिद्धजत्तो ॥४६९॥	सो सोयइ मच्चुजरा०..... ॥८३८॥	होही ते विणिवाओ ॥१२६०॥
सुविदियजगस्स०..... ॥ध्या. ३४॥	सोउं उवट्ठियाए ॥१६१९॥	होही पज्जोसवणा.... ॥१५६७॥
सुविहिय दुव्विहियं ॥११२३॥	सोऊण अणाउट्ठं ॥८७७॥	होही सगरो मघवं ॥३७४॥
सुस्सूसइ पडिपुच्छइ,.... ॥२२॥		

સાવજ્જજોગવિરઓ તિગુત્તો છસુ સંજઓ ।

ઊવઝત્તો જયમાણો આયા સામાઙ્ગ્યં હોઈ ॥

સાવધયોગોથી નિવૃત્ત, મન-વચન-કાયાથી ગુપ્ત, ષટ્જ્ઞવ-
નિકાયને વિશે યત્નવાળો, આવશ્યકયોગોમાં સદા ઉપયુક્ત, અને
તે આવશ્યક યોગોને જ આચરવાવડે સદા યત્નમાન આત્મા જ
સામાયિક છે. ॥ ભા. ૧૪૯ ॥

